Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

36 F

Vypravování
dějin domácích.

Sepsal

Emanuel Tonner.

Díl I.

Od časův nejdávnějších až do r. 1197. to jest do Přemysla Otakara I.

Matice lidu ročníku V. číslo 1.

(Běžné číslo 25.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1871.

891.86
M427
1871

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze.

Velectěným a milým přátelům svým,

občanům statečným

okresův

Strakonického a Horažďovického

toto vypravování dějin domácích

připisuje

spisovatel.

Rodáci a přátelé milí!

Vždy byl jsem toho žádostiv, abych Vám způsobem nějakým mohl dáti na jevo vděčnost svou za lásku a důvěru Vaši, kteříž jste mne od r. 1861. téměř vždy hlasy jednosvornými zvolili za poslance Svého na sněm království českého. Nemaje pak, čím odvděčiti se Vám důstojněji, prosím, abyste připsání této mé práce skromné přijali týmž citem, jakýmž Vám ji nyní podávám, doufaje, že, kdož slavné minulosti národa našeho neznáte z děl důkladnějších a lepších, nepovrhnete spisem mým jakýmž takýmž, nýbrž čítajíce v něm a dějiny národa našeho poznávajíce, tím světější zahoříte láskou k národu tomu a požehnané vlasti naší.

V Praze, dne 15. ledna 1871.

Emanuel Tonner.

Úvod.

Vedle jiných vlastností, jimiž příroda nás obdařila, vyskytuje se i vlastnosť ta, že nehledíme poznati jenom, co právě vidíme okolo sebe, nýbrž že máme také touhu živou zvěděti, co a jak druhdy bývalo, kdy a kde zběhly se jaké události znamenité a důležité. S velikou pozorností dítky naslouchají, když jim děd neb otec vypravuje, že statek, na němž hospodaří, již od tolika pokolení jest majetkem rodu jejich a kterak předkům se dařívalo, anebo když jim vypravuje, co se kdy zvláštního přihodilo ve vsi jejich. O mnoho-liž pak více zvědavosť a pozornosť naši musí buditi vypravování, co kdy od časův nejstarších stalo se ve vlasti naší, v tomto společném domově, kdež již od tolika věkův přebývá národ náš, kde předkové naši tolik pěkného a slavného vykonali,

kde milý národ náš český to blaženosti zakoušel, to zase, neštěstím byv dostižen, naříkal v zármutku hlubokém? Kniha, kteráž nám věci tyto v známost uvádí, sluje *vypsání dějin* čili *dějepis* a patříť ona zajisté mezi knihy nejdůležitější; neboť kdožkoli jen poněkud chce se poučiti a vzdělati, nezbytno mu, aby se také seznámil s dějinami alespoň vlasti své.

Poskytujeť pak kniha taková užitku velikého; neboť mimo to, že jest to čtení velice zábavné, dává nám také mnohé ponaučení, vzdělává ducha a šlechtí cit náš.

Abychom všude řádně a se ctí obstáli, zapotřebí nám hlavně zkušenosti; neboť pravda to stará, že člověka teprv zkušenosť činí člověkem řádným. Nenít pak knihy, z níž mohli bychom čerpati tolik zkušeností drahých, jako z dějepisu; neboť pročítáme-li bedlivě, co nám vypravuje o dobách minulých, tuť jakobychom byli sami prožili doby ty a obohacujeme se zkušenostmi mnohonásobnými. Také v ohledu mravním zdokonaluje nás čtení takové; neboť když dočítáme se o osobách, kteréž zářily se vlastnostmi výtečnými a proslavily se skutky vznešenými, povzbuzuje nás to ku všemu dobrému a šlechetnému, kdežto naopak když z dějepisu učíme se, kterak hanba a

kletba spočívají na památce lidí podlých a nešlechetných, tím větší cítíme ošklivosť ke všem nepravostem a hanebnostem.

Mimo to však známosť dějin zvláště národa našeho nemalou má důležitosť také pro život obecný. Jsmeť zajisté všickni netoliko členy rodiny, nýbrž také občany a máme tudíž jisté povinnosti k obci, k vlasti, k národu; a zajisté každý občan počestný horlivě se snaží, aby všem povinnostem takovým svědomitě vyhověl. K tomu ale předně zapotřebí, aby dobře porozuměl, jak se mají věci veřejné, co prospěch obecný vyžaduje, oč se národ zasazuje a čeho dosáhnouti chceme. Poněvadž pak všecko, což nyní jest, povstalo z toho, co bývalo, tudíž máme-li důkladně porozuměti času tomu, v němž právě žijeme, nezbytně potřebujeme, abychom znali doby minulé. I zajisté bez této známosti dějepisu nemůžeme si mysliti občana uvědomělého, muže skutečně vzdělaného.

Proto Matice Lidu přihlížejíc k potřebě této, starala se o to, aby dostala se do rukou lidu našeho kniha taková, kterážby spůsobem prostým a každému srozumitelným vypravovala nejdůležitější události, kteréž se od časův nejstarších sběhly ve vlasti naší, aby každý poctivý Čech a Mora-

van zvěděti mohl, čím a kdy předkové jeho se proslavili, čím a kdy se prohřešili a jaké smutné následky z toho vzešly, jakož i aby na základě zkušeností těch každý poctivý Čech a Moravan porozuměl, co se nyní ve vlasti jeho děje, čeho nám jest vyhledávati, činiti a podnikati, a čeho naopak vystříhati se, aby vlasti naší opět vzešla budoucnost lepší a slavnější, po níž zajisté všickni toužíme co nejhoroucnější.

Doba první.

Od časův nejstarších až do převedení Čechův na víru Kristovu r. 873.

Jisto jest, že národ náš již od časův pradávných žije ve vlasti své, v Čechách a na Moravě; avšak jiná jest otázka, byli-li slovanští předkové naši vůbec prvními obyvateli anebo přebýval-li tam snad již před nimi nějaký jiný lid. V paměti národa samého nezachovala se o tom zpráva žádná, a ctihodný kanovník pražský Kozmas, který asi před půl osma sta let první sepsal kroniku naši v jazyku latinském, nic o tom nezvěstuje, že by před praotci našimi v Čechách nějaký národ byl přebýval. Od jinud ale dovídáme se, že slovanští Čechové nebyli prvními obyvateli země této.

Badatelé nejnovější učí, že prý Evropa totiž ten díl světa, v němž se i vlasť naše nachází, nejprvé obývána byla lidem plemene čudského. Že lid tento i v Čechách a na Moravě přebýval, dokazuje se tím, že se tam vykopalo množství všelijakých věcí kamenných práce hrubé, jichž lid ten užíval, poněvadž ještě neznal kovu. Když pak národové indoevropští jako Keltové, Řekové, Germáni, Slované do Evropy se hrnuli, tu onen lid divoký a hrubý před nimi musel ustupovati a od nich buď vyhuben byl buď zatlačen do kra-

jin půlnočních tak, že již jenom nepatrné zbytky zachovaly se v severovýchodních končinách Evropy. Tehdáž i z vlasti naší zmizeli divocí ti obyvatelé aniž víme, kterak se to stalo.

Že pak ještě, než se tam usadili slovanští Čechové, země naše obývána byla ode dvou jiných národův, zvěstují nám někteří spisovatelé římští.

V nynější zemi francouzské bydlel tehdáž veliký národ Keltův čili Gallův, jenž dělil se na mnoho větví. Takovouto větví byli též *Bojové*, kteříž se až do Čech dostali. Když totiž počet jich tak se rozmnožil, že původní vlast ve Francii nestačila, vypravil prý král dva syny své se zástupy četnými, aby si jinde vyhledaly domova nového. Kdežto pak jeden ze synův do severních Vlach se dostal, druhý táhna k východu, prodral se až do vlasti naší, kdež s lidem svým se usadil. I tak tedy Bojové druhým prý byli národem, jenž v zemi české přebýval. Nebylť pak oni takovými divochy, jako obyvatelé před nimi, nýbrž stáli již na vyšším stupni vzdělanosti. Živiliť se orbou a chovem dobytka, stavěli města hrazená, provozovali jistá řemesla a obchod. Všelijaké věci dosti uměle a ouhledně vypracované z bronzu čili ze spěže, jako zbraně, nářadí, ozdoby at.d., kteréž se u nás sem tam vykopávají, od nich prý pocházejí, vydávajíce svědectví o pokročilosti jejich. Někteří učenci tomu chtějí, že prý jistá města naše původně od těch Bojův byla založena a že i jmena jejich jsou původu bojského, ano jisto prý jest, že jmena Bohemia, Bohême, Böhmen, jakž zemi české říkají latina, franština a němčina, připomínají jmeno Bojův; neboť prý povstalo z „Bojohemum“ t. j. vlast Bojův, jakž prý dle nich slula nynější země česká.

Kterak se Bojům vedlo v Čechách a co tam vykonali znamenitého, není nám známo; neboť spisovatelé římští skoro nic jiného nám nevypravují, než že tam přebývali asi pět set let, až konečně kratičko před narozením Krista Pána divoký národ německý *Markomani* vrazili na ně, z Čech někam do Bavor je zatlačili a sami na jich místě v Čechách se usadili. Zároveň prý jiný národ německý Kvádové uhostili se v zemi sousední, na Moravě.

Toho času panství římské, kdež panoval císař Augustus, dosahovalo téměř vrcholu velikosti, moci a slávy své; neboť rozprostíralo se po všech tehdáž známých třech dílech světa, i nebylo národa ani říše, jež by jim mohly odolati. Země Markomanův a Kvádův jen velikou řekou Dunajem odděleny byly od panství římského. *Marobud*, vůdce Markomanův, kterýž je přivedl do Čech, dobře tomu rozuměl, jak nebezpečného souseda měli, a vynasnažil se, aby nebezpečenství odvrátil. Za mládí svého po delší čas mezi Římany byv vychován, seznámil se s celým jejich zřízením a vzdělaností; když pak v Čechách byl náčelníkem jejich, zřídil si mocné vojsko zcela dle způsobu římského a založil stát čili panství, chtěje spojiti síly okolních národův německých, aby tak položil meze výbojnosti římské. I dojista bylby se stal Římanům sousedem nepohodlným, kdyby se do něho nebyli dali sami vlastní soukmenovci jeho. Nemělť tehdáž Němci žádného smyslu pro spolčení národní a libovali si v rozptýlenosti a nevázanosti. I tak někteří sousední národové němečtí udeřili na Marbuda, porazili jej a přinutili, že ze země své uteci a u Římanův útulek hledati musel. Po útěku jeho též říše celá vzala za své.

Asi o sto padesát let později Markomani dostali se s Římany do styku nepřátelského. Tehdáž znamenati bylo, že mocná říše římská již začala slabnouti. Toho užiti chtěli loupeživí Markomani a se všemi okolními národy německými učinivše veliký spolek národní, podnikali záhubné nájezdy až daleko do zemí římských. Z toho povstala veliká vojna „markomanská," kteráž s některými přestávkami trvala čtrnáct let. Tehdejší císař římský Marek Aurelius, panovník výtečný, válku tuto sám vedl, neboť rozuměl důležitosti její. Markomani prohrávali, poněvadž Římané byli mocnější a vycvičenější v umění válečném. Císař Marek Aurelius, pochopuje, jak důležitou polohu má země česká, nechtěl odložiti zbraně, dokud si jí nepodmaní ouplně. Proto, když vojsko jeho vrazilo do země markomanské, dal tam zakládati pevná místa, aby národ podrobený udržán byl v poslušnosti. Tu však Marek Aurelius (r. 180.) náhle zemřel a nezdárný syn jeho Kommodus, za peníze učiniv mír s Markomany, odvolal vojsko ze země jejicn. Tehdáž tedy bez mála vlasť naše byla by se stala zemí římskou a někteří tomu chtějí, že prý z doby té ještě dosud viděti u nás jakési památky, neboť mají za to, že věže zámku Chebského a čtverhranná věž zřícenin Zvíkovských blíže Písku pocházejí od Římanův, čemuž ale učenci jiní na odpor se staví.

Po smrti Marka Aurelia Markomani ještě dlouho přebývali v nynější zemi české a čím více říše římská slabla, tím častěji podnikali do ní nájezdy loupežné, až konečně za velikého stěhování národův z Čech se vyklidili. Ve čtvrtém století po Kristu znamenati bylo mezi národy německými nepokoje veliké; nelíbiloť se jim v zanedbaných zemích jejich a zmítala jimi touha,

aby si v některé z utěšených zemí římských vyhledali domova nového. Když pak římská říše již tak byla seslabla, že jim nemohla odolati, tu národové ti davem opouštěli vlast svou a kde se kterému zlíbilo, v římské říši se usazovali a jako páni si počínali. Ruchu tomu říká se veliké stěhování národův. Tehdáž tedy také Markomani z Čech se vystěhovali a toulavše se nějaký čas po říši římské, konečně zanikli mezi národy jinými.

Do krajin uprázdněných odchodem národův německých přistěhovali prý se obyvatelé noví, totiž *Slované* a tehdáž prý teprv *Čechové* a *Moravané* zavítali do nynější vlasti své. Musíme však podotknouti, že mnozí mužové učení tvrdí, že Čechové a Moravané již dávno před tím přebývali v zemi té a že Bojové i Markomani, ač byli-li kdy v Čechách, jen na krátko panství tam provozovali.

My *Čechové* a *Moravané* patříme k velikému kmenu slovanskému, kterýž v Evropě na počet jest nejsilnější a také největší prostoru zaujímá. Jsme tudíž dílem ohromného celku, jemuž ještě nastává budoucnosť slavná.

Slovanstvo dělí se na několik národův, jakož jsou Rusové, Rusíni, Bulhaři, Srbové a Chorváti, Slovinci, Poláci, Lužičané čili Srbové Lužičtí a Čechové s Moravany a Slováky. Bulhaři, Srbové s Chorváty a Slovinci nazývají se Slovany *jižními*; ostatním pak národům svrchu jmenovaným říká se Slované *severní*, poněvadž bydlí dále na půlnoc.

Kdy, kterak a za jakými vůdci praotcové naši, staří Čechové, vešli do země této a v ní se usadili, o tom nezachovaly se nám zprávy důkladné a bezpečné, nýbrž toliko pověsti, na nichž

přestávati musíme, poněvadž všechno pátrání a bádání již bylo by marno.

Vypravuje nám tedy pověst prastará, že prý bratří *Čech, Lech* a *Rus* z původního domova vystěhovali se s četnými družinami svými, aby se ohledli po nové vlasti. Kdežto Rus na východě založil zemi a národ ruský, ostatní dva bratří táhli k západu, až překročivše tři veliké řeky dorazili do krajiny požehnané, pokryté lesy mnohými a svlažované řekami vydatnými. Čech ohlednuv se po krajině té s hory nevysoké sice ale poskytující rozhledu na všecky strany, ustanovil se na tom, že se v ní usadí se zástupy svými. Po něm pak země ta pojmenována jest; neboť pravili prý lidé jeho: „Poněvadž Ty, vůdce a otče náš, nazýváš se Čech, tudíž krajině té říkati budeme *Čechy!*“

Kdežto tedy zástupové Čechovi rozhostili se v nové vlasti své, sem tam lesy kácejíce, půdu sorávajíce a osady zakládajíce, bratr mladší Lech se svou družinou vypravil se v stranu jinou, až konečně usadil se v nynějším Poznaňsku a tam na místě, kdež nalezl hnízdo orlův bílých, založil si sídlo své, město Hnězdno, kteréž bylo pak hlavním městem nejstarší říše polské. I jako z družiny Čecha povstal národ, po praotci tom Čechové jmenovaný, ze zástupův Rusa národ ruský čili Rusové, tak i družina Lecha vzrostla na národ Lechův čili Polákův, kterýž prý do znaku svého přijal orla bílého v půdě červené pro památku na ono hnízdo Lechem nalezené. Takovýmto způsobem nejstarší pověst naše vypravuje, že tři bratří stali se zakladateli sbratřených národův slovanských Čechův, Polákův čili Lechův a Rusův.

Od časův nepamětných v národě českém jest domnění, že vrch onen, s něhož prý praotec náš

Čech s družinou shlížel se po nové vlasti, jest hora Říp u Roudnice; proto hora ta, k níž poutá se upomínka tak důležitá, již ode dávna u lidu našeho jest ve vážnosti, co rok od mnohých Čechův věrných jsouc navštěvována. I zajisté bylo by záhodno, aby se na temeni jejím zřídil pomník s nápisem významným:

„Kde stanul, posud stojí Čech," neboť ačkoli tam v té straně Němectvo již daleko do vnitř země naší se vedralo, lid okolo Řípu věrně zachoval národnost svou a statečně jí hají. Nedaleko Řípu jest místo Ctiňoves, kdež prý pochován byl praotec Čech.

V nynějším království chorvátském u městečka Krapiny ukazují se zříceniny zámku jakéhos a lid si vypravuje, že prý tam odtud Čech se svými bratřími se vypravil. To však jest jen bájka; neboť praotcové naši do Čech přišli sice z Chorvátska, ale nikoli z onoho království, nýbrž ze země na severní straně hor karpatských, kteréž se tehdáž říkalo Bílé Chorvátsko, to jest z nynější Haliče. Kdy praotec Čech s zástupy svými přistěhoval se do vlasti naší, toho ovšem nelze věděti na jisto; obyčejně ale za to se má, že stalo se to asi u prostřed století pátého tedy asi před tisícem a čtyrmi sty let.

Nyní náleží nám seznámiti se *s povahou* a *řády slovanských předkův našich*, totiž jaké byly hlavní jejich vlastnosti a jaké měli zřízení domácí a veřejné.

Hned v nejdávnějších dobách, jak vypravují nám spisovatelé staří, Slované nebyli kočovníky, to jest netoulali se z krajiny do krajiny, nýbrž měli sídla stálá a živili se vzděláváním půdy čili orbou, chovem dobytka, též provozujíce řemesla nejpotřebnější a obchod. Stavěli si chýže z dřeva

tesaného to o samotě to pohromadě tak, že brzy povstávaly celé osady. Dobrého srdce a beze lsti jsouce žili pokojně v práci pilné, nepřekážejíce sousedům a nemajíce nikdy zámyslův, aby si je podmanili. Veselé mysli jsouce, milovali zpěv, hudbu a tanec, bez nichž nebylo hodův ani slavností. Příkladná byla pohostinnost jejich netoliko k soukmenovcům, nýbrž též k cizím. Také chválí se udatnost jejich, když zapotřebí bylo se brániti, neboť oni sami vojny nevyhledávali. Avšak vedle ctností těchto vyskytovaly se též vady mnohé, kteréž jen jim samým byly na škodu. Byliť lehkovážni, bezstarostni, z čehož užitek brali sousedé; svéhlavost pak a urputnost vedli k nesvornosti, hlavní to chybě celého Slovanstva, z nížto vzešly téměř všecky pohromy nejtěžší.

Rozdílu stavův, tak aby jedni byli pány a všech práv požívali, druzí pak jim sloužili, nemajíce práv žádných, nebývalo u Slovanův starých, nýbrž *všickni stejně byli svobodni*; vždyť ani nepřátel v boji zajatých nechovali napořád v otroctví, nýbrž po nějakém čase domu jich propouštěli. Ano toto jejich bažení po svobodě až příliš daleko zasahovalo; neboť netrpěli nad sebou panovníka společného, nýbrž rozdrobeni byli na množství obcí, kteréž se spravovaly téměř zcela samostatně. Jen někdy v čas nebezpečenství největšího pomýšleli na spojení a tvořili větší svazky čili spolky, kteréž se ale bohužel hned zase rozpadaly, jak mile bylo po nebezpečenství. Z této rozdrobenosti pocházelo, že netoliko sami nevzmohli se na velikou říši, nýbrž že jich tolik podrobeno a vyhlazeno bylo od cizích sousedův, kteříž spojením byli silni a mocni.

Zřízení rodinné starých Slovanův bylo *patriarchální*, jak se dosud vyskytuje u některých Slo-

vanův jižních. Nebylo tomu totiž, jako nyní, aby synové, dosáhnuvše jistého věku, hned hospodařili zvláštním jměním svým a, oženivše se, zakládali rodiny nové, anobrž toliko dcery, provdavše se, vystupovaly z rodiny a do jiné vstupovaly, synové pak se vším potomstvem zůstávali při rodičích a tak se to opakovalo stále, až po několiku pokolení povstal celý rod někdy velmi četný, jenž jmeno své měl po praotci, kterýž se tam byl usadil první. Proto u nás v Čechách a na Moravě a vůbec v zemích slovanských máme tolik jmen měst a vsí, kteráž pocházejí od osobních jmen mužských a mají koncovky ice (čili původně ici). Tak Zdislavice znamenají potomstvo Zdislava, Budivojice (Budějovice) potomstvo Budivoje, Litoměřice potomstvo Lutomíra čili Litomíra, Mutěnice potomstvo Mutiny, Horažďovice potomstvo Horazda, Kojetice potomstvo Kojaty atd.

Jmění, totiž pozemky, dobytek, stavení, nářadí atd. nepatřilo jednomu, nýbrž společně všem členům rodu celého. Bylo to jmění dědičné a zůstávalo buď nedílné anebo když se bylo mělo rozděliti, muselo se to státi tak, že všichni členové rodu celého poděleni byli stejnou měrou. V čele rodu celého stál muž, jejž si rod ze svého středu volil a sice ne vždy podle stáří, nýbrž podle vlastností, jež budily důvěru největší. Říkáno mu *starosta* neboli *vládyka*, a on řídil záležitosti celého rodu nikoli dle libovůle své, nýbrž podle toho, jak se většinou hlasův všichni byli snesli. Vládyka čili starosta zastupoval rod svůj též na tak zvaných vících čili sněmích to jest na shromážděních vládyk celého kmene nebo národa, kdež dle většiny hlasův rozhodováno o záležitostech celého kmene, dáváno zákony atd.

Ačkoli ve zřízení domácím i veřejném u sta-

rých Slovanův všude měla průchod zásada *demokratická*, zásada totiž svobody a rovnosti, předce znenáhla rodové tací, kteříž, byvše podporováni příznivými okolnostmi, nabyli statkův rozsáhlejších, znamenitější požívali vážnosti a pak i moci, když starostové jejich vynikali také schopnostmi ducha. Takový byl počátek pozdějších rodův šlechtických. Mužům takovým, kteříž vládli takovýmto zbožím čili jměním rozsáhlým, říkáno *lechové*.

Velmi důležit byl úřad vykonávání obětí a vůbec všech bohoslužeb; úřad ten obyčejně pěstovali mužové nejvzácnější, kterýmž říkalo se *kněží*; poněvadž pak vykonávání obřadův bohoslužných ouzce bylo spojeno s vykonáváním moci světské, tudíž znenáhla slovo kněz čili kníže vyznamenávalo panovníka světského.

O rozmanitých stránkách zřízení staroslovanského ještě dále sem tam bude podotknuto.

Co jsme až dosud slyšeli o starých Slovanech, z toho vyrozuměti možno, že Čechy hned jak se do nich přistěhovali slovanští předkové naši, nebyly spojeny vládou společnou v jedno panství; trvalo velmi dlouho, než přestala rozdrobenosť a rozptýlenosť. Vždyť ani nebylo jmena společného; neboť v každé krajině přebýval jiný kmen pro sebe. *Čechové vlastní*, kteříž později celou zemi v jedno spojili a jí jméno své dali, bydleli u prostřed země po obou stranách Vltavy a Berounky; v kraji Chebském bydleli *Sedličané*, v Žatecku okolo Ohře *Lučané*, v Litoměřicku okolo říčky Bělé *Lémuzi*, od Labe u Mělníka dále na východ k Jizeře byli *Pšované* a za nimi na půlnoc v Boleslavsku a Jičínsku *Chorvati* pod Krkonoši, kdežto v Kouřimsku a Čáslavsku sídleli *Zličané*, v Budějovicku pak *Dúdlebi* atd.

Smutné následky rozdrobenosti této brzy se

objevily a kdyby se v čas náležitý nebyl vyskytl spasitel, Slované v Čechách a na Moravě velmi záhy byli by se dostali pod panování cizinců, kteříž by je dojista brzy byli vyhladili, jako učinili toliku jiných národův slovanských mimo Čechy. Přivaliloť se velmi brzy od východu i od západu nebezpečenství veliké na předky naše.

Od východu totiž svírali a sužovali je divocí *Avaři*. Tito Avarové byli národ kmene mongolského; vyrojili se z Azie a delší čas dle způsobu národův kočovních toulavše se po Evropě východní, konečně vrazili do Uher, kdež usadili se na rozsáhlých rovinách, avšak nikoli nezanechali života kočovního, nýbrž co rok na hbitých koních za jíždějíce až velmi daleko do zemí okolních, vše, kam se dostali, poplenili a pak s kořistí ohromnou do Uher se vraceli. Morava a Čechy, jsouce jim na ráně, brzy ucítily souseda krutého, jemuž konečně podlehly. Tak tedy praotcové naši úpěli pod těmito divochy loupeživými, jichž řádění dosti dlouho museli snášeti. Můžeme si sice pomysliti, že nejednou o to se pokoušeli, aby se zbavili jha nesnesitelného; avšak že nebyli spojeni, neměli dosti síly, aby cíle svého dosáhli, až konečně zjevil se jim osvoboditel vítězný. Byl to

Samo,

jenž tak veliké věci vykonal a takových si dobyl zásluh, že hoden jest, abychom jej všichni chovali v paměti vděčné a velebili jakožto prvního obhájce Slovanstva v Čechách a na Moravě.

Samo byl rodem Slovan, nepocházel však z Čech, nýbrž z některé jiné země slovanské, kteráž času toho již byla podmaněna od Frankův

r. 622. německých. R. 622. přišed k nám do Čech v záležitostech prý obchodních a seznav, jak zde zuřili Avaři, umínil si, že řádění jejich položí konec. Učiniv tedy přípravy potřebné, hned roku následu-
r. 623. jícího (623.) dal se s nimi do boje, kterýž tak výborně se mu dařil, že brzy Čechy a Morava prosty byly sužovatelův těch, kteříž zatlačeni jsou do Uher. Po dnes prý v Čechách máme památku po nich; neboť na bývalém panství Kopidlanském v Jičínsku vyskytují se mohutné valy, o nichž učenci tvrdí, že od Avarův pocházejí; neboť tito jsouce kočovníky, měst a osad nebudovali, nýbrž zakládali toliko tak zvané „hrynky“, to jest rozsáhlá ležení čili tábory, opevněné hrázemi a valy, kdež ukládali kořist svou a v čas nebezpečenství hledali ochrany.

Již tím, že vypudil Avary, Samo získal si zásluhy veliké; avšak dokázal ještě mnohem více, stalť se totiž zakladatelem *prvního velikého panství*
r. 627. čili *státu slovanského*. Vděčný lid již roku 627. osvoboditele svého zvolil si za krále, kterýž panství své znamenitě rozšířil. Věc tato měla nesmírnou důležitost; neboť jenom takto Slované mohli se zachrániti od záhuby, kteráž jim hrozila.

Západní sousedé Slovanův, totiž Němci, hned od samého počátku počínali si jako národ výbojný a sami mezi sebou neznajíce rovnosti, nýbrž hovíce rozdílu stavův, také jiné národy nechtěli považovati, jakoby jim byli rovni, nýbrž pohrdajíce jimi, snažili se, aby si je podmanili a v poddanství uvedli. Čechové hned velmi záhy mnoho zlého snášeti museli od národa německého, od Durynkův, kteříž panství své rozšířili až k Dunaji a Slovanům moc škody činili. O nepřátelském jejich k Čechům si počínání nemáme sice zpráv bližších; avšak že nejdávnější předkové naši od nich zakoušeli moc

zlého, vysvítá z toho, že všude ve starých pověstech českých jméno Durynk vyznamenávalo člověka zlého, oulisného a ukrutného. Avšak ještě mnohem větší nebezpečenství předkům našim vzešlo ze sousedství Němcův, když tito skoro všichni již byli spojeni v jedno panství a tak spojenými silami doráželi na Slovany, kteříž ve své rozdrobenosti jsouce slabi, všude podléhali přemoci německé. Původci toho spojení všech Němcův byli *Frankové*, také národ německý, jenž přebýval v severní Francii a dosahoval až přes řeku Rýn. Král Chlodvík, jenž panoval od r. 481. až do r. 511. byl vlastním zakladatelem veliké té říše francké. Synové a potomci jeho znamenitě ji rozšířili, podmaňujíce ostatní národy německé a též Slovanův nešetříce. Když pak Frankové podmanili si také Durynky, tu veliká říše francká hraničila se zemí českou.

Když Samo Avary zapudil a na krále zvolen byl, panoval v sousední říši francké mocný král Dagobert I. Rozumí se samo sebou, že mu panství Samovo bylo trnem v oku, neboť bylo patrno, že když Slované jsouce spojeni, nabudou síly a moci, položí se tím meze dalším choutkám králův franckých na rozšíření říše jejich. Proto Dagobert snažil se, aby zničil říši slovanskou. I brzy nastal o to boj tuhý.

Již r. 630. Dagobert k Samovi vypravil posla r. 630.
Sichara, kterýž žádati měl, aby se Frankům stala náhrada za jakési násilí, kteréž prý se jim učinilo v zemi slovanské. Samo posla drzého nejprve ani slyšeti nechtěl, když pak Sichar, přestrojiv se za Slovana, předeň předstoupil a poselství své vyřizoval, Samo mírně se zachoval, ukazuje se býti ochotným k náhradě žádané pod tou výmínkou, aby se také jeho Slovanům dostalo náležité náhrady za všelijaké škody, od Frankův jim učiněné. Avšak

nadutý Sichar v pošetilosti své pokročil až tak daleko, že Sama a lid jeho hanebně urazil, spílaje jim „psův pohanských“, čímž uvalil na sebe trest, ovšem dosti mírný, neboť Samo přestal na tom, že drzého Sichara ze své říše kázal vyhnati.

Jaký sluha, taký pán. Král Dagobert vinil Sama, že prý posla jeho urazil a tím jej samého zneuctil, což prý vyžadovalo potrestání. Hned téhož roku ze tří stran vojska krále Dagoberta vrazila do říše slovanské, avšak ničeho nepořídila; zvláště pak bídně pochodilo vojsko hlavní. Toto přes Šumavu vrazilo do země české a setkalo se s vojskem, jež vedl Samo sám. Tři dni trvala bitva krvavá a skončila se tím, že Frankové na hlavu jsouce poraženi, v divém outěku hledali spásy tak, že celé jich ležení se vším, co tam bylo, stalo se kořistí Čechův vítězných. Kde tato bitva slavná a předůležitá byla svedena, bezpečně nelze udati; kronykář francký, který o tom vypravuje, dí, že stalo se to u Vogastisburka, nikdo ale neví, jaké místo jmenem tím vyrozumíval; avšak učenci v tom se srovnávají, že sluší tu míti na zřeteli krajinu okolo Domažlic, kudy obyčejně vojska německá od západu do Čech se vdírala, avšak, chvála pánu bohu, vždycky odtud utíkala s hlavami krvavými.

r. 631. Roku následujícího (631.) král Dagobert opět vypravil vojsko proti Samovi, jež ale opět nepořídilo, tak že napotom král francký zanechati musel dalších pokusův, aby vyvrátil slovanské panství Samovo. Toto pak tím více se vzmohlo a rozšířilo, když Samo sousední Slovany buď mocí podrobil anebo do říše své přijal, když dobrovolně dali se v ochranu jeho. Takovýmto způsobem první toto panství slovanské nabylo rozsáhlosti veliké, sahajíc daleko daleko na všechny strany

přes hranice nynějších Čech, kteréž byly středem jejím, kdežto Samo sídlel, jak se zdá, na Vyšehradě.

Nesmírná byla důležitosť této říše Samovy; neboť takto Slovanům západním naskytovalo se středisště, okolo něhož mohli spojovati síly své, aby odolali spojené moci německé, kteráž se na ně valila od západu; neboť, jak dále se přesvědčíme, celý dějepis náš skoro o ničem nevypravuje, než kterak Čechové a Moravané od nejdávnějších časův museli se brániti proti Němcům, kteříž si je chtěli podrobiti vší mocí, aby je připravili netoliko o svobodu, nýbrž také o národnosť. Veliké panství Samovo bylo *prvním a velkolepým pokusem spojení se Slovanstva* — avšak bohužel trvání jeho bylo jen na krátko; neboť jakmile Samo zemřel, zanikla s ním také říše nadějná, kterouž byl založil. Bližších zpráv o tom nemáme; víme toliko, že Samo panoval až do roku 662. kdež smrtí byl r. 662. zachvácen. Z dvanácti žen svých — neboť Slované pohanští žili v mnohoženství — zanechal dcer patnácte, synův pak dvacet dva, z nichž ale žádnému se nepodařilo, aby zachoval veliké dílo otcovo. I tak bohužel až příliš záhy rozpadla se říše nadějná a Slované západní opět octli se v dřívější rozdrobenosti, kteráž mnohým z nich přinesla záhubu ouplnou.

Co se u nás dálo po smrti Samově, o tom nemáme zpráv bezpečných a tudíž musíme přestávati na tom, co nám vypravuje pověsť, kteráž se v národě samém zachovala jakožto podání oustní, až konečně od kronykářův jest sepsána. Ne všecko, co vypravují pověsti takové, za pravdu míti sluší; rovněž ale chybou jest, pověstí těch zcela pomíjeti; neboť nepovstaly z ničeho jen tak z čista jasna, nýbrž dojista každá pověsť taková zakládá se na jakémsi příběhu skutečném, jen že pak

k tomu mnoho přidáno a přibásněno tak, že při některé pověsti již ani nelze dopátrati se jádra pravdy.

Podivno, že o Samu v lidu našem ani pověst se nezachovala; neboť první, o němž se pověsti naše zmiňují po praotci Čechu, jest

Krok,

kterýž prý moudrostí, spravedlivostí a jinými vlastnostmi výtečnými získal si tolik vážnosti a důvěry, že si jej lid zvolil za soudce, kterýž pak také spravoval věci obecné. Sídlo své měl na Vyšehradě, jako druhdy Samo, a podle toho, že živ byl v druhé polovici století sedmého, souditi možno, že byl synem Sama neb alespoň pocházel z rodu jeho.

Ještě více, než o Kroku samém, pověst vypravuje nám o dcerách jeho, jichž bylo tré, každá pak vynikala v oboru nějakém. *Kazi* nejstarší výborně znala se v přírodě a tajných silách jejích, zvláště pak důkladně věděla, jakou která bylina měla moc léčivou. Manželem jejím stal prý se Bivoj, hrdina znamenitý, kterýž divokého kance velikosti a síly neobyčejné, jenž celé krajině dělal škodu ohromnou, za uši lapiv, živého na bedrech svých na Vyšehrad přinesl.

Krokovna druhá *Teta* vynikala hlubokou znalostí všech věcí bohoslužebných. Vyučovalať lid, jaké jsou bytosti božské, čím, kde a kterak jim vzdávati poctu, přinášeti oběti atd. Tetín, kdež později sv. Ludmila utrpěla smrť mučennickou, dosud připomíná jmeno Tetino; neboť tam prý stál hrad její. Za manžela pojala prý Slavoše, jenž nedaleko Tetína založil místo Slavošov, to jest nynější Beroun.

Když již obě tyto dcery Krokovy požívaly vážnosti u lidu, tož ještě větší lásce, úctě a důvěře těšila se Krokovna nejmladší

Lubuša čili Libuše,

kterážto tak vynikala moudrostí, opatrností a všech věcí obecných znalostí, že jí národ po smrti Krokově svěřil vládu čili řízení věcí veřejných. Tudíž Libuše, sídlíc na posvátném Vyšehradě, po nějaký čas vládla lidu svému s velikou chvalou, až tu příběh následující spůsobil změnu velikou. Dva bratří Chrudoš, a Šťáhlav, synové Klena, svadili se o dědictví otcovské, když Chrudoš dovolávaje se práva cizího, totiž u Němcův užívaného, žádal, aby jemu jakožto staršímu dostalo se dědictví celého. Libuše oba bratří pohnala před soud*) na Vyšehrad, kdež v souhlasu s muži nejpřednějšími, v soudě zasedajícími, učinila nález, aby oba bratří dědictvím otcovským buď vládli dohromady nedílně anebo rozdělili se stejnou měrou. Chrudoš, nejsa spokojen, velice se rozzuřil, provolávaje, že nedůstojno jest mužův, aby jim vládla žena, načež Libuše, hluboko jsouc uražena, prohlásila, že již nechce dále panovati, a lid vyzvala, aby si zvolil muže za panovníka, kterýžby jim vládl po železu to jest přísně. Potom však svolila v žádosť předních mužův národa, aby jim jmenovala muže, jejž

*) Nejstarší památka písemná jazyka českého, rukopis, kterýž, poněvadž pochází ze zámku Zelené Hory u Nepomuk, nazývá se rukopisem Zelenohorským a chová se v Museum národním v Praze, městí v sobě kus básně epické čili dějeprávně, kdež způsobem básní staroslovanských opěvuje se, kterak kněžna Libuše na Vyšehradě sou ila bratří rozvaděné.

by chtěla pojmouti za manžela a ten že bude též knížetem. I jmenovala jim Libuše Přemysla, muže znamenitého ve vsi Stadicích nad říčkou Bělou v krajině Lémuzův, kteréhož prý dobře znala z času toho, když pospolu vzdělávali se na slavné tehdáž škole v Budči. Vypraveno tedy ihned poselstvo, kteréž Přemysla od pluhu přivedlo na Vyšehrad, kdež uvázal se ve správu nad národem, Libuši za manželku pojav.

O příběhu tom, kterak Přemysl Stadický dosedl na trůn knížecí, vypravuje pověst ještě mnoho podrobností, jichž některé tuto položíme. Libuše prý poslům, k Přemyslovi vypraveným, dala bílého komoně svého, aby před nimi jda, dovedl je do Stadic. Došedše tam nalezli Přemysla, an právě doorával oulehli. I vyřídivše poslání své, uklonili se mu jakož o knížeti svému, on pak, osvědčiv se, že přijímá hodnosť nabízenou, otku lískovou v zemi vtekl a voly vypřahnuv a pustiv, obrátil pluh a na radlici položiv pecen chleba a kus sýra, jež vyňal z lýčené své kabely čili mošny, pozval příchozí k objedu společnému. Mezitím objedem všelicos prý jim vypravoval a předpovídal. Litoval prý, že mu nedáno doorati té úlehli, z čehož v Čechách často vzejde neúroda a nouze o chleb, kdežtoby ho vždy bylo dostatek, kdyby oulehl byl mohl doorati. Dále ukázav na železný stůl, totiž na radlici, při níž se právě stolovalo, pravil, že dobře bude Čechům, dokud tyto stoly železné budou v držení jejich, ale běda, kdyby se dostaly do rukou cizincův. Čemuž rozuměti v ten smysl, že blaho Čechův záležeti bude v tom, aby polnosti a vůbec pozemky zůstávaly v rukou jejich a nedostávaly se v držení cizincův.

Když potom Přemysl, oděn jsa v roucho knížecí a v obuvi, od poslův jemu přivezené, vsedl

na kůň a v průvodu slavném ubíral se k Vyšehradu, pozorováno, že veze s sebou dřívější obuv svou, totiž škorně lýčené; byv pak tázán, nač tak činí, odpověděl, že chce, aby obuv ta potomkům a jeho nástupcům na trůně připomenula, z jakého jsou pošli rodu. I pravda jest, že škorně ty po mnoho set let pečlivě jsou chovány na Vyšehradě a, kdykoli kníže nový býval nastolován, vždy se v ně obouti musel.

Avšak pověst naše ví také o zázracích, kteréž prý se při tom udály. Tak prý voli, byvše vypřeženi, zdvihli se do povětří a navždy zmizeli v blízké skále, kteráž se jim otevřela a za nimi pak zase zavřela. Otka lísková, do země vražená, náhle prý se zazelenala a rozkvetla, vyhnavši tři pruty svěží, z nichž ale dva hned uschly a jen třetí při síle zůstal, což Přemysl poslům vysvětlil v ten smysl, že z rodu jeho Čechům vzejde dlouhá řada panovníkův slavných.

Ves Stadice, odkud Přemysl pocházel, leží mezi městy Oustím nad Labem a Teplicí, lid ale, jako v celém okolí, již dávno zněmčel. Dosud však ukazuje se pole, jež prý Přemysl oral, když proň poslové přišli na stolec knížecí; slujeť posud „polem královským“ a nynější majitel bývalého panství toho hrabě Ervín Nostic asi před 30 lety dal tam postaviti pomník důstojný. Obyvatelé Stadičtí za starších časův požívali některých výsad, ten pak sedlák, jemuž patřilo pole, kdež rostly ořechy lískové na keřích, pocházejících prý ještě z oné otky Přemyslovy, prost byl všech poplatkův, co rok ale v jistý čas k tabuli královské dodávati musel něco těch ořechův královských. Nedaleko vsi na vrchu přikrém jest pramen, z něhož prýští se voda výborná; říkají mu pramen královský. Za vsí mezi skalami, uka-

zováno jakýsi kout jakožto ono místo, kdež zmizeli voli Přemyslovi, kteřížto prý ještě se tam vyskytují, čehož důkazem prý jest hnojnice na jevo tam vycházející; ovšem že domnělá ta hnojnice není než voda, setlelým listím na hnědo sbarvená. Před časy obyvatelé Stadičtí v jistý čas na místo ono kladli otepi sena jakožto píci pro ty voly, ovšem že nočního času jiní je odnášeli pro dobytek svůj. Druhdy na skále té stávala kamenná socha Přemyslova, kteráž ale asi před 120 let rozkotána jest od nezbedníkův, kteříž neměli smyslu pro takové upomínky národní.

Způsobem takovýmto dosedl na stolec knížecí

Přemysl,

jehožto potomstvo po meči v Čechách panovalo až do roku 1306. ovšem se ctí a chvalou nestejnou; neboť někteří z Přemyslovců panováním moudrým skutečně velice prospěli zemi a národu, kdežto zase jiní, buď schopností nemajíce buď nedbajíce povinností panovnických, na předky naše uvalili mnoho zlého, čehož následky na mnoze i my ještě cítíme.

Avšak neslavíme Přemysla jen proto, že stal se praotcem dlouhé řady knížat a králův českých, nýbrž kronykáři staří hlásají o něm ještě jinou chválu a sice vyšší, že totiž národu svému moudré dal zákony a dobré zřízení veřejné, jež se pak po mnoho věkův téměř bez proměny zachovaly.

Také choť jeho Libuše, jak pověst vypravuje, proslavila se tím, že založila hlavní město vlasti naší, Prahu. Do té doby totiž pevný Vyšehrad býval sídlem těch, kteří národ spravovali, krajina pak okolní, kdež nyní stojí krásná Praha naše,

buď lesy byla pokryta anebo jako pole se vzdělávala. Libuše pak níže Vyšehradu z levé strany řeky Vltavy na nevelmi vysokém výsadku vysočiny tamější postaviti dala hrad nový, Praha řečený, podle něhož pak přezváno také celé město, jež později znenáhla povstalo na obou březích. Odkud pošlo jmeno Praha, bezpečně nikdo neví; neboť jak se původ jeho vykládá, neobstojí před soudem rozumným. Kněžna prý, jak pověst dí, nový hrad a město zakládati chtějíc, vypravila služebníky své s poručením, aby lidí, ježby na cesté nejprve při práci zastihli, otázali se, co dělají a dle odpovědi hrad a město pojmenovati si usmyslila. I když služebníci ti vrátili se, vyřizujíce, že dva dělníci k otázce jich odpověděli, že „práh“ dělají, zvolala prý Libuše: „Nuže! hradu a městu, jež budete stavěti, dejte jmeno Praha.“

Někteří učenci novější mají po ruce výklad jiný, soudíce, že prý jméno Prahy pochází od malých vodopádův v řece Vltavě, jimž říkalo se „prahy“, poněvadž voda při nerovnosti na dně valí se jakoby přes skutečné prahy jakési. Kterého roku Praha byla založena, opět na jisto věděti nelze, obyčejně ale klade se to do roku 723. — Že pak Libuše založivši Prahu u přítomnosti Přemysla a předních mužův národa zvučným hlasem pronesla proroctví, jímžto předpovídala budoucí velikost a slávu hradu a města právě založeného, není ovšem, než pouhou pověstí.

Ještě podivnější pak jest pověst o tak zvaném boji dívčím. Když totiž Libuše ze světa sešla, nastala prý Přemyslovi a celému pokolení mužskému vůbec válka tuhá proti dívkám a ženám. Dívka jakás, plná hrdosti a vládychtivosti, jmenem Vlasta, kteráž druhdy v dvořanstvu kněžny Libuše zaujímala místo přední, velmi těžko prý

nesla, že po smrti kněžny ona a družky její pozbyly všeho vlivu, jehož dříve požívaly. I sosnovala spiknutí mezi dívkami a ženami, kteréž k radě její povraždily muže své a ve zbrani okolo ní se shromáždily v silný zástup, jenž všem mužům strojil záhubu a pohlaví ženskému chtěl získati vládu v zemi. I mělť Přemysl s muži svými co se brániti ženám rozvztekleným, kteréž právě naproti Vyšehradu na vrchu příkrém nad nynějším Zlíchovem hrad pevný, „Děvín“ řečený, založivše, vedením Vlasty časté z něho podnikaly nájezdy a mužům veliké činily škody. Z války této zmíníme se toliko o příběhu, o němž pověst vypravuje následovně: Jedna z družek Vlasty ukrutné, Šárka, zvěděvši, kudy jistého dne pojede Ctirad, jeden z dvořanův Přemyslovi nad jiné milý, počíhala si naň v údolí hlubokém; když pak se blížil, poručila dívkám, jež s ní byly, aby svázavše ji a na zemi nechavše, skryly se opodál do houští. Nářkem žalným přivábila k sobě Ctirada, jemuž lstivě vypravovala, kterak prý stýrána byla od spoluvinnic Vlastiných, poněvadž se k nim přidati nechtěla. Ctirad rozpoutav ji a krasou její jat, usadil se vedle ní, kdežto služebníci jeho popíjeli medoviny, kterouž v nádobách sem tam byly zúmyslna rozestavily družky Šárčiny. Když pak všickni opojivše se buď usnuli buď bez vlády byli, Šárka na loveckou trubku Ctiradovu dala znamení umluvené, načež dívky její z houští vyrazivše, Ctiradovy služebníky povraždily, jej samého spoutavše na Děvín odvlekly, kdež pak právě naproti Vyšehradu usmrcen jest způsobem hanebným. Šárka zrádu svou spáchala prý v údolí tom, jež dosud jmeno její má, od Pražanův často jsouc navštěvováno.

Konečně předc učiněno přítrž boji tomu ne-

přirozenému, když mužové vedením Přemysla hradu dívčího dobyli a Vlastu zabivše i ostatní odbojnice potrestavše, zemi opět mír vrátili.

Co asi zavdalo původ, že povstaly pověsti takové, o tom nelze jinak souditi, než že Přemyslovi bylo přemoci odboj několika žen nespokojených, mezi nimiž snad byla některá sestra Libušina; i nikoli nelze se domýšleti, že tak zvaná „válka dívčí“ skutečně byla bojem pohlaví ženského proti mužskému, což zajisté příčilo by se samé přírodě.

O *Přemyslovcích* čili o potomcích a nástupcích Přemysla, pokud zůstávali v pohanství, naprosto nic jistého nevíme; známe toliko jmena jich a pořádek, kterýmž za sebou dosedali na stolec knížecí, ba ani toho ustanoviti nelze, zda-li vždy po otci syn nastoupil. Tatoť pak jsou jmena i tento pořádek Přemyslovcův pohanských:

Nezamysl,
Mnata,
Vojen,
Unislav,
Křesomysl,
Neklan a
Hostivit.

Před třemi sty a třiceti let, tedy r. 1541. jistý kněz Václav Hájek z Libočan v Praze tiskem vydal obšírnou kronyku země české, kteráž u lidu našeho v oblibu vešla největší. Tamť ovšem o těchto Přemyslovcích pohanských možno se dočísti mnoho zpráv podrobných, dlouho-li a jak který panoval, co kdy dokázal, jaké osady, města neb hrady za něho založeny byly atd. tomu pak všemu u nás velmi dlouho věřilo se pevně, avšak učenci novější dokázali nám, že si Hájek počínal

velmi nesvědomitě a největší díl všech podrobností těch sám si vymyslil.

Pomíjejíce tedy všech lží Hájkových zmíníme se tuto toliko o pověsti zajímavé, kteráž v lidu se udržela. Za panování prý knížete Křesomysla dobývání kovův drahých, zvláště stříbra tak velice prý se vzmohlo, že rozumnější počali se obávati v zemi hladu, poněvadž všecko hrnulo se k pracím v dolech, čímž velice trpělo vzdělávání polí. V čele těch, kteříž si přáli, aby se orby nezanedbávalo, byl statečný Horymír, kterýžto bydlel v Neumětelích nedaleko Hostomic a Příbrami. Pro horlivost svou uvalil na sebe mrzutost a hněv kovkopův, kteříž chtěli jej zajmouti, aby jej až do smrti ucpali chlebem, o kterýž prý se tolik staral. Avšak Horymír se jim odplatil náležitě, pobořiv všecky jejich práce, při čemž prý i moc lidí zahynulo. Pročež na Vyšehradě od Křesomysla a soudu jeho odsouzen byl na smrť. Před vykonáním výroku Horymír dosáhl splnění prosby své, aby po nádvoří hradním směl se ještě naposledy projeti na milovaném koni svém Šemíku. Sotva však naň dosedl, Šemík s panem svým začal provozovati skoky takové, že konečně se skály Vyšehradské přes řeku skočil až na druhou stranu a tak život zachoval pánovi svému, kterýž pak u knížete dosáhl milosti. Když Šemík, při onom skoku se porouchav, nedlouho potom zahynul, vděčný Horymír slavně jej pohřbil a hrob jeho pomníkem poznamenal, jejž dosud lid ukazuje v okolí tamějším.

Jak se zdá, bylo to za téhož knížete Křesomysla, co po dvakráte na zemi českou výpravu podnikla ohromná vojska císaře Karla Velikého, jak níže si povíme.

Z časův předposledního Přemyslovce pohan-

ského, totiž Neklana zachovala se nám zpráva, kterak knížetství Lucké spojeno s Pražským. Po smrti Samově Čechy opět rozdrobily se na několik dílův menších, kteréž mezi sebou neměly žádného spojení. I tak mimo knížetství Pražské bylo v Čechách ještě několik. Současně s Neklanem žil a v Lucku čili v knížetství Luckém (v nynějším Žatecku) panoval kníže Vlaslav čili Vlastislav. Jsa povahy bojovné a vládychtivé, nechtěl přestávati na knížetství svém, nýbrž toužil také po zemi Neklanově, kteréž dosíci tím zdálo se snažším, že Neklan sám povahy byl mírumilovné a vojně se vyhýbal. Tudíž Vlaslav z hradu pohraničného časté podnikal nájezdy do zemí Neklanových, až konečně válka vypukla. Neklan vojsko své svěřil zkušenému vojevůdci svému Čmírovi čili Čestmírovi, kterýž blíže Turska srazil se s Vlastislavem. I strhla se bitva krvavá, ve kteréž Pražané dosáhli vítězství ouplného. Udatný vůdce jich Čestmír vlastní rukou zabil Vlastislava nadutého, avšak potom sám také v bitvě zahynul. Vděčný Neklan, jak byl přislíbil, vojevůdci svému nade hrobem usypati dal mohylu vysokou, kteráž po dnes se ukazuje. Po vítězství tom knížetství Lucké přestalo býti samostatným, připojeno byvši ke knížetství Neklanovu.

Po zahynulém Vlastislavu zůstal synáček, k němuž se Neklan zachoval velmi laskavě, ponechávaje ho pod dozorem dosavádního pěstouna jeho, jakéhosi Němce ze země Durynské. Tento ale pěstoun, nesvědomitý Durynk, z lakotnosti hanebné dopustil se zločinu nejpodlejšího; doufaje totiž, že se Neklanu zavděčí a veliké od něho dosáhne odměny, svěřence svého, pachole krásné, na led vyvedl a tam oukladně zavraždil. Ale bídník špatně pochodil; neboť když hlavu pacholete Ne-

klanovi přinesl, tento nad hanebností pěstouna tak se rozlítil, že neudělil mu milosti jiné, než že ponechal mu na vůli, jakým způsobem chtělby zhynouti. Sklamaný Durynk tudíž odešel a nedaleko pověsil se na olši jakés, kteráž napotom slula „olší Durynkovou“, jsouc po mnoho věkův postrachem lidu okolního, kterýž říkal, že u olše té straší Durynk oběšený.

Poněvadž docházíme k době, kdež Čechové a Moravané přijali učení Kristovo, s čímž spojeny byly změny veliké v oboru každém, pozastavíme se tuto a ohledneme se ještě k *řádům původním starých Slovanův.*

Svrchu vyložili jsme, že již za nejdávnějších časův u starých Slovanův, tudíž také u předkův našich v Čechách a na Moravě ve zřízení jak rodinném tak veřejném panovaly *zásady demokratické.* Kdežto u Němcův jevila se veliká nestejnosť stavův, když toliko jistá vrstva čili třída národa požívala svobody a panství provozovala nad lidem ostatním, kterýž zbaven byl práv a v poddanství sloužiti musel stavům oprávněným, u Slovanův z prvopočátku nebylo žádné poroby, nýbrž všickni byli sobě rovni, požívajíce svobody a práv stejných. Teprv později, když do zemí našich proklestily si průchod řádové cizí, zvláště němečtí, tu též újmu utrpěla bývalá všech rovnoprávnosť.

Jaké bylo zřízení rodinné, již svrchu bylo vypravováno, kdež byla o tom řeč, kterak totiž potomstvo zakladatele osady nějaké zůstávalo pohromadě, hospodaříc zbožím čili jměním společným pod spravou starosty čili vládyky, jenž z rodu celého byl vybírán.

I jako v čele rodův byli starostové čili vládyky tak v čele národa stál *kněz* čili *kníže*, od národa zvolený a pak slavně nastolený. Volba knížete

dála se dle pověsti staré před Vyšehradem u tak zvané Jezerky*), odkud pak kníže nově zvolený v průvodu slavném veden byl ke stolu čili stolci knížecímu, aby dle starodávného způsobu nastolen byl, po čemž teprv směl se uvázati ve vládu skutečnou. Nastolení toto, kteréž bylo v užívání i u jiných národův slovanských, bylo jaksi slavnou úmluvou mezi národem a panovníkem, kteroužto obě strany zavazovaly se k povinnostem jistým, kníže totiž, že svědomitě bude plniti všecky povinnosti dobrého panovníka, národ pak, že bude mu zachovávati věrnost, uznávaje jej za hlavu svou. Knížecí stolec onen, totiž jakýsi stůl z kamene tesaný, stával původně na Vyšehradě, jenž byl nejstarším sídlem panovníkův českých, nedlouho však potom, co do Čech uvedeno křesťanství, přenešen byl na hrad pražský, kdež odtud odbývalo se nastolování až do konce století dvanáctého, od kteréžto doby panovníci naši, jsouce povýšeni na hodnost královskou, již nedali se nastolovati, nýbrž korunovati korunou královskou.

Ačkoli staří kronykáři naši ve spisech svých velmi zhusta zmiňují se o nastolování starobylém, předce nikde nepodali nám vylíčení bližšího, kterak se odbývalo. I nevěděli bychom nic o obřadech, jichž se při tom užívalo, kdyby se nebyla zachovala vědomost, co a kterak dálo se při nastolování dávných panovníkův korutanských, jež udrželo se mnohem déle, než v Čechách. Poněvadž pak máme toho jistotu, že prvotní řády, obyčeje a obřady stejné byly u všech národův slovanských, tudíž z příkladu korutanského můžeme se domysliti,

*) Tato Jezerka zachovala se dosud; jestit to pramenitý vodojem na způsob rybníčku před branou Vyšehradskou mezi sv. Pankrácem a Michlí.

kterak asi v hlavní věci vypadalo nastolování v Čechách. Podáme tedy vylíčení slavných těch obřadův korutanských. Na tak zvaném Celském poli nedaleko hlavního města Celovce stál veliký stůl okrouhlý z mramoru tesaný. Když tedy nového knížete chtěli nastoliti, sešlo se veliké množství lidu všeho k stolci tomu, naňž posadil se sedlák, starosta rodu svého. K němu veden jest kníže nový v průvodu šlechticův a dvořanstva. Když přišlo se na blízko, sňali s knížete roucho knížecí a oděli jej staroslovanským oděvem selským; totiž sukní šerou s pasem a kabelou, pak halenou, na hlavu posadili mu klobouk plstěný a obuli jej v krpce s řemením červeným. Potom z každé strany přistoupil k němu šlechtic, první veda vola strakatého, druhý pak kobylu též strakatou, a nyní přistoupilo se k starostě sedícímu na stolci. Tento hlasem zvučným zvolal: „Kdož jest, jejž mi sem přivádíte?“ K odpovědi šlechticův: „Jest kníže země této a tomu ty nyní postupiž stolce toho!“ namítal starosta: „Neučiním toho, pokud nemám jistoty, že hoden jest, aby na něm sedal.“ — Šlechticové odpověděli, že jest ovšem hoden; avšak starosta nepřestával na této odpovědi všeobecné, nýbrž pustil se do zkoušky podrobnější, vyptávaje se šlechticův, „je-li kníže nový muž poctivý a bezouhonný? je-li soudcem spravedlivým, jenž od práva nedá se odvesti ani přízní ani nepřízní? bude-li hájiti pokoje země té, brániti vdovy a sirotky, ponechá-li každého při právu jeho?“ Když šlechticové všem těm otázkám přisvědčili, potakujíce, žádal starosta: „Přísahejž tedy, že tak učiní!“ Tu nejprvé tři šlechticové jmenem knížete vykonali přísahu žádanou, načež starosta selský, sestoupiv se stolce a knížete zlehka po tváři udeřiv, poručil mu, aby se

posadil na stolec. Tu kníže, stoje na stolci, opakoval sám přísahu a máchaje mečem na všecky čtyry úhly světa, dával tím na srozuměnou, že země své hájiti bude proti všem pohromám, přijdtež si odkudkoliv. Potom šlechta i lid všecek knížeti poctu vzdával a věrnosť i poslušenství slibovali. Tím skončilo se slavné nastolení knížete*).

Nový kníže, právě jako starosta rodu, nesměl si počínati samovolně; neboť neobmezené a libovolné vlády nebyli by trpěli staří Slované, jimž svoboda byla pokladem nade všecko; nýbrž jako starosta vše konal toliko po usnešení rodu celého, tak i kníže musel se říditi volí národa. Vůle národa jevila se na *vících* čili *sněmích* to jest shromážděních, na něž přicházeli lechové a vládyky, aby se s knížetem usnášeli a rozhodovali o záležitostech veřejných, jako o zákonech atd. Na sněmích volívali se také *kmetové* (obyčejně dvanácte), kteříž jako rádcové přidáni byli knížeti, aby mu pomáhali ve správě nejvyšší, jakož i při soudech. Kmeti vybírali se z mužův nejvznešenějších a nejváženějších, hodnosť pak jejich trvala do smrti. Zdá se že na sněmy přicházeli také *župané*. Bylať totiž země celá rozdělena na jisté kraje, jimž říkalo se *župy*. Každé župě v čele stál župan, jenž se svými ouředníky podřízenými spravoval všecky záležitosti veřejné, týkající se župy jeho, bděl nad pokojem veřejným, vedl lid branný v čas vojny atd. Župané sídleli na *hradech župních*; neboť v každé župě nacházel se hrad, dle něhož obyčejně župa byla pojmenována. Takovými hrady župními byly Kouřim, Litoměřice, Bílina, Žatec, Prácheň (u Hora-

*) V Čechách při nastolování knížat, jako později při korunování králův rozhazováno mezi lid peníze, aby takto poněkud se zmírnil nával lidstva okolo stolce.

žďovic) Vraclav (u Mýta Vysokého) a j. V čas míru hradové ti byli sídlem správy župní, též soudův, jakož i vící čili sněmův župních, na něž shromážďovali se lechové a vládyky župy celé, aby se usnášeli o potřebách týkajících se toliko župy jejich. V čas války hradové župní bývali útočištěm starcův, žen a dětí, jakož tam před nepřítelem obyvatelé župy skrývali též jmění své. Proto staroslovanských hradův župních nezakládáno na příkrých skalách a vrších nepřístupných jako později hrady rytířské, nýbrž při řekách a vodách vůbec obyčejně na ostrozích to jest výstupcích takových, kteréž již od přírody ze tří stran jsouce chráněny, přístupny byly toliko z jedné strany, kteráž se pak opevnila uměle. Kromě hradův župních již velmi záhy v Čechách a na Moravě povstávaly také hrady, jež pro sebe zbudovali si buď někteří z rodu panovnického neb lechové a vládyky; těm říkalo se „*hradce*“ jako Hradec Levý nad Vltavou níže Prahy, Tetín, Zbečno a j.

Vykonávání spravedlivosti považováno za věc předůležitou, ano posvátnou. Nejvyšší soud národní odbýval se na sněmích, kdež sám kníže soudil v dorozumění s kmety, lechy a vládykami. Většina hlasův rozhodovala. Mimo to v hradě župním byla *cúda* čili soud župní, jejž řídil soudce čili cúdař, ustavuje nálezy společně s kmety, lechy a vládykami župy své.

Náboženství u Slovanův pohanských bylo stránkou velmi důležitou; neboť při každé věci bráno na potaz vůli bohův. Ačkoli prý, jak někteří učenci tvrdí, Slované původně věřili v boha jednoho, předce později měli veliký počet bohův a bůžkův, jimž klaněli se a oběti přinášeli. Všichni ti bohové ale původně nebyli ničím jiným, než rozmanité síly, kteréž se v přírodě jeví a jež zne-

náhla představováno si v podobách lidských s rozmanitými příměšky čili přídavky. Tak *Bělboh* znamenal sílu v přírodě, kteráž člověku prospívá, kdežto *Černoboh* představoval síly, člověku škodné a záhubné. Nejmocnějším bohem byl *Perún*, bůh to hromu a blesku; vedle něho byli *Tříhlav*, *Svaroh*, *Svatovít* a *Radihost*. Dále byli *Živa* zosobnění to plodivé síly v přírodě, tudíž bohyně obilí, *Veles* bůh dobytka, *Morana*, bohyně smrti, *Vesna* bohyně života jarého, tedy mladosti a jara, *Lada* bohyně krásy. Velice rozsáhlý byl počet bůžkův menších čili nižších, dobrých (ďasův) a zlých (běsův), všude jen se hemžilo bytostí podobných netoliko na horách, v lesích a hájích, ve vodách, kdež se prohánějí *víly*, *polúdnice a rusalky*, nýbrž také v domácnostech, jichž každá měla své *skřety* čili *skřítky*, totiž bůžky ochranné.

Těmto svým bohům Slované pohanští vzdávali poctu s pobožností horlivou. Stavěliť jim chrámy dílem velmi nákladné, v nichž chovány sochy některého boha hlavního; obyčejně pak v každé zemi některý chrám byl hlavním. Hlavní chrámové takoví, na něž přispívati musela celá země, stavěni byli obyčejně ze dřeva, na jich ozdobení ale užito všeho umění tehdáž známého. Chrámy takové skládaly se ze dvou částí hlavních, totiž ze svatyně čili části vnitřní, kdež nacházela se socha bůžka a kamž mimo kněží nikdo neměl přístupu; druhou pak částí chrámu byla předsíň, kdež chováno rozmanité poklady národní, jako též korouhve posvátné a vzácnější věci, v boji nepřátelům odňaté. V chrámech anebo blíže nich odbývaly se též slavné *třeby* čili oběti.

Mimo chrám hlavní bylo však v zemi ještě mnoho chrámův menších a to zvláště ve hradech župních, o něž pečovati povinností bylo žup jed-

notlivých, v nichž se nacházely. Avšak kromě toho bylo ještě bez počtu míst posvátných, některé bytosti božské zasvěcených, kamž lid pobožný za soumraku přicházel, přinášeje bohům krmě, v čelo se bije a jim hlásaje slova pobožná. Také bůžkům domácím čili skřítkům starosta a všecka čeleď jeho poctu vzdávala a každý, kdož do domu zavítal, nejprvé poklonil se jim, jakož i, když odcházel, vzdal jim úctu poslední. Ze zvířat za posvátné považováni koni a krahujci.

Mrtvoly *pochováváno* obyčejně při rozcestí v polích nebo lesích a buď zahrabáno celé, buď spalováno, kosti pak s popelem zahrabováno v popelnicích, i kladeno do hrobův také zbraň, nářadí, nebožtíkovi zvláště milé, ano i nápoj a pokrm; na hrobech pak nasypáváno *mohyly* čili kopce a to tím vyšší, čím nebožtík požíval více vážnosti a slávy. Pochování neb spálení mrtvol považováno za velmi důležito, neboť od toho visel pokoj duší nebožtíkův, kteréž sem tam po stromech prý těkaly, že mimo sovy plašilo se všecko ptactvo, dokud mrtvoly nebyly spáleny. Mimo to pro pokoj duší nade hroby slavíváno tak řečené *tryzny* to jest oběti s tanci a hrami na poctu bůžkův podzemních.

Ačkoli předkové naši v celku byli povahy mírumilovné, předce, když toho bylo potřeba, uměli rázně chopiti se zbraně a nepříteli čeliti. *K obraně vlasti* přispěti, povinností bylo každého dospělého; když tudíž kníže lid na vojnu volal, každý se zbraní musel se v jistý čas udati, kam ustanoveno, aby táhl do boje. Bojovníci nedostávali ani mzdy ani stravy, nýbrž ve vojně sami museli se starati o výživu svou, což bylo příčinou, že války za starých dob u nás bývaly tak zhoubny, neboť lid válečný plenil u nepřítele i přítele. O důležitosti

hradův župních v čase vojny již svrchu jsme promluvili; mimo to, když nepřítel do země vrazil, zděláváno sem tam na horách a v lesích záseky, náspy a příkopy, aby se nepřítel zdržel. Již v nejstarších časích bojováno u nás pěšky i jízdecky. Bojovníci naši k obraně své užívali přilbice, brnění a štítu čili pavezy, při útoku pak dotíráno na nepřítele mečem, mlatem, oštěpem a stříleno šípy čili střelami z lukův neboli z kuší. Nejvyšším vůdcem vojska všeho býval kníže sám anebo některý vojevoda, jemuž svěřil vedení vojska svého; vojevodami čili vůdci oddílův menších ku př. lidu branného celé župy bývali župané anebo lechové.

Poněvadž předkové naši, staří Čechové a Moravané, jako Slované vůbec, byli národem rolnickým, tudíž ovšem hlavním jejich zaměstnáním bylo *hospodářství polní* a chov dobytka. V orbě záhy znali se velmi dobře a německé slovo „Pflug“ povstalé ze slovanského plug čili pluh dosvědčuje, že Němci nejedné věci v hospodářství přiučili se od Slovanův. Avšak jisté máme důkazy, že předkové naši již v nejdávnějších dobách kromě orby zanášeli se také pracemi jinými, provozujíce *řemesla* i *obchod*. Také záhy uměli *dobývati rudy* a vyráběti rozmanité věci z kovu, ze zlata a stříbra, z mědi, spěže a železa.

Doba II.

Od pokřestění Čechův okolo r. 873. až do nastoupení Přemysla Otakara I.

Oddělení I. až do smrti Břetislava II. r. 1100.

Neklanův nástupce Hostivít posledním byl pohanským knížetem naším; neboť syn a nástupce

jeho Bořivoj, přijav křest, prvním stal se křesťanským panovníkem českým.

Než si vypravovati budeme o tom, kterak a kdy víra Kristova uvedena byla na Moravu a do Čech, zapotřebí jest, abychom se dříve ohledli, jaké změny udály se v cizině, abychom pak tím lépe porozuměli událostem domácím.

Podíváme se nejprvé do říše francké, kterouž již známe z dob Samových. Rod onen královský, kterýž panoval v říši francké a z něhož pocházel také svrchupsaný král Dagobert, udržel se na trůně ještě asi devadesát let po smrti našeho Sama. Avšak Dagobert onen poslední byl rázný panovník rodu toho; neboť nástupcové jeho, hovíce jen rozkošem tělesným, vlády skoro nic si nevšímali, ponechávajíce jí nejvyšším úředníkům svým, z nichž konečně Pepín čili Pipín pro nepatrný vzrost „Krátkým“ přezvaný, učinil v tom změnu důkladnou. Pipín Krátký totiž s přivolením papeže užil veliké moci své, že krále ze starého rodu svrhl s trůnu a do kláštera zavřel, sám sebe pak za krále franckého dal prohlásiti, načež potom od samého papeže korunován byl na království. Pipínem tedy na trůn říše francké dostal se nový rod královský, jenž říši tu na novo zvelebil a nesmírně rozšířil; i měl by se vlastně jmenovati rodem Pipinovců; poněvadž ale celého rodu nejslavnějším byl syn Pipínův Karel, tedy dle něho říká se mu *rod Karlovicův* čili *Karolingův*.

Tento Karel, po znamenitých skutcích, jež vykonal, přezvaný „Velikým,“ patří mezi nejrázněji a také nejšťastnější panovníky všech věkův vůbec. Vládychtivosť jeho neznala mezí; i neštítil se prostředkův nejhorších, aby rozmnožil panství své; bořil říše a podmaňoval národy i nej-

pokojnější a tak ovšem říši franckou velice rozšířil na všecky strany. Připojilť on k říši své celou Italii čili Vlachy, dobyl části země španělské, vyvrátil říši Avarův v Uhrách, podmanil Sasy, jediný národ německý, kteryž ještě nebyl podroben říši francké, a konečně v tuhé poddanství uvedl mnoho národův slovanských, kteříž v rozptýlenosti a nesvornosti své ovšem nemohli odolati veliké moci jeho. Jak ukrutně nejednou počínal si v této své výbojnosti, nejlépe poznati z toho, že když válčil proti Sasům, kteříž na novo byli povstali, v jeden den dal jich pobiti čtyry tisíce a pět set, kteříž dostali se do zajetí a tudíž byli už beze zbraně! Když takto nelidsky zuřil proti soukmenovcům německým, oč asi hůře řádil mezi Slovany, jimžto Němci v nadutosti své nechtěli přiznávati stejné hodnosti lidské. A předce ukrutníka toho potom vyhlásili za svatého!

Rozmnoživ tak nesmírně moc a slávu svou, Karel Veliký již neměl dosti na hodnosti královské, nýbrž chtěl slouti pánem celého světa. Toužilť po tom, aby se vyrovnal zaniklým císařům římským, kteřížto se chvastávali, že jsou pány světa celého.

V tom Karlovi služby velmi platné poskytnul papež římský. Biskupu římskému již od mnoha věkův říkáno papež, to jest otec svatý; papežové pak vydávajíce se za náměstky Ježíše Krista, osobovali si nejvyšší moc ve všech záležitostech náboženských a skutečně podařilo se jim, že alespoň od západního křesťanstva uznáváni jsou jako hlava církve. I byla vážnosť jejich převeliká a slovo jejich v celém světě katolickém mělo moc rozhodnou tak, že se jich báli i panovníci nejmocnější. Králové francští v chytrosti své ode dávna byli v přátelství s papeži, což se ještě

více utužilo za Pipína, kterýž papeži ve Vlaších daroval kus země a takto položil základ, že papežové stali se také panovníky světskými, ovšem proti duchu Ježíše Krista, kterýž zřejmě se byl vyjádřil, že panství jeho není z tohoto světa. Jako pak králové frančtí hleděli si přízně papežův, tak i papežové vždy byli toho dbali, aby si pojistili podporu králův těch, poněvadž jí často potřebovali proti rozmanitým odpůrcům a nepřátelům svým v Římě a ve Vlaších vůbec.

Karel Veliký ve směru tom pokročil ještě dále a poskytnuv papeži tehdejšímu, Lvovi III. proti nepřátelům jeho pomoci vydatné, vešel s ním ve spojení nejužší. Vděčný papež v Boží hod vánoční r. 800. korunoval Karla na císaře římského, oba pak uzavřeli spolek nerozlučný na provozování moci nejvyšší v celém křesťanství v ten způsob, aby papež měl svrchovanou vládu ve věcech církevních, císař pak aby byl svrchovaným pánem světským na celé zemi. Od té doby Karel a všickni nástupcové jeho jakožto císařové římští domnívali se, že mají právo poroučeti v celém světě a že všickni panovníci a národové povinni jsou poslouchati rozkazů jejich.

Nedlouho potom také Čechové zakusili výbojnosti jeho; zachtělo se mu, aby také vlast naše
805. podrobena byla moci jeho. Tudíž r. 805. když jak se zdá, Křesomysl panoval v knížetství pražském, Karel Veliký vypravil do Čech tři vojska veliká, kteráž ze tří stran do země vrazivše a tu se spojivše, brůzně všecko, kamkoli se dostala, poplenila a však mimo to pranic jiného nedokázala tak, že konečně musela se vrátiti s nepořízenou. Také vojsko císařovo, kteréž roku následujícího do Čech vrazilo, nic nepořídilo a tak stateční předkové naši vyvázli z nebezpečenství

ohromného, že nedostali se pod těžké jho Karla Velikého, nýbrž svobody své uhájili.

Někteří tomu chtějí, že prý válečné výpravy ty předce měly účinek, že země česká císaři a říši jeho stala se poplatnou, přiznavši se k povinnosti, že co rok dávati bude sto volův a pět set hřiven stříbra. Avšak na to nikde nenacházíme důkazův podstatných, tak že možno o tom pochybovati; na každý spůsob ale jisto jest, že zavázali-li se předkové naši k poplatku tomu, dojista hned brzy potom sprostili se závazku takového.

Pravým štěstím netoliko pro Čechy, nýbrž i pro jiné národy bylo, že syn a nástupce Karla Velikého, totiž císař Ludvík Pobožný ani duchem ani povahou otci nebyl podoben; netoužil po nových výbojích, nýbrž pečoval o zachování míru. Za dvacetišestiletého panování jeho mohli si Slované opět volněji oddechnouti a to tím spíše, poněvadž císař Ludvík do tuhých sporův a konečně i do vojny dostal se se syny svými pro způsob, kterak mezi ně rozděliti chtěl říši svou. Také po smrti jeho r. 840. rozbroje trvaly dále, až konečně tři synové jeho Lotar, Ludvík a Karel Lysý smluvou v městě Verdun uzavřenou r. 843. rozdělili se o říši, jejížto část východní, totiž království německé, připadlo Ludvíkovi, jemuž se říká Německý.

Příhodné doby za panování císaře Ludvíka Pobožného někteří Slované západní dobře užili; neboť dočítáme se, že opět, jako za Sama, stal se pokus, aby v říši mocné spojili své síly. Zakladatelem této říše slovanské, kteráž se nazývá *velkomoravskou*, byl

Mojmír,

o němž ale jen málo co víme. To však jisto jest, že moudrostí a opatrností panství své tak rozšířil, že přes celou Moravu a Slovensko uherské dosahovalo až k Dunaji. Sídlem Mojmíra, jakož i nástupcův jeho, králův velkomoravských, byl posvátný *Velehrad* nedaleko nynějšího města krajského Hradiště Uherského.

Jakmile Ludvík Německý smluvou Verdunskou byl se stal pánem říše německé, hned opět Slovanům sousedním nastala tíseň nová. Král ten totiž vstoupil do šlepějí děda svého, Karla Velikého a na újmu Slovanův rozšiřoval říši svou. Zdá se, že nejprvé o to se pokoušel, aby mohl se míchati do záležitostí českých; neboť na Nový
845. rok léta 845. při dvoře jeho v městě Řezně pokřtěno jest čtrnácte lechův čili pánův českých. Ačkoli toto ponejprv jest, co z dějin se dovídáme, že někdo z Čechův pokřtěn byl, předce nemůžeme toho považovati jako počátek pravého Čechův na víru Kristovu uvedení, poněvadž nic se nám nezvěstuje, že by pokřtění oněch čtrnácti lechův bylo mělo jakýsi oučinek v zemi, ba naopak můžeme se domýšleti, že oni lechové pro jakési různice domácí z vlasti odešli a do ochrany krále německého se dali.

Ludvíka Německého velice mrzely také věci moravské; neboť, ačkoli Mojmír, jenž se již přiznával k náboženství křesťanskému a císaři Ludvíkovi Pobožnému zůstával věren, v ničem Němcům nepřekážel, předce král Ludvík Německý, nemoha snésti, aby se někde utvořila mocnější
846. říše slovanská, r. 846. vrazil na Moravu, kdež sesadiv Mojmíra, místo něhož dosadil synovce jeho

Rostislava čili Rastice.

Co se dále stalo s Mojmírem, nic nevíme, uhlídáme ale brzy, že neužilý král německý dosazením Rastislava velice posloužil říši velkomoravské. Ostatně král Ludvík od Čechův ihned potrestán byl za násilí, jehož se byl dopustil proti Mojmírovi; neboť když vraceje z Moravy, táhl přímo skrze zemi českou, Čechové, nechtějíce rozuměti libovůli takové, přepadli vojsko jeho, jež ouplně porazili a rozehnali, že málem samého krále byli by zajali.

Z toho povstala válka veliká, kteráž trvala do čtyr let a skončila se velmi slavně pro Čechy, kteříž r. 849. vojsku německému, ačkoli bylo velmi r. 849
silné, porážku takovou zadali, že Němci, prosíce za mír, museli se podrobiti výminkám, jaké Čechové vítězní ustanovili. Tito mimo kořisť v ležení nabranou dali si odevzdati všecku zbraň od poražených Němcův, kteříž z Čech museli se kliditi cestou jim vykázanou. Král Ludvík to vše nesl velmi těžko, musel však Čechův nechati již na pokoji, poněvadž měl co dělati v jiných stranách panství svého.

Slavná tato vítězství Čechův proti králi německému nezůstala také bez oučinkův na Slovany okolní a zejmena na Moravany, jichžto panovník, Rastislav uhlídal chvíli příhodnou, aby uskutečnil dávnou touhu svou, totiž aby se sprostil vší od krále německého odvislosti a stal se samostatným králem. I nemeškal užiti všech na to prostředkův; se všemi sousedy ostatními vešel v úmluvy přátelské, v zemi své pak zakládal pevnosti proti nepříteli. Brzy pak okjevila se prospěšnost přičinění jeho; neboť když r. 855. král Ludvík s ve- r. 85
likým vojskem na Moravu vtrhl, musel se odtud

vrátiti, nic nepořídiv proti Rastislavovi, než že poplenil krajiny, kudy táhl.

Potom Rastislav opět úsilně pokračoval v moudrém počínání svém, aby říši svou zabezpečil proti všem útokům a nájezdům budoucím. Co, kterak a kdy učinil ve směru tom, pramálo toho víme, neboť nedošly nás o tom zprávy žádné; poněkud důkladněji zpraveni jsme jen o tom, čímž o Slovanstvo západní dobyl si zásluh nesmrtelných, že v moudrosti své o to se přičinil, aby všecek lid jeho převeden byl na víru křesťanskou, což šťastně vykonali svatí apoštolé slovanští

Cyrill a Metoděj.

Rastislav sám, jakož i předchůdce jeho Mojmír přiznávali se již ku křesťanství, kteréž také sem tam v zemi jejich mělo některé vyznavače; to však byly jen výmínky zřídké, neboť národ v celku ještě ouplně žil v pohanství. Měloť pak tehdáž uvedení víry Kristovy do zemí našich důležitosť nejvyšší; předně byl to skutečný pokrok, neboť se do lidu uváděly ušlechtilejší mravy a způsoby, a razila se cesta osvětě a vzdělanosti; za druhé však mělo to též oučinek největší na poměry politické.

Němci totiž ode dávna již za králův franckých hanebně zneužívali víry křesťanské, schovávajíce za ni nectné záměry své výbojné. Kdykoli bojovali s některým národem, ještě pohanským, vždy světu hlásali, že zbraně se chopili, aby zjednali úctu slovu božímu a národ ten, když prý po dobrém nechtěl, násilně převedli na víru spásy. Zatím ale v pravdě více, než na spáse národa toho, záleželo jim na tom, aby si jej po-

drobili. Vždyť předce Kristus sám a apoštolové jeho nejlépe ukázali, kterak hlásati náboženství lásky; meč a oheň dojista nejhoršími na to byly prostředky, jimiž se nic jiného nedalo dosahnouti, než aby národ týraný pojal ošklivosť a odpor k víře, kteráž se mu podávala násilně a ukrutně. Kněží němečtí, kteříž s vojskem přicházeli, mimo to buď nic neuměli slovansky neb špatně tak, že jim lid ubohý málo co rozuměl, biskupové pak obyčejně nebyli o nic lepší a hlavní péčí jejich bylo, aby rozmnožili důchody své tím, žeby k biskupství svému získali nový národ nebo novou zemi. Starší dějiny německé naplněny jsou samými takovými příklady přesmutnými, kterak zvláště národové slovanští trpěti museli pod zámíňkou víry křesťanské; císařové, králové i menší panovníci němečtí pod zámíňkou takovou napáchali se hanebností a ukrutností až hrůza, celé osady, města lidnatá, ano celé krajiny a národy sužovali, týrali, až je i vyhubili, požívajíce v tom obyčejně pochvaly a požehnání samých papežův, kteříž, ovšem špatně jsouce zpraveni, domnívali se, že skutečně hlavním jest účelem rozšíření víry Kristovy.

Když tedy národ některý již byl přijal učení Kristovo, tuť Němcům alespoň odňala se zámíňka, za kterou se vždy skrývali; oni ovšem proti Slovanům, třeba již pokřesťěným, nechovali se přátelsky, avšak předce zášť svou poněkud museli udržovati na uzdě, neboť se na ně mohlo žalovati u papežův, jichž tehdáž báli se i panovníci nejmocnější.

Z toho tedy patrno, jak veliká byla zásluha krále Rastislava, že se o to postaral, aby všecek národ jeho obrácen byl na víru křesťanskou; tím zajisté hlavně k tomu přispěl, že se zachoval

národ českomoravský; neboť kdo ví, jestli by ho Němci konečně předce nebyli vyhladili, kdyby jej byli mohli sužovati válkami ustavičnými pod zástěrkou víry Kristovy, jako činili jiným národům slovanským, kteréž konečně podmanili a vyhubili.

Jako ve všem, tedy i v příčině této Rastislav uchopil se prostředku náležitého; neboť znaje dobře kněží německé, nepovolal jich do země své, nýbrž udal se k příteli svému Michalovi, císaři byzantinskému čili řeckému, prose, aby k němu vypravil bratří Cyrilla a Metoděje, kteřížto již tehdáž požívali slávy nemalé pro znamenité zásluhy své v apoštolování.

Svatí bratří tito pocházeli z města Soluně (Salonichi) v Makedonii, kteráž patří k říši turecké. Obyvatelé tamější mluvili dílem slovansky dílem řecky. Oba bratří výborně byvše vychováni a vzděláni, vyznamenávali se učeností a životem příkladným. Starší, Metoděj, vstoupiv do kláštera, stal se mnichem a dosáhl nemalé dokonalosti v umění malířském, mladší pak Konstantin (neboť jmeno Cyrill teprv později přijal) takových nabyl vědomostí, že jej přezváno „filosofem“ čili mudrcem. Oba pláli horlivostí pro rozšíření víry Kristovy, což také brzy dokázali skutkem. Konstantin totiž odebral se do země Chazarův v nynějším Rusku jižním, aby lid ten na víru obrátil; apoštolovav tam čas nějaký, vrátil se do vlasti, přinášeje s sebou kosti sv. Klimenta, kterýž tam před několikem set let byl sešel smrtí mučennickou; Metoděj pak asi r. 860. apoštoloval mezi Bulhary, jichžto cára Borise pro víru Kristovu získal nejprve obrazem svým, poslední soud představujícím. S dobrou tudíž král Rastislav se potázal, že císaře řeckého Michala požádal za tyto bratří Soluňské, kteříž zdáli se mu býti tím způ-

sobilejšími, poněvadž Konstantin čili Cyrill byl již začal překládati písmo svaté na jazyk slovanský, kteryžto překlad také sepisoval pomocí písma zvláštního, jež asi r. 855. na základě abecedy řecké sám si byl utvořil, pročež písmo to dosud zove se *cyrillským* čili *cyrillicí*.

Rok 863. po všecky věky zůstane velepa- r. 863.
mátným v dějinách našich; neboť léta toho bratří Soluňští přibyli ku králi velkomoravskému Rastislavu na Velehrad*). I nesklamal se král; neboť práce bratřím svatým dařila se tak výborně, že plod její neoblažil toliko říše velkomoravské, nýbrž zasáhl také do Čech a do Polska. Svatí bratří hlásali slovo boží, poučovali a povzbuzovali lid, zakládali a světili kostely atd. Toť bylo ovšem jiné apoštolování, než jaké mezi Slovany provozovávali Němci; proto také postačil čas krátký, aby se učení Kristovo navždy ujalo v lidu moravském. Vždyť výborně rozuměl bratřím svatým, kteříž k němu mluvili jazykem jeho, jazykem slovanským; lid neměl k nim nedůvěry, nýbrž lnul k nim důvěrou hlubokou, vida, že nemají za lubem zámyslův nectných a podlých, nýbrž že pracují k blahu jeho; lid nebál se jich a neutíkal před nimi, nýbrž miloval je a k nim se hrnul, poněvadž nepřicházeli s mečem a s ohněm, nýbrž sami příkladně plnili všecka přikázání lásky, jež hlásali. Konstantin čili Cyrill, jak se zdá, na Moravě dokončil překlad písma svatého na jazyk slovanský, kteréhožto jazyka užíváno také v bohoslužbě, což opět dobrý mělo oučinek na lid,

*) R. 1863. bylo tomu tedy zrovna tisíc let, pročež také ve všech končinách vlasti českomoravské slavila se tehdáž tisíciletá památka důležitého příběhu toho.

kterýžto tomu rozuměl, kdežto kněží němečtí při službách božích užívali výhradně jen latiny.*)

Jako krále německého Ludvíka mrzela Rastislavova říše, víc a více se upevňující, tak zase biskupy německé na nejvýše dopalovalo zdárné oučinkování apoštolské svatých bratří Soluňanův. Dle rozumu zdravého a citu nezkaženého mohli bychom se sice domnívati, že se biskupové ti vlastně velice měli těšiti, když se dovídali, jak veliké množství vyznavačův nových získáno církvi křesťanské přičiněním oněch dvou mužův ctihodných; avšak biskupové ti, na větším díle pramálo jsouce nadšeni duchem Kristovým, více vážili si prospěchu svého, než duševního blaha národův celých. Vidouce pak, že země Rastislavovy nebudou patřiti k biskupstvím jejich, těžce nesli, že jim propadnou tučné z nich důchody, a proto snažili se, aby překazili bohulibému dílu Konstantina a Metoděje. I uchopili se věci té za pravý konec. Právě času toho ve světě křesťanském začala se tvořiti roztržka veliká; patriarcha cařihradský a papež římský více o přednosť hodnosti své, než o články víry, dostali se do sporu, kterýž tak se vzmohl, že konečně církev křesťanská rozštěpila se na východní čili řeckou a na západní čili římskou, z nichž pak každá o sobě hlásala, že jedině jest pravou a ku spáse vedoucí. Poněvadž pak Cyrill a Metoděj z Cařihradu na Moravu přibyli a v bohoslužbách užívali jazyka slovanského, po-

*) Že hned tehdáž svatí bratří postarali se o nějaké písně nábožné v jazyku slovanském, jež by lid při službách božích zpívati mohl, rozumí se samo sebou; i tuť učenci naši za to mají, že prastará píseň „Hospodine pomiluj ny“, kterouž dosud v kostelích zpívá lid náš, pochází od samého sv. Cyrilla a nikoli teprv od sv. Vojtěcha, jemuž se obyčejně připisovala.

štvali na ně biskupové němečtí, žalujíce samému papeži, jako prý řečení bratří nepočínají si náležitě, nýbrž v lidu rozšiřují kacířství a bludy církve řecké.

Papež Mikuláš, chtěje se sám přesvědčiti o věci celé, vyzval bratří apoštolující, aby se v Římě předeň postavili a zodpovídali se, z čeho byli naříknuti. Ochotně uposlechli oba bratří a po delší cestě dostali se do Říma (ku konci r. 867.), Cyrill r. 867. přinášeje s sebou kosti sv. Klimenta. Papež Adrián II., kterýž nastoupil po Mikuláši, mezitím zemřelém, velmi laskavě přijal muže zasloužilé, ano, věda, že přinášejí ostatky svaté, vyšel jim vstříc až ku bráně městské. Sám s nimi rozmlouvav o práci jejich na Moravě, ještě poručil některým mužům zvláště učeným, aby bedlivě vyšetřili věc celou. Po důkladném všeho vyšetření papež bratřím svatým netoliko neudělil důtky, nýbrž naopak velice je pochválil jak pro poslušnost tak i pro pravověrnost jejich; ano schváliv také liturgii slovanskou, žádal, aby pokračovali v díle svém záslužném. I ukázalo se jasně, že všecky žaloby biskupův německých byly jalovy a že pocházely z oumyslu nekalého.

Avšak toliko Metoděj vrátil se na Moravu; neboť Konstantin čili Cyrill, rozstonav se v Římě, vstoupil tam do kláštera, kdež ale dne 14. února r. 869. tedy již dne padesátého po svém vstoupení r. 869. zemřel, stár jsa teprv 42 let. Jak velice mu na tom záleželo, aby dílo započaté na Moravě zdárně bylo přivedeno ku konci, poznáváme ze slov, jimiž na loži smrtelném prosil bratra Metoděje, aby nikoli nespěchal do vlasti své, totiž do říše byzantinské, nýbrž aby na Moravě pokračoval v apoštolském díle svém. Pravilť prý: „Hle bratře, dosud byli jsme jakoby soupřeží, oba táhnouce jednu brázdu;

já však nyní již končím život svůj, padaje na líše. Ty však setrvej při práci spásonosné a nedej se zavesti láskou k vlasti, abys práce té zanechal.“

Pochovav bratra Cyrilla v Římě v kostele sv. Klimenta, Metoděj vracel se na Moravu, maje od papeže list pochvalný pro Rastislava. Avšak již neshledal se s ním Metoděj; neboť na výtečného krále a na říši jeho svezly se zatím pohromy převeliké. Král německý Ludvík nepřestával totiž pokoušeti se o vyvrácení moci Rastislavovy a tudíž proti němu podnikal války, v nichž vydatně pomáhali mu synové jeho. Všem útokům těm šťastně a slavně odolal Rastislav udatný; avšak
r. 870. r. 870. právě když nacházel se na nejvyšším stupni moci a slávy, stal se obětí zrády podlé, zrády tím hanebnější, že původcem jejím byl blízký jeho příbuzný, totiž synovec jeho *Svatopluk*. Tento spravoval knížetství Nitranské, ovšem jsa podroben vrchní moci strýce svého Rastislava. Z této odvislosti vyváznouti chtěje, ctižádostivý Svatopluk dal se v ochranu Karlomana, vévody korutanského, nejstaršího to syna krále německého Ludvíka. Vidíme tu opět kousek proklaté nesvornosti, této chyby hlavní, jež v Slovanstvu naplodila již tolik neštěstí a hanebností. Rastislav nemoha ovšem klidně se dívati nerozumnému a nešlechetnému počínání synovce svého, chtěl jej přísně potrestati za zrádu jeho, a sice vypravil muže, aby Svatopluka o jisté hostině zabili; ten však, maje výstrahu, šťastně vyvázl. Když pak Rastislav v čele zástupu ozbrojeného zajmouti chtěl Svatopluka, tento sám jej přelstil, zajal a vydal nepřátelům, totiž svrchu psanému Karlomanovi.

Nesmírna byla radosť po celém Německu, že veliký král říše moravské takto stal se neškodným; doufalo se, že nyní veta bude též po říši samé.

I skutečně Karloman pospíšil s vojskem do říše Rastislavovy, kteráž, zbavena jsouc otce a obhájce, nemohla odolati tak, že Karloman skoro bez boje do moci své dostal všecky hrady a města, načež, pobrav poklady Rastislavovy, zemi poníženou odevzdal do správy hrabatům německým Engelšalkovi a Vilémovi.

Také Rastislava stihl osud přetrpký; neboť způsob, kterak nepřátelé k němu se zachovali, nejlépe dokazuje, že Němci v počínání svém proti Slovanům nešetřili ani spravedlivosti, ani lidskosti. Karloman zajatého Rastislava vydal otci svému králi Ludvíkovi Německému, kterýž jej v Řezně postavil před soud jako zločince nějakého. Soud ten skládal se z Němcův; avšak bylo v něm též několik Slovanův, kteříž tam byli přišli ke králi německému. Bídní ti soudcové, aby se zalíbili pánu svému, velikého krále slovanského odsoudili na smrť; avšak král německý, chtěje si hráti na velkomyslného a laskavého, udělil mu milosť; avšak byla ta milosť německá mnohem horší nad smrť; neboť Ludvík, aby Rastislava na vždy učinil neškodným, dle ukrutného způsobu tehdejšího, žhoucím železem dal mu vypáliti oči a tak zmrzačeného pak uvěznil v jakémsi klášteře německém, kdež slavný král ten a veliký dobrodince Slovanův zemřel, ani se neví kterého roku.

Můžeme to považovati jako zvláštní řízení spravedlivosti, že také na původce neštěstí Rastislavova, totiž na ctižádostivého Svatopluka ihned jakožto trest zasloužený přivalila se zkušenosť přetrpká, kteráž měla účinek nejlepší; neboť Svatopluk z ní vyšel poučen a ouplně polepšen.

Když totiž Svatopluk dopouštěl se zrády černé proti strýci a vlastnímu národu, bezpochyby kojil se nadějí, že po záhubě strýcově sám dosáhne

moci nejvyšší; avšak Němci jinak tomu rozuměli, žádajíce, aby i on jich byl poslušen. Poněvadž ale nebyl dosti povolným, hrabata Engelšalk a Vilém, jimž Karloman byl svěřil správu v Moravě, obžalovali jej, vrhajíce naň podezření pro nevěru. Karloman proto Svatopluka ke dvoru svému povolal, přibylého pak do vězení uvrhl a před soud postaviti se chystal. Tu v žaláři Svatopluk dosti měl času, aby se rozpomenul nad hříchy svými a z vlastní zkušenosti poznal povahu Němcův, kteříž nesměřovali než na neštěstí a záhubu všeho, co bylo slovanské. Trpké chvíle samoty žalářní Svatopluka z chyb jeho vyléčily a ouplně polepšily.

Mezitím i lid moravský měl co zkoušeti, neboť správcové němečtí tak jej týrali a hnětli, že konečně, nemoha déle snášeti soužení toho, chopil se zbraně, aby se sprostil jha cizího, aby vlastním příčiněním vyvázl z tísně, kterouž naň uvalila ctižádosť panovníkova. Povstalým Moravanům v čelo se postavil Slovomír, jenž pocházel také z rodu panovníkův velkomoravských i, ačkoli byl knězem, nevábal oučastniti se boje za osvobození vlasti. I dařilo se jim v boji tom, a nejedno vítězství Moravanův přinutilo Němce, že ustupovali tak, že konečně Karloman přinucen byl vypraviti do boje nové veliké vojsko, jehožto vedení svěřil — Svatoplukovi. Tento totiž z vězení na svobodu byl puštěn, když soud nad ním odbývaný nenalezl žádné viny, Karloman pak, snaže se, aby udobřil uraženého, při dvoře svém jej choval s vyznamenáním, nešetře ani pocty ani darův. I tvářil se Svatopluk, jakoby v srdci svém skutečně nechoval trpkosti žádné; když pak Karloman proti Moravanům strojil nové vojsko veliké, prosil jej Svatopluk, aby je směl vésti proti vlastním krajanům svým, čeho také dosáhl. Tak tedy v čele vojska

cizího Svatopluk opět vkročil do vlasti své, kteráž vinou jeho snášela tolik zlého. Avšak tentokráte přicházel co osvoboditel; neboť když za couvajícími Moravany postoupil až k samému Velehradu, rozloživ se okolo něho táborem, sám do města vkročil, jakoby tam chtěl vyjednávati ve prospěch Karlomana. Skutečně ale se svými se domluviv, stanul co vůdce v čele jejich a náhle udeřiv na bezstarostné vojsko německé, takovou v něm způsobil porážku, že největší díl Němcův zahynul a jen málokdo outěkem se zachránil.

Vítězstvím tímto ouplně zmařeno jest panství Němcův na Moravě,

Svatopluk,

pak uchopiv se vlády, říši velkomoravskou povznesl k nové moci a slávě. Toto stalo se r. 871., r. 871. je tomu tedy nyní zrovna tisíc let.

Vítězstvím tím ale nebylo ještě všecko odbyto, nýbrž pro uhájení samostatnosti říše velkomoravské zapotřebí bylo podstoupiti mnoho bojův těžkých, poněvadž, jak předvídati bylo, Němci nezůstali nečinnými, nýbrž všecko vynakládali, aby Movavu opět dostali v moc svou. Proto také Svatopluk neotálel, aby se připravil na odpor; i netoliko sbíral všecky síly říše své, nýbrž hleděl se také spojiti s ostatními sousedy slovanskými, zvláště pak se sousedy západními, totiž s Čechy, kteřížto udatnosť svou již tolikráte byli dokázali v bojích proti Němcům. I zajisté není dvou zemí sousedních, kterýžby již od samé přírody více, než Morava a Čechy k tomu byly povolány, ba takřka nuceny, aby se spojily v pevný svazek a vzájemně si pomáhaly. Moudře tudíž jednal král Svatopluk, že

se o to zasadil, aby s příbuznými Čechy vstoupil do spolku ouzkého a pevného. Také vší chvály hoden jest kníže český

Bořivoj I.

že v tom směru se Svatoplukem se dohodl a pak na vždy zůstal spojencem jeho nejvěrnějším. Aby pak spolek ten také byl upevněn svazky příbuzenství, Svatopluk za manželku pojal jakousi kněžnu
r. 872. českou, jak se zdá, sestru samého Bořivoje r. 872.

Hned roku téhož národům spojeným válčiti bylo proti nepříteli společnému, totiž Němcům. Do Čech král Ludvík Německý vypravil vojsko veliké, kteréž ale nic jiného nedokázalo, než že po porážce Čechův poplenilo kus země a pak opět se vyklidilo. Téhož času také Svatopluk bojoval s nejstarším synem krále Ludvíka, totiž s Karlomanem a sice tak šťastně, že již roku následujícího sám vrazil do zemí Karlomanových, až konečně král Ludvík, od syna na pomoc byv volán, sprostředkoval mír, do něhož pojati byli také spojenci Svatoplukovi. Od té doby Čechové účastnili se všech bojův, jež napotom ještě vésti bylo králi velkomoravskému.

Jedním z nejdůležitějších následkův tohoto spolku Bořivoje se Svatoplukem bylo, že ku pokřestění celého národa českého položen byl základ tím, že Metoděj pokřtil Bořivoje. Metoděj totiž po smrti bratra Cyrilla z Říma ubíral se opět na Moravu, ale nemohl se tam dostati, poněvadž to bylo právě tehdáž, když říše moravská po nešťastném pádu Rastislava nacházela se v tísni největší. Zůstal tedy Metoděj u jiného panovníka slovanského, u Kocela, kterýž měl říši svou v ny-

nějších Uhrách na pravé straně Dunaje. Tam pak svatý muž ten doznal těžkého pronásledování od některých biskupův německých, kteříž pod zámínkou, že prý některé části biskupství jejich k sobě potahoval, násilně jej pohnali před soud do Němec, kdež jej jako u vězení drželi skoro půl třetího roku až teprv r. 873. museli jej pustiti, když r. 873. sám papež Jan VIII. se ho ujal rázně. Vyváznuv z tísně té odebral se Metoděj jakožto arcibiskup na Moravu, kdež zatím Svatopluk byl dosáhl vlády.

Nedlouho potom na Velehradě pokřtil našeho Bořivoje a komonstvo jeho. Bohužel opět nic jistého nevíme o důležité události této; neboť rozumný člověk nemůže věřiti, co nám o tom vypravuje pověst. Přijelť prý kdysi Bořivoj na Velehrad; když pak při hodech Svatopluk s hostmi křesťanskými zasedl k stolu, Bořivojovi však stranou na nízké stolici přistrojíno, jakož prý, jsa ještě pohanem, hoden nebyl s křesťany společně stolovati, mrzelo prý jej ponížení tak velice, že přijal víru novou. Nejapnosť povídačky této sama do očí bije; neboť nelze si mysliti, žeby moudrý Svatopluk ponížením nějakým byl chtěl urážeti nejmocnějšího spojence svého, na němž mu zajisté bylo velice záležíno. Rovněž zajisté bez podstaty jest pověsť jiná, že prý Čechové, nespokojeni jsouce s Bořivojem, že se dal na víru novou, vyhnali jej a místo něho na stolec knížecí povolali jiného Přemyslovce, kterýž ale dlouho přebývav mezi Němci, česky již byl zapomenul a tudíž Čechům brzy se znelíbiv, svržen jest, načež opět Bořivoj byl dosazen.

Bořivoj na Velehradě byv pokřtěn, vrátil se do své země české, kdež pak víra nová rychle začala se ujímati působením jeho. Horlivostí ještě větší přičiňovala se k tomu choť jeho kněžna Lud-

mila, kteráž neznala úlohy světější, než pracovati k tomu, aby se učení Kristovo v zemi všude zaštěpilo a upevnilo. Pro tyto své zásluhy o křesťanství v Čechách Ludmila po smrti své za svatou byla prohlášena. Bylať pak kněžna ta dcerou Slavibora, knížete Pšovanův, jenž sídlel na Mělníce, kdež prý se Ludmila narodila.

První kněz, jenž s Bořivojem do Čech přibyl, nazýval prý se Kajch; jisto však jest, že první kostel křesťanský v Čechách založen byl na Levém Hradci, kdež Bořivoj někdy sídlíval. Kostel ten zasvěcen byl sv. Klimentovi, jemuž mnoho kostelův tehdáž na Moravě a v Čechách založených zasvěceno bylo jako na památku, že velezasloužilý apoštol slovanský Cyrill kosti toho svatého byl přinesl ze země Chazarův.

Kterého roku Bořivoj pokřtěn byl, o tom dlouho se hádáno, až učenci dokázali, že stalo se
r. 873. to r. 873. neb nejdéle r. 874. Tudíž brzy budeme tohoto slaviti památku tisíciletou.

Že také Metoděj sám do Čech přišel, na to sice nemáme důkazův nevyvratných, možno však s jistotou se domýšleti, že tak učinil, aby tím více upevnil křesťanství. Snad kněžna Ludmila byla od něho pokřtěna. Zda-li však země Česká v ohledu církevním patřila pod vrchní dozor Metoděje jakožto arcibiskupa moravského anebo zda-li hned tehdáž slušela pod biskupy Řezenské, neví se; jen to jisto jest, že již tehdáž vedle liturgie slovanské v užívání tam byla také latinská.

Ostatně ctihodný Metoděj ani po návratu svém z Říma nepožíval pokoje; neboť nepřátelé jeho, biskupové němečtí, pořád ještě naň žalovali tak, že papež Jan VIII. opět jej pozval do Říma, kamž
r. 880. apoštol náš ochotně se udal r. 880. Avšak ani tentokráte neshledáno při něm viny žádné, nýbrž

naopak papež Jan VIII. všecko, co a jak Metoděj činil, schvaluje, potvrdil jej v hodnosti arcibiskupské a schválil mu užívání jazyka slovanského při službách božích.

Mezitím král velkomoravský Svatopluk vyšinul se na nejvyšší vrchol moci a slávy, silou vlastní, jakož i vydatnou pomocí spojenců svých, zvláště pak Čechův, odolav všem útokům a úkladům četných nepřátel svých. Král německý Ludvík a syn jeho Karloman, kteříž se tolikkráte naň byli sápali, sklesli konečně do hrobu, aniž se jim podařilo, vyvrátiti velikou říši slovanskou. Bylať pak říše ta nemenší, než druhdy Samova; sahalať daleko široko na všecky strany a zahrnovala v sobě všecky národy a kmeny slovanské, jež Svatoplukovi buď bezprostředně byly podrobeny buď ouzce s ním spojeny. I zdálo se, že tentokráte lépe a na delší čas, než za doby Samovy, podaří se Slovanům západním, aby se spojili v celek mocný a tak důrazně mohli odrážeti nájezdy všech nepřátel.

Také o vnitřní zvelebení říše své Svatopluk pečoval příkladně; neboť jako udatně počínal si v hájení říše, tak i moudře vedl si co se týkalo správy vnitřní, přihlížeje k tomu, aby panovala bezpečnosť a provozovala se spravedlivosť všude. Proto lid miloval krále svého a tak v paměti jej choval, že ještě dosud v některých krajinách bývalé říše jeho lid „hledává Svatopluka,“ t. j. spravedlivosť.

Nepochopitelno jest, že moudrý Svatopluk, ačkoli znal dobře pravé oumysly Němců a skoro všeho nepřátelství jen od nich zakoušel, předce jich několik při dvoře svém choval a některým velice důvěřoval. Mezi těmito jeho důvěrníky německými první místo zaujímal Wiching, kterýž chytrostí svou dosáhl biskupství Nitranského. Po-

tutelný ten nepřítel Slovanův dlouhá léta přebývaje na Moravě a při dvoru Svatoplukově, všecky okolnosti v říši velkomoravské vyzpytoval a pak na záhubu její využil. Arcibiskup Metoděj nejednou zakusil potměšilosti jeho, když pak svatý
r. 885. ten muž zemřel (dne 6. dubna r. 885.), jak se zdá, na Velehradě, kdež i pochován byl, Wiching vší moci své užil na vymýtění bohoslužby slovanské, pročež stoupence a učenníky Metodějovy tak pronásledoval, že konečně volili vystěhovati se k Bulharům, čímž liturgie slovanská utrpěla újmu velikou.

Ostatně Svatoplukovi a říši jeho od Němcův dopřáno pramálo pokoje; neboť brzy mezi nimi povstal jim nepřítel ještě nebezpečnější, než byli král Ludvík a syn jeho Karloman. Byl to Arnulf, tohoto Karlomana levoboček, vévoda Korutanský.

Tento Arnulf, poněvadž neměl moci dostatečné, z počátku skrýval zámysly své nepřátelské, ano takovým se tvářil přítelem Svatoplukovým, že jej prvorozenému synovi svému za kmotra dožádal a dítě na jeho jmeno pokřtíti dal. Také když ucházel se o to, aby se stal králem německým, prosil Svatopluka, aby mu v tom byl nápomocen vlivem svým, což se také stalo. Avšak jakmile se stal králem německým r. 887. a domníval se, že nyní nabyl dosti moci, hned objevilo se, co vlastně vězelo za přátelstvím chytře líčeným. Dle příkladu předchůdcův svých nový král německý chtěl si hráti na vrchního pána nad říší velkomoravskou, čehož ovšem Svatopluk netrpěl. A tak místo bývalého přátelství nastaly
r. 890. spory, z nichž konečně r. 890. povstala válka veliká.

Válku tu Arnulf z počátku podnikl sám, spoléhaje toliko na síly německé; ale když ničeho ne-

pořídil, povolal si r. 892. na pomoc spojence, r. 892.
totiž divoký národ maďarský. *Maďaři* čili *Uhři*, národ plemene mongolského, bydleli původně někde pod Urálem, velikým to pohořím, jež se táhne na hranici mezi Evropou a Azií. Z původní vlasti své vytlačeni byvše, toulali se čas nějaký po nynějším jižním Rusku, až konečně zatlačeni jsou až do Sedmihradska, čímž dostali se na blízko říši Svatoplukově. Maďaři, tak jako příbuzní jejich, známí nám již Avaři, byli kočovníky, kteříž nechtějíce přivyknouti bytům stálým ani orbě, za nejmilejší zaměstnání měli, na rychlých koních sem tam podnikati výpravy loupežné, krajiny, kam se dostali, pleniti a s kořistí ujížděti, než se jim kdo mohl postaviti na obranu. Že Maďaři tehdáž byli divochy bez nejmenšího vzdělání a jakožto pohané též nepřátely všeho křesťanství a surovými hubiteli všeho, kde co našli, v tom všickni kronykáři tehdejší ouplně se shodují. Takového tedy spojence král Arnulf proti Svatoplukovi si pozval.

Tak tedy r. 892. skoro ze všech stran učiněn outok na Svatopluka a říši jeho. Arnulf s celou mocí, co jen mohl sehnati, dorážel od západu, kdežto svěřepí Maďaři dotírali od východu; mezi tím biskup Vircpurský Arnt s vojskem značným do Čech vrazil. Avšak jakkoli veliký byl počet nepřátel a nemenší vzteklosť jejich, předce nic trvalého nedokázali, nýbrž outoky jejich odrazily se od statečnosti krále Svatopluka i národa jeho. Bojováno pak ještě v obou letech následujících (893. a 894.), avšak opět bez r. 893.
prospěchu. Vůbec dokud Svatopluk žil, ničeho 894.
nezmohli nepřátelé jeho; proti všem udržel se vítězně, podobaje se pevné skále v moři rozvlněném; na skále té pak spočívala bezpečně říše

velkomoravská. Bohužel však ubohé říši slovanské nebylo dopřáno, aby jí moudrý a bohatýrský král ten hájil, až by dokona byly zmařeny hanebné zámysly nepřátel; umřelť veliký král ten již r. 894.

Říši svou rozdělil mezi tři syny avšak v ten způsob, aby oba mladší nejstaršího *Mojmíra* uznávali za vrchního pána svého. A jestli kdy, tož zajisté tehdáž zapotřebí bylo svornosti mezi Svatoplukovci; neboť jenom silami spojenými všichni mohli se uchrániti od záhuby, kterouž jim strojili nepřátelé četní. Rozumělť tomu náležitě starý král Svatopluk; neboť dojista se pamatoval, jaké utrpení před lety uvalilo se na říši moravskou, když on sám proti svornosti se byl prohřešil. Proto, jak nám kronykář vypravuje, na loži smrtelném napomínal syny k svornosti, při čemž užil podobenství známého. Podalť prý po řadě každému synovi tři silné pruty dohromady svázané, vyzývaje každého, aby se pokusil o přelomení všech najednou, čehož když žádný nemohl dokázati, pruty rozvázati poručiv, každému po jednom podav, poručil jej zlomiti, což se nyní snadno podařilo. Tím názorně poučil je, že dokud svorně budou se podporovati, nepřátelé ničeho proti nim nesvedou, kdežto naopak, když se nesvorností rozptýlí, snadno stanou se obětí zlých zámyslův nepřátel. Škoda věčná, že synové nezachovali se dle rady velikého otce svého!

Těžce zajisté Svatopluk umírající loučil se s říší svou, předvídaje, že se na ni přivalí tíseň převeliká, a tušení jeho bohužel naplnilo se v míře vrchovaté; neboť za krátký čas říše moravská podlehla četným nepřátelům, na ni se sápajícím. Bylyť pak tři hlavní příčiny záhuby říše té, všeho pak předním strůjcem byl Arnulf, jenž nedal si

pokoje, nýbrž vše podnikal, aby konečně vyvrácena byla říše, kteráž Slovanům západním poskytovala ochrany proti zámyslům německým.

Přední příčinou byla *nesvornosť mezi syny Svatoplukovými*, jichž mladší, též *Svatopluk* nazvaný, v stálém byl odboji proti staršímu bratru *Mojmírovi*, jehožto moci vrchní nad sebou snášeti nechtěl, horlivě v tom od Němcův jsa podporován. I ačkoli statečný Mojmír vítězil proti nezvedenému bratrovi, předce ustavičné ty boje vnitřní velice ochromovaly moc jeho a podkopávaly říši.

Druhou hlavní příčinou záhuby říše velkomoravské bylo, že Čechové přestali býti spojenci jejími. Dokud žil Bořivoj, pevně držel se svazku přirozeného s Moravou, avšak po smrti jeho stal se obrat velmi smutný. Umřelť totiž Bořivoj okolo téhož času, co Svatopluk, synové pak jeho *Spytihněv* a *Vratislav* bezpochyby od Arnulfa pozváni byvše, udali se k němu do Řezna r. 895. r. 895.
kdež dali se v ochranu krále německého.

Konečně třetí příčinou, že zanikla říše Svatoplukova, byli divocí *Maďaři*, kteříž brzy po smrti velikého Svatopluka obnovili nájezdy své, až konečně říši pochovali. Němci sice brzy také museli za to pokutovati, že král jejich Arnulf proti Moravanům byl povolal spojence tak nebezpečného, neboť Maďaři, usadivše se na rovinách uherských, ani svých spojencův nešetřili, nýbrž až hluboko do říše německé podnikali loupežné nájezdy tak, že Němci měli se jim co brániti; avšak zasloužená pokuta tato Moravanům málo byla platna; neboť konečně jen říše jejich stala se obětí divochův uherských. Jaké boje podstoupiti bylo Mojmírovi za posledních let říše moravské a jak se namáhal, aby odvrátil záhubu

hrozící, pro nedostatek zpráv není známo do podrobna, víme jen, že vždy počínal si statečně, i zdá se, že jen smrť učinila konec poctivým sna-
r. 899. hám jeho. R. 899. zemřel Arnulf, zasloužený dočkav se trestu, neboť zříti musel, kterak Maďaři, od něho přivolaní, hubili netoliko země slovanské, nýbrž bez rozdílu také německé. Neschopný syn a nástupce jeho král *Ludvík IV.* příjmím *Dítě*, nebyl s to, aby říši německou zachránil proti ukrutným nájezdům jejich, zvláště když veliké
r. 907. vojsko německé r. 907. od nich bylo poraženo v krvavé bitvě u Prešpurku. Zdá se, že tehdáž, když Maďaři Němcům i Slovanům ukázali se býti nepřítelem stejně nebezpečným, šlechetný Mojmír síly své poslední spojil s Němci, aby Evropa křesťanská zachráněna byla proti sveřepým pohanům uherským. Poněvadž pak po roce 907. o Mojmíru již nikde neděje se zmínka, slušno se domnívati, že v řečené bitvě u Prešpurku zahynul, hrdinsky bojuje. S ním též *ouplně zanikla slavná říše velkomoravská*, jejížto největší část stala se rejdištěm divochův azijských. I nynější markrabství moravské dostalo se do moci jejich, jen západní končiny připadly k Čechám. Sídlo králův velkomoravských, posvátný Velehrad, tato kolébka učení Kristova v zemích českomoravských, vyvrácen, chrámové pobořeni a sprzněni nezbedností pohanských Maďarův.

Jako první veliká říše slovanská, totiž Samova, tak bohužel tuze záhy pohřbena jest i druhá, totiž velkomoravská; i opět Slované západní zbaveni byli nadějného a důležitého střediště, okolo něhož byli by se mohli skupiti v celek mocný, nepřátelům vzdorující. Jest to pak tím bolestnější, poněvadž dlužno se přiznati, že ovšem hlavní vinu přičísti jest zlořečené nesvornosti, která ještě i

napotom mnoho zlého natropila ve světě slovanském.

Rozkotání říše velkomoravské zajisté bylo jedním z největších neštěstí, jež po všecky časy zastihla Slovany; neboť netoliko že připraveni byli o středistě předůležité, nýbrž tím, že Maďaři usadili se na rovinách uherských, vražen byl klín cizí do těla slovanského tak, že od té doby Slované severní, totiž Slováci a Rusíni nedotýkají se již bratří jižních, Chorvátův a Srbův, nýbrž od nich odděleni jsou krajinami, v nichž se uhostili Maďaři. Co škody Slovanům tím způsobeno, na mnoze dosud se cíititi dává.

Rozkotání veliké říše moravské také pro Čechy mělo následky neblahé. Předně mnoho zkusili od Maďarův, kteříž na loupežných výpravách svých do severního Německa ubírali se zemí českou. Za druhé Čechy, jsouce osamotněly a nemajíce již mocného spojence, byly u velikém nebezpečenství od říše německé, kteráž se brzy opět sebrala k moci nové, skoro tak veliké, jako bývalo za císaře Karla Velikého.

Jak jsme již svrchu vypravovali, kníže Bořivoj smrtí byl sešel o něco dříve, než veliký přítel a spojenec jeho Svatopluk. Také již povědíno, kterak zachovali se synové jeho *Spytihněv* a *Vratislav*, že totiž přetrhše spojení s Moravou r. 895. v Řezně udali se pod ochranu krále německého Arnulfa, čímž zajisté velice pochybili; neboť zavdali Němcům příčinu, míchati se do věcí českých, kdežto ochrany skutečné neposkytovali žádné, neboť sami nemohli si dáti rady s hrabivými Maďary.

Ostatně o těch synech Bořivojových, kteříž po sobě v Čechách panovali, víme jen pramálo, zdá se však, že obou péčí hlavní bylo, aby se

křesťanství v celé zemi řádně upevnilo, na čemž ovšem činili velmi moudře, poněvadž tak odňali Němcům možnosť sužovati napotom Čechy pod zámínkou, že rozšiřují křesťanství. Zdá se, že kníže

Spytihněv I.

r. 912. od smrti otce svého panoval až do r. 912. O křesťanské horlivosti jeho svědčí, že založil kostely první P. Marii posvěcený před sídlem svým Týnem v Praze, druhý pak posvěcený sv. Petru v Budči, kdež kvetla škola slavná již v dobách pohanských. Zemřel neženat i nastoupil po něm bratr jeho kníže

Vratislav I.

r. 926. jenž panoval do r. 926. Od něho založen byl na hradě pražském kostel sv. Jiří. Manželkou jeho byla *Drahomíra*, pocházející z krajiny Stodor čili Stodoranův, větve to národa Luticův, kteříž bydleli v nynějším Braniborsku, střední to zemi říše pruské. S ní Vratislav I. splodil mimo čtyry dcery synův tré, totiž Václava, Boleslava a Spytihněva. Po smrti otcově na stolec knížecí nastoupil syn nejstarší

Václav Svatý,

tehdáž, jak se zdá, teprv osmnáctiletý. Byl pak Václav co nejdůkladněji vyučen ve víře Kristově, pro kterouž hořel horlivostí největší. Hlavní o to zásluhu měla bába jeho sv. Ludmila, kteráž pře-

čkala i manžela i oba syny své. Neznajíc úlohy světější, než pracovati o zdaru křesťanství v zemi české, největší na to vynaložila péči, aby vnuk její, Václav, budoucí to panovník, v náboženství tom náležitě se utvrdil a pro ně horlivostí zahořel. Dala jej také vyučiti čtení, což tehdáž bylo uměním zřídkým; i tak v tom Václav prospíval, že stejně dokonale, jako nějaký biskup, uměl čísti na knihách jak slovanských tak latinských.

Pro mladý věk jeho při smrti otcově uchopila se vlády místo něho matka *Drahomíra*, žena sice moudrá a rázná, avšak povahy panovité. Záhy mezi ní a tchyní, sv. Ludmilou vypukla řevnivosť tuhá, snad proto, že Ludmila netoliko u Václava požívala lásky větší, nýbrž také úcty a vážnosti u lidu, což Drahomíra nemile nesla. Ačkoli pak Ludmila, nechtějíc nevěstě své v ničem překážeti, odebrala se na vdovské sídlo své do Tetína, kdež oddávala se toliko pobožnosti a skutkům křesťanským, předce ani tam nenechala jí na pokoji nenávisť Drahomířina. I vyslala na Tetín zástup ozbrojený, jehožto dva vůdcové, oulisně vloudivše se do dvora Ludmilina, stařenu ctihodnou v době noční, když se právě modlila, vlastním závojem jejím ukrutně uškrtili, což stalo se dne 15. září r. 927. Legenda vypravuje, že prý svatá kněžna r. 927. vyslané vrahy, ačkoli věděla, nač přišli, laskavě přijala a štědře je častujíc a připomínajíc jim dobrodiní, dříve jim prokázaná, domlouvala jim, aby upustili od zlého zámyslu svého, avšak vše marně. Drahomíra potom brzy se zpamatovala a litujíc činu nešlechetného, stavení, kdež hanebná vražda byla spáchána, obrátiti dala v chrám sv. Michala, kníže Václav pak po některém čase mrtvolu báby své u veliké slávě z Tetína přenesl na hrad pražský a pochoval při kostele sv.

Jiří, kdež dosud viděti jest náhrobek její, ovšem pocházející z doby mnohem pozdější.

Za vladaření Drahomířina svalila se na Čechy pohroma veliká, kteráž patrným byla důkazem, jaké chyby dopustili se druhdy synové Bořivojovi, že zrušili spojení s Moravou a přispěli k záhubě říše Svatoplukovy. Říše německá byla se již opět probrala z nepořádkův a nesnází, do nichž upadla po smrti krále Arnulfa; za časův Václava našeho panoval tam král velemocný Jindřich I. příjmím Ptáček. Tento jakmile se mu naskytla doba příhodná, rozpočal válku záhubnou proti Slovanům polabským, zvláště proti Luticům.

Jak se zdá, Drahomíra, pocházejíc z krajin oněch, poslala něco vojska českého na posilu krajanům svým, čehož ovšem nelze haniti, nýbrž spíše sluší pochváliti: neboť jisto jest, že kdyby si Slované vždycky vzájemně byli pomáhali všickni, mohli uniknouti neštěstí velikého. Avšak pomocí onou Drahomíra uvalila na Čechy hněv krále Jin-
r. 928. dřicha, kterýž r. 928. sebrav vojsko veliké, vrazil do Čech a pokročil až k samé Praze. Kníže Václav, kterýž mezitím sám vlády se byl ujal, vida velikou moc krále Jindřicha i kromě toho nejsa povahy bojovné, uzavřel mír, jímžto králi německému napotom věrným býti slíbil a k ročnímu poplatku se zavázal. Od té doby země česká co rok odváděla do Němec sto dvacet volův a pět set hřiven stříbra.

I zachovával Václav skutečně, co byl slíbil králi německému; nemělť na srdci nic pilnějšího, nic důležitějšího, než napomáhati víře křesťanské, aby všude v zemi jeho přinášela ovoce žádoucí. Ve všech městech, kdež jich ještě nebylo, kostely zakládal, jiné hojně nadával; sám v Praze na

hradě založil kostel nový, ke cti sv. Víta, jehož rámě byl darem dostal od krále Jindřicha německého. Rovněž vynikal horlivostí, jakouž konal jiné skutky křesťanské. Chudým uděloval podpory hojné, vdovám a sirotkům byl otcem pravým, nešťastné vězně a lidi, kteříž upadli v porobu, vykupoval a svobodu jim vracel. Poněvadž pak pro tuto horlivost nejedni naň se mrzeli, ana horlivost ta zdála se jim býti přemrštěnou, tudíž mnohé skutky vykonával tajně; i tak v průvodu věrného služebníka svého Podivína, jak legenda povídá, za doby noční žal pšenici a ve vinici své trhal hrozny, dříví sbíral a vůbec všecky práce dělal, aby kněžím ke mši připravil hostie a víno.

Nebylo však Václavovi dopřáno panování klidného: neboť brzy vypukly veliké různice v rodině knížecí. Nejprve lidé zlí ve Václavu vzbudili nedůvěru k vlastní jeho mateři Drahomíře, vrhajíce na ni podezření, jakoby se synem mladším byla se spikla proti jeho živobytí. I vyhnal Václav Drahomíru ze sídla svého, ale brzy přesvědčiv se, že stala se jí křivda, sám zase uvedl ji nazpět se cti velikou.

Avšak hůře zachoval se k němu mladší bratr *Boleslav*. Tento po otci dostal úděl knížecí v krajině za Labem, kdež města Boleslav Stará a Mladá dosud poukazují k jmenu jeho; ačkoli Václava uznávati měl za vrchního pána svého, předce mladý a nezkušený Boleslav, jsa velice vládychtiv a ctižádostiv, v údělu svém počínal si jako pán samostatný. I těchto vášní jeho, totiž ctižádosti a vládychtivosti užili proti Václavovi domácí jeho nepřátelé. Bylať totiž veliká část velmožův českých, kteříž nepřáli Václavovi a s vládou jeho nebyli spokojeni; mrzelo je, že kníže ten ničeho

nepodnikal, aby zemi českou sprostil poplatnosti, nýbrž zcela poslušen byl krále německého; také bylo proti mysli jejich, že Václav ničeho si nehleděl tak horlivě, jako věcí náboženských. Protož pomýšleli na to, kterak se zbaviti panovníka takového, a k tomu právě Boleslav zdál se jim býti nástrojem vhodným. Podrážděvše tudíž vládychtivost jeho, spikli se s ním proti životu knížete, číhajíce na příležitost, kteráž se jim brzy naskytla. Mělť totiž Václav obyčej, že putovával do měst v dni takové, když se tam slavil svátek patronův kostelních. Proto také dne 27. září
r. 935. r. 935. přibyl do sídla Boleslava bratra svého, totiž do Boleslavi Staré, poněvadž se odbývala pouť při kostele tamějším, zasvěceném sv. Kozmasovi a Damiánovi. Když po službách božích kníže Václav do Prahy chtěl se vraceti, oulisně žádal jej Boleslav, aby zůstal ještě a byl hostem při hodech. I zůstal tam Václav přes noc, neobávaje se ničeho zlého; dána mu sice od některých výstraha, aby nevěřil přívětivosti bratrově, on však připustiti nechtěl, žeby bratr měl oumysl zrádný. V noci ale nešlechetníci umluvili se s Boleslavem, že vykonají vraždu, až Václav dle zvyku svého ráno půjde na jitřní. Když tedy na jitřní zvoněno, Václav ubíral se do kostela: ve vratech dvora potkav Boleslava, děkoval mu, že jej včerejšího večera tak štědře častoval, Boleslav ale meč vytasiv a jím Václava do hlavy tna, pravil: „Takto tě dnes častovati bude lépe!“ Václav s hrůzou poznav oumysl bratrův, ale silnější jsa, vyrval mu meč a jej samého na zemi povalil. Tu Boleslav počna křičeti, jakoby naopak Václav naň byl učinil outok, volal o pomoc. I vyřítili se již připravení pomocníci jeho Čista, Týra a Hněvsa, kteříž stíhali Václava, utíkajícího ke

kostelu, kdež právě u dveří sklesl na zemi, probodnut mečem Hněvsovým. Tak skonal kníže Václav, jenž pak za svatého prohlášen a brzy po smrti své od lidu jako patron a ochrance země české se ctil. Tělo jeho dlouho leželo na zemi; až teprv pobožný kněz Chrastěj donesl je do domu svého a pak u prostřed kostela pochoval.

O zavraždění sv. Václslava později povstaly pověsti všelijaké, kteréž se i do kronyk dostaly. Tak bájilo se, že prý Václav hlavně jen pro svou horlivosť křesťanskou zabit byl od pohanův a že i sama máť jeho Drahomíra, jsouc pohankou zarytou, byla hlavní původkyní vraždy. To všecko ale není pravda, ano naopak když Drahomíra uslyšela, že Václav byl zavražděn, pospíšila k mrtvole a vrhši se na ni, hořce plakala a teprv, když znamenala, že vrahové ukládají také o bezživotí její, zachránila se outěkem a pak navždy odejela do země chorvatské, kdež dcera její za knížete byla provdána. Tím také vyvracuje se další povídačka nechutná, že prý Drahomíra po zavraždění Václslava ještě mnohá léta v Čechách křesťany pronásledovala a krutě sužovala, až prý konečně trestem spravedlivým zastižena. Jelať prý na voze okolo kostelíka, kdež právě při mši bylo pozdvihování, kočí, křesťan, zaběhl prý do chrámce, Drahomíra pak jala se zlořečiti a věcem nejsvětějším se rouhati, až tu náhle země se otevřela a Drahomíru pohltila. Jak již řečeno, je to povídačka lichá, ale dlouho se to věřilo, ano ukazováno i díru, kamž prý se kněžna ta propadla.

Vždyť ani u Boleslava náboženství křesťanské nebylo příčinou, že se svésti dal k zločinu; neboť jak níže uslyšíme, dohnaly jej k tomu jiné pobudky. Ostatně brzy litoval hříchu toho a snažil se jej odpokutovati. Tak po třech letech tělo bratra za-

vražděného převezti dal z Boleslavi na hrad pražský, kdež je uložil v kostele sv. Víta*), syna pak svého druhorozeného, jenž se mu narodil právě té noci, co Václav byl zavražděn, a tudíž dostal jmeno Strachkvas, dal na kněžství a proto poslal jej do kláštera v Řezně.

Staré legendy a kronyky, vypravujíce o Václavu svatém, přeplněny jsou povídkami o zázracích, kteréž prý se staly jednak po smrti jednak ještě za jeho živobytí. Tuto zmíníme se jen o dvou pověstech zajímavějších.

Kníže Zlický čili Kouřimský Radislav pro panovitosť svou dostal se s Václavem do sporu, z něhož konečně vojna vypukla. Když již obě vojska k bitvě po hotovu stála, pravil prý Václav Radislavu: „Jsi-li žádostiv knížetství mého, proč krváceti má tento ubohý lid náš, jemuž chceš panovati. Ját krve lidu tvého nežádám. Když ale chceš míti boj se mnou, nuže mne samého přemoz a pak panuj nad mým lidem nade vším; přemohu-li však já Tebe, tedy všickni Tvoji staňtež se lidem mým.“ S radostí Radislav nadutý přijal toto vyzvání, doufaje pevně, že zvítězí nad Václavem nebojovným. Když tedy, ana obě vojska napnutě se dívala, soupeři proti sobě se rozjeli a již k sobě dojížděli, tu pojednou Radislav prý spatřil Václava v jasné záři, majícího po obou stranách anděly nebeské, před sebou pak kříž velmi se stkvoucí. I tu hned Radislav s koně skočiv vrhl se na kolena před Václavem prose za odpuštění viny své. Tento pak velkomyslně se zachoval, řka: „Navrať se domu a přestávej na zboží svém; neboť já Tvého žádostiv nejsem.“

*) V kostele tom a sice v drahocenné kapli svatovácslavské dosud viděti náhrobek toho patrona země české.

Pověst o jiných zázracích tato jest: Když se tělo sv. Václava převáželo z Boleslavi do Prahy, vše prý snadno a bez překážky se odbývalo, ano přes říčku Rokytnici u Vysočan, kdež mostu nebylo, vůz pojednou zázrakem octnul se na druhém břehu. Když ale v Praze jelo se okolo domu, v němž odbývaly se soudy a vinníci žalařováni byli, vůz s tělem svatým náhle stanul a nedal s sebou hnouti, ačkoli se přípřež rozmnožila. Teprv když nábožný kněz jakýsi příčinu toho vyložil a jistý chuďas, jenž bez viny v tuhých okovech držán byl v žaláři, na svobodu byl propuštěn, vůz hnul se z místa a jako dříve, snadno se dal utahnouti.

Po zavraždění bratra Václava na trůn dosedl kníže

Boleslav I.

příjmím *Ukrutný*, který panoval od r. 935. až do r. 967. Jak jsme již svrchu pověděli, Boleslav bratra Václava ze světa shladil nikoli pro víru křesťanskou, nýbrž vedle vládychtivosti také ještě z příčin jiných a to hlavně, aby zemi českou sprostil známého poplatku a jí opět zjednal ouplné samostatnosti předešlé. Věda dobře, že bez války se to nepodaří, strojil se k ní a též všecky lechy, kteříž králi německému byli věrni, ze země své vyhnal. Jestiť to náhoda, v dějinách našich často se opakující, že kdykoli některý znamenitý panovník český pokoušel se o věci veliké, směřující k rozšíření a zvelebení moci české, téměř vždy v sousední říši německé seděl na trůnu mocnář, kterýž vynikal i duchem i silou tak, že překazil záměrům knížete českého. A tak i Boleslav I. chtěje se vymaniti z poplatnosti, dostal se do sporu

s protivníkem velemocným. Byltť totiž právě téhož času po otci svém Jindřichu Ptáčníku na království německé dosedl Ota I., příjmím Veliký, kterýž později králům německým opět ziskal hodnosť císařův římských a kterýž náleží mezi nejznamenitější panovníky německé všech časův. *Ota I.* zvěděv o zámyslech Boleslavových, pospíšil si, aby je zmařil; vždyť Němci nikdy nepřestali o to se snažiti, aby se Slované nemohli zmoci na domácí panství značné. Vypukla tedy válka mezi Čechy a Němci, kteráž trvala let čtrnácte. Z počátku
r. 936. štěstí svědčilo Čechům; neboť r. 936. dvě vojska německá, do Čech vyslaná, od Boleslava samého poražena byla a ze země vyhnána. Také další léta Němci v boji proti Čechům nepořídili nic znamenitého, neboť král Ota po ten čas všelijak byl
r. 950. zaměstnán na jiných stranách. Když ale r. 950. král ten, zjednav si pokoj v říši své, s vojskem ohromným sám se vypravil na vojnu proti Čechům a prodral se až k samé Praze, kterouž jal se oblehati, Boleslav náš, vida, že nelze mu se ubrániti proti přesile tak nesmírné, uzavřel konečně mír, jímžto se zavázal, že na dále bude platiti poplatek dřívější a že napotom králi německému nebude nepřítelem, nýbrž že mu pomáhati bude proti nepřátelům jeho.

I dostál pak Boleslav tomu slibu svému a za nedlouho skutečně pomocí přispěl králi německému v příčině důležité. *Maďaři* totiž, dosud jsouce pohany a společným všech křesťanův nepřítelem, neupustili ještě od dávného zvyku svého a co rok podnikali loupežné výpravy do zemí křesťanských daleko až i do Vlach a do Francouz. I tak opět
r. 955. r. 955. v počtu převelikém, do sta tisíc jezdcův, z Uher se vyrojili a vše mečem i ohněm hubíce, prodrali se až do země švábské, kdež sápali se

na důležité město Augšpurk. Král Ota I. v jiné straně byv zaměstnán, přichvátal s vojskem a na rovině nad řekou Lechem blíže Augšpurka tuhou s nimi svedl bitvu, kteráž dva dni trvala a skončila se ouplnou porážkou a divým útěkem Maďarův. V bitvě té bojovalo též tisíc výborně ozbrojených Čechův, jež Boleslav Otě na pomoc poslal; ti pak skoro všickni v boji tam zahynuli.

Zbytky vojska maďarského, ovšem ještě dosti silné, jednak aby předce s nějakou kořistí domu se vrátili, jednak snad, aby se pomstili za pomoc, Boleslavem králi německému poslanou, na zpáteční cestě chtěli vraziti do Čech; avšak statečný Boleslav, moudře to předvídaje, očekával jich připraven na hranicích i s takovou je přivítal, že úplně byli potřeni, Lehél pak vůdce jejich zajat. Od těch dob Maďaři zanechali krvavých výprav svých do ciziny a již jen nejbližší sousedé slovanští doznávali sveřeposti jejich.

Tohoto vítězství velmi dobře užil Boleslav. Dobře věda, že Maďaři ztratami na této poslední výpravě značně budou vysíleni, pokračoval proti nim ve válce a sice tak šťastně, že jim vyrval mnohé krajiny bývalé velkomoravské říše Svatoplukovy. Tak netoliko celou nynější Moravu, nýbrž též Slovensko čili severozápadní část Uher až k Dunaji a k hoře Matře Maďarům odňal; mimo to také na severní straně hor karpatských Boleslav nabyl území značného a ze jmena celého okolí krakovského.

Snadno si pomysliti možno, že panovník, jenž říši svou tak statečně uměl brániti a tak velice rozšířiti, také o to se dovedl postarati, aby uvnitř říše své měl moc náležitou. I skutečně v ohledu tom staly se za něho změny veliké; neboť kdežto před ním každý z velmožův českých čili lechův

nejzámožnějších tak si počínal, jakoby sám byl knížetem samostatným, jemuž do panovníka nic není, zcela jinak věci se měly po Boleslavu I., kdež již nikde v Čechách nevyskytují se lechové, hrající si na pány samostatné, nýbrž i nejbohatší považovati museli knížete za pána, sebe pak za poddané jeho. Jakým způsobem Boleslav dosáhl vyšší moci této, nic není známo; avšak snadno se domysliti, že nepodařilo se mu to jen tak zhola, nýbrž že užiti musel i násilí, pro kteroužto příčinu snad ještě více než pro zavraždění bratra Václava dostalo se mu příjmí *Ukrutného*.

Byl tedy Boleslav I. jedním z nejznamenitějších panovníkův českých vůbec: požíval doma moci skoro neobmezené, za hranicemi pak vážnosti takové, že jej namnoze nazýváno králem. I uvážíme-li, jakých zásluh dobyl si o říši českou, musíme jej chovati v paměti vděčné, zapomínajíce, jakým způsobem byl si proklestil cestu na stolec knížecí.

r. 967. Umřel Boleslav I. dne 15. července r. 967. Tělo jeho pochováno v kostele Staroboleslavském, kdež dosud viděti hrob jeho. O manželce jeho nic nevíme, vždyť ani jmeno její není nám známo. Z potomstva jeho v paměti se zachovali synové dva totiž *Boleslav*, jenž po něm panoval a svrchu psaný *Strachkvas*, vychovaný v klášteře Řezenském, kdež dáno mu jmeno *Christianus* čili, jak Češi vyslovovali, *Křišťan*; dcery Boleslavovy byly *Doubravka* a *Mlada*. Doubravka ještě za živobytí otce svého, totiž r. 965. provdala se za knížete polského Mečislava I., jenž jsa tehdáž ještě pohanem, dal se jí pohnouti, že rozbiv modly, přijal víru křesťanskou, v čemž jej pak i lid následoval. Tudíž kněžna česká to byla, kteráž za pomocí kněží českých učení Kristovo zdárně zaštěpila u sbratře-

ného s námi národa polského. Proto také Poláci do dnešního dne Doubravku naši v paměti vděčné chovají. O Mladě, mladší dceři Boleslavově, níže bude vypravováno.

Po smrti otcově na stolec knížecí dosedl

Boleslav II. příjmím *Pobožný*,

jenž tolikéž, co otec, panoval let třicet a dvě, totiž od r. 967. do r. 999.

Také Boleslav II. náleží mezi slavné panovníky naše. Říši rozsáhlou, kterouž zdědil po otci, jak se zdá, sám ještě rozšířil tak, že obsahovala netoliko celé Čechy a Moravu nynější, nýbrž většinu Slezska, jižní část království polského, větší díl Haliče a Slovensko uherské od Tater až k Dunaji. V této rozsáhlosti své panství české větší bylo, než kdykoli před tím a potom. Maje takovou moc, Boleslav Pobožný u všech sousedův svých požíval úcty a vážnosti.

Nejdůležitější, co péčí jeho v skutek jest uvedeno, bylo *založení biskupství pražského*. Jak již řečeno, země česká až dosud slušela pod biskupství Řezenské a s ním pod arcibiskupství Solnohradské. Měli tudíž biskupové němečtí nad Čechami vrchní vládu duchovní, z čehož pro ně vynikala škoda nejedna; neboť biskupové němečtí dbali více jen prospěchu svého, než země české. Kněží čeští pro svěcení své museli se ubírati až do Řezna, odkud biskup dosti zhusta kněží německé do Čech posýlal na místa výnosnější. Mimo to i v jiných věcech národu českému bylo to na újmu, že podřízen byl biskupům německým. Proto již Boleslav I. pomýšlel na založení zvláštního biskupství českého, ještě pak více ujímal se toho Bole-

slav II., avšak věc dlouho nechtěla se zdařiti hlavně pro odpor biskupův Řezenských, kteříž svolení potřebného dáti nechtěli, poněvadž zřízením biskupství českého bylo by jim ubylo něco důchodův. Teprv když dostal se na biskupství Řezenské muž ctihodný, totiž svatý Volfgang, věc konečně se
r. 973. zdařila a tak r. 973. — tedy právě sto let potom, co Bořivoj I. na Velehradě byl pokřtěn — *založeno v Praze biskupství* pro celou říši Boleslavovu. Tím velmi mnoho bylo získáno, neboť Čechy vymaněny jsou z církevní poddanosti německé, ačkoli ne ouplně, neboť biskupství pražské podřízeno jest přednímu arcibiskupovi německému, jenž sídlel v městě Mohuči.

Prvním biskupem pražským stal se *Dětmar*, kterýž byl sice rodem Sas, avšak již dlouhá léta v Čechách přebýval a jazyku slovanskému náležitě se byl přiučil. Dětmar kromě toho vlastnostmi svými dobře se hodil na úřad biskupský, jejž zastával horlivostí chvalitebnou. Téhož roku, co založeno jest biskupství pražské, totiž l. 973. Boleslav II. k naléhání sestry své Mlady *při kostele sv. Jiří* na hradě pražském založil *klášter pro panny benediktinky*, jehožto první abatyší čili představenou stala se táž *Mlada*, kteráž v Římě v podobném klášteře delší čas ztrávila, kdež jí dáno jmeno Marie. Mlada zůstala abatyší až do smrti své a později vyhlášena jest za blahoslavenou. Klášter svatojiřský napotom považován byl jako nejpřednější všech klášterův panenských, abatyše jeho pak první zaujímala místo po manželce panovníka českého.

Boleslav II. ačkoli byl mírumiloven, předce do některých vojen byl zapleten. Pomáhaje svakovi svému, Jindřichovi, vévodě bavorskému, aby dosáhl německé koruny královské, dostal se

do vojny s Otou II., synem a nástupcem císaře Oty I. Později také se svým svakem Mečislavem, knížetem polským, s nímž dříve po dlouhý čas žil v přátelství, válčiti musel pro jakýs kus země ve Slezsku, jejž si Mečislav přivlastňoval. Vojsko české ve vojnách těchto vždy se ctí obstálo; poněvadž ale vojny ty neměly následkův zvláštních, nebudeme o nich šíře vypravovati, nýbrž bedlivěji povšimneme si muže velmi důležitého, totiž *sv. Vojtěcha, druhého biskupa pražského.*

Když totiž stařický Dětmar r. 982. smrtí r. 982.
sešel, nastala potřeba ohlednouti se, kdoby hoden byl, aby se stal nástupcem jeho. Tehdáž biskupové volívali se na sněmu od lidu a duchovenstva v souhlasu s knížetem. I svolal tedy Boleslav II. sněm na Levý Hradec, kdež, jak se pamatujeme, Bořivoj byl založil první kostel křesťanský. Tam tedy roku řečeného kníže, lid a duchovenstvo jednosvorně za biskupa zvolili *Vojtěcha*, jenž, pokud se ví, první z Čechův povýšen byl na hodnosť takovou.

Otec Vojtěchův byl Slavník, matka pak Střezislava. Tento Slavník, jenž snad pocházel z rodu někdejších knížat Zlických čili Kouřimských, byl nejbohatším svého času velmožem českým; neboť statky jeho táhly se od Kladska v nynějším Slezsku pruském až na druhý konec země české k hranicím bavorským. Sídlo Slavníkovo bylo blíže Poděbrad na hradě Libici, kdež říčka Cidlina padá do Labe. Tam také narodil se Vojtěch. Výtečně byv vychován pečlivou matkou Střezislavou, prvního vyučování nabyl od učitele domácího Radly, Čecha rozeného. Chtěje se oddati na kněžství, za vyšším vzděláním poslán jest na slavnou tehdáž školu do Magdeburka čili Děvína, kdež arcibiskup Adalbert mladíka výtečného tak si

oblíbil, že, když jej na kněze světil, dal mu vlastní své jmeno, odkud povstalo, že české jmeno Vojtěch německy na Adalbert se překládá. Vrátiv se pak do vlasti Vojtěch sloužil při kostele sv. Víta, až pak po smrti Dětmarově, jak již vypravováno, na biskupství byl povýšen.

I hned ukázalo se, jak příkladně si počínal nový biskup český. Spořádav doma věci nejdůležitější vydal se na cesty, aby poznal také vzdálenější končiny rozsáhlého biskupství svého. Zajel až na Slovensko, odkud dojel až do Ostřihoma k tehdejšímu knížeti uherskému Gejze, kterýž byl již křesťanem. Utvrdiv jej v nové víře, mnoho lidu obecného a velmožův pokřtil zejmena též syna Gejzova, tehdáž narozeného Vajka, jemuž dáno jméno Štěpán. Byl to potomní král uherský Štěpán Svatý, jemuž Uhry tolik mají co děkovati. Také na severní straně za horami Karpatskými Vojtěch osobně oučinkoval, byl zajisté v Krakově, kdež dosud na náměstí stojí kaplička sv. Vojtěcha, postavená prý na témž místě, kdež svatý muž ten mnohá k lidu míval kázání.

I byl zajisté biskup Vojtěch povahy a vlastností takových, že již za živa požíval pověsti muže svatého. Kromě učenosti hluboké a pobožnosti nejvroucnější vynikal příkladnou v úřadě svém horlivostí, přísností k sobě samému a laskavostí ke všem bližním, jakož i dobročinností nejštědřejší. Z bohatých důchodův svých jen čtvrtiny užíval na potřeby dvora svého, vše ostatní vynakládal na kostely, na podporování duchovenstva nižšího a zvláště na chudé, jimž byl pravým otcem. Rovněž, kde a jak mohl, vykupoval zajaté na svobodu. Všecky nemocné v městě osobně navštěvoval, potěšení a almužny jim přinášeje.

Avšak přes to všecko Vojtěchovi nedlouho líbilo se v ouřadě biskupském; byl velice nespokojen, že horlivosti jeho nedařilo se všecko, jak si toho přál. Dosud totiž v národě českém sem tam dosti bylo nezpůsobův a neřestí všelijakých, jež pocházely ještě z doby pohanské. Tak zejmena mrzelo Vojtěcha, že velmožové čeští nechtěli odvykati mnohoženství, že také duchovenstvo zvláště nižší se ženilo, a že lidé, ve válkách zajatí, čeho za starých časův slovanských nebývalo, židům prodáváni byli jakožto otroci. Proti všemu tomu Vojtěch brojil zbožnou horlivostí, avšak zdálo se mu, že marně, pročež umínil si, že biskupský ouřad složí a do ciziny se odebéře. Pochopujeme zajisté, že nešváry řečené velice hnětly biskupa horlivého, avšak zdá se nám, že mu v té příčině možno učiniti výčitku pro jistý stupeň netrpělivosti neb alespoň nedočkavosti. Vždyť mohl si pomysliti, že neřesti, kteréž po tolik pokolení v národě se zakořenily, ne tak snadno dají se vymýtiti a že na zdokonalení národa mnohem více času zapotřebí, než na zdokonalení jednotlivce. Soudíme tedy, že muž, jenž se uvázal v úřad nejvyššího pastýře duchovního nad národem, teprv od sta let na víru Kristovu obráceným, povinen byl vytrvati do konce a nikoli stádce své opouštěti, když se mu věci nedařily, jak si přála horlivosť jeho.

Když r. 989. bratr Boleslavův Strachkvas, r. 989.
v klášteře Řezenském na kněze vychovaný, přijel do Prahy, Vojtěch přemlouval jej, aby se místo něho ujal biskupství pražského. Avšak když Strachkvas svoliti nechtěl, Vojtěch předce téhož ještě roku opustil Čechy a odebral se do Říma v průvodu některých přátel, z nichž pak zůstal při

něm toliko Radim, bratr jeho nejmladší. V Římě Vojtěch všude uvítán byl s vážností, papež pak dovolil mu, aby složil biskupství a udal se, kam by se mu líbilo. I chtěl Vojtěch putovati do země svaté ke hrobu spasitele, o čemž když zvědčla císařovna Teofanie, matka tehdejšího císaře Oty III., dala mu na cestu tolik peněz, co odnesti stačil mladý Radim. Avšak z pouti do Jeruzaléma sešlo a Vojtěch konečně v Římě vstoupil do kláštera, kdež jako kterýkoli jiný novic vykonával všecky služby nižší, až po roce složil obyčejný slib řeholní.

V Čechách mezitím biskupa velice pohřešováno tak, že konečně r. 992. kníže Boleslav II. k samému papeži vypravil poselství s prosbou, aby se biskup Vojtěch zemi vrátil. Poručil mu tedy papež, aby tak učinil, poněvadž prý Čechové již budou ho poslušni. Vojtěch tedy vydal se na cestu do vlasti, veda s sebou dvanáct mnichův čili řeholníkův, aby také v Čechách založen byl klášter podobný.

r. 992.

Legenda o návratu Vojtěcha do Čech vypravuje, že prý hned blíže hranic velice byl zneuctěn. Když totiž s tovaryši svými pro odpočinek ulehl pod širým nebem a zasnul, pastýř nezbedný, žena stádo ze vsi blízké, zbudil biskupa, šeredně do samého ucha mu zatroubiv, začež prý z trestu ohluchl. Dále vypravuje legenda, že prý za nepřítomnosti Vojtěchovy v zemi české po dlouhý čas panovalo sucho převeliké, kteréž teprv ustoupilo vláze vydatné, když Vojtěch s jisté hory zemi žehnal. Hora ta pak nejprve se zazelenavši, dostala odtud jméno Hora Zelená, kdež dosud ukazují místo, odkud prý Vojtěch zemi žehnal.

Když se Vojtěch Praze blížil, vyšel mu naproti Boleslav II. s velikým davem lidu, kteříž všichni radostně jej vítali, slibujíce, že na dále

chtějí se zachovati dle přikázání jeho. Boleslav pak k žádosti jeho nedaleko hradu pražského u *vsi Břevňova* založil *klášter pro řeholníky*, Vojtěchem z Říma přivedené, jimž biskup bývalého učitele a věrného přítele svého Radlu představil jako opata pod jmenem Anastasius.

Kdož doufali, že nyní potrvá Vojtěchova v Čechách spokojenosť, trpce se sklamali; neboť opět biskup často musel nad tím se rmoutiti, že lid nechtěl upouštěti od rozmanitých nešvarův, pocházejících ještě z pohanství, zvláště však nespokojenosť jeho vzrůstala, když Boleslav II. na smrť se roznemoh, vládu prozatím poručil nejstaršímu synovi svému Boleslavovi Ryšavému, kterýž velice přál Vršovcům. Byliť Vršovci vedle Slavníkovcův v Čechách rodem nejbohatším a nejmocnějším a již po delší čas mezi oběma rody panovala jakási nenávisť, kteráž brzy propukla v nepřátelství zjevné.

I stalo se r. 995., že žena Vršovce jistého r. 995. dopustila se cizoložství, což dle starého obyčeje trestalo se, že manžel právo měl, ženě své nevěrné hlavu stíti. Nešťastná vinnice, trestu toho se hrozíc, utekla se o pomoc k biskupovi Vojtěchovi, kterýž, ana hříchu svého pykala a polepšení slibovala, poskytl jí přítulku v klášteře u sv. Jiří. Vršovci dověděvše se, že žena hledala ochrany u biskupa, u velikém davu shlukli se před dvorem jeho, žádajíce, aby jim hříšnice vydána byla. Nenašedše, koho hledali, propukli vztekem na biskupa, lájíce mu, že se ujímá cizoložnice. Tu Vojtěch směle mezi ně vstoupiv, domlouval jim a káral krutosť jejich, načež starosta Vršovcův odpověděl mu hněvivě, že jemu samému sice neublíží, aby ho snad neudělali mučenníkem, že si ale pomstu svou schladí na

bratřích jeho. Když pak mezitím byli se dověděli o úkrytu ubohé ženy, násilím z kláštera ji vydobyli, načež dali ji hlavu stíti sluhou obecným, poněvadž manžel její sám nechtěl vykonati trestu.

Děsný příběh tento tak oučinkoval na Vojtěcha, že s pláčem opustil Prahu a Čechy, zlořeče zvláště Vršovcům. Udal se opět do Říma, kdež vstoupil do téhož kláštera, v němž dříve přebýval.

Nedlouho po tomto druhém odchodu Vojtěcha stihla záhuba nešťastné bratří jeho; Vršovci splnili, čím byli hrozili. Mělť Vojtěch mimo již řečeného bratra nejmladšího Radima, jenž i tentokráte jej doprovázel, ještě bratří starších pět, totiž Soběbora, Spytimíra, Pobraslava, Pořeje a Čáslava, kteřížto dědictvím otcovským vládli, jak se zdá, nedílně a s rodinami svými přebývali na hradě Libici. Mezi nimi a Vršovci vypukla válka, avšak brzy kníže Boleslav II. jenž, uzdraviv se, opět vlády se ujal, mezi stranami válčícími zjednal mír. Když ale nejstarší Slavníkovec Soběbor vyšed do ciziny, netoliko u císaře Otty III., nýbrž také u knížete polského Boleslava Chrabrého hořce si stěžoval na těžké útisky, jichž rodu jeho v Čechách snášeti jest netoliko od Vršovcův, nýbrž také od rodiny panující, a když vstoupil do služby u téhož knížete polského, tu zdálo se, jako kdyby Slavníkovci v tajném byli dorozmění s nepřátely vlasti a jich pomoci chtěli se dovolávati. Proto i Boleslav II. na ně zanevřel a, jak se zdá, k rozkazu jeho Vršovci opět dali se do Slavníkovcův, kteříž konečně sevřeni jsou až na jediný hrad Libici. Avšak i tam je Vršovci oblehli, úsilně o dobytí se pokoušejíce. Nadarmo stísněni Slavníkovci prosili o příměří, aby mohli světiti svátek sv. Václava. Když pak Vršovci hradu dobyli, Slavníkovci všickni s ženami, dětmi utekli

se do kostela, jak jim byl radil právě tehdáž u nich meškající opat Břevňovský Anastasius čili Radla, druhdy učitel Vojtěchův. Avšak ani to nezachránilo nešťastníkův; neboť Vršovci sliby klamnými lstivě vylákali je z kostela, načež bez milosti všecky pobili i služebnictvo jejich, nikoho nešetříce jedno kněží. Stalo se to r. 996. Tak r. 996. v Čechách vyhuben jest mocný rod Slavníkovcův i zajisté podivné to řízení osudu, že, když, jak dále uslyšíme, po stu a dvanácti let, rod Vršovcův postižen byl osudem stejným, také na Libici tekla krev jejich.

Mezitím v Římě pilné konaly se starosti, aby se Vojtěch opět vrátil do biskupství svého. Sám císař Ota III. kterýž si ho tak vážil, že si jej zvolil i za zpovědníka, domlouval mu, papež pak přímo dal mu rozkaz, aby opět ujal se biskupství svého a, že teprv, když by ho Čechové opět nechtěli poslouchati, bude mu dovoleno, aby se odebral, kamkoli by se mu líbilo. Vojtěch tedy vydal se na cestu, avšak zvěděv, co se bratřím jeho v Čechách stalo, nešel tam, nýbrž obrátil se do Polska, kdež, shledav se s bratrem Soběborem, přijat byl s úctou největší od knížete Boleslava Chrabrého, syna české Doubravky. Vojtěch ještě z Polska poslal do Čech poselství, chtějí-li jej ještě míti; když mu však odpovědíno, že po přísnosti jeho nikdo netouží, odhodlal se, že podnikne cestu k pohanským Prusům, aby kázal slovo boží. I tu provázel jej Radim a mimo něj ještě jakýsi kněz Benedikt. Boleslav polský dal je dovezti po řece Visle až k městu Kdánsku, odkud pak mořem dorazili do kraje pruského, Sambie řečeného. Tu horlivému Vojtěchovi nastala tíseň veliká, až jej zastihla smrť mučennická. Když totiž nedaleko vsi řečené po

polsku Rybaki vkročil na místo pohanům posvátné, kamž jedno kněží měli přístup, přepaden jest od pohanův rozkacených; i tu nejprve kněz probodl jej oštěpem a pak teprv jiní, potom hlavu mu utavše, tělo ostatní na kusy rozsekali.

r. 997. To stalo se dne 23. dubna r. 997. Průvodcové jeho Radim a Benedikt vyvazli s životem.

Tělo Vojtěchovo dostalo se polskému Boleslavovi Chrabrému, jenž je pochovati dal v hlavním kostele sídelního města svého Hnězdna, zřídiv mu náhrobek nad míru drahocenný. Kronykáři, kteříž si libují ve vypravování zázrakův všelijakých, zapsali také o zázraku, kterýž prý se udál, když Boleslav Chrabrý staral se, aby od pohanův pruských dostal mrtvolu Vojtěchovu. Muselť prý jim slíbiti, že dá jim zlata tolik, co mrtvé tělo vážiti bude — a ejhle zázrak! na váhu byvši položeno, nevážilo prý pranic. Klademe to zde proto, aby se vidělo, v jak nechutných povídačkách libovali si rozmanití pisatelé legend čili životův svatých. Ostatně jisto jest, že jako Vojtěcha ještě za živa považováno za svatého, tak hned po smrti vypravováno mnoho zázrakův a ctěno ostatky jeho jako svaté. Sám císař Ota III. již r. 1000., tedy sotva tři léta po smrti jeho, připutoval ke hrobu jeho do Hnězdna, kdež právě téhož roku Boleslav Chrabrý, učiniv se králem polským, založil arcibiskupství, na něž první dosazen byl Vojtěchův bratr Radim latině Gaudentius řečený.

Český kníže Boleslav II. Pobožný nepřečkal dlouho Vojtěcha biskupa; neboť zemřel již dne

r. 999. 9. února r. 999. a pochován v kostele sv. Jiří na hradě pražském, kdež náhrobek jeho dosud viděti. Mimo manželku jeho Emmu, jak se zdá dceru krále Burgundského, kteráž vdovské sídlo

své měla na Mělníce, přečkali jej synové tři, totiž *Boleslav*, *Jaromír* a *Oldřich*. Oba mladší dostali úděly knížecí, kdežto nejstarší stal se nástupcem otce na stolci knížecím.

Veliká i slavná byla říše česká za Boleslava Pobožného, a nesmírna byla důležitosť její; bylo to po třetí, co Slované západní měli říši velikou, kteráž mohla spojiti všecky síly jejich a tak hráz položiti výbojnosti německé. Měly-li však naděje takové se splniti, zapotřebí bylo, aby ve vládě následovalo ještě několik panovníkův znamenitých, jakými byli Boleslav I. a Boleslav II. Avšak štěstí toho nedostalo se říši české; neboť panovník nový kníže

Boleslav III.

dle rudé barvy vlasův a vousův *Ryšavým* řečený, netoliko nezdědil dobrých vlastností otce ani děda svého, nýbrž oddán jsa vášním sprostým, byl hanebným ukrutníkem a ničemou, že snad podobného nikdy nebylo na stolci českém. Pro panství mladistvé české bylo to záhubou tím větší, poněvadž v zemích sousedních právě času toho panovali mužové nejvýtečnější a to sice v Uhrách Štěpán I. Svatý (tentýž, jejž náš Vojtěch byl pokřtil), v Polsku pak již vrchu řečený syn Doubravčin Boleslav I. Chrabrý, kterýž se byl učinil králem.

Kdež tito dva panovníci výborně spravovali říše své a starali se o jich rozšíření a zvelebení, Boleslav český, totiž Ryšavý, počínal si až hrůza hanebně; týral a sužoval lid, pročež brzy vešel v nenávisť obecnou, kdežto bratří jeho požívali lásky a vážnosti. To u Ryšavého vzbudilo pode-

zření a obavu, že přemýšlel, kterak by se sprostil bratří, aby se mu nestali nebezpečnými; tudíž Jaromíra dal vyklestiti, Oldřicha pak v lázni oukladně chtěl dáti uškrtiti. Podlý záměr tento se však nepodařil a oba bratří uprchli ze země i s mateří Emmou, kteráž také od vlastního syna snášeti musela příkoří.

Co takto Boleslav Ryšavý v Čechách zuřil a řádil, soused a bratranec jeho, král polský Boleslav Chrabrý výtečně užil příležitosti na rozmnožení panství svého. Vida totiž neschopnost knížete českého, udeřil na říši jeho, dobyl Krakova, kdež posádka česká, Boleslavem Ryšavým beze vší pomoci ponechána byvši, zahynula do posledního; i tak pokračuje Boleslav Chrabrý říši českou stenčil, že než minul rok od smrti Boleslava Pobožného, z celé říše veliké nezbylo nic, než jediná země česká. Hanebný Ryšavec ničeho nepodnikal, aby odvrátil úpadek říše své, nýbrž hýřil a zuřil, jakoby se ho ani netýkalo, co prováděl Boleslav Chrabrý. Znamenaje však předce, že v národě nepožívá náklonnosti, chtěl se zabezpečiti přízně a podpory mocných Vršovců, pročež jednomu z nich dceř svou dal v manželství.

r. 1002. Konečně, když míra hanebností Ryšavce byla dovršena, Čechové (v letě r. 1002.) proti němu se vzbouřili, nemohouce snášeti déle útisku jeho. Vršovci sami účastnili se vzbouření toho. Boleslav Ryšavý, vida nezbytí, dal se na útěk a hledal útulku u markrabí franckého, který se mu ale za dřívější příkoří pomstil, dada jej uvrci do vězení.

Na uprázdněný stolec knížecí dosednouti měl nyní Ryšavého bratr Jaromír, avšak Čechové povolali naň Vladivoje, mladšího bratra Boleslava

Chrabrého, tudíž syna naší Doubravky. Avšak Čechové se zlým se potázali; neboť

Vladivoj

netoliko zemi neprospěl, nýbrž dopustil se skutku, jímžto samostatnosti české velice mohl uškoditi. Obávaje se totiž, že silou vlastní neudrží se na trůně, odebral se do Řezna k tehdejšímu králi německému Jindřichovi II., od něhož *Čechy přijal v léno.*

Pro lepší toho porozumění zapotřebí jest tuto vysvětlení krátkého. Dle zřízení německého statky byly způsobu dvojího; předně byly statky *zpupné* čili *allodie*, jimiž majitel vlásti mohl bez obmezení dle vůle své, moha je prodati, neb rozděliti a odkázati komu chtěl. Za druhé pak byly *statky manské* čili *léna*, kteréž tomu, jenž jich užíval, nenáležely jako majetek dědičný, nýbrž měl je od pravého jich pána toliko svěřené na doživotí za jisté povinnosti čili služby, kteréž mu konati musel. Ten, komu léno patřilo a jenž ho jinému udílel, nazýval ho lenním pánem, ten pak, jemuž svěřeno bylo, slul jeho manem. Nedostál-li man povinnosti vyměřené, mohl mu lenní pán léno odejmouti; zemřel-li man, tedy léno, jehož užíval, vrátilo se jako odúmrtí pánovi lennímu, jenž ho uděliti mohl synům zemřelého anebo komu jinak chtěl.

Když tedy Vladivoj do Řezna přišed, od Jindřicha II. Čechy přijal v léno, mělo to význam ten, jako že král neboli císař německý jest vrchním pánem země české, kteréž udíleti může komukoli dle libosti své a že tudíž kníže český není panovníkem samostatným, nýbrž manem králův

německých. Nehodný ten skutek Vladivojův ovšem odporoval skutečnosti a byv učiněn bez vědomí a svolení sněmu čili národa, neměl platnosti žádné; vždy ale byl to příklad špatný, jejž napotom následovali všichni, kdož dosednuvše na knížecí stolec český, obávali se, že se na něm sami o sobě neudrží.

Ostatně slabý Vladivoj nepanoval než kratičko; maje neduh jakýsi, jenž takovou žízní jej
r. trápil, že ani hodiny bez pití neobstál, zemřel
1003. hned na počátku roku 1003.

Nyní Čechové na stolec knížecí povolali

Jaromíra,

kterýž přišed s matkou a bratrem Oldřichem, uvázal se ve vládu; avšak sotva na trůně se ohřál a již opět musel jej opustiti. Bratr jeho

Boleslav Ryšavý,

vyváznuv z vězení, utekl se o pomoc k bratranci svému, králi polskému Boleslavovi Chrabrému, jenž před nedávnem byl mu odňal tolik zemí, po otci zděděných. Boleslav Chrabrý tedy Ryšavého uvedl do Čech, odkud Jaromír opět musel prchnouti; řízením krále polského stalo se narovnání mezi národem českým a Boleslavem Ryšavým tak že, co mezi nimi dříve se sběhlo, v nepaměť se pustiti mělo. Má se za to, že král polský Boleslav Chrabrý již tehdáž měl oumysl na zemi českou a že tam Ryšavce uvedl, dobře věda, že neobstojí.

I skutečně naděje takové brzy se splnily; neboť Boleslav Ryšavý již po krátké době uzdu

pustil černé pomstě, při čemž zachoval se až hanba oukladně. V úterý masopustní r. 1003. pod pláštíkem přátelství na hody pozval všecky čelnější muže, kteříž se před rokem přičinili k vypuzení jeho; když pak, nic zlého netušíce, přišli, tu z nenadání při hostině způsobeno krveprolití veliké, neboť Boleslav sám Vršovce, zetě svého, mečem proklál, kdežto ostatní hosté od připravených katanův pobiti jsou všichni. Tak hanebník ten uměl zachovati přísahu, kterouž se národu byl zaručil, když jej Boleslav Chrabrý s ním smiřoval!

Čechové, jako kdyby si sami nebyli věděli rady a pomoci a sami neuměli potrestati panovníka ničemného, udali se k Boleslavovi Chrabrému žalujíce na Ryšavce. Chrabrý tedy Ryšavého k sobě povolal na jakýsi hrad pohraničný, kdež dal mu vypáliti zrak a pak jej odvezti na nějaký zámek uvnitř panství polského, kdež držán byl ve vazbě, až skonal, nikdo neví jak a kdy. Přísný zajisté avšak zasloužený byl to trest na panovníka, kterýž lid svůj týral a polepšení nebyl schopen. Škoda jen, že ho Čechové sami nepotrestali; neboť dojista národové plné mají právo, pohnati před soud svůj panovníky, kteříž je sužují místo co by se starali o prospěch jejich.

Boleslav Chrabrý,

sprostiv Čechy panovníka nenáviděného, chystal se nyní, aby uskutečnil dávný záměr, totiž aby také zemi českou spojil s velikou říší svou. Byl zajisté tento Boleslav panovníkem moudrým a znamenitým, ba snad nejvýtečnějším mezi Slovany po všecek věk střední: rozšířil hranice pa-

nování svého daleko na všecky strany a netoliko výbojnosti Němcův položil hranice, výbrž vyrval jim některé země slovanské, kteréž už měli v moci své. Veliká říše Boleslava Chrabrého jest čtvrtým a sice velice zdařilým pokusem spojení Slovanův západních v jednu moc, aby se mohli opříti návalu Němectva. I zajisté Boleslav potřeboval země české, netoliko aby říše jeho byla ještě větší, nýbrž aby byla bezpečnější, poněvadž Čechy mají polohu v ohledu válečném velmi důležitou. Ostatně Čechové nebyli by měli čeho litovati, neboť Boleslav Chrabrý přihlížeje k důležité poloze země české a Prahu velice si zamilovav, chtěl tuto zříditi sídlo své tak, že vlasť naše opět bylaby se stala středem celé té přerozsáhlé říše slovanské. Také Boleslav Chrabrý do Prahy přijížděje, ode všech vítán byl radostně, zvláště však od přátel někdys Slavníkovcův; neboť s Boleslavem do vlasti své vrátil se opět také Soběbor, nejstarší bratr svatého Vojtěcha.

Jak snadno možno se domysliti, Boleslavova veliká říše slovanská mrzela krále německého Jindřicha II. a to zvláště, když ještě i Čechy k ní se přivtělily. V záležitosti české Jindřich zachoval se velmi nectně; neboť ačkoli Jaromír u něho dohledával se pomoci, aby opět dosedl na trůn otcovský, Jindřich předce nejprve vyjednával s Boleslavem; vzkázalť mu totiž, že ho ponechá v držení země české, bude-li chtíti přijmouti ji od něho v léno, jako někdys Vladivoj. Avšak Boleslav, jsa jiné povahy a mysli, než onen slaboch, zamítl žádosť krále německého a tu teprv Jindřich II. hotov byl ujmouti se Jaromíra, pročež chystal se k vojně proti Boleslavovi.

Vojna tato také ještě o jiné věci vedená, trvala sice dlouho, avšak Boleslav, jenž ostatně

proti Němcům vítězně se udržel, hned na počátku opět pozbyl země české. Král Jindřich totiž tak konal přípravy k válce, že zdálo se, jakoby vraziti chtěl hned přímo do Polska samého, pročež tam Boleslav Chrabrý z Čech přichvátal; náhle však Jindřich s vojskem obrátil se do Čech. Jaromír a Oldřich s věrným zástupem svým táhli před vojskem svým ku Praze.

Boleslav Chrabrý, zvěděv, co se děje v Čechách, pospíšil si tam; avšak ještě než vojsko německé ku Praze dorazilo, udatný Oldřich se sborem svým vše rozhodl. Opatrně přikradnuv se až k městu a s obyvateli, Přemyslovcům oddanými, se dorozuměv, časně z rána, když pastucha troubil, aby se brána otevřela, vrazil na most s bojovníky svými a překvapiv Poláky nepřipravené, obrátil je na útěk. V boji tom na mostě zahynul také Slavníkovec Soběbor. Tímto vítězstvím Oldřichovým Boleslav Chrabrý připraven jest o zemi českou. Den po vítězství bratrově kníže

Jaromír

přibyl do Prahy, kdež ode všech radostně byv uvítán, dle starého způsobu nastolen byl na knížetství české. Potom též král německý Jindřich do Prahy přišel a pobyv tu nějaký čas, Jaromíra v hodnosti knížecí potvrdil, čehož ovšem potřeba nebyla; avšak král německý již počínal si jako by nad zemí českou přináleželo mu jakési právo vyšší. To vše sběhlo se r. 1004. r. 1004.

Jindřich II. dlouho ještě válčil s velikým Boleslavem, králem polským. Ve všech vojnách těchto knížata Jaromír a Oldřich stáli po straně

krále německého, čehož ovšem chváliti nelze, poněvadž to byla politika protislovanská. Boleslav Chrabrý činil sice, co mohl, aby je od toho odvrátil, často k nim čině poselství a v paměť jim uvozuje jednak společný původ slovanských obou národův polského i českého, jakož i blízké pokrevenství obou rodův panujících, jednak zámysly Němcův na podrobení i Čechův i Polákův. Avšak marna byla všecka moudrá jeho napomínání a vyzývání, Jaromír a Oldřich nedali se odvrátiti od spojení s králem německým, jemuž i pomáhali proti Boleslavovi, kterýž se ale proto předce vítězně udržel.

Ostatně Jaromír byl panovník dobromyslný avšak velice slabý; snad slabosť jeho byla následkem zmrzačení, jehož utrpěl z návodu někdys bratra svého Boleslava Ryšavého, kterýž, jak svrchu pověděno, před lety byl jej dal vyklestiti.

Někteří velmožové čeští z příčin již neznámých k Jaromírovi chovali zášť velikou, až i o bezživotí jeho stáli. V čele jich byli Vršovci a jich starosta Kochan. Ti zámysly své nepřátelské uskutečniti chtěli, když času jistého Jaromír bavil se lovem na hoře Veliz řečené. Jak totiž lovci Jaromírovi sem tam po lesích se rozjeli, Kochan a soudruhové jeho Jaromíra s koně strhše a do naha svlekše na znak položili na zemi a ke kolům do země vraženým za ruce a nohy přepevně přivázavše, na koních přeseň počali skákati, z kuší naň stříleti a jiné nezbednosti kruté provozovati. I dojista nebohý Jaromír bídně byl by skonal, kdyby jakýs věrný jeho lovec, jmenem Hovora, znamenav, co se s knížetem děje, nebyl přivolal na pomoc jiných, kteříž knížete, napolo již mrtvého vysvobodili, rozehnavše sužovatele jeho. Potom Jaromír některé z nich

dal trestati na hrdle, Hovoru pak učinil lovčím knížecím, ve kteréž hodnosti měli po něm následovati potomci jeho na všecky časy.

Jaromír vůbec málo měl štěstí a skoro možno říci, že byl nejnešťastnějším panovníkem na trůně českém. Jako již dříve velikého utrpení doznal od staršího bratra Boleslava Ryšavého, tak nyní též bratr mladší Oldřich uvalil naň zkušenosti nejtrpčí. Oldřich vládl jakýmsi údělem knížecím; avšak to nepostačovalo vládychtivosti jeho, nýbrž bažilť on po stolci knížecím. Tudíž jsa s Jaromírem v jakési rozepři, náhle naň se obořil, a s trůnu jej svrhnuv, sám naň dosedl. Stalo se to na bílou sobotu r. 1012. Oba bratří potom utekli se ku králi německému, aby mezi nimi rozsoudil. Opět tedy panovníci čeští dopustili se činu hanebného, udávajíce se pod soud krále německého, jako kdyby on byl býval vrchním pánem nad zemí českou. Tak tedy panovníci čeští vždy sami nejvíce škodili cti a samostatnosti země té, kteréž měli hájiti. Škoda převeliká, že jim to trpěl národ český a že jich nevyhnal aneb jinak nepotrestal, jak by toho byli zasloužili. r. 1012.

Král německý Jindřich II. rozsoudil ve prospěch Oldřicha, nebohého pak Jaromíra uvrhl do vězení v dalekém městě Utrechtě, po roce ale (r. 1013.) vydal jej Oldřichovi, kterýž jej na pevném hradě Lysé uvrhl do žaláře.

Panovalť tedy v Čechách od r. 1012. kníže

Oldřich,

jenž, jak uhlídáme, poněkud zvelebil říši českou. Panování jeho trvalo od r. 1012. až do r. 1037.

Ještě když vládl údělem svým knížecím, (jak se zdá Žateckem), zapudil první manželku svou, poněvadž byla neplodna, a pojal krásnou Boženu, dceř Kresinovu. Vypravujeť o tom pověsť, že prý Oldřich, z lovu se vraceje, uhlídal dívku krásnou, peroucí u studny.*) Bylať to Božena dcera Kresinova. Vnadami jejími dojat, poručil, aby přivedena byla ke dvoru jeho, kdež ji ihned za manželku pojal. Ona Oldřichovi porodila syna Břetislava, o němž níže řeč bude.

Ostatně Oldřich jakožto kníže český setrval při předešlé politice neslovanské, zachovávaje věrnosť králi německému, i též pomáhaje mu ve vojně proti polskému Boleslavovi Chrabrému. Marně tudíž Boleslav snažil se, aby jej uvedl na r. jinou cestu; Oldřich nepřilnul k němu, ba když 1014. Boleslav r. 1014. nejstaršího syna svého Mečislava vypravil k němu, aby domlouvání jeho mělo váhu tím větší, Oldřich zachoval se až i tak hanebně, že Mečislava do vězení uvrhl, komonstvo pak jeho dal zavražditi.

Oldřich byl prvním panovníkem českým, kte- r. rýž se účastnil volení krále německého. Roku 1024. totiž 1024. zemřel často jmenovaný král a císař Jindřich II., jenž má příjmí Svatého, čehož zajisté právě tak málo zasluhuje, jako onen Karel Veliký; neboť také Jindřich II. velikým byl nepřítelem Slovanův, jimž škodil všemi způsoby býť i hanebnými a ukrutnými. Když po smrti jeho knížata němečtí sešli se, aby si zvolili krále nového, připlichtil se mezi ně také náš Oldřich a přispěl k tomu, že na království německé zvo-

*) Ves, kdež Oldřich zočil Boženu peroucí, dle toho prý pojmenována Peruc, což ovšem jest odvozování velmi nejapné. Ležíť pak Peruc nedaleko města Loun i dosud ukazuje se tam studna Boženina.

len byl Kunrat II. vévoda francký. Patrno že nelze velebiti Oldřicha za to, že lezl mezi knížata německá; neboť nač bylo mu se míchati do věcí německých, když nebyl knížetem německým, nýbrž slovanským. Snad mu to lichotilo, že mohl voliti krále německého, jenž pak, v Římě od papeže byv korunován, nazýval se císařem římským a jmín byl předním panovníkem celého křesťanstva. Avšak národu českému takové ctižádostivé pachtění se panovníkův našich mnohem více škodilo než prospělo, poněvadž pak Němci tím větší drzostí k zemi české pohlíželi, jakoby patřila k říši jejich, totiž k říši německé. Vidíme tedy opět, že za chyby panovníkův trpěti musel národ sám.

Po Oldřichu potom všickni panovníci čeští chodívali na volení králův německých.

Nedlouho po zvolení Kunrata II. zemřel slavný král polský Boleslav Chrabrý r. 1025. Velikou říši jeho zastihl osud přesmutný pro celé Slovanstvo; neboť synové nezdědili velikého ducha otcova a kromě toho ve stálém mezi sebou byli sporu a boji. Starší Mečislav příjmím Líný mladšího bratra Bezprema vyhnal z údělu jeho, ten pak utekl se k ujci svému Štěpánovi, králi uherskému. Štěpán sice ihned zbraně se chopiv, snadno dobyl Slovenska celého i Moravy, avšak všeho sobě ponechal. Když pak bezpochyby proto vypukla vojna mezi králi Štěpánem uherským a Kunratem II. německým, ujal se věci též Oldřich r.
a r. 1028. statečného syna svého Břetislava, právě 1028.
v mužská léta dospělého, s vojskem na Uhry vypravil. Tu hned mladý Břetislav ukázal, čeho možno bude do něho se nadíti; neboť vítězně porážel pluky uherské a před sebou je hnal. I nebylať to pouze divá udatnosť vojenská, kterouž

Břetislav plál, nýbrž chrabrosť jeho podněcovaly také žal hluboký a hněv spravedlivý. Vypravujet Břetislav sám, kterak až k slzám pohnut byl, když přišed na Velehrad, slavné druhdy sídlo králův velkomoravských, uzřel, kterak tuto kolébku víry křesťanské v zemích našich Maďaři spustošili a sprznili, jakož ještě i chrámy byly ve zříceninách. I rozhorlil se na národ ten, jenž všeho toho byl původcem, a hoře touhou, aby jej potrestal, slavně přísahal, že všecku kořisť z vojny té vynaloží na odbudování míst těch posvátných. I tak Břetislavovi dařilo se proti Uhrům, že král Štěpán si pospíšil, aby s ním mír uzavřel. Mírem tím nynější *Morava postoupena jest Čechům*, s jichž vlastí od té doby až posud zůstala ve spojení nejužším. Hoden tudíž chrabrý náš Břetislav, tento Achilles český*), aby jej po všecky doby Čechové a Moravané chovali v paměti nejvděčnější za veliký ten čin, že Moravu, tuto věrnou družku ano pravou sestru Čech, vyrval Maďarům divokým a s Čechami spojil, kteréžto spojení velice prospělo jak Moravanům tak Čechům; neboť jinak kdož ví, byli-li by se Čechové i Moravané ubránili záhubě, kdežto ve spojení tvořili moc dosti znamenitou a nejednou se proslavili skutky velikými.

Oldřich vévodství moravské poručil správě statečného Břetislava, kterýž, pamětliv jsa přísahy své, zbořené chrámy odbudoval, města zdmi pevnými ohradil a některá nová založil.

1029. Hned roku následujícího (1029.) *Břetislav do-*

*) Báje starořecká vypravuje, že ve vojně Trojánské ze všech vůdcův řeckých nejvíce se vyznamenal a proslavil mladistvý královic Achilles. Když se tedy někomu dává příjmí Achilles, chce se tím říci, že týž vyznamenává se srdnatostí a myslí pravého bohatýra.

byl si manželky. Od otce totiž byv poslán k císaři Kunratovi II. jel městem Svínibrodem, kdež uzřev sestru markrabí Oty, krásnou *Juditu* čili Jitku, takovou k ní zahořel láskou, že když se vracel městem tímž, unesl ji násilím. Jitka totiž v kláštеře byla na vychování; tam počíhal si na ni Břetislav s družinou; když pak Jitka s dívkami ostatními z kostela vycházela, Břetislav dopadnuv jí, spěšně ujížděl s kořistí nejdražší, mocnou rukou maře všecky překážky, jež mu v cestu stavěno, jakož prý jedním rázem přetal řetěz železný, jímž služebníci klášterští bránu přepjali. Šťastně vyváznuv z dobrodružství toho přes Prahu pospíšil si do Olomouce, sídla svého, kdež s Jitkou slavil sňatek manželský.

Ačkoliv kníže Oldřich pomáhal voliti krále německého Kunrata II. a s ním v počátku žil v dorozumění dobrém, předce později s ním se rozkmotřil až i spolu byli na štíru. Z toho povstala též nevole mezi Oldřichem a Břetislavem; neboť když r. 1030. Kunrát II. bojoval proti Štěpánovi, králi uherskému, Břetislav mimo vůli otce svého pomáhal mu tak vydatně, že Štěpán musel uzavříti mír. Proto Oldřich nevražil na syna svého, také s Kunrátem II. jsa ve sporu. Když pak r. 1033. kníže Oldřich, byv volán od Kunráta II. přijel k němu, uvržen jest do vězení v Řezně. Po čas žalařování jeho Břetislav se strýcem Jaromírem, jehož lásky požíval, spravovali zemi českou, až konečně o velikonoci r. 1034. Oldřich k přímluvě císařovny, manželky Kunráta II. z vězení byl propuštěn pod výjmínkou, aby polovici země postoupil Jaromírovi. Slíbil to Oldřich, avšak vrátiv se do Čech a vlády se zmocniv, pustil uzdu hněvu svému, Jaromíra totiž, aby navždy k vládě byl neschopen, oslepiti dal a na Lysé do vězení

r. 1030.

r. 1033.

r. 1034.

uvrhl, Břetislava pak z Moravy vypudil. Za nedlouho ale mezi otcem a synem zjednán opět mír, kterýž se pak již nezrušil. Také Jaromírovi se ulevilo; ovšem ale chuďasovi nikdo nemohl navrátiti zraku, jehož jej bratr vlastní byl zbavil.

Ku konci panování svého kníže Oldřich založil klášter pro

svatého Prokopa.

Kdysi totiž Oldřich, bavě se lovem okolo řeky Sázavy, stíhal jelena tak prudce, že od komonstva svého se odtrhnuv, v lesích bloudil, až blíže řeky samé dorazil k jeskyni jakés, z níž vystoupil poustevník tváře přívětivé a vzezření velebného. Byltě to *Prokop*, jenž tu již po delší dobu trávil život poustevnický. I tak Oldřich zalíbil si muže pobožného, že si jej zvolil za zpovědníka svého. Narodil se Prokop v Chotouni, vsi mezi Kouřimí a Plaňany; od rodičův bohu obětován, stal se knězem a po delší čas na Vyšehradě při chrámě sloužil, až úřadu svého se vzdal, buď že nelíbilo se mu ve hluku sídla knížecího, buď že protivilo se mu vytlačování liturgie slovanské, kteréž byl milovníkem nejvroucnějším; neboť toho času ještě sem tam v Čechách při službách božích užíváno jazyka slovanského. Opustiv Vyšehrad, umínil si Prokop na odlehlém místě co poustevník bohu sloužiti a v řečené jeskyni u Sázavy mnoho let prožil, než jej Oldřich našel. Poněvadž Prokop nechtěl se odhodlati, aby opustil tiché zákoutí své a k sídlu knížecímu se přestěhoval, Oldřich usnesl se na tom, že mu tam postaví kostel s klášterem, jehožby sám byl opatem. I skutečně učinil tak, avšak vše teprv ku konci přivedeno jest za knížete ná-

sledujícího. Do kláštera toho uvedeni jsou mniši řehole sv. Benedikta čili benediktini a poněvadž Prokop, jakožto Čech upřímný a moudrý byl vřelým ctitelem liturgie slovanské, tudíž v klášteře jeho řeholníci při všech službách božích a též v písmě neužívali jazyka jiného než slovanského, jakož bývalo u nás hned v první době křesťanské za svatých apoštolův Cyrilla a Metoděje. I zůstal Prokop opatem kláštera toho a netoliko u knížete, nýbrž u všeho lidu požíval úcty nejvyšší téměř jako muž svatý: klášter pak jeho, nazývaný klášterem Sázavským čili sv. Prokopa, stal se velmi slavným a zůstal posledním útočištěm slovanské liturgie v Čechách.

Kníže Oldřich, založiv klášter ten r. 1032. nedočkal se ale, jak již řečeno, dostavení jeho; neboť zemřel dne 9. listopadu r. 1037. r. 1037.

Uslyšev o smrti bratra svého oslepený kníže Jaromír pospíšil z Lysé do Prahy, kdež mrtvolu bratrovu nalezl již na marách v kostele sv. Jiří na hradě pražském. I dotýkaje se jí rukama, plačtivým hlasem hořekoval nad smrtí bratra svého, jemuž odpouštěl všecky křivdy přetěžké, kterýchž se byl proti němu dopustil. Nazejtří pak, když mrtvola v kostele svatojiřském byla pochována, syn Oldřichův kníže

Břetislav I.

dle starodávného způsobu slavně nastolen byl na knížetství; neboť Jaromír, slep jsa, neschopen byl k vládě. Při slavném nastolování Jaromír stoje při bratrovci Břetislavu, postaveném na stolci, a za ruku jej drže, hlasem pohnutlivým doporučoval jej lásce a věrnosti lidu shromážděného, jakož také

jej napomínal, aby miloval národ svůj a zvláště si vážil předních mužův zasloužilých, nic bez jich rady nekonaje; naproti tomu ale důtklivě jej napomínal, aby se vystříhal Vršovcův jakožto nepřátel domácích, na něž prý již sv. Vojtěch kletbu byl uvrhl. Vršovci, kteříž řeči té byli přítomni, přísahali mu pomstu, kteráž pak brzy vykonána byla z návodu starosty jejich, Kochana pyšného. Najal totiž zákeřníka, kterýž Jaromíra, když právě seděl na stolici záchodní, oštěpem tak nerázně probodl, že mrtev zůstal. Takový byl konec knížete Jaromíra, jenž po všecek život svůj zakoušeti musel neštěstí všeho měrou vrchovatou.

Břetislav I. jenž se nyní vlády chopil a ji provozoval něco přes osmnácte let, totiž od konce roku 1037. až do počátku r. 1055. náleží mezi nejznamenitější panovníky naše. Ziskav si již co kněžic srdnatostí svou příjmí *Achilla českého* a ozdobiv se slavou nehynoucí, osvobozením Moravy z poroby maďarské, napotom jako panovník český moudrými skutky svými zasloužil si jmena *obnovitele moci a slávy říše české.*

Hned na počátku panování svého Břetislav uvažuje okolnosti příznivé, pustil se do podniknutí velikého. Tehdáž totiž v sousední říši polské byl nelad největší; neboť nebylo žádné vlády, když po smrti Mečislava Lenivého manželka jeho Rejčka, Němkyně rodem, u lidu jsouc nenáviděna, utekla ze země, unášejíc s sebou syna svého Kazimíra, dědice říše polské. To všecko náš Břetislav znaje, uhlídal dobu příhodnou, aby netoliko opět dobyl všech zemí, jež druhdy po smrti děda jeho Boleslava II. Pobožného říši české odcizeny byly Boleslavem Chrabrým, nýbrž aby také ještě celé Polsko spojil s Čechami a tak zřídil opět veliké panství

slovanské. I v ráznosti své neotálel dlouho, nýbrž ihned dal se do díla.

Již r. 1038. poručil, aby se všecek lid branný r. 1038. na jistém místě sebral, vyhrozuje trestem přísným každému, kdožby rozkazu toho neposlechl. Když takto sebralo se vojsko veliké, táhl s ním na Krakov, jehož se zmocnil bez bitvy. Město lehlo popelem a Čechové odnesli mnoho pokladův, jež tam dříve byl nahromadil Boleslav Chrabrý. Roku r. následujícího (1039.) Břetislav s vojskem svým skrze 1039. Slezsko, kdež město Vratislav popleněno, přitáhl do Velkopolska, to jest do nynějšího Poznaňska, jež bylo středem čili jádrem říše polské. Tu nejprve přišlo na ránu město Gdec čili Hdec, jehožto obyvatelé však se staršími svými vyšli vstříc Břetislavovi, na znamení, že se vzdávají, prut zlatý přinášejíce a prosíce, aby se se vším dobytkem a jměním svým přestěhovati směli do Čech, kamž by jim vykázal. Odtud vojsko české obrátilo se k Hnězdnu, stolici panovníkův polských, jehož také bez veliké obtíže dobyto, a mnoho tu pobráno pokladův a věcí drahocenných zvláště v chrámech. Tu v kostele P. Marie pochováno leželo tělo sv. Vojtěcha, jemuž, jak svrchu vypravováno, mocný král Boleslav Chrabrý byl zřídil hrob nesmírně nákladný. Tu hned Čechové toho všeho také zmocniti se chtěli, avšak Břetislav a biskup pražský Severus, jemuž po česku říkalo se Šebíř, užili příležitosti, aby Čechům dali jistá přikázaní směřující k zdokonalení mravnímu. Poněvadž to dosti přispívá k bližšímu poznání života tehdejších předků našich, položíme to zde podle vypravování nejstaršího kronykáře našeho Kozmasa.

Biskup Šebíř vojínům českým, nežby se hrobu sv. Vojtěcha dotknouti směli, uložil půst na tři dni. Třetího dne potom Šebíř lidu českému ozná-

mil, že prý se mu sv. Vojtěch zjevil a řekl: „Pověz knížeti a všem, kdož s ním jsou, že otec nebeský dá Vám, zač prosíte, zachováte-li vše, co slíbili jste Pánu Bohu na křtu.“ Když pak lid přislíbil, že to vše zachovávati bude, tu kníže s biskupem a s předními bojovníky, všedše do kostela P. Marie, před oltářem a hrobem sv. Vojtěcha všichni se rozprostřeli a tak se bohu dlouho modlili. I povstav kníže takto lidu řečnil: „Chceteliž napraviti chyby své a přestati od zlých skutkův?“ A oni všickni slzíce vzkřikli: „Napraviti hotovi jsme všecko, cožkoli otcové naši a my proti bohu a tomuto muži svatému zuřivě jsme činili, i slibujeme, že ode všech skutkův zlých přestati chceme!“ Tu kníže vztáhl ruku svou a položil na hrob, řka lidu svému: „Pozdvihniž každý z Vás pravici svou k bohu a naslouchejte všickni řečem mým, jež chci abyste potvrdili svou věrou. Totoť buď mé veliké a přední přikázání, jež Vám ustanovuji, abyste sňatky manželské, jež až dosud prznili jste způsobem nevěstčím a jako tvář němá, již nyní zachovávali podle řádu církve bez rozvodu až do smrti tak, aby každý muž toliko míval jednu ženu, žena pak jen jednoho muže se přidržovala a s jiným neobcovala, jakož i aby každý muž toliko na ženě své přestával. Pakliby kdo z manželův tak se nezachoval, žeby žena mužem anebo muž ženou svou povrhoval, až by se i rozvedli, tedy ten, kdož by se navrátiti nechtěl k manželství řádně zavřenému, nemá býti trestán otroctvím dle zvyku dosavádního, nýbrž, kdožkoli by byl, dle tohoto ustanovení nového má se vypověděti do Uher, a odtud aby žádnými penězi nemohl se vykoupiti, aniž do země české se směl navrátiti, proto aby jeho nešlechtilostí jiné ovce v stádě Kristově se nenakazily a nespraši-

věly.“ I řekl biskup Šebíř: „Kdožby jinak učinil, v klatbě budiž! Touž pokutou pokutovány buďtež také panny a vdovy, kteréžby stavu svého nezachovaly, neboť poněvadž mají svobodu se vdávati, nesmějí nešlechetnosti páchati, plod hanebně hubiti a jiné neřesti při tom provozovati.“ Dodal pak kníže: „Kdyby pak žaloval muž na ženu neb žena na muže, že s ní nemilostivě neb nemanželsky nakládá, dejtež se jim hřebí, a na koho hřebí padne, že vinen jest, ať touž pokutu nese. Kteří pak dopustí se vraždy, ty ať děkan oznámí pánu toho místa a pán jich před sebe povolej; kdyby se dostaviti nechtěli, dá je pán do žaláře, kdežto pokání mají činiti; na těch pak, kteří by zapírali, železem žhavým anebo vodou vroucí má se vyhledávati, vinni-li jsou. Kdo by zabil bratra neb otce svého neb matku svou, nebo kněze, ať to děkan oznámí pánu nebo knížeti, takový aby byl pak ukován řetězy a ze země vyvržen, aby se jako Kain po světě toulal.“ I řekl biskup: „Staň se tak; neboť knížata proto meč při boku nosí, aby jím potrestali nešlechetníky.“ Pravil kníže dále: „Krčmy, jež jsou kořen věcí zlých a zápal všech nešlechetností, poněvadž odsud vycházejí loupeže, vraždy, cizoložství a jiné mnohé nepravosti, kdoby je stavěl, na ně nakládal aneb vystavené koupil“ — „ten, doložil biskup, „v klatbě budiž.“ A zase kníže: „Takový krčmář aby vzat byl jako přestupník tohoto ustanovení, aby byl oholen a uprostřed náměstí k sloupu přivázán a od biřiče mrskán až k ošklivosti, statek pak jeho nemá býti vzat do pokladny knížecí, toliko pivo jeho má se vylíti na zemi, aby se žádný dobrý člověk tím nápojem ohyzdným neposkvrnil. Ožralci, kteřížby v krčmách byli postiženi, aby byli vzati do

vězení, odkud by nikdo nevyšel, ažby prvé do pokladny knížecí položil tři sta peněz.“ Pravil biskup: „Což kníže ustanovuje, moc moje potvrzuje.“

Ještě řekl kníže: „Trhův aby se v neděli nebývalo, přikazujeme a zapovídáme. Jestli pak kdo v neděli nebo v den sváteční něco pracoval, tomu má děkan hovado, jímž práci konal, vzíti, přestupník zas zaplatiti má do pokladny knížecí tři sta peněz. Také ustanovujeme toto: kdožkoli by své mrtvé pohřbil na poli nebo v lese, takový at za vinu svou dá děkanovi vola, knížeti pak tři sta peněz; nebot chceme, aby se všickni křesťané na hřbitovech pochovávali. Neboť zajisté vše toto jsou věci, kteréž pán bůh má v nenávisti a pro kteréž také náš svatý biskup Vojtěch své ovce opustil a k jiným národům se obrátil. Těch abychom více nic nečinili, slibujeme za nás všecky přítomné i za naše budoucí a to svou a Vaší a Vás všech věrou potvrzujeme.“

Potom biskup Šebíř s velikou pobožností otevřel hrob, z něhož tělo sv. Vojtěcha vyňali a na oltář položili Břetislav a biskup. V témž kostele Čechové nalezli také mrtvolu Vojtěchova bratra Radima, prvního někdys arcibiskupa Hnězdenského, v jiném pak chrámě těla pěti bratří svatých. *)

*) O těchto pěti bratřích vypravují kronykáři toto: Šest Čechův velmi nábožných, totiž Benedykt, Matouš, Izák, Jan, Krystyán a Barnabáš v jakémsi lese hustém nedaleko Krakova poustevničili. Sám král Boleslav Chrabrý uslyšev o bohabojném jich životu, navštívil je a proti vůli jejich zanechal jim tam peněz na sto hřiven; oni pak vypravili bratra Barnabáše, aby mu je vrátil. Mezitím, co Barnabáš byl na cestě, z okolí někteří nešlechetníci, zvěděvše o daru královském a

Vše až dosud dařilo se Břetislavovi, jak si jen sám žádati mohl; avšak mezitím z daleka přihnala se mračna, jež knížeti a říši české hrozila nebezpečenstvím největším. Žalovánoť na Břetislava a lid jeho u papeže, v Římě a též u krále německého; u papeže, kterak prý Čechové v ukrutné hrabivosti své nešetřili ani kostelův a míst posvátných, jakož prý ani těl svatých na pokoji nenechali; u císaře čili krále německého žalovala Rejčka, vdova po Mečislavu II. prosíc, aby se císař ujal syna jejího Kazimíra a dopomohl mu k dědictví po otcích. Zvláštní náhoda nepříznivá, že totiž kdykoli některý rázný panovník český podnikal věci velkolepé, současně na trůně německém seděl král výtečný a mocný, jenž věci české nedopřál vzniku a zdaru, náhoda taková též za Břetislava I. místo měla. Kralovalť tehdáž v Němcích Kunráta II. syn Jindřich III., přijmím Černý, bez odporu jeden z největších panovníkův německých. Ten zajisté sám z sebe byl by se o to přičinil, aby se nezdařily veliké zámysly Břetislava našeho na založení rozsáhlé říše slovanské; tím více však chopil se věci té, když Rejčka žalujíc, dovolávala se pomoci jeho. Jin- r.
dřich III. tedy hned v letě r. 1039. započal válku 1039.
a s vojskem nemalým táhl na Čechy, když ještě Břetislav daleko byl v Polsku. Nemoha tudíž sám hned postaviti se v obranu země své, Břetislav náš, aby nebezpečenství odvrátil, užil prostředku ostatního; poslal totiž nejstaršího syna svého, tehdáž teprv devítiletého Spytihněva, císaři v zástavu, slibuje, že podrobí se všem vý-

---

domnívajíce se, že jej poustevníci u sebe mají, přepadli ostatních pět bratří, kteříž, ovšem peněz žádaných vydati nemohouce, bídně jsou povražděni.

jmínkám míru. I přestal Jindřich III. od vojny tím ochotněji, poněvadž jinde co říditi měl v říši své.

Okolnostmi takovými Břetislav donucen jest, upustiti od dalších podnikův v Polsku a vrátiti se domu. I zajisté málokterý panovník český z výpravy válečné vracel se do Prahy s takovou slávou, jako tehdáž Břetislav I. Za nesmírného shluku lidstva všeho stavu, věku a pohlaví odbýval se slavný ten vjezd do Prahy dne 25. srpna r. 1039. Sám kníže Břetislav I. s biskupem Šebířem nesli tělo sv. Vojtěcha, aby uloženo bylo při kostele sv. Víta na hradě pražském, kdež dosud odpočívá ve zvláštní kapli. *) Za nimi kráčeli opatové, nesoucí těla pěti bratří svatých, potom arciprýšti s tělem arcibiskupa Radima; následovali pak kněží, nesoucí ohromný kříž, jejž někdys král Boleslav Chrabrý pro chrám Hnězdenský dal zdělati ze zlata ryzého v tíži takové, že jím třikráte se zvážil, dále kněží nesli tři veliké obrazy svaté, bohatě ozdobené zlatem, perlami a kamením drahým. Potom na více než na sto vozův vezeno všelijaké kořisti vzácné, zvony a p. Konečně následoval dlouhý zástup zajatých Polákův spoutaných. **)

---

*) Poláci tvrdili, že prý kněží jejich Čechy v Hnězdně ošidili, podvrhše jim jinou jakousi mrtvolu tak, že prý pravé tělo sv. Vojtěcha zůstalo v Polsku. I dosud v arcibiskupském chrámě Hnězdenském ukazuje se hrob, v němž prý spočívá pravé tělo sv. Vojtěcha tak, že nyní máme dvojí ostatky toho svatého.

**) Zajatým těmto, jakož i Hedčanům to jest obyvatelům města onoho, Gdec čili Hdec řečeného, kteříž sami za přesídlení do Čech byli prosili, vykázána jsou místa, aby se tam usadili. Velká část dostala pozemky v Šumavě s povinností, aby hájili hranic českých proti nájezdům sousedův německých.

Po této slávě Břetislavovi nastaly starosti nemalé, kterakby se smířil s papežem a s císařem.

S papežem povedlo se mu to dosti snadno; neboť vypravil do Říma řečníky obratné, kteříž přinesli dary veliké, jimiž netoliko kardynály, nýbrž také samého papeže Bonifacia IX. tak obměkčili, že pro knížete a všecky Čechy vymohli odpuštění ouplného, a jen to uloženo Břetislavovi, aby z kořisti polské vystavěl klášter nějaký. Tedy Břetislav kromě toho, že dostavěl a bohatě nadal sv. Prokopa klášter Sázavský, Oldřichem založený, při kostele Staroboleslavském, kdež sv. Václav byl utrpěl smrť mučennickou, založil kapitolu kanovnickou, dav týž kostel nádherně přestaviti. Potom také na Moravě bohatě nadal klášter v Rejhradě.

Avšak ne tak snadno spravil se Břetislav I. s císařem Jindřichem III. Vyjednávalo se sice delší čas a Břetislav uvoloval se, že dávati bude dále známý poplatek roční a že proti říši německé nebude se vzpírati; za to však, čeho císař vyžadoval, nechtěl vydati dobytých zemí polských, namítaje, že do věci té nic není císaři německému, od něhož nechtěl snášeti jha nového.

Vypukla tedy vojna r. 1040. Dvě veliká r. 1040 vojska německá na Čechy vypraveno; s prvním od západu k Šumavě táhl sám císař Jindřich III. maje s sebou mnoho nejpřednějších knížat a rytířův německých, druhé pak vojsko mělo vraziti do Čech od severu přes Hory Krušné. Tudíž i Břetislav I. válečnou moc svou rozdělil tak, že sám postavil se v Šumavě, aby čelil císaři, Prkošovi pak županovi Bílinskému svěřil vojsko ostatní, aby hájil hranic severních.

V okolí Domažlickém, kdež Jindřich III. s vojskem svým do Čech vrazil, Břetislav náš, veliké

sem tam dav udělati záseky a voje své výtečné do záloh rozestaviv, v bitvě, kteráž se tu strhla a dva dni trvala, totiž 22. a 23. měsíce srpna, dobyl vítězství tak stkvělého, že sám císař octnul se v nebezpečenství a jen rychlým outěkem se zachránil. Hlavní korouhev jeho a mnoho kořisti rozmanité dostalo se vítězným Čechům: Němcův pobito počet valný, ostatní utíkali přes hory a lesy, při čemž byl jim nápomocen poustevník německý Vintíř, jenž tam v okolí bydlel. Potom na památku vítězství slavného na bojišti postavena kaple sv. Václslava, jejž Čechové již tehdáž ctili co patróna svého, zvláště v boji dovolávajíce se pomoci jeho.

Statečný Břetislav po vítězství nezahálel, nýbrž obrátil se ihned na sever v takovém spěchu, že již posledního dne měsíce srpna vrazil na druhé vojsko německé, kteréž plenilo zemi mezi Mostem a Chlumcem. Avšak k boji rozhodnému nedošlo, poněvadž ještě v čas k vůdci vojska německého přichvátal svrchu řečený poustevník Vintíř, mimo zprávu o prohrané u Domažlic bitvě přinášeje rozkaz od císaře, aby vojsko z Čech do Němec couvlo, což se i stalo.

Tak tedy skončil se boj léta toho nad míru slavně pro Čechy a Břetislava I., kterýž se opět shledal se synem svým Spytihněvem; neboť císař Jindřich III. vykupuje mnoho Němcův v boji zajatých, vrátiti musel kněžice toho, jenž u něho byl jak rukojmě.

Avšak tím jedním bojem nebylo vše odbyto, neboť, jak dalo se předvídati, Jindřich císař o lepší štěstí se pokoušel hned roku následujícího (1041.). Tedy opět v měsíci srpnu dvě vojska německá z týchž stran, a za týmiž vůdci, co před rokem, postupovala k Čechám, kdež Břetislav zase

r. 1041.

stanul před hlavním prosmykem Šumavským, Prkočovi Bílinskému poručiv hájení hranice severní. Avšak tentokráte věc dopadla zcela jinak a sice nešťastně pro Čechy, nikoli však pro nedostatek srdnatosti, nýbrž zradou hanebnou. Již svrchu byla řeč o poustevníku Vintíři. Tento Vintíř pocházel ze vznešeného rodu německého a snad že svědomí jej hryzlo, vstoupil do kláštera, jmění své rozdav klášterům; potom oddal se na poustevnictví. I vyhlídl si na to českou Šumavu, tehdáž všude ještě hustým lesem pokrytou. Tam v horách za Sušicí, kdež dosud sluje u Dobré Vody, hlavně přebýval, sem tam se potuluje tak, že za třicetiletého v krajině té pobytu celé okolí důkladně vyskoumal, že o nejnepatrnější pěšině věděl. U lidu okolního požíval vážnosti veliké, ano též u knížete Oldřicha, jehož synovi Břetislavovi byl prý kmotrem. Avšak poustevník ten potutelný se pak Čechům za pohostinství jejich, že ho tam tak dlouhý čas na pokoji nechali ano i ctili, znamenitě odvděčil. Když totiž kníže Břetislav I. k boji připraven Němcův, jako v loni, u prosmyku očekával, Vintíř vojsko císařovo tajně přes hory převedl po vzdálenějších pěšinách nepatrných a proto nestřežených tak, že Břetislav o přechodu tom zvěděl teprv, když již císař Jindřich s vojskem svým dosti daleko do Čech vnikl. Proto Břetislav do Prahy chvátal, aby se k obraně připravil, neboť císař přešed na pravý břeh Vltavy, přímo ku Praze zaměřil.

Neštěstí Čechův dovršilo se zradou jinou. Podlý Prkoš totiž, dav se uplatiti od Němcův, jen tak na oko proti nim se stavěl a pustil je do vnitř země tak, že obě vojska německá u samé Prahy se spojila. Když pak i biskup pražský Šebíř tajně přešel k císaři a ukazoval mu, odkud nejlépe na

Prahu udeřiti, Břetislav, jakkoli odhodlán byl k obraně srdnaté, konečně dal se s císařem do vyjednávání mírného, k čemuž přispěla též choť jeho Jitka, jejížto bratr Ota byl ve vojště císařově. I uzavřen konečně mír, jímžto Břetislav zřekna se Polska, vydal země dobyté kromě Vratislavské ve Slezsku, a uvolil se k předešlému poplatku ročnímu. Jiných břemen nových naň neuvaleno.

Takto zmařeny velkolepé zámysly Břetislavovy na založení veliké říše slovanské, ve kteréž spojeny býti měly všecky země české a polské. Nemenší škoda bylo, že také nepodařil se jiný zámysl panovníka toho, aby totiž biskupství pražské povýšeno bylo na arcibiskupství, čímž církev česká byla by se vymanila ze všeho vlivu německého.

Záhodno nyní připomenouti, kterak Břetislav potrestal zrádce. Sám biskup Šebíř, že v čas obležení Prahy k císaři přešel, do vězení uvržen, kdež i mučen byl, až pak po jistém čase opět svobody dosáhl. I dobře tak naň bylo, neboť trestu takového zasluhoval, že, jsa vrchním pastýřem duchovním, tak šeredně vlasti se pronevěřil. Ještě hůře pochodil zrádný Prkoš Bílinský. Tomu Břetislav nejprve oči dal vyloupati, pak ruce i nohy useci, a konečně jej utopiti v řece Bělé mimo tekoucí. I zajisté nebylo co litovati bídníka takového; neboť kdo vlast svou zradil cizím, padouch nejhorší zasluhuje trestu nejukrutnějšího. Toliko poustevník Vintíř bez trestu vyvázl, ačkoli též zasloužil, aby se mu dalo ponaučení za nevděčnost jeho. Proč se tak nestalo, nerozumíme, ještě více však divíme se tomu, že si ho kníže Břetislav i na dále vážil. Vypravujeť se, že prý zvěděv o těžkém onemocnění poustevníka, věkem již sklíčeného, zajel k němu s biskupem Šebířem, chtěje jej odvezti ke dvoru svému, aby tam žil pohodlněji.

Nepřijal toho Vintíř, nýbrž hned na zejtří (9. října r. 1045.) skonal o hodině, kterouž byl předpověděl. Mrtvolu jeho Břetislav pak uložil v kostele kláštera Břevňovského, jak Vintíř byl žádal. I zajisté dokonce jest nepochopitelno, že Čechové ctili památku muže toho, vyhlášeného za svatého, ano že na místě, kdež v Šumavě přebýval, u Dobré Vody, kostel postavili a tam až posud putují jako na místo posvátné, kdež prý se mnohé zázraky udály a dějí. U Čechův rozumných ale Vintíř žije v paměti zcela jiné, totiž co člověk, jenž pohostinství splatil nevděkem černým, čehož poctivý člověk nemůže nazvati skutkem bohulibým, muže svatého hodným. Proto nedivíme se tomu, že husité když přepadli klášter Břevňovský, nešetřili hrobu Vintířova, nýbrž rozmetali jej, majíce na paměti, jak předkům našim byl uškodil. I byl by zajisté již čas, aby Čechové přestali putovati k té Dobré Vodě, kdež žil muž ten nevděčný.

S císařem Jindřichem III. Břetislav napotom žil vždy v dobré vůli a chodíval ke dvoru jeho, kdykoli císař zdržoval se někde blíže Čech. Naši panovníci čeští kdykoli přijížděli ke dvoru císařův německých, užívali práva, že příchod svůj do říše německé oznamovali spálením několika vsí německých. Chtějí tomu někteří kronykáři, že prý sám Břetislav byl původcem práva takového, jež zameziti mělo, aby panovníci čeští příliš často nebyli voláni ke dvoru německému.

Ostatně pro nedostatek pramenův již málo co víme o dalších v Čechách a na Moravě příbězích za Břetislava I. Víme jen, že obě země spojené požívaly již pokoje ode všech nepřátel jak zahraničních tak domácích; vedlť si panovník ten spravedlivě sice ale přísně, zvláště na starosti maje budoucí bezpečnosť říše a národa. Proto Prahu

a hrad pražský obehnati dal novou zdí pevnější*), po hranicích pak českých jako i moravských lid zřídil způsobem vojenským pod správou krajišťníkův to jest vůdcův zvláštních, aby země byly zachráněny od nájezdův nepřátelských.

r. 1054. Aby říše jeho na žádné straně neměla sousedův nepřátelských Břetislav I. r. 1054. vyrovnal se také s Poláky dokona; pustil totiž králi jejich Kazimírovi I. zemi Vratislavskou s ustanovením, aby za to on a všickni nástupcové jeho panovníkům českým ročně platili třicet hřiven zlata a pět set hřiven stříbra.

Konečně připomínaje si, kterak hádky o trůn knížecí za předchůdcův jeho velikou uvalily pohromu na říši českou a králům německým příčinu zavdaly, že do věcí českých se vkládati směli, Břetislav I., aby se již věci takové nemohly opakovati, staral se vydáním *zvláštního zákona o posloupnosti*, to jest ustanovením, kdo by po kom následovati měl na trůně českém. Svolav r. 1054. Čechy a Moravany na sněm společný, ustanovil zákonem, aby Čechy byly knížetstvím nedílným i aby na trůn knížecí, kdyžby byl uprázdněn, dosedal vždy *nejstarší z celého rodu Přemyslova*,

*) Při novém opevňování hradu přihodilo se toto. Nejstarší syn Břetislavův, Spytihněv k práci té měl dohlížeti. Když pak měřiči shledali, že čáře nové překáží pec abatyše kláštera svatojiřského, Spytihněv poručil ji sbořiti a když valila se do tak zvaného příkopu Jeleního, smál se tomu, podotýkaje ousměšně, že panna abatyše v peci té již nebude péci koláčův. Zvěděvši o tom abatyše Alžběta, Němka hrdá, vznešeného rodu hrabat Kverfurtských, vyšla ku kněžici, jemuž lála veřejně, tropíc si z něho ousměšky, že prý nemoha dokázati hrdinství jiného, proslavil se zbořením peci. Spytihněv zamlčev se, teprv později oplatil abatyši urážku takovou.

ostatní pak členové rodu panovnického aby podělováni byli knížecími údělы na Moravě s vyhrazením, aby se nepovažovali za panovníky samostatné, nýbrž knížete českého jako velikého knížete nad sebou měli a jeho poslušni byli. Potom také ihned Spytihněva jakožto nejstaršího ustanovil za nástupce svého, a mladším synům vykázal údělы na Moravě. K žádosti Břetislava sněm všecka tato ustanovení stvrdil přísahami všech a každého zvláště.

Břetislav s manželkou Jitkou mimo dvě dcery Boleslavu a Dymut splodil pět synův, totiž Spytihněva, Vratislava, Kunrata, Jaromíra a Otu. Vratislavovi údělem vykázáno Olomoucko, Kunratovi Brněnsko a Otě Znojemsko; Jaromír pak ustanoven na kněžství, aby po smrti Šebířově stal se biskupem pražským.

Spořádav takto všecky záležitosti jak veřejné, tak rodinné, Břetislav I. již netěšil se dlouhému živobytí; neboť již na počátku roku následujícího, jeda na Moravu, roznemohl se v Chrudimi, kdež nemaje ještě ani 50 let věku svého, zemřel 10. dne měsíce ledna r. 1055. Pochován byl v kostele sv. Víta na hradě pražském, kdež dosud viděti jest hrob jeho, ovšem pocházející teprv ze století čtrnáctého. r. 1055.

Břetislavův zákon o posloupnosti dle staršinství (seniorát) směřoval k tomu, aby říše česká udržela se pohromadě v nedílnosti, a zameziti měl, aby se na stolec český nedostal nikdo nedospělý, jenžby potřeboval poručníkův a vladařův, nýbrž aby naň dosedali vždy jen mužové zralí a zkušení. Mělť tedy Břetislav oumysly nejlepší, když zákon ten vydával; také, dokud se zákona toho náležitě šetřilo, dobře dařilo se říši české; jakmile však Přemyslovci ze ctižádosti a vládychtivosti proti zákonu tomu počali brojiti a jeho nedbati, za krátko

záhuba uvalila se na říši i na národ, jak níže uslyšíme.

Po smrti Břetislava I. syn jeho nejstarší kníže

Spytihněv II.

jak ustanoveno bylo, ode všech zvolen byl na panovníka českého. Panoval pak od r. 1055. až do r. 1061.

Hned prvního dne, co na knížetství byl nastolen, vydal *rozkaz, aby se ve třech dnech všickni Němci z celé země české vystěhovali*; ani vlastní mateře Jitky prý nešetřil, kteráž se též ze země odebrala a sice na Moravu k synům svým. Tehdáž také pyšná ona abatyše svatojiřská, Alžběta ze země musela, mohouc v tom viděti odplatu za to, že kdysi Spytihněva urazila.

Někteří o tom pochybují, že kníže rozkazem svým z Čech vyhnal všecky Němce; avšak kterakž možno o tom pochybovati, když to zřejmě a jasně vypravuje nejstarší kronykář náš Kozmas, kterýž tehdáž již byl chlapcem desítiletým.*)

Co knížete k rozkazu takovému pohnulo, o tom ovšem již nesnadno souditi; nelzeť rozhodnouti, učinil-li tak z osobní k Němcům nenávisti, že snad se mu mezi nimi zle dařilo, když chován byl po celý rok co rukojmě, byv poslán císaři Jindřichu III., anebo zdali Němcův vůbec nenáviděl, věda, že téměř všecko zlé, jež na národ český až dotud bylo se uvalilo, skoro jen od Němcův pocházelo. I zajisté nebyloby škodilo, kdyby si toho příkladu jeho byli povšimnuli mnozí z nástupcův jeho; neboť,

*) V pozdější době panování svého Spytihněv předce trpěl Němce některé v zemi své

jak dále uhlídáme, někteří z pozdějších panovníkův českých tolik Němcův do Čech a na Moravu přivolali a tam osadili, že brzy z toho vzešla veliká škoda obyvatelstvu slovanskému.

S bratřími svými na Moravě Spytihněv nedlouho žil ve svornosti. Vratislav totiž v Olomoucku počínal si ouplně samostatně, Spytihněva nic nedbaje; po něm pak podobně začínali si vésti oba bratří mladší. I musel tedy Spytihněv na Moravu podniknouti výpravu, nezastal tam ale než Kunrata a Otu, neboť Vratislav byl uprchl do Uher, zanechav v Olomouci mladé choti své jmenem Hylda. Potrestav některé Moravany, kteříž zpupnost bratrovu byli podporovali, Spytihněv sám uvázal se ve vládu nad celou Moravou, odveda s sebou k dvoru do Prahy Kunrata i Otu, jichž jednoho učinil představeným nad lovčími knížecími, druhého pak nad kuchyní knížecí. Hůře dařilo se Hyldě, choti Vratislavově, kterouž Spytihněv též do Čech přivedl a odevzdal na hrad Leštno pod dozor župana Mstiše. Ten pak s ubohou paní zacházel tak nelidsky a nešetrně, že času nočního až i nohu její poutal k noze své. Teprv když stýraná žena se přiznala, že je s outěžkem, dovolil Spytihněv, aby jela za manželem, s nímž však se již neshledala; neboť po cestě ourazem zemřela. Vratislav potom za manželku pojal Adletu, dceř krále uherského Ondřeje, a teprv nového tchána svého přímluvou smířil se s bratrem Spytihněvem, jenž mu vrátil opět Olomoucko.

Zdá se, že Spytihněv II. staral se o to, aby povýšen byl na hodnosť královskou. Tehdáž v křesťanstvě západním myslelo se, že koruny královské uděleti právo mají buď císař římský nebo papež. Poněvadž pak nebylo naděje, žeby císař knížeti českému učinil po žádosti, Spytihněv udal

se o to k papeži, nabízeje, že za udělení koruny královské ročně sto hřiven stříbra platiti bude stolici papežské. Avšak papež Mikuláš II. obávaje se bezpochyby sporu s císařem, Spytihněvovi místo koruny poslal tak zvanou mitru to jest biskupskou kapi hronostajovou, kterouž pak kníže nosíval zvláště při slavných službách božích. Byl totiž nad míru nábožný a pobožnosť svou vykonával horlivostí větší než mnozí kněží. Času postního bydlíval v klášteře některém a všecek ten čas na modlení trávil. Co den ráno vstana, šel na jitřní a v kostele se rozprostřev roztaženýma rukama na podlaze ležel, až se jitřně vykonaly. Když mniši začali zpívati žalmy, povstav přistoupil k pulpitu a také s nimi zpíval. Potom vycházeje z kostela, rukou vlastní chudým almužny rozdával. První středu v postě oděl se v roucho kněžské a též v komži se oblékl a na to plášť biskupský vzal; a tak přes celý půst chodil co den. Že pak jako biskup směl se odívati, to spojeno bylo s onou mitrou, již mu papež byl poslal.

Možno si pomysliti, že na knížete tak nábožného kněží, zvláště vyšší měli vliv veliký, to jest, že od nich k mnohému dal se navesti; tím tedy dá se vysvětliti, že kníže ten, kterýž všecky Němce ze země vyhnal, také *vypověděl mnichy slovanské z kláštera Sázavského*, kdež se po tu dobu byla zachovala liturgie slovanská. Svatého Prokopa tehdáž již nebylo; zemřelť ještě za panování příznivce svého Břetislava I. r. 1053. a pochován byl v kostele kláštera svého, jemuž zanechal mnoho kněh, vlastní rukou sepsaných literami slovanskými. Legenda vypravuje o mnohých zázracích, jež prý konal za živa i po smrti; tak se i bájí, že prý s čerty mnoho měl půtek ví-

těžných, až prý je i před pluh zapřahl a jimi oral, což snad sluší vykládati v ten smysl, že lidi nešlechetné krotil a naváděl k pilnějšímu vzdělávání země. Když zemřel, zvolen byl opatem sestřenec jeho Vitoš čili Vít, muž nábožný a učený. Avšak nepřátelé poštívali Spytihněva, namlouvajíce mu, jako prý za jazykem a liturgií slovanskou skrývají se kacířství a bludy rozličné, až konečně kníže Vítoše i s mnichy slovanskými vyhnal z kláštera, do něhož uvedl mnichy latinské s opatem Němcem. Mniši vypovězení utekli se do Uher, odkud vrátili se teprv za Vratislava II., jak dále bude vypravováno.

Připomenouti sluší o následujících dvou skutcích, z nichž také jeví se Spytihněvova mysl zbožná. Předně r. 1059. *v Litoměřicích založil chrám sv. Štěpána*, jejž na kollegiátní povznesl a velmi bohatě nadal, z čehož dosud těží biskupové Litoměřičtí. Za druhé pak *znova zbudoval kostel sv. Víta* na hradě pražském. Znamenav totiž o slavnosti svatováclavské, že kostelík ten, jak jej byl založil sv. Václav sám, již dávno nestačí návalu lidu pobožného, r. 1060. dal jej sbořiti i s kapličkou sv. Vojtěcha, před ním stojící, a na místě toho budovati počal chrám prostrannější. Avšak sám již nedočkal se dokončení díla toho; neboť zemřel náhle dne 28. ledna 1061. stár jsa třicet let.

r. 1059. r. 1060. r. 1061.

Kosmas, nejstarší kronykář náš, jenž Spytihněva znal osobně, mnoho pochvalného o něm zaznamenal, pravě o něm, že byl muž velmi opatrný a spanilý, věda dle potřeby jednak býti přísným, jednak zase laskavým, vždy moudře si počínaje. Také nám jej popsal, kterak vypadal; byltě prý postavy velmi krásné, černovlasý s dlou-

hou bradou, tváře veselé, lící nad sníh bělejších u prostřed trochu se ruměnících.

Týž kronykář vynáší také spravedlnosť jeho a zvláště jmenuje jej *otcem vdov a sirotků.* I vypravuje nám na doklad příběh zajímavý, kterak totiž, když dal se již na jakousi výpravu s lidem branným, prodrala se k němu chudá vdova, kteráž naříkajíc a knížeti nohu ve střemeni líbajíc, dovolávala se pomoci a ochrany proti mocnému sužovateli svému. I odpověděl kníže: „Učiním rád; měj strpení, až se zase navrátím; neboť nesluší, abych lid tento opustil.“ Vdova pak namítala: „Ale kdybys se nenavrátil, komuž mne poručíš, aby mne ochránil. Lid tento tebe dnes nepotřebuje, ale já smutná žena potřebuji dnes od Tebe spravedlivosti; to jestli učiníš, před pánem bohem obdržíš milosť a nadto Tobě hojnou odplatu učiní.“ I řekl kníže: „Milá ženo! Bych pak já Tobě neučinil za spravedlivé, ouředníci moji by Tobě učinili.“ Ona však poklonivši se, odvětila; „Milostivý Pane! Proč na jiné ukazuješ a proč svou odplatu, kterouž od boha za každý dobrý skutek míti žádáš, zmařiti chceš a dáti jinému?“ Kníže tedy Spytihněv ssedl s koně svého a povolav soudcův i toho, naňž ona žalovala, tu se posadil a při tu slyšel. Shledav pak právo její, toho, jenž ji ze statku oloupil, kázal potrestati přísně, jí pak navrátiti, co se jí náleželo. — Spravedlivosť Spytihněvovu mohli by si vzíti za příklad všickni panovníci, jichž první a nejsvětější povinností jest, aby všude průchod zjednali spravedlnosti; ti pak, kteříž toho nečiní neb dokonce páší nespravedlivosti a soudcům je páchati dopouštějí neb sami poroučejí, panovníky jsou nejhanebnějšími, kteřížby zasloužili, aby je národ náležitě potrestal.

Manželka knížete Spytihněva II. jmenem Ida pocházela z rodu původně sice slovanského, tehdáž ale již poněmčelého, z rodu totiž Vitinského, jenž dosud panuje v zemích saských. Přečkala manžela svého, s dětmi svými pak snášeti musela nemalého příkoří od knížete následujícího Vratislava II., jenž nedůstojně mstil se jim za utrpení, kteréž někdys Spytihněv byl uvalil na první jeho manželku, nešťastnou Hyldu. A tak děti Spytihněvovy, jichž kolik bylo neví se, vytlačeny jsou z Čech i z dědictví otcovského.

Pochován byl kníže Spytihněv II. v kostele sv. Víta na hradě pražském, kdež dosud má náhrobek, pocházející z časův krále a císaře Karla IV. tedy ze století čtrnáctého.

Po smrti Spytihněva II. na stolec český beze vší překážky dosedl bratr jeho nejstarší kníže

Vratislav II.

jenž panoval od r. 1061. až do r. 1092.

Moravu rozdělil bratřím tak, aby *Kunrat* spravoval část západní s hlavním městem Brnem, *Ota* pak příjmím Krásný část východní s hlavním městem Olomoucí, ovšem tak, že jej oba uznávati museli jako vrchního pána svého. Třetí bratr *Jaromír*, uslyšev o smrti Spytihněvově, z ciziny, kdež byl na studiích kněžských, do vlasti přichvátal, aby se mu též některého údělu dostalo; neboť neměl žádné chuti na kněžství, baže více po věcech světských; i bylo zapotřebí úsilných Vratislavových domluv a slibův, že po smrti Šebířově stane se biskupem, než Jaromír dal se ostříhati a posvětiti na jáhna od biskupa řečeného, jemuž pak hned při mši přisluhoval a evangelium

četl. Avšak za krátko jej to omrzelo a oděv se v šat rytířský, na kůň vsedl, a s přátely a služebníky svými utekl do Polska ku králi Boleslavu II. Smělému, u něhož prodlel až do úmrtí biskupa Šebíře.

Vratislav II. jak se dále uhlídá, byl muž mnoha vlastností výtečných; mezi vadami jeho jedna z předních byla mstivosť; nezapomínal ani za dlouho křivd mu učiněných, nýbrž mstil se, jak se mu naskytla příležitosť. Pomsta jeho stíhla někdy i nevinné, jako ku př. vdovu a děti po Spytihněvu II. jež ze země vyhnal a připravil o dědictví po otci. Také záhy pomsty jeho doznal onen *Mstiš* čili *Mstislav*, syn Boršův, jenž, jak se pamatujeme, od knížete Spytihněva maje sobě poručenu Hyldu, choť Vratislava, do Uher uprchlého, nešetrně s ní byl zacházel. Ještě od Spytihněva Mstiš byv povýšen na župana Bílinského, založil tam v podhradí kostel sv. Petra, a když dostaven byl, do Prahy přijel, prose biskupa, aby chrám nový posvětil, Vratislava pak, aby též na slavnosť tu přijel. Nenadálť se, že by mu kníže pamatoval ještě příkoří, Hyldě spáchaného; neboť Vratislav sám tvářil se, jakoby to byl pustil v nepaměť. Když ale již po posvěcení kostela kníže Vratislav meškal na hradě Bílinském, Mstiš s biskupem a jinými hostmi byl na hodování, někdo potaji Mstišovi donesl, že mu hrozí cosi zlého; neboť prý Vratislav právě té chvíle hodnosť župana Bílinského vznesl na Kojatu, syna Všeborova. Tudíž Mstiš na této výstraze přestávaje, poradil se s biskupem a hned noci následující do ciziny prchl. I dobře tak učinil; neboť mu kníže Vratislav hned nazejtří chtěl dáti oči vyloupati, a utíti nohu tu, ku kteréž někdy poutával nohu nešťastné kněžny Hyldy.

Hned v prvních časích panování svého Vratislav II. zapleten byl do *války s Polskem*, kteráž ale netrvala dlouho; když pak mír se uzavřel, Vratislav pro upevnění přátelství obapolného, ana mu mezitím byla zemřela druhá manželka jeho Adleta uherská, po třetí oženil se se Svatislavou čili Svatavou, sestrou panujícího tehdáž v Polsku krále Boleslava II. Smělého.

Potom kníže Vratislav II. rázně ujal se *věcí církevních*. Již dávno na Moravě mnozí si přáli, aby tam zřízeno bylo biskupství zvláštní; i vyhověl tomu kníže hned r. 1063. že zřídil v *Olomouci biskupství* pro celou Moravu. Prvním biskupem stal se Jan, mnich kláštera Břevňovského. r. 1063.

Roku následujícího (1064.) Vratislav II. napravil chybu, předchůdcem spáchanou, že totiž *do kláštera sv. Prokopa* čili Sázavského *uvedl mnichy slovanské*. A tak sestřenec sv. Prokopa opat Vít čili Vítoš se svými řeholníky z Uher se vrátil a opět usadil se v klášteře řečeném, kdež na dále při službách božích ozýval se jazyk slovanský. r. 1064.

Staročeská legenda vypravuje o věci té následující příběh zábavný, že totiž sám sv. Prokop z kláštera svého vypudil mnichy německé. Když tam totiž Spytihněv mnichy ty německé byl uvedl, tu hned na zejtří, když opat jejich časně ráno ubíral se do kostela na modlení, hned u dveří kostelních objevil se mu sv. Prokop, přikazuje mu, aby se se svými mnichy cizími hned vystěval z kláštera, jejž on, totiž Prokop, byl založil pro slovanské bratří své. Když však opat německý napomenutí toho nedbal ani tehdáž, když se mu svatý muž ještě dvakráte byl zjevil, tu Prokop, vida, že není prostředku jiného, opatskou berlou svou opata i německé mnichy jeho tak

sbil, že kvapem opustili klášter, nechtějíce tam déle přebývati.*)

Nedlouho potom Vratislav II. dostal se *do*
r. *sporu s bratřími.* Příčinu k tomu zavdalo biskup-
1067. ství pražské. Ku konci r. 1067. *zemřel starý biskup Šebíř* a nástupcem jeho měl se státi bratr Vratislavův *Jaromír*, jak již ustanoveno bylo za Břetislava I. Proto také knížata Kunrat a Ota na Moravě, jakmile zvěděli o úmrtí Šebíře, ihned pro Jaromíra do Polska poslali, aby k nim přijel, by mu dopomohli k uprázdněné hodnosti biskupské. Avšak veliký kníže Vratislav jinak smýšlel, obávaje se bratří, kdyby Jaromír seděl na stolici biskupské. Proto snažil se, aby místo bratra na hodnost tu dosazen byl miláček jeho, kněz německý jmenem Lanec, kterýž druhdy býval kaplanem kněžny Hyldy a pak na proboštství Litoměřické byl povýšen. Aby pak věc tím jistěji se mu podařila, Vratislav II. pro zvolení biskupa nového nesvolával sněmu zvláštního, nýbrž chtěl věci té odbyti v ležení. Byl totiž za jakousi
r. příčinou válečně se vypravil k hranicím polským
1068. a nacházel se v červnu r. 1068. za Náchodem u vsi Dobenína; poněvadž pak v ležení u něho byli nejpřednější mužové celé země stavův jak světského tak duchovního, chtěl tu s nimi voliti biskupa, doufaje, že bratří jeho a vůbec celá strana Jaromírova, vidouc vojsko sebrané, neopováží se, na odpor se stavěti vůli jeho. Proto

*) Tento svatý Prokop, ze všech patronův našich nejráznější, také i při jiných příležitostech osvědčil ráznost svou, jak legenda vypravuje. Když totiž šlo o to, aby za svatého byl vyhlášen a papež jaksi nechtěl k tomu svoliti, objevil se mu sám sv. Prokop, vyhrožuje mu holí opatskou, načež papež ihned upustil od dalšího zdráhání.

svolav shromáždění, představil všem svého Lance, vychvaluje vlastnosti jeho, kteréž jej hodna činí důstojenství biskupského. Jindy při takových příležitostech na znamení, že národ s panovníkem souhlasí, ozval se pokřik radostný, děkováno knížeti a klaněno se biskupovi novému; avšak tentokráte místo toho slyšeti bylo jen reptání a pozorovati bylo nevoli a nespokojenost, až konečně přední velmož a úředník nejvyšší, totiž župan nádvorní *Kojata*, syn Všeborův, drbnuv v bok knížete Otu Olomouckého, vedle něhož stál, hlasem rázným ozval se, řka: „Co tu stojíš, jako špalek a neujímáš se bratra svého? Či nevidíš a neslyšíš, co se děje, že bratr Tvůj Jaromír, syn knížete Břetislava, se zavrhuje a tento cizinec, jenž nahý a takřka beze spodkův do země této byl přišel, vynáší se na stolici biskupskou?“ Potom obrátiv se k Vratislavovi samému, pokračoval: „Sám-li chceš rušiti přání a slib otce svého, nám toho činiti nesluší; vímeť, že otec Tvůj otce naše a nás všecky k tomu zavázal, abychom po smrti Šebířově na biskupství nikoho jiného nevolili, než syna jeho a bratra Tvého Jaromíra, i nechcemeť, aby za to odpovídati musely duše otcův našich i též naše. Jestliže nelíbí se Ti bratr Tvůj Jaromír, zdaž ti zapáchají všickni Češi rození, kdežto mezi nimi mnoho jest kněží učených a počestných i též úřadu tohoto hodnějších, než tento Němec. Kéž bys jen tolik biskupství měl v zemi své, kolik máš Čechův rozených, úřadu biskupského hodných. A zdaž domníváš se, že by tento Němec nás Čechy více miloval, než Čech rozený. Dojista že ne; neboť obyčejná to věc, že cizinec netoliko statek, jehož u nás nabyl, nýbrž všecky naše řeky a potoky, jen kdyby možno bylo, rádby do země své obrátil. Volili bychom na tuto sto-

lici svatou dosaditi psí ocas anebo lejno oslí, nežli cizince toho Lance. Bratr Tvůj dobré paměti kníže Spytihněv dobře smýšlel, že za jeden den všecky Němce ze země této vyhnal; abys pak Ty berlu a prsten biskupský dával tomuto psu hladovému, to zajisté bez pomsty nezůstane bude-li na živu déle Kojata, syn Všeborův.“ Také jiný velmož, totiž župan Žatecký *Smil*, syn Božejův, ozval se v podobný smysl jako Kojata, oba pak za ruce pojavše knížata Kunrata, Otu a Jaromíra, hnuli se z místa, řkouce: „Pojďmež a uhlídáme, zvítězí-li bezpráví anebo spravedlivosť a upřímnosť tří bratří, jichž jest jednostejná vůle a moc, a nadto panstva jejich pomoc.“ I hned v ležení povstal veliký hluk a za křiku: „do zbraně! do zbraně!“ většina přidala se ke straně tří bratří knížecích, kteříž položili se u Opočna.

Vratislav, vida nezbytí, pospíšil do Prahy, kdež s bratřími se smířil a svolil, by Jaromír dosedl na stolici biskupskou. Kojata a Smil, obávajíce se hněvu Vratislava, uprchli ze země, kamž později opět se vrátili, byvše přijati na milosť.

Nový biskup Jaromír měl sice mnoho vlastností dobrých; byltť zajisté ducha bystrého a vzdělanosti nevšední, byltť také i srdce dobrého; o církev svou postaral se hlavně, že nad kanovníky pražskými proboštem čili představeným ustanovil Marka, kněze učenosti hluboké a mravův přísných, kteréžto kostel pražský velice zdokonalil. Avšak Jaromír měl také nemálo vad zvláště že byl povahy nestálé a více mu záleželo na věcech světských, než na církevních. Povahu jeho dobře poznáme z příběhův, o nichž dále vypravovati se bude.

Jakožto biskup pražský jsa podřízen arcibiskupovi Mohučskému, Jaromír musel si k němu za-

jeti, aby jej posvětil na biskupství. Když pak z Mohuče odjížděje přepravil se přes řeku Rýn, tamtudy tekoucí, a s jinými bylo mu čekati, ažby se i ostatní z průvodu jeho převezli, tu nově posvěcený biskup dvořanína svého Viléma, jenž seděl na břehu právě nad vodou, do řeky shodil řka: „Viléme! Tebe musím z nova pokřtíti!“ Za to však snésti musel, že Vilém, z veliké hlubiny pracně se vydobyv, biskupovi za takový křest bláznův vynadal.

Mezi knížetem Vratislavem II. a bratrem jeho Jaromírem biskupem nepanovaly ani svornosť ani láska bratrská. Příčinou toho první bylo, že Jaromír proti vůli Vratislavově byl se stal biskupem; proto oba na sebe nevražili; avšak věci zhoršily se ještě, když Jaromír žádal, aby totiž biskupství Olomoucké opět zaniklo a Morava, jako dříve bývalo, slušela pod biskupství pražské; neboť prý bylo volí otce jejich Břetislava, aby Jaromír spravoval biskupství, jakové bylo za Šebíře. K čemuž když Vratislav II. žádným způsobem nechtěl svoliti, mstil se mu Jaromír, všelicos dělaje mu na vzdory, jako ku př. že nechával jej dlouho čekati, když do kostela přišel na slavnou mši, biskupem zpívanou. Vratislav, aby se nadále vyhnul škádlení takovému, poselstvím tajným u papeže v Římě vymohl si dovolení, aby směl založiti kostel kollegiátní s proboštem a kanovníky v ten způsob, žeby to vše nepodléhalo biskupovi pražskému, nýbrž podřízeno bylo přímo stolici papežské v Římě. I tak r. 1070. založen jest *chrám sv. apoštolův Petra a Pavla na staroslavném Vyšehradě;* kníže Vratislav sám byl při tom, když se základy kopaly a sám vynesl dvanácte košův kamení a prsti a pak sám také položil první kámen do základův. r. 1070.

Nedlouho potom pro věci duchovní mezi bra-

třími knížecími vypuklo nepřátelství zjevné. Jaromír pomocí bratra Kunrata uvázal se v hrad Podivín v Brněnsku, kterýž od založení biskupství v Olomouci patřil biskupovi tamějšímu. Poněvadž pak kníže Vratislav II. hrad ten Jaromírovi kázal odejmouti a vrátiti biskupovi Olomouckému, uražený Jaromír umínil si, že pomstí se biskupovi r. 1071. nevinnému. Zajelť si tedy ku konci r. 1071. do Olomouce, kdež hned zavítal do dvora biskupského. Stařičký biskup Jan, nic zlého netuše, přívětivě jej vítal, omlouvaje se, že kdyby byl dříve věděl o příjezdu hosta tak vzácného, byl by dal připraviti večeři biskupskou. Avšak Jaromír náhlil naň řka: „Jiný jest čas na jídlo a jiný na jednání věcí potřebných, protož pojďme někam stranou, abychom bez překážky mohli rozmlouvati. „Když tedy biskup Jan uvedl jej do pokoje svého a Jaromír tam na stole uhlídal kus okousané tvaroženy s cibulí a topinkami na míse a vedle toho krajíc chleba plesnivého, rozhorlil se velice, jakoby to byl býval zločin nějaký, že Jan i na biskupství žil právě tak střídmě, jak tomu byl uvykl dříve v klášteře Břevňovském. Vyčítal mu proto skoupost i až tak se zapomenul, že stařečka oběma rukama za vlasy chopiv, mrštil jím jako snopem o podlahu. Někteří služebníci Jaromírovi roztáhli ubohého za ruce a nohy, kdežto jiný bil jej a všecko to trpělivě snášejícímu posmíval se řka: „I uč se Ty, chlapíku stoletý, něco snášeti a nech ovcí cizích tomu, komuž náleží.“ Potom ještě i služebníkům biskupa Jana hlavy a brady oholili, aby prý podobni byli mnichům, z nichž Jan pocházel.

Vratislav II. o tomto nešlechetném kousku Jaromírově zvěděv, hned biskupa Jana v průvodu bezpečném dal přivezti do Prahy, odkud jakéhosi kněze německého Hagena, jenž byl kaplanem bi-

skupa Jana, k papeži do Říma vypravil s obšírnými na Jaromíra žalobami. Hagen na cestě své šťastně dostal se až do města německého Řezna, kdež hospodou stanul u měšťana Rombolda, o němž nevěděl, že jest ve službě biskupa Jaromíra, kterýž mu platil ročních třicet hřiven stříbra. Rombold vyzvěděv na Hagenu, kam a proč cestuje a poznav, že tu jde o pána jeho, nazejtří z rána, když Hagen pustil se dále, poslal za ním lidi najaté, kteříž odňavše mu listy všecky, sbili jej, ano i nos mu uřízli. A tak chuďas Hagen vrátil se do Prahy bez listův i bez nosu.

Vratislav II. nevěda, že se to přihodilo bez viny Jaromíra, ještě více naň se rozhněval, a odňav mu všecky statky biskupské i v Čechách, nové poselství do Říma vypravil, kteréž tam bezpečně dorazilo. Papež, o věcech těch zvěděv, do Čech vyslal Rudolfa legata, to jest posla s plnou mocí, aby věci ty místo něho rozsoudil a vyřídil. Avšak legát ten málo co pořídil, neboť nerozumně si počínaje, Jaromíra zbavil i hodnosti kněžské a do klatby dal, poněvadž nechtěl se postaviti před soud jeho, namítaje, že dle zákonův církevních souzen býti má toliko od arcibiskupa svého, totiž Mohučského a od papeže. Počínáním si legáta Rudolfa Jaromír sice z Čech byl vypuzen, zároveň ale v lidu i v duchovenstvu českém vyvolána jest nespokojenosť taková, že Rudolf kvapem z Čech se vykl:dil. Také dva jiní legátové, kteříž po něm do Čech byli vysláni v též příčině, s nepořízenou museli odejíti, poněvadž se Jaromír nechtěl postavi:i před soud jejich. Teprv když papež Řehoř VII. před soud svůj pohnal oba biskupy Jaromíra i Jana, uposlechl Jaromír a na začátku roku 1074. r. 1074. udal se do Říma, kamž dostavil se také soupeř jeho.

Kdo ví, jak asi náš Jaromír před soudem

papežským bylby pochodil, kdyby se ho nebyla ujala ochranitelka mocná; téhož času totiž v Římě přebývala *markrabinka toskánská Matylda*, paní velice moudrá a nesmírně bohatá, kteráž v Římě vůbec, zvláště pak u dvora papežského požívala vážnosti nejvyšší. Sám papež prý nejednou se s ní radíval a i jinak ji vyznamenával, nevíme zdali toliko pro skutečnou moudrosť její, anebo že nakloniti si chtěl štědrosť její, čehož i dosáhl. Jaromír jsa příbuzným jejím (neboť báby jeho a její byly sestry), udal se k ní na návštěvu a, poněvadž byl i zevnějšku ouhledného i způsobův uhlazených, získal si příchylnosť její v míře takové, že úsilně zaň přimlouvala se u samého papeže. Tak stalo se, že Jaromír z těžké té rozepře šťastně vyvázl a ponechán jest v biskupství svém. S radostí tudíž spěchal do vlasti své, odkud rozmanití pánové čeští, přátelé jeho přijeli mu naproti až na samé hranice české, kdež jej uvítali, on pak vše, co a kterak s ním se dělo, jim vypravoval, podávaje důkaz nejeden, že na té cestě římské neubylo mu marnomyslnosti a ješitnosti světské. Tak ku př. obrátiv se k jednomu z přátel svých, jmenem Bělek, ukazoval mu dlouhou bradu svou, kterouž hladě pravil: „Hleď, Bělče! jakou bradu krásnou přináším; zajisté že ani sám císař za ni by se nestyděl!“ — Odpověděl pak mu Bělek také upřímně, řka: „Toť ovšem překrásno, jako vše, co nám vychvaluješ; ale ještě více by se mi líbilo, přinášíš-li se změněnou bradou také i mysl změněnou.“ — Toho však nebylo; neboť Jaromír opět upadl v chyby své předešlé tak, že opět často míval spory s bratrem Vratislavem, jakož i s předešlými protivníky svými. Musel sice ještě jednou do Říma, odkud opět šťastně se vrátil; potom však papeži

nastaly spory jiné, ještě vážnější, kteréž daly mu co dělati, dokud žil.

Abychom událostem dalším lépe porozuměli, zapotřebí jest, ohlednouti se do ciziny, co se tam tehdáž dálo.

Od časův Oty I., jenž v Německu panoval touž dobou, co u nás kníže Boleslav I., hodnosť císařův římských vždy byla při králích německých. Jakmile totiž král německý přibyl do Říma a tam od papeže korunován byl korunou císařskou, stal se ihned císařem římským. Dosti dlouho mezi papežem a císařem trval poměr, jenž ustanoven byl za Karla Velikého v ten smysl, aby ani papež císaři ani císař papeži nebyl podroben, nýbrž aby na rovni stáli vedle sebe, papež jakožto hlava církve křesťanské, císař pak jakožto nejvyšší panovník světský. Avšak znenáhla poměr ten zvrhl se a císařové začali si osobovati také moc nad papeži, všelijak vkládajíce se do věcí duchovních, ano za císaře Jindřicha III., jenž panoval současně s naším Břetislavem I. došlo až na to, že církev byla jaksi v područí moci světské. Jindřich III. sám dle libosti své papeže dosazoval a zase sesazoval, jak vyžadoval prospěch jeho. Vedle toho do církve vkradlo se mnoho nepořádku a neřestí, ze jmena pak mezi kněžími, jak nižšími tak vyššími veliká byla pokaženosť. Smutné okolnosti tyto hnětly každého, komu na srdci byly zdar a prospěch církve katolické; avšak rozmanité pokusy na vymýtění nešvarův těch neměly téměř žádného oučinku, až konečně věci té ujal se muž rozumu velmi bystrého a vůle rázné, neoblomné, avšak zároveň také povahy nad míru vládychtivé a ctižádostivé. Byl to kardynál *Hyldebrand*, jenž již za několika papežův provozoval moc největší, až konečně r. 1073. sám stal

se papežem, od kteréhož času říkalo se mu *Řehoř toho jmena Sedmý.*

Papež *Řehoř VII.* hned rázně chopil se všech prostředkův, aby předně z duchovenstva vykořenil všecky neřesti a nešvary. Proto pod tresty nejpřísnějšími zapovídal *svatokupectví* čili *simonii*, to jest, aby nikdo úřadův a hodností duchovních nesměl kupovati, nýbrž aby na ně povyšováni byli toliko lidé, kteříž měli potřebné na to vlastnosti dobré. Dále přísně na to naléhal, aby *duchovenstvo* žilo v *bezženství*; neboť až do té doby faráři, děkanové atd. mívali ženy, od kterýchž se nyní měli rozloučiti. Ještě úsilněji staral se Řehoř VII. o to, aby církev vymanil ze všeho vlivu moci světské, to jest aby moc světská čili císař a ostatní panovníci nesměli se nic míchati do záležitostí duchovních, ano Řehoř VII. ve své ctižádosti a vládychtivosti bylby rád dokázal, aby on jakožto papež byl nad císaře a nad všecky panovníky světské. Proto panovníkům mimo některé jiné věci zapovídal, aby vyšších hodností duchovních, jako biskupství, arcibiskupství neudíleli, jako dosud, nýbrž aby to ponecháno bylo moci duchovní.

To bylo příčinou, že papež Řehoř VII. dostal se do tuhých sporův s některými panovníky, zvláště pak s králem německým. Kraloval tehdáž v Německu mladý *Jindřich IV.* syn Jindřicha III. Jindřich IV. záhy ztrativ otce svého, od nesvědomitých poručníkův a pěstounův bídně byv vychován, mnoho měl vad všelijakých; byltť povahy prchlivé, urputné, lehkovážné a svévolné. Nedbaje zápovědi papeže Řehoře VII. udílel, jako dříve, dle libosti své vyšší hodnosti duchovní, čímž popudil papeže, že naň vydal klatbu, totiž nejvyšší trest církevní, začež Jindřich IV. svolav

biskupy německé, Řehoře s papežství dal sesaditi. Spor ten dospěl konečně až tam, že papež Řehoř VII. vyzval knížata německá, aby si na místo Jindřicha IV. zvolili krále jiného, což se také stalo; neboť Jindřich IV. sem tam i ve vlastním národu svém nebyl oblíben zvláště u Sasův, kteříž dlouho od něho sužováni byvše, chopili se zbraně proti němu a u papeže naň žalovali. Byl tedy král německý Jindřich IV. v tísni největší; stálť proti němu papež, jenž za tehdejších dob měl vážnost převelikou, a mimo to v říši německé proti sobě měl národ saský a jinou stranu silnou, kteráž k vybídnutí papeže byla proti němu za krále zvolila vévodu švábského Rudolfa. Tudíž Jindřich IV. aby se udržel proti toliku nepřátel, všecky své síly musel sebrati, a poněvadž nestačily, bylo se mu ohlížeti po jiných pomocnících a spojencích. Tu udal se hlavně k českému knížeti Vratislavu II., kterýž vládl říší dosti znamenitou; kromě toho Čechové pro udatnost svou vydatnými byli spojenci.

Ačkoli králové němečtí jedinými byli nepřátely nebezpečnými říše české a národ český až do té doby ničeho od nich nebyl doznal než všeho zlého, předce Vratislav II., když král Jindřich IV. ucházel se o pomoc jeho, vyhověl žádosti jeho a vešel s ním ve spolek již r. 1075. Vzešel z toho ovšem, jak níže uslyšíme, Vratislavovi prospěch nějaký, avšak kdož ví, zdali by nebyl lépe pochodil, kdyby byl přispěl k seslabení a ponížení krále německého. r. 1075.

Vratislav ve spolku s Jindřichem IV. setrval pevně a věrně, všude mu pomáhaje vydatně proti četným jeho nepřátelům v Německu. Času onoho v Čechách a na Moravě bylo zřízení vojenské takové, že nebylo žádného vojska stálého, nýbrž vrazil-li nepřítel do země, každý povinen byl cho-

piti se zbraně, aby nepřítel byl poražen a z vlasti vytlačen; avšak s knížetem na vojnu jíti do ciziny, nikdo nebyl povinen a tudíž v případech takových sloužili knížeti jen dobrovolníci, kteříž buď chtěli si zasloužiti přízně jeho, aneb žádostivi byli kořisti a dobrodružství. Proto vojsko české, jímžto Vratislav II. pomáhal Jindřichovi IV. skládalo se ze samého lidu takového, jenž sice vynikal udatenstvím, ale též dopouštěl se výtržností rozmanitých, čemuž tím méně jest se diviti, poněvadž za tehdejších časův vojska vůbec počínala si bez milosrdenství a lidskosti.

Pomoc, kteréžto Vratislav II. králi německému Jindřichovi IV. poskytoval, byla velice vydatna a zajisté bez ní král německý nebylby odolal síle a počtu nepřátel svých; nebyloť od r. 1075. po celých šest let v Němcích ani jedné bitvy důležitější, kdež Čechové rázně nepomáhali Jindřichovi IV. nejednou boj v jeho prospěch rozhodujíce, ovšem vždy s velikou ztrátou vlastní; tak ku př. v jediné bitvě u Flarcheimu v zemi Durynské napočítáno zabitých Čechův dva tisíce dvě stě padesát a pět. V krvavé bitvě té, kteráž svedena byla r. 1080. dne 27. června r. 1080. náš kníže Vratislav II. Rudolfovi Švábskému, jenž proti Jindřichovi IV. na krále německého byl zvolen, z rukou vytrhl kopí, kteréž pak on a někteří z potomkův jeho při slavnostech před sebou nositi, ano i na penězích raziti dali.

Když král Jindřich IV. pomocí českou v Němcích r. 1081. jakž takž pokonal nepřátele své, r. 1081. strojil se na velikou výpravu do země vlaské, aby také přemohl ouhlavního nepřítele svého, papeže Řehoře VII. a Říma dobyl, aby se tam na císařství dal korunovati od Klimenta III., jejž proti Řehoři byl dal zvoliti na papežství. I na této výpravě do Vlach

opět velmi vydatně Vratislav II. pomáhal Jindřichovi jak penězi tak i lidem válečným. Založilť jej značnou sumou peněz, totiž čtyrmi tisíci hřiven stříbra a kromě toho poslal mu na pomoc tři sta bojovníkův českých, výtečně ozbrojených, kteréž vedl vlastní syn jeho, mladý kníže Bořivoj a vedle něho zkušený válečník hrabě Viprecht Grojský, jeden z nejznamenitějších dobrodruhův věku svého. Tento zástup oděncův českých všude na té výpravě srdnatostí se vyznamenal, zvláště pak při útoku na město římské dne 2. června r. 1083., kdež statečný bojovník český Ráz vyhlídl místo, kudy Čechové za ním a za Viprechtem po žebřících první vylezli na hradby a k tomu přispěli, že pak vojsko krále Jindřicha IV. města dobylo. Ovšem že v bojích těch vojínův českých tolik zahynulo, že r. 1084. do vlasti své nevrátilo se jich více, než toliko devět! r. 1083.

Avšak Vratislav II. i tehdáž, když Jindřich IV. byl ve Vlaších, kdež pak v Římě na císaře byl korunován, vydatně ujímal se věci jeho v zemích německých. Když totiž markrabí rakouský Leopold, příjmím Krásný, byl se přidal k nepřátelům Jindřichovým, Vratislav náš k vybídnutí krále pustil se do Rakous, aby země té vydobyl, neboť mu ji Jindřich přislíbil, kdyžby nevěrného Leopolda potrestal a vyhnal. I v Rakousích Vratislavovi služilo štěstí válečné; neboť, podporován jsa od Bavorův a bratří svých Kunrata a Oty, knížat moravských, porazil Leopolda na hlavu v krvavé bitvě u Malperku dne 12. května r. 1082. Ačkoli tak skvěle zvítězil, předce upustil od boje dalšího a s kořistí domu se vrátil.

Pravda tudíž, že císaři Jindřichovi IV. ze všech jeho přátel a spojenců nikdo nepomáhal věrněji a vydatněji, než kníže český Vratislav II.

I uznával to Jindřich a snažil se, aby mu osvědčil uznalosť svou. Tak hned když mu Vratislav II. pomáhal proti Sasům a jiným jeho nepřátelům německým, udělil mu země Míšeňské (to jest asi prostřední část nynějšího království saského), kteréž si ale Vratislav teprv sám musel dobývati. Když pak Jindřich IV. vrátil se z výpravy římské, kdež opět užil znamenité pomoci české, tu jakoby v náhradu za svrchu psané čtyry tisíce hřiven stříbra, jimiž jej Vratislav byl založil, na věčné časy *panovníky české zbavil poplatnosti dosavádní.* I tak již od té doby panovníci čeští neměli závazku jiného, než že králi německému, když do Vlach se ubíral pro korunu císařskou, povinni byli vypraviti v průvodu jeho tři sta oděncův. Takový tedy prospěch země česká měla za pomoc, kteréž se poskytlo Jindřichovi. Mimo to však císař prokázal vděčnosť svou také ještě zvláště knížeti Vratislavovi; na sněmě totiž r. 1086. Mohučském r. 1086. udělil mu *koruny královské* i poručil arcibiskupovi Treverskému Egilbertovi, aby se do Prahy udal a tam Vratislava na krále korunoval. Poněvadž pak mezi tím stařičký biskup Olomoucký Jan smrtí byl sešel, tedy císař na témž sněmě k žádosti Jaromíra, kterýž po nějaký čas byl mu konal službu platnou jakožto kancléř říše německé, svolil, aby Morava opět přináležela k biskupství pražskému, jako bývalo za starodávna. Avšak toto spojení biskupství Olomouckého s Pražským nedlouho trvalo; neboť je Vratislav, od papeže byv vyzván, opět brzy zrušil a kaplana svého Vecela povýšil na biskupství Olomoucké.

Roku 1086. na den sv. Víta to jest dne 15. června odbývala se na hradě pražském veliká slavnosť, v Čechách posud nevídaná. Téhož

dne totiž arcibiskup Egilbert v kostele svatovítském na království pomazal a *korunoval Vratislava II.* a choť jeho Svatavu za přítomnosti mnoha knížat, velmožův českých a moravských, duchovenstva vyššího i též velikého množství lidu obecného.

Užíval tedy Vratislav II. od té doby jmena a *hodnosti královské*; avšak povýšení takové svědčiti mělo toliko jemu samému tak, že potomci a nástupcové jeho měli opět přestávati jen na hodnosti knížecí.

Nepomáhal tedy Vratislav II. Jindřichovi IV. anižby mu za oběti jeho byly vzešly výhody některé; avšak kdož ví, nebyl-li by dosáhl výhod ještě větších, kdyby se byl zachoval jinak a ze jmena kdyby se byl spolčil s papežem Řehořem VII. a k tomu byl přispíval, aby moc krále německého byla ztenčena. Mohlť zajisté od papeže dosíci dědičné koruny královské a kromě toho snad ještě i jiných výhod. Řehoř VII. totiž z počátku choval se k Vratislavovi našemu velmi laskavě a přátelsky, což se teprv změnilo, když Vratislav ouplně přidal se k straně Jindřicha IV. krále německého. To bez pochyby také k tomu přispělo, že týž papež r. 1080. nesvolil k *žádosti Vratislavově*, aby se *v celé zemi české při službách božích užívalo jazyka slovanského*, jak dělo se až posud v klášteře sv. Prokopa nad Sázavou. Kdyby k tomu papež byl svolil, zajisté za mnohem více bylo by to stálo, než všecek lesk koruny královské; neboť liturgie slovanská byla by bývala vydatným prostředkem proti živlu německému, kterýž víc a více do Čech se vdíral.

Jak již svrchu řečeno, Jindřich IV. Vratislavovi II. za pomoc všelijakou byl udělil země Míšeňské, kteréž si ale teprv musel vybojovati. I tr-

valy tam boje dosti dlouho aniž se podařilo,
r. Míšeňsko na vždy připojiti říši české. V bojích
1087. těchto r. 1087. udál se též příběh následující. Král Vratislav nejstaršímu synovi svému *Břetislavovi* uložil, aby obyvatele místa jakéhosi potrestal za to, že se k němu dříve byli zachovali nepřátelsky. I vykonal Břetislav úlohu tu a již vracel se s kořistí nemalou. Doraziv pak k říčce jakési, předeslal vojenský zástup svůj s kořistí, sám pak na místě tom zastavil se s několikem pánův nejpřednějších a poněvadž veliké bylo parno, chtěl se tu ve vodě ochladiti. Napomínali jej sice někteří, zvláště pak starý Aleksa, vůdce lidu válečného, aby toho nečinil, neboť prý by je mohl překvapiti nepřítel, na blízku jsoucí. Ale královic nerozvážný nedal si raditi, avšak sotva začal se koupati, již tu přicválal zástup jezdcův nepřátelských, kteříž by Břetislava byli zajali, kdyby ho statečností svou nebyli uhájili pánové a rytíři přítomní, kteříž konečně nepřítele zahnali ovšem s oběťmi nemalými, neboť v boji tom mimo jiné zahynuli Aleksa, zeť jeho Ratibor a bratří Braniš a Sláva; také Břetislav v levou ruku raněn dosti těžko. Uhlídáme dále, kterak z příběhu toho po-
r. zději vzešly následky smutné.
1088. Roku následujícího (1088.) přibyl do Prahy kardynál Jan, legát nového papeže, Urbana II., jenž žádal, aby opět zrušeno bylo spojení biskupství Olomouckého s Pražským, poněvadž prý stalo se s přivolením papeže nepořádného. I s radostí k rozdělení novému svolil král Vratislav; avšak tím více mrzelo to biskupa Jaromíra, kterýž kromě toho ve stálém žil rozbroji s bratrem svým. Konečně umínil si Jaromír, že udá se do Říma k samému papeži, aby dosáhl splnění žádosti své; dříve však zajel k dávnému příteli svému, králi

uherskému Ladislavovi (Svatému), kdež ale těžce se roznemoh, zemřel u arcibiskupa Ostřihomského již dne 26. června r. 1089. Tělo jeho do Prahy převezeno a tam v kostele sv. Víta pochováno.

Za přítomnosti svrchu psaného legáta papežského, kardynála Jana (r. 1088.) odbylo se také *posvěcení chrámu sv. apoštolův Petra a Pavla na Vyšehradě*, kterýž založen byl již r. 1070. avšak teprv tehdáž dostavěn jest. Vratislav II. při něm založil kapitolu a tak bohatě ji nadal, že mohla se měřiti s nejedním biskupstvím.

r.

Když král Vratislav roku následujícího (1089.) zajel do Míšně, dopustil se tam činu, z něhož jeví se hlavní chyba povahy jeho, totiž mstivosť. Znamenitý velmož český, udatný *Beneda*, syn Juřitův a vnuk Tasův, před lety uvaliv na sebe hněv Vratislava, z Čech uprchl do Polska, kdež dvořanem byl královny tamější. Chtěje pak opět vrátiti se do vlasti, udal se do Míšně k biskupovi, prose jej za přímluvu, aby na milosť byl přijat od krále, kterýž právě tehdáž byl přijel do země Míšeňské. Zvěděv o tom král Vratislav, vyzval Benedu, aby k němu přijel pod závazkem pokoje a bezpečnosti. Což když Beneda s radostí učinil, král porokovav s ním něco ve stanu svém, vyvedl jej z ležení, přemýšleje, kterakby přes slibenou bezpečnosť mohl jej zatknouti. I zpozorovav, že Beneda, jenž slynul silou a udatenstvím, měl meč s jílcem a hruškou pozlacenými, tázal se ho, coby as dokázal s tou zbraní drahocennou. Odpověděl Beneda, že kdyby si muž obrněný na hlavu položil žernov, on tím mečem svým že by jej jedním rázem až do ledví protal. Čemuž král velice se divě, žádal Benedu, aby mu meč ten ukázal, kteréžto žádosti ihned vyhovil. Tu však král jal se mečem máchati a

1089.

a Benedě láti nectně, poroučeje jedinému tam přítomnému komorníkovi svému Vítovi, synovi Selibora, aby jej spoutal na rukou a nohou, což když Vít vykonati chtěje, sápal se na Benedu, tento vyrvav mu z pochvy vlastní jeho meč, jednou ranou v půli jej přetal. Tu král na rytíře udatného dotíral vlastním jeho mečem, žádné rány zadati mu nemoha, kdežto Beneda, bráně se, krále ranil třikráte, ač ovšem netěžko. V tom když král o pomoc volal, přiběhli mnozí, z nichž rytíř Kukata statečného Benedu oštěpem proklál, že mrtev sklesl. Na jeho smrti král Vratislav ještě nemaje dost, poručil, aby mrtvolu za nohy přivázali k ocasu koně, kterýž ji sem tam za sebou vláčil až ku kostelu kláštera sv. Jana, kdež ji pochovali přede dveřmi. Událo se to v městě Míšni dne 3. července r. 1089.

Po smrti biskupa Jaromíra na biskupství zvolen byl děkan kostela svatovítského jmenem *Kozmas*, kterého ale dobře sluší rozeznávati od kronykáře jmena téhož, kterýž tehdáž také živ byl. Ten biskup nový pro jistou věc uložil pokutu podivnou opatovi kláštera Sázavského, kdež pořád ještě při službách božích užívalo se jazyka slovanského. Byl tam tehdáž *opatem Božetěch*, jenž veliké vážnosti požíval, vynikaje vědomostmi, výmluvností, též štědrostí a vlídností, ačkoli někdy chyboval též hrdostí a náruživostí. Pro nás mimo to má velikou důležitost tím, že jest *prvním českým umělcem znamenitým*, jehož paměť se nám zachovala. Poznáváme z toho, že tehdáž u nás v Čechách a na Moravě provozovala se netoliko již řemesla vyšší, nýbrž že také pěstovala se umění krásná, čehož ještě i jiné důkazy máme. Zvláště v klášteřích hleděli si *umění malířského a sochařského*; a v nich právě vynikal velice Bo-

žetěch, ačkoli kromě toho také rozuměl stavitelství a též na soustruhu pěkná díla točil. Řízením jeho klášter Sázavský a kostel přestaveny byly v rozměrech širších a ozdobeny mnohými pracemi uměleckými. U krále Vratislava a jiných osob vznešených Božetěch požíval zvláštní úcty a náklonnosti, což snad bylo příčinou, že poněkud shrdl a u některých vzbudil si závisť. Hněv biskupa Kozmy uvalil na sebe z příčiny následující. Byloť obyčejem, že o velikých slavnostech král Vratislav ukazoval se pod korunou, kterouž mu toliko biskup na hlavu vsaditi právo měl. Když pak jistého dne Božetěch sám korunu vložil na hlavu královu, biskupa ctižádostivého tak to popudilo, že za trest chtěl jej svrhnouti s hodnosti opatské. Poněvadž ale mnozí pánové vznešení zaň se přimlouvali, sešlo z trestu toho, biskup však za pokutu uložil mu, aby ze dřeva vyřezal Krista na kříži ve své vlastní velikosti, a dílo to aby na bedrech svých pěšky zanesl do Říma i tam v kostele sv. Petra uložil. Což vše Božetěch věrně vykonal i divíno se v Římě uměleckému dílu jeho neméně než poslušnosti.

Promluviv še o vzmáhajícím se u nás umění krásném, zmíniti se tuto musíme ještě o tom, že za Vratislava II. u nás prospívaly také *průmysl* a *obchod*. Řemesla obyčejná již ode dávna provozoval lid domácí, obchod však a peněžnictví nejvíce byly v rukou cizinců, jako židův, Vlachův a Němcův. *Židé v Čechách* přebývali již od časův nepamětných a nepožívajíce práv a svobod občanských, výhradně zanášeli se záležitostmi obchodními a peněžními, jichž předkové naši v bezstarostné pohodlnosti své skoro nic si nehleděli. Židé půjčovali peníze, lichvařili, skupovali kořisť ve válce nabranou, také i zajaté,

jež pak jako otroky do Uher prodávali; také sloužili komoře knížecí čili jakbychom nyní řekli ministerstvu financí. Tím vším, ačkoli jinak požívali málo vážnosti, bohatli znamenitě. V Praze samé tehdáž nepřebývali, nýbrž v předměstí před branou, kterouž chodilo se na Vyšehrad, tedy tam, kdež nyní jest ulice Vladislavova, ještě do nedávna „zahradou židovskou“ přezvaná. Také *Italiánův* čili *Vlachův* tehdáž dosti hojně v Praze buď přebývalo anebo tam přijíždělo, aby provozovali buď umění a řemesla některá anebo obchod. Panovníci čeští již tehdáž nejvíce přebývali na hradě pražském, časem též na Vyšehradě; bývalé sídlo jejich, tak řečený *Týn* za kostelem P. Marie, již proměněno bylo ve hlavní tržnici, kdež kupci cizí skládali a vykládali zboží své, platíce z něho jisté clo vyměřené. Proto dvoru Týnskému dosud říká se *„starý ungelt“* t. j. stará celnice.

Největší však počet cizincův tvořili *Němci*, kteříž z příčin rozmanitých a za účely rozličnými hojně do Prahy přicházeli, od panovníkův samých podpory požívajíce. Vratislav II. sám dosti značně jim přál a r. 1066. tehdejší ves *Poříčí* (nynější Poříč v Novém Městě Pražském) vykázal jim na obydlí, kdež požívali výhody, že voliti si směli vlastního rychtáře čili soudce. To byl první příklad škodlivé politiky pozdějších panovníkův našich, kteříž množství Němcův do země své přivábili a udělovali jim práv a svobod rozsáhlých na újmu lidu domácího a na úkor starého zřízení zemského.

Na schylku života svého král *Vratislav* dočkal se ještě *rozbrojův žalostných ve vlastní rodině* své. Z bratří jeho tehdáž na živu byl již toliko *Kunrat*, kníže Brněnský, neboť *Ota* Krásný,

kníže Olomoucký, kterýž r. 1078. v Hradišti u Olomouce založil opatství benedyktynské, byl zemřel již o několik let dříve než Jaromír. Vdova jeho Eufemie čili Ofka, kněžna uherská, s dětmi svými spravovala dále knížetství Olomoucké, udavši se v ochranu Kunrata Brněnského, nic nedbajíc toho, že král Vratislav byl vrchním pánem všeho. Nešetrnosti této užili někteří dvořané, aby Vratislava poštvali proti bratrovi Kunratovi a proti potomstvu Oty, zvláště pak ve směru tom brojil *Zdirad*, přední miláček a důvěrník králův, kterýž ale ostatně pro nadutost svou velmi málo byl oblíben. I vypravil se Vratislav r. 1090. s vojskem silným na Moravu, aby tam postrestal zpupné a obnovil vrchní panství své nad celou zemí. Nejprve táhl na Olomouc, kteréž dobyv, vyhnal odtud děti Otovy, knížetství pak Olomouckého nesvěřil nejstaršímu synovi svému Břetislavovi, nýbrž Boleslavovi, prvnímu synovi svému z třetí manželky, kterýž ale nedlouho těšil se vyznamenání tomu, neboť již po několiku neděl smrtí sešel.

Z Olomouce král Vratislav hnul se k *Brnu*, aby potrestal bratra Kunrata, kterýž hotov byl se brániti v pevném městě svém, jež tudíž Vratislav jal se oblehati. Tu však z nenadání sběhla se událost, kteráž všemu učinila obrat neočekávaný. Když totiž král Vratislav vůdcům svým ustanovoval místa, kdeby který se zástupem svým položiti se měl okolo města oblehaného, tu když došlo na nejstaršího královice Břetislava, nadutý Zdirad ozval se uštěpačně, přimlouvaje se, aby mu vykázáno bylo místo někde blízko řeky Svitavy, aby se dle chuti mohl vykoupati. Narážel tím Zdirad na známý nám příběh v Míšni, kdež Břetislav (r. 1087.) málem byl by se dostal do

zajetí. Úsměšek ten velice dopálil královice, že téhož dne již ani nevečeřel, stále přemítaje, kterak by se pomstil Zdiradovi, jehož tím více nenáviděl, poněvadž se domníval, že on hlavní byl příčinou, proč od syna odvracela se láska otcova. Také ti, kteříž okolo Břetislava byli a pyšného Zdirada nenáviděli, podpalovali hněv královice, kteréhož mimo to ještě i strýc Kunrat k pomstě podněcoval posly, dobou noční vypravenými. I tak Břetislav ještě též noci sosnoval způsob, kterak se pomstiti. Hned nazejtří, jak se rozednilo, královic poslal k Zdiradovi s vyzváním, aby k němu přijel pro jakési rokování důležité. Když pak Zdirad doprovázen jsa županem Držimírem, přijížděl, Břetislav vyjel mu vstříc, hned ale spustil naň ostrou řečí, plnou výčitek, až konečně vrhnuv mu v tvář rukavici a koně obrátiv, spěšně ujel. V tom přihrnuli se pomocníci Břetislavovi, bratří Nosislav a Držkraj, synové Lubomírovi, a Boreš, syn Olenův, kteřížto dohonivše Zdirada ujíždějícího, kopími srazili jej s koně probodali a kopyty koňskými udupali. Po vykonané pomstě Břetislav předvídaje, žeby otec jeho činu takového nenechal bez trestu, se zástupem svým odrazil od ležení královského a položil se opodál na pahorku, kdež k němu přidali se mnozí nespokojenci z vojska králova. Zpráva o zavraždění Zdirada v celém vojště nikoho nezarmoutila kromě krále Vratislava, kterýž prý milce svého oplakal slzami hořkými a na místě, kde zabit byl, postaviti mu dal pomník.

Způsobem tímto král, přišed, aby bratra pokořil, pojednou nucena se viděl, obrátiti zbraň svou též proti prvorozenci svému. I kdo ví, co by z toho bylo vzešlo a kolik krve bylo by se prolévalo ve vojně nejsmutnější, totiž domácí, by

nebyla *zjednala smíření a pokoje žena šlechetná*, totiž *choť Kunratova, Virpirk* čili *Vilburka*, pocházející z jistého hraběcího rodu bavorského. Paní ta spanilomyslná a srdnatá, mimo vědomí muže svého přišedši do ležení králova, před Vratislavem, an otočen byl předními rádci a vůdci svými, na zemi se uvrhši, aby král bratrovi své mu odpustil a s ním se smířil, přimlouvala se a prosila řečí pokornou, tak pohnutlivou, hojnými slzami přerývanou, že v celém shromáždění nebylo oka, kteréž se nesrosilo slzou pohnutí nejhlubšího. Sám Vratislav slze, ze země ji pozdvihl a vedle sebe posadil, načež ona, v důvěře jsouc posilněna, o novou začala prositi milost, totiž aby král odpustil a milost udělil také synovi Břetislavovi, kterýž prý pykaje přenáhlení svého, očekává trestu zaslouženého. Tu král políbiv ji, žádal, aby mu spěšně přivedla oba, že sám v nepaměť chce pustiti, co se přihodilo. Rychle tedy Vilburka do Brna se vrátivši a též k Břetislavovi posly vypravivši, s manželem svým a s královicem ku králi chvátala, kterýž oba políbil na znamení míru, řka Břetislavovi: „Synu milý! Dobře-lis jednal, komuž více, než tobě samému, prospěje; učinil-lis však na nic, hřích Tvůj stíhati Tě bude!“

Když takto věci na Moravě šťastně se vyřídily, Vratislav se vracel se svými do Prahy, avšak *Břetislav* nenásledoval ho až tam, nýbrž zabočil *do Hradce nad Labem* (Králové), kdež *proti otci připravoval odboj nový*. Královic ten sám sice byl povahy dobré, avšak až příliš řídil se domluvami a radami rozmanitých lidí nešlechetných, kteříž jej k zlému sváděli. Ti namluvili mu, aby otci, králi Vratislavovi, nevěřil, že prý před Brnem jen proto tak snadno mu odpustil a s ním se

smířil, aby pomstu vykonal v době příhodnější. Proto tedy Břetislav usadil se v Hradci, kamž k němu sbíhali se rozmanití nespokojenci a dobrodruzi, s nimiž konečně v počtu skoro tří tisíc vypravil se proti otci ku Praze, kdež táborem se položil u říčky Rokytnice. Spoura tato nedospěla však k boji krvavému, neboť konečně Břetislav poddal se otci, kterýž jej opět na milost přijal. Sprostředkoval to Kunrat Brněnský, jejž Vratislav právě tehdáž na sněmu představil jako nástupce svého, což ode všech bylo uznáno.

Avšak ani tentokráte *netrvalo dlouho dobré dorozumění mezi synem a otcem*; neboť Břetislav opět dal se svésti nešlechetnými důvěrníky svými, kteříž domlouvali mu, aby nedůvěřoval otci, připomínajíce smutný osud Benedy, jenž před dvěma lety životem svým splatil důvěru svou v laskavost krále Vratislava. Ustavičnými domluvami takovými zmítán, Břetislav konečně vzchopil se a s celou stranou svou odebral se do Uher, kdež od krále Ladislava přívětivě byl uvítán.

Nedlouho potom *Vratislav sešel ze světa.* Jsa vždy velikým milovníkem lovu, ani věkem pokročilým nedal se zdržeti od zábavy té, kteráž jej i r. 1092. život stála; neboť dne 14. ledna r. 1092. na honbě prudce žena se za jelenem, spadl s koně i na místě zůstal mrtev. Tělo jeho slavně pochováno jest v kollegiátním kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, jejž, jak víme, sám založil a bohatě nadal.

Přes některé vady své Vratislav II. zajisté byl panovníkem znamenitým, kterýž nemálo prospěl říši i národu svému, jenž po všecek čas panování jeho choval k němu velikou vážnost a lásku.

Z prvního manželství s kněžnou Hyldou Vratislav II. neměl potomstva; *z druhé manželky Ad-*

léty uherské narodili se mu Břetislav II. a Vratislav, kterýž záhy zemřel, pak dvě dcery Jitka, kteráž provdavši se za krále polského Vladislava Heřmana, porodila vítězného nástupce jeho Boleslava III. příjmím Křivoustého, a Ludmila, kteráž zemřela v klášteře; *z třetího lože Vratislavova* se Svatoslavou polskou narodilo se mu *pět synův a dcera*, ze synův těch otce přečkali a trůnu dosedli Bořivoj II., Vladislav I. a Soběslav I., dceru pak Jitku Vratislav provdal za udatného Viprechta Grojského, jemuž po výpravě vlaské krajinu Budišinskou byl dal v léno.

Několik dní po smrti Vratislava II., totiž dne 20. ledna r. 1092. jediný bratr jeho tehdáž žijící, dosavádní kníže Brněnský

Kunrat I.

dosedl na stolec knížecí jakožto nejstarší celého rodu Přemyslova. Nenacházíme však nic důležitého, coby se o něm dalo vypravovati; neboť zemřel již v osmém měsíci panování svého, totiž dne 8. září r. 1092. Z manželky jeho, známé nám již kněžny Virpirk čili Vilburky zůstalo dvé synův, totiž Oldřich a Litolt. Tu také připomenouti sluší, že po Otě Krasném z manželky jeho Eufemie čili Ofky, kněžny uherské, pozůstali synové Svatopluk a Ota Černý čili Otik, kteříž za úděl měli Olomoucko, jako otec jejich.

Po Kunratově smrti nastoupil jakožto nejstarší celého rodu Přemyslova Vratislava II. syn, kníže

Břetislav II.

kterýž mezitím z Uher byl se vrátil. Panovalť něco více, než osm let, totiž od r. 1092. až do r. 1100.

Když dne 14. září r. 1092. do Prahy vjížděl, aby dosedl na stolec uprázdněný, slavně a radostně uvítán byl ode všeho lidu pražského a v průvodu hlučném doveden na hrad pražský, kdež nastolen byl způsobem starodávným.

Hned potom ke dni sv. Václava svolal sněm a po tři dni častovav sněmovníky, vyřídil s nimi všecky záležitosti světské i duchovní. Chválí se zvláště veliká jeho horlivost, aby se *vymýtily rozmanité pověry a nezpůsoby, pocházející ještě z pohanských časův.* Ačkoli od té doby, co křesťanství do Čech bylo uvedeno, minulo tehdáž již více než dvě stě let, předce ještě sem tam dosti zhusta bylo pozorovati stopy modloslužby pohanské. Zvláště mezi lidem vesnickým ještě mnozí věřili v ďasy a skřítky, přicházeli do hájův posvátných, kdež bohům hlásali chválu a jim obětovali, pochovávajíce tam též těla mrtvá, a pohanští hádači, čaroději, černokněžníci a vlchevci, kteříž nezřídka přicházeli z dalekých krajin slovanských, u lidu toho docházeli větší vážnosti a víry, než kněží křesťanští. Co by tomu asi byl řekl sv. Vojtěch, že ještě sto let po biskupování jeho v Čechách nebyly vyhlazeny dokona všecky sledy pověr pohanských? Avšak není se čemu diviti; neboť v čem národ se vychoval a čemu přivykl za tisíciletí, to nedalo se úplně vykořeniti za několik pokolení v době tehdejší, kdež všecky proměny dály se jen velmi znenáhla. I zajisté sem tam duchovenstvo samo vinu mělo, že nechovalo se náležitě dle přikázání Kristových, hledíc si více záležitostí světských, než poučování a zdokonalování osadníkův svých.

Břetislav II. věci té chopil se velmi rázně a po usnešení sněmovním přísně nařídil, aby se pokácely všecky stromy a háje posvátné i aby ze země vyhnáni byli všickni hádači a čaroději pohanští.

Hoden-li jest pochvaly Břetislav pro tuto horlivosť svou, tož nemůžeme mu blahořečiti za jiný skutek jeho, že totiž *mnichy slovanské vyhnal z kláštera Sázavského* a tím důležitou liturgii slovanskou vytlačil z posledního jejího outočiště v Čechách. Ovšem pravda jest, že řeholníci slovanští sami zavdali k tomu příčinu; neboť klášter Sázavský za posledních let byl rejdištěm rozmanitých různic nedůstojných; tři mniši, jmenem Kanan, Holiš a Demeter ustavičně osočovali opata Božetěcha, doufajíce každý, že by po něm stal se opatem. Hašteření to konečně tak rozmrzelo kní- r.
žete Břetislava II., že r. 1096. Božetěcha opata 1096.
se všemi řeholníky slovanskými vyhnal z kláštera sv. Prokopa, do něhož uvedl mnichy latinské z kláštera Břevnovského.

I tak v Čechách *ouplně zanikla bohoslužba v jazyku slovanském*, čehož dojista velice jest želeti. Nemeně pak želeti jest i toho, že na zmar přišly rozmanité, na mnoze velmi drahocenné knihy, v jazyku slovanském psané, kteréž v klášteře tom druhdy se chovaly. Jen některé zachovaly se náhodou šťastnou, kteréž potom dostaly se do kláštera Emauzského, jejž král a císař Karel IV. v Praze založil a mnichům slovanským odevzdal. Mezi knihami takto zachovanými nacházelo se též evangelium v jazyku slovanském, kteréž prý sepsáno bylo rukou vlastní sv. Prokopa. Evangelium to, když za vojen husitských pohroma zastihla klášter Emauzský, z Čech dostalo se do ciziny a nikdo neví kterak se to stalo, až do Francouz, kdež vešlo v takovou vážnosť, že králové francouzští, když v městě Remeši (Rheims) korunovali se na království, vykonávali na ně přísahu korunovační. *Evangelium* to, *Sázavsko-Emauzským* řečené,

dosud se zachovalo i náleží mezi nejvzácnější památky písemnictví slovanského.

Z příčin rozmanitých kníže Břetislav II. dostal se do *vojny s králem polským Vladislavem Heřmanem*, kterýž skrze svou manželku Jitku, tehdáž již zemřelou Břetislavovým svakem byl. Jednou z hlavních příčin vojny bylo, že král polský nechtěl dávati poplatku ročního (30 hřiven zlata a 500 hřiven stříbra), k čemuž panovníci polští byli zavázáni z dob našeho Břetislava I. Vojna s Poláky netrvala dlouho, Břetislavovi II. šťastně se v ní dařilo i přinutil Vladislava, že zaplatiti musel poplatek. Brzy však vojna opět vypukla, když synové Vladislava Heřmana, Boleslav a Zbihněv, svadivše se s otcem, do Čech utekli k Břetislavovi, kdežto zas kníže Olomoucký Svatopluk proti knížeti českému hledal pomoci u krále polského. Za vojny této, o níž ostatně nemáme zpráv podrobnějších, *rod mocných Vršovcův* vzbudil nedůvěru knížete Břetislava. Od smrti nešťastného knížete Jaromíra, kterýž zavražděn byl z návodu Kochana pyšného, rod Vršovcův stále choval se tak, že nebylo proti němu stížností žádných, vládli pokojně statky svými a mnozí z nich zastávali všelijaké úřady a hodnosti vysoké. Kníže Břetislav II. také jim přál, ano Vršovec Mutina byl jeho rádcem nejdůvěrnějším a zastával hodnosť župana Litoměřického. Když ale v druhé vojně s Poláky kníže Břetislav II. zpozoroval, že Vršovci klonili se na stranu krále polského a s ním byli v jakémsi spojení, rozhněval se velice a oba nejpřednější muže celého jich rodu, totiž Mutinu a Božeje, župana Žateckého, ze země vypověděl, statky jejich všecky vzav v plen. Oba odebrali se do Polska, kdež je král přívětivě uvítal.

r. 1096. Když r. 1096. kníže Břetislav II. meškal ve

Slezsku, kdež nad řekou Nisou zakládal novou pevnosť proti Polákům, *dopustila se zběř cizí v Praze velikého proti židům násilí.* Času onoho v křesťanstvě západním vzbudila se touha nejmocnější, aby Jeruzalém a vůbec celá země svatá, Paléstyna, kdež Ježíš Kristus žil, oučinkoval a zemřel, vyrvány byly z rukou muhametánův, ukrutných Seldžukův tureckých, kteříž od nějakého času v krajinách oněch řádili a hrůzně sužovali křesťany, jižto konali pouť k hrobu Spasitele. I takové tehdáž pro tu věc bylo nadšení mezi křesťany západními, že zvláště ve Francouzích, ve Vlaších a v Němcích sebralo se mužův na sta tisíce, kteříž dobrovolně dávali se na tu výpravu do země svaté, a nazýváni jsou *křížáci* čili *křížovníci*, poněvadž na levé rámě připínali si kříž červený na znamení, že bojovati chtějí pro kříž čili pro křesťanství. Než ale vypravilo se hlavní veliké vojsko náležitě vedené, všelijaká sběř a holota, bažící jen po loupeži, nechtěla vyčkati času a dala se sama v pochod nepořádný. Není pak divu, že všecka ta sběř ani do Palestyny nedošla, nýbrž ještě mezi křesťany, v Uhrách a v Bulharsku potřena byla pro hanebné výtržnosti své. Něco té holoty vrazilo také do Čech a dostalo se až do Prahy, kdež nerozumná horlivosť její zvláště proti židům zuřila. Tu sběř ta napadala šmahem židy, nutíc je, aby dali se pokřtíti, což mnozí strachem učinili; kteří pak křtu přijmouti nechtěli, hanebně jsou týráni a zabíjeni, až konečně učiněno přítrž řádění takovému. Po odchodu zuřivcův těch opět mnoho židův pokřtěných vracelo se k víře židovské; když ale mnozí židé zámožnější tajně začali se stěhovati z Čech do Uher a do Polska, kníže Břetislav II. rozhněvav se tím velice, vydal rozkaz, aby těm, kdož by se

stěhovali, pobralo se všecko jmění, a pak teprv, aby, kam chtěli, odebrati se mohli. Nikdo totiž lidem tém v Čechách neubližoval a oni tedy s jměním z Čech utíkajíce, nevděčně si počínali, odnášejíce ze země, čeho tam nabyli. Způsobem tímto do komory knížecí sneseno mnoho pokladův.

Břetislav II. byl sice panovník dobrý, proto v lidu požíval lásky a vážnosti veliké; avšak ku konci panování svého *dopustil se těžkého provinění*, z něhož napotom vzešlo přemnoho zlého říši a národu českému. On totiž *první způsobil*, že *protržen jest důležitý zákon základní*, jímžto děd jeho Břetislav I. byl upravil *posloupnost* v Čechách. Dle zákona toho nástupcem Břetislava II. na knížecím stolci českém státi se měl *kníže Brněnský Oldřich*, syn Kunrátův, poněvadž byl nejstaršim celého rodu Přemyslova; avšak Břetislav II. neví se proč, nechtěl mu toho dopříti, nýbrž snaž-
r. žil se, aby po něm na stolec dosedl vlastní jeho
1099. bratr Bořivoj. Proto r. 1099. udal se do města Řezna k starému císaři německému Jindřichovi IV., jemuž dary veliké byl poslal, a prosil jej, aby českou korouhev vévodskou to jest knížetství české udělil bratrovi jeho Bořivojovi, což císař také učinil.

Uhlídáme brzy, jaké to mělo následky smutné; neboť napotom vždycky následováno příklad ten a po celé století ani jednou knížecí stolec český se neuprázdnil, aby se oň proti právu a zákonu nepokoušel některý Přemyslovec mladší. Povstaly z toho *netoliko nesčíslné spory a války domácí*, kteréž velikou zhoubu v zemi způsobily, nýbrž následky zhoubné dovršily se tím, že *Přemyslovci*, kteří o stolec knížecí se hašteřili, skoro vždycky o *pomoc utíkali se do Němec k císaři*, kterýž s radostí chápal se příležitosti, aby se mohl vklá-

dati v záležitosti české, což tolikkráte se opakovalo, že říše česká přišla na mizinu a jen málem nezanikla ouplně. Nehody takové jen vinou panovníkův samých uvalily se na národ náš, jenž pokutovati musel za hříchy těch, kteříž starali se více o prospěch svůj, než o blaho země.

Vrátiv se z Němec od císaře kníže, Břetislav II. zajel na Moravu, aby *oba Kunratovice vypudil z údělův jejich*, Oldřicha z Brněnska, bratra pak jeho Litolta ze Znojemska. To ovšem nepodařilo se bez vojska a zvláště Litolt bránil se velmi srdnatě a vytrvale, až konečně ustoupiti musel přesile. Země jejich Břetislav II. udělil pak bratrovi Bořivoji.

Potom však Břetislav II. panoval jen kratičko; neboť sešel již ku konci r. 1100. Když totiž r. 1100. dne 21. prosince v lesích Křivoklátských honiv, večerem vracel se do dvora Zbečenského, tu jakýsi *Lorek*, komonstvem knížecím nepozorován, dojel k samému knížeti, jemuž z nenadání oštěp svůj silou takovou vrazil do života, že jej proklál skrz na skrze. Vražedlníka nalezeno potom v jakési rokli, kamž, stíhán jsa, ujížděje, upadl i s koněm; nalezli jej probodnuta vlastním mečem, což učinil-li si sám schvalně, čili náhodou, neví se. Byl sice ještě na živu, avšak bylo viděti, že nedožije; proto jistý dvořanín mečem hlavu mu sťal. A tak nemohlo býti z něho vyzvědíno, z čího návodu vraždu spáchal. Mělo se tehdáž vůbec za to, že Lorek vraždu spáchal *z návodu buď knížat moravských*, jimž Břetislav byl ukřivdil, anebo *z návodu Vršovcův* Mutiny a Božeje, kteříž knížeti, že je ze země vypověděl, chtěli se pomstíti.

Břetislav II. na Zbečně zemřel teprv nazejtří (22. prosince) příkladnou pobožností na

smrť se připravovav pomocí přítomného tam biskupa pražského Heřmana. Tělo jeho do Prahy dovezeno i tam pochováno v kostele sv. Víta, kdež dosud jest náhrobek jeho.

Manželkou Břetislava II. byla *Lukarda*, sestra Albrechta, vévody bavorského; s ní splodil syna Břetislava, kteryž, jak dále uslyšíme, málo štěstí zakusil. Když Břetislava II. tázáno se na loži smrtelném, jakéby vzkázání a pořízení měl pro synáčka svého, odpověděl: „Doneste mu roh můj lesní a oštěp; jinéhoť nemám co mu odevzdati!“

Oddělení II. Od smrti Břetislava II. r. 1100. až do nastoupení Přemysla Otakara I. r. 1197.

(Doba úpadku říše české pro ustavičné boje Přemyslovců.)

Bořivoj rychlými posly o úmrtí bratra svého zpraven, kvapem takovým pospíšil do Čech, že již na hod narození božího v Praze nastolen byl jako kníže

Bořivoj II.

Hned z počátku nikdo nečinil mu překážky, on pak sám, dobře věda, že proti právu dosedl na stolec knížecí, také ku všem choval se povolně, aby si věrnosť jejich pojistil. Proto také nebránil Vršovcům *Mutině* a *Božeji*, když z Polska do Čech se vrátili a opět v statky své se uvázali, ano Bořivoj sám zase dosadil je na úřady dřívější, učiniv je župany Mutinu Litoměřickým, Božeje pak Žateckým, což mu oni spláceli věrností neúhonnou.

Rovněž Bořivoj II. překaziti nemohl, že vyhnaní *Kunratovci opět vrátili se na Moravu* a tam uvázali se v předešlé údělý své, Oldřich totiž v Brněnsko a Litolt v Znojemsko. *Oldřich* kromě toho pokoušel se ještě o to, aby práva svého dosáhl a jakožto nejstarší celého rodu Přemyslova dosedl na trůn český, jejž držel samozvanec Bořivoj. Nejprvé Oldřich udal se do Němec k císaři Jindřichovi IV. jejž penězi k tomu chtěl skloniti, aby sesadiv Bořivoje s trůnu českého, jej naň dosadil. I přijal Jindřich peníze a také skutečně Oldřichovi udělil knížetství českého, ovšem ponechávaje mu na vůli, kterak by se v ně uvázal. Takovéto *nedůstojné trůnem českým kramaření* opakovalo se pak ještě dosti zhusta a císařové němečtí nejednou zachovali se nepoctivěji, než kramaři šejdířští, berouce peníze od obou stran, kdo co dával. I tak hlavním a nejnebezpečnějším nepřátelům moci a slávy české, totiž králům a císařům německým, vynášelo mnoho peněz, že míchati se mohli do věcí českých a překážeti zdaru říše české!

Oldřich Brněnský nemoha se dovolati podpory císařské, snažil se, aby si sám pomohl na trůn; pomocí přátel a příbuzných svých sebrav něco vojska v Bavořích a v Rakousích, vtrhl s ním do Čech (v srpnu r. 1101.) a pokročil až k *Malínu*, kdež proti němu postavil se Bořivoj tak, že obě strany odděleny byly toliko potokem Vysplicí. Na boj rozhodný ale nedošlo; neboť očekával Oldřich, že se k němu v Čechách odevšad přihrnou přátelé a přívrženci, což když nestalo se, strach popadl jeho Němce, že času nočního vyklidili se z ležení, zanechavše tam pro snažší outěk i zavazadel svých. Oldřich po r. 1101.

neslavné výpravě té uvázal se opět v úděl svůj Brněnský, v němž ho Bořivoj na pokoji ponechal.*)

r. Nedlouho potom Bořivoj podnikl dvě výpravy
1103 válečné a sice r. 1103. *do Slezska*, r. 1105. *do*
1105. *Němec.* Ve Slezsku společně se Svatoplukem, knížetem Olomouckým pomáhati chtěl knížeti Zbihněvovi proti bratru jeho, králi polskému Boleslavu III. Křivoustému, kterýž ale uplativ Hrabiši a Protivena, přední rádce knížete Bořivoje, jemu samému pak podav tisíc hřiven stříbra, způsobil, že Čechové upustili od dalšího spolku se Zbihněvem; toliko se Svatoplukem Olomouckým trval ještě boj ač bez jiných následkův, než že země obapolně se poplenily. V Němcích zas Bořivoj II. starému císaři Jindřichovi IV. pomáhati chtěl proti synovi jeho Jindřichu V. jenž vzbouřil se proti otci svému. Ale ani tu Čechové nebojovali; neboť nedaleko města Řezna starý Jindřich IV. setkav se se synem odbojným, náhle téměř ode všech svých byl opuštěn, že by Bořivoj sám byl býval tuze slab na ochranu jeho. Ostatně Bořivoj neměl co plýtvati silami; neboť předvídal, že mu jich brzy zapotřebí bude doma na obranu vlastní.

Času toho knížetstvím Olomouckým vládli bratří *Svatopluk* a *Ota II.* příjmím *Černý* čili *Otík*, synové někdys Oty Krásného. Svatopluk byl muž povahy rázné, bojechtivé a ctižádostivé; nevražil na Bořivoje II. nemoha mu zapomenouti, že za poslední vojny polské nic nedostal z peněz, jimiž polský Boleslav Křivoustý byl uplatil Bořivoje. Pojav tedy úmysl, že jej násilím svrhne se

*) Tento Oldřich Brněnský a bratr jeho kníže Litolt Znojemský r. 1109. založili spolu klášter benedyktynský v Třebiči.

stolce knížecího, vypravil tajně několik náhončích, kteříž mu měli nakloniti nejdůležitější pány a města v Čechách. Doufaje pak, že ti k němu se r.
přidruží, již na podzim r. 1105. vtrhl s vojskem 1105.
do Čech a postoupil až k samé Praze, kterouž Bořivoj II. poručil péči biskupa Heřmana, sám Vyšehradu chtěje hájiti. I nepořídil Svatopluk před Prahou; neboť biskup Heřman a starý měšťaň pražský Přivitan, Bořivoji zvláště oddaný, nedopustili, aby kdo z města ušel k nepříteli, kterýž i před hradem pražským utržil toliko posměch, neboť tam s hradeb děvka jakási, vedle bojovníkův stojíc, potupně se ozývala na vojsko Svatoplukovo. Vida se tedy sklamána v nadějích, Svatopluk k radě předních důvěrníkův svých Vacka a Budivoje Chřenovce, nepustil se do boje zoufalého, nýbrž věc odloživ na dobu příhodnější, odtrhl od Prahy, aby se vrátil na Moravu. Bořivoj až ke hranicím táhl za ním, avšak ačkoli měl vojsko sedmkráte četnější, předce z bázně nepustil se do žádného boje.

Co nepodařilo se násilím zjevným, o to Svatopluk nyní jal se pokoušeti *lstí* a *úklady*; neboť kníže ten vedle srdnatosti a bojechtivosti své vynikal také chytrostí a uměl výborně klásti osidla, kdežto Bořivoj II. v dobrosrdečnosti své byl povahy upřímné a lehkověrné. Na tyto vlastnosti jeho spoléhal lstný Svatopluk. Jakýsi člověk ošemetný, vnuk Hapaty, z Olomouce, sídla Svatoplukova, z nenadání objevil se u Bořivoje, lstivě předstíraje, kterak prý od pána svého nelidsky byv sužován, jen s tíží vyvázl s životem a do Čech prchl, aby tu požil ochrany knížete Bořivoje a jemu z vděčnosti za to odkryl všecky Svatoplukovy zámysly, jakož i zrádné jeho v Čechách pomocníky. I jmenoval nešlechetník ten několik

z nejvěrnějších rádců a služebníkův Bořivojových a zvláště Vršovce Mutinu a Božeje, jichžto pomocí kníže ten byl se udržel na stolci českém. I tolik dokázal lžemi svými, že Bořivoj skutečně pojal nedůvěru k mnohým, kteříž dosud hlavními byli podporami jeho, a pak chtěje se proti nim zabezpečiti, skutečně z nich nadělal si nepřátele a odpůrce, čině je zároveň spojenci a pomocníky Svatoplukovými. Tedy mnoho věrných županův sesadiv, dal na místa jejich cizince, přední muže rodu Vršovcův, Mutinu a Božeje, uvězniti chtěje, dohnal k tomu, že dali se na outěk a dojeli k mladšímu bratrovi jeho, knížeti Vladislavovi, kterýž také od něho se odvrátil a se Svatoplukem byl v dorozumění. Způsobem takovým nešťastný Bořivoj v prostosrdečnosti své dav se oblouditi hanebným náhončím soka svého, sám připravil se o všecky podpory nejvydatnější, že konečně svržen byl s hodnosti své. Svatopluk totiž, r. zvěděv, že již všecky přípravy jeho se podařily, 1107. hned z jara r. 1107. z Moravy do Čech vtrhl i, ačkoli Bořivoj, jak mohl, bránil se, dosáhl cíle svého, oněž před půl druhým létem marně se byl pokoušel mocí. Dostav se do Prahy kníže

Svatopluk

způsobem obyčejným nastolen byl na knížetství české dne 14. května r. 1107.

„Takto," praví souvěký náš kronykář, poctivý Kozmas, „Bořivoj lahodný, jako beránek, oloupen byl o panování a na stolec dosedl Svatopluk, jenž byl ukrutnější, než tygr a divočejší, než lev." Avšak Bořivoj předce dále se pokoušel, kterakby opět nabyl panství ztraceného a tudíž s věrnými

přátely a nejmladším bratrem svým Soběslavem nejprv udal se k Boleslavovi Křivoustému, králi polskému, sestřenci svému, doufaje pomoci od něho. Vida však, že ten nemá se k věci, odešel k svakovi svému Viprechtovi Grojskému a pak ku králi německému Jindřichovi V., kterýž tehdáž sám již panoval v Němcích, ačkoli otec Jindřich IV. ještě byl na živu. Bořivoj Jindřichovi V. slíbil mnoho peněz, čímž si jej úplně získal, neboť král ten, jak praví náš Kozmas, byl lakomý a úplatný, jako samo peklo. Přiřknuv tedy Bořivojovi knížetství české, poručil Jindřich V., aby se Svatopluk ihned před něj postavil, podporuje rozkaz svůj vyhrůžkami těžkými. Tudíž Svatopluk svolav vojsko a sněm k Chlumci pod horami Krušnými nedaleko hranic, poručil tam zemi českou prozatím bratrovi svému, Otíkovi, knížeti Olomouckému, a pak spěchal ku králi Jindřichovi, kterýžto ho ani nevyslyšel, nýbrž poslal na hrad Goslar do vězení tuhého. Bořivoj zaplativ králi, pospíšil do Čech; avšak blíže hradu Donína v zemi Míšeňské smělý Otík Olomoucký, zvěděv, že přijíždí, udeřil na ležení jeho a dojista bylby jej zajal, kdyby Bořivoj ještě v čas nebyl uprchl, byv zpraven o zámyslu Otíkově. Bořivoj opět zaměřil ku králi Jindřichovi V., ale ten si ho již nehrubě všímal, neboť nepřinášel již ani zlata ani stříbra. Vida to Bořivoj udal se do Polska, doufaje, že tam lépe pořídí.

V Čechách vše bylo ve zmatku velikém; nevědělť nikdo, koho poslouchati, ke komu se obraceti, aby zjednal pořádek. Ejhle následky různic a sporův mezi Přemyslovci, kteříž nepamětlivi jsouce svých k národu povinností, ano nepamětlivi cti své vlastní, sami podkopávali moc a slávu říše české, kterouž málem byli by připravili o sa-

mostatnosť, vždy zabíhajíce k císařům německým, aby rozsuzovali, kdo panovati má v Čechách. I nelze se diviti císařům německým, že ochotně chápali se příležitosti, aby se míchati mohli do věcí českých a hráti si na vrchní pány nad zemí českou, což jim ještě přinášelo užitek nenepatrný, poněvadž žádný Přemyslovec nepřicházel s rukama prázdnýma, nýbrž přinášel mnoho zlata a stříbra. Zajisté těžký to hřích Přemyslovci oni uvalovali na sebe, že ze ctižádosti a vládychtivosti počínali si tak nevlastenecky, národu svému působíce škodu velikou. I diviti se jest shovívavosti a trpělivosti národa českého, že, jak se náleželo, nepotrestal těch, kteříž místo zvelebovati zemi, uvalovali na ni tíseň větší a větší.

Svatopluk chytrostí svou brzy pomohl si netoliko z vězení, nýbrž také na trůn knížecí. Znamenav, že zlatem a stříbrem všeho dosíci možno u krále Jindřicha, začal se s ním smlouvati, až slíbil mu *deset tisíc hřiven stříbra*, propustí-li jej z vězení na trůn. To hnulo lakotou Jindřichovou a tak *Svatopluk vrátil se do Čech* a v Praze r. 1107. podruhé uvázal se ve vládu. Přišli s ním někteří dvořané krále německého, aby z Čech donesli peníze slíbené, kdežto Otík Olomoucký zůstáti musel u Jindřicha jakožto rukojmě, dokudby nebylo zaplaceno.

Svatopluk od národa za kníže byv přijat, neměl starosti pilnější, než aby *sehnal peníze* potřebné a poněvadž komora čili pokladna knížecí dávno ouplně byla vyčerpána, nastalo v zemi *vydírání všeobecné*. Nešetřino nikoho, bohatých ani chudých, židův ani křesťanův, každý, čím mohl, přispěti musel, aby se vyhovilo nenasytnému jícnu lakoty krále Jindřicha. I paní rozloučiti se musely se šperky svými, ano i z oltářův chrámo-

vých pobráno zlato, stříbro a kamení drahé; také biskup Heřman z pokladu kostela svatovítského musel dáti sedmdesát hřiven zlata čistého a u židův Řezenských za pět set hřiven stříbra zastavil pět rouch mešních. Tak tedy ubohý národ český nevlastenecké počínání panovníkův svých dráze musel spláceti.

Avšak přes všecko to vydírání kníže Svatopluk v zemi své nemohl více sebrati, než sedm tisíc hřiven, kteréž do Němec odnesli dvořané krále Jindřicha V. Za ostatní tři tisíce hřiven Otík dále musel zůstávati v zástavě, až konečně uhlédav chvíli svou, uprchl do Čech. Také jich Svatopluk ani nezaplatil, poněvadž jich Jindřich již nežádal, ne snad z nějaké svědomitosti, nýbrž z chytrosti, poněvadž potřeboval pomoci knížete českého a tudíž nadcházel si Svatopluka našeho. Když tedy r. 1108. Svatoplukovi narodil se syn, r. 1108. Jindřich požádal jej, aby mu děcko přinešeno bylo do Řezna, že tam na křtu chce mu býti kmotrem. Stalo se tak a král Jindřich, dav dítě pokřtíti na jmeno své odpustil otci oněch tři tisíce hřiven.

Za vší tou přívětivostí ale nevězela než chytrost, neboť Jindřichovi V. nastávala *výprava do Uher*, odkud se k němu byl utekl Almus o pomoc proti bratrovi svému, králi Kolomanovi, naň Jindřich i kromě toho nevražil. Ačkoli *Svatopluk* až posud s Kolomanem žil v přátelství, předce s radostí vyhověl žádosti krále německého, aby mu *ve vojně uherské pomáhal;* byltě totiž povahy velmi bojovné a válka byla nejvyšší jeho rozkoší. Mezitím, co král Jindřich V. z Rakous vrazil do Uher a pokročil až k městu Prešpurku, jež oblehal, Svatopluk. poručiv správu v Čechách důvěrníkům svým *Vackovi* a *Mutině* Vršovci, z jiné strany vtrhl do Uher s vojskem statečným a ne-

přítele všude porážeje a před sebou žena, dorazil ku králi Jindřichovi V., jemuž město řečené pomáhal obléhati.

Avšak toto nevčasné Svatopluka míchání se do záležitostí cizích zemi české přineslo jenom škodu; neboť Koloman uherský vyzval přítele svého, krále polského Boleslava Křivoustého, aby vtrhl do Čech, což tento tím ochotněji učinil, že jej k tomu povzbuzoval také Svatoplukem svržený kníže Bořivoj II. kterýž doufal, že konečně pomocí polskou opět na trůn dosedne I vypravil se tedy Boleslav polský v průvodu. Bořivoje II. do Čech, a Vacka i Mutinu, kteříž ve Slezsku proti němu se postavili, zatlačiv, vtrhl do Hradecka, kdež tři župy ouplně byly popleněny.

Chytrý Vacek, aby všecku vinu neštěstí toho s sebe uvalil na Mutinu, tajného vypravil posla k Svatoplukovi, žaluje, že prý Mutina jen tak na oko bojoval proti Polákům, jsa s nimi v dorozumění tajném, jakož prý před bojem dojel do města Svidnice, aby se domluvil s jiným Vršovcem Nemojem, kterýž, straně Bořivoji II. byl s ním ve vojště polském. Zároveň Vacek též do ležení polského vypravil posla se zprávou lživou, jako prý Svatopluk již chvátá, aby Poláky z Čech vyhnal. Lstivé poselství toto skutečně mělo účinek, že Poláci s Bořivojem II. z Čech ustoupili.

Nesmírně kníže Svatopluk se rozhněval, vyslyšev vzkázání Vackovo; v hněvu svém dopálil se tak na *Vršovce, že přísahal pomstu rodu celému*, jejž umínil si, *že vyhladí do kona*, jak radil mu sám král Jindřich německý, jemuž nemalá z toho vzešla škoda, že výdatný spojenec jeho Svatopluk pro obranu vlastní země své musel jej opustiti, čímž hlavně zmařila se celá Němcův

do Uher výprava, neboť bez pomoci české Přešpurku dobyti nemohli.

Vztekem rozpálen Svatopluk s vojskem svým z Uher do Čech chvátal, aby pomstu vykonal. Za Litomyšlí přišli mu vstříc Vacek i Mutina, jež kníže oba přijal stejnou přívětivostí, neboť přetvařoval se, aby snad nevyzradilo se, co Vršovcům strojil. Téhož dne dorazilo se na hrad *Vraclav* nedaleko Mýta Vysokého, a tam nocováno. Třikráte přátelé dávali výstrahu Mutině, aby prchl a tak život svůj spasil, on však buď že spoléhal na nevinu svou, buď že dal se oklamati líčenou přívětivostí knížete, neučinil toho, řka že nesluší na muže statečného, aby se smrti bál. Nazejtří dne 26. října r. 1108. Svatopluk všecky tam přítomné pány, župany a vojevůdce povolal do veliké síně hradní, kamž z rodu Vršovcův dostavili se mimo *Mutinu* a dva synáčky jeho také ještě *Unislav* a *Domaslav*. Mezi shromážděné konečně vstoupil Svatopluk sám a posadiv se na stolici blíže kamen, pustil uzdu hněvu svému dosud tajenému. Řečí, vztekem sršící, obořil se na Vršovce, jež jmenoval zrádci a ouhlavními nepřátely knížecího rodu Přemyslovcův a celé země, vypočítávaje dlouhou řadu všech provinění jich od týrání a pak zavraždění Jaromíra knížete až k domnělé zrádě, Mutinou prý spáchané za vojny poslední. Skončil pak řeč svou rozkazem, aby všickni z rodu toho byli vyhlazeni, načež katům hlavou pokynuv, ze síně vyšel. Tu hned někteří obořili se na Mutinu, kterýž osud svůj snášel velmi mužně; byv svázán a ven vyveden, bez odporu poklekl i ani se nehna vydržel dvě rány katovy, a teprv, když krváceje povstati chtěl, kat ranou třetí hlavu mu srazil. Potom hned také zavražděni jsou Unislav

r. 1108.

a Domaslav, synáčkové pak Mutinovi zjímáni. Zuřivosť některých byla až taková, že nebezpečenství hrozilo také *Neuši*, kterýž, ačkoli nebyl z Vršovcův, nýbrž jen velice oddán Mutině, měl se státi součastným smutného osudu jeho. Vyváznuv z hradu, dal se na útěk a před stíhajícími skryl se do křoví; avšak prozrazen byv červeným rouchem svým, jat byl a před Svatopluka přiveden, kterýž kázal jej oslepiti a vyklestiti. I opakoval kníže rozkaz svůj na vyhlazení všech Vršovcův, zvláště pak starosty jejich Božeje, řka: „Pravímť Vám, že kdož těšiti se chce zlatu a milosti mé, tomu plniti jest vůli a rozkazy mé. Kdožkoli z Vás se světa sprovodí Božeje a syna jeho, dostane se mu ode mne náhrady stokráte větší i též jmění Božejova.“ I tu hned bez meškání, lakotou a nenávistí osobní jsouce puzeni, rytířové Vakula, Heřmánek a Krása s panoši svými na koně vsedše, ujížděli, aby vraždy ty vykonali a zasloužili mzdy krvavé.

Sídlel pak starosta Vršovcův *Božej* se synem svým *Bořitou* na hradě Líbici, kdež Slavníkovci druhdy sídlívali a kdež r. 996. od Vršovcův byli vyhlazeni. I zajisté podivná to náhoda, že nyní po stu a dvanácti let na témž hradě stihl osud podobný starostu Vršovcův a syna jeho. Právě Božej s manželkou a synem Bořitou byl při objedě, když služebník hlásal, kterak jezdcův několik v nepořádku pádí ku hradu tryskem. I pravil Božej: „Toť naši jsou, kteříž z vojny se vracejí. Pusť je sem, nechť vejdou s božím požehnáním.“ Tu vrazil nepřítel jejich divoký Krása do jízby a mečem dobytým máchaje, zařval: „A Ty tu! a ty tu nešlechetníče, jenžs mi bez příčiny postu minulého zabil přítele Tomana!“ I dí mu syn Božejův, mladý Bořita: „Nač se tak sá-

pati? jestliže rozkázáno, abyste nás zjímali, na to není zapotřebí ani hřmotu ani zbraně —“ však již nedomluvil, neboť zuřivý Krása probodl jej mečem, že mrtev sklesl, načež mečem krví synovou zbroceným, proklál také Božeje nešťastného. Potom lakotní vražedlníci v hradě, kde co bylo, vše pobrali, že nezůstalo ani šatův na zahalení mrtvol, kteréž bez truhel do jámy se uvrhly.

Avšak vraždění nebylo ještě konec, neboť kde kteří Vršovci se nacházeli, všude ochotní katané dotírali na ně, aby je pobili; neboť Svatopluk kníže byl přikázal, aby se nikoho nešetřilo, ani věkem sešlých, ani nedospělých. Poněvadž pak Vršovci sem tam se hájili, tudíž nemálo zahynulo lidí. Starý náš kronykář Kozmas, jenž času toho žil v Praze, s velikou ošklivostí píše o nelidském tom proti Vršovcům zuření, kteréž trvalo několik dní; někteří Vršovci zajatí do Prahy byli přivedeni, kdež buď na trhu veřejném, buď na vrchu Petříně sťati byli. Zvláště pak dojemně kronykář řečený vypisuje způsob, kterak v Praze na trhu veřejném utraceni jsou *synové Mutinovi*; píšeť o tom takto: „I což pak dím o dvou synech Mutinových, nad jichž usmrcení nic nemůže býti ukrutnějšího? Bylať to pacholata velmi krásná, srdce dobrého a vzezření roztomilého; žádný umělec nemohl by vytvořiti pacholátek tak spanilých ani z kosti bílé ani barvami vymalovati. Díval jsem se na to, když je na trh přivezli a na popravu odnášeli, kdež chudáčkové nadarmo matky své se dovolávali. Tu kat ukrutný chopiv se každého, vrazil mu nůž proti srdci a tak je zavraždil. To vidouce lidé od hrozného divadla toho utíkali, snésti nemohouce ohavnosti, kteráž se páchala nad nevinnými.“

Takto v *Čechách vyhuben jest rod onen slavný*,

kterýž po Slavníkovcích nejmocnějším byl v zemi; jen málo jich outěkem zachránilo se do Uher a do Polska.

Svatopluk pomstiv se Vršovcům krutostí nelidskou, chvátati musel *na Moravu*, kamž, aby mu splatil nepřátelství, Koloman král uherský byl vrazil s vojskem, pleně a hubě krajiny, kam přišel. Aby nepřítele z nenadání přepadl nazejtří, Svatopluk dobou noční chtěl se prodrati lesem, za nímž stál Koloman s vojskem svým; avšak chvatem žena se lesem, vyrazil si oko o větev, r. že do Prahy musel býti odvezen. Sotva se uzdraviv, 1109. hned na počátku měsíce února r. 1109. opět *pospíšil do Uher*, kdež málem byl by dobyl pevného hradu Nitranského a odkud vrátil se s kořistí nemalou a množstvím lidu zajatého.

Když roku téhož (1109.) v letě král německý Jindřich V. bojoval *proti králi polskému Boleslavu Křivoustému*, kníže Svatopluk opět mu pomáhal a ve vojště jeho zvláště se vyznamenali srdnatostí známý nám již Vacek a pak Dětřišek Buzovec. Avšak z výpravy té *Svatopluk již nevrátil se živ do Čech;* neboť zastihla jej tu ruka vražedlná. Poněvadž Jindřichovi v boji se nedařilo, chtěl se již vrátiti s vojskem svým ze Slezska, kdež ani pomocí českou nemohl dobyti pevného *města Hlohova*. O způsobu, kterak nastoupiti pochod zpáteční, skoro celý den radíno se v ležení Jindřichovu, čemuž přítomen byl též Svatopluk. Když pak tento večerem vracel se do ležení českého, tu z doubravy nedaleké ke komoňstvu knížecímu přidružil se jezdec jakýsi, kterýž v příhodnou chvíli Svatoplukovi ze zadu oštěp svůj mezi lopatky vrazil silou takovou, že ihned mrtev sklesl s koně. Což stalo se dne 21. září r. 1109. Kdo ten jezdec byl, najisto se nedovědíno; neboť ve zmatku na-

stalém uprchl na ručím koní svém; hádáno však všeobecně, že se Svatoplukovi pomstil *Vršovec Jan, syn Tistův*, kterýž do Polska byl uprchl a odtud na knížete vypravil vraha chytrého; jiní zase domnívali se, že původcem vraždy byl Viprecht Grojský, kterýž se nacházel ve vojště německém a na Svatopluka nevražil, jsa toho žádostiv, aby Bořivoj II. svak jeho, opět dosazen byl na knížecí stolec český.

Tělo Svatoplukovo pochováno jest v kostele kláštera Kladrubského, jenž od něho byv založen, teprv za Vladislava, nástupce jeho, byl dokonán. Ze synův Svatoplukových připomínáme knížete Václava, kterýž později vládl oudělem Olomouckým.

Když se v ležení českém u Hlohova roznesla zpráva, že Svatopluk zavražděn, nastalo veliké mysli vzbouření a, kdoby se státi měl jeho nástupcem, o tom rokováno. Na *Oldřicha* Brněnského, kterýž jakožto Přemyslovec nejstarší skutečně měl právo největší, nikdo nevzpomněl; také nedbáno toho, že při nastoupení Svatopluka umluveno bylo, aby po smrti jeho nastolen byl *Vladislav*, syn Vratislava II. ale za to opět potahováno v to Jindřicha V., krále německého, jako kdyby ten byl měl co rozhodovati. Viprecht Grojský přimlouval se u něho, aby knížecí stolec český přiřknul svakovi jeho, vyhnanému knížeti Bořivojovi II., jehož ujímal se také vítězný král polský Boleslav III. Křivoustý. Zato však vojsko v ležení téměř jednomyslně klonilo se k *Otíkovi Olomouckému*, bratrovi Svatopluka; když pak známý župan Vacek u Jindřicha V. přimlouval se, aby jej v hodnosti té potvrdil, král učinil, jak žádal, načež tábor český, což obyčejně dělávalo

se při volení knížat, třikráte zapěl píseň sv. Cyrilla: „Gospodi pomiluj ny!“

Avšak věci jinak se obrátily, když *k volení knížete nového sešel se sněm v Praze*, kdež za příkladem biskupa Heřmana a Paběna, kastelána čili purkrabí Vyšehradského, valná většina Čechův přilnula k *Vladislavovi*, jenž také zvolen a dle starodávného obyčeje slavně nastolen byl. S ním pak Ota Černý čili Otík Olomoucký smluvil se, že po smrti jeho dosedne na stolec knížecí. Tudíž dne 2. října 1109. nastoupil panovník nový kníže

Vladislav I.

syn krále Vratislava a Svatavy polské, kterýž panoval až do r. 1125. tedy nezcela let patnácte.

Zdálo se, že minuly již spory o trůn a že Vladislavovi bude dopřáno, aby v pokoji panoval: neboť již přidal se k němu i Vacek chytrý, kterýž se dříve tolik byl zasazoval o zvolení Oty Olomouckého. Téhož Vacka Vladislav nyní poslal ku králi německému, kterýž, ačkoli dříve byl potvrdil Otu, nyní zase potvrdil Vladislava, od něhož Vacek přinesl pět set hřiven stříbra.

Nastolením Vladislava I. nebylo však všecko odbyto; neboť pravá bouře teprv nastávala. Kníže ten pozval Otíka Olomouckého, aby přijeda do Hradce nad Labem (nyní Králové) ztrávil s ním v přátelství svátky narození Páně. Avšak před samými svátky stíhlo, jej pozvání krále Jindřicha V., kterýž jej žádal aby k němu přijel do města Řezna kamž svolal obecný sněm říše německé k nastávajícímu Novému Roku. Tudíž Vladislav I. poslal do Hradce Vacka, aby jakožto náměstek jeho uctil kníteže Otu, sám pak vydal se na cestu do Němec a v Pl-

zni trávil svátky. Avšak na štědrý večír o svítání *kníže Bořivoj II. z nenadání objevil se před Prahou* se zástupy dobře ozbrojenými, kdež s jinými za ním táhl na pomoc Václav, syn Viprechta Grojského. Bez překážky *Bořivoj zmocnil se Prahy* a též *Vyšehradu*, jejž bez boje pustil mu v moc starý Paběn, při odchodu svém pronášeje tato slova významná: „Běda Tobě, nebohá země česká! ačkoli nejsi hrubě rozsáhlá, předce Ti vládne mnoho knížat a pánův. Již jest dvacet panáčkův z rodu knížecího a za pošetilosti jejich ustavičně lid trpí.“

V Praze dály se nyní výtržnosti veliké; měšťané strany Vladislavovy namnoze uprchli, kdežto jiní ze strany Bořivojovy drancovali domy jejich, pášíce bezpráví a násilí rozmanité; avšak brzy radost ve smutek se obrátila; neboť rychle do Plzně i do Hradce zaletěla zpráva o tom, co se v Praze přihodilo. Otík Olomoucký a Vacek, sebravše na kvap lid jízdecký, takovým spěchem ku Praze chvátali, že již dne 26. prosince Bořivoje na Vyšehradě sevřeli tak, že nikdo nemohl ani odtud ani tam. Nazejtří, totiž dne 27. prosince přikvapil k Praze také kníže Vladislav I. sám, vypraviv z Plzně ku králi Jindřichovi V. poselství s dary a se žádostí za pomoc. Vladislav nalezl brány zavřeny a zřel, kterak bojovníci, na hradbách stojící, připraveni byli k boji proti němu. Marně volal na ně: „Vždyť pokojně k Vám přijíždím; znejtež mne a otevřte brány pánu svému!“ Odvrátiv se od hradu a dostoupiv výsočiny za Letnou, setkal se tam se zástupem, jejž Bořivojovi na pomoc vedl Václav, syn Viprechta Grojského. Vladislav z počátku nechtěl prolévati krve v ohyzdné válce domácí, když ale bojechtivý Dětřišek Buzovec, jakoby mu vyčítal nestatečnost,

pravil: „Kníže milý! co se děje, nerozumíme; vždyť předce víš, že jsou to nepřátelé naši, kteříž táhnou na nás a přátele naše; nuže necítíš-li Ty sám křivdy, kteráž se ti děje od lidí nehodných a nižších, dovol, abys alespoň poznal, živi-li jsme či mrtvi," tu odhodlal se k boji kníže a sám první vrazil na nepřítele, mezi nímž, jak praví souvěký kronykář Kozmas, řádil jako divoký kanec mezi psy, že brzy všecek oděv jeho krví hojně byl sbrocen. Sám málo co lidu v boji ztrativ, nepřítele porazil a veliké ztráty mu způsobil; neboť neuzdravil se nikdo, jenž v boji tom raněn byl. Po bitvě této poražený Václav Viprechtovic obrátil se do města, kamž jej pustili přátelé, vítězný pak Vladislav přes Vltavu se přepraviv, přitrhl k Vyšehradu, kdež spojil se s Otou Olomouckým a s Vackem.

Potom několik dní okolo Prahy bojováno od domácích proti domácím a páchano hanebnosti v nepřirozeném boji tom, že, jak Kozmas naříká, ani slunce na to nechtělo svítiti. Hanba knížatům, že národ tak sužovali; avšak hanba též lidem, kteříž k vůli knížatům mezi sebou se vraždili, nedbajíce ani svazkův příbuzenství! A komuž vzešel prospěch z toho? Toliko králi německému, kterýž opět vkládal se do záležitostí českých jako rozsudí mezi Přemyslovci rozvaděnými. I uchopil se příležitosti té Jindřich V. a počínal si velmi
r. pánovitě. Vtrhnuv do Čech již dne 1. ledna
1110. r. 1110. vypravil ku Praze posly s rozkazem, aby se upustilo od boje dalšího i aby obě strany postavily se předeň *v Rokycanech*. Tak dne 3. ledna *přestalo se bojovati* a obě strany vydaly se na cestu ku králi německému. Tento hned *Vladislavovi přisoudil právo*, Bořivoje pak a Václava, syna Viprechtova, ani jich nepustiv před sebe,

zatknouti dal a v řetězích do Němec odvleci, kdež Bořivoj dán do přísné vazby na *hrad Hammerštein*, jehož zříceniny dosud viděti nad řekou Rýnem.

Vladislav tehdáž s Jindřichem V. vešel v přátelství a slíbil mu, že, až vydá se na korunovací do Říma, vypraví mu na pomoc tři sta oděnců. To stalo se ještě téhož roku a v čelo oděnců těch Vladislav postavil bratrovce svého, tehdáž sotva šestnáctiletého Břetislava, syna někdys knížete Břetislava II.

Ještě zmíniti se musíme o tom, kterak *Vladislav I.* do Prahy se vrátiv, *potrestal ty, kteříž se byli přidali k Bořivojovi II.* Dav je zjímati, některým pobral jmění buď celé buď z části, jiným dal vypáliti zrak, jiným pak uřezati nosy, avšak na hrdle nikdo nebyl trestán. Tehdáž trestu propadl také *poslední Vršovec*, o němž se zmiňují dějiny naše; byl to známý již *Jan, syn Tistův*, jenž byl v podezření, že z nástrahy jeho zavražděn byl kníže Svatopluk. Ten byv chycen, k rozkazu dávného nepřítele Vršovcův, Vacka, oslepen byl a též nos mu uřezán. Také kmeta staropražského, *Přivitana* za věrnost, již povždy zachovával Bořivojovi, stihl trest velmi potupný. Zatknut byv, přiveden byl na trh čili náměstí, kdež mu na bedra uvázali psa šeredně prašivého, z večera náležitě nakrmeného, načež za bradu třikrát veden byl okolo náměstí, mezi čímž biřič, jda před ním, provolával: „Taková potupa stihne každého, kdož knížeti Vladislavovi nezachová věrnosti!“ Po tom průvodu Přivitánovi na špalku bradu ufali a na pranýř přibili; konečně kmet takto pohaněný vypovězen jest ze země. Udal se do Polska, kdež kromě Vladislavova bratra nejmladšího, Soběslava, meškali mnozí Čechové, kteříž se tam vystěhovali, aby se vyhnuli trestu.

Nedlouho potom *mezi knížetem Vladislavem I.* a bratrancem jeho *Otíkem Olomouckým vypukla nevole*, kterouž podněcovali hlavně Rozčej a zeť jeho Vacek příjmím Mírný. Zdá se také, že Otík v Olomoucku počínal si tuze samostatně, nedbaje zákona, dědem Břetislavem I. vydaného, kterýmž ustanoveno bylo, aby knížata na Moravě velikého knížete českého považovali za vrchního pána svého. Ačkoli pak Vladislav a Otík smířili se na sjezdu v Týnci nad Labem, předce nezjednalo se tím dorozumění trvalé; neboť již na sněmě, jenž odbýval se *v Sadské* v červenci roku téhož (1110.) nevole znovu propukla. Zdá se, že *Otík* Olomoucký tam opíral se svrchu psanému zákonu Břetislava I. Proto když dne třetího strojil se k odjezdu, kníže *Vladislav dal jej zatknouti* a na Vyšehrad odvezti, kdež chován jest pod dozorem přísným. Radou některých, aby Otíka dal oslepiti a tak navždy učinil jej neškodným, Vladislav šlechetně povrhl, řka, že nechce se s ním znepřáteliti na věky, nýbrž že strestal jej toliko, aby on i knížata na Moravě vůbec pamatovali, kterak jest se jim chovati k vrchnímu pánovi svému, totiž knížeti českému. Když nedlouho potom *hrad Křivoklát* znovu byl přestavěn a náležitě opevněn, Vladislav dal tam převezti Otíka, kterýž tu do tří let byl držán, snášeje nehody myslí klidnou, nevraže než toliko na Rozčeje a Vacka Mírného, jimž jakožto původcům neštěstí svého pomstu přísahal, což vykonal, neboť dostav se na svobodu, oba dal oslepiti.

Téhož roku *Vladislav I.* ještě *musel bojovati proti Polákům* a sice v samé zemi české. Král polský totiž *Boleslav III. Křivoustý*, zůstávaje povždy věrným nešťastnému Bořivoji II. umínil si ve prospěch jeho podniknouti výpravu, k čemuž

jej bezpochyby také pobízeli kníže Soběslav a jiní vystěhovalci čeští, v Polsku přebývající. Mezitím co kníže Vladislav v Praze slavil hody svatováclavské, *Boleslav polský* přes Krkonoše, ani průsmykův nevyhledávaje, *vrazil do Čech* a tak rychle postupoval, že brzy dorazil až k Chlumci nad Cidlinou. Sluší podotknouti, že vojsko *polské tentokráte neplenilo*, jakž tehdáž vůbec bylo v obyčeji; neboť kníže český Soběslav, jsa s vojskem tím, způsobil přímluvami svými, že šetřeno krajin českých. Vladislav I. sebrav na rychlo sílu brannou, pospíšil proti nepříteli, jemuž se postavil z druhé strany řeky Cidliny. Ve vojště jeho byl kníže polský Zbihněv, oslepený od bratra svého Boleslava Křivoustého. Když po nějaký čas obě vojska, jen říčkou od sebe oddělená, sem tam postupovala a couvala, snažíce se přepraviti se na druhou stranu a když mírné rokování nemělo žádného účinku, nastoupil Boleslav polský pochod zpáteční. Čechové, stíhajíce Poláky, srazili se s nimi nedaleko hranic *u Trutnova*. I svedeno tam bitvu krvavou (8. října), ve kteréž Čechové utrpěli porážku značnou. Mezi zabitými byli též bratří Nosislav a Držkraj, synové Lubomírovi, kteříž, jak o tom vypravováno svrchu, před Brnem byli zabili pyšného Zdirada, miláčka někdys krále Vratislava II. Zahynul v té bitvě také známý nám Dětřišek Buzovec, kterýž i tentokráte udatností velice se vyznamenal; neboť skupiv okolo sebe asi sto bojovníkův, tak s nimi v zástupech polských řádil, že pobili do tisíce nepřátel, až konečně všickni porubáni jsou do jednoho. Také kníže Soběslav v boji tom těžce raněn jest v rámě. Boleslav polský po vítězství nestíhal poražených, nýbrž ucouvl do Slezska s kořistí značnou; neboť na zpátečním pochodu již se plenilo.

Nedlouho po těchto bojích zjednáno jest *smíření*. Velice k tomu přičinila se matka knížete Vladislava, královna Svatova, vdova po Vratislavu II., kteráž na Moravě žila. Nemohouc déle snášeti rozbroje mezi bratřími, udala se na Vyšehrad k Vladislavovi, jejž prosbami svými tak obměkčila, že slíbil učiniti, zač žádala. Poslala hned do Polska pro Soběslava, kterýž přijeti nemeškal, načež smířiv se s bratrem usadil se v Žatci, kteréžto město s celou župou Vladislav svěřil správě jeho. *Také s Boleslavem Křivoustým smířil se Vladislav I.* a smíření to nabylo trvalosti tím větší, že oba panovníci stali se svaky, když Boleslav, ženě se po druhé, pojal za manželku Salomenu, sestru to Vladislavovy manželky Rejčky, dcery Jindřicha hraběte z Berku.

Avšak ctihodná Svatava nedlouho těšila se radostným oučinkům přičinění svého; neboť za krátko synové její *opět se znepřátelili*. Původci toho byli jacís nešlechetníci, kteří Soběslavovi namluvili, aby nevěřil knížeti Vladislavovi, kterýž mu připravuje podobný osud, jaký stihl knížete Olomouckého Otíka, všeho toho pak strůjcem že jest Vacek, jenž u Vladislava požíval důvěry ouplné, jako dříve u Svatopluka. I chtěla tomu náhoda, že Soběslava došlo pozvání od Vladislava, aby k němu přijel na jistý dvůr nedaleko Prahy. To dotvrdilo jej v nedůvěře chytře vzbuzené, pročež přísahal, že Vackovi musí se pomstiti. Vydav se k Vladislavovi s třemi sty jezdcův, zanechal jich v jistém úkrytu a toliko s nepatrným průvodem dojel k bratrovi, kterýž ve dvoře onom přátelsky s ním porokovav a poobjedvav, žádal jej, aby s ním jel na Vyšehrad. Slíbil, že tak učiní, Soběslav, avšak poslav pro Vacka, aby jej doprovodil, pustil uzdu pomstě své. Když totiž

Vacek, nemaje tušení zlého, klidně vedle něho jel, náhle z družiny Soběslavovy vyrazili tři jezdci, kteříž jej oukladně zavraždili. To stalo se 18. června r. 1113. r. 1113.

Nyní Soběslav, obávaje se hněvu bratrova, pospíšil si ze země, avšak hned nedaleko za hranicemi v Míšni purkrabí hradu Donína, bezpochyby chtěje ze zavděčiti Vladislavovi, lstivě zajal jej a uvěznil na hradě řečeném, odkud ale brzy dal jej převezti na hrad jakýsi daleko v zemi saské, kdež poručil jej dozoru kaplana Oldřicha. Avšak Soběslav brzy získal si toho dozorce svého, jenž sám pomocí rytíře Kunráta vysvobodil jej z hradu, načež všickni prchli do Polska k Boleslavovi Křivoustému.

Téhož roku (1113.) v měsíci prosinci *Vladislav I. z vězení na Křivoklátě propustil konečně Otu Černého* čili Otíka, jemuž nyní vrátil zase knížetství Olomoucké. Otík dav oslepiti Rozčeje a zetě jeho Vacka Mírného jakožto původce tříletého žalářování svého, napotom Vladislavovi zachovával věrnosť a přátelství, což ještě se utužilo, když za manželku pojal *Žofii*, nejmladší dceř Jindřicha z Berku, tedy sestru Rejčky, manželky Vladislavovy.

Soběslav, kterýž se zástupem v Polsku sebraným udeřil na město Kladsko a je spálil, brzy *opět smířil se s bratrem Vladislavem*, kterýžto odpustil mu a když do Čech se vrátil, dal mu Hradecko k výživě. Smíření to způsobil král polský Boleslav Křivoustý, kterýž potom sám ještě téhož roku (1115.) s Vladislavem, Soběslavem a Otíkem Olomouckým sjel se ve Slezsku nad řekou Nisou, kdež obapolné přátelství stvrzeno přísahami slavnými. Poněvadž pak okolo téhož času Kunrátovci Oldřich a Litolt smrtí byli sešli, svěřil

Vladislav I. úděly jejich totiž Brněnsko a Znojemsko Soběslavovi, bratrovi svému.

Jak již svrchu bylo povědíno, kníže Svatopluk založil *klášter Benedyktýnský v Kladrubech*; poněvadž ale díla toho nemohl dokonati, ujal se r. 1115. věci té Vladislav I. a r. 1115. klášter hojně nadav, uvedl tam dvanácte mnichův s opatem, vše Němce, kteréž bezpochyby k naléhání německé manželky své Rejčky uvedl tam z kláštera Cvífallského v Němcích. Již tuto podotknouti musíme, o čemž dále bude řeč obšírnější, že totiž *Němcův víc a více přicházelo do Čech*, kdež nabývali buď bohatství buď hodností výnosných a to hlavně *přičiněním kněžen německých*; neboť Přemyslovci manželky své nejvíce brávali z Němec, z čehož, jak dále uhlídáme, vzešly rozmanité následky škodlivé. Čechové rozumnější dosti nevrle na to hleděli, avšak neuměli si pomoci, ačkoli zhusta dělali odpor proti takovému Němcův do Čech uvozování. Tak ku příkladu odporem svým způsobili, že se ti mnichové němečtí z Kladrub brzy vyklidili, avšak Vladislav I. r. 1119. uvedl tam opět nové Němce z téhož kláštera Cvífallského. Také do *kláštera Vilemovského*, jejž r. 1120. založil německý hrabě Vilem ze Sulcbachu, příbuzný manželky Vladislavovy Rejčky, uvedeni jsou mnichové němečtí.

Jako s králem polským ve Slezsku nad Nisou přátelství utvrzeno, tak mělo se státi též mezi r. 1116. českým Vladislavem a *králem uherským Štěpánem II.* kteříž r. 1116. v měsíci květnu sjeli se se zástupy četnými na pomezí mezi Moravou a Uhrami. Avšak sjezd ten dopadl velmi smutně; neboť ještě než se sešli oba panovníci, strhla se náhle bitka krvavá mezi lidem jejich. Původcem toho byl jakýsi nešlechetník uherský, jmenem

Šolt, kterýž z Uher byv vypovězen a v ležení Vladislavově přebývaje, donáškami lživými oba panovníky naplnil nedůvěrou vzájemnou, že prý jeden strojí se na druhého, aby jej zrádně zajal. V boji nastalém z počátku vítězili Uhři, že Vladislav musel se dáti na útěk; když ale knížata Soběslav a Otík Olomoucký, obešedše vrch jakýsi, náhle Uhrům vrazili v bok, dobyli Čechové a Moravané vítězství, že daleko stíhali Uhry poražené, ukořistivše všecko, co v ležení měli. Tak místo přátelství utvrzeného nastalo nepřátelství, kteréž po několiku srážek ač nehrubě velkých skončilo se teprv r. 1119., kdež uzavřen byl mír trvalý. Hanebný Šolt pokutoval za zrádu svou; neboť král Štěpán II. pravdu zvěděv, čtyrmi koni dal jej roztrhati na kusy.

Mezitím (r. 1116.) nešťastný *kníže Bořivoj II. dostal se na svobodu z hradu Hammersteina*, kdež jej do šesti let císař německý Jindřich V. ve vazbě držel. Nejprvé odebral se do Rakous, kdež choť jeho *Gerbirka* s dětmi přebývala u bratra svého markrabí Leopolda Svatého; avšak brzy mohl se vrátiti do Čech, kdež bratr jeho Vladislav I. zachoval se k němu laskavostí a šlechetností příkladnou; neboť v měsíci prosinci r. 1117. dobrovolně postoupil mu vládu, sám podřizuje se vrchní moci jeho. I nemeškal Bořivoj splatiti mu lásku bratrskou; neboť dosednuv na stolec knížecí, ponechal si toliko tak zvaného *Zápraží*, totiž krajiny mezi Labem a Šumavou, kdežto krajin zalabských postoupil Vladislavovi I. bez jehož svolení a rady ničeho nepodnikal. I tak času toho *v Čechách společně vládli dva bratří*, což trvalo více než půl třetího roku. Bořivoj hned roku následujícího (1118.) *v Sadské* založil *kostel sv. Apolináře*, při němž zřídil proboštství

r. 1117.

bohaté. O příčině, proč chrám ten posvětiti dal na jmeno sv. Apolináře, vymyslili si někteří bájku následující. Když Bořivoj II. již na sedmý rok ve vazbě držán byl, ustanovil se prý král německý na tom, že jej dá stíti. Když pak Bořivoj zvěděv o tom, v noci skroušeně Boha prosil, aby z té tísně byl vysvobozen, zjevil se mu svatý Apolinářiš a otázav se ho, rád-li by se octnul v zemi české, čemuž on ovšem přisvědčil, náhle přenesl jej na blízko Sadské. Netřeba rozumnému dokazovati, že smyšlenkou jest celý ten zázrak, o němž kronykář Kozmas, tehdáž žijící, nezmíňuje se ani slovem.

Za to kronykář řečený k letům oněm poznamenal zprávu o některých zjevech přírodních. Tak r. 1117. dne 3. ledna sem tam v Čechách cíliti bylo *třesení země*, že na některých místech až stavení se bořila. Následujícího roku v měsíci září následkem dešťův nastala *povodeň* taková, že způsobeny jsou škody převeliké; neboť v Praze Vltava dosahovala přes deset loket nad most, kterýž ovšem byl ze dřeva a jen velmi nízký. Bájili tehdáž mnozí, že prý od potopy světa ještě nebylo povodně tak veliké. Konečně roku hned následujícího (1119.) dne 30. července v Čechách zuřila *vichřice* taková, že všude způsobena spousta znamenitá, lesy pokáceny a mimo velmi mnoho stavení též polova paláce knížecího se sbořila. Těmi nehodami tehdáž mysl lidská velice byla polekána; neboť obáváno se, že jsou to zvěstovatelky smutných časův budoucích, čemuž nelze se diviti za tehdejších časův neosvícených, uvážíme-li, že ještě dosud mezi námi žijí lidé, kteříž věci podobné vykládají si v ten smysl, že zvěstují neštěstí budoucí.

Příkladná svornosť mezi bratřími Bořivojem II.

a Vladislavem I. zviklala se opět z příčin neznámých; neboť nevíme, pravdu-li dí, kteříž tomu chtějí, že prý Bořivoj Čechy proti sobě popudil, že, ačkoli byl slíbil, že Němcův nebude mívati v radě své, předce velmi mnoho jich měl okolo sebe a u všem radami jejich se řídil, čehož zanechati nechtěl ani, když Vladislav důrazně mu byl domlouval. Na jisto víme jen, že dne 10. srpna r. 1120. *Vladislav odňal vládu Bořivoji II.* kterýž udal se do Uher, kdež zemřel již dne 2. února r. 1124. Mrtvola jeho, do Prahy přivezená, pochována jest v kostele sv. Víta, kdež dosud viděti náhrobek jeho. Z manželky jeho, Gerbirky, sestry markrabí rakouského, Leopolda Svatého, zůstalo po něm mimo dceru *Rejčku* synův pět, totiž *Jaromír*, *Spytihněv*, *Lipolt*, *Boleslav* a *Albrecht*. r. 1120.

Jsa opět sám panovníkem v celé zemi české, Vladislav I. všelijak pečoval o příští bezpečnost její. Pohraničný hrad *Donín*, kterýž za časův našich patří ku království saskému, jakož i hrad *Podivín* na Moravě znovu opevniti dal důkladně. Z příběhu následujícího poznáváme, kterak již tehdáž *Němci do Čech se drali* a tam samovolně chtěli si počínati. Jacís dobrodruhové němečtí nedaleko městečka Bělé na znamenité hoře, *Bezděz* řečené, bez povolení ano i bez vědomí knížete vystavili si hrad pevný, s něhož po okolí chtěli provozovati pych a násilí. I vypravil se proti nim Vladislav a ne bez krveprolití dobyl hradu, načež drzé vetřelce pro výstrahu chtěl dáti pověšeti v lesích sousedních, z čehož ale sešlo, když jakýsi hrabě Albrecht, bezpochyby také Němec, snažnou přímluvou zachoval jim životy. Stalo se to r. 1121. r. 1121.

Nedlouho potom *mezi Vladislavem a bra-*

trem jeho Soběslavem vypukla nevole těžká. Příčiny toho neznáme, dočítáme se toliko, že v bře-
r. znu r. 1123. Vladislav vtrhl na Moravu a Soběslava vypudil z údělu jeho, z něhož Znojemsko svěřil Kunratovi II. synovi po knížeti Oldřichu, Brněnsko pak dal Otíkovi Černému, kterýž vládl již Moravou východní. *Adleta*, dcera královice uherského Almusa, kterouž Soběslav nedávno pojal za manželku, uprchla do Uher k příbuzným, kdežto Soběslav hledal pomoci u císaře Jindřicha V. byv ale oslyšán, poněvadž nepřinesl peněz, obrátil se k svakovi Viprechtovi Grojskému a odtud do Polska k dávnému příteli svému Boleslavu Křivoustému.

Téhož roku Vladislav podnikl *výpravu válečnou do Míšně.* Země té císař Jindřich V. udělil Viprechtovi Grojskému; proti tomu ale opřel se mocný vévoda saský Lotar, ujímaje se Kunrata Vitinského, o němž tvrdil, že jemu náleží Míšeň. Když obě strany chopily se zbraně, císař Jindřich V. na pomoc volal našeho Vladislava, kterýž také přitáhl s vojskem a s ním též Otík Olomoucký. Avšak tentokráte Čechové nedostali se do boje; neboť když Lotar saský s vojskem svým tak se byl postavil, že Čechové nemohli se spojiti s císařem, kníže Vladislav, rozuměje tomu, že marno bylo by všecko bojování, obrátil se opět do země své.

Brzy potom Soběslav z Polska utekl se k témuž Lotarovi, vévodě saskému, doufaje, že jeho přičiněním mohl by dosíci, aby jej bratr Vladislav opět na milost přijal. I skutečně Lotar ujal se věci té a skrze posla svého přimlouval se u samého císaře Jindřicha, aby Soběslava podporoval. Když to však nic neprospělo, Soběslav udal se k Jindřichovi, synovi Viprechta Grojského, mezi-

tím zemřelého, a zůstal u něho, až uhlídal chvíli příhodnou, aby se vrátil do Čech.

Tehdáž v Praze žil *žid jmenem Jakub*, kterýž lichvou a jinými způsoby všelijakými nashromáždil bohatství takové, že lid pověrčivý bájil o něm, jako prý požívá pomoci samého ďábla. Těše se přízni Vladislava knížete, žid ten nikoli z přesvědčenosti, nýbrž ze ctižádosti, aby mohl dosíci hodnosti nějaké, dal se na víru křesťanskou, i aby dokázal horlivosť svou, ze své božnice židovské zříditi dal kapli s oltářem, jejž posvětil sám biskup tehdejší Menhart, uloživ v něm některé svátosti. Tím žid dosáhl, čeho si přál; neboť Vladislav povznesl jej na hodnosť velmi vysokou, ačkoli to budilo mrzutosť všeobecnou. Avšak sláva a moc Jakubova nedlouho trvala; neboť pokrytství jeho brzy na jevo přišlo, když se vyzradilo, že opět k židovství se vrátil a jisté noci oltář onen zbořil a svatosti biskupem tam dané, do záchodu vhodil. V žaláři tuhém přiznal se ke všemu, načež všecek majetek jeho pobrán jest do komory knížecí. Ostatní židé pražští, obávajíce se, že by kníže Jakuba snad také na hrdle dal potrestati, sebrali mezi sebou sto hřiven zlata a tři tisíce hřiven stříbra, jež knížeti donesli s prosbou, aby Jakuba nedal stíti. I přijal Vladislav peníz ten, jehož ihned užil na vykoupení všech otroků křesťanských, kteříž židovským pánům svým sloužili, a zároveň *vydal rozkaz, aby na příště již nikdo z křesťanův nesměl sloužiti židům.* Jakuba potom z vězení propustil a na věčné časy ze země vyhnal. To vše sběhlo se roku 1124. a v Praze i po celé zemi české takovou způsobilo radosť, až i říkáno, že Vladislav skutkem tím napravil a vynahradil vše, cožkoli dříve nedobrého byl způsobil. r. 1124.

Avšak již ku *konci chýlili se dnové i panování i života Vladislavova.* Přebývaje na Zbečně, kdež slavil svátky narození Páně r. 1124. jakož i tří králův r. 1125. kníže Vladislav *onemocněl* tak považlivě, že jej přenesli na Vyšehrad. Patrno bylo, že již nepovstane z lože smrtelného, protož přemítáno, kdo as bude nástupcem jeho. I zdálo se, že nemine to Otíka Olomouckého, kterýž s Vladislavem žil v přátelství a v nemoci stále byl okolo něho. Tu však Vladislavův bratr, kníže *Soběslav*, kterýž v lidu požíval lásky, znenadání objevil se v zemi, chtěje se pokoušeti *o smíření s bratrem onemocnělým*, což konečně podařilo se mu hlavně přímluvou staré matky, královny *Svatavy*, kteráž nemocnému Vladislavovi domlouvala řečí tak pohnutlivou, že konečně nemohl již odolati, zvláště když napomínání a prosby stařeny ctihodné podporoval také Ota, biskup Bamberský, kterýž Vladislavovi posloužil svátostmi umírajících, právě tehdáž Prahou vraceje se do biskupství svého ze země Pomořské, kdež mezi Slovany kázal evangelium. I poručil Vladislav, aby mu na Vyšehrad přiveden byl bratr Soběslav, s nímž dokona smířil se na loži smrtelném dne 25. března r. 1125. To když se stalo, Otík Olomoucký, domýšleje se, že zmařeny jsou naděje jeho, když viděl, kterak lid český těšil se návratu Soběslavova, opustil Vyšehrad a vrátil se na Moravu do knížetství svého.

r. 1125.

Nedlouho potom *zemřel kníže Vladislav I.* totiž dne 12. dubna 1125 Mrtvolu jeho pochováno v kostele kláštera Kladrubského. Kníže ten dvakráte byl ženat, a sice prvně *s Rejčkou*, dcerou markrabí z Vohburka, podruhé pak s *Rejčkou*, dcerou Jindřicha, hraběte z Berku. Zůstali po něm mimo dceř *Svatavu*, kteráž r. 1124. pro-

vdavši se za Bedřicha, hraběte Bogenského, od Němcův nazývána jest Lukardou, *synové tři*, totiž *Vladislav*, *Děpolt* a *Jindřich*, o nichž dále bude řeč.

Téhož roku, co kníže Vladislav, a sice dne 21. října zemřel také muž pro nás velmi důležitý, totiž děkan kostela svatovítskéko na hradě Pražském *Kozmas*, kterýžto první sepsal kronyku země české v jazyku latinském. Narodil se v Čechách r. 1045., tedy ještě za Břetislava I., praděd jeho byl mezi zajatými, jež kníže ten do Čech byl přivedl z výpravy polské r. 1039. Prvního vzdělání nabyl Kozmas v Praze na škole, kterouž řídil slavný probošt svatovítský, učený Marek, potom studoval na škole v Lutychu čili v Lieži, městě nyní ležícím v království belgickém. Teprv když bylo mu let padesát a tři, Kozmas na kněžství byl posvěcen, načež, sloužě při kostele sv. Víta, brzy povýšen jest na hodnosť děkana, již spravoval až do smrti své. Teprv u vysokém věku, když mu bylo skoro již sedmdesát pět let, dal se do *sepisování kronyky české*, kterouž sluší nazvati dílem výborným; neboť počínal si Kozmas velmi soudně, všude pravdy si hledě. Že ji sepsal v řeči *latinské* a nikoli české, není se čemu diviti, když za dob tehdejších v celém světě katolickém latiny užíváno téměř ve všech spisech. Manželkou Kozmasovou byla *Božetěcha*, kteráž porodila mu syna *Jindřicha Zdika*, jenž také na kněžství se dav, potom povýšen byl na biskupství Olomoucké, jež spravoval velmi chvalně.

Dlužno ještě o tom se zmíniti, že za panování Vladislava I. Čechové a Moravané začali také podnikati *pouti do Jeruzaléma* a svaté země vůbec, aby tam vykonali pobožnosť svou, což tehdáž považováno za skutek zvláště záslužný a bohulibý. Pouti takové r. 1123. s některými pány če-

skými účastnil se také svrchu psaný syn Kozmasův, Jindřich Zdik.

Ačkoliv *Otík Černý*, kníže Olomoucký, jakožto nejstarší Přemyslovec dle Břetislavova zákona největší měl právo na stolec knížecí, předce Čechové nedbali zákona toho, od samých Přemyslovců již tolikkráte rušeného, nýbrž považovali za právo, aby ten na stolec knížecí dosedl, koho oni si zvolí. I tak Otíkovi nic neprospěly ani věk jeho ani dřívější sliby a úmluvy, nýbrž čtyry dni po smrti Vladislava I. totiž dne 16. dubna r. 1125. slavně nastolen byl kníže

Soběslav I.

nejmladší syn někdys krále Vratislava a Svatavy polské. *) Panovalť od r. 1125. až do r. 1140. a sice náleží mezi *nejlepší panovníky české* z rodu Přemyslova; neboť netoliko proti Němcům slavně uhájil moci a slávy země české, nýbrž také uvnitř říše své počínal si moudře a prospěšně. Od přírody jsa nadán vlastnostmi výbornými, mnohému naučil se ve škole zkušeností trpkých, jež vytříbily rozum a ustálily mužnou povahu jeho. Laskav jsa ke všem bez rozdílu, ale též, kde potřeba kázala, znaje býti přísným, miloval zemi a národ svůj, kterýž mu stejnou měrou splácel.

Hned na počátku panování jeho svalila se naň *bouře těžká*, z níž ale vyvázl se slávou velikou.

*) Znamenitá paní tato, kteráž několikkráte rozvaděné syny své byla smířila, tehdáž ještě žila a přečkavši slavného vítězství Soběslava nad Němci, zemřela u vysokém věku dne 1. září r. 1126. Pochováno ji po boku manžela jejího v kostele Vyšehradském.

Bouři tu způsobil bratranec jeho, již často jmenovaný *kníže Olomoucký Otík Černý*. Soběslav totiž hned prvního roku panování svého na Moravu zajel, Otíka v Olomoucku potvrdil, ale Brněnsko mu odňal, aby jím poděl il *Vratislava*, syna Oldřicha Kunratovce, kterýž se kdysi marně byl pokoušel o knížetství české proti Bořivoji II. Otíka to velice popudilo; neboť on kromě toho nevražil na Soběslava, že jej národ český povznesl na trůn knížecí, i očekával jen příhodné chvíle, aby jej pomocí cizí opět svrhl. Když tedy po smrti Jindřicha V., kterýž jen několik neděl po Vladislavu I. zemřel, na království německé zvolen byl vévoda saský *Lotar*, Otík pospíšil si k němu do Řezna, žaluje na Soběslava, a dovolávaje se proti němu pomoci německé. Lotar, nic nedbaje, že dříve sám byl se ujímal Soběslava, aby jej Vladislav I. na milost přijal, dychtivě nyní chopil se příležitosti, aby v Čechách rozhodoval a tak získal si zásluhy o zvelebení moci králův německých. Tvrdil-t Lotar, že prý Čechové nemají práva, voliti si knížete bez dovolení krále německého a že tudíž Soběslav proti právu dosedl na stolec knížecí; ve smyslu tom pak shromážděná knížata německá vydali nález, aby se *Soběslav v jistý den postavil před soud jejich*, vyhrožujíce válkou, kdyby nálezu toho nechtěl býti poslušen. Vidíme tedy, jak nadutě si počínali Němci, což zajisté bylo následkem, že dříve Přemyslovci tolikkráte byli se dovolávali pomoci králův německých.

Ale Soběslav ne tak snadno dal se zastrašiti, nýbrž odhodlán byl chrániti čest a slávu českou. Když poslové vyřizovali mu rozkaz krále a knížat německých, odpověděl mírně: „*Doufámť v milost boží a v pomoc mučenníkův jeho svatých, Václava a Vojtěcha, že země naše nebude dána v moc cizincův!*“ Věda pak, že bez vojny nevyvázne, ná-

ležitě se na ni strojil. Nejprvé zajel do Moravy a uvázal se v úděl Otíka uprchlého; potom jezdil sem tam po Čechách, aby se dály přípravy potřebné, všude, kamkoli přijel, veřejně s lidem v kostele se modlil za ochranu vlast a též sám k lidu řeči míval, aby utvrzoval srdnatosť a důvěru jeho.

I byloť zapotřebí pilnosti takové; neboť Lotar rychle sebrav vojska co možno nejvíce, ani nevyčkal doby příhodné, nýbrž hned u prostřed zimy, když všude napadlo sněhu přemnoho, pustil se *do války*. Ve vojšťě jeho, sebraném nejvíce v Sasích a v Durynsku, nacházelo se mnoho nejpřednějších pánův a knížat německých, jako zejmena *Albrecht* příjmím Medvěd, markrabí braniborský, kterýž ohyzdnou získal si památku jakožto jeden z nejzuřivějších dusitelův a hubitelův Slovanstva polabského. Proti nim *sám Soběslav vedl vojsko* své, kteréž s sebou přinášelo *svatý prápor český*, totiž korouhev někdy sv. Vojtěcha, kteráž vzata jest z kostela Vrbčanského nedaleko Plaňan a přibita na kopí Václava Svatého.

Když král Lotar dorazil na hranice země české, postavilo se před něj *poselstvo Soběslava*, v jehož čele stáli páni čeští *Načerat Miroslav a Smil*. Oni jmenem pána svého vyřizovali králi německému, že ode dávna, kdo v Čechách má panovati, záleží toliko *na vůli předních pánův českých*, že novému jhu, jež na ně vkládati chce král německý, nikdy se nepodrobí, nýbrž *raději všichni život svůj položí za svobodu* a že od boha samého očekávají pomoci, kdyby král německý nechtěl upustiti od zvůle své. Lotar všech řečí těch nic nedbal; neboť nezdárný *Otík Olomoucký*, kterýž s ním byl přitáhl, ubezpečoval, že, jakmile boj nastane, veliký počet pánův českých, jemu věrných,

opustí Soběslava a ku králi přeběhnou. Musel tudíž rozhodnouti boj krvavý.

r.

Dne 18. února r. 1126 vojsko Lotarovo přes 1126.
hory Krušné vrazilo *do Čech k Chlumci* za Teplicí. Tam Soběslav byl dal nadělati potřebných zásek a jiných příprav na uvítání nepřátel, kteříž jen velmi obtížně mohli postupovati, neboť ležela všude náramná síla sněhu. Otík Olomoucký se zástupem svým postupoval v čele Němcův, avšak hned dostalo se mu zasloužené odplaty za hanebné počínání jeho; zahynulit tu všickni do jednoho od pádných ran Čechův udatných. Podobně dařilo se zástupům jiným, v nichž zahynulo velmi mnoho šlechticův německých, kdežto mnozí museli se vzdáti Čechům, jako markrabí Albrech Medvěd, dva biskupové a tři opati. *Král Lotar*, vida porážku svých, chtěl se zachrániti útěkem, avšak Čechové tak jej sevřeli, že, odevšad jsa obklíčen, žádným způsobem vyváznouti nemohl. Vida nezbytí *musel pomýšleti na mírné vyjednávání*, pročež Jindřicha Grojského, syna Viprechtova, poslal k Soběslavovi s prosbou, aby k němu přišel. Soběslav, jenž ve škole zkušeností trpkých byl se naučil netoliko odvaze a zmužilosti v nehodách, nýbrž také mírnosti ve štěstí, nespyšněl vítězstvím skvělým, a tudíž v průvodu několika pánův českých udal se k Lotarovi, jejž sám oslovil, řka: „Neproto bojovali jsme, pane vzácný, abychom proti Tobě provozovali pych jakýs, ani abychom ujímali důstojenství Tvému aneb prolévali krve lidí Tvých; nýbrž toliko proto, že *nechtěli jsme se podrobiti jhu zákonův nových*, otcům naším neznámých. Nyní však, když sám Bůh soudem svým přiznal nám spravedlivost, již není příčiny dalších různic. *Potrvejž na dále, co a jak dosud bývalo;* cokoli otcové naši prokazovali předkům Tvým, i my nyní

hotovi jsme činiti.“ S radostí Lotar přijal tuto výmínku míru, kterouž právem dlužno nazvati skromnou, uváží-li se, že Soběslav krále německého měl v moci své. Políbiv Soběslava a potvrdiv jej v knížetství českém, Lotar přátelsky rozloučil se s vítězem, kterýž i dále osvědčil mírnosť svou, že zajaté nepřátele bez výplaty na svobodu propustil.

Veliká byla ztráta, kterouž Němci v bitvě té utrpěli; nebylo téměř žádné rodiny šlechtické v Durynsku a v Sasích, kteráž neoplakávala některého člena svého, v bitvě té zahynulého, kdežto ze strany české truchlilo se nade ztrátou toliko tři pánův znamenitějších.

Již tehdáž Čechové a Moravané *svatého Václava* ctili jako předního patrona čili ochrance vlasti a zvláště v bitvách pomoci jeho se dovolávali, připisujíce vydatnému přispění jeho mnohé vítězství, jehož dobyli. Také v bitvě u Chlumce udál prý se *zázrak* podobný, jak zaznamenal kronykář tehdejší, vypravuje, že když již Čechové s nepřátely začali se srážeti, kněz Vít, kterýž držel prápor sv. Vojtěcha, zvučným hlasem provolával: „Milí bratří a druhové! srdnatě a statečně si počínejte; vidímť ejhle! tamo svatého Václava v bílé roucho oděného a na brůně sedícího. Hle! kterak on vznáší se nad tímto kopím posvátným a také s námi bojuje!“ Tu hned kněží vyšší a nižší, jichž do sta okolo toho práporu stálo, jednohlasně provolávali, že zázrak ten vidí, což velice roznítilo udatnosť a důvěru bojovníkův českých, kteří sice též po zázraku se ohlíželi, avšak ničeho neuzřeli. Způsobem podobným sv. Václav ještě několikráte Čechům k vítězství dopomohl.

Že hlavní původce vojny té *Otík Olomoucký v bitvě té zahynul*, již svrchu bylo povědíno. Manželka jeho *Žofie* vrátila se do Němec, kdež vstou-

pila do kláštera Cvífallského, syn pak její *Ota III.* udal se do Rus, kdež zůstal po všecek čas panování Soběslavova, konaje služby válečné. Knížetství Olomoucké Soběslav svěřil Václavovi, synovi po knížeti Svatopluku. Téhož roku (1126.) na uprázdněné biskupství Olomoucké dosazen jest syn Kozmase kronykáře *Jindřich Zdík*, muž výtečný.

Tuto ještě i o tom zmíniti se dlužno, že roku téhož taková byla *zima a tolik sněhu napadlo*, že podobného čehos nikdo nepamatoval. Zaznamenal kronykář tehdejší, že té zimy v Čechách velmi mnoho lidí zmrzlo, v Kouřimi třicet, v Sázavě čtyřicet a sedm, v Plzni devadesát, v Boleslavi dvacet, v Přelouči dvacet a dva atd. Po všech také mnoho lidí zahynulo mrazem, v lesích pak ohromné množství jelenův a jiné zvěře.

Ačkoli kníže Soběslav I. v této vojně proti Lotarovi ukázal se býti bojovníkem znamenitým, předce po dalších bojích netoužil, nýbrž vynasnažoval se, aby se všemi sousedy svými žil v dorozumění dobrém. S panovníkem polským *Boleslavem III. Křivoustým* setrval v přátelství dávném; *s králem uherským Štěpánem II.* sjel se na hranici za Brodem Uherským a po čtyrdenním rokování, rozjel se v přátelství, vymoh přímluvami, že svak jeho *Bela*, bratr Adletin, ustanoven jest za nástupce strýce svého bezdětného Štěpána II. Také s králem německým Lotarem Soběslav náš vešel v přátelství trvalé, čehož si horlivě přál král ten sám, poněvadž v říši německé mocné měl nepřátele, proti nimž potřeboval vydatné pomoci české. Byli to vévody Kunrát a Bedřich, bratří z mocného rodu Hohenštaufovského, kteříž Lotarovi a straně jeho činili odpor, že až vypukl boj krvavý. Soběslav v boji tom věrně

r. pomáhal Lotarovi, kterýž mu za to všelijak osvěd-
1128. čoval vděčnost svou. Tak když r. 1128. Soběslavovi narodil se synáček, Lotar do Prahy vypravil poselství se žádostí, aby navorozeňátko přinešeno bylo k němu do Meziboru, by mu při křtu osobně mohl býti kmotrem, což se také stalo.

Avšak stálé to přátelství Soběslava s králem Lotarem mělo ještě i jiné následky, mnohem důležitější. *Soběslav* totiž za rozmanité služby, králi prokázané, *vyznamenán byl hodností nejvyššího číšníka**) *říše německé*, s čímž spojeno bylo právo, účastniti se volení krále německého. V prvních dobách, když volil se nový král německý, volby té účastnili se všichni členové říše, totiž všechna knížata; v pozdějších časích ale počet těch voličův ustanoven byl toliko na šest knížat německých, totiž na tři přední arcibiskupy a tři nejmocnější panovníky světské, sedmým pak byl panovník český, kterýž zastával ouřad nejvyššího číšníka. *Vyznamenání takové v celku více škodilo, než prospívalo říši české*, poněvadž Němci, kteříž bez toho vždycky měli choutky na země české, tím větší smělostí k nim se táhli, jako by byly částmi říše německé, když panovník jejich byl v počtu voličů říšských čili kurfistův, jak jim říkáno po německu. Soběslav I. kterýž po všecek čas panování svého ukázal, jak pečliv byl cti a samostatnosti říše české, hodnosť nejvyššího čisnictví říše německé přijal dojista jen jako *vyznamenání osoby své*, kteréž nijak nemělo ujímati samostatnosti říše jeho; avšak předce *za chybu* musí se

*) Číšnictví patřilo mezi nejvyšší ouřady říšské a záleželo v tom, že číšník při slavných hodech císaři německému podával číši s nápojem.

mu přičítati, že to přijal, a tak plichtil se mezi panovníky německé, kdežto přestávati měl na hodnosti samostatného panovníka slovanského. Vždyť znaje povahu a zámysly Němcův, mohl se dovtípiti, že rozumná politika panovníkovi slovanskému káže, aby co nejvíce vystříhal se všeho s nimi obcování.

Ostatně Soběslav I. počínal si velmi opatrně, bedlivě k tomu prohlížeje, aby říši své *zjednal bezpečnosť* a také *uvnitř ji zvelebil.* V krajinách pohraničných *hrady* některé buď opravil, jako Přímdu a Kladsko, buď znova založil, jako Zhořelec a Tachov. Hlavní město *Prahu* znamenitě zvelebil, užívaje k tomu, jak se zdá, pomoci mistrův italiánských čili vlaských. Kdežto až dosud domy v městě tom ponejvíce byly jen ze dřeva, beze všeho pořádku sem tam postaveny, nyní pečováno o to, aby *ulice byly pravidelnější* a *prostrannější.* Také *Vyšehrad* staroslavný všelijak zveleben jest pečí Soběslava I. Tamější kostel sv. Petra, jakož i kapitolu rozšířil a stěny jejich ozdobiti dal *malbami*, podlahu pak vydlážditi kameny hlazenými, na okolo pak postaviti dal ambít na sloupech spočívající. Nade hrobem otce svého, krále Vratislava, kterýž odpočíval v témž kostele, zavěsiti dal drahocennou korunu královskou, kteráž vážila osmdesát hřiven stříbra a dvanáct hřiven zlata. Potom témuž kostelu daroval *mnoho kněh vzácných*, jakož i nádob církevních. Jak pevně a ouhledně provedeny byly všecky stavby, jež Soběslav I. zříditi dal, dovtípiti se můžeme z díla, kteréž snad jediné až dosud přetrvalo všecky bouře a zhoubu časův. Jestiť to ctihodný *chrámec sv. Jiří na temeni Řípu*, jejž Soběslav r. 1126. snad na památku vítězství u Chlumce nad Němci dobytého, zbudovati

dal a jejž téhož roku vysvětil nový biskup Olomoucký Jindřich Zdik.

Jako hned na počátku panování svého kníže Soběslav proti králi německému rázně hájil cti a samostatnosti říše své, rovněž netrpěl, aby moc knížete českého uvnitř byla stenčována choutkami ani členův rodu panovnického ani velmožův českých a moravských. Péče tato způsobila mu *mnoho sporův s příbuznými*, kteříž *na Moravě* požívali údělův knížecích a bažili po samostatnosti od velikého knížete českého. První Přemyslovec, jenž proto uvalil na sebe hněv Soběslava, byl knížete Břetislava II. syn, též *Břetislav* jmenovaný, kterýž už r. 1126. zatknut byl, načež nejprve tři měsíce na hradě Doníně, pak v Jaroměři a konečně na Děčíně byl žalářován, kdež jej konečně zastihl osud ještě krutější, jak níže uslyšíme. R. 1128. kníže Znojemský *Kunrat II.* syn Litoltův, zbaven jest údělu svého a nejprve na Vyšehradě ostříhán, později pak poručen jest dozoru Jindřicha Grojského. O rok později (1129.) kníže Brněnský *Vratislav*, syn Oldřichův, z údělu svého vyhnán a ze země vypovězen, avšak již po roce opět do údělu svého uveden jest. Také způsobem rozmanitým potrestáni byli někteří *velmožové čeští a moravští*, kteříž s knížaty těmi byli v dorozumění a jim nápomocnými býti chtěli.

Přísnosť tato, ačkoli v ní nebylo nespravedlivosti, nelíbila se pánům některým, kteříž konečně sosnovali *spiknutí*, aby se zbavili panovníka, jenž jim nebyl po chuti. Spiknutí to ale vyšlo
r. na jevo a účastníci přísně jsou potrestáni.
1130. Když r. 1130. Soběslav z Kladska v průvodu vojenském chtěl se bráti na Moravu, dána mu jest výstraha, aby se měl na pozoru proti dvěma čeledínům v průvodu tom, kteříž prý jen

očekávají příležitosti, aby jej *zavraždili*. Soběslav dne 15. června svěřil se nejprve nejdůvěrnějším rádcům svým, Zdislavovi a Divišovi a poručil jim, aby v tichosti zatknouti dali oba ty oukladníky, z nichž dalo by se vypátrati, kdož jsou hlavními strůjci oukladův těch. I podařilo se zjímati oba, ačkoli jeden z nich, zvěděv, co druhému se stalo, zachrániti se chtěl outěkem. Ukázalo se, že oba byli ve službě velmožův bratří *Miroslava* a *Střezimíra*, synův po kmetu Janu, kterýž za živobytí svého požíval vážnosti veliké; shledáno pak též, že zbraně obou těch služebníkův, ostěpy totiž a dýky, napuštěny byly jedem, aby, kohožby ranili, nechybně zahynul. Oba služebníci, vyslýcháni jsouce, přiznali se bez mučení, že *od pánův svých zjednáni byli na zavraždění knížete Soběslava*. Hned potom zatčen byl i Miroslav, Střezimír pak, záhy uprchlý, stíhán jest a dopaden, načež oba bratří v okovech přivedeni jsou na Vyšehrad, kamž také spěchal kníže sám, zanechav jízdy na Moravu. Přiblíživ se Praze, šaty knížecí odložil a oděv se v roucho hříšníka kajícího, nohama bosýma ubíral se nejprve do chrámu svatovítského, aby vykonal pobožnost za zachránění své. Slavným způsobem vítán jest ode všeho lidu pražského, kterýž za hlaholu všech zvonův radostně prozpěvoval „Hospodine pomiluj ny“ a písně jiné; také v celé ostatní zemi zpráva ta způsobila hnutí nemalé.

Již dne 24. června *před valným sněmem na Vyšehradě*, naň sešlo se do tří tisíc lidu, *odbýván soud nad obžalovanými*. Sněmování zahájil sám kníže Soběslav řečí pohnutlivou, kterouž líčil celý průběh života svého, kterak již od mládí zakoušeti musel mnohého protivenství a příkoří, až konečně na trůn dosednuv, neměl jiné péče, než

blaho a čest země i národa; potom naříkal na nevděčnost lidí některých, jižto dobrou vůli a mnohá dobrodiní splatiti mu chtěli ouklady, jimiž zahynuli předchůdcové jeho Břetislav II. a Svatopluk; konečně poručil sněmu, aby sám soudil obžalované.

Jeden z kmetův jal se nyní vyslýchati oba najaté oukladníky, jakož i Miroslava, kteříž přivedeni jsou v poutech. Miroslav, pykaje provinění svého, přiznal se sám také k tomu, co naň svědčili služebníci, udával však, že prý hlavním všeho *původcem* byl *kníže Břetislav*, na Děčíně uvězněný. Téhož služebník jmenem Bolesa, třikráte prý s návrhem tím přišel k Miroslavovi, jenž odolal pokušení; potom přišel prý k němu *kaplan* dvorský *Božík*, kterýž uváděje mu na mysl slávu někdys otce Jana a nynější neváženost synův, z nich Střezimír nezasloužene držán ve vazbě, vyzýval k odhodlanosti, že již čas svrchovaný, aby se uklidil panovník pyšný a na místo jeho dosadil takový, jímžby oni volně mohli vlásti. Aby pak Miroslava tím pevněji získal, uvedl prý jej Božík *k samému biskupu Menhartovi* do Žirčiněvsi, kdež v kapli stala se konečná úmluva; neboť biskup dotýkaje se dvěma prstoma svatých ostatkův na oltáři, zaručoval se Miroslavovi, že zavraždí-li Soběslava, kníže Břetislav, až by na trůn dosedl, dá mu dle libosti jeho buď županství Žatecké nebo Litoměřické, anebo některý ze tří nejvyšších ouřadův dvorských. Když obžalovaní ze sněmu odvedeni byli, odsouzeni jsou všickni.

Hned nazejtří (23. června) *výrok vykonán jest* a sice *v Praze na trhu veřejném.* I vykonáno na odsouzených *tresty hrozné*, dosud nebývalé; neboť až po tu dobu, měl-li kdo býti trestán na hrdle, dělo se to způsobem jednoduchým

bez mučení a prznění mrtvoly; tentokráte však poprvé užilo se způsobu nelidského, čemuž se naši přiučili od sousedův svých německých. I tak bratří *Miroslav* a *Střezimír*, jakož i *lékař* jakýsi, kteryžť služebníkům jejich zbrané jedem byl napustil, všelijak jsou mučeni a pak za živa *čtvrceni*, to jest roztrhání na kusy od koňův či volův, zapřežených k rukoum a nohoum jejich. Potom asi po hodině vyvedeni jsou najatí vrahové, služebníci jejich, jimž jazyky vyřezáno, oči vyloupáno, hnáty zlámáno, načež takto zmučeni vpleteni jsou do kola a s ním na kůl vyzdviženi, kdež konečně bídně zahynuli. *Křivosud*, strýc Miroslavův a Střezimírův, pak *Vicemil* a *Jindřich*, kteříž také byli zatčeni, poněvadž Miroslav na ně byl vyznal, že prý též věděli o tom spiknutí, všelijak snažili se, aby nevinu svou dokázali, podávajíce se na tak zvané *soudy boží*,*) stoupali na železo žhoucí; avšak poněvadž se jim to nepodařilo, též na trh vyvedeni jsou a tam sekerou sťati. V davu lidstva, jenž na popravy se díval, nacházel se též *kaplan dvorský Božík*, kteryžť poznán byv od jakéhosi pána, polapen jest a ku knížeti přiveden. A když u výslechu odpovědi jeho

*) Když obžalovaný sám se nepřiznával k vině a nemohl býti usvědčen, tedy snažíno se zvěděti, vinen-li byl čili nevinen, způsoby zvláštními. Muselť dotýkati se železa žhoucího neb šlapati po něm; někdy zas hodili jej do vody; a podle toho, spálil-li se čili nic, topil-li se ve vodě čili na povrchu se udržoval, soudíno, spáchal-li zločin, z něhož byl nařknut. Nyní zajisté každý nahlíží, že to byly nesmysly největší, jimž často i nejnevinnější za obět pásti mohl; avšak tehdáž hloupostem těm říkáno „*soudy boží*,“ ačkoli to zajisté odporovalo zásadám učení Kristova. Jak se zdá, nesmyslné ty soudy boží dostaly se k nám z Němec a teprv za Karla IV. zrušeny jsou.

srovnávaly se s výpověďmi odpravených, spoután jest a uvržen do žaláře. Také kníže *Břetislav*, na Děčíně žalářovaný, na němž lpělo podezření, jakoby byl býval hlavním původcem spiknutí celého, zastižen byl trestem hrozným; neboť dne 30. června oslepen jest na obě oči, z čehož nedlouho potom zemřel.

Když se to všecko dálo, *biskup Menhard* byl právě na pouti ve svaté zemi, odkud vrátil se teprv roku následujícího. I tu nastala mu povinnosť, aby se očistil z nařknutí těžkého, že též hlavní měl oučastenství ve spiknutí proti knížeti. I stálo jej to velmi mnoho práce, a všelijaké sem tam cesty, než se mu podařilo, že sprostil se podezření a čist vyvázl ze všeho. Kdož ví ale, nebyl-li by pochodil hůře, kdyby se pře jeho byla vedla, dokud ještě na živu byli Miroslav a jiní, kteří se na biskupa vymlouvali tak do podrobna.

Po všecek další čas panování svého Soběslav I. požíval pokoje od ostatních Přemyslovcův, kteříž majíce výstrahu z neštěstí Břetislavova, nevzpírali se proti vrchnímu pánovi svému, přestávajíce na údělech, jež jim svěřil. Tak Vratislav, syn Oldřichův, již r. 1130. opět uveden jest do předešlého údělu svého, totiž do Brněnska.

Dne 1. března r. 1130. *zemřel kníže Olomoucký Václav*, syn někdys knížete Svatopluka. Založiv v Olomouci *nový kostel*, posvěcený přednímu patrónu českému, *sv. Václavovi*, snažil se, aby k němu ze starého kostelíka sv. Petra *přenešeno bylo sídlo biskupské*, což teprv stalo se po smrti jeho se slávou velikou u přítomnosti samého Soběslava a všech předních pánův zemských r. 1131. Knížetství Olomoucké teprv r. 1135. svěřeno jest *Lipoltovi*, synovi někdys knížete Bořivoje II.

V letech do r. 1132. až do r. 1135. *Soběslav I. válčil ve Slezsku proti* dávnému příteli svému *králi polskému Boleslavovi Křivoustému*, poněvadž tento ujímal se jakéhosi Borycha, kterýž domáhal se trůnu uherského proti králi Bele II., svakovi našeho Soběslava. Vojsko české několikkráte vrazilo do Slezska, kdež tak hrozně řádilo, že na jediné výpravě r. 1133. poplenilo do tří set vesnic. Konečně (r. 1135.) král německý Lotar sprostředkoval mír mezi Čechy a Poláky, načež opět *obnovilo se staré přátelství mezi panovníky*, kteříž o Letnicích r. 1137. sjeli se do Kladska, kamž k Soběslavovi přibyl Boleslav Křivoustý se syny svými, jichžto nejstarší Vladislav ne dlouho potom ve slezském městě Němčí jakožto kmotr při křtu na rukou svých držel Soběslavova syna nejmladšího, jemuž dáno jest jméno *Vácslav*.

r. 1135. r. 1137.

Když po smrti Lotara, jemuž Soběslav náš od slavné bitvy Chlumecké vždy zachovával přátelství věrné, v Němcích na království zvolen byl *Kunrát III. z rodu Hohenštaufovského*, Soběslav také s ním vešel v přátelství, konaje mu služby velmi platné proti nepřátelům jeho v říši německé, kdež mocný *rod Velfův*, vládnoucí vévodstvími saským a bavorským, nechtěl dopřáti koruny královské Hohenštaufovským.

Ku konci panování svého kníže Soběslav I. horlivě o to jal se pečovati, aby po něm na stolec knížecí dosedl *syn jeho nejstarší Vladislav*, jemuž r. 1137. udělil knížetství Olomouckého, jež odňal Lipoltovi Bořivojovci. Péče ta Soběslavovi tak na srdci ležela, že se dopustil chyby veliké, utíkaje se v příčině té nejprve ku králi německému. Když totiž Kunrat III. s knížaty německými v Bamberce sněmoval r. 1138. zajel tam k němu Soběslavl. přimlouvaje se, aby knížetství české přiřknul

r. 1138.

již napřed synovi jeho Vladislavovi, což král Kunrat učinil, maje na zřeteli pomoc, kterouž mu Soběslav přispěl proti nepřátelům jeho v Němcích. Pak do Čech se vrátiv Soběslav téhož roku všecko panstvo české svolal *na sněm do Sadské*, kdež dary, sliby a i hrozbami způsobil, že týž syn jeho *Vladislav uznán jest za nástupce jeho v hodnosti knížecí*. Uhlídáme však, co to bylo platno po smrti jeho.

1139. Z jara r. 1139. kníže Soběslav zajel *do země Budišinské*, kteráž jakožto léno opět připadla k říši české, když *Jindřich Grojský*, kterýž jí užíval po otci svém Viprechtu, bezdětek byl zemřel. Spořádav tam všecky záležitosti, Soběslav vracel se do Čech, na kteréžto cestě málem by byl zahynul; neboť když s průvodem svým jel skrze lesnaté hory pohraničné, tu náhle strhla se *vichřice* tak děsná, že v lesích pokácela stromy nejsilnější, čímž v průvodu knížecím o život připraveno mimo mnoho koňův též sedm mužův. Soběslav v nebezpečenství tom učinil slib, že založí klášter, čemuž pak brzy dostál, neboť nedaleko hranic moravských *v Želivě založil klášter* pro mnichy řádu sv. Benedykta, jimž za opata ustanovil mnicha z kláštera Sázavského jmenem *Rejnard*, o němž kronykáři současní mnoho chvály šíří, že prý vedle všelijakých jiných vlastností dobrých vynikal též dokonalostí v umění malířském. Ale nedlouho řeholníci benedyktynští přebývali v kláštere Želivském; neboť již r. 1148. ustoupiti museli mnichům řehole nové, totiž *Premonstrákům*, kteréž za posledních let panování Soběslavova do Čech uvedl biskup Olomoucký Jindřich Zdik, když se byl vrátil z druhé své pouti do země svaté. *První klášter řehole té na*

Strahově, jenž tehdáž nepatřil ještě k Praze, založil nástupce Menhartův *) biskup pražský Jan.

Toho všeho kníže Soběslav nedlouho přečkal; neboť již r. 1139. stavě hrad Hostín (nynější Hostinné) a přebývaje nejvíce ve Dvoře u Chvojna (nynějším Dvoře Králové) dne 17. prosince na smrť se roznemohl, pročež dal se přenesti do nového hradu právě řečeného, kdež konečně dne 14. února r. 1140. dokonal život svůj r. 1140. v náručí věrné manželky své Adlety uherské. Pochován jest v kostele Vyšehradském po boku rodičův svých, krále Vratislava II. a Svatavy. Zůstalo po něm *čtvero synův*, totiž Vladislav, Soběslav II., Oldřich a Václav II., dcera pak Marie, kteráž provdána byla nejprvé za Lipolta, markrabí rakouského, po druhé za Heřmana, knížete korutanského.

Kníže *Soběslav I.* v řadě Přemyslovcův náleží *mezi panovníky nejlepší;* neboť proti neslušným žádostem krále německého Lotara slavně uhájil cti a samostatnosti říše české, kterouž také uvnitř znamenitě zvelebil.

Adleta, vdova po něm, tak truchlila nad smrtí jeho, že skonala ještě téhož roku dne 15. září, utrápivši se hořem. Zdá se, že stalo se to hlavně návodem paní té, že Přemyslovci, kteříž až dosud manželky své vyhledávali nejvíce v Němcích, nyní v příčině té začali se obraceti ke dvorům slovan-

*) Biskup Menhart zemřel r. 1124. Dvě léta před smrtí zastihla jej následující příhoda podivná. Když totiž přebýval na svém dvoře v Chuchlích nedaleko Prahy a pro odpočinutí ulehl si na lože, tu náhle s vrchu vedlejšího slyšeti bylo rachot děsný, čímž biskup polekán jsa, uskočil na bok z lože a to právě v čas, neboť hned za okamžik kámen ohromný, kterýž se s hory byl urval, proraziv dvojí zeď, lože biskupovo rozbil, biskup sám ale bez úrazu vyvázl.

ským a též k uherskému. Tak kníže *Vratislav* Brněnský r. 1132. oženil se s jakous kněžnou ruskou, kteráž krásou vynikala nad všecky kněžny současné, Vratislavův pak bratranec *Kunrat*, kníže Znojemský, r. 1134. vešel ve sňatek s Marií, kněžnou srbskou, kteráž byla svekruší Bely, krále uherského. Dobré by bylo bývalo, kdyby Přemyslovci i předtím i potom u vyhledávání manželek svých byli se ohlíželi k soukmenným dvorům slovanským; neboť času toho moc a vliv rodu panujícího tak znamenity byly, že nebylo lhostejno, odkud si členové rodu knížecího brali manželky své. Uhlídáme dosti brzy, kterak ustavičné to Přemyslovcův ženění se s kněžnami německými i v Čechách i na Moravě nebezpečné mělo následky pro národnost českou, neboť německé ty manželky knížat českých a moravských způsobily, že nahrnulo se k nám veliké množství cizinců, kteříž záhy začali se roztahovati na újmu lidu jazyka domácího. Avšak o tom dále promluvíme obšírněji.

Kdo by po smrti Soběslava I. dosednouti měl na knížecí stolec český, vlastně již rozhodnuto bylo; neboť, jak se pamatujeme, Soběslav se o to byl postaral, aby po něm dosedl na trůn syn jeho Vladislav, k čemuž přivolili Čechové na sněmě a již dříve král německý Kunrat III. Avšak věci jinak se obrátily, když velmožové čeští nabyli jistoty, že Soběslav již nepovstane z lože smrtelného; tu hned ještě za posledních dní Soběslavových, pánové na Vyšehradě odbývali schůze veřejné, aby si dle libosti zvolili panovníka nového. Největšího vlivu mezi všemi požíval velmož *Načerat*, vynikající jměním a zkušenostmi; ten hlavně rozhodl, že *na knížetství české zvolen jest Vladislav, nejstarší syn Vladislava I.*, jemuž přál také biskup Olomoucký Jindřich Zdik. I tak již

čtvrtého dne po smrti Soběslava I. tedy dne 17. února 1140. slavně nastolen jest kníže

Vladislav II.

kterýž potom panoval až do r. 1173. tedy let třicet a tři. Aby pak proti zvolení jeho nevzpíral se král německý Kunrat III., nový kníže k radě pánův strany své *za manželku pojal Kedrutu*, sestru Lipolta, markrabí rakouského, kteráž byla nevlastní sestrou Kunrata III., jenž tedy bez nesnází Vladislava na trůně českém stvrdil.

Jak se zdá, hlavní příčinou, proč zvolen byl Vladislav II. bylo, že Načerat a ostatní velmožové, jimž nebyla po chuti ráznosť a přísnosť Soběslavova, toužili po panovníku takovém, jenžby nepřekážel tužbám jejich, nýbrž naopak říditi se dal volí jejich. A takovým, doufali, že bude nově zvolený kníže, kterýž až do té doby na jevo dával bezstarostnosť, jakéž si přáli velmožové. Avšak velice sklamali se v nadějích svých; neboť Vladislav II. uchopiv se vlády, hned dával důkazy, že bude si počínati mužně a téměř o nic povolněji, než předchůdce jeho Soběslav I. Zvláštní ráznosti vedl si panovník nový, když prohlížeje k bezpečnosti veřejné (v březnu r. 1141.), poručil schytati všecky loupežníky a škůdce pokoje obecního, již pak přísně strestal. *) r. 1141.

Opuštěný nápadník trůnu, *Vladislav, syn Soběslavův*, vládl až dosud knížetstvím Olomouckým; to mu však nyní odňato a poskytnuto mu slušné

*) Několik loupežníkův nejpověstnějších pro výstrahu dlouhý čas necháno na šibenicích na hoře Vítkově (nynějším Žižkově) kdež popravy se dály.

výživy v Čechách, aby se naň náležitě mohlo dávati pozor, čemuž se však brzy vymknul, uprchnuv k ujci svému, králi uherskému Bele II., jenž ale právě tehdáž smrtí sešel. Olomoucko svěřeno jest synovi Otíka Černého, totiž *Otě III.*, jejž Vladislav povolal byl z Rus, kamž se byl odebral po smrti otce svého v bitvě u Chlumce.

Když *Načerat* a *ostatní velmožové smýšlení jeho* nabyli přesvědčení, jak velice se sklamali, počali přemýšleti, kterak věci změniti. Po některých poradách tajných vyklidili se znenáhla všichni z Čech na Moravu, kdež *spojili se s knížaty údělními*, totiž s *Vratislavem* Brněnským, *Kunratem II.* Znojemským, *Otou III.* Olomouckým, se syny po Bořivoji II. *Spytihněvem* a *Litoltem* a konečně s *Vladislavem*, synem Soběslavovým, kterýž se byl již opět vrátil z Uher. Ti všickni učinili mezi sebou *jednotu*, *zvolili si Kunrata II. Znojemského za velikého knížete* a s vojskem četným hnuli se do Čech proti Vladislavovi II. Tomuto sice nastával boj těžký, avšak rázný a odhodlaný panovník neztrácel odvahy, nýbrž činil opatření, jak mohl, nejrozsáhlejší. Z mužův znamenitějších, kteříž mu věrně stáli po boku, hlavními byli *Jindřich Zdik*, biskup Olomoucký*) a kmetové *Velislav*, Vladislavův přítel dávný, *Časta*, *Smil* a *Ben*. Blíže Malešova nedaleko Kutné Hory pod horou, *Vysoká* zvanou r. 1142. strhla se *bitva rozhodná* dne 25. dubna r. 1142. Ačkoli vojsko knížat moravských na počet bylo četnější, než české, předce z počátku vítězství

*) Za to členové jednoty moravské biskupa Olomouckého vyhlásili za zrádce vlasti a vzali v plen všecky statky jeho, on pak jakožto věrolomce dal je všecky do klatby a poručil zastavení služeb božích.

klonilo se na stranu Vladislava II., nad jehož zástupy vlály prapory růžové; avšak právě v okamžení nejdůležitějším zrádcové ve vojště Vladislavově, provolávajíce, aby se spasil, kdo může, dávali se buď na útěk, buď k nepřátelům přebíhali, což způsobilo, že Vladislav téměř ze všech stran od nepřátel sevřen jest a toliko obětovné srdnatosti svých věrných měl co děkovati, že vyvázl a ucouvnouti mohl, aby se zbytky vojska svého dostal se do Prahy, což se mu šťastně podařilo, poněvadž ho nestíhal nepřítel, jenž také potřeboval odpočinku. Ve smutné bitvě této, kdež Moravané a Češi proti sobě bojovali, z obou stran mnoho zahynulo; mezi zabitými nacházel se také ctižádostivý *Načerat*, jenž byl hlavním původcem vojny této domácí.

Doraziv do Prahy, Vladislav II. co nejspěšněji dal vykonati všecky přípravy na obranu potřebné, poručil hájení hlavního města udatnému bratrovi svému *Děpoltovi*, mladšího bratra *Jindřicha* vypravil, aby z kraje přivedl nové vojsko, sám pak s Jindřichem Zdikem a Velislavem pospíchal do Němec, aby krále Kunrata III. za pomoc požádal.

Brzy potom vojsko moravské dorazilo před *Prahu*, kteréž nastaly svízele *obležení těžkého*; ačkoli pak kníže Znojemský Kunrat II. ničeho nešetřil, nýbrž všech prostředkův na dobytí užil, předce obezřelosť Děpoltova i udatnosť lidu jeho uhájily Prahy i tehdáž, když oblehatelé znásobili namáhání své, uslyševše, že vojsko německé, s Vladislavem II. na pomoc táhnoucí, již do Čech vrazilo. Avšak předce dosti hrůzy a škody způsobeno zvláště hradu pražskému, když do něho metáno oheň; střelou ohnivou vzňal se kostel sv. Víta i shořel, také klášter svatojirský lehl popelem.

Nemoha tedy žádnou mocí Prahy dobyti Kunrat Znojemský chtěl se vypraviti proti vojsku německému, jež v průvodu knížete Vladislava II. přiváděl sám král Kunrat III.; avšak když vyzvědači knížeti Kunratovi Znojemskému donesli, že vojska německého počet jest převeliký, ulekl se toho a se svými vrátil se na Moravu, kdež pak *rozpadla se celá ta jednota.* Tak tedy bez boje král Kunrat dostal se do Prahy, kdež pobyv nějaký čas a shrábnuv náhradu slíbenou, zase vrátil se do Němec, nepřítele ani neuviděv; Vladislav II. pak uvázal se opět ve vládu vrchní.

První péčí knížete Vladislava bylo, aby se opět *napravily škody, válkou způsobené.* Tak mimo jiné znova vystavěn jest *kostel sv. Víta* a opatřen krovem kamenným. Dále pomýšlel na to, aby r. *potrestal odbojná knížata* na Moravě. Tudíž hned 1143. roku následujícího (1143.) vypravil se tam s branou mocí a popleniv celou zemi vyhnal všecky z údělův jejich, Kunrata II. ze Znojemska, Vratislava z Brněnska a Ota III. z Olomoucka. Uved takto opět v poslušnosť celou Moravu, vrátil se do Čech s vojskem, jež si přinášelo kořisť znamenitou; mimo to Vladislav ještě všelijak odměnil a vyznamenal své věrné, zvláště pak Velislava, jemuž svěřil hodnosť nejpřednější, totiž kastelanství Vyšehradské.

Uvažujíce pobožnou dobu tehdejší, nebudeme se tomu diviti, že Vladislav II. jak se zdá, hlavně k vybídnutí biskupa Jindřicha Zdika, kterýž pořád ještě přebýval mimo biskupství své, umínil si skutky znamenitými také bohu vzdáti vděčnosť svou za to, že vítězně vyvázl z nebezpečenství, jež naň byla uvalila jednota knížat moravských. I tak hned r. 1143. založil a bohatě nadal některé kláštery. Předně *klášter premonstrácký na*

Strahově, založený již za knížete Soběslava I. nádherně zbudoval z kamene a poručil, aby se mu říkalo *hora Sión*. Potom téhož roku snad k vybídnutí manželky své Kedruty *v Dokzanech* založil bohatý *klášter pro jeptišky řehole premonstrácké*. Škoda jen, že i tito noví klášterové přitáhli cizince a sice *Němce* do země české; neboť poněvadž až dosud v Čechách nebylo kláštěrův podobných, povoláni jsou tam řeholníci z klášterův německých blíže Kolína v zemi porýnské totiž na Strahov ze Steinfeldu, do Dokzan pak z Dunnewaldu.

Mimo benedyktyny, jimž v Čechách patřily všecky kláštery, po tu dobu založené, dostala se k nám tehdáž tedy též řehole nová premonstrácká, avšak s ní současně ještě i jiná. V zemi francouzské totiž nedávno před tím byla povstala *řehole cisterciákův*, kteříž se odívali rouchem odpolu černým, jako benedyktyni a odpolu bělavým, jako premonstráci. Tito mniši strakatí zalíbili se Miroslavovi, velmoži českému, kterýž jim na statcích svých v *Sedlci* u Malína zřídil klášter bohatý, do něhož ale opět z Němec uvedeni jsou řeholníci cizinci. Dlužno přiznati, že klášterové tehdáž měli důležitosť nemalou; prospívalit jakž takž vzdělanosti; neboť zvláště řeholníci benedyktynští napomáhali zdokonalování orby, obírali se zahradnictvím, opisovali knihy; také školy bývaly při klášteřích, kdež mimo to provozovala se též řemesla a umění; avšak kdo ví, nebyli-li klášterové ti zemi více na škodu, když rozsáhlými statky jejich vládli Němci, jichž se i kromě toho velmi mnoho do země dralo a tam se roztahovalo na újmu lidu domácímu.

Téhož roku, co založeni byli klášterové řečení (1143.), přibyl do Čech *legát čili plnomocník*

papežův, kardynál Kvídon, jenž tam pobyl téměř půl třetího roku, totiž až do r. 1145. Mimo jiné věci, jež tu vyřídil, snažil se též k rozkazu tehdejšího papeže Innocentia, aby duchovenstvo sklonil *k bezženství*; neboť ačkoli již jiní papežové před tím, zvláště pak Řehoř VII. o to se byli zasazovali, předce až dosud v Čechách a na Moravě kněží (mimo mnichy) na větším díle s ženami žili. Nyní kardynál Kvídon přísně nařízoval, aby všickni kněží manželky své propustili, kteří pak nechtěli by toho učiniti, aby prázdni byli úřadův a hodností svých. I skutečně mnozí z duchovenstva nejvyššího pro tu příčinu zbaveni jsou úřadův a příjmův dosavádních. Můžeme si pomysliti, že nařízení takové v Čechách i na Moravě způsobilo mnoho reptání; avšak předce nemělo účinku dokonalého; neboť ještě dlouho napotom mnozí kněží, zvláště farářové, žili ženati.

Týž kardynál Kvídon přičinil se také k tomu, aby se *vyhnaní knížata moravští opět smířili s Vladislavem II.*, což konečně podařilo se za pomocí biskupa Olomouckého Jindřicha Zdika, jenž opět vrátil se na Moravu, když sprostěna jest klatby. Smíření se knížete Vladislava II. s bratranci odbylo se způsobem slavným; u přítomnosti totiž mnoha osob nejvzácnějších knížata moravští předstoupili před Vladislava, na trůně sedícího a hluboko se mu poklonili, mezitím, co nad šijemi jejich vznášeli se mečové obnažení. Potom kníže Vladislav II. přisahav, že, co se stalo, vše v nepaměť pustí, *každému opět svěřil předešlý úděl* jeho, totiž Znojemsko Kunratovi II., Brněnsko Vratislavovi a Olomoucko Otě III.

Avšak nedlouho trvalo přátelské to dorozumění; neboť brzy opět *vypukly rozbroje těžké*. Biskup Olomoucký Jindřich Zdik ani po smíření

nepožíval přízně knížat Kunrata II. Znojemského, Vratislava Brněnského a Vladislavova bratra Děpolta, kterýž tehdáž vládl též údělem na Moravě, totiž krajinou Jemnickou. Ti číhali toliko na příležitosť, aby se pomstili biskupovi, jehož nenáviděli velice. Když tedy Jindřich Zdik, od papeže jsa pozván, uprostřed zimy tuhé do Říma vydal se na cestu, tu knížata svrchu psaní přepadli jej na pomezí mezi Olomouckem a Znojemskem, kdež noclehoval v jistém dvoře. I byli by tu biskupa spícího dostali do své moci a nevědět jak jej stýrali, kdyby ho ještě v čas nebyl probudil jeden z kaplanův jeho, mnich cisterciácký jmenem Mukař, jenž s ním utekl přes plot, načež oba skryli se ve křoví blízkém. Násilníci, nenalezše biskupa, pobrali vše, což s sebou měl, a stýravše hanebně celé jeho komonstvo, zapálili dvůr, snad se domnívajíce, že biskup někde v něm byl ukryt. Potom na dvoře pohodovavše, rozejeli se. Po celý ten čas biskup, nejsa chráněn rouchem teplým, vězel v úkrytu svém na sněhu, až jej tam na polo již skřehlého našel sedlák jakýs, jmenem Hvozda, jenž přioděv jej šaty selskými, posadil jej na koně a spěšně zavezl do Litomyšle. To stalo se r. 1145. r. 1145.

Jindřich Zdik, utrživ nemoc těžkou, dlouho si poležel v Litomyšli, než, uzdraviv se, mohl zajeti do Prahy ku knížeti Vladislavovi II. Oba pak dohromady z vděčnosti, že biskup vyvázl z nebezpečenství, benedyktynský klášter v Litomyšli na premonstrácký přetvořili a bohatě nadali. Když potom Jindřich Zdik dojel ke dvoru papeže Eugenia III., tento sám vydal klatbu na knížata moravská a těm, kteříž jim byli pomáhali při nešlechetném kousku onom, i poručil Vladislavovi II., aby je potrestal. Tudíž r. 1146. r. 1146.

kníže Vladislav II. *opět vydal se na Moravu*, kdež násilí užiti musel toliko proti Kunratovi Znojemskému; neboť Děpolt, bratr Vladislavův, a Vratislav Brněnský sami si pospíšili, aby se smířili jak s církví tak s velikým knížetem českým. Kunrat Znojemský, stavě se na odpor poražen jest a vypuzen opět z údělu svého, do něhož ale zpět uveden byl, když pokořil se a učinil zadost velikému knížeti českému a církvi.

Z vděčnosti za to, že konečně opět celé říši české navrátil se mír a upevnilo se přátelské dorozumění v rodině panovnické, Vladislav II. téhož ještě roku (1146.) řeholníkům cisterciáckým *v Plasích založil klášter* nový, jejž nadal velmi bohatě.

Pověděli jsme svrchu, že, když u nás panoval kníže Břetislav II., ze západních zemí křesťanských podniknuto první velikou válečnou výpravu křižáckou proti muhametánům, aby z moci jejich vyrvána byla Paléstýna čili země svatá, kdež Kristus žil, oučinkoval a umučen byl. Tehdáž a sice r. 1099. skutečně se podařilo křižákům křesťanským, že dobyli Jeruzalema a všecka ostatní místa svatá v moc svou dostali, z čehož pak zřídili království Jeruzalemské. Avšak znenáhla v zemích sousedních moc muhametánův opět tak
r. se vzmohla, že hrozilo nebezpečenství samému
1147. království Jeruzalemskému. Proto r. 1147. podnikla se *druhá veliká výprava křižácká*, na kterouž mimo ohromné množství lidu obecného a mnoho rytířstva a panstva téměř ze všech západních zemí křesťanských vydali se též někteří panovníci a ze jmena král francouzský Ludvík VII. a král německý Kunrat III. Také u nás v Čechách a na Moravě nové podniknutí to mocně hýbalo myslí lidu zbožného, jenž chtěl účastniti boje za kříž

I tak mimo značný počet lidu obecného a šlechty na svatou vojnu tu vypravil se sám kníže Vladislav II. s bratrem svým Jindřichem a bratrancem Spytihněvem, synem po Bořivoji II. Křižáci čeští spojili se s křižáky německými, jež vedl sám král Kunrat III.

Téhož času, co Vladislav II. se svou družinou ubíral se na východ, biskup Olomoucký Jindřich Zdik a s ním knížata moravští Ota III. Olomoucký, bratr jeho Svatopluk a Vratislav Brněnský účastnili se jiné výpravy křižácké. Slované totiž polabští a baltičtí, Lutici, Bodrci a Pomořané stále ještě zůstávali v pohanství, poněvadž hnusilo se jim učení Kristovo, kteréž jim od Němcův vnucováno bylo hanebným násilím. Ovšem že Němci náboženství křesťanského zneužívali jen jakožto zámínky, za kterouž skrývaly se pravdivé zámysly jejich, totiž vládychtivosť a nenávisť národní proti plemeni slovanskému. Nelidské to týrání Slovanův nepřestalo tam dříve, až ouplně byli buď poněmčeni buď vyhlazeni. R. 1147. *veliká válečná síla německá valila se na ubohé ty Slovany*; neboť mimo arcibiskupy Bremského a Magdeburského dva nejmocnější panovníci severních Němec, totiž *vévoda saský Jindřich* příjmím *Lev* a *markrabí braniborský Albrecht* příjmím *Medvěd*, oba dva sužovatelé a hubitelé Slovanův co možno nejukrutnější, spojili válečnou moc svou, aby zlomili odpor Slovanův nešťastných a pod zámínkou náboženství křesťanského zapřáhli je do nekřesťanského jha německého. Nic tudíž slavného a nic čestného nepodnikali svrchu psaní knížata moravští, že se zástupy svými přidružili se k té výpravě Němcův na Slovany; bylo to odvěkému nepříteli pomáhati proti vlastním bratřím. Rovněž zůstane to věčnou skvrnou na pa-

mátce zasloužilého jinak biskupa Jindřicha Zdika, že tam také šel a neprohledl nešlechetnosti a ukrutnosti, kteréž se skrývaly za líčenou horlivostí křesťanskou oněch ukrutníkův německých. Radostí tudíž naplňuje nás, že celá ta výprava nešlechetná vydařila se, jak zasluhovala; neboť všichni ti vůdcové křesťanští nic nesvedli, než že krajiny poplenili a vrátili se s hanbou, kteráž věčně lpíti bude na památce jejich.

Kníže Vladislav II. vydávaje se na výpravu křižáckou, *Děpoltovi*, mladšímu bratrovi svému, na čas nepřítomnosti své poručil vládu v zemi, kteréžto důvěry Děpolt hodným býti se osvědčil; neboť bedlivě všeho si hleděl, aby pokoj obecný ničím nebyl rušen. I bylo zapotřebí bdělosti takové; neboť *syn Soběslava I.* jména téhož, jenž dosud v Němcích žil u vyhnanství, užiti chtěl nepřítomnosti knížete Vladislava II., aby pomocí některých přátel svých *vyšinul se na stolec knížecí.* Přichvátav tudíž do Čech, *Soběslav* jal se pokoušeti o dosažení cíle svého; avšak opatrný Děpolt, zvěděv o věci té, počíhal si naň a zajal jej v jistém dvoře nedaleko Zdic, načež do Prahy jej přived, uvěznil jej v pevné věži hradu pražského, kdež jej choval, až kníže Vladislav II. vrátiv se, dal jej převezti na hrad Přimdu, odkud ale Soběslav po nedlouhém čase (r. 1150.) vyvázl: získav si totiž dary strážce některé, zavraždil správce hradního, načež opět do Němec uprchl.

Nyní dlužno se zmíniti o tom, *kterak dařilo se zástupům křižákův českých*, jižto s Vladislavem II. táhli do země svaté, připojivše se k vojsku krále německého Kunrata III. Všichni nesmírně mnoho zakoušeti museli jednak od nepřátel v boji, jednak podnebím nezvyklým a nedostatkem na pochodu tak, že *sotva desátý člověk*

dostal se až do Paléstýny. Ze vzácných Čechův, kteříž zahynuli, *Juřík*, maršálek knížecí, v boji zabit, kancléř pak *Bartoloměj*, zajat byv od Turkův, zanikl někde bez památky. Sám kníže Vladislav II. zakusil nesnází těch jen málo co; neboť brzy pojal oumysl moudrý, že se vrátí. Odevzdav zástupy své pod ochranu krále Kunrata, vrátil se do Cařihradu, hlavního města říše byzantynské čili řecké, kdež s císařem Emanuelem vešel v přátelství; odtud pak přes moře Černé se přepraviv, zajel do Kyjova, sídla velikých knížat ruských, načež přes Krakov do Čech se vrátil r. 1148. r. 1148.

Téhož roku zemřel biskup pražský *Ota*, po němž na biskupství zvolen byl dosavádní probošt kostela svatovítského *Danyel*, muž učený, jehož Vladislav II. mnoho užíval u vyřizování rozmanitých záležitostí světských. Nový biskup též horlivě přál řeholníkům premonstráckým; protož zajev si pro posvěcení své k arcibiskupovi do Mohuče, vypravil odtud k opatovi premonstráckého kláštera v Steinfeldu blíže Kolína nad Rýnem posly se žádostí, aby mu několik svých řeholníkův poslal, že je v Čechách usadí v kláštěře nějakém. Avšak řeholníci ti s Gotšalkem, jejž za opata svého si byli zvolili, přibyli do Mohuče, když Danyel biskup již byl odjel, zanechav jim tam koní na cestu do Čech. Pro ty koně mezi mnichy vznikly spory, když každý lepšího si chtěl vybrati, až je konečně zlodějové náležitě vyplatili, nedoť koně jim ukradše, přinutili je, že celou cestu až do Prahy pěkně pěšky museli vykonati uprostřed zimy. Potom biskup Danyel pro jakési nepořádky mnichy benedyktynské z *kláštera Želivského* vyhnal, aby své Němce do něho uvedl. Mezi těmi byl jeden jménem *Jindřich*, jenž peněz, vydělaných provozováním umění lékařského, užil na založení *kláštera*

pro eptišky řehole premonstrácké. Založilť pak jej nedaleko hory, Blaník řečené, v *Louňovicích*, kamž uvedeny jsou řeholnice z kláštera německého Dunnewaldského blíže Kolína nad Rýnem. Vidíme tedy, že tehdáž do všech klášterův nově zakládaných dostávali se Němci a Němky, když jedni druhých za sebou vábili.

r. 1150. Nedlouho po nastoupení biskupa Danyele, totiž r. 1150. zemřel biskup Olomoucký *Jindřich Zdík*, kterýž horlivě se ujímal věcí církevních a též vždy věrně sloužil Vladislavovi II., k jehož zvolení na knížetství mnoho se byl přičinil. Dle žádosti své pochován jest v kostele kláštera Strahovského, jehož byl původcem hlavním. Tamtéž pochována byla manželka Vladislavova, *Kedruta*, která zemřela již roku následujícího (1151.) zanechavši manželi svému mimo dceř *Anežku* synův
r. 1153. tří, totiž *Bedřicha*, *Svatopluka* a *Vojtěcha*. Vladislav nedlouho vdovcem zůstal; neboť již r. 1153. za manželku pojal dceru lantkrabí durynského Ludvíka III. *Judytu* čili *Jitku*, kteráž stejně vynikala krásou i duchem, jakož i vzdělaností.

Okolo téhož času zemřel král německý Kunrat III. Po něm na trůn německý zvolen jest bratrovec jeho *Frydrych* čili *Bedřich I.* dle barvy vousův svých řečený *Rudobradý* čili po vlasku *Barbarossa*, s nímž kníže Vladislav II. z počátku nežil v dorozumění dobrém a sice z příčin následujících. Jak již známo, Kunrat III. i Bedřich Rudobradý pocházeli z mocného rodu Hohenštaufovského, proti němuž stál jiný rod německý ještě mocnější, totiž Velfův; neboť hlava rodu toho *Jindřich Pyšný* vládl dvojím vévodstvím, totiž saským a bavorským. S tím Jindřichem Pyšným Kunrat III. o korunu německou mnoho měl co bojovati; chtěje pak zlomiti moc jeho, odňal mu

vévodství bavorské, jež odevzdal markrabímu rakouskému *Jindřichovi* řečenému *Jasomirgott*. Nástupce Kunratův Bedřich Rudobradý vytknul si za úlohu, aby ve Vlaších čili v Italii obnovil panství králův německých, jakéž bývalo za Karla Velikého a některých dřívějších králův německých. Věda pak, že účelu toho nedosáhne, nebude-li se moci oň pokoušeti spojenými silami celé říše německé, rád by se byl smířil s rodem Velfův a tudíž umínil si, že *Jindřichovi Lvu*, synovi po Jindřichu Pyšném, opět vrátí vévodství bavorské, kteréž ovšem bylby musel odejmouti Jindřichovi Jasomirgottovi. Když se oumysl ten vyzradil, rozmrzel se na krále Jindřich Jasomirgott a též kníže český Vladislav II. jenžto skrze první manželku svou byl svakem Jasomirgottovým. Oba tito svakové králi Bedřichovi nevoli svou dávali na jevo způsobem všelijakým, začež on pomstil se Vladislavovi našemu, že mu *odňal zemi Budišínskou*. Vladislav pak oplatil to králi německému tím, že když r. 1154. táhl do Říma na korunovací císařské, neposlal mu tří set oděncův, k čemuž panovníci čeští zavázáni byli od časův Vratislava II.

Avšak po návratu Bedřicha Rudobradého z Italie, kdež na císaře římského byl korunován, kníže Vladislav II. hleděl se s ním smířiti, čehož ovšem žádostiv byl také sám císař, chtěje si získati pomoc českou na výpravy vlaské. Hlavním prostředníkem v tom byl biskup pražský *Danyel*, kterýž časté konal jízdy k císaři. Jednou z hlavních příčin, proč Vladislav II. přál si narovnání s císařem, bylo, že synové někdys knížete Soběslava I. *Oldřich* a *Soběslav*, z Přimdy uprchlý, jakož i *Spytihněv*, syn Bořivoje II. otáčeli se

okolo císaře, chtějíce jej nakloniti, aby Vladislava II. svrhl se stolce knížecího.

Obratnému jednateli, biskupovi Danyeli podařilo se konečně, že stalo se *ouplné smíření mezi císařem a knížetem českým.* Když totiž cí-
r. 1156. sař Bedřich r. 1156. ve Vircpurku slavil sňatek svůj s Blaženou Burgundskou, zajel tam též Vladislav II. a tu stala se úmluva, že císař *Budišínsko vrátí Vladislavovi* a povýší jej na *důstojenství královské*, když sám osobně vypraví se mu na pomoc proti Vlachům a sice zvláště proti mocnému městu *Miláno.* Potom hlavně přičiněním Vladislavovým urovnána jest záležitosť bavorská tak, že obě strany mohly na tom přestávati. Císař Bedřich vévodství bavorské vrátil sice Velfovci Jindřichovi Lvu, ale odtrhl od něho nynější Horní Rakousy, kteréž spojiv s dosavadním markrabstvím rakouským, učinil z toho *vévodství rakouské*, kteréž dědičně mělo zůstati rodu Jindřicha Jasomirgotta čili rodu Babenberskému.

Od těch dob *Vladislav II. byl spojencem cí-*
r. 1157. *saře Bedřicha Rudobradého,* jemuž vydatnou pomocí přispěl na výpravě do Polska hned r. 1157. Tam totiž nejstarší syn Boleslava Křivoustého, *Vladislav II. veliký kníže Krakovský*, od bratří svých vyhnán jest, že do Němec uteci musel, dovolávaje se pomoci císařovy, čehož tím snáze dosáhl, že skrze svou manželku Anežku rakouskou svakem byl i Jindřicha Jasomirgotta i Vladislava českého. Na té výpravě Čechové, Vladislavem vedení, velice se vyznamenali, neboť všude v předním šiku bojovali, jakož u Hlohova první přepravili se přes řeku Odru a do Poznaňska vrazivše, přinutili velikého knížete *Boleslava IV. Kadeřavého*, že podával se k míru, svoluje ke všem výjmínkám, jichž ale pak nic nesplnil.

Ohromné byly přípravy, jimiž císař Bedřich Rudobradý strojil se *na výpravu proti Milánčanům*. Nepřestávaje na spojených silách říše německé a na slíbené pomoci Vladislava II. žádostiv byl také ještě pomoci od *krále uherského Gejzy II.* I v tom byli mu nápomocni kníže Vladislav II. a obratný jeho diplomat Danyel, biskup pražský, kterýž do Uher zajev, aby tam zjednal *sňatek mezi Vladislavovým synem nejstarším*, knížetem *Bedřichem* a *dcerou Gejzovou Alžbětou*, zároveň také dosáhl, že král Gejza Bedřichovi císaři na výpravu vlaskou slíbil pět set jezdcův uherských.

Když císař Bedřich Rudobradý před výpravou na Milán hned na počátku měsíce ledna r. 1158. *v Řezně* odbýval valný sněm říše ně- r. 1158. mecké, přibyl tam také kníže Vladislav II. a tu císař velice jej vyznamenal, jednak aby se mu odvděčil za mnohé služby již prokázané, jednak aby si jej učinil tím ochotnějším ve výpravě nastávající. Tudíž dne 11. ledna ve slavném shromáždění všech knížat *Vladislavovi II. udělil korunu královskou*, načež jej celé shromáždění pozdravilo co krále českého. Byl tedy *Vladislav druhým panovníkem českým*, jenž dosáhl povýšení na *hodnosť královskou*; neměloť pak povýšení toto svědčiti toliko Vladislavovi samému, jako kdysi bylo za Vratislava II. nýbrž hodnosti královské napotom užívati měli *všickni nástupcové Vladislavovi*, jakž to zřejmě vypovídala listina, od císaře Vladislavovi vydaná již 18. ledna téhož roku.

Když Vladislav II. jakožto král vrátil se do Čech, hned svolal *sněm valný*, kdež ovšem rokováno hlavně jen o výpravě do Vlach. Mládež, bojův a dobrodružství chtivá, ovšem s radostí

vítala příležitosť takovou; avšak rozum zralejší jinak o věci té soudil, jak jevilo se *z odporu předních pánův, kmetův a županův.* Tito nijak neschvalovali, že Vladislav pořád tolik se míchal do záležitostí cizích, což na zemi českou uvalovalo toliko oběti nové a nové. I zajisté přiznati dlužno, že hlasové ti pravdu měli; neboť nebyla to politika moudrá a prospěšná, když panovník český přispíval k tomu, aby ještě větší moci dosáhli císařové němečtí, kteříž i tak byli již nejnebezpečnějšími sousedy říše české. Kromě toho též sám účel výpravy nebyl šlechetný, neboť šlo o to, aby císař německý zničil svobodu měst vlaských a vnutil jim nenáviděné jho nadvlády německé; nechvalno tudíž bylo, aby Čechové Němcům pomáhali v potlačování Vlachův svobodných.

Mimo to pány a kmety české velice mrzelo že Vladislav císaři k pomoci se zavázal *bez jejich svolení* ano i *bez jejich vědomí*, i až tak někteří na sněmě se rozhorlili, že zřejmě pravili, kterak ten, kdož Vladislavovi k tomu radil, zasluhoval by, aby byl ukřižován. Vladislav, chtěje se zastati biskupa Danyele, proti němuž řeči ty směřovaly, ubezpečoval, že prý mu nikdo neradil, nýbrž že sám z vlastního popudu zavázal se císaři k pomoci proti Miláncanům; poněvadž pak nikdo z Čechův a Moravanův nebyl povinen konati služby válečné mimo hranice vlasti, tudíž král, dotýkaje se srdnatosti národa svého, dokončil řeč svou, že prý nikoho na tu výpravu nenutí, že ale stříbrem a vyznamenáním odmění se těm, kdož dobrovolně s ním půjdou, ti pak, jimž by to nebylo po chuti, doma aby zůstali mezi ženami a v nečinnosti hověli si za pecí. Řeč taková neminula se oučinku, jakého si přál Vladislav král; neboť nyní po celé zemi, zvláště ale v Praze,

lidé bojechtiví a kořisti žádostiví, sbírali se u velikém množství, aby s králem táhli na Milán čili na Medulán, jak se tehdáž říkalo.

Na začátku měsíce června r. 1158. král *Vladislav nastoupil výpravu*, maje s sebou do *deseti tisíc bojovníkův* chrabrých a výborně ozbrojených. Bez překážky dostal se skrze země bavorskou a tyrolskou do Vlach, kdež zástupové čeští okolo Verony velikých nadělali škod v sadech olívových a granátových tak, že Veróňští rádi zaplatili králi mnoho peněz, jen aby s vojskem svým opustil okolí jejich. Potom Vladislav blíže města Brescie přehlednuv vojsko své, očekával přibytí císaře Bedřicha Barbarossy a vojska jeho, v němž nacházeli se zástupcové ze všech končin celé říše německé a též něco jízdy uherské. Po nepatrném boji s Breciánskými, kteříž se brzy podrobiti museli výjmíkám tuhým, dorazilo se k rozvodněné řece *Addě*, kdež nastal první boj tužší.

Všecky mosty přes řeku byly strženy, všecky brody střeženy zástupy četnými; neboť *na druhém břehu Addy stálo vojsko Miláňčanův* a spojencův jejich, totiž některých měst lombardských. Hlavní jich síla nacházela se *u městečka Kassana*, kdež jenom část mostu byla stržena; proto tam postavil se císař s hlavní mocí svou, doufaje, že se mu tudy podaří přepraviti se přes řeku; avšak všecky pokusy byly marny a císař s mrzutostí musel na to hleděti, kterak se mu Vlaši z druhé strany posmívali.

Čechům vykázáno stanoviště při řece asi míli níže pod vojskem německým a udatnosti jejich Němci měli co děkovati, že konečně vyvázli z nesnází. Když totiž dne 23. července, právě co král Vladislav objedval s bratrem svým Děpoltem a Danyelem biskupem a náhle v ležení českém sly-

šeti bylo hluk a volání radostné, král ze stanu vyběhnuv, uzřel, kterak bojovník český, *Odolen*, Střížův syn, a za ním ještě dva jiní do řeky se pustili, pokoušejíce se o to, aby se dostali na druhou stranu, což konečně po namáhání pracném a nebezpečném podařilo se Odolenovi a též *Bernartovi*, synovi Soběslava, kdež třetí soudruh v polově řeky se obrátil. Radostně král Vladislav zvolal: „Jako tamti dva, tak i tisíce jiných mohou se přepraviti!“ ihned poručil, aby se celé vojsko jeho pustilo přes řeku, sám první vrhna se do ní. I podařil se smělý ten kousek, ovšem nikoli bez ztrát; neboť prý až do dvou set lidí při tom zahynulo ve vlnách Addy.

Nyní hned spěcháno ke Kassanu, kdež Milánčané překvapení ustoupiti museli. Císař s Němci svými z počátku se domníval, že nepříteli došla posila, uslyšev ale známé bubnování Čechův, velice se zradoval. Mezitím, co Děpolt stíhal poražené, mnoho jich zajal a bohatou kořisť ulovil, Vladislav zůstal v Kassaně, aby se most opravil, což ale nepodařilo se téhož dne tak, že vojsko české samo nocovati muselo na břehu pracném. Vladislav obávaje se, že by nepřítel naň udeřiti mohl z nenadání, dal ležení české opevniti příkopy. Noc sice minula šťastně, avšak nazejtří Vlaši s velikou silou blížili se ležení českému, z něhož Vladislav vytáhl jim vstříc. I strhla se *bitva krvavá*, ve kteréž Čechové slavně zvítězili, nepřátel mnoho pobivše a zajavše. Když takto odražen byl útok, mohlo se klidně pracovati o napravení mostu a zdělání nových tak, že koněčně 25. července celé vojsko císařovo přepravilo se přes řeku, ovšem nikoli bez ztráty, neboť některé mosty pod přílišným návalem se probořily, že mnoho lidí o život přišlo.

Takto král Vladislav se svými Čechy císaři *největší prokázal službu*, že vojsku jeho pomohli přes řeku *Addu*, čímž nebylo již překážky pochodu dalšímu. *Dorazilo se tudíž k samému Milánu*, jenž dne 6. srpna sevřen jest ze všech stran; neboť poněvadž město nad míru mocně bylo opevněno, nemožno bylo pokoušeti se o dobytí útokem, nýbrž muselo se čekati, až by město, odevšád obklíčené, hladem dohnáno bylo k povolnosti. Tudíž, císař Bedřich všecko vojsko své rozdělil na sedm oddělení, jichž každému vykázal jisté stanovisko. Čechové sami byli v oddělení třetím a tu opět vyznamenali se neméně, než u řeky Addy. Jistého dne k večeru Miláňčané náhle blíže brány sv. Diviše z města vyrazivše, takovým úsilím udeřili na dvě nejslabší oddělení vojska císařského, že by je byli potřeli, zajali vůdce jejich, totiž bratra a strýce císaře Bedřicha, a tak městu sklíčenému ulevili, kdyby toho Čechové nebyli odvrátili. Král *Vladislav*, zvěděv, co se děje, se svými bojovníky přihnal se právě ještě v čas a bojuje přeudatně, *nepřítele porazil.* Sám vlastní rukou probodl vůdce nepřátelského *Dacia*, načež Milánští dali se na útěk, pronásledováni od Vladislava a Čechův jeho, kteříž málem byli by vrazili do města za utíkajícími, kdyby toho nebyla zmařila noc. Tak tedy *i tu rozhodla udatnost česká*; neboť kdož ví, jaký by to bylo mělo účinek, kdyby Milánští byli zajali strýce a bratra císařova? Ovšem Čechové v boji tom utrpěli *ztrátu* nemalou a zvláště želeno udatných rytířův Mikuše, Oty, Zvěstka a Heralta, kteříž zabiti jsou, kdežto mnoho jiných raněno.

Od nezdařeného pokusu toho Miláňčané již nic znamenitějšího nepodnikali proti obléhajícím, nýbrž pro vzmáhající se ve městě hlad museli

na to pomýšleti, aby se císaři vzdali. I zajisté svědectví pochvalné o králi Vladislavu vydává okolnosť ta, že Miláňčané udali se k němu s prosbou, aby byl *prostředníkem* mezi nimi i císařem, kterýž sám již také žádostiv byl vyrovnání, poněvadž ve vojště jeho vzmáhaly se nemoci rozličné. Teď konečně *uzavřen byl mír*, když Miláňčané, vidouce nezbytí, podrobili se výjmínkám dosti tuhým. *) Nejnesnesitelnějším zajisté bylo jim, že dne 8. září císaři vzdáti museli *pokoru* svou způsobem tehdáž obvyklým, že boso kráčejíce okolo císaře, na trůně sedícího, hluboko museli se pokloniti, nesouce nad hlavami meče obnažené, jež pak skládali k nohoum císařovým. Když pak duchovenstvo Milánské k nařízení samého císaře na posvěcení míru odbývalo slavné služby boží, a Vladislav náš přítomen tu byl bez koruny, kteréž, jak se zdá, v Praze zanechal, císař Bedřich velice jej vyznamenal, *vlastní rukou vsadiv mu na hlavu korunu drahocennou*, kterouž mu před nedávnem král anglický darem byl poslal.

Neméně slavné bylo *děkování a loučení se*, když, ano pokoření Miláňčanův bylo dokonáno, král Vladislav pospíchal s návratem svým, poněvadž upadl v nemoc těžkou. Císař sám přišel do ležení českého a vyplatil králi desátý díl pokuty, od Miláňčanův zaplacené, totiž tisíc hřiven stříbra.

Někteří kronykáři naši, jako Dalimil a Hájek, rozpisují se o tom, kterak prý tehdáž císař Bedřich několik bojovníkův českých zvláště vyzna-

*) Ve všem vyjednávání s Miláňčany veliké součastenství měl biskup pražský Danyel, jehož služeb císař i napotom velmi často užíval. Danyelův kaplan a písař, *Vincentius*, kterýž nám sepsal důležitou kronyku o příbězích současných, také byl při tom jednání a on sepisoval výjmínky míru.

menal, dada jim jisté erby čili znaky rodinné, i též celé zemi české místo dosavádní orlice černé do znaku prý dal nynějšího lva bílého v půdě červené. Avšak to jsou jen pouhé bájky; neboť kronykář náš hodnověrný, Vincentius, kterýž sám byl očitým svědkem všeho, co okolo Milána se dálo, ani slovem nezmiňuje se o nových erbech dotčených.

Již dne 22. září 1158. král Vladislav slavil vjezd do Prahy, kdež ode všech radostně byl vítán, jako i udatné vojsko, kteréž vracelo se s kořistí bohatou. Již prvé Čechové daleko široko slynuli srdnatostí a udatenstvím; avšak váleční skutkové, na výpravě Milánské vykonaní, Čechům a králi jejich zjednali ještě větší slávu a pověst rytířskou; avšak což je do vší slávy válečné a do vší pověsti rytířské, když zjednány jsou v podniknutí, jehož nelze jmenovati ani šlechetným ani zemi prospěšným. Uhlídáme, že pravdu měli pánové a kmeti čeští, kteříž vzpírali se proti tomu, aby Vladislav pomáhal císaři proti Vlachům; neboť brzy ukázalo se, jak císař německý rozuměl vděčnosti a jak uměl dostáti slibu svému; týž Bedřich Rudobradý, jak dále uhlídáme, netoliko Vladislavovi nevděkem splácel, nýbrž říši českou ponížiti chtěl a zkaziti hůře, než kterýkoli předchůdce jeho.

Avšak výpravou Milánskou, právě popsanou, nebylo ještě všecko odbyto; neboť císaři Bedřichovi ve Vlaších nastávaly boje ještě mnohem tužší netoliko proti samým Miláňanům, nýbrž skoro proti všem městům v Italii severní, kteráž pro společnou proti Němcům obranu sestoupila se ve velikou jednotu, s níž konečně spojil se také papež Aleksandr III., jejž většina kardynálův zvolila, jehož ale císař uznávati nechtěl, přidržuje se

papeže Viktora IV. od menšiny zvoleného. V bojích těchto král Vladislav všelijak pomáhal císaři. Předně hned r. 1158., když od Milána odjížděl, musel mu tam zanechati biskupa Danyele, jehož císař velmi zhusta užíval v rozmanitých záležitostech diplomatických. Potom r. 1161. a r. 1162., když Miláňané opět se vzbouřili, císař žádal krále českého za pomoc válečnou; avšak Vladislav již nespěchal, aby mu pomáhal osobně, nýbrž přispěl mu jen zástupem nevalně četným, jejž tam dovedli bratr jeho Děpolt a syn Bedřich.

r. 1162. Tento zástup bojovníkův českých byl též v boji, když r. 1162. vojsko císařské dobylo města Milána, jež bez milosrdenství vydrancováno a téměř ouplně pobořeno a spáleno jest. I tentokráte bojovníci čeští z výpravy vlaské vrátili se s kořistí bohatou, z níž dosud kus velmi vzácný ukazuje se v jedné z kaplí kostela svatovítského na hradě pražském. Jestiť to podnož svícníku, kterýž prý kdysi stával v Šalomounově chrámu v Jeruzalémě. Že by krásné to dílo umělecké z chrámu onoho pocházelo, ovšem velice odporuje pravdě; avšak jisto jest, že patří mezi nejpamátnější zbytky starožitného umění kovoliteckého.

Téhož roku, co Čechové po druhé pomáhali císaři proti Miláňcanům totiž r. 1161. *Soběslav II. opět uvržen do vězení na Přimdě.* Kníže ten, jak se pamatujeme, r. 1150. z vězení vyvázl a pak do jedenácti let v cizině se toulav, mnoho bídy snášeje, r. 1161. uhlídal chvíli příhodnou, aby trampotám svým učinil konec. Sebrav tedy něco lidu válečného na pomezí polském, dobyl s ním Olomouce, chtěje se uvázati v úděl ten. Uslyšev o tom král Vladislav, spěchal na Moravu, avšak marně pokoušel se o dobytí Olomouce, kdež Soběslav velmi pevně se byl ohradil. Tudíž král

vida, že města toho násilím nedobude, užil oukladův nešlechetných, aby bratrance dostal v moc svou a neškodným učinil. Dal se s ním do vyjednávání mírného, slibuje, že jej opatří údělem nějakým; tudíž Soběslav, ničeho jiného nežádaje uvěřil slibům těm a upustiv od dalšího odporu, odebral se ku králi, jejž doprovodil na Vyšehrad. Tu ale král Vladislav změnil chování své a lehkověrného Soběslava uvrci dal nejprve do jakési věže Vyšehradské, odkud po nějakém čase převezen jest opět na hrad Přimdu, kdež poručen jest dozoru přísnému Kunrata Šturma, Němce tvrdého, kterýž co nejbedlivěji ostříhal jej, že nelze mu bylo po druhé vyváznouti z vězení tuhého. Uhlídáme dále, kterak nešlechetnost ta potom pomstila se králi a rodině jeho.

Okolo téhož času a sice, jak se zdá, r. 1163. založen v Praze kostel P. Marie, při němž usazeni jsou *křižovníci sv. Jana* s bílou hvězdou čili *hospitalité (špitálníci)*, jimž později říkáno Rodýzské a konečně Maltézské. V Jeruzalémě totiž kupci vlaští založili špitál to jest dům, jenž chudým poutníkům křesťanským poskytoval outočiště, nemocným pak pomoci. Z toho potom povstal řád rytířský, jehož členové dělili se na kněží, rytíře a služebníky. Rytíři měli povinnosti bojovati proti muhametánům a bdíti nad bezpečností poutníkův do svaté země přibylých, služebníci pak v klášteře vykonávali práce potřebné. Vrchním oděvem řádu toho byl plášť s hvězdou bílou. Odtud pocházelo jmeno jejich a poněvadž dům jejich v Jeruzalémě stál nedaleko kostela sv. Jana, proto říkalo se jim také hospitalité čili špitálníci sv. Jana. Řád ten pro mnohé skutky dobré brzy získal si přízeň všeobecnou a skoro ve všech západních zemích křesťanských udělo-

váno mu pozemkův hojných. Brzy řád ten dostal se i do Čech, kdež hlavními podporovateli jeho byli kancléř Gerváz, probošt Vyšehradský, a synovec jeho Martin, potom probošt kostela svatovítského. Ti s pomocí krále Vladislava řádu tomu zřídili kostel svrchu psaný, kdež usadilo se něco těch rytířův, kteříž napotom v Čechách nabyli ještě velmi mnoho pozemkův.

Brzy potom Čechové s králem Vladislavem opět v jiných končinách dalekých proslavili se udatností a slávu novou si získali. *V Uhrách* totiž po smrti krále Gejzy II. těžké spory vypukly, když hádali se o trůn královský syn Gejzův král *Štěpán III.* a strýc jeho Štěpán IV. jemuž s vojskem na pomoc přispěl císař řecký Emanuel. Matka Štěpána III. vdova po králi Gejze II. chtějíc stísněnému synovi svému získati pomoc vydatnou, udala se ku *králi Vladislavovi českému*, jehož synové Bedřich a Svatopluk za manželky měli dcery její. Vladislav ovšem hned ochoten byl, vypraviti se do Uher, avšak na sněmě opět ozval se odpor pánův českých, kteříž vzpírali se proti výpravě do Uher, spravedlivě a moudře namítajíce králi, že Čechům míchati se do posloupnosti panovníkův uherských právě tak málo přisluší, jako Uhrům vkládati se v to, kdoby v Čechách měl panovati. Proto král Vladislav r. 1164. výpravu uherskou nastoupiti musel opět jen se samými *dobrovolníky*; avšak šťastný výsledek výpravy Milánské způsobil, že dobrovolníkův nahrnulo se mu množství převeliké, jímžto vydatně přispěti mohl stísněnému králi Štěpánovi III. Bez překážky Vladislav spojil se s vojskem krále uherského a dostal se až do jižních končin země uherské, kdež s vojskem svým stál císař řecký Emanuel. Tento, chtěje se

r. 1164.

vyhnouti boji, nejprvé pokoušel se o narovnání mírně a tudíž k Vladislavovi vypravil jednatele, kterýž se mu zdál býti nad jiné způsobilejším. Byl to jakýsi *Bohuta*, rodem Moravan, kterýž před lety, totiž r. 1147. vypraviv se s křížáky do Paléstýny, v Cařihradě zůstal a dostav se ke dvoru císařskému, znenáhla dosáhl důstojenství znamenitého. Toho tedy císař Emanuel vyslal do ležení českého, jednak aby přinesl zprávu o válečné síle Vladislava krále, jednak aby jej naklonil k míru, uváděje mu na paměť přátelství, ve kteréž r. 1148. byl vešel s císařem řeckým. Vladislav ke všemu byl ochoten, avšak především žádal, aby spojenci jeho, králi Štěpánovi III. pojištěn byl trůn královský; aby pak tato žádost jeho měla tím větší váhu, poručil, by celé vojsko jeho v šiku válečném vyrušilo proti ležení řeckému. To císaře Emanuele tak postrašilo, že hned v noci přes Dunaj se přeplavil, načež Čechové nazejtří časně z rána bez velikých obtíží dobyli ležení řeckého s kořistí ohromnou. Vladislav ubytovav se ve stanu samého císaře řeckého, nyní teprv jal se vyjednávati o mír, dělaje prostředníka mezi králem uherským a císařem řeckým. Mírem tím Štěpánovi III. otevřela se opět cesta na trůn uherský, král Vladislav a císař Emanuel obnovili pak dávné přátelství, jež upevněno svazky příbuzenství, neboť umluven jest sňatek Vladislavovy vnučky *Heleny*, dcery Bedřichovy, s vnukem Emanuelovým, *Petrem Komnénem*. Na zpáteční cestě skrze Uhry Vladislav král způsobil ještě smíření mezi ovdovělou královnou, matkou Štěpána III. a nespokojenými pány uherskými, načež s vojskem svým vrátil se do Čech s velikým množstvím věcí drahocenných; neboť mimo to co v ležení řeckém ukořistěno

přivezli také mnohé dary drahocenné, jimiž matka krále Štěpána III. králi českému prokázati chtěla vděčnosť svou za přispění výdatné.

r. 1165. Hned roku následujícího (1165.) sedmiletá Helena Bedřichovna poslána jest do Cařihradu, aby při dvoře řeckém vychována byla, nežby se vykonati mohl sňatek umluvený. Vladislav král vypravil ji tam v průvodu znamenitém, v jehož čele stál nejvyšší komorník králové, kmet *Sezima*, předek nynějšího rodu hrabat z Kounic. I divili se Řekové jak statečnosti tak i nádheře toho komonstva českého.

Vypravováno již, kterak Vladislav věrně a vydatně pomáhal císaři Bedřichovi Rudobrademu ve Vlaších, kdež boj stále trval, když papež Aleksandr III. spojil se s jednotou měst lombardských. Císař papeže toho nechtěl uznávati, přidržuje se jiného, jenž od menšiny byl zvolen.

r. 1167. V těchto bojích císař poráde požíval *pomoci české*, kterouž mu král Vladislav posýlal. R. 1167. poslednikráte vypravil tam zástupy české, jež opět vedl bratr jeho Děpolt; i tentokráte biskup Danyel účastnil se výpravy té a císař učinil jej svým plnomocníkem ve Vlaších. Avšak tentokráte Čechům v cizí zemi zle se dařilo; neboť při obléhání města Ankony čili Jakýna ve vojště císařském vypukl *mor hrozný*, jenž i mezi Čechy zuřil děsně, že zemřel nejprve *Děpolt* a po něm brzy též biskup *Danyel* 9. srpna r. 1167.

Oba *biskupové pražští*, kteříž po něm následovali, byli *Němci* a povýšeni jsou hlavně přičiněním se Judyty, manželky Vladislavovy, kteráž vůbec až tuze podporovala v Čechách německé krajany své, nedbajíc mrzutosti, jakouž tím budila u pánův českých. Hned když asi půl léta po smrti Danyelově na biskupství povýšen byl Němec

Hotart, reptali Čechové, řkouce: „Však někteří synové naši mnohem jsou učenější, než tento Němec; proč tedy se zavrhují?“ Když pak Hotart ještě téhož roku (1168.) před posvěcením na biskupství zemřel, královna Judyta všemožně se vynasnažovala, aby biskupem stal se příbuzný její *Frydrych* čili *Bedřich*, syn falckrabí saského, kterýž ani neuměl po česku. Ačkoli pak mnozí pánové proti tomu se ozývali, trpce namítajíce: „Dlouholiž tito Němci spravovati budou duše naše a ze zboží našeho tučnějíce, obohacovati budou příbuzné své v cizině!“ předce Judyta podporou samého krále způsobila, že cizinec ten zasedl na stolici biskupskou. Za to však téhož roku (1168.) syn Vladislavův, *Vojtěch*, jenž dosud byl proboštem Mělnickým, zvolen byl na biskupství Pasovské a hned potom na arcibiskupství Salcpurské. Okolo toho času mezi císařem a králem Vladislavem vypukly *spory vážné*. Dokud žil Danyel, biskup pražský, trvalo dorozumění dobré; avšak po smrti jeho nebylo již prostředníka obratného a tudíž přestalo přátelství dávné i uhlídáme brzy, jak nevděčným byl císař Bedřich k bývalému věrnému pomocníkovi svému. r. 1168.

Jak již povědíno, byli tehdáž dva papežové, totiž Alexandr III. spojenec měst vlaských, a pak Kalikst, jehož se přidržoval císař Bedřich Rudobradý, chtěje mu získati uznání a poslušnosť všeobecnou. Poněvadž pak i biskup pražský Bedřich i nový arcibiskup Salcpurský Vojtěch, syn krále Vladislava, za papeže uznávali Alexandra III., císař Bedřich tak se rozmrzel na Vladislava krále, že jej všelijak urážel a r. 1169. do země Salcpurské se vypravil, aby Vojtěcha zbavil hodnosti arcibiskupské. Tento sice císaři postoupil celé země arcibiskupské, avšak hodnosti samé nijak nechtěl se vzdáti, pročež r. 1169.

r. císař nepřestával v hněvu svém proti němu i otci
1170. jeho, králi Vladislavu. I ačkoli r. 1170. o sněmě v Normberce, kamž přijel také král český, učiněno jest jakési smíření, předce nepřestala rozkvašenosť dosavádní.

Vida tuto nesmířlivosť císařovu král Vladislav, a cítě, že mu již sil ubývá, pilně o tom přemýšlel, kterakby nejstaršímu *synu svému Bedřichovi pojistil nástupnictví ve vládě nejvyšší*, což tím větší dělalo mu starosti, že synové někdys Soběslava I. *Oldřich* totiž a *Václav*, stále otáčeli se okolo císaře, snažíce se, aby si získali přízeň jeho. Proto král Vladislav záležitosť tu spořádati chtěl důkladně ještě za živobytí svého, dou-
r. faje, že tak nejlépe poslouží synovi svému. Svo-
1173. lav totiž sněm r. 1173. *Vladislav vzdal se vlády ve prospěch syna svého Bedřicha*, jejž také stavové za pána svého uznali, poslušenství mu slibujíce. Poněvadž pak hodnosť královská, Vladislavovi udělená r. 1158. svědčiti měla všem nástupcům, tudíž syn jeho

Bedřich,

hned z počátku nazýval se též *králem českým*, jako otec jeho. Uhlídáme však, že všecka ta opatrnosť starého krále nic neprospěla, a že říše česká zlomyslností císaře Bedřicha stržena jest do větších nesnází, než kdykoli před tím.

Vladislav král, postoupiv vládu synovi, udal se do kláštera Strahovského, chtěje tam stráviti ostatní dni života svého. Avšak přání to se mu nesplnilo, ba nebylo mu ani souzeno, aby život svůj dokonal v zemi otcův svých. Když totiž, jak hned budeme vypravovati, přičiněním císaře

Bedřicha na Čechy uvalena tíseň nová, starý král, hořem sklíčený, opustil klášter Strahovský a i z Čech se vystěhovav, odebral se s manželkou Judytou na statky její do Durynska, kdež ale přežil toliko čtyry měsíce; neboť již dne 18. ledna r. 1174, zemřel na Meraně v nynějším hrabství Glauchovském v Sasích. Po nějakém čase kosti jeho do Čech převezeny a pochovány jsou v kostele kláštera Strahovského, kdež dosud ukazuje se náhrobek jeho, ovšem pocházející teprv z doby novější. r. 1174.

O druhé manželce jeho *Judytě Durynské* víme, že vynikala výtečnými schopnostmi a vzdělaností, zhusta míchajíc se též do věcí veřejných. Kterak až příliš v Čechách podporovala Němce, též již bylo řečeno, z čehož opět máme důkaz, jaká škoda národnosti české z toho vznikala, že tak mnozí panovníci čeští manželky své z Němec brávali. O královně Judytě jestě dodati musíme, že *v Teplici založila klášter* pro jeptišky řádu benedyktynského a pak že okolo r. 1171, tedy zrovna asi před sedmi set let *v Praze přes Vltavu postaviti dala první most kamenný*. Most tento, jenž stál o něco níže, než nynější velkolepý most Karlův, zachoval se jen asi sto sedmdesát let; neboť již r. 1342. povodní a ledem tak byl porouchán, že nelze bylo pomýšleti na opravu. Avšak ještě dosud zachovaly se některé zbytky jeho blíže kláštera křižovnického, kdež v jednom pilíři zazděn byl pověstný „*Bradáč*“.*) Chtějí tomu někteří, že

*) „Bradáč“ říkáno z kamene tesanému poprsí muže vousatého, podle něhož Pražané dávní měřívali výšku vody a zle bývalo, když voda Bradáči dosahovala do úst, nerci pak když ho již ani viděti nebylo. Nyní Bradáče zříti možno při Vltavě v kamenném tarase mezi mostem a klášterem křižovnickým.

prý Malostranské věže mostecké, kteréž ovšem starší jsou, než Staroměstká, původně pocházejí ještě z téhož mostu Judytina.

Synové Vladislava krále z prvního lože s Kedrutou rakouskou byli *Bedřich, Svatopluk* a *Vojtěch*, z Judyty Durynské pak pocházeli *Přemysl Otakar* a *Vladislav Jindřich*. O nich dále bude vypravováno, tuto pak zmíníme se jen o *Svatopluku*, jenž nepřečkal otce svého, nýbrž někde v cizině zemřel. Staloť se totiž, že r. 1170. zavraždil jakéhosi pána českého *Vojslava*, miláčka a podkoního krále Vladislava. Vojslav ten požívaje důvěry a přízně krále a od něho hojně obdarován, uvalil na sebe závisť mnohých pánův jiných, kteříž nemohouce nic proti němu dokázati u krále, popudili naň syna králova Svatopluka. Tento nejprve pokoušel se o to, aby jej připravil o milosť otcovu, když se mu to ale nepodařilo, pustil volnou uzdu hněvu svému. Když totiž r. 1170. za nepřítomnosti krále Vladislava, jenž k císaři do Normberka byl zajel, Svatopluk setkal se s nenáviděným Vojslavem, osopil se naň řečí jízlivou, řka: „I dlouho-liž Vojslave, okrádati budeš zemi českou louděním darův na králi?“ Odpověď Vojslavova: „dokud ty v Čechách nebudeš kralovati!“ Svatopluka tak velice dopálila, že chopiv se zbraně, sápal se naň zuřivě. I nic nepomohlo Vojslavovi, že utíkaje vpadl do komnaty králové Judyty, kteráž chtěla jej uchrániti v náručí svém; rozsápaný Svatopluk netoliko Vojslava zabil, nýbrž také macechu v ruku ranil. Pro tento zločin od otce svého ze země byv vypověděn, utekl se do Uher, odkud ale vrátil se, když k přímluvě některých pánův českých od otce na milosť přijat byl. Avšak nedlouho ve vlasti po-

byv, opět prchl do Němec, kdež nedlouho potom zemřel.

Dvacet a šest let oněch, jež následovala od v. 1173., kdež král Vladislav vlády se vzdal, až do r. 1197., kdež nastoupil Přemysl Otakar I. přičísti sluší *k dobám nejsmutnějším a nejhanebnějším všech dějin českých* vůbec; bylať to doba pokoření hlubokého, kdež dozrávalo ovoce četných sporův mezi Přemyslovci, kteříž nešetříce zákona Břetislava I. svářili se o trůn mezi sebou, ustavičně dovolávajíce se pomoci císařův německých. Tito pak uhlídali konečně dobu příhodnou, aby *dokona a na vždy zmařili nadějnou říši českou;* neboť předně *přetrhnouti chtěli svazek mezi Čechami a Moravou,* jež po více než po sto padesáte let nerozlučně byly spojeny, ano na tom nepřestávajíce také ještě *i zemi českou rozervati chtěli na dva díly*, aby na věčné časy zanikla celá říše králův Vratislava a Vladislava.

Jakmile zpráva o tom, že král Vladislav vzdal se vlády ve prospěch syna svého Bedřicha, donesla se k Oldřichovi, synovi někdys Soběslava I., ihned předstoupil před císaře Bedřicha, u něhož dlouhá léta dvořanil, a prosil jej, aby mu dopomohl na stolec knížecí, jakož i vysvobodil Soběslava na Přimdě uvězněného. Císař s radostí chopil se příležitosti, aby se mohl míchati do věcí českých; vyslalť ihned do Čech posly s rozkazem, aby Vladislav a syn jeho Bedřich *na svobodu pustili Soběslava* a pak s ním a s některými z předního panstva českého přišli k němu do Normberka. Nadarmo starý král Vladislav dvakráte k císáři vypravil posly s dary a prosbami, aby císař nestál na splnění rozkazu onoho; nemělť císař Bedřich Rudobradý paměti pro služby důležité, jež mu druhdy v míře tak znamenité Vla-

dislav český byl prokázal. Z druhé strany však Vladislav dovtípiti se mohl, že naň nyní valí se pomsta za nešlechetnosť, kterouž se dříve byl zachoval k bratranci svému Soběslavovi II. Tudíž ač nerádi Vladislav a Bedřich Soběslava z Přimdy na svobodu pustili a doprovázeli jej ku Praze. Přiblíživ se hlavnímu městu, *Soběslav II.* seskočiv s koně, bosýma nohama kráčel nejprvé do kostela svatovítského, kdež nade hroby svatých patronův českých vzdával díky za vysvobození své. Odtud odebrav se ku králi Vladislavovi a pak k Bedřichovi, od nich přátelsky byl uvítán; i mohlo se doufati, že nebude různic, nýbrž že věci se vyrovnají způsobem mírným. Avšak hned noci následující jacís nešlechetníci Soběslavovi namluvili, aby nevěřil Bedřichovi, kterýž prý jej hned nazejtří chce dát oslepiti, aby mu navždy zmařil cestu na stolec panovnický. Soběslav tím nanejvýš polekán, v největším chvatu ihned opustil Prahu, utíkaje do Němec k císaři.

Nyní také Bedřich musel do Němec a s některými pány českými postavil se před císaře, jenž tehdáž byl v městečku Ermendorfu. Tam císař z pánův německých a českých složil *soud*, jenž ovšem dle vůle císařovy rozhodnouti měl, komu by v Čechách přislušela moc nejvyšší. *I rozhodnuto ve prospěch Soběslava II.* s tím však doložením, aby *neužíval hodnosti královské*, nýbrž opět byl toliko knížetem; Bedřich zatím zůstati musel u císaře jakožto rukojmě, že strana jeho v Čechách nebude se vzpírati knížeti nově jmenovanému.

Zvěděv o těchto změnách starý král Vladislav, vystěhoval se z Čech na statky manželky své, jak již bylo povědíno. I ukázalo se nyní, co jemu i zemi české prospělo, že tak horlivě a obětovně

sloužil císaři německému; i ukázalo se také, zač stálo slovo císaře německého; neboť r. 1158. císař Bedřich Rudobradý hodnost královskou udělil netoliko samému Vladislavovi II. nýbrž také všem jeho potomkům, což nyní r. 1173. týž císař v Ermendorfu věrolomně zase zrušil.

Dosedl nyní (r. 1173.) na stolec knížecí

Soběslav II.

kterýž rychle z Němec se vrátiv, uvázal se ve vládu nejvyšší.

S ním z Němec vrátili se též bratří jeho, jimž dal úděly na Moravě a sice *Oldřichovi* Olomoucko, *Václavovi* pak Brněnsko, kdežto Znojemsko ponechal synům Kunráta II. totiž *Kunratovi III.* a *Otě*, jemuž později říkáno *Kunrat Ota*.

Soběslav II. od přírody nadán byl vlohami nevšedními; avšak předlouhé žalařování způsobilo že nemohl se vzdělati, nýbrž poněkud na duchu zakrněl. Vždyť po všecek ten čas, co po druhé držán na Přimdě, s nikým nesměl obcovati a nikoho neuzřel kromě hradního Kunrata Šturma a některé strážce přísné. Stalť se tudíž nedůvěřivým a plachým, i pozbyl vší zkušenosti, kterak na lidech se poznávati a s nimi zacházeti. Avšak všecko to utrpení nezmařilo přirozené dobrosrdečnosti jeho*) aniž zbavilo jej snahy upřímné,

*) Pochvale této poněkud na újmu jest způsob, jakýmž hradnímu Kunratovi Šturmovi splatil, že s ním na Přimdě tak tvrdě byl nakládal. Ačkoli totiž, z vězení vycházeje, slíbil prý mu, že se mu za to mstíti nebude, předce, na trůn dosednuv, povolal jej do Prahy, kdež nezdržel se pomsty ukrutné, dada jej usmrtiti a pak na kusy roztrhati. Avšak hned skutku toho pykal a pak vykonal pokání ctyřicetidenní.

aby náležitě užíval moci nejvyšší. Pochvaly zvláštní zasluhuje *spravedlivost* jeho jakož i ochotnosť ujímati se chudých a nešťastných, a poskytovati jim pomoci proti násilníkům bohatým a vznešeným. Proto dáno mu příjmí „*knížete selského*," jak spíláno mu od panův také prý z příčiny té, že způsobové jeho byli neuhlazeni.

r. 1174. Soběslav II. vyhovuje slibu, jejž byl učinil císaři v Ermendorfu, hned roku 1174. bratra svého Oldřicha s vojskem vypravil do Vlach, aby tam pomáhali císaři proti papeži Aleksandrovi III. a jednotě měst lombardských. Tato *válečná výprava česká* skončila se velice neslavně; neboť zástupové čeští, všude po cestě drancujíce, velikou pohromu utrpěli hned v Němcích, kdež obyvatelé města Ulmu pobili jich na dvě stě padesát. Když pak do Vlach se dostavše, účastnili se oblehání pevnosti Aleksandrie, tolik strádali nedostatkem všelikým, že veliký jich počet od vojska ostatního se odtrhl, sem tam hledaje spásy; ti však skoro všickni od Miláňanův buď pobiti buď schytáni jsou. Ale i těm, kteříž s knížetem Oldřichem vytrvali do konce, velmi zle se dařilo, že jen málo jich r. 1175. do Čech se vrátilo.

Úslužnosť k císaři zapletla brzy Soběslava do vojny těžké. Podařiloť se totiž císaři konečně že *Vojtěch*, syn někdys Vladislava krále, sezazen jest s arcibiskupství Salcpurského. Vojtěch, téměř ode všech opuštěný našel outočiště v Rakousích u příbuzného vévody Jindřicha Jasomirgotta, jenž již dříve na sebe uvalil hněv císařův, poněvadž se také přidržoval papeže Aleksandra III. Chtěje jej tudíž potrestati, *císař Bedřich Rudobradý požádal našeho Soběslava II. aby vtrhl do Rakous*, čemuž tento nemeškal vyhoviti. Se znamenitou mocí válečnou, kterouž počítáno téměř

na šedesát tisíc bojovníkův, dílem též cizích totiž z Uher, z Polska, ano i z Rus, kníže Soběslav II. v srpnu r. 1176. vtrhl do Rakous. Poněvadž pak vévoda Jindřich Jasomirgott s nepatrnou silou svou ucouvl až za Dunaj, tudíž *celé Dolní Rakousy* po levém břehu Dunaje téměř beze všeho odporu *popleněny jsou vojskem Soběslavovým*, kteréž po nějakém čase vrátilo se s kořistí velikou. Poněvadž pak synové Jasomirgottovi, Lipolt a Jindřich, když Soběslav vojsko již byl rozpustil, za odplatu vrazili do Moravy a ji plenili, Soběslav II. chvatem opět vojsko sebrav, *po druhé vrazil* do Rakous a opět vše, kam přišel, hanebně poplenil a spustošil, že hrůzné bylo všude o tom vypravování. Ve vojně této utržil si smrť také starý vévoda rakouský Jindřich Jasomirgott; neboť pádem s koně nohu si zlámal, z čehož pak zemřel hned na začátku roku následujícího (1177.). r. 1176.

Ale všecka tato ochotnosť k císaři a nemírné to zuření proti nepřátelům jeho špatně posloužily též i knížeti Soběslavovi II. jenž sám také musel doznati, zač stály sliby a přízeň císaře německého.

Téhož roku, co Soběslav II. s vojskem svým řádil v Rakousku, (totiž r. 1176.) císař Bedřich Rudobradý v bitvě u městečka Legnana od vojsk papeže Aleksandra III. a měst lombardských utrpěl porážku takovou, že konečně nucena se viděl, aby se vyrovnal s nepřátely svými. Tudíž v Benátkách odbýval se sjezd slavný, kdež císař Bedřich konečně smířil se s papežem Aleksandrem, což oučinkovalo také na záležitosti české. Papež totiž nevražil na Soběslava II. jejž už dříve byl dal do klatby, když se mu bylo doneslo, kterak vojsko Soběslavovo na výpravě v Rakousích nešetřilo ani kostelův a klášterův. Za to ale papež

ujímal se knížete Bedřicha, syna Vladislavova, jehožto bratr Vojtěch k žádosti samého papeže vzdal se byl hodnosti arcibiskupa Salcpurského. *)

r. 1177 To vše způsobilo, že *císař Bedřich* v září r. 1177. *přiřknul Čechy knížeti Bedřichovi*, ovšem ponechávaje mu na vůli, kterak by se v ně uvázal.

To ovšem jinak nebylo možno, než mocí brannou. Tudíž kníže Bedřich musel sbírati vojsko, aby Soběslava II. mocí vytlačil z Čech. Spojiv se s Lipoltem rakouským a Otou Znojemským

r. 1178. r. 1178. tak šťastně bojoval, že Soběslav II. musel se uzavříti na pevném hradě Skále, jehož zříceniny dosud se spatřují u vsi Radkovic nedaleko Přestic. Toliko hlavní město Praha byla ještě v moci strany Soběslava II. jehož mladá manželka, *Eliška*, kněžna polská, byla se tam uzavřela s nečetným zástupem bojovníkův. Avšak Bedřich brzy zmocnil se též Prahy a zajal Elišku Soběslavovu, kterouž ale hned na svobodu pro-

r. 1179. pustil.

Když však roku následujícího (1179.) kníže Bedřich, volán byv od císaře, vydal se do Švábska, tu Soběslav II. s hradu Skály rychle vypravil se ku Praze, doufaje, že jí dobude překvapením, což se mu ale nepodařilo, neboť posádka statečně se bránila, pobádána jsouc manželkou Bedřichovou, *Eliškou*, kněžnou uherskou. Nemoha Prahy dobyti, Soběslav II. umínil si, že přepadne knížete Bedřicha, z Němec se vracejícího; avšak tento o všem, co se zběhlo, zpraven byv rychlými posly, od manželky vypravenými, poslal na Moravu ku knížeti Znojemskému Otě, aby mu co nej-

*) Vojtěch žil pak v Čechách z důchodův proboštství Mělnického, pro příkladné chování své požívaje vážnosti všeobecné, až konečně r. 1183. opět uveden jest v arcibiskupství Salcpurské.

spěšněji chvátal na pomoc ku Praze, kamž také sám zaměřil, když na pomezí českém byl sebral vojsko dílem z Čech dílem z Němec. Na dalším ku Praze pochodu Bedřich s vojskem tím, když právě nocováno *nad potokem Loděnickým* (blíže Berouna) dne 23. ledna r. 1179. náhle přepaden jest Soběslavem II. jenž překvapiv nepřipravené, dobyl vítězství.*) Kníže Bedřich nemoha ku Praze postupovati, rychle spěchal k Vltavě a přepraviv se přes ni, spojil se u Prčic s vojskem, jež z Moravy na pomoc mu přiváděl kníže Znojemský Ota. Již dne 27. ledna *vojska nepřátelská srazila se u samé Prahy* a sice v místech kdež nyní stojí hořejší část Nového Města**) tak že s hradeb pražských možno bylo dohlednouti bitvy. I byla to *bitva tuhá* nad míru *a krvavá* z obou stran, až konečně, ano již chýlilo se k večeru, Soběslav musel ustoupiti, stíhán jsa od vítězův až na Prosík. Místu tomu, kdež ve smutném boji tom jen k vůli panovníkům bojovali krajané proti krajanům, Moravané proti Čechům, říkáno potom „*na bojišti*“, kteryžto název dosud připomíná ulice pražská blíže Karlova. Bedřichova manželka, Eliška uherská, dala tam postaviti kostel sv. Jana, jejž odevzdala křížovníkům čili špitálníkům svatojanským; učinila tak po slibu, jímžto se byla zavázala, když s hradeb pražských připatřujíc se boji, prosila boha, aby vítězství dopřál manželi jejímu.

Nešťastný Soběslav II. zachránil se opět na hrad *Skálu*, kdež ubránil se všem útokům nepřátel, až konečně na schylku roku téhož hladem,

*) Bojovníci Soběslavovi mnohým Němcům, v této bitvě zajatým, nosy uřezali na trest a na potupu.

**) Nynější Nové Město Pražské založeno jest teprv r. 1348. jak vypravovati budeme v druhém díle spisu tohoto.

jak se zdá, přinucen, zanechati musel odporu
r. dalšího a uprchl do ciziny, kdež ale zemřel již
1180. 29. ledna 1180. I zajisté jest co litovati knížete toho, že jej téměř neustále po všecek život stíhal osud nepříznivý, uvaluje naň tíseň novou a novou, až konečně podlehl břemeni těžkému. Netýkát se pak litost naše toliko knížete samého, nýbrž také vlasti a národa; neboť kdyby Soběslavovi II. štěstí jen poněkud bylo přálo, byl by se mohl státi jedním z nejvýtečnějších panovníkův českých, jak souditi možno z povahy a vloh jeho. Mrtvolu jeho do Prahy přivezeno a pochováno v kostele Vyšehradském vedle Soběslava I. Pokud se ví, Soběslav II. nezanechal potomstva.

Kníže Znojemský *Ota*, obyčejně též *Kunral Ota* řečený, stal se téhož času *pánem nad celou Moravou*: neboť mu kníže Bedřich za pomoc vydatnou svěřil též Olomoucko, jež odňal knížeti *Václavovi* za to, že věrně pomáhal staršímu bratrovi svému, Soběslavovi. Vyhnaný Václav uprchl do Uher.

Sotva ukončily se právě vypravované boje domácí, již opět vznikaly nové i zdálo se, jakoby ubohý národ český ani chvíle neměl požívati poklidu domácího. A toho všeho vinu měli toliko *Přemyslovci*, že více hověli vládychtivosti své, než šetřili povinností panovnických.

Kníže Bedřich, sprostiv se Soběslava II., uvalil na sebe mrzutost a hněv národa tím, že jej sužoval *obtížnou berní* a *vydíráním*, aby mohl zaplatiti těžký peníz, jejž císaři přislíbil za to, že mu opět dopomohl na stolec knížecí. K nevoli v lidu přispěla kromě toho také Bedřichova manželka, *Eliška*, žena pánovitá a vládychtivá, kteráž stále pletla se do věcí veřejných, nezřídka urážejíc přední muže národa. Účinkem všeho toho

bylo, že konečně r. 1182. *propukla bouře všeobecná* r. 1182. tak, že kníže Bedřich, nikde nemaje, oč se opříti, do ciziny utekl, načež jedni na stolec uprázdněný volali *Kunrata Otu* Znojemského, jiní zas *Václava Soběslavice*, v Uhrách u vyhnanství žijícího; konečně ale všickni usjednotili se na Kunratu Otě, jenž také skutečně nastolen jest způsobem starodávným.

Kníže Bedřich nevěděl si pomoci jiné, než za pomoc prositi císaře Bedřicha Rudobradého, kterýž této příležitosti vhodné užiti chtěl *na ouplné zničení říše české*. Povolal totiž na sněm do města *Řezna* nového knížete českého Kunrata Otu jakož i přední pány české, kteříž po nějakém zdráhání se konečně uposlechli. Když všickni byli shromážděni, císař s hodnostmi knížecími a s částmi říše české jal se nakládati *samovolněji* a *ošemetněji*, než kterýkoli předchůdce jeho. Knížetství české přisoudil opět Bedřichovi a to jedině ze zištnosti špinavé; neboť mu Bedřich ještě dlužen byl mnoho peněz, jichž nebyl by mohl zaplatiti, kdyby se nebyl dostal k vládě v Čechách. Že ho národ nechtěl, že se až vzbouřil proti němu, toho nedbal samovládce německý, nýbrž doufal, že všecek další odpor udusí pohrůžkami včasnými. Téhož dne totiž, co ve sněmu Bedřichovi opět přisuzoval knížetsví české, do síně sněmovní nanesti dal *mnoho seker katovských* jako na pohrůžku přítomným tam pánům českým, aby věděli, jakých prostředkův císař užiti hodlá, kdyby se ustanovením jeho chtěli vzpírati. Ti pak ovšem, vidouce přípravy takové, nečinili odporu, nýbrž mlčíce odkládali jej na příště. Stalo se to koncem měsíce září 1182.

Na takovémto ponížení císař Bedřich Barbarossa nepřestávaje, zároveň ještě také celé říši

české zadati chtěl *ránu smrtelnou.* Až po tuto dobu žádný z císařův německých nesnažil se rušiti svazek mezi Moravou a Čechami a nepletl se do toho, kterak veliký kníže český knížecími úděly moravskými podělo val členy panovnického rodu Přemyslovského. Avšak ošemetný Barbarossa, věda, v čem vězí moc říše české, chtěl se uchopiti příležitosti, aby ji vyvrátil. Tudíž *Kunratovi Otě* samovolně *udělil celou Moravu, kterouž zároveň učinil markrabstvím samostatným* v ten smysl, aby odtud s Čechami nemělo spojení nižádného a *toliko bezprostředně podléhalo císaři a říši německé.*

Kdyby se zámysly císaře Bedřicha náležitě byly uskutečnily a kdyby to roztržení obou našich zemí sesterských bylo potrvalo, tož brzy byla by zanikla sláva naše a Němci byli by vyhladili národnosť naši v Čechách i na Moravě. Avšak brzy uslyšíme, že týž císař německý také ještě i zemi českou samu ve dví chtěl roztrhnouti. Nyní nejlépe poznáváme, jak nerozumně počínali si všickni panovníci naši, kteříž věrně sloužili císařům německým, i poznáváme také, jakého hříchu dopouštěli se všickni Přemyslovci, kteříž o stolec knížecí se svářice, dovolávali se pomoci císařův německých a svobodu, čest a blaho národa ve psí dávali hanebné libovůli jejich.

Snadno možno si pomysliti, jak Čechům byl vítán kníže Bedřich, když jim jej císař sekerami byl vnutil. Není se tudíž čemu diviti, že Čechové nespokojení pilně se připravovali, aby co nejdříve
r. opět sprostili se panovníka nemilého. Když tudíž
1184. kníže Bedřich r. 1184. opět odebral se do Němec k císaři, tu náhle *vypuklo povstání druhé*, neboť v zemi objevil se *kníže Václav Soběslavic*, k němuž odevšad hrnuly se panstvo a lid nespokojený tak, že straně Bedřichově nezůstala než Praha,

kdež přebývala kněžna *Eliška*, jížto manžel na čas nepřítomnosti své byl svěřil vládu v zemi. Tuhý odpor, jakýmž Praha bránila se po celých deset neděl, zachránil Bedřichovi trůn; neboť když kníže Bedřich přichvátal s vojskem, v Němcích sebraným, a též z několika jiných stran vysláno mu pomoc válečnou, tu kníže Václav upustil od dalšího obléhání Prahy, načež vojsko jeho se rozešlo tak, že Bedřich nepotřeboval již pomoci žádné a vojsko cizí zpět poslati mohl, čímž země ušetřena jest dalšího pustošení.

Kníže Bedřich, uvázav se tedy *opět v moc nejvyšší*, neměl starosti pilnější, než aby od říše české odvrátil záhubu, jakouž ji připravil císař Bedřich Rudobradý, učiniv Moravu samostatným markrabstvím, podléhajícím toliko říši německé. I musíme za to velebiti panovníka toho; neboť kdyby se to odtržení Moravy bylo utrvalilo, veta bylo navždy po slávě a moci české. Hned r. 1185. *vypravil Bedřich statečného bratra svého Přemysla Otakara s vojskem na Moravu, aby se tam obnoviły poměry předešlé.* Přemysl Otakar vraziv na Moravu, poplenil Znojemsko, avšak rozhodného boje nesvedl, poněvadž Kunrad Ota, nejsa připraven, nikde se mu nepostavil. I vrátil se Přemysl Otakar opět do Čech. Když ale po návratu jeho Kunrat Ota, sebrav lidu válečného, co kde mohl nejvíce, a též z Bavor pomoci dostav od příbuzných *), náležitě se byl připravil k boji, tu *Přemysl Otakar po druhé* téhož roku (v měsíci listopadu) *vypravil se na Moravu*, kdež konečně svedl se boj rozhodný. Vrazilať na sebe obě vojska dne 10. prosince r. 1185. u vsi *Loděnic*

r. 1185.

*) Kunrat Ota za manželku měl Helichu, sestru falckrabí bavorského Oty.

v Znojemsku, kdež *vzplanula bitva mezi Čechy a Moravany* tužší a krvavější, než kdykoli před tím a potom *). Tak tedy ouklady německými způsobeno, že mezi sebou vraždili se bratří Moravané a Čechové. Boj zuřivý dlouho se vážil, až konečně *zvítězil Přemysl Otakar* se svými Čechy; ale vítězství to vykoupeno bylo krví přehojnou; neboť na bojišti zůstalo do čtyr tisíc Čechův a Moravanův. Avšak krev ta neprolila se marně; neboť zničila záměry německé a opět obnovila a upevnila přirozený svazek mezi Moravou a Čechami. Kunrat Ota, poznávaje zhoubnosť války té, brzy zpamatoval se po porážce a naklonil se mírnému vyjednávání. Uživ dříve prostřednictví některých pánův českých a moravských, zajel pak sám k Bedřichovi, s nímž důkladně se smířil. *Odřeknuv se samostatnosti a též hodnosti markrabské*, přijal opět v úděl Moravu, kteráž k Čechám nadále trvati měla v poměrech bývalých. Jak důležito bylo toto *obnovení svazku prvního* mezi zeměmi našemi, leží na bíledni; bylť to základ vší moci a slávy říše české; proto velebiti sluší Kunrata Otu, že brzy se spamatoval a přidržel se politiky rozumné a vlastenecké; avšak ještě *mnohem větší chvály hoden jest Přemysl Otakar*, že vítězil u Loděnic a tak zmařil ovoce ouklaďův německých. Uhlídáme dále, kterak týž kníže o říši českou dobyl ještě i jiných zásluh znamenitých.

Sotva vyrovnány byly spory s Kunratem Otou,

*) Hluk bitvy byl tak přenáramný, že bylo jej slyšeti až na míli do kláštera Kúnického. Zakladatel kláštera téhož, kmet zemský Vilém, ubíraje se do bitvy, přes brnění své oděl se kožichem liščím; když pak z bitvy se vrátil, shledáno, že krzno propícháno bylo ranami na tisíc, kdežto Vilém sám vyvázl beze všeho ourazu.

již nové opět nastávaly knížeti Bedřichovi; sotva uklizeno bylo nebezpečenství, odtržením Moravy způsobené, již opět týž císař německý *Bedřich Rudobradý rozkouskovati chtěl zemi českou.* A i tentokráte všeho zlého původcem byl člen rodu panovnického. Seděl tehdáž již od r. 1182. na stolici biskupství pražského *Jindřich Břetislav*, syn Jindřicha, jenž byl bratrem krále Vladislava. Byl tedy biskup Jindřich Břetislav bratrancem panujícího knížete Bedřicha; i vynikal sice znamenitými ducha dary a vzdělaností, neboť byl se vzdělal na vysokých školách pařížských; avšak dobrým těmto vlastnostem jeho na újmu byly vady veliké, totiž lakota, ctižádost a pánovitost. Mrzelo tedy biskupa, že podroben byl panujícímu bratranci svému a že, když potřeba kázala, úředníci knížecí daně vybírali také ze statků biskupských a kněžských vůbec. Tudíž za příkladem biskupův německých toužil potom, aby v ničem *nepodléhal panovníkovi českému;* neboť v Němcích již ode dávna arcibiskupové, biskupové a opati klášterův téměř všickni samostatnými byli členy říše německé, jsouce podřízeni toliko císaři samému. Tyto snahy Jindřicha Břetislava uvalily na vlast českou nesnáze nové, velmi nebezpečné.

Tehdáž v jisté části Chrudimska a Čáslavska údělem vládl bratranec knížete Bedřicha a biskupa Jindřicha Břetislava, *Děpolt II.* syn totiž onoho Děpolta, kterýž r. 1167. byl zemřel při obléhání Jakýna ve Vlaších. S tímto Děpoltem II. biskup dostal se do různic, až i v kněžské nadudosti své stíhal jej nejtěžším trestem církevním, totiž klatbou. Když však kníže Bedřich jal se hájiti Děpolta, nadutý biskup i naň se obořil, vyhrožuje mu týmž trestem; poněvadž ale neměl dosti moci, aby vyhrůžkám svým dodal důrazu,

r. 1187. hned na počátku roku 1187. uprchl do Němec, aby se dovolával pomoci císařovy. Starý Bedřich Barbarossa byl tomu velice rád, že se opět míchati mohl do věcí českých a že se mu naskytovala vhodná příležitosť, aby též i zemi českou mohl rozkouskovati. Obeslal tudíž knížete českého na *sněm do Řezna*, aby se tam vyřídila záležitosť biskupa pražského.

Kníže český Bedřich ale sám osobně do Řezna nepřijel, nýbrž poslal tam své řečníky, aby na jeho místě jednali. Řečníci ti proti zámyslům biskupa Jindřicha Břetislava namítali, že biskupové pražský povždy podřízeni byli moci knížete panujícího a že tudíž Jindřich Břetislav nemůže se táhnouti k právům a svobodám biskupův německých. Avšak v Němcích od jakživa nebylo práva ani slušnosti pro Čechy, nýbrž jakož vždy, i tentokráte rozhodovaly sobectví a nenávisť plemenní. Tudíž proti řečníkům Bedřichovým biskupa pražského ujímali se horlivě biskupové němečtí, kteříž zcela dle vůle a ve smyslu císaře učinili výrok, že právo přísluší Jindřichovi Břetislavovi, neboť prý *biskupové pražští jsou knížaty říše německé*, jimž nic není do panovníka českého, poněvadž prý *podrobeni jsou přímo a jedině císaři německému*. I skutečně zápis o ustanovení tom slavně odevzdán jest Jindřichovi Břetislavovi.

Tím tedy *Čechy měly se roztrhnouti na dva kusy*, totiž na *knížetství světské* a na *knížetství biskupské*, čímž bylo dokonáno podvrácení říše české. I zajisté hanebný ten biskup Jindřich Břetislav navždy poskvrnil památku svou i zasluhuje, aby se o něm mluvilo toliko s opovržením, že ctižádostí a lakotou dal se svésti k činu tak zrádnému, nepamětliv jsa ani předků slavných ani též povinností svých co vrchní pastýř

církevní, kterýž u všem měl se zachovávati příkladně.

Největším pro Čechy štěstím bylo, že nedlouho potom se světa sešel císař Bedřich Rudobradý, hlavní nepřítel moci a slávy české. Poněvadž totiž muhametáni a sice sultán Saladyn r. 1187. Jeruzaléma dobyl, chystáno se v křesťanstvě západním *k nové výpravě křižácké*, kteréžto účastniti se chtěl též císař Bedřich, skoro již sedmdesátiletý. I skutečně vydal se na výpravu tu, kdež i zahynul, neboť ještě v Azii Menší utopil se v jisté řece. Tím říše česká zbavena jest nepřítele nejnebezpečnějšího. Také kníže český *Bedřich chtěl se účastniti třetí té výpravy křižácké;* avšak mezi přípravami zemřel již dne 25. března r. 1189. r. 1189. Tělo jeho pochováno v kostele sv. Víta na hradě pražském. Z manželky své Elišky uherské nezanechal potomstva mužského; dcery jeho byly *Helena*, kteráž, jak dříve povědíno, provdána byla za Petra Komnéna, vnuka císaře řeckého Emanuele, *Žofie*, provdána za Albrechta, markrabí Míšeňského, a konečně *Ludmila*, manželka Albrechta III. hraběte z Bogen čili z Luku, kterémuž jako věnem v držení dáno okolí Sušické v Čechách.

O knížeti Bedřichu pro podivnost poznamenati musíme pověst následující. Zdáloť se mu ve snu jisté noci, že k loži jeho přistoupil svatý Petr, volaje naň: „Vstaniž Ty člověče nenapravitelný!“ Když pak kníže na loži se posadil, svatý Petr jal se jej ukrutně bičovati po hřbetu a pořádně jej zmrskav, poručil mu, aby jistou ves vrátil kostelu Vyšehradskému. Ze sna toho, o němž se sám Bedřich zmiňuje v jisté listině, kněží potom nadělali, že prý se mu sv. Petr ve skutečnosti zjevil a mrskáním jej napomenul, aby

vrátil církvi, což její bylo. Rozumí se samo sebou, že to byla jen šalba lichá na zastrašení lidí, aby tím štědřejšími byli církvi a duchovenstvu. Nedůstojné tudíž bylo, že kapitula Vyšehradská netoliko v kostele na stěně vymalovati, nýbrž také na pečeti své vyryti dala, kterak *sv. Petr bičoval knížete Bedřicha.*

Na stolec knížecí, smrtí Bedřichovou uprázdněný, dosedl nyní dosavádní kníže moravský

Kunrat Ota,

tentýž, jenž po bitvě Loděnické vzdal se hodnosti samostatného markrabí moravského. V celých Čechách nikdo knížeti novému nečinil překážky, nýbrž skoro všude vítán jest s radostí; toliko vdova po Bedřichu, vládychtivá kněžna *Eliška*, držela v moci své hrad pražský, jejž Kunratovi Otě postoupila teprv tehdáž, když jí byl slíbil knížetství Olomoucké. Avšak Eliška předce nedosáhla Olomoucka, poněvadž páni čeští, jimž kromě toho pánovitá žena ta byla se shnusila, stavěli se tomu na odpor. Za to však Kunrat Ota knížecí úděly moravské svěřil některým Přemyslovcům, jako Václavovi a Děpoltovi.

Třetí *výpravy křižácké* Kunrat Ota sám osobně se neúčastnil, nýbrž vypravil s císařem zástupy křižákův českých, jichž vedení svěřil *Děpoltovi II.* Jako z výpravy, podniknuté za Vladislava II. tak i z této vrátilo se do vlasti jen málo co křižákův českých; neboť již na pochodu zástupové čeští hrozně mnoho trpěli nedostatkem a ještě více zbraní muhametánův; neboť Němci bojovníky české všude a vždy strkali do předního šiku, kdež bylo nebezpečenství největší. Když

pak dostali se do země svaté, vypukl *mor*, jenž mimo mnoho jiných zachvátil tak samého vůdce českého, knížete Děpolta II.

Dobře tudíž učinil kníže *Kunrat Ota*, že nedal se též na tu výpravu, nýbrž doma zůstav, pilně hleděl si povinností panovnických, aby zemi po toliku různic a nehod konečně vzešla doba lepší. Škoda, že nedostává se nám zpráv bližších, abychom do podrobna zvěděti mohli, co a kterak podnikal pro zvelebení říše své; že však *počínal si velmi pilně a bedlivě*, již z toho souditi můžeme, že hned téhož roku, co nastoupil, totiž léta 1189. *dva sněmy odbýval* a sice první *v Sadské*, druhý pak *v Praze*. Dojista že na těchto sněmích s pány českými a moravskými pilně bral na přetřes všecky důležité věci veřejné, zvláště pak náležité vykonávání *spravedlivosti*. Důkazem toho jsou *„práva země české“* *), kteráž z části se nám zachovala, jak za téhož knížete ustanovena jsou na týchž sněmích r. 1189.

Na sněmě prvním opět stvrzeno bylo, aby *Morava zůstala spojena s Čechami*, jak druhdy bývalo, i aby veliký kníže český úděly moravskými dle vůle své poděloval příbuzné své z rodu Přemyslova. Proto Kunrat Ota knížetství Olomoucké poručil bratřím *Břetislavovi* a *Vladimírovi*, synům někdys Oty III. a vnukům Otíka Černého, v bitvě u Chlumce zabitého, knížetstvím pak Brněnským poděleni jsou bratří *Spytihněv* a *Svatopluk*, synové někdys Vratislava.

Tehdáž v říši německé panoval *Jindřich VI.* kterýž vladařiti měl po čas nepřítomnosti otce

*) Tato práva Kunratova jsou jedním z nejdůležitějších pramenův, aby se poznalo, jaké bylo zřízení právní a řízení soudní dávných předkův našich. I beze vší chlouby říci možno, že obé na ten čas bylo výborné.

svého, pověstného císaře Bedřicha Rudobradého, pak ale hned jako král skutečný vlády se uchopil, jakmile zvěděl, že otec jeho utopil se na výpravě křižácké. K žádosti krále nového kníže
r. 1190. český Kunrat Ota r. 1190. vypravil se *s vojskem do země Míšeňské*, kdež krutě mezi sebou válčili markrabí Ota Bohatý a syn jeho Albrecht. Výprava Čechův do Míšně způsobila sice, že se smířili otec a syn; avšak země přitom nemálo utrpěla, poněvadž Čechové všude, kam přišli, hrozně plenili tak, že domu vrátili se s kořistí přebohatou.

r. 1190. Po této výpravě kníže Kunrat Ota hned téhož roku (1190.) *v Lukách blíže Znojma založil bohatý klášter* pro kláštery premonstrácké, jichž tam dvanácte uvedl z kláštera Strahovského.

Ačkoli, jak svrchu jsme podotkli, z dob oněch zachovaly se nám zprávy jen velmi chudé, předce ze všeho, co víme, vyniká, že *Kunrat Ota měl i způsobilosť i vůli dobrou, aby náležitě plnil povinnosti panovníka dobrého;* tím více tedy želeti jest, že mu dopřáno bylo panování jen kratičkého; neboť smrť velmi záhy jej zachvátila v cizině. Vydalť se totiž r. 1190. *na válečnou výpravu do Vlach*, aby Jindřichovi VI. pomáhal dobyti království Neapolského. Když pak obleháno hlavní město Neapol, tu ve vojště vypukl *mor*, jímž zahynulo mnoho lidí. *Také kníže náš*
r. 1191. *Kunrat Ota roznemohl se a zemřel* již dne 9. září r. 1191. nepanovav déle, než půl třetího roku. Mrtvolu jeho zavezeno do Prahy a pochováno na hradě v kostele svatovítském. Manželství jeho s Helichou bavorskou zůstalo bezdětno.

V Čechách zpráva o smrti knížete toho vzbudila smutek nemalý, neboť předně země zbavena jest panovníka, do něhož měla naděje veliké, za

druhé pak bylo se co obávati, že opět vypuknou různice o trůn knížecí. I skutečně stalo se tak.

Hned jakmile stihla do Čech zpráva o smrti Kunrata Oty, hlásil se o trůn kníže

Václav II.,

nejmladší syn někdys Soběslava I. i jsa nejstarším celého rodu Přemyslova, také skutečně nastolen jest v měsíci říjnu r. 1191. Avšak brzy proti němu povstal syn někdys krále Vladislava, vítěz Loděnický, *Přemysl Otakar*, i horlivě podporoval jej biskup pražský Jindřich Břetislav, kterýž místo co by se byl zasazoval o pokoj mezi bratranci, jakž byloby slušelo na kněze, sám nejvíce rozdmychoval plamen vášně a nenávisti. Tudíž Václav II. ztrácel moci, až konečně nezbylo mu než hlavní město, kteréhož ale hájil tak statečně a vytrvale po celé tři měsíce, že odpůrcové jeho konečně obrátili se do Němec k císaři Jindřichovi VI., k němuž hned na začátku r. 1192. do Řezna vyslán byl biskup Jindřich Břetislav. Císař *Jindřich VI.* muž povahy hanebné a srdce ukrutného, dle příkladu předchůdců svých, *jal se kupčiti knížetstvím českým*, až konečně, když slíbeno mu *šest tisíc hřiven stříbra*, přisoudil knížetsví české Přemyslovi Otakarovi, moravské pak bratrovi jeho Vladislavovi Jindřichovi. Že pak těžký ten peníz náležitě do jisté lhůty se mu zaplatí, za to zaručil se sám biskup pražský, kterýž ovšem pořád si hrál na knížete samostatného. r. 1192.

Václav II. vida, že všecka jeho v dalším boji vytrvalost nic mu neprospěje, vydal konečně Prahu biskupovi, načež se synem svým *Spyti-*

hněvem udal se do ciziny; avšak již v Míšni zajat jest od markrabí tamějšího Albrechta, jehož sestra Adela byla manželkou Přemysla Otakara. Co se pak dále stalo s neštastným knížetem Václavem II. zhola nic se neví. Nyní tedy

Přemysl Otakar I.

dosedl na stolec knížecí, na němž ale tentokráte nedlouho se udržel a sice proto, že slíbených císaři šest tisíc hřiven stříbra zaplatiti buď nemohl nebo nechtěl. Vida to biskup pražský Jindřich Břetislav, jenž za správné zaplacení byl ručil, chtěl se vydati na dalekou pouť ke hrobu sv. Jakuba v Kompostelle ve Španělích, aby takto vyvázl z nesnází. Avšak císař Jindřich zdržel jej, že opět vrátil se do Čech, aby Přemysla Otakara dohnal k zaplacení dluhu neslušného. Když ale ničeho nepořídil, opět musel se vydati do Němec, aby císař měl rukojmě, že kníže zaplatí. Tento však neměl se k věci tak, že biskup skoro deset měsícův v cizině pobyl, aniž kníže co činil, aby jej vybavil, z čehož vzešla nevole mezi ním a biskupem, jenž se mu konečně pomstil způsobem takovým, že tím posloužíno bylo též vlastní jeho ctižádosti a vládychtivosti. *Císař Jindřich* totiž opět zahrál si na vrchního pána a *knížetství české udělil biskupovi Jindřichovi Břetislavovi*, r. 1193. jejž v srpnu r. 1193. v průvodu znamenitém do Čech vypravil, aby se uvázal ve vládu.

Kníže Přemysl Otakar uslyšev o tom, že Jindřich Břetislav již vkročil do Čech, chtěl jej zahnati mocí brannou, spoléhaje na věrnosť pánův českých, jichž někteří až i děti své dali mu do zástavy. Avšak když obě strany setkaly

se *u Zdic*, tu *pánové čeští dopustili se zrády hanebné*; neboť ještě před bitvou skoro všickni opustili knížete svého, přebíhajíce ku knížeti biskupovi. Vida to Přemysl Otakar, nemohl boje podstoupiti, nýbrž s hloučkem svých věrných couvl do Prahy, kdež doznal věrnosti a vytrvalosti takové, že více než čtyry měsíce hájil se statečně a teprv, když přesvědčil se o neprospěšnosti boje dalšího, hlavní město opustil, aby se do ciziny odebral. Právě v den štědrého večera (24. prosince) r. 1193. kníže biskup

Jindřich Břetislav

vešel do Prahy, kdež ujal se moci nejvyšší. *Měli tedy Čechové nyní knížete, jenž zároveň byl také biskupem pražským.*

Hned léta následujícího (1194.) Jindřich Břetislav s vojskem nemalým *vypravil se na Moravu*, kdež obával se knížete Vladislava Jindřicha, vlastního bratra Přemysla Otakara. Tento nijak se mu nebránil; avšak nedůvěřivý biskup předce neponechal ho na Moravě, nýbrž odvedl jej s sebou do Prahy, kdež choval jej při svém dvoře, pilné naň maje oko. Ponechav si knížetství Znojemského, svěřil Olomoucko bratřím *Vladimírovi* a *Břetislavovi*, Brněnsko pak *Spytihněvovi* a *Svatoplukovi*. Tento Spytihněv obyčejně býval náčelným vůdcem vojenským, když knížeti biskupovi někde bylo bojovati. r. 1194.

Téhož roku předsevzato také ještě jinou *výpravu válečnou*, totiž *do země Míšeňské*, kdež kníže biskup Břetislav Jindřich k vybídnutí císaře Jindřicha VI. potrestati měl markrabí Míšeňského Albrechta pro jakýsi odpor. I tak na té výpravě vojsko české plenilo a krutě řádilo, že se za to

ve vlastní zemi své styděl biskup a veřejné činil pokání, aby ho Čechové neměli v nenávisti, že jsa biskupem, o to se nepostaral, aby vojsko jeho nepáchalo takových výtržností.

Když císař Jindřich VI. umínil si, že podnikne novou výpravu křižáckou do země svaté, také Jindřich Břetislav slíbil, že se jí součastní, z čehož ale sešlo; neboť se bál opustiti Čechy, kdež nepožíval lásky a důvěry tuze veliké. Kromě toho zapadal též na zdraví. Nemoci jeho užil r. 1196. svržený kníže *Přemysl Otakar* a ku konci r. 1196. s vojskem, pomocí příbuzných hrabat od Luka (čili z Bogen) sebraným, *vrazil do země*, aby opět nabyl vlády. Avšak špatně pochodil; neboť doraziv až k Praze, od vojevůdce biskupova, Spytihněva, knížete Brněnského, *poražen jest na hlavu*, že kvapně do ciziny musel utíkati. Tehdáž Jindřich Břetislav bratra jeho *Vladislava Jindřicha*, jejž dosud při dvoře svém choval pod dozorem, r. 1197. *uvrci dal do vězení*.

Roku následujícího (1197.) do Čech přibyl *legát papežský*, kardynál *Petr*, jejž papež tehdejší Celestýn III. vypravil do Čech a do Polska, aby tam budil součastenství pro výpravy křižácké do země svaté. Doprovázeli jej po Čechách kmet *Jiří* Milevský a opat kláštera Milevského *Gerlach* čili *Jarloch*. *) Když ku Praze přijížděl, kníže biskup Jindřich Břetislav, ačkoli byl nemocen, vyjel mu vstříc a v průvodu slavném uvedl jej do sídla svého. **) Legát ten v Praze pobyl tehdáž

*) Klášter premonstrácký v Milevsku blíže Tábora založen byl r. 1184. od velmože tamějšího, kmeta Jiřího. Opat Gerlach čili Jarloch sepsal kronyku latinskou o současných příbězích českých.

**) Dvůr biskupský, Jindřichem Břetislavem nákladně postavený, nacházel se na Malé straně hned při mostu.

skoro osm neděl a hlavní prací jeho bylo, aby *duchovenstvo v Čechách a na Moravě* sklonil k tomu, by *žilo v bezženství*. Když totiž žáci se shromáždili, aby, an biskup pražský nemocen byl, na kněžství byli posvěceni od Engiberta, biskupa Olomouckého, oznámil jim kardynál Petr nařízení papežovo, aby každý z nich před svěcením vykonal slib, že nikdy nevstoupí ve sňatek manželský, a kteřížby toho učiniti nechtěli, že vysvěceni nebudou: tu mezi žáky a faráři, jichž tam také mnoho bylo přítomných, *vznikla bouře veliká*, že obořivše se na legáta, málem byli by jej zabili. *I musel uteci a skrýti se v hospodě své, aby ho neukamenovali.* Teprv později po mnohých kázaních a domluvách podařilo se mu, že všickni žáci a jáhnové před svěcením kněžským *zavázali se slibem bezženství*, což pak od té doby se zachovávalo.

Když brzy potom zřejmo bylo, že kníže biskup již se neuzdraví, pánové čeští veřejně o tom začali se raditi, koho by po něm nastolili. I zdálo se Jindřichovi Břetislavovi, že není mu bezpečno v Praze zůstati; cítilť, že není oblíben a snad hryzlo jej svědomí, když rozpomínal se, kterak nejednou vlasti byl uškodil. Obávaje se tedy, že by mu nebylo dopřáno, aby klidně zemřel na půdě rodinné, *dal se přenesti do Chebu*, jenž tehdáž patřil k říši německé. Tam *pak zemřel již dne 15. června 1197.* Tělo jeho pochováno v kostele kláštera Dokzanského, kdež odpočívala též matka jeho. Souvěký kronykář Gerlach chválí jej sice nemálo, dokládaje, že prý od sv. Vojtěcha v Čechách nebylo muže horlivosti a pobožnosti tak příkladné; avšak dojista *mnohem více než chvály, hoden jest hany biskup ten*, uváží-li se, kterak přispíval k různicím domácím, zvláště ale, kterak

pýchou a vladychtivostí kněžskou způsobil, že země česká na dva díly se roztrhla, z čehož po smrti jeho šťastně opět sešlo.

Po smrti Jindřicha Břetislava pánové čeští vysvobodili *Vladislava Jindřicha* z vězení, v němž od biskupa byl držán a již dne 22. června posadili jej na stolec knížecí. Že naň nepovolali staršího bratra jeho, totiž Přemysla Otakara I., bezpochyby proto stalo se, že mnozí obávali se pomsty jeho, jsouce toho pamětlivi, jak nešlechetně byli se k němu zachovali před čtyřmi lety, když jej u Zdic zrádně opustili.

Ujal se tudíž nejvyšší vlády v Čechách kníže

Vladislav III.

čili Vladislav Jindřich, krále někdys Vladislava syn nejmladší. Zajisté přiznati sluší, že pánové čeští, kteříž jej povznesli na stolec knížecí, výborně posloužili národu a celé říši české; neboť kníže ten, ačkoli na stolci českém jen kratičko seděl (totiž jen málo co přes pět měsíců), předce tolik dokázal znamenitého, že *od říše české odvrátil záhubu*, kteráž se na ni valila následkem téměř již po celé století trvajících různic a nepokojův domácích, jež vyvolávali vládychtiví Přemyslovci nešetřením zákona Břetislavova. Vzpomínameli si na nevlastenecké knížata, kteříž stále mezi sebou se kočkujíce a pomoci císařův německých se dovolávajíce, způsobili, že říše česká netoliko zbavena jest moci a slávy bývalé, nýbrž také již na kusy trhána jest rozkazem císařův: *tož kníže Vladislav III. stkví se nám jako vzor panovníka svědomitého a spanilomyslného*, jenž

prospěchu národa a říše uměl podříditi osobní prospěch svůj.

Pamatujeme se, kterak nepřítel moci a slávy české, císař německý Bedřich Rudobradý, r. 1182. nejprv odtrhl Moravu od Čech a pak r. 1187. také ještě i Čechy rozkouskovati chtěl ustanovením, aby biskupové pražští nebyli podrobeni panovníkům českým, nýbrž jakožto knížata říše německé podřízeni byli toliko císařům německým. Všecko toto nebezpečenství uklizeno jest moudrostí a šlechetností knížete Vladislava III.

Poněvadž úmrtím Jindřicha Břetislava uprázdnila se také stolice biskupství pražského, tudíž přední pečí Vladislavovou bylo, aby na biskupství povýšen byl muž takový, jenž by prost byl ctižádosti nemírné Jindřicha Břetislava a nebažil po tom, aby se vymknul z poddanství pod knížete českého. Tudíž na sněmě do Prahy svolaném, přes všecek odpor některých kněží pánovitých způsobil (dne 1. listopadu r. 1197.), že na *biskupství zvolen byl kaplan jeho Milík*, přijmím *Danyel*. Potom Vladislav berlu biskupskou a prsten dal nově zvolenému biskupovi Danyeli na znamení, že jej na biskupství potvrzuje, což Danyel přijal, před knížetem kleče. Sliboval také knížeti poslušenství náležité, uznávaje, že biskupové pražští podrobeni jsou nikoli císařům německým, nýbrž panovníkům českým. Uhlídáme níže, jak to bylo proti mysli některým z vyššího duchovenstva v Čechách, zvláště Němcům, kteříž přízni knížat předešlých dosáhli hodností znamenitých; ti všelijak proti tomu brojili, avšak ničeho nepořídili. Nemálo posloužilo tehdáž říši české, že téhož roku zemřel císař německý Jindřich VI. kterýž neméně byl nebezpečným, než otec jeho Bedřich Rudobradý.

Již jediným tímto skutkem svrchu psaným kníže Vladislav III. získal si zásluhu největší; avšak nemenší slávy a vděčnosti hoden jest proto, kterak zachoval se k bratrovi svému, Přemyslu Otakarovi. Tento zvěděv, že zemřel císař Jindřich VI. ouhlavní jeho nepřítel, pokusil se o to, aby se opět vyšinul na stolec knížecí, k čemuž přislibovali mu pomoc přátelé jeho v Čechách. Z těchto nejznamenitějším byl župan *Černín*, předek dosud v Čechách kvetoucího rodu hrabat Černínův. Tudíž *Přemysl Otakar* s nemalou silou vojenskou *táhl ku Praze*, odkud s vojskem ještě silnějším vypravil se proti němu Vladislav, maje v průvodu svém biskupa Danyele, několik opatův a mnoho pánův českých.

Již tedy opět zuřiti měl boj nad všecky nejsmutnější, *boj domácí*, kdež krajané prolévati měli krev krajanův a bratří svých; již obě vojska nedaleko sebe stála připravená k boji nazejtří. Avšak boj ten odvrátila šlechetnosť a spanilomyslnosť knížete Vladislava, jemuž sželelo se vlasti, tak dlouho týrané různicemi domácími. Výše ceně blaho vlasti, než prospěch vlastní, umínil si, že dobrovolně ustoupí bratrovi staršímu, což tím bylo šlechetnějším, že sám vojsko měl silnější a tudíž větší naději vítězství, kdyby se věc bojem rozhodovala. Poradiv se s předními důvěrníky svými, v noci před bitvou, totiž z 5. dne prosince na 6. *pozval bratra k tajné rozmluvě*; když pak sešli se oba bratří, udál se příběh, jakýchž bohužel málo se vynachází v dějinách člověčenstva vůbec. *Vladislav* totiž *dobrovolně zřekl se vrchní vlády v Čechách, postupuje ji bratrovi Přemyslovi Otakarovi*, jenž udělil mu Moravy jakožto *markrabství*, avšak nikoli samostatného, nýbrž knížeti českému podřízeného. Hned

nazejtří dne 6. prosince r. 1197. *Přemysl Otakar opět za knížete vyhlášen jest* a vlády se ujal.

Takto způsobem příkladným vyrovnán jest spor mezi bratřími, takto odvrácena jest záhubná vojna domácí. Také od té doby již nebylo různic mezi Přemyslovci a *říši české nastala doba nového rozkvětu radostného.* Avšak věru již svrchovaný byl čas; neboť říše ta již tak byla oslabena a v základech zviklána, že navždy zdálo se býti veta po ní.

Výroční zpráva

spolku pro vydávání laciných knih českých (Matice lidu) za r. 1870.

Spolek pro vydávání laciných knih českých: „Matice lidu“ spočívá na základech tak jednoduchých a činnost jeho uvedena jest během 4 roků do proudu tak pravidelného, že výroční zpráva jen málo nového poskytnouti může.

Dle stanov byla vylosována, hned po uveřejnění loňské zprávy výroční, třetina výboru a nová doplňovací volba předsevzata. Skládalť se výbor „Matice lidu“ v r. 1870 z těchto pánů: z předsedy pana školního rady Venziga, z místopředsedy pana dra. Karla Sladkovského, jednatele dra. Eduarda Grégra, pak z výborů: pp. prof. Jana Krejčího, dra. Fr. Studničky, Vítězslava Hálka, Jana Nerudy, prof. Em. Tonnera, dra. Jana Kučery, dra. Roberta Nápravníka, Ferd. Schulze, dra. Antonína Čížka.

Knihy vydala „Matice lidu“ v r. 1870 tyto: 1. Věk Albrechta z Valdštýna od prof. F. K. 2. Paní Lichnická od Václava Vlčka. 3. Oživené hroby od K. Sabiny. 4. Cesta kolem měsíce od prof. J. K. 5. Anna Městecká od Bohumila Jandy. 6. Panna Orleanská od dra. Viléma Gáblera.

Dle úsudků veřejně i soukromě pronešených byly tyto spisy od obecenstva příznivě přijaty, a kojíme se tudíž nadějí, že jsme vyhověli potřebě

a přání pánů členů a zadost učinili účelu spolku našeho.

Celkem vydala „Matice lidu“ v krátké době 4 let již 24 knihy, a sice obsahu dějepisného 4. (Jan Žižka, Jiří Poděbradský, Věk Albrechta z Valdštýna a Panna Orleanská.)

Obsahu národopisného 4. (Obraz Slovanstva 2 díly; život na Rusi; národové jižní Afriky.)

Obsahu přírodnického 4. (O soustavě sluneční; O vrstvách kůry zemské; Zdravověda; Cesta kolem měsíce.)

Obsahu filosofického 3. (O národní osvětě; Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských; Bohuslava Balbína rozprava na obranu jazyka Slovanského.)

Obsahu zábavně poučného 7. (Pašek z Vratů; Paní Lichnická; Anna Městecká; Paříž v Americe; Oživené hroby; Kříž u potoka; Vesnický román.)

Uvážíme-li, že se knihy tyto tiskly a větším dílem vydaly průměrně po 15.000 výtiscích, tedy úhrnem 360.000 výtisků, nelze neviděti, že „Matice lidu“ již nyní mocně působila na literární vzdělání našeho lidu a že mocným proudem šíří osvětu v národě československém. Vždy víc a více probouzí se „Maticí lidu“ chuť ke čtení, vždy víc a více vzrůstá záliba v knihách dobrých a užitečných a vytiskuje se nezdravé a škodné čtení literatury jarmareční, vkus, mrav a povahu lidu otravující. Vždy větší nabývá spolek náš důvěry v národě a vždy četnějších nalézá příznivců a pěstitelů. Úkazem potěšitelným jest i ten, že spisovatelé na slovo vzatí, a všeobecné vážnosti požívající s největší ochotou, ano s opravdovou radostí pro „Matici lidu“ pracují, jsouce sobě dobře vědomi, že plody ducha jejich nikde nenajdou půdy tak široké a vděčné, jako ve spolku,

jehož členové čítají na kolik tisíc. Používáme příležitosti této, abychom vyslovili spisovatelům těmto nejvřelejší díky za výtečnou podporu jejich, jakož i abychom vznesli prosbu na veškeré spisovatele československé, by pracemi svými i příště podporovali spolek náš. Zvláště žádoucno, aby sepsány byly knihy z takových oborů lidského vědění, které posud buď žádného aneb nedostačitelného místa nabyly v bibliotece „Matice lidu," jsou to zejmena obor věd politických a státních, vychovatelství, krasovědy, anthropologie, lučby, rostlinopisu, filosofie, životopisů atd. atd. Některé tyto mezery vyplní se ovšem snad již příštím rokem, neboť následující spisy jsou buď již napsány, buď se spisují: Základové národního hospodářství od prof. dra. Jonáka; Životopis Frant. Palackého od dra Emlera; Krvavý sněm v Čechách od Ferd. Schulze; Cesta do středu země od prof. Krejčího; Výtečníci pokolení lidského od dra. V. Gablera; Soustátí severoamerické a jeho ústava od J. Malého; O starožitnostech českých od Ant. Schmitta; O národním vychovávání od kněze Fr. Škody; O povětrnosti čili metéorologii od prof. dra. Studničky; Dějiny stavu selského v Čechách od K. Sabiny. Krom toho pracují někteří výteční spisovatelé na románech směru historického a socialního. Patrno z toho, že i příští ročník „Matice lidu" podávati bude čtenářstvu hojnost dobrých, poučných a zajímavých knih.

Majíce na zřeteli jedině rozšiřování pravé osvěty a vzdělanosti v národě našem můžeme žádati vším právem od každého uvědomělého a upřímného národovce, aby se ujímal seč síly jeho jsou spolku tak veledůležitého, a aby se stal horlivým apoštolem „Matice lidu". Musíme ovšem vydati svědectví, že „Matice lidu" takových hor-

livých apoštolů národní osvěty nalezla již velký počet; jsou to obětaví a činní sběratelé naši. Výbor považoval za povinnost svou, krom vřelých d.ků, jež jim jmenem celého spolku tuto vyslovuje, uveřejniti také jmena jejich, aby každý nyní, i v příštích dobách znal muže, kteří pochopivše hluboký význam hesla: „Osvětou k svobodě“ nešetřili ani času ani namahání, aby pochodeň osvěty vždy šíř a šíře osvětlovala luhy milé naší vlasti.

Kromě péče o dobré spisy a řádné jich vydávání musí výbor především dbáti o správné vedení účtů a náležité hospodaření s jměním spolkovým. Výbor má za to, že v ohledu tomto učiněno vše co prospěch a zdar spolku vyžadoval; a musí se při této příležitosti chvalně zmíniti o účetníku panu Janu Ottovi, který co nejsvědomitěji a s neunavenou pilností vedl pořádek v knihách a účtech spolkových. O stavu jmění, o počtu členů, o příjmech a vydáních spolkových podává jasný obraz výroční zpráva účetní, ku které tuto poukazujeme. Toliko o jednom zařízení správního výboru v roce minulém slušno ještě se zmíniti. Jest to totiž usnešení, dle něhož se knihy minulých ročníků prodávati mají za cenu vyšší, než obnáší roční příspěvek, totiž za 1 zl. 50 kr. Usnešení toto stalo se hlavně z toho důvodu, aby členové příspěvky své alespoň během roku zasýlali, a nemohli se jako se posud často stávalo, spolehati na to, že i po uplynutí roku obdrží knihy ještě v ceně 1 zl., čímž ovšem značné neshody povstati by mohly.

V Praze dne 1. března 1871.

Dr. Ed. Grégr,
jednatel.

Příjmy a vydání

spolku pro vydávání latinských knih českých,

od 1. října 1869 až do 30. listopadu 1870.

Příjmy:	zl.	kr.	*Vydání:*	zl.	kr.
Zůstatek z min. roku	2241	72	R. III. č. 6., R. IV. č. 1—6. za sazbu a tisk knih	5469	77
příspěvky 42 zakl. členů .	420	—	„ papír na knihy .	7523	—
příspěvky 1428 přisp. čl. 1867	1428	—	„ obálky a vazby	2468	20
příspěvky 129 přisp. čl. 1868	129	—	honoráry spisovatelům a remunerace	3066	89
příspěvky 3274 přisp. čl. 1869	3274	—	B. Sandtnerovi doplatek za Mapu světa Slovanského . .	636	—
příspěvky 14145 přisp. čl. 1870	14145	—	za inseráty	193	26
příspěvky 72 přisp. čl. 1871	72	—	„ různé tiskopisy .	357	—
úroky	2	50	nájemné za skladiště	60	—
			služné expeditorovi .	535	—
			„ sluhovi . . .	390	—
			„ colporterům .	341	—
			vrácená kauce colportérovi	300	—
			za práce pisařské .	204	—
			„ psací stůl . . .	13	—
			„ rytinku	2	—
			menší výdaje, úhrn.	118	18
			zůstává v pokladně	34	92
	21712	22		217 2	22

Rozvaha dne 30. listopadu 1870.

Jmění vůbec.	zl.	kr.	*Dluhy vůbec*	zl.	kr.
V hotovosti .	34	92	Členům zaklad.		
zásoba knih 8476			příspěvky . .	3152	52
ročníků . . .	8476	—	Členům přisp.		
rytiny	167	49	příspěvky . .	72	—
nábytek . . .	88	42	knihtiskárně dr.		
			Ed. Grégra .	426	23
			spisovatelům		
			honoráry . .	1735	—
			čisté jmění .	3381	08
	8766	83		8766	83

Výkaz č. zisku.

čisté jmění . . . . . 3381 zl. 08 kr.
dle lonské rozvahy . . . . . 1292 „ 98 „
Přibylo tedy co čistý zisk za r. 1870 2088 zl. 10 kr.

V Praze dne 30. listopadu 1870.

Jan Otto,
účetní.

Josef Huleš.
pokladník.

Přehlíželi a shledali v pořádku dne 7. března 1871

Šimek,
t. č. přehlížitel účtu.

Karel Hof,
t. č. přehlížitel účtu.

Seznam

p. t. pánů sběratelů v r. 1870.

	Počet členů
Adamec B., Králice,	14
Anderle J., Sebranice,	7
Antony J., Libochovice,	41
Bablich F., Klášter,	21
Balcárek F., Lulč,	12
Balcárek V., Římnice,	10
Balvín Th., N. Město Mor.	32
Bareš J., Beroun,	2
Bayer A., Jičín,	54
Bayer Fr., Neveklov,	8
Bednář J., Zborovice,	6
Berka J., Buchlovice,	11
Beránek C., Libáň,	3
Berger, dr., Řepín,	4
Berka V., D. Lukavice,	9
Bibus V., Jindř. Hradec,	3
Bidlo J., Miletín,	5
Bílek J., Mělník,	77
Binko A., Mohelnice,	2
Blažek, Dymokůry,	10
Blažíček Fr., Schwarzkirchen	6
Blahut J., Paskov,	13
Několik měšťanů, Brandýs n. Orl.,	40
Brodský H., Roudnice,	187
Břeněk Fr., Vanovice,	12
Břeněk J., Imramov,	20
Bubela J., Vsetín,	6
Bouček Č., Chrudím,	4
Boula B., Troubky,	13
Burger J., K. Dvůr,	11
Burian J., Brno,	2
Bydšovský A., Přelouč,	22
Caletka A., Šlapánice,	6
Capl J., Louny,	42
Celer J., Holešov,	2
Císař, D. Beřkovice,	3
Culek A., Potěchy,	22
Cyprian J., Křivice,	6
Čaboun, Vosov,	5
Čacký J., V. Přítočno	4
Čáda F., Hrdlořezy,	5
Čáp J., Mikulovice,	20
Čech J., Klatovy	135
Čermák, Uhl. Janovice,	3
Čermák A., Bestvina,	2
Čermák K., Čáslav,	43
Černohouz, P., Liboc,	3
Černický, Sedlec,	34
Černý J., Bechyň,	10
Černý M., Vsetín,	9
Černý, Libáň,	26
Červenka J., P., Liběchov,	24
Červenka M., Chrašťany,	20
Červinka F., Chrast,	[illegible]
Čerych F., Vodňany,	16
Češka Jan, Vranov,	6
Čižínský J., Lipovec,	4

	Počet členů
Čoček F., Příkazy,	10
Čoka V., Hranice,	39
Dobrovolný F., Borkovany,	5
Dohalský V., Bolehošť,	6
Dohelský F., Držkov,	11
Dotřel Ant., Opočno,	49
Drápal J., Tovačov,	15
Dudík Ant., Hruška.	8
Dufek J., Prušánky,	6
Durdík Ant., Kr. Hradec,	2
Durchánek V., Jaroměř,	57
Durpek E., Plumlov,	4
Dušánek Fr., Dobruška,	3
Dušek J., Smiřice,	4
Dvořáček P., Bystřice, M.	16
Eger F., Nov. Benátky,	25
Eismann J., Zdice,	21
Endrys A., Choceň,	43
Erhart G., Rokycany,	17
Fiedler J., Ransko,	3
Fiedler A., Č. Kostelec,	22
Fila J., Napajedl,	11
Firbas K., Strakonice,	35
Fišer, dr., Frýšták,	4
Fischer J., dr., Těšín,	5
Fitz V., Lipník,	13
Formánek P., Holešov M.,	5
Franta F.. Chlum,	20
Fritčer A., Topolany,	4
Gába F., P., Cholín,	7
Gefing J., Prostějov,	28
Geist V., Toužetín,	20
Geringer, Lašovice,	3
Goller F., Poděbrady,	5
Goliáš J., Bohutín,	8
Grafek J., Nov. Paka,	5
Hába, P., Sobotka,	53
Hájek J., Záhlenice,	18
Hakl, P., Branná,	14
Halíř Fr., Lomnice.	20
Hamáček J., Lhenice.	8
Hampl, Drahobudice,	4

	Počet členů
Hanka A.. Lovosice,	6
Hanuš F., Bradlený,	5
Hanuš J., Machov,	10
Hauser V., Krč,	3
Havel, Turnov,	44
Hayne, Hořovice,	20
Heger K., Pašovice,	2
Heide R., Lysá n. L.,	37
Hejcmann, K. Hradec,	3
Heinrich M., Příbram,	135
Helcelet A., dr., Brno,	65
Hertík F., H. Městec,	11
Heyl J., Lomnice,	22
Hirsch J., Vys. Hrádek,	3
Hlaváček Fr., Kyšperk,	15
Hlavatý J., Chlum,	3
Hněvkovský, Žebrák,	35
Hnilica F., Holešov,	2
Hoblik F, Kolín,	195
Hodek P., Pětipsy,	5
Hodinář F., Zaječí,	7
Hofman E., Kámen,	3
Hofmeister J., Stř. Hory,	7
Hoch F., P., Pavlov,	3
Holakovský, Chrudím,	62
Hollovský J., Bukovsko,	14
Homolka A., Jaslovice,	3
Homolka K., Kut. Hora,	36
Hónl A., Zbejšov,	31
Honsa L., Netolice,	40
Horák F., Zlatkov,	5
Horčica A., Výškov, Mor.,	2
Hořínek V., Č. Kostelec,	21
Hošek, Vosek,	14
Houra J., J. Hradec,	37
Hrdina A., M. Hradiště,	19
Hrdý O., Srbec,	3
Hriss, F., N. Říše,	13
Hruška J., Mysliv,	11
Hřebíček J., Drnovice,	3
Hubáček Ant.. Kolín,	20
Hůlka H., Břasy.	8
Humel Fr., Kard. Řečice,	34

	Počet členů
Chládek J., Velehrádek,	10
Chocenský V., Frýšava,	6
Chudoba A., Č. Třebová,	84
Immer J., Studňoves,	26
Ingerisch E., M. Budějovice,	17
Jakoubek H., K. Městec,	50
Janáček J., Sázava,	7
Jančík V., Bystřice, M.,	10
Janko V., Dolsko,	5
Janský K., Jindř. Hradec,	40
Javůrek J., Volyň,	3
Javůrek H., Březnice,	28
Jedlička J., Bohdaneč,	18
Jelínek J., Třebič, M.,	31
Jelínek J., Lochovice,	13
Ježdinský V., Josefodol,	15
Ježdinský, Milčice,	19
Jindra A., Zvole,	2
Kafka J., Plaňany,	11
Kalabus J. v Dolněměi,	7
Kalda J., N. Město, M.	6
Kalina A., N. Brod,	47
Kalina J., Č. Kostelec,	13
Kamarýt F., Kaplice,	7
Kamarýt J., Habry,	26
Kamarýt J., Humpolec,	36
Kameníček F., Náklo,	10
Kapička J., Chrastice,	7
Kaplan A., Jelení,	6
Karafiát J., Brno,	5
Karafiát J., Vitice,	3
Karásek J., Křinec,	11
Karter Fr., Mšeno,	13
Kašlík R., Valaš. Mezeříč,	4
Kašpárek Fr., Zvole,	4
Kellner R., Bučovice,	15
Keppert K., Sebranice,	18
Kinský J., Březina,	12
Kirchhäusel, Kašp. Hory,	5
Klamer F., Chlumec n. C.,	23
Klička V., Žídenice,	6
Klimeš J., Řehořov,	3
Klos J., Jičín,	144
Knapp E., Č. Lípa,	7
Kniha J., Týn n. V.,	3
Knížek J., Ml. Boleslav,	230
Knobloch J., Čistá,	8
Koblížek J., Telecí,	26
Kohout F., D. Slivno,	15
Kolář F., V. Řetová,	16
Komers A., M. Krumlov,	2
Kominek A., Podmoklí,	15
Konšel J., Podivín,	2
Kopřiva F., Dědice,	20
Kopecký J., Rychnov,	6
Kopřiva J., Pelhřimov,	3
Kopřiva V., Soběslav,	32
Kordas A., Dubicko,	8
Kořil A., Šumbald.	5
Kostka K., Pelhřimov,	19
Kotík F., Křížko-Kostelec,	2
Koustka, Čimelicle,	10
Koutný M. F., Pelhřimov,	3
Kožený J., Těšany,	7
Kožíšek A., Šlapánice,	4
Kraft, Rokycany,	3
Král A., Spálov,	9
Král E., Lýšeň,	8
Královec J., Domažlice,	11
Kratochvíl J., Nové Dvory,	5
Krause F., Jilemnice,	118
Krause M., Sokolnice,	6
Krejčí J., Hradčany,	4
Krejčí Jan, Březany,	5
Krejsek J., Borotín,	10
Kruliš A., Indice,	2
Křeček J., Č. Skalice,	15
Křeněk A., Přišovice,	5
Křídlo J., Kopidlno,	34
Křivka D. J., Bodíkov,	2
Kubala J., Krásná,	4
Kubát J., Vrchlábí,	15
Kubeš A., K. Hradec,	5
Kubeš F., Skalsko,	5
Kubíček A., Hroby,	7

	Počet členů
Kubík J., Polehradice,	3
Kubín J., Boskovice,	11
Kuchynka J., Lúže,	6
Kulhaj J., Kvasice.	23
Kupka J., Újezdec,	7
Kurtín J., Brno,	28
Kuře J., Střenice,	6
Kvapil A., N. Hrady,	4
Kvasnička F., Kr. Městec,	28
Láb F., Dobruška,	6
Lakomý F., dr., Olomúc,	10
Landa, Orlík,	11
Landa, Přítočno,	3
Langer J., Břesko,	2
Langer E., Rajhrad,	28
Lašek J., Plasy,	14
Laube B., dr., Žatec,	2
Lernet J., Pardubice,	122
Libiš Ant., St. Huť,	21
Liblínský J., Královice,	58
Linder F., J. Hradec,	27
Lošťák T., Blánsko,	21
Louda V., H. Bučice,	20
Lubonský J., Vyzovice,	9
Lukeš K., Medoújezd,	2
Lux V., Libice,	4
Luzert F., Hodonín,	5
Macálek V. Mohelnice,	12
Macháček V., M. Vožice,	37
Maixner Jan, Hořice,	80
Malijovský J., Borohrádek,	22
Malina A., Struhy,	5
Malina J., Jaroměř,	25
Malý F., S. Třebčice,	7
Maryska, Solnice,	25
Martinů K. v Záluí,	8
Mařan J., Soběslavice,	21
Mašek A., Lobeč.	22
Matějček, Sedlčany,	20
Matoušek F., Č. Budějovice,	37
Matoušek F., Loučeň,	6
Matoušek J., Benešov.	26

	Počet členů
Maxa P., Manětín,	33
Mayer D., Libochovice,	15
Mayerhofer J., Včelákov,	6
Matzner J., Písek,	56
Měrka F., Frýdek,	5
Melichar J., dr., Křižanov,	21
Menčík F., Žirovnice,	13
Mikolášek A., Osík,	21
Mládek J., Olomúc,	143
Mocker V., Citoliby,	4
Moravec, Moravany,	6
Moravec F., Kluky,	5
Moravec, Zbraslavice,	4
Mottl V., Jankov,	2
Motyčka J., Kuřín,	7
Motýl V., Heřmanice,	2
Mucha L., Telč, M.,	5
Mukařovský, Pečky,	6
Musil A., Jihlava,	53
Müller H., Valč,	2
Myslík J., Sušice,	28
Myška J., N. Kdyň,	17
Napravil B., Velim,	10
Navrátil F., Počátky,	35
Navrátil J., Prostějov,	8
Neděle E., Otradov,	3
Nesiba J., Budkov,	7
Neubert, Slané,	81
Němeček A., Frenštát,	15
Nigrin F., Vysoké,	23
Ninger, Chotěboř,	20
Nittinger, Skrej,	7
Nitsch, Brno,	9
Novák B., Litovel,	3
Novák E., Zeletice,	4
Novák F., Broumov,	10
Novák F., Terešov,	10
Novák V., Kukleny,	25
Novotný J., Kunštát,	7
Obdržálek F., Slavkov,	21
Obruča F., v Kokorách,	11
Odehnal J., Tišnov,	60
Odstrčil, Klobouky,	7

	Počet členů
Ondrák F., Kadaň,	2
Ostrý, Tábor,	3
Otta V., Liberec,	24
Ottahal L., Nezamyslice,	4
Pabutzky F., Lovosice,	3
Pacovský J., Mirošov,	32
Pálek J., Drozdov,	6
Palice A., Lužec,	20
Papač J., Malšice,	5
Patočka J., Vysoké,	58
Páv F., Ohníšťany,	4
Pavlíček J., Ž. Brod,	17
Pavlík, Vepice,	3
Pavlovič J., Droužetice,	7
Pažout, Kladno,	67
Pecival A. v Čermné,	5
Pečenka, D. Újezd,	2
Pek Fr., Plánice,	15
Pelikán J., Maleč,	2
Peška Jan, Bohdaneč,	5
Picka F., Strašice,	2
Pich K., Hořička,	15
Pitloun F., Hlavice,	7
Plaček A., Pacov,	60
Podroužek H., Váp. Podol,	2
Podzimek F., Železnice,	25
Pojezný F., N. Cerekví,	5
Pokorný J., Zbirov,	17
Polydor F., Přerov,	26
Porázek K., Zdounky,	28
Port J., Plzeň,	37
Pospíšil K., Bořitov,	6
Pospíšil, K. Hradec,	55
Potěhník A., Malenovice,	41
Potůček K., Blovice,	11
Pösel M., Kar. Vary,	2
Pražan A., Skuč,	23
Procházka L., Prachatice,	18
Procházka J., Sázava,	5
Procházka J. K., Č. Budějovice,	33
Prokop A., Český Dub,,	19
Prokop P., V. Jeníkov,	8
Prokop F., Paseky,	8
Prokop J., Paseky,	4
Průnar J., Domažlice.	10
Průša A., Budyň n. O.,	20
Představenstvo obce v Hrůšově,	12
Příhoda F., Svojšice,	23
Rabas J., Třeboň,	55
Racek J., Brno,	2
Rada J., Horčice,	18
Radimský J., Nová Paka,	108
Raim J., Lomnice,	40
Raymann L., Josefov,	57
Ransdorf F., Kněžoves,	6
Raška A., Kopřivnice,	8
Renner A., Vodňany,	28
Rieger J., Semily,	28
Ritter P., N. Bydžov,	105
Rosenberg J., Březolupy,	3
Roušar A., Hostím,	10
Rubeš M., Voseček,	7
Rudolf J., Nadějkov,	6
Růžička A., Teplice,	3
Růžička F., Chrostava,	2
Růžička M., Znojmo,	17
Ryba M., Nechánice,	14
Zásob. sp. „Včela,“ Rokycany	12
Řepka V., Trutnov,	23
Říha J., Hluboká,	14
Sagner V., Hronov,	21
Sakař F., Hora Kutná,	21
Salaba Ant., Citov,	9
Sandtner, Mnišek,	7
Sanytr A., Štramberk,	8
Sedláček P., Čejč,	8
Sedláček V., Chotělice,	3
Sedlák F., Klenovice,	6
Seelichová A., Písek,	7
Sekera F., Hlínsko,	37
Sichrovský V., Boušovice,	3
Sklenář, Popovice,	6
Skřivan F., Žamberk,	4

	Počet členů.
Sládek J.. St., Sedlo,	3
Sláměník F., Kroměříž,	20
Slavík J., N. Město n. Met.	31
Slavík K., Hostomice,	20
Smolík, Dětěnice,	7
Snížek M., Popelín,	18
Sobotka V., Záboř,	10
Souček F., Náchod,	17
Spinár J., Polná,	39
Starosta J., Benešov,	3
Starý J., D. Bobrová,	3
Stehno J., Ústí n. Orl.,	63
Steinhauser a Korb, Plzeň,	79
Steinmetz E.. Vejmyslice,	6
Stejskal J., Bystřice n. H.	3
Stocký A., Blatná,	20
Stöhr J., Vamberk,	35
Stráník V., Morašice,	12
Strašek V., Medlešice,	14
Stropek L. E., Budějovice,	6
Strupel, Novoměřice,	14
Studený V., Češov,	13
Stürzenhofer J., Obranice,	2
Suchánek K., Zlonice,	2
Suchý, Křížanky,	2
Suda A., Frassin,	2
Suk Jos., Čečovice,	20
Svoboda F., Radnice,	10
Svozil F., dr., Litovel,	5
Sýkora F., Mirovice,	22
Szarzec O., Vsetín,	8
Šádek J., Líbštát,	4
Šafránek H., Svíny Trhové,	19
Šašek J., V. Mezeříč,	20
Šašek J., Žďár,	21
Šedivý J., Kladno,	22
Ševčík J., St. Břeclava,	22
Šildberger J., Bučovice,	10
Šimek A., Bělá,	33
Šimek V., Písek,	3
Šimr C., Horažďovice,	42
Šindelář C., Světlá,	17
Schwarz J., Přestice,	60
Škorpil V., Vys. Mýto,	28
Škořepa P., Smiřice,	11
Šmíd V., Kumžák,	15
Šmídová F., Rokycany,	14
Šmidt A., Štěpánov,	7
Šobr T., Husinec,	13
Šorejs Fr., Loukov,	14
Špale V., Krásná Hora,	7
Šperlín M., Kroměříž,	10
Špinar F., Roveěčín,	8
Špoutil A., Nymburk,	65
Šťastný, Smolnice,	13
Štěpánek J., Bavorov,	15
Štuchl P., Vlt. Týn,	25
Štursa F., Rájec,	61
Táborský J., Březany	3
Tachecy E., Jilové,	5
Tašek, Zlonice,	4
Tauer M., Klenč,	4
Teplý F., Tuchov,	4
Tichý J., Černovice,	8
Till F., Jevíčko,	15
Tlapák, Zaječice,	12
Tocháček J., Krucemburk,	17
Trpkoš H., Nasavrchy,	7
Tuna J., Olešnice,	28
Turek E., D. Královice,	8
Tvrzský A., Šárová Lhota,	12
Urbanec V., Holubice,	7
Urbánek J., Vrbová Lhota,	11
Vaculík F. P., Hustopeč,	6
Vagner F., Pan. Týnice,	5
Valečka F., Merklín,	10
Válek J., Hutisko,	7

	Počet členů
Váně J., Bučín,	2
Vaněk Fr., Kroměříž,	3
Vaněk V., Bezno,	5
Váša V., Čáslav,	16
Váša, Louny,	3
Vašek A., Opava,	18
Vatký A., Louny,	5
Vávra J., Proseč,	20
Velingr A., Nepomuky,	21
Veselý J., Borová,	21
Veselý V., Slané	22
Vesselik J. G., Litomyšl,	41
Veženský K., Chejnov,	19
Vilím A., Studenec,	2
Vildt M., Zbirov,	20
Víška K., Letovice,	17
Vítek J., Nivnice,	6
Vlasák F. Kamenice n. Lipou,	31
Vodňanský J., Milevsko,	25
Vlk A., Telč,	4
Vokurka, Břasy,	17
Volf A., Krhov,	10
Vondráček F., Lány,	4
Vondra J., Křeštovice,	11
Vondra J., Litomyšl,	8
Vozka V., Hora Kutná,	6
Vraný J., Peruc,	25
Vyskočil, Sp. Pořič	3
Vyskočil V., Stičany,	4
Vyšata V., Přibyslav,	18
Wünsch V., Rokycany	10
Zahořík F., H. Týn,	17
Zákrejs F., Polička,	74
Zdráhal Č. Plumlov,	13
Zelner, Sadská,	11
Zeman J., Kostelec n. O.	50
Zörkler E., Stráž,	6
Zollšnajdr A., Úpice,	15
Zvolánek H., Nov. Ves,	8
Zych J., Vys. Mýto,	3
Zylvar J., Skuhrov,	6
Žalud, Hořovice,	12
Ždichynec F., Klobouky,	12
Žert, Záboř,	3

Základové

hospodářství.

Sepsal

E. Jonák

z Křince.

Matice lidu ročníku V. číslo 2.

(Běžné číslo 26.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1871.

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze.

Předmluva.

Jest tomu již mnoho let, co jsem byl vybízen od několika mužů na slovo vzatých, zejmena od dra. *Riegra* a dra. J. *Grégra*, abych uživ vědomostí a zkušeností na dráze učitelské nabytých, uvázal se v sepsání nějakého díla o tak zvaném *národním hospodářství* českým jazykem.

Jsa v oboru tom nejen na stolici učitelské než i pracemi literárními od dávné doby činným, měl jsem zajisté k sepsání díla podobného dobré vůle s dostatek, chovaje přesvědčení, že práce ta k všeobecnému prospěchu národa našeho velice jest žádoucí, avšak při mnohostranném a namáhavém zaměstnání svém času prázného až příliš málo. Zároveň netajil jsem se tím, že mi překonati jest obtíže velké i četné.

Než jsem se k psaní odhodlal, musil jsem především nabyti úplně jasného světla o tom,

jakého účelu dílem tím dosaženo a který bude kruh čtenářstva, jemuž dílo podáno býti má; při tom při všem musil jsem se s velkým namáháním pokusiti o to, abych si utvořil názvosloví co možná správné; neboť ačkoliv za našich dob dosti již píše se o hospodářství národním, přece názvosloví jeho ani není ustáleno aniž vědecky dosti vytříbeno.

Po delších přípravách nabyl jsem o úloze své jasného ponětí a shledal jsem, že v našich poměrech běží *o věc trojí*:

1. o knihu *pro lid*, kterouž by se v něm šířily rozumné náhledy hospodářské;

2. o knihu *pro školy*, a to tím více, ano vyučování hospodářství bohu díky nabývá vždy širší půdy, a

3. na konec teprvé o *úplnou soustavu* vědy co výtěžek dlouholetých snah čistě vědeckých, kteroužto by literatura naše jaksi se ctí mohla vstoupiti do kruhu literatur národů pokročilejších.

Trojí úlohu tuto chtěl jsem rozřešiti.

Zanášejícímu se prvními přípravami k sepsání knihy *pro lid náš*, dostalo se mi r. 1867 v Paříži do rukou výtečné dílo *Rapet*-ovo, dílo o národním (politickém) hospodářství takové ceny, že jsouc pro lid psáno nemá sobě rovna; i roz-

hodl jsem se bez odkladu, že vezma si dílo to pro vzácné jeho vlastnosti za vzor, napíšu pro krajany své dílo podobné jazykem českým.

Napsav, nazval jsem je: *Základové hospodářství* a přál bych si, aby prostý název *hospodářství* vůbec zachoval se v literatuře naší na místě názvu v obyčej vešlého, přece však nikoliv příhodného *národního* aneb *politického hospodářství.*

Pravou radostí bylo mi usnešení „*Matice lidu,*“ že vydá knihu mou, poněvadž nadíti se mohu, že tím spůsobem největšího dojde rozšíření právě v těch kruzích, do kterých vniknouti má.

V přítomné chvíli pracuju pilně o *druhé části* úlohy své i doufám, že ji dokončím během roku tohoto a že knihou poskytnu pomůcku pilným *svým posluchačům na polytechnice české*, jimž k svému velikému potěšení přednáším již po druhý rok českým jazykem o vědě hospodářství.

Teprvé na konec chci, pokud mi bůh síly popřeje, sepsati soustavu vědy té a tím dovršiti úkol svůj.

A nyní buď mi popřáno, abych pronesl jen několik ještě upřímných slov.

Knihu tuto psal jsem s plnou vřelou chutí; má-li nčkteré vady do sebe — a které dílo lid-

ské by jich nemělo! — budiž o vadách těch souzeno shovívavě.

Knihu svou provázím srdečným přáním, aby vydala užitek zvláště kruhům těm, pro něž psána jest; kruhy ty shledávám v obyvatelstvu venkovském, k němuž srdce mé stále připoutáno se cítí, — vždyť pak jsem sám vnukem rolníka českého! —

V Praze dne 1. ledna 1871.

Prof. dr. Eberhard Jonák.

Úvod.

I.

Chudobná osada.

Osada Petrovice v severovýchodních Čechách velmi šťastně byla položena. Rozprostírala se po jižním svahu vršku, který na sever od Petrovic přecházel v rozsáhlejší rovinu, ohraničenou lesy, lemujícími obzor v zimě v létě zelenou obrubou. Středem roviny té tekl potok v lesích oněch se prýštící, jenž tvořil při spádu svém s roviny značný vodopád.

Po úpatí vršku táhla se široká císařská silnice, vedoucí do většího města as půldruhé hodiny na západ od Petrovic ležícího. Na jih od Petrovic rozprostírala se malebná krajina, kterou vinul se potok hojným křovím na březích svých vroubený, až se ztrácel mezi vrchy, jež čím dále tím výše se pnuly. Vísky sem a tam roztroušené utěšený doplňovaly pohled na tuto krajinu obzvláště od kostela uprostřed osady na malé planině se nalezajícího. Před kostelem stálo několik košatých líp, v jichž stínu sousedé Petroviční rádi sobě hovívali.

Než jakkoli krásná byla krajina ta na pohled, jakkoli příroda zde poskytla člověku všelikých prostředků k blahodárné a výdatné činnosti: osada Petrovická jakoby neměla tušení o všech těch výhodách a pranic si jich nevšímala. Všecky ty při-

rozené poklady ležely ladem. Nebylo tu pracovité ruky, jež by prospěchů, přírodou tu poskytovaných, byla použila.

Potok, rovinu nad Petrovicemi protékající, vystupoval každé jaro, ba po každém lijáku z břehů svých a zatopoval všecky pozemky okolní, čímž se tyto tak zanesly, že místo tučných luk byla tu jen bařinatá pastvina, rokytím (šáchorem) a vodními bylinami porostlá, jež nemoci a nákazu mezi dobytkem i lidmi šířila. Také tam bylo vidět pásti se na nejvýš několik bídných kusů krav a skotu beze všeho pořádku. Role měla sice dobrou půdu, než za příčinou nedbalého vzdělávání jakož i ustavičného setí jednoho druhu obilí na témže pozemku, bývaly žně vždy prašpatné. Jen když se urodilo trochu toho ovsa na chleba pro lidi a na omastek koňům do řezanky a pak dosti bramborů pro lidi a pro prasata, byli Petroviční již s úrodou úplně spokojeni. Pro nedostatek píce a proto i dobytka, což opět bylo jen následkem špatných luk, nemohli obyvatelé, kteří nic nevěděli o umělém vzdělávání luk, pole svá tak hnojit, jak k docílení lepší úrody jest nutno. Každý rok nechávali značnou část půdy ladem ležeti a ztráceli tak užitek, jakého lze docíliti moudrým střídáním. O pěstování bylin obchodních, živících často celé dědiny, beztoho nic nevěděli. Vzdělávání rolí dělo se posud jako za předků nynějších obyvatelů. Žito, trochu špatné pšenice, ječmen, oves a hlavně brambory, pak trochu konopí pro vlastní potřebu — tyť byly plodiny Petrovic. Připojíme-li ještě něco hrubé zeleniny a nechutného ovoce ze špatně pěstovaných stromů, máme úplný seznam veškeré sklizně. Něco málo žita, vajec a drůbeže dováželo se do města na trh, aby se z utržených peněz mohly zaplatit daně a čeho nejnutněji potřebí,

koupit, ačkoliv často i tyto peníze za pálenku a tabák opět zůstávaly v krčmách města.

Vůbec nejel žádný Petrovický z trhu, aby se nezastavil v některé krčmě, kde pak nastalo hulákání a často praní, v čemž se Petrovičtí obzvláště vyznamenávali. Nebylo trhu výročního daleko v okolí, kde by Petrovičtí nebyli naplodili ostudy a rvačky, tak že bylo to jedno, řekl-li kdo Petrovický nebo rváč a ochlasta. V osadě samé pak nebylo mimo kramáře, zedníka, truhláře, tesaře a kováře žádného průmyslníka.

K bídným těmto poměrům družila se ještě zášť obyvatelů Petrovických proti všem, kteří v lepších se nacházeli poměrech; myslilit, oč mají bohatí více nežli chudí, o to že okradli tyto, a že kdo jednou jest bohat, bohatým zůstane, chudý pak nikdy blahobytu se nedodělá. Proto také, chtěl-li kdo z města zakoupit se u nich, kladeno mu tolik překážek, že musel upustit od předsevzetí svého. Nepomyslili ani na to, že by jim přibylo tím nového kapitálu a pracovitých občanů, jakož i že by poptávkou zvýšila se cena jejich pozemků.

Petrovice samy vypadaly zcela dle zevnějšku obyvatelů. Špinavé, těsné chalupy se spukřelými polovrátky a jedním začazeným, více díře podobným oknem, se střechou z rozedraných došků, z nichž každý vítr opět kusy odnášel, byly obydlím Petrovických. V chalupách těch nacházela se obyčejně jediná světnice, v níž celá rodina, pes a namnoze i prasátka pohromadě přebývali. Před chalupou pak bylo hnojiště, z něhož hnojnice po vršku dolů stékala ne právě příjemné šíříc výpary. Polní nářadí, vozy, pluhy, dříví k pálení, to vše leželo tu na hromadě, vystaveno jsouc účinkům slunce a deště. O zahradách ani pa-

mátky; jen tu a tam bylo kus zlámaného plotu z pletených tyček, chránících přístup dobytku k zelenině někdy tam nasázené.

Několik ovocných stromků bylo tam sice vidět, avšak i ty ukazovaly, jak se Petroviční starali o jich pěstování. Celé skřivené, zohybané, neušlechtěné, dávaly jen trpké ovoce. Aby si snad obyvatelé Petrovic hleděli nějakých druhů zeleniny, jež přece tak zdravé jsou a jídlům tolik přidávají chuti, to jim ani nenapadlo. A což teprv by se muselo říci o květinách! Na ty si nikdo ani nevzpomněl; stálo by to práce a péče a k čemu by se o to starali? K jídlu to není a darmo ty hrnce jen překážejí, a v zahradě beztoho květiny hned uschnou. K čemu tedy takové hlouposti!

Na silnici pak pod osadou válelo se hejno dětí, mařících takto čas, po který by byly ve škole měly seděti. Cesty polní k jednotlivým pozemkům byly tak mizerné, že nebylo možno, špatnému beztoho dobytku na chatrné vozy mnoho naložit, čímž nastala potřeba častější jízdy a ztráta času.

O cestách z jednotlivých stavení k silnici se takřka nemohlo ani mluvit. Každý jel se svým potahem, jak mohl a jak se mu to zdálo blíže.

V zimě pak, kdy přestaly práce polní, trávili Petroviční v krčmě žida Leviho, kde nejeden propláchnul hrdlem v pálence často i semeno pro příští rok.

Takový byl stav osady, když se tam vzdor všem nesnázím zakoupil pan *Jelínek*, jenž po dlouholetém působení v úřadě profesora na vysokých školách zatoužil po tom, aby zásad, o jichž pravosti tak drahný čas bádal a které theoreticky vykládával, nyní též v praktickém životě zkusil a tak sám nejlepším spůsobem se přesvědčil o pravdě všeho toho, čeho se byl dle zásad vědeckých do-

pátral. Byl pan Jelínek zrozen v blízkém městě, z rodičů, kteří sami náleželi stavu rolnickému, čímž i v něm náklonnost k němu vzrostla, a v celém okolí znám i ctěn, což mu značně umenšilo překážky spojené s usazením se v Petrovicích. Pan Jelínek dobře byl seznal, že možno zde docíliti znamenitých výsledků, užije li se jen příležitosti, jakouž příroda sama zde podávala duchu podnikavému krásnou a v každém ohledu výbornou polohou celé krajiny. Avšak dobře též uznával, že Petrovice přes všecky své přirozené přednosti zůstaly za všeobecným pokrokem, jaký se jevil jinde v polním hospodářství a průmyslném životě. Umínil si tedy, že přispěje k tomu, aby Petrovice přivedeny byly na stupeň dokonalosti, jaký jim přírodou samou vykázán byl, a tak že stane se dobrodincem svých rodáků. Znal následky takového zdokonalení, než i obtíže s tím spojené nepodceňoval, překážky, jaké se mu v cestu klásti budou, předsudky, lenost, zášť a pomluvu, všechny předvídal. Než to ho neodstrašilo; umínil sobě, že neupustí od cíle vytknutého, a nebál se tedy práce.

Uznával ale, že potřebí ohlédnouti se po spojencích, kteří by mu v důstojné práci té mohli činně přispěti, a po takových tedy nejdříve počal se ohlížeti.

II.

Osada zámožná.

Osada Petrovice ležela na bývalém panství knížete Š . . . ., který měl také u Petrovic zámek, avšak nebydlíval v něm, nýbrž v sídelním městě,

kde měl skvostný palác, jen někdy v letě se podíval na venek a tu nezdržel se dlouho; bylo mu protivným, dívati se na spustlost Petrovických. Kníže by byl rád jim pomohl, avšak uznával, že tu nestačí jen pomoc peněžitá a proto s radostí uvítal záměr pana Jelínka a slíbil, že všemožně jej v působení jeho bude podporovati. Náhodou naskytla se brzy příležitost k tomu. Starý osmdesátiletý farář Petrovický právě zemřel; poněvadž pak byla fara jeho patronátní a kníže Š... byl patronem, tož obdržel faru kněz mladý, řádný a vzdělaný, který slovem i příkladem na lid výdatně působiti mohl. Byltě nový tento pan farář muž v každém ohledu dokonalý, jenž dobrým svým příkladem ukazoval osadníkům svým cestu pravou. Nekázal jen o vzájemné lásce křesťanské, nýbrž skutkem ji vždy osvědčoval a jak kázal, tak i jednal. Kdekoliv bylo pomoci neb rady jeho potřebí, tam přispíval činně, nečekaje teprv na požádání, ani po poskytnuté pomoci na vděk.

Ne menší péči měl pan Jelínek o to, aby správa obce dostala se do rukou muže dokonalého, rázného. Dříve nikdo nechtěl býti představeným, tak že obyčejně padla volba na jednoho chalupníka, který býval dříve vojákem, avšak o potřebných ku řízení obce vědomostech neměl ani zdání. Proto byla správa obce, mohlo-li se vůbec o ní mluvit, velmi bídná. I tomu se nyní odpomohlo, a v čelo obce postaven hlavně vlivem páně Jelínkovým muž vzdělanější, pořádný a rázný, který znal své povinnosti, avšak i práva svá, a nikdy od nich neupustil.

Tím spůsobem rozmnožil pan Jelínek síly své a mohl pomocí svých spojenců z rozličných stran na lid působiti.

Především jednalo se mu o to, aby dobrým

výsledkem podniků svých lid navnadil k následování příkladu svého. Počal tedy zaváděti na statku svém opravy všeho druhu; nakoupil hospodářských strojů, zavedl řádné střídavé hospodářství, hleděl k tomu, aby dobrou pící zvelebil chov dobytka, hnojil dokonale pole atd. Ještě se mu nedostávalo potřebného k tomu kapitálu, vydlužil se u hypoteční banky a splácel tam pomalu úroky i kapitál najednou. Výsledky, jichž tak docílil, pobídly několik větších sedláků, kteří ještě více ponoukáni byli přispěním knížete, tak že i oni sem tam k nějakým opravám se odhodlali. Než pořád musel zápasiti s rozmanitými předsudky a jinými překážkami. Vyskytli se i zlomyslní lidé, kteří měli radost, když něco dobrého se nezdařilo, kteří bránili šíření se užitečných novot, kde a jak mohli. Často doznal i pan Jelínek u lidí, jimž z nouze pomohl, jež zachránil před úplným úpadkem, nejhnusnějšího nevděku, tak že se zdálo, jakoby z toho měli radost, mohli-li se pochlubit, že za dobrodiní jim prokázaná zlým se odměnili. Chtěl-li pan Jelínek tedy něco řádného docíliti, musel všude sám dohlížeti, radou i skutkem. Jakmile viděl, že odpor proti novotám nebude již tak mocný, obrátil zřetel svůj na upravení potoka. Kníže ochotně věnoval polovici nákladu ze svého jmění a druhou polovici zapůjčil tak, že se mu splácela ve lhůtách ode všech, kteří měli pozemky u potoka. Pan Jelínek pak sám řídil veškeré práce. Vypracoval především návrh, jak by lépe dala se zužitkovat obecní pastvina. Rozměřil ji dokonale, nakoupil potřebných k odvodňování hlíněných trub a v brzkém čase byla práce a to s malým jen nákladem hotova.

Potok byl ohražen, voda z bařin svedla se v strouhy a tak učiněna z bařinaté pastviny krásná,

tučná louka, dávající výdatnou píci pro dobytek, čímž i chov dobytka zveleben a nabyto pro pole hojnost hnoje, kterého se dříve nedostávalo.

Vodopádu, který potok tvořil, upotřebil pan Jelínek k postavení mlýna, s nímž spojil pílu a stoupy, což vše osada dříve neměla. K stavbě mlýna toho použil pan Jelínek nové zásady, turbiny, čímž se působnost celého ústrojí zvýší a jakost výrobků značně zlepší. Netrvalo to dlouho a stál tu řádný americánský mlýn, kam z celého okolí se obilí sváželo ke mletí, ana nikde jinde nepřipravována tak krásná a dobrá mouka, jako tam. Než i průmyslný jakýsi rozsáhlejší závod hleděl v osadě zavésti a to obzvláště proto, poněvadž tu nebylo tolik pozemků, aby všichni obyvatelé byli mohli vždy pracemi polními býti zaměstnáni.

Krajina obzvláště hodila se pro pěstování lnu, který až posud skoro pranic se tu nepěstoval. Před lety arciť bylo jinak. Tu se pěstoval len, a doma se připravoval, spřádal a setkával. Proto bývali tenkrát Petroviční mnohem lépe ošaceni nežli nyní, kdy si museli látky kupovat ve městě, k čemuž se neradi odhodlali. I odprodal pan Jelínek část pozemků za svým mlýnem společnosti akcionářů, kteří tu vystavěli přádelnu. Arciť nešlo to tak snadně. Petroviční byli tuze zvyklí na dřívější svou nečinnost a špínu, tak že s takovým obratem nemohli se hned spřáteliti. Největší nevoli ale vzbudilo u nich, že do přádelny přišlo skoro sto dělníků cizích, kteří také od Petrovických z počátku mnoho museli snášet příkoří, jsouce považováni za hejno vyžíratelů, kteří jen domácím škodí a zboží jim zdražují.

Mezitím též nový farář přívětivým svým chováním získal si důvěru osadníků, takže veliký

měl vliv na zušlechťování mravní povahy jejich, čímž silně podporoval snahy páně Jelínkovy.

Tak změnila se za několik let působením pana Jelínka tvářnost zevnitřní i vnitřní osady i osadníků. Domky vystavěné od akcionářů pro dělníky přádelny zalíbily se znenáhla i Petrovickým, tak že i oni své špinavé chalupy počínali opravovati; zahrádky u jednotlivých stavení množily se, ba i hnojiště lépe se zřizovala, aby hnojnice neodtékala a nejlepší takto látky na zmar nepřicházely.

Osada celá byla jako vyměněna. Pan Jelínek vypracoval plán, dle kterého se mělo při všech stavbách pokračovati, aby všechna stavení tvořila po jistém čase souladný celek. Ve středu osady byl kostel jako dříve; na prostranství okolo kostela byly na jedné straně fara, škola a obecní dům, na druhé straně pak stavení pro všeobecné potřeby osadníků, totiž obecná kuchyně, v níž vařena v letě jídla několika osobami pro celou obec, tak že zbylo více sil pracovních pro polní práce, dále obecná prádelna a obecná pekárna. Všechna ta stavení tvořila prostranství ze tří stran pěkně ohraničené, totiž kostelem na severní, farou, školou a obecním domem na východní a ostatními domy na západní straně. Taktéž jednotlivá obydlí stála nyní v jakémsi ladu a skladu, skoro před každým stavením byla zahrádka květin, za stavením zahrada ovocní a pro kuchyňské rostliny a na patřičném místě dvora chlévy.

Při tom však nejvíce hleděl pan Jelínek, aby dorůstající mládež naklonil svým náhledům, což se mu při jeho vlídnosti a vážnosti také dařilo. Staří, již nejvíce mu odporovali, znenáhla vymírali, tak že po dvacetiletém úsilovném působení byly Petrovice i obyvatelstvo jejich, které se

v době té skoro zdvojnásobilo, zcela přeměněny. Hrubost a divokost, lenost a špinavost, kterouž byli dříve Petroviční prosluli, vymizela skoro zcela; na trzích a v hospodách městských se již neprobíjel poslední peníz za prodané zásoby. Druhy plodin do města na trh vozených rozmnožily se značně, rozmanité zeleniny, chutného ovoce, krásného tučného mléka, tvarohu a másla mnoho se prodávalo, poněvadž z žádné jiné osady tak dobré do města se nepřinášely. Ba i včely v zahradách bylo vidět, což též mnohý peníz do hospodářství přineslo.

Ale jako vůbec štěstí nikdy nebývá úplným, tož i zde mnozí dali se svésti k nesmyslným, nepředloženým podnikům, jichžto nezdaření pak nepřičítáno jinému, nežli novotám a opravám od pana Jelínka zaváděným. Ti pak, kteří tím způsobem přišli o své jmění, stali se největšími odpůrci Jelínka a podněcovali ostatní proti němu. Obzvláště nyní, když po nešťastné válce neúroda počala se rozšiřovat, měl pan Jelínek těžké postavení. Jediným prostředkem, zabrániti opětnému úpadku v předešlý stav, zdálo se mu poučování obyvatelstva a k tomu se nyní odhodlal.

Příležitost k započetí poučování takového brzy se mu naskytla.

V neděli odpoledne sedávali obyčejně sousedé pod lípami před kostelem, hovoříce o týdenních událostech. Tak bylo i v červenci 186* na místě tom živo a hovor, jak přirozeno, hlavně vedl se o minulé válce a o smutných do budoucnosti vyhlídkách. Mluveno o tom, jak odpomoci bídě, která obzvláště chudých nejvíce se dotkne. Různých o tom pronešeno mínění, až konečně zvítězil náhled, že by vláda měla podporovati více ty, kdo mají se báti drahoty. Obzvláště mínil

sedlák *Novotný*, řádný ale trochu prudký muž, že by vláda měla vždy, kdy jednotlivec nutně potřebuje, zapůjčit mu peníze, aby nepadl do rukou lichvářům, kteří jej pak obyčejně na mizinu přivedou. Událť se před krátkým teprv časem podobný případ v osadě. Sedlák jeden, zadluživ se trochu a nemoha později dluh v patřičný čas splatit, vypůjčil si peněz od známého lichváře. Ten měl zvláštní spůsob půjčovati peněz. Dal si totiž podepsati od dlužníka svého směnku, říkávaje těm, kteří nevěděli, co směnka znamená — a těch byl značný počet — že jest to již takový obyčej nyní, že se nepůjčuje na obyčejný dlužní úpis, nýbrž nu směnku, což prý jest pohodlnější. A tu nevydal směnky na sumu tu, kterou dlužník obdržel do ruky, nýbrž na tu, které původně si žádal, ačkoliv od ní odčítány dříve ohromné úroky a značná část peněz, jak říkali, za opatření jich. Tak se stalo, že sedlák chtě sto zlatých, obdržel padesát, a přece musel přijmouti směnku na sto znějící. Poněvadž mu padesáti zlatými nebylo pomoženo, musel si vypůjčit na novo, a přijmout směnku opět na sto zlatých znějící. Když pak měl oplácet a neměl, tu se ukazoval lichvář laskavým a řekl: „Nu, když nemáte nyní, budete mít později; podepíšete mně tedy novou směnku. Ale za to, že Vám déle počkám, musíte mi několik zlatých slíbiti, ne hned dáti, a ty si připíšem k starému dluhu. Než bude směnka splatnou, budete mít dávno peníze pohromadě.“

Do rukou takových lichvářů upadl i onen sedlák; lopotil a dřel se celý rok, aby dluh splatil, avšak ten místo aby ubýval, tím více vzrůstal.

Když pak již lichvář sám se obával, aby nepřišel o své peníze, prodal sedlákovi statek v exekuci, tak že mu nezbylo skoro pranic a on byl

rád, že obdržel místo dělníka v přádelně. To rozjitřilo celou osadu a proto i nyní s náhledem Novotného všichni souhlasili. Jediný pan Jelínek mlčel až se shromáždění utišilo a pak otázal se Novotného: „Vy jste pravil, že by vláda měla tomu, kdo peněz potřebuje, jich zapůjčit. Jak to ale myslíte? Jak pak může vláda peněz zapůjčovat, když žádných nemá mimo ty, jež my jí sami dáváme k tomu účelu, aby spravovala zemi? Aneb má bdíti nad tím, aby se nesměl brát vysoký úrok? Toho nikdy nedocílí, poněvadž ten, kdo nutně peněz potřebuje, vydluží si jich buď jak buď i na sebe vyšší úrok a lichvář vždy dobře se ujistí, dříve nežli zapůjčí; kdo nedá ujištění, nedostane také peněz.“

„Tak ale,“ pravil Novotný, „zůstane chudý vždy utlačeným a nemůže se z bídy své nikdy povznésti.“

„Mýlíte se, Novotný. Ač není možno, aby všichni chudí bohatými se stali, tož přece má se jim dostati aspoň ulehčení. I u nás v Petrovicích mnoho se stalo k tomuto účelu, a přece nepotřebovali jsme k tomu pomoci vlády, sami jsme si vše zařídili. Tak víte, jak znenáhla jste si u mne ukládali malé částky peněz, jichž jste si v týdnu ušetřili. Tyto malé sumy jsem já vám vždy zúčtoval, zařídil jsem vám zvláštní knížky, do kterých jsem Vám vždy zanesl, co mně kdo odevzdal a sám jsem měl knihu, kde zaznamenány jsem měl všechny vklady. Peníze tyto uložil jsem vám pod úrok a v několika letech jste sami viděli, jak hezké sumičky vám z volného toho ukládání vzrostly. Taktéž víte, že jsme si zařídili zvláštní spolek za tím účelem, aby jednotliví členové malé částky peněz tam ukládali a penězi takto nabytými pomáhali jednotlivým členům zápůjčkami.

Tak jsme si často pomáhali sami, aniž by nám bylo potřebí teprv vlády se dovolávati. Arcit nám bylo tu zápasiti s mnohými nesnázemi, obzvláště překážel pokroku z počátku ten zlořád, že, když některý člen, vypůjčiv si, stal se spolkovým dlužníkem a nechtěl v čas platiti, hned tu byli strýčkové, švakrové, bratranci, kteří nechtěli nikterak přísné vymahání dluhu připustit. Nyní však i to pominulo, an každý z nás ví, že takovým jednáním celý užitečný účel spolku stane se nemožným a škodí se tím jak spolku celému, tak i každému jednotlivému jeho členu, který jednáním takovým ve právech svých jest zkrácen. Vysvětlil bych vám, jak vůbec každý sobě může pomoci, ale k tomu by bylo potřebí, abych vám prvé ukázal jak jsou urovnány poměry lidí vespolně a že nelze všecky záležitosti zákonem vlády urovnati. Musel bych vám vyložit, že stav věcí vždy se zhorší, ruší-li se *přirozený* běh vývinu jejich, kdežto, pokračuje-li se v přirozeném pořádku, na mnoze můžeme poměry své zlepšiti.“

„O vypravujte nám o tom, pane Jelínku, my rádi vás budeme poslouchati.“

„Milerád vám budu o věcech těch vypravovati; než musíte míti trpělivost, neb nebudu s vypravováním svým hotov za jedno odpůldne, musíme se scházeti častěji.“

„To nám bude velevítané, aspoň tím více se naučíme.“

„Když jste tedy volni poslouchat, tož přijďte vždy v neděli, pokud počasí tomu dovolí, sem pod lípy; bude-li počasí nepříznivé, sejdeme se po požehnání ve škole, což nám pan *Pilný* jistě dovolí.“

„S radostí,“ odvětil pan Pilný, učitel na škole Petrovické.

„Nuže tedy na shledanou příští neděli.“

První zábava.

Vesmír řídí se věčnými zákony. Zákon mravnosti jest nutným základem obcování vespolného. K čemu jest také zlo na světě.

Jak jsme již pravili, přibylo do Petrovic pro nedostatek domácích lidí do přádelny mnoho cizích dělníků, kteří, při hrozící drahotě, mnohé působili panu Jelínkovi starosti.

Proto tím větší byla radost jeho a tím více doufal, že všelikým zlým následkům zabrání, když v následující neděli mezi sousedy uviděl též mnohého dělníka, jenž chtěl se také zúčastniti zábav a na něhož tedy mohl Jelínek moudrou radou značně působiti.

Započal tedy přednášky své, vysloviv prvé radost svoji nad četným se shromážděním, tím, že znázornil posluchačům svým stručně božský pořádek tohoto světa a věčné zákony jej řídící, že ukázal na soulad, panující v přírodě, vzdor zdánlivým odporům, na boje různých sil přírodních, jimiž se svět stále omlazuje. Dále slíbil ukázati, že i kolotání a neshody ve společnosti lidské udržují se v rovnováze a v určitých mezích věčnými zákony, že vše vyvinuje se ku všeobecnému blahu vzdor zdánlivým zmatkům v jednotlivých poměrech se ukazujícím.

Vyložil jim, že vždy dobrého bývá nám v hojnější míře uděleno, nežli zla na nás posláno, že konečně i zlo nikdy na dlouho neobstojí před vlivem dobra, tak že i ono jaksi svým působením na ducha lidského, svým pobádáním jako k vynalezání prostředků na jeho odstranění rozmnožuje dobro ve světě, a činí lidi lepšími a dokonalejšími.

Slova ta zavdala příčinu k rozmluvám s posluchači. Když tak pan Jelínek právě vyprávěl, že nemožno mysliti si změnu v jednotlivostech všehomíru, aby nepocítil ji zároveň i celek, ozval se sedlák *Křivánek*:

„Dle vašich slov by se zdálo, že vše na zemi dobře jest uspořádáno; ale já uvedu jen jeden příklad, že tomu tak není. Proč jest ku př. půda tak tvrdá pro toho, kdo ji musí vzdělávati?“

„Těší mne,“ odvětil pan Jelínek, „že mi podáváte příležitost, abych v příkladech vám ukázal, že vše slouží jen svým účelům. Vy, Křivánku, stěžujete si na tvrdost půdy, která by se arcit lépe dala orat, kdyby byla měkčí; než jak byste na takové půdě stavěl domy a jak by držely v ní kořeny stromů? nevyvrátil by je trochu silnější vítr? Kameník stěžuje si často na tvrdost kamene; kovář na pevnost železa, jež tolik potřebuje horka, nežli se kovati dá; dřevař proklíná často špalek, na němž mu sekyra stupí. Žádný z nich ale nepomyslí, že právě ta vlastnost, jež jemu se nelíbí, jinému jest ku prospěchu, a že i on má na prospěchu tom podílu. Kdyby nebylo železo tak pevné, jak by mohlo půdu rozrývati, kámen drobiti neb stromy káceti? Kdyby kámen nebyl tak tvrdý, jak by se daly z něho stavět domy? Kdyby konečně dříví nebylo tak tuhé, zdali by mohlo se z něho dělat trámoví a mnoho

jiných věcí? Ba ani s počasím nejsou lidé spokojeni. V letě je jim příliš teplo; tu zapomínají, že tepla nutně jest potřebí k dozrání obilí. V zimě hubují na studeno, aniž by vzpomněli na to, že právě mrazy připravují v půdě potřebných látek k budoucím žním? Tak býváme s mnohým nespokojeni, co vlastně k našemu dobru nevyhnutelně jest potřebné. Nespokojenost ta zakládá se však hlavně v tom, že každý jednotlivec hledí vždy jen k svému vlastnímu prospěchu; než ani tomu dobře nerozumí, an by jinak poznal, že vlastní prospěch vždy jest podmíněn prospěchem celku, neboť jednotlivci, co členu celku, nemůže se dařiti, když tento celek v bídě se nalezá. Vůbec nalezáme jak v zákonech, jimiž se řídí svět viditelný, tak i v těch, které vládnou ve společnosti lidské podivuhodnou srovnalost, o které ještě častěji si více promluvíme.“

„Než přece nezdá se mi vše dobře zařízeno,“ prohodil sedlák *Stejskal*. „Tak ku př. jsou nemoci, hlad, válka, bouře a krupobití, povodně a vše ostatní neštěstí, jež nás potkává, také dobrodiní? A což zvířata, jež člověka obtěžují a jemu škodí?“

„Dobrodiní to arciť není,“ odpověděl pan Jelínek, „než i takové nehody jsou na mnoze potřebny pro vychování člověka. Ostatně bývají takové nehody často zaviněné, aneb i když jednotlivci škodí, prospívají mnohdy celým krajinám. Připomínám vám jen bouřky, jež vzduch čistí a zemi občerstvují. Jiné nehody opět pobádají člověka k vyvinutí schopností jeho a dokazují potřebu žití ve společnosti, což opět probouzí lásku k bližnímu.

To vede nás k otázce o určení člověka. Člověk jest sice stvořen, aby se radoval z žití svého

v krásné přírodě, než přece by bylo lidstvo jen divým houfem, kdyby nepokračovalo k vyšší vzdělanosti vyvinováním nadání a schopností jemu propůjčených, kdyby nebylo sobě vědomo účelu svého, jenž jest sbratření vespolné, kdyby svobodné jednání své nepodřizovalo zákonu mravnosti a povinnostem, rozumem jemu vykázaným. Povinnosti ty jsou základem, z něhož jen lze mluviti o zájmech společnosti lidské. Nejvyšší povinnost jest ale, činiti druhým tak, jak si přejeme, by oni činili nám.“

„Hle,“ pravil Filfuka, známý to lichvář, „abychom věděli co dovoleno činiti a co ne, netřeba více znáti, nežli občanské zákony, tam je vše napsáno.“

„Mezi tím, co zákony zapovídají a mravnost dovoluje, je ještě veliká mezera,“ pravil pan Jelínek. „Ačkoliv zákony veliké služby prokazují lidem, tož přece mlčí o mnohých věcech, jež mravnost buď předpisuje neb zapovídá.“

Tu vkročil do řeči Moučka, kramář, který rád se honosil tím, že několik gymnasialních tříd proběhl: „Eh! vždyť nepotřebujeme ani zákonů, ani mravouky, ani konečně náboženství; vlastní zisk nejlépe nám ukazuje cestu, po kteréž máme kráčeti.“

„To se znamenitě mýlíte, pane Moučko,“ odvětil pan Jelínek. „Pravda sice, že jednáme vždy ve svůj prospěch, vykonáváme-li své povinnosti; nikdy ale není pravda, že zisk jednotlivce má býti měřítkem mravnosti. Chceme-li jednat dle povinností svých, nesmíme bráti při tom za měřítko jen zisk svůj; často považujeme za blaho, co se nám líbí, co se srovnává s naším pohodlím, vkusem, s našimi libůstkami a rozmary. To

však jest mylné, a obracuje pravé výhody naše ve škody.“

„Pravil jste, pane Jelínku,“ ozval se kramář Moučka, „že vše zařízeno jest ku blahu člověka. K čemu tedy jest to všeliké zlo tohoto světa? Toho nepochopuji.“

„A čím to jest,“ vpadl Novotný, „že špatnost bývá často povýšena, kdežto poctivost hyne?“

„Vysvětlím Vám především, čím to bývá, že darebáku často štěstí přeje, kdežto poctivec klesá. Není opravdu divu. Darebák má tytéž prostředky co poctivec, ale mimo to ještě jiné, kterých by poctivec nikdy nepoužil. Ostatně nebývají případy takové příliš časté. Nabude-li darebák bohatství, divíme se tomu, ztratí-li je opět, zdá se nám to zcela přirozeným. Když ale poctivec pilností, pořádností a šetrností jmění si udělá, jest to zcela přirozené. Co pak týká se zla na světě, tím my sami nejčastěji vinni býváme.“

Tu vpadl *Stejskal* do řeči, jenž rád neštěstí své jiným připisoval:

„Tak, bylo to také mojí vinou, když mi oheň strávil polovic domu, když moji voli morem zhynuli? Byla tím moje chyba vinna, když mi pukla zeď u stodoly a zabila mi krávu?“

„Milý Stejskale, nerad se dotýkám osobností; když mne ale vyzýváte, musím vám odpověděti. Byl by oheň u vás vzniknul, kdybyste byl hocha svého do školy posýlal a nenechal jej doma hráti si se sirkami? Také byste se byl vyhnul škodě, kdybyste se byl dal pojistit, jak jsem vám radil. Proč pak jste dále neodstranil kalužinu u své stodoly, která jest příčinou nemoci vašeho dobytka a chatrnosti stavení? Vzdor tomu, že jsme vám to radili, neopravil jste nic; nejste tedy ne-

štěstím svým sám vinen? Opatrností lze mnohým vyhnouti se nehodám.“

„Zlo v životě našem má ostatně i tu dobrou stránku, že nás ustavičně pobádá k užívání a zdokonalování sil a schopností našich. A tím stává se pravým dobrodiním pro lidstvo. Vidíme to v naší osadě. Pokud ještě byly horní louky potokem zaplavovány a močály tam se tvořily, bylo i v Petrovicích více nemocí než nyní, vzdor tomu, že je nás tu teď dvakráte tolik co dříve. I hlad nyní již nedostoupí nikdy té výše jako dříve; neboť mnoho pozemků, před tím ladem ležících, nyní se vzdělává, rolnictví se ustavičně zdokonaluje a nových vždy plodin nám poskytuje. Všecky tyto výsledky vznikly ale ze zla a pravda tedy, že i nehody nám přinášejí užitek a výhody.“

„Hle,“ pravil Novotný, „výhody ty musily se jen prací nabyti; práce jest ale sama zlo a břímě, přišlo tedy jedno zlo na místo druhého.“

„To se, milý Novotný, znamenitě mýlíte. Práce jest přirozenou potřebou člověka. Bez práce zanikl by člověk na těle i na duchu a brzo omrzel by jej sám život, nemaje pro něho ani vnady ani pohodlí. Práce zmírnila mnohé svízele tělesné. Život náš není již tak celkem lopotný, jako býval před časem; máme více pohodlí a práce sama v každém ohledu jest méně obtížnou. Proto nepovažujeme práci za zlo, nýbrž spíše za dobrodiní, poněvadž ona jest původem všeho, co nám vezdejší život činí příjemným.

Tím ukončíme první naši zábavu. Příště povíme si zas o něčem jiném.“

Druhá zábava.

Potřeby lidské jsou základem rodiny a společnosti, jakož i počátkem všeho užitečného na světě.

Obavy před velkou drahotou stávaly se vždy více podstatnými. Vědělo se již, že v celých Čechách žně jsou zmařeny stálým suchem, že i v okolních cizích zemích neúroda panuje, tak že potřeba obilí do příštích žní nebude uhražena a že snad zásoby z Uher a z Ruska nevystačí.

V některých krajinách vznikly proto již i nepokoje, jež pověsti ještě byly zvětšovány, tak že i strach před výtržnostmi počal se šířiti; všude bylo slyšet již nadávky a hrozby na lichváře a špekulanty, ba i tu a tam na trzích staly se již výtržnosti, když obchodníci skoupili obilí tam přivežené.

Proto těšilo velice pana Jelínka, že sousedé Petroviční, ano i dělníci z přádelny velmi četně dostavili se k druhé nedělní zábavě. Myslil si, že poučením zabrání výtržnostem, hrozícím zejmena od dělníků.

Počal tedy rozpravu těmito slovy:

„Těší mne, přátelé, že mi právě nyní prokazujete důvěru svou. Snad vám dlouholetou zkušeností svou v lecčems budu moci prospěti. Posledně mluvili jsme též o tom, že útrapy naše mívají nejvíce příčinu svou v naší nevědomosti a nepečlivosti, v našich chybách a vášních. Dnes promluvíme o tom, jak můžeme si ulehčiti útrapy, jsou-li již zde, obzvláště obezřelostí a srdnatostí.“

„Jisto jest, že má člověk mnoho potřeb.“

„Ba arciť, arciť,“ zvolal Stejskal a mnozí jiní.

„Potřeby nutno upokojiti; tak musíme denně jísti, chceme-li život zachovati. Člověk přijde nahý

na svět, potřebuje tedy šatstva, obydlí. Aby si věcí těch zaopatřil, musí každý pracovati, tělesně i duševně. Bez práce nikdo nejí koláče.“

„Potřeba neukojená jest soužením a útrapou; ukojení pak potřeby jest požitkem, tedy dobrem ze zla vyplývajícím.“

„Proč pak ale jest mnohým lidem požívání tak ulehčeno?“ otázal se *Vondřich*.

„I o tom pohovoříme; prozatím vám však pravím, že štěstí boháčů není tak velké, jak se zdá. Poněvadž zřídka kdy čeho postrádají, mají též méně požitků. Neboť čím méně živě cítíme nějakou potřebu, tím menší požitek způsobuje nám její ukojení.“

„To bych sám myslil,“ pravil *Krška*, sedlák. „Mohu-li rodině něco opatřit, čeho jsme si dávno již přáli, jest naše radost zajisté větší, nežli jakou může pocítit boháč, kterému nikdy nescházela.“

„Máte pravdu, Krško. Každý člověk však nyní již má aspoň to, čeho nutně k živobytí potřebuje. Ale i tyto potřeby jsou rozličné dle času a místa. V teplých krajinách mají lidé jiné potřeby nežli my ve studenějších, vzdělanější mají více potřeb, nežli nevzdělanci a tak působí mnoho ještě příčin na naše potřeby. I časem mění se potřeby naše.“

„Však na to právě každý si stěžuje,“ pravil *Mastný*. „Co jsem jen sám zažil změn v celém způsobu života! Dříve bydlela celá rodina v jedné jizbě, nyní musejí být třeba dva neb tři pokoje. Dříve nosil se v zimě v letě jeden šat, jen že v zimních měsících přehodil se ještě plášť, nyní potřebuje se kolikero šatů pro každé počasí. Dříve se pálily jen dračky, pak lojovky, a nyní

dokonce každý chce míti pěknou lampu a tak by se toho dalo napočítat až dost.“

„Milý příteli, pokrok jest lidstvu přisouzen; odjakživa chce si každý polepšit a co si z počátku jeden dobrého přivlastnil, stává se znenáhla majetkem všeobecným. Tak i tužby naše a přání jsou prostředkem ku zlepšení našeho postavení. Avšak zdokonalování domácího zařízení jest provázeno zdokonalováním mravů. Zajisté, bych jen jeden příklad uvedl, mnohý, jenž dříve v hospodě noci proseděl, nyní raději doma s rodinou tráví, poněvadž jest obydlí jeho příjemněji zařízeno. Ba i nyní při nastávající drahotě jest rozmnožení a rozšíření potřeb užitečným.“

Tato slova vzbudila značné pohnutí podivu v posluchačstvu.

„Dokážu vám, že by nyní ani taková drahota, jakou jsme měli roku 18 . ., nebyla tak krutou jako tenkráte. Mylně se má za to, že osvěta činí chudého ještě chudším, budíc v něm potřeby, jež nemůže ukojiti. Tomu není tak. Jest-li chudý obmezen jen na to nejpotřebnější, nemůže si ničeho více utrhnouti, má-li ale více potřeb, může nejméně nutnou zanechat a co mu takto vybude, na ostatní vynaložit. Kdo jí stále jen brambory, nemůže si nic více utrhnout, kdo však jí maso a moučná jídla, může nejdřív nechat masa a zbude mu víc na moučná jídla. Vzpomeňte si na to, jak jste to dělávali v Petrovicích tou dobou, když jsem k vám přišel. Jedli jste chleba, brambory a trochu špatné zeleniny. Bylo-li pak málo práce a vše drahé, tu jste se nemohli v ničem uskrovnit, museli jste všeho míti zrovna tolik, co předtím; nastal tedy hlad. Nyní žijete zcela jinak. Máte ráno mléčnou polívku a v neděli i kávu, v poledne polívku,

často maso, moučné jídlo neb zeleninu, večer přijde i sklenice piva. Dejme tedy tomu, že se zdraží. Tu přestanete kupovat nejdříve kávu a cukr, potrvá-li drahota déle, přestanete pít pivo a tak zachováte více na ostatní potraviny.“

„To je v skutku pravda,“ pravil Mastný a mnozí mu přisvědčovali.

„Přesvědčíte se ještě vícekráte, že stav chudého nyní již se zlepšil, a že vůbec vládne znamenitý pořádek. Celé bytí společnosti lidské zakládá se na službách, jež si lidé vzájemně prokazují. K ukojení potřeby své potřebuje člověk namáhání, práce jiných.“

„Jakže,“ zvolal prudký kovář *Maštěra*, „co si vydělám, to snad mám k poděkování jiným?“

„Co potřebujete, kupujete za výdělek svůj; kdo však dělá váš chléb a šaty? Kdo vám přiváží maso? Kdyby vám toho jiní lidé nezaopatřili, zdali svedl byste to na své kovadlině?“

„To bych toho as málo nadělal.“

„Vidíte tedy, že vlastně jen práci za práci si vyměňujete. Potřeby tedy hlavně spojují vespolně všechny lidi a národy; chceme-li žíti, užíváme výrobků práce aspoň polovice celého světa.“

„Ale smutná to věc, že dary přírody jsou často tak daleko vzdáleny od těch, kdož jich potřebují,“ pravil Moučka. „Tak ku příkladu, káva, cukr a koření jsou nám velmi prospěšny v našich studených krajích a přece rodí se jen v teplých pásmech; pro naše nemoci rostou léky na sta mil daleko.“

„Nový to opět jen důvod,“ odpověděl pan Jelínek, „abychom chválili prozřetelnost, že nás spojila páskou vzájemnosti. Kdyby nebylo zapotřebí, aby jeden národ zaopatřoval si potřeby své od druhého, národové by se vespolek nepoznali

a zůstali by sobě cizími. Jak by to vypadalo pak při drahotě, kde dováží se k nám teď obilí z končin vzdálených, ba i přes moře? Nevěděli bychom ani my, že tam a tam mají nadbytek obilí, aniž by jinde věděli, že my obilí potřebujeme. Právě potřebami vyvinula se vynalezavost naše; spojení obchodní, vynálezy ve vědě a průmyslu touže mají příčinu. Potřeby jsou původem nynějších strojů, které ušetřují nám tolik práce, a více upotřebují sil přírodních.“

„Já ale nic o tom nevím, že bych byl práce ušetřil,“ pravil Stejskal, „práce polní je posud tak těžkou jako dříve.“

„To jistě není pravda, Stejskale; vždyť vynalezeno již tolik strojů hospodářských, že se jimi práce značně zmenšila; vy jich ale posud neznáte, proto se Vám zdá, že práce vaše pořád stejně jest namáhavá. Avšak mimo to, pomněte jen na doby, kdy nebylo ani pluhu, a jak byla asi tehdy práce polní těžká, a uznáte, že se vám práce přece ulehčila. Ba za nedlouho snad i kosení luk a žnutí obilí bude se dělat strojem.“

„Pro Boha, kde pak najdeme my práci?“ zvolalo několik nádeníků a čeledínů.

„Ani vy se nepotřebujete obávat o výdělek, zajisté že se vyskytnou opět jiné potřeby, k jejichž upokojení opět bude práce vaší zapotřebí; jen ten bude rozdíl, že práce ta bude méně namáhavá.“

„Nyní vám ještě ukážu, že potřeby naše jsou základem společnosti. Viděli jsme, že můžeme potřeby své ukojit jen prací jiných, uvidíme, že konečně práce jest základem všeho obcování vzájemného u lidí. Každá věc, kterou kupujeme, shotovena jest prací jiných lidí. Prodáváme-li co, čekáme na ty, jimž jest věc ta potřebná. Čím

více mají ostatní lidé potřeb, tím spíše a lépe můžeme my práci svoji zpeněžit. Dobře je tedy, když je blízko nás mnoho lidí bohatých, kterým můžeme výrobky práce své prodávat. Co pak platí o jednotlivci, platí také o národu celém. Čím bohatší jsou sousedící nám národové a čím pilnější my, tím větší potřebou jím jest, výrobky naše nám odkupovati, což pak pro nás jest užitkem. Jest tedy nesmyslem, záviděti bohatství sousedům, ať již jednotlivcům nebo celým národům.“

„To je mi sice jasno,“ pravil Krška, „že bohatství zámožných není na škodu chudým, než pravdou zůstane, že chudí přece jen těžko mohou ukojiti potřeby své.“

„A jen společnost lidská jest tím vinna, an v přírodě všeho v hojnosti se nachází,“ doložil Novotný.

„To jste oba na omylu,“ odvětil pan Jelínek. „Pomyslete si jen člověka osamotnělého; zda-li by nebyl mnohem hůře na tom, než-li ve společnosti? Člověk vůbec může vyvinouti vlohy své jen v obcování s bytostmi sobě rovnými.“

„Ale společnost lidská,“ propověděl Moučka, „také teprv se vyvinula a k tomu ne všude stejně. Dříve jí ani nebylo.“

„Tu se musíme nejdřív, pane Moučko, zeptat na to: co jest společnost? a odpověď bude: společnost jest souhrn osob v širším neb užším kruhu spolu žijících a vzájemně spojených stejností potřeb a prospěchů a vyměňujících sobě výrobky prací svých. — Všude jsou pak takové společnosti, všude mají tytéž základy, jedni vzdělávají půdu, druzí pracují v řemeslech, jedni prodávají a druzí kupují a opět jiní dovážejí zboží z místa, kde se vyrábí, na místa, kde ho potřebují, aniž

by se tam vyrábělo. A tak nalezáme všude zákony, jež zabezpečují lidem plody práce jejich.“

„Ale,“ mínil Moučka, „i tyto zákony nejsou všude stejné.“

„Vždyť lidé sami nejsou všude stejní, mají tedy i rozličné zákony. Všichni lidé mají ale jisté vlastnosti společné a tak i zákony jejich jsou v základech svých stejné. Než vraťme se k svému předmětu. Všude vidíme, že lidé k sobě lnou, buďsi proto, že cítí k sobě náklonnost, buďsi proto, že potřebují služeb, neb je nabízejí, což se obzvláště vysvětluje z rozličnosti vloh a nadání. Jeden má větší sílu tělesnou, druhý duševní a tak jest mnoho rozdílů. Patřme jen na jednotlivou rodinu, která jest jaksi obrazem celé společnosti. Tam nalezáme množství rozličných styků, mezi manželi, mezi dětmi samými, mezi dětmi a rodiči. Ze styků těch vyplývá pak řada nejčistších citů, přispívajících nejvíce k pozemskému štěstí lidskému. Právě láska rodinná ukazuje na přednost naši před zvířaty a působí na zušlechtění smyslů našich, což opět pobádá nás k blahodárné činnosti pro bližní naše. Z rodiny tedy pučí láska lidí všeobecná.“

Třetí zábava.

Den ze života chudého, neb jaký užitek má jednotlivec z práce ostatních lidí. O dělení práce.

Drahota vždy více se vzmáhala. Již i ti dělníci, kteří měli plnou mzdu, sotva stačili s ní na výživu. V mnohých závodech v městě sníženy buď mzdy neb i dělníci sami propuštěni z práce, čímž se množilo dělníků bez práce, nemajících k výživě ničehož. V Petrovické přádelně posud

nic podobného se nedělo; pracovalo se tam pořád dále, vzdor tomu, že zboží již nešlo tak na odbyt jako dříve a muselo se pracovat do zásoby. Než i tu byla obava, že buď mzda se sníží neb část dělníků že bude propuštěna. Dělníci tedy často scházívali a radili se o prostředcích, jak odpomoci budoucí bídě. Pan Jelínek často se v hovor jich mísil a slíbil, že v příštích zábavách o věcech těch promluví.

Počal tedy v příští schůzi:

„Viděli jsme, přátelé, že potřeby naše jsou základem společnosti. K snadnějšímu jich ukojení spojují se lidé. Že pak ukojení to jest snadnější ve společnosti, viděti již z toho, že v zemích, kde více jest prostředků k živobytí, též více lidí obývá, a naopak kde méně obyvatelů, tam zajisté i půda méně plodna. Rovněž přibývá značně lidí tam, kde více jest prostředků k živobytí, méně ale v krajinách chudých a nevzdělaných. Toto přibývání lidí jest ale jen výsledkem užitku, jejž lidé mají ze živobytí ve společnosti.“

„Jeden pracuje tu pro druhého, není ani jediné práce jednotlivce, v níž by mu množství jiných lidí nepomáhalo. Pohleďte jen vy, Stejskale, ku příkladu na sebe. Jaké práce jiných potřebujete k polním svým pracím? Tu potřebujete práce Maštěrovy, jenž vám spravuje pluh, tady práce Kožiny, koláře, jenž vám dělá vůz a tak mnoha jiných. Naopak potřebují zase tito práce vaší, aby mohli sami živi býti. Tak pracuje s každým jednotlivým člověkem vždy množství jiných rukou na téže práci.“

„To by bylo sice hezké,“ pravil krejčí Soukup, „jen kdyby každý pomáhal druhému vždy tolik jako tento jemu.“

„Arciť že někteří více služeb přijímají, nežli

sami prokazují," odvětil pan Jelínek, „a zajisté že myslil jste při tom na boháče."

„Ovšem, pane Jelínku."

„Vy jste krejčí, Soukupe, a pracujete pro pana Dobrovolného, ředitele přádelny, jenž jest arciť bohatší nežli vy; pracujete mu zadarmo?"

„To, to, od čeho bych pak měl živ býti?"

„Nuže tedy, když vy jemu pracujete, zaplatí vám za práci vaši a prokazuje vám také službu. Vy jemu platíte za peníze prací a on vám za práci penězi."

„To je arciť pravda, ale peníze stojí pana Dobrovolného zajisté méně, nežli mne má práce."

„Co pak ale na tom, Soukupe, jen když obdržíte tolik peněz, zač stojí vaše práce. Kdyby měla práce vaše větší cenu, než on vám platí, nechtěl byste více panu Dobrovolnému pracovat, a na opak, kdyby nestála vaše práce za tolik, co vy na něm žádáte, nedal by si on u vás více šaty šít. Ostatně platí vám pan Dobrovolný zajisté více nežli ku příkladu Novotný nebo Krška, poněvadž chce míti lepší práci."

„Když ale člověk tak vidí," pokračoval Soukup, „že má boháč tolik služebníků, těžko mu pochopit, že konání služeb na obou stranách jest stejné."

„To je jinými slovy totéž řečeno, co dříve. Mají-li boháči více služebníků, musí taky více za služby jejich platit, tak že to přece jest jedno a totéž, mají-li jednoho služebníka, jemuž platí denně čtyry zlaté aneb mají-li čtyry, z nichž každému zlatý denně dávají. A ostatně, vždyť přece nerozhoduje počet služebníků o bohatství. I vy jste měl dnes již přes 20.000 lidí ve své službě."

„To ráčte as žertovat, pane Jelínku."

„Nuže tedy, co jste dnes dělal do nynějška?"

„Inu, když jsem vstal, dodělal jsem nejdříve pro vás, pane Jelínku, svrchník; pak jsem přibil prkno u dveří do sklepa a dvě latě v plotu u zahrádky; po té jsem se nasnídal, oholil a obleknul; šel jsem do kostela, po kostele jsem četl v knize od vás vypůjčené, pak jsem obědval, četl opět trochu, šel na požehnání a nyní jsem tady.“

„Nuže tedy, oblékal jste se; vzal jste košili, punčochy, kalhoty, šle, šátek na krk, vestu, kabát, střevíce, klobouk. Šaty některé snad sám jste sobě zhotovil, ne však látku k nim. Mnoho-li osob bylo však potřebí, nežli se látky ty dostaly do vaší ruky? Bavlna na vaše punčochy roste v Americe; tam museli teprv sadaři ji vzdělávati, sbírati a čistiti; pak musela být přivezena do přístavu; tam musela být naložena na lodi a přivezena od námořníků do Evropy; zde se musela opět z lodí vynést, naložit na dráhu, přivézti do Čech, v přádelně sepříst a od punčochářů spracovat. Každá z těchto prací opět vyžadovala práce loďařů, stavitelů, povozníků, průmysloníků, obchodníků, tedy práce nesčíslného počtu lidí. To jsou teprv práce, jichž bylo potřebí, dříve nežli jste mohl obleci jen punčochy, a tolikéž lidí bylo zapotřebí u každého kusu oděvu vašeho.“

„Když jste vstal, byl jste před větrem chráněn domem, jejž jste si sám nevystavěl. K vystavění domu bylo opět potřebí zedníků, tesařů, stolařů, zámečníků, sklenářů, kamene, dřeva, železa, skla, vápna, cihel atd., což opět vše šlo sterýma rukama.“

„K snídaní jste měl kávu. Tato musela být teprv přivezena přes moře na lodích. K vystavení a vypravení lodi opět jest potřebí tisíců a tisíců rukou. K vyrábění cukru taktéž. Vidíte tedy, že

vám všechny tyto osoby, z nichž mnohé na sta mil jsou vzdáleny od Petrovic, již dnes sloužily. Že jest jich dohromady mnohem více nežli 20.000?“

„Pro pána krále, to jsem se až polekal. Kdo by si to byl jak živ myslil, že takový chuďas jako já, jest společnosti povinen za tolik služeb?“

„Tak se děje i všem jiným. Nevědí ale o tom proto, že celé zařízení společnosti jde tak lehko a v takovém pořádku, že toho člověk ani necítí.

Že tak mnozí pro jednotlivce pracují, souvisí se zásadou, jež sluje *dělení práce*. Zásada tato zakládá se v tom, že každý síly své jen jednomu odvětví práce věnuje a tak nerozděluje pracemi všelikerými činnost svoji. Kdyby musel jeden každý od jedné práce k druhé přecházeti, ztratil by tím velmi mnoho času a nepřivedl by to k značné dokonalosti. Čím více usnadněno vespolné obcování lidí a výměna výrobků jejich, tím více dělí se práce. U nás v Petrovicích zabývají se mnozí několika odvětvími práce, jež ve městě tolikéž řemesel tvoří. Vy, Soukupe, pracujete všeliké druhy šatstva, ve velkých městech ale má každý druh, ba každá část oděvu jiné dělníky.

Toto dělení práce jest nejrozsáhlejší ve veldílnách a továrnách. Tam každý dělník zabývá se jen shotovováním jisté části celého výrobku. Tak ku příkladu při špendlikářství jde každý špendlík as dvaceti rukama nehledě ku drátu mosaznému, z něhož se špendlíky vyrábějí. Jednotlivý dělník sotva by za den udělal více špendlíků nežli dvacet, při dělení práce však vyrobí deset lidí denně asi 48.000 špendlíků, ročně tedy as 12,000.000. Udělá tedy jeden dělník denně 4.800 špendlíků. Tak by bylo lze i jiných příkladů uvésti o užitečnosti dělení práce. Loď, jež veze 1 milion liber kávy, potřebuje k obsloužení

25 lidí. Koupí-li pak každá jednotlivá rodina, mající 5 hlav, 10 liber této kávy, podělí se od těch 25 námořníků jednou cestou 500.000 osob kávou.“

„To je opravdu divné,“ volali mnozí.

„Divné a přece jednoduché. Každý bývá obsloužen tisíci lidí a slouží opět tisícům. Každý si dává zaplatit za služby své a musí opět sám za ně platit, buď si penězi nebo prací. Vlastně ale každý při tom vydělá, poněvadž si může takým spůsobem mnohem více požitků připraviti. A to vše učinila společnost, jíž za to nekonečnými díky jsme zavázáni.“

Čtvrtá zábava.

O společnosti a prospěchu jejím pro člověka.

V posledních čtrnácti dnech zdražilo se obilí strašně a o každém trhu vždy ještě stoupalo. Rozhořčenost lidu proti obchodníkům v obilí dosáhla výše veliké, tak že ve městě již i nepokoje vznikaly. Chudí zdržovali se všech ostatních, méně nutných výdajů, jen aby měli s dostatek potravy. Tím trpěli pak zase obchodníci a odbírali méně z továren a velkých závodů, tak že tyto, nemajíce dosti odbytu, musely buďto pracovat do zásoby aneb umenšiti výrobu a proto propustili značný počet dělníků svých.

I v Petrovicích museli být dělníci připraveni na to, že mnozí ze služby a práce propuštěni budou. To působilo veliké pohnutí a strach.

Sotva se tedy příští neděli sešla většina obyčejných posluchačů, začal prudký Maštěra, kovář:

„Nuže, pane Jelínku, jaký máme nyní my

dělníci užitek z celé společnosti lidské? Páni nás najmou, my se tu usadíme a když jim neteče tolik peněz do kapsy, tož nás propustí, a my abychom se živili od vzduchu. Je to spravedlnost? Kdyby byli všichni jako já, byl by brzy takovému darebáctví konec.“

„Také já bych si přál,“ odpověděl pokojně pan Jelínek, „aby stav ten vzal konec, pochybuji ale, že by se to dalo provésti násilím. Odpovězte mně pokojně na tuto otázku. Když jste si stav svůj volil, sliboval vám někdo něco?“

„To ne, pane Jelínku.“

„Zvolil jste jej, poněvadž jste měl chuť k němu, aneb že jste viděl, jak se jiným téhož stavu dobře daří. A když jste vy — a co platí o vás, platí i o všech jiných dělnících — když jste hledal službu, slíbil vám kdy ten, jenž vás najímal, že budete mít u něho práci povždy?“

„To se arcit nikdy nestalo.“

„Proč tedy reptáte, když ten, jemuž jste sloužili, vás propustí, nemoha vás více potřebovati? Neprokázal on vám službu, vzav vás do práce?“

„Nu, on měl zapotřebí práce a dělníků, tedy nás přijal.“

„Nuže tedy, vy opět jste měli zapotřebí výdělku; váš najímatel podal vám výdělek, vy jemu práci. Co tedy chcete více?“

„To je arcit všechno hezké,“ pravil Maštěra, „ale je to přec hanebné, celé to zařízení. Tuť by bylo skutečně lépe, o samotě v poušti bydleti.“

„Pakli byste ale, Maštěro, nechtěl žíti ve společnosti, musel byste se zříci též všech výhod, jež vám poskytuje.“

Tu opět Moučka chtěl svým rozumem se za-

blýskat: „Jisto ale jest, že má také společnost lidská tmavé své stránky.“

„Opak toho jsem nikdy netvrdil,“ odpověděl pan Jelínek. „Společnost nemůže být dokonalá; vždyť sestává z lidí, kteří taktéž nejsou dokonalí, majíce jeden každý své chyby. Ostatně jaké to myslíte tmavé stránky společnosti?“

„Ó těch vám, pane Jelínku, mohu udat, mnoho-li jen chcete. Ku příkladu, kdyby nebylo společnosti, nebylo by také zločinců.“

„To je jistá pravda, kdo nemá souseda, nemůže mu sochor ukrast. Jest to ale jalová pravda. Lidé bydlí vždy pohromadě, ve všech světa končinách; aby každý bydlel sám pro sebe, o samotě, nedá se ani myslit. Kde ale bydlí mnoho lidí pohromadě, tam se také vyvinují vášně a zločiny. Vidíme to u národů vzdělaných i divokých. Patřte jen na lidožroutství, jež na mnoze ještě panuje. Jest to ten stav nevinnosti, jejž byste velebil naproti stavu, v němž se nachází společnost naše? Čím vzdělanější národ, tím méně zločinů se tam páše, poněvadž v stejném poměru ku postupu vzdělanosti postupuje i důraznost, s jakouž chrání společnost všechny své členy.“

„Že všechny?“ zvolal Novotný. „Proč pak má silný vždy právo nad slabým, bohatý nad chudým?“

„To jsou plané řeči, Novotný, jež arcif často lze slyšeti; podívejme se ale na ně z blízka. Proč sestupují se lidé ve společnost? Aby si pojistil jeden každý právo své a rozmnožil požitky své. Práva pak jednotlivce jsou právo k životu a svobodě, pak právo k majetku. Práv těchto hájí společnost jak u boháče, tak u chudáka, bez rozdílu osob. Ten, jenž práva tato druhému zkracuje, nemusí ale býti vždy boháčem. Není tedy jen bo-

hatý, jenž vždy křivdí a tedy potrestán býti má. Či má chudý jen proto, že chudým jest, vždy u soudu vrch podržeti? Tuť by konečně i sama okolnost, býti bohatým, byla důvodem podezření zločinu!“

„To jsem tak nemínil, pane Jelínku.“

„Dobře, ale vysvítalo to ze slov vašich. Ostatně bývá chudý často i více chráněn, než-li bohatý, an se právem za to míti může, že tento v mnohých případech sám dosti výdatně se chrániti může.“

„Druhá příčina, proč se lidé ve společnost sestupují jest, aby si každý rozmnožil požitky své. Může se ale právem vyčítati společnosti, že trpí, aby ten, jenž požitků sobě dobývá, zkracoval druhého? Zajisté ne. Porovnejte chudého, jenž žije ve společnosti s takovým, který mimo ni tráví. Čtli jste skoro všichni knihu o Robinsonovi, který několik let trávil sám na pustém ostrově. Za lůžko měl trochu mechu a listí, šat jeho byl z kůže zvířat, jež si musil dřív chytit a zabit, a to nástroji bídnými od něho dříve z větví, kamení a rostlinného pletiva utvořenými. Když nic neulovil, musil trpěti hlad a byl pořád ve strachu před dravými zvířaty a lidožrouty. Líbí se vám tento spůsob života? To je obraz, v jakém stavu člověk mimo společnost žijící tráví. Jeho svoboda jest vlastně otroctví, závislosť na náhodách, povětrnosti a nepohodách. To je mi přece milejší život ve společnosti zákonité, kde vím čím se řídit.“

„To je sice vše pravda,“ pokračoval Novotný, „ale mimo společnost by nebylo rozdílu mezi lidmi.“

„Jak pak ne? Nebylo by tu snad lidí silných a slabých, chytrých a hloupých, zdravých a

churavých? Všechny tyto rozdíly jsou přirozené a nikoliv společností vytvořené.“

„Ale, pane Jelínku, aspoň by měli mít všichni lidé stejné právo k plodům přírody?“

„To se také jen dá myslit v zemi až posud nevzdělané, neobydlené. Kdo jednou půdu si zpracoval, tak že mu ovoce nese, kdo do ní zasel semeno, jež teprv musel sobě prací svojí zaopatřit, jak by ten přišel k tomu, aby mu pak jiný žeň sklidil pro sebe? Společnost na opak má mu děkovati za to, že kus půdy, posud pusté, učinil plodným a tak celou společnost obohatil. Ostatně budeme o celé té věci ještě později mluvit.“

„Je pravda,“ pravil opět Novotný, „že to, co si kdo sám zasel, sám má klidit, ale právě proto nemůže chudý se povznést, poněvadž vše jest již v rukou bohatých.“

„Že by se chudý nemohl povznést, tomu rozhodně odporuju. U nás, v zemích vzdělaných, může každý prací, opatrností a spořivostí zbohatnouti. Jest k tomu ale potřebí času a vytrvalosti. Mnohdy pracovala na bohatství jedné rodiny celá pokolení. Podívejte se na mne. Můj děd byl chudým sedlákem, pilností ale a rozšafností nashromáždil si skrovné jmění, jež po jeho smrti se rozdělilo mezi děti jeho. Můj otec následoval příklad ten a zemřel v blahobytu a já jsem jmění od otce mi zůstavené ještě rozmnožil. Totéž vidíte u souseda Mastného, jehož otec byl chalupníkem. Jiné rodiny opět schudnou a sice nejvíce prostopášností a leností.“

„Neměla by ale společnost,“ ptal se Soukup, „pomoci těm, kdož potřebují ku zlepšení poměrů svých podpory?“

„A nečiní toho? Nestaví ona ku všeobecnému prospěchu mosty, silnice, železné dráhy, aby se

obchod pořád zveleboval? A což nemocnice, chorobince, ústavy pro zaopatření chudých, spořitelny a jiné ústavy dobročinné, neslouží ty chudým ku prospěchu? Nevydržuje společnost školy, které napomáhajíce šíření osvěty, nejlepším jsou prostředkem k vyhlazení všech posud zbylých nesrovnalostí ve společnosti? Společnost tedy nepůsobí rozdíly ve stavu jednotlivců, ale vyrovnává je; a čím více bohatých, tím lépe pro společnost, tedy i pro chudé v ní se nacházející.“

Pátá zábava.

Všechny lidské záležitosti souvisí vzájemně. Každý přispívá ku blahu společnosti, sám svoje blaho hledaje.

Jitření, jaké panovalo již od nějakého času v lidu, pořáde se množilo. Ceny obilí počátkem ledna dostoupily výše nesmírné.

K tomu přišlo ještě časté vypovídání z práce od obchodníků, kteří nemohli déle pracovat do zásoby a proto docela práci zastavili. To dělalo zlou krev u dělníků; nikdo nechtěl věřit, že zásoby jsou tak skrovné, než každý měl za to, že lichváři obilí mají skoupené, aby pak, až hodně mu přidraží, s velikým ziskem je mohli prodat, třeba zatím chudí hlady mřeli.

Řeči v lidu stávaly se co den bouřlivějšími; scházel jen slabý podnět, aby vypukly výtržnosti nebezpečného druhu.

V pondělí měl býti ve městě trh; v sobotu pak před tím přijelo do města osm velkých prázných vozů, na kterých odvézti se mělo, jak vůbec bylo rozhlášeno, v pondělí obilí, jež obchodníci

v obilí prodali. Tím se pobouřily mysli lidu na nejvýše.

Tak stály věci, když pan Jelínek v neděli přišel k rozpravě. Znal sice obyvatele Petrovické a věděl tedy, že ti aspoň nepřičiní se k podněcování rozdrážděných myslí, avšak v tom množství dělníků a okolních osadníků, byli by Petrovičtí as sotva sami udrželi pořádek, ba mnozí by se dali sami strhnouti k násilnostem. Proto předsevzal si p. Jelínek, že především napomene posluchače své, aby se zdrželi všech nepořádků a násilností, jakož aby ctili právo cizího majetku. Promluvil tedy ku shromážděným svým posluchačům takto:

„Přátelé, dříve než počneme rozmlouvati o předmětu svém, dovolte mi, abych Vám podal několik v tuto dobu nutných rad. Nenechte se strhnouti vírem všeobecné rozjitřenosti; ctěte právo majetku; nemíchejte se ve shluklé zástupy. Včera byli mnozí z vás ve městě; zajisté ani čtvrtý díl z těch neměl tam co na práci, poněvadž skoro všichni kupujete chleb a jiné potřeby své pro domácnost v Petrovicích! Co pak vás tam táhne?“

„Inu, pane Jelínku,“ pravil *Vondřich*. „šli jsme do města, abychom viděli, co se bude dít.“

„Tedy jen ze zvědavosti. Ale příchod váš v tak hojném počtu způsobil, že se obilí ještě více zdražilo, neboť každý zajisté myslil, že chcete i vy kupovat obilí.“

„To je arcit možno,“ pravili někteří.

„Znáte můj náhled o chodění na trhy, když si nechceme nic důležitého koupit. Jest to ztracený, zmařený čas, zameškání práce a ztráta peněz i tehdy, kdy nic zbytečného jsme nekoupili.“

„Nyní promluvmež si opět o svém předmětu.

Mluvili jsme při poslední schůzce o výhodách vyplývajících ze žití ve společnosti. Dnes promluvíme o tom, jak sebe rozdílnější záležitosti lidské v celku vždy se stýkají.

„Jsem opravdu dychtiv, pane Jelínku," pravil Novotný, „jak nám dokážete, že všichni sloužíme jednomu blahu, třeba každý jen svůj prospěch hledal. Nejsou-li všude bohatství a chudoba, peníze a práce, hospodářství polní a průmysl, pravé protivy?"

„Mýlíte se vy," odpověděl pan Jelínek, „i ti všichni, kdož s vámi stejně smýšlejí. Protivy ty jsou jen zdánlivé. Vyjma několik jen případů musíme vždy, chceme-li vlastní blaho nalézti, přispět i ku blahu druhých. Třeba by někdo chtěl svého blaha dobyti na útraty druhého, přece tím vždy prospívá též celku."

„To ale přece nemohu pochopit," pravil Novotný. „Jak pak může být všem prospěšno, když každý jen pro sebe jedná a jen o sebe se stará? Vše pro sebe, a nic pro ostatní! Hezká to zásada. Já bych se k ní ale nehlásil."

„Důkaz to dokonalého smýšlení," odpověděl pan Jelínek; „ale zde neběží o to, co jest nám milo a co odporno. Ve styku s ostatními lidmi jde především o vlastní prospěch a ne jen o potřeby společnosti."

„Však to je právě škaredé; každý jde svou cestou, nestaraje se o to, křižuje-li se s cestami druhých."

„Na tom nesejde, milý Novotný, zda-li jde každý svou cestou; proto nemusí to být ještě na škodu sousedu jeho, když vyhledává svoje dobro. Ano, kdyby byla zásoba bohatství obmezena, tuť by arciť bylo pravda, že čeho jeden nabude, druhému tím ujde. Ale bohatství ve světě jest ne-

obmezeno; rosteť neustále. Rolník, který zasévá a připravuje žně; zedník, jenž domy staví; dělník, jenž látky tká, boty šije; každý vůbec, kdo nové věci vyrábí, rozmnožuje bohatství ve světě. Proto pracuje každý, kdo dobývá si pilností svou majetku, spolu ku blahu bližních svých. Obohacuje sebe obohacuje i ostatní, poněvadž jim poskytuje větší počet výrobků, než jaký tu dříve byl. Ačkoliv nemyslil na blaho svých bližních, ačkoliv snad i proti němu pracovati chtěl, přece stal se lidstvu celému užitečným. Pochopujete to?“

„Nechci toho popírat,“ odvětil Novotný; „ale vy sám jste nyní pravil, že to vlastně pilnost dělníků, která výrobky tvoří; nemůže to tedy platit o boháčích, kteří nepracují, aniž pak o těch, kteří si práci zamlouvají a nechávají za sebe pracovat.“

„To jest opět velký omyl,“ pravil pan Jelínek, „jenž pochází z toho, že považujete jen práci ruční za práci. Avšak kdo udělal ku příkladu nárys stroje neb domu, nepracoval ten rovněž jako ten, kdo jej vystavěl? Majitel továrny, jenž činností svou suroviny dělníkům ku zpracování dává, nepracuje ten rovněž jako dělníci sami? Zdali pak by ti dělníci, kteří v přádelně akcijního spolku práci mají, bez přádelny té mohli látky tak připravovat?“

„To by zajisté nebylo možné,“ pravil Novotný; „páni mají tedy podíl v práci; ale proto přece nevím, zdali mohou jiným dobré prokazovati, jen na sebe myslíce.“

„Bez vlastního vědomí,“ odvětil pan Jelínek „prospívají jiným. Akcijní spolek zajisté měl při zařizování své přádelny především svůj zisk na zřeteli. Avšak jakou službu prokázal při tom též nám! ba rozmnožil bohatství osady tak, že

Petrovice před jeho příchodem 500 lidí obydlené, nyní mají přes 1000 obyvatelů; a při tom žijí tito mnohem lépe nežli oněch 500. Bez kapitálů, které on sem přinesl, nebylo by se mohlo tolik oprav předsevzíti. Třeba byl hledal jen svůj zisk, stal se přec dobrodincem osady naší, ba stal se nám více užitečným, nežli sám sobě.“

„Musím sice již připustit,“ odmlouval dále Novotný, „že i ten, kdo jen svého zisku si hledí, celému lidstvu prospívá. Kdyby ale každý pracoval pro všechny, místo aby jen na sebe myslil, musilo by to míti přece jiných výsledků. Co jest konečně výsledek zásady: každý pro sebe? Prospěl-li jsi společnosti, nuž dobře; pakli ne, také dobře; a můžeš se těšit svým štěstím neb svojí obratností. A že by to bylo správné, o tom velice pochybuju.“

„Vy velmi rád přeháníte, Novotný; zásada: „*Každý pro své blaho*“ byla by hanebnou, kdyby byla s to, aby utlumila všechnu nezištnou náklonnost zejmena v rodině, v přátelství a mezi spoluobčany. Avšak mimo poměry, jež utvořeny jsou svazkem lásky vespolné v rodině a mezi přáteli, jsou i jiné poměry mezi lidmi, které vycházejí z osobního užitku a při nichž strany stojí na stanovisku práva, vcházejíce v poměr vzájemný jen za jistých výminek. Takovéto obchodní poměry chtít na nezištnost zakládati, jest ovšem nemožno, jakoby bylo nepřiměřeno za základ rodiny a přátelství bráti vlastní zisk. Pracujete vy, Novotný, Vondřichu a vaši spoludělníci, u pana Dobrovolného jen pro potěšení?“

„To by ještě scházelo,“ odpovídali všichni, „pracujeme, abychom mohli býti živi.“

„Vy tedy pracujete pro *svůj* zisk,“ odpověděl pan Jelínek, „a ne pro zisk spoiku akcij-

ního. Než proto se vám nemůže činit žádná výčitka, pokud budete pracovat svědomitě. Ba mohu směle tvrdit, že vy všichni, ačkoliv jen svého užitku si hledíte, neméně krajinu zvelebujete, obohacujíce ji výrobky svými. Ve vzájemných stycích lidí vládne užitek osobní; ale tím právě uskutečňuje se zásada bratrství, že každý pro všechny pracuje.“

„Opravdu,“ propověděl pan Pilný, „jest patrno, že ve světě společenském tak ladná panuje shoda, jako v říších přírody. Již často jsem o věcech těch přemýšlel, ale vždy jsem pozoroval jednostranně, vždy objevily se mi stránky jen tmavé, což mě vždy bolelo. Nyní však vidím, že jsem, vzdor přemýšlení svému, nepřišel na základ věci.“ —

„Tak se dělo zajisté i mnohým jiným,“ odpověděl pan Jelínek; „avšak i sebe záhadnější otázka rozluští se rozumným rozbíráním. Ba, ze zásady „každý jen pro sebe“ plyne pro celek tím větší užitek, čím snažněji jeden každý vlastní zisk vyhledává. Touha jiných po zisku, starání se o odbyt, o rozšíření závodu, což k novým vždy opravám pudí, to vše množí nám i pohodlí naše. Každý pokrok tedy opět celku prospívá. Zásadu, že každý pro všechny pracuje, že každý jen usiluje o užitek celku, svůj vlastní prospěch však že podřizuje prospěchu všeobecnému; dále zásadu, že celek sám za takovou nezištnou práci se odmění jednotlivci i tuto zásadu nebude lze nikdy s výsledkem provésti. Vždyť i sama přirozenost lidská proti ní se vzpouzí. Považte ku příkladu, kdyby každý z pěti milionů obyvatelů Čech musel pracovati pro společnost a pak čekati, až mu společnost ta pětimilionní díl výtěžku ze souhrnu práce všech vyplatí! Tu by zajisté mnohý

raději nic nepracoval a čekal na svůj díl, který mu společnost vyplatí. Třeba tedy užitek osobní často vedl s cesty, přece zůstane pákou celého lidstva.“

„Ale,“ promluvil opět Novotný, „nenásleduje z toho více zlého nežli dobrého? Vždyť přece velmi často odporují sobě zájmy lidí, vidíme to na př. hned u dělníků a podnikatelů.“

„Jen ve hledání užitku,“ odpověděl pan Jelínek, „rozdvojují se lidé, nikdy v zájmech svých pravých. Co se však týče dělníků a jich najimatelů, mýlíte se Novotný, maje za to, že zájmy jich jsou rozličné; naopak, právě jich zájmy jsou oběma společné.“

„Ale, pane Jelínku, jak to možno, vy každou chvíli něco povíte, co si odporuje; já myslím že zájmy těch dvou jsou rozličné, ani pořád se spolu nacházejí v nedorozumění.“

„To se děje právě jen omylem obou,“ odpověděl pan Jelínek.

„Vždyť ale jest zájmem dělnictva,“ pravil Novotný, „aby měli vždy práci; kdežto, jak to nyní vidíme, často jest v zájmu pánů továrníků nedávati žádné práce. Dělníci přejou si dále zvýšení mzdy, kdežto páni by ji rádi zmenšili.“

„To jsou samé bludy, Novotný. Zda-li není vždy v prospěchu továrníků, aby ustavičně dali pracovati? Vždyť jen prací nabývají užitku.“

„Proč tedy,“ zlobil se Maštěra, „propouštějí dělníky a to v čase, kde živobytí jest tak drahé?“

„Právě proto, že jest draho, musejí to továrníci udělat. Poněvadž při živobytí tak drahém musí se každý uskrovnit, menší se poptávka po všem ostatním zboží a továrníci nenalezají takového odbytu, jakého mají zapotřebí, aby nemuseli se ztrátou

pracovat; musejí tedy práci buď zcela zastaviti, nebo méně vyráběti, škodu však z toho taky mají.“

„To může být pravda, pane Jelínku,“ odpověděl Maštěra, „ale je to přece těžká věc, být právě v takový čas bez práce.“

„Připouštím to, Maštěro, ale mohou lidé za to, že panuje neúroda? Jak jsem již pravil, mají továrníci také škodu z toho, když se nepracuje; vždyť leží jim ladem stroje a kapitál.“

„Inu, pochopuju to všechno,“ odpověděl Maštěra, „ale je to užitek dělníků, mají-li pravidelně práci, kdežto továrník mnoho pracuje, když je dobrý odbyt, a když malý, nepracuje.“

„Jak by mohl ale jinak? Jeho užitek roste s výrobou, proto jest v jeho prospěchu, co možno nejvíce vyráběti; jest mu tedy také líto, když nemůže pracovati a odbyt klesá. Jakmile ale odbyt opět vzroste, zajisté začne zase dřívějším, ba mnohdy ještě úsilovnějším spůsobem pracovat.“

„Ale jak je to, pane Jelínku, se mzdou? Tu zajisté rozchází se zájmy dělníků a pánů. My si přejeme mzdy co možná vysoké, kdežto páni raději nízké mzdy dávají.“

„Továrníci si snad přejou nízké mzdy, ale užitečné jim to není. Taky to není vždy pravým užitkem dělníků, míti mzdu vysokou!“

„Cože?“ zvolalo několik dělníků? „to že není naším užitkem?“

„Zajisté ne,“ pokračoval pan Jelínek, „neboť když vzroste mzda, vzroste též cena všech výrobků a vy musíte pak všechno dráže platit. Máte se při tom lépe, než když byla mzda nižší, ale všecko lacinější?“

„To ne,“ pravili někteří; „ale to opět jen dokazuje, že není možné, aby se stav náš zlepšil.“

„O přece,“ odvětil pan Jelínek, „lepší se

váš stav ustavičně a to tím, že se vyrábí více, lépe a laciněji. To prospívá vám, vyrábitelům, kupcům i prodavačům.

Avšak ještě jedna věc působí k zlepšení výrobků a stavu vašeho, totiž konkurrence čili soutěžení.

K objasnění pojmu toho vám povím následující.

Kdyby v každém odvětví průmyslu byl jen jediný vyrábitel, tak že by dělníci mohli jen u něho pracovati a obecenstvo jen od něho odbírati, určoval by si továrník ten zajisté sám ceny výrobku svého. Avšak u každého řemesla neb průmyslného odvětví jakož vůbec všude jest více vyrábitelů, více schopných dělníků. Kdyby tedy jeden z vyrábitelů chtěl dělníkům svým nízkou mzdu platit, dělníci by jej opustili a šli by k druhému, který by tím nabyl více pracovních sil a mohl tedy více vyráběti; proto musí hleděti, aby si dělníky své zachoval slušnou mzdou. Pakli ale továrník nenachází odbytu, nemůže taky více dělníkům tolik platit, jako dříve, an práce jeho nemá více tolik ceny co dříve. Nyní nastává dvojí možnost: Buďto nenachází továrník odbytu vinou svou vlastní, pak dělníci mu odejdou z práce a obrátí se tam, kde se odbyt nezmenšil; aneb menší se odbyt všeobecně za příčinou vzmáhající se drahoty a neúrody, pak musí dělníci zůstat i při zmenšené mzdě a nezbytnosti se poddat, an nikdo jim větší mzdu dáti nemůže.“

„Vidím z toho arcit,“ odpověděl Novotný, „že páni sami nemohou si mzdy určovat a tyto že mění se dle ceny zboží; pochopuju také, že zájmy továrníků a jich dělníků jsou stejné; ale přece často se stává, že páni hledí dělníky nižší mzdou odbyti nežli jakou tito zasluhují.“

„Pakli se to děje,“ pravil pan Jelínek, „tož

se to vždy brzy změní. Konkurrence a jiné okolnosti nutí továrníky brzy, aby mzdu v souhlase s odbytem a cenou výroby zvýšili.“

„Vidíte tedy, že není potřebí, aby jednotlivec, vlastního užitku hledaje, druhému škodil, a že, pakli to činí, přece cíle svého nedosáhne.“

„Tím ukončíme dnešní rozpravu. Dříve však nežli se rozejdeme, chci vám ještě několik slov říci: Zejtra jest výroční trh ve městě. Mnohý z vás má tam snad co na práci, mnohý zas nic Kdo tam nemusí být, ten ať tam nejde; nebo množstvím lidu na trh přicházejícího ceny se zvýšují. Dále střežte se všelikých výtržností; z těch vychází jednotlivci sice okamžitý prospěch, všichni ale mají trvalou škodu z nich.“

Výtržnosti a jich následky.

Druhý den o trhu shromáždilo se v sousedním městě mnoho lidí. Nejčetněji bylo zastoupeno dělnictvo; celé rodiny jich se tu shromáždily. Hluku bylo hned z rána mnoho; sedláci, kteří přece ještě trochu obilí měli na prodej, báli se jeti na trh, aby nepřišli o svůj majetek. Bylo tedy kupců mnoho a obilí na prodej velmi málo. Ceny však ještě se zvýšily tím, že někteří obchodníci, kteří byli převzali dodávky obilí do cizozemska, přepláceli ještě obilí, aby dodržeti mohli úmluvu. To však rozhořčovalo lid, beztoho již pobouřený, ještě více. Bylo vidět, že lid, obzvláště dělnický, byl na něco připraven a k stejnému chování umluven. Jakmile obchodníci počali přeplácet obilí, rázem přestal lid kupovati a obchodníci skoupili všechny na trh přivežené zásoby. Když již nikoho tu nebylo, jenž by byl měl obilí

na prodej, chystali se obchodníci k tomu, naložiti obilí na vozy již připravené a odvézti je na nejbližší železniční stanici. Poněvadž však právem obávali se o zboží své a bezpečnost jeho, požádali představeného, aby vždy jeden ze dvou ve městě jsoucích četníků vůz obilí odvážející doprovázel, kdežto by druhý zatím na stráži stál u ostatních, posud na náměstí postavených vozů. Avšak teď vypukl lid ve zřejmou vzpouru. „Nepřipustíme," bylo slyšet hlasy, „aby obilí bylo odváženo; my obilí to sami potřebujeme. Či máme my hlady mřít proto, že nemůžeme dát tolik za ně, co ti lichváři chtějí?" A již hrnuly se zástupy na vůz, četníkem doprovázený, zahnali vozku, četník musil před množstvím naň dorážejícího lidu rychle do města ustoupit a tam s druhým četníkem hleděl zachovat aspoň vozy na náměstí stojící. Obchodníci, vidouce, že lid nepřipustí tomu, aby obilí odvezeno bylo, rychle odváželi zbylých sedm vozů do domů nejbližších, kde myslili, že je před zbouřeným lidem uchrání. Avšak lid, vida, že vůz jeden se nachází již v jeho moci a četník od něho že zahnán, nabyl tím větší zmužilosti a vrhl se zuřivě na domy, kam jednotlivé vozy vtaženy byly. V brzku někteří dělníci, sebravše sekyry, podávky a co vůbec se jim namanulo, vyrazili vrata u dvou domů, kde stály dva vozy až po vrch obilím naložené. S jásotem přivezeny vozy ty na trh a již již obilí z vozu shazováno a od jednotlivců odnášeno. Avšak jen malá část rozkaceného lidu obdržela něco; ti kteří z prázna vyšli, počali se tahat s těmi, již ukořistěné obilí odnášeli, a sem a tam již počaly rvačky mezi lidem. Tu vykřikl někdo: „K Taussigovi! Na Nové Dvory!" Tam bylo totiž ostatní obilí ukryto na pěti vozích; taktéž ale

byli se tam před lidem utekli dva ti četníci. „K Taussigovi!“ opakovalo zuřivě množství a již se hnali pro novou kořist v předu ti, kteří neobdrželi posud žádného obilí. Taussig byl žid, který měl vinopalnu a mimo to se zabýval obchodem v obilí. On hlavně skoupil dnes obilí, an byl podnikatelem vývozu obilí do ciziny. Byl velice od celého města nenáviděn, an mnohý již pocítil zlé následky obchodů s ním uzavíraných; každý totiž býval od něho otaškařen. Tam se tedy hrnulo množství. Žid zatarasil vrata do domu a doufal, že lid neodváží se udeřiti na dům, v němž se ozbrojení četníci nacházejí. Avšak rozkacený lid neznal žádných překážek. V brzku roztlučena jsou vrata, kdežto zatím jiné množství okny v přízemí vniklo do vnitř stavení. V průjezdě stáli četníci, hotovi k obraně. Vidouce, že lid se do vnitř dostal, namířili zbraň na zástup, posledně jej napomínajíce k pořádku. Než již lítalo po nich kamení. Tu vystřelili četníci a následkem toho těžce poraněni, klesli přední útočníci. To zarazilo lid tak, že četníci nabyli času, opět pušky své nabit; když tedy znova lid se hnal ku předu, skoleni jsou zase dva nejzuřivější, načež četníci ústupem do vnitř stavení zachránit se hleděli. Než již tu byli ti, kteří okny do stavení vnikli, tak že četníci mezi dvěma zástupy se nacházeli. Nezbýval jim jen útěk; v tom však oba zasáhnuti jsou kameny na ně jen pršícími, tak že jeden z nich okamžitě klesl; druhý však šťastně se zachránil. Vida lid odpůrce svého v krvi, zuřivě hnal se po něm a v okamžiku nezbylo z něho nic nežli zohavený trup. Žid se byl utekl na půdu, avšak neuchránil se. Zabráněn mu útěk a dům jeho zapálen. I rodině jeho by se jinak nebylo vedlo, avšak tu zachránil Novotný, jenž též

v zástupu se nacházel, vyveda ji, dokud byl ještě čas, zadními dveřmi přes řeku a lesem do Petrovic, kde ji ve svém domku ukryl. Na to se zase vrátil do města, aby možno-li, zlu dle sil svých bránil. Tam zatím lid, vykonav mstu svou, vyvezl z domu Taussigova vozy s obilím a s jásotem rozdělováno obilí. Oheň však z domu Taussigova zpozorován jest v sousedním městě as hodinu vzdáleném, i vyslána pomoc, aby pomáhala hasit. Hasiči však setkali se v polou cestě s raněným četníkem, od něhož zpraveni jsou o událostech, vrátili se tedy a vytáhlo vojsko tam posádkou ležící proti výtržníkům. Množství výtržníků, někteří ještě s kořistí, bylo zatknuto.

Druhý den pokračováno v zatýkání a vyšetřování. I z Petrovic zatknuti jsou někteří, tak zejmena kovář Maštěra, který hřmotnou svou postavou všude vynikal. Novotný a Vondřich též byli předvoláni, avšak brzy propuštěni. Maštěra však odvezen s ostatními zatknutými do krajského města do vazby vyšetřovací. Další následky byly: ještě větší zdražení obilí v celé krajině kol Petrovic, an se každý bál je tam dovážeti; zastavení práce ve všech větších závodech; ba i v Petrovické přádelně bylo již jisto, že bude práce zastavena.

Šestá zábava.

Bohatství a chudoba. Jak se nabývá bohatství a jak se zachovává? Prospívá bohatství také chudým?

Následující neděli nebylo žádné zábavy, an mysli byly posud příliš pobouřeny. Vyšetřování nabývalo vždy větších rozměrů.

Teprvé za čtrnáct dní sešlo se shromáždění v obyčejnou dobu až na zatknutého Maštěru.

Dříve nežli počal pan Jelínek o předmětu samém vypravovati, promluvil několik slov o posledních událostech, v nichž opětně pokáral zvědavost, která obzvláště při takových okolnostech lehko svádí k podobným činům. Pak pokračoval: „Ze všech omylů, které ve společnosti zmatky působí, jest nejobyčejnější domnělý odpor mezi bohatstvím a chudobou. Každý závidí bohatci, každý by se rád bohatým stal. Co vlastně jest bohatství?“

„O, hodně mnoho peněz mít,“ zvolalo několik posluchačů.

„Myslíte?“ odpověděl pan Jelínek. „Co by jste měli z mnoha peněz tak hle na pustém ostrově?“

„To my myslíme, míti hodně peněz v obydlené zemi, kde možno hodně mnoho si koupit za peníze.“

„Dobře, ale to není vše,“ odpověděl pan Jelínek. „Vůbec vše, co nám prospěšno a příjemno jest, tvoří naše bohatství. Vše co má cenu, co slouží člověku k prospěchu a pohodlí, co koupiti a prodati lze, domy, pole, statky, výrobky polní neb průmyslové, zásoby, domácí zvířata, atd. nazývá se v rukou jednotlivce majetkem a mnoho majetku, nadbytek jeho nazýváme bohatstvím. Kdo má tolik, aby mohl živ být skvěleji, nežli to stav jeho vyžaduje, a ještě mu něco zbývá, jest bohatým. Kdo může dle svého stavu být pohodlně živ, jest zámožným; kdo se musí uskrovnit, chceli vyjít, jest potřebným, nemajetným. Kdo konečně odkázán se živobytím na to, co mu okamžik přinese, jest chudým. Jak ale možno, státi se bohatým? Nechceme-li okrast pro to druhého, musíme se přičinit, abychom rozmnožili bohatství

celé společnosti, totiž toho, co společnost má, potravin, plodin vůbec, domů, nářadí a všech prostředků k pohodlí našemu sloužících. To však jest možné jen prací spojenou se spořivostí; neboť nestane se nikdy bohatým, kdo denně opět spotřebuje, co byl vydělal. Má-li tedy společnost státi se bohatší, musí sestávati ze šetrných členů, strádajících to, co si ušetřili. Co se ušetří a uschrání, tvoří pak základ bohatství, který se každým dalším ušetřením množí. I přechází ušetřené bohatství z otce na syna, od předků na potomky, kteří všichni mají povinnost, též přispěti k rozmnožení bohatství; neboť kdyby potomci spotřebovali, co jim od předků bylo zachováno, brzy octla by se celá společnost v tom stavu, v jakém nalezá se jednotlivec vyvržený na pustý ostrov.“

„To vše je hezké, pane Jelínku,“ pravil Voudřich; „ale jak má rozmnožovati ten bohatství země a společnosti, kdo sám ničeho nemá?“

„Nemá každý i ten nejchudší nyní víc, nežli měl mnohý v době, kdy země ještě málo byla obydlena, kdy teprv společnost se vyvinovala? Od té pak doby ustavičně rozmnožováno jest bohatství a vše co nyní máme, jest výsledkem práce a šetrnosti všech těch milionů lidí, kteří žili před námi. Na vzdělání půdy, stavění domů, nářadí, na zásobách a náčiních všeho druhu, na silnicích, mostech, cestách, kostelích, domech školních a průmyslných, vůbec na celém bohatství společnosti pracovali předkové naši, a my máme z práce jejich užitek.“

„Jsme tedy předkům svým mnohými díky zavázáni,“ pravil Krška.

„Vidíte také z toho, že bohatství celé společnosti prospívá i jednotlivci. Než jest ještě

jedné věci potřebí ku množení bohatství, totiž bezpečnosti majetku. Kdyby nebyl nikdo majetkem mnohdy těžce dobytým jist, nic by více nepracoval, nežli právě k živobytí potřebuje a tak by musel každý vždy pro sebe začít, an by předkové nic nezanechali potomkům svým. Bezpečnost majetku teprvé urychluje pokroky lidstva. Proto jest povinností společnosti, chrániti majetek proti každému. Kdyby se tak nedělo, mohl by silný slabého, lenoch pilného připraviti o ovoce pilnosti jeho a přestala by pilnost vůbec. Proto také nelze nikdy schvalovati nauku, jež zavrhuje všechen majetek. O celé té nauce později ještě promluvíme.“

„Jak jsem pravil, záleží bohatství v nadbytku všeho, čeho člověk pro užitek a pohodlí potřebuje. Prostředky k tomuto účelu jsou peníze, zboží a zásoby všeho druhu. Peníze bývají sice nejčastěji měřítkem hodnoty a ceny při stycích obchodních, avšak i ten jest bohatým, kdo věci takové ceny má v majetku svém, že zpeněžením jich může sobě všechny potřeby a požitky zaopatřiti. Jest tedy mylné, oceňovati bohatství buď si jednotlivce či národa a země jenom dle množství peněz v jeho majetku se nalezajících. Národ jest bohatým, zveleben-li jeho průmysl hospodářský, má-li nadbytek plodin přírodních, výrobků, lodí, železnic, cest, vůbec má-li vše, co slouží k pohodlí a k povznešení průmyslu a obchodu. Ba mnohdy může i národ, jenž mnoho má peněz chudým být.“

„To není ani možno,“ zvolal Stejskal.

„Je to ale pravda,“ odpověděl pan Jelínek. „Má-li který národ mnoho peněz, avšak malý průmysl a málo plodin, musí konečně schudnouti, poněvadž peníze jeho jdou do ciziny. Příklad

toho vidíme na Španělích, kteří schudli domácími rozbroji a nesnášelivostí náboženskou vzdor tomu, že tolik zlata dováženo k nim z Mexika a stříbra z Peru. Tak se daří všem bohatým, kteří jen tráví, aniž by vydělávali.“

„Nuže tedy, každý ať pracuje,“ prohodil *Křivánek.*

„Zajisté; vy sám Křivánku, zdali by jste se byl dostal do tak dobrých poměrů, kdybyste nebyl pracoval, šetřil a ušetřené střádal. Kdyby každý jednal tak, mnoho by se nashromáždilo a bohatství země a společnosti by tak vždy rostlo; tím by také rostlo bohatství, jež my potomkům svým zanecháme, a ti by pak mohli na základě většího bohatství i více vyráběti, an by měli lehčí práci. Musíme tedy uznati pravidlo, že bohatství se nabývá pracovitostí a šetrností že se zachovává.“

„Když ale,“ prohodil Soukup, „množí se bohatství země mohovitostí obyvatelů jejich, neprospívá to všem, poněvadž bohatství nestejně se rozděluje Komu rodičové ničeho nezanechali, nemá také ničeho, ba jest v tom bídněji, než kdyby celá společnost neměla ničehož, an vůkol něho blahobyt roste, v kterém on podílu bráti nemůže.“

„Jste velmi na omylu, Soukupe. Každý má podíl v bohatství společnosti a mimo to má ve společnosti majetné více vyhlídky zbohatnouti než ve společnosti chudé. Hleďte ku příkladu sám na sebe. Kdybyste byl bohatším, měl byste též více vydání, jedl byste chleb a maso místo bramborů, pil pivo a víno místo vody, měl dražší a více šatstva, veliké a ozdobné domy, pohodlný nábytek, vůbec vše, co by Vám bylo prospěšno, milo a pohodlno. Všechny tyto věci byste si musel

dát dělat a platit za ně tím více, čím lepší by byly; měl by tedy nemajetný pracovník více a lepší práci než když mu to nemůžete dát dělat, sám jsa potřebným. Vidíte tedy, že je s prospěchem i chudému, je-li hodně mnoho bohatých."

„Nuž dobře, pane Jelínku," pravil Soukup; „ale vždyť by bylo přece lépe, kdyby se chudým dalo to, oč bohatí mají nadbytek; bylo by tak bohatství lépe rozděleno a chudí by se měli taky lépe."

„To jest jen částečně pravda. Jest arciť lepší rozdělení bohatství žádoucno, obzvláště kdyby chudí mohli míti více, aniž by bohatí méně měli; jinak by se muselo těmto odejmout něco z jich majetku, což by byla loupež. Také by to ani nedostačovalo, poněvadž jest bohatých nemnoho: avšak trpěl by takovým rozdělením všeobecný blahobyt země, a chudí by se měli ještě hůř."

„Ale to by nebylo ani možno," zvolali někteří.

„Je to však skutečná pravda," odpověděl pan Jelínek. „Každý národ má velké podniky, k jichž provedení jest potřeba velikého nákladu, jaký mohou jen boháči vynaložiti. Takové však podniky zvýšují obecný blahobyt; kdyby ale neměli boháčů, nebylo by takových podniků. Dále by neměli dělníci mnoho práce, protože bohatí dávají mnoho pracovat, což by po rozdělení též přestalo; neboť by pak každý sám pro sebe pracoval. Bohatí dávají nejvíce vydělat, poněvadž nejlépe za vše platí. To je vidět ve velkých městech, kde mnohdy táž věc ve čtvrtích boháčů více stojí nežli v chudých částech města. Konečně podporují bohatí nejvíce průmysl a pokrok jeho; každá totiž věc, pokud jest novou, stojí mnohem více než později. Kdyby nebylo boháčů, kteří se neohlížejí na to, je-li věc dražší neb lacinější, zajisté by věc tu nikdo z po-

čátku nekupoval, věc by nešla na odbyt a výroba její by zanikla a tím by i průmysl nemohl dále pokračovat. Zdali by bylo tedy dobře všechny boháče o jejich nadbytek oloupit?“

„Ale jak pak jinak by se dal stav chudých zlepšit, než rozdělením nadbytku boháčů mezi chudé?“ vyptával se dále Soukup.

„Jen rozmnožováním veřejného a všeobecného blahobytu. Tak množí se podíl chudého v něm a bohatým se nic neodnímá.“

„Ale jak možno k tomu přispívat?“

„Jedině pravými prostředky k tomu,“ pravil pan Jelínek, „jest množení a šíření osvěty, vzdělání, zavádění oprav v hospodaření polním, v průmyslu, rozšiřování obchodu a rozumné vůbec zařízení celého života.“

„To by bylo sice hezké,“ pravil Vondřich, „ale boháči sami stojí nám tu v cestě zištností svou.“

„To jest přepjatý náhled; boháči mají ovšem své chyby; ale mezi chudými taky na ně není nedostatek, proto má jeden druhému povoliti. Ostatně, jak jsem pravil, dělníci sami mohou stav svůj zlepšit, větším se vzděláváním a šetrností. Tato pak sama největší spokojeností a radostí vás naplní. První ušetřený zlatý více vás potěší než boháče tisíc zlatých spekulací nabytých. Příklady toho mohou vám podati Krška, Mastný neb Dvořák.“

Sedmá zábava.

Majetek jest výsledkem práce a základem všeobecného blaha.

Čím dále, tím větší byla bída. Na trh nepřišlo nyní již pražádné obilí, an se každý bál,

něco na trh dovézti, aby mu to nebylo pobráno. Velké závody jeden po druhém přestávaly pracovat. I v Petrovicích co den čekalo se zavření přádelny. Dělníci byli tedy v ustavičném strachu; po práci sestupovali se v hromady a rokovali o svých obavách. Tu bylo slyšet rozličných náhledů. Jedni hubovali na pány; byli to ti, kteří nechodili do nedělních zábav; druzí měli lepší o věci té náhledy a věděli, že ředitel Dobrovolný tak dlouho dá pracovat, pokud mu vůbec bude možno. Než všichni se shodovali v tom, že jest vůbec smutno, býti dělníkem a závislým na pánech. Příští neděli sešlo se opět shromáždění v obyčejný odpolední čas a pan Jelínek počal:

„Budeme, přátelé, hovořit dnes o vlastnictví.“

„Vlastnictví jest právo požívati toho, co nám patří. Především patří ale člověku to, čeho si prací svojí dobyl; svobodné nakládání s tím jest nejsilnější pákou k práci a všelikému namáhání. Pojem vlastnictví jest nám vrozený; i dítě rozeznává mezi *svým* a *cizím*. Taktéž divoch nenechá si vzít zvěř, již sobě ulovil, zbraň, již sobě udělal; považuje to za své vlastnictví.“

„Právo vlastnictví nelze ale vždy zcela snadno ustanovit, obzvláště v zemích pokročilých. Co mám na těle, to jest mé; pakli mi někdo na ulici vytáhne z kapsy šátek, přivlastňuje si cizí majetek. Avšak není možno, abychom vše při sobě nosili, co nám náleží. Vy, Krško, nemůžete nosit s sebou svoje pluhy, vozy; vy Chmelo ne svůj stav. Při takových věcech musí se tedy míti za to, že jsou vaším majetkem proto, že se nacházejí ve vašich domech a obydlích. Vůbec záleží tedy majetek jednotlivce buď ve věcech *movitých*, jako jsou peníze, zboží atd. totiž ve věcech, které lze z místa na místo přenášeti, aniž by tím věc sama škodu

trpěla, aneb v *nemovitých*, při nichž takové přenášení není možným, jako jsou domy, pole, lesy atd. Majetek u těchto nemovitých věcí nejtíže lze dokázati. Tak ku př. koupí někdo dům; tento dům nalézá se tedy v jeho vlastnictví; avšak což kdyby někdo jiný přišel a hlásil se, že on jest vlastníkem domu toho, jak pak dokáže onen vlastnické své právo k domu svému? Tu pomáhá nám zákon. Zákon dal moc důkazu listinám ve formě předepsané, tak že kdo má listinu takovou, jemu svědčící, považován jest za pravého vlastníka toho domu, pole, lesa atd.“

„Tím se opravdu“, pravil Mastný, „mnohým zápletkám lze vyhnouti.“

„Ba je to velké dobro,“ pravil pan Jelínek, „obzvláště považíme-li, že důkaz takového práva vlastnického k věcem nemovitým bývá často velmi spletený. Tak ku příkladu může dům náležeti třem neb čtyrem osobám, neb může váznouti na domě neb poli závada, ku př. nějaký dluh. Tu mají dvě osoby na témže domě rozdílná práva. Věřitel má právo, dům prodat, dlužník má právo, dům svůj držeti a v držení tom chráněnu býti a v takové okolnosti musí chránit zákon práva každého z nich.“

„Že každého?“ pravil Novotný. „Když jednomu dává právo na jistou věc a druhému je odejímá, tedy prospívá opět jen těm, kteří něco mají, a působí jen škodu nemajetným a chudým.“

„Omyl ten již několikráte jsem vám vyvracel,“ odpověděl pan Jelínek. „Ostatně, jest vůbec někdo u nás, kdo by ničeho neměl? Zajisté že není. I nejchudší má několik kusů šatstva a nějaké nářadí. Vy o sobě, Novotný, pravíte, že nic nemáte, a přece máte šatstvo dobré, nářadí, nádobí domácí, něco peněz máte ve spořitelně ležet. Co má

naproti tomu ku příkladu divoch? Vy jste bohatým proti němu.“

„Viděli jsme, že majetek jakož i bohatství prospívá všem třídám společnosti. Každý tedy slouží obecnému blahu, kdo dobývá a rozmnožuje bohatství. Má-li tedy práce být hájena, musí se hájit i chránit také majetek, jenž jest ovocem práce; kdyby ale ovoce práce nebylo chráněno, tuť by veškerá pilnost přestala.“

„Tak se ale podporuje snad zištnost“, pravil Novotný.

„Což jste vy sobec, když si dáváte platit za svoji práci? Sobec jest jen ten, kdo se obohacuje na útraty jiných nespravedlivým způsobem, kdo závidí těm, kteří mají více nežli on. Což jest to nespravedlivo, když se každý stará, jak by uživil sebe a rodinu svoji? Naopak; kdo nastřádá buďsi ruční neb duševní prací jmění dětem svým, jež tyto před nouzí chrání, prokázal i službu otčině své.“

„To opravdu sám pochopuju,“ pravil Novotný, „práce jest namáhání, a kdyby člověk nebyl jist výdělkem svým, pracoval by jen z ruky do huby a nestaral by se o budoucnost; a přece jen ta práce pomáhá všeobecnému pokroku, která svůj užitek teprvé v budoucnosti poskytuje. Ale něco mně přece nejde do hlavy. Nástroje, jimiž půdu vzdělávám, jsou moje; zrno, jež seju, taktéž; ale jak pak ta půda, tu přece stvořil Bůh pro každého, proč má tedy jen jednotlivec z ní míti užitek? Myslím tedy, že ten zákon, který někomu takový majetek zabezpečuje, jest nespravedlivý.“

„Vy se matete, Novotný, proto, že myslíte, že zákon teprv utvořil právo vlastnické. To jest ale bludné mínění. Právo vlastnické zakládá se v přírodě samé, bez něho nemohla by se společnost

vůbec udržeti. Zákon jenom právo to uznává a potvrzuje.“

„Když ale není půda,“ odpověděl Novotný, „výsledkem práce jednotlivcovy, jak mu může tedy náležeti dříve, nežli jemu zákonem jest přiřknuta?“

„Jednoduše proto, Novotný: Když vy sobě vystavíte dům, jste jeho vlastníkem?“

„Zajisté, poněvadž jsem na to dal potřebných peněz a práce.“

„Ale dům tento,“ pravil pan Jelínek, „jest vystavěn na zemi. Pakli byste vy neuznával vlastnictví půdy, patřil by vám sice dům, ne však půda, na které dům tento stojí. Vezměme jiný příklad: „Když si Soukup udělá šaty, komu patří?“

„Nu, arciť že jemu; vždyť si je udělal.“

„Když vy si koupíte pár bot, jsou pak vaše?“

„Vždyť je musím přece zaplatit.“

„A což, Charváte, váš domek, patří vám?“

„Zajisté, poněvadž jsem ho zdědil po otci svém.“

„Kdyby jste ale nalezl na silnici mezi kamením drahý kamen, zdali by byl ten váš?“

„Arciť, vždyť dříve nikomu jinému nepatřil a já jej první nalezl.“

„Jak pak ale, když ho někdo jiný dříve nalezl?“

„Pak by patřil kámen jemu, poněvadž se ho dříve uchopil.“

„Kdyby vám, Vondřichu, někdo daroval ku příkladu nějakou knihu; je ta vaším vlastnictvím?“

„Zajisté, k čemu by mi ji byl daroval?“

„Vidíte tedy, že jsem vám ukázal pět způsobů, jakýmiž lze majetek nějaké věci nabýt. Předně tedy *prací*, kterouž se věc nějaká vyrábí; dále *koupí*, nabude-li se totiž věc buď za peníze neb jinou hodnotu; za třetí *dědictvím*; za čtvrté *darováním* neb *odkazem*; za páté *nálezem* neb *právem prvního uvázání* se ve věc. Všechny tyto způsoby

lze však, vyjma nález, na práci zpět uvésti. Ve všech těchto případech zákon neutvořil teprv právo vlastnické, nýbrž jen je potvrdil a za právo uznal.“

„Ale pane Jelínku,“ namítal Novotný, „s půdou jest to přece trochu jinačí než s jinými věcmi, jež lze prací rozmnožiti. Když se totiž půda nalezá v rukou vlastníků, nemůže více jiným prospívati.“

„I tento náhled, Novotný, není zcela pravý; nepřejde totiž ani den, aby se neprodal nějaký statek nemovitý; koupit jej může každý z nás; musíme si však dříve prostředků k tomu sehnati prací. Ostatně jest věcí dokázanou, že většina obyvatelstva zejmena u nás v Čechách jest vlastníkem půdy. Tato většina ale přišla k vlastnictví půdy té buď koupí neb dědictvím a nikoliv zákonní pomocí.“

„Ale,“ pravil Novotný, „zajisté že mnohý statek též nepravým způsobem přišel do rukou svých vlastníků.“

„To je jisto; avšak to jest právě jen přerušením spravedlivého převodu vlastnictví. Dříve bylo vlastnictví spravedlivé, později stalo se v rukou těch, již opět spravedlivým způsobem statku nabyli, zase spravedlivým. Avšak i tyto případy nespravedlivého vlastnictví jsou řídké a čím více spořádána společnost a její zákony, tím řídčeji vyskytovati se bude takové nespravedlivé vlastnictví.“

„Nehledíme-li ale k takovým případům, nalezneme, jdouce zpět od jednoho vlastníka ke druhému, vždy prvního vlastníka, který nalezl půdu bez pána a první ji vzdělal. Ten však měl zajisté právo k první žni z půdy té.“

„To zajisté,“ pravil Novotný, „ale jen k této žni měl právo, nikoliv však k tomu, aby zanechal půdu dědicům svým.“

„I k tomu měl právo. Dříve nežli půdu vzdělal, byla půda ta porostlá býlím, bodláčím neb pralesy. Musel tedy nejdřív stromy pokácet, pařezy vykopat, odvézt to vše, půdu vyčistit od býlí a bodláčí a přepracovat. K tomu ale neměl našeho nářadí, měl tedy mnohem více práce s tím a prokázal tedy celému lidstvu značnou službu, učiniv půdu pustou půdou plodnou. A za takové dobrodiní by měl míti právo jen k jedné žni a k ostatním ten, kdo by přišel již na půdu vzdělanou? Bylo by to spravedlivé, Novotný?“

„Nebylo,“ odpověděl tento; „ale přece nepochopuju, proč může takový člověk půdu, která jest přece darem božím pro všechny lidi, učiniti svým vlastnictvím.“

„Jste na omylu. Dar boží záleží tu v tom, že půda dává žně; člověk pak sám musí, chce-li žně míti, práci vynaložit a hojně půdu vzdělávat. Toto právo ke své práci a výsledku její může pak jednotlivec potomkům svým zanechat. Potomci ti pak zlepšují vždy více půdu tu, čímž tato vždy větší ceny nabývá, obzvláště když na blízku obchod se šíří a veřejné cesty, mosty a p. jej podporují. Pak požívají potomci ti ovoce práce a píle předků svých.“

„V krajinách málo obydlených s nemnohými cestami a malým obchodem má půda malou cenu, tak že osadníkům, kteří uvolují se ji vzdělat, veliké lány buď zadarmo neb za velmi malý peníz se vykazují. Vidíme to v Americe, ba částečně ještě v Rusku.“

„Při koupi vzdělané půdy nekupujeme tedy právo k využitkování plodné síly v půdě ležící, nýbrž práci až po tuto dobu na půdu vynaloženou. Práce ta za dvě století daleko převýší hodnotu celé půdy. Tato práce není však již k zaplacení

a nynější pokolení tedy spolu jest účastným v užívání ovoce celé půdy a práce na ni vynaložené. Konečně ptám se Vás, zdali by kdo obětoval na půdu a vzdělání její tolik péče, času a peněz, kdyby nebyl jist, že mu jiný nevyrve ovoce práce tak trapné a dlouhé? Zdali by byl průmysl hospodářský tak vyvinut, kdyby nebyl každý jist, že to, co on ku zlepšení půdy naložil, nebude ztraceno, nýbrž že to i potomkům jeho zůstane? Právo vlastnictví tedy prospívá vzdělávání půdy a tím i lidstvu, jež více potřeb z ovoce jejího může ukojiti.“

„Ale pane Jelínku,“ ozval se Novotný, „což pak by to nešlo, aby se půda vzdělávala, aniž by byla vlastnictvím jednotlivců?“

„To by se dalo docílit dvojím spůsobem,“ odpověděl pan Jelínek. „Buďto tak, že by půda byla vzdělávána pořadem od jednoho po druhém, aneb žeby byla společně vzdělávána a užitek žeby připadl společnosti, která by jej dělila mezi jednotlivé členy své. Co se týče prvního spůsobu, připomínám vám pověst o otci, který na smrtelné posteli odporučil třem synům svým osla, aby ho společně užívali. Synové ti usjednotili se, že osel má první den sloužit nejstaršímu, druhý den prostřednímu a třetí den nejmladšímu a tak v stejném pořádku dále. Každý pak z nich měl osla ten den, po kterýž ho užívá, také živit. První den užíval osla tedy bratr nejstarší. Osel musel pracovat jen dost, žrát pak nedostal ničehož, poněvadž si nejstarší bratr myslil, že osel bez toho druhý den dostane žrát od bratra prostředního. U tohoto však nedělo se oslu jinak, an si tento myslil, že včera bez toho obdržel žrádlo od nejstaršího a zítra je obdrží od nejmladšího bratra, tak že od něho nic nepotřebuje. Totéž se opakovalo u bratra nejmladšího: ten měl za to, že

oslu u starších dvou bratrů dobře se dařilo, že se tedy u něho může jeden den postit. A tak nežli se bratří v užívání osla dvakráte vystřídali, pošel osel a bratří neměli nic. Tak by se to též dělo s pořadovým vzděláváním půdy. Každý by bral jen užitek, sám by však nic na vzdělávání, hnojení atd. nevynaložil, až by půda konečně tak se využitkovala, že by nic nenesla. Druhý spůsob vzdělávání vedl by k společnosti jmění, poněvadž by nebylo lze společnost takovou obmezit jen na užitky z půdy. Každý by musel majetek svůj odevzdat a obdržel by to, co by mu společnost ustanovila. Vy, Chmelo, byste ku příkladu musel dáti svůj stav.“

„To by mi tak napadlo,“ odpověděl Chmela.

„Ano, to byste musel udělat, a obdržel byste snad knejp a kopyto. Vy Soukupe, dal byste svoje nůžky a jehlu.“

„To bych si dříve dobře rozmyslel.“

„Společnost to žádá a dá vám za to perlík a kovadlinu, na které byste se měl ohánět.“

„Vidíte tedy, kam by taková společnost jmění vedla. Jediný, kdo by při tom vydělal, jest bratr z mokré čtvrti a lenoši, kteří by ustavičně jen dělili.“

„Avšak kdyby se dělilo, musel by obdržet každý stejný díl. Jak pak by se to ale dalo udělat? Jak by ustanovil se vám, Dvořáku, za váš hoblík a pilku stejný díl ze jmění celé společnosti? A dejme tomu, že by se dalo vše pořádně rozdělit, každý by měl stejný díl; tu by nesměl nikdo nic pracovat, nikdo nic prodávat, kupovat, poněvadž kdo od druhého něco kupuje, musí mít nedostatek něčeho, v čem má druhý nadbytek; takový poměr by však nesměl být, an by nebyla více stejnost v podílech. Konečně by se

musilo buď každý den, ba každou hodinu dělit, aneb by opět vše do starých kolejí se vrátilo a lidstvo by nemělo z celého společenství jmění nic jiného nežli ohromnou ztrátu.“

„Ale chudí,“ pravil Soukup, „by přece měli z takového dělení užitek.“

„Z počátku, pokud by vystačil díl jejich k ukojení životních potřeb, by arciť snad měli se lépe; avšak, až by jim došlo, musili by opět začít pracovat. Poněvadž by ale po takovém dělení nezbylo žádných bohatých, tož by všichni ti pracovníci, kteří hlavně pro tyto pracují, nenalezli žádné práce a musili by nádeničit, při čemž by sebe zahubili a denní mzdu mimo to tak stlačili, že by nikdo od ní živ býti nemohl, až by velká jich část pomřela a tedy méně dělníků denních by zůstalo.“

„Dovolte, pane Jelínku,“ ozval se opět Novotný, „vy jste začal hned mluvit o společenství všeho jmění; ale to by dle mého zdání nebylo nutným. Vždyť by mohlo každému zůstat, co má na movitostech i domích, ale půda by se vzdělávala společně a užitek její by se rozdělil vždy mezi osadníky.“

„V tom případě,“ odpověděl pan Jelínek, „musil byste nejdříve vzíti pole těm, kteří je nyní mají. Tak by musil tady Mastný dát všechna svá pole, stodolu i to, co ku vzdělávání půdy je zapotřebí; a co by za to dostal? Nic nežli stejný díl s tím, kterýž by nic nedal k společnému jmění tomu, jako ku příkladu tkadlec Chmela, který nemá žádné pole.“

„No, za to bych se pěkně poděkoval,“ pravil Mastný.

„A dále, jakým způsobem by se pak výnos polí těch dělil? Buďto by se muselo dělit podle

toho, jak mnoho a jak dobře jednotlivec by na společných polích pracoval a tu by hned zase nastala nerovnost, poněvadž by pilný obdržel větší díl nežli lenoch; aneb by obdržel každý stejný díl a to by bylo nespravedlivo, poněvadž by se tak podporovali jen lenoši, kteří by teprv nic nepracovali, kdyby věděli, že jich stejný díl z úrody nemine. A jak by to vypadalo se vzděláváním té půdy? Jak by se platilo jednotlivcům za to? Buďto by se těm, kteří by pracovali na polích, platilo od práce a pak by tu hned byla nerovnosť; aneb by se neplatilo nic a tu by nemohlo se přikázat jednomu, aby vzdělával tady tu tvrdou a kamenitou roli, když by vedle něho jeden mohl si hrát na půdě měkké a lehké. Tu by tedy nezpomohlo nic, nežli každého nutit, aby pracoval, kde se mu práce vykáže, čili aby robotoval, a co to je robota, o tom jste všichni od rodičů svých ještě slýchali. Vidíte tedy, že by ani tak se nepřišlo nikterak k cíli, jehož se má takovým společenstvím jmění dosáhnouti. Společenství jmění vedlo by tedy jen ke schudnutí země a ku konečnému opět dělení se na chudé a bohaté; neboť lenoch by svůj podíl utratil a musel by znova pracovat a šetrný a pilný by si opět jmění nastrádal. Při společném pak majetku aspoň půdy přišlo by se opět k nerovnostem, an by se opět musela práce jednotlivců platit dle jejich schopnosti a pilnosti, čímž by rozdíl mezi bohatými a chudými opět vzniknul. Tam ale, kde by se jednotlivci vše vzalo a on obdržel vždy od společnosti, co potřebuje, nikdo by více nechtěl pracovat a se namáhat, země by spustla a společnost by neměla pak, z čeho by rozdávala členům svým.“

„Vidíte tedy, že přece jen majetek jednotlivcův jest základem blaha celku a že tam, kde

by tento majetek se zničil i blaho celku by nutně za své vzalo.“

Osmá zábava.

Nerovnosti mezi lidmi; příčiny a účinky jejich. O prostředcích, kterými lze účinky nerovností těch seslabiti.

Konečně stalo se, čeho v Petrovicích se obávali. Pan Dobrovolný držel se, pokud mohl; pracoval do zásoby; nyní však, když mu nic nešlo více na odbyt, když všecky zakázky přestaly, musel se i on podrobit nutnosti. Přemýšlel tedy o tom, jaká cesta při tom jemu i dělníkům jeho nejméně byla by škodlivá. Všechny dělníky propustit nechtěl, proti tomu se vzpírala jeho lidskost; všechny podržet nemohl, an by byl tím přišel na mizinu. Zbývaly mu tedy jen dvě možnosti, buďto zmenšit počet dnů pracovních nebo mzdu, anebo propustit jistou část dělníků. Kdyby zmenšil počet dnů pracovních nebo mzdu, mohl by podržet všecky dělníky, avšak obzvláště ti, kteří měli rodinu, byli by upadli v bídu. Kdyby propustil jen část dělníků, mohl by vybrati takové, kteří zatím mohli si vyhledat jinou práci.

Rozhodl se tedy pro poslední prostředek a v sobotu, kdy byl den výplaty, oznámil svolaným dělníkům úmysl svůj i příčiny jeho a přečetl pak třetí díl dělníků, které ve práci podržel; zároveň poukázal malý přídavek k výplatě dnešní těm dělníkům, jež propustil do té doby, až by opět více se mohlo pracovat.

Že to nadělalo zlé krve mezi propuštěnými dělníky, snadno lze se domysliti. Obyčejné žaloby

na nerovnosti lidské a podobné výčitky bohatým bylo slyšet, konečně však všichni propuštění se shodli v tom, že pan Dobrovolný jednal v celku nespravedlivě.

Pan Jelínek umínil si tedy, že takové výčitky vyvrátí; počal příští neděli takto:

„Přátelé, pohroma, již jsme sice předvídali, neminula nás a zajisté jsme jí všichni bolestně dojati a volni ulehčiti trudný osud těm, kteří utrpěli tím nejvíce.“

„Mně by bylo opravdu milejší,“ pravil Vondřich, „kdybych neměl zapotřebí cizí pomoci.“

„To máte pravdu Vondřichu,“ pravil pan Jelínek; „muž sám sobě nejraději pomáhá; avšak stihla-li nás nehoda, nutno vpraviti se do ní. Kdo pak mohl zabránit té zlé neúrodě?“

„To arciť nikdo, pane Jelínku, ale přece stihlo to někoho více, druhého méně.“

„Připouštím,“ odpověděl pan Jelínek; „avšak znáte snad nějaký prostředek, jenž by všechny stejnými učinil? Lze nesrovnalosti v osudech jednotlivců upravit zákonem? Nejsou tyto přírodou samou způsobeny? Nejsou na světě rozličná podnebí, na rozličných místech rozličná bohatost půdy, rozličné druhy zvířat a bylin?“

„A což teprv člověk! Jak rozdílných ten je plemen, jak rozdílné síly tělesné i duševní přírodou jemu jsou dány, jak liší se jeden člověk od druhého pamětí, obrazotvorností a soudností, jak rozmanité jsou u jednotlivých lidí city a tužby.“

„To je sice všecko pravda, ale co pak z toho, následuje?“ pravil Vondřich.

„Tolik, že společnost, z lidí utvořená, musí být obrazem lidí, tedy také v jednotlivostech svých rozmanitá. Jen kdyby se člověk mohl změnit, mohla by i společnost změněna býti. Můžeme

arcit člověka vychováním zlepšit, náhledy jeho zušlechtit, zlé náklonnosti jeho potlačit a tak vliv přirozených v něm nesrovnalostí zmírnit; avšak byť bychom sebe víc se namáhali, nesrovnalosti tyto nikdy úplně neodklidíme, ba nemáme si toho ani vůbec přát.“

„Ukážu Vám to příkladem. Zdali pak posloužil pan Dobrovolný krajině naší?“

„Zajisté,“ odpověděl Novotný, „a vy pane Jelínku, neméně.“

„Děkuji vám, Novotný, za dobré o mně smýšlení. Než zdali posloužil nám pan Dobrovolný proto, že jest bohat? Jistě ne, nýbrž svou obezřelostí, pracovitostí a dokonalostí v oboru svém, vůbec tedy vlohami svými. Po patnácte let prospívá pan Dobrovolný blahu obecnímu oživením obchodu a zvýšením ceny výrobků našich. Co však platí o panu Dobrovolném platí také o všech, kteří vynikají obezřelostí a poctivostí; povznesou se nad stejnost a liknavost velkého množství a prospívají tak celé společnosti, ukazujíce jí cestu, kterouž větších a krásnějších lze docíliti výsledků. Práce taková, duševní, jest mnohem těžší nežli práce ruční, tělesná, a nemá být také více odměněna?“

„O dojista více,“ odpověděl Vondřich.

„A přece se to obyčejně nestává; společnost uznává práce takových výtečníků teprv po smrti jejich a tu myslí, že dostatečně uznalost svou jim osvědčila, když jim postaví kus kamene k upamatování budoucích pokolení na zásluhy jejich. Za živobytí posud málo který znamenitý muž důstojně odměněn byl za služby, jež společnosti prokázal. Jen obecenstvo samo uznává schopnosti a vědomosti užitečné a prospěšné tím, že důvěru svou jim věnuje, jak to viděti při znamenitých

lékařích a právnících, kteří bývají i z dálky za velký peníz povoláváni. Hubuje-li tedy někdo na to, že nadání lidská jsou nestejně mezi jednotlivce rozdělena, žaluje jen na to, že jest ve světě schopnost a zásluha celku prospěšna. Patřte jen na sebe; mnohý z vás nyní má takové pohodlí, jakého si před patnácti lety mohl zaopatřit jen člověk zámožnější. Vzpomeňte si jen na to, jak se cestovávalo ještě před pětadvacíti lety, a jak nyní pomocí železné dráhy a parovozů, lehko a brzo lze největší cesty vykonat. A zdali by to vše bylo možno, kdyby nebyli jednotliví výtečníci duchem a obezřelostí svou celku prospívající? Než ještě jedna věc přispívala k výsledkům takovým, totiž volnost každého, obrátiti se na kterou stranu mu libo, vyvoliti si povolání dle sil a schopností svých. Tak může každý v oboru svém vzdělat se co možná nejvíc a tak jen lze každému ve svém působení šťastných se dodělati výsledků."

„Byloby ale snad přece lépe," pravil Moučka, chtěje blýskati se rozumem, „aby společnost vykázala každému povolání; neboť právě volnost v tom ohledu jest příčinou, že mnohý zvolí si povolání, jež nehodí se pro něho a upadne v neštěstí."

„To se arcit stává," odpověděl pan Jelínek. „Avšak ve volnosti lidské právě jest volnost, voliti buď dobře neb zle. Volnost ta sice množí možnost omylů, avšak kdyby té nebylo, čím by byl člověk? Nic nežli pouhý stroj, jejž cizí vůle musí v běhu udržovat."

„Avšak," rozumoval dále Moučka, „ona ta volnost přece není tak zvláštní. Zda-li pak bych mohl já sobě zařídit nějaký velkoobchod neb kou-

pit takovou velkou přádelnu, jako má pan Dobrovolný?“

„Vy tady považujete volnost za možnost, dosáhnouti toho, čeho sobě přejete? To však volnost není. Vy se můžete k tomu a onomu odhodlati, to máte na vůli; avšak zdali toho skutečně dosáhnete, to nepatří již do volnosti sebeurčování, ale závisí na okolnostech, v nichž jeden každý vyrostl. Před časy arciť nebyla volnost sebeurčování tak rozsáhlá jako nyní a tu byla by námítka vaše na místě. Tenkráte panovaly kasty, totiž oddělení jednoho povolání od druhého, tak že ten, kdož v jedné kastě se zrodil, totiž jehož otec jisté povolání měl, musel zůstat v kastě té a v povolání otce následovat. Pak bývaly cechy a pořádky, které taktéž ztěžovaly jednotlivci přístup. Avšak nyní to vše již pominulo a není více žádných překážek, zvoliti si jistý obor působnosti, nežli právě těch, jež ve věci samé základ svůj mají.“

„Vždyť ale,“ pravil Vondřich, „mluví se pořád ještě o kastách boháčů, chudých, měšťanů a dělníků!“

„Arciť, ale jen v nepravém smyslu; jest to jen výraz, jímž se označují jisté různosti ve společnosti co do jmění a způsobu života. Ostatně ty rozdíly jsou dosti mlhavé. Nikdo nemůže určit, kde bohatství přestává a chudoba počíná. Vy, Vondřichu, myslíte, že je pan Dobrovolný boháč; pomyslete si ale, že jste tak bohatým jako Rothschild a budete považovati pana Dobrovolného za nuzáka. Není tedy žádná hranice mezi jednotlivými těmi třídami a každý může z jedné třídy vstoupit do druhé, jak se mu líbí a okolnosti mu to dovolují. Také se to v skutku děje tak, že ustavičně se mění počet těch, kteří jednoho jsou zaměstnání a stavu, a počet těch,

kteří samostatni jsou, ustavičně se množí, kdežto v nájmu pracujících den ode dne jest méně. Taktéž je možnost státi se bohatým nyní mnohem větší nežli dříve.“

„V skutku se ale málo kdo stane bohatým,“ pravil Krška, „kdo nemá k tomu již od předků svých dobrého základu.“

„To je svatá pravda, Krško; vždy to trvá několik pokolení, nežli se v rodině nashromáždí tak zvané veliké jmění. Proto má každý šetřit a střádat, aby dětem svým nashromáždil tolik, aby nemuseli oni z nova počínat, nýbrž již jakýsi základ měli, který by je k dalšímu střádání pobízel; neboť, jak vám každému bez toho známo, první začátek vždy jest těžký. Arciť je potřebí vytrvalosti a namáhání, spořivosti a obratnosti, chce-li sobě někdo uschránit tolik, aby mohl v stáří bez starosti živ býti.“

„To je sice hezké,“ pravil Novotný; „ale někdo může být živ pořádně, jak chce, pracovat až do úpadu, přece se nikam nedostane, poněvadž nemůže si nic ušetřit, když vše, co vydělá, padne na živobytí.“

„Arciť nemůže každý po stech ukládat, avšak po krejcařích, to může skoro každý i sebe chudší. Kdyby každý z vás denně uložil si sedm krejcarů, měl by za dvacet let, připočte-li k tomu úroky z úroků, 1400 zlatých, a tu se již nepotřebuje bát nouze v stáří. Ale kdo chce opravdu šetřit, musí obmezit vydání svá na nejnutnější potřeby. Vydání zbytečná, na karty, loterii, kořalku musí odpadnout; arciť si musí člověk ledacos utrhnout; avšak kdo chce se mít ve stáří dobře, ten ať se ve mládí uskrovní. Kdo však v mládí jest živ ode dne ke dni a jako malé dítě nemá síly, aby si něco odepřel: ten si v stáří nemá co stěžovat,

daří-li se mu špatně. Jak mnohý řemeslník by si mohl ušetřit hezkých pár zlatých, jen kdyby zbytečného potulování, po světě vandrování, nechal.“

„Nu, to by se hezky naučil řemeslu bez vandru,“ pravil Dvořák.

„Takové cestování já nemyslím,“ odpověděl pan Jelínek, „které prospívá zkušenostem, cestování na místa, kde průmysl cestovníka květe a kde tedy mladému řemeslníku lze se něčemu naučit; avšak vandrování z místa na místo, jen proto, aby se jistý čas ztrávil v cizině, aby se obohatil mladík neřestmi sem a tam nasbíranými, to zatracuji. To nepovznese žádného řemeslníka a nesrovnalost panující mezi řemeslníky a lidmi, kteří se od mládí cvičili a vzdělávali, se tím jen více množí. I řemeslník však má hledět k tomu, aby se řádně vzdělal, jak co se týče zaměstnání svého, tak i co do šlechetnosti srdce. Jedině vzděláváním se lze účinky nesrovnalostí mezi lidmi panujících odstraniti, a proto jest každého z nás svatou povinností, po vzdělání co možno největším bažiti.“

Devátá zábava.

Výměnou vzájemných služeb tvoří se rozličné styky lidí jedněch s druhými.

Od té doby, co v přádelně částečně zastavena byla práce, nic zvláštního se v Petrovicích neudálo. Obyvatelé podporovali všemožně rodiny, které byly bez práce; bohatší statkáři jim dali práci na svých statcích, obec pak sama dala se do opravování školy a patron kostela kníže Š .... dal opravit a částečně i rozšířit kostel. Tím dostalo se práce i těm, kteří rukama svýma praco-

vali, i těm, kteří měli potahy. I ukázala se nyní pravda slov páně Jelínkových, že bohatství u jednotlivců nashromážděné i chudým samým prospívá.

V brzku bylo však vidět, že ceny obilí neudrží se na posavádní výši své. Obilí z Uher se již rozváželo po všech končinách a z Ruska značné se čekaly zásilky.

Při příští schůzi sdělil pan Jelínek posluchačům svým potěšitelné zprávy tyto, a pokračoval pak dále:

„Práce jest tedy podmínkou bohatství a prostředkem k ukojení potřeb lidských. Musíme proto promluviti si ještě dále o práci. Především proberme otázku: Jak se práce vykonává?“

„Jak pak jinak než rukama?“ zvolali někteří.

„Ne vždy. Kdo nosí břemena, tese kámen, kácí strom, řeže dříví, ten arci pracuje rukou svou. Avšak advokát, lékař, učenec také pracuje, ne sice rukama, nýbrž hlavou, totiž duchem. Možno tedy tělesně neb i duševně pracovati. Práce však jen tehdy jest skutečně prací, když prospívá buď pracujícímu samému neb jiným.“

„Práce má míti rozumný účel. Proto jest marná práce, jež zaopatřuje nám věci zbytečné a neužitečné, aneb pracuje-li se draze o věci, jež lze mnohem levněji vyráběti. Dále má každý, kdo práci nějakou pro sebe dává vykonávat, za ni se odsloužit. Totéž platí o každém, kdo z práce jakkoliv užitek má.“

„Nyní je vidět, že jsem měl pravdu,“ jásal Novotný, „když jsem pravil, že bohatí nečiní svou povinnost, protože za práci jim poskytnutou žádnou jinou prací se neodsluhují.“

„Jen zvolna, Novotný! Dal byste si říci vy, až ve stáří nebudete již pracovat, nýbrž žíti z toho,

co si nyní ušetříte, že nekonáte svoji povinnost, proto že se neodsluhujete za práce, jež jiní pro vás konají?“

„To jistě ne; vždyť jsem si dobyl bezstarostnosti své v stáří prací v mladosti; pracoval jsem tedy nyní jaksi do zásoby, abych pak později mohl odpočívati.“

„Dobře tedy. Právě tak mají se věci u boháčů. Tito buď sami pracovali z počátku tolik, že nyní mohou býti bez práce živi, nashromáždili tedy již dříve, z čeho nyní mohou tráviti, aneb činili to jejich předkové a pak jest věc tatáž; tito pracovali do zásoby tak, že potomci jich tráví z nadbytku práce jimi podělané. Že ta práce nemusí vždy být prací ruční, již jsem pravil.“

„Již častěji jsme mluvili o tom, že lidé mají na mnoze stejné potřeby, že to, co jednomu jest užitečno, i druhému prospívá. Každý však nepracuje sám všecky věci pro sebe, nýbrž každý pracuje hlavně v jednom oboru. My jsme již o věci té mluvili. Pamatujete se?“

„O arcit,“ odpověděl Vondřich, „bylo to tehdy, kdy jsme mluvili o dělení práce, a kdy jste nám, pane Jelínku, vypravoval, jak právě toto dělení práce přispívá člověku k většímu množství požitkův.“

„Těší mne Vondřichu, že jste si vše tak dobře pamatoval. Dělením práce nabývá každý ve svém oboru takové zručnosti, že může vyrábět více, nežli sám spotřebuje. Může tudy nadbytkem takto vyrobeným posloužiti jinému, který jemu opět odslouží se tím, že mu poskytne část z nadbytku svých výrobků. Tak vyměňuje jeden výrobky své s druhým a práce obapolná jest tedy základem této výměny.“

„Ale prosím, pane Jelínku,“ pravil kramář

Moučka, „vy mluvíte o výměně výrobků, kdežto výměna taková jen zřídka kdy se stává; obyčejně se jen prodává a kupuje.“

„Ano prodává,“ pravil Vondřich, „u vás ale jen; já chudý dělník nemám nic na prodej a s kupováním to nyní také bledě vypadá.“

„Vy máte oba pravdu i nepravdu,“ odpověděl pan Jelínek; „já mluvil o výměně výrobků, en abych vám věc lépe znázornil; vlastně měl sem mluviti o vzájemné výměně služeb.“

„Mně se přece nezdá,“ pravil Moučka, „že est vše tak, jak vy to, pane Jelínku, povídáte. Když já koupím z hutí železo, prokazuju majetníku hutí službu, dávaje mu vydělat; poněvadž bych mohl i u jiného koupit.“

„A když si najmu nádeníka,“ přisvědčoval Mastný, „prokazuju já jemu službu a nikoliv on mně?“

„To se oba mýlíte,“ odpověděl pan Jelínek. „Vy Moučko, proč kupujete železo?“

„Abych je opět svým odběratelům prodal?“

„A vy Mastný, proč najímáte si nádeníky?“

„Aby mi pomáhali vzdělat pole.“

„Když tedy vy, Moučko, kupujete železo, proto že ho potřebujete, tož prokazuje vám službu, kdo vám je prodává. A vy Mastný, vezmete-li nádeníka do práce, dáváte si od něho prokazovati službu, vždyť pracuje za vás.“

„Vy, Vondřichu, pravil jste, že nic neprodáváte; ale mýlíte se. Což pak jste dělal v přádelně?“

„Pracoval jsem, jak každý ví.“

„A co jste obdržel za svoji práci?“

„Peníze, jen že méně, nežli jsem si přál.“

„Dostal jste tedy za práci peníze, jako

dostal Moučka za peníze železo a Mastný práci. Tuto práci svoji tedy přece prodáváte.“

„To je opravdu hezké,“ pravil Novotný, „práce jest tedy zboží, jako každé jiné. Ale ten rozdíl, myslím je přece, že totiž při jiném zboží vyměňuje se práce již hotová, zde ale práce, která teprv budoucně zhotoviti se má. Pak ale stojí si továrník a jeho dělník stejně; oba vzájemně odměňují si služby své zbožím, jež každý má, továrník penězi a dělník prací.“

„Velmi dobře, Novotný,“ pravil pan Jelínek; „tak se věc v skutku má. Poměr dělníka k továrníkovi jest jen výměna vzájemných služeb. Továrník potřebuje, jde-li mu obchod, rukou k práci; vy pak, kteří máte pracovné ruce, potřebujete na živobytí peníze, jež má zase on. Vyměňujete si tedy na vzájem své služby. Taková výměna služeb může se státi čtverým způsobem:

Buďto tak, že já *dám* druhému něco, aby i on mně opět nějakou věc *dal*, jak se to děje u kupce, který za peníze dává zboží;

anebo, když já druhému *vykonám práci* nějakou, aby on mi za ni něco *dal*, zaplatil, jak to vidíme u dělníků, kteří pracují proto, aby dostali mzdu;

aneb že já zaplatím, *dám* něco, aby se mi *práce* nějaká *vykonala*; sem patří najímání dělníků od továrníků, čeledínů od hospodářů;

konečně mohu já *vykonat* druhému nějakou *práci*, aby on mi taktéž nějakou *práci vykonal*. Tento způsob jest nejřidčejší, avšak přece se přihází.

Všeliké výměny služeb lidských lze na tyto čtyry způsoby převésti.“

„Ale já myslím,“ namítal Novotný, „že ta výměna služeb přec není vždy správná, že jeden

z obou vyměňujících bývá zkrácen. Tak ku příkladu když jdu k advokátovi, napíše mi on několik slov a já musím hrůzu peněz platit.“

„Co se nejdřív námitky vaší týče, že jedna strana bývá druhou zkrácena, nestane se to nikdy; vždyť není nikdy ani jedna ani druhá strana nucena k výměně a pakli jedna strana více dá za službu, kterou jí druhá prokazuje, nežli služba ta ceny má, jest tím vinna jen sama. Váš příklad pak byl nemístný. Advokátovi neplatíte za těch napsaných několik řádků; nýbrž za to, že vám sdělí své vědomosti, jichž musel dřív nabyti pílí úsilovnou, časem dlouhým a penězi mnohými. To všecko musí se mu opět nahraditi, jinak by nikdo nevynakládal píle, času a peněz na to, aby jiným sloužil zadarmo, aneb za tak skrovnou odměnu, že by se mu nenahradilo ani to, co on dříve obětoval na své vzdělání.“

„Avšak přece často vídáme,“ namítl Soukup, „že někdo umí dobře, lacino kupovat, kdežto jiný opět vždy bývá přetažen, předražen.“

„To se arciť stává,“ odpověděl pan Jelínek, „poněvadž jsou vždy lidé nepoctiví a jiní, kteří nerozumí svému prospěchu aneb mají jen domnělé a zbytečné potřeby. Avšak přec v okamžiku ukončení trhu služby obou byly si stejny.“

„Prodává-li Moučka cukr a olej, má z toho užitek a milejší jsou mu peníze, jež za to obdrží. Kupec jeho prokazuje mu službu, bera od něho zásoby své. Tento kupec však potřebuje cukr a olej více nežli peníze; proto prokazuje mu opět Moučka službu. Každý však kouká aby to, čeho se mu dostane za jeho službu mělo tutéž cenu, jako tato jeho služba.“

„Opravdu,“ pravil Mastný, „člověk by ani neřekl, že tomu tak; já vždy myslel, když jsem

u Moučky koupil něco, že mu prokazuju kdo ví jakou službu, a zatím to není tak veliké.“

„Já jsem taky myslíval,“ přizvukoval Krška, „že prokazuju dobrodiní čeledínu, jejž do služby přijímám; avšak on mně taky prokazuje službu.“

„To se dělo proto,“ ukončoval pan Jelínek, dnešní svou přednášku, „že často soudíme dle mylných a povrchních náhledů. Kdybychom pilněji proskoumávali styky vespolné lidí jednotlivých, tu by se zajisté oživila i vzájemná shovívavost a přízeň. Všechny styky naše zakládají se konečně vždy na výměně služeb. Kdyby všickni lidé zásadu tuto měli vždy na paměti, byly by vespolné styky lidstva mnohem příjemnějšími.“

Desátá zábava.

Všechny služby jsou jen výměnou prací. Cena práce určuje se namáháním a vlohami k ní potřebnými.

V poměrech Petrovických nic se nezměnilo. V přádelně posud nepracovalo se více, ba i v malých dílnách propouštěli mistři tovaryše své, mající velmi málo odbytu. Za to však mnohý dělník dříve ruční prací v přádelně se živící vstoupil do služby k bohatším sedlákům, jako byli Krška, Mastný a jiní; obdržel mzdu ne sice tak velkou jako v přádelně, ale přece takovou, že mohl řádně živ býti. Arciť to mnohému přicházelo za těžko pracovat nyní něco zcela jiného, nežli čemu se dříve byl naučil; avšak šlo to přece obzvláště mladším, kteří byli více chápavi.

Ceny obilí nestoupaly již více, poněvadž přiveženo opět tolik obilí na trhy domácí, že po-

třeba obilí byla dovozem kryta. Také o semeno na příští žně bylo již postaráno, a ozim již hezky rostla, tak že byla naděje na dobré žně. Proto byly schůze nedělní nyní opět četněji navštěvovány; kterým dříve pro starosti domácí nebylo do hovoru, opět počali se scházet.

Vyslovil tedy v příští schůzi pan Jelínek nejdřív radost svou nad tím a pokračoval pak v rozpravě o posledním předmětu:

„Viděli jsme v poslední zábavě, že všechny styky lidské záležejí ve výměně služeb. Ukazuje se sice výměna ta co koupě neb prodej, co práce a mzda, to však má základ svůj v užívání peněz, o nichžto ještě později sobě pohovoříme. Nyní zatím přesvědčíme se, že služby jsou vlastně jen výměnou práce.“

„Koupím-li si látku na oděv, zaplatil jsem za věc již hotovou, vypracovanou, tedy za namáhání a práci, jež na vyhotovení té látky byly vynaloženy, za práci již vykonanou. Najmu-li sobě dělníka, aby pro mne práci jakous vykonal, jde mi patrně o práci, která teprv má býti vykonána. V obou těchto případech dávám za práci peníze. Avšak aby si kdo mohl peníze zaopatřit, musí podat za ně tolik práce, zač peníze ty stojí, tedy tolik, co stojí dobývání rudy, spracování jí, upravení kovu na peníz atd. Má tedy peníz takovou cenu, jakou cenu měly všechny ty práce. Vzdor tomu tedy, že platím tu za látku, tam za nabídnutí se k práci peníze, přece dávám vlastně jen práci za práci. Obě tyto práce pak musejí mít stejnou hodnotu; neboť každá strana má na vůli, práci na výměnu jí podávanou buď přijmouti neb zamítnouti.“

„To bych neřekl,“ pravil Martin nádeník, „že mohu buď přijmouti neb zamítnouti; já musím

pracovat, chci-li být živ a musím se spokojit se mzdou, kterou dostanu.“

„To není pravda, Martine,“ odpověděl mu pan *Pokorný*, ředitel statků knížete Š. „I ty můžeš buďto v práci zůstat aneb odejít, kdy se ti líbí. Zůstaneš-li v práci, děje se to proto, že se ti líbí moje výminky i služba. Ty prokazuješ mně službu prací svou a já tobě penězi, jež ti za práci dávám.“

„Ale prosím úctivě,“ pravil dále Martin, „vy, pane řediteli, mne můžete upotřebit neb ne; já však nemohu si vybrat: buďto pracovat neb ne. Nejsou tedy podmínky na obou stranách stejné.“

„I tu se mýlíš; já nejsem v tom ohledu méně vázán nežli ty. Ty máš práce potřebí, abys mohl živ být, a já opět potřebuju práce dělníků, abych docílil žní pro svého pána. Ostatně já nemohu dělníky vzíti odjinud z jiných zemí, poněvadž tamní dobří dělníci též najdou zaměstnání. Musím tedy vzíti dělníky zdejší a dáti jim mzdu jakou oni chtějí.“

„Martine,“ pravil pan Jelínek, „vy sám pravíte, že potřebujete služby u pana Pokorného více, nežli on vaší práce. Z toho by však následovalo, že vám pan Pokorný větší službu prokazuje, nežli vy jemu. Ostatně máte vy tu výhodu, že jest vám služba jistou, kdežto hodnota její není vždy stejna. Při špatných žních vy dostanete tutéž mzdu, jako při dobrých.“

„To je arciť všecko pravda,“ mínil Vondřich; „jsou-li ale všeliké služby lidí vlastně jen výměnou práce, nehodí se zásada ta jistě na kupce. Jakou službu prokazuje kupec? On nic nevyrábí, on jen kupuje a prodává, a chce mít při všem, co prodá, užitek.“

„Kdyby kupce nebylo, musel byste, Vondřichu,

cukr a kávu, svíčky, mýdlo, vůbec vše, co od něho kupujete, dát si přivézti z rozličných končin světa. V tak malém množství však, v jakém vy to potřebujete, by vás dovoz stál více nežli věc sama. Kupec tedy dá si všechy ty věci přivézti ve větším množství a prodá každému, kolik kdo potřebuje. On tedy jest prostředníkem mezi vámi a vyrábiteli. Za spojenou tím obtíž, za dovoz, který on nemá darmo, za to, že mu zboží delší čas zůstane na skladu a on tedy tratí úroky kapitálu svého, za to přirazí si na ceně, za jakou prodává věc.“

„Avšak vždyť on sám nic nepracuje?“

„A čím je to namáhání, aby zboží vždy měl na skladě, aby měl vždy dobré zboží? On dává nám, aby opět od nás obdržel.“

„Než,“ prohodil Moučku, „zdali pak při výměně služeb, o nížto jste, pane Jelínku, mluvil, vždy lze odhadnouti obě vyměňované služby? Žádám-li od někoho službu nějakou, měl bych též vědět, nač mu ta služba přijde, a to jest přece těžko.“

„To máte pravdu, Moučko,“ pravil pan Jelínek, „na hodnotu věcí účinkuje mnoho okolností. V celku nám však po tom nic není; o určení hodnoty nechť se stará ten, kdo jest za službu požádán.“

„Hodnota věcí však pravidelně určuje se hodnotou práce na její vyrábění potřebné. Mimo vzduch a světlo nemáme od přírody nic zadarmo, všeho musíme prací dobyti, i té vody z řeky neb studně.“

„To se mi zdá být divné,“ pokračoval Moučka. „Já bych přece myslel, že nám příroda množství věcí zdarma poskytuje. Dává osení vzrůst a zrání, stromům ovoce, zvířatům život; v lůně svém

chová kovy, uhlí; dává nám vodu a vítr pro naše mlýny a plavbu do dalekých zemí.“

„Je arcit pravda, co tu pravíte, Moučko; avšak darmo není nic jiného, nežli vzduch a světlo. Vše ostatní musíme teprv prací svojí k službám svým uspůsobiti. Tak musíme obilí dříve požnouti, vymlátiti, umleti, těsta z něho nadělati, uvařiti neb upeci, než ho můžeme užiti; stromy musíme dříve očesat, porazit, rozštípat, nežli obdržíme ovoce neb dříví; kovy musíme dobyti s velikým namáháním ze země, nežli nám k službě býti mohou. Teprv pak mají tyto výrobky přírody, abych se tak vyjádřil, jakousi cenu, když jsme je zpracovali; a touto prací určuje se též ta cena.“

„Cenu má však každá věc jen potud, pokud nám k užitku jest, ačkoliv nejužitečnější věci, jako vzduch, světlo nemají ceny. Voda přece může nabyti ceny veliké, jak jste o tom dočtli se v knihách, v nichž se mluví o cestách po pouštích, kde není vody. Avšak i vzduch může nabyti ceny veliké. Tak ku příkladu v dolech podzemních, při potápěcích zvonech, kamž se musí vzduch nákladnými stroji dováděti.“

„V těchto tedy případech musí se za věci, jež ostatní lidé mají darmo, velmi mnoho platit a sice v takovém poměru, v jakém jest důležitost věcí těch pro potřebujícího k těžkosti nabyti jich.“

„Těžkost nabytí souvisí opět, jak jste viděli u druhého příkladu, se zručností, jaké je potřebí k přemožení překážek v cestu se stavících. K takovým překážkám patří též, že k nabytí té zručnosti potřebí jest dlouhého času, cviku a nákladu velkého, což vše musí se pak nahraditi, jak jsem vám dnes o tom již povídal, když jsme mluvili o ceně, jakou má služba advokátova.“

„Poněvadž však závisí těžkost práce na zručnosti, s jakou se tato vykonává, jest nutno, aby každý dosáhl co možná největší zručnosti v oboru svém. Toho nejlépe lze dosíci v mládí, pokud vlohy jsou pružné a v první síle a namáhání hned neunaví.“

„Avšak,“ pravil Soukup, „kdyby byli jen zruční a obratní dělníci na světě, neměli by všichni práci.“

„To se často sice povídá, avšak jest to hrubý omyl. Stalo by se to jen tehdy, kdyby všichni dělníci hrnuli se k jednomu odboru průmyslu. Avšak toho se budou chránit; nepůjdeť nikdo k řemeslu, kde by již nebylo pro nikoho výdělku. Je-li však více dělníků u jednoho řemesla, starají se tito sami, aby řemeslo své zdokonalovali a tak přichází se k vynálezům a zlepšováním v oborech jednotlivých, čímž také blahobyt roste.“

„Avšak,“ pravil Dvořák. „do nekonečna nemohou se dělníci u nějakého řemesla množiti; vždyť se musí počet dělníků říditi dle poptávky po jich výrobcích.“

„To jsem právě podotkl, že dělníci se budou chránit jíti k řemeslu, kde již není výdělku pro ně. Výdělek ten však řídí se dle poptávky po výrobcích toho kterého řemesla a kde tedy není poptávky, není také výdělku. Jak mile by však výdělek nestačil pro všecky dělníky k jednomu řemeslu se obracející, přestal by nával k tomu řemeslu, dělníků by ubývalo a vše by přišlo opět do starých kolejí.“

„Zda-li pak ale,“ ptal se pan Pokorný, „nebývá nestejnost mzdy často příčinou chybné volby povolání? Nyní ku příkladu mnoho dělníků opouští práci polní a obrací se k řemeslům.“

„Poznámka ta jest úplně na svém místě,

pane Pokorný; příčiny však, pro které dělníci k řemeslům na mnoze se obracejí, jsou rozličné, jako vyšší mzda, větší neodvislost a podobné. S vyšší mzdou se však mnozí dělníci klamou. Ve městě žije dělník mnohem dráže a nejistěji, poněvadž práce jeho závisí na rozličných změnách. Taktéž zmenšuje se návalem dělníků k řemeslům mzda jejich, poněvadž jest tu větší nadbytek sil pracovních a při polním průmyslu opět pro nedostatek sil pracovních se mzda zvýšuje.“

„Pak jsou opět statkáři zle na tom,“ pokračoval pan Pokorný. „Nebo, jak mají oni z výtěžku polí svých něco vydělati, když je výroba tolik stojí?“

„Nebojte se ničeho, pane Pokorný. Statkáři prodají pak opět obilí dráže, poněvadž se tu množí počet těch, kteří od nich obilí musí kupovat, kdežto, abych tak řekl, vyrábitelů obilí jest méně. Ostatně cena věci vždy se řídí nákladem, jaký byl nutný na výrobu její. O věci té promluvíme při příští zábavě. Nyní jen tolik podotýkám, že musí udati se zvláštní nehody, má-li vyrábitel vyráběti se škodou trvalou, protože by jinak přestal vyráběti vůbec. Ovšem musí též polní hospodářství hleděti si více pokroku než posud.“

Jedenáctá zábava.

Hodnota věcí řídí se důležitostí služby k výrobě neb zřízení jejich potřebné.

Byl nyní květen. Výhlídky na žně byly výborné, tak že ceny obilí zvolna, ale ustavičně klesaly. Při vysokých cenách obilních muselo se

obyvatelstvo co možno uskrovňovat, proto také nezbývalo peněz na potřeby, méně nutné. Nyní však, když opět vracela se naděje v budoucí, brzký již čas lepší, opět každý se odvažoval na výdaje, s nimiž dříve byl odkládal.

Tím však opět nabýval malý obchod více živosti, dílny opět počaly býti veselejšími, opět se v nich pracovalo; obuvníci, krejčí, truhláři zámečníci opět měli práci. Jen velké závody ještě nepracovaly; než zásoby tam nahromaděné nacházely již odbytu a proto doufal každý, že i přádelna brzy opět započne činnost svou.

Když tedy přišel pan Jelínek příští neděli do shromáždění, hovořilo se nejdřív o nadějích těch a lepších výhlídkách do budoucnosti a pak teprv začal hovor o hodnotě práce:

„Ukázal jsem vám, přátelé, že hodnota věci řídí se prací, k vyrabění její nutnou a závisí též na obtížích při vyrábění se naskytujících a schopnostech při tom potřebných. Jsou však ještě jiné okolnosti, jež tu působí. Především ukážu vám příkladem, jak zvýší práce hodnotu věci, která byla takřka bez ceny. Vezměte ku příkladu kámen, kostku, jejíž jedna strana má míti čtyry střevíce výšky. Takový balvan, z něhož kostku zhotoviti lze, může stát v lomu 3 zl. Přitesán a na místo svého určení přivežen, může státi 30 zl. Co zvýšilo tak cenu kamene toho? Nejen práce kameníka, zedníka, vozky, nýbrž i kováře, jenž těmto koval náčiní, koláře, jenž vůz robil, rolníka, jenž oves pro koně sil a mlátil, sedláře a řemenáře. Všichni tito dělnící chtějí mít také podíl výtěžku z kamene tohoto. Aneb jiný příklad. Z několika centů rudy dobude se cent železa prutového. Ruda ta stojí as 1 zl., železo z ní vyrobené as 10—11 zl. Zdělá-li se železo to na podkovy, stojí 30 zl.,

na želízka nožová as 400 zl., na perořízky as 700 zl. Vypracuje-li se železo to na věci ozdobné, jako náramky a řetízky as 15.000 zl. Udělají-li se ale z toho centu železa samá péra do hodinek, nabude ceny aspoň půl millionu.“

„Můžete z toho posoudit, jak musela se rozmnožiti také práce zvýšením ceny.“

„Z toho tedy následuje,“ pravil Vondřich, „že cena věci jest jen souhrnem práce na věc vynaložené.“

„Máte pravdu, Vondřichu, to platí jak u věcí levných, tak u nejdražších. Všude se dá rozdělit cena předmětu na jednotlivé práce, jež k vyrobení jeho přispívaly. Vezměte jen dvoukrejcarovou housku, kdo všechno při výrobě její má účastenství. Nejprvé pekař; pak zedník, jenž onomu stavěl pekárnu; dřevař, jenž mu dříví připravil; mlynář, jenž obilí semlel; kameník, jenž mlýnský kámen utesal; pak všichni ti, kdož opět pro tyto dělníky pracují; rolníci, kteří obilí jak k výrobě housky, tak i k výživě všech těch dělníků seli, klidili, mlátili, tak že bychom se všech účastníků ani nedopočítali.“

„To je arciť příklad“, pravil Soukup, „jak nesčíslné množství osob může při malé věci účinkovat a o malinkou sumu se podělit. Zdali pak tu není výminky z tohoto pravidla, že cena každé věci řídí se souhrnem práce na zhotovení neb vyrobení její vynaložené? Když ku příkladu někdo najde v Kalifornii kus zlata, a prodá jej tak draho, že několik tisíc lidí za den tolik nevydělá; jak to lze spojiti s pravidlem od vás, pane Jelínku, udaným? Tu byla práce velmi skrovnou a přece jest cena toho zlata náramná.“

„To jsou arciť výminky. Ty však jen dosvědčují, jak pravdivé jest ono pravidlo. Proč by se

dalo za nalezený ten kus zlata tolik, co obnáší denní mzda tisíců lidí? Jen proto, poněvadž se musí tolik na dobytí toho kusu z dolů *obyčejně* vynaložit. Že právě tento kus byl nalezen a ne dobyt z dolů, na celé věci nic nemění. Ku příkladu, někdo má pole špatné, kamenité, jež dává velmi malý výtěžek. Tu se má stavět přes pole to železnice a majetník obdrží za ně znamenitý peníz. Jinde opět průmysl dodá cenu věci dříve neužitečné. Konečně však přece jen práce to jest, jež věcem ceny dodává. Pomněte jen na to, jak se zdražily pozemky zde v Petrovicích za ten čas, co se obyvatelstvo naše tolik rozmohlo. Každý kdo nalezá se ve středu činnosti průmyslné, vidí že majetek jeho větší ceny nabývá prací jiných."

„Však," namítal Vondřich, „člověk musí již z počátku něco mít; kdo nic nemá, tomu zvýšení průmyslu taky nic neprospěje."

„To se znamenitě mýlíte, Vondřichu. Zvětšuje-li se v místě nějakém průmyslnost vůbec, zvětšuje se i blahobyt všech, kteří tam bydlí. Práce bývá tu více hledána a tudíž i lépe placena. Následkem soutěže přibývá mzdy i těm, kteří polním průmyslem se zabývají aneb řemesly dříve v kraji tom provozovanými. Tak se platilo dříve, as před 20 lety, dělníku v čas žní 20 krejcarů; nyní obdrží zajisté až i 60. Mnozí dělníci v továrnách vydělají denně dva i tři zlaté. Vy sám, Vondřichu, máte nyní, když se pracuje, půl druhého zlatého denně. Arciť nabude někdo více, jiný méně; užitek mají ale všichni ze zlepšení průmyslu. To ale jest požehnání z práce plynoucí, z práce, která jest základem všeho bohatství a všech cen. Obtížnost práce stává se zdrojem všech požitků našich."

„Nyní sice pochopuju," pravil Vondřich dále,

„že máme podílu ve zvelebení všeobecného blahobytu. Něčemu ale přec nerozumím, totiž velikému rozdílu v ceně jedné a téžé věci. Když cena řídí se obtížemi výroby, odkud tedy ten rozdíl?“

„Rozdíl ten zakládá se,“ odvětil pan Jelínek, „v tužbě lidí po nabytí požitků. Člověk nenávidí namáhání, hledí je zmenšiti a nechá rád jiné za sebe pracovati. To však, jakož i potřeby naše, buď skutečné neb domnělé, stávají se pohnutkou k službam vzájemným jakož i k cenám věcí. Nechci-li totiž práci nějakou sám zhotoviti, musím se ohlednout po tom, kdo by ji za mne vykonal a musím mu za ni zaplatit. Obdržím-li však věc, kterou takto bych si musel dát zhotovit, již hotovou, nemusím teprvé práci platit, nýbrž zaplatím hned za věc tolik, na mnoho-li cením práci, kteréž bych potřeboval na její vyrobení, či tolik, na mnoho-li si cením ukojení potřeby, jaké se mi onou věcí dostane. Poněvadž však potřeby rozdílné jsou, má jedna a táž věc pro jednoho cenu značnou, pro druhého žádnou, neb pramalou. Proto však nemusí si dělník stěžovat, že potřeby zmáhajícím se blahobytem též se množí; vždyť tím nabývá on vždy nové práce a tedy i zlepšení stavu svého. Člověk má vlohy, jež vždy nové a nové potřeby vynalezají. Arciť jsou lidé, kteří více potřeb si vynalezají, nežli mohou ukojit. To však jest důkazem převráceného užívání nejušlechtilejších schopností lidských. Rozum tu má vždy ukazovat pravou cestu. Ostatně se to v celku také vždy stává. Viděti to lze z toho, že člověk, pokud jest chudým, má jen málo potřeb, a sice jen takové, jež se vztahují k živobytí. Množí-li se blahobyt jeho, množí se i jeho potřeby a on pomýšlí na pohodlí. Tu hned

chopí se průmysl potřeb těch a vyrábí věci, jimiž lze tyto již zvýšené potřeby ukojit a pomocí dělení práce stanou se věci ty brzy tak lacinými, že si je může i chudý zaopatřit.“

„Jinak to však vypadá, když člověk jest bohatým, má nadbytek. Tu zvýšují se potřeby okamžitým rozmarem. Právě proto nelze věci k ukojení takových potřeb zhotovovati ve velkém množství a tedy lacino; také musí býti všechny věci k jich potřebě jemněji, vkusněji a starostlivěji zhotovovány. To vše ale zvýšuje i cenu jejich.“

„Obtížnost práce má tedy každým způsobem vliv na cenu věci. Nutno tu však činiti rozdíl mezi prací tělesnou a duševní, mezi prací těžkou, jež vyžaduje jen sílu svalů, a prací těžkou, jež mimo to žádá obzvláštních vloh, ku které tedy není každý dělník schopen.“

„Jsou to tedy hlavně vlohy, jež způsobují rozdíl v příjmech lidí. Tak obdrží ku příkladu obyčejný zámečník denně jeden neb půldruhého zlatého mzdy. Strojník však může sobě sestavováním strojů denně osm až deset zlatých vydělati. Malíř štítů v malém místě sotva na chleb si vydělá, kdežto malý obraz od výtečných malířů Rafaela, Rubense, Tiziana, mnohý obraz od našich mistrů, jako Skrety, Brandla a jiných má cenu tisíců zlatých.

„To je odměna nadání,“ mínil Moučka; „a poněvadž toto jest tak řídké, odměňuje se vším právem více. Avšak mám za to, že cena ta jest velmi libovolná a řídí se dle chuti a vkusu, nikoliv ale dle hodnoty věci.“

„Poznámka ta jest dobrá, Moučko. Příčinou toho ale jest, že výkony takové nenáležejí k nutným potřebám lidským. Výkony takové máme ale

ctíti, poněvadž souvisí s nejšlechetnější stránkou bytosti naší.“

„Zda-li pak by se nemohlo říci, aby se označil rozdíl mezi užitkem a hodnotou věci,“ pravil dále Moučka. „že užitečnost věci jest vlastnost její, sloužiti k ukojení potřeb našich, hodnota však že řídí se nákladem výrobou její spůsobeným.“

„Arciť, tak se to také říká; jen doplňuji vás ještě tím, že povím: cena věcí není nic jiného, nežli hodnota její v penězích vyjádřená, poněvadž hodnota věci vlastně jest nezávislá od peněz a peníze vlastně jen měřítkem k určení této hodnoty jsou. Mohou totiž mnohé velmi užitečné věci býti bezcenné neb míti velmi malou cenu, můžeme-li si je za málo peněz pořídíti; jiné věci málo užitečné mohou veliké ceny nabyti obtížností, s jakouž si je lze zjednati, buďsi proto, že jsou zřídka k nalezení aneb veliké schopnosti k vyrábění vyžadují a tedy málo osobami vyráběny býti mohou.“

„Konečně nutno při hodnotě věcí hleděti též k množství obtíže, jež nám jimi ušetřena jest. Tak může věc nějaká jinému mnoho obtíže spůsobiti a pro nás přec malou jen cenu míti, ku příkladu, když on ji vyrábí obtížně, prací ruční a my ji můžeme koupiti z továrny, kde se velmi lacino vyrábí. Jinak může ale věc nám mnoho práce ušetřit a proto velikou cenu pro nás mít, ačkoliv výroba její velmi malého stála namáhání. Jest tedy služba nám prokázaná pravým měřítkem věcí. Tato služba může ale býti v skutku velmi malá, jen když jest pro toho, kdo ji sobě žádá veliká a značná, má pro něho cenu velikou. Náš kníže má ku příkladu veliké zalíbení v krásných koních. Pár, který posledně koupil, obzvláště se mu líbil a dal za něj dva tisíce zlatých. Přišel mu tedy jeden kůň na tisíc zlatých. Kdyby mu však

jeden z těchto koní pošel, neměl by ten druhý cenu ani pět set zlatých, tedy ani polovičku ceny, jakou nyní má jen proto, že je tu ještě druhý kůň, který jde k němu do páru.“

„To ale dle mého skromného náhledu jest přece nerozumné,“ pravil Novotný, „na pouhou libůstku tolik peněz obětovat.“

„Máte úplně pravdu, Novotný; ale i takováto vydání jsou užitečná. Neboť vychází z toho zisk i řemeslníkům a dělníkům, jak jsme již viděli, a proto mají tito nejméně příčiny, stěžovati si na libůstky boháčů.“

„Jest to ale smutné,“ pokračoval Novotný, „že právě ta řemesla největší zisk vynášejí, jež slouží marnosti a přepychu.“

„Nepomýšlíte, Novotný, že by se nutné potřeby životní, kdyby také tolik stály co do mzdy, náramně zdražily, a řemeslníci ztratili by při kupování nejnutnějších potřeb svých.“

„Na to jsem arciť nepomyslel.“

„Ukončím tedy pro dnešek rozpravu naši všeobecnou poznámkou. Co dělníci, vyrábitelé, přejeme si výdělku co možná velkého; nemáme ale zapomenouti, že odběratel může nám zaplatit jen v poměru k službě jemu prokázané, a že služby mají tím menší cenu, čím lehčeji se pořídit dají. Myslemež si co dělníci cokoliv, jakmile jsme kupci, nenapadne nám, abychom za věc nějakou více zaplatili, než pro nás ceny má. Lze tedy cenu věci konečně vždy převésti na službu vykonanou a cena ta řídí se jen službou prokázanou aneb lépe důležitostí věci té pro nás. Uvidíme ještě, jak důležité z toho plynou následky. Příště ale musíme promluviti si o penězích, co měřítku ceny věcí.“

Dvanáctá zábava.

O penězích co prostředku výměnu usnadňujícím a měřitku ceny neb hodnoty. O úvěru a úvěrních papírech.

Od poslední zábavy opět počala přádelna po pěti měsících pracovati. To naplňovalo obyvatele Petrovické radostí; očekávalit na jisto, že i ostatní řemesla počnou brzy opět pracovati více na odbyt. Osení bujně rostlo, až milo se bylo na ně podívat; ozim již mohútněla, jař krásně stála, vůbec vše bralo veselejší tvářnost na sebe.

V příštím shromáždění počal p. Jelínek mluviti o penězích, jak byl posledně slíbil.

„Aby mohli lidé ustanoviti hodnotu služeb, určují ji měřítkem, jehož užívá se všeobecně co prostředku k výměně čili měnidla. Tímto měnidlem jest mince neb peníze. O tomto měnidlu dnes si promluvíme, o penězích, jež každý z vás zná, jež tak důležitým jsou činitelem v životě lidském a o němž přece ještě tolik mylných náhledů panuje.“

„Vyměňování plodin přírodních za plodiny neb za výrobky lidské píle, ku př. pytle obylí za oděv neb obuv nalezáme jen v prvotním stavu lidské společnosti a výměna ta spojena jest s mnohými obtížemi a nepohodami. Kdo něco má, co nám schází, nepotřebuje vždy toho, co my máme, abychom si to s ním vyměnili; aneb nemá sám, co my hledáme. V prvním případě tedy, musel by druhý při výměně přijmouti od nás věc, které nepotřebuje, a v druhém případě by totéž platilo o nás. Museli bychom čekat, až by někdo se našel, kdo hledá věc, které my nepotřebujeme, a dal by nám za ni opět věc pro nás potřebnou. Tím bychom však ztratili mnoho času. Ukážu vám pravdu

slov svých příkladem: Tuto Soukup potřebuje chleb, sůl, světlo, dříví, jehly, nitě atd. Jediný oděv od něho zhotovený by dostačil, aby všechny tyto potřeby si zaopatřil; avšak ten, kdo má chléb, nemá dříví; kdo má světlo, nemá jehly. Oděv svůj může ale Soukup dát jen jednomu; nemůže tedy potřeby si výměnou zaopatřiti, ač má něco k výměně. Nemožnost tato však odpadne, najde-li se takové zboží, jež každý rád na výměnu přijme a tím zbožím jsou právě peníze.“

„Jakže,“ zvolal Prchal, „peníze by byly zbožím jako moje žito neb brambory?“

„A což jiného, Prchale? Když vy přivezete svoje žito neb brambory na trh do města, abyste obdržel za to peníze, co činíte jiného, nežli že kupujete peníze za zboží své, dávaje za zboží peníze výměnou zboží obilí? Prodej a koupě jest tedy jen výměna, v níž jeden dává peníze, druhý zboží. Obyčejně nazýváme toho, jenž dává zboží, prodávajícím; toho pak, jenž podává peníze za zboží, kupujícím. Avšak každý z nich jest kupcem i prodavačem, neboť každý prodává své a kupuje druhé zboží.“

„Vynález peněz jest velikým pokrokem ve vzájemných stycích lidstva. Peníze, usnadňujíce obchod, zvelebují a znásobují jej. Všeobecné měnidlo jest jedním z nejnutnějších potřeb každé pokračující a zdokonalující se společnosti lidské. Tuto potřebu cítili všickni národové a státy a zřizovali si taková měnidla. Římané původně též ovce za takové měnidlo považovali; později pak razili mince, jež majíce cenu jedné ovce, též obrazem ovce znamenány byly. U některých národů zejmena v Africe nalezáme co všeobecné měnidlo neb peníze malé skořápky, kauris nazývané. Žádná však látka neposkytuje tolik výhod

co měnidlo jako kovy, zejmena vzácné, tedy zlato a stříbro. Potřebné totiž vlastnosti měnidla jsou tyto: Měnidlo musí být vždy a všude uznáno, tedy všeobecným; musí se dát snadno na malé částky rozdělit, aby mohlo i malému obchodu sloužit; musí v malém množství jeho značná hodnota býti, aby snadno se dalo převáděti z místa na místo; musí býti dosti tvrdé, aby mohlo vzdorovat všelikým škodlivým vlivům vzduchu, vlhka a kolování z ruky do ruky; konečně musí cena měnidla toho vždy snadno dáti se ustanovit a nesmí se měnit mnoho, musí tedy látka, z níž měnidlo se zhotovuje, dobývati se v množství nevelkém a vždy skoro stejném. Tyto vlastnosti mají drahé kovy v míře svrchované, pročež přijaty jsou od všech vzdělaných národů všech věků za měnidlo.“

„Proč pak as nazývá se zlato a stříbro,“ ptal se Mastný, „kovem drahým; vždyť jest železo stokrát užitečnější?“

„Název „drahý“ neznačí nám tak užitečnost kovů těch,“ odpověděl pan Jelínek, „jako řídkost a vzácnost jejich a pak vlastnost, že v malém množství obsahují velkou hodnotu. K tomu však jest nutno, aby každý hned poznal, jakou cenu jisté množství kovu má, a k tomu slouží ráz mince, totiž znamení ražené v kov, jež značí hodnotu jeho. Aby však každý jist byl, že ráz mince srovnává se s vnitřní hodnotou, zůstavena bývá moc ražení mince všude jen státu, který ručí za pravost mince jím ražené.“

„Když ale,“ namítal Stejskal, „ráz ukzuje hodnotu mince, mohla by se tato dle libosti zvýšit a bylo by hned více peněz v zemi. Anebo by se mohla mědi dáti hodnota stříbra a tomuto hodnota zlata.“

„To se mýlíte, Stejskale; hodnota mince nesmí se dle libosti měnit. Nikdo nemá práva ustanovovati takovou hodnotu minci, jaké tato vskutku nemá. Ráz nečiní hodnotu mince, nýbrž ukazuje, dotvrzuje toliko váhu a obsah její.“

„Vždyť ale,“ poučoval Moučka, „vidíme z dějepisu národů, že knížata a králové hodnotu mince v zemi své snížili, aby si jen opatřili peněz, neb zmenšili dluhy.“

„Arciť se to stávalo; avšak následky takového jednání dokazují, jak pravé jest naše pravidlo. Obecenstvo od vlády oklamané brzy sezná podvod a mince ztratí na ceně své. Všechno se totiž tak zdraží, až opět cena mince hodnotě své se vyrovná. Ostatně se takovéto změny děly jen v předešlých stoletích, nyní by nic nezpomohly, an mince jsou zákonem ustanoveny co do své hodnoty. Mimo to máme ještě mince z mědi, jejichž cena se zákonem ustanoví, obyčejně mnohem výše nežli hodnota jejich. Tak v Rakousku udělá se z centu mědi za 150 zl. r. č. drobné mince.“

„Když ale drobná mince,“ pravil Soukop, „nemá tu cenu, za jakou se vydává, proč se vůbec dělá? Což bychom nemohli vystačit se stříbrnými a zlatými penězi?“

„Tu by musely být mince pro malý obchod tak drobňoučké, že by se potratily a ražení by stálo velmi mnoho. Měděné mince slouží jen k vyrovnání při placení a nikdo není povinen více měděné mince přijmouti nežli do té sumy, na jakouž nejmenší peníz stříbrný u nás zní, tedy do 25 krejcarů. Poněvadž se dále více takové drobné mince (drobných) nerazí, nežli jest potřebí, přijímá ji každý bez zdráhání. Tato drobná mince může se raziti i z jiných kovů, i ze silně

rozředěného stříbra, aniž by to činilo z drobných peníze. Desetníky a dvacetníky, jež se též u nás razí, ačkoliv se stříbro v nich nalezá, nejsou přece penězi nýbrž jen drobnou mincí.“

„Pravil jste, pane Jelínku,“ podotknul Moučka, „že ráz neustanovuje hodnotu mince, dokazuje toliko váhu její v poměru k jisté jednotce. Čím tedy ustanovuje se hodnota mince?“

„Se zlatem a stříbrem má se to tak, jako s jiným zbožím. I peníze mají cenu vnitřní a proměnlivou. Ze zlata a stříbra nedělají se jen peníze, nýbrž také ozdobné věci: prsteny, náramky a pod. Zlato a stříbro k takovým věcem kupuje se jako jiné zboží za cenu zcela neodvislou od hodnoty kovu toho co peněz a mince. Cena toho kovu ale řídí se nákladem, jenž jest nutným při dobývání jeho.“

„Aj,“ pravil Vondřich, „ját myslel, že dobývání zlata nic nestojí. Vždyť potřebí jen v Kalifornii a v Australii hledat a možno ho nalézt až až dost.“

„Co na tom pravda, Vondřichu, to později uvidíme. Se stříbrem se to má na každý způsob jinak. Stříbro nalezá se smíšeno s jinými látkami co ruda a musí se teprv s velikým nákladem dobývati. Tento náklad na dobývání a tříbení stříbra určuje pak cenu jeho.“

„Zlato nalezá se arci ryzí neb čisté, ale jen ve velmi malém množství, což právě dodává mu takovou cenu. Nalezá se pak v dvojím způsobu; buďto co jemný prášek v písku aneb v tvrdém kameně co jemné žilky a zrnka. Musí se tedy buď písek a sice mnohdy ve velkém množství a mnohokráte prát, aby se vypralo trochu toho prášku, aneb musí se onen tvrdý kámen stroji

velice drahými dříve rozbít a rozdrtit, aby se dobyla zrnéčka zlata.“

„Ale vždyť jsem přece již sám slyšel,“ namítal Vondřich, „že je v Kalifornii a Australii tolik zlata, že mnohý najde denně za 50 zl. zrnéček, ba že se najdou i kusy, více liber vážící.“

„Možné je to, ale přece jen výminka. Již to dokazuje, že to není s tím nalezáním tak velké, když přece neúčinkovalo to na cenu zlata ani dost málo, jakáž byla před nalezením oněch míst.“

„Když ale,“ pravil Moučka, „zlata neustálým dobýváním přibylo, proč pak jest nyní vše dražší? Jest přece více peněz mezi lidem, mělo by tedy být právě všecko lacinějším.“

„Tak mylně mnozí smýšlejí,“ odpověděl pan Jelínek. „Viděli jsme, že mají peníze dvojí hodnotu, totiž vnitřní, řídící se nákladem na vyrábění, a proměnlivou, určující se poměrem většího neb menšího množství peněz k věcem za ně vyměněným. Peníze mohly by jen tehdy býti stálým měřítkem věcí, kdyby měly stálou cenu. Čím větší jest množství peněz, tím raději je každý dá, aby si za ně opatřil něco jiného, a naopak, čím méně peněz, tím méně bude je chtít každý vydávat. Poněvadž v nové době množství peněz se zvýšilo a tedy každý snadněji peníze vydělá, tož také každý rád dá více za věc, již si přeje míti, nežli dříve, kdy bylo méně peněz.

„Pak je ale nadbytek peněz,“ pravil Vondřich, „vlastním neštěstím, poněvadž působí drahotu, kdežto nedostatek peněz vede k láci a tedy k blahobytu.“

„Nikoliv,“ odpověděl pan Jelínek. „Láce jest jen tehdy užitečná, když jest následkem zvýšené výroby, když jest tu větší množství věcí. Tak stane se obilí lacinějším, když se ho mnoho urodí. Na-

stala-li ale láce proto, že jest málo peněz: bývá obchod obmezován, poněvadž se nedostává měnidla; láce jest jen domnělá. Nastane-li drahota následkem nadbytku peněz, neškodí to obchodu pranic. Jednotlivci arciť mohou tím škody utrpěti, obzvláště ti, kteří mají určené služné, jako úřadníci; avšak v celku se i více vydělává a proto jest drahota taktéž jen domnělá.“

„Nutno tedy rozeznávat mezi pravou hodnotou věcí a cenou její, kterouž za ni dáti musíme, jakož i mezi opravdovou a domnělou drahotou a lácí. Drahota jest opravdovou, když jest málo výrobků neb plodin; láce pak jest opravdovou, když jest nadbytek výrobků neb plodin, jako ku příkladu při hojných žních. Když ale drahota neb láce jest pouze následkem nedostatku neb nadbytku peněz, jest toliko zdánlivou.“

„Změny v hodnotě peněz přece ale škodí,“ pravil Novotný. „Když v nějaké zemi peníze ztratily cenu proto, že jest jich dost, má celá třída řemeslníků ze začátku škodu, nemluvě ani o úřadnících a těch, kteří mají pevné služné.“

„Úřadníci sice a dělníci s pevnou mzdou mají škodu z počátku; avšak následkem zmáhajícího se množství peněz a tedy i drahoty dostanou i oni znenáhla větší služné. Řemeslníci ale též prodávají zajisté hned všecko dráže, jakmile peníze v ceně počnou klesati. Ba oni při tom ještě vydělají. Poněvadž totiž při vzmáhajícím se blahobytu každý má více potřeb, mají oni víc a lépe placené práce a tedy lepší výdělek.“

„Ale jedna třída přece má trvalou škodu z množení se peněz, jakož na opak užitek ze zmenšení množství jich. To jsou kapitalisté a ti, kteří žijí z úroků, poněvadž příjmy jejich jsou stálé a nezvýšují se množením se peněz. Jiní lidé zase

mají užitek z padání ceny peněz, když se to děje následkem množení se kovů vzácných a všeobecného blahobytu. To jsou nájemníci, jichž nájem na dlouhý čas jest uzavřen, a dlužníci, již v dlouhých lhůtách mají dluh svůj spláceti, poněvadž oni platí jen sumu umluvenou, která však nemá takové ceny.“

„Nyní jsem pochopil,“ pravil Moučka, „proč vše se zdražuje, když množství peněz roste. Má-li kdo víc peněz neb vydělá-li víc, utratí také více; věci se tedy zdraží a potřebí více peněz k jich nabytí. Peníze ale mají menší cenu; a je to pak opět vše jedno, je-li víc peněz neb méně.“

„To není pravda, Moučko. Je-li víc peněz v zemi, jest tu též více bohatství. Když věci v ceně padnou, poněvadž jich mnoho se vyrábí, lze si je snadněji opatřit, a tím roste také blahobyt. Peníze, jež mají též vlastní cenu a nejsou jen měnidlem, tvoří část kapitálu národního a každé množení se kapitálu toho značí též množení se bohatství. Poněvadž ale práce jest kapitálu s užitkem, povznáší se i tato množením se kapitálu. Množství peněz pomáhá většímu rozvoji oběhu jejich a tedy i obchodu a průmyslu. Pakli ale v oběhu peněz vyskytnou se překážky, zadrží zámožní kapitály své, jak se to obyčejně děje v dobách nepokojných pro nedůvěru, a následky jsou stejné, jako by peněz ubývalo; hodnota peněz se zvýší, obchody váznou a vše tratí na ceně.“

„Tak tedy,“ vece pan Pokorný, „jest co do účinků zastavení obchodu stejno se zmenšením a povznešení jeho se zvýšením množství kapitálu.“

„Zcela stejno, pane Pokorný, a proto také působí každé rušení veřejné důvěry neblaze na všeobecné bohatství, kdežto pokoj a mír důvěru

zvýšují a práci oživují, tím pak obchody a bohatství množí. Všeobecná důvěra působí zcela tak, jakoby množství peněz v zemi se rozmnožilo, třeba se to nestalo.“

„Pravili jsme, že peníze hlavně co měnidlo jsou užitečny. Kdyby ale majetek vůbec mohl přecházet z ruky do ruky, jako peníze, práce a výroba získaly by tím více. Částečně stává se to *úvěrem*, jenž ale důvěru předpokládá. Chce-li se někdo pustiti do podniknutí, ku kterémuž nedostává se mu potřebných peněz, ačkoliv ostatní jeho majetek ve statcích a svrškách dostatečné poskytuje záruky, obdrží při osobní rozšafnosti úvěr, totiž prostředky k podniku svému za podanou jistotu, že zapůjčené mu peníze v jisté době splatí. Obdrží tedy úvěr, poněvadž se mu věří, že splatí řádně dluh svůj. Úvěru se užívá více, než by kdo myslel. Kupec prodává často maličkosti na úvěr; řemeslníci pracují taktéž mnohdy na úvěr; dělníci, kteří pracují za týdenní mzdu, poskytují pánům svým úvěru až do dne zaplacení. V těchto případech je úvěr sice obmezený na malé sumy. Jedná-li se ale o podniky značné, o obchody a výrobu zboží ve velkém, ukazují se teprv výhody úvěru. Úvěr rozmnožuje jaksi kapitály národní, umožňuje takřka oběh a užívání peněz v nemovitém i movitém jmění vězících. Poněvadž úvěr zakládá se na důvěře, že osoba, jíž se úvěr poskytuje, může a chce v čase umluveném zaplatit, co se jí zapůjčilo, přijímá se úpis, který osobou takovou je vydán, co hotové peníze a odrazí se jen úroky od té doby, kdy jiný úpis ten na místě peněz přijal, do času, kdy se má kapitál splatit. Zní-li ale úpis tak, že se vyplatí hned, jakmile se vydateli podá k vyplacení, nestrhnou se žádné úroky.“

„Tak jsme se dostali k penězům papírovým,

které též nejsou nic jiného, nežli dlužní úpisy státu neb banky a v novější době značného rozšíření nabyly.“

„Jsem opravdu rád, pane Jelínku,“ pravil Mastný, „že nám povíte něco o těch papírech. Vždyť teď člověk nic jiného nevidí nežli papírové peníze; o stříbru leda slyší jen povídat. A já těm papírům, abych pravdu mluvil, mnoho nevěřím.“

„Tato nedůvěra vaše, Mastný, není bez podstaty, jak vám ještě povím. Nyní ale promluvíme si o věci celé obšírněji.“

„Jako jednotlivci vypůjčují si k účelům rozmanitým peníze, tak i stát, přijde-li do úzkých a nemá hotových peněz na vydání svá, používá důvěry, jakou právě má, aby dosáhl úvěru. Vypůjčí si totiž a dá na zápůjčku úpisy dlužní, v nichž se určí úrok a splátka v jistých lhůtách. To jsou vlastní *státní papíry*. Nyní však dělají to státy jednodušeji. Místo aby si vypůjčily celou sumu, již potřebují, vydávají poukázky na malé částky, kteréžto poukázky jsou vlastní *papírové peníze* co bankovky, státovky, za hotové peníze se přijímají, nenesouce žádných úroků. Stát ušetří značně takovými poukázkami, poněvadž nepotřebuje platit úroky, což by při velkých sumách na státní papíry vypůjčených učiniti musel. Rozumí se ale, že jen ten stát může se pustit do vydávání takových peněz, který má dostatečný úvěr; jinak má z toho obecenstvo škodu. Musí-li je přijímat, vázne obchod, státovky ty ztrácí cenu a nastane převrat či krise obchodní, o které si ještě promluvíme. Nemusí-li ale obecenstvo státovky takové bráti za hotové peníze při všech obchodech, nebere je a státovky ty ztratí se z oběhu. Mají-li papírové peníze s důvěrou přijímány býti

od obecenstva, jest potřebí, aby stát při všech platech, jež dostává od občanů, přijímal je dle znění jejich, totiž v plné ceně, a dále aby množství jejich bylo jen tak veliké, jak toho vyžaduje potřeba a dovoluje jmění státu. Vyhovuje-li papír těmto požadavkům, přijímá se rád co plativo a jest obchodu ulehčením.“

„Já o takové ulehčení nestojím,“ podotknul Novotný. „Jak lehko může člověk takový hadřík ztratit; vítr to odnese. To jsou mi bílé dvaciášky a křížové tolary milejší.“

„Vám arciť, ne však tomu, kdo má větší sumy rozesílat, neb na cesty s sebou brát. Právě proto dává se ve velkoobchodech přednost penězům papírovým před takovými.“

„V některých státech vydávají se papírové peníze ne od státu samého, nýbrž od banky. Taková banka ale není nic jiného než ústav, založený na značném kapitálu peněžitém a tedy na značné zásobě peněz hotových, jenž má za účel podporovati úvěr. Druhy takových bank jsou rozličné; jedním jest též banka lístková, jež vydává lístky bankovní, bankovky, t. j. poukázky banky na určitou sumu peněz jako u nás, kde měla do r. 1866 banka vídeňská sama jediná výhradní právo, vydávati poukázky na malé částky bankovky.“

„Jak pak ale,“ tázal se Novotný, „může se obecenstvo spolehnouti na to, že tyto bankovky v skutku nejsou jenom pro klamání jeho a že mají opravdu cenu?“

„Arciť není při bankovkách jistota tak veliká jako při penězích kovových. Avšak pro jistotu bankovek těch učiněno tolik, že se může každý, když jsou poměry ve státu urovnané, spolehnouti úplně na bezpečnost jich. Tato bezpečnost zakládá se hlavně v tom, že každý může bankovku

vyměnit si u banky za stříbro. Bylo by tedy potřebí, aby banka měla též tolik stříbrné mince, mnoho-li papírových peněz nachází se v oběhu. Nebyl by z toho tedy jiný užitek leč ten, že se mince neopotřebí. Avšak je-li v lidu důvěra k bance a urovnalost poměrů, zajisté nevymění se vše, co bankovek v oběhu se nachází, za peníze stříbrné; jistá část se vůbec k bance nevrátí a proto nemusí banka míti všechny ty peníze papírové, jež vydala v oběh, kryty kovem. Zkušenost nás učí, že as dvě třetiny bankovek se nevrací z oběhu, pročež nepotřebovala by banka více kovové mince, nežli třetinu sumy, na jakou zní součet vydaných bankovek.“

„Ale jak pak,“ otázal se Soukup, „kdyby náhodou aneb pro jiné okolnosti bance se nahrnulo více než třetina papírových peněz k výměně; tu by banka nemohla platit?“

„I pro ten případ jest postaráno. Jest totiž zásada, že banka má mít asi třetinu všech v oběhu jsoucích bankovek úplně krytou kovovou mincí. Jistou část přes třetinu, as do dvou třetin, má míti krytou kovem z polovice, a jen pro ostatní sumy bankovek v oběhu se nalezající že může mít jistotu i v jiných hodnotách, ku př. v bezpečných směnkách, dlužních úpisech atd. A tak jest obecenstvo jisto před zkrácením.“

„Avšak,“ pravil Prchal, „vždyť se ještě sám pamatuju, jak můj otec naříkal, když najednou ztratily papíry cenu a tak mnoho lidí ožebračeno bylo. Jaká pak je to jistota?“

„Arciť se to tak stalo, poněvadž vláda vydávala pořád víc a více bankovek bez ohledu na potřebu země. Tu bylo každému jasno, že banka nemá tolik mince, aby mohla vyměnit papíry; každý tedy držel stříbro, a přijímal-li papíry

muselo se mu na bankovkách přidat, až myslel, že má stejně co do hodnoty papírů jako měl dříve stříbra. Tak se stalo, že chtěl-li někdo dostat sto zlatých ve stříbře, musel konečně až pět set v papírech zaplatit, což arciť škodně působilo na celý obchod a bezpečnost jeho a vedlo konečně k státnímu bankrotu a zhoubě mnohých závodů průmyslových.“

„Prosím vás, pane Jelínku,“ pravil Krška, „vysvětlete nám ještě to slovo bankrot. Já již mnoho slyšel o tom; ale jasný pojem přece o věci té nemám.“

„S radostí. Podotýkám vám jen, že musíte mít v paměti, co jsem vám dnes povídal o úvěru vůbec; jinak byste mně nerozuměli. Jak jsem pravil, nedostává se mnohdy někomu, jenž jest řádný člověk a má statek buď si nemovitý neb movitý, dostatečného kapitálu k podniku jakémusi, buďsi obchodnímu neb průmyslnému, do kterého znamenitý zisk si slibuje. Poněvadž jest to člověk řádný a zámožný, možno předpokládati, že chce i může zaplatiti, co se mu zapůjčí. Obdrží tedy k podniku svému úvěr. On dá úpis, že v tu a tu dobu zaplatí, co je dlužen. Dejme tomu, že podnik onen, do něhož si znamenitý zisk sliboval, se nezdaří, tak že místo zisku má škodu z něho. Dluh, jejž učinil, musí se zaplatiti; on si tedy vypůjčí znova, aby mohl zaplatit dluh starý. Obdrží opět úvěr, ale pod těžšími výminkami nežli poprvé, poněvadž škodou, jaká jej postihla, zmenšena byla i záruka, že bude moci splatit dluh v určité době. Když má opět platit, nemá peněz, vypůjčit si je nemůže, odprodat část statku svého také nemůže, nezbývá mu tedy nic jiného, nežli oznámit věřiteli svému, že není s to, aby dluh svůj zaplatil. On tedy zastavil placení,

jak se u obchodníků říká, a věřitel prodá mu statek a hojí se na něm. Avšak obchodník, průmyslník má mnoho věřitelů; nemůžeť hned všude platit, kde zboží na úvěr odbírá. Nemá-li pak peněz, když se mu sejdou lhůty k placení, ohlásí, že mu není možno dostáti povinnostem svým k věřitelům, čili dá ohlásit konkurs na své jmění. Tu se říká, že udělal obchodník ten bankrot, čili že zastavil placení. Někdy stává se, že mnoho obchodníků najednou zastaví své placení.“

„Příčiny toho bývají rozličné. Na příklad vznikne v některém státě taková nedůvěra, že kapitalisté neb úvěrní ústavy nechtějí dávati více obchodníkům úvěru. Mnoho obchodníků musí následkem toho prohlásit, že nemohou platit. Následkem toho zase přestanou platit i ti, kteří odkázáni byli na platy oněch obchodníků. Další následek jest, že se obmezí celá výroba i těch závodů, jež nezastavily placení, poněvadž úvěr tak se zdražil, že ho nemohou užit; poněvadž dále obchodníci bankrot udělavší neodbírají žádných výrobků více a poněvadž konečně veřejný prodej dražbou zboží z obchodů bankrotních působí škodlivě na zboží odbytné pro láci, za jakouž se prodává. Tím spůsobem uvázne všeobecný oběh zboží a výroba průmyslná a spotřeba osobní se také zmenší. Takový stav nazývá se krise obchodní. Dlouhého to pak potřebuje času, nežli obchod a průmysl zotaví se opět po ráně takové.“

Třináctá zábava.

Cena všech věcí jest měnivá a řídí se poptávkou a nabídkou.

Opět něco potěšitelného stalo se v Petrovicích. Pan Dobrovolný dal totiž ohlásit, že každý

dělník, jenž u něho již pracoval, neb od nynějška by v přádelně pracovati chtěl, má se přihlásiti u knihvedoucího. V ohlášení tom však nečinila se zmínka o tom, zdali ti, kteří u něho již jednou pracovali, obdrží takovou mzdu jako před zastavením práce, a stejnou s těmi, kteří teprv na novo do přádelny budou přijati. Proto s dychtivostí očekávali příští neděli pana Jelínka, aby jim o tom něco pověděl.

Tento počal svou přednášku takto:

„Viděli jsme, přátelé, že základem ceny věcí jest práce a obtíž, jaká musela se k zhotovení jejich vynaložit. Možno-li tedy práci tuto zmenšit, zmenší se i cena věci a kdyby se dala věc bez práce vyrobit, stala by se bezcenou.“

„Kdyby tak bylo vše bezcenné,“ pravil Vondřich, „bylo by teprv dobře, poněvadž by si mohl člověk vše bez práce zaopatřit.“

„To je k našemu štěstí nemožno, Vondřichu; neb nejsmutnější život jest právě život bez práce. Cena věcí často ale překáží nám v ukojení potřeb; proto jest to prospěšné pro vývin blahobytu našeho, když zmenšením práce i cena věcí se sníží, což jedině možno jest usnadněním výroby.“

„Práce ale není pevným ani jediným měřítkem ceny a hodnoty věcí. Vezmeme ku příkladu chleb. Obilí jest zboží co ročně stejné práce vymáhající a přece se cena jeho každým rokem mění. Šaty potřebují taktéž stejnou práci, nyní jako před dvěma lety, a zeptejte se Soukopa, jak lacino musel letos pracovati, ba nějaký čas neměl ani žádnou práci.“

„Ba,“ pravil Soukup, „byla to bída. Nikdo si nekoupil šatu, kdo jen trochu mohl vystačit

se starým, ačkoliv jsem pracoval s polovičním výdělkem jako dříve.“

„To je to pravé; kdo nemusel šaty nutně mít, nekoupil žádné. Chleba však musel každý mít v drahém čase právě tolik, jako když bylo lacino, proto byl tak drahý.“

„Avšak ještě jiné okolnosti působí na cenu věci a o okolnostech těch budeme dnes mluvit. Zajisté mi přisvědčíte, že to zboží jest laciné, s kterým prodavač běhá za kupcem, a které na mnoha jiných místech můžeme obdržeti. Naopak hrnou-li se k prodavači kupci, nemohouce věc, po níž všichni baží, obdržeti jinde, zajisté prodavač hned věc zdraží a kupci se přepláceti budou. Můžeme tedy říci, že cena zboží řídí se poptávkou a nabídkou. Čím větší poptávka, tím dražší věc, čím větší nabídka tím lacinější.“

„Poptávka, nabídka, slova ta jsem ani neslyšel,“ pravil Chmela.

„Nuže já vám je vysvětlím. Kdykoliv prodavač zboží své nabízí ke koupi, tož nazýváme to nabídkou zboží; pakli by ale někdo věc rád koupil a poptává se po ní, jest to poptávka po zboží. Je-li tu víc prodavačů nežli kupců, říkáme, že je poptávka větší nežli nabídka a v opačném případě praví se: nabídka jest větší nežli poptávka.“

„Já ale opravdu nepochopuju,“ pravil Novotný, „jak se toho všeho, co jste nám tuto, pane Jelínku, povídal, dá použít při dělnících a při práci.“

„Nepamatoval jste sobě, Novotný, co jsme mluvili o vzájemných službách lidí a stycích jejich? Práce jest tak zboží jako každé jiné a jako peníze. Nabízí-li mistr tovaryši práci, hledá jeho práci. Jest tu tedy poptávka mistra po práci tovaryšově a nabídka práce tovaryšovy mistru. Je-li tu více těch, kteří práci hledají, převyšuje

nabídka poptávku; a naopak, hledá-li více mistrů tovaryše, nežli těchto mistry, jest poptávka větší nežli nabídka. Vidíte tedy, že zásada o poptávce a nabídce platí o zboží ve vlastním smyslu slova jako o práci. Arciť se říká zcela opáčně, že není nouze o práci, pakli ji lze snadno obdržet, a že práce se nedostává, když není ji lze snadno obdržet. Avšak tím se nesmíte másti. Vyjednávání mezi mistry a dělníky jest jako trh mezi kupci a prodavači, jen že je tu zbožím nabízená neb hledaná práce.“

„Nyní promluvíme o účincích, jaké vyplývají ze změn v poměrech poptávky a nabídky Jsou tu tři případy možné. Buďto jest poptávka zcela rovna nabídce aneb jest větší neb konečně menší než nabídka. Cena věcí pak stoupá se stoupáním poptávky a padá se stoupáním nabídky a naopak klesá s klesáním poptávky a stoupá s klesáním nabídky.

„Zdraží se tedy již tím věc,“ pravil Vondřich, „když mnozí si jí žádají a málo je tu prodavačů, a stane se lacinější, když je tu víc prodavačů nežli kupců.“

„Tak je to, Vondřichu; já ale k tomu podotýkám ještě tolik. Není třeba, aby byl počet kupců větší neb menší nežli prodavačů; účinek je týž, když jest množství zboží hledaného větší neb menší, nežli nabízeného. Počet prodavačů může být velmi značný a kupců malý; pakli ale tito chtějí zboží koupit u velkém množství, tak že zásoby nestačí, zdraží se zboží přece. Naopak mohlo by být mnoho kupců a málo prodavačů; pakli ale kupci nechtějí tolik zboží, mnoholi títo nabízejí, zboží přece klesne v ceně. Výsledek poptávky jest tedy zvýšení ceny zboží, výsledek nabídky snížení její.“

„Ale to je nespravedlivé,“ podotknul Vondřich, „že se hned těží z potřeby druhého.“

„Co se tomu divíte, Vondřichu? Každý hledí z okolností co možno nejvíce těžit a nikdo konečně není nucen, koupi uzavříti. Kupujete-li něco, hledíte obdržeti věc co možno levně a neptáte se po potřebě prodávajícího.“

„Až posud jsme mluvili o případě, kde tu byl jen jeden kupec a jeden prodavač. Tu nemůže být změna, kterou působí rozdíl mezi poptávkou a nabídkou, nikdy značnou. Jiné jest to ale, když je tu množství kupců a prodavačů k. p. o trhu výročním. Jest-li nabídka větší nežli poptávka, může to míti svou příčinu buď v tom, že jest tu mnoho prodavačů, majících veliké zásoby aneb malý počet kupců, jich potřeby a chuť koupit též malé. Kupci tedy vědí, že se všechno zboží neodbude, že tedy prodavači, aby jen prodali, s malým výdělkem se spokojí. Čekají tedy, jeden kupec nepřeplácí druhého. Prodavači pak, nežli by zboží domů vezli, raději něco slevní. Zboží o takovém trhu klesne v ceně. Poptávky a kupců bylo málo, nabídky a zboží nadbytek a proto padaly ceny.“

„Když pak jest více takových trhů,“ pravil Novotný, „musí to způsobit vždy větší klesání cen.“

„Stává se to; avšak i to klesání má své meze. Musí totiž zcela zvláštní okolnosti působit, má-li cena zboží klesnout tak, že by nekryla ani náklad výroby. Kdyby se to stalo, nemohlo by to déle trvat, nežli až do vyprodání zboží již hotového, poněvadž nikdo nebude chtít vyrábět, když by se mu neměly ani krýt výlohy, jež mu vyrábění to působí.“

„Ve spotřebě zboží nejsou změny tak časty a zna-

čny, leč že by nehody neb zvýšení výloh za věci nejnutnější, jako ku př. potravu stísnily odbyt věcí méně důležitých. Nalezá-li se tedy spotřeba jistého předmětu po dobu nějakou na nízkém stupni, lze předpokládati, že opět brzy se zvýší. Když odběratel spotřeboval zásobu svou, musí opět nakoupit, třeba by rád dalšího klesání cen se dočkal. Poněvadž pak mnohým stejně se děje, zmůže se opět odbyt; cena zboží opět se zvýší, mnohdy i nad obyčejnou svou výšku.“

„Ostatně se také může stát,“ podotknul Moučka, „že se spotřeba nějaké věci proti dřívějšku zvýší.“

„Také se to stává, Moučko, s jedinou výminkou chleba, jehož spotřeba se skoro nemění. Jakmile zboží klesne pod obyčejnou cenu, mnozí lidé, kteří by jinak věc tu nebyli koupili, lákáni jsouce nízkou cenou, kupují zboží to. Jiní opět ze stejné příčiny kupují je ve větším množství. Tím však zvýší se opět spotřeba, poptávka roste, nabídky ubývá, ceny tedy jdou opět do výše. Tak může se státi, že spotřeba zůstane větší, nežli byla dříve, poněvadž mnozí věci té již uvykli. Mnohdy získají tak vyrabitelé, neboť užitek, jaký mají nyní z odbytu zvětšeného, kryje i škodu, jakou měli z klesnutí dřívější ceny při témže předmětu. Více však mají užitku kupující, poněvadž obdrží věc laciněji neb za touže sumu větší množství. Tak může i ten opatřiti si věc, kdo dříve nemohl si ji koupiti.“

„Tento vliv poptávky a nabídky,“ pravil Krška, „je přece jen zvláštní věc.“

„Zajisté,“ odpověděl pan Jelínek, „a čím více o věci té jednati budeme, tím více obdivovati se budete přirozeným těm zákonům, pořádajícím styky lidstva. Přejdeme nyní na onen případ, kde poptávka větší jest nežli nabídka. I tu rozličné příčiny pů-

sobí. Buďto zmenšila se výroba neb zmenšil se počet prodavačů, neb mají tito málo zásob; buďto zvýšil se počet kupců, neb jest potřeba jejich větší, takže by rádi více zboží. Ve všech těch případech jest poptávka větší nežli nabídka. Prodávači jsou zdrželivi, a kupci koupěchtivi, mezi sebou závodící; každý bojí se, že se naň nedostane; proto jeden druhého přeplácí. Kupců jest dost, zboží málo a ceny rostou.“

„Tu také snad,“ podotknul Novotný, „způsobí první vystoupení ceny další zvýšení, jako při klesání cen?“

„Zajisté. Prodavači, kteří znají potřeby kupců, drží se a využitkují okolnosti; kupci, kteří potřebu jistou mají, vědí, že zboží jest pořídku a přinášejí raději oběti.“

„To ale opravdu nevím,“ namítal dále Novotný, „kde to zvýšování má konečně přestat. Klesání cen přestane, když cena tržní padne pod cenu nákladní; ale pro stoupání cen neznám meze žádné.“

„Stoupání cen má taktéž své meze, a sice v měšci odběratelů a v soutěži. Čím výše stoupá cena zboží, tím obtížněji lzesi je opatřiti. Stoupá-li cena ustavičně, nemohou si je mnozí již vůbec opatřiti a počnou opatřovati si zboží jiné. Dalším zdražováním věci zvyšuje se počet takových bývalých odběratelů. Poptávka, která převyšovala nabídku, klesne, a poměr přirozený opět nastane.“

„Celý ten průběh,“ pravil Soukup, „umím si vysvětlit u zboží, jehož není nevyhnutelně potřebí. Ale obilí ku příkladu musí člověk mít bez výminky; tu tedy musí ceny při nedostatku zboží bez všech mezí vždy výše a výše stoupati.“

„To jest opět omyl, Soukupe. Zde tvoří meze soutěž čili konkurence. V dobách obyčejných, kdy obilí jest laciné, nekupuje se v cizozemsku, po-

něvadž by bylo dražší nežli domácí, a sice zrovna o náklad, jejž by způsobil dovoz. Kdyby však cena domácího obilí tak se zvýšila, že by byla vyšší nežli tržní cena v cizozemsku a náklad dovozu, počalo by se obilí sem dovážet, dováželo by se ho pořád více, až by konečně potřeba domácí byla kryta. Soutěž cizozemských obchodníků stlačila by ceny, poptávka by se tedy zmenšila, nabídka by zůstala stejna s poptávkou aneb by se přece ještě zvýšila a následkem toho by ceny opět klesaly.“

„To by mne opravdu,“ pravil Novotný, „smířilo se soutěží.“

„Soutěž,“ odvětil pan Jelínek, „má i jinak mnoho ještě prospěchů. Chrání nás před velikým zvýšením cen, vyplývajícím z poptávky, jež by přesahovala nabídku. Jakmile zvýšila se cena zboží, roste i užitek vyrábitele, což pobízí i jiné k vyrábění téhož zboží; toto vyrábí se pak v značnějším množství, výrobků přichází více na trh, nabídka přesahuje poptávku, cena opět klesne na dřívější stupeň, ba ještě níže. Nyní může si větší počet odběratelů věc tu pořídit a zvykne si na novou lacinou potřebu. Tak může okamžité zvýšení cen povzbuzením soutěže býti zdrojem dalších požitků společnosti.“

Čtrnáctá zábava.

I cena potravin řídí se poptávkou a nabídkou.

V posledním týdnu nezměnily se poměry v přádelně, ani jak si toho mnozí přáli ani jak mnozí se obávali. V celku mělo prohlášení pana Dobrovolného účinek, že skoro všichni dělníci,

dříve v přádelně zaměstnaní do práce se vrátili. Z Petrovic jich odešlo málo, poněvadž jinde nebylo také práce. Kteří obdrželi práci od obce neb zámožnějších statkářů, nyní opět ji ztratili, poněvadž přestala již nouze o práci. Přádelna tedy hned se naplnila. Než práce nevedla se hned zase v témž rozměru, jako před zastavením; proto nemohl pan Dobrovolný dávat hned všem takovou mzdu jako před tím. Určeny tedy prozatím mzdy nižší. Že však nikdo proto nežebral, bylo zajisté zásluhou přednášek páně Jelínkových. Ostatně upokojovalo obyvatelstvo, že ceny obilní ustavičně klesaly. Když pan Jelínek pohovořil o věcech těch, chtěl opět pokračovati v hovoru posledně přetrženém; tu však otázal se krejčí Soukup:

„Nemohu si, pane Jelínku, vysvětlit jednu věc. Vy jste pravil, hlavní vliv na poměr mezi poptávkou a nabídkou že má nadbytek neb nedostatek zboží. Avšak množství obilí v Čechách den ode dne se menší a bude se až do žní menšit; a přec klesá cena již po dva měsíce. Jak si to mám vysvětlit?“

„Zcela dobře, Soukupe,“ odpověděl pan Jelínek. „U obilí neplatí stejná zásada co do nadbytku a nedostatku jako u zboží, jež možná shotovit v jakémkoliv množství. Ať je zde zásoba postačitelna čili nic, jest to jedno, poněvadž lze hned vyrobit více. Obilí ale sklízí se jen jednou do roka a sklizeň ta musí pak vystačit na celý rok. Byla-li ale poslední sklizeň slabá, bylo zajisté poměrně přece méně zásob než nyní, kde zásoba vzrostla dovozem z cizozemska a má jen pro krátkou dobu až do žní vystačit.“

„Chceme-li tedy posoudit nadbytek neb nedostatek věci nějaké, musíme znáti nejen množ-

ství, které tu jest, nýbrž i poměr množství toho ku spotřebě?“

„Výborně, Soukupe; jen ještě podotýkám k tomu, že pravým měřítkem cen obilních, jako všech ostatních věcí pro potřeby naše důležitých, zůstane vždy poměr poptávky k nabídce. To dokazují časté změny v cenách obilních. Tak stoupají ceny obilní i tehdy, když vyváží se mnoho obilí do cizozemska aneb, když vznikne v jednom roce mnoho takových závodů, které k svým výrobkům potřebují obilí, jako jsou pivováry, vinopalny, továrny na škrob a p.“

„To ale není dobře,“ namítal Moučka. „Co slouží k potravě lidské, toho nemělo by se užívat k jiným účelům.“

„Dokážu vám, Moučko, že se mýlíte. Je-li mnoho takových závodů v zemi, pěstuje se také více obilí, poněvadž se čítá i na odbyt do těchto závodů. Nastane-li však drahota, klesne odbyt jejich výrobků, tak že z větší části činnost svou úplně zastaví a obilí, jež jindy spotřebovaly, může se použíti pak k potravě lidské. Tím se zásoby rozmnoží a ceny tak nevystoupí, jako kdyby toho obilí vůbec nebylo.“

„Proč pak ale,“ pokračoval Moučka, „nevzdělává se i ta půda, jež až posud jest nevzdělaná? Tím by se rozmnožily zásoby pro rok neúrodný.“

„Jednoduše pro to, poněvadž i u obilí, jako u všeho, řídí se výroba poptávkou. Poněvadž ceny obyčejné kryjou na mnoze sedlákovi jen náklad výrobní, nepěstuje více obilí, nežli ví, že odbude. Kdyby pěstovalo se více, byla by nabídka větší než poptávka; měl by sedlák i škodu. Taktéž by se zvětšil náklad na výrobu, kdyby se měla vzdělati i horší půda, což by musel opět jen sedlák škodovat, leda žeby přibývalo silně oby-

vatelstva a tím i poptávka rostla. V těchto případech zužitkuje se opravdu i slabší a horší půda a nabídka stane se opět přiměřenou poptávce. Kdyby vzdělávala se i horší půda, vyplácelo by se jiným zemím, kde množství dobré půdy posud jest nevzděláno, jako v Uhrách ku příkladu, dovážeti obilí sem a doma více pěstovati, poněvadž zde by byly ceny výrobní vyšší, než tamější ceny, zvětšené o náklad dovozní. Proto pěstuje se u nás právě jen tolik obilí, mnoho-li potřeba, a v dobách neúrody ponechává se starost, dovážeti potřebné množství, cizozemsku.“

„Ale když nám cizozemsko tolik obilí přiváží,“ pravil Novotný, „že zásoby obilí se nezmenší, proč ceny obilní přece tak vzrostly?“

„Poněvadž každý, místo aby rozvažoval a moudře jednal, dostal strach. Již v listopadu, kde o ztenčení zásob nebylo ještě řeči, vzrostly ceny více než o polovici a v únoru byly dvakrát tak vysoké, jako obyčejně. Každý se bál, že neobdrží žádné obilí aneb jen za cenu ohromnou a z toho povstal takový zmatek, že každý se přičinil tím více o zvýšení cen. Každý myslel, že se musí zásobit, pokud ještě je něco obilí a cena nedosáhla největší výše. Z toho pak nastala do nekonečna zvýšená poptávka a tedy i zvyšování cen.“

„To jsem se tedy pořádně mýlil,“ pravil Vondřich. „Já myslel, že zvýšení cen o polovici jest následek zmenšení zásob o polovici a že tedy již jen polovice lidí má co jíst.“

„To omyl velmi rozšířený,“ odpověděl pan Jelínek. „Ceny obilní ale rostou a klesají mnohem silněji, než by dle poměru k zásobám zdáti se mohlo. Tak vzroste cena obilí, když jsou žně o 5 procent horší než obyčejně, o 30 procent; když jsou žně o 10 procent horší, vzrostou ceny

o 80, a jsou-li žně o 15 procent horší, zvýší se ceny o 150 procent, tedy o půldruhékráte. Lze však též snadno vysvětlit, proč nedostatek se zdá větším býti, nežli v skutku jest. Jakmile poptávka vzroste, hned nabídka klesá, poněvadž každý, kdo nemusí, obilí hned neprodá, nýbrž čeká, až ceny vystoupí ještě výše. Tak přichází opravdu méně obilí na trh, než dříve, což pak ve spojení s všeobecnou bázní jest příčinou dalšího vzrůstání cen.“

„Když ale je dost obilí,“ ptal se Vondřich, „proč nenutí vláda majitele, aby je přivezli na trh?“

„Předložím vám jenom dvě otázky, Vondřichu. Jak má vláda vždy ustanovit, kdo má právě jeti na trh, v jaký čas má kdo jeti, kam a jak mnoho tam musí přivézti ze svých zásob? Kterým kupcům mají tito majitelé prodávat a kterým mají prodat jiní, později na trh poslaní?“

„A dále, jak může vláda nutiti ty, kteří obilí mají, aby je prodali, když nemají k tomu chuti, a nepotřebují peněz? To by byla pěkně zabezpečena osobní svoboda. Tu by nikdo nechtěl více sít obilí.“

„Měla by tedy vláda,“ namítal dále Vondřich, „aspoň ustanovit určitou cenu, nad kterou se obilí nesmí prodávati, aby i chudý mohl si zaopatřit chleba.“

„A to by nebylo obmezování osobní svobody a bezpečnosti majetku? Myslíte, že by to mohlo zůstat při obmezení svobody v prodeji obilí? Nikoliv. Ustanovení to muselo by také platit o všem ostatním zboží; a jaké by to mělo pak následky? Všeobecnou nouzi a zmaření mnoha závodů.“

„Jak pak ale,“ pravil Novotný, „kdyby nikdo neprodával: tu by musela úzkostlivost obecenstva vyhnati ceny obilní do nekonečné výšky.“

„To se nestane nikdy ani u obilí, ani u jiného zboží. Na obilí arcit vždy více přirazí, poněvadž jest to zboží pro živobytí nevyhnutelně potřebné a poptávka po něm tedy ohromná. Ale ceny přece neporostou do nekonečna. Dejte pozor. Když je více let úrodných za sebou, vzroste nabídka nad poptávku, následkem čehož nastane značné klesání cen. Proto počne se méně plodná část půdy nevypláceti; neboť ceny výrobní budou větší nežli tržní. Nebude se tedy na půdě té pěstovati více obilí, nýbrž užije se jí k jinému účelu, ku příkladu co louky. Jakmile ale přijde neúroda, vzroste poptávka, nabídka klesne, ceny tedy se zvýší a opět se bude vyplácet vzdělávání půdy i méně úrodné, pročež bude zásob v příštích letech opět více, nabídka se zvýší, poptávka zůstane stejnou aneb docela klesne, a ceny tedy padnou také. Jiná okolnost zabraňující nekonečnému stoupání cen jest soutěž či konkurence a užitek prodavačů samých. Zásoby nemohou se nechat ustavičně ležet, poněvadž jich majitelé potřebují taktéž peněz k živobytí a hospodářství svému.“

„Tu však skoupí všechno lichváři a špekulanti, a země z toho opět nic nemá,“ pravil dále Novotný.

„Nyní to konečně vysloveno, co v posledních pěti měsících tolik neštěstí zavinilo. Divil jsem se, že posud nikdo o tom se nezmínil. Posvítím vám na to. Co vy nazýváte lichváři, jsou arcit špekulanti, kteří chtějí vydělat. Avšak i mezi těmi panuje soutěž značná a není jich tolik, aby mohli všechny zásoby skoupit. Ziskuchtivost jejich musí se také obávat, že dalším čekáním na zvýšení cen mohli by ku škodě přijít, jiní špekulanti a cizozemsko že by mohli jim užitek zkazit.

Mnohdy také právě včasný prodej větší užitek jim přináší, nežli by měli z dalšího vyčkávání. Skupováním nezvýší se tedy nikdy ceny do nekonečna. Zvyšování cen má také meze v nedostatku obilí samém. Nikdy nezmenší se u nás výnos žní v celku ani o desetinu, a nikdy nebývá všeobecná neúroda. Při rozličnostech, jež panují v jednotlivých pásmech země, bývá na jednom místě úroda, na jiném neúroda a tu vypomáhají ti, jimž se urodilo, těm, již mají nedostatek, čímž se páska příbuznosti všech národů vždy více utužuje.“

Patnáctá zábava.

Volnost obchodu jedině zabezpečuje dostatek potravin a určení pravé ceny jejich.

Koncem června bylo vidět, že budou žně krásné a hojné. Každý okříval pohledem na úrodu na polích se ukazující a s veselejší myslí i dělníci hleděli v budoucnost, ačkoliv jim mzda posud nebyla zvýšena. Doufali však, že se v brzku tak stane.

V příští schůzi počal pan Jelínek opět o předmětu, kterým v poslední zábavě se obíral.

„Mluvili jsme posledně o úzkostlivosti, jedné příčině zvýšení cen obilních, dle kterých řídí se spotřeba ostatních předmětů. Úzkostlivost tato má však též dobrou stránku svou; není-li přílišná, zamezuje náhlé vystoupení všech cen. Kdyby žně byly o desetinu menší než obyčejně, lidé však pranic toho si nevšímali, nepřiměl by je schodek ten k větší spořivosti a cizozemským obchodníkům by nenapadlo dovážeti do země obilí. Z počátku arcit by byla ztráta nepatrná; avšak

mizení zásob mělo by pak tím větší bídu v zápětí. Najednou by se vidělo, že zásoby se chýlí velice ku konci; dovoz z ciziny by nemohl tak rychle odpomoci a bída by byla ohromná. Tomu odpomáhá úzkostlivost oprávněná a následující pak zvýšení cen. Kde není úzkostlivosti před drahotou, tam mnohdy ledajak se potrava promrhá. Při bázni před nedostatkem ale dává se pozor na každé sousto, nic se nemrhá, zvířata, kterým jinak by se dávaly věci sloužící i lidem za potravu, jinak se krmí a závody potřebující potravin k výrobě své zastavují znenáhla činnost, čímž přibývá opět zásob pro lidi.“

„Ostatně,“ pravil Krška, „může si v takové době každý něco utrhnout. Říká se, kde čtyři jedí, nají se i pátý. Když jsou žně o desetinu menší, může každý o desetinu méně jíst, a tato šetrnost vyrovná pak nedostatek.“

„To je velmi dobrá rada. Vůbec ale bylo by lze následky špatných žní oslabiti, kdybychom se v potravě své neobmezovali tak na obilí a brambory, jež obyčejně v stejnou dobu spolu se urodí neb nezdaří, nýbrž pěstovali i takové potraviny, jež k zdaru svému vyžadují rozličné poměry povětrnosti. Tím by zmenšilo se také značné kolísání cen obilních, poněvadž by ceny potravin vůbec nebyly závislými pouze na cenách obilních. Bylo by pak jedno, stojí-li míra žita osm neb deset zlatých, jen kdyby byla cena tato stálou.“

„Co že,“ zvolal Soukup, „to že by bylo lhostejno? Co pak by si počala chudina při tak ohromné ceně obilí?“

„Kdyby cena ta, Soukupe, byla pevná, neměnila se, tuť by nebyla ani vysoká ani nízká, poněvadž by všechny ostatní výrobky, všechny

potřeby, mzdy, vůbec vše řídilo se dle ceny nejhlavnější této potraviny. Jen rychlé kolísání cen jest příčinou častých převratů obchodních a v celé společnosti. Jsou-li nyní žně výborné, stane se obilí tak laciné, že sedlák nemůže při tom obstáti, kdežto druzí mají z toho užitek. Obchody se zvelebují, poněvadž každý může si dovolit větší vydání pro láci obilí, která ale rolníka tíží, jenž musí platit daně, jako když obilí hodně platí.“

„To je vskutku pravda,“ zvolali Křivánek, Mastný a jiní sedláci. „Nám to ale nikdo nevěří, že hojné žně nejsou pro nás vždy užitečny.“

„Poněvadž málo kdo o věci té důkladněji přemýšlí. Pozorujme ale opačný případ, když totiž přijde po několik let neúroda. V několika týdnech zvýší se ceny více než o polovici. Drahota očekávaná působí již na řemesla, mzdy se snižují, výrobky druhu jiného nemají odbyt, továrny a závody všechny musí pomalu zastavovati práci, dělníci se propouštějí a mnohým rodinám hrozí ukrutná bída.“

„Svatá to pravda,“ zvolali Vondřich, Dvořák a jiní dělníci.

„Často ale, a to je to nejhorší,“ pokračoval pan Jelínek, „převýší cena tržní dva- i třikráte opravdovou potřebu. Pakli je v jistém okresu na místě potřebných 12.000 korců jen 10.000 korců obilí, zvýší se snad cena obilí tak, že by za to dvakráte koupilo se nedostávající se 2000 korců.“

„To opravdu,“ pravil Krška, „nejlépe dosvědčuje nerozum lidský.“

„Ostatně škodí toto kolísání cen také ještě jinak. Stává se totiž, že obilí pokud jest laciné ledajak se promrhá a ze země vyveze, a pak

musí se v čas nouze opět z ciziny za drahý peníz přivážeti.“

„Měla by tedy vláda,“ mínil Vondřich, „v dobách láce hodně mnoho obilí skoupit a tak značné zásoby nashromáždit, aby tak se předešlo drahotě, kdyby se neurodilo, poněvadž by pak tyto zásoby zamezily nedostatek.“

„Není to tak zlé mínění,“ odpověděl pan Jelínek, „udělat to tak, jako to učinil egyptský Josef v sedmi tučných letech. Ale jinými slovy je to totéž, jako byste řekl, že vláda je zodpovědna za každou drahotu. Muselo by se od vlády žádat, aby měla tyto zásoby vždy v řádném stavu a dostatečném množství. Jakého kapitálu bylo by k tomu potřebí? Vláda ale nemá jiných peněz, nežli ty, jež my jí platíme; ležel by tedy vlastně náš kapitál ladem, což zajisté není zemi ku prospěchu. Ostatně učinilo se již něco podobného ve větších městech některých. Výlohy byly tu veliké a výhody nebyly přece takové, jakých se očekávalo a proto se věc ponechala raději osobám soukromým.“

„To jest,“ podotkl Novotný, „my jsme živi z milosti špekulantů.“

„Vy to nazýváte,“ odvětil pan Jelínek, „milostí; ale náš užitek a užitek špekulantů nejsou tak mnoho rozdílny. Lid arcit má za to, že jakmile je po žních, všechno obilí se skupuje, aby se ceny vyhnaly do výšky. To by bylo arcit zneužití špekulace; avšak i kdyby se tak stalo, pošel by z toho přece užitek.“

„To snad přece není možno,“ zvolali někteří.

„Vy se divíte,“ odpověděl pan Jelínek, „a přece jest to pravda. Ti, kdož obilí skupují, schovávají je pro dobu potřeby. Takovouto ale prozřetelností přece nám prokazují službu? Arcit

že se to stává pro zisk, proto se jim to vyčítá; avšak za své namáhání, za nebezpečí ztráty, jež utrpěti mohou, za užívání kapitálů svých mohou přece míti vyhlídku na výdělek? Kdyby nebylo těch špekulantů, promarnilo by se mnohem více obilí. Ba neškodilo by, kdyby bylo sebe více takových špekulantů zásoby dělajících; aspoň by se obilí lépe uchraňovalo, nežli se to může díti u sedláků samých. Uchraňování obilí vyžaduje totiž zdravých, rozsáhlých místností, kde vzduch vždy čerstvý ustavičný má přístup; dále musí se obilí častěji přehazovat, nemá-li stuchnout a od hmyzu zkaženo býti. Sedlák nikdy, neb jen velmi zřídka může obilí tak dobře uschovat jako obchodník v obilí; proto bylo by zajisté jen dobře, kdyby přestaly předsudky o obchodu v obilí panující a obchod ten byl podporován. Tím by vydělali jak obchodníci, tak i obecenstvo samo.“

„Obchodníci že by vydělali,“ pravil Vondřich, „to bych sám myslil. Sotva však obecenstvo.“

„Zajisté také, Vondřichu. Špekulanti kupují obilí zejmena, když je ho dostatek, tím vydělali by vyrabitelé, rolníci, kteří mají škodu, když pro slabou poptávku ceny obilní klesají. Oni však opět, když jest obilí nedostatek, prodávají a tu mají užitek zase poživatelé obilí, poněvadž by nabídka byla ještě menší a ceny by tedy tím výše rostly, ani špekulanti neměli co na prodej.“

„Ale to je pravda,“ pravil Stejskal, „že špekulanti nedají sedlákovi nikdy tolik, jakoby na trhu dostal. Běhají po světě a kde cítí, že někdo potřebuje peníze, hned nabízí mu hotový plat a vymámí na něm obilí.“

„Možno, že jest tomu tak, Stejskale. Avšak není to pak vina prodavače, když prodá laciněji,

nežli by jinak prodal? Potřebuje-li kdo peněz, prokazuje mu špekulant službu, když mu hotovými zaplatí. Avšak nikdy nemůže on prodavače ke koupi nutit. Ostatně, když on přijde k Vám a ušetří Vám tak útraty, jež byste měl cestou na trhy, a ztrátu času, nemá za to obdržet ničeho? Špekulant skoupí na jednou tolik, co by jednotlivec musel na dvaceti trzích prodávat. Co tu ušetřeného času a nákladu! Špekulace škodí sedlákům jen tenkráte, když jsou ceny obilí vysoké, poněvadž nemohou ceny ještě výše hnáti; neboť špekulant, aby nenechal kapitál svůj ležet na nejisté úroky a nevydal se v nebezpečí ztráty, prodává zásoby své aneb dováží zásoby z cizozemska. Avšak za to prospívá špekulace rolníku při hojných žních a nízkých cenách, kde by obilí docela na ceně ztratilo. Odběrateli škodí špekulace jen v dobách nadbytku, zdražujíc mu o něco obilí; v dobách nedostatku ale přináší mu znamenitý užitek, zamezujíc přílišné zdražení.“

„Špekulace tedy vlastně řídí a ustanovuje ceny, udržuje mírné ceny, jež netlačí ani toho, jenž obilí spotřebuje ani toho, jenž obilí vyrábí. Čím jasnější a správnější o věci té bude panovat mínění, tím více každý pozná, že špekulace udržuje stálé ceny a jest tedy původem blahých následků ze stálosti cen vyplývajících.“

„Bylo by tedy dobře,“ pravil Dvořák, „aby obchod v obilí byl zcela volným?“

„Zajisté,“ odpověděl pan Jelínek.

„A i s cizozemskem má obchod ten být volný?“

„Beze všeho obmezování.“

„Pak by ale,“ odpověděl Dvořák, „odběratelé nikdy neměli prospěch z hojných žní. Byla-li by žeň u nás hojnější, vozilo by se obilí do ciziny.

Kdyby tam byla úroda větší, vozilo by se k nám a v obou případech by neměli odběratelé v krajích úrodnějších tak levné ceny, jak by míti měli.“

„To je jisto; avšak neměli bychom sousedům svým vypomáhati? Vždyť oni nám vypomáhají také, když se nám nedostává?“

„To by arciť nebylo řádně jednáno,“ odpověděl Dvořák.

„Vidíte tedy, že volnost obchodu vyrovnává ceny. Zaplatíme něco více, když máme nadbytek; když ale jest nedostatek obilí, zaplatíme mnohem méně, než bychom jinak platili. Vypomáhá-li jedna země druhé, nejsou sice ceny všude stejné, poněvadž právě rozdíly v ceně jsou příčinou dovozu. Nechť však jest vzdálenost sebe větší, přece se tam přiveze obilí, protože obchodníci se všech stran se tam pohrnou, aby z vysokých cen těžili.“

„To se mi zdá být vše pravdivé,“ namítal opětně Dvořák, „ale jen když zásoby pro potřebu vůbec dostačují. Jestli ale nedostatek, volnost obchodu obohatí jednoho, aniž by druhého upokojila.“

„To se může státi jen tehdy, když volnost obchodu obmezena jest na zemi vlastní, nikoli však, když rozšířena jest na všechny národy. V jedné zemi jsou obyčejně poměry povětrnosti stejné a žně tudíž skoro také. Všeobecná neúroda ale nikdy se nepřihodí, proto mohou si jednotlivé země vzájemně vypomáhat.“

„Tak tedy,“ pokračoval Dvořák, „když jsou potraviny třeba v Bavorsku, Prusku neb v Rakousích vzácnější a dražší, mělo by se svobodně od nás vyvážet všechno obilí, brambory, ovoce, dobytek a vše ostatní potřeby životní?“

„Zajisté, Dvořáku; to přináší právě rolní-

kům našim užitek. Bylo by tedy sobectvím bezúčelným žádati, aby vláda vývoz zakázala. Třeba bychom museli jednotlivé věci dráže platit, vyrovná se to jistě tím, že nám opět cizozemci vypomohou. A že nám vypomohou, o tom můžeme být ubezpečeni, poněvadž to vlastní jich užitek vyžaduje, aby vozili zboží tam, kde se dobře platí. Kde volnost obchodu jest již zavedena a v lid se vžila, tam nečeká se teprv, až je nouze již veliká, než se na pomoc pomýšlí, a není pak potřeba odejímati náhle kapitály jiným závodům a kupovati za ně obilí. V obchodních stycích národů vyměňuje se zboží za zboží, a kde obilí jest zbožím obchodním, tvoří se poměry ušetřující hotové výplaty, jež tak škodlivě působí na život obchodní, zásoby nestenčí se nikdy přes příliš a ceny nikdy tak mnoho nekolísají."

„Patřte jen na Anglii. Tam nikdy úroda domácí nekryje potřebu země. Musí se tedy ustavičně z cizozemska obilí tam dovážet. Tut by se mohlo myslet, že tam musí panovat ustavičně drahota; než oni tam mají obilí vždy dost a ceny jsou mnohem stálejší nežli u nás. To však jest jen následek zavedené v Anglii úplné obchodní svobody. Ba v Anglii kvete obchod obilní tak, že jiné země v případu potřeby obilí odtamtud dovážejí."

„Proto máme tedy také my svobodu obchodu co možno podporovat, místo co bychom špekulaci s obilím zavrhovali a obchodníky a prodavače nenáviděli a pronásledovali. Jen volnost obchodu může zameziti nouzi, jen ona jest s to, aby nám potřebné zásoby v každé době zaopatřila a ceny co možná ustálila."

Šestnáctá zábava.

Každé ulehčení obtíže, spojené s ukojením potřeb, jest dobrodiním. O prospěchu vyplývajícím z pravého řízení práce.

V nejbližší schůzi pokračoval p. Jelínek o předmětu, o němž předešle byla již řeč:

„Mluvili jsme v posledních dvou schůzích o potravinách. Viděli jsme, že cena věcí vždy řídí se poptávkou a nabídkou, že v dobách, kdy poptávka a nabídka jsou skoro stejny, utvoří se průměrná cena, již nazvati možno cenou přirozenou, poněvadž je přiměřena nákladu výrobnímu. Aby však věc se vyrobila a k potřebě uspůsobila, jest třeba práce a jen práce.“

„Prosím, pane Jelínku,“ namítal pan Dobrovolný, „zapomněl jste na suroviny. Jak pak by obstály továrny bez surovin.“

„Aj, vždyť opět jen práce vám suroviny připraví a k účelům vašim uspůsobí. Co jednomu jest surovinou, totiž látkou, z které on má vyrábět zboží, jest jinému již výrobkem. Meze určité mezi surovinou a výrobkem hotovým nelze ustanoviti. Pro vás jest surovinou bavlna v balíkách, vaše příze však opět jest surovinou pro tkalce; výrobek tohoto ale opět jest surovinou pro tiskaře, barvíře, dále pro švadleny a krejčí atd. Bavlna, jež však pro vás jest surovinou, jest opět výrobkem sadaře, jenž ji sil, čistil, do přístavu dovezl. A tak kdybychom prošli látku za látkou, vždy bychom nalezli, že cena jejich jest součet hodnoty práce, jež na ně vynaložena byla až po tu dobu, kdy právě cenu jejich určujeme.“

„Poněvadž jest práce nevyhnutelnou podmínkou k ukojení potřeb našich, proto jest pro nás

vše veledůležitým, co práci tu buď ulehčuje neb jinak méně obtížnou činí. Všechny pokusy v tomto směru učiněné jsou tedy velmi záslužné. Mnoho namáhání neb času vynaložit na práci, již snadněji a spíše lze vykonat, bylo by pošetilé, poněvadž lze v době tak ušetřené opět něco užitečného provésti a toho, kdo by mohl sobě namáhání usetřiti při jinak stejném vykonání práce a neučinil by toho, nazvali bychom zajisté pošetilcem."

„A také by jím byl," zvolali někteří.

„A co platí o jednotlivci zde, má tím větší platnost pro celou společnost, poněvadž mnohé pomůcky k ulehčení práce nemůže zjednati si jednotlivec, avšak spolupůsobením více lidí snadno získati je lze. Kdyby na př. měl jednotlivec jednu hodinu v poli pracovat, druhou stolařskou práci vykonávat, třetí hodinu šat a čtvrtou obuv šít, zajisté by vše špatně vypadlo. Kdyby tu však byli čtyři, z nichž první by hodinu oral, druhý hodinu stolařil, třetí by oděv a čtvrtý obuv šil, více by toho podělali. To právě jest zásada dělení práce. Avšak nejen že zboží se pomocí dělení a řádným zařízením práce rychleji zhotoví, nežli by jednotlivec s to byl; mnohé věci jen dělením práce lze vyrábět."

„Připouštím sice," namítal tu Novotný, „že má dělení práce mnoho prospěšného, má však také mnoho stinných stránek. Mnoho dělníků zná se jen v jedné práci a ta ještě může být od strojů vykonána. Dělník takový, ztratí-li tuto práci, uvržen jest do největší bídy, poněvadž neumí nic jiného, nežli svůj podíl na výrobě nějaké věci. Kdo zná celou věc vyráběti, má všestrannější dovednost a snáze se vždy protluče."

„Jisto," odpověděl pan Jelínek, „že i dělení

práce má své vady, jako všechna zařízení na světě. Než není těch vad tak mnoho. Co se týče toho, že má tu dělník jen podíl v práci celkové, jest pravda a musí tedy sebe pilnější dělník přestat pracovat, když spoludělníci jeho nic nepracují. Dále jste pravil, že není dělník k jiné práci schopen mimo tu jednu a že tedy do bídy upadá, ztratí-li tuto; i to jest pravda. Avšak i proti tomu jest prostředek jistý; *nechť dělník se co možná vzdělává* a jistě nikdy nepřijde do rozpaků, má-li z jedné práce k druhé přejíti. Všecky vady s dělením práce spojené zmizí tedy, užívá-li jen každý schopností svých řádně. Výhody však z dělení práce vyplývající jsou nesčíslné. Pomněte jen na to, co jsem vám pravil o ohromném množství lidí, dopomáhajících i nejnuznějšímu z vás k pohodlnostem; považte jen, jak byste museli žíti, kdyby dělení práce nebylo již od staletí mezi lidmi zavedeno a tím zásoby pro potomstvo nashromážděny, jež každý z nás najde již při zrození svém. Tyto výhody daleko přesahují ony vady! Jen dělením práce lze docíliti zdokonalení a pokroku ve všech odvětvích lidského vědění. Kdyby nebylo dělení práce, museli by všickni lidé po věčné časy zabývat se jedinou prací, totiž zaopatřováním potřeb životních. Na jakém by to však stálo stupni člověčenstvo? Kde by byli tu vzniknout mohli učenci, umělci, výkony ducha svého lidstvo o staletí ku předu pošinující?“

„Člověk pracuje, jak jsme již též viděli, proto, aby vyráběl a sobě neb jiným požitky připravoval. Užívá-li sil svých tělesných neb duševních k účelům neužitečným, nevykonává práci v ušlechtilém slova smyslu. Vyrábí-li však prací svou, jest práce jeho dobrodiním, poněvadž prospívá člověčenstvu. Proto také jest vše, co člověka k práci pobízí,

též dobrodiním pro lidstvo, poněvadž vše co zvětšuje výrobu, rozmnožuje též blahobyt lidstva. Touha po zlepšení stavu svého, pokud poctivým spůsobem se ukájí, jest blahodárnou, poněvadž člověk stav svůj trvale jen tehdy zlepší, když více vyrábí nežli spotřebuje. Tak připravuje sobě i jiným požitky a prokazuje službu celému člověcenstvu rozmnožováním všeobecného bohatství.“

„Z toho jde, že každá úspora práce jest dobrodiním pro celou společnost a každá úspora času při téže práci neméně. Proto jest i dělení práce v dvojím směru blahodárné; v čem má kdo cvik, vyrobí každý lépe a v témže čase více toho, než-li v čem není cvičen. Konečně jest nejlepší práce ta, jížto se nejvíce vyrábí, poněvadž právě výroba jest účelem práce. Poněvadž však dále člověk nevyrábí jen pro sebe, jest velice prospěšno celé společnosti, když vyměří se každému jednotlivci co možno nejlepší směr práce. Z této pak zásady vyvodíme zajímavé důslednosti.“

„Já myslím, že tu není nic k namítání,“ pravil Novotný. „To je jisto, že každou špatně řízenou prací aneb prací, při níž plýtváno drahým časem, okrádá se takřka společnost o to, co by se bylo nabylo lepší prací a v čase zmrhaném.“

„To máte úplně pravdu, Novotný. Práci možno dáti všelikým spůsobem špatný směr. Tak měla, abych vám podal příklad, ta práce špatný směr, při níž nebyl čistý výnos tak veliký, jak by v poměru ku hrubému výtěžku býti měl.“

„Co pak je to, hrubý výtěžek, čistý výnos?“ otázal se Soukup.

„Hrubý výtěžek neb výnos jest celý souhrn výnosu; čistým výnosem neb výtěžkem pak nazýváme to, co zbude, odrazíme-li od hrubého výtěžku, tedy od sumy vůbec vytěžené za ně-

jakou věc, náklad výrobní, k němuž také patří náklad na živobytí osob při výrobě zaměstnaných. Čistý výnos jest právě ta částka, o kterou společnost prací jakousi byla obohacena. Čím nižší tedy náklad výrobní, tím větší jest čistý výnos a tím více také roste bohatství společnosti. Čím vyšší však výrobní náklad, buďsi již pro špatné řízení práce, neb pro jakoukoliv jinou příčinu, tím menší jest čistý výnos práce a tím méně přibývá bohatství celku. Proto jest úlohou při každé práci, výrobní náklad co možno snížiti.“

„Avšak to vede ku zjednodušení práce,“ namítal dále Novotný, „a čím méně dělníků je třeba, tím větší nouzi mají tito.“

„Tento úsudek jest mylný, Novotný. Dělníci nežijí od práce, nýbrž od výtěžku její. Nepracuje také nikdo pro vyražení, nýbrž aby si zaopatřil, čeho prací dosáhnouti lze. Možno-li zaopatřit si výrobek stejný poloviční prací a v polovičním čase, jest ta druhá polovice práce a času, dříve k témuž výrobku potřebná, vlastně ziskem, jímž můžeme opět dále těžiti.“

„V ohledu tom pletou se dvě zcela rozdílné věci dohromady: účel a prostředek. Účelem jest ukojení potřeb našich; prostředkem k účelu tomu pak práce. Blahý stav lidstva i jednotlivce neřídí se prací, nýbrž prostředky k ukojení potřeb. Zmenšení míry práce dělníkům vyměřené a zmenšení práce k výrobě jisté věci potřebné nutno tedy dobře rozeznávat. Kdyby bylo zmenšení práce, tedy ulehčení obtíže výroby, zlem, přišli bychom k tomu arciť nesmyslnému úsudku, že jest prospěšné pro lidstvo, vyráběti vše co jen možno obtížně.“

„Což pak ale,“ pravil Novotný, „nezmenšuje se usnadňováním výroby též množství práce?

Když v závodu nějakém, v němž 100 dělníků pracuje, stroje ušetří polovici práce, nebude též polovice dělníků zbytečna?“

„To se může opravdu státi, a stává se to také; avšak zlo to není ani tak veliké, ani tak trvalé, jak se obyčejně za to má a mizí v porovnání ku značnému užitku. Tu přicházíme však k otázce, o které příště si pohovoříme. Nezapomeňte jen, že jest užitek a prospěch jak vyrábitelů tak i dělníků, ustavičně míti mnoho práce, že však nemenším jest jim prospěchem, jakož i odběratelům, tedy celému lidstvu, když vše vyráběti lze co možná snadně a levně.“

Sedmnáctá zábava.

Stroje, práci ukracující a namáhání ušetřující, jsou dobrodiním pro lidstvo.

Žně vypadly nad očekávání výborně. Každý věděl, že nejen potřeba pro letošek úplně bude kryta, nýbrž že i značně obilí ještě zbude pro vývoz. Závody všechny pracovaly s pílí ještě značnější nežli před nastalou drahotou. Lid již zapomněl na přestálou bídu a hleděl směle do budoucnosti.

Pan Jelínek počal dnešní hovor následovně:

„Přesvědčili jsme se v poslední zábavě, že vše to jest pro nás dobrodiním, co obtíž k ukojení potřeb našich potřebnou umenšuje. Proto musí duch lidský k tomu cíli pracovat, jak by se výroba všech věcí co možná uspíšiti a usnadniti dala, jak by výnos se zvětšil a pohodlí rozmnožilo.“

„Práce jest obtíží, to jest jisto. Proto tedy hledí člověk práci rukou svých co možná nahra-

diti silami přírody; vynalezá nářadí, náčiní, stroje, aby si tyto síly podmanil. Stroj, budiž on jakýkoliv, jest více méně složený nástroj, jehož pomocí se věc jistá snáze a rychleji zhotoviti dá, a tím tedy se práce ušetří. I v stavu surovosti potřebuje a užívá člověk nástrojů; prak, luk, šíp, oštěp, jímž svoji kořist zabíjí, jsou nástroje, třeba ještě trochu neohrabané."

„Poněvadž jest potrava přední potřebou člověka," pravil Křivánek, „byly as první nástroje pro vzdělávání pole vynalezeny."

„To beze vší pochyby. Co nám příroda sama vyrábí, brzy jest spotřebováno, a lidé zajisté brzy poznali, že půda jest plodnější, když se zpracuje a oseje. To přivedlo člověka na vynalezení rozličných nástrojů ku vzdělávání půdy, ku sklízení obilí, oddělení zrna od slámy, rozemletí zrna; tyto nástroje byly sice z počátku jednoduché a hrubé, čím dále tím více však se zdokonalovaly, až se počalo užívati strojů. A zlepšování nástrojů dělo se ne jen při hospodářství, nýbrž i při průmyslu řemeslnickém. Stroje ty zlepšily stav člověka, přispěly slabosti jeho ku pomoci, ušetřily jemu obtíž a ztrátu času, jenž opět k dobytí jiných pohodlností věnován býti mohl."

„Pane Jelínku," pravil tu Krška, „já bych myslel, že dobrodiní to není přece tak valné. Když se vynalezne stroj, který ušetří sto dělníků, přijde sto lidí o práci a výdělek. Když ale upadnou tito všichni v nouzi a bídu, jak se to srovnává s tím, že mají být stroje ty takovým dobrodiním?"

„Ukážu vám, že není tu třeba takových obav. Množství práce, jež se může dělníkům zadat, řídí se velikostí kapitálu, jakého se k podniku užije. Dělníkům může se platit jen z kapitálu ušetřeného a čím značnější kapitál ten jest, tím více je

zaměstnání pro dělníky. Stroj však přispívá též k úspoře, tedy ku zvýšení kapitálu, čímž zvýší se též poptávka po práci; neb čím bohatší jest země, tím více vyskytne se tam též potřeb, což jsme již častěji viděli. Užívání strojů rozmnožilo také ohromně kapitál v průmyslných podnicích uložený, tak že se může suma kapitálů těch na šestkráte tolik páčit, jako před sto lety; avšak tím se také v témž poměru rozmohl počet dělnictva.“

„Avšak,“ pravil Krška, „kapitál v podnicích oněch uložený spotřebuje se na ty stroje a neužívá se ho k zaplacení práce.“

„Arcit se musí části kapitálu onoho užít k pořízení a zachování strojů. Avšak, kdo zhotovuje tyto stroje? Zda-li není nesčíslný počet dělníků zaměstnán jich zhotovováním a opravováním? A nejsou také tito dělníci od mzdy za tuto práci živi? Při pracích ručních dělají arcit všecko lidé; avšak práce ty jsou obtížné a výrobnost malá. Při pracích strojem vykonávaných jest arcit třeba méně dělníků při výrobě věci, než za to musí být množství dělníků, kteří stroje ty pracují a sestavují. Ba můžeme tvrditi, že stroje množství práce ruční ještě zvýšily, a stav dělníků že se taktéž zlepšil, poněvadž si mohou dělníci mnohem více výhod zaopatřit, nežli dříve. Upotřebení strojů rozšířilo též užívání výrobků, poněvadž jsou výrobky ty lacinější, an při stejném jich množství výroba jest mnohem levnější.“

„Než kdo má z toho užitek? Jen továrník!“ zvolal Krška.

„To je znamenitý omyl,“ odpověděl pan Jelínek. „Když je výrobků více, zvýší se nabídka, kdežto poptávka zůstane stejnou; následkem toho sníží se ceny a i chudší může si výrobek ten opatřit. Tak má nyní každý dělník lepší, čistší

a teplejší oděv, nežli před dvěma sty lety mistr. Kdyby byly stroje zlem, museli bychom i všechny nástroje zničit, jež nám práci ulehčují. Každé kladivo, píla, kleště, pilník, jehla, sekyra, vše by muselo pryč."

„To tak, to by bylo hezké," zvolalo několik dělníků.

„Zajisté; dále každý rýč, motyka, pluh, cep, kosa, srp, mlýn; to vše by se také muselo zmařit."

„No to by bylo tak něco! Co pak by vám to napadlo," ozvalo se opět několik rolníků.

„Aj, vy nechcete tedy se vrátit k prvotnímu stavu našich předků, kteří dříví lámali a půdu nehty rozrývali. Nechme si tedy jen stroje a nahlédněme, že to není rozumné, když se nám zalíbí, stroje chváliti a za chvíli je haněti, když se nám nelíbí. Pluh, sekyra, trakař se nám líbí, poněvadž jsme těmto nástrojům zvyklí a práci bez nich nevykonáváme. Nepřipadlo by nám na mysl, chtít je zmařit. Avšak když stroj má vykonávat práci jakousi, kterou až posud vykonávaly ruce lidské, hned voláme, aby se nezaváděl. Je to správné?"

„Proč by ale nebylo?" tázal se Krška. „Vždyť jste sám pravil, pane Jelínku, že stroje ty odnímají dělníkům práci."

„Arcit Krško, nutí stroj nový dělníky, kteří se posud zabývali prací nyní strojem vykonávanou, aby si nové hledali zaměstnání. Avšak mylné jest mínění, že stroje práci potlačují. Vždyť množí kapitál společnosti a tím množí se i práce, jak jsme již viděli. Pokaždé, když nový stroj se vynalezne, křičí se proti němu podobným způsobem; zkušenost však vždy také ukazuje, že křik ten byl bludný, poněvadž pak závod nyní stroji obohacený mnohem více dělníkům výživy

poskytuje, nežli by to při ruční práci byl mohl učiniti.“

„Avšak,“ pravil Vondřich, „aspoň v době, kdy se stroj zavádí, přichází mnoho dělníků o práci.“

„Toho nepopírám. Než každé dobré zařízení má též své vady. Každým okamžikem mohou nové vynálezy změnit naše potřeby, neb jiný způsob ukojení jich nám ukázati. Tak vám uvedu jeden příklad. Staví se silnice nová, obchodu více prospěšná; tím utrpí však hospodářství a statky blíže staré cesty ležící škodu. Nyní se staví železnice; tím opět ztratí se důležitost této silnice. Měli bychom se tedy zpouzeti novotám, ač uznáváme jich prospěšnost? Uškodí-li stroje jedněm, přece celku se tím prospívá. Blaho celku ale nemůže se obětovat prospěchu jednotlivců.“

„Než aspoň část té škody,“ namítal dále Vondřich, „kterou stroje dělníkům působí, dala by se přece odstranit, a sice tím, kdyby vláda poručila, že stroje se smí zavádět jen znenáhla.“

„Již opět voláte vládu, Vondřichu, ku pomoci ve věcech, po nichž jí nic není! Kdy pak přece poznáte, že svoboda jest nejlepším ochráncem užitku celé společnosti? Vyskytne-li se nový stroj, lacinější výrobu usnadňující, nemá továrník zcela na vůli, stroj si opatřiti neb ne. Mnohdy by raději řekl, ne; vždyť jest zjednání stroje z počátku s velkými útratami spojeno. Avšak soutěž ostatních vyrabitelů téhož předmětu nutí jej k tomu; neboť, kdyby on si stroj nezaopatřil a jiní vyrabitelé jej měli, nemohl by tak lacino vyráběti jako tito a obecenstvo, jež vždy hledí na svůj prospěch, odbíralo by výrobek onen u jiného a tento vyrabitel by musel přestat pracovat. A jak by to konečně měla vláda počíti s tím povolným zaváděním strojů? Měla by poručiti, že dnes ten

a ten smí si stroj zaopatřit, zítra opět ten a ten. Jak by přišel ale ten k tomu, jenž by směl zavést si stroj až za měsíc, aby po celý měsíc měl škodu vůči ostatním vyrabitelům téhož výrobku, kteří již měsíc mohou laciněji pracovat a tedy větší odbyt mají? Nebyla by to takřka loupež na jmění jeho? Než nevole vaše pro zavádění strojů má jiné příčiny. Stroj vyburcuje vás ze starých zvyků, nutí vás, abyste novou práci si hledali, na nějaký čas zbaví vás snad také práce. Toho lze sice politovat, avšak není to příčinou, aby se druhým proto škodilo. Vy přece nemůžete nic více žádat, než aby se práce vaše dle hodnoty své vám zaplatila.“

„Vždyť také nikdo více nežádá,“ odpověděl Vondřich.

„Ba že žádá. Vy chcete nutit obecenstvo, aby platilo výrobek jakýs dle ceny starého druhu vyrábění, kdežto jej lze již levněji dostati výrobou strojů. Jakmile jest ale levnější výroba známa, ztratí práce posavadní výroby na ceně. Má-li se ale přec platit jako dříve, pak jest přeplacena.“

„Ostatně není nehoda zaváděním strojů jed. notlivcům spůsobená, tak všeobecnou ani tak velkou, jako se mnozí domnívají. Stroje nikdy nezavedou se rázem ve všech závodech najednou. Stojíť stroj takový velmi mnoho, pročež mnohý raději počká, až jak se stroj osvědčí. Pak má obyčejně vynálezce na vyrábění stroje svého výsadu a nemůže také hned všechny stroje zhotovit. Jest tedy strach dělníků před náhlým, všeobecným zavedením strojů bezpodstatný; přísného však pokárání hodno jest, když dělníci pro zavedení nějakého stroje rozlítí se a stroj, ba mnohdy i továrnu samu zmaří; tím zbaví se na jisto chleba

Takové jednání jest však jen následkem posud bohužel na mnoze mezi dělnictvem panující surovosti. Dělník vzdělaný nikdy nepřispěje k takovým hanebnostem. Jen vzdělání jest pro dělníky, jak jsem již často vám povídal, nejlepší ochranou před všelikými nehodami, vyplývajícími z proměny práce, poněvadž jen vzděláním nabývá dělník dostatečné schopnosti, i jiné práce, nejen obvyklé, vykonávati. Proto zde hlavně platí přísloví: „Pomáhej sobě sám a bůh ti pomůže.“

„Nemohu ku konci dnešní zábavy jinak, nežli následující vám ještě povědít.“

„Kdo největším štěstím může nazvati vynález strojů, jest právě dělník. Neboť strojem odnímá se mu největší část nejobtížnějších prací, prací to, jež v starém věku byly příčinou zavedení otroctví a dlouhého trvání hanebného onoho zřízení. Již jeden z největších mudrců a myslitelů starověku, Aristoteles pravil: „Až dláto a člunek tkalce samy se pohybovat budou, pak nebudeme více potřebovat otroků.“ To se v dobách našich uskutečnilo. Denně vidíme, jak dělníci zaváděním strojů větší nabývají svobody, poněvadž stroje nejobtížnější práce nyní samy konají. Pouhá síla tělesná nahražuje se čím dále tím více silou ducha a bádavostí mysli. Zda-li tedy nemáme blahořečit době, jež povznáší člověka a ušlechtuje obzvláště celou, až do nejnovější doby velmi zanedbanou část jeho, část dělnickou?“

Osmnáctá zábava.

Kapitál jest nashromážděný výnos práce dříve vykonané, jest dobrodiním pro společnost.

Příští schůze odbývána koncem srpna. Pan Jelínek počal hned mluvit o předmětu dřívějším.

„S prací a dělením její jakož i pomůckami práce, obzvláště tedy stroji souvisí jiná věc, totiž mzda co odměna práce. Abyste však dobře pochopili, co vám o věci té povím, chci dříve o jiné věci s vámi promluviti.“

„Člověk pracuje, aby si zaopatřil výživu svoji. Avšak i po čas, kdy pracuje, musí být živ. Jak pak by mohl živ býti, kdyby měl teprv čekat na to, co mu vynese práce jeho. Může tedy žíti jen z výnosu práce již dokonané, z výnosu ještě nespotřebovaného, tedy ušetřeného. Čím více tedy ušetřené práce, tím více lidí může živu býti v očekávání výnosu nové práce. Takovýto výnos práce již vykonané nazýváme kapitálem. Kapitál jest souhrn všeho, co na zemi prací lidskou vykonáno se nalézá; jest to výsledek práce, nashromážděné po všechna století; souhrn všeho, co lidé vyrobili nad potřebu svou; vůbec vše, co mají, domy, pole, domácí zvířata, nářadí, šaty, peníze, to vše jest kapitál či jistina.“

„Mně se zdá,“ pravil Novotný, „že slova kapitál užívá se vždy jen o penězích.“

„To děje se proto, poněvadž kapitál peněžitý nejvýše se váží a na peníze každý jiný kapitál se uvádí. Chceme-li odhadnout jmění někoho, převádíme cenu všeho co má na peníze. Jest to též nejsnadnější způsob, podporovati práci, což vlastně jest účelem každého kapitálu.“

„Kapitálem,“ pravil Krška, „jest tedy vše, co mají boháči na jmění.“

„Arciť, Krško; avšak i to, co jest jměním chudého, jest kapitálem. Vaše šaty, nářadí, náčiní, vaše zásoby, vůbec vše, co nazýváte majetkem svým, jest kapitál váš.“

„To jsem,“ smál se Krška, „kapitalistou, aniž bych o tom věděl.“

„Zajisté," odpověděl pan Jelínek. „Kapitály jsou veliké i malé, tedy i kapitalisté buď velcí neb malí. My všichni jsme kapitalisté, jen ve velkosti našeho kapitálu jest rozdíl. Jest tedy na omylu, kdo myslí, že bohatství celku záleží jen ve jmění boháčů. Kapitály chudších lidí tvoří značnou část bohatství společnosti, což viděti již na vkladech spořitelních obnášejících v Čechách ročně několik milionů, ačkoliv jsou vklady ty jen malou částí jmění chudších tříd. Nejhlavnější majetek jich tvoří statky jejich, domky, zahrádky, obsah jejich krámků, především však nářadí a šaty jejich. Souhrn toho všeho, ač u jednotlivce není to vysoké ceny, jest zajisté značný kapitál."

„Dále není kapitál jen to, co jednotlivcům patří. Silnice, mosty, železnice, kostely, školy a vše zařízení těchto budov, jest též kapitál. Národ jest tedy tím bohatší, čím více bohatých jednotlivců má a vůbec čím více výrobků práce v předešlých stoletích nespotřebovaných v jeho vlastnictví se nachází."

„Jasno je tedy," podotkl Moučka, „že rozmnožení takového kapitálu jest dobrodiním pro zemi, poněvadž všichni obyvatelé užitek z něho mají. Zdali pak jest též kapitál jednotlivců dobrodiním pro zemi?"

„Zajisté, Moučko, pokud ho tito upotřebují v obchodu a průmyslu. Pokud továrník obchod svůj obezřele vede, rozšiřuje práci a zámožnost kolem sebe. Pakli však klesne, přináší úpadek jeho neštěstí též těm, jimž kapitál jeho práci zaopatřoval. I dělník, jenž špatným hospodařením kapitál svůj promrhává, místo aby jej rozmnožoval, neškodí jen sobě, nýbrž i společnosti. Jen prací, pořádkem a spořivostí roste kapitál, majetek jen

tehdy množí se, když se méně vydává, nežli se přijalo, méně se spotřebuje nežli se vyrobilo.“

„Avšak,“ namítal Moučka, „jaký pak užitek má nahromaďování kapitálů? Spotřebuje-li každý co přijme, nezmění se nic na celém stavu lidstva; pakli však každý jen hrabe pro sebe, nemá z toho nikdo užitku.“

„To jste se znamenitě zmýlil, Moučko. Vydává-li se více, jest tu též více požitků, to je pravda. Avšak pilností a rozšafností může rozmnožiti se výroba a užitek, a tím lze si opatřit více výhod, a přece při tom ušetřit. Úspory tyto arciť nesmí zůstat ležet v truhle, nýbrž musí se uložit ve spořitelnách, kde pak stanou se základem malého jmění. Boháč upotřebí ale kapitálů svých tak, že jimi podporuje práci.“

„Jak pak ale, když to neučiní?“ ptal se Vondřich.

„Učiní to,“ odpověděl pan Jelínek, „poněvadž si jinak nemůže zaopatřit žádných požitků; neboť vše, co kupuje, jest jen výsledek práce. Chce-li tedy z kapitálů svých míti užitek, musí jimi podporovat práci.“

„Když ale,“ mínil Novotný, „užije se kapitálu k výplatě dělníků, ztráví jej tito a majetník o kapitál tento přijde.“

„Taky to je mylný náhled. Užívá-li se kapitálu ke koupi potravin, šatů, paliva, tož arciť kapitál ten zmizí. Proto musí vždy nové žně, nové šaty atd. poskytovati náhradu za spotřebované látky. Kapitál však, jenž dá se dělníkům co mzda, neztratí se, nýbrž nese užitek jako zrno do země vložené. Dělník, jenž obdrží mzdu, ztráví ji arciť, avšak on hodnotu její opět prací svou nahradí; pakli ale méně vydává nežli přijal, má ještě jakýsi přebytek. Továrník, jenž kapitál spo-

třebuje na mzdu, obdrží jej v práci od dělníků svých vykonané, rozmnožený ještě, zpět. Když totiž dělník vykoná práci, jež má desaterónásobnou hodnotu mzdy jeho, činí přebytek ten užitek a příjem továrníkův. A jen tím způsobem má továrník užitek z kapitálu svého.“

„Ale,“ pravil Vondřich, „ten užitek by vlastně měl patřit dělníkovi?“

„Tu by ale neměl kapitalista nic z toho, že podporuje kapitálem svým práci, i propustil by tedy dělníky své, kteří by tím přišli o výživu a chleb svůj.“

„Jest to tedy přece pravda,“ pravil Vondřich, „že chudí jsou jen nástrojem v rukou boháčů.“

„Ano; za to ale také poskytují boháči dělníkům výživy. Tito musí pracovati, chtějí-li mít živobytí; boháči opět mohou jen tehdy kapitálu svého použíti, když jej obrací ku podpoře práce. Tak potřebuje jeden druhého a spojuje oba jeden užitek, jehož žádný z nich o sobě dosáhnouti nemůže.“

„Jest tedy prospěchem nás všech, aby kapitál co možno chráněn byl před každým poškozením. Zmenšuje-li se kapitál pro jakoukoliv příčinu, zmenšuje se též práce, čehož smutný doklad sami jsme letos zkusili. Kdykoli kapitálu hrozí nebezpečí, poškození neb zničení, kapitál hned zmizí. Tím pak nemohou závody dále vyráběti, musí tedy zastaviti práci, propustiti dělníky, čímž tito v nouzi a bídu upadnou.“

„To jsme bohužel zkusili již,“ pravil Soukup. „Než přece to zůstane smutnou věcí, že se dělník musí dřít, a zůstane chudým, kdežto kapitalista málo pracuje a přec při tom zbohatne.“

„Pravil jste, Soukupe, že chudý pracuje mnoho a boháč málo; tu jste však opět zapomněl, co

jsem vám povídal o práci, že musíme činit rozdíl mezi prací duševní a tělesní. Kdežto dělník pracuje tělesně, musí kapitalista duševně se namáhati. Nadání duševní jest ale řídčí nežli tělesná síla, proto tedy jest i duševní práce výnosnější. Vzpomeňte si dále, že bohatství boháčů nečiní chudého chudším, nýbrž že bohatství právě zabezpečuje mu trvalou práci, výživu a lepší mzdu.“

„Když ale,“ pravil Novotný, „výkony dělníků přispívají tolik k obohacení kapitalisty, jest mzda v poměru k obohacení tomu, přece velmi malá.“

„Kdyby, Novotný, poměr tento byl opravdu tak zlý, vyrovnala by jej soutěž brzy. Kdyby bylo jen jednoho kapitalisty, záviseli by arciť dělníci od něho. Jest ale jich mnoho a proto, kdyby se chtěl jeden obohacovati nad míru prací dělníků svých, zajisté by se našel jiný, jenž spokojen jsa s menším užitkem při rozmnožené však výrobě a odbytu, větší mzdu dělníkům by nabízel. Tito by arciť k němu přešli a onen, jenž se chtěl obohatit, by zůstal bez dělníků a musel by tedy zastavit práci. Kapitalista tedy nemůže o své újmě mzdu snížiti pod hodnotu její.“

„Avšak,“ pokračoval Novotný, „továrníci mohou se umluvit a tak mzdy nízké docílit.“

„Také to je nemožno; kapitály jsou v tolika rozličných rukou, že nelze myslit na dorozumění se všech kapitalistů. A kdyby i kapitalisté jedné země se takto umluvili, pokazili by jim hned druhý den kapitalisté ostatních zemí výsledek úmluvy, poněvadž nyní kapitalisté celého světa jsou v obchodním styku.“

„Proto by mělo,“ pravil Novotný, „postavení dělníků být tím jistější, čím více jest kapitalistů.“

„To také je. Čím více kapitálů v zemi, tím více zaměstnání mají dělníci, a tím lepší jsou také

mzdy a tím stálejší a jistější výdělek; neboť když má továrník hodně kapitálu, podrží si dělníky, třeba by se práce hned nevyplácela a nešla tak na odbyt. Činí to pak proto, poněvadž má v obchodě svém ležet mnoho peněz, z nichž úroky by ztratil při zastavení práce. Možno že to také činí z lidumilnosti, podrží-li dělníky i když není odbytu."

„Než já myslím," pokračoval Novotný v námitkách, „že kapitalisté si dají služby, ježto společnosti prokazují, až příliš dobře zaplatit."

„To je jinými slovy," pravil pan Jelínek, „že kapitalisté z kapitálu svého větší užitek berou, nežli služby od nich vykonané zaslouží. Než vedení továrny neb velkého průmyslného závodu není lehkým zaměstnáním, působí mnoho starostí, jež s výškou kapitálu rostou. V nejřidších případech jest celý kapitál majetkem podnikatele; namnoze jest jen vypůjčený, i má tedy on ještě zodpovědnost za cizí kapitál, jejž mimo to musí zúročit. Proto jest zcela v pořádku, když obdrží mimo svůj úrok z kapitálu ještě nějaký užitek za své namáhání. Často musí být ale jen rád, když obdrží pět procent úroků, někdy musí i se škodou pracovat, místo aby měl užitek. Vždyť sami slyšíte, jak mnozí kapitalisté, továrníci upadli v konkurs. Ani polovice velkých závodů neudrží se v průměru dvacet let, a má-li se závod vůbec vyplácet, musí původně na závod vynaložený kapitál v desíti letech se vrátiti. Nevydaří-li se takový závod, přijde obyčejně kapitalista o všecko. Tu mají tedy opravdu jen dělníci užitek, poněvadž oni obdrželi po celý čas, co se vůbec pracovalo, mzdu svou pořádně."

„To jest opravdu jaksi vyrovnání za sumy od jednotlivých továrníků vydělané," pravil Novotný.

„Dělníci cení užitek továrníků mnohdy příliš vysoko.“

„Cenění to jest tím mylnější, čím více počítají se také roční úspory k užitku z kapitálu plynoucímu. První část jmění těžko se dobude, pak-li ale je tu již jistina, bývá další užitek vždy větší.“

„Když ale bohatí berou tolik užitku z kapitálu svého, neměli by brát úroky ze zapůjčených peněz, poněvadž nic nepracují. Úroky ty měli by přijít těm, kdož pracují,“ řekl Novotný.

„Kdyby se zapovědělo brát úroky, kapitál brzy by zmizel. Nebo proč utvořen jest kapitál? Aby se jím mohlo dále vydělávat. Kdyby kapitál, úspora to z výtěžku práce, nenesl žádného ovoce, k čemu by jej kdo schraňoval? Ostatně jsou úroky odměna za právo, jinému propůjčené, užívati našeho kapitálu k účelům, z nichž my nic nemáme, jest to cena za službu od nás jiným prokázanou.“

„Ostatně čím více kapitál roste, tím menší mají z něho boháči užitek, kdežto užitek chudých a společnosti vůbec s množením kapitálu též se množí. Čím více rostou kapitály boháčů, tím více mohou tito ušetřiti ročně, aniž by ve svých požitcích se museli uskrovňovat; tím více prostředků však též mají ku podpoře podniků všeužitečných. Rozmnožují-li se však kapitály v zemi, tvoří se mezi nimi vždy větší soutěž, což vede ku zmenšení výnosu jejich.“

„To by tedy,“ pravil Krška, „bohatí, kdyby kapitály jich ustavičně rostly, tratili na užitku svém.“

„To ne, poněvadž by jinak přestali vyrábět. Pak by opět kapitálů ubývalo a výnos z nich by tedy opět rostl; neb čím méně kapitálů v zemi, tím nesnadněji lze k podniku nějakému potřebných pomůcek nalézti, tím větší úroky musí se,

jinak řečeno, za kapitál vypůjčený platit. Roste-li kapitál, možno jej za levnější podmínky obdržet, úroková míra se tedy zmenší. Toto zmenšení však nemůže jíti do nekonečna, poněvadž by to mělo všeobecnou chudobu za následek. Zkušenost naopak dokazuje, že v dobách, kdy největší čilost v oboru obchodním panuje, kdy tedy kapitály úžasně se množí, míra úroková stoupá, na místo aby padala. To se vysvětluje tím, že se zavádí velmi mnoho nových podniků, k nimž jest zapotřebí velmi mnoho kapitálů; tyto tedy jsou hledány a pod těžšími jen výminkami lze je obdržeti. Tak vyhovuje se jak prospěchu kapitalistů, jimž kapitál hodně mnoho nese, tak i podnikatelů a obecenstva.“

„Nyní chci promluvit ještě o jednom rozšířeném sice, ale velmi mylném náhledu, že totiž hejřílkové, již jmění své mrhají, užitek společnosti přinášejí, ti pak, kteří peníze shromažďují a bez potřeby neutrácejí, že jsou škrtílkové a společnosti na škodu.“

„Každý kdo množí kapitál společnosti a tedy blahobyt na množství kapitálů závislý, jest dobrodincem lidstva. Kdo však ničí kapitál, ten ničí též blahobyt společnosti a jest tedy škůdcem její. Kapitál od marnotratníka promrhaný jest tak dobře ztracen, jako jídlo požité, nápoj vypitý.“

„Avšak,“ pravil Stejskal, „peníze těch marnotratníků přijdou mezi lidi, a dělníci mají více zaměstnání.“

„To se říká, není to ale pravda. Marnotratník promrhá kapitál svůj způsobem zcela neprospěšným. Pokud utrácí peníze, poskytuje sice dělníkům práci, zbavuje se však možnosti i na dále práci poskytovat a vydělávat.“

„Avšak,“ namítal Vondřich, „jiní z toho mají

užitek, kdežto boháč, jenž nic neutrácí, nikomu nedá vydělat.“

„Námitku tuto lze všude slyšet; vytýká se boháčům, kteří nevedou velký dům, že jsou lakomci, kteří své peníze zakopávají, že nedávají chudému dělníku nic vydělat. Než boháči ti ukládají peníze své v obchodech a řemeslech, aneb zapůjčují je osobám, jež upotřebují těch peněz k užitečným pracím. Takým spůsobem živí tyto peníze mnoho pilných lidí a oživují průmysl. Tak působí boháči bohatstvím svým ustavičně blahodárně. Než i jiné věci se dotknu. Kdežto bývá ten za lakomce vyhlášen, kdo jměním svým neplýtvá, zanevřeli jiní opět na přepych boháčů. Hubují na jejich kočáry, služebnictvo, jejich slavnosti atd. Za takového něco by se měl každý stydět, poněvadž tak žehrá na to, co poskytuje dělníkům výdělek. Zdá se sice, že to odporuje tomu, co jsem dřív pravil o marnotratnících; tomu ale není tak. Tito boháči neutrácejí přepychem svým více, nežli příjmy jejich dovolují, a mimo to podporují libůstkami svými umění, jež opět přispívá k ušlechtění lidstva. A tím přece i přepych ten slouží k prospěchu celé společnosti. Hlavním tu však pravidlem jest, že nesmí se ani tu více vydávat, nežli činí výnos kapitálu, jinak jest i přepych ten marnotratností a tedy zavržení hodný.“

Devatenáctá zábava.

Práce jest zboží, jehož cenu nelze libovolně určovat.

„Ukázal jsem vám, přátelé,“ počal pan Jelínek dnešní přednášku, „že práce jest také zboží a

že dělník s továrníkem v témž poměru k sobě stojí, jako prodavač a kupec. Dnes bych vám rád ukázal, že i práce, jako každé jiné zboží podrobena jest zákonu nabídky a poptávky, že tedy méně platí, když jest větší nabídka, více pak, když poptávka jest větší. Obyčejně se tak arcit neříká, ba užívá se pojmů právě opačných.“

„Víte, že člověk živ jest jen od práce své. Když mu tedy práce vykonaná neposkytla prostředků k výživě na nějaký čas, musí živiti se den ode dne z nejistého výtěžku práce své, jak to dělají národové posud divocí a nevzdělaní. Podobně dařilo by se ale i národům vzdělaným, kdyby jim nebyli jich předkové ničeho zachovali, aneb kdyby sami nic neušetřili z výnosu práce své. Takový výnos práce jest kapitál, a čím větší tento, tím více zabezpečuje postavení těm, kteří nic nemají. Než výsledku toho lze docíliti jen spojením kapitálu a práce. Bez práce by zůstal kapitál neplodným. Než i práce by bez kapitálu nic neprospěla, poněvadž kapitál poskytuje pomůcky, nástroje a látky, bez nichž by práce nemohla býti výdatnou. Obé tedy, kapitál i práce jsou nutny. Prospěch jich vzájemný jest pevně sloučen; co škodí jednomu, škodí též druhému. Tak tedy hned nacházíme, že i prospěchy továrníků a jejich dělníků jsou společné, což však často se od obou zneuznává.“

„Rozumím dobře,“ pravil Novotný, „zásadě, že kapitál bez práce nic nezmůže, a naopak. Avšak myslím, že nezávisí kapitál a práce stejným způsobem od sebe. Dělníci závisí zajisté mnohem více na kapitalistech, než tito na nich. Kdo má hlad, nemůže čekat, ovšem ale ten, kdo hledá jen zisk.“

„Máte pravdu, Novotný, že žaludek není tak

trpělivým jako tobolka bankovek. V tom ohledu má bohatství výhodu. Než za to opět mají dělníci mzdu jistou, kterouž obdrží hned, aniž by museli čekat, jak a zdali se jejich práce vyplatí. Kapitalista a dělník spojují se k výrobě zboží. Jeden dá své peníze, druhý svou práci. Zboží takto vyrobené jest společným obou majetkem; aby tedy se mohli podělit, musí zboží to prodáno býti. Dělník však nemůže čekat, až třeba za půl leta něb za rok zboží se prodá, neb vůbec se neprodá. Proto vyplatí mu továrník podíl jeho na výtěžku co mzdu, mnohdy dříve ještě, nežli práce jest vykonána. Tím stane se továrník jediným majetníkem zboží a dělník ani nemá se co bát nebezpečí, že snad zboží se neprodá, a on tak o svůj podíl na zboží zcela přijde. Mzda jest tedy vlastně zaplacením podílu, jakýž má dělník na výrobku od něho vypracovaném. Jisto jest, že podíl tento obyčejně nemůže býti tak velký jako jest cena výrobku, poněvadž by jinak kapitalistovi nic nezbylo a tento by tedy ustál v práci.“

„Čím pak ale určuje se podíl ten?“ ptal se Novotný.

„Vždy vzájemným dorozuměním, a nikdo nemá právo míchati se v záležitosti obou těch stran.“

„Tu však,“ pokračoval Novotný, „má se dělník při tom špatně a musí si dát vše líbit, poněvadž kapitalista potřebuje méně dělníka, nežli tento práce.“

„To se mýlíte, Novotný. Jeden potřebuje druhého, ba často musí se továrníci podvolit výminkám dělníků. Ostatně závisí cena mzdy na okolnostech, jež vylučují každou libovůli. Poněvadž jest práce prokázání služby a mzda odměnou za to, řídí se výška mzdy hodnotou služby. Nádeník

musí se spokojiti třeba se třiceti krejcary denně, kdežto mechanik vydělá i dva zlaté denně, umělec, kreslič, sochař i mnohem více. Kdyby však těchto bylo tolik co nádenníků, neměli by též větší mzdy nežli tito. Poněvadž ale práce jejich vyžaduje více schopnosti, jež jsou řídké, odměňuje se též lépe.“

„Avšak,“ pravil Vondřich, „všichni mají stejné potřeby. Nemělo by se tedy žádati, aby obdrželi všichni stejně slušnou mzdu?“

„Co si myslíte slušnou mzdou?“ odpověděl pan Jelínek. „O věci té sice ještě pohovoříme; chci však již nyní něco podotknout. Dejme tomu, že by zákon předepsal, že musí všichni, kdož zaměstnávají nádenníky, dáti jim takovou mzdu, jako mají dělníci umělečtí. Tím by se nedocílilo ničeho jiného, než že by nádenníci zůstali bez výživy, poněvadž by nechtěl továrník více platit za práci, nežli má tato hodnoty do sebe; nemůžeť nutit obecenstvo, aby platilo jemu výrobky nad cenu jejich. Dále by ti, kteří za těžší práce obdrželi vyšší mzdu, obrátili se k práci lehčí, kdyby nedostávali za namáhavější práci větší poměrně odměnu. Tu by však nastal nedostatek dělníků v mnohých řemeslech a nadbytek u jiných, čímž by opět rovnost se porušila. Při zaměstnání těžším dělníků by nebylo; nabídka práce by klesla, cena její by tedy vzrostla. Muselo by se tedy za ni více platit. Při ostatních pak lehčích zaměstnáních bylo by tolik nadbytečných dělníků, že by mzda jejich musela značně klesnouti. Ti pak, již by byli nadbytečni, pracovali by sebe levněji, vzdor zákonu, protože chtějí býti živi. Soutěž by tedy vše přivedla opět do starého stavu. Avšak než by přešlo vše do starých kolejí, bylo by zmatků a zmenšení výroby, ba zastavení

práce dost a dost. Každý by tu trpěl, což by však bylo jen následkem porušení přirozených zákonů.“

„Nemá tedy nikdo,“ tázal se Vondřich, „právo, určovati mzdy tak, že by se srovnávaly s rozumnými požadavky?“

„Právo to, Vondřichu, má jen obecenstvo. Cenou, již přisuzuje jednotlivým věcem, ustanovuje též mzdu těch, kteří věci ty vyrábějí. Jeli to nespravedlivo nutiti dělníka, aby méně žádal za službu, již prokazuje, nežli tato má ceny, jest to rovněž tak nespravedlivo, chtíti obecenstvu předpisovat vyšší ceny, nežli volno jest platit. Poněvadž hodnota služby prokázané řídí se těžkostí úpravy a potřebou odběratele, každý by raději zboží nechal být, než by zaň vysokou dle svého náhledu cenu platil, a tím by se v témž poměru musela zmenšit výroba, tudíž i práce.“

„Tak tedy jest měřítko mzdy zcela libovolné a nedá se určiti,“ pravil Novotný.

„Nikoliv, mzda jest jako cena jiného zboží Hodnota práce řídí se množstvím okolností, především pak mírou schopností, jež vyžaduje, pak poměrem nabídky k poptávce.“

„Vždyť ale,“ pokračoval Novotný, „jest při každém řemesle, jako v hospodářství jistý druh práce ruční, kterou každý zdravý, silný člověk bez všech zvláštních schopností může vykonat. Taková práce, poněvadž jest právě nejrozšířenější, mohla by se vzít za měřítko, takřka za jedničku pro určování veškerých druhů mzdy.“

„Práce taková skutečně,“ odpověděl pan Jelínek, „jest měřítkem pro určování všech stupňů mzdy při všech řemeslech. V obyčejných poměrech řídí se přirozeným spůsobem mzda za práci

onu dle toho, mnoho-li člověk k živobytí potřebuje. Mzda tato nemůže být nikdy trvale menší neb větší.“

„Menší taky ještě!“ zvolal Soukup. „Že může býti vyšší, pochopuju. Avšak jak by mohla sklesnout pod nejnutnější potřebu, nejde mi opravdu do hlavy.“

„Pojem nejnutnější potřeby, milý Soukupe, jest velmi nestálý. Potřeba mění se dle času a místa, dle stavu a mravů. Obyčejně rozumí se tím potrava k výživě člověka nutná, obydlí, nářadí, oděv. To vše pak řídí se dle potřeb a mravů jedné každé země. Potrava má býti výživná, zdravá; šat musí být slušný a počasí přiměřený; takový též byt. Konečně lze k potřebám nejnutnějším u nás počítati palivo a světlo, a též pomůcky k vychování dětí. Mzda však má dostačit též pro ženu a děti dělníka. Nemůže ale být vždy tak odměřena, aby úplně dostačovala; někdy též klesne. Tu musí se spořit, avšak žít se může přece.“

„Proto jest dobře,“ pravil Krška, „zvykati spořivosti, střídmě co možno žíti, aby pak bída nás tolik netížila.“

„Musí se to však, Krško, díti pozorně. Potřeby lidské mnoho obmezovati, nebylo by radno. Mohlo by tím utrpět zdraví, čímž by též síly k práci nutné se zmenšily. Neméně by klesla čistotnost, starost o vychování dětí a blahobyt vůbec. Tím by se opět zmenšily potřeby a mzda by tudíž klesla ještě víc. Kdyby snad k tomu přišla nějaká nepohoda, musely by se mzdy snížit ještě víc a bída by se stala nesnesitelnou. Spořit se má každým spůsobem, aby se mohla dát malá částka vždy stranou, která pak tvoří základ jmění rodiny a zálohu pro případ nouze. Spoření

to nikdy nepovede ku klesání mzdy, poněvadž jest to vždy jen ctností osobní.“

„Někdy arcit, obzvláště při nedostatku bohatství a kapitálu může se stav dělníků velice zhoršit. Poněvadž jest málo výdělků, nebudou míti chudí mnoho. Potřeby životní obmezí se co nejvíce, mzdy tedy klesnou též, tak že obyvatelstvo upadne v bídu ohromnou.“

„Něco mi tu však není jasno,“ pravil Novotný. „Když se řídí výška mzdy dle nejnutnějších potřeb, musela by mzda stejně s cenou potravin stoupati a klesati. Jak se tedy mohlo stát, že když jsme měli obilí nejdražší, mzdy byly velmi nízké?“

„Také to má své příčiny. Musí-li chudší třídy obyvatelstva platit dráže potraviny, obmezí více ostatní potřeby své. Ti pak řemeslníci, jež se zabývali výrobou oněch potřeb, mají méně práce; poněvadž ale též chtějí žíti, spokojí se s malým jen výdělečkem, jen aby odbyli práci svou. I tu platí pravidlo, že když poptávka klesá, nabídka však stejnou zůstane, ceny též klesají. Továrník, jenž taktéž neodbude více tolik výrobků, musí prodávati laciněji, sníží tedy také mzdu svých dělníků. Klesají tedy mzdy, když potraviny se zdražují.“

„Tu by však,“ pravil Soukup, „měly se mzdy zvýšiti, když obilí jest levné.“

„Mnohdy se totéž děje. Zmnoží se prostředky, jichž užiti lze k ukojení jiných potřeb. Každý spíše zaplatí vyšší ceny. O věci té jsme již mluvili, nepotřebuji tedy znovu se jí dotýkati. Větší poptávka působí větší výrobu továren, pročež též mzdy se zvýší. Než proto přece nelze říci bezvýminečně, že ceny potravin působí bezprostředně na výšku mzdy.“

„Často lze slyšet, že by továrníci měli dělníkům dávat vždy mzdy v poměru k cenám obilním. Avšak jeden továrník to nemůže udělat a kdyby to chtěli udělat všichni továrníci, což však, jak vám již známo, jest nemožno, přestalo by obecenstvo, nechtíc tak vysoké ceny platit, výrobky odbírat, poptávka by tedy klesala, nabídka byla by stejná, ceny by tedy klesaly též a továrníci by museli buď práci zastavit, aneb mzdy snížit, aby nemuseli při cenách od obecenstva podávaných se škodou pracovati. Vidíte tedy, že výška mzdy nedá se libovolně určovat, nýbrž že podmínky, ustanovující ceny všech výrobků, zejmena tedy poměr nabídky k poptávce i zde platí. O podmínkách těch promluvíme ještě budoucně.“

Dvacátá zábava.

Mzda určuje se poměrem nabídky k poptávce. O spolčování se dělníků a zastavování práce.

Závody v celém okolí nyní pracovaly jako o překot. Veliké podniky zřizovaly se, množství společností utvořilo se obzvláště za tím účelem, aby zavedeno bylo hojnější spojení železniční míst průmyslných. Tak povstalo mnoho nových závodů, a tím i veliké množství dělníků nalezlo trvalou práci. Ba na mnoze ani dělníků nestačilo, proto byli velmi dobře placeni. To hlavně dálo se v závodech bezprostředně spojených s oněmi podniky jako v továrnách na vozy železniční, ve strojírnách. Množství dělníků bylo dobře zaměstnáno při stavbách železnic. V jiných závodech však, kde výroba posud tolik se nezvýšila, aby užitek čistý se značně rozmnožil, dělníci dostá-

vali touže mzdu jako dříve. Než tito nebyli s tím spokojeni a vyhrožovali, že raději všichni z práce vystoupí, nežli by pracovali o posavadní mzdě. Takovéto výhrůžky bylo slyšet i v Petrovické přádelně, kde jednotliví dělníci hleděli ostatní pro své náhledy získat. Byli to však jen jednotlivci, kteří tak jednali a náhodou ani jeden z nich nebýval navštěvovatelem zábav páně Jelínkových. Avšak nespravili mnoho. Jen ti, kteří nikdy nebývali v zábavách a to ne všichni, nechali se přemluvit a tvořili počet nespokojenců v přádelně.

Jednání jejich nebylo neznámo a pan Jelínek umínil si tedy, co možno zabrániti, aby nedali se dělníci uchvátit řečmi oněch podněcovatelů. Počal tedy při příští schůzi následovně:

„Dokázal jsem vám, přátelé, v poslední naší zábavě, že mzda nemůže nikdy tak klesnout, aby dělník na ni odkázaný z ní živ býti nemohl, a naopak, že nemůže nikdy tak se zvýšit, aby vyrabitel neměl užitku z kapitálu a namáhání svého, jež výrobě věnuje. V těchto tedy mezích musí se výška mzdy držeti. Kolísání pak výšky této řídí se vždy tím, jak mnoho práce se vyrabitelům nabízí; dělníci tedy, již jsou prodavači práce, určují si výšku mzdy v mezích tuto označených.“

„Aj,“ divil se Vondřich, „vždyť já vždy myslel, že vyrabitelé sami si určují mzdu, za jakou dělníka chtějí vzít do práce.“

„To jste se tedy, Vondřichu, mýlil, a sice hlavně proto, poněvadž jste nerozvážil, že práce jest zbožím a mzda cenou její. Cena však každého zboží dle čeho se řídí?“

„Poměrem nabídky k poptávce,“ odpověděl Vondřich.

„Dobře; avšak ještě na jednu věc musíme

dát pozor. Každý, tedy také dělník, může živ býti jen z kapitálu celé společnosti. Má-li tedy společnost větší kapitál při stejném počtu členů, jsou i jednotlivé podíly z kapitálu toho větší a na opak.“

„Ale,“ namítal Soukup, „já nic o tom nevím, že bych byl kdy dostal podíl jaký z kapitálu, který mají boháči.“

„A což pak jest to, když dostáváte mzdu za svou práci? To je také podíl ze společenského kapitálu a právě ve spůsobě mzdy rozděluje se ustavičně kapitál a koluje z ruky do ruky. Poněvadž pak čím více je bohatých v zemi, tedy čím větší je kapitál společnosti, tím více jest práce, proto také jsou mzdy v tomto případě větší. Kde je málo kapitálu a mnoho dělníků, tam jsou zajisté také nízké mzdy, poněvadž jest tu poptávka po práci malá, nabídka však práce veliká.“

„V tomto tedy případě,“ pravil Novotný, „mají kapitalisté značný užitek.“

„Zajisté; tím však se stane, že kapitály vzrostou. Aby měli kapitalisté užitek, musejí vyrábět, budou tedy potřebovat více dělníků. Poptávka po práci poroste, kdežto nabídka jest menší; mzdy tedy budou se zvýšovat, užitek pak kapitalistů bude menším.“

„Tomu dobře rozumím,“ vpadl Novotný do řeči. „Kde je kapitál velký a dělníků málo, jsou i mzdy veliké a užitek kapitalistů tedy malý.“

„Zcela dobře. Jak pozoruju, počínáte k mé radosti chápat základní zásady národního hospodářství.“

„Co se pojmu tohoto týče, neužíval jsem ho posud v našich zábavách, pročež nyní vám jej vysvětlím. Činnost stálou člověka, směřující k do-

sažení a užívání jmění, nazýváme hospodářstvím jednotlivce. Činnost tato řídí se, nemá-li se minouti s výsledkem, jistými zákony, jež jsou u každého jednotlivce tytéž. Pojmeme-li souhrn hospodářství jednotlivců co celek, nazýváme národním hospodářstvím vědu, učící nás znáti zákony, jimiž se řídí hospodářský život onoho celku.“

„Hlavní zásadou národního hospodářství jest zásada, že cena věci řídí se poměrem nabídky k poptávce; to jest krátký obsah celé vědy této. Z toho vyplývá další zásada, že mzda, totiž cena práce, roste zároveň s množením se kapitálu; neb čím větší jsou kapitály jednotlivců, tedy kapitál společnosti, tím menší jest též užitek, s kterým se kapitalisté musí spokojit, a tím dráže platí také veškeré obecenstvo výrobky.“

„To je tedy,“ pravil Vondřich, „opět nový důkaz, že rozmnožování bohatství jest velmi prospěšné i chudým, kteří odkázáni jsou na práci od, bohatých jim poskytovanou. Již jednou jste nám pane Jelínku, o tom vypravoval, že čím více roste bohatství jednotlivce, tím více tento nakloněn jest, práci, pohodlí jeho podporující, lépe platit, a tím že i dělník, práci tuto vykonávající, lepší má výdělek.“

„Zcela dobře, Vondřichu, jste si to pamatoval. Pozorujme však, co dále má vliv na mzdu práce. Především jest tu poměr vzrůstání obyvatelstva k rozmnožování kapitálu. Když obyvatelstvo vzroste, ku příkladu se zdvojnásobí, kdežto kapitál zůstane stejným, jest zcela jasno, že mzda sklesne. Vzroste tu totiž také počet dělníků, tedy nabídka práce, kdežto poptávka po práci zůstane si stejnou. Dělníci tedy, aby jen našli práci, obmezí se a budou pracovati za mzdu nižší. Dále mění se výška mzdy cenou potravin, čehož sami

jsme neblahé zažili zkušenosti. Každý totiž obmezí svá vydání co možno, jen aby mohl si dostatečně zaopatřit potravin. Odepře si tedy mnohé jiné pohodlí a požitky, čímž ochabuje výroba a užitek z ní vyplývající, tedy i mzda za práci. Avšak i kdyby se mzda nesnížila, tak že by dělník dostával za práci svou tolik co dříve, přece by nestačila, aby si mohl zaopatřit za ni tolik co dříve, poněvadž jest nyní vše dražší. Byla by tedy nyní mzda jeho v pravdě nižší, nežli tehdy, kdy více si mohl za ni opatřit. Kdyžby totiž mzda měla mít pro dělníka stejnou cenu v době, kdy potraviny jsou laciné a kdy se zdražily, musela by se v čas drahoty tak zvýšit, aby on mohl tak žít, jako žil v čas láce.

„V skutku," pravil Novotný, „když to vše dobře uvážím, teprv vidím, jak pošetilé jest, žádati, aby v dobách drahoty vláda určovala ceny obilní a mzdy. Než něco přece nepochopuju. Práce jest zboží a mzda jest její cenou. Cena ta má se určit dorozuměním mezi vyrabiteli a jich dělníky. Dělníci by tedy měli mít právo, když se jim nelíbí podmínky vyrabitelů, opustit práci a hledat jinde lepší ceny za zboží své. A přece když se tito usnesou práci opustit, obyčejně zakročuje proti nim vláda. Tím ale chce jaksi sama určovat podmínky, za jakými musí dělník pracovat a straní tedy vyrabitelům, což by přece nemělo být?"

„Otázka tato, milý Novotný, jest velmi důležitá, pokusím se tedy vám ji vysvětlit. Musím však k tomu účelu promluvit především o spolčování dělníků vůbec a pak přejdeme k odpovědi na vaši otázku, mají-li dělníci právo a je-li to s prospěchem jak dělníků samých tak i celé spo-

lečnosti, aby vymáhali zvýšení mzdy tím způsobem, že přestanou všichni pracovat.“

„Účelem práce každého jednotlivce jest, zaopatřiti si prostředky k ukojení potřeb životních, potřeb duševních totiž i tělesných. To jest především cílem každého namáhání. Avšak viděli jsme, kdyby se každý namáhal jen tak, aby ukonejšil nejnutnější své potřeby; kdyby více nepracoval, než aby živ býti mohl: že by nebylo možným pokračování lidstva k lepšímu. Společnost lidská by se nacházela ustavičně na jednom stupni, kde každý jsa jen na sebe odkázán, jen o sebe by se staral, nedbaje o ostatní, nedbaje o potomky, kteří by vždy museli opět tam začít, kde předkové jich počali. Stav tento jest stav zvířat, poslouchajících jen pudu. Člověk má vlohy, ustavičně se zdokonalovat a vlohy tyto vedou jej k vynálezům, ulehčujícím jemu práci a opatřování prostředků k upokojení potřeb a tužeb svých. Každý takový vynález však stane se vlastnictvím celku a tedy jaksi kapitálem, z jehož úroků těží celé lidstvo i pro budoucí časy. Vynálezy tyto jsou pak páskou lidstva a základem společnosti. Každý prospívá vyvinováním vloh svých, vypátráním pomůcek užitečných k snadnějšímu ukojení potřeb lidských, k ulehčení práce, zjednání většího, prospěšného pohodlí. Každý jednotlivec prospívá tím celku a celek opět čím více jest uspořádaný, čím více užitečných má členů, tím více výhod poskytuje zase jednotlivci. Všichni pracují k jednomu cíli. Každý dle vloh svých má působiště, na kterém se má vždy víc a více vzdělávati, aby služby jeho společnosti co den byly platnější. Zásada tato jest základem dělení práce, kterým možno dosáhnouti značně větších výsledků, než kdyby jednotlivec sám musel síly své

roztříštit na tolik stran, na kolika se nacházejí prostředky k ukojení potřeb jeho.“

„Než jsou ještě jiné potřeby, k jichžto ukojení síla jednotlivce nestačí. Tak, abych vám uvedl příklad, dělník obyčejně mzdu svou spotřebuje; úspora, již při práci své si učiniti může, není veliká. Ušetří-li si dělník denně 5 kr. a uloží je stranou, má za rok 18 zl. 25 kr., za dvacet let 365 zl. Avšak těch 5 krejcarů denně by vzrostlo mnohem výše, kdyby je mohl uložit v podniku nějakém, nesoucím čistý užitek. To lze uskutečnit, když větší množství dělníků po těch pěti krejcařích denně ukládá a společnou takto sumou obchod vede. Děje se to ve spořitelnách a záložnách. Jednotlivec ukládá malou sumu, se souhrnem malých těchto částek vede se obchod, jehož čistý užitek dělí se pak mezi jednotlivé vkladatele. Aneb jiný příklad. Roznemůže-li se dělník, nemůže pracovat, nedostává žádné mzdy a nemá-li úspor z dřívější doby, upadl by v bídu velikou. Tomu však opět odpomůže se, když spojí se značný počet dělníků ku vzájemné podpoře pro takový případ. Každý jednotlivec klade malou částku mzdy své do společné pokladny; vklady tyto užitečně se uloží a v čas, kdy nemoc jej o výdělek připraví, obdrží podporu ze jmění celé společnosti. Aneb každý jednotlivec ukládá malou částku do společné pokladnice; za peníze takto nashromážděné nakoupí se pak potravin ve velkém a zisk, který by jinak měli překupníci, zůstane členům společnosti, kteří takto obdrží zboží k živobytí potřebné v dobré jakosti a laciněji, ana odpadne přirážka na zboží způsobená tím, že překupník a obchodník v malém také chtějí míti z obchodu svého užitek.“

„Ve všech těchto a podobných případech

jedná se o účel blahodárný, jenž poměry dělníků značně zlepšiti může. Kdyby k témuž účelu rozptýlené jednotlivé síly působily, zajisté by nebylo lze účelu toho dosáhnouti. K takovým druhům spolčování každý přítel dělníků radí a pomáhá, poněvadž budí se tak šlechetnější myšlénky a snahy v dělnictvu a tím prospívá se pokroku veškerého lidstva.“

„Avšak i spolčování má své meze, jež nesmí se překročiti, nemá-li místo prospěchu vyplynouti škoda ze spolku toho. Tak ku příkladu nelze spojiti veškeré závody živnostenské jednotlivců v jeden veliký společný podnik, poněvadž by tu přestala účinkovat soutěž, pobádající jednotlivce k větší horlivosti. Podobně nelze schvalovati spolčování se dělníků k všeobecnému zastavení práce, tak aby továrníkům a vyrabitelům vůbec nezbyla jiná volba než mezi škodou, vyplývající z úplného zastavení výroby neb z podání se požadavkům spolčených dělníků. Když i všichni dělníci dobrovolně se usjednotí, mívá to škodlivé následky, poněvadž po celou tu dobu, kde dělníci nepracujou, nic se nevyrábí a jen z hotového se žije, čímž nejen kapitál společnosti se nerozmnožuje, nýbrž bezúčelně tráví. Toť ale zajisté jest nenahraditelnou škodou pro celé lidstvo. Avšak dělníci sami tím trpí. Neboť po celý čas, co nepracují, musí tráviti z malých úspor svých. Co však tímto způsobem ztratí, nestojí v žádném poměru k tomu, co získati mohou, když záměr jich se podaří. Neboť zvýšení mzdy nikdy nebude tak značné, aby rychle nahradilo úspory beze všeho užitku strávené.“

„Jsou-li požadavky dělníků podstatné, vyhoví se jim dříve či později bez rušení práce. Kdy žádají dělníci zvýšení mzdy? Zajisté jen

tehdy, když obchod jde dobře, když tedy jest poptávka po práci větší nežli nabídka. Tu však konkurence, soutěž, sama jim pomáhá. Nechce-li jeden továrník mzdu zvýšit, učiní to druhý, pokud se to s prospěchem jeho srovnává, a dělníci přejdou k němu. Tomu ale první nebude chtít připustit, a raději také mzdu zvýší, je-li to s jeho prospěchem. Pakli ale není, nemůže vůbec konkurovat s druhým, který laciněji vyrábí, a obchod jeho zajde.“

„Není-li ale zvýšení mzdy odůvodněno tímto způsobem, nemůže udržeti se, i kdyby na chvíli bylo vynuceno. Zvýšení mzdy v tomto případě musí míti za následek zdražení výrobků. Tím pak zmenší se odbyt jeho, zmenšením tohoto musí obmeziti se výroba, poptávka po práci klesne a s ní též mzda. Pak dojde to snad na zastavení práce se strany továrníků a propuštění dělníci budou se muset spokojit třeba i s menší mzdou než měli před svou stávkou čili strikem. Stávkami tedy obyčejně ničeho se nedocílí, nejméně pak trvalého zvýšení mzdy. Jen poměr obyvatelstva a kapitálu působí stále na výšku mzdy, buďsi již, že obyvatelstva více přibývá než kapitálu, kde mzda klesá, aneb že roste kapitál rychleji než obyvatelstvo, kde mzda se zvyšuje. Nelze ovšem upírati dělníkům *právo*, aby se umluvili o společném jednání, třeba i o zastavení práce, pokud děje se to klidně, bez porušení práv cizích. Proto nejnovější zákony úmluvy takové více nezapovídají, ovšem ale nedovolují, aby jednotlivci násilím byli nuceni, k úmluvě takové proti vůli své přistoupiti. Avšak z ohledů hospodářských nelze stávky či striky schvalovati, poněvadž působí trvalou škodu tím, že se jimi zmenšuje kapitál v zemi, ničí dlouholeté úspory dělníků a tím bla-

hodárné účinky, jež by mělo zvýšení mzdy dobrovolné, a poněvadž konečně málo kdy ukončí se klidně a bez násilí.“

Zábava dvacátá prvá.

Poměr obyvatelstva a potřeb životních. O vlivu potřeb těch na mzdy.

Náhledy, jež pan Jelínek pronesl, vštěpily se v mysl všech dělníků, kteří navštěvovali zábavy. Proto nebylo lze je přiměti k zastavení práce. Ano, když někteří umínili si, že mocí přinutí ostatní dělníky k zastavení práce, a sice násilným zničením strojů, většina dělníků záměr ten zmařila, chráníc sama továrnu.

S patrnou radostí nad dobrým tím výsledkem počal pan Jelínek příští schůzi následovně:

„Veliké nebezpečí, přátelé, jež dobré věci hrozilo, odvráceno jest vaší obezřelostí a statečností. Pakli k chování vašemu částečně přispěla též slova má, budu se pokládati za šťastna. Buďte ubezpečeni, že jest mou upřímnou snahou, abych ukázal vám jen váš vlastní prospěch.“

„Víme již, že práce jest zbožím, že mzda jako cena každého zboží řídí se úmluvou mezi kupcem a prodavačem a dále že podléhá zákonu o nabídce a poptávce. Víme konečně také, že dělníci mohou býti placeni jen z všeobecného kapitálu národa a proto že podíl jednotlivce řídí se výškou tohoto kapitálu, i počtem osob, které mají být z kapitálu toho poděleny. Tuto zásadu chci vám dnes ještě obšírněji vysvětlit.“

„Máli se ku př. rozdělit kapitál 100 zl. mezi 100 osob, obdrží každá osoba 1 zl. Vzroste-li

kapitál na 200 zl. a počet osob též na 200, obdrží opět každá osoba po 1 zlatém. Pakli však počet osob zůstane stejným, tedy 100, a kapitál vzroste na 200 zl. obdrží každá osoba 2 zl. Totéž se stane, když vzroste sice počet osob na 200, avšak kapitál stejnou dobou na 400 zl. Kdyby konečně kapitál zůstal stejným a počet osob se zdvojnásobil, obdržela by každá osoba jen půl zlatého, tedy 50 krejcarů. Totéž stane se, když počet osob zůstane sice stejným, kapitál však sklesne na 50 zl. aneb když kapitál vzroste sice na 200 zl. počet osob však na 400. Podíl jednotlivce tedy roste, když při stejném počtu osob, jež mají poděleny býti, kapitálu přibývá aneb když při stejném kapitálu osob ubývá. Naopak klesá podíl jednotlivce, menší-li se při stejném počtu osob kapitál neb vzroste-li při stejně velkém kapitálu počet osob. Myslíme-li sobě na místo peněz obilí, zůstane si věc stejnou, poněvadž i obilí tvoří kapitál společnosti, jak již dávno víme. Řídí se tedy výška mzdy poměrem obyvatelstva ke kapitálu téhož obyvatelstva. Malé tedy bohatství četného obyvatelstva působí nízké mzdy a velké bohatství nečetného obyvatelstva mzdy vysoké.“

„Ale pane Jelínku,“ ozval se Krška, „já sice pochopuju, že při penězích neb obilí podíl jednotlivce jest tím menší, čím větším jest počet těch, kteří se mají podíliti a naopak; avšak neběží o peníze, nýbrž o práci a její mzdu.“

„Zapomínáte, že kapitál, poptávka po silách pracovních a mzdy vzájemně na sebe působí. Práce má účel starati se o potřeby spotřebovatelů. Čím bohatší jsou tito, tím snáze mohou potřeby své ukojiti a platit práci, jež zjedná jim pohodlí. Je-li tedy v zemi hojně kapitálu, možno též mnoho

potřeb upokojit, a poněvadž jest spotřeba veliká, musí býti také výroba značnou a potřebí tedy mnoho sil pracovních. Bude tedy větší poptávka po práci, nežli jest posud nabídka a mzdy porostou. Můžeme tedy vyslovit zásadu, že tam kde roste kapitál, roste i poptávka po dělnících a mzda těchto.“

„Pakli však jest málo kapitálu v zemi, nelze mnoho potřeb upokojiti; spotřeba zůstane skrovnou, výroba slabou a poptávka po silách pracovních bude nevalná. Nabídka práce tedy větší než poptávka, mzdy klesnou, poněvadž působí soutěž nyní mezi dělníky a nikoliv mezi kapitalisty. Nedostatek kapitálu působí tedy nadbytek sil pracovních a malé mzdy.“

„Jak pak ale,“ ptal se Krška, „souvisí to vše s obyvatelstvem?“

„To vám hned vysvětlím. Dejme tomu, že země zaměstnává jistý počet dělníků. Zmenší-li se však kapitál země o polovici, bude lze jen polovici potřeb ukojiti, a polovici dělníků zaměstnávati. Mzdy nechť zůstanou s počátku stejné. Poněvadž ale jest nyní značná část dělníků bez práce, budou tito raději za menší mzdu pracovat, jen aby měli výživu. Zároveň však zmenší se užitek továrníků zmenšením výroby; tito tedy raději propustí dělníky staré, nespokojí-li se nižší mzdou, poněvadž mohou míti jiných dělníků dosti. Mzdy tedy klesnou. Zmenší-li se kapitál o třetinu atd., bude výsledek opět poměrně tentýž. Není to vše zcela přirozený vývin?“

„Zajisté,“ odpověděl Novotný. „Zdali pak ale stane se to kdy, že kapitál tak se zmenší?“

„O! velmi často. Každý nepokoj, každá válka, ba každá obava před válkou působí zmenšení kapitálu. Každý drží své peníze co možná pohro-

madě, nehledí si tak obchodu jako dříve, poněvadž není tak bezpečen před ztrátami. Každý obmezuje co možno potřeby své, aby se, jak říkáme, nevydal; kupuje, jen co musí nutně mít, a nepodporuje práci. Avšak toto zadržování kapitálu rovná se opravdovému jeho zmenšení, poněvadž jest kapitál jen v oběhu a ve výrobě plodným. Považte, jak ohromnému zmenšení kapitalu se tedy rovná stav, kdy množství dělníků nepracuje a výroba na několik měsíců jest zastavena.“

„Neméně zmenšuje se kapitál v zemi po špatných žních. Víme totiž, že kapitálem země jest souhrn všeho, co země má v majetku svém. Kapitál se tedy zmenší, když letos jest méně obilí než v loni. Když se muselo letos přivážet z ciziny tolik obilí, šlo za to mnoho peněz ze země a to je zajisté veliké zmenšení kapitálu.“

„Pozorujme nyní jiný případ. Dejme tomu, že kapitál země na stejné zůstane výši, obyvatelstvo však že se rozmnoží. Následek toho jest, že se rozmnoží též počet dělníků, sil pracovních. Kapitál však může zaměstnávat jen takový počet jako dříve, pokud obyvatelstvo nebylo tak četné. Mezi dělníky počne působiti tedy soutěž; ti, kteří by práci nedostali již, budou pracovat raději za mzdu skrovnější, staří pak dělníci musí se též spokojit menší mzdou, poněvadž by je jinak továrník propustil.“

„Když ale naopak kapitál se nezmění, avšak obyvatelstvo ku př. morem zřídne, zaměstnal by kapitál tolik dělníků jako před tím, avšak dělníků jest méně. Nabídka při stejné poptávce se zmenší, následkem čehož mzdy se zvýší.“

„Rozumíte tedy, jak souvisí obyvatelstvo a výška mzdy?“

„Úplně, pane Jelínku," zvolala většina posluchačů.

„Já bych ale," pravil Moučka, „přece něco podotknul. Vždy se říká, že četné obyvatelstvo země svědčí o blahobytu. Dle vašich slov ale, pane Jelínku, by to nebylo vždy pravda."

„Arciť že není. Jen tehdy, když při četném obyvatelstvu jest též velké bohatství, může se to říci. Kde není veliké bohatství při značném množení se obyvatelstva, tam musí většina jeho v bídě a nuzotě žít. Zdálo by se sice, že v takové zemi jest více sil pracovních, že tedy lze více potřeb životních vyráběti, avšak má to své meze. Pokud žije málo četné obyvatelstvo ve veliké zemi, vzdělává se půda jen lepší. Množí-li se obyvatelstvo, musí sáhnouti se i k půdě méně plodné, což s větším jest namáháním a nákladem spojeno. Potraviny se tedy zdraží; obyvatelstvo žije hůře, většina jeho musí se spokojiti horší a méně výdatnou stravou, lid slábne, úmrtnost se vzmáhá a počet obyvatelstva klesá tak dlouho, až opět množství potravin úplně potřebám dostačí."

„Je tedy vlastně," pravil dále Moučka, „neštěstím pro zemi, když se v ní obyvatelstvo příliš vzmáhá?"

„Arciť že. Neboť rozmnoží-li se tak, že výroba potřeb životních nestačí k jich upokojení, musí teprv bída a všechna z ní vyplývající zla uvésti opět obyvatelstvo na pravou míru."

Zábava dvacátá druhá.

O výrobě a spotřebě. Soutěž působí láci.

Násilí, zosnované proti přádelně, zavdalo úřadům příčinu k rozsáhlému vyšetřování. I přibyla

do Petrovic komise soudní, aby vypátrala, kdo vše byl spoluvinníkem. Tu vyšlo na jevo, že hlavním podněcovatelem byl žid Felix, který měl kořalnu a dříve než pan Jelínek své zábavy počal, dobrý výdělek obzvláště na dělnících z přádelny míval. Čím více ale přibývalo posluchačů u pana Jelínka, tím více scvrkal se počet hostí u Felixe. Chodili tam konečně jen ti, kdož nikdy nenavštěvovali zábavy, v přádelně nebyli obzvláštní dělníci a svobodni jsouce, neměli co ztratit; vědělit, vyžene-li je pan Dobrovolný z přádelny, že naleznou práci při dráze. Tito byli tedy největší nespokojenci v přádelně a popichováni jsouce Felixem, zosnovali plán na zničení strojů. Žid Felix dobře věděl o jich záměrech, ba sám je pobízel, aby, až budou s továrnou hotovi, neodpustili také mlýnu pana Jelínka, který hlavní jest prý příčinou, že nechtějí ostatní dělníci připojiti se k nim a tak kazí jim lepší výdělky. Tento Felix tedy byl zatknut a šenkovna jeho zavřena.

Dnešní schůze byla velmi četně navštívena a pan Jelínek, projeviv svou radost nad tím, počal hned mluviti o předmětu svém, ani slovem se nedotknuv záležitosti Felixovy, čímž mnozí byli v očekávání svém sklamáni.

„Mluvili jsme často," tak počal pan Jelínek, „o konkurenci čili soutěži a při poslední naší schůzi viděli jsme, jak právě soutěž mezi dělníky panující jest hlavní překážkou zvýšení mzdy. Dnes vám chci ukázati výhody, jež ze soutěže plynou pro dělníky."

„Výhody? Nu, to jsme žádostivi," zvolali někteří z dělníků.

„Ano pro dělníky, dále pro rolníky, továrníky, kupce atd." pokračoval pan Jelínek.

„Ale, ale, pane Jelínku; vždyť soutěž nej-

více nás tíží, a měla by být pro nás výhodnou?“ Tak a jinak divili se posluchači.

„Myslel jsem si to,“ pravil pan Jelínek, „že mně budete činit takové námitky. Než tyto námitky jen dokazují, že se díváte na věc jen jednostranně, jak to právě prospěch váš vyžaduje, a pak tvoříte sobě úsudek o celé věci. Podíváme se však na jednotlivé námitky z blízka a uvidíme, co na nich jest. Pane Dobrovolný, proč vy sobě stěžujete na soutěž?“

„Poněvadž bych bez ní měl více práce, mohl tedy více dělníků zaměstnávat, lepší mzdu jim dávat a sám bych také měl při tom větší užitek.“

„A co vás, Moučko, popouzí proti soutěži?“ tázal se dále pan Jelínek.

„Aj,“ odpověděl tázaný, „kdyby lidé nemohli jinde kupovat, než u mne, měl bych se přec líp, než když je tu pět kramářů!“

„A vy pane Pokorný, jaké vy máte námitky?“

„U mne jest to jednoduché. Kdybych jen já sám dovážel obilí na trh, stržil bych za ně, co bych já chtěl, a při tom by se měla vrchnost moje zajisté lépe.“

„A proč pak jste vy, dělníci, zanevřeli na soutěž?“

„Vždyť jste nám sám, pane Jelínku, pravil,“ odpověděli tito, „že soutěž mezi dělníky zabraňuje zvýšení mzdy jejich.“

„Tak tedy,“ pokračoval pan Jelínek, „každý z vás trpí soutěží. Než porovnejme odpovědi vaše mezi sebou; jakého dosáhneme výsledku? Páni továrníci chtějí sice co možno lacině vyrábět, avšak nechtějí konkurenci, aby mohli co nejdráže prodávat. Zapomínají však, že laciná výroba jest závislou od soutěže, panující mezi dělníky; nevzpomínají dále, že by sami museli platit své

suroviny, své potřeby životní, vše tedy mnohem dráže, kdyby nebylo žádné soutěže. Vy, Moučko, musíte laciněji prodávat zboží své, než kdyby nebylo soutěže, poněvadž by jinak odběratelé vaši šli k jinému; avšak i vy byste musel zboží své od vyrabitelů a velkoobchodníků dráže kupovat, kdyby také tito nebyli nuceni soutěží k jistým cenám.“

„Vy, pane Pokorný, jakož všichni vy rolníci žehráte proto na soutěž, že vám nedovoluje, abyste výrobky své prodávali za vysokou cenu; zapomněli jste však již, že před šesti měsíci byla to soutěž mezi spotřebovateli, jež způsobila dvojnásobné zvýšení cen obilních a že soutěž činí vám stroje vaše a nářadí lacinějšími, mzdy dělníků vašich nižšími.“

„Vy pak, dělníci, nepovažujete, že by mzdy vaše byly mnohem nižší, potřeby však životní že byste museli mnohem dráže platit, kdyby nebylo soutěže mezi továrníky. Soutěž mezi dělníky arcť působí na částečné snížení mzdy; avšak vy na druhé straně opět získáte lácí veškerých potřeb.“

„Vidíte tedy, že soutěž škodí v jistém smyslu jednotlivci, avšak prospívá vždy celku.“

„To je arcť pravda,“ pravil Moučka, „avšak škoda ta, již soutěž jednotlivci přináší, jest přece větší nežli užitek, jež mu z ní plyne.“

„To zajisté není, Moučko. Soutěž nás nutí, abychom v obchodu svém s jinými vzdali se části užitku, jejž bychom jinak měli; avšak tato ztráta působí opět užitek tomu, kdo s námi obchod vede, tak že poměr zůstane pro celou společnost stejný.“

„Než,“ pokračoval Moučka ve svých námitkách, „třebas má společnost užitek ze soutěže,

není užitek ten stejně rozdělen; některé třídy společnosti mají větší ze soutěže prospěch, nežli jiné a to není dobře.“

„To není trvale možno, Moučko. Kdyby soutěž ku př. dělníky v některém závodě, továrníky jistých výrobků neb kupce příliš tížila, přestal by mnohý v oboru tom býti činným a málo kdo by se tomuto povolání věnoval. Mezi zbylými by pak soutěž se zmírnila, prospěch jejich by vzrůstal, následkem čehož by opět větší nával k oboru tomuto nastal, až by opět veliká soutěž výhody uskrovnila a nával zastavila. Tak udržuje se rovnováha mezi jednotlivými řemesly a průmyslnými podniky střídajícím se větším neb menším návalem k nim.“

„Avšak,“ pravil Stejskal, „jednotlivci mají vždy velké škody, nežli ona rovnováha nastane.“

„Možná, avšak bez obtíže nic se nedokáže. Soutěž jest zákonem lidské společnosti, jemuž se musíme podrobiti; ona jest jen následkem osobního zisku, jenž v celku pobádá k blahodárné činnosti. Každý hledí s druhým závoditi, aby měl z toho užitek; na této tužbě zakládá se však prospěch celku. Soutěž ale též nedovoluje, aby zištnost jednotlivce na újmu jiným se vyvíjela. Bez soutěže mezi vyrabiteli museli by spotřebovatelé vše předraho platit, bez soutěže spotřebovatelů klesly by zase všechny výrobky v ceně tak, že by vyrabitelé vůbec nemohli vyrábět. Soutěž mezi dělníky působí, že mzdy nejsou vysoké, a cena výrobní také ne, čímž se obecenstvu lacinějších dostává výrobků. Soutěž však mezi továrníky zabraňuje, aby mzdy příliš neklesaly. Soutěž konečně mezi kapitalisty panující zabraňuje přílišné zvýšování míry úrokové; soutěž mezi

těmi pak, kteří půjčky hledají, přílišné její snižování.“

„Vidíte tedy, že v každé třídě společnosti působí soutěž, a jest tedy mylný náhled, že jisté podniknutí nejvíce trpí jejím působením.“

„Když ale,“ namítal Moučka, „soutěž každému jednotlivci působí škodu tím, že obmezuje prospěch jeho, nemůže celku býti prospěšnou?“

„Jest však přece. Působí-li soutěž, že vše, co by jinak stálo dva zlaté, stojí jeden zlatý, vydělá arcit každý o polovici méně; avšak když on sám též všechno kupuje o polovici laciněji, tož také o polovici méně vydá, tak že tu jest opět úplná shoda.“

„Ale to vše,“ pravil Stejskal, „nedokazuje prospěch soutěže. Když nikdo neprodělá, nenásleduje z toho, že musí vydělat.“

„V tom arcit není prospěch soutěže, nýbrž v závodění, jež z ní vyplývá. K mimořádnému namáhání potřebuje člověk zvláštního podnětu; takovým jest soutěž. Všechny pokroky v řemeslech, užívání sil přírodních k znásobení sil lidských spůsobila jen soutěž. Ona jest též množitelkou našich požitků. Na důkaz vám jen uvádím, co dávno již jsem vám pravil o živobytí, jež vede nyní jednotlivec v poměru k tomu, jež vedl před několika stoletími.“

„To jest všecko hezké, pane Jelínku,“ ozval se pan Dobrovolný, „avšak soutěž působí též značné obtíže každému obchodníku, jichž by jinak neměl.“

„Nechci to popírat; to jest však jen následek svobody v živnostech. Dříve měli ovšem živnostníci výsadami obdaření velké pohodlí, nejsouce nuceni, aby někoho v pořádek svůj přijali; avšak obecenstvo nemělo z toho užitek, když nemohlo

kupovat. kde a jak se mu líbilo. Že to ale nepřispívalo ku zvelebení průmyslu, nebudete upírati.“

„To zajisté nemohl by žádný rozumný člověk,“ odpověděl pan Dobrovolný.

„Nuže, když obecenstvo má ze soutěže výhody, když průmysl soutěží se zdokonaluje, proč žehráte na soutěž, jež to vše spůsobila?“

„Jen proto, že výhody tyto musely se od vyrábitelů trpce vykoupit; neboť výroba jest nyní mnohem více stížena.“

„Za to však se obchody týchže vyrabitelů zdesateronásobily, kdežto obtíž výroby se o tolik nerozmnožila, tedy nyní poměrně menší jest. Vy musíte levněji prodávat, to je jisto; za to však prodáte mnohem více než dříve. Kdyby obecenstvo bylo nuceno, potřeby své opatřovati si u několika privilegovaných průmyslníků, měli by tito arcit z toho užitek, poněvadž by si mohli ustanovovat ceny, jaké by chtěli. Kdyby se ale tato zásada zavedla ve všech průmyslových odvětvích, což by se muselo stát, kde by tu zůstala výsada a tedy prospěch z ní plynoucí? Celek má tedy zajisté výhodu z úplné volnosti soutěže, pročež nelze ji nikterak hanět.“

„Nemohu upřít,“ pokračoval pan Dobrovolný, „že jsou náhledy vaše, pane Jelínku, úplně pravé; avšak zdali nepůsobí úplná volnost soutěže poměrně velikou láci výrobků? Právě vysoké ceny ale podporují výrobu, která by se jinak nedala udržet.“

„To jest opět omyl,“ odpověděl pan Jelínek. „Každý vyrábí jen proto, aby prodal výrobek svůj, a spotřeba podporuje výrobu. Spotřeba se ale právě množí, když ceny výrobků jsou nízké. To musíte i ve vlastním závodě pozorovat.“

„Někdy jest to ale přece pravda, pane Je-

línku, že vyšší ceny podporují výrobu. Dejme tomu, že se u nás počne vyráběti zboží, jež až posud museli jsme odbírati z ciziny, kde se již delší čas vyrábí. Cizina bude zajisté vyrábět zboží to laciněji nežli domácí průmyslníci, kteří teprv počínají v oboru tom pracovat. Aby se povznesl domácí průmysl, ustanoví vláda, že ze zboží toho, má-li se do země přivážet, musí se platit vysoké clo, tak aby cena zboží přiveženého a doma vyráběného byla stejnou. Tu máme zajisté případ, že vysoké ceny podporují výrobu. Kdyby toho zařízení nebylo, nemohlo by se zboží ono vůbec u nás vyráběti. Zboží se tedy vyrábělo pod záštitou ochranného cla dráže u nás nežli v cizozemsku. Kdyby však ochranné toto clo pojednou se zrušilo, musela by výroba ta opět zaniknout a neblahé následky plynoucí z toho pro jednotlivce výrobou tou zaměstnané, jakož i pro celou zemi přičísti by se musely jen volnosti soutěže, kterouž vy, pane Jelínku, zastáváte."

„Co se především toho týká, pane Dobrovolný," odpovídal pan Jelínek, „že zboží jisté vyrábí se u nás pod záštitou ochranného cla, jež působí vyšší cenu u stejného zboží z ciziny k nám dováženého, podotýkám jen, že to jest výsadou zvláštní, právem nabytým vyrabitelů, jež však nesmí nikdy déle trvat nežli jest nutně potřebí. Zapotřebí ho však již není, když se buď výroba v zemi tak zdokonalila, že jí soutěž ciziny více neuškodí, aneb když se ukáže, že u nás výroba nikdy nebude tak levnou, jako jest v cizině. Jakmile se jedno neb druhé objeví, má se clo ochranné zrušit a volnost soutěže opět nastat. Avšak nikdy nemá se jít s ochranným clem tak daleko, aby se na újmu celého obecenstva hovělo užitku několika vyrabitelů. To by pak se stalo, kdyby brá-

něno bylo volnosti soutěže tenkrát, kdy výroba tak se zdokonalila, že se jí netřeba více báti soutěže, aneb když je vidět, že výroba vůbec se nemůže povznésti na takový stupeň dokonalosti, na jakém jest v cizině.“

„To jest pravda, pane Jelínku; ale je to těžké závodit se všemi vyrabiteli celého světa, obzvláště když se naskytují takové obtíže při dělnících, jako to bylo nedávno u nás vidět.“

„To je jisto; avšak i to bohdá se změní k lepšímu. I dělníci musí nahlédnout, že nesmí ve všeobecném závodění po zdokonalování-se zůstávat pozadu. Práce ruční nesmí být příliš drahou; aby však neklesla příliš v ceně, nutno aby naši dělníci byli tak zručni jako jsou cizozemští. Dělníci i továrníci mají stejné zájmy, poněvadž jest postavení jejich jen tenkráte dostatečně pojištěno, když se průmyslu daří; aby se mu však dařilo, musí býti výroba co možno laciná. Třeba si dělníci přáli vysoké mzdy, chtějí přece co spotřebovatelé míti nízké ceny; avšak láce potřeb životních a drahá výroba nikterak se nesrovnávají. Nejde to, abychom měli co kupci volnost soutěže, co prodavači ale výsady. Soutěž má jako vše na světě, temné své stránky; může být přehnána, kde jest pak vyrabitelům záhubnou a tedy celku škodnou. Avšak jediný prostředek k odvarování toho zla jest rozšafnost jednotlivce, znalost potřeb společnosti a pravé poznání oboru, v němž každý jednotlivec ku svému a ku prospěchu celku může pracovat. Stát a vláda tu nemá pranic co dělat. Jen pravá svoboda tu prospívá. Prospěch plynoucí však ze soutěže přece valně převládá. Třeba by byla vyrabitelům obtížnou, poskytuje přece spotřebovatelům to, po čem nejvíce touží, totiž laciné živobytí.“

„Toho máme arcit nejvíce potřebí," zvolal Soukup. „Soutěž právě působí k levnějšímu nabytí nevyhnutelných potřeb životních, i k zaopatření většího pohodlí života. Svoboda výroby plodí nadbytek, kdežto obmezování a zákazy, ačkoliv si jich vyrabitelé i dělníci mnohdy přejí, vždy působí nedostatek. Spotřebovatelé by rádi jen vše lacině dostali, chtějí mnoho pohodlí za málo peněz. Vyrabitelé ale rádi by opět, aby bylo hodně draho, drahý chléb, drahé palivo, vůbec jejich výrobky aby byly co možná nejdražší; všichni mimoně nechtsi nouzi trpí, jen když oni mají z toho užitek."

„To je bohužel mnohdy pravda," pravil Křivánek. „Prospěch spotřebovatele řídí se vždy blahem celku, poněvadž jest tím větším, čím větším je nadbytek vůbec. Prospěch vyrabitele tenkráte jen souhlasí s prospěchem celku, když spočívá na zdokonaleních, jež činí výrobu lacinější."

„Toho si jen přejeme," zvolali pan Dobrovolný, Pokorný, Krška a jiní.

„A my ne méně," dodali Novotný, Vondřich a ostatní dělníci.

„Nuže tedy," pokračoval pan Jelínek, „vidíte že mezi sebou souhlasíte, vzdor soutěži. Kde soutěž, tam též svoboda, to si pamatujte. Soutěž jest zákon lidumilný a nejvíce spůsobilý k vyrovnání všech nesrovnalostí mezi lidmi a nejvíce pokrok povzbuzující. Kde soutěž, tam nepanují nestejnosti, tam může každý z lidu dosáhnouti jmění, blahobytu a bohatství. Soutěž upravuje cestu novým vynálezům, jež pak činí všem přístupné; ona jen určuje pravou hodnotu věcí. Soutěž zbavuje dělníky ve všech odvětvích průmyslu prací nejtěžších a nejnižších, pobádajíc k vynalezání důmyslných strojů a nářadí a po-

drobujíc síly přírodní účelům lidským. Soutěž zjednodušuje práci dělením a činí každému dělníku možným provozování řemesel, jež dříve od nemnohých jen mohly provozovány býti. Ba soutěž působí též, že i přirozené výhody polohy, úrodnosti, bohatosti na kovy, uhlí atd. neprospívají jen té které zemi, nýbrž spotřebovatelům všech zemí. Každý nový vynález a pokrok v jedné zemi učiněný prospívá celému světu obchodem s ní spojenému.“

„Nyní tedy pochopíte, přátelé, že jsem měl pravdu, když jsem mluvil o výhodách soutěže, poněvadž ona dopomáhá nám k živobytí lacinému, jež není podmíněno nízkými cenami, nýbrž snadností, jakou lze výhod a pohodlí sobě opatřiti.“

„Znáte-nyní prostředky, jimiž vám lze usnadniti hmotný blahobyt svůj, viděli jste, že jen pokračování na dráze ku zdokonalování se jest prostředkem ku zlepšení osudu jednotlivce a ku povznešení prospěchů celku, v němž žijeme. Zbývá mi již jen, abych promluvil o nejdůležitější k témuž účelu vedoucí pomůcce, o které sobě tedy příště, v poslední naší zábavě pohovoříme.“

„Jak že, pane Jelínku, vy byste chtěl již ukončiti zajímavé přednášky své?“ zvolali všichni.

„Ano, mám totiž za to, že jsem objasnil náhledy vaše o zásadách hospodářských, o důležitosti vědy této a vlivu jejím na život jednotlivce i společnosti, tak že můžeme rozmluvy o předmětu tom ukončiti.“

Zábava dvacátá třetí.

Vzdělání a národní osvěta hlavními jsou prostředky k blahobytu hmotnému a duševní svobodě.

V posledním čase měl pan Jelínek časté schůze s panem Dobrovolným a Pokorným. Kníže Š... navštívil na několik dní zámek svůj; též u něho byl pan Jelínek po celé jedno půldne. Za ním dostavili se tam pan Dobrovolný, Pokorný, učitel Pilný i farář k důvěrné poradě, o jejímž však výsledku nikdo ničeho nevěděl. Avšak radostný obličej páně Jelínkův, když vracel se z porady té, věstil, že výsledek jest dobrý. Proto byl každý dychtiv na příští schůzi, doufaje, že tam dozví se něco určitého o poradě té.

Když pan Jelínek vkročil do školní světnice, v níž se schůze odbývala, byla tato již posluchači naplněna.

Pohovořiv pak s jednotlivci přívětivě, jak to v obyčeji míval, počal následovně:

„Mluvili jsme, přátelé, před krátkým časem o spolčování se. Poznali jsme, že tam, kde síly jednotlivce nestačí k dosažení jistého cíle, spojiti se může více osob, stejně smýšlejících, jež vzájemnou podporou a společnými silami dodělají se výsledku, jehož by jednotlivec dosáhnouti nemohl. Účel pak spolčování může býti dvojí. Jedním jest: zlepšení hmotného blahobytu jednotlivce, a činnost spolku takového směřuje bezprostředně všemi dovolenými prostředky ku zvýšení blahobytu vlastních členů. Druhý pak účel jest, povznésti nejprvé duševní osvětu, která jest pak výdatným prostředkem k zlepšení hmotného postavení jednotlivce a ku povznešení blahobytu celé společnosti. Spolek tohoto druhu neobmezuje

činnost svou jen na členy své, nýbrž hledí co možná šířiti působení své na všecky strany, pojímati v kruh svůj co možná víc a více účastníků.“

„Vyslovil jsem tehdy také naději, že vám budu moci v brzku něco potěšitelného v tom oboru sdělit, a dnes již s radostí mohu říci, že naděje má mne nezklamala, začež díky budtež mužům šlechetným.“

„Náš kníže pán sledoval i z dálky pokrok váš k lepšímu a ustanovil se na tom, že i on výdatně bude vám na dráze nastoupené pomáhati. Za tou příčinou právě sem přijel a sdělil mi úmysl svůj, jehož provedení svěřil panu faráři, p. Pokornému, p. Dobrovolnému, p. Pilnému a mně. Věnoval totiž značný kapitál k tomu, aby rozdělil se na tři díly. Jeden aby sloužil co základní kapitál spolku, jenž se zříditi má mezi dělnictvem ku zlepšení hmotného jeho postavení co spolek *potravní*. O zařízení a prospěchu spolku takového jsem se vám již také zmínil. Druhý díl má obrátiti se na zařízení *opatrovny a školy pro děti* dělníků a hospodářů. Ústavy ty mají opět dvojí účel; za prvé, aby malé děti rodičů, kteří po celý den jsouce v práci, nemohou bedlivě k nim dohlížeti, tam pod dohlídkou pečlivou byly chovány; druhé pak, aby děti, jež ze školy naší již vystoupily, v neděli a večer všedního dne byly vyučovány a pro povolání své, řemeslo či průmysl hospodářský, připravovány a vzdělávány. Třetí konečně díl kapitálu ustanovil kníže pán k tomu, aby zaopatřily se *prostředky učební* pro ústavy ty. Zároveň se chce dobrotivý pán ten postarati o to, aby přišel sem ještě jeden učitel, jenž by vedl školu průmyslnou, kdežto pan Pilný slíbil, že zařídí pro dorostlé přednášky z oboru věd

přírodních, v nichž i já mu budu nápomocen. Pan farář převzal dohlídku na opatrovnu a připověděl svou pomoc při vyučování na škole průmyslné. Pan Dobrovolný s radostí uvolil se, že vystaví budovu svým nákladem na pozemku, jejž k tomu účelu daroval pan Pokorný ze své zahrady. Budova ta obsahovati má potřebné místnosti pro opatrovnu, školu průmyslnou a skladiště potravního spolku. My na dále budeme scházeti se ve škole, k níž se však přistaví dvě světnice; jedna, kde budeme se scházeti, kdežto v druhé se bude nacházeti knihovna, z níž budou se vám prospěšné knihy půjčovati.“

Radostné rozechvění a díků provolávání přetrhlo další řeč pana Jelínka. Konečně opět ujal se slova:

„Nuže, vidíte tedy, že i u nás budeme míti spolky podporující jak hmotný tak i duševní blahobyt svých členů. My však budeme míti důtklivou povinnost, abychom co nejvíce účastnili se činnosti obzvláště těchto posledních spolků, jež mají účel vzdělavací. Neboť vzdělání, přátelé, jest jako koruna všech prostředků k blahu našemu přispívajících. Jen tehdy zrušeny budou rozdíly stavů, až vzdělanost stejně pronikne všechny třídy společnosti. Kdo potřebných nabyl vědomostí, tomu celý svět jest přístupný. Vzdělání však nezáleží jen v tom, že se naučíme čísti, psáti, počítati: to jest opět jen prostředkem k vyvinování rozumu a schopností nám vrozených. Vzdělávání se učí nás, jak máme věci pozorovat, posuzovat, mezi sebou je porovnávat a ve všech okolnostech života vždy pravou cestu nalézati.“

„Vyučování dobré jest pramenem dobrého vzdělání a jen tím roste síla, výrobnost, důmysl

a jen tím činnost výdělková člověka stává se plodnější.“

„Víte přátelé, jak značné a ustavičné jsou pokroky průmyslu v naší době; jak průmysl sám ustavičným jest nyní proměnám podroben při stálém zdokonalování strojů; jak často nastává nutnost, co možná rychle přejít z jednoho oboru průmyslné výroby k druhému. Při tom ale jest nutno, aby dělník byl obezřelý a dovedný, aby mohl rychle pochopiti práci, s kterou až posud se nezabýval. Kdo nepokračuje, zůstává zpět a konečně bídně zanikne.“

„K dovednosti a zručnosti a tedy k svobodě, již má jenom dělník nevázaný k jediné toliko práci jako stroj, vede však jen vzdělávání se a rozšiřování vědomostí svých. S tímto vzdělávánim však musí se brzy počít, hned z mládí. Starejme se tedy o to, aby dětem našim dostalo se dobrého vyučování; tím nejlépe se o jejich budoucnost postaráme, lépe nežli zanecháním jim statků. Chcete-li však hodné děti míti, musíte jim sami dobrý dávati příklad. Často slýchati žaloby, že hledí se na dělníky opovržlivě; avšak zhusta mívá to příčinu v hrubém a sprostém chování se těchto. Nutno tedy, abyste lépe pochopili prospěch svůj, a poznali lépe důstojnost svou lidskou. Stýkáte se každodenně s lidmi jiných povolání; nuže, hleďte k tomu, aby konečně ztratily se rozdíly, dělící posud stavy jednotlivé, aby zrušeny byly poslední meze vypínající se mezi jednotlivými třídami, aby celé lidstvo, jednu tvoříc společnost, rozličnými cestami k důstojnému jednomu spělo cíli: působiti osvětou a duševní svobodou k blahobytu a tím i svobodě hmotné!“

„A nyní, přátelé, končím zábavy naše. Děkuji vám za pozornost, s jakouž přijímali jste na-

učení má, a buďtež jisti, že radostné doděláte se budoucnosti, jestli zásady tyto hluboko v pamět sobě vštípíte a dle nich život svůj zařídíte.“

Pohnuti a vděčností naplněni rozloučili se posluchači s upřímným svým rádcem a učitelem.

Doslov.

Pohledněme ještě jednou na Petrovice.

Z dob dřívějších bojů a nepořádků nezbylo již ani památky. V přívětivé, pokojné osadě vše nachází se v nejlepším zdaru.

Spolek potravní utěšeně zkvétá a denně množí se členové jeho.

Dítky znamenitě liší se ve svůj prospěch od dětí okolních osad, tak že tyto, vidouce pokroky a dobré výsledky Petrovických taktéž za jejich příkladem se zdokonalují.

Škola průmyslná od všech dětí, jež zůstaly v Petrovicích po vystoupení svém ze školy, pilně jest navštěvována.

I spolek ku vzájemnému vzdělávání se, jak nazývati jej zvykli si Petroviční, pěkně zkvétá. Přednášky bývají vždy četně navštěvovány. Také pan Jelínek častěji přednášívá, kde pak jest nával posluchačů dvojnásobný.

Vzdělávání půdy zdokonaleno na základě nových vynálezů, zavedeny stroje užitečné, vůbec celá osada stala se vzorem všech okolních osad.

Obsah.

Strana

Úvod.

I. Chudobná osada 7
II. Osada zámožná 11

První zábava.

Vesmír řídí se věčnými zákony. Zákon mravnosti jest nutným základem obcování vespolného. K čemu jest také zlo na světě 20

Druhá zábava.

Potřeby lidské jsou základem rodiny a společnosti, jakož i počátkem všeho užitečného na světě . . . 26

Třetí zábava.

Den ze života chudého, neb jaký užitek má jednotlivec z práce ostatních lidí. O dělení práce 32

Čtvrtá zábava.

O společnosti a prospěchu jejím pro člověka 37

Pátá zábava.

Všechny lidské záležitosti souvisí vzájemně. Každý přispívá ku blahu společnosti, sám svoje blaho hledaje 42
Výtržnosti a jich následky 51

Strana

Šestá zábava.

Bohatství a chudoba. Jak se nabyde bohatství a jak se zachovává? Prospívá bohatství také chudým?. . 54

Sedmá zábava.

Majetek jest výsledkem práce a základem všeobecného blaha 60

Osmá zábava.

Nerovnosti mezi lidmi; příčiny a účinky jejich. O prostředcích, kterými lze účinky nerovností těch seslabiti 71

Devátá zábava.

Výměnou vzájemných služeb tvoří se rozličné styky lidí jedněch s druhými 77

Desátá zábava.

Všechny služby jsou jen výměnou prací. Cena práce určuje se namáháním a vlohami k ní potřebnými . 83

Jedenáctá zábava.

Hodnota věcí řídí se důležitostí služby k výrobě neb zřízení jejich potřebné 89

Dvanáctá zábava.

O penězích co prostředku výměnu usnadňujícím a měřítku ceny neb hodnoty. O úvěru a úvěrních papírech 97

Třináctá zábava.

Cena všech věcí jest měniva a řídí se poptávkou a nabídkou 110

Čtrnáctá zábava.

I cena potravin řídí se poptávkou a nabídkou . . . 117

Strana

Patnáctá zábava.

Volnost obchodu jedině zabezpečuje dostatek potravin a pravé ceny jejich 123

Šestnáctá zábava.

Každé ulehčení obtíže, spojené s ukojením potřeb, jest dobrodiním. O prospěchu, vyplývajícím z pravého řízení práce 131

Sedmnáctá zábava.

Stroje, práci ukracující a namáhání ušetřující, jsou dobrodiním pro lidstvo 136

Osmnáctá zábava.

Kapitál jest nashromážděný výnos práce dříve vykonané; jest dobrodiním pro společnost 142

Devatenáctá zábava.

Práce jest zboží, jehož cenu nelze libovolně určovat 151

Dvacátá zábava.

Mzda určuje se poměrem nabídky k poptávce. O spolčování se dělníků a zastavování práce 158

Zábava dvacátá prvá.

Poměr obyvatelstva a potřeb životních. O vlivu potřeb těch na mzdy 167

Zábava dvacátá druhá.

O výrobě a spotřebě. Soutěž působí láci 171

Zábava dvacátá třetí.

Vzdělání a národní osvěta hlavními jsou prostředky k blahobytu hmotnému a duševní svobodě 182

Doslov 186

Ctěným členům

„MATICE LIDU.“

Výbor „Matice lidu“ ustanovil, aby se knihy takových ročníků, které nejsou úplné, prodávaly též jednotlivě, pokud zásoba stačí. Cena jednotlivých knih vyměřuje se dle počtu archů v knize obsažených. Počítá se arch za 5 kr., tak že přijde kniha o 5 arších za 25 kr., o 10 arších za 50 kr. atd. Komu tedy některá kniha schází, může si ji koupiti v expedici „Matice lidu“ v Růžové ulici č. 17. (knihtiskárna Dr. Ed. Grégra).

Boček.

Dějepisný obraz z válek husitských

podává

Bohumil Janda.

Matice lidu ročníku V. číslo 3.

(Běžné číslo 27.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1871.

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze 1871.

Krajanu a příteli svému

panu

Ferdinandu Schulzovi

připisuje

skladatel.

Příteli mně zvláště milý!

Dovol, abych k připsání svému připojil několik slov o spisu samém a zejmena o tom, kterak povstal. — Narodil jsem se v chatrči vesnické, z jejíchž oken přímo kyne pohled na mocný hrad Poděbradský. Měl jsem co dítě tuto mohylu slavného věku stále na očích a za snů dětských sníval jsem o ní; při hře a těkání po polích a luzích provázela mne všude, hledíc na mne smutným vzezřením svým. Bylo-li pak divu, že památník dávných dob připoutal k sobě mysl dítěte, když z těch a oněch úst doslechlo slovo o zašlé slávě jeho, když s vnitřním rozechvěním naslouchalo pověstem a báchorkám, jež si lid o hradu a minulosti jeho vypravoval! A bylo dost a dost pověstí, jejichž středem a ohniskem bylo jmeno Poděbradské, počínajíc od Babína až po zlatou kachnu v jezérkách Libických, do níž dle

bájení lidu proměnila se Libuše po smrti. Pověstmi těmi napájel jsem již za chlapectví obrazotvornost a střádal jsem je pilně v paměť. Prvních vědomostí dějepisných o osudech hradu i rodu Poděbradského nabyl jsem ve škole Poděbradské; z úst tehdejšího učitele svého P. Adamce, nynějšího děkana v Sadské, slyšel jsem před 30 lety ponejprv o činech a slávě velkého krále našeho Jiříka a myšlénka na héroa toho neopustila mne více. Za jinošského blouznění s nebožtíky přátely Václavem Bendlem a Janem Červinkou, rodáky Nymburskými, kuly se plány do budoucnosti, kdo z nás a kterou hřivnou chtěl a mohl by přispěti k oslavě velikána; plány rozplynuly se jako bubliny, přátele rozvedl osud — já pak stále myšlénkám na Poděbrady zůstával věrným. Kdykoliv vracel jsem se z dálky do rodiště svého, pátral jsem dychtivě po obzoru, brzo-li hrad Poděbradský spatřím a patře na báň jeho utvrzoval jsem se v dávných zámyslech. Nezanedbal jsem příležitosti, kde jsem mohl obohatiti vědomostí svých místopisných i dějepisných, pokud se věc týkala Poděbrad. Vábila mne arcit nejvíce osobnost Jiříkova, avšak ani necítil jsem sil s dostatek, ani poměry až do nedávna trvající nedopouštěly, abych péro své zkusil v zamilo-

vaném předmětu; snadnoť jest vadným dílem porušiti pietu.

I dobře uváživ, zůstal jsem na tom, že spokojím se s dobou velikému muži předchozí, z níž vynikala osobnost Hynka Bočka z Kunštatu a Poděbrad, strýce Jiříkova. Pověsti a báje, jež jsem ustřádal v paměť, více než desítileté studie složil jsem do obrazů svých: Pod Vyšehradem — Anny Městecké — a Bočka, v nichž co částích u věci souvislých snažil jsem se vylíčiti dobu Bočkovu. Vím, že snaha má nedostihla, čeho ždála, leč za to prosím, aby nikdo čtoucí nehledal na věci *pouhé* formy, aby nikdo nehledal v obrazech mých románu neb novel; ani ve snu mi nepřipadlo něco podobného. Pustiv přesnou formu mimo sebe dbal jsem vylíčiti lidu obraz co možná nejvěrnější smýšlení, cítění a konání předků jeho z doby oné, já se neštítil drsného slova z věku drsného, já dbal více věcí dějinných, méně věci fantasie — vždyť chtěje psáti přesný román, mohl bych si byl jinak uspořiti proprav pracných, jakož si jich jiní v „historických“ románech uspořili.....

Když pak Ty, příteli milý, podal jsi zdařilou studii svou o Jiříkovi, miláčku mém, u veřejnost, rozradostněn záslužnou prací Tvou již při čtení cítil

jsem povinnost v srdci, jsa již i jinak dluhem přátelských služeb Tobě zavázán, prokázati se Ti vděčným za oslavení velikána Poděbradského, jehož smutnou památku tento rok národu našemu přivádí na mysl: přijmiž laskavě dle spůsobu svého připsání moje co výraz této vděčnosti krajana svého

B. J.

Dáno na den sv. Kazimíra 1871.

I.

Mocný žár rozlil se u večer v pondělí po sv. Vítu, dne 17. června 1426, po pahorkovité krajině, jež se rozprostírá kolem ústí říčky Bělé v pruhu Polabském — mocný to žár, jehož pablesk odrážel se dosti jasně i od štítů hor vzdálenějších, neboť jako velkolepá pochodeň hořelo pevné město Ústí na počest vítězství zbraní husitských, hlásajíc plameny k nebesům sálajícími příteli i nepříteli moc a slávu kalicha.

Děsné dva dny zaznamenaly dějiny pro paměť lidskou. V neděli napadlo vojsko německé, ke stu tisícův bojovníků v počtu, voj husitský sotva třetinu nepřátelské síly čítající u vsi Předlice a Hrbovic na výšině Běhání, již Němci až dosud „auf der Pihane“ zovou — a než slunce zašlo, potřeno jest vojsko německé až na nepatrné zbytky na všecky strany rozprášené mečem a palcátem husitským; v pondělí na to ztékl voj husitský pevné město Ústí nad Labem, dada je v plen a záhubu, tak že pak po tři léta pusté leželo v ssutinách.

O slávu vítězství Ústeckého dělily se všecky strany v národě českém jsoucí, až na jedinou stranu Římskou, jež však účinky vítězství nejtrpčeji potom zakoušela. Když Táborský válečník Jakoubek z Vřesovic, pán na Bělé, obléhaje a dobývaje již na třetí měsíc pevné Ústí, druhdy

knížatům Saským v zástavu dané a koruně české málem odcizené, nabyl zprávy, že Kateřina kněžna Saská sbírá veliká vojska po všech zemích Saských, Durinských, Míšeňských a Lužických, aby přispěla na pomoc městu na nejvýš sklíčenému, vyzval na rychlo všech stran husitských, aby jemu dle smluv v lednu a únoru 1426 dílem v Praze, dílem v Písku o společnou obranu učiněných pospíšili ku pomoci. Vyzvání toho uposlechli bez odkladu Pražané, Táboři i Sirotci, jakož i pánové se stranou Pražskou spojení. V čele Pražanův přitáhl správce celé strany kníže Sigmund Korybut a s ním z čelnějších pánů Hynek Boček i Viktorin bratří Poděbradští, Hynek Koldštejnský, Jan Smiřický, pak Moravané Jan Tovačovský a Václav z Kravař; v čele hlavního voje Táborského vrchní toho času velitel kněz Prokop Holý, později Velkým zvaný, s podřízenými hejtmany Roháčem z Dubé, Chvalem z Machovic a Přibíkem z Klenového; konečně v čele Sirotků vůdcové jejich Kuneš z Bělovic a Jan Královec z Královic. Vojska husitská přihrkla k Ústí takovou rychlostí, že vozovou hradbou dobře obehnaná, na Běhání v pevném postavení seřaděná, ještě po celou noc v klidu mohla očekávati Němce třemi proudy přes hranice do Čech se valící. Za nastalého sražení nezadala v statečnosti strana straně, muž muži; vůdce i poslední v šiku válečník stejným proslavili se rekovstvím a zhrdáním smrtí, Avšak první zásluha skvělého vítězství zbraní českých náležela vůdci společně volenému, důmyslnému knězi Prokopovi — tenť věhlasem svým zlomil přesilu nepřátel v poli a pokořil pevné zdě Ústecké, sám mezi všemi bojovníky neozbrojený. Nemívaltě kněz Prokop ani za boje zbraně u sebe; jsa velitelem, nepřestával býti knězem.

Jeho nadání válečnickému vzdávána čest od všech stran husitských, oblíben však nebyl při té a oné straně v stejné míře; kdežto soubojovníci jeho Táborští tělem a duší mu oddáni byli a k osobě jeho takřka připoutány se cítili, budily u strany Pražské a pánů s ní spojených zvláštní spůsob chování Prokopova, ostré, bezohledné někdy slovo a okázalé projevování i vědomí duševní přemoci dosti patrnou nechuť proti kněži-vojínovi. Nebylo divu, válečný duch Táborů nesl se za geniem, pro víru — zákon boží — a slávu národa vojujícím; mírnější a chladnější strana Pražská pak připouštěla si vůči činům i záměrům Prokopovým, výstředností Táborskou řízeným, pocit závisti a tajemné bázně k srdci.

Pocit ten proklestil si průchod již před bitvou na Běhání, když běželo o volení společného vrchního vůdce vojsk spojených; hleděli totiž Pražané a páni, aby zvolen byl jinak chrabrý kníže Sigmund Korybut, jejž mírná strana po smrti Žižkově opět uznávala za správce celé země, ač vláda jeho a vliv mimo hradby Pražské málem nesahaly. Leč neprovedli vůle své, poněvadž hejtmané Táborští na štěstí celého voje husitského rázně se tomu opřeli, navrhnuvše a prorazivše za vůdce Prokopa. Tím však pocit závisti a bázně nebyl utlumen, naopak dostalo se mu slavným vítězstvím samým a nadšeným jásáním Táborů a Sirotků nové potravy — pocit ten, k němuž přistoupila též částečná liknavost strany mírné, stal se pro tu chvíli osudným pro celý vývoj myšlénky husitismu.

Sotva že Ústí dobyto a dáno bylo v plen, svolal Prokop veškeré vůdce a čelnější hejtmany stran i pány k pilné poradě pod samé hradby města hořícího na malé prostranství, s něhož

rudá zář plamenů zapuzovala temnotu večerní. Přišli za nedlouho a to nejen ti, kdož pozváni jsou; až na malý okruh, kde rada držána byla, naplnilo se v brzku prostranství zvědavým lidem válečným, který doslechnuv o poradě žádostiv byl zvěděti též co nejdříve předmětu a výsledku radění. Nejčetněji dostavili se Táboři a stráže rozestavené měly pilně na práci, aby smělejší dotíravce držely v slušné vzdálenosti od náčelníků se scházejících.

Prokop stál u prostřed prostranství, sporým slovem rozmlouvaje s vůdcem Sirotků Královcem; až na svraštělé čelo a nepokojný pohled, jímž čas od času zběžně sčítal scházející se hejtmany, nesvědčila nijaká známka o rozrušení, jež v tu chvíli duchem jeho lomcovalo. Sám Královec nepozoroval, že myšlénka, jež Prokopovi dozrávala v hlavě, rovněž tak velice bouří celou bytostí vůdcovou, jak sama byla veliká; přervaný hovor byl Prokopovi obyčejem a oko jeho málo kdy hledělo vesele. Domnívalť se Královec, že toliko povlovné scházení se hejtmanů budí nevrlost vůdcovu, zvláště když Prokop za řeči prohodil, že žádostiv jest, zdali se knížeti Korybutovi zráčí též přijíti.

Hejtmané jak přicházeli, tak shlukovali se pozdravivše Prokopa, v skupiny, známí k známým, přátelé k přátelům, ale vesměs podlé stran, tak že Táborští oddělovali se od Sirotků a ti opět od Pražanů, živým hovorem se bavíce.

„Pohlédni, Královče!“ prohodil Prokop kyselým hlasem, mrskna opět jednou okem po skupeních. „Tak asi vypadá naše svornost, již jsme v Praze a v Písku umlouvali!“

„Věru, Prokope,“ odtušil Královec, „půjde-li

to tak dále, nebudeme svorni dříve, až na nás osud hodí opět okovy a mysl i paže nám spoutá!“

„Neděs mne proroctvím budoucna, Královče!“ prudce pronesl Prokop. „Což pak jest vesela nynější doba? Činíme smlouvy, podáme si ruce, ale srdce při tom zůstane chladné a cizí; druh druhu nerozumí, nepřeje a národ hyne, hyne ve vítězství. Kdekoliv jsme se shlukli, tam zdobilo vítězství prapory naše; tolik již vítězství dobyli jsme a co nám z nich dobrého vzešlo? — V ruce zbraň stojíme a státi budeme, každé chvíle nejisti osudem svým, pokud neseznáme se všickni v myšlénce, kterou po valný již čas nosím v mozku. Královče, jen dnes kdyby mi přála chvíle; půl života bych dal za zdar záměru svého!“

Prokop pronesl slova poslední tak vášnivě, že Královec zaražen vytřeštil naň oči; chtěl odpověděti, leč Prokop uhnul se stranou a jal se rychlým krokem přecházeti po prostranství. Z tlup hovořících hejtmanů málo kdo si povšiml prudké nad obyčej schůze vůdcovy; zvláště hejtmané Pražské strany byli hluboce do hovoru zabráni. Nejen že pozvání Prokopovo k tak četné schůzce po osudných dnech boje dávalo jim pohnutku k sterým domněnkám, též i pověst za dne po celém vojsku o jistém výroku Prokopově kolující přiměla hejtmany, že jeden na druhém vyzvídal, co vlastně pravdy na pověsti jest. Rozneslo se totiž, kterak Prokop po dokonané porážce Němců na Běhání vyřkl, že bohdá Čechové nebudou tak nezdvořilí k sousedům, aby ihned neoplatili návštěvu, kterouž je Němci poctili. I tušilo se vůbec, že schůze bude míti za účel, aby Prokop prohlásil záměry své pro nejbližší dobu, a tušení to nebudilo u Pražanů příliš dobrý rozmar, neboť jíti za hranice málo kterému se líbilo. Byltť k tomu

duch Pražanů příliš málo bojovný; dostavivše se dle úmluvy ku pomoci i majíce již při oblehání Ústí něco mužstva pod velením Jakoubka z Vřesovic, měli Pražané za to, že učinili dosti povinnosti své i smlouvám. V tom smyslu také veden jest hovor hejtmanů voje Pražského, kdežto pravý opak toho jevil se v hovoru náčelníků Táborských a Sirotčích. Těm přicházela pověst o výroku Prokopově vhod, neboť výrokem tím byl by vůdce každému z válečníků u vojště Táborském a Sirotčím mluvil z duše.

Konečně přicházel na prostranství Korybut, provázen jsa mimo některé Pražany oběma bratřími Hynkem Bočkem a Viktorinem z Kunštatu a z Poděbrad. Válečníci Pražští, kolem nichž mu bylo jíti, pozdravili hlasitě knížete, což nemálo lichotilo samolibosti správce strany; zato však válečníci Táborští ustanouce v hovoru posud dosti hlučném trvali v mlčení, dadouce nechuť svou nedůvěřivým pohledem na jevo. Proskakovalo již v tu dobu, že kněžic, prvé z cele duše oddaný věci husitské, nyní veškerým snažením čelí jen k tomu, aby skutečným a uznávaným vládcem země se stal; sobeckému dychtění tomu připisovalo se dosti nešvar povahy kněžicovy, které bohužel za nedlouho prokázány jsou nevyvratelnými důkazy; neboť Sigmund Korybut hledě k prospěchu svému a k dosažení vlády neštítil se u věci té vstoupiti ve vyjednávání se samým papežem.

Choval-li se lid Táborský ku knížeti nevraživě, chovali se k němu hejtmané Táborští chladně; sotva že se mu dostalo tu a tam němého pozdravení. A nechuť ta přenášela se i na muže knížete provázející, zvláště na oba bratry Kunštatské, kteří dříve vřelými byvše přátely Žižko-

ými, té doby již zřejmě a okázale stranili Korybutovi.

Prokop právě u procházení-se po prostranství docházel ku Královcovi, kdy příchozího knížete zahlédl; pohled jeho zachmuřil se ještě více, když v průvodu Korybutově seznal Kunštaty.

„Ti budou dnes opět pospolu za jedno!“ prohodil stranou ku Královcovi, když popošel, aby příchozí uvítal.

Prokop měl pravdu, neboť Kunštatští před tím valnou chvíli umlouvali se s Korybutem a přelmětem umlouvání rovněž byla pověst roznesší se o výroku Prokopově, o němž jsme se svrchu již zmínili. Pozdravení-se vůdce Táborského a Korybuta bylo zdvořilé; znalit se oba v slušných mravech, jichž si již v mládí přisvojili, Prokop před svým vysvěcením na kněze na cestách po celé téměř vzdělané Evropě, Korybut pak za vychování svého na skvělém dvoře Vladislava Jagiella v Krakově. Čím zdvořilejší však bylo zevnější chování obou, tím patrněji z něho prosvitala chladnost a Prokop tudíž hleděl, aby rokování přivedl do proudu; běželoť mu o rychlé rozhodnutí.

„Jasné kníže a vy pánové i přátelé milí!“ jal se bez odkladu mluviti, když veškeří náčelníci vojsk v kruhu ho byli obstoupili. „Milostiv byl bůh a dal nepřátele v ruce naše; v krvi jejich zhlíželo se včera a dnes slunce a jeho paprsky zaskvěly se na vítězných zbraních bojovníků božích. Bratří, vzdejmež bohu díky za svrchovanou milost jeho!“

To pověděv hlasem vážným, obnažil Prokop lysou hlavu svou a poklekl na koleno, trvaje krátkou dobu v pohřížení; příkladu jeho následovalo veškeré shromáždění, i bojovníci kolkolem vrhali

se na kolena. Hluboké ticho ovládlo celé prostranství a jen vzdálený praskot hořících domů Ústeckých rušil hrobový klid; velkolepý pohled poskytovalo celé prostranství v tu chvíli, jsouc s malebnými skupeními válečníků rudým světlem požáru ozářeno a dojem chvíle té vtiskl se hluboko do srdcí náčelníků i lidu. První opět povstal Prokop, smělým okem rozhledna se po shromáždění.

„Vizte, bratří, město v plamenech!“ zvolal vztáhna ruku k hořícímu Ústí. „Kolik rodin tam zhubeno, kolik životů zmařeno — a přece nepatrná to hrstka zhouby, porovnáme-li ji s nesčíslnými spáleništi po širé vlasti! Pokud lítice války vznášeti se bude jen nad našimi luhy, pokud nepřítel, kdykoliv se mu zlíbí, vnášeti bude ocel a oheň do země, pokud my sami nepostavíme mu hráze, aby při prvním kroku na posvátnou půdu naši klesal v prach, pokud hrůzou nenaplníme srdce jeho, aby se u vlastního krbu doma třásl před zbraní naší: potud nebude spásy pro náš národ. V samých vítězstvích na své půdě musí se zakrváceti; z krásné vlasti zůstane mu velký hrob pustý, do něhož může se pak uložit k věčnému spánku. Nemá-li se tak státi, musíme utkati vraha v jeho vlastním brlohu, musíme mu z duše vzíti smělost k zákeřnickému nájezdu, musíme na něm spoustou jeho vlastních luhů vynutiti mír pro domácí krb. A hle, příhodná chvíle dostavila se! Přemožený nepřítel, kterému ještě poštěstilo se prchnouti před zkázou, nese nyní sám hrůzu do vlastí svých před námi, sám zvěstí svou bude rdousiti smělost v srdcích krajanů svých a tak sám bude klestiti cestu vítězným zbraním našim do pevných sídel svých; před jmenem českým rozsypou se hradby jeho, jmenu tomu pokoří se hrdá

pýcha jeho. Nebudeť opět tak brzy k mocné, ničící ráně příhodné chvíle, jeť nás hezká hrstka pohromadě a pokud jsem seznal vybraný voj. Pročež pozval jsem vás k poradě, abyste uvážili myšlénku vůdce svého, kterýž jednou od vás zvolen byv, důvěry vaší nesklamal v krutém boji. Bratří, vytrhněmež přes hranice! Avšak při vpádu do země nepřátelské neprahniž srdce naše po kořisti, jediné zákon boží mějž v nás své bojovníky, pro jeho panování ve vlasti tasmež meč a pak nás milost svrchovaného i nadál bude provázeti. Uvažujíce pak návrh můj, nezapomínejte trpké zkušenosti let posledních; vediž vás myšlénka dobra vlasti a slávy zákona božího! Nadchniž vás duch svornosti!"

Za řeči té, mocným hlasem pronešené, přibližovaly se znenáhla řady lidu válečného s obou stran k místu, na němž hejtmané stáli, a stráže popouštěly vůli lidu, aby nerušily ticho; tak stalo se, že když Prokop domluvil, sevřeni byli hejtmané mocnou živou zdí válečníků beroucích dle strany, ku kteréž náleželi, nemenšího podílu a účastenství ve věci, než hejtmané sami. Ticho panovalo kolem ještě chvíli, když slova Prokopova dozněla, neboť nikdo z hejtmanů nechtěl býti první u projevení náhledu svého, avšak prudká povaha lidu Táborského, vůdci svému neobmezeně oddaného, neznala na dlouho zdržélivosti. Jako hromový příboj moře rozlehl se ve vzduchu pokřik tisícerým hlasem: Přes hranice! Jděmež přes hranice!!

A volání to přecházelo od jednoho konce na druhý, přelévajíc se s té na onu stranu jako mocné vlny mořské. Oko Prokopovo zajiskřilo se, zato však pohled hejtmanů Pražských a lidu Pražského vůbec stal se tím posupnějším; na tváři Korybutově jevila se patrná nevole a někteří z pánů pří-

tomných projevovali i slovem nechuť svou při hluku Táborském.

„Toť krásné uvažování! — Totě po spůsobu Táborském! — Nás tu nebude třeba!“ tak a podobně ozývali se hlasové u středu hejtmanů a podobná slova dostihla též k sluchu Prokopově. Jako hadem uštknut vzpřímil se vůdce a hlasem veškerý lomoz přehlušujícím zvolal k lidu: „Ticho!“

„Ticho, pravím!“ volal opět, když hluk se počal konejšiti. „Já svolal hejtmany k poradě a nikoliv celou obec; běda tomu, kdo bude rušiti mír!“

A celá vřava na slova ta umlkla. Prokop obrátiv se opět k hejtmanům a pánům, klidem mocně si přisvojeným a pevným hlasem dodal: „Prosím, bratří, abyste volně vyřkli soud svůj o návrhu mém!“ Korybutovo oko utkvělo významným pohledem na Bočkovi z Kunštatu, jenž stál kněžici na blízku a rovněž významný pohled Bočkův jevil, že pán kněžici porozuměl.

„Dal jsi nám na uváženou, kněze,“ jal se Boček slova za hlubokého ticha, jež se po celém prostranství rozhostilo tou měrou, že i lid vzdálenější mluvícího slyšeti mohl „ale zdalis sám dříve dobře uvážil? Nechci přímo brojiti proti návrhu tvému, avšak podobá se mi, abychom především brali na potaz zkušenost, neb ta jest matkou moudrosti. Přiznáš mi, že bratr Žižka — dej mu bůh slávu věčnou! — ač tělesně slepý, duchem přece dále viděl, než kdokoli jiný z nás, a kdyby on byl pokládal za dobré, vrhnouti se za hranice, zajisté by byl tak učinil. Neučinil toho a věděl též, proč toho neučinil; věděl, že na rodné půdě národ jest nepřemožitelný, že rodná zem jest mu pevnou skálou, o jejíž čelo marně rozbíjí se vztek nepřátel. Vždyť znal při-

vítati nezvaných hostí, kdykoli přišli. Jen jednou učinil Žižka chybu, vytrhnuv do Uher, a hle, se zlým se potázal. Však známo, jak výprava dopadla. Má nám chyba býti vzorem a příkladem? Žižka chybu svou poznal a napravil ji; hleděl, aby domov byl čist vrtláků a zrádců. Čiňme tak, jak Žižka činil, hleďmež opatřiti se doma proti každému nájezdu škůdců. Či bys chtěl, Prokope, klásti rozum svůj nad věhlas Žižkův? Či by tě bylo štěstí dne včerejšího učinilo na mysli vrátkým?“

„Žádám, abys nechal osobu mou stranou,“ vskočil mu Prokop ostře do řeči, „uvažuj návrh můj, jak se ti líbí, dokaž, že jest pošetilým, dokaž, že jest zhoubným, leč o osobu mou se neotírej! Než jsem se odhodlal, vybídnouti vás k tažení, dlouho a svědomitě bral jsem u sebe radu. Právě zkušenost minulých let dokázala mi, že čestného míru nedosáhnem sebe vítěznějším vojováním ve vlasti; nepřítel jen otřese se po ráně, kterou mu zde zasadíme, a sotva útěkem vrátí se do krajů svých, již tam strojí odvetu na nenáviděné plémě kacířské, jehož vraždění je mu ctností a zásluhou. My jemu musíme sáhnouti na hrdlo, nechceme-li, aby on zardousil nás. Dnešního dne není na útok náš připraven a nám troufám smělosti nedostávati se nebude, útok učiniti.“

„My tedy učiníme útok,“ přejal kníže Korybut Prokopovi slovo, „a nepříteli třeba jen bude brániti se. Mnoho-li nás jest pohromadě k útoku? A mnoho-li jest nepřátel k obraně? Půjdeš s několika tisíci proti četným milionům? Ano, kdybychom sebrali prvé společným usnešením řádnou hotovost . . .“

„Sketa, kdo se bojí proto, že jde samoten proti desíti!“ vyhrkl horkokrevný Královec.

„Chovej jazyk na uzdě, Královče!“ zakřikl

Boček vůdce Sirotků. „Při sám bůh, ani kníže, ani který z nás není sketou; nestačí-li ti minulost, dá ti budoucnost důkazy.“

„Sešli jsme se k radě, ne k svádě,“ promluvil přísně Prokop, vida, že jitření jednotlivců budí jitření i dále u lidu obecného. „Jdeť nám o velikou věc, jež žádá chladné krve, pročež mírni se, bratře Královče, a ty kněžici rač poshověti nepředloženému slovu. Rád budu slyšeti důvody proti návrhu svému, jsemť člověk chybný, jako kdokoliv jiný, ale též dychtivý po poučení, jemuž nezavírám nikdy sluchu.“

Korybut však více nemluvil, cítil kyselost v srdci. Zato jal se slova opět Boček, v jehož duši počalo to vříti, a řeč jeho nabývala přízvuku vášnivého.

„Pravils, Prokope,“ mluvil Boček, „že nepřítel není připraven na útok náš; pravdu jsi děl. Avšak myslíš, že mu tak velkých příprav třeba bude, aby se kdes za pevnými zděmi mohl postaviti proti několika tisícům. Zdrží-li nepřítel voj náš jen po čtrnácte dní na jednom místě, budeme ztraceni, neboť sotva jsi slep procházel kraje německé, abys sobě nepamatoval, jak široké jsou hranice jejich, jak četný a bojovný v krajích těch lid. A že by lid sám pak nebránil statečně vlastního, od nás ohroženého krbu, nemůžeš se přece domýšleti. Já dle svědomí svého nemohu raditi k útoku, nechci za hranicemi kopati hrob ani sobě ani lidu svému. A pak! Voj, jejž máme nyní pohromadě, jest co do počtu malý a přece opět velmi velký, vzpomeneš-li si na špíži; či myslíš, že nám bude nepřítel špíži dovážeti? A konečně! Kam bys odtud chtěl jinam vytrhnouti než do Míšně? Kterakpak kdyby Sigmund s Albrechtem rakouským, sotva že k němu stihne po-

věst o vyjití našem ze země, od jihu vpadl s Uhřaty a Rakušáky do krajů našich, jichž ubrániti by nám vzdáleným nebylo možná? Sotva jsi zapomněl, jaký osud stihl málem polovici Moravy proto, že jsme o obranu jižních krajů tak malou měli péči. Jako v Moravě, tak mohlo by se nám za nepřítomnosti naší státi dole v zemi; Rožemberk bude míti volné ruce a seč Rožemberk jest, víš tak jako já. Albrecht, vždy nových zemí lačný, nezamítne nového léna a kdyby to byla třeba jen polovice království. Nám pak těžko by bylo, vymknouti kořist z železného objetí! Znáš mne, Prokope, že milá mi jest vřava boje a vítaný že mi chřest zbraní, víš také, že neznám, co lidem slove bázní, leč jsem příliš stár, abych nepopřál sluchu rozumu. K návrhu tvému přistoupiti bych mohl jen co nerozvážný chlapec a poněvadž z něho vidím vzcházeti jen škodu a zkázu, opru se mu, seč jsem; já a přátelé moji nyní za hranice nepůjdeme!“

Hluk nevole a dílem i souhlasu rozlehl se po slovech těch, jež Boček úsečně a rozhodně pronesl; nevoli projevovali Táboři a Sirotci, souhlas strana Pražská a panská. Prokop, jemuž za řeči Bočkovy pohrával pohrdavý úsměch kolem úst, vzpřímil při hluku povstalém hlavu a máchnul pravicí do vzduchu, načež hluk opět se utišil.

„Nebylo ti třeba tvrditi, Bočku,“ přikrým hlasem promluvil vůdce Táborů, „že neznáš bázně, nikdo tě z babství viniti nebude; avšak ta slova, jež jsi mluvil, mají jinde pramen svůj. Nechci mu jíti po stopě, leč musím poopraviti, co jsi vyřkl křivého, a musím doplniti, nač jsi snad zúmyslně pozapomněl, ač mizí již naděje má, v jejíž vyplnění jsem doufal od ducha svorného.“

Prokop si z hluboka oddechl a oko jeho s vý-

čitkou spočinulo na Korybutovi, který před pohledem tím sklopil zrak k zemi.

„Bočku!“ odvrátil se Prokop opět od Korybuta. „Tys dovolával se prvé Žižky a doby jeho; kdybychom byli posud v době té, přisvědčil bych i já vývodům tvým. Byl Žižka i mým učitelem a já lecčemus naučil se od něho. Ale při spáse své ti pravím, že by Žižka nepropásl tak vhodného okamžiku a — že by nestrpěl namanulých vrtochů leckohos! Tys připomenul velikosti říše římské německého jazyka a vyslovil jsi obavu, že voj náš utone ve vlnobití, jež spůsobíme vpádem svým. Já ti pravím tolik: ani k paměti mé nemusil jsi se odvolávati, ani hroziti nebezpečenstvím; oboje bylo zbytečné. Paměť má za těch několik let, co jsem se vrátil z cest, neochabla a jasně v ní dosud čitelno, co tam zapsal zrak i sluch. Tam v říši zpuchřelé jsou sloupy bývalé moci, oprchalé jsou paláce bývalé slávy; ani knížata ani lid netuší, jaká hniloba zahnízdila se jim pod krov. Celá říše živí se odpadky dávno zašlého lesku, sobectví a zmalátnělost udusily veškerou cnost vlasteneckou a třeba jen prudkého nárazu, aby hrdá druhdy budova sřítila se v rumy. Tolik jsem tam viděl na vlastní oči, Bočku, a ty bys se ostýchal s vojskem za kalich a zákon boží vojujícím, s těmito muži zde pro víru a vlast planoucími, vésti ránu proti schátralé a zpráchnivělé budově? Ajta, což myslíš, že ztrouchnivěl mi mozek, abych připustil, by nepřítel jen poněkud slušné vojsko proti nám sehnati mohl? Voj husitský nebude bohdá hlemejždem a kam vpadne, tam vpadne jako burácející vichr, proti jehož moci neubrání se ani tisíciletý dub; chcitě dříve býti s vojskem na Rýně než se v Řezně dovědí, že jsme přešli přes hranice; vímť, že ni jedno větší

město není dnešního dne opevněno na celé čáře severních hranic našich. Dadouce jim ochutnati, jak milé jsou nájezdy nepřítele bezohledného, přinutíme sousedy své k slušnému míru, aniž by země naše doznala nejmenší pohromy. Tys, Bočku, také měl strach o špíži! Nuž, chuďas nepřítel takový, který se v cizí zemi nedovede obživiti sám, byť mu i špíže nedováželi. Kraje sousedů našich dosti jsou žírné, aby snesly malý ten přídavek několika tisíců žaludků; muselať ubohá vlasť naše živiti již sta tisíců nepřátel a přece ještě uživí nás. Také zlíbilo se ti, Bočku, vyvěsiti strašidlo v podobě Sigmunda a Albrechta — však na štěstí nejsme tu samé děti, abychom se děsili strašidel! Máš za to, že voj náš, jak jej tu kolkolem vidíš, jest posledním zbytkem božích bojovníků? Myslíš, že by Sigmundova Uhřata nenalezla více mužných paží v zemi, kteréž by jim okázaly cestu z vlasti? A při sám bůh, jme-li i my za hranicemi, jme-li i my poslední bojovníci boží a nezbude-li po nás ve vlasti muže, který by dovedl vlásti mečem: jsou tu ještě ženy a děti naše. Ženy a děti naše obhájí nám krbu, než se z výpravy vrátíme .... Avšak čemu bych horlil dále pro věc již jednou ztracenou! Chtěl jsem mluviti k mužům srdce vroucího, jež jsem rozníti zamýšlel k činu slavnému a pro národ zdárnému, a hle, já mluvil k sopkám vyhořelým, v jejichž popeli dávno vyhasla jiskra ohnědatná; chtěl jsem mluviti k mužům obětivým, zapření schopným, a hle, mluvil jsem k zchoulostivělým ženštinám, milujícím pohodlí nade všecko. Hořce bych zalkal při zklamání tom, vida k největší bolesti své, že Čech umí vítěziti, ale že z vítězství nabytého užitku bráti nedovede!“

„Půjdeme za tebou, Prokope, kam nás pove-

deš!“ ozval se v tu chvíli mohutný hlas ze středu Táborského lidu.

„Půjdeme za tebou, kam povelíš!“ bouřně opětoval sbor. Avšak Prokop zavrtěl hlavou.

„Nejde to, kde není jednomyslnosti,“ zvolal bolestně, „páni a Pražané zůstali na jiném a my Táboři a Sirotci mohli bychom v cizině jen páliti a vražditi, nikdy o své síle vítěziti. Za žhářstvím a vraždou kněz Prokop nepůjde nikdy. Avšak až nepřítel žhářství a vraždu opět nám donese do země, vzpomeňte si na tuto chvíli, vy pánové, kteří jste se o mne a o škodu svého národa umlouvali. . . .“

„A kdo ti pravil, že jsme se umlouvali?“ zlostně rozkřikl se Boček.

„Nehlas se sám k vině své,“ přísně odbyl jej Prokop, „ty a zde kněžic Korybut a tam Pánové Pražští . . . .“

„O věc rozumnou netřeba se umlouvati, ta se umluví sama sebou,“ horlil opět Boček, „ale za přeludem se hnáti, nepodobá se nám, nejsmeť ani větroplaši ani dobrodruzi!“

„Ale zrádcové jste svaté věci!“ ozval se Královec po boku Prokopově. „A ty Bočku jsi vrtlák, kterýs s pláštěm Žižkovým utekl k Pražanům. Mám ti dokázati tamto soudruhem tvým, panem Smiřickým, že jsi, vyručiv se mu, cti a víry dosud nenabyl? A jak s penězi tak s vlastí by jsi šantročil! . .“

„Zadrž, Královče!“ zvolali i Boček i Prokop. A Boček sáhl k meči.

„Nech, prosím, zbraň v pokoji!“ přísným hlasem napomínal Prokop, zpozorovav to. „Není zde místa k boji, však ještě troufám sejdeme se i jinde.“

Boček chvěl se zlostí na celém těle za krátké

té mezimluvy — kdyby byl bázeň znal, byl by se snad zachvěl i bázní; neboť poslední slova Prokopova zanikla v pustém hluku Táborů bouřících se proti odštěpencům. Z hluku toho jen jednotlivá slova dostihla k sluchu Bočkovu: „Zrádce pán i Pražan! — Zrádce Korybut! Shlaďte zpanštělého Bočka! Zabte Korybuta!“

A vzdálenější lid volal opět: „Hanba kněžici, bojíť se, aby ho Prokop u válce nezastínil! — Však toho se nebojí. On by nerad z hnízda, jež ho již počíná hřáti! — Ti troupové mu ještě měkce stelou, aby on později tím drsněji jim mohl sáhat na hrdla!“ — —

A opět se strany Pražské voláno: „Braňte kněžice před divokým Táborem! — Vizte tam starce Bočka pohaněného a v nebezpečí. — Vrazte tam mezi ně, ať není prolita krev nevinná!“ ——

Již ozval se též chřest a třeskot zbraní — to vše takřka v okamžení. Děsná to byla chvíle pro samého Prokopa, v jehož srdci šlechetnost bojovala s divokým pocitem pomsty o palmu vítězství; pro okamžik ten zvítězila šlechetnost.

„Ustaňte v počínání svém!“ zahřměl silným hlasem do lidu mečem již na sebe dorážejícího, dada se dvěma hejtmany svými pozdvihnouti do výšky. „Ustaňte, volený vůdce váš vám to káže. Ty Královče, odveď odtud, co zde lidu tvého, rovněž tak učiní Smiřický s lidem Pražským a ty Roháči ručíš mi, aby se kněžici a Bočkovi Kunštatskému vlasu na hlavě nezkřivilo. A nyní každý po svém. Z vás pak Táborských ať nikdo s místa se nehne; běda tomu, v jehož ruce dostihnu zbraň tasenou!“

Poněkud s zdráháním, ale přece bez odkladu vykonán rozkaz Prokopův a když Sirotci i Pražané odtáhli k stanům svým, pojalo několik

hejtmanů Táborských s Roháčem v čele Korybuta a Bočka do svého středu a odváděli oba v bezpečí k ležení Poděbradských. Teprvé když unikli z dohledu, kázal Prokop Táborům hnouti se k svému tábořišti, sám pak s několika důvěrnějšími přáteli setrval v hovoru ještě po chvíli na prostranství znenáhla ve tmu se halícím. S rostoucí tmou — neboť sloupy plamenné v hořícím městě jeden po druhém zhasínaly — kladl se mu celou tíží trapný význam nové roztržky vždy více na mysl a proto zimničnou snahou hleděl v hovoru s přátely vymluviti si obavy ze srdce, těše se, že klidná peruť noci uchlácholí snad rozvlněnou krev v srdcích náčelníků strany Pražské a panské a že oni rozloživše si bez vášně celé výhody tažení, jež ono číselnou takřka jistotou pro národ slibovalo, přece skloní se k důmyslnému předsevzetí vůdcovu. Těšil se také tím, že při celém hlučném výstupu, přemáhaje přirozenou prudkost svou, choval se s šetrným sebezapřením k odpůrcům, i domýšlel se a byl od přátel v tom utvrzován, že nepopudil jich proti osobě své.

Avšak přišlo ráno a první zvěst, kterou hejtmané vůdci přinesli, na dobro zhrotila veškeré naděje, které mu zbyly. Zvěstováno mu, že Pražané s Korybutem a páni s nimi spojení — tudíž i Boček — do rána vytrhli z ležení, jsouce v rychlém pochodu k domovu. Voj husitský tím na dvé roztržen, důmysl a věhlas vůdcův tím přiveden na zmar — slibné ovoce vítězství u Ústí nemělo pro Čechy dozráti!

Bolestí, litostí a hněvem naplněn, zakryl si Prokop tvář rukama a dlouho beze slova setrval v němém zahloubání, z kteréhož teprvé vyrušil ho příchod Královcův.

„Bratře!“ zvolal rozčileně Prokop zhlednuv vůdce Sirotkův. „Co jsem učinil tomu Bočkovi!“

„Netaž se, co jsi jemu učinil, taž se raději, co mu učiniti máš!“ odvětil zlostně Královec. „A nevíš-li odpovědi k otázce té, já ti ji dám. Za Němci nemůžeš: pojď za Bočkem; tenť větší nepřítel svaté věci než Němec sám. A kdybychom my jej ztrestati neměli, on sám osud musí ho ztrestati; při sám bůh, ještě zbude spravedlnosti i pro zpupného Bočka!“

„Královče, dej sebrati stany!“ rozhodl se po krátkém přemýšlení Prokop. „Půjdem k Poděbradům!“

II.

Asi půl hodiny vzdálí pod vrchem Bezdězem na jih sbíhaly se za dob vypravování našeho dvě dosti slušné cesty, jedna z nich směrem od Dubé, druhá směrem od České Lípy vedoucí. Spojení obou leželo v mírném údolí, odtud pak vedla cesta lesnatou a pahorkovitou krajinou dále přes Bělou k Mladé Boleslavi.

V úhlu, jejž sbíhající se cesty tvořily, stála prostranná krčma vysokou zdí kamennou obehnaná, majíc na volném nádvoří dřevěnou pouze na čtyrech vysokých sloupech spočívající kůlnu, pod níž snadno bylo vozem zajeti. Vrata do dvora vedoucí bývala po celý den otevřena, toliko velký huňatý pes štěkotem svým oznamoval krčmáři, kdykoliv pocestný zahnul do vrat. Cesty, o nichž jsme se zmínili, byly dosti živé, spojujíce několik lidnatých míst a tudíž i v krčmě bývalo nezřídka hlučno, obyčejně hlučněji za noci než za dne.

Obstárlý krčmář s četnou rodinou nálezal dostatečné výživy z hostí do krčmy zavítavších a v prospěch svůj dbal o dobrou pověst živnosti

své. Krčma sama sestávala toliko z tří dílů, z velké síně hospodní, z obydelní jízby a z chléva; do všech tří místností vcházelo se zvláštními vchody ze dvora. Na nápoje a jiné zásoby měl krčmář v zadním rohu nádvoří hluboký sklep do skály hnaný.

Čtvrtý den po bitvě u Ústí přihodilo se, že krčmář dostal neočekávaně hojný počet hostí. Již o polednách počalo se na západní obloze smrákati, po několikadenním nesnesitelném parnu ukázala se první mračna na nebi a mračna ta byla černošedá, roztrhaná a mocná jako obrovské balvany skal; v celé přírodě bylo dusno a zádumčivo, mrtvo a ticho, že ni lístek na stromě se nepohnul, a přece v nejbližše příští hodině měla se rozbuřáceti lítá bouře po krajině. Známky příchodu jejího byly tak patrné, že člověk i zvíře ohlíželi se po útulku; mračna rostla na obloze do výšky i do šířky neobyčejnou rychlostí, obestřela slunce dosud vysoko stojící neproniknutelnou rouškou a zahalila povrch zemský do nejistého měnivého pološera, při němž děsně vyjímaly se vzdálené klikaté blesky, posupná mračna projíždějící. Ač určitých pevných ran posud slyšeti nebylo, zaléhal přece již dušený hluk do ucha. V brzce vzedmul se první kotouč prachu na cestě, zběsilá vichřice počala své rejdy, rvouc a lámajíc střechu i strom. Krůpěj deště ještě nespadla k zemi vypráhlé, ale celý lijavec již byl na spadnutí; bylo třeba jen jednoho udeření blesku, jen jednoho obsáhlého otřesení vzduchu, aby se spousta vod v mračnu těžkém nashromážděná střítila k zemi. Konečně zaduněla zcela na blízku hromová rána, právě když krčmář vyběhl na dvůr, aby vzepřel vrátně u vchodu, jež mu vichr hrozil vyvrátiti — a hned na to cedil se dešť takřka jediným prou-

dem, tak že ohroženému krčmářovi zašla chuť k zamýšlenému dílu. I vrátil se do krčmy k rodině a shromážděným tam několika pocestným, kteří se ještě v čas před bouří pod suchý krov uchýlili. Nyní rachotila rána po ráně a v němém ztrnutí naslouchali lidé v krčmě shromáždění burácení bouře, zachovávajíce ouzkostlivé mlčení, ač jim samým bylo trapné. Podobalo se, že vzteklosti bouře každým okamžením přibývá, v jizbě panovala málem úplná tma a jen když ostré světlo blesku úzkými okny vniklo do vnitř, viděli si lidé do tváře ouzkostí zsinalé; že pohled takový nedodával srdcím jejich smělosti, netřeba připomínati.

Najednou rozletí se dvéře do kořán a do krčmy žene se tlupa pěších ozbrojenců, již hřmotným vpadnutím svým nemálo polekali osoby v síni přítomné.

„Aby kat bouřku spral!“ lomozil přední z příchozích. „Zlíbilo se jí hned po polednách, jako by byla nemohla čekati, až člověk u večer někam vleze pod střechu. Ale čas vezmi bouřku! Zkropila-li ona povrchem, my zkropíme uvnitř; krčmáři! — Hola, kdo jest zde krčmářem? Víno sem, dobré víno a něco k snědku! Brrr! Již nemám suchého místečka na těle, kat spral bouřku, že nesečkala jen ještě malou chvilku!“

Za řeči té otřásal mluvčí celým tělem, až z nasáklého šatu srčely celé proudy vody.

„Buď rád, Bartoši,“ připomenul prvějšímu soudruh Janek, „že jsme aspoň dorazili do krčmy; měl jsem za to, že zůstaneme za zloty v širém poli, neboť deštěm zalívaly se mi oči. Zde se aspoň osušíme — jářku, ty jsi krčmář?“

Slovy těmi obrátil se Janek k hospodskému

kterýž probrav se z uleknutí nově příchozí vítati se jal.

„Odedávna již jiného jmena jsem neslyšel, přátelé, poctivý jsem krčmář a poctivá živnost má. Jen odložte podle pohodlí, kde komu libo, žena rozdělá oheň v krbu a budete se sušiti o závod; zatím přestane liják a já vám pak přinesu ze sklepa toho nejlepšího, kteréž vám zahřeje hruď.“

„A proč bys nepřinesl hned?“ ozval se třetí z příchozích, hezký, mladinký hoch, jemné, skoro až ženské pleti a červené tváře, z jehož obličeje však divný výraz hleděl; při vší mladosti bylo oko jeho již vášněmi potrhané a hluboko vpadlé.“

„Povím hned, příteli,“ s vlídným úsměvem odpovídal krčmář, „venku se jen leje a tys sotva tomu rád, že jsi promokl.“

„A co má dělati víno s deštěm?“ popudlivě mluvil hoch.

„Aj Líbale,“ šťouchl Janek hocha do boku, směje se plnými ústy, „krčmář se bojí, aby nám do vína nenapršelo, jest příliš poctivý.“

„Málem by tomu bylo tak,“ vysvětloval usmívavě krčmář, „neboť mám sklep přes dvůr; jde mi ale také, přátelé, o košili, neboť přeběhnu-li při lijáku sem a tam, jsem mokrý jako myš a pro nějakou chvilku sečkání s vaší strany zajisté by nestálo za to.“

„Ach u všech rohatých!“ rozkřikl se hoch. „My jsme mohli promoknouti až na kost pro nic za nic a urozený krčmář bude dělati okolky. Hajdy pro víno!“

Z hlasu Líbalova seznal krčmář, že to nejde s žertem a počal do opravdy prositi za sečkání; avšak Líbal přiskočil hbitě k polici, na níž zavěšeno bylo nádobí, sejmul notnou konvici cínovou,

vtiskl ji krčmářovi do ruky a uchopiv ho zadu za límec strkal jej ze dveří ven, jež mu soudruhové otevřeli.

„Pokud nepřineseš vína, nesmíš pod střechu!“ volal za ním za všeobecného smíchu. Krčmář musel se chtě nechtě podvoliti a běžeti za burácejícího vichru i lijáku do sklepa. Mezi tím odhazovali příchozí, co se s těla odhoditi dalo, tak že málem zůstali nazí; krčmářka pak, aby rovněž nedoznala svévole, spěšila s rozděláváním ohně v krbu. Za nějakou chvíli plápolal oheň mocným plamenem, avšak do té doby musel krčmář několikráte vážiti cestu ke sklepu, ač přinášel pokaždé vína, seč byl; za to mu dovoleno též, aby se u krbu sušil. Nikdo nedbal více vztekání-se bouře, vždyť křik v krčmě přehlušoval časem lomoz její.

Tu však z nenadání byla vřava v krčmě přerušena; opět rozlétly se dvéře do kořán a jimi řítil se do jízby mocný hafan, za hafanem dva zbrojenci a za těmi kráčela paní v plášť zahalená s hustým na obličeji závojem.

„Hola lidé, dělejte místo pro urozenou paní!“ hartusil jeden z nově příchozích na ty, kteří nejblíže krbu seděli.

„Co nám do urozenosti?“ ozval se z kruhu hlas Líbalův. „Ta v krčmě a v kostele neplatí!“

„Rozumí se, kdyby šlo po vůli leckteréhos otevřhuby,“ směle promluvil zbrojenec, „avšak vy jste tu již užili osušení a co slušní lidé popřejete rovněž pocestným, kteří zlotu déle snášeti musili, než vy sami. A pak troufám, že mám co dělati s Nymburskými, leda by mne mýlily oko i sluch.

„Jakže? — Kterak? — Ty nás znáš?“ ozývalo se se všech stran.

„Pravda že znám, i tebe Bartoši, i tebe Janku i tebe prostořeký Líbale, a vím, že i vy poznáte Radkéře z Kostomlat, podíváte-li se mi lépe do obličeje. Není tomu tak dávno, co jsem s nebožtíkem panem Puškou častěji býval ve zdích vašich.“

„Je-li možná! — Má pravdu! — On jest Radkéř!“ znělo to opět z kruhu a někteří již povstávali s místa.

„Nu, znáte-li mne, budete také znáti urozenou paní Alžbětu Kostomlatskou a pro ni žádám za místo u krbu, aby se mohla osušiti; tedy hajdy s místa. A ty krčmáři, venku jest práce pro tebe! Neokouněj tuto, zde tě zastane žena, ale venku jsou ještě čtyři z nás a mimo oře naše též dva koně mimochodníky u nosítek. Pospěš, abys je dostal pod střechu; zvláště pak hleď na nosítka. Ký ďas nám tu bouřku na cestu zasil, vždyť ani urozená paní naše neušla zlotě, skrze krytá nosítka cedil se déšť, jako by ho na ně ze džberu lil. Nu, slyšels-li, či jsi hluch?“

Těmi slovy obořil se na krčmáře, jenž očekával ještě dalších rozkazů a chopil se lavice, aby ji co nejpohodlněji postavil k plápolajícímu na krbu ohni; krčmář odběhl, aby rozkazu Radkéřově učinil zadost, hluboce se prvé ukloniv paní Alžbětě. Tato se byla zatím z pod hustého závoje poohledla po krčmě a po hostech tam meškajících; i nepodobalo se, že jí nahodilá společnost jest příliš milá.

„Aj, což není tu jizby, v které bych na chvíli mohla pobyti o samotě?“ tázala se hrdopysně průvodce svého Radkéře, kterýž ji pobídl, aby usedla ke krbu; pohrdavý výraz obličeje, jenž provázel slova ta, zastíral závoj.

„Ještě jedna jizba, naše obydlí, urozená paní!“

zajíkavě hlásila se krčmářka. „Ale bude třeba, aby se prvé na krbu rozžhal oheň, máš-li se poněkud osušit; a tu bys ještě musila jít z venčí.“

Krčmářka okázala ku dveřím a pak na stěnu, skrze niž jen nízké okénko vedlo do obydliště rodiny krčmářovy.

„Mně také vhod!“ rozhodla se paní Alžběta. „Rozdělej tam oheň.“

Při těch slovech obrátila se ku vchodu, kamž Radkéř přiskočil, aby jí dvéře otevřel. Hafan, jenž zatím prosmejčil celou krčmu, vyrazil otevřenými dveřmi napřed a za ním ubírala se celá poslední návštěva a to k nemalé radosti starších hostí.

„Ta by nám tu ještě scházela!“ prohodil uštěpačně Bartoš.

„Vždyť by člověk se nemohl zasmát, ba ani napít!“ dotvrzoval Janek.

„A ještě se před její velmožností uklidit někam do kouta!“ zlobil se Líbal.

„Bylo by se jistě stalo,“ horlil Janek hodně nahlas, „viděl jsi, jak si počínal nadutý Radkéř; sotva že se o urozenost otře, má se taková láje sama za urozenou a šlapala by poctivému měšťáku po šiji neohrabanými hnáty.“

„Nu, nekřič, nekřič tak, Janku,“ chlácholil soudruha Bartoš, „nestojí za řeč a mohl by tě slyšet tamto skrze okno; buďme rádi, žejsou pryč.“

Janek již měl opět jedovaté slovo na jazyku, avšak příchod krčmářův a notný džbán, jejž krčmář v ruce nesl, svedly mu sliny s jazyku, jenž práhnul již po novém doušku.

„Hodný's krčmář!“ vítal příchozího veselým posuňkem. „Připij si s námi, jen nepiš dvojí křídou — po smrti by tě za to trápila věčná žízeň.“

Srovnali si na to lavice podle chuti opět ko-

lem krbu a kdežto venku bouře neustále ještě zuřila, jali se popíjejíce přetřásati události právě minulých dnů. Mělť toho každý dost na srdci a krčmář, jemuž manželka převzala péči o vznešeného hosta v sousední jizbě, dychtivě poslouchal každé slovo, jež splynulo se rtů válečníků. Povolání jeho žádalo, aby byl živou kronikou denních událostí a tenkráte poštěstilo se mu píti z plného zdroje; zásoboval paměť svou na dlouhou dobu. Pověst o bitvě u Ústí arcit již dříve stihla do krčmy, avšak jaká to výhoda pro krčmáře, mohl-li se pozdějším hostům pochlubiti, že to, co jim o vítězství českém vypravuje, slyšel od mužů, kterým zmozolovatěly ruce od ran, jimiž bušili do lebek Míšňáků. Neboť Nymburčané neskrbili chválou českých zbraní a dovedli v hovoru svésti i na sebe částečný lesk a zásluhu skvělého dne!

Avšak z nejlepšího proudu vypravování byli podruhé vyrušeni.

Ostré oslepující žluté světlo blesku ozářilo pojednou i nejtemnější kouty jizby a v zápětí blesku zaduněla v nejbližším okolí krčmy děsná rána hromu, jehož praskavý rachot rozléhal se přerývaně po celé krajině. V krčmě umlkl hovor, jako když utne, věděl každý, že uhodilo v nejbližším sousedství, ne-li do samé hospody; tu pak za hlubokého ticha otevrou se zvolna dvéře a do nich souká se o berli stařena, promoklá skrz na skrz.

„Pán bůh s námi," znělo její pozdravení, „totě boží dopuštění, mojí drazí! Dovoltež, abych se tu s vámi ukryla do nějakého koutka, venku nelze vydržet; i staré Hátě, kteréž sáhla leckterá hrůza ve světě na srdce, bylo tam pod kůlnou již ouzko, a abych se upřímně přiznala, také již

poněkud zima, neboť jsem před tím promokla až na kůži. Vím, že mi milosrdenství neodepřete!“

A nedbajíc nelaskavých zraků toho onoho na ni spočívajících, vlékla se stranou do kouta, arciť krbu nejbližšího, kdež usedla na zem.

„Nuž, krčmáři,“ pošťouchl Janek zlomyslně hospodského, „z té můžeš něco vytěžit.“

„Inu, někdy upřímné ‚zaplať bůh‘ milejší než zlatý peníz!“ odsekl mu krčmář. „Neubude mi tu ani na světle, ani na vzduchu, a žebrákův dík prý klíč k nebesům.“

„Brr! To je babizna!“ ozval se s druhé strany krčmáře Líbal. „Tu jsme měli před sebou strkat proti Míšňákům; na mou milou věru, Němci by byli bývali dříve za hranicemi, než před našimi palcáty. Brr, povídám, pouhým pohledem na ni mohl by se člověk otrávit. Oč tu, že po onom blesku, který nám právě tak nemilé rozžehl světlo, přijela sem ze samého jícnu pekla, když s' ní dříve rarach prováděl své rejdy.“

„Mám tedy peklo již odbyté,“ ostře odsekla stařena, zaslechnuvši poslední hlasitěji pronešená slova, „ale na tebe, panáčku, tam ještě čekají!“

Oči všech svezly se pohledem na Líbala; chvilku panovalo ticho, pak ale všeobecný chechtot rozléhal se po jizbě; Líbal se začervenal v tváři jako pivoňka.

„Dobře tak, kdo se otírá o kopřivu, spálí se,“ prohlásil se krčmář, „nechme babu babou a hleďme si raději povídání. Ty příteli, pravil jsi, že Němci trojím proudem přivalili se do země, povídej dále.“

Pobudka ta platila Bartošovi, který u vypravování měl hlavní slovo.

„Ano, tak jsem pravil,“ jal se Bartoš dále vypravovati, „když se celá síla Franků, Durinků,

Míšňáků a Sasíků shlukla u Freiberku, provodila ji kněžice Kateřina takřka až k hranici království a dala jim dobré naučení na cestu, aby se s námi nepouštěli do křížku, nebudou-li míti jistoty, že nás umačkají. Němci slíbili, ale jakož Ústí dokázalo, brzy na moudrou radu i na slib zapomněli.“

„Jakžby také snadno nezapomněli, když jich bylo proti nám tolik,“ vmísil se Janek do řeči, „vždyť pak nám vzkázali, že jich jest víc než kbelík máku a nás sotva lžice hořčice. Nuž perná jim byla ta hořčice!“

„Když jeli přes lesy pohraničné,“ vypravoval Bartoš, „rozdělili se na tři proudy, jedni jeli po Janovské silnici, druzí pod hrad Osek a ostatní pod hrad Krupku, všickni pak čelili k Ústí, kamž stejnou dobou dorazili v neděli po sv. Vítu, časně z rána téměř za úsvitu. My v ten čas již byli seřaděni na Běhání. Abys věděl krčmáři, Běhání slove tam vysočina na ostrohu mezi Zalužanským a Chabařovickým potokem, pak říčkou Bělou; vysočina ta má skorem všude příkrý sráz a kněz Prokop brzy prohledl, kterak nám bude proti přesile německé výhodná, zřídí-li se řádná hradba vozová. Tomu on rozumí, naučil se od Žižky. Postavili jsme vozy kolkolem ve dvou řadách, spjali je dvojatým řetězem a před ně zaráželi na silných tyčích pavezy, co se jich jen sehnati dalo. S oplotněmi vozů tvořily nám pak zábradlí, že bylo milo na ně se podívat. Teprvé na druhou řadu vozů kázal Prokop položiti pušky a to tak, aby z nich dobře přestřelováno býti mohlo našim předním řadám přes hlavu; na první řadu vozů pak postavil svůj lid Táborský, jímž hodlal přivítat nepřítele. My města, pak Pražané a páni museli jsme vzíti za vzděk v druhé, v třetí řadě.“

„Nu mlč, nestýskej si, však také i na nás došlo!“ prohodil Líbal.

„Arci že došlo, však také povím,“ utrhl se naň Bartoš, chápaje se dalšího pásma vypravování. „Když jsme dohlédli první houfy nepřátelské, kázal kněz Prokop, aby vyslán byl k nim hlasatel. Ten měl Němců žádati, aby boží neděli neprznili proléváním krve a aby boj odložili na den druhý; zároveň měl žádati, aby byl takový řád mezi námi, že kdyby jim pán bůh pomohl k vítězství, oni jatých zabíjeti neměli, nýbrž jich živiti. S naší strany pak slibováno taktéž. Věděl Prokop, že křižáci vraždí zajaté. Avšak pro pýchu a zpupnost svou neznali Němci milosrdenství, spoléhajíce se na počet houfů svých. I dali nám vzkázati, že by upadli v kletbu papežskou, kdyby kacířů živili, proto že chtějí vše napořád mordovat, muže, ženy, starce, panny i děti. A co se boží neděle týče, tož prý bude jen větší jejich zásluha, když v ten den mařiti budou kacířský dech. Jak jsem ale později od některých nedospělých panoší na vlastní uši slyšel, chtěli Němci v týž den bojovati proto, poněvadž se obávali, že my počtem slabí hodláme užiti příští noci, abychom prchli. Když hlasatel takovou odpověď přinesl, zvolal polní hejtman Sirotků Vaněk Černohorský hlasem velikým: „Slyšeli jste bratří, buď zvítězíme, aneb jest nám zahynouti; kdo tedy chceš božský boj ten řádně bojovati, smiř se s bohem! Však jakož Němci nechtěli dáti milosti, soudili se sami; my neživmež pak rovněž nikoho!“

„Všecko vojsko pokleklo k vyzvání tomu a modlilo se s velikou pokorou, načež kněží podávali kalich páně.“

„Však nezapomeň na něco, Bartoši,“ vskočil mu Janek do řeči, „za modliteb viděli někteří na

jasné obloze jezdce dobře obrněného, nesoucího korouhev; i byla z toho radost veliká mezi věřícími, neboť souzeno, že se vojsku okázal sv. Václav na znamení dobré.“

„Máš pravdu, Janku, skoro bych byl zapomněl,“ opravoval se Bartoš. „A když jsme klečeli na kolenou, rouhali se nám Němci a přijíždějíce až takřka k vozové hradbě na koních svých, pokřikovali na nás potupně: Husity co husy zbijem, špicí, píkou nebo kyjem!“

„Běs do nich!“ rozhorlil se tu sám krčmář. „Toť mi jsou krásní křesťané.“

„Však pýcha předchází pád,“ tvrdil Bartoš. „Němci pravdu tu brzy poznali. Daleko před polednem seřadily se houfy jejich k útoku a kdož první přilehli k hradbám našim, musili býti chrabří hoši, neboť se bili, jak na válečníky sluší. V stranu k Hrbovicům zvláště bojovali s úspěchem; zhrdajíce smrtí přilnuli až pod samé vozy, mečem pokáceli pavezy a zpřetínali řetězy, kterými vozy spjaty jsou, i podařilo se jim, že z vozů několik zvrátili, tak že dobyli si průchodiště do ležení. Tu však dal do nich Prokop bíti se zadních vozů z houfnic a tarasnic tak prudce, že celé řady jejich klesaly; ostatních pak myslí ochably, když viděli, že na místě vozů vrší se val z jejich mrtvol. A poněvadž za nesmírného vedra dříve se upachtili dobýváním a poražením vozů, počali ustupovati. Jakmile kněz Prokop seznal, že s té strany nebezpečenství jest odvráceno a že nepřítel ochabuje, kázal Táborům vyraziti z hradeb, kdežto pušky do zadnějších řad nepřátelských neustále bíti měly. Hoj, krčmáři, viděl bys, co Táboři dovedou! Tož krupobití na křehké osení není nic; bralit na ránu dva, tři a než bys dvaceti se dopočítal, zvrátili se Němci k útěku. „Hrr

na ně!“ zahučelo to v řadách našich a ta řež potom nebyla bitva než zabíjení! Nikoho jsme neživili, chtělit tomu tak Němci sami.“

„Však přece, Bartoši, však přece,“ ozval se Janek, „pacholata nedorostlá, panoše nedospělé, jichž měli Němci hezký počet, jímali jsme. Kdož by se neslitoval nad plačícími děcky!“

„Inu tak, tak, máš pravdu, ostatní však bili jsme všecky napořád,“ nedal se Bartoš mýliti, „však jsi viděl na vlastní oči, co se stalo, když pan Jakoubek z Vřesovic chtěl zachovati známého svého Valkenberka z Volštejna a vzal ho za sebe na kůň. Táboři prostřelili Valkenberka na koni za panem Jakoubkem a když Němec umíraje dolů letěl, málem by byl pána z Vřesovic pod koně strhl.“

„A což oněch čtyřiadvacet korouhevních pánů Německých,“ hlásil se Líbal k slovu, „kteří u Hrbovic pod korouhví poklekli, prosíce o milost a vstrkavše meče své do země, viděls-li pak je Janku? Nesměli jsme jich živiti podle slibu a závazku.“

„Inu, mnoho by bylo povědětí,“ přejal mu Bartoš řeč, „vždyť od bojiště Ústského až právě na hory Míšeňské leželo Němců zbitých jako ve žních snopů v poli a potok, který teče skrze Ústí, měl vodu cele zbarvenou krví lidí i koní polehlých. A z našich sotva jich dvacet padlo, z nich nejznamenitější Jan Bradatý, měštěnín a druhdy za krále Václava purkmistr Pražský. Věru, neuvěřil bys, krčmáři, kdybys byl viděl ty divy udatnosti od našich vykonané, že tak malé ztráty jsme měli; kolik jmen u vojště, tolik bys napočetl hrdinů, kteří proslavili jmeno české. Tu Václav mladší Kravař, ctný syn Moravy, tu Mičan Klinštejnský, tu hlavní korouhevník Prokopův Vácha z Říčan, Hynek z Valdštejna, Bavor z Pernštejna, oba

bratři z Kunštatu, Jaroš z Chlumu .... ach, kamž bych s pamětí vystačil, kdybych měl všecky vyjmenovati!“

„Na jednoho však nesmíš zapomenouti, Bartoši,“ připomenul Janek. „Bohatýr Trčka Lipnický nejsmělejší provedl kousek ze všech. Sám jediný pustil se do středu nepřátel, vyrval jim korouhev a přinesl ji, sotva zraněn byv na levém rameni. Však ho také pochválil kněz Prokop!“

„Věru, věru, o takovém boji není v Čechách pamětníkův!“ hovořil opět Bartoš. „A víš, krčmáři, čeho jsme ukořistili? Vozů německých vzali jsme sedm a třicet kop, pušek tři kopy, stanův šedesát šest a špíže s dostatek.“

„Nu, teď mohou si jít k papeži pro odpustky,“ smál se Líbal, „že proti zápovědi jeho dovezli kacířům tak hojného zboží. A což škodí! Ti, kterým zboží náleželo, polehli, nebudeť jim třeba, aby se živili; byloť mezi padlými pánů dost, ano sami knížata, a vystrojili se do boje jako na veselku. Od panoší, které jsem sám jal, dověděl jsem se, že vůdce Němců byl jakýsi Boso Fictum, kteréž první jméno znamená u nás asi tolik, jako vola; rohy měl vůdce ten, ale srdnatost ho opustila, neboť sám neposlední dal se na útěk.“

„Nech být žvastání!“ zakřikl ho Bartoš. „Vím, že vůdce ten byl řádný válečník; vždyť obrátil se na útěk teprvé tehdy, když byly již šiky rozprášeny, když bylo již vše ztraceno a na útěku.“

„Nu, nehorši se hned, Bartoši,“ hájil se prostořeký Líbal, „ať je to tak nebo jinak, Míšňáci to odnesli. Pravdu měl onen šašek purkhrabí Míšeňského, jejž jsem vlastní rukou jal; tenť mi pověděl, že Němci si v Kostnici upekli českou

hus a Češi že jim k ní u Ústí připravili omáčku z krve německé.“

„Ustaň, tlachale!“ rozdurdil se Bartoš, dílem pro nespůsob a nadsazování Líbalovo, dílem proto, že byl často z řeči vytrhován. „Vše se nám dařilo a přece není z toho velikého prospěchu, vše bylo krásné a v pořádku, až na ten neblahý konec. Když jsme prchajícího nepřítele vyprovodili přes hranice, vrátili jsme se druhý den k Ústí; byloť třeba vyhnati i odtamtud, co tam nepatřilo. Hrkem dostali jsme se na hradby. Němci couvali po každé ráně a než minula hodina, byli jsme pány města. Tam nebylo již zabíjení, tam byl pravidelný boj a šetřeno starců, žen i dětí ano i těch, kdož odhodili zbraň, ačkoliv někteří z divočejších Táborů dopustili se leckterého přehmatu.“

„Kletba jim, těm krvežíznivým vlkům!“ ozval se tu náhle z kouta drsný hlas stařeny. „Plodu v lůně máteřském by neušetřili, o nic lepší nejsouce než křižáci sami. Není požehnáno zbrani jejich, a vy, kdož se s nimi spolčíte, s nezdarem se potkáte; však již jste se rozkousali z těch svazků, do nichž jste s nimi vešli, a rozešli jste se u větším nepřátelství, než bylo přátelství, v kterém jste se sešli. Toť kletba krvežíznivého Tábora! Po krásném vítězství směšný konec! Budete se kousati teď vespolek!“

Oči všech přítomných utkvěly za smělých těch slov na stařeně, jež se v koutě byla vzpřímila a pozdvihnuvši berličku do výše jako věštkyně každou větu přiměřeným důrazem pronášela. V první chvíli byli válečníci vesměs zaraženi; jasný a nejasný zároveň byl jim smysl slov neznámé ženy. Nejprvé vzpamatoval se Bartoš.

„Hle, hle, starucho,“ pravil polo v žertu, „ty podruhé dokazuješ, že máš ostrý jazýček; ale o

nás si ho neotírej, nechceme býti tobě brusem. Mýlíš se bezpochyby v tom, že jsme my Táboři, ale tomu není tak. A ač tomu tak není, tož přece bych ti neradil, abys se třebas o Tábory otírala; my nejsme nepřátely jejich. Či ti tak velice ublížili, že zapomínáš na prozřetelnost, slyšíš-li pouhé jejich jmeno?“

„Díky bohu, že ublížiti nemohli, ač vůli měli nejhorší,“ horlivě odtušila žena. „Nebýt šlechetného pana Bočka z Kunštatu, byla by i stará Háta uškvařila se v plamenech Ústeckých. A ta cháska pozdvihla ještě meče proti ochraniteli slabého tvora.“

„Kéž by ho byli skolili, toho tvého ochranitele,“ vyhrkl Líbal vínem rozhřatý, který nemohl posud zálusk svůj na stařenu spolknouti, „byli by vojsku Českému uspořili roztržky, nám pak pohledu na tetku lucipera.“

„I ty zlolajný jazyku! Ty nevyvedený uřezanče!“ rozkřikla se Háta.

„Nedurdi se, starucho, nedurdi,“ vmísil se za smíchu všeobecného Janek do sporu. „Ty nemůžeš snésti jmena Tábor, a tamto přítel náš opět nerad slyší jmenovat Bočka; majíť spolu něco na vrubu.“

„Vyprosím si, abys mlčel!“ dupnul si Líbal na Janka pro narážku, všem Nymburským srozumitelnou, jak laskavý čtenář později sezná. „A ty babo z pekla, skrč se do kouta a ani necekej, nechceš-li, abych ti zacpal kopím hubu.“

„Kdo mi zaporučí mluvit — ty?“ táhlým hlasem odpírala stařena. „Kdo mi zabrání chválit šlechetný skutek ochranitele mého? Vidíš, natřená ty loutko, já o živobytí, které mi Boček zachoval, nestojím, mám ho věru již po krk, ale přece budu šlechetný skutek Bočkův vynášet do smrti. Věz,

ten jest mezi námi rozdíl, mně šlechetnost se líbí a ty na ni štěkáš, jako závistivý pes.“

„Budeš-li mlčet?“ přiskočil Líbal k Hátě, pozdvihna pěst.

„Nebudu, jsme v krčmě, a ty nezaplatíš dráž pohostinství, než já zaplatím své,“ odhodlaně opřela se stařena.

Pěst Líbalova zasvištěla k hlavě Hátině, avšak rovnou rychlostí uhnula se stařena, nastavujíc rozkacenému mladíkovi berličku. Všecko v krčmě vskočilo na nohy a krčmář dral se mezi Líbala a Hátu, aby je od sebe odtrhl, neboť mladík stařenu již uchvátil za hrdlo. Nastal z toho divoký lomoz po krčmě, jenž předčil umírněný hukot bouře v síle své již umdlévající. V té chvíli rozevřelo se okénko do sousední jizby vedoucí a paní Eliška Kostomlatská, kterouž před tím hluk k okénku byl přivábil a které na okamžik zželelo se stařeny v nebezpečí postavené, velitelským hlasem volala do krčmy: „Ustaňte lidé! Co počínáte?“ K rozkazu jejímu zároveň vrazil do krčmy Radkéř a odtrhl Líbala od stařeny.

„Přiveď stařenu sem ke mně!“ kázala mu velitelka a Radkéř klestě si lokty cestu odvedl Hátu ulekanou ze dveří.

Po odchodu Hátině nastal v krčmě nevrlý rozmar, ten tomu, onen onomu činil výčitky a málem by se byli Nymburští posvářili mezi sebou. Krčmář byl rád, že brzy po polednách zatáhla se bouřka a že daleko ještě před večerem přestalo pršeti. Hosté se mu zdvihli, mezi nimi Nymburští první, a on vyprovázel tlupy až před vrata, želaje všem šťastnou cestu — některým by byl mohl přáti též rovnou cestu.

Nejposlednější ze všech, kdož se před bouřkou utekli pod jeho střechu, odjížděla paní Alžběta Ko-

stomlatská s průvodci svými, a krčmář nemálo se podivil, když Radkéř vsedna na kůň pomohl za sebe i staré Hátě, jejíž svráskovatělý obličej se při tom podivně šklebil. Se zvláštním zalíbením vstoupl si krčmář do prostřed cesty před vraty, aby co možná nejdéle bavil se podíváním na směšného dvojjezdce mezi Kostomlatskými, kteří jeli krokem volným od krčmy v stranu Boleslavi.

III.

V Poděbradech bylo od několika dní hlučno. Starý Hynek Boček z Kunštatu vrátil se od Ústí s lidem svým, aniž by ho rozpustil. Odchod Poděbradských od Ústí málem podobal se útěku; pod závojem noci složili stany a za ticha hnuli se z ležení; jsouce větším dílem jezdci a dělostřelci konali na koních a vozích válečných zpáteční cestu nad míru rychle. A všecka rychlost pochodu ještě neuspokojovala úplně šedivého Bočka; mělť velice na spěch. K úlisnému slovu a prosbám Korybutovým vzal na sebe za porady pod hradbami Ústeckými nevraženi Táborů, s nimiž po smrti Žižky brzy se znesvářil; postaviv se co hlavní odpůrce návrhu Prokopova věděl, že snésti musí jejich hněv, a netajil se tím, co hněv Táborský značí. Avšak v mysli a srdci starého válečníka a druhdy nejoddanějšího přítele Žižkova stal se během kratičkého času velký obrat; stařec málem již k hrobu se kloníci, avšak stále ještě muž silného ducha, stával se znenáhla nedočkavým na ukončení věcí, které měly rozhodnouti osud vlasti, Bočkem co nejvřeleji milované; stařec zkušeností bohatý, seznával také, že síly národa v obrovském boji ubývá, byť i v míře posud ne-

velmi patrné; k Prokopovi, jenž až po bitvu Ústeckou se byl neosvědčil co věhlasný vůdce, nepřilnul náklonností, ano pohlížel naň s jakousi nedůvěrou; a konečně nezhostiv se naprosto a na dobro názorů stavu svého co velmož hledal po smrti Žižkově a nalezl také styky bližší a důvěrnější s knížetem Korybutem, až s ním vešel i v osobní přátelství, užívaje též zbrojné pomoci knížete v potyčkách s nepřátely svými. Myšlénka, která ho při tom vedla, arciť prokázala se býti později lichou; očekávalť on, jakož činili i mnozí jiní mužové za dob současných vynikající, že s Korybutem v čele vybředne království ze svízelů, že kníže stane se šťastným kormidelníkem, jenž uvede loď bouří zmítanou do přístavu, že knížeti podaří se skloniti stolici papežskou k ústupkům. Proto spolčiv se s ním, odtrhl se od strany výstřední, a jakož vždy vřelým býval stranníkem toho, k němuž jednou přilnul, neostýchal se i za Korybuta Prokopovi a Táborům hoditi rukavici. Když tak pod sbořenými hradbami Ústeckými učinil, bylo mu jasno, že musí dbáti bezpečí vlastního krbu, neboť věděl, že Tábor bude mstíti nezdar záměru svého hlavně Bočkem zaviněný. O bezpečí na zpátečném pochodu neměl Boček starosti. Táboři na větším díle pěší nemohli tak snadno dohoniti jezdců Poděbradských, aby je v poli utkali — avšak k Poděbradům stihnouti, k tomu nebylo Táborům drahně času třeba. A Boček pevně tušil, že se o Poděbrady otrou; předvídaje tak již před poradou Ústeckou, umluvil s Korybutem dodání posil pro nejhorší případ. Doma však bylo práce dost s přípravami, aby město a hrad zdatny byly nepříteli vzdorovati. Nejen sebrání zásob potravních, než i opravení hradeb žádalo několik neděl a Bočkovi podobalo se, že mu

zbude i dnů málo před přitrhnutím Táborů na jisto očekávaným. Proto také hartusil na lid svůj na zpátečním pochodu, pobádaje ho k spěchu, aby alespoň několik dní volných doma získal.

Poděbrady těch dob počaly se teprvé zotavovati z děsného zpustošení, které mu připravila Uhřata Sigmundova roku 1420; jediný hrad se tehdy ubránil proti divokému návalu nepřítele, město i předměstí mnohem rozsáhlejší, než za našich dob se spatřují, lehla popelem, a ač Boček i měšťané vší mocí dbali, aby spoustu odstranili, přece toliko jen v městě zdvihaly se nové domy z rumu, kdežto předměstí skorem vesměs ležela v troskách. Hleděl tedy Boček, aby v krátkém čase, jenž mu zbýval, opravil bašty kolem vlastního města na straně severovýchodní a aby sehnal zásoby pro případ obléhání do hradu, jehož troufal si ubrániti, i kdyby nepřítel město opanoval.

Proto také válečný lid Bočkův ani po klopotném návratu od Ústí neměl oddechu; ni ruka, pokud dělná byla, nezahálela po celý den, a toliko několik hodin krátké noci věnováno bylo odpočinutí.

Jednoho dne u večer — slunce právě zapadalo za bory Nymburské — dodělávala tlupa lidu zbrojného násep po pravé ruce brány městské na Nymburském předměstí založený a k ochraně chatrných hradeb městských určený, když starý Boček provázen nerozdílným mladým přítelem svým kastelánem Janem Švábem z Havraně dostavil se k pracujícím vojínům, aby přihlédl k dílu. Musel býti s prací spokojen, neboť úsměv, jindy řídký host Bočkův, pohrával mu kolem úst a sivé oko věstilo zalíbení v úspěchu, kterým rostlo opevnění.

„Jen čtyři neděle času, pak by si mohli na Poděbradech vylámati zuby,“ prohodil k Švábovi.

„Však čtyři neděle!“ prohlásil se výtečný puškář Bořek, jenž maje úplnou důvěru Bočkovu práce opevňovací řídil, když byl slova Bočkova zaslechl. „Po čtyři neděle nebude Tábor spát a mně připadá celá ta práce marna.“

Boček svraštil obočí a ostře se podíval na smělého mluvčího.

„Rač poshovět, pane Bočku,“ mluvil Bořek nechroženě dále, „kdybychom tak mohli vyvésti zdi od základu, vyházet zanešený příkop aspoň s dvojí šíří nynější, vystrojiti ho řádnými bodci a padáky, zříditi řádný ochoz kolem bran pro střelce a dobrá ložiště pro pušky — pravím, kdybychom mohli kolem celého města provésti řádné opevnění za tři, čtyři měsíce, aj tu pracoval bych s chutí a pílí mnohem větší než pracuji nyní; a věř, pane, že pracujeme všickni svědomitě. Smím-li však přímo mluvit a slyšíš-li rád pravdivé slovo, pak povím ti je. My hmožditi se budeme na místech nepravých; zde k Nymburku bude čelo pevné, ale ten dlouhý bok odtud až k bráně Chlumecké zůstane chamrad, kde narazíš, tam to bude padat a Tábor dovede si vyhledat, kde by mohl s úspěchem narazit. A co ze vší práce budeme mít? Bezpochyby ztrátu několika pušek a mnoha lidí, které hodíš na místa hradeb poněkud pevnější, kdež odolají útoku, co zatím nepřítel na místech slabších vedere se do města a zaskočí vysazené od zadu. Já bych měl jinou radu pro tebe, pane Bočku!“

„Aj Bořku, ty mluvíš s velkou jistotou!“ pravil Boček po krátkém rozmýšlení.

„A také z přesvědčení i z plné věrnosti, pane Bočku,“ rozhodně tvrdil důmyslný válečník. „Vždyť kdyby mi nešlo o tebe, musí mi jíti přece o sebe sama.“

Slova poslední pronesl s přízvukem žertu.

„Máš tedy všecku práci kolem města za zbytečnou?“ opravdově tázal se Boček; jehož oko nebylo slepo vůči slabším místům městského opevnění, Uhřaty před šesti roky ne-li na dobro vyvráceného tedy aspoň valně porušeného.

„Za zbytečnou?“ odtušil Bořek otázkou. „Nikoliv, pane, třeba ji jen dobře rozděliti. Pokud rozumím, dostačí, když kolem do kola města navezeme náspy, aby obrana měla alespoň nějakou záštitu; pro pušky však bych nekladl na městských hradbách ni jednoho ložiště. Pušky bych raději svezl vesměs do hradu a tam na valech zřídil tak, aby bily na místa útokem nejvíce ohrožená.“

„Brány bys tedy též nechal bez pušek?“ tázal se Boček.

„Nadobro nikoliv,“ odvětil Bořek. „Však dostačí jedna, nanejvýš dvě; dostane-li se nepřítel do města, obrátí je beztoho pak proti nám.“

„Jsi mi ty statný vojín,“ škádlil ho Boček, „netroufáš si uhájiti brány i proti městu, nepřítelem osazenému.“

„Pane Bočku, netroufám,“ upřímně pověděl puškař, „ale brániti jí, pokud možná, přál bych si sám, ač bude-li tak vůle tvoje. Věř, že na mne spolehnouti se můžeš.“

„Dobrá, budeme pamětlivi — leč pojď nyní se mnou, abychom prohlédli ještě za dne, co kde zděláno; můžeš mi přitom blíže rozložiti, co si myslíš o obraně města i hradu. Uvidíme, bude-li mládež rozšafnější šedin!“

Po přívětivých slovech těch ubíral se Boček v průvodu Švábově a Bořkově dále po hradbách k straně východní.

„Hle, hle, Bořka, ten si sedl panu Bočkovi

do hnízda!“ připomenul závistivě vojín z tlupy, hledě za odcházejícími.

„A proč by nesedl,“ ozval se soudruh jeho Jiruš, zaraziv rýč do země a utíraje si pot s čela, „pan Boček může být rád, že má takového chlapíka mezi svými. Ten své věci rozumí, milý Kiliáne, a ač mu nedávno přestalo téci mléko po bradě, zahanbil by všecky ostatní puškaře a strojce, co jich je na Poděbradech. A to je co říci!“

„Však také si ho uměl pan Boček vybrat jako zrno z plev,“ prohodil třetí vojín Jakeš, „tušil snad, že brzy hlavy jeho užije sobě i nám na prospěch. Bude to asi mela! Táboři bezpochyby zastaví se v Nymburce u svých strýčků a tetiček a pak hrr na nás! Jest mi jenom divný pan Boček; dříve s nimi a teď proti nim. A jak má na ně nakřesáno! Dříve vždy tak vlídný pán a teď často tak divoký.“

„Nediv se, Jakši,“ převzal mu slovo Jiruš. „Až ty seznáš, co seznal pan Boček ve vězení na Mělníce, bude z tebe lítý tigr. To vězení ho změnilo na dobro.“

„Vím, že mu nemusí být v nových těch poměrech příliš volno kolem srdce,“ tvrdil Jakeš, „zvláště vzpomene-li si na nebožtíka bratra Žižku. Věru připadá mi jako strom, jemuž vytrhli kořeny z živné půdy a do skalin vrazili. I on i pan Šváb měli mezi Tábory přátel dost a nyní se proti nim postavili s ostřím meče. Já bych skoro řekl, že musí strom zahynouti, jemuž vytrhali kořání ze země!“

„Však nebude zle. Pan Boček dovede se ve světě obejít,“ namítal Jiruš. „Vidíš to na Bořkovi, že si umí lidi vyhledat. Pan Boček má bystrý zrak!“

„Ale sotva bystřejší, než jsou tam ty oči, které se za Bořkem zahleděly!“

Po těchto slovech Jakšových ohledla se celá tlupa v stranu, kam ukazoval vojín rukou, a kolikero očí se tam zahledělo, v tolikerých se zajiskřilo.

Mezi dveřmi slušného, nově vystaveného domku, as dvacet kroků od náspu vzdáleného, stála dívka v prostém obleku domácím, opírajíc se rukou o veřeje a zrak její dychtivým zalíbením sledoval vzdalujícího se Bořka; plné kouzlo mladistvého půvabu spočívalo na krásné tváři, lehce zaruměnělé a odleskem červánků na západní obloze planoucích magicky ozářené. Bujný vlas kaštanové barvy splýval jí ve dvou pletencích po ramenou a tvořil jaksi umělý rámec k lahodnému obrazu obličeje, z něhož pod hustou brvou planulo tmavomodré oko v plné jasnosti. Měloť také proč planouti; hledělo za tím, co srdci bylo nejmilejšího na světě. Baživá pak touha, která prozírala z celého obličeje dívčina, povznášela krásu jeho na stupeň ještě vyšší. Dívka oddala se cele hledění za předmětem milujícího srdce, netušilat, že jest pozorována, a proto jako střelená uskočila zpět do dveří, jakmile, maně mrknuvši okem po tlupě vojínů, dostřehla, že zřetel jejich k ní obrácen jest.

Leckterého vojína oko hledělo ještě chvíli na místo, kde prvé stála dívka, a nebylo mnohému milo, že tak brzo oloupen jest o krásné vzezření.

„Plachá jako laň!“ prohodil první Jakeš.

„Hezká jako srnka!“ dotvrzoval Jiruš.

„A dobrá jako holubice!“ chválil opět Jakeš.

„Věru musí člověk Bořkovi záviděť!“ smutně doložil Jiruš.

„Nu, jen se mi do ní nezbláznête!“ nevrle utrhl se na mluvící Kilián. „Trochu hebké tváře a ztepilého vzrůstu vám dovede splést mozek jako nedospělým výrostkům; nevzpomenete při tom, z jakého hnízda vylétla! Což neznáte její mámy?“

„Ej což může dcera za matku!“ odsekl Jakeš.

„Dcera za matku!“ opakoval Kilián. „Ovoce nepadne daleko od stromu a dcera frejířky nebývá světicí. Já lituji Bořka, že hanbu matčinu kupuje s dcerou.“

„Přestaň pak, jedovatý jazyku,“ zakřikl ho Jiruš, „a neotírej se ani o Ludmilu ani o Bořka.“

„Inu poshov, Jiruši,“ bránil se Kilián, „těžko mi, viděti dceru a nevzpomenouti si na matku, jejíž hanba stála v Poděbradech na pranýři a má-li Bořek holku opravdu rád, musí být láska jeho ohně vřelejší, když dovede s ní projít i pod pranýř. Není v městě dítěte, které by po Holanové neokazovalo prstem.“

„Aj aj, totě musí být hezká věc,“ přihlásil se k hovoru jiný vojín, „máte vy tady také taková kvítka jako my v Praze?“

„Nu, Praha nemusí mít všecko sama,“ smál se směleji Kilián, zpozorovav, že Jiruš ochabuje v obraně, „tys tu dosud cizi, musím ti tedy povědĕti, oč tu jde. Tam v tom domě bydlí matka s dcerou, muž nemoha déle vydržeti s ženou, utekl před třemi lety k Žižkovi a po dnešní den se nevrací. Ženě, totiž té matce, počalo se stýskati a když se tu asi před rokem nachomýtl jakýsi dareba z Nymburka hladké tváře a slušného těla, porozuměli si. Tuším, že dareba jmenoval se Líbal a mám za to, že bezpochyby spíše hodil okem po dorůstající dceři, než po odkvétající matce. Inu, ať je tak, nebo onak, přestě-

hoval se do domu a počali tam hospodařit se starou, jako muž se ženou, na pohoršení celého města. Stará, která si hezké tváře a slušného vzrůstu helmbrechta svého uměla vážit, držela ho v klepetech a věděla, kterak ho odlučovat od dcery. Měl se tak přijít starý Holan podívat na své hospodářství, bylo by mu srdce skákalo radostí. Dcera chodila pořád uplakaná; povídalo se, že ji matka trápí k smrti pro své vlastní darebáctví. Inu arcif, milán nebyl slepý a mimo matku viděl bezpochyby také dceru, do které by se mohl člověk s dobrým svědomím zamilovati. To dobře tušila stará meluzina a toho ostatního lze se domyslit. Z počátku se ukrývali se svou hanebností mezi své čtyři zdi, pak ale počali stavěti prostopášnost svou světu na odiv, tak že slušní lidé počali se vyhýbat každému styku s nimi. To ale starou fenu ještě podráždilo, miliskovala se s záletníkem ze vzdoru takřka na veřejné ulici, tak že několikrát z toho povstal křik a pohoršení. Konečně dostala se věc k sluchu panu Bočkovi a ten podobným žertům nerozumí. Dal chopiti oba dva, postaviti na náměstí na pranýř, zmrskati do krve a darebu Líbala vyhnati z města, pohroziv Holanové, že jí učiní totéž, zapomene-li se ještě.

„Nuž, to jí vzali červa?!“ usmál se Pražský vojín.

„Chyba lávky, příteli,“ odvětil Kilián, „ta fena má draka v očích, střílí jimi po mužských až hanba. Jakpak také, když již upadla v osidla mrzkosti a hříchu, když pro nízký chtíč dovedla čest ženy položit na pranýř? Můj milý, u takových lidí laskominy nepřecházejí za den, za dva dni. Dává se jen lépe pozor. Mám za to, kdyby věděla, kde onen dareba je a že by ji přijal,

prchla by za ním; zde na ni příliš mnoho dávají pozor. Jak to s dcerou vypadá, nechci povídati . . .“

„A já bych ti neradil!“ zakřikl ho Jiruš, jehož trpělivost dosahovala již nejkrajnější meze. „Matky se nezastávám, ale na dceru mi nesahej, ta jest příliš dobrá pro nevymáchaná tvá ústa. Či bys si troufal hodit po ní kamenem?“

„Inu, pravdu sobě mluvme a dobří spolu buďme,“ chlácholil ho Kilián, „po holce bych kamenem nehodil, ale Bořkovi toho neschvaluji, že pro holku je v celém světě slepý. Takový host může zaklepat u sta dveří a všude mu otevrou; není mu třeba, aby u frejířky po kraji zlopověstné žádal za požehnání k své lásce.“

„Jdižiž, Kiliáne,“ prohlásil se Jakeš, „požehnání přinese si láska sama a já vím, že bych se sám chodil k Ludmile modlit, kdyby bylo možná. Nenít na ní stínu, jako na světici!“

„Aj aj, lidé, totě vám holka učarovala!“ pravil vojín Pražský. „A věru nebylo by divu, blízko-li jste se jí dostali pod oči; já sám ji viděl na okamžik a málem že mne cosi u srdce bolí. Kdyby byla duše podle těla, přísahal bych, že je vtělený anděl.“

„Mohl bys bez hříchu přísahat,“ svědčil Jiruš.

„Kdyby s ní nebyl čert pod jednou střechou,“ doložil Pražan, „při takových spolcích nekvete cnost, milý brachu; žena je křehké stvoření.“

„Jsi cizinec, odpouštím ti tvé utrhačné pochybnosti,“ přísně promluvil Jakeš, „mát je Kilián na svědomí; leč běží-li ti o pravdu, jdi, taž se po celém městě, kde holka vyrostla, a uslyšíš-li jediné žaloby, přijď a plvni mi do tváře. Však by ti mohlo dostačit, že Bořek děvče miluje, a Bořka znáš!“

„Což pak tu máte o Bořkovi?“ zazněla tu náhle otázka a Bořek sám, vrátiv se z vyprovázení Bočkova, stanul, aniž toho z hovořících kdo zpozoroval, u tlupy, kdež zaslechl jmena svého.

Všickni cítili se jaksi zaraženi a slova vízla jim v hrdle, nevědělit na první okamžik odpověděti. Nejprvé vzpamatoval se Jiruš.

„Aj co, Bořku, povím ti pravdu: Kilián se hádal o anděla a ďábla a přidal se k ďáblovi,“ pravil. „Dobře, že přicházíš, možná, že bych byl z něho ďábla vytloukal; pohledí-li ještě jednou neuctivě tam k těm dveřím, učiň to za mne.“

Jiruš ukázal rukou k domku a Bořek porozuměl; zahořel poněkud v líci, svraštil obočí a upřel planoucí oko na Kiliána. Zalomcovalo mu to v prsou, neboť tušil, že hovořilo se o dceři i matce a že stín matky padal při hovoru na dceru, k níž srdce své připoutal; ale přemohl se, spolkl slinu, jako by polykal hněv.

„Kiliáne,“ pravil po chvilce třesoucím se hlasem, „nikdy jsem ti posud neublížil; ale až budeš zas jednou nahlas přemýšleti o tamtom domku, dobře uvaž; mohl bych ti ublížiti, kdyby se ti jazyk spletl!“

Odvrátil se od tlupy a šel přímo do domku Holanové. Kilián pohleděl s výčitkou na Jiruše, nepromluvil však ani slova; nebylo mu do hovoru. Celá tlupa pak zdvihla se, sebrala nářadí a ubírala se k náměstí; byloť po práci, nebo dostavilo se již šero a nemilé ukončení hovoru dusilo veškeru sdílnost.

IV.

Letní vedro, roku toho zvláště veliké, zbělilo již dávno obilní klas na poli a žně kolem Nym-

burka byly v plném proudu; i za žní vedro po celé léto panovavší, nepopouštělo v síle a mnoho lidí roku toho zalknulo se při práci polní. Nebyly také žně výdatné, řídké stéblo nezadalo zubatému klasu a Nymburské chmelnice za jiných let téže doby v plné zeleni bující byly na polo poschlé. Lidé pracujíce při špatném výsledku žní s chutí nepříliš velkou, vyhýbali se co možná vedru, více za večera a za noci než za dne vycházejíce na pole k dílu. Mělť také za dne doma dosti na práci; na počátku srpna měsíce přitrhla do Nymburka celá síla Táborská na svém tažení k Poděbradům a uhostila se ponejvíce v městě, kdež ji měšťané přijali otevřenou náručí. Bylo Táborů do osmi tisíců a sám bohatý Nymburk měl co dělati s pohoštěním spojenců svých, s kterými hodlal pokusiti se o nenáviděné Poděbrady. Nepřátelství, jež panovalo mezi Nymburkem a Bočkem Poděbradským za dob, kdy Sigmundova posádka uherská vládla městem na místě a za souhlasu německého konšelstva, utlumilo se poněkud, když po sehnání posádek uherských r. 1421 s pevnějších měst u středu země i v Nymburce dosáhl živel český vlády; v kořenech svých však nevyhynulo i za doby Žižkovy na dobro, nechuť měšťana k pánu a pána k měšťanu udržovala se v jisté míře malicherným škádlením s té i oné strany, k němuž poskytovalo sousedství příležitostí dosti četných. Mohlo-li město podrážditi Bočka, učinilo tak s jakousi pochoutkou a Boček neopomenul opět městu opláceti stejnou mincí.

Když pak Boček po smrti Žižkově počal se kloniti ku Korybutovi a k mírné straně Pražské, kdežto úsilím a působením náčelníka Táborského Jana Hvězdy z Vícemilic, Bzdinkou zvaného, Nymburčané nadobro přilnuli k straně u víře a

náhledech politických nejvíce pokročilé, stavše se horlivými stoupenci Táborských, vzplanulo nepřátelství mezi Poděbrady a Nymburkem znova i u větší ještě míře než prvé. Neopomenulať také paní Alžběta, vdova po Puškovi na Kostomlatech, dobyvši si již za živobytí manželova dosti vlivu v městě, rozdmychovati nevraženi Nymburských na Bočka, k němuž osobní nenávistí hořela proto, že vypudil ji z hrádku Mydlovar a chotě u vězení umořil; vědělať msta ženy právem či neprávem uražené, kterak — nemohouc mečem — jehelnými body pronásledovati nepřítele.

A tu tedy srozuměti, že Nymburk plnou chutí připojil se k výpravě proti Poděbradům čelící. Však vraťmež se raději k pásmu svého vypravování!

Jednoho dne před samým večerem bavili se lidé v chmelnici za branou Pražskou, později svatojiřskou zvanou, pohledem na zajímavý výjev. Od brány po cestě souběžně s břehem Labským k západu vedoucí brala se o berli pokulhávajíc žena v chudobný, ano málem rozedraný šat oděná. Žena byla stařena; přece podobalo se, že nikoliv břímě let, nýbrž tíže myšlének v hlavě šedinami kryté činí krok její nejistým a vrávoravým. Každých padesáte kroků poklekla žena a zalomíc rukama, schoulila se do sebe, svěsila hlavu, bila se v prsa, opět rukama zalomila, sepjala je vzhůru k nebesům a sklonivši čelo políbila zem. Hlasitý nářek, avšak beze slov, provázel počínání její a byl příčinou, že pozornost lidí na chmelnici pracujících zvábena byla k stařeně. Ustali v práci a zahleděli se k neznámé ženě. Taťnevšímala si světa kolem sebe a ačkoliv lidé přibíhali zvědaví až k samé cestě, činila bez ustání tak, jak jsme pravili. Když se dostala na několik set kroků od

brány, což trvalo valnou chvíli, sklesla opět na kolena a po nich šoupala se za usedavého pláče a nářku na levo od cesty na malé ladem ležící místo.

Doplouhavši se až do prostřed, sklonila opět čelo až k zemi, zlíbala ji bezpočtukráte, hořekovala hlasem bolestným, žehnala místo několikráte znamením svatého kříže, střídavě vzpínajíc ruce křečovitě stisknuté k nebesům, až konečně shroutila se na pohled bezduchá na zem s hrozným vzkřiknutím. Tři dělníci chmelničtí, kteří jsouce jí nejblíže, ženu již po chvíli pozorovali, neobyčejným počínáním jejím udiveni, pospíchali jí ku pomoci. Když pak první z nich, který k místu doběhl, chopil ji za ruce, aby ji pozdvihl, vzepřela se stařena a mrštností neobyčejnou stanula na nohou, hrozíc přikvapivším berličkou vzhůru povznešenou; divoký výraz zohyzdil nehezký obličej její a oko krví zalité hněvivě metalo blesky.

„Pryč odtud s místa posvátného!“ zběsile volala sýpavým hlasem. „Pryč odtud a nedotýkejte se mne, nebo vše to neštěstí, které na sobě nosím, sveze se na hlavu vaši; pryč, pryč odtud, pravím! Zde jen bolest a zoufání má své místo, sem přijďte, až se rozloučíte s veškerou nadějí života!“

Před vzezřením stařeny a slovy jejími ucouvli lidé na krok, však v ustrnutí nemohli jaksi s místa; tajemná jakás bázeň měla je v moci.

„Nuž, co na mne hledíte?“ příkře tázala se stařena. „Nerozuměli jste mně? Já vaší pomoci nepotřebuji, nepotřebuji pomoci nikoho na světě. Či jste tak zlého srdce, že chcete radovati se z mého neštěstí? Bože, bože na nebesích, ani hoře svého nemohu skrýti před okem všetečným!“

A rozpřáhnuvši se berlí, jako by na lidi do-

rážeti chtěla, rozkřikla se znova, až jí hlas selhával:

„Kletba vám, vy bídní lidé, kletba vám stejně strašná, jako těm padouchům, kteří mne uvrhli do moře neštěstí, nepůjdete-li! Pryč odtud, pryč!“

Obličej její nabyl za slov těch výrazu opravdu děsného, tak že lidé chvatem ubíhali v místa, kde práci svou zanechali; nepochopitelná hrůza hnala je od stařeny, vždy ještě vzdorně a vyzývavě jim hrozící.

„To je lítice!“ pravil jeden.

„Učiněná obluda!“ pravil druhý.

„Ta to nemá zde nahoře v pořádku!“ tvrdil třetí, ukázav k čelu.

„Však šílena je!“ souhlasili všickni.

„Aj, nepamatujete se před rokem, když byl Bzdinka v Nymburce?“ vzpomněl si první. „Tam na onom místě spálen byl farář Rohovlad a kaplan jeho Kliment.“

„Na mou věru,“ prohlásil se druhý, „ta babice oplakává faráře Rohovlada!“

„Anebo kaplana Klimenta!“ namítal třetí.

„Snad byla s nimi ve spolku,“ prohodil první.

„A líto jí je, že se jí podobně nestalo!“ tvrdil druhý.

„Čarodějnice je, střezte se jí!“ napomínal třetí.

A utíkali všickni vespolek valný kus cesty ještě za místa, kde dříve pracovali. Stanuvše konečně hleděli za ženou, kterak si bude dále počínati. Viděli totéž co prvé; žena bila se v prsa, křižovala se, lomila rukama. Konečně znudilo se jim dívání i hleděli si opět práce, nevšímajíce si více podivínské osoby.

Stařena pak když se dosti nalkala, nahrabala si prsti s hrsť a uschovala ji v cípu šatu za ňadra.

„To jest vše mé bohatství!“ zvolala hlasem bolestným. „Když jsem tenkráte hrst popele vzíti si chtěla, vrhli mne do Labe; dobře učinili, neboť tonoucí mně omámili v srdci bolest. Jedinét to ukrutníků dobrodiní.“

Pravila a obrátila se k městu, berouc se napadajícím krokem volně po cestě. Při návratu zpočátku modlila se; čím více pak se blížila k bráně městské, tím více umdlévala i horlivost modlitby. Slova ustydala jí na jazyku, slzy osychaly jí v očích, srdce nabývalo poněkud klidu; nikdo si více nepovšiml stařeny o berli po městě kulhající. Vešla branou Pražskou, prošla ulici stejného jmena, prodrala se po náměstí skrze válečný lid Táborský, v houfech po postranství táborící, a na druhém rohu náměstí zahnula do ulice vedoucí k bráně Bobnické, kdež stanula asi uprostřed před úpravným domem. Hluboký soumrak již se kladl po ulici a proto také vrata domu toho byla již zavřena, okna pak po celém průčelí jasně osvětlena a u vnitř bylo živo; časté stíny míhaly se podél oken ozářených, časem ozval se též hluk hlasů až na venek. Dům náležel paní Alžbětě Puškové, která jej zakoupila, když vypuzena byla Bočkem Poděbradským z Kostomlat. Kdykoliv Alžběta později Nymburk navštívila, obývala v domě tom.

Stařena zaklepala berlí na vrata. Ty se po chvilce z vnitř otevřely, avšak stařeně hodlající vejíti zastoupil ozbrojený muž cestu.

„Co tu chceš?“ tázal se muž.

„Nevím, nač se tážeš a jakým právem; jdu domů,“ odvětila stařena chtějíc vejíti.

„Zpět!“ zvolal muž, tlače stařenu ven z vrat. „Sem nepatříš, dnes a zvlášť tak pozdě nechodí se pro almužnu; mámeť tu jiné lidi.“

„Ty přece mi nebudeš brániti k paní Alžbětě!?“ rozhorleně bránila se stařena.

„A jak bych nebránil!“ opřel se muž. „Paní Alžběta má zde hejtmany naše za hosty a já mám přikázání nepouštěti do domu nikoho, kdo nebyl obeslán; tys asi sotva byla obeslána? Potřebovali by tam také podobné ochechule!“

„Aby ti něco do hrdla vjelo, otrapo!“ horlila žena. „Já jdu k paní Alžbětě jako domu a ty mne tam pustíš.“

„Uvidíme! zasmál se muž a přirazil vrata, div, že stařenu nepřiskřipl, která počala tropiti povyk na ulici, až čeleď z domů sousedních vybíhala.

Na povyk přiběhl z vnitř domu známý nám Radkéř do průjezdu, tázaje se stráže po příčině hluku. Otevřeli vrata a Radkéř propukl v smích.

„Aj aj, totě naše babice, kterou paní Alžběta sebrala pod Bezdězem; nechtěla nám zůstat na Mydlovarech, že prý musí do Nymburka, nu a tu ji vzala paní Alžběta s sebou do města. Pusť ji jen sem, té se ni tobě ni komu jinému zde v domě není co báti.“ A přikloniv se muži k uchu, doložil Radkéř po tichu:

„Je trhlá na rozum a má jazyk jedovatý; nenabyl bys s ní cti!“

„Arciť že jsem nechtěla zůstat na Mydlovarech, poněvadž tam nepatřím,“ horlila stařena, když ustanuvši v křiku zaslechla předešlou řeč Radkéřovu, „a nezůstanu ani tady. Dřív ale než odejdu, chci se poděkovat paní Alžbětě za pohostinství a proto jsem přišla.“

„Však nebude tak zle, stará Háto,“ domlouval jí Radkéř, odváděje stařenu pro uvarování sběhu lidu do vrat, „nikdo tě odtud nevyhání a tento přítel zde tě neznal. Musíš mu odpustit, urazil-li

tě. Chceš-li, budeš dnes mým hostem; paní Alžběta nemá pro tebe času, máť důležitější věci na starosti.“

Háta napolo jen odmlouvala a Radkéř odvedl ji do jizby na zad dvora, kdež ji vybídl, aby si prozatím poodpočinula, než jí přinese něco k večeři. Nato odešel a Háta usedla stranou na stolici, která stála u zavřených dveří, jež vedly do sousední jizby. Za ticha, které panovalo v jizbě i vůkol ní v odporu k hluku v průčelí domu, svěsila stařena hlavu a zahloubala se do myšlének; nemusely být veselé ty myšlénky, neboť s očí ženy kanula při nich slza za slzou. Pojednou povstal v sousední jizbě šumot, který stařenu z myšlení vyrušil. Slyšela, kterak se dvéře do jizby zprudka otevřely a kterak opět se zavřely, když několik osob vešlo; hovoru, který se tam vedl, nemohla z počátku rozuměti, mluvilo více osob najednou a jeden přes druhého. Avšak v brzce poznala stařena v směsici hlasů hlas paní Alžběty a když hovor dostával se do mírnějšího proudu, dopadla jednotlivá slova, ano i celé věty dosti zřetelně do sluchu Hátina. Mimoděk stávala se stařena pozorlivější, když doslechla jmen některých náčelníků Táborských i Sirotků, jimž a o nichž platilo slovo osob hovořících. Nabyla přesvědčení, že někteří z náčelníků těch nalezají se v jizbě sousední a že rovněž jsou tam někteří čelnější Nymburčané, nejsouce jaksi ve shodě s Táborskými; pravý předmět hovoru, ba skorem hádky nebyl jí však posud jasný. Tu pojednou rozlehne se silný rozhodný hlas:

„Nelze jinak, my tam někoho míti musíme!“

„A já do své smrti zrády a špehounství nebudu přítelem!“ odporoval náruživě hlas jiný.

„Schvaluj či neschvaluj, my musíme dbáti

prospěchu vlastního," tvrdil opět první hlas, „čemu houfem vrhati lidi v jícen smrti, když úskokem lze snadněji dojíti cíle? A že za úkol bude míti zlý skutek, co na tom? Pravili jste sami, že jest člověk vývrhel, nuže nechť zlý člověk vykoná zlý skutek; člověk dobrý nepodrobí se jhu necti! Žádám, abyste ho sem vpustili, sami se odstranivše; chci s ním promluviti."

Po slovech těch nastalo na chvíli ticho, až pak ozval se hlas druhý:

„Nuž buďsi, čiň, jak uvážíš; pamatuj jen, abys důvěry své neprocenil. Pojďmež!"

Dvéře ze sousední jizby k předu domu vedoucí otevřely se a osoby, jež hovor měly, odcházely; toliko jeden muž zůstal a mocnými kroky měřil jizbu po délce a na kříž. Stařena přiklonila oko ke skulině ve dveřích; viděla, že jizba jest osvětlena, nedostřehla však osoby tam chodící. Tu opět dvéře se otevřely a jimi vstoupil muž v obyčejný válečnický šat oděný; stařena namáhala se, aby spatřila tvář jeho; bylyť dvéře naproti sobě. Avšak nepoštěstilo se jí; muž zmizel jí z dohledu. I zatajila dech, aby další nový hovor vyposlechla.

„Znáš Poděbrady?" slyšela tázajícího se muže, jenž byl prvé tak rozhodně mluvil.

„Znám dobře," zněla odpověď nově příchozího. Stařeně připadal hlas, jenž právě odpovídal, dosti známý, v rychlosti nemohla však vzpomenouti, kde by ho byla slyšela; pozornost její zvýšila se ještě u větší míře.

„Máš prý Poděbradům něco zplatiti?" zněla opět otázka.

„Ani ne tak Poděbradům, jako Bočkovi," ozval se nově příchozí, avšak hlasem poněkud nesmělým.

„Neostýchej se přede mnou, známť věc tvou a nesejde mi po ní; chci se tě jenom tázati, zda-li bys Bočkovi nechtěl dát odvetu?“

„O chuť by nebylo, jen kterak učiniti,“ směleji opět mluvil příchozí.

„Máš-li kus smělosti v srdci a odvahy, můžeš sobě i nám posloužiti za dobrou odměnu. S jitrem vytrhnem před Poděbrady, abychom s Bočkem počet učinili, a tu třeba nám koho, kdo by jsa v hradě dal nám zprávy, kde a kdy třeba narazit. Rozumíš?“

„Rozumím,“ zněla odpověď, „ale nevím, kterak zprávy podávat, budu-li jednou na hradě sevřen.“

„O tom ještě povíme si, tobě však bude na starosti, abys se na Poděbrady dostal spůsobem nenápadným, neboť slyšel jsem od konšelů, že tě vyprali z města.“

„Přijde-li na vtip, nebudu mít mozek zabedněný; jsem váš, setru-li si na Bočkovi žáhu....“

V tom okamžení otevřel Radkéř dvéře, nesa stařeně večeři. Háta ještě v čas usedla na stolici, aby nebyla postižena na výzvědách, ale hovor v sousední jizbě, jenž počal zajímati celou její pozornost a dychtivost, byl pro ni ztracen. Nevraživě hleděla na dobrodince svého a dar jeho přijala málem nelaskavě; dychtila po okamžiku, kdy ji opět opustí. Leč proti přání jejímu zdržoval se Radkéř, tu to tu ono slovo prohodiv, hledě se stařenou rozpříst hovor. Teprv když shledal, že ji k tomu nepřipraví, vzdálil se. Sotva že dvéře zavřel, sehnula se opět stařena a přiložila ucho k dveřím do sousední jizby vedoucím — leč tam bylo již ticho jako po vymření. Hátina zvědavost byla zklamána!

Divoce dupla stařena nohou a jala se za nesrozumitelných slov překulhávati po jizbě. Krmě

k večeři jí připravená dávno již vystydla, než Háta k ní přisedla, aby pojedla. Pojedla poněkud, ale brzy odstrčila krmi od sebe; nemohla jísti pro samou mrzutost a nejvíce ji trápilo, že živou mocí nemohla uhodnouti, čí známý hlas to byl, který slyšela v jizbě sousední. Čím více přemýšlela, tím více se rozptylovala paměť její.

V.

Sotva že počal den 8. srpna svítati, dostavil se pan Boček s čelnějšími hejtmany lidu svého na cimbuří věže hradu Poděbradského; mimo hejtmany a kastelána Bočkova Jana Švába povolán byl též puškař Bořek k poradě. Svěřil mu Boček vrchní řízení dělové střelby, na níž si pán hradu vším právem nemálo zakládal, a kde běželo o řádné zhlédnutí postavení nepřítele i o úradu první obrany, tam nevyhnutelné bylo slyšeti též Bořka. Přitrhlí Táboři a Sirotci již dne 6. srpna před město a obepjali je celou silou svou, rozloživše se od dvora Zbožského až po bařiny za kostelem farním k východu se rozprostírající; jižní stranu hradu a města, již oplakují proudy Labské, pustili na dobro se zřetele, neboť s té strany na útok nebylo lze pomysliti. Ještě týž den rozložili stany a zřídili hradbu vozovou proti hradbám městským, jež v nepravidelném na západ rozšířeném a pevnou branou Nymburskou uzavřeném polokruhu běžely kolem města a vlastních mnohem pevnějších hradeb a naspů hradních. Druhého dne posunuli vozy blíže k městu a počali pracovati o nejvhodnějším postavení děl i praků, jichž hojnou zásobu s sebou přivezli; k večeru schylovala se práce jejich ku konci a bylo

lze předvídati, že konečné upravení ochranných náspů kolem pušek a praků za noci snadně dovršeno bude.

Proto také bděno bylo po celou noc na městských valech od Poděbradanů, proto také Boček ještě za ranního šera vylezl na cimbuří věže, aby obhledl, kam bude míříti první ranou nepřítel, jehož útok co chvíle se očekával. Možnáť s věže přehlednouti na hodinu cesty celé okolí Poděbrad, pokud tomu nebrání les, jakoby leželo před člověkem na stole; zvláště pak k severu, kde za dob vypravování našeho až za rybník Bláto nebylo lesu, nemohl nepřítel obleženým zastříti sebe menšího pohybu a záměru, leda závojem noci.

„Věru, kdyby z nás někdo jim byl radil,“ pronesl se Boček, když byl po chvíli se rozhlížel po pracích oblehatelů a pokud šero teprvé znenáhla dennímu světlu ustupující připouštělo, celé položení jejich proskoumal, „nemohli by byli lépe věci zařídit; ve všem viděti píli a důmysl kněze Prokopa. Tam v zadu k Nymburku nechali pláň, nenamáhali se s zákopy a pokud mne zrak neklame, jest tam jediný prak proti bráně namířen; zato ale v stranu Páteckou trčí to všude proti nám jako ostny ježka. Hleďte jen tamo k Průhonu! Vše se mi podobá, že odtamtud půjde klín k bráně Chlumecké.“

„Dovol, pane Bočku,“ hlásil se k slovu Bořek, „tam na Průhoně byla mi věc na první pohled nejpodezřelejší. Zdaliž pak znamenáš při samých zahradách zákop, od Průhonu k slepé brance na levo vedený? Das do nich, ti byli špatným psem nějakým dobře zpraveni, kde naše nejbolavější místo! Hle jak souběžně se zákopem navezli malé náspy, do nichž se jako krtci zaryli s puškami. Pušky leží všude na dostřel k hradnímu

valu, budou tedy bezpochyby chtít přestřelovati nejen hradby městské, nýbrž i domy nejblíže hradu. To vše a pak ony dva velké praky přímo zde dole ke konírnám přistrojené značí, že chtějí pustiti útok poprvé hned přímo na hrad a to nikoliv přes bránu Chlumeckou, nýbrž přes valy městské uprostřed mezi Průhonem a brankou slepou. Zdají se mít odvahu, je jich dost a na několika hlavách jim nesejde; doufajíť bezpochyby, že dostavše se přes valy budou míti v městských domech záštitu, tak aby se mohli seřadit k útoku na hrad.“

„Pravdu máš Bořku,“ přisvědčil Šváb mluvícímu, „hleďtež, přátelé, jen k ležení, kterak se to všude hýbe a trojím proudem čelí v místa, které Bořek naznačil. Podobá se mi, že tu nebudeme dlouho zaháleti.“

Boček zastínil si dlaní zrak a pozoroval upnutě ruch, který se v ležení Táborském vyvíjeti počal.

„Nu, tož by čelili vlastně k hradní brance obejdouce bránu městskou k Chlumci. Troufám, že nás nenaleznou nepřipraveny.“

„Při sám bůh, že nenaleznou, pane Bočku,“ tvrdil Bořek. „Dbal jsem té věci již od těch dob, kdys se mnou promluviti ráčil u brány Nymburské. Mám tušení, žes dobře učinil, staraje se především o zásoby v hradě; zde se ubráníme samému peklu, ale města ubrániti sotva budeme s to a proto vděčni ti budou Poděbradané, žes jim otevřel útulek v hradě. Dal jsem celému městu a zvlášť starcům, ženám a dětem vědět jmenem tvým, aby připraveni byli uchýliti se do hradu, jakmile by nebezpečí hrozilo, že nepřítel valů se zmocní. Však mu města lacino nepřepustíme; dostanou-li se až k náměstí, spálím jim

s dovolením tvým domy nad hlavami, že musejí couvnout na slušnou dálku od hradu zpět.“

„Dostojíme povinnosti své,“ připomenul Boček, „avšak pokud nepřijde to nejhorší, nerad bych z lidí svých činil žebráků; hleď jen, Bořku, aby bašta u konírny a branka byla zabezpečena. Kdo z vás velí na bráně Nymburské?“

„Dal jsi mne tam, pane,“ hlásil se jeden z hejtmanů, „místo Bořka, když jsi jej vzal do hradu k puškám.“

„A máš tam koho slušného k obsluze pušek?“

„Mám lidi spolehlivé, ku kterýmž mi ukázal Bořek, zvláště Jakše a Jiruše.“

„Líto by mi bylo pušek, kdyby měly padnout v ruce nepřítele; leč šlo-li by o lidi, ztrať ráději pušky než životy lidské, a mělo-li by se přece státi, že s věže dám znamení praporem bílým, hleď couvnouti do hradu. Zde bude pak každé paže třeba.“

„Nebude čas, přátelé, abychom šli na svá místa?“ tázal se pobídkou jiný hejtman, hledě k táboru nepřátelskému. „Tamť nesou již háky a řebříky, rej počne co nevidět a já bezpochyby budu prvním, kterému dají čest prvního nárazu u slepé branky.“

„Pojďmež!“ rozhodl Boček. „Ty Švábe, buď mi stále po ruce, budeš mít na starosti houfy záložní.“

Na schodou přiskočil ještě Bořek k hejtmanovi, jenž velel na bráně Nymburské.

„Příteli,“ pošeptal mu do ucha,“ připomeň Jirušovi, co jsem mu uložil, a kdyby se mu co lidského přihodilo, pak ví o tom Jakeš; připomeň i jemu!“

Hejtman pokynul hlavou. Rozešli se po svých stanovištích, jediný Boček s Švábem v plném

odění popocházeli ještě chvíli s místa na místo bo baštách hradu, dávajíce tu a tam poslední své rozkazy, než se odebrali rovněž ostatním na valy městské. Z čelnějších válečníků zůstal toliko Bořek v hradě co velitel dělostřelectva. S vysokého náspu na zdích hradních do té míry naveženého, že dobře bylo lze přestřelovati přes střechy domů i valy městské do širého pole, bedlivě pohlížel na pohyby nepřátel, čekaje kdy se dostanou na dostřel, aby je kulí uvítati mohl; avšak při vší bedlivosti svezlo se oko hezkého jinocha nejednou k bráně Nymburské a pokaždé mu na čele vyvstal mráček starostlivosti. Snadno domysliti se, kdo byl příčinou nepokoje jeho.

Však brzo upoutal nepřítel veškeru pozornost Bořkovu na sebe; houfy Táborské zřídily se obratem ruky v šiky útočné a za hlaholu zpěvu počaly hnáti k městu. Na pokynutí Bořkovo sklonili puškáři doutnáky k pánvím a děla již dříve k houfům zamířená zahoukla poděl celých hradeb hradních na sever obrácených. Dým v kotoučích zavířil a volně pak kladl se při úplném bezvětří k zemi, tak že trvalo chvíli, než Bořek mohl jasně prohlédnouti a seznati účinek střelby. Mohl jím býti spokojen! Na dvou místech rozprášil se šik Táborských na dobro a koule Poděbradské po celé čáře roznesly smrť do houfů nepřátel. A než šiky opět srovnány byly, byly pušky znova nabity a opět zarachotil hrom výstřelu pospolného vzduchem, opět klesaly v řadách nepřátel četné oběti kulemi Poděbradskými stižené. Avšak nepořádku v řadách těch nebylo znamenati; roztříštěné klíny srazily se mžikem dohromady, zanechavše starost o raněné houfům zadnějším a již postupovaly opět prudce ku předu. Musel

býti statný velitel a obezřelý válečník, kdo v rozhodné chvíli mezi útočníky zabránil nepořádku.

„Ďas do nich!“ horlil Bořek, zpozorovav, že Táborští vzdor pohromám blíží se rychle k valům. „Totě jako by měli vše vypočteno. Hoši,“ pobízel puškaře nejbližší, „spěšte, každý okamžik drahý, pokud nepřilehnou k valům, potud můžeme jim býti do čela! Věru divno, že pušky jejich posud mlčí a že nám přepustili čest první rány!“

Avšak ještě nedomluvil, již zdvihl se směrem přes slepou branku, jež druhdy stávala blíže vchodu do nynější panské dřevnice, bílý kotouč dýmu a první kule, z děla Táborského vystřelená, zaryla se takřka Bořkovi pod nohama do prsti náspu. A jako by byla ostatní děla oblehatelů na znamení to čekala, počala pojednou chrliti zkázu i do řad Poděbradských jak na valy městské, tak i na hradby hradní a do samého hradu. Zároveň hnuli se i prakovníci Táborští a mocné kameny počaly bourati střechy domů valům nejblíže stojících a drtiti tu a tam válečníka na valech samých. I mezi puškaři Bořkovými nalézali se po prvních ranách již dva ranění a kněz Bočkův Filip, zároveň lékař jeho, musil konati povinnost svou.

„Vida, vida, také rozuměji střelbě,“ mrzutě prohodil Bořek, sám místo raněného puškaře řídě nabité dělo, „jen přátelé hezky zrychla! První klín dobíhá již městského příkopu, zdržujte mu posilu ze zadu. A sotva promluvil, již dělo vypálil, jehož koule protrhla ještě zadní řady klínu — klín však samý nerozrtrhla, aniž mu zabránila další postupování. S velkou ztrátou, avšak přece dostali se první harcovníci Táborští až k samému příkopu a za prvním klínem brzy dostavil se druhý, třetí. Šípy a kopí svištěly vzduchem, brzy musel nastati boj muže proti muži; těžiště boje sneslo se na tu

chvíli k valům městským, kdež hlavní obranu řídil sám Boček. Jakož od hejtmanů předvídáno, čelil hlavní útok na slabé valy mezi slepou brankou a branou Chlumeckou a Táborům zdařilo se pod ochranou mocných pavéz přiléhnouti až k samému příkopu, kdež ihned hozeny háky a řebříky na valy samé. Rozzuřil se prudký boj, v němž konaly se divy udatenství na té i oné straně. Starého Bočka odvahou nezastínil nikdo; nezanedbávaje povinnosti velitele jako střela byl vždy na místech, kde boj počal býti na váhách a spraviv pomocí záložných sborů Švábových půtku, vrhal se opět na jiná místa ohrožená, bráně sídla svého jako rozkacený lev. Daleko přes poledne trval boj a houfy Poděbradské tu a tam vítězně odrážejíce nepřítele nejednou propukly v hromový jásot, když nejsmělejší z Táborů, jenž se již na samé valy vydrali, zvrhli zpět do příkopu; patero velkých útoků zvráceno jest na škodu Táborskou a na několika místech zarovnával se příkop mrtvolami padlých válečníků, kdežto děla Bořkova s hradeb hradních neustále bijíce do houfů pomocných v boj vedených činila Táborům citlivé ztráty. Podobalo se také na chvíli, že divokost útočníků jaksi ochabuje a v Bočkově tváři zrcadlila se patrná spokojenost s úspěchem obrany — avšak pro ten den mělo přihoditi se jinak. Zdánlivé ochabování Táborů mělo za příčinu toliko nové ustrojení klínů útočných; ohromné ztráty, kterých utrpěli, podráždily je jen u větší ještě míře: leželo do osmi set bratrů mrtvých před chatrnými valy městskými! Přirozený pocit pomsty nedal jim tak ledabylo ustoupiti, ano uchopili se prostředku bezohledného k dosažení cíle. Ulopocen a zpocen stanul právě Boček u Švába hodlaje mu dáti do rukou na chvíli velení, když

zvláštní zvuk vzduchem se nesoucí dopadl sluchu jeho. Pohlédl rychle vzhůru a ještě dostřehl, an hořící věnec smolný dopadá právě na střechu domu poblíž valů stojícího. Zaražen a v ustrnutí vytřeštil oči na krutý ten zjev, leč ještě zraku od něho neodvrátil a již opět nový věnec zápalný, z praku Táborského hozený, dopadal na střechu druhou a v témže okamžení rozléhl se z houfů Poděbradských děsný skřek: „Hoří! Hoří!!“

Hořelo, a zžíravý plamen šířil se za zády obranců nevídanou rychlostí na obě strany. Boček, jenž za pohledu toho zlostí zbledl, kázal záložným houfům Švábovým, aby k hašení spěšily. Však Tábor nezahálel, věnec za věncem lítal na vše strany, pokud se z obou praků dosáhnouti dalo, a brzy vzdor všemu bránění stála celá řada domů na severní straně náměstí v jednom plameni; zároveň pustili Táboři nový divoký útok k městu a za zmatku požárem povstalého stanuli pevnou nohou na valech, odkud jako proudy povodně tlačili se u vražedném boji dále do města. Všechna udatnost Poděbradských přicházela neodolatelným návalem jich na zmar a Boček zápase v nejkrajnějších řadách viděl konečně nezbytí, aby couvl do hradu. K povelení jeho zavál na věži hradní bílý prapor; věděliť Poděbradští, co prapor ten znamená. Za to Tábor byl jím ošálen. Vůdcové Táborští domnívali se v znamení tom viděti pokoření Bočkovo a chuť ku vzdání-se; prudkost boje utuchla samochtě, aniž by se vůdcové k tomu přičinili. — Lid pak Bočkův, jemuž se ulevilo, provedl ústup svůj do hradu o mnoho snáze, než bylo možná za boje prudkého. Boček dobře počítal a Tábor si byl úskoku a lsti pána Poděbradského příliš pozdě svědom. Nejvíce prospěla lest ta lidu postavenému po valech poblíž

Nymburské brány a na bráně samé. Lid ten posud ani se nespeřil s nepřítelem; kdyby však Tábor byl opanoval část města při samém hradu ležící i náměstí, byl by lid ten býval odříznut a ztracen. Hejtman v stranách těch velící bedlivě pozoroval s brány průběh boje a poznávaje, že povstalým požárem kloní se v neprospěch Poděbradských, dal připomenouti válečníkům svým i lidu městskému rozkazy Bočkovy. Jak mile pak zhlédl na věži prapor bílý, kázal sníti děla s brány a rychle brátí se k hradu. Jiruš pamětliv žádosti Bořkovy pojal s sebou Ludmilu a k prosbám jejím, ač mu nebylo dvakráte milo, i matku její; v průvodu obou dostal se do brány hradní bez úrazu a nebezpečí a Bořek vřele mu stiskl ruku za prokázanou službu.

Ústup lidu Bočkova i lidu městského do hradu dál se s takovou rychlostí, že by byl Boček mohl býti s ním spokojen, kdyby kyselost nezdaru obrany města nebyla vládla srdcem jeho. Jakmile pak poslední houfy octly se na nádvoří hradním, kázal zdvihnouti most, zatarasiti bránu a bíti z děl do nepřítele, jehož přední voj vyrazil právě na náměstí. Táboři hleděli sice před střelami dosíci úkrytu v domech; leč vzmáhající se požár zachvátil takřka celé město a plamen i dým vypudil válečníky z chvilkového útulku; mělť sám Bočkův lid na hradě co dělati, aby se vedrem a dýmem nezalknul. Vůdcové Táborští seznali, že sice města dobyli, opanovati však že jeho na tu chvíli nemohou, a proto po krátkém váhání při velikých ztrátách dali heslo k ustupování, při čemž je provázela děsná hudba svištících šípů a rachotících děl na hradbách hradních. K večeru bylo celé město vyklizeno a zůstaveno úplné

spoustě požáru. Táboři ustoupili až do svého ležení, dopravujíce raněné své do okolních dědin.

„Nuž Bořku," pravil Boček výtečnému dělostřelci svému, hodlaje za ticha úplného uchýliti se do obydlí svého pro zotavení, „stalo se ti po vůli od samých Táborů. Ďas jim mozek spletl, že mi Poděbrady zapálili, věru nemají ani spáleniště užiti!"

„Ba neužijí, pane Bočku!" tvrdil dělostřelec, jehož tváře dýmem a prachem učazené takřka nebylo poznati. Nebude mi nyní třeba ohledu a zachtělo-li by se jim, usaditi se v zbořeninách, zvrátím jim je na hlavu. Však předvídal jsem, že město vezme pohromu a jsem poněkud rád tomu, že zkáza nevzešla od nás; bylo by mne svědomí hryzlo, kdybych sám byl házel smolné věnce."

VI.

Pozdě v noci vybouřili Bočka ze spaní. Přišel sám Šváb a s ním Bořek, aby mu sdělili novinu, jim samým dobře nesrozumitelnou. Boček pozdě teprv ulehl a vytržen byv z nepokojného snu i uviděv záři plamenů, město dosud zžírajících, nedomýšlel se jinak, než že Tábor za noci znova vrhl se na hrad. Trvalo chvíli než mu lichou domněnku vymluvili a příčinu příchodu svého vysvětlili.

„Nedala se odbýt, pane Bočku," rozkládal Bořek, když pověděl, že přivedli stařenu, která živou mocí bez průtahu chce s pánem hradu mluviti, „nedala se odbýt a tropila mi povyk na náměstí před branou. Spílala nám nesvědomitých psů, Táboru prodaných, jestli že jí hned do hradu

nevpustíme; zpočátku jsem myslil, že je šílená, neboť mluvila věci podivné i odkazoval jsem ji k ránu. Když pak počala ale mluviti rozumně a živým bohem se zaklínala, že by mohlo být do rána pozdě, nechtěl jsem obtížiti si svědomí a kázal jsem ji uvésti brankou do hradu. Žehnala mi za to, avšak stála na svém, že musí s tebou mluvit v tu chvíli; tu jsem vyhledal pana Švába a přivádíme ji, abys ji slyšel.“

„A kde jest?“

„Tu za dveřmi čeká,“ odvětil Šváb, „podivná osoba to, málem bych řekl, že čarodějnice, kdybych v čáry věřil.“

„Nuž tedy pusť ji jsem,“ kázal Boček.

Bořek otevřel dvéře i vešla Háta; ztrhaný zrak svůj upřela na Bočka pátravě, jakoby se ubezpečiti chtěla, že stojí před ní muž, jehož hledá. I Boček vzezřel jí bedlivě do tváře a čelo jeho se po chvilce svraštilo; poznal stařenu.

„Ký ďas mi babiznu tu opět přivádí do cesty!“ zněla první jeho nevrlá slova.

„Nemluv o ďasu, ana mne sem vede ruka strážného anděla tvého!“ vážně a s přesvědčením vnitřním odvětila stařena. „Vážila jsem cestu na hrad tvůj, abych částečně splatila dluh, jejž jsi na mne složil v Ústí zachráněním života nehodné služebnice páně.“

„Aj starucho,“ mírněji již mluvil Boček, „nepřijímám dluhu zpět, na nějž jsem dávno zapomněl; avšak rci, odkud přicházíš a kterak jsi se dostala až k hradu?“

„Však věru těžko se bylo dostat k hradu,“ živě chopila se slova Háta, „po celý den potloukala jsem se kolem Poděbrad se Zbožské i s Pátecké strany, ale všude ten prokletý Tábor mi vadil. Schnula jsem takřka úzkostí o vás zde

v městě a díky jsem vzdala bohu, když jsem seznala, že poražen couvá beliál. Ale proto přece k vám jsem nemohla s té strany i musila jsem se ohlédnouti jinde, neboť boží hlas ozýval se mi v prsou, který mi kázal jíti na Poděbrady. Nad Zbožím přebrodila jsem se v podvečer přes Labe a šla okolo Polabce, naproti městu samému, kde býval druhdy brod, pokusila jsem se o přechod a podařilo se mi. Nikdo mi více nebránil a hořící ulicí Pražskou přes žhavý rum dostala jsem se na náměstí. Díky všemohoucímu, že jsem zde; ty Bočku klidně spíš a zráda pomalu zraje....“

Háta podezřivým okem hleděla na Švába i na Bořka a odmlčela se.

„Jak? — Zráda?“ udiven tázal se Boček. „Zde na hradě zráda?“

Stařena zůstala němá a oči její jen ještě nevraživěji utkvěly na Švábovi a Bořkovi, vedle sebe stojících.

„Kdo jsou lidé tito?“ okázala k nim prstem po chvilce mlčení.

„Nedůvěřuješ jim?“ usmál se Boček. „Buď bez starosti, mojit to přátelé, a třeba-li s tvými zprávami tajiti se, dovedou mlčeti.“

„Podobá se mi, že bude třeba mlčeti, aby se jistěji hadu šláplo na hlavu,“ ohnivě pravila stařena. „Vždyť pak Tábor leží před Poděbrady!“

„Tak jest, cítíme to, starucho,“ usmívavě pravil Boček, „avšak z pouhého ležení nelekám se; setká se meč s mečem a troufám, že meč Bočkův není vetchý.“

„Ano, pane, leč víš, že Tábor vládne mimo mečem také dýkou a jedem?“

„Co tu pravíš!“ zvolal Boček. Tábor vraždí, pálí... ale dýkou nezápasí. Jdiž, nevěřím ti.“

„A přece tomu tak!“ rozhodně tvrdila Háta.

„Hodlají ti hodit štíra do hradu, který tě má utkati. Jako by z Tábora nedýchala smrt a zkáza!“

I jala se obšírně vypravovati příhodu svou jak v krčmě pod Bezdězem, tak i v domě Nymburském Alžběty Puškovy za rostoucí pozorlivosti přítomných. Bočka zprávy ty rozechvěly; byla-li Alžběta Puškova u věc zapletena, pak netušil si ničeho dobrého.

„Přátelé,“ tázal se, když Háta skončila, „měli byste na kohos podezření?“

„Po tu dobu nevěděl bych,“ prohlásil se Šváb.

„A znáš osobně každého, kdo na hradě jest?“ pátrala Háta.

„Tolik nesnadno mi říci,“ odvětil Šváb, „jest tu něco válečníků přespolních a nelze nahlédnouti každému do duše.“

„A což starucho, nemluvíš-li pravdy?“ úsečně tázal se Boček, jenž vzpíral se posud uvěřiti zprávám.

„Nemluvím-li svaté pravdy, nechť mne bůh tresce příkřeji, než mne ubohou až dosud trestal za hříchy mé!“ zvolala stařena vytáhnouc pravici vzhůru jakoby na přísahu. „Jmena zrádcova arcit neznám, také bych tvář jeho nyní sotva poznala, neboť vidouc ho tehdy na chvíli za soumračného světla v krčmě jen jako ve snu se na podobu pamatuju; ale zato mám jeden a to neklamný prostředek, nabyti důkazu. Viz pane, hlas člověka toho poznám mezi hlasů tisíci a budu moci prstem ti naň ukázat; prozatím arcit musí ti dosti být má dobrá vůle. Varovala jsem tě, měj se tedy na pozoru a věrným svým přikaž bedlivost. Z Poděbradských sotva bude, leč v Poděbradech býval a to také jedno znamení. Hle

když jsem přišla k příkopu hradnímu, ozvala se dole smečka ohařů. Vy je živíte. Nuž já spokojím se s odpadky, které házíte psům, abych mohla zůstati mezi vámi a zmařiti dílo pekelného Tábora. Budu se potloukati pilně mezi tvým lidem válečným, jako na kořist číhati budu na slovo pronešené a tušení mi praví, že zákeřníka dopadnu. Ani na obtíž ani na škodu ti nebudu, jen mi popřej, abych mohla vykonati dobrý skutek za odplatu tobě!“

Byť i výstřední se zdála slova Hátina Bočkovi, byla přece pronešena takovou vřelostí a opravdovostí, že Boček nemohl pochybovati o ryzém úmyslu stařeny. Věc byla v pravdě uvážení hodna a dle toho zachoval se i Boček; kázal stařeně odstoupiti do jizby sousední a vešel s Švábem i Bořkem ihned v úradu.

VII.

Za těsného sevření hradu Poděbradského se strany severní vojsky Táborů a Sirotků a za stálých takřka denních šarvátek i potyček, jež se ponejvíce děly v zříceninách města a k nimž Táborští útokem aneb Boček výpadem dávali podnět, uplynulo čtrnácte plných dní. Položení Táborů a Sirotků stalo se za dobu tu výhodnější tím, že posunuli ležení své až po samé valy městské, kteréž pomocí látek z pohořelých a zbořených domů opevnili nyní proti hradu samému a s kterýchž metali puškami, praky a samostříly, koule, a šípy na hrad a jeho obrance; naopak položení Bočkovo, ač výpady svými oblehatelům neunavně činil citelné ztráty a dada dvě z nejlepších pušek svých dopraviti na věž hradní, trefnými výstřely

nepříteli za dne za noci pokoje nepopřával, stávalo se víc a více nesnadné. Odraziv několikerý útok nepřítele šťastně od hradu, doufal Boček, že Tábory konečně omrzí ležení u Poděbrad; leč sklamal se. Tábor zůstal tvrdošijný v obléhání hradu a v hradu samém měl Boček nejeden svízel. Mimo četnou posádku musil na hradě živiti celé téměř obyvatelstvo města k němu se utekší a zásoby potravin počaly mizeti. I bylo třeba pomýšleti na obnovení jich; z hradu zbývala jediná cesta k dosažení cíle jenom přes Labe, an levý jeho břeh na dobro byl prost nepřátel, kteří jen tu a ondy v těch stranách konali obhlídky. Dal tudíž Boček u věci té zcela z ticha činiti přípravy. Za nějaký den houpalo se na vodě malé zátoky Labské pod jihozápadním rohem hradu u mlýna, kamž ze sklepů hradních vedla chodba, železnými dveřmi zavřená, několik lodic na rychlo sroubených. Vybraná srdnatá četa posádky vyjížděla každé téměř noci na lodicích přes řeku, aby v okolních dědinách sháněla potravu pro hrad, vracejíc se vždy ještě pod záštitou noci se zásobami k lodím a s loděmi k hradu.

Mimo obranu bylo zásobování hradu hlavní péčí Bočkovou, jehož mysl lepším zdarem obrany a picování nabývala klidu. Mrak starostí a obav, jejž objevení-se a sdělení Hátino vyvolalo nad obzor života jeho, znenáhla opět mizel. Prostřednictvím Švába a Bořka poskytl Boček hned v prvních dnech stařeně příležitoti, aby pátrati mohla po zrádci mezi lidem přespolním, a to spůsobem co nejméně nápadným. Háta proskoumala zvuky každého hlasu a pokud ochablý zrak stačil i tváře válečníků cizích, leč nenalezla ni v těch ni v oněch nejmenší podobnosti. I mezi samý lid Poděbradský sáhalo pátrání, avšak s týmže neu-

spokojivým výsledkem. Musela sama doznati, že osoba jí naznačená na hradě se nenalézá, ač ji nebylo milé — a laskavý čtenář domyslí se příčiny — viděti se sklamánu. Přece však nevzdávala se ani úmyslu ani naděje, zavděčiti se Bočkovi. Ana pak stopa jakési zrády nebyla shledána a tudíž více na možnost zrády nevěřeno, stávala se Háta lidem na hradě lhostejnou a cítíc lhostejnost tu, vyhýbala se styku s nimi. Jak prvotně se prohlásila k Bočkovi, podle toho se zachovala; nemohlo býti spořivějšího stravníka na hradě. Uchýlila se do hradního příkopu a tam v koutě psince mezi ohaři zvolila si svůj stánek spokojivši se, byla-li od deště a žhoucího paprsku slunečního ochráněna. Ohaři jakoby okouzleni přitulili se k stařeně, kteráž se spokojila s vybíráním lepších soust z toho, co ohařům předhozeno bylo; a ohaři nedotkli se žrádla, pokud Háta nevzala si svůj díl. Nejednou díval se Boček na podivné to hospodářství v psinci a soustrastným pocitem jat kázal dbáti o lepší pokrm pro stařenu. Háta jednou, dvakráte přijala dar, pak ale děkovala se z něho a vrátila se k stravě ohařů. Za ten chudý kousek almužny hleděla prospěti dle všech svých sil; k službám jejím hodil se jí dobře příkop hradní. Nedbajíc nebezpečí a úrazu za Táborské střelby na hrad, pilně sbírala každý neporušený šíp, každou střelu, každou kouli kamennou, jíž bylo lze válečníkům Poděbradským ještě užiti; tu s plnou náručí, tu opět s plným klínem vylézala po příkrých schůdkách pod brankou výpadní z příkopu, aby si od válečníků získala přívětivý pohled a aby utajeně užila přístupu mezi lid k pátrání — bdě i sně vodila mysl její myšlénka o zrádcovi, na nějž

nevzpomínal v hradě nikdo více mimo Bočka maně stařenu kdes zhlednuvšího.

A Boček měl jiné starosti na srdci, z nichž, jak jsme připomenuli, nejnaléhavější bylo zásobování hradu potravinami. Tytéž starosti měli však i oblehatelé a málem u míře ještě větší než Boček sám. Nejbližší kraj od Poděbrad na sever na dobro byl již vyssatý a Táboři nelenili prohlednouti si též dědiny na druhém břehu Labském, kdež náhodou dopátrali se, že Poděbradští o nějaký čas je předešli; jen toho dopátrati se nemohli, kudy dopravují lidé Bočkovi zásoby na hrad, nenalézaloť se udavače mezi lidem vesnickým, Bočkovi celou duší oddaným.

Jednoho dne k večeru kráčela po návsi v Přední Lhotě žena s malým ranečkem pod paží. Dojdouc k stavení, před jehož okny z hlíny uplácaná byla sedačka, sklesla na ni, opřela si dlaní čelo a hleděla si odpočinku; chudý šat její byl prachem cestným pokryt, podobalo se tedy, že delší již koná cestu. V malé chvilce potom, když usedla, vracel se vlastník domku s pole a uviděv ženu sedící přistoupil k ní.

„Na koho pak zde čekáš?“ tázal se jí.

„Ba čekám na ruku milosrdnou!“ zněla odpověď a žena pozdvihla hlavu vzhůru. Vesničan viděl, že je žena mladá, dosti příjemných tahů obličeje a oka na pohled hořem unylého. Podobalo se mu, jako by oko to bylo uslzelé i domníval se viděti na tváři poněkud bledé opravdové stopy slzí.

„Čeho pak se ti nedostává?“ tázal se opět soucitem jat.

„Všeho, dobrý muži, všeho,“ odvětila žena,

svěsivši hlavu, „nemám, kam bych hlavy uložila. Z dalekého domova přišla jsem sem, když jsem zahrabala starou matičku, jejíž dlouhá nemoc poslední majetek ztrávila; zoufalá utíkala jsem do kraje vašeho, abych si vyprosila útulek u příbuzných. A jak jsem byla zklamána! Poděbrady spálil Tábor a příbuzné mé zachvátil snad osud horší mého. Kdo se teď ujme opuštěné!“

A žena, pronesši slova s hlubokým vzlykáním, zastřela si rukama obličej i počala hlasitě hořekovati.

Vesničan, jehož prosté srdce sdělení a nářek ženin hluboce dojal, pošupoval čepici na hlavě se strany na stranu a jako v rozpacích ohlížel se kolem sebe po návsi. Zanášelť se myšlénkou, v níž nesnadno bylo rozhodnouti se. Konečně přitiskl čapku pevně opět na hlavu a ještě jednou rozhledl se po návsi.

„Slyš ženo,“ pravil polohlasitě, přikloniv hlavu téměř k jejímu uchu, „nezoufej mi, nesluší se v neštěstí zapomínati na boha! Bude-li nejhůř, rozdělím s tebou, co mého a rodiny mé. Avšak po příbuzných tvých, byli-li v Poděbradech, neplač; tyť jsou v dobrých rukou, starát se o ně pan Boček, jenž přijal do hradu celé město. Ani vlasu se nikomu nezkřivilo z obyvatelstva. A věz, ještě snad dnes budeš moci se dověděti o příbuzných svých a budeš-li na tom trvati, možná, že se dostaneš do hradu samého k nim....“

Však tu jakoby ho bylo co píchlo, zarazil se i pohlížel opět po návsi nedůvěřivým okem; pronesl neprozřetelné slovo, jež neměl svěřovati ani větru, neřku-li některému nezvanému uchu.

„Pojď, vstup raději pod krov můj,“ pobízel ženu, ač nikoho na návsi nespatřil, „tam bude slovo volnější a budu ti moci více sděliti!“

Nečekaje pak na svolení, jehož na jisto se nadál, vzal sám raneček ženin se sedačky, otevřel latová dvířka a uváděl hosta svého do dvorku.

VIII.

Za pusté noci na ten den následující, daleko dříve než kohoutí křik po druhé se ozval, nastal na širé návsi Přední Lhoty tajemný ruch; některá okna stavení jako na dané znamení rychle po sobě se ozářila a od stavení k stavení míhaly se postavy lidské jako noční příšery. Lidé potkávající-se, sotva že několik slov šeptem prohodili, ubíhali v rozličných směrech po dědině a vracejíce se mířili vesměs k stavení nám již známému, před kterým stála sedačka z hlíny uplácaná; kdo k stavení přicházel, byl ztížen břemenem všelikého druhu a břemena ta všechna skládala se po řadě na dvorku potud v pořádku, pokud tomu tma dovolovala. Vše šlo takřka z ruky do ruky, ruch tichý a utlumený řízen býti musel hlavou schopnou a zkušenou.

„Jste tu všichni?“ zavzněla po dvorku polohlasitá otázka.

„Troufám, že jsme,“ odvětíno po chvilce, když přítomní téměř hmatáním se spočítali.

„Nuže tedy. Lhotečtí, chopte se pytlů a vy Poděbradští starejte se o maso. Ty Jakši půjdeš v předu, abys dbal na cestě o bezpečí, nezapomeň tu sluch a zrak! Hajdy, hoši, čas kvapí.“

Těmi slovy dán byl rozkaz a lidé prvé v tlupu shluklí jali se znova na sebe bráti břemena, jež před chvilkou na dvorku byli složili.

„Jářku, Jiruši, na slovíčko!“ přistoupil k muži, jenž právě tlupě velel, vesničan majetník domku

a bral Jiruše stranou blíže ku vchodu stavení samého.

„Co dobrého ještě?“ tázal se Jiruš. „Peníze jsem ti odevzdal a pozejtří jsme tu opět, hleďtež zde tedy míti nachystáno.“

„Aj příteli, netýká se věci,“ pravil šeptem vesničan, na tu se spolehni, „ale dnes mám něco jiného za lubem.“

„A to by bylo?“ netrpělivě tázal se Jiruš.

„Jest u mne někdo, kdo by s vámi dnes rád na Poděbrady.“

„Kého šlaka? A kdo jest?“

„Sám ani dobře nevím, vím jen tolik, že jest ubohá sirota, opuštěná žena .... však abych nelhal, možná že také dívka; jest mladá a dost světu podobna. Chtěla do Poděbrad k příbuzným, nemajíc v celém světě útulku, a přišla k tomu nejhoršímu. Kdo by se nad ubohou neslitoval! Já jí pověděl, že obyvatelstvo je zachráněno na hradě a slíbil jsem, že za ni u tebe orodovati budu, abyste ji pojali dnes s sebou. Nemáť, kam by na kámen hlavy uložila!“

„Tak, tak,“ rozvažoval Jiruš, „a co by tomu řekl pan Boček?“

„Řekl, neřekl: pan Boček vždy chránil siroty!“

„Chránil, pravdu díš, ale ...“

„Nu co ale? Bude jí chrániti také nyní, tomu věř a nedej se zahanbiti.“

„A kdo jsou její příbuzní?“

„Říká Holanové teto a dceři její sestřenice.“

„Kého šlaka! Holanové, pravíš?“ zarazil se Jiruš.

„Ano tak jest, jsou prý to jediní příbuzní její na celém světě.“

„Pravda, Holanová je na hradě i s dcerou, avšak příteli, jmeno Holan nemá v Poděbradech

dobrého zvuku... tak, tak, Holanová! Však je tu také Ludmila a té bych ublížil, kdybych ji vstrčil pod jmeno Holanové. Ďas do toho, věru, nevím si rady!“

Jiruš máchnul několikráte rukou, jakoby nemilé položení své od sebe odháněti chtěl; vzpomněl si též na Bořka a napadlo ho, že by ani jemu neučinil vděku, neprokázav služby sestřenici Ludmilině.

„A jak, nebojí se do hradu obleženého?“ vzpomněl si na novou vytáčku.

„Jdižiž Jiruši, jakoby tam nebyla bezpečnější než kde jinde!“ namítal vesničan. „Neměj přece tak tvrdého srdce pro skutek milosrdenství.“

„Jiruši, což nepůjdem ještě?“ tázal se v tom Jakeš, přistoupiv k hovořícím. „Lidé jsou připraveni a není času otáleti.“

„Jen tedy k ďasu jděte!“ odbyl ho Jiruš. „Jdu hned za vámi.“

A obrátiv se po odchodu Jakšově opět k vesničanu, pravil:

„Kde máš tu osobu?“

„Čeká v jizbě, připravená na cestu. Hola, holka, pojď pak ven!“ zavolal vesničan do vnitř stavení. Volaná vyšla bez průtahu a Jiruš měl příležitost, při slabém kmitu lampy v jizbě hořící pohlednouti na tvář osoby. Shledal na tváři pravdu toho, co mu vesničan pověděl, zároveň pak zakmitlo se mu v paměti, že někde již tvář tu viděl.“

„Ty tedy chceš na Poděbrady?“ tázal se.

„Nemám, kam jinam; buď milosrdným a doprav mne tam,“ zněla skroušená odpověď.

„Nu já se toho odvážím; nepřijme-li však tě pan Boček, mně nepokládej za vinu. Pojď!“

A stiskna vesničanu ruku pospíchal s novou

průvodkyní svou za noční výpravou. Brzy dohonil soudruhy své i Lhotecké jim pomáhající. Do padesáti mužů kráčelo těžkým krokem v řadě za sebou po lučinách zálabských rovným směrem k hradu; na bedrách každého leželo tolik potravin, co mohl unésti, tak že trvalo valnou chvíli, než zásobníci octli se na břehu Labském přímo proti jihozápadnímu rohu hradu. Po celé cestě nebylo promluveno ni slova, nyní však popuštěno otěži jazyka, jak mile přivítalo výpravu heslo stráže na břehu u lodi postavené. Za tichého hovoru skládáno břímě na lodě a na třikráte převezeny zásoby do hradu, potom teprvé Poděbradští, rozloučivše se s pomocníky Lhoteckými, vstoupili do člunů.

Starý Boček nepřijal zprávy Jirušovy, že přivezl nového jedlíka na hrad, s radostí příliš velikou; když ale Jiruš počal líčiti bídu siroty, udobřil se brzy, kázav dovésti osobu přibylou k příbuzným. Jiruš chutě vyplnil rozkaz ten, veda hosta v místa nynější zámecké zahrady, kdež na celém prostranství k východu od hradní budovy rozbity byly stany, do nichž Boček uhostil obyvatelstvo města k obraně hradu neschopné aneb méně schopné. Skorem každá rodina měla zvláštní stan vykázaný k obydlí svému a Jiruš nejednou doprovodiv za prázdnější chvíle Bořka k Ludmile, dobře se vyznal i za noci v bludišti stanů, takže v malé chvíli stanul s cizí ženou u obydlí Holanové.

„Hoj Ludmilo,“ volal do stanu, odhaliv poněkud záslonu u vchodu, „vedu k vám návštěvu, pojď si ji přivítat!“

„Kdož pak to?“ ozvala se stará Holanová ze stanu. „Sečkejtež chvilku, až na sebe něco ho-

dím; Ludmily není doma, koná dnes v noci službu u raněných.“

„Nu ozvi pak se ty, aby tě poznali!“ pobídl Jiruš průvodkyni svou.

Ta však chvilku otálela, pak ale zvláštním přízvukem zvolala, právě když Holanová ze stanu vystoupila: „Teto, přijmeš-li pak mne k sobě!?“

„Pro bůh!“ vzkřikla Holanová hlasem pronikavým, jejž Jiruš pokládal za výraz překvapení u nenadálém a neobyčejném shledání-se. „Pro bůh, kterak sem přicházíš?“

„Teto, tetičko drahá!“ zvolala však v témže okamžení osoba cizí a vrhnuvši se Holanové v náruč zakryla jí ústy ústa; odklonivši pak ústa, pošeptala Holanové chvatem několik slov do ucha. Na to krátkým slovem Jirušovi za provodění poděkovavši, vtáhla Holanovou bez odkladu do stanu. Jirušovi podobal se spůsob přivítání nějak býti podivným, avšak čirá tma bránila mu, aby okem ukojil vzbuzenou zvědavost svou; maje pak noční výpravy až do syta, hleděl také, aby se brzy dostal na odpočinek. Postáv malou chvilku, zavrtěl hlavou a odcházel po svých.

V stanu trval přidušený hovor až po samé ráno. Sotva že se na východě šeřiti počalo, vylezla Holanová v úplném obleku ven.

„Uposlechnu tedy rady tvé,“ pravila polohlasitě ještě k vchodu do stanu obrácena, „buď připraven, aby jsi poněkud poodešel, jak mile tě zpravím, že přichází.“

A vezmouc šití do klínu usadila se hned vedle stanu; na pohled pilně pracovala, avšak celá pozornost její obrácena byla v místa, odkud se přicházelo z vnitřního hradu. Tam těkalo neustále plaché oko její.

S veselou myslí vracela se Ludmila z oddě-

lení hradu, v němž ošetřováni byli ranění váleční Bočkovi; byloť úlohou žen, věnovati jim služby, a v péči té střídaly se ženy a dívky s celou obětovností beze všeho pobízení, jedny v noci druhé za dne. Ludmila, pamětliva milovaného Bořka, jemuž nebezpečí hrozilo každým okamžením, věnovala se službě té s neunavnou horlivostí. I dnes vracejíc se do stanu po celonočním bdění, necítila se pranic unavenu, vědomí dobrých skutků dodávalo jí síly a v duši rozhostil se jí poklid, jakého jen šlechetný čin poskytnouti může. Avšak poklid ten příkře porušen býti měl v chvíli nejblíže příští.

Když se dívka dostala v dohled stanu, spatřila, anať cizí osoba odchází od něho, kdežto Holanová, jakoby nevidouc osoby té, pilně si hleděla šití.

„Dobrého jitra, matko!“ pozdravila Ludmila dojdouc k Holanové. „Dnes jsi již tak časně v práci, což pak máš s něčím naspěch? A rci mi, kdo to byl, jenž právě od tebe odcházel? Snad abys jemu se zavděčila, olupuješ se o klid a pohodlí!“

„Jsi tak starostliva o klid a pohodlí mé?“ tázala se se zvláštním přízvukem Holanová. „Ano, dítě, s netrpělivostí, s bázní čekám na příchod tvůj: kéž bych se byla chvěla nadarmo!“

„Probůh, co se stalo, matko!“ zalekla se Ludmila.

„Nic, pranic,“ sevřenými rty mluvila Holanová, „leč ty rozhodneš, co se státi má. Pojď do stanu.“

A vrhnuvši šití na zem, chopila poděšenou Ludmilu za ruku i mocí vlékla ji dovnitř stanu. Tam když se dostaly, vrhla se Holanová před Ludmilu na kolena a objala nohy její.

„Ludmilo, ty jsi hodné dítě," zvolala, ana úzkostlivá bledost rozlila se jí po obličeji, jejž povznesla poněkud vzhůru, aby očima mohla sledovati v tváři dceřině účinek svých slov dobře rozpočítaných, „Ludmilo, rci mi, mohla bys zahubiti svou matku?"

„Matko, děsíš mne, co počínáš!" odvětila Ludmila a snažila se Holanovou zdvihnouti. „Čemu ti třeba před Ludmilou klekati!"

„Nech mne jen, nech," vymkla se rukoum jejím Holanová, „odpověz nejprvé k otázce mé, pak se ti ze všeho vyznám. Ludmilo, měla bys k tomu srdce zahubiti život, který tobě život dal?"

Při vší úzkosti srdce, která Holanové z obličeje hleděla, prosvítal jí z oka divoký zlý zážeh, který Ludmile sáhal na duši; dívka nemyslila jinak, než že matka pozbyla smyslů, i počalo jí též býti úzko a litostivo kolem srdce.

„Matko drahá, čeho se domýšlíš do Ludmily!" zvolala přítulným hlasem, tisknouc hlavu matčinu k sobě. „Já tebe zahubiti! Sama život za tebe ráda položím, když tak bude vůle boží."

„Nezahubíš, nezradíš mne tedy?" vzchopila se Holanová ze země. „Ludmilo, přísahej, že nezničíš matky své!"

„Čemu pak třeba přísahati!" ulekla se opět Ludmila.

„Aj již vidím, že bys byla s to mne zahubiti . . . lekáš se přísahy!" hrozivě zvolala Holanová.

„Matko, matko, čeho ode mne žádáš!" bědovala dívka.

„Ničeho, než přísahy tvé, že nevydáš matky smrti!"

„Ba nevydám, matko."

„Přísahej!" rozhodně žádala Holanová. „Pří-

sahej při živém bohu, že slovo nesplyne se rtů tvých o tom, co ti svěřím!“

Ludmila zděsila se pohledu matčina, jenž slova ta provázel; polooblouzená a na celém těle se chvějíc vyřkla s pozdviženými prsty přísahu, kterouž jí předříkávala matka. Sotva že přísahu složila, oddechla si matka její zhluboka a setřela pot, jenž jí na čele vyvstal; obličej ženy nabyl klidnějšího, ano přívětivého rázu. Přiměla dceru, aby si sedla vedle ní na lavičku u jedné strany stanu a vzala ji za ruku, nad obyčej vřele ji tisknouc.

„Ludmilo,“ pravila, „mám se ti svěřiti s velkou věcí; pamatuj si ale, že se vše přihodilo bez vůle tvé matky a že jí nezbývá, než aby přijala, co jí osud přikázal. Vím, že se nade mnou pohoršíš, avšak hřeším-li, hřeším na dobrotivé srdce tvé, já si již jednou pomoci nemohu!“

„Ludmilo,“ začala opět po chvilce oddechu, při němž patrno bylo, že ostýchá se rozhodného slova při svém sdělení, „víš, kdo se vrátil do Poděbrad?“

Dívka vytřeštila na matku oči; první myšlénka její padla na otce vzdáleného.

„Kdo? Pověz, matko!“ vydechla tiše.

„Líbal! . . . .“

„Jakže, Líbal?!“ vyskočila dívka s hrůzou s lavice.

„Ano, Líbal,“ zcela klidně potvrdila Holanová, jíž slovem tím břímě spadlo s lehkomyslné duše, stahujíc dívku za ruku k sobě na lavici, „přišel, aby zůstal se mnou . . . . nemůže býti beze mne živ . . . .“

„Matko, matko,“ bědovala Ludmila, „zapomínáš na hanbu, na hřích . . . na nebezpečí!“

„A kterak pak?“ drze mluvila Holanová.

„Jest jednou zde; mám ho zradit? Mám vydat jeho i sebe katu? Bude mi kdo věřit, že přišel sám o své vůli?“

„Vždyť pak ho znají, jaké tu prozrazení?“ namítala dívka.

„Ne, ne, Ludmilo, neznají, nepoznají ho!“ hbitě vskočila jí matka do slova. „O tom ti ještě musím pověděti; jest přestrojen za ženu a opatřen závojem téměř neprůhledným; závoj za našich dnů nikomu není nápadný. Sami ho sem přivezli, aniž by měli nejmenší tušení, tys sama ho před chvílí viděla odcházet ze stanu. Ne, ne, pravím, nepoznají ho, nevydáš-li ty mne i jeho.“

„Nebude tedy u nás?“ dychtivě tázala se Ludmila.

„Bude u mne.“

„Pak já tě musím opustit.“

„Nesmíš, neopustíš, tím bys nás prozradila ... a tys přísahala! Tobě bude cizím .... ne, ne, on jest tvou sestřenicí, rozumíš? — Avšak pamatuj si, až po sestřenici, a nic dále. Rozumíš?“

Ludmila neslyšela více drzých slov těch; zastřevši si tvář rukama hořce plakala.

V tom rozhrnula se záslona u vchodu stanu a Bořek dával ženám dobré jitro; Ludmila i Holanová překvapením málem vzkřikly, jedna i druhá byly v největších rozpacích.

„Přišel jsem časně, není-li pravda?“ tázal se vlídně Bořek. „Nu je to jen na skok. Slyšel jsem, že Ludmila strávila celou noc u raněných a tu se přicházím pozeptat, nebylo-li by matce za dne třeba mých služeb, když dcera bude odpočívat.“

Vlastní zámínku Bořek arciť zamlčel; po celý minulý den děvčete nespatřil a obávaje se, že se mu druhý den bude stejně vésti, chtěl aspoň je-

diným pohledem na Ludmilu okřáti. Stýskalo se mu. První vzpamatovala se Holanová z rozpaků.

„Děkuji, Bořku," pravila odmítavě, stavíc se před dceru, „nebude mi třeba služeb. Ludmila je nocí poněkud utrmácena a lehne si. Přijď jindy."

Ludmila neměla té chvíle smělosti, aby uslzená vyšla před Bořka a matku ze lži kárala; Bořek pak vida, že děvče mu nepřichází vstříc, neměl rovněž smělosti, déle se pozdržeti. Zahryzlo ho to poněkud a odešel s pozdravením takřka jen ledabylým; po celý den přemítal o tom, že Ludmila ani slovem ho nezdržela.

Mezi dva a čtyřiadvacátou hodinou — dle našeho počtu mezi čtvrtou a šestou odpoledne — téhož dne cloumal pod vinicemi po břehu Labském válečník Táborský, přecházeje pod břehem stromy zarostlým semo tamo a bystrým okem pohlížeje po hladině proudů říčných. Patrno bylo, že něco očekává, co dlouho se nedostavovalo. Konečně pohodil válečník vesele hlavou; proud Labský přinášel blíž a blíže předmět, na němž celou dychtivostí utkvělo oko válečníkovo. Jak mile se předmět přiblížil, vrhl se válečník do řeky a brodil se rychlým krokem k plovoucímu předmětu. Sáhl a vytáhl z vody nevelký měchýř vzduchem naplněný, na jehož dobře staženém otvoru visel taktéž nevelký kámen. Maje kořist tu, rychle hnal se válečník z vody, namířil si přes vinice a v polokruhu zatočil se do ležení Táborského, kde přímou cestou ubíral se do stanu velitele. V malé chvíli na to, když válečník opět ze stanu vyšel, dal velitel svolati několik hejtmanů.

IX.

Jako by umluveno bylo, panoval po celý ten den klid zbraní kolem Poděbrad. Táborům nepodobalo se do útoku, Poděbradští neměli chuti k výpadu, jejž nezřídka se štěstím dost velkým podnikávali, aby vypudili nepřítele, jak mile zamýšlel usaditi se blíže hradu v zbořeninách města na straně severní. Avšak bedlivost zápasníků neochabla ni na okamžik, pokud možná bylo, pozorovali na vzájem tu i tam každý pohyb svůj.

Když temná rouška noci snesla se na živý kraj Polabský, nastala obleženým smutná práce. Dva ze soubojovníků podlehli za dne ranám svým a měli za noci pohřbeni býti. Na nádvoří sešla se téměř celá posádka i s hejtmany, pokud služba na hradbách dovolovala, a u přítomnosti Bočkově konal kněz Filip modlitby nad mrtvolami na marách položenými; jediná pochodeň vrhala mdlou záři na celý výjev, tma zahalovala výraz smutku na tvářích zástupu. Po vykonaném obřadu nešeny jsou máry na západní baštu a tam spuštěny do příkopu, kdež stála již tlupa mužů k zahrabání mrtvol pohotově. Kněz Filip sešel po schodech pod brankou východní do příkopu vedoucích k pohřebišti zatímnému, jež se nalézalo v místech nynějšího dvora mlýnského v nejzazším konci příkopu hradního, vykropil společný hrob a brzy padaly hrudy za tiché modlitby knězovy do posledního stánku mrtvých. Vzdálil se kněz, za ním odešli, s hlavní prací jsouce hotovi, i válečníci hrobníci a toliko jeden z nich zůstal, aby při mdlé záři světlušky přivedl rov nově přibylý do rovnosti s hroby válečníků, za doby obležení tam již pohřbených. Měl tam přece aspoň svědka při smutné práci; stará Háta klečela vedle nej-

bližšího rovu a podobalo se, že ponořena jest u vroucí modlitbě. Válečník hrobník si jí valně nevšímal; nebyl to první hrob, jejž kopal a zasypával, a pokaždé setrvala Háta u hrobu, když on již odcházel.

Jsa s vyvršením hrobu hotov, zabodl rýč vedle kyprého rovu, podepřel se naň s rukama na kříž založenýma a sám sobě zavzdechl si:

„Dnes mně, zítra tobě, říká kněz; a já bych říci mohl, dnes vám, bratří, a zítra mně!“

„Každému, jak pánem bohem souzeno, příteli,“ přihlásila se Háta, stanouc proti vojínovi s druhé strany hrobu.

„Tak, tak, starucho,“ trpce prohodil vojín, „vše by bylo dobře, jen kdyby se sami lidé nepletli pánu bohu do řemesla. Zběhal jsem za živobytí již hodný kus světa, ale v zemích sebe rozdílnějších všude lidé sobě rovni; líté šelmě nezadají, kde běží o krve prolévání. A ne cizí proti cizímu, chraň bůh: bratr proti bratru, syn proti otci. Šelma rve se o pokrm, člověk vraždí pro malicherné slovo, ano někdy pro pochoutku vraždění! A u nás, u nás! Kdy tomu bude konec? Každým dnem rodí se nové nepřátelství a ruší se přátelství staré, bůh kletbu vyřkl nad námi: hubtež se vespolek. A my také opíjíme se dýmem z krve bratří pobitých — bůh pomozi, může-li pomoci!“

„Hle, hle, ty mi zpíváš divnou a přece známou píseň,“ usmála se jizlivě Háta, „škoda že nápěv její v ústech tvých zní poněkud na licho! Ne, ne, příteli, neokazuj na boha, sáhni raději do srdce porušeného: bůh nezná kletby, ale lidé klnou mu skutky ďábla, on dobře činí jim, oni zlým mu oplácejí. Však třeba, abyste také zlo poznali a poznavše, vystříhali se hříchu. Těžkou

rukou dotkl se země této hospodin: kéž by krev a plamen staly se vám křtem k lepšímu životu. Ale oko vaše poraženo jest slepotou a vy nerozumíte znamením nebes. Místo k životu spěcháte k smrti. Bůh vám okázal posvátný kalich a vy, neporozuměvše, místo cností naplnili jste ho rouháním a nepravostí; tak z krásné oběti učinili jste drzou urážku bohu svému. Běda vám, běda dětem vašim!“

„Nu starucho, ty maluješ hroznými barvami,“ vložil se do slova Hátina vojín, „zde na tomto místě smrti při slovech tvých není mi volno u srdce. Jest smrť sama dosti strašna.“

„Nebuď bláhový,“ kysele opět prohodila stařena, „víš ty, co je smrť? Nevíš, a dlouho ještě nebudou vědět mudrcové světa. Dbej jen, abys si na myšlénku smrti zvykal, nebude ti pak loučení za těžko. Povím ti pohádku o smrti, chceš-li slyšet. Když pán bůh stvořil svět a lidi, lidé neumírali; i bylo pánu bohu již lidí na světě přes příliš. Lidé pak počínali býti zlí a v stáří s sebou samými nespokojeni i reptali proti pánu bohu, lajíce na svůj dlouhý život. Tu bůh rozhněval se na lidi a stvořil smrť; avšak i v hněvu svém učinil jim milosť. Dal smrti podobu anděla a poslal ji po světě; ta měla s usmrcováním lidí mnoho práce a nemohla stačiti, ač hubila pokolení lidské dnem i nocí. I přišla a stěžovala si pánu bohu. Pán bůh obával se, že by smrť všecko pokolení lidské vyhubila, kdyby ji práci usnadnil, proto učinil jinou pomoc. Jako lidem rodily se děti, tak i smrti měly se děti roditi: andělíčkové smrti, a těmi podělil bůh lidi. Když se člověk narodí, odevzdá ho pán bůh jednomu andělíčkovi smrti; avšak ten musí dříve vykonati pouť, než má k člověku právo. Jen tehdy, když rodiče na

dítěti zhřešili, odpuštěna jest pouť andělíčkovi smrti; jindy musí se dáti na opačnou stranu, než na které se ubírá člověk životem, a musí si člověka v světě hledati. Odtud pak pochází delší nebo kratší život lidí, nalezne-li je anděl smrti dříve neb později. Aby pak se mu lidé nevyhybali, chodí anděl smrti v rozličných podobách po světě; vtělí se v bol i žal, i v rozkoš, v slávu i hanbu, v hněv i lásku a nalézá nejvýdatnějšího pomocníka ve vášni lidské. — Aj příteli, za našich dob nemusejí si lidé více stěžovat na dlouhý život, nejméně pak v zemi naší! Andělem smrti je této chvíle Tábor Poděbradům a Poděbrady Táboru; zdaž víš ty sám, jsi-li synem lidským či zrozencem smrti?“

„Jdižiž, blázne, se svým blabolením!“ zakřikl vojín Hátu, jejíž slovo i významem i zvukem již příliš příkře sahalo mu na duši. „Uspoř si kázání, až se sejdeš s lidmi tobě na roveň potrhlými.“

Sotva však poslední slovo jeho doznělo, rozlehl se opodál mocný pokřik válečný a děla na baštách rozložená zahřměla téměř jedním rázem pokřiku tomu na odpověď. Táboři napadli za noci hrad, domnívajíce se, že strážce jeho překvačí Poděbradští byli však příliš bdělí, než aby jich noční lest shledati mohla nepřipravených.

Vojín, hrobník, zaslechna vřavu, vytrhl rýč, popadl světlušku, shasl světlo a úprkem hnal se hlubokým příkopem k brance, aby se dostal do hradu.

„Kletý Tábor, kletý anděl smrti!“ zvolala za ním Háta děsným hlasem a pak usedla na čerstvě vyvršený rov, hledíc klidně v stranu, kde kolem hradu zuřil boj, jakoby věc ani se jí netýkala. Lomoz válečný přerývalo časem chvilkové

ticho, za něhož stařena dobře slyšela velení hejtmanů na té i oné straně; z velení toho seznala, že Táboři pokouší se sice nabyti pevné nohy v samém příkopě a to ne příliš daleko od místa, na kterém se nacházela, leč nemuselo se jim dařiti. Noc kryla hrozné výjevy před jejím zrakem, napnula tedy sluch co mohla nejbystřeji. A tu doslechla to a ono slovo válečníka Táborského, již na samém dně příkopa, ale slovo to zmíralo v syčení šípů, bolestném vykřiknutí a smrtelném chrapotu. Podobalo se také stařeně, že vřava boje vzdaluje se z blízkosti pohřebiště a zdání to neklamalo jí; brzo doslechla velení k ústupu Táborů. I povstala s rovu a vstávající připadlo jí pohleděti skrze nedalekou střílnu ve zdi příkop uzavírající v stranu mlýna; domnívala se, že tmou noční zableskla se jí odtamtud mdlá jakás záře, což ji přimělo, aby přistoupila k střílně samé. A hle, zrak jí nemýlil!

Připomenuli jsme, že mezi západním rohem hradu a mlýnem, jenž těch dob byl mnohem menší nynějšího mlýna a sahal jen asi po vantroky nynější hlavní mlýnice, nalézala se malá zátoka Labská, v níž ukryty byly lodice Bočkovy. A právě na zátoce té dostřehla stařena podruhé zablesknutí záře, jež okamžikem opět zmizela; avšak i v té kratičké chvíli prozradila záře stařeně dosti zajímavý zjev a kde jí oko nedostačilo, přispěla bystrost sluchu na pomoc. Dobře doslýchala bušení přidušených ran a přitom ob čas šplouchnutí vody. Brzy domyslila se příčiny. Přiskočila až k samým hradbám.

„Hoj, vy tam nahoře, slyšte Hátu!“ křičela pronikavě. „Pohleďte pak přece dolů k mlýnu, co tam ďábel kutí! Hola lidé, Tábor tam u hradu

a sotva přišel ohmatat rukou, jak tvrdé jsou zdi hradní!“

„Prokletý Tábor!“ dostalo se jí odpovědi z úst hejtmana na hradbách nejblíže stojícího, nebo téže chvíle přelil se opět proud světla přes zátoku a hejtman dostřehl, kterak Táboři dole pokoušejí se dílem o proražení dveří do chodby k hradu vedoucích dílem o zničení lodic potravních. Obratem ruky namířena puška v místa ohrožená a za rachotem rány její zdvihl se dole skřek zděšení; hned nato zasvištěla celá spousta šípů a střel na odvážlivce zamířených, což přimělo Tábory k rychlému ustupování do mlýna, již od prvního požáru na polo spáleného. Když pak tlupa Poděbradských hejtmanem samým k obraně dveří chodbových na rychlo vedená dostala se na místa, shledala dvéře napolo vypálené, lodě pak s proraženými dny naskrze potopené. Na stíhání nepřátel do pusté noci městem aneb po břehu Labském nebylo lze pomysliti, aby výprava nepadla do zálohy od Táborů nastražené; pro okamžik nezbylo než dvéře dobře zatarasiti.

Zlostně dupnul Boček nohou, když uslyšel, co se u mlýna dělo.

„Das do nich!“ horlil. „Proto tedy utichli za dne, aby líčeným útokem a nocí zastřeli, že nám chtějí tou stranou na hrdlo. Ký pes je dovedl na stopu lodic a chodby. A ty lodice! Kterak bez nich zásobovat hrad? Budouť oni míti nyní bedlivější oko na Labe.“

„Poshov, pane Bočku!“ prohodil Bořek k veliteli svému. „Svěříš-li mi takovou noční procházku, zásobím jedinou nocí hrad na kolik neděl. V Libických lesích dosti je skrýší, abychom tam potrav nastřádali za několik dní, a kmenů na vor

také tam není nedostatek. Na jediném voru s několika odvážnými chlapci dostanu pod hrad víc než na třiceti loďkách — a ani čert, nerci-li Tábor tomu nezabrání.“

Boček se usmál a poklepal statnému válečníkovi spokojeně na rameno.

X.

Obležení Poděbrad protahovalo se do délky, ani oblehatelé ani obležení nemohli se posud honositi zvláštním úspěchem; rdousil toliko jeden druhého, pokud síla stačila. Boček, jemuž se poštěstilo návodem Bořkovým po vorech zásobiti hrad na delší dobu, doufal, že unaví trpělivost Táborských, tito pak majíce zprávy, že branná moc hradu není příliš velká a že Boček trpce nese ztrátu každého válečníka, k boji neschopným učiněného, doufali v dobrý výsledek ležení u Poděbrad, proti němuž zpírali se toliko někteří a to nikoliv čelní hejtmané. Důvody odporu hejtmanů těchto nestačily zvrátiti pevnou vůli Prokopovu, pokořiti Bočka; nemělit pro tu chvíli nespokojenci ničeho jiného namítati, než maření sil u vlasti a proskakující pověst, že Sigmund s Albrechtem Rakouským strojí novou výpravu proti Husitům. Kdykoliv pak pozdvihli hlasu svého, odbyl je Prokop, že po tolika obětích hanbou by bylo Táboru, odtrhnouti s nepořízenou od Poděbrad, když není jinde práce důležitější — Tábor pak že nesmí odvykati zbrani.

Na hradě, vidouce nezbytí, odevzdávali se poznenáhla s klidem osudu svému; toliko zášť proti Táboru stávala den ode dne zarytější a za častých potrček nepříteli citlivější, bojovánoť

od Poděbradských s děsným zápalem, s divokou nenávistí. Důvěřováno v pevnost hradu, obezřelost Bočkovu a statečnost i umělost dělostřelců. Jednoho dne arciť podobalo se, že důvěra v budoucnost u lidu hradebního poněkud jest zviklána. Zásoby prachu střelného, jehož ve hradě nebylo nad potřebu a jehož nové zásoby získati také nebylo snadno, uschovány byly při samé zdi nad Labem v zámecké nynější zahradě; nebyloť také bezpečnějšího místa ve hradě. Sklad obehnán byl prkennou ohradou, na zámek uzavřenou, uvnitř pak pod dřevěnou boudou složeny soudky s prachem; místo bylo odlehlé a městský lid v sousedství uhostěný měl zakázáno, meškati aneb choditi poblíž skladu. Pro větší jistotu sám Bořek přicházel, když bylo třeba, jíti do skladu pro prach. Za takové příležitosti jednoho rána nebylo lze Bořkovi, zámek odemknouti; byl zkažený, ač na něm nijaké stopy násilí neshledáno. Bořek se domníval, že snad sám zámek při poslední návštěvě skladu porušil, dal zámek uraziti a jiný pověsiti, i nemyslil dále na příhodu. Avšak pověst o tom roznesla se přece po hradě a dostala se i k sluchu Hátině; vypravováno, že se kdos dobýval na zásoby prachu. A věc ta nemálo vzrušila lid, pověsť rostla v rozměry vždy širší, až se počalo mluviti i o zrádě a pokusu, vyhoditi tu stranu hradu do povětří. Sám Bořek musel lid chlácholiti a aby mysl jeho utišil, vzal vinu porušení zámku na sebe sama. Věc se pozapomenula opět, toliko Háta nespustila jí s mysli; nemohlať zapomenouti úmluv Nymburských. Tenkráte však neprojevila domněnky ni slovem, za to ale častěji vycházela z příkopu a potloukala se po hradě, zvláště pak v stranách, kde ubytován byl lid městský.

V ten čas vládl srdcem Ludmiliným mocný

nepokoj; ode dne příchodu Líbalova na hrad sneslo se na duši dívčinu neblahé kouzlo. Tajemství, na jehož chování přísahati musela a jež ji činilo jaksi spoluvinnicí věcí světla denního se štítících, stávalo se jí znenáhla břemenem nesnesitelným a vědomí jeho otravovalo jí každý pocit, každé pomyšlení, tak že cítila se nevýslovně nešťastnou. Zachvěla se při každém pohledění cizího oka, zardívala se studem při každém namanulém oslovení z cizích úst; nedomnívalať se jinak, než že lidé musejí z tváře jí vyčísti hanbu matčinu a tím i hanbu dceřinu. Avšak osten tajemství nabyl mimoděk ještě ostřejšího hrotu, než byl pocit hanby! Ludmila arciť hleděla, aby co možná nejméně tovaryšila matce a záletníku jejímu v stanu, sotva že se tam za dne déle pozdržela, v noci ale bylo jí dobrou a vhodnou záminkou ošetřování nemocných; za to Holanová dbala, aby se vzdalování dceřino lidem nestalo nápadné a ráda blýskala se ve společnosti Ludmily před stanem, kdykoliv dcera k ní zavítala. V takových chvílích byla přívětivost a přítulnost sama, ač neopomínala vhodné příležitosti, připamatovati dceři přísahy a připomenouti jí prozřetelného chování. Jindy vyhýbala se Holanová styku s lidmi, jakož to činil i Líbal sám; sousedství téměř ani nevědělo o přítomnosti jeho, nevšímajíc si valně ostýchavé osoby ženské, za niž Líbala mělo. — Jednoho rána, když se Ludmila vracela od raněných k matce, zastihla Holanovou a Líbala, ani zabalují několik měchýřů a něco papíru v šat, jejž rychle uschovali pod malou polici po straně stanu postavenou. Ludmila hrubě si toho nepovšimla, aniž jí přitom napadlo něco zvláštního; avšak již druhého dne nato spatřila, procházejíc se k večeru po malém v tu chvíli lidupustém

prostranství u stanů, kterak Líbal poblíž skladu prachu, kamž přístup byl zakázán, hodil měchýřem nadutým a na kamen připevněným přes zeď na Labe. Učiniv tak, rychle se ohledl, jakoby se obával, že by přece mohl někým pozorován býti a Ludmila dobře dostřehla, kterak se ulekl, zhledna ji co svědka svého počínání; sotva však že dívku poznal, zmizela mu okamžitá bledost s obličeje a on hlasem co možná lhostejným pravil, přistoupiv k Ludmile:

„Člověk si také musí někdy zahráti, aby zahnal dlouhou chvíli!“ Po té s drzým úsměvem obrátil se v stranu stanu a odcházel, tváře se, jakoby opravdu hračkou byl ubíjel čas.

Avšak v Lidmilině hlavě po krátkém uvažování hlásila se strašná myšlénka, již marně od sebe odpuditi se snažila; při myšlénce té padalo tajemství a přísaha dvojnásobnou tíží na duši ubohé dívky. Maně pohleděla ještě jednou za odcházejícím Líbalem, leč k svému podivení spatřila, ana Holanová se zlostným a nenávistným pohledem v tváři, minouc záletníka, běží přímo k ní

„Viděla jsem, viděla jsem dost!“ sípěla přiduseným hlasem. „Tušení mne tedy neklamalo a já vás dostihla. Před očima mýma na sebe nevražíte a za zády se mi slezáte? A ty, ještěrko, si chceš hrát na světici?“

„Matko!“ zvolala Ludmila s výčitkou i pohrdáním, nejsouc pro urážku jí do tváře vrženou s to, nalézti vhodných slov k spravedlivé obraně.

„Mlč, ani slova!“ sípěla Holanová opět. „Což nemáš na svém dost a chceš mně ho odloudit? Jestli-že ti život milý, měj se na pozoru; však já i tobě i jemu spravím hlavu.“

A vztekle dceři pohrozivši spěchala za Líbalem, jenž rovněž udiven na počínání Holanové

z povzdálí hleděl; v hádce a nesváru viděla je Ludmila vstupovati do stanu.

Zalomila rukama — nyní teprvé cítila celou bídu svou. Nutkala ji myšlénka, aby šla a vyznala se ze všeho Bořkovi, a myšlénka ta přivedla ji k tomu, že s bolestným srdcem počala uvažovat poměr, jaký vloudil se mezi ni a milovaného jinocha za posledních dnů od příchodu Líbalova. Byltě to poměr plný neladu, jak dívce tak jinochovi bez mála nesnesitelný; prvotní přímost a vřelost mizela a na jeho místo nastupovala znenáhla chladnost i odcizenost, pro oba tím bolestnější, čím více se sobě přiznati musili, že nelze jim vyhostiti lásky ze srdce. Lidé to dobře viděli, že se muselo něco mezi milenci přihoditi, neboť rouška smutku zastírala pohled oka jindy jasného oběma, a ze soucitu i ze všetečnosti kladli otázky. Ludmila odpovídala smutným povzdechem, někdy i slzou v oku, Bořek odbyl tázající-se němým posuňkem; nikdo z nich neprohřešil se proti věrné lásce a přece jen Bořek byl prost vší viny. Za to trpěla Ludmila nepoměrně více; Bořkovi doba poskytla odlevu. Za služby na hradě plné starosti i odpovědnosti a za smělých výprav nočních, jež pro zásobení hradu pomocí lidu okolního, Bočkovi příchylného, řídil, rozptýlila se mu poněkud mysl, jen když chvíle odpočinku přišla, dostavila se trýzeň v srdci na novo. Vyhledal Ludmilu, ale pro trýzeň svou nenalezl léku; nejisté ostýchavé chování dívčino k němu, s plnou laskavostí se k ní blížícímu, mrazilo ho na duši a přece nemohl si dodati smělosti, aby zřejmě tázal se po pramenu a příčině chování toho. Hroznéť mu bylo pomyšlení, že by od Ludmily uslyšel odpověď, jež by znamenala: nemiluji tě! Raději odnášel opět nejistotu a trý-

zeň v srdci. A po každém setkání cítila se Ludmila vždy nešťastnější; oko její vyčetlo trýzeň z oka milencova a srdce káralo ji, že ona trýzní tou vinna. Duševní strastí počínala dívka chřadnouti i na těle.

Drzou urážkou matčinou, o níž jsme právě vypravovali, strojil se jí v duši obrat, neboť bol a zoufání, stud a svědomí hnaly ji k tomu, aby objevila Bořkovi pravdu, děj se co děj. Posud nehnula se s místa, na němž stála, když matka odběhla, v myšlénky své byla tak pohřížena, že mizel svět kolem ní; najednou ucítila, jak se jí klade cizí ruka na rameno.

„Bořku!“ zvolala procitnuvši ze zahloubání svého, vidouc milence státi před sebou.

„Lekáš se mne, Ludmilo?“ s netajenou výčitkou tázal se Bořek a pevně hleděl do očí dívčiných.

Jižjiž otvírala dívka ústa k osudnému vyznání, v tom ale vstoupila jí přísaha jako nepřekročitelná hráz na mysl, Ludmila se zachvěla, sklopila zrak slzami se jí zalévající a vrhla se s usedavým pláčem Bořkovi na prsa. Všecko chlácholení, všecko domlouvání milencovo nemělo účinku, křečovitý pláč nedal jí přijíti k slovu; Bořek sám již se hrozil stavu Ludmilina a bezděky octla se mu v oku slza soucitu.

Tu náhle dívka prudce vytrhla se mu z objetí.

„Bořku, neproklínej mne!“ volala bolestným, srdce rozrývajícím hlasem. Neproklínej mne, tebe milující — polituj, polituj ubohé, ale netaž se po ničem, já mluviti nemohu, nesmím! Bůh dobrotivý nechť nad námi soudí — ty nepřibližuj se ke mně, dokud on nerozsoudil!“

Bolest a láska hleděly jí z očí při slovech těch; dívka pak vztáhnuvši ruku proti milencovi,

jakoby mu zabrániti chtěla každé přiblížení, rychlým krokem odcházela k stanu matčině.

Nesnadno vylíčiti, co se té chvíle v srdci a hlavě Bořkově snulo; myšlénky šlehaly mu jako blesky skrze mozek, nezůstavujíce delší stopy po sobě, a tisíceré domněnky zápasily vespolek o oprávněnost svou. Jinoch stanul ještě po chvíli na témž místě, kde ho Ludmila opustila, aniž by byl z bludiště myšlének vybředl, aneb jasnějšího vědomí nabyl, jak souditi a co vlastně počíti. Tolik podobalo se mu za jisté, že ruka osudu příkrou avšak tajuplnou hráz postavila mezi něj a dívku milovanou, že rukou tou porušena jest v srdci dívčině jemná struna, jež lásce jeho odpovídala slastiplnou ozvěnou. Bylo mu, jakoby se loučil se všemi nadějemi života budoucího. Po posledních slovech dívčiných byl by se sám ostýchal strhnouti roušku, která mu příští dny zakrývala ve spůsobě tajemství Ludmilina.

XI.

O několik dní později v samý večer vyšel v Přední Lhotě ze stavení nám již známého vesničan, s nímž jsme se setkali již za noční výpravy Poděbradských. Stanuv před samými dveřmi na záhrobci, zastínil si dlaní oči a hleděl po slunci právě za Nymburskými věžemi zapadajícím. Bylo na tváři jeho viděti jakousi netrpělivost a podobalo se, jako by se nemohl dočkati chvíle, kdy slunce nadobro zapadne.

Dočkal se toho konečně, vklouzl zpět do stavení, kdež se ženou promluvil několik slov, a brzo na to bylo ho viděti jdoucího rychlým krokem přes malou zahrádku za stavením. Tam přestoupil

nízkou přelízku a pustil se přes úzký lán polí k blízké doubravině, jež těch dob od samé Přední Lhoty až po samý břeh Labe sáhala a po níž za našich časů jen nepatrná se udržela stopa v podobě prořídlé obory. Brzy zanikl v tamějším stínu lesa a neuplynulo ani čtvrt hodiny, objevil se na druhé straně doubraviny na břehu Labském v místech, kudy tehdy vedla cesta k brodu. První soumrak kladl se na krajinu, když vesničan prokrádaje se listnatou olšinou sestupoval až na samý kraj řeky, kdež stanul a bedlivě po okolí se rozhlížel, napínaje zrak i sluch. Až na tajemný šelest listí a temný šumot proudů Labských, jež se v těch místech přelévaly přes mělčinu, panovalo všude hluboké ticho. Vesničan ubezpečiv se co možná, že mu nehrozí u předsevzetí jeho nebezpečí, zul opánky a rychlým krokem jal se broditi přes řeku maje namířeno šikmo poněkud proti proudu asi v místa ta, kde nyní pod mostem vede postranní ulice vzhůru k ulici mostecké. Když docházel k středu řeky, zvábil na sebe pozornost jeho velký kus trní, jež proudy donesly až na mělčinu a jež tam uvázlo; na trní pak spatřil vesničan předmět zvláštního tvaru podlouhlého a kulatého, jímž vlny stále pohybovaly, zdvihajíce jej hned na povrch, hned napolo pod vodu ponořujíce. V prvním okamžení připadla vesničanu myšlénka na utopence, i pojala jej jakási bázeň; brzy ji ale zbyl a odchýlil se na několik kroků od čáry, jíž se bral, aby na věc pohleděl blíže. K svému podivení spatřil tam měchýř nadutý, jenž na trní uvízl. Sáhna po něm a vzav ho z vody, podivil se ještě více; na měchýři přivázán byl kámen, jenž ho ve vodě táhl ke dnu. A když s měchýřem pohnul, cítil v rukou, že i uvnitř jakás věc se pohybuje. Zakroutil

hlavou a pozdvihl měchýř vzhůru proti zášklebě na západní obloze posud planoucí, možná-li prohlednouti, co by v měchýři bylo. Obrysy věci uzavřené dobře pozoroval, co by věc sama byla, však nepoznal. Nepodobalo se mu však u prostřed řeky příliš dlouho otáleti, proto vzav s sebou měchýř spěchal, aby se brzy dostal na druhý břeh.

Teprvé když dojda břehu vyhoupl se na nízký parkán, jenž co nejzevnější opevnění města v stranu Labskou táhl se až po samý pivovár po břehu vzhůru, mněl se vesničan za dosti bezpečna před Tábory, aby pohodlně ohledal, co nalezl ve vodě; věděl dobře, že ve spáleništi v těch stranách Táboři neprodleli. Vyňal z plunder zavírák a prořízl jím měchýř — z měchýře pak k podivení nálezce vypadl svitek popsaného papíru. Zklamán v očekávání svém a neznaje se valně v čtení chtěl vesničan nejdříve pohoditi papírem i měchýřem, tu mu ale projela myšlénka hlavu, že by na papíru mohlo býti přece něco důležitějšího psáno, a když uvážil, že měchýř s písmem dobře uzavřeným sotva bez příčiny a účelu hozen byl do řeky, rozhodl se jinak. Vstrčil měchýř i s papírem, ano i s kamenem na provázku připevněným do plunder a rychlým krokem bral se po parkánu, mimo prostrannou ulici k náměstí jdoucí, až po samý pivovár, kdež s valu seskočiv zahnul do uzoučké tmavé uličky mezi pivovárem a sousedním domem městským rovněž k náměstí vzhůru vedoucí. Z uličky však nevystoupil hned na náměstí, nýbrž pokud soumrak valně již se vzmáhající dovoloval, pozorně obhlédl dříve celé okolí, a teprvé když neshledal ničeho nápadného, postavil se na samý roh domu městského, jsa jím poněkud kryt; odtud pak hleděl dychtivě přes

hradní příkop na baštu. kdež dostřehl temnější rysy stráže volně semo tamo přecházející.

„Hola!“ zvolal, když se stráž co nejblíže v stranu k němu přiblížila, polohlasitě, avšak tak, že strážník na nevelkou vzdálenost slova jeho při bedlivosti dosti skrovné doslechnouti mohl. „Hola, dej lépe pozor na Tábora; mohl by tě odtud dobře šípem polehtat. Prozatím tu však Tábora není, za to ale by se k vám na hrad rád dostal Kubeš z Přední Lhoty, znáš-li ho!“

Překvapený strážník rychle sklonil lučiště v stranu, odkud hlas vycházel, i přehnul se přes oploteň na baště zřízenou, aby lépe přihlédl; dostřehl také hned muže k němu volavšího u rohu domu.

„Co přinášíš?“ tázal se ho.

„Nejprv dej lučiště stranou; kdybys mne zabil, nemohl bych odpověděti k otázce tvé,“ pichlavě prohodil Kubeš a vida, že strážník lučiště odkládá, dodal: „Nesu zprávy velmožnému panu Bočkovi.“

„Nu a nemohl bys mi jich svěřiti?“ tázal se opět strážník.

„Mohl bych snad, kdybych tě znal,“ odsekl Kubeš, „leč je tu ještě něco, co nesu s sebou a toho příteli, tobě odevzdati nelze. Není-li pak kdes na blízku Jiruš zbrojník?“

Za hovoru toho bylo zatím několik válečníků, již si pod baštou v nádvoří hověli, vyšlo k strážníkovi na baštu, puzeni jsouce zvědavostí, co hovor znamená.

„Jiruši,“ volal strážník k jednomu z příchozích, „jest tu kdos, jenž se po tobě táže.“

Kubeš doslechl slov těch.

„Jiruši, jsem tu stran lesů Libických, roz-

umíš?“ ozval se. „Mám také něco, co bych rád panu Bočkovi okázal, pročež bych rád do hradu.“

„Dobrá, vítám tě, brachu,“ pravil Jiruš, „chceš-li pak do hradu, musíš se spustiti do příkopa a já ti půjdu otevříť branku; že ti bránu otevříti nemohu, nahlédneš sám.“

Kubeš neodpověděl více. Znaje dobře položení hradu, přeběhl přes náměstí, vyšinul se na zídku, jež příkop vroubila, a po svážné zdi sjel jako veverka dolů, ubíhaje dále příkopem k východní straně bašty.

Brzy stál v komnatě, slušným ale nikoliv bohatým nábytkem opatřené, u jejíhož stropu zavěšena byla cínová lampa, jasné světlo po celém prostranství vysílající; stál před samým Bočkem.

„Co neseš dobrého, Kubši?“ tázal se pán Poděbradský vlídně uvítav příchozího.

„Přicházím povědět, velmožný pane, jak jsme pořídili.“

„Sehnal-lis pak, jak lidé moji uložili?“

„A milý pane, čerstvého masa budeš míti s dostatek. Lidé dávali, aniž by chtěli bráti peněz tvých. Pomohl nám často z nejhoršího, říkali, čemu bychom nepomohli jemu? .... Do čtyřicíti kusů pěkných dobytčat máme sehnáno v lesích a vorů na ně sroubeno také dosti, proto jsem přišel, abych vyslechl rozkazy tvé, v kterou hodinu a na kterém místě máme k hradu přistáti.“

Boček vyslechl prostoduchá slova zprávy s pohnutím.

Poodpočiň chvíli,“ pravil, „a bude-li ti vhod, pojez něco z naší kuchyně, dám hned rozkaz a promluvím pak o našich věcech s lidmi svými.“

„Aj velmožný pane, neslušelo by se, vás tu na hradě vyjídati; já požil sousta již doma,“ odpíral Kubeš, „ale mám ještě něco za lubem, s čím

bych se rád pochlubil. Podivná náhoda vrhla mi to do ruky a pro tu podivnou náhodu i poněvadž písmu z hruba nerozumím, umínil jsem si, tobě to odevzdati.“

Sáhl do plunder a podával Bočkovi, co ve vodě nalezl, vypraviv krátce, kterak se přihodilo.

Z počátku usmál se Boček, zhledna věci; rozvinul papír, popošel blíže k lampě a počal čísti. Ale za čtení mu úsměv zpovolna na rtu mizel a čelo zakabonilo se mračnem hněvu.

„Ďas do toho!“ promluvil pro sebe. „Na pouhý žert toho přes příliš.“

V tom okamžení rozlítly se dvéře a jimi vrazil do komnaty Bořek na smrt bledý, s výrazem zděšení na tváři.

„Pane, zráda je v hradě!“ volal sotva dechu popadaje, dlouhý doutnák, na jednom konci ohořelý, vzhůru pozdvihnuv.

Boček se zachvěl na celém těle.

„Byl jsi u prachárny?“ tázal se s dychtivostí zimničnou.

„Byl a jdu právě odtamtud, pane; nebezpečí pro okamžik odstraněno, postavil jsem spolehlivé lidi na stráž, ale pro budoucnost . . . .“

„Okamžik vládne budoucností, Bořku,“ oddechl si Boček, „bohdá tu budoucnost zažehnáme jen když okamžik nás spasil. Hle tu celá zráda vypsána!“

„Tys o ní zpraven? — A nečinil jsi opatření?“ udiven tázal se Bořek třesoucí rukou bera papír Bočkem mu podávaný.

„Vida, vida, tedy dnešní noci útok k brance, až prachárna vyletí,“ mluvil přerývaně dále, nahlížeje do lístku, „výbuchem sboří se Labské křídlo hradu . . . zmatek nás zardousí . . . o stráž u branky bude postaráno . . . vida, vida chytře si

chtěli navleci ale sklaplo jim! Nyní již prachárna nevyletí, a přijdou-li s útokem, vrátí se s krvavou hlavou, o to se postaráme. Ale pane, pane můj, proč jsi otálel, kde každá chvilka hrozila zá-hubou?!“

„Milý Bořku, neotálel jsem,“ pravil Boček, „té chvíle teprvé odevzdal mi tento muž lístek a já sotva ho přečetl, již tys tu byl s potvrzením děsné zprávy, jíž jsem ani prvotně uvěřiti nechtěl.“

„Budiž bůh pochválen, jenž řídil kroky muže toho!“ zvolal Bořek. „Já, kdybych se byl o příchodu Kubšově maní nedověděl, byl bych také v tak pozdní dobu k prachárně nešel, chodívámť jindy teprvé ráno. Leč tuše příčiny příchodu Kubšova, že snad bude třeba výpravy, chtěl jsem na zítřek vzíti zásobu prachu a vstoupiv za soumraku do ohrady shledal jsem tam tento doutnák až do sudu položený a z druhého konce volně hořící. Za hodinu, za dvě mohlo tu býti neštěstí. Nu chvála bohu, neštěstí odvarováno — ale zrádce jest na hradě. Ni okamžení nelze promeškati, aby se šláplo zmiji na hlavu a potřely se zločinné zámysly její.“

Ještě Bořek nedomluvil, když přede dveřmi komnaty povstal hluk prudce se vzmáhající.

„Pusť mne tam, já musím k Bočkovi!“ bylo slyšeti dutý hlas Hátin. Boček přistoupil rychle ke dveřím a otevřev je spatřil, kterak Jiruš hmoždí se se stařenou, bráně jí v přístupu.

„Co se tu děje?“ tázal se přísně.

„Rač odpustiti, milosti,“ omlouval se Jiruš, „přiletěla sem jako zběsilá, až z ní šla hrůzu, a já se obávám, že nemá kalých záměrů; pro živý svět nechce říci, co by ti chtěla.“

„Holobrádkům nevěsí se na nos, co má zůstati tajno!“ rozkřikla se Háta a vytrhnuvši se

Jirušovi z rukou vskočila dveřmi do komnaty, až se Boček sám zalekl. Háta nevšimajíc si leknutí velmožova přirazila rychle dveře.

„Bočku!“ jala se tajemně mluviti. „Bůh vyslyšel prosby mé a vydal nepřítele v ruce tvé, bůh slitoval se nad ubohou Hátou, že ti odkryti může zrádce tvého a vás všech: budiž bůh pochválen!“

„Co pravíš?“ podivil se Boček.

„Pravdu dím, pane,“ klidně rozhovořila se Háta. „Zrádce a vrah tvůj uspává se v bezpečí, netuší, že odbila hodinka jeho. Slyš mne, Bočku, a pak jednej. Když jsem dnes s bašty chtěla sejíti dolů do příkopu k svému obyčejnému noclehu, zacházelo právě slunce a já ani nevím jak, usedla jsem v krytém koutě zdi, v místech, kde několik výklenků po sobě běží, i zahleděla jsem se na zapadajícího velikána plna myšlének smutných o zmařeném životě. Teprvé za nějakou chvíli dopadl sluchu mého šepot dvou lidí v nedalekém výklenku a já brzy poznala z některých slov, že se tam sváří dvé žárlivých milenců. Trpce jsem se usmála v duchu a byla bych dále nenaslouchala, tu padlo ale hlasitější slovo, jehož jsem se málem zalekla. „Nesmyslná! Vraždou prozradil bych vše a ty bys pak věru nevzala podílu závidění hodného!“ ozval se jeden hlas. „Ale život její vraždí lásku mou,“ odpovídal hlas druhý. „Ty se odtud více nehneš jako já. O ni jest postaráno, bude tě očekávat na osudném místě, jak jsem ji vybídl; za hodinu, za dvě je po všem a na mrtvolu její nebudeš žárliva,“ ozval se opět hlas první. „Vraždit tak, neb onak, což jest-li smrti přece ujde? Jedno máchnutí tvou dýkou bylo by dostačilo!“ odpovídal hlas druhý. „Zuřivý běse, není ti všeho ještě dosti, čím jsem pokálel své-

domí své?“ rozkřikl se divoce hlas první a mne při hlasu tom přirozeným zvukem pronešeném div neustydla krev v žilách. Bočku, byl to hlas onen, jejž jsem slyšela v Nymburce, když se umlouvali o tvou zkázu, byl to hlas zrádce, po jehož stopě jsem tak dlouho pásla a kterýž zajisté nastrojil ti nyní sítě pekelné. I zdvihla jsem se, dále neposlouchajíc, komu ještě navlékl osidla, a liščím krokem soukala jsem se na druhou stranu bašty; myslím, že mne nezpozorovali a půjdeš-li hned, napadneš zrádce na témž místě. Já sama tě povedu, pojď!“

Boček vyměnil s Bořkem významný pohled.

„Jest to v pravdě pokynutí ruky boží,“ pravil pohnut, „že vás všecky tři té chvíle svedla k starému Bočkovi. Nelze otáleti, na díky pro vás zbude ještě Bočkovi času, nyní raději k dílu. Ty Bořku, vezmi několik odhodlaných lidí, opatř světlo, aby bylo po ruce, až ho bude třeba a především hezky z ticha, ať šelmu nevyplašíme před časem z brlohu; mohlať by se pokusiti o zoufalý skok s bašty nebo do Labe!“

Řekl, sejmul se stěny válečný svůj meč a odcházel v průvodu osob v komnatě přítomných. Bořek pojal s sebou mimo Jiruše na cestě čtyři známé válečníky, na jichž odhodlanost se mohl spolehnout, opatřil se světluškou, již ukryl pod šat, a tak celá výprava u nejhlubším tichu nočním ubírala se přes nádvoří k brance v místa, jež stařena naznačila. Když se dostali k výklenkům, přiklonila Háta ústa k uchu Bořkovu.

„Dej pozor na třetí výklenek,“ šeptala mu.

S vytasenou zbraní obstoupili úkryt zrádcův a Bořek vyňav náhle světlušku pustil plný proud světla do výklenku. Málem by byl však ustrnutím téže chvíle zavrávoral — proud světla ozařoval

mu známé tahy v obličeji Holanové a domnělé příbuzné její!“

Válečníci však již padli na kořist svou tak prudce, že Líbalovi nebylo lze užiti dýky, již k obraně z pasu vytrhl; v nejbližší chvíli Holanová i záletník její leželi svázáni na zemi a na poplach Bočkův sbíhal se lid. Brzo ozařovaly pochodně celý výjev. Háta odezdala se radosti bezmírné, jako by opět okamžité šílenosti propadla, obskakovala kolem svázaných jatců a volala: „Jen mu strhněte škrabošku s těla, v kterou zrádu svou ukrýval, nechť zráda stojí tu v nahotě před vámi!“ Kubeš pak pohlednuv bystřeji na tvář Líbalovou zděšen uchopil Jiruše za ruku.

„Nevyzpytatelné jsou cesty páně,“ šeptal mu, „my dva jsme otrapovi ukázali cestu do hradu!“

A Bořek nemohl nabyti jasného vědomí, co se s ním děje; nyní teprvé počal uvažovati vypravování Hátino v komnatě Bočkově a strašné tušení rylo se mu do duše. Mohl-li býti kdo jiný než Ludmila, o jejíž záhubě mluvili Líbal a Holanová?

I odtrhl se od tlupy a letěl k stanu matky Ludmiliny — nalézl stan prázný a běžel v stranu prachárny. Za prachárnou u samé zdi domníval se viděti postavu lidskou; přiběhl tam a zvolal: Ludmilo!

„Bořku, neměl jsi mne vyhledávat, žádala jsem tě za to,“ ozvala se dívka smutným hlasem „za nějakou chvíli bude rozhodnuto; matka mi dala vzkázat, abych zde na ni čekala, chce prý rozvázati děsné kouzlo s duše mé, chce dáti mír srdci mému a vrátiti mne tobě. Odejdi, nech mne zde o samotě!“

„Ludmilo, Ludmilo má,“ zvolal jinoch sevřev dívku do náručí, „tuším, ano vím, jaké kouzlo to

bylo! Ale kouzlo to již odčarováno jest, arciť že spůsobem příkrým. Tvůj jazyk nemusí skrývati více tajemství — pojď a viz sama!“

V blaženém pocitu, že milovaná bytost mu zachována jest, odváděl dívku bez mála násilím v stranu k brance.

XII.

Ještě téže noci zasedli hejtmané Poděbradští k soudu hrdelnímu, jejž řídil sám Boček. Svědků obviňovacích byla celá řada; však ani těch třeba nebylo. Líbal vida, že z léčky více nevyklouzne, seznal veškeru svou vinu, toliko zarputile mlčel k otázkám po osobách, které ho najaly. Ani hrozba ani muka neměly účinku. Holanová nevěděla mnohem více pověděti, než o své hanbě a černém zámyslu, ze žárlivosti sprovoditi vlastní dítě se světa; dle samého seznání Líbalova nevěděla o záměrech zákeřníka až po samý osudný večer ničeho bezpečného.

Nejvíce hnětlo Bočka, že nemohl se dopíditi původu osidel mu strojených, neboť jediné seznání Hátino z návštěvy Nymburka vrhalo na jejich počátek mdlé světlo. I odhodlal se darovati zákeřníku život, vyzná-li o těch, kdo ho vyslali. Líbal chvíli uvažoval. Snad ale, že se domýšlel kterak by prozrazením vyvolal na sebe zajisté pomstu rovně zhoubnou, setrval v zarputilosti své, odepřelť vše další sdělení na dobro. A zarputilosť ta rozdurdila Bočka u nejvyšší míře.

„Při sám bůh!“ rozhorlil se prchle. „Stár jsem, pravda, a nemám daleko do hrobu, ale nechť svět plvá do tváře Bočkovy, jest-li okamžik života zmařím, abych v něm netrestal svých ne-

přátel, jmenujtež se Táboř nebo Nymburk. Nymburku, tys porodil a vyslal jedovatou zmijí na mne, nediv se, vrhne-li ti Boček jed do vlastních žil zpět. Přátelé, učiňte nález!“

S těmi slovy obrátil se od Líbala opět k soudcům hejtmanům. Hejtmané povstali a výrok jejich zněl na utracení obou vinníků; Líbalovi přisouzena oprátka, Holanové pytel a voda, onen vítal nález drzým jízlivým smíchem a láním, tato klesla do mdlob.

Když Boček odcházel ze soudní síně, vrhla se mu Ludmila, vedená Bořkem, k nohoum, úpěnlivě žebrajíc za milost pro matku.

„Dítě, dnes nezná Boček milosti,“ přísně odtušil Boček, „buď vděčna prozřetelnosti nebes, že tě sprostí dračice, jež chtěla bídnou vášeň živiti tvou krví. Však se bez ní v životě neztratíš!“

Pohleděv významně na Bořka odešel. Ludmilu, jež předchozími událostmi již nad míru rozrušena byla, schvátila myšlénka na strašný konec matky na dobro; jako květina nemilosrdnou rukou podkosená sklesla dívka k zemi, sotva že ji Bořek zachytil do náručí. I museli ji odnésti do stanu, kdež Bořek brzy seznal, že utrpení duševní hrozí proměniti se v chorobu těla.

Ve čtvrt hodině na to zarachotil řetěz zdvihacího mostu u hlavní brány, most padal do svých veřejí a jak mile dopadl, hrnula se přes něj směsice lidu dílem zbraní, dílem rozličným náčiním opatřeného. Několik mužů z předu neslo sloup. V dálce asi dvacíti kroků od příkopu přímo naproti uličce k městské brance vedoucí stanul lid a ti, kdož rýče a motyky přinesli započali práci; v brzce byla jáma vykopána a stejnou rychlostí vztyčen do ní a upevněn sloup. Jakmile pevně stanul, hnul se z nádvoří hradu jiný proud zbroj-

ných — vedli u středu svém Líbala spoutaného, s špejlem v ústech. Poprava vykonána za hlubokého ticha, lid se vrátil do hradu a na pustém náměstí houpal se trup odsouzence.

Tétéž chvíle utracen dole pod hradem druhý život; Holanová v pytel zašitá vržena jest u zátoky Labské nad mlýnem do řeky.

Za popravy vyšli z hradu též Kubeš s Jirušem, majíce rozkazy Bočkovy, aby druhé noci dopravili obleženým špíži v lesích nashromážděnou. Rozčilení lidu hradního neutuchlo po samé ráno; nikdo nemyslil na spánek a odpočinutí, byloť příliš příkré, co se událo, aby rozrušení tak snadno se ukonejšilo. V shluklých tlupách hovořilo se o zrádě a zrádci, jejž z dřívějších dob mnozí znali, o záletnici Holanové i o staré Hátě, jež nyní teprvé nabyla u lidu neobyčejné pověsti, o Bořkovi a ubohé Ludmile, jíž obecně litováno.

Strážím Táborským rovněž neušel ruch na hradě panující a slyšíce padati most volaly na poplach, domnívajíce se, že strojí se vypadnutí od obležených, na které v hradě arciť nikdo nepomýšlel. Voje Táborské stály k boji hotové až po samé ráno, teprvé rozbřesk denního světla poučil je o příčině nočního hnutí. Smělci odvážili se až k samému sloupu, na kterémž trup Líbalův visel, a zvěstovali hejtmanům, co viděli; byliť mezi nimi i Nymburští, kteří Líbala dobře znali, a tu mohli pověděti. Byloť pak nemalého shluku i v ležení Táborském, kdež vůdcové již minulého večera nemile to nesli, že od Líbala obvyklá zpráva nedošla; nyní tušeno, co se v hradě asi událo.

Nastávající den byla neděle, na kterouž připadala památka Michala archanděla; lid Táborský i lid Bočkův světil neděli, nepomýšleno tudíž

ani s té ani s oné strany na nepřátelství a konáno bohoslužbu. Lid Bočkův zvědav byl, kterak se bude nepříteli chovati, zvěděv, že zničen jest vyzvědač na zkázu hradu vyslaný. Válečníci na baštách i ve věži nad branou naschvál tedy nepřekáželi smělcům, kteří se odvážili až k sloupu, toliko že ustrnutí Nymburských provázeli posměchem, ano nebránili ničím, když později silná tlupa přišla, aby tělo vyzvědačovo sňala s potupného břevna. Hoďte si sítě do Labe — voláno za lidem, s trupem Líbalovým odcházejícím — vylovíte, co zákeřníku schází; takto měli byste zrády jen půl!

K poledním vyšel Boček na věž, aby obhlédl, jakož často činíval, položení nepřítele. Shledal se tam s Bořkem, jenž tam meškal za týmže účelem; oko jinochovo hledělo polo smutně, polo divoce a věštilo, jak bylo Bořkovi okolo srdce.

„Co nového hochu?“ tázal se mistra puškaře.

„Pokud jsem viděl, nic, pane!“ odvětil tázaný mrzutým hlasem. „Troufal jsem, že šibenice Líbalova bude klínem do vosího hnízda a že se vosy rozletí na nás; dal jsem tudíž vše připraviti, abychom jim mohli přistříhnouti křídla. Leč všude ticho, nikde se nic nehýbe; za to vrhli se na modlení, viz jen, pane, tamto ke kostelu.“

Boček, jehož zrak připomenutím jmena Líbalova příkře se zachmuřil, přilehl k obradlí zdi, opřel o ně rámě a skloniv na dlaň čelo, zahleděl se na chvilku v stranu tehdejšího farního, nyní děkanského chrámu. Po straně chrámu směrem k obydlí farářově stávala tehdy nevelká dřevěná zvonice, nynější věže, kteráž hlavní vchod zakrývá, posud nebylo; na sever pak od chrámu a zvonice rozkládal se v místech nynější silnice a domů za děkanstvím prostranný hřbitov městský. Na hřbi-

tově tom shromážděná byla obec Táborská, poslouchajíc řeč kněze s výstupku zvonice k lidu mluvícího. Trpký úsměch přeletěl Bočkovi přes rty, když byl chvíli na shromážděný lid nepřátelský hleděl.

„Hm, Bořku, kněz jim káže," prohodil pán hradu k puškaři svému, „a oni se modlí, aby jim bůh vydal v ruce tu šelmu Bočka. Neviňátka!"

„Tak jest, pane," odvětil puškař, „líbezná musí být modlitba bohu, když se k ní opatří obět krve lidské, krve bratrské."

„Polituj bože," vzdychl si Boček, „tak již zvrhli jsme se v boji za zákon páně, z cnosti vyprýštila neřesť a vášeň panuje v srdcích našich. Mysl zaplavena jest hněvem a srdce baží po pomstě. A bůh mi odpusť, sám se více nepoznávám, vášni více neubráním se. Pouhé jmeno Tábor jest mi vyzváním k boji a já s rozkoší brodím se v potoku krve jeho. Vše cítění, vše snažení a bažení má jeden střed, jeden cíl: zničiti ty, kdož strojili a strojí záhubu mou. Bořku, já to cítím, kterak střemhlav vrhám se do nízkého kalu života — ale oni, oni mi tam okázali cestu. Nuže nechť letí kámen zlobou vržený a drtí, koho na dráze své stihne; Boček věru ho nebude samochtě zastavovat!"

Se zarytým hněvem mluvil Boček poslední slova a na záští velitele rozžehla se i zášť puškaře.

„Slyš, pane," pravil Bořek nepřátelským zrakem hledě k shromážděným na hřbitově Táborům, „nebudeš-li míti ničeho proti tomu, pošlu jim tam posla lásky naší, aby se s ním potěšili při modlitbách svých."

A nečekaje odpovědi pána přistoupil k pušce,

řídě ji pod samou zvonici, kde hlava vedle hlavy stáli Táboři.

„Jak oni nám, tak my jim, pane Bočku!“ doložil bera doutnák hořící do ruky, když pušku zřídil. Boček s němým hněvivým vzezřením sledoval počínání puškařovo, teprvé když Bořek sklonil doutnák k pánvi, trhlo to jím jaksi. Však téhož okamžení vyšlehl plamen a dým z jícnu děla a zkázonosná kule zasvištěla vzduchem — za hromovou ránou na věži ozval se divoký vskřek na hřbitově. Lid kolem zvonice rozprášil se na vše strany a v nejvyšším zděšení ubíhal zpět k ležení. Neméně než jedenácte mrtvol leželo pod nohama kněze na úpatí zvonice; kněz sám, zprvu leknutím nemoha se hnouti, dal se potom na útěk.

V ležení Táborském způsobila neblahá příhoda ta bouřlivý poplach, tím úsilnější, poněvadž rozrušení odpravením Líbalovým povstalé trvalo posud u své míře; i očekáváno vůbec, že Prokop splatí Poděbradský pych útokem. Však nebyl den ten příznivý oblehatelům. Kněz Prokop dal sice svolati náčelníky vojsk a hejtmany, avšak za příčinou naprosto jinou.

Nedlouho před osudným výstřelem s věže hradu Poděbradského stihl do ležení Táborů jezdec na koni dlouhou jízdou umořeném a poptav se po stanu velitele valnou chvíli soukromí rozmlouval s Prokopem. Ti, kdož po rozmluvě zhlédli tvář kněze, spatřili ji zasmušilou a vidouce, že nevraživým okem dává rozkazy o svolání hejtmanů a že zprávu o pohromě lidu na hřbitově městském s jakousi nevrlostí přijímá, tušili, že jezdec nepřinesl zpráv potěšitelných a že svolání hejtmanů

sotva děje se k vůli Poděbradským. Než lid obecný věřil, že vůdce kuje plány na Bočka a rozdrážděnosti své ulevoval slovy pro Poděbradské nepříliš lichotivými.

Asi v hodině na to byla válečná rada pohromadě v stanu Prokopově a kněz vůdce jal se sdělovati shromážděným zprávy, které jezdec přinesl. Neznělyť zprávy ty vesele a neučinily příznivého dojmu na hejtmany. Od jihu hrozilo zbrani husitské nebezpečí nemalé. Za dob, kdy síla husitská po skvělém vítězství u Ústí rozdrobila se nesvorností na nepatrné částky, kteréž dílem mezi sebou se svářily a potíraly, dílem v krajinách pohraničných v bojích osamotnělých měřily se s nahodilými se houfy křižáckými, sebral vévoda Rakouský Albrecht pomocí císaře Sigmunda voj okolo šedesáti tisíců branných, jímž hodlal vtrhnouti do království. První válečný podnik jeho bylo obehnání pevného města Břeclavi, kdež se byla zavřela silná posádka Táborská za velení hejtmana Prokůpka; Albrecht s celou silou přilehl k městu o svatém Bartoloměji i jal se dobývati ho s celým úsilím i uměním válečným doby té. Však Táboři v městě sevření po celé tři měsíce mařili veškeré úsilí oblehatelův, činíce jim škody nemalé a ačkoliv sami citelné měli ztráty za stálého trčení s nepřítelem desetkráte silnějším, bylo by jim přece se poštěstilo města ubrániti, kdyby nejkrutější nepřítel hlad se byl nedostavil do města. Prokůpek vida nemožnost zásobení na rychlo vyslal posla, jemuž poštěstilo se projíti řadami nepřátel, ku knězi Prokopovi, aby nemeškal přitrhnouti mu bez odkladu k pomoci, nemá-li jinak pevné město i posádka padnouti v ruce nepřátel.

„Přijal jsem poselství bratr od bratra," kon-

čil Prokop sdělení své, „nelze mi zůstaviti Břeclav a bratry naše v krutém objetí nepřátelském co jistou kořist jejich a těžko mi také odtrhnouti od Poděbrad, kde již tolik obětováno, beze všeho úspěchu. Sezval jsem vás tudíž, bratří, abyste se uradili a na čem zůstanete, rád se tomu podvolím.“

Na tvářích hejtmanů jevilo se překvapení, při některých pro neočekávanou novinu, při druhých za tou příčinou, že ze slov vůdcových prozíral úmysl, vymknouti se slušným způsobem z marného obléhání Poděbrad; někteří hejtmané pak cítili jakés zadostučinění v mysli své. Byliť to ti, kteří po delší dobu již nevražily na válčení s Poděbradskými. Nastal horlivý hovor i sdílení náhledů vespolných: podle náhledů těch shlukli se hejtmané v skupiny, z nichž brzo ten brzo onen přistoupil k Prokopovi, aby ho několika slovy sklonil k náhledu, jenž se mu nejlepším býti podobal. Po nějaké chvíli pokynul vůdce Sirotků Královec shromážděným na znamení, že k nim promluviti chce.

„Bratří!“ oslovil je, když vše umlklo. „Netřeba nám dlouhých řečí. Zajisté mi každý z vás přisvědčí, že bratřím v Břeclavi pomoci musíme, a rovněž tak sotva kdo odporovati bude, že nelze nám jen tak na zdař bůh odtrhnouti od Poděbrad, kde ovoce již pro nás zraje. Mám tedy za to, abychom se rozdělili a jedni vydali se k Břeclavi, co zatím druzí tu dorazí Bočka.“

„Aj Královče, ty málo ceníš Bočka co nepřítele a ještě méně vojů Albrechtových!“ ozval se Roháč z Dubé. „Nás tady sotva do osmi tisíců a rozdělíš-li sílu naši na dvé, kterak se chceš opatřit tu i tam? vždyť pak dlouhý čas, jejž před Poděbrady již trávíme, s dostatek okázal, že v té

síle, kterou máme, Bočkovi dobře čeliti nemůžeme. Ne snad že bych Bočkovi přál, bůh uchovej! Boček mnoho zavinil u Ústí a zasloužil potrestání; však jak dávno již jsem mluvil, podobá se mi, že neučinili jsme dobře vytrhnuvše před Poděbrady. Již sám výsledek tolikanedělního obléhání měl by nás o chybě naší přesvědčiti. Jdiž Královče, a obhlédni si Bočkovy bašty i hrad, obéť po toliké střelbě, po tolikerých útocích nedotknuto. Co nám platno obléhání, když hradu na dobro obklíčiti nemůžeme? My trpíme nedostatek sami a Bočka zásobuje lid okolní. Jak to jindy a jinde bývalo jiné! Dříve, kde byl Táboru prapor, tam byl zdar a vítězství. Nyní nespočívá na zbraních našich požehnání, poněvadž holdujíce nesvornosti obracíme zbraň proti svým a nikoliv proti nepřátelům.

„Hle hle, Roháči, ty počítáš Bočka k svým?“ pichlavým slovem vpadl Královec mluvícímu do řeči.

„To nikoliv, Královče,“ odsekl mu Roháč, „ač on jest tak dobrá krev česká jako kterýkoli z nás a lituji toho, že není posud s námi, jako druhdy býval. Co provinil, však on si odčiní; provinilit jiní také dost! Ale jedné věci nemohu dnes smlčeti. My, bratří, užili jsme proti němu zbraně nečestné a on čestným mečem věděl se ubrániti. Té skvrny nerad vidím na praporu Táborském; kdo k ní radil, nechť z ní odpovídá. Nebylo třeba vysílati mu vyzvědače pod krov, k nezdaru přijmeme i hanbu, kterou on nás stíhati může před každým dobrým mužem.“

Královec, do jehož očí Roháč při slovech posledních pevně se zahleděl, zahořel v tváři studem i hněvem, neboť výčitky platily především jemu.

„Ustaň, Roháči!“ rozkřikl se naň posupně.

„Kdo zradil sám prapor kalichu, proti tomu dovolena každá zbraň. Já jen radil; jiní vykonali.“

„Nechte rozbroje, přátelé,“ chlácholil oba Prokop. „Sám jsem náhledu Roháčova, že nebylo dobře opatřeno vyzvědačem; nuž stalo se již a pokud na mně bude, nestane se nikdy více!“

„Dobře tak, vůdče, sluší se tak na muže i na kněze,“ ujal se řeči opět Roháč. „Chci o tom tedy mlčeti a jen tolik pověděti, že marné naše ležení před Poděbrady a že nejlépe učiníme, vytrhneme-li celou silou k Břeclavi. Vím, že mluvím proti přání, jež jsi si oblíbil; nuž však ti zbude na Bočka později ještě času dost, neměl-li bys jinak za prospěšné, hledati s ním raději smíru než sváru v prospěch dobra obecného. Té chvíle slavnější kyne boj u Břeclavi než u Poděbrad.“ A přikloniv se mu k uchu dodal po tichu: „Není malé ceny vítězení nad sebou samým!“

Prokop porozuměl slovům a v duchu přisvědčil jim, leč pohledl zároveň na Královce a svěsil hlavu.

Mluvilo pak ještě několik hejtmanů v tu a onu stranu, ale dohodnutí konečné nestalo se; padla opět slova dráždivá a Prokop obávaje se, že by se rozpor delším pobytím jen rozdmychoval, propustil na konec hejtmany s vybídnutím, aby do večera věc uvážili a sejdouce se vůli svou mu oznámili. Lid Táborský marně očekával velení k sřadění-se proti hradu i nebyl s tím valně spokojen, že hejtmané se rozešli, nedadouce rozkazu lidu žádoucího. Brzy ale vnikla pověst o zprávách, které posel od Břeclavi přinesl, mezi válečníky a rozptýlila mysl jejich v jiné strany.

XIII.

Již záhy z rána po odpravení Líbalově dal Boček Hátu k sobě zavolati, chtěje se jí odměniti za službu Poděbradům prokázanou; avšak nepotázal se s nejlepším. Vzpomenutím na Líbala a úmysly jeho rozčilila se stařena neobyčejně a jako nesmyslná smála se Bočkovi do tváře, když ji pobídl, aby řekla, jaké odměny si přeje.

„Odměnu?“ hovořila, tak jako by se řeč ani Bočka netýkala. „Jako by Háta již nebyla odměněna! Jen několik ještě podobných chvil a Háta přece za něco trpěla. Nejsemť v službě Poděbradského pána, vždyť pak bych nesměla sloužiti sobě, a já sobě sloužím proti Táboru, nikomu jinému. Ano, prospěje-li komu služba má na úkor nepřátelům mým, proč bych mu nečinila vděku?“

Trouc si na to za chvilku čelo, jako by se na něco chtěla upamatovati, postavila se přímo před Bočka a hleděla mu pevně do očí.

„Byla ti vděk služba má?“ tázala se vážně.

„Kterak bys mohla pochybovat?“ odtušil pán.

„Zdráv ji tedy zažil, Bočku, mně také vhod,“ mluvila s plnou vážností. „Chceš-li pak slyšeti starou Hátu, poví ti několik slov; poslyš je, prosím, a pak čiň, jak moudrost tvá za dobré uzná. Dnes vzrušením nemohla jsem spáti a k samému ránu měla jsem vidění; přišel ke mně můj syn nebožtík a posílal mne k tobě. Jdi, matko, pravil, a rci mu, že Tábor nezmůže Poděbrad, ale hrobu mého nechť se Boček chrání! Slyš, Bočku, hrobu mého syna se chraň a hrob ten jest v Nymburce, pamatuj dobře!“

Boček nedůvěřivě se usmíval a pobádal Hátu aby mu šíře pověděla.

„Co jsem věděla, pověděla jsem,“ odvětila

stařena usmíváním-se Bočkovým rozhněvaná a a když ji k tomu měl, aby opustila skrýši svou v příkopě i přijala pohostinství v hradě mezi lidem čeledním, rozhodně se tomu opřela.

„Tam jest místo moje," doložila smutným hlasem. „Zde na hradě nemám práce a až odtrhne Tábor, beztoho půjdu i já."

Řekla a odešla. Boček zavrtěl hlavou nad podivínskou stařenou a po valnou chvíli stál zamyšlen, přemítaje o slovích, jež byl slyšel.

V nádvoří střetl se Bořek s Hátou od Bočka se vracející; věděl, za kterou příčinou Háta povolána byla.

„Nu matko, zůstaneš s námi na hradě a nepůjdeš více do příkopu?" tázal se jí.

„Jdu právě tam a zůstanu tam," odvětila Háta krátce.

„Jakže? Opravdu bys pohrdala přízní pana Bočka?"

„Neblaží mne přízeň lidí."

„A což, kdyby někoho blažila přízeň tvá, matko?"

Háta upřela oči tázavě na Bořka, jakoby v obličeji jeho pátrala po smyslu slov; upřímný výraz obličeje jinochova mile ji musel dojmouti.

„Hátina přízeň sotva již koho blažit bude!" vzdechla si trpce stařena.

„A což kdyby přízně tvé, tvé náklonnosti bylo ubohému stvoření kterémus třeba?" tázal se opět Bořek. „Vždyť jsi poznala Ludmilu a víš, kterak jest nyní opuštěna, kterak schvácena jest osudem svým přetěžkým; jeť chorá na duši i na těle. Nechtěla bys jí tovaryšiti, abys jí ulehčila břímě trýzně, smutku a bolu v samotě její? Nehodnou ztratila matku, ale ztrátu a ještě více hanu trpce cítí outlé srdce její; k známým hlá-

siti se nesmí a mimo mne nemá tu soucitné duše, Nevěřiť lidé v nevinnost dcery matky utracené. Smiluj se nad ubohou v tísni její a pečuj o ni, vždyť jsi také žena!“

Háta poslouchala pozorně řeč Bořkovu, znalať již dříve přízeň jinochovu a posledního dne byla svědkem všeho, co se událo na hradě. Odporný výraz obličeje jejího znenáhla se mírnil; muselo se cosi hnouti v srdci stařeny.

„Pojď!“ rozhodla se podávajíc Bořkovi vyzáblou pravici a po boku jeho kulhala o berli v stranu bydliště Holanové. Od Bočka odměny přijmouti nechtěla, k oběti byla volná. —

Když Bořek téhož dne za soumraku večerního obešel celé bašty a kde čeho třeba bylo, pro možný případ opatřil, uchýlil se k stanu Holanové, aby Ludmilu ještě na dobrou noc pozdravil a opatřil, čeho by jí snad třeba bylo. I ku podivu mu bylo, kterak dívka vzpamatovala se z choroby své, a tušil, že má za to Hátě co děkovati. Vstoupiv, shledal v staně obě ženy, Ludmilu i novou společnici její Hátu, any prolévajíce hojné slzy leží v sobě v náručí.

„Duše nalezla duši,“ pravila stařena, berouc Bořka za ruku a táhnouc ho k Ludmile, již z náruče nepouštěla, „jeden bol ve dvou srdcích, onať oplakává matku a neblaho své, já hořekuju nad dítětem a neštěstím svým. Pojď, hochu, pojď, Háta vám poví, kterak lidské srdce puká, když na místě nebe hodí do něho zlá ruka peklo, Háta vám poví, kterak srdce lidské vymění si za nejvřelejší lásku nejzuřivější nepřátelství, kterak schopné se stává nepravosti, kterak dovede i bohu se rouhati. Bože, bože, milosrdný bože!“

Háta vložila Ludmilu do náručí Bořkova a sama zakryla si rukama obličej, hořce kvílíc;

Bořkovi bylo jasno, že za krátkou dobu, co ženy byly pospolu, nalezly k sobě pravou cestu důvěry, že mezi srdci jejich neštěstí překlenulo most soustrasti, že Ludmilině bolu dostalo se hojícího léku.

V němém pohnutí vinul vřele milovanou dívku k prsoum a soucitně hleděl na stařenu, jejíž hořekování klidnějšího nabývalo rázu. Konečně Háta utřela si slzy a usednouc na lavici přiměla Bořka i Ludmilu, aby naproti ní rovněž usedli.

„Hluboké má srdce lidské dno,“ jala se vypravovati, „a mnoho se do něho vejde rozkoše i hoře, až by neuvěřil, kdo nezkusil. Vy děti také byste neuvěřili, neboť byť jste i rozkoš znali, hoře sotva perutí mračnou dotklo se skraní vašich. Nebude vám na škodu, pohledíte-li na srdce kterak vyhlíží, když v něm na rumech štěstí dokončilo rejdy své neštěstí. Daleko od Poděbrad stála kolébka má a již dorostlá nepomyslila jsem, že mne zanese až k vám proud života. Když jsem dospěla v pannu, dostala jsem se za muže milovaného a lásky v plné míře hodného; léta mi míjela jako hodiny, sotva že stopa jejich v paměť se mi vtiskla, neboť klidná byla stále mysl má jako hladina jezera v úpatí hor uschovaného v jehož zrcadle každým dnem obhlídne jasné slunce krásu svou. Pohoda a jen stálá pohoda ukolébala mi duši v slastiplný sen života. Ale konečně přišla chvíle, v níž první bodnutí ostnu nepřízně pocítila jsem v duši; bylo to jaksi jen zalechtání osudu, ale klid s čela mého přece při něm zmizel. Bestarostnost života — neboť pozemských statků měla jsem hojnost — stávala se mi jednotvárnou, nechutnou a konečně málem nesnesitelnou; měla jsem manžela, leč neměla

jsem dítek a po těch jsem zatoužila celou horoucností. Celé noci klečívala jsem před obrazem bohorodičky a sepjatýma rukama, s okem slzami zalitým prosila jsem za tu jedinou milost; štědrá byla ruka má za dne i noci, toužila jsem v pravdě zalíbiti se životem bohu a skloniti požehnání jeho na hlavu mou. Bohorodička vyslyšela prosby mé a vzešly mi opět dnové nezkaleného štěstí, štěstí až příliš krátkého. Já pak utonula v lásce k novorozenému synáčku svému; z počátku arci jsem jen rozdělila lásku mezi syna, manžela a boha, avšak té první přibývalo, lásky k manželi a bohu ubývalo. Já se nedovedla více s plným srdcem pomodliti. S obrazu bohorodičky svezly se oči mé na synáčka v kolébce spočívajícího, myšlénka modlitby rozptýlila se, myšlénkami světskými o budoucím životě jedináčka znesvětila jsem modlitbu. Bláhová, hledíc na obličej dítěte domnívala jsem se hleděti na oltář boží, milovala jsem krev svou více než boha, cele oddala jsem se modloslužbě k dítěti a i když někdy v světlejším okamžiku vědomí jsem nabyla nehodného počínání svého, přece již tak zabředla jsem v světství, že nemohla jsem vymknouti se osidlům hříchu. I na konec zapomněla jsem na manžela i na boha; já se více nemodlila. Bůh se přece nade mnou slitoval, že nezahynula jsem na duši již tenkráte; odňal mi manžela a ztrátou jeho vzpamatovala jsem se. Při plném vědomí pojala mne hrůza, jak daleko jsem se již od svého boha odchýlila. U mrtvoly manžela po dlouhém, dlouhém čase obrátila jsem se opět první modlitbou k svému stvořiteli, na něhož jsem byla zapomněla! Tušila jsem, že neujdu trestu, a hleděla jsem napraviti, pokud ještě bylo lze. Synáček mi dorůstal a já učila ho modliti a milovati boha; krásné bylo

tělo, čistá byla duše jeho a já krásu i čistotu zaslíbila bohorodičce. Když dorostl, stal se žákem a když nastoupil kněžský úřad, k němuž přilnul přičiněním mým celou duší, doufala jsem, že zahnán jest mrak minulosti, že odčinila jsem hříchy proti bohu svému. Vždyť byl syn můj obětí za hříchy ty! Avšak bůh usoudil jinak; syn můj nevináček měl trpěti za viny matky. Povolání kněžské přivedlo Klimenta mého do Nymburka, kamž jsem se za ním odebrala z domova; ve faráři Rohovladu nabyl syn můj otcovského přítele, svědomitého rádce, obětavého bratra. Srdce moje plesalo vidouc, že dítě mé svěřeno jest rukoum hodného muže — však krátké bylo plesání jeho!“

Háta si po té zhluboka oddechla, zalomíc rukama, načež po chvilce vypravovala opět:

„Jazyk můj vzpírá se pověděti, v mozku mne to střebe, děti mé, když jen pomyslím. Však jste pamětníci oba, co se dálo loňského roku v Nymburce a netřeba vám široce vykládati. Přihrkl tam divoký Tábor pod tím psem Janem Bzdinkou právě v čas, když farář Rohovlad v chrámu měl řeč k lidu, v níž svátost svatého oleje odporučoval. A rota Táborská vhrkla do kostela a Bzdinka sám zvolal: Mlč knězi a nekaž nám mnoho o oleji. Věrný pastýř svého stáda nedal se však másti, kázal dále o pomazání. Tu do Tábora vjel vztek; k rozkazu Bzdinky chopili se Rohovlada, vyvlékli z zákristie i nevinného syna mého kaplana Klimenta, vsadili je na káru i vezli je oba za bránu Pražskou, rouhavě hulákajíce: Vezeme olej! Bylať jsem tehdy i já v chrámě mezi posluchači Rohovladovými a v strašlivé předtuše, co se asi má díti, vrhla jsem se k nohoum Bzdinkovým, zoufalá žebrajíc za smilování pro mého nevináčka, pro mého Klimenta. Jako ovci nerůd-

nou odkopl matku onen vývrhel a když jsem násilím prodrati se chtěla ke káře, na níž svázán ležel syn můj, udeřil mne nejbližší Tábor oštěpem do kyčle, že jsem bolestí sklesla. A ta luza šlapajíc po mně táhla s kořistí svou dále. V bolestech a zoufání hryzla jsem prst pod sebou, křičíc prosila jsem pro boha za pomoc, hrozila jsem lidem, klnula jsem v malomocném rozzuření nebi i zemi — a nikdo si mne nevšímal, nikdo nesklonil se k zoufající! I skřípajíc v bolestech zuby a seberouc všecky síly ploužila jsem se po zemi k bráně, odkud zarýval se v sluch můj pustý prostopášný hluk: vždyť aspoň rozžehnati jsem se chtěla s mým jedináčkem. Již doploužila jsem se z brány ven, tu spatřím, že Rohovlada i mého Klimenta dávají do smolných sudů. „Zadržte, pro boží milosrdenství zadržte!“ volala jsem zběsilou silou, ale slova má zanikla v divokém hluku, sotva že nejbližší z tlup se posměšně po mně pohlédli. I počali katové valiti sudy s zabedněnými mučenníky dál od zdí městských až na popraviště, kdež snesše drva z okolních chmelnic založili kolem nich hranici. Právě doplouhávala jsem se k popravišti, když z hustého dýmu vyrazil sloup plamene; plamen ten sáhl mi na srdce, já na chvíli ztratila smysly. Však bolest duše mé byla mdlob mocnější, ona udržela mne při vědomí a síle; ját prodrala se davem až k hranici, podlézajíc lidem pod nohy a nedbajíc kopání nohou. Jediná myšlénka mi zbyla v mozku, chtělat jsem se vrhnouti do plamene a zahynouti s milovaným dítětem. Nebylo mi však ani toho dopřáno! Sotva že katané mne hořekující zhledli u ohně, voláno: Hoďtež tu fenu do vody, ať prostořeká ústa její se zalknou! — Ját již odevzdala jsem se osudu, měla jsem aspoň také umříti a

proto nečinila jsem odporu. Dovlékli mne k blízkému břehu téměř polomrtvou a brzy smysly moje pominuly v proudech Labských. — A přece nezahynula jsem; milosrdná ruka vyrvala mne smrti tělesné z objetí. Ruce té až podnes nemohu žehnati, neboť vrátila mne mukám, mukám nevýslovným. Arciť první dobu zůstala mysl má chorá, oblouzená, ale brzy vrátilo se opět plné vědomí neštěstí a vědomí to pálilo mi na srdci jako řeřavý uhel. Já si počínala jako zběsilá, ano zuřila jsem, proklínajíc lůno své, které porodilo, proklínajíc Bzdinku neméně než Tábor a Nymburk. Veškerý pocit bolesti a neštěstí mého soustřeďoval se znenáhla v myšlénce pomsty; s tou myšlénkou jsem usínala, s touže myšlénkou budila jsem se, pro pomstu zapomněla jsem na vše ostatní — stalať se pomsta bohem mým. Když z ran svých jsem se pozdravila, pustila jsem se za Bzdinkou, jemuž jsem přísahala smrt jedem neb dýkou; střela Maternova před Vožicí předešla mne; stihlať vraha mého právě v okamžení, kde jako jedovatý had se smrtícím uštknutím doplížila jsem se k němu. Však smrt Bzdinkova nebyla by stým dílem té pomsty, kterou zavíralo v sobě srdce mé; Bzdinka byl mrtev ale Tábor žil; všickni vraždili syna mého, na všech lpěla nevinná jeho krev. Proto Táborům jsem nemohla odpustit a škodila jsem jim skrytě zjevně, kde příležitost se udála. Já proběhla všecka města, kde vládne v Čechách duch Táboru odporný, nosila jsem děsné zprávy o jich ukrutenstvích s místa na místo, bouříc a podpalujíc, kde chytlavá proti nim nalézala se mysl. Posléze dostala jsem se do Ústí, kdež bez přispění Bočka Poděbradského byla bych rukou Táborskou zahynula. Že však i tam zachována jsem byla, věřila jsem tím pevněji, že spravedlivá

jest pomstychtivost má. Dověděvši se, že Tábor vytrhne před Poděbrady, pověsila jsem se mu na paty a ty víš, Bořku, kterakým spůsobem jsem se zde pomstila na bídném nástroji jejich, na Líbalovi. Však Tábor tíž ponese ztrátu vyzvědače svého, než snesl Líbal utracení! A ještě není nasycena pomsta má, chci se mstít do posledního vzdechnutí; kam Tábor se vrhne, tam půjdu já, neboť mne vede za ním stín Klimenta mého, kterýž usmířen nebude, pokud vrazi hrdě nosí šiji vzhůru. Kletý, tisíckrát kletý buď Tábor!“

Za posledních slov vskočila Háta a vzpřímila se; obličej její ubral na sebe ráz příšerný, jenž za mdlého světla lampičky rozžžaté byl přímo děsný. Všechna nenávist a mstivost ženy ztrátou dítěte rozkácené byla na něm zobrazena. Ludmila chvějíc se tulila se k Bořkovi a tomu nebylo při výbuchu vášně Hátiny příliš veselo. I byl tomu povděčen, že té chvíle vstoupil do stanu Jiruš, aby oznámil, že doprava potravin přistála do zátoky pod hradem. Aby dojem vypravování stařenina na mysl Ludmily zmírnil, vybídl obě ženy, aby pomocny byly při ukládání zásob dovežených; nemohlť pro ten čas nechati Ludmily samotné ve společnosti Hátině.

Za pobídnutím Bořkovým vyšli všickni do klidné noci. Háta utišila, umlčela se; tiskla ke rtům prst, kterou si za poslední návštěvy v Nymburce vzala na popravišti — líbala popel z těla Klimentova.

XIV.

Pozdě do noci byli Poděbradští zaměstnáni přenášením a ukládáním potravních zásob, jež jim Kubeš a Jiruš se společníky svými pod záštitou

temna nočního na několika vorech dovezli, a přece již s prvním záběskem denního světla byl ve hradě na nohou, kdo jen s místa se hnouti mohl. Shluk a shon mířil k baštám, nejinak než kdyby stráže volaly k poplachu. Bašty v okamžení posety byly lidem a nejen bašty i věže hradu a brány hradní, ano kde které okno bylo na severní a východní straně hradu, vše bylo osazeno; hlava přes hlavu snažila se vyniknouti a přehlednouti ležení Táborské. Neběželo však tenkráte o odražení útoku nepřátelského, dnes vábilo lid jiné podívání!

Tábor nese hanbu od Poděbrad!... Nechutná mu strava Poděbradská!.... Došel mu dech!.... tak a podobně volali válečníci Poděbradští úsměšně jeden k druhému.

A věru, s náspů nepřátelských proti hradu zřízených zmizely praky a pušky naprosto a již hodně daleko od města, kde pro ranní mlhu sotva bylo lze dohlédnouti, hýbal se hlavní proud Táborů a Sirotků v úplném šiku válečném vozy obehnán směrem k Libici, kdežto na levo jiný menší hluk oblehatelů v pestré směsici zahýbal právě ke Zboží v stranu Nymburku. Překvapení Poděbradských bylo veliké, tak že ani vlastnímu zraku věřiti nechtěli; prvotně opanoval mysli jejich němý úžas, pak povstávalo bzučení a temný hukot, až konečně celý dav propukl v radostné jásání, přelévající-se s bašt do vnitř hradu a odtud opět na bašty. Jediný Boček vyběhnuv na věž brány hradní dlouho nedůvěřoval tomu, co zjevno mu bylo před očima; pokládalť opuštění ležení Táborského za jakous lest válečnou, neboť pátraje blíže dostřehl, kterak nejsou náspy nepřátelské úplně lidu prázny. Proto nedovolil houfu k stíhání nepřítele naručesť se

mu nabízejícímu vypadnouti z brány, kázal ale za to, bíti z děl do náspů po každém, kdo by se tam naskytl za terč. Brzo však uznal sám náhled svůj za mylný, neboť sotva že puškaři několik ran vypálili po osobách v náspech nepřátelských se objevujících, vytrhl odtamtud poslední hlouček těch, kdož se byli za vojem Táborským opozdili, a úprkem hnal se za ostatními, neslušnými posuňky spláceje za rány puškařům. Ti arcit nelenili a mnohý z houfu utíkajícího stižen jest ještě kulí Poděbradskou.

Tu teprvé naprosto zřejmo bylo, že obležení došlo konce svého, ač té chvíle na Poděbradech nikdo nemohl se domysliti pravé pohnutky, jež přiměla Tábory, že tak náhle odtrhli od hradu. Mezi lidem vykládáno si, že je zaleklo prozrazení vyzvědačství Líbalova a trest vyzvědačův, že tudíž netušili více válečnému štěstí; Hátu pak, jež nesmyslným povykem rozpustile jevila radost svou z nezdaru zbraně Táborské, málem by byl lid nosil na rukou.

Laskavý čtenář domyslí se však snadno pravých příčin. Poselství Břeclavské, mužné vystoupení Roháče — dosavadního přítele Bočkova — v prospěch ukončení bratrovražedného boje, neméně pak zmáhající se nedostatek potravy pro vojsko v krajině delším ležením vyssaté nezůstalo bez účinku na kněze Prokopa; šlechetnost a obětovnost nabyla v srdci vůdcově vrchu a zvítězila nad vášnivou nenávistí k osobě Bočkově. Prokop, prohlížeje k budoucnosti a k dobru věci, které sloužil, sám sklonil za večerní porady výmluvným slovem hejtmany obou stran k zrušení obléhání a k rychlé pomoci Břeclavským se vší silou, která u Poděbrad v zbrani stála. I lidu konečně nebylo nevhod, na čem zůstali vůdcové;

nenáviděl Sigmunda přece ještě více než pána Poděbradského. Ještě za noci strženy u vší tichosti stany a vozy zřízeny k pochodu; za úsvitu pak hnula se vojska od Poděbrad.

Vidouc tedy měšťanstvo hrad obležení prostý, žádalo na Bočkovi s zimničnou nedočkavostí, aby je pustil z hradu. Nebylo také divu. Po tolikanedělním obléhání, po tak dlouhém hospodaření nepřítele v městě ponejvíce spáleném dychtil každý spatřiti na vlastní oči ztrátu, kterou utrpěl v rodném domě. Leč Boček neukvapil se s povolením. Nejprvé zřídil houf jízdných, aby stíhaje stopu Táborů vyzvěděl, kam čelí hlavní proud jejich; houfu tomu na čelo postavil Bořka i kázal mu užiti obezřelosti a vrátiti se nejdéle do konce dne druhého s nabytými zprávami. Na to rozeslal několik čet zbrojných do všech koutů města a do leženi nepřátelského k obhlídce. Teprvé když ti se vratili, neshledavše v celém obvodu Poděbradském stopy živého nepřítele, kázal spustiti most i otevříti bránu k náměstí a lid městský proudem se vyvaliv rozběhl se na vše strany.

Bořek obdržev pilný rozkaz Bočkův, stíhati nepřítele, vyhledal nejprvé na kvap Ludmilu a Hátu, aby požádal stařenu, by po čas nepřítomnosti jeho dívky neopouštěla.

„Nu však Háta na sirobě se neprohřeší," pravila stařena, když Bořka vyslechla, „nemůže-li vlastnímu dítěti prokázati dobrodiní, prokáže je ráda Ludmile. Ty pojedeš tedy za Táborem? Dobře hochu; nebude mi také na škodu, povíš mi aspoň, kam se hnul, neboť cesta Táborů je cestou mou. Leč dlouho mi tam neotálej, musím brzy za nimi. Života mého již na krátce a tu každá chvíle vzácná!"

Po odjezdě Bočkově vyšla i Ludmila v prů-

vodu stařeny z hradu, aby pohleděla na krb rodinný, jejž za prvního útoku nepřítele v největším kvapu musela opustiti. Již na cestě dotýkal se sluchu i srdce dívčina nářek obyvatelů nad spoustou majetku hořekujících, Ludmila tedy dobře tušila, že nepotěší se pohledem na dům otcovský. Byla to pro ni dobrá příprava. Na místě výstavného domku u brány Nymburské shledala očazenou zbořeninu na polo sesutou. Ač Ludmile bolestí a strastí za posledních dnů slzy téměř vypráhly, přece vyprýštil se nový proud slzí z očí jejích, když stanula před místem, kde kolébka její stávala; všecky upomínky mladosti, obraz otcův i nešťastné matky vstoupily jí na mysl. S kterakým pocitem pak měla hleděti do budoucnosti? Podobalo se jí, že hledíc na spoustu domu otcovského vidí obraz svého vlastního života; příliš slabé bylo mladistvé srdce její, než aby pevnost mohla zachovati při tolikerých a tak příkrých ranách osudu i bolestně zasténajíc vrhla se Hátě do náručí. Stařena znala čísti v tajemném písmu obličeje lidského i věděla, co se děje v duši dívčině.

„Upokoj se dítě," těšila Ludmilu mateřskou vlídností, „jest radost i žalost údělem člověka, ani proti té, ani proti oné nesmí se vzpírat. Žalost tvá dostoupila vrchole, přijmi ji odhodlaně; brzy zhoustne rouška, kterouž bolest tvou zastře čas, tak že oko tvé k ní ani nepronikne. Na hrobě žalosti zachytí se kořen radosti a i z prachu jejího bude se živiti. Tobě naděje života nedala ještě výhost, jako jej dala mně; za ztrátu otce, za ztrátu nehodné matky vložil ti osud do rukou ryzé srdce Bořkovo. Ani žalem neprohřeš se proti lásce jeho, která ti stonásob nahradí, co jsi ztratila. Pojď, vraťme se do hradu; zde

není místa pro nás. Až do návratu Bořkova třeba nám setrvati tam, kde až posud nalezla jsi útulek; však ono bude o tebe spravedlivě postaráno.“

Chopíc pak dívku za ruku, odváděla ji nazpět přes náměstí.

XV.

Starý Boček netrpělivě očekával návratu Bořkova, ač sotva minul den, co hoch vyjel za Táborem. Avšak původem netrpělivosti Bočkovy nebyly obavy, že posla vyslaného snad byla stihla nehoda; tomuť on netušil, neboť znal prozřetelnost i odvahu puškaře svého. Toliko nejistota, kam a jak daleko voj Táborský odtáhl, byla příčinou nedočkavosti starého válečníka. Za krátkou chvíli, co hrad byl nepřítele prost, dozrály v šedivé hlavě plány nejbližších podniků Bočkových a plány ty čelily k Nymburku. Jakož za hlavním proudem Táborským vyslal Bořka, tak k rozkazu jeho vyjeli jezdcové i za menším houfem nepřátel, táhnoucím k Nymburku. Brzy věděl Boček, že houfec ten určen jest za posádku sousedního města, že v něm s velkou část byli sami Nymburčané a že měšťanstvo povděčno bylo návratu lidu svého, zvěděvši, že na ten čas voj Táborský nebude držeti nad městem ruky ochranné proti Bočkovi, jehož rozdrážděné mstivosti bylo se co báti. Tolik zpráv nabyl Boček z výzvědů svých již před tím, než se Bořek z výpravy vrátil. Starému válečníkovi, dávnému a nyní nově i příkře podrážděnému soupeři Nymburských, rostla msta v srdci jako bejlí v kypré bohaté půdě; zůstal na tom, že rychlou nenadálou ranou ztrestá měšťáky, jimiž více pohrdal než jich nenáviděl.

Avšak ránu tu netroufal si dáti, pokud byla síla Taborská na blízku; proto zajásal, když od Bořka, druhého dne k večeru se vracejícího zvěděl, že Táborů pro valnou dobu není se co báti. Stíhali je Bořek povzdáli až k Čáslavi a vyzvěděl na stíhání i cíl, kam mířili; netajilit se úmyslem, nesouce pomoc Břeclavským bratrům.

„Mát ta cháska Nymburská také seznati, jak oheň pálí," pravil Boček k puškaři, „mohli-li mi spálit Poděbrady, může jim Boček spálit Nymburk; a věru nebudu si pokládat za velkou vinu, zpupné-li měšťáky vyčudím z jejich děr. Připrav se na to hochu, zítra promluvím s hejtmany a pozejtří mohou mít Nymburští horký den."

Bořkovi nebyla věst o odveté nemilá a s veselou myslí ubíral se k stanu Ludmilině, kdež od dívky i stařeny mile byl uvítán. Děkoval Hátě, že dívku neopustila, a sdělil jí k naléhání jejímu, co o Táborech věděl.

„Jen ještě nějaký den se tu pozdrž, matko," prosil jí, „až odbudeme Nymburk; pak mi pro Ludmilu zbude více času a já tě od pouti tvé nebudu více zdržovat, když již není vůle tvá, zůstati u přátel na Poděbradech."

„O den, o dva dny nebylo by zle," odvětila Háta, „avšak Boček bude pykat, neuposlechne-li výstražného hlasu."

I pověděla krátce o svém vidění a výstraze synově; Bořek usmál se v první chvíli věštbě stařeny, jako se jí dřív usmál Boček.

„Ty také nevěříš?" rozhorlila se Háta, zpozorovavši úsměv. „Nedej bůh, abys musel uvěřit k vlastní škodě! Či mníš, že to byl pouhý sen? Totě bych byla snila otevřenýma očima. A slyš, již jednou před Vožicí jsem měla podobné vidění; tenkrát zvěstoval mi syn, že vrah jeho nedožije

téhodne a hle, druhého dne ráno vězela střela smrtelná v prsou Bzdinkových. Pravím ti, Bořku, je-li ti co milého v Bočkovi, jdi a vystříhej ho před Nymburkem; pohrozí-li prst boží, neradno dopustiti se pychu. Jdi k němu a žebři ho za život jeho, vždyť bude moci nepřítele svého i mého trestat ještě jinde než u Nymburka, jdi a rci mu, že polovice předpovědění Klimenta mého nabyla těla, Tábor odtrhl s hanbou od Poděbrad — však věštba vyplní se cele, nebude-li Boček dbáti výstrahy.“

Slova Hatina neobyčejnou vřelostí a plným přesvědčením pronešená nezůstala bez účinku při Bořkovi; slíbil konečně na další doléhání Hátě, že se pokusí o zvrácení úmyslu Bočkova.

Učinil také tak druhého dne za porady hejtmanů, leč zlou se potázal. Boček příliš vžil se do myšlénky pomsty, než aby bývalo lze odvrátiti ho od předsevzetí; měl již na hodinu vše vypočteno, dav vyzvěděti, kdy Nymburští brány ráno otvírají a večer zavírají.

„S muži chci míti co činit,“ rozhorlil se na Bořka „a nikoliv s klepem babským. Ty, puškaři milý, chceš jaksi vyměniti meč za kužel. Buďsi, když tomu chceš; my zahuláme si v divokém reji na lebkách nepřátelských a ty můžeš doma přistrojiti kvas, až se po práci vrátíme. Zůstaneš doma a budeš hlídati hrad.“

Bořek považoval slova ta za okamžitý výlev rozhorlení, které brzy přejde, leč Boček bral vše do opravdy; puškař neměl se účastniti výpravy Nymburské a věru nepokládal toho za malý trest. Háta pak a Ludmila byly vůli Bočkově povděčny; stařena strojila se na cestu, neboť v hradě neměla více stání.

Za příští noci stálo v nádvořích hradu ve-

škeré válečné mužstvo Bočkovo ve zbrani, opatřeno jsouc všemi přípravami k výpravě. Dávno před svítáním vyšinul se pán hradu na oře a temnem nočním i hustou mlhou říjnovou kryt hnul se voj z brány. Když Boček vyjížděl na náměstí, pohodil vysmívavě hlavou po puškaři se světluškou u předmostí stojícím.

„Nuž nebudeš nám ani štěstí přáti?“ prohodil k němu.

„Přál bych rád, ale ....“ odvětil puškař, odmlčev se.

„Ale baba nedovolí,“ smál se Boček, pobodnuv oře k rychlejšímu kroku, „aj zůstaň si tu i s babou, leč nezapomeň na dobrou večeři!“

„Nech ho již, nech, Bořku,“ ozval se tu za puškařem pronikavý hlas Hátin, an Boček tryskem od brány se vzdaloval, „každý musí za svým osudem; on již jde za ním a já .... nu já jdu za Táborem, tenť jest osudem mým. Pozdravuj mi ještě jednou Ludmilu!“

To pravivši zůstavila Bořka, namířila si v pravo od brány a kulhala se o berličce k Chlumecké bráně do čiré pusté noci.

V klidném spánku ranním dřímal Nymburk, když voj Bočkův brodil se nad městem přes Mrtlinu. Vůdce vyhýbal se cestě obyčejné a zabočil do chmelnic na površí před Bobnické předměstí; celá výprava ubírala se k rozkazu vůdcovu v hlubokém tichu ku předu a jízdou přes chmelnice hleděl Boček přidusiti ohlas dupotu koní. Běželoť mu především o překvačení Nymburských a ač zatím denní světlo počalo se rozbřeskovati, nalézal voj Poděbradský v husté říjnové mlze dostatečné záštity před nevítaným okem Nymburských. U sa-

mých domů předměstských kázal Boček zaraziti a udílel hejtmanům poslední velení; jádro vojska postavil pod kastelána svého Švába z Havraně, sám pak vyrušil s několika jízdnými v před, jeda rychlým tryskem k bráně Velelibské v tu dobu již otevřené, jejíž strážce ubiti mínil, aby voji za ním volně postupujícímu dobyl průchodu do města. Ač zrazován hejtmany, nedal se odvrátiti od smělého skutku.

Strážní brány, upozorněni dupotem koňským, hleděli udiveni vstříc tlupě jezdců, však ustrnutí jejich dosáhlo vrchole, když tlupa dojela zcela na blízko k nim a oni v náčelníkovi jejím poznali odpovědného nepřítele Nymburka, starého Bočka. Leč ustrnutí jejich proměnilo se v zděšení, když za Bočkem v nevelké vzdálenosti z mlhy vynikati počaly obrysy blížícího se voje; dříve mohli si vykládati příjezd Bočkův za smělý žert, nyní tušili, co vše znamená. I přiskočili ke kolu, aby zdvihli most, avšak Boček prudce odrazil od tlupy ho provázející a odvážlivým skokem přeletěl přes propast zdviháním mostu jižjiž se otvírající, doufaje zabrániti zdvižení mostu. Skok smělý se podařil, leč kůň nárazem ztratil rovnováhu, klopýtl a kůň i jezdec váleli se v prachu. Skřek zděšení ozval se v řadách Poděbradských hledících s druhé strany příkopu na nehodu vůdcovu, neboť již podařilo se strážným zdvihnouti most na dobro a odloučiti voj od Bočka, za skřekem přihrnuli se do brány i jiní vojíni Nymburští na blízku jsoucí i lid sladovnický, zrána pro vodu jdoucí, a co Poděbradští marně pokoušeli se o přístup k bráně a ke zdi městské, vypustil Boček pod ranami strážných a lidu k bráně přikvapivšího ducha.

„A tu byl v bráně Boček, muž stařičký ale

smělý a udatný od sladovnické chasy, která právě z příkopu vodu nosila, sochory zabit. Lid jeho hrůzou jatý, prchl . . .“ dokládá letopisec.

XVI.

Proroctví Hátino vyplnilo se; Táboři Bočka sice neztrestali, leč vinu, kterou roztržením síly husitské u Ústí Boček na sebe uvalil, pokáral osud, jejž hrdý válečník sám v zápas vyzval.

Poděbrady ošířely. Ve správu statku uvázal se kastelán Šváb k ruce bratra Bočkova Viktorina, který těžkou nemocí sklíčen očekával na Kunětických poslední své hodinky, jakož také na nové léto roku příštího zemřel. Obrana hradu svěřena puškaři Bořkovi, jemuž Ludmila věrnou stala se družkou života.

Ještě před zvěstí o smrti Viktorinově stihla do Poděbrad zpráva o velkém vítězství kněze Prokopa nad vojsky Albrechtovými u Břeclavi.

Stopa po Hátě na dobro zmizela; po časech, po letech nalezli na popravišti Nymburském mrtvolu staré sešlé ženy, vedle níž ležela berlička. Bylo to na počátku měsíce června r. 1434, několik dní po bitvě Lipanské, pro stranu Táborskou osudné. Nymburští zahrabali mrtvolu vedle samého popraviště.

Minulosti pamětlivá mysl Nymburských postarala se o památky divných běhů osudu lidského z doby té. Na památku Bočkovu vytesán v bráně Bobnické, druhdy Velelibské zvané, do kamene kříž, jehož až podnes viděti jest. Na paměť faráře Jiřího Rohovlada a kaplana jeho Klimenta vztýčen na bývalém popravišti za sva-

tojiřskou branou kamenný kříž s nápisy. Nápis na východní straně zní:

„OsLaWa
JIřJho RohoWLaDa
faráře
I
KLIMenta
kapLana Jeho
obnoWená.“

Na západní straně pak psáno jest:

„Památka na r. 1425
postavená
dne 10. srpna 1834.“

891.86
M427
1871[1]

AUG 16 1957

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

Král-bídák.

Historický nástin z doby panování Ludvíka XV.

Podává

Jos. Jiří Stankovský.

Matice lidu ročníku V. číslo 4.

(Běžné číslo 28.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1871.

891.86
M427
1871

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze 1871.

Velectěným pánům

měšťanům a všem obyvatelům

král. města

Čelakovic nad Labem

věnuje

spisovatel.

Non regna regibus,
sed reges regnis dantur.
Aeneáš Silvius.

Výše uvedený výrok Aeneáše Silvia, později papeže Pia II., znějící v českém překladu: „Ne království králům, nýbrž králové království jsou dáni," naznačuje již z předu směr a účel spisku, jejž československému čtenářstvu podávám.

Snažil jsem se všemožně, abych krátkými a věrnými rysy vylíčil život a působení jednoho z nesčíslných oněch panovníků, kteří památný tento výrok zcela jinak si vykládali a vykládají, domnívajíce se ve své nadutosti, že národové, jimž z „boží milosti" za vladaře byli přiděleni, jsou jejich majetkem, jímž dle libosti a neobmezené vůle své mohou nakládati, ve svůj a svého potomstva prospěch je vydírajíce, týrajíce a hanobíce; kteří považujou svěřený sobě národ za pouhý nástroj svých buď výbojných či labužnických choutek, o mír, blahobyt, tisíce životů jej olupujíce, a za veškeré tyto oběti despotickou holí nutí ho

pokleknouti před svou výsostí, aby jej co psa, vykonavšího svou povinnost, opět odkopli; slovem kteří se domýšlejí, že lid je na světě k vůli nim, že je jeho otrokem.

Nesčíslné je množství těchto *králů bídáků*, však jedním z nejbídnějších bez odporu francouzský král **Ludvík XV.**, s nímž hodlám v této knize čtenáře blíže seznámiti.

V dějinách francouzského národa zůstane doba panování tohoto ničemného, chlípného, zhejřilého panovníka, jemuž jedinému dlužno na vrub připsati vypuknutí francouzské revoluce a hrůzyplné její následky, věčně černým písmem zaznamenána, a zajisté každý lidumil a především každý poctivý Francouz věčně zatracovati bude krále tohoto slabocha a bídníka, jenž přivedl kvetoucí druhdy Francii na pokraj záhuby. Či zasluhuje panovník, jenž dává se nazvati „otcem národa“, „z boží milosti“, „pomazaná hlava“, a při tom jedině má na zřeteli, jak by lid odíral a trýznil, uvrhuje ho v bídu, zoufalství a posměch u celého ostatního světa, zasluhuje takový panovník více, než opovržení a kletbu svého národa, opovržení a kletbu celého světa?

A takovým korunovaným ničemou byl v pravém slova smyslu pověstný *Ludvík XV.* Blaho země a svěřeného mu národa bylo mu ničím, veselení, radovánky, hostiny, milkování a pelešení se

vším. Milostnice jako hraběnky *Mailly*, *Vintimille*, vévodkyně z *Chateau-Roux*, markýzka *Pompadourova*, a přede všemi ničemná, nevzdělaná a sprostá *Dubarryová* byly jediným cílem jeho kralování, byly jediným cílem jeho po zvířecku promarněného života.

Řada hanebností, páchaných tímto panovníkem na trpělivém národu francouzském, je příliš veliká, aby všecky do podrobna mohly býti vypočteny, a proto obmezím se ve svém vypravování pouze na to, abych vylíčil hlavní události, sběhší se po čas jeho panování při *dvoře* francouzském; neboť to byl vlastně terrain, v němž tato královská nestvůra nejvíce, a možno říci, že výhradně působila, vyhýbajíc se veřejnosti a světlu co škaredý netopýr.

Ludvík XV. byl panovníkem v županu a noční čepici — mezi stěnami těch kterých královských sídel — a velmi trefně nazval současník jeho, pruský král *Bedřich II.* tehdejší vládu francouzskou vládou *tří spodniček*; to jest: číslo první vévodkyně z Chateau-Roux, číslo druhé markýzka Pompadourová a číslo třetí hraběnka Dubarryová. — Co dělo se mimo královské komnaty, nebylo nikdy Ludvíkovým dílem, nýbrž dílem jeho milostnic a nejvíce ničemných rádců. Za tou příčinou obrátil jsem ve svém vypravování hlavní zřetel k jeho domácnosti, kteráž chová v sobě

zajisté dosti zajímavých podrobností, aby i české čtenářstvo našlo v ní zábavy.

Hlavním účelem tohoto spisku je ovšem naučení, soustřeďující se v slovech: *že přílišná shovívavost národů vůči ničemným panovníkům bývá vždy na škodu, a že všickni národové ustavičně by měli hřímati významnými slovy: „ne království králům, nýbrž králové království jsou dáni,“* by navždy již vymizelo plémě mnohých posud se nadýmajících *Ludvíků XV.*

I.

Smrt Ludvíka XIV. Vévoda de Maine. Vévoda Filip Orleanský prozatímním vladařem. První vychovatelé Ludvíka XV. Abbé Dubois. Vladařovi společníci tak zvaní „kolem lámaní“. Spiknutí vévodkyně de Maine a kardinála Alberoniho. Válka francouzsko-španělská. Jean Law a jeho finanční operace.

Dříve než přikročím k hlavnímu vypravování, musím se zmíniti několika slovy o průběhu událostí oné doby, jež v dějinách bývá nazývána „mezivládí“. K porozumění dalšího jest to velmi důležité, ba nevyhnutelné, neboť události tohoto mezivládí tvoří takořka podklad všeho, co Ludvíkem XV. později v život bylo uvedeno a nekale prováděno.

Dne 1. září 1715 o osmé hodině [a dvaceti minutách z rána zemřel všemocný, celým světem otřásající král *Ludvík XIV.*, vynálezce pověstného výroku „l'etat est moi“ (stát jsem já), kterémuž také až do své smrti věren [zůstal. Ludvík XIV. byl neobmezeným pánem Francie; vůle národa byla mu ničím; pro vlastní svou slávu nešetřil ničeho; pro jmeno „Veliký“ obětoval tisíce životů v krvavých válkách proti Rakousku, obětoval veškerý blahobyt svého národa; slovem, byl to despota, jako málo který, a proto také Paříž

ni dost málo nezatruchlila, doprovázejíc ostatky jeho ku hrobu, naopak jásala, že konečně je zbavena tyrana, a že lepší budoucnost se na ni usmívá. Ludvík XIV. tedy zemřel, jmenovav na úmrtním loži nástupcem trůnu pětiletého svého pravnuka Ludvíka XV., syna to záhy zemřelého daufina (korunního prince) *Ludvíka*, vévody bourbonského *) a za téhož poručníka a prozatímního vladaře svého levobočka vévodu *de Maine*. Parlament zavrhl však poslední vůli královu, a jmenoval neobmezeným vladařem země vévodu Filipa II. z Orleansu (nar. 1674), kterýž byl synem bratra zemřelého krále.

Muž tento byl znám co největší zhejřilec Francie, než přese vše to dovedl svou hladkostí, oulisností a duchaplností i své nepřátely si naklonit, což stalo se i teď. Francouzové, nabaživše se jednotvárného, samými obřady a parádami přesyceného života, byli rádi, že konečně již vybředli z kalu pokrytectví, k němuž po celou dobu panování zemřelého krále z bázně před ním byli donucováni, a uvítali s radostí muže, jakým byl vévoda z Orleansu, muže ducha čilého, veselého a dosti svobodomyslného. A v skutku oplýval nový vladař mnohými vlastnostmi, jakýchž vysoký úřad jeho vyžadoval; byl odhodlaný, udatný, duchaplný, obratný, ano i dosti trpělivý vůči káratelům a nepřátelům svým. Bylo mu na příklad jedenkráte vévodou z *Villeroi*, nejvyšším hofmistrem mladého královice veřejně vytýkáno, že zamýšlel ho otrávit; než Filip vyslechl zcela klidně tuto

*) Ludvík XIV. měl několik manželských dítek, které však všecky záhy zemřely, mezi nimi též otec Ludvíka vévody burgundského, děda Ludvíka XV.

klevetu, a když jednoho dne mu opět bylo navrhnuto, aby doprovodil mladého krále do „paláce spravedlnosti“, odpověděl: „Budu se varovat; neboť kdyby náhodou spadla věž sv.-Chapellská na královu hlavu, obžaloval by mne Villeroi, že já toho jsem příčinou.“

Již prvním skutkem svým dobyl si vévoda vladař mnohé přízně; dal si totiž předložiti listinu všech vypovězenců a zatknutých, a udělil všem, kteří nebyli pro sprostý zločin odsouzeni, svobodu. Mezi těmito byl nalezen také muž, který pětatřicet let již seděl v bastille, aniž by věděl, proč. Mimo to přesídlil se s celým dvorem, který až posud ve Versaillesu dlíval, do Paříže, a sice hlavně za tou příčinou, by obyvatelstvo hlavního města, jež celé říši udávalo ton, sobě naklonil. Vůbec snažil se vévoda Filip, aby dřívější despotickou vládu alespoň poněkud uvedl v zapomenutí, a dost možno, že by se mu to bylo podařilo, kdyby, jak již shora podotknuto, jeho minulý ba i nynější zhýřilý život veškerou úctu k němu nebyl potlačoval; neboť co se mravnosti dotýče, vzbuzoval vévoda svým jednáním přímo opovržení.

Jeho učitelem v tomto ohledu byl *abbé Dubois*, který stal se následkem vévodova povýšení na místovladaře ministrem a arcibiskupem. Tento člověk, syn jistého lékárníka, méně vzdělaný než lstivý a výmluvný, byl již v mládí ustanoven vévodovi za učitele, a seznav, že tento již záhy jeví náklonnost k výstřednímu živobytí, podporoval, sám jsa naskrze zhýřilý, všemožně princovy nekalé snahy a záměry; záleželoť celé jeho učení v tom, že člověk je proto na světě, aby užíval. Následkem této zásady, kteráž povýšením jeho na ministra silného našla u dvora souhlasu, neostýchal se nový vladař ani za mák, a podával se veřejně

nejbezuzdnějšímu životu, vyhledávaje obětí svých choutek ve všech třídách ženského obyvatelstva pařížského; pravý jeho terrain bylo ovšem okolí palais-royal (královského palácu), za kterouž příčinou v brzce každá poctivá matka, mající dceru, této části města z daleka se vyhýbala.

Společníky svých nočních orgií nazýval vévoda *Roués* (kolem lámaní), t. j. lidé, kteří vysílením vypadali již celí schromeni, jakoby kolem lámaní, anebo jak on sám říkával, kteří by zasluhovali, aby byli kolem lámáni. S těmito lidmi a se svými milenkami prohýřil vévoda celé večery a noci. O deváté hodině shromáždila se obyčejně čistá tato společnost, do jejíhož středu brával vévoda též svou dceru vévodkyni z *Berry* v „palais-royal“. Požívány tu nejdříve nejsilnější jídla a nejohnivější nápoje, a když udeřila určená hodina, zavřeny veškeré dvéře, a tu teprv nastaly pravé orgie, při nichž súčastnili se všickni bez rozdílu stavu a pohlaví; z rána teprva společnost rozcházívala se; kdo nemohl jíti, byl odnešen. Hanebný *Dubois* vymýšlel se svými společníky ustavičně nové zábavy, a když konečně již Pařížané počali proti takové spustlosti dvora reptati, přesídlila se celá společnost „kolem lámaných“ do St. Cloudu, kdež beze vší dohlídky tropeny ještě oplzlejší věci než v hlavním městě. Přiváděny tam za noci děvčata z nejpodezřelejších tříd obyvatelstva pařížského se zavázanýma očima, aniž by věděla, kam jsou vedena; mimo to nejkrásnější tanečnice od opery, které v původním lidském *rajském* kostymu své tance a evoluce prováděly; slavnosti tyto nazývány byly *slavnostmi Adamitskými*.

Tato spustlost dvora musela ovšem míti za následek, že i nejbližší vladařovo okolí, Paříž

totiž, a znenáhla i venkov v ní nalézaly obliby; a vším právem lze tvrditi, že toto mezivládí položilo základ k mravní oné hnilobě národa francouzského, jakou tento za panování Ludvíka XV. v míře úplné byl uchvácen.

Čím bezstarostnějším se tedy jevil vévoda-vladař, tím více starala se protivná jemu strana u dvora o jeho záhubu. Přede všemi pak byla to vévodkyně *de Maine*, kteráž nemohla zapomenouti na potupu, parlamentem manželi jejímu učiněnou. Vévoda *de Maine* sám se o to nestaral; byl t příliš chladný a duchem obmezený člověk. Vévodkyně přísahala Filipovi z Orleansu pomstu a za tou příčinou počala si tajně dopisovati s královnou španělskou — *Eliškou Farnesskou*, druhou to choti Filipa V. — a se španělským ministrem kardinálem *Alberonim*. Usnešeno mezi nimi, že popudí Francii proti vladaři, že jej samého zbaví žezla a že mladého krále se zmocní; pak chtěli svolati veškeré říšské stavy, aby ve prospěch Filipa V. s nimi vyjednávali. Plán tento sosnoval lstivý, prohnaný Alberoni, který již od dávna zabýval se myšlénkou, povýšiti Španělsko na první stát v Evropě, a posaditi svého krále na trůn francouzský. *)

O celém tomto spiknutí, které velikých již nabývalo rozměrů, Filip Orleanský pranic netušil. Tu však neprozřetelností španělského vyslance na dvoře francouzském, prince z *Cellamary* celý plán Alberoniho byl vyzrazen. Princ byl totiž tak nerozumný, že veškeré listiny, týkající se spiknutí,

*) Filip V. král španělský, bývalý vévoda z Anjou, byl totiž vnukem Ludvíka XIV. a domníval se míti na francouzský trůn nároky.

svěřil lidem, kterých dobře neznal. V den, kdy princ celý plán připravované revoluce a listiny spiklenců do Madridu odeslal, měl jeden z jeho sekretářů schůzku s jistým děvčetem, jež od kuplířky, Dubois-em často navštěvované, bylo vydržováno; sekretář, přišed k dostaveníčku trochu pozdě, omlouval se tím, že musel expedovati důležité listiny, které princ po abbéovi *Portocarreovi* do Madridu odeslal. Kuplířka, zaslechnouc to, ihned *Duboise* o tom zpravila, který na rychlo za poslem vyslal špehýře, jimiž tento v Poitiersu byl zadržen a veškerých podezřelých listin zbaven. Tím bylo spiknutí vyzrazeno; většina, na listině podepsaných byla jata a do bastilly odvežena; jen někteří zachránili se útěkem. Též vévoda *de Maine* a jeho choť byli zatknuti a jich synové do *Eu* vypovězeni. Vévodkyně byla pět měsíců, nejprvé v *Dijonu*, pak v *Chalonsu* držána ve vazbě, aniž by se byla k něčemu přiznala; její choť, kterému též nic nemohlo býti dokázáno, smířil se opět zakrátko s vladařem; později též vévodkyně se vrátila, než oba rozhořčeni nezdařením svých plánů, opustili dvůr.

Jinak mělo spiknutí toto za následek válku se Španělskem, v níž toto na zemi i na moři úplně bylo poraženo; pádem kardinála Alberoniho, co původce neblahé té války, zjednán mezi oběmi říšemi opět mír.

Celkem počínal si po uzavření míru vévoda co prozatímní vladař dosti obezřele, než poměry, v jakých zemřelý král říši po sobě zanechal, byly příliš neutěšeny, aby bývalo lze pomýšleti na nějaký stálý blahobyt.

Ludvík XIV. odkázal svým nástupcům státní dluh 2600 milionů lirů, což přivádělo novou vládu v ustavičné rozpaky; zkoušeno všelicos, než co

naplat, dluh místo klesání ustavičně rostl. Tu však objevil se náhle v Paříži jakýsi dobrodružný Skot, jmenem *Jean Law de Lauriston* a předložil vladaři plán, dle něhož bylo by lze celý státní dluh v několika málo letech umořiti. Dle jeho plánu měla společnost bankéřů celý státní dluh cetlemi zaplatit, začež slibován jim čistý výtěžek, vyplývající z nesmírného oběhu státních papírů. Zařízena tedy v Paříži listovna, z počátku ovšem pouze privátní, sestávající z 1200 akcií po 1000 lirech. Poukázky této banky požívaly veliké důvěry a byly všude brány za hotové peníze, tím spíše pak, ana banka slibovala, že bude poukázky své vypláceti dle staré měny. By pak lidé tím spíše své hotové peníze za papíry si vyměňovali, oznámena veliká špekulace *s nevynalezenými* posud zlatými a stříbrnými doly *Louisianskými*, kteréž se každý v naději na veliký výtěžek mohl súčastnit. Byla zřízena společnost, nazvána obyčejně *misisipskou kompagnií*, a s bankou spojena. Dlužní vládní listiny, mající až posud jen poloviční cenu hotových peněz, byly co vklady za misisipské akcie v plné ceně přijímány, z čehož souděno na solidnost banky; a ještě se mimo to zdálo, jakoby banka akcie misisipské kompagnie raději přijímala než hotové peníze, byl po nich vždy pravý shon, následkem čehož při koupi a prodeji v míře neslýchané se lichvařilo. Akcie, platící z počátku 500, později 5000 lirů, vystoupily konečně k ceně 18 až 20.000 lirů, tak že r. 1719 domnělá cena těchto akcií byla osmdesátkrát větší, než suma všech hotových peněz v celém království.

Počátkem r. 1719 prohlásil vladař Filip Orleanský privátní banku za královskou či státní, a jejím ředitelem jmenoval Lawa; mimo to zřídil nové banky v *Lyonu*, *Rochellu*, *Toursu* a *Orleansu*;

tím spůsobem octnuly se za nedlouho veškeré hotové peníze v královských bankách, a celá země byla místo nich zaplavena samými papíry. Šejdířství to však prováděno ještě dál; aby lid ještě více navnadili, prohlásili ředitelové kompagnie ve své schůzi ze dne 30. října 1719, že dividenda majitelů akcií obnáší čtyřicet percent; tím vzbuzeno mezi lidem pravé nadšení pro tajuplný tento Lawův šejdířský plán. Všickni kupovali akcie a hned opět je prodávali, čímž stalo se, že mnozí prohnaní prodavači v málo dnech ohromné sumy peněz získali, statky a pozemky kupovali, pobádajíce takto stále i ostatní k následování.

Nejvíce při tom získal ovšem Law; za krátko zakoupil si hrabství *Tancarvilleské* za 200.000 dolarů, zemský statek *Lillebonne* za 125.000 dolarů a ještě více jiných majetků. — Ještě byli však ještě lidé, kteří své peníze více cenili než papíry, přikročeno se strany vlády k násilným prostředkům. Vydán edikt, jímž nařízeno, že nesmí se na veřejném trhu na hotových penězích více vydávati a přijímati než šest lirů. O něco později vydán opět rozkaz, že při placení *stříbrem* nemá se více vydávati či přijímati než deset lirů; při placení pak *zlatem*, ne více než tři sta lirů. Na to následoval 17. února 1720 opět jiný rozkaz, dle něhož žádný nesměl přechovávat *ražených peněz* pod svou střechou víc než za 500 lirů, a dále, že při vyplácení více než jednoho sta lirů nesmí jiných peněz býti užito, než bankovek; zároveň pak vydán na každý přestupek tohoto druhu přísný trest, čímž se stalo, že celé hordy udavačů se vyskytly, a že zvláště prostřednímu stavu, který nejméně papírům věřil, největšího se dostalo příkoří. Též veškeré depositní peníze byly násilím vzaty a v bankovky proměněny. Než právě tím

počala důvěra v banku vůčihledě klesati; se všech stran vybírali lidé své peníze z banky, vracejíce jí bezcenné bankovky. S hrůzou spatřila vláda, že půjde-li to dále tak, musí zastaviti další placení; a proto vydal vladař, nedbaje Lawových domluv, dne 21. května 1720 edikt, jímž cenu veškerých bankovek na polovičku snížil; tím nastalo však teprv pravé zbouření; každý myslil, že ztratí polovici svého jmění, a hleděl, by aspoň druhou polovici ještě zachránil. Šest dní na to vydal ovšem vladař zase jiný edikt, jímž vrácena bankovkám opět úplná cena, než nebylo již více pomoci, důvěra v papírové peníze úplně zmizela. Každý žádal od banky svých peněz nazpět; banka přestala za krátko platit, a celý Lawův plán rozpadl se v nivec; následkem toho klesla i cena akcií misisipské kompagnie. Tisíce lidí, kteří za 500 lirů je koupili a ještě v čas po 5000 je prodali, zbohatli, kdežto opět mnoho tisíc rodin úplně přišlo na mizinu. Stíží zabráněno krvavému zbouření; a jen s velikým namahánim podařilo se vladařovi, Lawa, původce tohoto neštěstí, zachrániti. Po celé dni číhali rozhořčení Pařížané na toho šejdíře, chtíce ho na lucernu pověsit, a jen odhodlanosti svého kočího a rychlosti svých koní podařilo se mu uprchnouti.

A tento muž, který ještě před nedávnem byl majitelem čtrnácti markyzátů a hrabství, zemřel později v Benátkách v bídě a nouzi; veškeré jeho statky byly dány akcionářům v náhradu za utrpenou škodu. A co spomohla vládě celá tato operace? Pranic. Dluh ani za mák se nezmenšil a antipatie proti papírovým penězům byla tak veliká, že trvala až do francouzské revoluce.

Všeobecná nespokojenost ovládala mysli veškerého obyvatelstva francouzského, které se vi-

dělo v nadějích svých na novo sklamáno; celá země s nedočkavostí čekala již na okamžik, kdy mladý král nastoupí trůn, jejž nenáviděný vladař vévoda z Orleansu svým bezuzdným chováním přímo zneuctíval. Kladli v mladého Ludvíka veliké naděje, tím více pak, ano proslýcháno, že princ je čiperný a že při každé příležitosti velké jeví vlohy. — Ubozí lidé! Jakoby se byli již stokráte nepřesvědčili, že vladařové jejich *musejí* býti ve svém mládí čiperní a talentovaní! Čím by se rozeznávali od jiných? — O kéž by byli věděli, jaká nestvůra se jim vychovává tímto sličným *nadaným* děckem! Kéž by byli věděli, že tento toužebně očekávaný je zkázou Francie! Kéž by byli věděli, že vychovávají si *krále bídáka!*

II.

Ludvíkovo vychování a jeho zasnoubení s infantkou španělskou. Ludvíkovo prohlášení za zletilého a korunovace v Remeši. Smrt Duboise a Filipa Orleanského. Vévoda z Bourbonu a jeho milostnice markýzka de Prie. Poplach v řadách jezovitů. Kus markýzčina životopisu.

Ludvík XV. narodil se 15. února 1710. Již ve třetím roce věku svého ztratil oba své rodiče, kterýžto případ rozhodnul dlouholetý, nešťastný osud Francie; neboť kdyby býval rozšafný a poctivý otec jeho, daufin Ludvík vévoda z Bourbonu, zůstal na živu, kdyby jej až do jeho zletilosti sám byl mohl vychovávat, nebyl by se Ludvík, jsa dán v ochranu ničemným učitelům a rádcům, — nikdy stal tím, čím vším právem jmenován býti zasluhuje — vývrhelem člověčenstva. Jeho vychování bylo zůmyslně zanedbáváno, jeho vychovatelé chtěli míti z něho vší mocí ničemného

krále. Uvedu jen několik nepatrných příkladu, které nejlépe vylíčí směr, jaký mu již z mládí naznačovali. Při jisté dvorské slavnosti zalíbily se malému Ludvíkovi zlaté, síň okrašlující svícny tak, že nechtěl se od nich odloučiti, dokládaje, že cosi tak krásného posud neviděl. Za to však jej pokárala jeho gouvernantka vévodkyně *z Ventadouru* následujícími slovy: „Vašemu veličenstvu nesmí býti takové věci ničím novým; vám patří zlato a poklady celého světa.“ —

Jindy opět upustil Ludvík při hře loiusdor, a chtěl ho zvednouti; za to však mu dáno od téže gouvernantky poučení, že peníz, vypadnuvši z ruky královy, nikdy již jemu nepatří. — Ký div, že naučiv se již co děcko neváţiti si ceny peněz, později svou marnotratností nad veškeré své královské spolubratry vynikal.

Roku 1717 vyšel mladý král co sedmiletý hoch z rukou gouvernantek a dán pod dohlídku mužů, kteří však týmže směrem starali se o vychování jeho, jako první jeho ženští učitelové. Ludvík XIV. ustanovil ještě za svého živobytí maršálka z *Villeroi* za gouvernéra mladého prince, jenž učiti ho měl v začátcích vladařského umění. Jak tento muž úkolu svému dostál, nasvědčuje podivuhodný jeho jeden výrok, jejž pronesl, když při jisté slavnosti se svým svěřencem díval se oknem královského paláce na shromážděný lid. Pravilť k němu následovně: „Hleďte, můj králi, to jest váš lid, náleží zcela vám a jest vaším *majetkem*, jímž podle libosti můžete nakládat.“ Vskutku, roztomilé to zásady, hodny povšimnutí u všech královských vychovatelů! — Mimo to jmenován prvním učitelem Ludvíkovým *André Hercule de Fleury*, biskup Fréjus-ský, zarytý pří-

vrženec pokryteckých synů tovaryšstva Ježíšova, a druhým učitelem *Jean Vittemant*, bývalý rektor university Pařížské. Zaslepený lid skutečně očekával, že tato učená trojice vycepuje hocha na znamenitého panovníka. Jak se mýlil!

Těmto lidem nešlo o nic jiného, než aby se udrželi v stálé přízni králově, aby si nahromadili hojnost jmění a důstojenství a proto místo potřebného vyučování podněcovali ustavičně jeho lenost, k níž choval velikou náklonnost, lichotili mu, chválili jeho vlohy, aniž by se o nich kdy přesvědčili, slovem rozmazlovali a seslabovali jeho bez toho dosti slabé tělo tak, že i jeho duch záhy musel zakrnět, a vždy více a více k zahálce se klonit. Byla to velmi dobrá methoda, neboť předobře věděli, že čím méně král *myslí*, tím volněji budou moci jednati. — Při všem tom ale, jak již shora podotknuto, namluvili lubohému lidu, že mladý král je pravé genie, že při stálé jeho pilnosti velikých a znamenitých věcí lze od něho očekávati, — a ten dobrý lid věřil, očekávaje od tohoto hocha konečnou spásu Francie.

Jak již podotknuto, byl hoch velmi slabé tělesné konstituce, což jedině pány vychovatele plnilo jakousi obavou. „Což kdyby následkem své slabosti a ustavičného churavění zemřel!“ — myslívali si, — „zajisté by bylo i naší slávě odzvoněno.“ Aby tedy poněkud sesílil, dali jho učiti tanci, tělocviku, plování, střílení do terče, jízdě na koni a p. Neduživému a lenivému hochu byly tyto zábavy ovšem mnohem milejší, než učení se z kněh, k němuž odjakživa choval veliký odpor; a vskutku od té doby sestávalo celé jeho vychovávání na „moudrého a dobrého krále“ jen z těchto odvětví vladařského umění. Jaká to

naděje pro ubohý dosti již zkoušený národ! Na štěstí, či lépe na neštěstí nedověděl se národ pravdy, a s nadšením přijímal bulletiny královských učitelů, jimiž tito čas od času zvěstovali doufajícímu lidu znamenité pokroky budoucího panovníka. Jakého tyto bulletiny byly druhu, pozná soudný čtenář z následujícího zlomku v „Mercure de France“ od r. 1720 uveřejněného článku; zní takto: „V pondělí dne 12. ledna započaly ve velkém sálu Tuilerieském týdenní taneční zábavy královy. Mimo osoby ode dvora měli k nim jen tací lidé ještě přístupu, kteří uznáni jsou za hodny, aby byli pozváni. Král tančil dvě „entrèes“ sám, a v jeho pohybech jevilo se mnoho něžnosti a jemnosti; scházel toliko potřebný oheň, čemuž se ovšem nelze diviti, neboť jak známo, je on velmi vážný.“ — atd. (Mělo by vlastně státi otupělý, neli dokonce blbý.) Pařížané se tedy ku svému velikému potěšení dověděli, že budoucí jich král velmi něžně a jemně tančí, a sice, jak též ve zprávě této na jiném místě je podotknuto, nejvíce s tanečnicemi od Pařížské velké opery. Zda tu neměli dosti příčin těšiti se na jeho nastávající vládu? Který pak král je zároveň také dobrým „tancmistrem?“

Mezitím, co malý Ludvík „duchem a moudrostí“ prospíval, staral se opět vévoda Orleanský svým spůsobem o blaho svěřené sobě říše; jak, vylíčil jsem již s dostatek v předešlém oddílu; při tom ale ovšem nikdy nespouštěl se zřetele, aby ve prospěch své i budoucí vlády vše bylo podniknuto, co by jí mohlo býti ku prospěchu.

Po ukončení války se Španělskem, a po vypuzení pletichářského ministra španělského, kardinala Alberoniho, uzavřel vladař s pokořenou touto vládou přátelskou allianci, a aby ještě více

ji upevnil, sprostředkoval zasnoubení mezi svým svěřencem mladým kralem Ludvíkem a *tříletou* španělskou infantkou *Marií Annou Viktorií* (v červnu 1721), kteráž brzy na to po obapolné úmluvě vladařských domů poslána byla do Francie, kdež co budoucí královna francouzská byla na „manželku“ vychovávána.

Že Ludvíka samého neptáno se na radu, je zcela pochopitelno; vždyť u dvora prostředkují se takové záležitosti pouze po kupecku, a kde kyne větší výtěžek, tam se koupě uzavře; ostatně byl Ludvík pouhým nástrojem v rukou svých poručníků, k čemu tedy i zde dělati nějaké výminky!

Vévoda-vladař sám si již přál, aby Ludvík byl v brzce prohlášen za zletilého, ježto nenávist a opovržení, které nezdařenou finanční operací Lawovou, jakož i svým bezuzdným hýřením na sebe uvalil, den co den rostly a panování tak mu činily obtížným, že toužil po odpočinku. S jakou nedočkavostí i celá Francie na tento okamžik čekala a s jakou důvěrou pohlížela k mladému panovníku, lze nejlépe seznati z nadšení, jímž celá země byla naplněna, když v červenci r. 1721 roznesla se zvěst, že Ludvík po delší nebezpečné nemoci opět se zotavil. Ve všech lidem přeplněných kostelích zpíváno na poděkování „Te deum“, na ulicích pořádány slavnosti a veřejné hostiny, kteréžto radovánky trvaly po celé dva měsíce.

Konečně přiblížil se dlouho očekávaný den. Dne 25. října 1722 byl mladý třináctiletý král s nevídanou posud okázalostí *v Remeši* korunován a na to dle francouzských zákonů za zletilého prohlášen. Zde budiž také podotknuto, že touž dobou na domluvy vévody Orleanského přestěhoval se opět celý dvůr do nádherného zámku Ver-

sailleského, a sice hlavně za tou příčinou, aby prý si mladý král zvykl na nádheru, každému králi nevyhnutelně potřebnou. Čeleno patrně k tomu, aby starý lesk z dob panování Ludvíka XIV. opět byl obnoven, a aby dvůr, mimo hlavní město meškající, volnější měl ruce u vykonávání svých libůstek, které by mohly jinak, jako za předešlé vlády snadno vzbuditi pohoršení.

Ludvík nastoupil tedy vládu, to jest pouze dle jména, neboť vše ostatní zůstalo jako až posud při starém. Hanebný Dubois, jemuž se mezi tím přičiněním jezovitů podařilo, uloviti mimo arcibiskupství a kardinálský klobouk, též místo *prvního* ministra, podržel i nadál svou hodnost a vládl dle neobmezené vůle. Postačí pouze podotknouti, že jezovité stali se nyní u dvora francouzského pány, a jak tito dovedli vždy své panství provádět, o tom svědčí na sta velmi smutných příkladů; hlavním účelem jich bylo, aby král od nynějška dle jejich zásad byl vychováván; a proto dán mu především za zpovědníka pověstný a zuřivý jezovita páter *Brumères*, o němž se v průběhu svého vypravování ještě vícekráte zmíním. Na štěstí netrvala však vláda ničemného Duboise dlouho. Zdraví jeho bylo ustavičným hýřením tak již podkopáno, že musely se dostaviti nevyhnutelné následky. Churavěl po delší čas, až konečně dne 10. srpna 1723 po přestálé strašné operaci, proklínaje celý svět, a jsa celou Francií proklínán, bídného svého ducha vypustil.

Nejvítanější byla jeho smrt vévodovi Orleanskému. Jsa od nejútlejšího mládí jeho chovancem, byl ve veškeré pikle a hanebnosti, jakýchž tento kdy napáchal, příliš zapředen, aby byl kdy mimo něj aneb dokonce proti němu mohl vystoupit. Ač povahy dosti mužné, přiznával se vévoda

přec, že je jeho otrokem, a ačkoli pod tíží jeho nadvlády takořka klesal, nemohl se nikdy zmužiti, aby se protivného, hanebného toho muže zbavil. Dubois střežil a pronásledoval ho po celý svůj život co zlý duch, nepouštěje ho ani na okamžik se zřetele a bez jeho rady nebo vůle nesměl vévoda ničeho podniknout. Byla tedy radost vévodova zcela pochopitelna.

Byl nyní svoboden, pánem vlastní své vůle, žádný mu u vykonávání jeho plánů nepřekážel. Po smrti kardinála vložena veškerá správa země na bedra vévodova, než i tento počal následkem prohýřeného svého života též vůčihledě chřadnouti, a se silou tělesní klesala i síla čilého druhdy jeho ducha. Nechal vše běžeti, jak to bylo právě bohu vhod, vyjma pověstné orgie a radovánky, které mu byly již druhým životem. Ačkoli ho lékařové ustavičně varovali, tvrdíce, že při takovémto živobytí dřív či později raniti ho musí mrtvice, hýřil vévoda se svými ničemnými společníky „kolem lámanými“ dál, odpovídaje na každou lékařovu námitku, že právě taková smrt byla by mu nejmilejší. A skutečně se mu jí také dostalo. Již dne 2. prosince 1723 dostal mezi audiencí tak silné bolení hlavy, že musel se odebrati do svých komnat, kdež na něj čekala jedna z četných jeho milostenek, vévodkyně z *Falaxis*. Posadili se ke krbu, a po svém spůsobu jali se baviti; než sotva že vyměnili spolu několik slov, vzkřikl vévoda a bez smyslu klesl do jejího náručí. Nežli se přivolaný lékař dostavil, aby mu na rychlo pustil žilou, byl vévoda-vladař chladnou mrtvolou. — Zemřel, jsa teprv čtyřicet devět let stár tak lehce, jak byl žil. Událost tato zavdala příčinu k mnohým úsměškům, a jisté cizozemské noviny, přiná-

šejíce zprávu o jeho úmrtí, podotkly, že zemřel v náručí sebe *důstojného kněze.*

Smrtí vévody z Orleansu končí v dějinách tak zvané mezivládí, ač v pravdě trvalo ještě dál, vyznačujíc se vším, co hodno bylo nekalé pověsti, jakou požíval francouzský dvůr před tváří celé Evropy. Jeden ničema zemřel, jiní mnohem horší ničemové nastoupili, provádějíce své pikle a šmejdy na záhubu ubohého, dosti již zkoušeného a trýzněného národa dál. V době této vyvinuje se před zrakoma našima obraz, který musí vzbudit všeobecnou ošklivost k tomu, co nazýváno tenkráte státnickou moudrostí. Králův gouvernér, maršálek Villeroi byl již dříve intrikami ode dvora vypuzen; měl tudíž nyní biskup *Fleury* krále v úplné moci.

Tentýž večer ještě, co vévoda Orleanský se světem se rozloučil, pomýšleno již na nějakého nástupce. Fleury, jenž u krále veliké přízně požíval, mohl si sám beze všech velkých obtíží úřad tento přivlastnit, než byl příliš dobrý počtář a věděl, že by tímto krokem národu se příliš nezavděčil, a že by i u dvorních pánů mnoho zbytečné závisti spůsobil. U prvního nepožíval totiž pro své jezovitské smýšlení mnoho důvěry, u druhých byl již bez toho dosti nenáviděn, že král byl vůbec jeho příznivcem. Chtěl tedy vyčkati času. Mezi tím co marně se namahal, aby nějakého „důstojného“ nástupce králi ponavrhl, děla se již na jiném místě porada, která jeho zámyslům a smělým plánům přišla velmi vhod.

V jedné komnatě zámku Versailleského seděly totiž touž dobou dvě osoby rozličného pohlaví, a důvěrně se radily, co by bylo lze za nynějších okolností ve svůj prospěch podniknout. Byl to vévoda *Ludvík Henry z Bourbonu*, hlava rodiny knížat *Condé*, muž as dva neb třiatřiceti-

letý, elegantního zevnějšku, než matných tváří, neprozrazujících právě velikou duchaplnost, — a jeho milostnice paní *Anežka*, rozená *de Pleneuf*, manželka markýze *de Prie*, komandujícího jeneral-lajtnanta v provincii *Languedoc*, velmi sličná, as pětadvacetiletá dáma krásného vzrůstu a ohnivých očí. Tato ženština, opustivši as po půlletém manželství svého nenáviděného chotě, stala se milostnicí vznešenějšího a zámožnějšího vévody z Bourbonu, jemuž jinak po celé Francii monsieur *le duc* (pan vévoda) přezdíváno. Paní Anežka byla dáma velmi duchaplná a ač posud velmi mladá, zabývala se plány, jichž uskutečnění nemělo míti v zápětí nic víc a nic míň, než povýšení její na tajnou panovnici Francie. Při poměrech, jaké tehdáž panovaly u dvora francouzského, nebylo to pro dvorní dámu ovšem nic nesnadného.

Sotva že se tedy markýzka de Prie dověděla o náhlé smrti vévody Orleanského, již zasedla se svým milánem k důvěrné poradě, nutíc ho, aby neprodleně o uprázněné místo se ucházel. Duchem obmezený vévoda byl smělou touto žádostí celý ohromen; nenapadlo mu vzdor jeho nadutosti nikdy ani ve snu, že by se mohl státi ve Francii kdy tak důležitou osobností. Zpouzel se z počátku, všelijak se vytáčeje, než čím nalehavější byly prosby jeho milovnice, tím povolnějším se stával, až konečně se dal přemluviti, že on jediný je k tomuto úřadu povolán, uvěřiv ve svou jím samým posud nikdy netušenou duchaplnost. Ještě pak markýzka tvrdila, že železo musí se kouti, dokud je žhavé, odebral se pan „le duc“ ještě téhož večera ku králi, a bez všech okolků žádal za místo, smrtí vévody Orleanského uprázněné.

Ludvík, jenž prvnější zprávou byl celý ještě ohromen, nevěděl, jak na tuto netušenou žádost

vévodovu má odpovědít, tím méně pak, an vůbec nebyl zvyklý, o své vůli nějaké žádosti vyřizovati; než Fleury, jsa celému tomuto výstupu přítomen, bez všech okolků radil na otázku Ludvíkovu k vyplnění naléhavé této žádosti. A proč by to byl také neučinil! Nešlo mu o nic jiného než aby vůbec někdo byl zvolen, ať to ten či onen, neboť věděl, že to bez toho jen na krátko, a že, čím neschopnější ministr, tím více bude míti volné ruce. Král, jenž se od jakživa přemýšlením a rozvažováním dlouho nezabýval, poslouchaje slepě toho kterého svého rádce, svolil na radu Fleuryho ihned k žádosti vévodově, ba celá záležitost odbyta s takou lehkomyslností a tak na rychlo, že téhož večera ještě přijal od něho slib věrnosti a oddanosti.

Mžiknutím rozšířila se tato netušená událost po Versaillesu a po Paříži. Dojem, jaký na veškeré obyvatelstvo učinila, nebyl ovšem příliš příjemný, ježto celý svět věděl, že vévoda k takovému úřadu nemá ani schopnosti ani vědomostí. Nejvíce však byli polekáni páni otcové z tovaryšstva Ježížova, kteří jak již podotknuto, vládli celým dvorem francouzským, tropíce jako vůbec všude, „ke cti a slávě boží“ ty největší neplechy. Vědělit, nač Fleury ani ve snu nepomyslil, že vévoda je v úplné moci markýzky de Prie, a tato že je nejúhlavnější jejich nepřítelkyní, že tudíž od nynějška jen od ní bude záviseti, podrží-li posavadní svou moc či nic. Proto také spěchal králův zpovědník, zmíněný již jezovita *Brumères* okamžitě k biskupovi *Fleurymu*, čině mu výčitky, jak cosi takového mohl připustit. Na tuto okolnost chytrý Fleury jak již podotknuto zcela zapomněl, než nebylo již nijakého vyhnutí. Nekladl však vzdor obavám paterovým na to příliš velkou váhu; by však ho poněkud upokojil, slíbil mu, že on sám

k tomu bude přihlížeti aby milému jeho řádu jezovitskému nijak nebylo ukřivděno, a že za tou příčinou se postará, aby státní rada *Le Blanc*, znám co horlivý přívrženec tovaryšstva Ježíšova, do ministerstva byl povolán.

Jezovita byl však v tajné poměry nového premierministra, jeho milostnice markýzky de Priè a v ony státního rady Le Blanca lépe zasvěcen, než biskup, a proto s obavou pokrčil rameny. „Zapomínáte, pane biskupe," pravil „že Le Blanc je ctitelem paní *de Pleneuf*, kteráž jak opět známo, je matkou markýzky de Priè, a že matka žije s dcerou již od dávna v nejpříkrejším nepřátelství. Dcera tedy nikdy nepřipustí, aby milán její matky pletl se jejímu milánovi do řemesla."

Fleury teprv teď nahledl, že nejednal moudře, než upokojil jezovitu tím, že slíbil mu veškeren svůj vliv na krále k tomu upotřebit, by řádu jezovitskému ze žádné strany nebylo neublíženo.

Zmínil jsem se o nepřátelství, jakéž panovalo mezi markýzkou de Priè a její matkou paní de Pleneuf; dlužno tedy, abych objasnil též jeho příčiny, které zároveň charakterizují onu ženu, která se stala povýšením vévody z Bourbonu tak důležitou osobností při dvoře francouzském.

Jakýsi *Berthelot de Pleneuf* byl před časem vojenským dodavatelem pro francouzskou armádu a co také dopustil se velikých podvodů, začež byl při nastoupení vévody Orleanského na trůn (r. 1715) k několikaletému žaláři a k zapravení jednoho milionu a pět set tisíc lirů odsouzen. Aby trestu tomuto ušel, prchl pan Berthelot de Pleneuf do Turina, kdež po několik let pod cizím jmenem žil zcela zapomenut. — R. 1819 dostalo se náhodou čtrnáctileté jeho dcerušce *Anežce* otcovo psaní do rukou, jež tento psal své man-

želce a v němž jí sděloval, že státní sekretář *Claude le Blanc* je jediný muž, který by mu mohl vymoci milost a návrat do Francie; aby tedy k němu došla, a vše, třeba i svou čest na to obětovala. — Slečna Anežka byla již co čtrnáctileté děvčátko velmi slíčná; věděla to, a za tou příčinou pomýšlela již tenkráte často na věci, o nichž jiná děvčata jejího stáří nemívají ani zdání; lze se tedy vším právem domýšleti, že nebyla to láska a vděčnost dětinská, která po přečtení onoho listu mozek její přeplnila smělými myšlénkami a plány, nýbrž spíše touha, zakusiti zapovězeného ovoce, jehož lahodou se ve snách i v bdění již tak často zabývala. Myšlénka její uzrála rychle v čin; nerozmýšlejíc se dlouho, vyptala se Anežka na osobnost i poměry pana Le Blanca, a dověděvši se, že ctěný tento pán, ač již padesátník, je k dámám velmi *galantní* a *štědrý*, umínila si, že místo matky o jeho galantnosti a štědrosti se přesvědčí. Hned druhý den vydala se na cestu. — Vešedši v elegantní příbytek pana Le Blanca byla ihned komorníkem do skvostného sálu uvedena s podotknutím, aby chvíli počkala, ještě má prý pan státní rada právě návštěvu. Anežka čekala, — čekala dlouho; konečně ji to ale omrzelo, a poněvadž byly veškeré dvéře do vedlejších salonů otevřeny, šla dál; sotva že však vstoupila do prvního, zaslechla kroky a šustění ženských šatů; polekána vklouzla za velikou oponu u okna; v tom ale již se otevřela tajná tapetova dvířka, a z nich vyšel pan Le Blanc — dle popisu ho poznala — maje jakousi dámu v objetí. Jaké bylo Anežčino leknutí, jaké bylo její překvapení, když přesvědčila se, že ona dáma není nikdo jiný, než vlastní její matka. Celé čtvrt hodiny musela zůstati Anežka skrčena za záclonou, kdež skutečně se

přesvědčila, že pověst nelhala, a že pan sekretář Le Blanc je k damám velmi *galantní a štědrý*. Když byli oba po velmi důvěrné zábavě ze salonu odešli, pádila Anežka celá bez sebe do svého příbytku, a od té doby pojala ji nejen proti matce nýbrž i proti Le Blancovi taková zášť, že při každé příležitosti dávala ji na jevo. — Za čtrnáct dní obdržel pan *Berthelot de Pleneuf* skutečně dekret, jímž udělena mu úplná milost, a jímž mu dovolen návrat do Francie; ba ještě více: státní sekretář Le Blanc jmenoval ho generalním vojenským pokladníkem, kteryžto úřad byl tak výnosný, že pan de Pleneuf ničeho proti tomu nenamítal, zůstaneli jeho manželka i nadál páně sekretářovou milenkou.

Tot jednoduchá ona událost, která patera Brumèresa takou plnila obavou, že viděl již v duchu ctěný svůj řád za hranicemi Francie. A skutečně, obava paterova nebyla tak marna, jak se Fleury domýšlel, ba již záhy počal i tento své nepředloženosti litovat.

III.

Markýzčiny pletichy. Fleury a jezovitské pikle. Le Blanc obviněn z vraždy. Vypuzení španělské infantky. Zasnoubení Ludvíka XV. s Marií Lescinskou. Nezdařené plány markýzčiny. Pád vévody z Bourbonu a markýzky de Priè.

Anežka, nyní paní markýzka de Priè, byla teď velmocnou dámou; i naskytla se jí nejlepší příležitost, aby se na nenáviděném sekretáři Le Blancovi vymstila. Kdož jí mohl v tom zabraňovat! A kdyby třeba sebe většího bezpráví se dopustila, byla ona vždycky v právu, ještě dle tehdejších velmi humanních a liberalních zásad měla moc.

Žádný prostředek jí nebyl u vykonávání její pomsty dosti špatný, jen když svého cíle dosáhla a dlouho kojené nenávisti průchodu zjednala. Příležitost naskytla se jí k tomu velmi záhy.

Fleury vzdor námitkám prohnaného jezovity patera Brumères-a pokusil se totiž přece o to, aby Le Blanca dostal do ministerstva. Této okolnosti použila mstivá markýzka, přemluviši svého milána, vévodu z Bourbonu, by všemožně se postaral o jeho zničení. Záminka byla ihned nalezнuta. Dle návodu markýzky zažaloval premierministr vévoda z Bourbonu pana sekretáře u krále pro podvod, kterého prý se tento spronevěřením dvanácti milionů ze státní pokladnice dopustil. Lehkověrný a popudlivý Ludvík netázal se a nevyšetřoval dlouho a nařídil beze všech okolků, aby Le Blanc byl zatknut, což se také skutečně stalo.

Fleury i pater Brumères byli pojednou v šachu. Nyní viděli, že nezbývá jim nic jiného, než aby se na život a na smrt spolčili proti vévodovi, který přičiněním své prohnané milenky počínal vskutku býti nebezpečnějším, než se Fleury z prvu domýšlel. A skutečně si také obmezený tento člověk počínal, jako by byl druhým Richelieum neb Mazarinem, ačkoli sám nezmohl ničeho, dávaje se všude a ve všem svou nevěstkou komandovat. Markýzka byla touž dobou skutečnou vladařkou francouzského dvora. Od Ludvíka XIV., za jehož doby, jak známo, vládly dvorem francouzským samé ženštiny, neosmělila se žádná žena tak spupně a nestoudně do popředí se tlačiti jako tato prohnaná markýzka. Cokoli si přála, a byť to bylo sebe nesmyslnější, muselo se stát. Veškerá místa, veškeré úřady zadávala ona, aniž při tom brán jakýsi ohled na stáří, vlohy anebo zásluhy; kdo se jí líbil a kdo hodně platil, byl

povýšen; toto kramaření s úřady dospělo tak daleko, že mnohdykráte patnáctiletým chlapcům svěřeno místo presidenta při té které kanceláři, kdežto staří, zasloužilí úřadníci, kteří nepožívali vznešené její protekce, bez odkladu byli propuštěni. Slovem, libovůle, nestoudnost a darebáctví této ženštiny, jíž se duchaprázný vévoda z Bourbonu slepě podroboval, neznaly již mezí. Nelze se tedy také diviti, že čistá tato vláda měla nejen v lidu, nýbrž i v dvorních kruzích za krátko více nepřátel než přátel.

To však bylo Fleurymu a pateru Brumèresovi právě vhod; věděliť, že při takovýchto okolnostech nebude je to státi velikého namahání, by stali se pány situace. Brzy dorozuměli se s mnohými pány a dámami ode dvora, jenž od počátku již pohlíželi na vetřelou markýzku přes ramena, a operace proti nenáviděné této dvojici započala plným proudem. V čele toho spiknutí stály mnohé velmi vznešené a vážné osoby, jako syn a jediný dědic zemřelého vladaře vévody Orleanského vévoda *Chartres*, dále princ *Conti*, vévoda *de Maine*, hrabě *de Toulouse*, maršálkové *de Villars* a *d'Estrès* a mnoho jiných. Vévoda Orleanský byl nesmírně nad tím popuzen, že vévodovi z Bourbonu byla dána přednost před ním, ještě jemu, an byl r. 1723 již zletilý, přislušelo první místo po králi; vévoda de Maine a hrabě de Toulouse zanevřeli již od dávna na vévodu, ještě se tento proti tomu zpouzel, by byli na roveň postaveni rodilým princům, slovem, každý měl nějakou více méně důležitou příčinu; proč se přidal ku straně nepřátelských vévodovi jezovitů. Vzdor všem piklům a intrikám byla však veškerá jich snaha marna, ba ani to nemohli na králi vymoci, by Le Blanc byl z vazby propuštěn a za nevinna uznán.

Inu ovšem, mladý král měl jiné, důležitější věci na starosti, aby takovými malichernostmi se zabýval; stalť se totiž v čtrnáctém roce věku svého velmi dobrým střelcem, a vévoda z Bourbonu, vlastně markýzka, se již o to postarali, by veškerý čas tomuto umění věnoval, a o ostatní pranic se nestaral. Celé dni honil se s puškou na rameně po lesích *Meudonských* a *Chantillyských*, ponechávaje i přijímání audiencí svému ministrovi. Tento mohl tedy činiti, co se mu líbilo, a skutečně to také činil.

Páni spiklenci, nemohše se dostati žádnou mocí ku královské audienci, v níž zamýšleli Ludvíkovi celý stav věcí do podrobna vylíčiti, odhodlali se konečně, že vyhledají ho v tom kterém lese, a že při střílení zajíců přání svá mu přednesou. Chtěli bojovati s otevřeným hledím; avšak právě touto přímostí vše ještě více pokazili. Zvěděvši o plánech svých protivníků, radila markýzka důtklivě k násilným prostředkům. Vědouc, že celé spiknutí je prací pánů jezovitů, ihned sprostředkovala, by veškerá práva, která jim kardinál Dubois druhdy vymohl, byla zrušena; dále nařízeno komisí, vyšetřující vinu Le Blancovu, aby jednala bez vší šetrnosti, za kteroužto příčinou byly některé vysoce postavené osoby, stojící druhdy s Le Blancem v důvěrném spojení, jako na př. markýz *de Pompadour*, hrabě *Belle-Isle* a j. vzati do vazby. Nestoudnost markýzčina pokročila však ještě dál. Skutek, jakého se mstivá tato ženština dopustila, hraničí již přímo na zločin a zasluhoval, by potrestán byl nejmenším trestem — šibenicí.

Jednoho dne byl totiž kapitán karabiníků, jakýsi pan *de la Guillonière* od několika zakuklenců na veřejné ulici přepadnut a dýkami tak zbodán, že pochybováno o jeho pozdravení se;

ještě pak mu byly od lupičů veškeré jeho skvosty ponechány, mělo se všeobecně za to, že vražedný tento útok byl ze msty vykonán. Hádáno všelijak, až konečně i markýzka se do toho vmíchala, a celý případ svým spůsobem vyložila, tvrdíc, že kapitán de la Guillonière je vzrůstem i chůzí nápadně podoben jakémusi panu *Parisovi du Verney*, který byl prý vlastně příčinou, že bývalý sekretář Le Blanc byl dán v obžalobu, obviniv ho ze zločinu, za vinu mu kladeného, a že tudíž přičiněním uvězněného Le Blanca vražda byla mýlkou na kapitánovi spáchána. Rozumí se, že pošetilý vévoda z Bourbonu držé této lži na slovo uvěřil, tím spíše pak, ana se markýzka vytasila ještě s jiným nestoudnějším lotrovským nálezem, vypravujíc, že jistý kněz jí právě sdělil veliké zpovědní tajemství jistého zemřelého člověka, jenž byl podplacen, aby jej, vévodu totiž, zbavil života, na doklad čehož vytasila se s několika nepodepsanými dopisy, které bojácného vévodu nadobro utvrdily v domněnce, že někdo stojí o vzácný jeho život. A kdož jiný mohl to být, než nenáviděný Le Blanc, kterého ničemná tato žena obvinila z vražedného útoku na kapitána de la Guillonière?

Následkem toho byl Le Blanc se všemi svými společníky z lehkého vězení odveden do bastilly, a parlamentu nařízeno, aby bez prodlení provedl proces s tímto zločincem. Bídná tato žena již jásala, že spatří u svých nohou krvavou hlavu nenáviděného sekretáře, a že zároveň i na své matce bude pomstěna. — Parlament byl však zcela jiného smýšlení než vládnoucí oba ničemové, a propustil veškeré obžalované (15. ledna 1725) z obžaloby. Markýzka zuřila, než co na plat, musela se podrobiti výroku soudců a spokojiti se

s vévodou pouze tím, že vypověděli nevinné vinníky z Paříže.

Případ tento čistou dvojici velmi znepokojoval, uváděje jim na mysl konec vší světské slávy, tím více pak, an od té doby také král stával se k oběma co den chladnějším. Největší bázní však je naplňovala myšlénka, která jim až posud nikdy nebyla napadla a která by nezvratně byla urychlila jich pád.

Král totiž vzdor ustavičným honbám a prohánění se na čerstvém vzduchu nijak nechtěl síliti, velmi často při tom churavě, a sice následkem příliš mnoho požitých jídel a nápojů, tak že i sami lékařové počali vrtěti povážlivě hlavou. Což kdyby patnáctiletý Ludvík zemřel — zemřel bez potomstva! Nikdo jiný nestal by se vladařem, než nejúhlavnější jich nepřítel, mladý vévoda Orleanský, jenž po Ludvíkovi první činil nároky na francouzský trůn. A jak dlouho mohlo to ještě trvati, než toto královské nedochůdče nějakým děckem bude obdařeno? Vždyť jeho nevěsta, infantka španělská, čítala teprv osm roků. Vévoda a markýzka usnesli se tedy na tom, že vzdor úmluvě mezi oběma vládami pošlou infantku jejím rodičům nazpět a že vyhledají Ludvíkovi jinou starší nevěstu, od níž bylo by lze nadíti se brzy nějakého prince. Nerozvážívše, že potupný tento krok může míti pro Francii velmi smutných následků, poslali již pátého dubna 1725 infantku k jejím rodičům, a sice se záminkou, že ona sama si toho přeje, ježto se jí v cizině po domově zastesklo. Většina lidu tvrzení tomu ovšem nevěřila a proto rozloučila se Paříž z pouhé oposice proti nenáviděné vládě s infantkou velmi srdečně a okázale, vyslovujíc se při této příležitosti veřejně, že v ohledu tomto s vládou nijak

nesouhlasí. — Jediný Ludvík, její zasnoubenec, nedal jí ani s bohem. Vévoda a markýzka odjeli s ním již 3. dubna *do Marly*, odkud se teprv po odjezdu infantky vrátili. Rozpustilý, lehkomyslný Ludvík, dověděv se, že odvezli mu jeho nevěstu, skotačivě se smál, jakoby měl z toho radost, že zbaven jest obtížného břemene. Za to však celý dvůr veřejně reptal, odsuzuje toto drzé, neprozřetelné jednání vlády, tím více pak, any následky jeho za krátko již se zřejmě jeviti počaly.

Španělský vyslanec u dvora francouzského, *don Pignetelli*, hrabě *z Montelenu*, brzy prohledl, jak věc se vlastně má, a rozhořčen tímto bezprávím, jeho vládě učiněným, opustil již 10. dubna Paříž, aby se odebral zpět do Španělska. Mělo se všeobecně za to, že povstane z toho nová krvavá válka, než uražený král španělský spokojil se tím, že nařídil všem Francouzům, aby ihned ze Španělska se vyklidili. Však i tento příkrý rozkaz byl opět odvolán, když Fleury přiměl Ludvíka k tomu, by dáno bylo španělskému dvoru veřejné zadostučinění. Francouzský vyslanec musel totiž při narození infanta králi španělskému veřejně gratulovat a jmenem svého pána za učiněnou rodu jeho urážku na kolenou ho odprosit. Jen zvláštní povolností Španělska tedy zabráněno novému krveprolevání.

Markýzka de Priè již před vypuzením infantky dala se svými stvůrami u všech možných dvorů tázati, zda by nebyl ten který volný, vstoupiti v přátelství s dvorem francouzským, než dohazovačský tento úřad nijak se jí nechtěl dařiti; všude byla se svými návrhy zkrátka odbyta, ještě žádná z evropských princezen neměla chuti, dáti se upotřebiti za podnož ničemných jejích a samovládných choutek. Po dlouhém marném verbování vzpo-

mněla si tedy konečně na slečnu *Kateřinu Žofii Felicitu Marii Lescinskou*, dceru vypuzeného krále polského *Stanislava Lescinského*, jenž od smrti svého přítele a ochrance švédského krále *Karla XII.* v dosti neutěšených, ba nuzných poměrech žil se svou rodinou ve Weissenburku blíže Strassburku.

Lze si pomysliti překvapení starého toho pána, když jednoho dne z čista jasna obdržel od vévody z Bourbonu list, v němž tento nabízel dceři jeho francouzský trůn. On, který vyhnán, opovržen, zapomenut, v nedostatku vzpomínal bývalé své slávy královské, který měl již v úmyslu, zasnoubiti svou milovanou dceru Marii s jistým francouzským vrchníkem, hrabětem *d'Estrées*, on měl se státi pojednou tchánem francouzského krále. Rozumí se samo sebou, že se ani na okamžik nerozmýšlel, a hned se vydal se svou rodinou do Strassburku, kdež dle úmluvy francouzskými vyslanci velmi okázale byl přivítán. Město samo vystrojilo ku poctě budoucí královny skvělý ples, při němž byl by však blažený otec bezmála ještě před svatbou své dcery přišel o život. Čtyry zakuklené osoby ploužily se totiž po celý ples za Stanislavem, ani na okamžik se zřetele ho nepouštějíce, až konečně, jsouce mu na blízku, zaměřily na něho své dýky, by smrtelnou ránu mu zasadily. Vražedný tento útok však se nezdařil; úmysl zakuklenců byl záhy spozorován, načež bez prodlení byli jati a uvěznění. Z počátku mělo se za to, že vrahové tito byli najati francouzskými, vládě nepřátelskými velmoži, než brzo vyšlo na jevo, že jsou to Poláci, kteří ještě v cizině stáli o bezživotí vypuzeného a neškodného krále.

Dne 15. srpna odbýváno ve Strassburku prozatímní zasnoubení Marie Lescinské s francouz-

ským králem, kteréhož zastupoval, co první nápadník trůnu v případu Ludvíkova úmrtí, mladý vévoda Orleanský; a dne 18. srpna odebrala se královská nevěsta ve skvělém průvodu ze Strassburku do *Fontainebleau-u*, kdež dne 4. září svatba s nesmírným přepychem byla odbývána.

Ku podivu, že lehkomyslný, lhostejný Ludvík tak snadno se tomu podrobil; byla to ovšem vůle rádců koruny, a té, byť by i chtěl, nemohl osedlaný král vzdorovat: než zdálo se, že tentokráte vůle obou stran se shoduje, a že král skutečně dobrovolně výroku svých rádců se poddává. Byltť dojem, jaký naň první setkání se jeho s Marií Lescinskou učinilo, nepopíratelně příznivější, než jaký obyčejně bývá v podobných okolnostech, kde bez vědomí jedné či druhé strany sňatek se prostředkuje a uzavírá. Zdálo se skutečně, jakoby lenivý, dětinský Ludvík novým duchem byl nadchnut, ba lze skoro s jistotou tvrditi, že Marie Lescinská, ač o celých sedm let starší než on, opravdovou lásku v něm vzbudila; stalť se z dětinského, rozmazleného hocha v krátké době mužný mladík (tak alespoň tvrdily veškeré dvorní dámy) a dost možná, že sličná tato Polka v pořádného muže by ho byla proměnila, kdyby zkažené poměry dvora francouzského, v nichž byl vychován, tak příliš byly již na jeho zahálce, radovánkám a hostinám oddaného ducha neúčinkovaly, učinivše jej všemu vznešenějšímu již dávno nepřístupným.

Obrat jeho byl jen okamžitý jako vůbec u všech lidí ducha tak nestálého a lenivého. Nezkušená mladá královna, která svého chotě ovšem neznala, domnívala se, že veškerá jeho ujišťování o lásce a veškeré jí prokazované pozornosti věčného budou míti trvání a oplácela mu stejnou, nelíčenou láskou. Byla ve svém novém stavu velmi

šťastna, neboť se byla nikdy nenadála, že kdy k netušené této výši dostoupí, a proto projevovala markýzce de Prie co původkyni svého nepředvídaného povýšení při každé příležitosti svou neobmezenou vděčnost. Na to markýzka ovšem již z počátku počítala, vědouc předobře, že i ona o několik stupňů výše postoupí. Stavši se nyní první dvorní dámou, přičiňovala se dle svého způsobu všemožně, aby veškerou moc do svých rukou dostala, by sebe i svého milána vévodu z Bourbonu stále udržela na výši situace. Zbýval jí ještě jeden mocný protivník, biskup Fleury, proti němuž se nyní s veškerým svým pletichářským uměním a se vší svou obvyklou drzostí obrátila.

Než právě tím činnější, ovšem že nyní potajmu, byla také strana jezovitská se svým náčelníkem biskupem Fleurym. Muž tento požíval posud, vzdor stálému očerňování z protivné mu strany, úplně královy důvěry, a proto i v nejhorších případech nikdy si nezoufal, doufaje pevně, že vliv jeho na krále přece jednou veškeré ostatní převáží. Lstivě a tajně, jako každý zdárný syn tovaryšstva Ježíšova, upřádal úkladnou síť, v níž dřív neb později zaplesti se měli jeho sokové, kteří bez toho svými zřejmými, nelíčenými manipulacemi samým sobě více škodili, než prospívali. První krok, jejž Fleury za tou příčinou učinil, byl, že získal pro svou stranu prvního králova dvořana, vévodu *de Gesvres*, jemuž Ludvík velmi důvěřoval, a jehož radám slepě se podroboval; a již na počátku října dospělo to k první závažné potyčce.

Všemocná markýzka de Prie domnívala se totiž, že již je na čase, aby za své „záslužné“ služby žádala za nějakou vydatnou odměnu, to jest za titul vévodkyně, jenž, jak doufala, nijak nemohl

jí ujíti; milán její vévoda z Bourbonu vyhotovil tedy dle jejího rozkazu potřebnou žádost a sám ji měl králi odevzdat; než pan le duc, ačkoli sám v každém ohledu nadutý, neskrovný a nestoudný, myslil přece, že zásluhy markýzčiny nejsou tak příliš veliké, aby měly býti odměněny *vévodstvím*, a proto se obával, vlastnoručně žádost její králi presentovat. Vyčíhal tedy příhodný okamžik, a za nepřítomnosti královy položil dotýčnou listinu na psací jeho stolek, aniž by se ústně jen dost málo o čem zmínil.

Náhodou či návodem Fleuryho — kdož to ví — byl vévoda *de Gesvres* přítomen, když Ludvík markýzčinu žádost vzal do ruky; rozumí se samo sebou, že na otázku jeho, má-li žádost býti povolena, odpověděl vévoda záporně, odůvodniv svou odpověď tím, že markýzka nemá jiných zásluh, než že je přítelkyní vévody z Bourbonu. S úsměvem položil Ludvík žádost stranou, aniž by ji více vzal do ruky, odpověděv později vyzvídajícímu vévodovi z Bourbonu, může-li markýzka doufati v udělení vévodského titulu, zcela krátce: „Ne.“

Markýzka uhodla ovšem brzo, kdo asi příčinou, že žádost její byla zamítnuta, a v návalu zlosti a pomstychtivosti, aniž by rozvážila, co počíná, dala ještě téhož večera doručiti vévodovi de Gesvres lettre de cachet (výpovědní listina), jíž tento byl vypovězen do Angersu. Vévoda de Gesvres byl však zdárný vychovanec synů Loyolových, znající se v spůsobu, jakým takové výpovědní listiny byly vyhotovovány, a proto místo aby se markýzčině rozkazu bez zdrahání podrobil, odebral se okamžitě v cestovním obleku ku králi, by, jak podotkl, s ním se rozloučil; věděl, že král, ač výpovědní listina jím je podepsána, ničehož o tomto markýzčině nejnovějším díle neví. Nemýlil

se. Ludvík, nejen že velmi přátelsky jej uvítal, slíbil mu, dověděv se, jak celá věc se má, že udělí svému premiérministrovi pořádnou důtku za zneužívání jeho podpisu.

Věc měla se vlastně takto. Ludvík byl vévodou z Bourbonu z počátku tak osedlán, že na jeho žádost podepsal celou haldu nevyplněných blanketů zatýkacích a výpovědních listin, nestaraje se více o to, jak tento s nimi naloží. Že se dopouštěli vévoda a markýzka na účet toho značných přehmatů, kdož by o tom pochyboval? Nejlepším důkazem je případ s vévodou de Gesvres.

Nezdařeným tímto krokem byla markýzka ještě více popuzena a od té chvíle namáhala se ještě víc, aby zbavila se svých protivníků. Vystupovala nyní proti Fleurymu a celé jeho straně veřejně, všude a při každé příležitosti je očerňujíc a hanobíc. Fleury však byl prohnaná liška a lstivější než paní markýzka a na urážky její odpovídal předstíranou jezovitskou pokorou, tváře se před králem vždy co nevinný trpitel; a aby dodal svému počínání jakéhosi tragického rázu, odejel jednoho dne z čista jasna do *Issy* nedaleko Paříže, tvrdě, že co dobrý křesťan a kněz raději sám ustoupí, aby nepodněcoval svou přítomností další nepřátelství.

Nezkušený, o dvorní pikle pramálo se starající Ludvík, který, jak již častěji podotknuto, bývalého svého vychovatele vždy velmi si vážil, byl tímto skutkem „křesťanské“ pokory velmi pohnut, a i hned vyslal za vystěhovavším se Fleurym posly, kteří ho přivedli nazpět do Versaillesu. Lstivý kněz dosáhl, čeho si přál, neboť že tak se stane, najisto předvídal.

Nyní na něj Ludvík naléhal, aby mu sdělil pravou příčinu svého rychlého odjezdu, což pro-

hnaný Fleury neučinil ovšem jen tak zhola, tvrdě ustavičně, že kněžský jeho úřad nedovoluje mu, mluviti proti svým bližním; až konečně na nalehavé prosby Ludvíkovy vytasil se s celou hrubou střelbou, kterou již od dávna měl na vévodu z Bourbonu a jeho milenku, markýzku de Prie, namířenou. Vše, co o nich věděl špatného, vyšlo na denní světlo. Podvody, věrolomnost, prodávání úřadů, nespravedlivé zatýkání a žalářování, a přede vším nedovolený, skandalesní poměr, v kterém žil vévoda s markýzkou, podávaly mu dosti látky k obžalobám. Nevšímavý, jen o množení svých jelenů a zajíců starající se Ludvík o všem tom arci ani slova nevěděl a proto nelze se diviti, že nenadálým odhalením veškerých těchto, po leta již páchaných hanebností nad míru byl rozhořčen a si předsevzal, že hospodářství tomuto konec učiní. Nabídnuv místo premiérministra Fleurymu, který ovšem z počátku jak obyčejně se zpouzel je přijmouti, vymlouvaje se na své stáří, poručil mu zároveň, by ihned utvořil nový kabinet.

Tak tedy dosáhl lstivý jezovitský biskup, po čem tak dlouho bažil, a čím již tenkráte, když vévodu z Bourbonu protežoval, se zabýval, čekaje sám, až by nespokojenost jak mezi lidem tak u dvora dospěla k nejvyššímu stupni, by pak silným ramenem uchopil se otěží vlády a radikální proměny provedl. Okamžik ten se nyní skutečně přiblížil a Fleury ho nepropásl.

Vlastnoručním psaním oznámil Ludvík po této rozmluvě s biskupem vévodovi z Bourbonu propuštění a vypovězení na své statky; za vévodou následovala též markýzka, ač dle výslovného rozkazu králova navždy přerušiti museli nedovolený svůj poměr. Tak cnostným byl tenkrát ještě onen Ludvík, jenž později nejeden takovýto po-

měr, a sice s nevěstkami nejsprostšího druhu udržoval. Markýzku, odebravší se na své statky v Normandii, hnětlo toto nepředvídané ponížení tak, že ještě následujícího roku, 6. října 1727, jsouc teprv dvacet devět let stará, zemřela. Vévoda z Bourbonu, kterého si po jeho pádu ani živá duše více nevšimla, žil od té doby na svém statku *Chantilly*, bavě se honbami a hostinami; kdež také dne 27. ledna 1740 následkem prohýřeného svého života zemřel, úplně zapomenut.

Věru, velmi smutný to konec pro lidi, kteří po celá čtyry leta byli neobmezenými vládci Francie, jichž bál se veškerý národ tak, že teprv po jich pádu osmělil se nevůli své uleviti notným zaklením. Ano, nevzali ničeho s sebou z celé té slávy do hrobu, než kletbu a opovržení.

IV.

Upřímné snahy Fleuryho. Vzorný manžel a otec. Vláda jezovitů. Vévoda Richelieu a vévoda z Ayenu. Maškarní ples ve velké opeře. Hraběnka Mailly-Nesle, první Ludvíkova milostnice. Královy „nepatrné“ večeře a hraběnčiny choutky. Válka s Rakouskem; mír Vídeňský a přivtělení Lotrinska k Francii.

Jezovitská strana tedy na novo zvítězila, a Fleury se přičinil, sestavuje nový kabinet, aby do ministerstva byli povoláni lidé jeho smýšlení, podrobující se slepě jeho vůli. Činím zde pouze zmínku o známém již státním sekretáři Le Blancovi, který po pádu vévody z Bourbonu ze *Avranchesu*, kde ve vyhnanství žil, nakvap byl povolán do Versaillesu, načež mu ihned svěřen úřad ministra vojenství. Fleury sám byl však nyní duší celého nového kabinetu, ačkoli na oko zamítnul od sebe

titul premiérministra, chtě, aby se zdálo, jakoby Ludvík XV. sám uchopil se nyní otěží vlády; čemuž lid skutečně také uvěřil, tím spíše pak, an Pařížský arcibiskup, kardinál *de Noailles*, událost tuto ve všech kostelích veřejně dal ohlásit. Ostatně ale nestaral se Ludvík jako až posud o státní záležitosti pranic, hově svým choutkám a zabývaje se teď mimo to svou milování hodnou chotí Marií.

Fleury řídil osudy Francie sám a sám, při čemž své horlivé přívržence pány jezovity všemožně podporoval, začež tito odměnili se mu tím, že vymohli mu ještě téhož roku (1726) u slabého, v rukou jejich spočívajícího, papeže Benedikta XIII. kardinálský klobouk.

Nedá se nijak upříti, že alespoň na počátku panování novopečeného tohoto kardinála všemožně bylo o to pečováno, by Francii zabezpečena byla lepší a utěšenější budoucnost; aby váznoucí obchod a průmysl, jakož i bídný stav vědy a umění na dřívější stupeň byly uvedeny; aby vůbec úplnou reorganisací celého státního ústrojí Francie k novému, čilejšímu životu byla probuzena, a dřívější, předešlými vládami ztracené vážnosti svých sousedů opět nabyla. Nebyla to věru snadná práce, než jak již podotknuto, Fleury nastoupil svůj úřad s dobrou vůlí, a s opravdovou láskou jal se přikročovati k velkému tomuto dílu.

Za tou příčinou byli především veškeří, dřívějšími vládami protežovaní neschopní úřadníci sesazeni a novými nahraženi; hned z počátku pomýšleno na opravu a zmenšení daní, jakož i na zlepšení veškerých finančních záležitostí. Lid vida dobrou tuto snahu počínal pohlížeti ke kardinálovi s opravdovou důvěrou, a jen toho litoval, že tento muž čítá již sedmdesát a sedm let, že tudíž

pro své stáří nikdy nebude moci vyplniti veškeré plány, jimiž se zabýval.

„Král byl tomu velmi rád, že má kolem sebe lidi, kteří za něj myslí, za něj pracují, za něj se starají, a jeho jedinou panovnickou prací bylo, že mechanicky podpisoval vše, cokoli mu bylo k podpisu předloženo, stávaje se takto den co den pohodlnějším, ano přímo řečeno líným. Co král nestál tedy již nyní za nic, a možno že by se byl stal předmětem úplného opovržení, kdyby nebyl slynul náhodou mezi lidem co „vzorný manžel“.

U dvora soudilo se o tom arci zcela jinak; měloť se za to, že tato vzornost dlouho trvati nebude, že za dvě, nanejvýš tři leta ukáže se Ludvík ve své pravé podobě, jakouž slynuli jeho „mravní“ předchůdcové Ludvík XIV. a vévoda Orleanský. Prozatím se ovšem mýlili. Ludvíkovo manželství bylo vskutku vzorné, a následkem toho také velmi požehnané. Již 14. srpna 1727 obdařila ho mladá královna dvojčaty, princeznami *Marií-Luisou-Alžbětou* a *Annou-Henriettou de France*. Netrvalo to ani rok, byla královna opět matkou princezny *Luisy-Marie*. Celá Francie očekávala tentokráte prince a proto, jsouc sklamána, nepříliš vesele se tvářila. Ludvík nebral to ale tak přísně na váhu, a se smíchem pravil, že objedná si příští rok u královnina doktora *Payreta* chlapce. Bigotní královnu rmoutilo to mnohem víc, a proto odebrala se schválně do Paříže, aby v kostele Notre-Damskem prosila svatou pannu za prince. Rodička boží byla skutečně tak laskava, že přání jejímu popřála sluchu a již 4. září 1729 porodila královna prince *Ludvíka de France*, který stal se napotom otcem tří králů, totiž Ludvíka XVI.-Ludvíka XVII. a Karla X. — Rok co rok opě,

tovaly se ve Versaillesu takové případy, tak že mladý princ v málo letech čítal ne méně než devět sester a jednoho bratra vévodu z *Anjou*, kterýžto poslední však již co tříleté děcko r. 1733 zemřel.

Při těchto spořádaných rodinných poměrech královýchzdálo se tedy skutečně, že veškeré ony zlořády z dob Ludvíka XIV. a vévody z Orleansu navždy budou ode dvora francouzského odstraněny; zdálo se, že je konec veškerým škandálům, jichž se dříve ty které dvorní nevěstky dopouštěly, a že veškeré ty miliony, které jich vydržování stálo, připadnou nyní vydrancované státní pokladnici.

V tom ohledu byli by bývali tedy Francouzové skutečně dosti spokojeni, jen kdyby byl chtěl býti panovník méně ospalým a více činným, neboť mimo královnu, honby, jídlo a pití nemělo pro něj na světě nic jiného půvabu. Byloť mu blaho svěřených mu poddaných ničím, a cokoli Fleury podnikal, vše mu bylo lhostejno — následovně i to, že kardinál ku všeobecnému pohoršení nenáviděným jezovitům svým přátelům vrátil veškerá práva, dřívější vládou jim uzmutá, jichž počestný tento řád používal ovšem k tomu, by veškerou církevní a duchovní svobodu potlačil, a dávno již zaniklé středověké systemy znova v život uváděl. Páni jezovité cítili se pod novou touto vládou brzy tak silnými, že uspořádali na poděkování za nově nabytou moc dne 6. března 1729 velkolepé Te deum, kteréž je stálo 1,600.000 franků. Právě touto nestoudností však popudili celou vzdělanou Paříž ještě více proti sobě; jádro Pařížského měšťanstva, celá universita a celé vojsko stalo se zjevnými jejich nepřátely; zášť jejich byla však ještě více zvýšena dvěma škandálními procesy,

jichž předmětem byli ctihodní tito otcové z tovaryšstva Ježíšova. První z nich, vyvolán dědici jakéhosi *Ambrože Guya*, podal světu svědectví, že synové Lojolovy, jde-li o peníze, neštítí se zločinu nejsprostšího druhu; druhý pak proces jezovity *Girarda* s jakousi pannou *Cadièrovou* podal o nemravnosti a chlípnosti jezovitské tak makavých důkazů, že i nejzarytější ctitelé tohoto řádu s ošklivostí se od něho odvrátili. — Lid ovšem nevěděl, že jezovité bez vědomí krále se rozmnožují a své čisté řemeslo provádějí, a proto zanevřel zcela přirozeným spůsobem především na vladaře, který ovšem mohl všem těm rejdům a šmejdům pánů otců jezovitů přítrž učinit, kdyby byl totiž býval pravým otcem svého lidu, *skutečným* králem. Jeho nevšímavost byla ale tak bezpříkladná, že vším právem nezasluhoval nic jiného než opovržení.

Minulo celých deset let, co Ludvík byl ženat a posud ještě byl „vzorem manžela“ a „vzorem otce“ devíti dítek, čekaje právě teď (r. 1735) na desáté. Kardinál Fleury a jezovité vládli posud s neobmezenou vůlí, a cokoli i dobrého onen pro Francii učinil, ztrácelo se znenáhla jako písek na dně moře, v proudu nesmírného onoho zla, jež den co den zaviňovali čistí jeho ctitelové v kutnách. Mimo to byl kardinál již příliš sláb a stár, — a nestaral se také o nic více, jen o to, aby se alespoň až do smrti ve svém skvělém postavení udržel.

Na doklad, jaké vážnosti Ludvík u svých poddaných požíval, budiž podotknuto, že Paříž i Versailles den co den zaplavovány byly hanopisy, k tomu čelícími, aby slabocha krále uvedly v posměch; z nichž zvláště jeden po celém světě velikou vzbudil sensaci. Obsah jeho lze uhodnouti již z pouhého nadpisu, znějícího: „Traitè de si-

lence et de la timidité, mêlé de notes sur la paresse, avec la manière de signer son nom sans savoir pourquoi par Luis Roy, Particulier.“ (Pojednání o mlčelivosti a ducha otupělosti, mimo poznámky o lenosti, jakož i o umění, podepisovati své jméno, aniž bychom věděli, proč, od Ludvíka krále, soukromníka.)

Mohlo by se mysliti, že špatný tento příklad králův i na ostatní stejnou měrou účinkoval, než chyba lávky. Paříž právě naopak byla rozpustilá jako nikdy před tím; neméně též Versaillesský dvůr, ačkoli tento, nasáklý jezovitismem, liboval si v pokrytectví, a co Paříž veřejně tropila, tropil on potajmu. Ký tedy div, že pánům a dámám ode dvora královo jednání počalo býti nudným, a že v duchu počali již kombinovati, jak by společenský dvorní život uvedli opět v ony koleje, v nichž za Ludvíka XIV. a za Filipa z Orleansu se pohyboval. Co nevidět naskytla se jim vítaná příležitost.

Ku konci prosince r. 1735 porodila opět královna princeznu, a sice tenkráte proti obyčeji s velikým nebezpečím vlastního života, tak že lékařové se počali obávati a královně nařídili, by pro budoucnost již se vyhýbala novým radostem mateřským, ježto by to mohla podruhé svým životem zaplatit. Zda radili páni doktoři k tomu z pouhé svědomitosti, nelze tvrditi, ano se zdá spíše, že jistou stranou ode dvora k radě této byli přemluveni, any se za krátko již objevily její následky, s nimiž nadzmíněná strana úplně byla spokojena. — Tomu-li tak, jak se nyní tvrdí, byl to plán lotrovský, ale velmi dobře promyšlený. Věděli, že králova *zdrželivost* je příliš malá, aby po delší dobu mohla býti držána na uzdě, a že, zamezen-li mu bude přístup ku královně,

co nevidět zatouží po jiném třeba méně hodném předmětu. A to se muselo stát, by dvůr francouzský byl opět poněkud oživen, neboť vzpomínka na veselí a radovánky za předešlých dvou vlád byla ještě příliš živá, aby i nynější generace dvorních pánů a dám po ní nezatoužila. Každá strana tedy, jako by šlo o nějakou sázku, vyhledávala svou dámu, budoucí to milenku královu, až konečně se všickni na jedné usjednotili. Vylíčím v krátkosti, jak se to stalo.

Jak se dalo předvídat, nezůstala rada královniných doktorů dlouho bez následků. Na počátku února r. 1736, kdy královna po porodu poslední princezny opět již byla pozdravena, vyjel si „vzorný“ vladař v průvodu svých důvěrných přátel vévody z *Richelieu* a vévody z *Ayenu* jak obyčejně na hon, po němž zašel s oběma ku skvostné večeři. Jeho Veličenstvo pilo a jedlo téhož večera tolik, že octnulo se ve stavu, jak říkáme, velmi „nepříčetném“, následkem čehož vzbudila se v něm touha, by po delší době svou choť opět jednou navštívil. Královna, buď že byla poslušna rady svých lékařů, buď že lekla se napilého pana manžela poručila mu, aby ji ihned zase opustil; povstala z toho velmi prudká hádka, — snad první v celém posavadním manželství Ludvíkovu, při níž král tak se rozhorlil, že, bouchnuv prudce dveřmi, odkvapil do svých komnat, kdež v duchu se zapřisáhl, že již nikdy více svou choť nenavštíví.

Rozumí se samo sebou, že výstup tento nezůstal dlouho tajemstvím, a že již druhého dne rozličné klepy dvorem kolovaly. Toho použili oba důvěrníci Ludvíkovi, pan Louis Armand du Plessis, vévoda Richelieu, a vévoda z Ayenu kteří oba patřili ku straně po radovánkách toužících pánů. První z nich, prasynovec známého kardinála

Richelieu, byl znám co veliký marnotratník a zhejřilec, kdežto druhý, syn maršálka *de Noailles*, opět svou dobrosrdečností vynikal; tento byl stejného s králem stáří, a tudíž nejdůvěrnějším jeho přítelem. Richelieu radil a vévoda z Ayenu dle rady jeho jednal. — Nešlo to z počátku ovšem tak snadno. Ludvík byl ještě příliš ostýchavý a nezkažený; než zvířecí jeho pud, který ve velké míře v něm se vyvinul, nedal mu býti dlouho hluchým a slepým vůči radám svých důvěrníků, a tak počal „vzorný“ manžel již v několika dnech vstupovati v koleje svých méně ostýchavých a méně nezkažených předků.

Mezitím, co opět jiná strana — strana totiž dvorních „pokrytců“, v jejímž čele stála *kněžna de Carignan* — týmiž plány se zabývala co Richelieu, chtíc se svou „dámou“ — jakousi paní *de Portail*, choti presidenta de Portail, s nímž byla však rozvedena, — proraziti, dovedl Richelieu svými intrikami plány kněžny de *Carignan* ještě v zárodku zničiti, snaže se, by králův zřetel obrátil k jakési markýzce de *Fortia*, rozené Vlašce, která před nedávnem teprv se svým manželem do Versaillesu se přistěhovala. Markýzka nebyla ovšem proti tomu, a kdož ví, co by se bylo nestalo, kdyby Ludvík, nyní již méně ostýchavý, sám nebyl dle své chuti si vyvolil.

Dne 10. února 1736 odbýván v operním domě v Paříži skvostný maškarní bál, a většina dvorních pánů a dám vyprosila si od krále dovolení, by směli se ho též súčastnit; všickni dostali dovolení mimo vévodu z Ayenu; musel být osamělému králi při večeři společníkem. Mrzelo ho to velmi, neboť slíbil jisté dámě, že v bále s ní se sejde; co však naplat: musel poslechnout. Přes půlnoc seděl s králem u tabule a nesmírně

se nudil; i byl mu vítán okamžik, kdy směl se odebrati na lůžko. — Sotva že však ulehl, zaslech klepání na dvéře; hbitě opět vyskočil, otevřel dvéře a spatřil před sebou Ludvíka, jenž, směje se z plna hrdla, mu poručil, by se rychle oblekl, že pojedou do velké opery. Lze si pomysliti vévodovo překvapení; v několika minutách byl oblečen, a již ujížděli oba v průvodu komorníka *Bacheliera*, který nesl pod páží veliký balík s maškarními obleky, k Paříži, oblekajíce se teprv cestou v kočáře ve skvostná domina. Vévodovi zdálo se Ludvíkovo počínání velmi podivné; však utišil se, zvěděv pravou jeho příčinu. Ludvík, jenž den co den stával se živějším, počínaje si libovati v radovánkách, jež mu jeho přátelé tak krásně vylíčiti dovedli, neosmělil se přece ještě, veřejně vystupovat a páchal, jako jezovitská strana u dvora, všelijaké podivné kousky prozatím na zapřenou a potajmu. Že se v tom vyznal není žádné pochybnosti.

Sotva že vstoupili do taneční síně, již naskytla se Ludvíkovi příležitost, by „vladařské“ vlohy svoje s dostatek mohl osvědčit. Vévoda *z Ayenu* našel tam svou dámu; byla to *kněžna de Charolois*, králova sestřenka a sestra bývalého premiérministra vévody z Bourbonů, kdežto Ludvík bavil se s její průvodkyní jak se dle stepilého zrůstu zdálo, sličnou a v pravdě duchaplnou dámou, aniž by věděl, kdo ona jest. Bavil se po celou noc tak znamenitě, že když z rána o čtvrté hodině se svým průvodcem domů se vracel, byl — úplně zamilován. Od tohoto dne nemluvil „otec svého národa“ o ničem jiném, než o sličné maškaře; i nařídil svému příteli, že musí stůj co stůj jmeno její se dovědět. Nebylo to ovšem nic těžkého, ana vévodova milenka kněžna de Charolois zdála

se být její přítelkyní; a tak dověděl se zamilovaný král dosti záhy ještě, že předmět jeho lásky není nikdo jiný, než paní *Mailly-Nesle*, nejstarší z pověstných oněch čtyr sester, které později u dvora francouzského hrály tak znamenitou úlohu.

Louisa Julie de Nesle byla dcerou Ludvíka, markýze de Nesle, a narodila se dne 16. března 1710. Jsouc teprv šestnáct let stará, provdala se za svého strýčka hraběte Ludvíka *de Mailly*, velmi bohatého, avšak velmi duchaprázného člověka; za to byla ona velmi duchaplná a vtipná, a dovedla již záhy těmito vlastnostmi mnohého muže k sobě připoutati. Manželství její nebylo již z počátku příliš šťastné, a když stala se konečně protekcí své rodiny dvorní dámou královninou, zdálo se jí býti přímo odporné; ký tedy div, že každý jiný muž byl jí milejší než její vlastní. To věděl Richelieu i vévoda z Ayenu, a proto ničeho nenamítali proti tomu, že král o ničem jiném více nemluvil, než o ní; ano starali se všemožně, aby, co státi se má, bylo co možná urychleno, by snad někdo jiný s jinou kandidátkou na královu lásku se nevytasil a plány jich nezmařil. Podařilo se jim, získati většinu dvorních pánů a dám, kteří po dlouhých debatách konečně na tom se usnesli, že hraběnka de Mailly má býti milenkou královou. Král, ni hraběnka se nespouzeli. — Na počátku března umluvena potajmu v zámku *La-Muette* první schůzka. Rozumí se samo sebou, že oba se dostavili — a že si v málo minutách úplně porozuměli; a netrvalo to ani týden, žili spolu již co muž a žena. Čtrnáct dní strávili v *La-Muette*, slavíce odloučeni od světa své líbánky, aniž kdo o tom věděl, mimo vévodu z Richelieu, z Ayenu a komorníka Bacheliera.

Královna nevěděla ovšem o ničem, a proto, nechtě dlouhou svou nepřítomností vzbuditi podezření, vrátil se Ludvík po šťastně vykonané *první* královské misí do Versaillesu. Den na to přijela též hraběnka, omlouvajíc svou nepřítomnost tím, že musela odejeti k onemocnělému svému choti do *Nemoursu*. Vzdor domluvám svého důvěrníka z Ayenu, aby prohlásil hraběnku veřejně za svou milenku, netroufal si toho Ludvík přec ještě učinit, obávaje se, by královně, kterouž ne-li miloval, tedy alespoň ještě ctil, nespůsobil bolest, a protož scházíval se od tohoto dne s hraběnkou jen tajně, a sice v jejích komnatách. Nemohlo to však zůstati na dlouho tajemstvím, a celý dvůr jakož i královna museli se o tom dovědět, tím spíše pak, an Ludvík vzdor své prozřetelnosti přece nedovedl zatajiti vášeň, s jakouž lnul ku své milostnici. — Nepatrná událost vyzradila celé toto dosti dlouho skrývané tajemství.

Když v červenci téhož roku celý dvůr se chystal k přesídlení do *Compiégne*, kdež každého leta několik neděl bylo stráveno, zemřel státní rada maršálek *d'Estrées;* nikdo nepochyboval, že uprázněné toto místo připadne markýzi *de Fresnes*, který nejen že měl k důležitému tomuto úřadu patřičné schopnosti, nýbrž i přízni královny a kardinála *Fleury*-ho se těšil; než jaké bylo všech udivení, když vzdor přímluvě stal se státním radou jakýsi hrabě *de Maurepas*, mladý, nezkušený a u dvora zcela neznámý člověk. Nic nespomohly kardinálovy námitky, hrabě Maurepas místo obdržel a podržel. Hrabě byl totiž příbuzným královy milostnice, a její přímluva platila ovšem u zamilovaného Veličenstva mnohem víc, než vlohy muže zkušeného, než přímluva samé královny. Rozumí se, že rozhořčený pan de Fresnes brzy

pravé příčině přišel na stopu, a že nemeškal, aby královnu o všem zpravil. — Lze si pomysliti její ustrnutí, když se dověděla, že místo její zastupuje u krále jiná, cizí, ne příliš chvalně známá osoba. Byla však příliš mírná a dobrosrdečná, aby veřejně stěžovala si na nevěru manželovu, a potlačila pláčem své zneuctění; netušila zajisté, že ještě horší věci na ni čekají. Jediná její pomsta byla, že odepřela králi jeti s ním do *Compiégne*, dokládajíc, že by mu nerada v jeho radovánkách překážela.

Kdož se více z toho radoval než Ludvík? Jeho láska k milované druhdy Marii na dobro již byla vyhasla; stal se v krátké době tak necitelným, tak bídným, že slze její mu nebyly ničím, že odcházel tak chladně, jako by na honbu vyjížděl; ano jásal v duchu, že pojede do Compiégne sám, že nové jeho lásce nikdo nebude moci překážet.

Dne 7. července 1736 o poledních vyjel celý dvůr do Compiégne; jediná královna s několika dámami zůstala ve Versaillesu. A od toho dne povýšena hraběnka *de Mailly* na veřejnou milenku Ludvíka XV. Celý dvůr tonul v blaženosti, neboť král, tento „vzor manžela“, stal se, čím si ho přáli mít. Nevěstka ho opanovala, a tím vrácen dvoru starý onen lesk a život, jakého již po celých deset let postrádáno. A nemýlili se. Ludvík jevil v tomto ohledu více vloh než k vladaření, a již nyní dalo se předvídati, že přibýváním let i cviku bude mu přibývati, a že stane se vzorem všech králů ničemů.

A jako u dvora, tak také mezi obyvatelstvem Paříže počal zcela jiný život, — život, který úplně rovnal se čistému hospodářství ve Versaillesu. Radovánky, veselí, divadla, bály, pitky a orgie byly jediným zaměstnáním pánů Pařížanů, to jest

oněch, kteří počítali se k tak zvané vyšší třídě; že pak takové živobytí vyžadovalo velkých sum peněz, jichž se vždycky nedostávalo, povstalo z toho za krátko tolik zla jako nikdy před tím. Rostoucím dlužením se, zastavováním klenotů, ba celých majetků, přibývalo den co den lichvářů, kteří své oběti do krve pronásledovali. Peníze — a jen peníze byly heslem po králi svém se opičících poddaných. Z počátku vypomáháno si, jak bylo jen lze, a když byly již veškeré prameny vyčerpány, sáhnuto k prostředkům, jakých se jen nejsprostší zločincové dopouštějí. Krádeže, loupeže, ano i vraždy nebyli v Paříži a v ostatních větších městech Francie nic neobyčejného, následkem čehož i řada samovrahů rostla den co den. Slovem, Paříž octla se na nejnižším stupni mravnosti, a vším právem poukazováno celou Evropou k metropoli slavné Francie co ku zřídlu vší oplzlosti a mravní hniloby. Lze se věru diviti, že celá země nákazou touto nebyla zachvácena, ještě „dobrých“ příkladů nikdy nescházelo, — že alespoň nižší třída lidu zůstala nedotknuta, živíc naopak nepřekonatelnou zášť ke všem, jenž bidáckým tímto spůsobem uvalovali na celou říši bídu a nouzi.

Věru, smutný byl stav, v jakémž tehdejší Francie se nalezala; a nikde žádná naděje, že by se poměry zlepšily. — Ludvík XV., hlava všech těchto ničemů, staral se pouze o sebe; vůči ostatním lidem, vůči svému národu byl lhostejným, jakoby vše bylo v nejlepším pořádku. Dospělo to v Paříži až ke krvavým výstupům, které zakročením vojska musely býti překaženy; Ludvík si toho ani nevšiml; zároveň zůstal též zcela lhostejným, když jeho nejbližší příbuzní, vévoda *du Maine* a hrabě *de Toulouse* (zhora byla již zmínka o nich učiněna) se světem se rozloučili. Nu ovšem,

jeho Veličenstvo mělo zcela jiné důležitější věci na starosti. Honby a láska k hraběnce de Mailly zabývaly jeho ducha příliš, aby se staral o takové maličkosti.

Od těch dob, co stala se hraběnka jeho milostnicí, zavedeny u dvora, který meškal teď buď v Marly, Fontainebleau anebo ve Versaillesu, každodenní večerní hody, kdež se jedlo, pilo a hýřilo celé noci. Hody tyto nazývány „les petits soupers du roi“ (nepatrné večeře královy), které však s takovou okázalostí byly odbývány, že jeho Veličenstvo málokdy se kladlo na lože v přirozeném stavu. Rozumí se samo sebou, že při těchto hostinách hraběnka *de Mailly* hrála vždy hlavní úlohu, sedíc vždy po pravé straně Ludvíkově a prázníc s ním poháry o závod. Ludvík byl úplně v její moci, a nelze se tedy diviti, že každé její přání bylo mu rozkazem. Ačkoli měla ve všech residencích královských (ve Versaillesu, Fontainebleau-u, v Marly, v La-Muettu a j.) své zvláštní komnaty, nespokojila se pouze tím, a zatoužila jako její předchůdkyně u dvora Ludvíka XIV. (Lavalierrova, Montespan, Maintenon) po nějakém zvláštním zámku s královskou úpravou. Ludvík nedal se ovšem dlouho prositi, a zakoupil jí od kněžny *de Conti* zámek *Choisy-mademoiselle*, který s přepychem v skutku královským dal pro ni upravit. Nu ovšem, jej to pranic nestálo, — národ to zaplatil.

Jak lze tedy viděti, slavilo nevěstkářství u dvora francouzského nové veliké vítězství, vzbuzujíc v ubohém lidu velmi krásné naděje pro budoucnost. Ludvík počal se vylupovat ze skořápky, a za krátko již poznal lid ony znamenité vlohy, jimiž královi vychovatelé po dlouhá léta celý národ balamutili. Vše to byl ovšem prozatím jen

pouhý květ, z něhož stalo se později tak znamenité ovoce, že celá Evropa nad ním žasnula.

V této době zapředena Francie ve válku s Rakouskem, kteráž vznikla následkem úmrtí polského krále Augusta II. Vyhnaný král polský, Stanislav Lescinský, tchán Ludvíka XV., povolán byv několika polskými velmoži nazpět, aby se znova uchopil polského žezla, vydal se skutečně ihned na cestu; než syn zemřelého krále Augusta II., — August III. pomocí Rusů dostal se na vrch, a Stanislav jen stěží v přestrojení unikl z Danciku, ruským vojskem obklopeného. Čest Francie, kteráž nároky Lescinského podporovala, byla tímto vítězstvím Augusta III. uražena, a kardinál Fleury všemožně na to nalehal, aby alespoň od jednoho protivníka králova tchána dostalo se jí zadostučinění; vypověděl tedy válku nejbližšímu z nich, totiž rakouskému císaři Karlu VI., která vídenským mírem (3. října 1735) byla opět ukončena, při kteréž příležitosti připadly Francii Lotarinky, jež obdržel Stanislav Lescinský až do své smrti v náhradu za polskou korunu, podržev zároveň dle smlouvy doživotní název polského krále. O dalších osudech tohoto panovníka promluvím ještě na jiném místě.

V.

Paulina Felicita, druhá ze sester Mailly-Nesle. Dědičná válka Rakouská. Státní rada Chauvelin a jeho pikle. Markýzka de la Tournelle, třetí ze sester Mailly-Nesle.

Postavení hraběnky *de Mailly* bylo v skutku skvělé; mimo měsíční příjem 50.000 lirů dostávalo se jí od Ludvíka darů v míře nejhojnější,

a každému jejímu přání bylo ihned vyhověno. Ký tedy div, že mezi dvorními dámami velký počet se jich vyskytl, jenž jí lásku královu záviděly.

Hraběnka byla ostatně velmi mírná a dobrosrdečná dáma, jsouc i vůči svým sokyním vždy velmi přívětiva, čehož tyto neopomenuly k svému prospěchu vykořistit, splácejíce přímost její intrikami a piklemi. Nejpodleji však počínaly si v tom ohledu vlastní její sestry.

První z nich po hraběnce dle stáří byla *Paulina Felicita* nar. r. 1712. Vychována jsouc v klášteře, naučila se již záhy pokrytectví a farizejství; jak mile se tedy dověděla o povýšení své starší sestry, zatoužila ihned také po nějakém takovém postavení, snažíc se, za každou cenu ho dosáhnouti. Marně žádala po delší dobu svou sestru *Julii* za protekci, až tato přece konečně povolila a r. 1739 za svou společnici ji přijala. Začátek byl tedy učiněn a slečna *Paulina Felicita* ani okamžik nepochybovala, že cíle svého zúplna dosáhne.

Bylať velmi ctižádostivá, chlipná a popudlivá, v mnohém ohledu tedy pravý opak své sestry — při všem tom ale tak úlisná, že dovedla si za krátký čas přízeň nejen dvorních pánů nýbrž i samého krále získati; zvláště ale vévoda z *Richelieu* to byl, jenž při každé příležitosti krále na ni upozorňoval a ji protežoval. Hraběnka de Mailly netušila nic zlého a chovala se k ní vždy co dobrá upřímná sestra, sama se za ni u svého milána krále přimlouvajíc, tak že jí byl za krátko uvolněn přístup ku všem slavnostem a hostinám, při níž ona celou společnost svou přetvářenou naivností co nejrozkošněji bavívala. Nestálému chlipnému Ludvíkovi nebyly její vnady, její roztomilost lhostejnými, a při každé příležitosti, —

ovšem že potajmu — dával malé Paulině na jevo, jak si jí umí vážiti a skutečně: netrvalo to dlouho — jeho Veličenstvo se na novo zamilovalo.

Na jaře r. 1740 honil Ludvík v Bulognesském lesíku, načež byla uspořádána v zámku La-Muette královská večeře, při níž, jako obyčejně, súčastnili se jen nejdůvěrnější jeho přátelé: vévoda z *Ayenu*, vévoda *Richelieu*, princ *Soubise*, vévoda *Duras*; z dám pak, jak se samo sebou rozumí, přede všemi hraběnka *de Mailly* a její sestra *Paulina*. Po skvělé večeři uspořádána hra o zástavy, při níž Ludvíkovi poprvé poskytnuta příležitost, okusiti sladkosti rtů roztomilého tohoto děvčete. Poněkud již napilý, líbal Ludvík slečnu Paulinu tak horoucně, že sama hraběnka se nad tím pozastavovala; poprvé to, co na svou sestru žárliti počala. Paulina, přijímajíc makavé tyto důkazy královy lásky, v duchu již jásala, že dosaženo, po čem tak dlouho toužila; smělá myšlénka projela jí hlavou a již hotovila se, by uvedla ji ve skutek; její příznivec, vévoda z Richelieu, byl jí při tom nápomocen. Majíc na zřeteli, že železo musí se kouti, dokud je žhavé, umluvila se po straně s vévodou, že hraběnku opijou, by, až tato bude do svých komnat odnešena, ostatek noci sama mohla s králem stráviti. Podařilo se. Hraběnka, která jako její milán též v pití si libovala, přijímala od vévody z *Richelieu* jednu sklenici šampaňského za druhou, — a za málo okamžiků již sklesla spita k zemi, načež na pokynutí vévody ihned donešena byla do svých komnat. Paulina měla volnou dráhu. Sotva že sestra její zmizela, vyskočila Ludvíkovi na klín, a obejmouc jej, líbala ho tak vřele, že i on nemohl dlouho odolat a totéž na vzájem opakoval. — Bylo po večeři, a Paulina jásajíc

nad vydobytým vítězstvím, následovala krále do jeho komnat.

Do nedávna ještě „vzorný“ manžel měl tedy teď dvě milenky najednou, neboť vzdor veliké lásce, jakouž chovál k Paulině, nemohl se přece odhodlat, aby starší její sestře Julii dal výpověď. Což však na tom! Kdo všimnul si v tehdejší Francii takových maličkostí? Čím divočeji, tím veseleji. — Výlohy dvora musely býti ovšem zdvojnásobněny; to však také nevadilo, aby král byl bezstarostným jako dřív; vždyť on to národ všecko zaplatil.

Slečna Paulina nespokojila se však pouze tím, aby vedle své sestry byla milenkou královou; chtěla býti samovládkyní, a proto kula nejsmělejší plány, jaké se kdy v ženské mysli mohou zroditi. Vypuzení sestry ode dvora, zničení kardinála Fleuryho, který byl hned od počátku nejúhlavnějším jejím nepřítelem, a přivlastnění si celé vlády, — toť byl cíl, jejž sobě ctižádostivá tato nevěstka vytkla. A kdož ví, zda by ho byla nedosáhla, kdyby sama náhoda nebyla veškeré její plány překazila.

Ku konci roku 1740 svěřila totiž slečna Paulina jeho Veličenstvu tajemství, jakého se tento nenadál; usnesl se tedy ihned na tom, že jí zaopatří manžela, který by za peníze převzal otcovská jeho práva; jinak mělo zůstati všecko při starém. Muž takový byl skutečně nalezen a sice v osobě jistého chuďasa hraběte *Vintimille de Lue*, který po zasnoubení opět se vzdálil z Paříže, aniž by svou choť vícekráte spatřil. Takových darebáckých kousků tedy dopouštěla se korunovaná hlava Francie, pan Ludvík XV. — Od té doby přilnul Ludvík k Paulině ještě víc, a jako druhdy, kdy ještě býval „vzorným“ manželem, těšil se i teď, že bude opět jednou po delším čase otcem.

Zdálo se již, že Paulina stane se samovládnou milenkou Ludvíkovou, a všickni prokazovali jí už napřed svou neobmezenou úctu. — Než osud jinak rozhodl.

Dne 2. září 1741 obdařila Paulina Ludvíka chlapcem, než následkem těžkého porodu již třetí den vypustila ducha; ještě byly její bolesti tak strašlivy, že při žádném sebe těžším porodu jich posud neshledáno, mělo se všeobecně za to, že mladá matka byla otrávena. Touto událostí byl konečně Ludvík opět po delším čase ze své ospalosti vyburcován, ano smrt jeho milenky dojala ho tak, že delší doby bylo potřebí, než se opět vzpamatoval; zdálo se, že ji skutečně miloval. Než jakého druhu může býti láska člověka, jakým byl Ludvík! Netrvalo to dlouho, Paulina byla úplně zapomenuta, a veškerá Ludvíkova láska, co jí ještě zbývalo, náležela opět první jeho milence — Julii.

Dlužno ještě podotknouti, že chlapec Paulinin, který, jak již podotknuto, nosil jmeno hraběte *de Lue*, tak byl Ludvíkovi podoben, že již záhy mu přezdíváno „demi Luis“ (poloviční Ludvík), kterážto přezdívka zůstala mu až na konec jeho života.

V době této (1741) súčastnila se Francie ve spojení s Bavorskem, Pruskem, Polskou, Španělskem a jinými ještě státy dědičné války rakouské, kterážto událost je v dějinách Francie tak důležita, že vidím toho potřebu, bych několika slovy o ní se zmínil.

Jinak zkušený kardinál Fleury nepomyslil, vypovídaje válku, že nemůže tato Francii velikých vavřínů získati. Peněz nebylo; vůdcové vojska, z větší části protežovaní lidé, byli skoro vesměs neschopni, — čeho se tu bylo možno nadíti! Že

Ludvík k válce této svolil, netřeba se pranic diviti; neptalť on se beztoho nikdy co a jak, a co Fleury uznal za dobré, bylo také jemu vhod. Francie již na počátku války snášela jednu porážku za druhou. Vůdcové armády maršálkové de *Broglie* a de *Maillebois* jakož i podmaršálkové markýz de *Segür* a vévoda z *Harcouru* nestáli všickni za nic. Jediný hrabě *Moric Saský*, levoboček polského krále Augusta, byl skutečný vojevůdce *); ten však co protestant neměl u katolické vlády francouzské protekci a byl všude odstrkován. Vojsko, jehož vydržování stálo každý měsíc sedmnáct milionů lirů, neschopností svých vůdců bylo všude, kdekoli proti nepříteli se postavilo, na hlavu poraženo, a již hrozili Angličané, spojenci Rakouska vtrhnutím na francouzské území. Slovem, válka tato byla pro Francii tak nešťastna, že tato kroky obrovskými blížila se na pokraj záhuby.

Národ francouzský nemohl ovšem při všem tom zůstati lhostejným, a zvláště v Paříži rostla nespokojenost den co den. Než co činila vláda vůči těmto domácím nepokojům? Místo, co by je byla měla všemožným spůsobem mírniti, svým bezohledným, despotickým jednáním stále jen je rozmnožovala, vyzývajíc takto lid přímo ku zpouře. Veškeré listy důstojníků a vojáků, prodlévajících na bojišti, a zpravujících své nejbližší známé o špatných výsledcích vedeného boje, kázala čistá tato vláda zadržeti, jen aby se nikdo o pravém stavu věci ničeho nedověděl. Každý, kdo se opo-

*) Moric Saský, syn krále Augusta a sličné hraběnky Aurory z Königsmarku, sloužil po celý svůj život ve francouzské armádě a zemřel dne 30. listopadu r. 1750 následkem prohýřeného života.

vážil něčeho o bídném stavu říše napsati, anebo kdo byl vůbec jen v podezření, že by svobodomyslněji *mohl* psát, byl ihned zatknut a uvězněn. Tím spůsobem nedověděla se většina lidu nikdy pravdy, věříc lživým bulletinům, jimiž vláda každodenně ho balamutila. Sám Ludvík patřil k této většině; byl tak otupělý již, že věřil svým stvůrám na slovo, domnívaje se býti králem vojska vítězícího; ba nevědomost jeho dospěla tak daleko, že jmenoval v červnu r. 1742 zbabělého maršálka z *Broglie* za jeho *hrdinství* dědičným vévodou.

Dlužno podotknouti, že v této záležitosti byl kardinál Fleury zcela nevinen, neboť hlavním původcem všech hanebností, jichž se vláda *zúmyslně* dopouštěla, byl kardinálův přívrženec, státní rada *Chauvelin*, jemuž Fleury pro přílišné své stáří přenechal řízení veškerých státních záležitostí, ponechávaje si pouhý titul ministra. Chauvelin byl ale věrným přívržencem jezovitů, jimž mnoho na tom záleželo, aby přející jim od jak živa Rakousko nebylo ni v jedné bitvě poraženo, a pročež postaral se na jich domlouvání o to, by v čelo vojska francouzského byli postaveni co možná nejneschopnější generálové. Avšak špatnost, ničemnost pánů otců z tovaryšstva Ježíšova dospěla ještě dál. Ke konci května 1742 přemluvili Chauvelina k tomu, by co nejrychleji bez vědomí ostatních spojenců Francouzska uzavřel zvláštní mír s Rakouskem. Starý dětinský již Fleury dal se Chauvelinem k bídáckému tomuto kousku pohnouti, a ihned počal s rakouskou císařovnou *Marií Teresií* vyjednávati o mír. Tato byla však příliš poctiva, aby takové ničemnosti se dopustila, a popuzena bídným tímto jednáním francouzské vlády, poslala svému nepříteli pruskému králi

Bedřichovi II. opis francouzských těchto výminek. Bedřich odměnil se Marii Teresii tím, že, přestav býti spojencem Francouzska, již 11. června 1742 uzavřel s Rakouskem v Břetislavi mír.

Událost tato pobouřila celou Francii. Nejsilnější spojenec, nejznamenitější vojevůdce onoho věku pruský král Bedřich II. přešel k nepřátelské straně. Čeho se mohla Francie nadíti? — Jediný rozhodný mužný krok mohl snad ještě ubohou zemi zachránit; než čeho dalo se očekávati od vlády, sestávající z takovýchto lidí? Fleury byl stářím sešlý, tudíž úplně již málomocný, Chouvelin byl v rukou jezovitů, kteří jen ve svůj prospěch pracovali, nedbajíce, zda zemi, v které nalezli útulku, je to ku prospěchu, — ostatní páni ministři záviseli od Chauvelina. — Propuštění všech těchto lidí a obsazení jich míst jinými ráznými, svobodomyslnými muži, — toť byl jediný krok, jenž by snad dovedl zachovati zuboženou Francii před pádem. Jak ale vymoci cosi takového na králi, jenž ve své nevšímavosti myslil, že je všecko v pořádku, a jenž na nejvýš tomu se podrobil, co ta která jeho nevěstka uznávala za dobré. — Ješto ale hraběnka de Mailly byla sama již v jezovitské sítě zapředena, jaká zbývala tu ještě naděje?

Opět vévoda z *Richelieu* to byl, jenž neblahými těmito okolnostmi pobádán, první nahledl, že musí býti něco podniknuto, aby Francie zúplna nepodlehla. Opět on to byl, jenž sosnoval celý nový plán, jímž, ač s velkými obtížemi byl spojen, hodlal cíle svého dosáhnout. Snažil se tedy nejprvé, aby hraběnku de Mailly pro sebe získal; avšak již z počátku připadl na jinou myšlénku, přesvědčiv se, že Ludvík již jen z pouhého zvyku hraběnku za svou milenku považuje, a že tudíž

nebude asi dbáti na její prosby a přímluvy jako dřív. A skutečně, od onoho dne, kdy zemřela Paulina, byl poměr Ludvíkův k hraběnce zcela jiný než na počátku; bylať ona sice posud veřejnou jeho milenkou, jejími rozkazy řídil se posud celý dvůr, než Ludvíkova láska značně již ochladla, a mnohdy stalo se, že prosby její za to či ono byly oslyšány; — slovem, Ludvík se jí nabažil a toužil po nějaké změně. To vše neušlo zrakům důmyslného vévody z Richelieu; pátral dál, až pomocí důvěrného komorníka králova *Bachelliera* zúplna se mu podařilo, přesvědčiti se o pravém poměru Ludvíka k jeho milostence. Ač uskutečnění jeho plánů utrpělo tím na rychlejším provedení, bylo to vévodovi přece velmi vhod, a již činil přípravy k hlavnímu útoku na chatrné hradby, za nimiž se čistá vláda ukrývala.

„Král musí býti novou milenkou obmyšlen, která by jej k tomu přiměla, by celé ministerstvo vyhnal a jiným nahradil.“ V tom záležel plán vévody z Richelieu. Že chlipný Ludvík, novou láskou osvěžen, vše udělá, co ona na něm bude žádati, to lstivý vévoda věděl velmi dobře, a proto mu nyní přede vším šlo o to, aby nová milenka králova *jeho* přičiněním ku dvoru byla přivedena a *jeho* protekcí stala se vykonavatelkou smělých jeho plánů. Kdo však měl se jí státi? Vévoda se dlouho nerozmýšlel; volba jeho padla na třetí nejmladší sestru hraběnky de Mailly, Marii Annu, která již od r. 1734 zasnoubena byla s markýzem *de la Tournelle*; věděl, že je krásná, velmi krásná, a že tudíž nebude těžko vzbuditi královu náklonnost; co markýzky ale se týče, domníval se, že jakožto sestra ctižádostivé Pauliny nebude zajisté o mnoho lepší než tato, a že s radostí přijme činěná jí nabídnutí.

Hned druhý den odejel tedy k ní do Paříže, ovšem že pouze pod záminkou zcela obyčejné návštěvy, při kteréžto příležitosti jmenem její sestry ji vyzval, aby přijela také jednou do Versaillesu, jemuž se byla až posud vyhybala.

Markýzka, netuše, nač má vévoda zamířeno, žádosti jeho vyhovila a navštívila za několik dní svou sestru ve Versaillesu. Přívětivá tato dáma, netuše také nic zlého, chovala se k své sestře velmi vlídně a vybídla ji, by strávila nějaký čas ve Versaillesu. Markýzka, chtíc poznati též poněkud dvorní život, nezdráhala se dlouho, a přesídlila se do týchže komnat, které druhdy starší její sestra Paulina obývala. Ludvík byl svým komorníkem Bachellierem brzy na ni upozorněn a shledav, že to dáma skutečně krásná a duchaplná, projevil přání, by uvedla ji hraběnka de Maylly do jeho společnosti. — Počátek byl tedy učiněn a Richelieu již jásal, že plán jeho zúplna se podaří.

Než Marie Anna nebyla Paulinou a vévoda záhy shledal, že nepůjde to tak snadno, jak se domýšlel. Markýzka, nejsouc dvornímu životu a dvorním radovánkám zvyklá, počínala si vůči všem, a přede vším vůči Ludvíkovi velmi odměřeně. Nebylať posud ani za mák zkažena, a nezřídka projevovala vůči celému dvornímu živobytí své opovržení; byla mírná, zdrželivá a — k největší zlosti vévody z Richelieu — cnostná. K Ludvíkovi chovala se sice velmi zdvořile, než veškerá jeho lichocení a poklony přijímala vždy co nebernou minci. — Tím byl tento zhýřilec nad míru popuzen, neboť ať posud každá byla mu po vůli, a proto s dvojnásobným úsilím k tomu pracoval, aby si její náklonnost získal; z počátku ovšem více ze zlosti, než čím více rostl její vzdor, tím stávalo se Veličenstvo zamilovanějším, až konečně

svým přátelům se vyznalo, že, bude-li mu markýzka ještě dlouho vzdorovat, se zblázní.

Minul již podzimek r. 1742 a vše bylo ještě při starém. Vévoda počal již nad nezdarem svých plánů zoufati, tím více pak, ana vláda den co den spupněji si počínala, a zprávy z bojiště vždy smutnějšího nabývaly vzezření. Tím více jásali však páni jezovité, vidouce, že konečné vítězství kloní se ku straně jich nejvřelejších přátel a ochranců, ku straně až běda katolického Rakouska. Tu však změnil náhlý netušený obrat celou situaci.

Na počátku listopadu 1742 roznesla se totiž zpráva, že jedenadevadesátiletý kardinál Fleury onemocněl a že odebral se k vůli zotavení na svůj zámek *Issy*. Bylo tomu skutečně tak; kardinál se těžce roznemohl a lékařové jeho netajili se tím déle, že smrt musí této nemoci přijít v zápětí. U dvora nastal velký poplach; obě strany, jak Chauvelinova jezovitská, tak ona vévody z Richelieu napnuly veškeré síly, aby v případu kardinálova úmrtí úplnou moc dostaly do svých rukou. Na vyzvání vévody z Richelieu sešli se veškeří jeho přívrženci v určitý den na letohrádku *Saint-Leger*, aby se vůči nastávajícím událostem uradili. K schůzi této pozvána též markýzka de la Tournelle; bylať ona vlastně osou, kolem níž se veškeré vyjednávání točilo. Slovem, započat bez všech dlouhých okolků manevr proti nedobytné posud markýzce; všickni na ni nalehali, aby se více nezdráhala a aby byla králi, jenž prý je vášnivě do ní zamilován, po vůli, dokazujíce, že blaho celé Francie na tom záleží, a že ona jediná svým vlivem na krále může učiniti v neblahých poměrech země nejpotěšitelnější obrat, začež prý jí celý národ bude povděčen. Markýzka z počátku se zdráhala, než čím nalehavější byly prosby shro-

máždených, čím svůdněji líčeno jí skvělé postavení milenky královy, tím povolnější se stávala, až konečně se vyjádřila, by jí dáno bylo několik dní na rozmyšlenou. — Postavení královy milostnice bylo v skutku příliš skvělé a svůdné, aby slabá ženština mohla mu odolat. Markýzka, kteráž po čas svého pobytu ve Versaillesu nabyla o životě zcela jiného pojmu, než jaký až posud měla, která znenáhla počala se odcizovati zásadám, jakýmž byla až posud oddána, která viděla, jak se její starší sestře výborně daří, aniž by jí dost malé nebezpečí odněkud hrozilo, počala se viklati, a když konečně i se všech stran na ni naleháno, aby použila vhodného tohoto okamžiku, ký tu div, že — povolila. Již druhý den dala vévodovi z Richelieu příznivou pro něho odpověď, s tím ale podotknutím, že pouze pod jistými výminkami, které musí býti splněny, dává své svolení. — Richelieu věděl, že zamilovanému Ludvíkovi žádná výminka nebude příliš těžká, a proto již napřed markýzku ujistil, že každé její přání bude vyplněno.

Nemýlil se. Ludvík byl blažeností celý bez sebe, a na poznámku vévodovu, že musí se dříve podvoliti několika výminkám, zvolal v nadšení: „A kdybych celou říši měl na to obětovat, krásná tato žena musí býti mou.“ Dle toho viděti, že byl Ludvík co den roztomilejším panovníkem. — Výminky markýzčiny byly v skutku až posud neslýchané, a vzbudily u přívrženců vévodových pravý úžas. Než nezbývalo nic jiného. — Markýzka žádala především, aby sestra její hraběnka de Mailly byla odstraněna, než ve vší tichosti a se ctí, jaká prý sestře královy milenky přisluší; za druhé aby byla povýšena na vévodkyni, za třetí, aby v případu kardinálovy smrti na jeho místo byl povýšen hrabě *Marc Pierre d'Argenson*, posud

intendant Pařížský, kterému má býti ponecháno zřízení nového kabinetu, a konečně za čtvrté, aby král po příkladu Ludvíka XIV. odebral se na bojiště, a v čelo ochábléhо vojska se postavil. — Poslední dvě výminky byly vlastně výmyslem samého vévody z Richelieu, v jehož rukou byla markýzka přec jen pouhým nástrojem k vyplnění smělých jeho plánů.

Též Ludvík byl požadavky těmito nad míru překvapen, zvláště poslední puntík nechtěl lí-nému, pohodlnému slabochu nijak do hlavy; než co by neučinil pro vnady sličné ženy, po nichž tak dlouho marně byl toužil? Nerozmýšleje se dlouho, svolil ke všemu, a téhož dne ještě ustanovena první schůzka mezi ním a prodanou markýzkou, a sice ve Fontainebleu.

Strana vévody z Richelieu slavila velké vítězství; po dlouhém namáhavém boji podařilo se jí, co nikdy před tím nebývalo tak těžké. Jeho Veličenstvo mělo ku blahu země a národa — *novou milenku.*

VI.

Smrt kardinála Fleuryho. Povýšení markýzky de la Tournelle na vévodkyni z Chateau-Roux. Nové ministerstvo a propuštění hraběnky de Mailly. Ludvík ve Flandersku a vítězství francouzské armády. Versailles ve vojenském táboru. Ludvík v Metách. Milenka jedné noci. Ludvíkova nemoc. Nové pikle jezovitské. Smíření s královnou a vypuzení vévodkyně z Chateau-Roux.

V polovici měsíce prosince r. 1742 prohlásil tělesní lékař Fleuryho, doktor *Dumoulin*, že na zlepšení zdraví stařičkého kardinála nelze již pomysliti, a že smutná katastrofa za nedlouho musí se dostavit.

Jaký hluk zvěst tato u dvora spůsobila, lze

si pomyslit. Strana protijezovitská očekávala velký obrat v celém vládním zřízení, kdežto státní rada Chauvelin viděl se již v duchu nástupcem Fleuryho, tím spíše pak, an nynější králův zpovědník, jezovita *Lémery*, stále ho ujišťoval, že král je mu nakloněn. S rozčilením věru zimničním očekávaly obě strany okamžik, kdy stařičký kardinál Fleury ducha vypustí; nečekaly však dlouho, neboť již dne 29. ledna následujícího roku dostavila se o čtvrt na jednu s poledne neuprositelná smrt.

Několik dní před smrtí kardinálovou odebral se vévoda z Richelieu z rozkazu králova do Issy, aby mohl, jak mile Fleury oči zavře, učiniti potřebná opatření, což se také stalo; neboť sotva že kardinál ducha vypustil, již ujížděl Richelieu s touto věstí do Versaillesu, odeslav zároveň k hraběti d'Argensonovi, intendantu Pařížskému, kurira s rozkazem, by na místě dostavil se ku králi, ješto mu Ludvík zamýšlí svěřiti sestavení nového ministerstva.

Stalo se. Téhož dne ještě jmenován d'Argenson prvním ministrem, a hned na to rychlostí blesku předsevzaty ostatní změny v celém kabinetu. Ministrem války stal se maršálek *de Noailles*, ministrem zahraničných záležitostí starší bratr d'Argensonův markýz Réné-Louis d'Argenson; finančním ministrem generalní kontrolor *Orry* a ministrem vnitřních záležitostí hrabě de *Saint-Florentin*. Téhož dne povýšena též markýza de *La-Tournelle* na vévodkyni z *Chateau-Roux* a vévoda z Richelieu na prvního komorního pána. Několik dní na to pak jmenováni hrabě *Moric Saský* a hrabě August de *Belle-Isle* maršálky, a konečně pomýšleno na zreorganisování celé francouzské armády. Slovem, celá dřívější vláda nahražena novou, kteráž pomýšlela na značné opravy.

Pařížané nevyšli z udivení, nemohouce pochopit, jak se mohl netečný Ludvík k takovému rozhodnému kroku odhodlat; nejvíce však je rozčilovala zpráva o povýšení hraběte *Morice Saského* na maršálka a ono markýzky de *la Tournelle* na vévodkyni *z Chateau-Roux*. Byl maršálek protestantského vyznání, a katolická vláda francouzská nikdy ještě nezachovala se takto vůči jinověrcům; mělo se tedy všeobecně za to, že strana jezovitská ztrácí u dvora půdu, a že konečně snad nekalým jejím piklům bude přítrž učiněna. Dojem tohoto kroku nové vlády osvědčil se tedy u veškerého obyvatelstva co velmi příznivý; méně příznivým byl za to dojem, jaký spůsobilo povýšení markýzky de la Tournelle; myslilit všickni, že vyhražuje-li si nová milostnice králova již z počátku taková práva, později bude žádati věci nemožné. Bylo však tomu tentokráte jinak; markýzka anebo lépe, vévodkyně z *Chateau-Roux*, nebyla tak podlé povahy jako její předchůdkyně, a používala svého vlivu k tomu, aby krále k čilejšímu, pořádnějšímu životu povzbudila. Nejprvé naléhala na to, aby zrušeny byly hnusné ony „královské večeře“, v nichž Ludvík si tak liboval, a aby král si oblíbil společnost slušných, vzdělaných a duchaplných lidí. Snaha její nezůstala ovšem Pařížanům dlouho tajemstvím, a v krátkém čase již veliká část jejích nepřátel přešla do jejího táboru.

Zcela pochopitelno, že následkem nenadálé této změny u dvora nastalo veliké jitření. Jezovitská strana nikdy se nenadála, že smrtí kardinálovou utrpí úplnou porážku; mělt to Chauvelin již skoro jako jisté, že nikdo jiný nebude Fleury-ho nástupcem než on. Pln nejkrásnějších nadějí jel ještě téhož dne, když kardinál zemřel, do Versail-

lesu; než jaké bylo jeho leknutí, když nebyl ku králi ani předpuštěn, a odkázán k hraběti d'Argensonovi. Hrabě představil se mu ihned co nový ministr a chladně prohodil, by odebral se na svůj statek *Issoire*, kamž odeslána mu později propuštovací listina. Chauvelin upadl v úplnou nemilost, a marné bylo od těch dob veškeré jeho namáhání, by opět se dostal ke dvoru; marně nabízel — jsa velmi bohat — vévodkyni z *Chateau-Roux* milion lirů; jediné, co pro něj tato učinila, bylo, že obdržel později dovolení, by směl se přesídliti na svůj zámek *Grosbois*, pět mil od Paříže vzdálený, kdež několik let na to zemřel zcela zapomenut.

Větší hluk stropila strana „ctihodných" pánů otců z tovaryšstva Ježíšova. V bouřlivém sezení usnesl se celý řád na tom, že králův zpovědník páter *Lémery* musí se vší mocí snažiti, by Ludvík vše opět uvedl ve staré koleje. Páter sáhodlouhou, důkladnou řečí sprostil se svého úkolu, a vida, že Ludvík pohnut, milostivě ho propustil, jásal již, že cíle svého dosáhl. Dost možná, že bez přispění vévody z Richelieu byl by otupělý Ludvík svému zpovědníku se podvolil, než takto obdržel páter ještě téhož dne od Ludvíka přípis, v němž mu zakázán přístup do komnat královských. Pařížané jásali.

S nemenším hlukem loučila se svou sestrou zapuzená hraběnka de Mailly s dvorem francouzským. Obdrževši zprávu o svém propuštění, zuřila jako zběsilá, vyčítajíc své sestře nevděk, pokrytectví, špatnost; musela býti ve svých komnatách zavřena, aby scenu tuto také před králem neopakovala. Paní tato byla ostatně politování hodna. Rozloučena od muže, zadlužena — co měla nyní počíti? Povýšená sestra její však o to

se postarala, aby jí i pro budoucnost ničeho nescházelo. Na přímluvu její zaplatil za ni Ludvík veškeré velmi značné dluhy, vykázal jí několik komnat v paláci Lucemburském v Paříži a doživotní roční příjem čtyřiceti tisíců lirů. — Přes to vše ale přece své sestře nikdy neodpustila své pohanění, ačkoli tato o mnoho let dříve zemřela než ona. Později stala se, od celého světa jsouc opuštěna, přičiněním svého zpovědníka pátera *Renauta* kající Maří Majdalenou, trávíc celé dny až do své smrti (v březnu 1751) na modlitbách.

Vévodkyně z Chateau-Roux byla tedy nyní neobmezenou panovnicí při dvoře francouzském, používajíc, jak již podotknuto, svého vlivu hlavně k tomu, by neblahé poměry Francie co možná zlepšila. Ve srozumění s novou vládou pomýšleno tedy přede vším na to, aby neblahou válkou zprzněná čest království byla očistěna. Veškeré zbývající ještě pluky, ano i králova tělesná stráž byly ihned poslány na obě bojiště do Německa a Nizozemí. Po příkladu Ludvíka, který na domlouvání své milostnice dne 3. května 1744 k armádě se odebral, by postavil se v její čelo, chopili se mnozí velmožové, a princové z královského rodu taktéž zbraně, a spěchali na bojiště. Nikdo se před tím nenadál, že lenivý, pouze v radovánkách, jídle a pití si libující král, někdy by oblekl generálskou uniformu a proto nebylo konce divení se, když prohlášeno, že Ludvík *skutečně sám* povede vojsko do boje. A skutečně se zdálo, jakoby nad Francií počala vycházeti nová, příznivější hvězda, k níž celý národ pohlížel s jakousi nadějeplnou toužeností.

Ludvík odebral se tedy v průvodu maršálka *de Noailles* přes *Perrone* a *Valenciennes* do Flanderska k armádě, jíž nyní velel výtečný maršálek

hrabě Moric Saský. Jakmile dorazil Ludvík (6. května) do tábora v *Eisoingu* mezi Lille-m a Tournai, převzal — tak se alespoň tvrdilo — velení sám a zdálo se z počátku, že nové toto zaměstnání dosti ho zajímá. Válečnému umění nerozuměl ovšem pranic, pročež zůstali pravými vůdci vojska jako až posud *Moric Saský* a maršálek de *Noailles*; Ludvík považoval celé válečné řemeslo za pěknou zábavu a zvláště v tom si liboval, kdy u prostřed svých osmi pobočníků, mezi nimiž byli též jeho důvěrníci vévoda *Richelieu*, vévoda *z Ayenu* a *z Aumontu*, v čele vojska na koni se mohl projíždět a od nadšeného vojska si dávati slávu provolávat. Jak praveno, vše to bylo pro něj pouhou zábavou, neboť v málo již dnech počal se jak obyčejně nuditi a toužiti po „tichých“ radovánkách zámku Versaillesského, přede vším ale po své milované Marii-Anně, vévodkyni z Chateau-Roux.

Ku konci měsíce započato s obléháním pevnosti *Menin-u*; přípravy k tomu trvaly příliš dlouho, a Ludvík počal býti netrpělivým a den co den mrzutějším; příležitosti této uchopili se opět přívrženci, po smrti kardinála Fleuryho seslabených jezovitů, by krále přiměli k opětnému návratu do Versaillesu, ježto doufali, že jen tímto spůsobem urychleno bude zničení francouzské armády a vítězství přející jim vlády rakouské. Hlavně vévoda *z Aumontu*, jeden z osmi pobočníků královských a tajný přívrženec černých kuten, to byl, jenž všemožně se snažil, by Ludvíka k opuštění vojenského táboru přiměl. Slabý, malomocný panovník nedal se dlouho přemlouvati, a málem snad byl by již po vůli ničemného rádce učinil, kdyby vévoda z Richelieu tomu nebyl předešel.

Spozoroval vévoda Ludvíkovu omrzelost, spo-

zoroval i tajné pikle jezovitské strany, a proto si přispíšil s návrhem, jehož uskutečnění jedině mohlo přiměti Ludvíka k setrvání. Richelieu věděl dobře, co jeho Veličenstvu schází a proč vlastně touží po Versaillesu; sprostředkoval tedy svou výmluvností, že Ludvík svolil zůstati, jestliže Versailles se přestěhuje do tábora před *Meninem*, to jest, bude-li mu jeho milostnice, vévodkyně z Chauteau-Roux přivedena z Versaillesu do Flanderska. Jiného nezbývalo, neměly-li veškeré naděje vévodovy býti sklamány.

Odejel tedy sám s královým poselstvím nazpět do Francie a již v několika dnech na to přistěhoval se s celým plukem dvorních dám, v jichž čele byla vévodkyně z Chateau-Roux, do Lillu hlavního to tábora jeho rekovného Veličenstva. Mezi nimi byla též čtvrtá sestra bývalé Ludvíkovy milenky hraběnky de *Mailly* a nynější jeho milostnice vévodkyně z *Chateau-Roux*, sličná vévodkyně *Laureguais-Brancas*, o kteréž během toho odstavce ještě určitěji se zmíním. Jaký to nastal nyní ve vojenském táboře život! Ludvík zúplna opět zapomněl, že má býti vlastně vojevůdcem a oddal se obvyklým svým radovánkám, což ale ostatně pravým vůdcům v dalším operování pranic nepřekáželo, ješto jim šlo pouze o to, aby přítomností královou vojsko bylo udržováno v stálém nadšení a k tomu nebylo skutečně více potřebí, než aby se mu tento ob čas osobně ukázal. — Pokračováno tedy v oblehání pevnosti, až vytrvalostí a obezřelostí maršálka Morice Saského v den božího těla celá posádka se vzdala. První to vítězství, kteréhož Francouzové v neblahé této válce byli dobyli.

Jásot Pařížanů za příčinou této události neměl žádných mezí; vše velebilo udatného a re-

kovného krále Ludvíka XV., který při celé této operaci z dálky na krvácející vojsko zcela pohodlně se díval.

Francouzské vojsko, prvním tímto šťastným výsledkem svých zbraní rozjařeno, počalo nabývati zcela jiného ducha, pouštějíc se s bezpříkladnou obětovností a zmužilostí v každý další zápas s nepřítelem. Již 24. června dobyta druhá pevnost *Ypern*, hned druhý den na to pevnost *Knoque*, za několik dní opět město *Furnes*, a vítězná armáda francouzská s nadšením již táhla proti *Ostende*, kdežto Rakušané se svými anglickými spojenci couvati začínali; slovem, vše se dařilo výborně, tak že počalo se již doufati v úplný výsledek francouzských zbraní.

Při všem tom byl Ludvík, jak se samo sebou rozumí, pouhým figurantem, stěhuje se se svými dámami jako cestující kramář s místa na místo, a dávaje si za každé vítězství svých výtečných maršálků přezdívati svým balamutěným národem reků a hrdin.

Čím slavněji však si počínala francouzská armáda v Nizozemsku a ve Flandersku, tím hůř dařilo se oné v Německu, jíž velel důmyslný sice, ale stářím a nemocí sklíčený maršálek de *Coigny*. — Maršálek *Belle-Isle*, který byl původně určen za velitele této armády, musel se v jiných důležitých záležitostech odebrati ku Mnichovskému dvoru. — Den co den docházely do králova táboru z německého bojiště truchlivé zprávy, které nemálo kalily radost nad vydobytými ve Flandersku vítězstvími. Nezbývalo tu opět nic jiného než upotřebiti dřívějšího osvědčivšího se prostředku, poslati totiž krále figuranta ke druhé nešťastné armádě, k čemuž tento domýšlivý hrdina milerád svolil, počínaje býti na svou vojen-

skou slávu již jaksi hrdým. Odejel tedy, provázen opět svou milostnicí a celým dvorem dám, dne 19. června do *Met* v Elsassku, kdež měla býti odbývána velká vojenská porada, k níž také maršálek Belle-Isle z Mnichova byl povolán. Rozumí se samo sebou, že neposlali královského hrdinu samotného; doprovázel ho maršálek de Noailles a oddíl Flanderské armády pod vedením vévody z *Harcourtu*. Odtud mělo se pak táhnouti do Strasburku a konečně do hlavního tábora do *Hagenavi*, kdež měl maršálek de Noailles převzíti od maršálka de *Coigny* hlavní velitelství celého v Německu operujícího vojska.

Příjezd hrdiny Ludvíka do Met byl slavný; celé město jásalo; král sám ubytoval se se svou družinou a se svým ženským průvodem v guvernerském paláci a v okolních budovách.

Dne 4. srpna přirazilo třicet tisíc mužů z flanderské armády za králem do Met, a hned druhý den opět dali se na pochod do hlavního tábora, by dle projektovaného plánu spojili se s hlavní armádou. Ludvík zůstal ještě v městě, chtě se tam až do 7. zdržeti, by přítomen byl hostině a plesu, jež město k jeho poctě uspořádalo. — Neblahý osud rozhodl však jinak a slavnosti uvítací byly by se málem změnily ve slavnost pohřební. Opět to byli úkladní jezovité, jenž veškeré své síly napnuli, by nekalé své záměry ve skutek uvedli.

Sotva že totiž přijel Ludvík do Met, odebral se jeho nový zpovědník páter *Pérusseau* — jeho předchůdce páter *Lémery* byl, jak již známo, úřadu svého zbaven — do biskupské residence, aby se *Soissonským* biskupem, hrabětem de *Fiz-James*, o potřebných krocích se uradil. Již dříve si častěji dopisovali, a byli již tak dalece srozuměni,

že za každou cenu musí se něco stát, co by pomohlo řádu jezovitskému k dřívějšímu skvělému postavení. Cíle toho domnívali se dosáhnouti pouze tím, zbaví-li krále nynější jeho všemocné milostnice vévodkyně z Chateau-Roux, a nahradí-li mu ji jinou, která by v jejich prospěch na slabocha krále účinkovala. Nová oběť byla brzy vyhlédnuta, a sice sestra vévodkyně, zmíněná již vévodkyně *Laureguais-Brancas*. Domnívali se, že vystřídal-li již Ludvík tři první sestry, nebude se zdráhati, by i čtvrtou sobě zamiloval. Žena tato byla velmi slična a svůdná; mimo to záviděla své sestře skvělého postavení jejího, a již dříve se namahala všemožně, by Ludvíkovu pozornost na sebe obrátila: slovem měla „dobrou" vůli, a páni páteři myslili, že za příznivých okolností to postačí; proto směle nabídli jí své pomoci.

Než tentokráte se trochu přepočtli. Ludvík byl do své milostnice příliš zamilován, aby toužil po jiné, nové; nezbylo tedy pánům páterům jiného, než aby se uchopili jiných „důkladnějších" prostředků.

V Metách žil toho času jistý starý žid jmenem *Mojžíš Mosessohn*, který zabýval se alchimií a považován byl od celého města za velmi učeného muže; připravoval léky, letkvary, mixtury, a zvláště proslulý byl ve vyrábění „nápojů lásky". K tomuto židovi odebral se tedy na pokynutí biskupovo páter *Pérusseau* a za drahý peníz odkoupil od něho lahvičku divotvorného „nápoje lásky", z něhož dle židova naučení osmý díl prý postačí, by v sebe chladnějším srdci vzbudil lásku nejohnivější. Zdá se to býti na pohled směsné, mluviti v osmnáctém století o zázračných nápojích, které již dávno před tím úlohu svou dohrály, než dle toho, jak žid účinek své mixtury odůvodňoval,

dozná každý, že nebyl to pouhý šejdířský hokus pokus, a že nejen za doby Ludvíkovy, nýbrž i ještě teď dalo by se oněch nápojů s velikým výsledkem použít. „Celé tajemství mého nápoje záleží v tom," podotknul žid Mojžíš na otázku páterovu, „že každý, kdo jej vypije, tak se rozčílí, že i starou ženu byl by s to obejmouti." Nešlo tu tedy o vzbuzení nějaké lásky, nýbrž pouze o královo rozčilení v přítomnosti vévodkyně *Laureguais-Brancas*, s níž zamýšleli jej v Metách poprvé svésti. Zdálo se jim to tím snadnější, ana vévodkyně z Chateau-Roux, poněkud churavíc, lůžko musela střežiti, a chlipný král již po delší čas všech slastí lásky postrádal. Že Ludvík, seznav vnady této ženy, nezůstane necitelným, to pevně doufali; záleželo tedy jenom na tom, aby první krok se zdařil.

Dne 6. srpna odbývána ku poctě krále velkolepá slavnost spojená s plesem a hostinou; Ludvíka však to mimo nadání tenkráte nebavilo; vždyť nebyla po jeho boku milovaná jeho Marie-Anna; opustil tedy již o jedenácté hodině taneční síň a odebral se do svých komnat, kdež mu jeho komorník, známý již *Bachellière*, podal jak obyčejně koflík uspávacího nápoje, silně kořeněné víno, v němž ale byl již přimíchán židův divotvorný „nápoj lásky". Než nebylo to jediné, co páterem podplacený komorník učinil; zasvěcen v celý plán, obstaral vše dle páterova nařízení. — Ludvík, nápojem tímto napolo omámen, potácel se do své ložnice, a skoro smyslů zbaven, vrhl se na lůžko, v náruč dřímající v něm ženy, domnívaje se, že to milovaná jeho, pozdravivší se Marie-Anna. Jaké bylo však druhého dne z rána jeho překvapení, když, probudiv se, spatřil ve svém náručí ženu cizou — vévodkyni *Laureguais-Brancas*.

Páter, dověděv se o účinku divotvorného ná-

poje, počal již jásati; než jak se sklamal. Nápoj účinkoval, než pouze na jednu noc. Ludvík, nejen že ani dost malé lásky k vévodkyni nepocítil, naopak, byl tímto podvodem svého komorníka Bachellièra, který se přiznal, že vévodkyni do ložnice jeho uvedl, tak popuzen, že okamžitě jej propustil, vydav zároveň rozkaz, by vévodkyně Laureguais-Brancas z Met do Paříže byla odvezena, kdež jí na potupu u státní pokladnice byl vyplacen honorář za *jednonoční* její službu. Na místo Bachellière nastoupil druhý jeho komorník *Binet*.

Páterův divotvorný „nápoj lásky“ měl však ještě jiný účinek, kterého se on i pan biskup ani ve snu nenadáli. Bachellière vlil totiž ve zmatku do poháru větší část nápoje, než jak židem Mojžíšem bylo předepsáno, následkem čehož královo rozčílení přecházeti počalo v prudkou horečku. Dlužno ještě podotknouti, že Ludvík po delší již dobu churavěl, a že lékařové jeho každý den těžkou nemoc očekávali; požitím nápoje nemoc mžiknutím se objevila, a sice v takové síle, že musel býti omdlelý na lůžko odnešen. Na rychlo přivolaní lékařové doktor *Chicoyneau* a ranhojič *La-Peyronnie*, pustivše mu především žilou, prohlásili, že je největšího poklidu potřebí, má-li nemocný býti zachován na živu. Dvéře ku komnatám královým byly ihned uzavřeny a žádný, ani jeho milostnice nebyla předpuštěna.

Tohoto případu se biskup ani páter nenadáli; uhodli hned, co asi může býti příčinou nemoci královy; než sotva že se poněkud z leknutí svého vzpamatovali, již zrodila se v jich hlavách nová ještě smělejší myšlénka, na jejímž uskutečnění jali se ihned vším úsilím pracovat. Vzdor pečlivé stráži vedrali se oba do komnat královských, dokládajíce, že kněžská jich povinnost jim

ukládá, by krále na blízkou smrt připravili a svátostmi umírajících ho zaopatřili. Byvše však vévodou z Richelieu odbyti, ustoupili na okamžik, čekajíce na vhodnou příležitost, by plán svůj mohli uskutečnit.

Vévoda z *Chatillonu*, guvernér daufina, syna Ludvíkova a přívrženec strany jezovitské, ihned byl biskupem o tomto případu zpraven a potřebnými instrukcemi obmyšlen, co zatím královně po nějaký čas ještě vše bylo zamlčováno. Když však králova nemoc co den se horšila, nezbývalo nic jiného, než také jí to sděliti. Ubohou nešťastnou, Ludvíkem zavrženou Marii Lescinskou polekala tato zpráva velmi, a vzdor nevěře svého manžela prolévala nad osudem jeho hořké slze. Vypůjčivši sobě nakvap 1000 louisd'orů — nemělať v skutku haléře, kdežto královy nevěstky hýřily v přepychu — vydala se 14. srpna bez prodlení na cestu. Ve *Verdunu* sešla se se svým synem daufinem a jeho gouvernérem vévodou z Chatillonu, který hned na první zprávu biskupovu z Paříže odejel a zde další rozkazy pletichářského tohoto kněze očekával. Dle těchto měl vévoda královnu k tomu přiměti, by dříve nevjížděla do Met, dokud by Ludvíkova milostnice, vévodkyně z *Chateau-Roux*, nebyla vypuzena, ježto prý to královny francouzské nehodno, by bydlela pod jednou střechou se „souložnicí“. Královna skutečně se dala přemluvit a vévoda z Chatillonu ihned se vydal na další cestu, tak že již 17. srpna přibyl do Met.

Ludvíkova nemoc se zatím den co den horšila; a 14. srpna dosáhla již takového stupně, že se všech stran naleháno, aby nemocný byl zaopatřen. — Strach a bázeň jevily se v celém okolí Ludvíkově; všickni se báli budoucnosti, a to vším právem, neboť kdyby Ludvík zemřel, stal

by se nástupcem trůnu patnáctiletý jeho syn daufin Ludvík, který vychován jsa matkou svojí a vévodou z Chatillonu již záhy přilnul ku straně jezovitské, s níž nynější vláda v nejtužším stála odporu. A čeho se bylo lze od této strany naditi, věděli všickni přátelé nynější vlády velmi dobře. Nevěděli si však rady a proto s obavou a s oddaností do vůle osudu očekávali každý příští okamžik. Neměli již ani tolik síly a odvahy, aby se postavili biskupovi a páterovi Pérusseauovi na odpor, kteří oba vzdor nalehání vévody z Richelieu ani na okamžik nevzdálili se od lůžka nemocného krále, hrozíce mu ďáblem a peklem, nesmíří-li se v tomto okamžiku s bohem, jejž svým bezuzdným životem tak byl rozhněval. Dokládali, že královna je volna, vše mu odpustiti, odvrátí-li se z posavadní své dráhy, a jinou-li nastoupí; dříve však že nepřekročí ona práh tohoto domu, dokud proklatá nevěstka nebude vypuzena.

Ludvík z počátku se zpouzel, než ustavičné nalehání a vyhrůžky prohnaných kněží, že dříve nemohou mu uděliti svátosti umírajících, a že bez nich věčně bude zatracen, rozechvěly jeho beztoho již dosti rozčileného ducha tak, že svolil ke všemu, co na něm žádali.

Páter Pérusseau se mimo to ještě postaral, aby králova milostnice s největší hanbou a s veřejným skandálem město opustila, popudiv pomocí veškerých svých spolubratří v kutnách celé Mety k velkolepým demonstracím. Celé město bylo na nohou, a jakmile objevila se vévodkyně v připraveném pro ni povoze na ulici, zahřmělo z tisíceryých úst: „Pryč s proklatou děvkou!“ Shnilá jablka a vejce lítaly se všech stran na odjíždějící milostnici, a jen rychlosti koní měla co děkovati, že vyvázla se zdravou kůží. Téhož průvodu do-

stalo se jí i na venkově po celou cestu až do Paříže.

I na tomto skandálu neměl však biskup ještě dost; hříšný Ludvík musel býti úplně pokořen. Před celým dvorem a před sezvanými notabilitami města musel veřejně vyznati, že lituje svých hříchů, musel boha prositi za odpuštění, kteréžto pokání trvalo celé dvě hodiny. Takového ponížení se strany kněžské nedostalo se posud žádnému panovníku; než žádný nebyl také tak bídný, jako Ludvík. Teprv po odbytí hnusného tohoto obřadu udělil biskup nemocnému rozhřešení a poslední pomazání; téhož dne večer ještě přibyla královna s daufinem jako na komando do Met, a zaujala komnaty, po vévodkyni z Chateau-Roux uprázněné.

Jezovité jásali.

VII.

Ludvíkovo uzdravení se. Banditská politika vévody z Richelieu. Ludvíkův návrat do Paříže a s míření se s markýzkou z Chateau-Roux. Opětná porážka jezovitské strany a smrt markýzčina. První a druhé daufinovo zasnoubení. Ludvík po dvakráte na bojišti. Paní Poisonová a její dcera Antoinetta de Etiolles.

Dle dobře vypočteného plánu pánů jezovitů dostavily se ihned po této katastrofě kýžené následky; hned po příjezdu královny do Met propustil Ludvík všech svých osm pobočníků, z čehož všeobecně souzeno na to, že nehodlá již déle v případu svého uzdravení se zůstati na bojišti, nýbrž že vrátí se s celým svým průvodem opět do „tichého“ Versaillesu. Největší ponížení stihlo však králova nejdůvěrnějšího milostníka vévodu z Richelieu, jemuž vévoda z Chatillonu jmenem

krále osobně nařídil, aby se okamžitě odebral na svůj zámek *Plessis*, a nikdy více již se nedal ve Versaillesu ani v Paříži viděti. Byla to pomsta za to, že on hlavně sprostředkoval a udržoval poměr mezi králem a vypuzenou nyní vévodkyní z Chateau-Roux.

Rozčilení nad nesmírným skandálem, jaký biskup Soissonský v Metách Ludvíkovi způsobil, bylo v Paříži veliké, ba v parlamentu dospělo to až k bouřlivým výstupům, ježto tento spatřoval v onom „pokání“ přímo snížení a zhanobení francouzské koruny. Proto se také královna, aby dalším skandálům zabránila, ani neosmělila, posavadní ministerstvo propustit, ba sám páter Pérusseau k tomu radil, aby prozatím od toho bylo upuštěno.

Ludvík se zatím péčí svých lékařů a obětavé královny zvolna počal zotavovat; celé dny a noci probděla Marie Lescinská u lože svého nemocného chotě, dávajíc mu zřejmě na srozuměnou, že jest volna, všecka jeho provinění mu odpustiti. Zahanbený Ludvík byl její dobrotou a něžností tak pohnut, že líbal jí kajicně ruce, a hořké slze prolevaje, přísahal, že veškeré své hříchy napraví, a že láska jeho od této doby jen jí bude náležeti; dobrá královna hříšníkovi všecko odpustila, kojíc se nadějí, že tento bude opět, čím dříve býval — „vzorným“ manželem.

Dne 2. září konečně prohlásili lékařové, že jeho Veličenstvu již žádné nebezpečenství nehrozí, a že může se neprodleně vydati na zpáteční cestu do Versaillesu nebo do Paříže, radíce však, aby k vůli zotavení se podnikl krátkou zábavní cestu celým Elsaskem, načež i maršálkové de Noailles a Belle-Isle nalehali, dokládajíce, že nebude na škodu, představí-li se král své armádě,

kteráž právě *Freiburk* oblehala. Královna doprovázela svého chotě až do *Lunevilly*, odkudž sama se pak odebrala do Versaillesu; daufin se svým guvernérem vévodou z Chatillonu odjeli tamtéž již dříve přímo z Met. Ludvík cestoval nyní v průvodu svých maršálků dále do Štrasburku, kdež k jeho poctě skvělé slavnosti byly uspořádány, a odtud do vojenského tábora před Freiburkem, který konečně po dlouhém odporu komandujícího rakouského generala *Damnitze* dne 7. listopadu francouzským vojskem byl vzat. Po skvělém tomto vítězství nastoupil Ludvík ihned zpáteční cestu do Versaillesu, přenocovav první den v městečku *Mühlhausenu*. Zde však udál se téže noci případ, který jednou ranou veškeré pány jezovity vymožené prospěchy v nivec uvedl.

Proti všemu nadání objevil se totiž v králově komnatě vypuzený vévoda z Richelieu v přestrojení kapucínském, podávaje překvapenému a z počátku nad jeho objevením se rozhořčenému Ludvíkovi dvě psaní, z nichž jedno bylo nadepsáno knížeti *Kounicovi*, mocnému ministru rakouskému, druhé pak samé panovnici Rakouska, *Marii Teresii*, a z nichž překvapený Ludvík se dověděl, jaké pikle zvítězivší právě strana za jeho zády kuje, zaprodávajíc přímo katolickému Rakousku celou Francii. — V dopisech oněch, z nichž první podepsán byl daufinovým guvernérem vévodou z Chatillonu, druhý pak téhož choti vévodkyní, byl do podrobna vypsán celý tento lotrovský plán, totiž: svržení celého posavadního ministerstva, a zvolení vévody z Chatillonu za premiérministra; uzavření *zvláštního* míru s Marií Teresií bez vědomí ostatních spojenců; zasnoubení daufina s rakouskou arcikněžnou; a konečně postoupení veškerého posud vydobytého

území na pravém břehu Rýna. — A to vše za tou jedinou příčinou, že rakouská vláda jezovitům od jakživa prokazovala tak výtečné služby.

Dříve, než v dalším vypravování pokročím, dlužno zmíniti se, jakým způsobem osudné tyto listiny octnuly se v rukou vévody z Richelieu.

Schytralý tento státník, který předobře věděl, že mezi přívrženci jezovitů a mezi Vídní již po delší dobu udržuje se tajné dopisování, čelící k tomu, by s domem habsburským trvalý mír byl uzavřen, neodebral se po svém vypuzení ode dvora, jak bylo mu nařízeno, na svůj zámek Plessis, nýbrž v přestrojení rovnou cestou do Paříže, kdež najatými špehouny každý krok vévody z Chatillonu dal střežiti, až konečně se jednoho dne dověděl, že vévoda vyslal na rychlo kurira do *Bruselu*, kdež právě kníže Kounic za příčinou zmíněného vyjednávání mezi Paříží a Vídní meškal; neotáleje tedy, vydal se bez prodlení sám za vévodovým kurirem, kterého skutečně také na hranicích Nizozemska dostihl, a bez všech dlouhých okolků po banditsku o svěřené mu listiny ho oloupil; načež rovným krokem zaměřil k svému králi na bojiště. Lze ovšem tento spůsob státnictví nazvati sprostým zločinem, než co záleželo vévodovi z Richelieu na tom; vždyť jeho protivníci nejinak si počínali, přidržujíce se zásady, že „účel posvěcuje prostředky“.

Královo rozčilení nad touto hanebností svých stvůr, s nimiž — mimochodem řečeno, — též sama královna co vřelá katolička byla spolčena, bylo tak veliké, že ještě téhož večera dal vyhotoviti dvě výpovědní listiny, s nimiž rytmistr *de La Lucerne* neprodleně do Paříže byl vypraven, obdržev nařízení, by vévody z Chatillonu a jeho manželky se zmocnil, a na jich zámek je odvezl,

což ku všeobecnému zděšení královny a celé jezovitské strany ještě před návratem královým dne 13. listopadu bylo vykonáno. Žádný si nedovedl náhlý tento obrat vysvětlit, až teprv náhlé objevení se vévody z Richelieu — který stal se opět Ludvíkovým miláčkem a přítelem — v Paříži celý dvůr přivedlo na myšlénku, že jedině Richelieu je všeho toho příčinou.

Zatím se vrátil Ludvík do Paříže. Obyvatelstvo, vítězstvím vojska francouzského poněkud ve své nakvašenosti uchlácholeno, a královninými přívrženci přemluveno, že Ludvík stal se po své nemoci zcela jiným člověkem, — uvítalo svého panovníka s takovou okázalostí a s takovým nadšením, jakoby tento byl skutečně vzorem vladaře, jakoby se byl posud nikdy ničeho špatného nedopustil; vjezd jeho do Paříže podobal se pravému triumfu, a již se na pohled zdálo, že jmeno „le bien aimè“ (mnohomilovaný), jejž mu dali podplaceni patolizalští poetové, opěvající jeho návrat nesmyslnými otrockými básněmi, skutečného v lidu našlo ohlasu. — Sám bídný král byl těmito nepředvídanými důkazy lásky a oddanosti svých poddaných tak dojat, že pohnutým hlasem zvolal: „O bože, čím jsem si této lásky zasloužil!“ Z vděčnosti zůstal po tři dni v páláci Tuilerieském, kdež přijímal audience všech tříd a stavů, ba i tak se „snížil“, že súčastnil se hostiny, měšťanstvem Pařížským na radnici ku poctě jeho uspořádané. — A ten bláhový, zaslepený lid opět se jal kojiti nadějí v lepší budoucnost, opět věřil stokráte již nedodrženým slibům a opět rozplýval se samou lojalností k tomuto bídáku, na němž nebylo již ani jediného místečka k napravení. Však se dosti časně o tom přesvědčil.

S vracejícími se silami počala se vraceti Ludvíkovi zároveň touha po předešlém dobrodružném a veselém živobytí a to se silou dvojnásobnou. Za krátko zapomněl opět Ludvík na své sliby a přísahy, jimiž ve své nemoci choť svou obsypával — slovem, starý Ludvík počal se v něm opět probouzet. Z počátku uhasínal svou touhu ovšem pouze v radovánkách nevinných; honil po celé dny a hodoval se svými přátely — by pozvolna opět se vrátil v staré koleje.

Přemluven svým důvěrníkem vévodou z Richelieu, navštívil Ludvík jednoho dne svou vypuzenou milenku, vévodkyni z Chateau-Roux, a takřka na kolenou ji prosil za odpuštění za učiněné jí příkoří, slibuje, že vše stonásob jí nahradí. Paní vévodkyně nedala se ovšem dlouho prositi, tím méně pak, ana se jí naskytovala nejlepší příležitost, pomstiti se na svých právě zvítězivších protivnících. Odpustila tedy, ovšem že s mnohými výminkami, jež ale Ludvík milerád splniti sliboval. A již dne 27. listopadu přijela vévodkyně, provázena svým královským milánem, do Versaillesu, kdež ihned se ubytovala v dřívějších svých komnatách, které Ludvík ve vší tichosti dal znova pro ni upravit; druhý den pak ohlásil kající vladař celému shromážděnému dvoru, že paní vévodkyně za učiněné jí v Metách příkoří v dřívější stav svůj bude povýšena, a jmenována první dámou budoucí paní daufinové. (O této nové daufinové zmíním se ještě na jiném místě.)

Lze si pomysliti překvapení, jaké se návratem vévodkyně celého dvora zmocnilo; všickni, i sama královna počali nahlížeti, jaké asi bude míti hrdinský tento králův čin následky. A skutečně se nemýlili; v málo dnech počaly se ve vší opravdivosti objevovati. Celý pluk vznešených a vysoce-

postavených pánů a dám počal se přičiněním znovu zvítězivší nevěstky stěhovati z Versaillesu, mezi nimiž dlužno přede vším jmenovati ctihodného pana biskupa Soissonského, a pátera Pérusseau-a, oba tyto původce skandálního výstupu v Metách; první odebral se na své biskupské sídlo v Soissons-u, a druhý k svému řádu do Paříže. Nešli však oba tito čistí pánové jen tak zhola; zanechali své nepřítelkyni vévodkyni z Chateau-Roux památku, jejíž následky hned po jich odchodu ode dvora počaly se jeviti.

Tři dni teprva byla vévodkyně ve Versaillesu, an se tu náhle roznesla zvěst, že nebezpečně ochuravěla; a již za několik hodin prohlásili lékařové, že roznemohla se toutéž nemoci, jakou král v Metách byl postižen, než měrou mnohem větší, tak že není žádné naděje na uzdravení se. Po několik dní zápasila vévodkyně se strašnými bolestmi, a již dne 8. prosince rozloučila se v náručí své sestry, paní de Mailly, se světem, jsouc teprv dvacet sedm let stará. — Čarovný nápoj pánů páterů účinkoval zde líp než u krále.

Ludvík byl případem tímto tak zarmoucen, že odejel okamžitě do La-Muettu, kdež po tři dní se uzavíral, s nikým nemluvil, ničeho nepožíval, tak že lékařové i o jeho zdraví počali se obávati. Než Ludvík by býval nemusel býti Ludvíkem; spamatoval se dosti záhy, a již 10. prosince vrátil se opět do Versaillesu, by oddal se obvyklým radovánkám; avšak trvalo to dosti dlouho, než zúplna na svou milovanou Marii-Annu zapomněl.

Pani páteři jezovité jásali, že zbaveni jsou své nejouhlavnější nepřítelkyně; ovšem že ne příliš nahlas, aby podezření, v jakéž náhlou smrtí vévodkyně byli uvrženi, nenabylo širších rozměrů. A již opět počali potajmu roztahovati své sítě,

v něž slabocha krále chtěli polapit, by opět na vrch se dostali; odbýváno v klášteře svato-Jakubském za přítomnosti celého konventu mnoho tajných schůzí, v nichž rokováno, jakou milostenku by měli nyní králi nabídnouti; neboť věděli, že to jest jediný prostředek, jímž lze se ho zmocniti. Z počátku pomýšleno na to, aby se Ludvík smířil s královnou, na niž měli páni páteři, jak známo, největší vliv; když se však plán tento nezdařil, přikročeno k vyhledávání jiné milenky, kteráž měla Ludvíkovi ve všem nahraditi zemřelou vévodkyni z Chateau-Roux. Vyhlednuto jich několik po sobě. Nejprvé padl los na známé již dámy, vévodkyni *Laureguais-Brancas*, sestru zemřelé vévodkyně, a na paní *de Portail*, choť presidenta Pařížského parlamentu pana *de Portail*; než k těmto oběma, ačkoli by byly rády nabízený jim úřad přijaly, chovalo se Veličenstvo velmi chladně, taktéž i k ostatním, neboť čtyřiatřicetiletý Ludvík byl posud velmi vyběračným a tak vnadná tak duchaplná nebyla ze všech těchto kandidátek ani jediná, jako zemřelá Marie-Anna, vévodkyně z Chateau-Roux. Minuly již dva měsíce a Ludvík byl posud nezaopatřen, byl posud bez milenky, a skoro již se zdálo, jakoby se chtěl dát na pokání. Než náhoda, či vlastně, páni otcové z tovaryšstva Ježíšova usoudili jinak, a celá záležitost vzala za krátko jiný obrat na sebe. Než o tom později.

Dlužno nyní zmíniti se též o jiných událostech, sběhších se touže dobou jak u dvora francouzského, tak na bojišti, kde posud vojska stála proti sobě v nepřátelské zbroji.

Ludvíkův syn, často již zmíněný daufin *Louis de France* narozený 4. září 1729 byl nyní právě půl šestnáctá roku stár, i pomýšleno na jeho zasnoubení; k tomu cíli vyhlednuta pro něho dcera

španělského krále Filipa V., *Marie Teresie Antoinetta*, a již dne 23. února 1745 slavena skvělá svatba, při kteréž příležitosti opět s pravou francouzskou okázalostí, s pravým francouzským přepychem vystupováno, tak že slavnosti ku poctě novosnoubenců uspořádané, hraničí přímo na báječnost. Nová daufinová je tatáž, o níž jsem se zhora zmínil, a jíž měla vévodkyně z Chateau-Roux býti ustanovena za první dámu. Toť tedy byla první značná událost, která poutala k sobě zraky celé Francie; jiná byla nezkončená posud válka o posloupnost rakouskou.

Tři francouzské armády stály posud na bojišti, a sice v Italii, na Rýně a Nizozemsku, aniž by byla jakás naděje na ukončení neblahé této války. Ludvík se znova odhodlal, že podivá se na bojiště a již dne 7. května 1745 přibyl v průvodu šestnáctiletého daufina do ležení před *Dornikem*, kteréžto město právě maršálek Moric Saský obléhal. Čtyry dni na to svedena bitva s anglicko-holandskou armádou, v níž Ludvík i daufin osobně se súčastnili, poprvé, co zbabělý král si zahrál na skutečného hrdinu. Francouzové byli z počátku několikráte odraženi, a již se zdálo, že vítězství se kloní ku straně anglicko-holandské, an tu mladý daufin v čele královské gardy s obnaženým kordem náhle se objevil mezi ustupujícím vojskem, chystaje se, vrhnouti se na nepřítele. Zmužilost mladého králeviče nadchnula novou sílou couvající vojsko, a v několika okamžicích bylo již vítězstvi na straně Francouzů, ovšem že strašnými obětmi vykoupené.

I tentokráte neopomenula lichotivá a uplacená ústa provolávati „mnohomilovanému“ a „udatnému“ králi slávu za skvělý tento výsledek francouzských zbraní; uvítání jeho v Paříži bylo skvělé.

Domýšlivému slabochu ovšem náramně to lichotilo, a proto i příštího roku 1746 odebral se ještě jednou na bojiště, tenkráte však již v průvodu své nové milenky, pověstné markýzky Pompadourové, za kteroužto příčinou mladý daufin doma zůstati musel; dost velký div, že měl ještě tolik studu, a že vyhýbal se, synu svému dáti pohoršení. Toto polní tažení je památno pro Francii krvavou bitvou u *Rancouxu*, kterouž vyhrál dne 11. listopadu maršálek Moric Saský.

Téhož roku ještě potkalo mladého daufina neštěstí, že ztratil svou vroucně milovanou choť, ana mu dne 22. června 1746 dceru byla porodila. Princ byl případem tímto velmi zarmoucen; aby tedy poněkud na citelnou ztrátu svou zapomněl, pomýšleno u dvora již záhy na to, by znova se zasnoubil. Volba připadla na dceru polského krále *Augusta III.*, *Marii-Annu-Žofii*, k čemuž nejvíce se přičinil maršálek Moric Saský. Za tou příčinou poslán vévoda z Richelieu do Drážďan, aby se zde jmenem daufinovým o nevěstu ucházel. Nabídnutí jeho bylo ovšem přijato a již v lednu r. 1747 slaveno prozatímné zasnoubení, načež odebrala se princezna ihned do Francie. — Mladá daufinová byla dáma velmi vzdělaná a duchaplná, a záhy dovedla si nejen celý dvůr, nýbrž i svého chotě naklonit, který znenáhla veškerou svou lásku, jakouž choval k první své manželce, na ni přenesl. Při této příležitosti budiž podotknuto, že sám známý spisovatel *Voltaire* byl největším jejím ctitelem, a že shotovil k její poctě filosofickou báseň, v níž porovnával činný její život s oným nečinným a samým modlením promarněným královny Marie Lescinské, což mělo za následek, že tato na daufinovou z celé duše zanevřela, která

však dosti záhy dovedla si ji opět svou něžností a přítulností zcela naklonit.

Než vraťme se opět k dřívějšímu vypravování. Podotknul jsem, že páni páteři jezovité, radící se ve svém konventu o ustanovení nové královské milostnice, dlouho se žádnou svou kandidátkou nemohli prorazit, až konečně přece náhoda neunavné dílo jejich korunovala. Stalo se to takto.

Ku konci měsíce ledna r. 1745 zvolila si jakási zcela neznámá paní *Poissonová* z Paříže jistého taktéž zcela neznámého člena tovaryšstva Ježíšova pátera *de Linières* za svého zpovědníka: vlastně za tou příčinou, aby se s ním uradila o jisté záležitosti, kterouž se po delší již dobu v myšlénkách zabývala, a jejíž uskutečnění bylo jediným cílem jejích nekalých a nečistých tužeb! Dosti záhy s páterem se dorozuměvši, sdělila mu paní Poissonová, že má krásnou dceru, již jedinou považuje za schopnu, aby v nynějších okolnostech stala se milenkou královou. Páter byl neočekávaným tímto sdělením celý ohromen; co se nepodařilo šlechtičnám a dámám z vysokých rodin, o to se pokoušela dcerka měšťanská. Mimo to se dověděl, že nová tato kandidátka je ke všemu ještě provdána, což ovšem také nemálo přispělo k obavě, že přání paní Poissonové nemůže býti tak snadno vyhověno. Obavy páterovy zmizely však na dobro, když, dav se dcerušce své přítelkyně představit, seznal, že tato je dáma vskutku nad vše ostatní krásná, vzdělaná a duchaplná, slovem, ženština, která každého muže mohla by poutati, nevyjímaje tedy ani krále, holdujícího pouze smyslnosti. Nerozmýšlel se dlouho, a se vší svou jezovitskou výmluvností odporučil svou klientku celému váženému konventu, který jej

ihned splnomocnil, by o vše potřebné se postaral. Přikročeno tedy k práci a za nedlouho již stěhovala se dcera paní *Poissonové*, paní *Antonie de Etiolles* — známá později co markýzka *Pompadourová* — do Versaillesu, by co králova milostnice zaujala místo, na jaké se posud žádná z dřívějších jeho milenek nepovznesla.

Vším právem dlužno říci, že žena tato *sama* vládla Francií; a byl-li Ludvík již dříve panovníkem, v každém ohledu politování hodným, stal se jím touto ženštinou ještě víc. Její panování odsoudilo ho na dobro.

VIII.

Kousek životopisu paní Poissonové a její dcery. Přesídlení se paní d'Etoilles do Versaillesu a její povýšení na markýzku z Pompadouru. Markýzčiny opravy a její politika. Mír v Cáchách. Povýšení rodiny Poissonovy. Markýzčino řádění a obohacování se. Jelení park.

Paní Poissonová, tento vzor starostlivé matky, byla dcerou bohatého Pařížského řezníka, jmenem *Lamotte*, a záhy (r. 1720) provdala se za jistého jí nemilovaného pana Poissona, knihvedoucího nejbohatší bankéřské firmy Pařížské. Manželství toto nebylo ovšem šťastné, a paní Poissonová nenávidíc svého muže a jsouc odjakživa přítelkyní divokých lásek, tropila za zády svého pana manžela rozličné nedovolené věci, které mu ovšem nemohly býti právě vhod. Ostatně nebyl pan Poisson o nic lepší než jeho drahá polovice, a jako ona tak i on hledal manželské štěstí všude, jen ne ve vlastním domě. Mimo to byl též pan Poisson skrz na skrz obchodníkem, a hleděl především k tomu, aby co možná nejvíce vyzískal.

Naleznuv v Lawově pověstné šejdířské špekulaci takového zalíbení, že přes noc chtěl se státi boháčem, dopustil se Poisson takových přechmatů a šmejdů, že byl vzat do vyšetřování a r. 1722 k šibenici odsouzen, kterémužto osudu však unikl rychlým útěkem; a od té doby žil pak ponejvíce za hranicemi, buď v Hamburku anebo v Amsterodámě. Teprv roku 1741 obdržel milost, a vrátil se opět do Francie.

Paní Poissonovou vyhnanství pana manžela ovšem velmi málo rmoutilo; mělať nyní volné ruce, a mohla řemeslo, jejž z bázně před svým mužem po dvě leta tajně prováděla, veřejně provádět. Mimo jiné její nápadníky, jichž bylo dosti velké množství, zasluhuje přede všemi zmínky bohatý pan *Le-Normand de Tournehem*, neboť poměr jejich byl tak důvěrný, že porodila mu paní Poissonová ku konci roku 1722 dcerušku, jíž ovšem k vůli zamezení každého pohoršení bylo dáno jmeno nepravého jejího otce, pana Poissona. Dceruška tato byla *Jeanne Antoinetta*, později markýzka Pompadourová. Pan Le-Normand nezapíral, že je otcem roztomilého tohoto dítěte, a jsa velmi zámožný, dal ji na své útraty cvičiti ve všem, co by jí mohlo býti někdy ku prospěchu; slovem staral se o ni otcovsky; a když konečně dospěla v krásnou osmnáctiletou dívku, zasnoubil ji se svým synovcem *Le-Normandem de Etiolles*, mužem to ne sice příliš krásným a vzdělaným, za to ale velmi bohatým. Pan de Etiolles miloval svou manželku upřímně a dělal vše, co jí viděl na očích; než tato, vzdor tomu, že stala se r. 1742 matkou dcerušky, jíž dáno jméno *Alexandrina*, necítila se ve svém manželství šťastnou; za prvé svého muže nemilovala, a za druhé přičiňovala se ničemná její matka, aby jí vštěpila do hlavy o

lásce tytéž náhledy, jimž sama holdovala. Ctižádostivé, ničemné této ženě nestačilo, že dcera její, nabyvši všestranného vzdělání, provdala se za muže zámožného a laskavého, ona pomýšlela výš. Vedouc sama dříve obchod se svými vnadami, nalehala na to, by i její dcera v šlépěje její vstoupila, a proto již před jejím provdáním se v směru tomto ji vyučovala a vychovávala. Její myšlénka, aby Antoinetta stala se nevěstkou královou, nebyla tedy, jak lze viděti, nová; paní Poissonová zabývala se jí již po delší dobu, a nyní, kdy po smrti vévodkyně z Chateau-Roux, nejlepší naskytla se příležitost, vylezla se svými záměry na denní světlo, svěřivši se se svými smělými plány svému zpovědníku, páterovi de Linières. Líčila tedy své dceruše, podporována výmluvností páterovou, postavení královy milenky barvami nejživějšími a nejsvůdnějšími. *Antoinetta* nebyla ovšem také ze železa; povaha vlastní její matky nedala se v ní jen tak zhola zapříti, a záhy počala se poddávati domluvám obou svých čistých rádců, až konečně se zcela odhodlala, hlasu jejich poslechnouti.

Jak ale královu pozornost na se obrátit? Nešlo to tak snadno. Na radu páterovu vyjížděla nyní paní de Etiolles každého dne ve skvostném oděvu v ona místa, kde král se právě honbou zabýval. Každý den vyjížděla v jiné ekvipáži, a vždy ve skvostnějších a nápadnějších šatech, domnívajíc se, že musí takto zřetel na sebe obrátit, že musí býti králem spozorována. A nemýlila se.

Při této komedii byl jí nejvíce nápomocen králův komorník *Binet*, její vzdálený příbuzný a prohnaná liška. Jakmile totiž Ludvík poprvé Antoinettu spozoroval, zalíbily se mu vnady její tak, že ihned svému důvěrnému sluhovi Binetovi nařídil, by vypátral, kdo dáma tato je a jak se

jmenuje. Páterem podplacený komorník byl u věci té velmi ochotný; sdělil Ludvíkovi vše, co si věděti přál, doloživ ještě, že krásná tato dáma je zároveň velmi duchaplná a milování hodná společnice. To postačilo, aby Ludvík po krátké přestávce přišel opět do ohně, a netrvalo to dlouho, paní Antoinetta de Etiolles byla přičiněním Binetovým předpuštěna ku králi. Jediná návštěva postačila, aby smyslný Ludvík vychytralé paničce zúplna byl nakloněn. Odbýváno na to více tajných dostaveníček buď ve Versaillesu anebo v Paříži. Ostatně neměl chlípný Ludvík tentokráte nic jiného v úmyslu, než jen po krátký čas užívati vnad nové své milostenky. Zcela jinak ale smýšlela paní de Etiolles; mělať na zřeteli zisk a ne, jako Ludvík, jen pouhou zábavu. Proskoumavši dosti záhy vrtkavou a neodhodlanou povahu Ludvíkovu, našla brzy prostředek, jak by jedním rázem docílila, co si byla vytknula. Tváříc se před ním, jako by se bála pronásledování oklamaného svého manžela, žádala bez dlouhých okolků, aby jí bylo ve Versaillesu popřáno před jeho hněvem na nějaký čas útočiště. Zamilované Veličenstvo prosbě její ovšem bez rozmýšlení povolilo, a za nedlouho vykázána jí celá řada komnat v zámku Versaillesském za stálé bydliště.

Lenormand, její choť, byl skutečně tak bláhový, že, dověděv se o nevěře své manželky, odeslal jí několik dopisů, v nichž důtklivě ji prosil, aby se opět k němu vrátila, a když ona na to jizlivě a záporně mu odpověděla, i k soudu se utekl o pomoc. Obdržel však místo rozsudku výpovědní listinu, dle níž ihned se musel odebrati do Avignonu. Později mu ovšem udělena opět milost a k tomu několik výnosných úřadů, tak že jeho roční příjmy, páčící se na stotisíc lirů,

brzy zacelily ránu, nevěrou manželky mu zasazenou, a on za krátko zcela na ni zapomněl.

Paní Antoinettě de Etiolles, přesídlivší se nyní na dobro do Versaillesu, nebylo to nesnadné, Ludvíka zcela pro sebe získati, ano, ničemný panovník byl její duchaplností a vtipností za krátko tak okouzlen, že zúplna se podal její vůli, následkem čehož také většina dvorních pánů a dám si přispíšila, aby nově vycházející hvězdě se zalíbili; neboť bylo již patrno, kam ona míří a kam dospěje. — Teprv několik dní byla ve Versaillesu, a již kolovala všude zpráva, že král ji jmenoval *markýzkou z Pompadouru*, zakoupiv pro ni od prince z Conti za půl milionu lirů markyzát Pompadour, uprázněný úmrtím posledního potomka ze starého rodu pánů z Pompadouru, což se skutečně také potvrdilo.

Touž dobou zemřela ničemná její matka paní Poissonová, šťastna, že viděla ještě za živa své dílo tak slavně korunováno.

As v polovici dubna r. 1745 byla novopečená markýzka téměř veřejně za královu nevěstku prohlášena, a lze si pomysliti chvat, jakým se všickni, staří i mladí, o přízeň její ucházeli. Však též strana jejích protivníků byla dosti veliká, a nebylo to věru tak snadné, udržeti se v rovnováze. K této druhé straně náležela především celá strana protijezovitská s vévodou Richelieuem a bratřími d'Argensony v čele, bojíc se, aby se bez jich přičinění povýšená milostnice nepočala míchati do politických záležitostí, zvláště do oněch, jež se týkaly války s Rakouskem, kteroužto, jak známo, jezovité ve prospěch Rakouska ze vší síly ukončiti se snažili. Markýzka byla však příliš chytrá, aby nenahlédla, že zakročení proti ministerstvu, těšícímu se posud z velké přízně

Ludvíkovy, mohlo by jí býti na škodu. Nemýchala se tedy prozatím do politiky, myslíc si, že čas se dostaví, kdy bude moci *ona* vystoupiti, a obmezila se pouze na to, by svými vnadami, svou duchaplností, svým tancem a zpěvem veškeré smysly Ludvíkovy opojila, což nad očekávání dobře a rychle se jí dařilo, tak že ničemný král byl zakrátko úplně v její moci. Ludvík byl co den otupělejším a nudnějším, a proto pomýšlela markýzka stále jen na to, aby rozličnými zábavami a radovánkami vždy v dobrém rozmaru jej udržela. Mimo jiné dala postaviti také v zámku Versaillesském domácí divadlo, na němž k velikému potěšení Jeho Veličenstva sama s nevšedním štěstím vystupovala. Hostiny, bály a především pověstné ony „večeře", spojené s nejdivočejšími orgiemi, střídaly se opět den co den, tak že zemdlený Ludvík nepřišel ani k oddechu.

Jsouc si úplného vítězství jista, odhodila konečně markýzka škrabošku lhostejnosti a počala politisovat; příležitost se jí takměř sama k tomu podávala. Čím zřejměji totiž král dával na jevo, jak je jí spoután, tím více tlačili se veškeří dvořanové k jejím komnatám, lichotíce, dvoříce se jí a prosíce v té které záležitosti za přímluvu. Jejím přičiněním tedy rozdávány úřady a služby; kdo chtěl se něčím stát, musel si dříve markýzku naklonit; moc její rostla co den a již sami veškeří páni ministři, dříve její nepřátelé, pláštíky své po větru počali věšeti; mezi nimi především hrabě *St. Florentin* a státní rada *Maurepas*. Tím více však nenáviděl ji poctivý *Orry*, ministr financí, a to hlavně za tou příčinou, že její marnotratnost neznala mezí, následkem čehož státní pokladnice vždy víc a více hubeněla a on její poukázky vypláceti se spouzel; muž tento musel býti mar-

kýzce velmi nepohodlný, a proto se o to postarala, aby místo jeho bylo obsazeno jiným, povolnějším, jakýmsi panem *Machautem z Arnouvillu*, posavadním intendantem *Hainantským*. A tak to šlo od nynějška dál a dál; mimo jiné přemluvila též Ludvíka, aby původce jejího povýšení pátera de Linièresa jmenoval svým zpovědníkem. Vůbec počala svým přátelům jezovitům prokazovati služby v každém ohledu velmi důležité.

Bázeň na straně protijezovitské vždy větších nabývala rozměrů, ana se markýzka již tím netajila, že přeje sobě za každou cenu uzavření míru s jezovitským Rakouskem. Proti tomu operovali ovšem Richelieu a bratří d'Argensonové vší silou; než co naplat, kdy veškerá moc již byla v rukou markýzčiných. Jednoho dne roznesla se zpráva, že jakýsi tajný jednatel poslán byl do Vídně, aby s císařovnou Marií Teresií uzavřel separátní mír, což se také záhy potvrdilo; než jaké to mělo opět pro Francii následky! Pruský král Bedřich II., jejž r. 1744 hrabě d'Argenson k tomu pohnul, aby opět se spojil s Francouzskem proti Rakousku, rozhořčen touto hanebností markýzky Pompadourové a pánů otců jezovitů, uzavřel jako před třemi roky na rychlo s Marií Teresií mír, — a Francie opět tu stála bez svého nejvýdatnějšího a nejmocnějšího spojence. Touto zradou popuzený d'Argenson zažaloval zkrátka Pompadourku u krále, než místo odpovědi obdržel ihned své propuštění, a na jeho místo dosazen jakýsi markýz *de Puisieux*, tentýž, kterýž s Marií Teresií o uzavření separátního míru jmenem francouzského dvora vyjednával.

Francie stála tedy opět vůči svým četným nepřátelům osamělá, a nezbývalo nic jiného, než přikročiti k rychlému zjednání pokoje; jezovité konečně tedy prorazili, vidouce Francii vůči ka-

tolickému Rakousku pokořenu. Již na počátku r. 1748 započato vyjednávání, než teprv 15. října t. r. uzavřen *v Cáchách* konečný mír. Avšak jaký měla Francie z ničemného tohoto markýzčina díla prospěch? Ten, že musela veškerá v Nizozemsku vydobytá místa bez vší náhrady vrátiti, že její loďstvo bylo od Angličanů téměř zcela zničeno, a že nejstrašnější bída rozhostila se po celé zemi.

Co však paní markýzce záleželo na ponížení a zneuctění Francie! Ona provedla svou, odměnila se svým příznivcům jezovitům za prokázané jí služby, a to ničemné této ženě postačilo. Nyní počala přihlížeti hlavně k tomu, aby sobě a svým příbuzným co možná nejskvělejší budoucnost pojistila. Zbaviv se, jak již pověděno, přísného a poctivého finančníka Orryho, měla nyní volné ruce, a mohla se státní pokladnicí nakládati, jak se jí líbilo.

O svou matku postarati se již nemohla, neboť ta, jak víme, již zemřela; postarala se tedy přede vším o svého nepravého otce Poissona, zakoupivši mu za 200.000 lirů statek Marigny, který přeměnila v markyzát, tak že k šibenici odsouzený zloděj stal se na stará kolena ještě markýzem. Svého bratra *Sieura Poissona* jmenovala generálním ředitelem královských staveb, později pak markýzem „de Vandières“ s ohromnými příjmy; tento získal si svou nadutostí povržení všech téměř dvořanínů, kteří posměšně nazývali jej markýzem „d'avanthier“ (markýz od předvčerejška), načež Ludvík, aby ousměškům těmto konec učinil, změnil jmeno jeho v markýze *de Marigny*. — I o své vzdálené příbuzné starala se markýzka náležitě. Jakýsi Poisson, bubeník při vojště, dověděv se o povýšení své rozmilé tetinky, přibyl na rychlo do Versaillesu a žádal ji za protekci; markýzka

chtěla jej obmysliti důstojnictvím při královské gardě; všickni ostatní důstojníci však se proti tomu vzpouzeli a chtěli vystoupiti; což ji tak popudilo, že žádala Ludvíka za jich potrestání; ježto však byla právě válka, obával se král, že by mohl v celém vojště vyvolati nespokojenost, a proto jmenoval pana bubeníka prozatím poručíkem při dragonském pluku, načež tento stoupal výš a výš — až konečně zemřel co maršálek *de Camp*.

Se svým manželem měla markýzka, jak již dříve podotknuto, dceru jmenem *Alexandrinu*, kteráž byla vychovávána posud v klášteře; když tato v sličnou dívku byla dorostla, starala se matka, aby jí zaopatřila vznešeného a bohatého ženicha; obrátila se tedy k vévodovi z Richelieu, nabízejíc ji jeho synu za manželku; Richelieu však, znám co její odpůrce, nabídnutí toto zkrátka odmítnul, načež rozhorlená markýzka obrátila zřetel k jakémusi vévodovi *z Picquigny*, s nímž skutečně také sňatek umluven; než ještě před zasnoubením zemřela slečna Alexandrina, střítíc jednou ránou smělé plány matčiny, která pomýšlela mimo jiné ještě na to, aby dcera stala se časem její nástupkyní v hodnosti královy nevěstky.

Krátkou dobu na to zemřel též její nepravý otec Poisson, ovšem že jen k největšímu jejímu vděku; neboť sprosťák tento uvrhoval ji svým chováním v ustavičné nesnáze. Nejsa spokojen s tím, co mu dcera jeho byla uštědřila, přicházel každou chvíli do Versaillesu, kdež pokaždé dospělo to mezi ním a markýzkou k výstupům velmi bouřlivým a pohoršlivým, tak že starý Poisson obyčejně býval vyhozen.

Čím pevnější nabývala markýzka u krále půdy, tím více množila se jak u dvora tak mezi lidem řada jejích nepřátel; chtěla-li se tedy ve svém

skvělém postavení udržet, musela toužiti vždy výš, aby se stala paní neobmezenou, jíž by pak bylo možno, všem nepřátelům vzdorovat. Nalehala tedy nejprvé na Ludvíka, aby byla přijata mezi *čestné* dámy královniny, z kteréhožto vyznamenání těšívaly se až posud jenom manželky princů a pairů. Ludvík žádosti její ovšem povolil, a den uvedení v kruh čestných dám byl ustanoven; při této příležitosti musela dle předpisu nová kandidátka od královny a prince býti obejmuta, načež posadila se v připravené skvostné křeslo. Lze si pomysliti, jak asi bylo při tom ubohé královně; svou sokyni, nevěstku svého manžela, musela obejmouti. Ač na nejvýš uražena a ponížena, podvolila se dobrosrdečná Marie Lescinská přec, a obejmula ji. Jinak se však zachoval rozhořčený daufin; dovolil si, nabízeje jí tvář k políbení, vypláznouti přes její rameno jazyk; někteří přítomní dvořané to zpozorovali, a hned za tepla donesli to novopečené dámě, paní markýzce. Nanejvýš popuzena, pospíšila tato rychle ku králi, a žádala za okamžité propuštění, nebude-li jí daufinem dáno zadostučinění. Bídný král tak byl zaslepen, že k vůli své nevěstce vypověděl svého syna okamžitě do *Meudonu*, odkudž směl se jen s tou výminkou navrátit, poprosí-li markýzku veřejně za odpuštění. Případ tento pobouřil mysli celého obyvatelstva, neboť princ byl ode všech ctěn a milován a všickni považovali jeho potupu zároveň též za svou; nechtíc řadu svých nepřátel ještě více rozmnožiti, přiměla markýzka přenáhlivšího se Ludvíka k tomu, aby syna svého opět nazpět povolal.

Když událost tato přišla poněkud v zapomenutí, pokračovala markýzka ve svých snahách dál, žádajíc opět Ludvíka, aby byla povýšena za *dámu palácovou*, kterážto hodnost příslušela pouze dá-

mám rodu nejvyššího, a jíž se posud žádná milenka králova nehonosila. Královna se ovšem proti tomu zpouzela .než Ludvík musel provésti svou a svolil k žádosti markýzčině. To spůsobilo ovšem veliký poplach; nadávky, potupné verše a písničky na ničemného krále a jeho nevěstku zaplavovaly celý Versailles a celou Paříž. — Jak se ale chovala vůči tomu spupná, ctižádostivá tato ženština? Byla již na výši situace a hrála si na neobmezenou vládkyni, bastilla i jiné žaláře byly v krátkém čase protivníky jejími přeplněny. Ministr námořnictva Mourepas, který byl v podezření, že je původcem jakési potupné písně, byl okamžitě zbaven svého úřadu, jakýsi *Deforges*, který zhotovil velmi vtipnou satyrickou báseň, v níž krále i markýzku nemilosrdně tepal, byl jat a do pověstné železné klece svato-Michalské zavezen, kdež ani státi ani ležeti nemohl. Mnohý byl opět ze země vypovězen a svých statků zbaven; vůbec počínala si markýzka Pompadourová jako pravá furie, odstraňujíc všecky, kteří jí nebyli po chuti, a nahražujíc je samými jí oddanými stvůrami.

Při tom nezapomínala ovšem také na radovánky a veselí; každá její choutka musela býti vyplněna. Její marnotratnost přesahovala již všecky meze. Mimo nesmírné sumy peněz, jež vyžadovaly hostiny, bály a slavnosti, jichž se svým královským milánem se účastnila, vyházeno ještě několikrát tolik za drahocenné šperky, jimiž štědrý panovník co den svou milostnici obsypával. Každý rok obdržela mimo to nějaké panství, nebo statek, či nějaký palác buď v Paříži, nebo ve Versaillesu, Compiegne-u a Fontenaiblu. — Slovem, měsíční její příjem páčil se na 1.500,000 lirů, mimo rozličné dary a nesmírné sumy, jimiž se dávala podplácet, aby tomu kterému uchazeči zaopatřila

výnosné místo. Ký div, že bída mezi lidem vždy víc a více se zmáhala!

Aby svého milána zcela od politických záležitostí odvrátila, měla jej k tomu, aby pro ukrácení chvíle podnikal rozličné stavby; v každém královském zámku vystavěno divadlo, na nichž sama vystupovala, majíc zároveň své okolí k tomu, by pro královu zábavu oddalo se dramatickému umění. Nejvzácnější členové dvora hráli tedy komedii, a jeho Veličenstvo bylo radostí celé bez sebe, že jeho Antoinetta tak roztomile ho baviti dovede. Otupěl zcela, a zcela zapomněl na své povolání, zapomněl též na svou rodinu.

To vše nebylo však ještě dosti, míra hanebností a škandálů nebyla ještě naplněna. Ku konci r. 1752 roznemohla se totiž paní markýzka Pompadourová nebezpečně. Zotavila se však opět, než jaké bylo její leknutí, když páni doktorové se prohlásili, že chce-li zůstati na živu, musí se od nynějška vystříhati všeho obcování se svým královským milánem. Nejhlavnější prostředek, jímž jej posud k sobě poutala, byl jí uzmut. Věděla předobře, že bez tělesné lásky zcela klesne ve své ceně, a že by se snadno jiná, zdravá a květoucí ženština na její místo mohla vyšvihnouti.

Chtíc tomu tedy zabrániti, vymyslila si jiný, též neklamný prostředek. Odřeknouc se sama lásky, stala se dodavatelkou čerstvého zboží pro jeho Veličenstvo, slovem královskou kuplířkou. Za tou příčinou zřídila pověstný *jelení park* (parc aux cerfs), velkolepý to serail, kde k obveselení otupělých smyslů Ludvíkových tropeny věci, jakých se dopouští spustlost a zkaženost nejvyšší. Jelení park v zámku Versaillesském byl dříve majetkem markýzčiným, a slul „poustevnou“ (eremitage), kdež se ona svému milánovi objevovala

každý den v jiné postavě, dnes co pastýřka, zejtra co jeptiška, zahradnice anebo selka — a kdež s ním své milostné schůze odbývala. Roku 1753 přešla tato poustevna v majetek králův, a přeměněna v pověstný „jelení park“. Vybudováno tam několik malých, nádherně upravených salonků, kamž odváděny ubohé oběti královy spustlosti, které buď penězi anebo násilím svým rodinám byly odváděny. Bídnému Ludvíkovi se tento nový vynález paní markýzky velmi zalíbil, a čím častěji mohl své milenky střídati, tím šťastnějším a spokojenějším se cítil ve svém panovnickém povolání. Jeho spustlost dospěla za krátko k takové výši, že starý chlipník se neostýchal, i desítiletá děvčata svým zvířecím choutkám obětovat, že i jeptišky ze svých klášterů byly unášeny a do zmíněných salonků zavírány. Paní markýzka starala se poctivě o samé čerstvé zboží, a v krátké době byl jelení park množstvím mladých krásenek přeplněn, aby jeho Veličenstvo mělo na vybranou. Velké služby prokazoval jí v tomto ohledu králův nový komorník *Lebel*, nástupce zemřelého Bineta; byl ustavičně na nohou a rekrutoval v Paříži i mimo Paříž vnadné novicky pro královský harem; mimo to placeno celé hejno kuplířů a kuplířek, jenž ve všech provinciích assentovali členy k čisté této armádě. — Nedostávalo se již pro ně v jelením parku ani místa, a proto musela bývalá poustevna býti rozšířena. Též vypracován zvláštní domácí řád, a v čelo krásenek postavena zvláštní intendantka, tak zvaná „madame“, která s dvěma dohlížitelkami a dvanácti služebnými celý ústav udržovala v pořádku. Týž měl také svého zvláštního finančního ředitele, jenž spravoval finanční záležitosti darebáckého tohoto hnízda. Slovem, vydržování jeleního parku stálo ročně 6 milionů

a po celý čas svého trvání jedno sto a padesát milionů lirů, mimo to, co stály podpory a odškodné těm kterým pannám, které stihlo následkem obcování s jeho Veličenstvem mateřské štěstí. Lze tudíž s jistotou tvrditi, že tento darebácký výmysl paní Pompadourové byl hlavní příčinou finanční kalamity ve Francii. Již tenkráte prorokováno, že truchlivý stav, v nějž bídácký král se svou zlotřilou nevěstkou vrhali celou zem, jinak nemůže se skončiti, než hrůzyplnou, krvavou revolucí.

Však nejen se stanoviska finančního, nýbrž i mravního, mělo markýzčino hospodářství strašlivé následky. Špatný příklad králův musel chtěj nechtěj účinkovati nejen na nejbližší jeho okolí, nýbrž i na širší obecenstvo. Znemravnělost byla všeobecná, a všude vystupováno do veřejnosti s takovou nestoudností a drzostí, že dámy z nejvyšších kruhů za čest si pokládaly, vyrovnaly-li se svým frejířstvím pouličním sprostým nevěstkám.

Slovem, větší bídu, větší hanbu nemohl již nikdo na Francii uvalit, než sprostý, zhejřilý Ludvík XV. se svou opovržení hodnou nevěstkou markýzkou Pompadourovou. Celá vzdělaná Evropa s ošklivostí odvracela se ode dvora francouzského.

IX.

Sedmiletá válka a její následky. Vražedný útok Damienův na život Ludvíkův. Strašné odsouzení Damienovo. Sběsilost markýzčina. Vévoda Choiseuil povolán ke dvoru. Páter La Valette a vypuzení jezovitů z Francie. Uhasínající hvězda markýzky Pompadourové a její smrt.

Osm let teprv požívala Evropa po strašné válce o posloupnost rakouskou blahodárného

míru a již opět zbouřily se veškeré mocnosti evropské, aby na novo počaly ubíjeti a vražditi. Počátkem r. 1756 vypukla strašlivá, známá sedmiletá válka, vyvolaná záštím mezi vetchým Rakouskem a vždy víc a více se zmáhajícím Pruskem. Historie krvavé této války je čtenářům s dostatek známa, obmezím se tedy ve svém vypravování pouze na události, týkající se Francie a Ludvíkova dvora.

Zcela jinak než ve válce předešlé vypadala nyní aliance těch kterých bojujících zemí. Kdežto před osmi lety na jedné straně bylo spojeno Rakousko s Německem, Anglickem, Holandskem, Ruskem a Sardinií — na druhé pak straně Francie s Pruskem, Španělskem, Sicilií a Švédskem, podařilo se tentokráte Rakousku, nejen Španělsko, Italii a Holandsko k neutralitě pohnouti, nýbrž i Rusko, Švédsko, Francii, Sasko a větší část Německa na svou stranu dostati; kdežto Prusko bylo spojeno pouze s Anglickem a Hanoveranskem. Alianci Francouzska s Rakouskem lze pouze přičísti neunavným snahám páterů jezovitů, kteří vší mocí na svou ochranitelku Pompadourovou naléhali, by vláda francouzská střežila se vystoupiti podruhé proti ryze katolickému, jim vždy oddanému Rakousku. Bylo by bývalo ovšem líp, kdyby seslabená, ve svém nitru rozervaná Francie úplnou byla zachovala neutralitu, jak k tomu všickni poctiví vlastencové francouzští radili; než pánům páterům šlo o to, aby milované jich Rakousko bylo v nastávajícím boji co možná silné, a k vůli cizí vládě nedbáno pranic na to, zda vlastní zemi je to k prospěchu či nic Pitomý Ludvík ovšem pramálo se o to staral, jak a co, a zkrátka podepsal podstrčenou mu smlouvu, uvrhuje takto subožený národ do většího ještě neštěstí. Co se

Pompadourové týče, tu pobádala ke kroku tomuto přede vším domluva panů páterů a za druhé ctižádost, jakouž ji naplňovalo vlastnoruční psaní rakouské císařovny Marie Teresie, v němž tato ji žádala, by vymohla na Ludvíkovi alianci obou vlád. Nábožná a cnostná Marie Teresie prosila frejířku a nevěstku za přímluvu. Nu ovšem; v jiných okolnostech byla by to sotva učinila, než nouze láme železo, a nouze, v jakéž Rakousko vězelo, byla dosti veliká. Pompadource toto ponížení se rakouské panovnice zalichotilo, a proto ochotně svolila k její důtklivé žádosti.

Válka tedy započala, a celý svět se domníval, že osamělé Prusko zúplna bude zničeno; než dělo se naopak. Obezřelý král pruský Bedřich II. dobýval jednoho vítězství za druhým, při čemž se ubohým Francouzům dařilo nejhůře. — Francie postavila do pole armádu sestávající ze 150.000 mužů, z nichž jeden sbor, čítající 100.000 mužů operoval v severním Německu, druhý pak čítající 50.000 mužů spojiti se snažil s říšskou armádou, vedenou princem z Hildburghausenu, načež zamýšlel pokročiti do Durinku a do Saska. Velitelem celé francouzské armády byl maršál d'Estrèes; pod ním pak veleli prvnímu sboru vévoda z Richelieu a druhému princ Soubis, kteryžto poslední byl všeobecně znám co velmi duchaprázný, pouze přízní Pompadourčinou povýšený pán, od něhož se tedy velmi málo dalo očekávati. An maršálek d'Estrèes se svým sborem v severním Německu dosti statečně si počínal, vyváděl princ Soubis jednu hloupost za druhou, tak že maršálek snažně na to doléhal, by tento byl od armády odvolán. To však popudilo jeho protektorku paní markýzku tak, že maršálek v málo dnech byl sproštěn vrchního velitelství, a od toho okamžiku měl každý sbor sám pro

sebe, o své vůli operovat. Následky markýzčiny libovůle dostavily se co nevidět. Kdežto Richelieu obmezil se na rekvirování a vydírání vojskem jeho obsažených území, svedl princ Soubis dne 5. listopadu 1757 věčně potupnou bitvu u *Rossbachu*, v níž francouzská armáda tak strašně byla na hlavu poražena, že malá část jen zachránila se útěkem. Teprv teď byl neschopný princ odvolán; než jeho nástupníci pánové *Clermont*, *de Contades* a *de Maillebois* nebyli o nic lepší, osvědčivše se v bitvách u *Crefeldu* (23. června 1758) a u *Mindenu* (1. srpna 1758) co velmi nešikovní generálové. Některá nepatrná vítězství vévody z *Broglie* a znova povolaného maršálka *d'Estrées* nebyly ničím proti strašným ztrátám, jakých Francie jinde utrpěla; mimo jiné byla celá námořní moc francouzská nadobro téměř Angličany zničena. Ku konci r. 1762 byla Francie docela již vysílena a na další vedení války nebylo již lze ani pomysliti. Veškerá moc vojanská zničena, v státní pokladnici ani haléře, bídou sklíčený lid přestal odváděti daně, obchod zúplna uváznul, slovem, všude největší nouze a bída; ano dospělo to tak daleko, že Ludvík musel dáti své stříbrné náčiní roztavit, aby mohl vydržovat královský dvůr. Francie musila chtěj nechtěj uzavříti mír, který byl také skutečně v únoru r. 1763 podepsán. Než pod jakými strašnými výminkami, s jakými strašnými následky! Kanada v Americe a východní Indie v Asii musely býti postoupeny Anglicku. Mimo to rozmnožil se státní dluh o 500 milionů a 200.000 lidských životů přišlo na zmar. A to vše proto, že chtěla to míti králova nevěstka.

Vylíčivše v krátkosti průběh neblahé této pro Francii války, vraťme se opět k dřívejším vypravování.

Jak již podotknuto, byl touže dobou „jelení park“ hlavním střediskem veškeré panovnické činnosti Ludvíka XV. Pro Ludvíka nebylo mimo „jelení park“ nic jiného na světě, nevyjímaje ani rodinu, k níž i nejspustlejší člověk jevívá ob čas nějakou náklonnost. — Jen jediná událost vyburcovala jej na čas z jeho netečnosti a ospalosti a přiměla jej k vážnému přemítání o smrtelnosti lidského těla. Dne 5. ledna r. 1757 o páté hodině večer zamýšlel Ludvík vyjeti si z Versaillesu do Trianonu, kdež hodlal přenocovati. An právě vstupoval do kočáru, obdržel se strany prudkou ránu, z níž vyřinul se v okamžiku hojný proud krve. Na jeho vzkřiknutí přihnali se se všech stran polekaní dvořanové a zvěděvše co se bylo přihodilo, pustili se za utíkajícím vrahem, jenž v tlačenici snažil se uprchnout. — Byl však přece poznán, jat a uvězněn. Událost tato způsobila veliký hluk; ježto se nevědělo, jaká rána je, a nebyl-li snad vražedný nástroj jedem napuštěn, roznesla se po Versaillesu zpráva, že král je na smrt raněn. Nebylo tomu však, „bohužel“ tak; již druhý den spozorováno, že rána je zcela nepatrná; za tou příčinou nařízeny na poděkování králova zachránění ve všech kostelích modlitby, veškerá divadla byla zavřena atd. Než lid nejásal, obávaje se, že tento bídák snad dlouho ještě jej bude odírati a trýzniti.

S polapeným vrahem započato ihned velikolepé vyšetřování, ježto se myslilo, že atentát stal se následkem nějakého komplotu četných nepřátel královych. Vyšly však zcela jednoduché věci na jevo. Ubožák tento, jmenem *Robert František Damien*, byl člověk poněkud na smyslech pomatený a již po tři leta zabýval se myšlénkou, jak by krále nejlépe na to upozornil, že je od svých

poddaných nenáviděn; konečně se na tom usnesl, že učiní útok na jeho život, aniž měl v úmyslu, zavrážditi jej; chtěl prý jej, jak již praveno, pouze upozornit. — Soud považoval ovšem udání jeho za pouhou výmluvu, a aniž by měl jakéhosi ohledu s jeho choromyslností, vynucoval na něm nejstrašnějšími mukami vyznání jiného druhu. Damien zůstal však po celou dobu vyšetřování, která trvala až do 26. března, při prvním svém udání. Lidští a spravedliví soudcové byli by zajisté člověka tohoto odsoudili nanejvýš do káznice, a jiný spravedlivý, velkomyslný panovník byl by mu snad trest ten zcela prominul, než Pařížský parlament nebyl o nic lepší než jeho král, a odsoudil ubožáka k nejstrašnější smrti. Na den 28. března ustanovena poprava, při níž celá Paříž s ošklivostí odvracela se od nelidských vykonavatelů práva a spravedlnosti. Ubožák Damien po pět čtvrtí hodin co nejstrašlivěji byl mučen. Nejprvé mu upálena pravá ruka, pak mu trháno žíznivými kleštěmi maso z těla a do rozevřených ran lito rozehřaté olovo. Po strašlivých těchto mukách připřáhnuto k nohoum a rukoum čtvero koní, a ubožák za živa byl rozčtvrcen. Však nedosti na tom; i jeho otec, žena a dcera byli vzati do vyšetřování, a ač vyšlo na jevo, že jsou bez viny, přec byli z Francie na vždy vypuzeni. — Takové ukrutnosti, takové zběsilosti je schopna jenom vláda tak nelidského, bezcitného, ničemného krále, jakým byl Ludvík XV.

Hanebná poprava Damienova vyvolala všeobecné pohoršení, a jestliže posud králi, jeho nevěstce a celému dvoru spíláno, činěno to nyní u větší ještě míře. Veškeré rohy Pařížských ulic byly co den polepeny potupnými písněmi a básněmi, na ulicích, v hospodách, všude hlasitě pro-

klínáno nestoudné hospodářství korunovaného tohoto ničemy a jeho darebáckých stvůr. Každý den strhla se nějaká krvavá rvačka mezi lidem a vykonavateli markýzčiných rozkazů, kteří s pravou bestiálností zatýkali a uvězňovali veškeré osoby dovolivší sobě pronésti potupné slovo o bídácké vládě. Tím více však rostla rozhořčenost lidu, tak že markýzka, vidouc se v posavadní slávě své ohroženou, umínila si, jednou pro vždy odpůrcům svým ústa zacpati. Dala jednoduše jistého *Moriceau·a*, který v hospodě příliš svobodomyslně o ní se vyslovil, odpravit, myslíc, že tímto odstrašujícím příkladem zjedná si pokoje. Než zmýlila se; lid rozzuřil se ještě víc a vzdor bedlivému pátrání policie děly se den co den nejvelkolepější demonstrace proti ničemné této ženě.

Konečně nahlédla markýzka, že násilím ničeho nesvede, a pomýšlela na obrat jinou cestou. Vydatným a dobrým rádcem byl jí v tomto ohledu pan *Etienne François hrabě ze Stainvillu vévoda Choiseuil-Amboise*, nápotomní všemocný ministr Ludvíka XV. Duchaplný a v každém ohledu vzdělaný tento muž čítal teprv třicet a několik let, když s Pompadourovou se seznámil, a lze s jistotou tvrditi, že hlavně svým příjemným a mužným zevnějškem její náklonnosti si získal. Choiseuil sloužil dříve ve vojště, a svou udatností a odhodlaností dosáhl již v dvacátém druhém roce věku svého hodnosti plukovního velitele; odstoupiv po ukončení války o posloupnost rakouskou r. 1748 co generállieutenant od vojska, žil od té doby co soukromník, snaže se ustavičně dostati se ke dvoru. Podařilo se mu to; a jak již podotknuto, získal si přízně Pompadourky v té míře, že záhy udělen mu titul vévodský a r. 1756 úřad vyslance u dvora Římského, pozdějí pak u dvora

Vídeňského, kdež hlavně on s ministrem Kounicem vyjednával v záležitostech svého dvora, ovšem že vždy dle vůle své velitelky, ačkoli sám nahlížel, že system, jaký tato sleduje, Francii je jenom na škodu. Podvolil se však a čekal, až dostaví se pro jeho plány příhodný okamžik. Nečekal dlouho; popuzeným lidem ohrožovaná markýzka záhy si na něj vzpomněla, doufajíc, že on jediný mohl by jí radou i skutkem býti napomocen, a na rychlo povolala jej k sobě do Versaillesu, kdež v krátké době jmenován ministrem zahraničných záležitostí, v kterémžto postavení získal si pro svou obezřelost a lidumilnost nejen u krále a markýzky, nýbrž i u lidu za krátko všeobecné přízně a vážnosti. — Až posud podvoloval se ovšem každému markýzčině přání; čím pevnější však nabýval pod nohama půdy, tím samostatněji si počínal a s úsilovnou pílí stopoval svůj dávno kýžený cíl. Vliv jeho na markýzku, ať již z jakýchkoli ohledů pocházející, byl patrný, a již se zdálo, že tam, kde dříve poslouchal, nyní neobmezeně bude panovat. Než jaká byla rada a pomoc, jež markýzka od Choiseuila žádala? Nežádala ničeho víc, než aby jí poradil, jak by bylo lze nakvašený lid sobě naklonit. Choiseuilova šťastná hodina udeřila. Z počátku s oklikami, později však, čím více upevňoval se v její důvěře, zcela zřejmě odpověděl schytralý ministr, že musí býti odstraněno, co lid považuje za pramen všeho zla; tím jedině že lze jej smířiti, a toto zlo že je řád tovaryšstva Ježíšova, tropící již po dlouhá leta ve Francii největší neplechy. — Choiseuil věděl dobře, že hlavní zásluha přec vždy jen jemu zůstane, a že v přízni lidu ještě více se upevní.

Markýzka Pompadourová, děkující pouze je-

zovitům za své povýšení, činila ovšem rozličné námitky, než Choiseuil neustál, a krok za krokem, pozvolna, lstivě sledoval své pevné předsevzetí. Lid, dověděv se, jakými plány Choiseuil se zabývá, zahořel ještě větší nenávistí proti opovrženým páterům, a když konečně roznesla se zvěst, že za příčinou útoku na život portugalského krále řád jejich z Portugalska byl vypuzen, přidružil se k Pařížskému lidu i parlament, nalehaje na přísné zakročení proti nebezpečným těmto pánům v klerikách. Nejhlavnější příčinou jich pádu ve Francii byl však proces, jejž vyvolal jistý *Marseilleský* obchodní dům proti jednomu členu z řádu Lojolova, jakémusi páteru *La Valette-ovi*, který, zabývaje se více obchodem než svým kněžským úřadem, ve prospěch svého řádu o půl druhého milionu franků jej ošidil. V procesu jednalo se o to, kdo má poškozeným dáti náhradu, zda páter la Valette anebo celý řád. Poslední se ovšem zpouzel, dokládaje, že dle předpisu není mu dovoleno, vésti jakýkoli obchod, že tedy páter, jednající o své vůli, sám škodu musí nahradit; páter však se odvolával k institucím řádu. dle nichž jednotlivému členu žádné jmění nepřísluší, jež by nebylo zároveň jměním celého řádu. Soud, chtě nabyti nějaké jistoty, žádal za vydání veškerých institucí a pravidel řádu, a tu shledáno, že *celá* společnost ručí za veškeré své majetky; zároveň pak vypátráno, jakých opovržení hodných zásad jak z mravního tak z politického stanoviště řád tento ve svůj prospěch se přidržuje. Zbouření proti jezovitům bylo následkem toho všeobecné; i velká část jejich přátel přešla do jiného táboru. Choiseuil získal svou výmluvností nejen parlament, nýbrž i markýzku a Ludvíka pro svůj plán, vylíčiv řád Lojolův co společnost zbytečnou a státu v každém

ohledu nebezpečnou, a za nedlouho již vydán královský rozkaz, dle něhož měli býti jezovité co zrádcové a buřiči z Francie vypuzeni; než přímluvě královny Marie Lezcinské a celé královy rodiny podařilo se, přísný tento výrok změniti v ten smysl, že řád jezovitů místo vypuzení bude toliko obmezen. S tím však nebyl generál řádu v Římě spokojen, a odeslal francouzskému dvoru list, plný jezovitské zuřivosti, v němž mimo jiné podotknul, že jezovité musí zůstati, jak jsou, anebo že musí zcela přestati. (Sint ut sunt, aut non sint). Tato zpupnost a nestoudnost popudila však Ludvíka v takové míře, že okamžitě vydal rozkaz k jich vypovězení (6. srpna 1762).

Jásot ve Francii byl všeobecný, a Choiseuil se nemýlil, tvrdě druhdy, že jen tímto krokem lze lid nenáviděné vládě naklonit. Byl to ale také jediný blahodárný skutek, s jakým se vláda po celou dobu panování Ludvíka XV. vytasila. Největších zásluh o vypuzení jezovitů získal si ovšem Choiseuil, proto také všude s nadšením byl přivítán a oslavován; na markýzku zpomenuto jen potud, pokud se o to přičinila, by v moci její spočívající Ludvík výpovědní listinu podepsal. Mýlila se tedy, myslíc, že tento čin bude lidu náhradou za veškerá utrpení, jaká po celou dobu svého panování na něj uvalovala; lid nemohl nikdy na své ponížení a týrání zapomenout, a sotva že první zápal, vzniknuvší nad vypovězením jezovitů, poněkud ochladl, počaly nové demonstrace proti nenáviděné markýzce a ve prospěch oblíbeného Choiseuila, který následkem toho vždy víc a více ve svém postavení upevňován, směle stopoval svůj cíl. Odstraniv již dříve znenáhla veškeré ministry, o nichž se domníval, že patří k přátelům jezovitů, převzal ministerstvo války a námořnictva

sám a přenesl posavadní svůj úřad, totiž ministerstvo zahraničných záležitostí na svého synovce, hraběte *Choiseuila-Praslina*; vůbec netázal se již jako dříve v každém případu markýzky Pompadourové o radu, nýbrž jednal libovolně, někdy i proti její vůli.

Markýzčina skvělá hvězda počala již patrně hasnouti; v politických záležitostech, do nichž se tak ráda míchala, přerostl jí Choiseuil a nová jeho strana přes hlavu, a co se jejího milostného poměru k Ludvíkovi dotýče, tu s ustrnutím spozorovala, že vnady její nemají pro něho už žádného půvabu, že v jeho rejstříku je už mezi posledními. Jelení park byl již ovšem k vůli zamezení veřejných skandálů vyzdvižen, než komorník Lebel stále velmi svědomitě se staral a čerstvé dodávky, které jeho Veličenstvu byly ovšem milejší, než odkvětlá, vysílením ustavičně churavící markýzka. Nelze se tedy diviti, že zmocnila se jí jakási nevůle a mrzutost, které každému, i Choiseuilovi dávala na jevo. Dospělo to často mezi oběma k dosti prudkým hádkám, z nichž ale důmyslný vévoda vždy vyšel co vítěz, tváře se ovšem vždy co oddaný její sluha. Celkem však mu počala býti markýzka protivná a obtížná, a rád by byl viděl, kdyby se jí byl mohl zbaviti. Překážela mu ve všem a všude, a dokud ona byla u dvora, nemohl vystoupiti tak, jak by byl chtěl. Netrvalo však to dlouho, a jeho přání se vyplnilo.

Dne 1. dubna 1764 vyjela si markýzka se svým milánem Ludvíkem do Choissy, kdež večer jak obyčejně odbývána pověstná „večeře“. Druhého dne cítila markýzka jakousi chorobu, a již k večeru musela nemocna býti odvežena do Versaillesu. Veškeří dvorní lékařové se shromáždili, aby jí předepsali potřebné léky, když však nemoc

víc a více se horšila, jsou povoláni nejznamenitější lékařové Pařížští k poradě. Než vše již bylo marné, nebylo pomoci. Její stará nemoc, o níž byla již na jiném místě zmínka učiněna, dvojnásobnou silou se vrátila, a to s takovými následky, že nemocná v málo dnech byla učiněná kost a kůže.

Ludvík přijal zprávu o onemocnění své dlouholeté přítelkyně s obvyklou svou lhostejností, ba zdálo se, že pociťuje nad nebezpečenstvím choroby jakousi radost, jakoby si přál, by zbaven byl ženy, jejíž vnady se mu již na dobro sprotivily. Užívalť po celou dobu její nemoce obvyklých radovánek, navštěvuje co den své milenky a oddávaje se životu co možná ještě bezuzdnějšímu.

Nemoc markýzčina se stále horšila; vidouc konečně, že blíží se konec bídného jejího života, požádala sama za kněze, myslíc, že tímto krokem vymaže nepřehlednou řadu svých hříchů a hanebností. Dělo se to bez vší okázalosti; jen několik sluhů a dvořanů bylo přítomno, jež pokrytecká tato žena po skončení náboženských obřadů, vykonaných farářem od sv. Majdaleny prosila za odpuštění, jestliže jim kdy dala nějaké pohoršení. Dne 15. dubna o polednách rozloučila se se světem, jsouc teprv čtyřicet dva roky stará. — Při této příležitosti budiž podotknuto, že mnozí přičítají následek její smrti otrávení vévodou Choiseuilem, který prý nejednou dal na jevo, že jedině blízká smrt markýzčina může ještě spasit Francii. Co na tom pravdivého, nechci rozhodovat; však spíše je víře podobno, že zemřela vysílením, následkem prohýřeného svého života.

Sotva že ducha vypustila, naloženo tělo její na máry a přenešeno do jejího paláce v městě. Ludvík hleděl okny své komnaty na smutný tento

průvod zcela lhostejně, vece při tom k svým společníkům: „O šesté mohou býti v Paříži.“ Dle výslovného přání svého byla všemocná druhdy markýzka zcela tiše, bez všech hlučných obřadů pohřbena v kapucínském klášteře na Vendômeském náměstí, a sice za velmi deštivého a blátivého počasí, což zavdalo ničemnému Ludvíkovi podnět k velmi duchaplné, s úsměvem pronešené poznámce: „Paní markýzka vyhlídla si k své poslední cestě velmi ošklivý den.“

Zpráva o smrti markýzčině spůsobila v Paříži nesmírnou radost; potupné písně a básně, proklínání a spílání doprovázely do hrobu nenáviděnou tuto frejířku, která po celých dvacet let s drzostí neslýchanou hrála si na panovnici Francie.

Ještě několik slov o její poslední vůli. Svému milánu Ludvíkovi odkázala markýzka svůj palác v Paříži, při čemž s obvyklou svou nestoudností se vyslovila, by se v něm ubytoval *hrabě z Provence* (napotomní král Ludvík XVIII.); mimo to odkázala mu též veškeré své drahokamy. Dědicem ostatního jejího movitého i nemovitého jmění jmenován bratr její markýz *de Marigni*. Dražba na její nábytek trvala celý rok, při kteréž příležitosti se Pařížané částečně přesvědčili, jak tato ničemnice po celých dvacet let je okrádala. Slovem, její pozůstalost páčila se na několik milionů, mimo nesmírné ony sumy, jež uložila ve všech možných bankách evropských.

Nuže největší nepřítel, největší hubitel národa francouzského nežil víc; byla opět naděje, že veškeré záležitosti vezmou jiný obrat na sebe. Francie byla ovšem dřívější vládou, jakož i posledními dvěma neblahými válkami tak seslabena a subožena, že stěží dalo se mysliti na brzké zotavení se; než doufáno přec; vždyť v čele vlády stál

teď muž, jenž hned na počátku své vlády vzbuzoval krásné naděje; k Choiseuilovi pohlížel celý národ s takovou důvěrou, jakoby byl nikdy ještě nebýval sklamán, jakoby jisto bylo, že on vše, co pokaženo, napraví.

Však míra utrpení národa francouzského nebyla ještě dosti naplněna; musely následovat ještě horší věci, aby zaslepený lid konečně prohlédl, aby přestal důvěřovat, a na svou vlastní sílu se spolehnul. Francie byla již tak prohnilá, tak zkažena, že ani dobrá vůle jednotlivců nebyla by prospěla. Gordický tento uzel musel býti jednou ranou přetnut, a k tomu bylo potřebí jiného pokolení, než jakým byli Ludvíkovi poddaní. Však pokolení, vyvolavší první strašnou *francouzskou revoluci*, teprv dorůstalo, mohl tedy ničema král dále dle své chuti hospodařit.

X.

Nová milenka, paní Dubarryová; její životopis. Její nejnovější instituce. Pikle proti Choiseuilovi. Zasnoubení daufinovo s Marií Antoinettou. Vypuzení Choiseuila.

Z celé doby Ludvíkova panování nejhnusnější a nejopovržlivější jest ona, v níž povětná Dubarryová vládla dvorem francouzským.

Od těch dob, co zemřela Pompadourová, která ničím-li jiným, alespoň duchaplností a energií nad sprostou a nevzdělanou, ni čísti, ni psáti neznající Dubarryovou vynikala, neměl Ludvík XV. žádné stálé „lásky“ a to hlavně přičiněním vládychtivých pánů ministrů, především ale přičiněním Choiseuila, kteří domnívali se, že neobsazením *důležitého* tohoto místa sami větší budou míti vliv na vyhýčkaného, rozmazleného a

chlipného panovníka. Na těle i na duchu slabému Ludvíkovi bylo to ostatně lhostejno, jen když byl dostatečně vždy „čerstvým zbožím“ zásobován. Důvěrný jeho komorník Lebel byl, jak známo, ustavičně na nohou, kdykoli šlo o vyhledání nějaké nové krásky, která by dovedla choutky jeho vysíleného Veličenstva na čas ukojiti. Jednoho dne přišel Lebel, mimochodem řečeno prohnaný ničema, do komnat královských, a spatřiv Ludvíka malomocného, zádumčivého spočívati na lůžku, ihned uhodl, co asi sklíčenému Veličenstvu schází. Král se poslední své milenky do syta nabažil a potřeboval jiné. Lebel věděl rady, než rada tato vyžadovala sumu 200.000 lirů. „Vše jedno,“ odvětil na Lebelovy námitky král; „chci být vesel, a je-li král vesel, stojí to za víc než za 200.000 lirů.“ Lebel odešel, dal si od královského pokladníka vyplatiti zmíněnou sumu a králi za nedlouho bylo spomoženo: král byl na účty svého lidu opět vesel. Předmětem tohoto královského, prozatím 200.000 lirů stojícího rozveselení, nebyl nikdo jiný, než pověstná Dubarryová. — Nežli však přikročím k vypravování toho, jakým spůsobem ženština tato dostala se ku dvoru Ludvíkovu, zdá se mi býti záhodno, promluviti několik slov o jejím mládí a o dřívějším jejím zaměstnání.

Dubarryová narodila se r. 1746 ve Vaucouleursu, rodišti Johanny d'Arc, panny Orleánské, z velmi chudých rodičů; otec její byl písařem při výběrčím úřadě. Jmenovala se původně Manon Vaubernierova, obdrževši později pro svou nadobyčejnou sličnost příjmení „l'ange“ (anděl!). Po smrti otce svého odebrala se s matkou do Paříže, kdež dosti nuzně obě se vyživovaly; matka stala se pradlenou, a dcera učila se šití. Tu však naskytl se jim dobrodinec, kterého se nikdy nenadály; byl to jakýsi

pan *Dumonceu*, Manonin kmotr a dosti zámožný muž. — Slíbiv matce měsíční podporu dvaceti lirů, dal zároveň Manon do St. Cluru, jeptiškami to spravované dívčí školy, na vychování. Než, jak se zdá, prozrazovala sličná Manon již tenkráte znamenité vlohy k tomu, čím později se stala, prodavačkou totiž svých vnad, za kteroužto příčinou byla také z kláštera propuštěna. Kam se měla nyní obrátit? Náhodou naučila se poněkud šití; zavedla ji tedy matka k jakési paní *Labille-ové*, první to obchodnici s módním zbožím v Paříži, aby si tam svůj chleb vydělávala. Paní Labilleové se děvče nad míru líbilo; jsouc pak zároveň velmi dobrou špekulantkou, postavila si Manon místo do dílny do svého módního skladu, vědouc předobře, že tak sličná prodavačka obchodu jejímu nikdy nebude na škodu. Paní Labilleová se nemýlila. Sklad její byl od té doby den co den přeplněn, zvláště ale páni to byli, kteří k vůli hezké prodavačce dvéře si podávali. Rozumí se, že toto postavení pro Manon nezůstalo bez následků, neboť za nedlouho již oblíbila si mimo své obyčejné zaměstnání ještě jiná vedlejší, k nimž, jak jsem dříve podotkl, již v klášteře jevila vlohy nemalé.

Tu pak, vyjšedši si jednoho dne do zahrad Tuillerijských na „lov", měla být jmenem krále aretována a sice z rozkazu Švýcara, jemuž svěřena byla dohlídka nad veřejným pořádkem v zahradách královských. Manon mnila se býti ztracenou, neboť na zapisknutí Švýcarovo objevili se dva strážníci, a již se chystali rozkaz svého velitele vykonat. V tom ale objevil se, jako na zavolání, za stromem jiný cizí pán, jenž vzav přísného Švýcara stranou, několik slov s ním promluvil a do ruky stříbrný peníz mu vtiskl. Tento ihned s hlubokou

poklonou se vzdálil, zanechav polekanou krasavici ve společnosti cizího, a jak se zdálo, vznešeného pána. Byl to hrabě Dubarry, jako vůbec většina tehdejších francouzských šlechticů, prohnaný a zhejřilý ničema. — Ačkoli byl velmi protivného zevnějšku, nezdráhala se Manon nikterak, státi se jeho milenkou. Dubarry kul však mimo to ještě jiné plány. Nejsa totiž příliš mohovitý, měl v úmyslu, zaříditi si skvostnou hernu; než aby co možná nejvíce ptáčků k sobě přivábil, bylo mu potřebí nějakého pořádného vnadidla. Nuže, lepšího zajisté nemohl nalézti, než jakým byla Manon. Sdělil jí tedy svůj plán, slibuje jí, že zůstane-li u něho, nic jiného nebude míti na práci, než nádherně se strojiti, za stolkem hracím zasedat a s mužskými, zvláště s přistárlými pány milostné pohledy a milostná slova vyměňovat. — „Jaký to bezstarostný, pohodlný život!“ pomyslila si Manon, a mileráda svolila. A skutečně, Dubarry se nemýlil; Manon „mademoiselle l'ange“, aneb nyní též „madame la vicomtesse“ zvána, předsedala, nádherně jsouc oblečena, v herně a Dubarry návštěvou pošetilých starých chlipníků a mladých hejsků bohatnul.

Roku 1765 — bylo to as půl roku po novém povýšení Manony — navštívil hernu Dubarryho též markýz *Montigni*, jeden z dvořanínů královských, a jako vůbec všickni ostatní navštěvovatelé byl i on vnadami „madame vicomtessy“ očarován; než plány, jakými se od prvního setkání se s ní duch jeho zabýval, nebyly rázu všedního, jako ony druhých záletníků; čeliły ony k něčemu „vyššímu“, než k pouhé milostné pletce mezi ním samým a sličnou madame. — Za tou příčinou snažil se s Dubarrym, majitelem tohoto anděla, jak Manon v duchu nazýval, blížeji se seznámiti, a věru, ne-

trvalo to dlouho, plán jeho byl proveden; neboť „rovné k rovnému“ zní staré přísloví, a pan markýz byl náhodou z téhož špatného dřeva vysoustruhován jako Dubarry. Šlo tu slovem o to, aby Dubarry za jistou cenu přepustil Manon králi za milenku. Cena byla smluvena na 200.000 lirů, a jak již výše podotknuto, byl Ludvíkův komorník Lebel, jsa s markýzem a Dubarrym v jednom spřežení, králem splnomocněn, by sumu tuto neprodleně vyplatil a krásotinku přivedl. Že i Manon bez nucení svolila, kdož by o tom pochyboval.

A tak ze sprosté pouliční nevěstky, která ještě před nedávnem v královských zahradách měla býti aretována, stala se milenka králova. Vše bylo tedy umluveno, smlouva uzavřena, a „madame la vicomtesse“ uvedena ke dvoru. Aby však choulostivý král ještě více byl polehtán, uznali Dubarry a Lebel za dobré, vydati ji za švakrovou prvnějšího. — Jeho Veličenstvu líbila se Manon nesmírně, a proto bez okolku postavena byla na místo, po Pompadource uprázněné.

Lebel nemyslil, že věc dospěje tak daleko; domníval se, že nestálý Ludvík i této milenky co nejdříve se nabaží a jí jako všecky ostatní jejího druhu propustí. Počínal tedy před následky svého podvodu dostávati strach; nezbývalo nic jiného, než pověděti holou pravdu, ať z toho pojde cokoli. Zmuživ se tedy, padl před králem na kolena a vyznal se mu ze všeho, že totiž předstíraná hraběnka Dubarryová není nejen žádnou dámou od stavu, nýbrž že vůbec není ani provdána. Ku svému udivení spatřil však, že Ludvík ani za mák se při zprávě této nezakabonil, neboť byl již tak do své nové milenky zamilován, že nemohl ji více od sebe zapudit. Odpověděl na Lebelovo vyznání zkrátka: „Tím hůř, že není provdána; ať

se bez prodlení zasnoubí, aby mi tím vzata byla příležitost k vyvedení hloupého kousku.“

A brzy na to byla Manon s bratrem hraběte Dubarryho na oko zasnoubena, stavši se takto skutečnou „hraběnkou“ Dubarryovou. Manžel její však, vyhlášený to opilec a rváč, musel se uvoliti, že hned po sňatku odebere se na venek a o svou manželku více starati se nebude, začež obdržel z královské pokladnice 25.000 lirů ročních důchodů.

Jak lze viděti, byl Ludvík do své nové milostnice nadobro zamilován, a sice tak, že jím ani nepohnulo neštěstí, přihodivší se ve vlastní jeho rodině. Dne 20. prosince 1765 zemřel totiž jediný jeho syn daufin Ludvík, jak tvrzeno, následkem zármutku, v nějž uvrhlo jej spustlé, nenapravitelné živobytí otcovo; královna, celý dvůr byly případem tímto v zármutek uvrženy, než Ludvík ani nezaslzel; s chladností v skutku bestiální vyslechl tuto zprávu, a nařídil zkrátka, by místo zemřelého korunním princem jmenován byl téhož syn Ludvík August, vévoda z Berry (23. srpna 1754 nar.), nápotomní to Ludvík XVI., zhynuvší ve francouzské revoluci na popravišti.

Dva měsíce na to, 23. února 1766, zemřel králův tchán, Stanislav Lescinský, byv plamenem z krbu vyšlehnuvším zachvácen, jsa po dvacet devět let na svém sídle v Lunevillu od svých poddaných ctěn a vážen co dobrotivý a mírný panovník. I při této zprávě zůstal Ludvík nepohnut. Dne 13. března 1767 rozloučila se se světem jeho snacha daufinová Marie Anna Žofie, již ztráta jejího manžela tak dojala, že ustavičně chřadla, až v chladný klesla hrob. A konečně dne 25. června 1768 nešťastná, zhejřilým a necitelným Ludvíkem zanedbávaná královna Marie Lescinská. Každý se domníval, že alespoň poslední případ

netečným Ludvíkem zachvěje; než i tenkráte zůstal chladným, hově pouze zvířecím svým choutkám. Každý zajisté se bude diviti, jak to možno, že tak sprostá a nevzdělaná ženština tak dovedla „pomazanou hlavu“ Francie poutati a v stálém rozčilení udržovati? Právě svou *sprostotou* a *nevzdělaností*. Zavedlať ona do komnat královských způsob živobytí, jakého byl Ludvík před tím nikdy nepoznal, a ještě co nové, vždy vábí, nelze se diviti, že i vyžilý král si v tom liboval. Bez ostýchání, bez všelijakých ohledů na dvorní etiketu počínala si Dubarryová jako mezi svými na ulici. Tančila, zpívala všecky studentské, vojanské a pouliční písničky, mluvila bez obalu nejsprostší řeči a smála se tak „roztomile“, až se okna Versaillesu otřásala. To vše bylo Ludvíkovi v skutku něco nového, a ještě sám byl už více zvířetem než člověkem, ký div, že si sprosté toto počínání své zbožňované milostnice oblíbil a osvojil a v krátké době stejnou měrou jí přizvukoval.

Ludvíkův pevný úmysl byl, že Dubarryová nesmí více ode dvora; činil tedy potřebné přípravy, aby svou nevěstku dle pradávného obyčeje celému dvoru veřejně představil. — Tomu se ovšem mnohé dámy ode dvora vzpíraly; přede všemi ale vévodkyně *z Gramontu*, sestra vévody Choiseuila, která, jak tvrdilo se, sama již dávno na to pomýšlela, aby zaujala uprázněného místa markýzy Pompadourové. Popudila tedy přede vším proti Dubarryové svého bratra, jenž, sám také vetřelou milostnici nenávidě, konečně se odhodlal, Ludvíka před krokem tímto varovati a milenku jeho co možná v očích králových očerniti a zostuditi. Pomocí pamfletů, potupných veršů a písniček o nekalé její minulosti, které ob čas doručovány byly dcerám Ludvíkovým, princeznám *Marii*, *Viktorii*

Žofii a *Adelajdě*, domníval se nejsnadněji cíle svého dosáhnout. Podařilo se to alespoň potud, že princezny vyslovily se proti každému veřejnému uvádění Dubarryové ke dvoru. Nechtě způsobiti žádných mrzutostí, počal Ludvík v záležitosti této se svou rodinou tajně vyjednávat, než marně.

Mezitím dosáhli však pikle Choiseuilovy proti Dubarryové takového stupně, že tato, vidouc se ohroženou a bojíc se, by s hanbou a potupou s místa svého snad nemusela ustoupiti, odhodlala se, že sama opustí dvůr. — Ovšem, Dubarryová byla příliš nevzdělaná a všední ženština, aby se měřiti mohla s vtipem a energií důmyslného Choiseuila, a zajisté že by byla — ovšem ku prospěchu celé země — předsevzetí své uskutečnila, kdyby její švakr Dubarry na novo ji nebyl přemluvil, by jen ve svém postavení setrvala a každé sebe horší zbraně ku zničení Choiseuila upotřebila. „K čemu v případě takém důvtipu a intrik, kdy kapka *jedu* postačí?“ rozumoval ničemný Dubarry, pomáhaje své roztomilé švegruši, jak podobný darebák vůbec pomáhati dovede. Nečinil to ovšem nadarmo, neboť bral na přímluvu její ročních důchodů 100.000 lirů z královské pokladnice.

Dubarryová, jsouc si Ludvíkovou přízní jista, a vědouc, jakou má nad ním nadvládu, odhodlala se, vytrvati a s Choiseuilem pustiti se na zápas nejhorší. Namahání nebylo velké. Vyžilý, slabý a zamilovaný „otec národa“ hned při prvních prosbách a slzách své nevěstky změkl na dobro, a poručiv bez dlouhých okolků svým dcerám, by jeho přání se neopovažovaly činiti překážky, — určil den ceremonie.

Jen jednu ještě překážku tu bylo překonati;

bylo totiž potřebí dámy, která by při představování Dubarryovou uvedla, — a sice musela to býti dle starodávného řádu dáma ode dvora aneb alespoň šlechtična. Z dvorních dám nechtěla se žádná k tomu propůjčit, neboť každá bála se pomsty mocného posud Choiseuila, a z bázně před všemocným ministrem, kde jen mohla, již od počátku Dubarryové se vyhýbala. Po dosti dlouhém namáhavém rekrutování podařilo se konečně nalézti a získati jistou paní z *Bearnu* a sice za sumu 100.000 lirů a povýšením syna jejího za kapitána u jízdního pluku. V předvečer slavnosti přinesli dvorní klenotníci *Böh'mer* a *Bassange* Dubarryové skvost v ceně 100.000 franků.

Druhý den byla slavnost beze všech překážek za účastenství celého téměř dvora a za nesmírného sběhu spílajícího lidu vykonána, při níž princezny, ač uraženy, chovaly se vůči Dubarryové dosti zdvořile a vlídně. — Po vykonaném obřadu nebylo již žádné pochybnosti, že Dubarryová zaujme na jisto místo mocné druhdy markýzky Pompadourové, a že vlivem svým bude vládnouti nejen králem slabochem, nýbrž celým patolízalským dvorem; proto také většina dvorních pánů a dám na rychlo obrátili, javše se zbožňovati nově vycházející slunce Ludvíkovo, bývalou pouliční frejířku. Čistí to kavalíři, čistí to šlechticové! A vskutku, čím větší byla přízeň, jakou král milostnici své prokazoval, tím menší stávala se strana přívržencův Choiseuilových, tím menší byl i vliv jeho samého na zženštilého panovníka.

Někteří ovšem, kteří měli ještě kouska cti v těle, nemohli snésti hanby, by kořili se tak sprosté ženštině, která ni stavem, ni čím jiným nebyla jim rovna; a proto opustili raději dvůr.

Ano, princezna *Louisa-Marie* cítila se tak poníženu, že dřívější již výhrůžky své, že vstoupí do kláštera Karmelitánek, uskutečnila. To však zamilovaným chlipníkem králem nehnulo — on čím dál, tím více nakloňoval se Dubarryové, odcizuje se všem ostatním. Dubarryová mu byla vším; obývala s ním, jako předešlé jeho milostnice, tytéž komnaty ve Versaillesu, Fontainebleau, v La-Muettu; při jídle sedávala vždy po pravé jeho straně, a co si přála, na pouhé pokynutí bylo vždy vyplněno. Ký div, že následkem toho rozpustilost a drzost její rostla každým dnem, a že si dovolovala věci, které se hodily spíše do sprosté krčmy, nikdy ale do komnat královských!

Mezi prvními, kteří v nemilost upadajícího Choiseuila opustili, ač dříve byli jeho nejoddanějšími stvůrami, byl říšský kancléř *Meaupau*, pouze Choiseuilovou přízní k důstojnosti této povýšený. Meaupau byl tak bídný, podlízavý ničema, že pro přízeň své nové velitelky propůjčoval se za předmět klukovským žertům, které k obveselení Dubarryové její šašek mouřenín *Zamore* prováděti s ním si dovoloval. Však nejen podřízení členové dvora, nýbrž i vyšší na př. sám princ *Condé* snažili se, spůsobem nejopovržlivějším přízně povýšené nevěstky si získati. Vévoda z Orleansu, královský princ, na př. zapomněl se tak dalece, že žádal Dubarryovou za přímluvu u krále, by směl se zasnoubiti s paní de Montesson. Dubarryová zaklepavši mu při té příležitosti na břicho, odpověděla se smíchem: „Jen se ožeňte, tlustý pane, my pro vás učiníme, co bude v naší moci.“ A královský princ políbil jí za to ještě ruku.

Mezi tím ale pracovali nepřátelé Choiseuilovi ve srozumění s milostnicí královou stále na tom, jak by jej co možná nejrychleji zničili. Bylo by

se to již málem povedlo, než v tom provedl Choiseuil mimo nadání tak diplomatický kousek, že všem spiklencům leknutím krev se v žilách zastavila. Nebyli na něj připraveni, a tudíž zcela pochopitelno, že počali se ve svých plánech kolísati. Jediným mistrovským tahem ruky Choiseuilovy byli dáni do šachu; Choiseuilovým sprostředkováním byl totiž uskutečněn sňatek daufina (napotomního krále Ludvíka XVI.) s rakouskou princeznou Marií Antoinettou 16. května 1770. — Krokem tímto bylo urovnáno staré, dlouho trvající nepřátelství mezi Francií a Rakouskem; a Dubarryová a její přívrženci vším právem obávali se zakročení dvora rakouského v rozervané a nekalé poměry dvora francouzského; tím více pak, ani věděli, že daufin je rozhodným nepřítelem Dubarryové, a již k vůli Rakousku zajisté všemožně se přičiní, by ji ode dvora vypudil.

Zasnoubení daufina s Marií Antoinettou je událostí příliš důležitou, abych se několika slovy o ní nezmínil; spůsob, jakým slavnost tato byla konána, charakterizuje nejlépe bídné a v skutku politování hodné poměry, v jakých se nalezal zubožený národ francouzský. Choiseuil, jemuž na tom záleželo, aby nějakým oslepujícím skutkem všeobecnou pozornost na sebe obrátil, přičinil se, aby zasnoubení daufinovo odbýváno bylo spůsobem co možná nejokázalejším. Ačkoli bída, nouze mezi lidem byla nesnesitelná, mělo se celé Evropě mocí namluviti, že většího blahobytu není v žádné zemi, jako ve Francii.

Choiseuil jel sám rakouské nevěstě se skvělým průvodem do *Compiegne* naproti. Několik tisíc koňů a šedesát nových skvostných kočárů upotřebeno k její dopravě. Oděvy krále a královské rodiny skvěly se samým zlatem a drahokamy, a za pouhou jednu

kytici vydáno 4000 louisdorů. Oddavky samy a po nich uspořádaná tabule a ples odbývány s takou okázalostí jako před tím ještě žádná slavnost ve Francii. Ostatní radovánky trvaly po celý měsíc, a v skutku by byl každý myslil, že je Francie pravou Kalifornií. — Jinak tomu ale bylo ve skutečnosti. Již při sbírání potřebných k tomu peněz dospělo to mezi nespokojeným lidem k povážlivým výstupům, které počaly vždy větších nabývati rozměrů, když v několika krajinách následkem tohoto vydírání povstala veliká nouze o chléb. — V *Toursu* dospělo to tak daleko, že královský intendant musel uprchnouti, aby nebyl od rozkaceného měšťanstva zavražděn, — že arcibiskup sám do Versaillesu se odebral, by vyžádal pro ubohý lid nějaké podpory, neboť tento v pravém slova smyslu hlady umíral. — Slovem, celá slavnost stála dvacet milionů, a ještě v královské pokladnici bylo pravé zatmění, musely peníze tyto na ubohém lidu býti vydřeny. Co však králi na tom záleželo! Vem, kde vem, jen když jeho choutce bylo vyhoveno!

Ještě o jednom případu třeba se zmíniti, jímž dosti již rozčilené mysli obyvatelstva Pařížského přímo byly pobouřeny. Při ohňostroji, ku poctě novosnoubencův uspořádaném, přihodilo se neštěstí, následkem jehož den tento na dlouhý čas jen s proklínáním byl jmenován. Příkopy, obklopující místo, kde ohňostroj měl býti vypálen, a za nimiž shromáždilo se 600.000 diváků, zůstaly totiž neuzavřeny, aniž jaká stráž bezpečnosti kolem nich byla rozestavena. Několik zlodějů, použivších této příležitosti, počali prováděti své řemeslo; jsouce však postiženi, snažili se uniknouti; lid se hrnul ovšem za nimi. Nastalo strkání, tlačení, a takový zmatek, že jeden přes druhého padal do příkopů; sto třiatřicet lidí přišlo

při tom o život, několik set bylo jich zmrzačeno, — a vše to k vůli trestuhodné nedbalosti vládních zřízenců. Následky toho jsou zcela pochopitelny; novosnoubencům, ač nezaslouženě, metána místo žehnání kletba na hlavu; a jen tím, že daufin i Marie Antoinetta k ulevení bídy nešťastných zmrzačených obětí svými penězi hned za čerstva přispěli, utišily se poněkud mysli rozjitřeného obyvatelstva.

Než vraťme se opět k věci! Uskutečněním tohoto sňatku zadal Choiseuil Dubarryové citelnou ránu; než vzpamatovala se opět a zášť její rostla každým dnem, jakož i pikle proti němu strojené vždy větších nabývaly rozměrů. Prostředky, jakých k očernění jeho v očích královych užívala, nebyly ovšem příliš duchaplné a slušné; — což ale spustlému Ludvíkovi na tom záleželo? — Sebe sprostší nadávky z úst jeho milenky zněly v uších jeho co nejsladší zvuky; byl již tak sprostý, jako ona sama. Dubarryová počla obyčejně svůj manévr, když byl Ludvík opilý, což stávalo se nyní u Jeho Veličenstva velmi často. Několikráte přivedla to již tak daleko, že Ludvík v ožralství napsal propuštovací listinu; když však se opět vyspal, napadlo mu, že se přece přenáhlil a roztrhal listinu zas. Při vší své duchapráznosti a lhostejnosti věděl přec, že Choiseuil je jediný muž, který ještě trůn jeho královský udržeti dovede.

Jakých blbých, přímo řečeno klukovských prostředků mimo to ještě „paní králová“ užívala, o tom nechť svědčí následující příklady: Dubarryová koupila si psa a s pokřikováním „skákej, Choiseuili!“ nechala jej před zrakoma Ludvíkovýma skákati přes hůl; též házela někdy pomeranči, volajíc při tom: „Skákej Choiseuili! Skákej, Prasline!“ (Praslin byl, jak známo, ministr námoř-

nictva a Choiseuilův synovec.) — Jednoho večera, vyhnavši svého kuchaře, který, jak se domnívala, měl podobu s Choiseuilem, pravila k Ludvíkovi: „Dnes vyhnala jsem svého Choiseuila, kdy vyženete vy svého?“ Těmto nejapným a sprostým žertům smávalo se Veličenstvo, až se za břich popadalo; k rozhodnému kroku ale bylo přece více potřebí, než pouhý blbý nápad a vrtoch rozhněvané maitressy.

To konečně Dubarryová a její stvůry nahledly a proto sobě přispíšily, by Ludvíkovi namluvily, že parlament, stojící v stálé oposici proti ničemným choutkám Ludvíkovým, pouze Choiseuilem v odporu tom je udržován a jím podporován. — „Parlament považuje tohoto ministra za mocnějšího než Vaše Veličenstvo,“ tvrdila Dubarryová. To muselo ovšem choulostivého a domýšlivého slabocha popudit, a již druhý den na to, 24. prosince 1770 byly pro Choiseuila a jeho synovce Praslina vyhotoveny výpovědní listiny. Čtyřiadvacet hodin bylo mu popřáno, by rozloučil se s Paříží a do vyhnanství se odebral.

Paříž byla tímto hanebným skutkem nenáviděné frejířky pobouřena; vědělať, že jediný Choiseuil byl by snad jestě s to, ode dvora ji vypudit; kde však nyní jaká naděje, kdy on sám byl vypuzen. Paříž osvědčila tedy svou nenávist k Dubarryové alespoň tím, že velkolepým způsobem, za všeobecného volání: „Sláva Choiseuilovi“ a za všeobecného proklínání Ludvíka a jeho souložnice vyprovodila ctěného ministra z bran města. — Rozčilení mezi lidem bylo toho dne takové, že zajisté bylo by došlo k nějakému vzbouření, kdyby mírnější byli nepovstali, chlácholíce lid tím, že vyžilý Ludvík beztoho již dlouho na světě nezůstane, a že, jakmile oči zavře, Choiseuil se

při tom o život, několik set bylo jich zmrzačeno, — a vše to k vůli trestuhodné nedbalosti vládních zřízenců. Následky toho jsou zcela pochopitelny; novosnoubencům, ač nezaslouženě, metána místo žehnání kletba na hlavu; a jen tím, že daufin i Marie Antoinetta k ulevení bídy nešťastných zmrzačených obětí svými penězi hned za čerstva přispěli, utišily se poněkud mysli rozjitřeného obyvatelstva.

Než vraťme se opět k věci! Uskutečněním tohoto sňatku zadal Choiseuil Dubarryové citelnou ránu; než vzpamatovala se opět a zášť její rostla každým dnem, jakož i pikle proti němu strojené vždy větších nabývaly rozměrů. Prostředky, jakých k očernění jeho v očích královýchužívala, nebyly ovšem příliš duchaplné a slušné; — což ale spustlému Ludvíkovi na tom záleželo? — Sebe sprostší nadávky z úst jeho milenky zněly v uších jeho co nejsladší zvuky; byl již tak sprostý, jako ona sama. Dubarryová počla obyčejně svůj manévr, když byl Ludvík opilý, což stávalo se nyní u Jeho Veličenstva velmi často. Několikráte přivedla to již tak daleko, že Ludvík v ožralství napsal propuštovací listinu; když však se opět vyspal, napadlo mu, že se přece přenáhlil a roztrhal listinu zas. Při vší své duchaprázdnosti a lhostejnosti věděl přec, že Choiseuil je jediný muž, který ještě trůn jeho královský udržeti dovede.

Jakých blbých, přímo řečeno klukovských prostředků mimo to ještě „paní králová“ užívala, o tom nechť svědčí následující příklady: Dubarryová koupila si psa a s pokřikováním „skákej, Choiseuili!“ nechala jej před zrakoma Ludvíkovýma skákati přes hůl; též házela někdy pomeranči, volajíc při tom: „Skákej Choiseuili! Skákej, Prasline!“ (Praslin byl, jak známo, ministr námoř-

nictva a Choiseuilův synovec.) — Jednoho večera, vyhnavši svého kuchaře, který, jak se domnívala, měl podobu s Choiseuilem, pravila k Ludvíkovi: „Dnes vyhnala jsem svého Choiseuila, kdy vyženete vy svého?“ Těmto nejapným a sprostým žertům smávalo se Veličenstvo, až se za břich popadalo; k rozhodnému kroku ale bylo přece více potřebí, než pouhý blbý nápad a vrtoch rozhněvané maitressy.

To konečně Dubarryová a její stvůry nahledly a proto sobě přispíšily, by Ludvíkovi namluvily, že parlament, stojící v stálé oposici proti ničemným choutkám Ludvíkovým, pouze Choiseuilem v odporu tom je udržován a jím podporován. — „Parlament považuje tohoto ministra za mocnějšího než Vaše Veličenstvo,“ tvrdila Dubarryová. To muselo ovšem choulostivého a domýšlivého slabocha popudit, a již druhý den na to, 24. prosince 1770 byly pro Choiseuila a jeho synovce Praslina vyhotoveny výpovědní listiny. Čtyřiadvacet hodin bylo mu popřáno, by rozloučil se s Paříží a do vyhnanství se odebral.

Paříž byla tímto hanebným skutkem nenáviděné frejířky pobouřena; vědělať, že jediný Choiseuil byl by snad jestě s to, ode dvora ji vypudit; kde však nyní jaká naděje, kdy on sám byl vypuzen. Paříž osvědčila tedy svou nenávist k Dubarryové alespoň tím, že velkolepým způsobem, za všeobecného volání: „Sláva Choiseuilovi“ a za všeobecného proklínání Ludvíka a jeho souložnice vyprovodila ctěného ministra z bran města. — Rozčilení mezi lidem bylo toho dne takové, že zajisté bylo by došlo k nějakému vzbouření, kdyby mírnější byli nepovstali, chlácholíce lid tím, že vyžilý Ludvík beztoho již dlouho na světě nezůstane, a že, jakmile oči zavře, Choiseuil se

vrátí zas, by nenáviděnou milostnici se všemi jejími darebáckými stoupenci z Francie vypráskal. Vrátil se sice po smrti Ludvíka opět ku dvoru, než nikdy již nebyl tak mocným jako dříve. Nový král Ludvík XVI. zdráhal se svěřiti mu úřad ministra, ješto mu mezi tím od nepřátel Choiseuilových bylo namluveno, že tento byl příčinou smrti jeho otce (dne 20. prosince 1765 zemřelého daufina Ludvíka de France.) Byl totiž u nového krále podezříván, že jeho otce otrávil. Choiseuil zemřel dne 7. května 1785 úplně zapomenut.

XI.

Další operace paní Dubarryové; násilné rozehnání parlamentu a utvoření nového ministerstva. Příbuzenstvo paní Dubarryové. Abbé Beauvais. Výlet do Trianonu a jeho následky. Smrt Ludvíka XV. Popravení paní Dubarryové.

Pádem Choiseuilovým slavila Dubarryová veliké vítězství. Úhlavní její nepřítel padl; kdož jí mohl déle překážet, by neodvážila se na nejvyšší? Akce ihned započala. — Ve srozumění s kancléřem Meaupauem sestavila Dubarryová nové ministerstvo, skládající se ze samých jí oddaných stvůr, lidí to buď bídných, prodajných, neb státnictví neznalých a pro takové úřady zcela neschopných. Hlavní úřady zůstaly ovšem v rukou nejoddanějších jí přátel, pravých to šibeničníků.

Kancléř Meaupau stal se ministrem spravedlnosti, vévoda z Aiguillonu ministrem zevnějších záležitostí, abbé Terray ministrem financí. O ostatní úřady v ministerstvu rozdělili se Bertin, hrabě St. Germain, markýz de Monteguard a vévoda Vrillière. Vévoda z Aiguillonu, který se na místo toto dostal ze *zvláštní* protekce Dubbarryové, daroval této na důkaz vděčnosti skvostný kočár v ceně

52.000 lirů, kterážto suma však, jak se tvrdilo, později ze státní pokladnice byla prý zapravena.

Prvním dílem čistých těchto pánů, vlastně prvních tří, neboť ostatní byli pouhou stafáží, bylo, že nazpět povolali Choiseuilem vypuzeného krále zpovědníka, jezovitu Mandouxa, vědouce předobře, že není nad dobrého špehouna a prodavače zpovědních tajností; druhým pak dílem, pravým to kouskem darebáckým, bylo rozpuštění, anebo lépe rozehnání parlamentu (r. 1771), spojené s násilným zatykáním a internováním odporujících jeho členů. Takové bezpraví, takové lotrovství dovolila si tato ničemná trojice pod záštitou drzé ženy vůči národu francouzskému.

Ludvík z počátku ovšem se zpouzel, dáti svoje svolení, boje se přece poněkud o svou kůži, než kejklířským kouskům Dubarryové podařilo se za krátko, k tomu jej přiměti, aby podepsal listinu, ustanovující rozpuštění liberálního parlamentu. Vědouc totiž předobře, že Ludvík uvedenými již případy smrti zastrašen, sám smrti počíná se báti, objednala Dubarryová Van Dykem malovanou podobiznu anglického krále Karla I., který, jak známo, výrokem parlamentu dne 30. ledna 1649 zemřel na popravišti; podobiznu tuto pověsila v králově komnatě přímo nad jeho pohovkou, a kdykoli tento se zpouzel, vystoupiti proti svým odpůrcům, zvolala vždy hlasem hrozebným: „Pozoruj tento obraz, Francie!“ (Tak totiž nazývala Ludvíka hned od počátku, a sice nejen mezi čtyrma očima, nýbrž před celým dvorem.) „Necháš-li si parlament přerůsti přes hlavu, učiní on tě co nevidět o hlavu kratším, právě jako to učinil parlament anglický Karlu Stuardtovi.“ To malomyslným Ludvíkem vždy

nanejvýš zachvělo, ba účinkovalo to na něj po několikerém opakování tak, že podepsal.

Parlament Pařížský byl tedy násilně rozehnán, novými vládě oddanými stvůrami naplněn, a k obmezení jeho zřízeno šest soudních dvorů: v Arrasu, Blois-u, Chalonsu, Clermontu, Lyonu a Poitiersu; mimo to i provinění parlamenty nově byly utvořeny; poněvadž ale členství v nich od jednotlivců doživotně bylo zakoupeno, musela vypuzeným členům kupní cena býti vrácena, což stálo Francii dvacet pět milionů dolarů. Nesmírná suma tato byla, jak se samo sebou rozumí, finančním ministrem Terrayem na lidu násilím vydřena. Terray to ale také znal, jako nikdo jiný; byl to první zloděj a lupič Francie, což ostatně on sám nikdy nezapíral, chlubě se, že takového finančního ministra žádná vláda posud neměla, aniž kdy míti bude. Tak odpověděl na př. tento dříč na námitky poctivého abbé-a Beauvaise, by přestal již jedenkráte národ dříti, a dbal na jeho nářky, se smíchem: „Dřeme-li ho, musíme ho též nechat vykřičet.“

Bídní tito ministři stali se nyní neobmezenými pány Francie; Ludvíkovi nezbylo nic jiného, než titul krále. On sám to věděl, jakým je slabochem, a při každé příležitosti se též k tomu přiznával. Když stalo se na příklad bez vědomí francouzské vlády násilné první rozdělení Polsky mezi Rusko, Prusko a Rakousko, zvolal Ludvík málomyslně: „Kdyby byl Choiseuil ještě ministrem, jistě by se to bylo nestalo.“ — Při jiné příležitosti opět, když totiž čistá státní trojice s Dubarryovou o to se pokoušela, by vypudila oponujícího jí ministra války, *Montegnarda*, vzdychl Ludvík: „Ubohý Montegnarde, musíš padnouti, nemaje žádného přítele mimo mne.“

Největší potupou a hanbou pro Francii bylo

ovšem to, že bez vědomí a svolení jejího předevzato bylo rozdělení Polsky. A v skutku, francouzská vláda nevěděla ničeho o piklech, jaké se v záležitosti této děly u dvorů ruského, pruského a rakouského, což je ostatně zcela přirozené; neboť znamenití francouzští vyslancové z dob panování Chouiseuila (jmenuji zde jenom výtečného diplomata hraběte Bretteila při dvoře rakouském) byli po jeho svrhnutí od všech dvorů odvoláni a nahraženi neschopnými, ničemnými stvůrami Dubarryové, které po příkladu svého panovníka o nic jiného se nestaraly, než o radovánky a milostné pletky; a tak se stalo, že Francie dověděla se o ničemném tomto skutku teprv, kdy byl už vykonán.

Jaké nešváry, ničemnosti a oplzlosti se mezi světovými a vážnými těmito událostmi tropily u dvora francouzského, nedá se ani vypsati. Hnusí se to věru, a žluč hněvem musí překypovati každému při pouhé myšlénce, že král, šedesátiletý, slabý, na pokraji hrobu stojící stařec, v tomto pelechu spustlosti a zhejřilosti si mohl libovat, ba že v něm jedině nalezal zábavy. Uvedu zde několik příkladů.

Zmíněný již mouřenín Dubarryové Zamore, který, jak se tvrdilo, s Ludvíkem o lásku své velitelky se dělil, dovoloval si, jak shora již podotknuto, nejen s královou družinou, nýbrž i s ním samým nejsprostší žerty. Jeho Veličenstvo se ovšem někdy na rozpustilého šaška zlobilo, než přímluvami Dubarryové přece tak dalece dalo se pohnouti, že nejen ihned odpustilo, nýbrž mouřenína konečně guvernérem zámku Lucienského se služným 6000 lirů jmenovalo.

Jak také již dříve podotknuto, sdílel Ludvík se svou nevěstkou hned od počátku svoje komnaty, nyní však i lůžko; ba nestydatá spustlost dostoupila takové výše, že král na loži přijímal ranní

audience, a z postele udílel rozkazy, týkající se vycházek, honů, hostin, slavností a j. A páni ministři, králův zpovědník i ostatní dvořaninstvo tonuli vždy v blaženosti, směli-li na pokynutí rozespalé paní králové této podati buď trepky, ranní oděv, aneb cokoli jiného. Ludvík sám tak hluboko klesl, že na žádost Dubarryové každého rána snídaní vařil, mezi tím co ona v posteli se povalovala a z královského kuchaře žerty si tropila.

Při celém dvoře byl dáufin jediný, který zřejmě proti Dubarryové vystupoval, snaže se všemožně ode dvora ji vypudit; pročež také požíval u lidu veliké přízně a lásky, za to ale Dubarryovou a jejími stvůrami všemožně byl špehován a pronásledován. Jemu věrně po poku stál zmíněný již abbé Beauvais, králův kazatel, poctivá to a přímá povaha, který neostýchal se nejen v životě, nýbrž i s kazatelny brojiti proti vládě i proti samému králi. Je se věru co diviti, že svou smělost nezaplatil jako mnozí jiní vyhnanstvím; dá se to však vysvětliti tím, že král i jeho čistá vláda věděli, jaké přízně a vážnosti Beauvais u lidu požívá, a že přece ještě poněkud chvěli se před soudem beztoho již rozhořčených a na pravé okamžení čekajících Pařížanů.

Při jisté příležitosti, když se totiž o to jednalo, jakým spůsobem dala by se vyprázněná státní pokladnice znova naplnit, odpověděl Beauvais, byv Ludvíkem v žertu tázán o radu: „Vím velmi dobrou radu, sire; kažte na některém veřejném místě postaviti tři šibenice, a ohlaste na rozích, že za vstupné jednoho liru každému Francouzovi bude popřáno dívati se, jak státní naše trojice bude pověšena; vsadím svou hlavu, že celá Francie se tohoto divadla súčastní, a čert by v tom musel být, aby se nevybralo alespoň pět milionů.“

Mimo jiné, naskrze špatné vlastnosti, vynikala Dubarryová též neslýchanou marnotratností. Ačkoli jí Ludvík vše, co si jen přála, daroval a ačkoli ji den co den nějakým šperkem obmyslil, ku př. toiletním stolkem z ryzého zlata, diamantovým diadémem a p., ačkoli jí konečně i dovolil, by bony (peněžní poukázky) s jejím podpisem tutéž měly u státní pokladnice platnost, co jeho vlastní, kteroužto privileji žádná královna honositi se nemohla, přec se tím ještě marnotratná tato nevěstka nespokojila, vymohši na Ludvíkovi, by dal pro ní upraviti zámek Lucienský nedaleko Versaillesu ležící. Úprava tato stála šest milionů a vynikala svou nádherou a skvostností nad vše pomyšlení. Zámek tento, který později obdržela Dubarryová od Ludvíka darem, byl nejhlavnějším středištěm všech neplech, které se touž dobou u dvora Ludvíkova natropily. Tam vyjížděl celý dvůr dvakráte neb třikráte týdně, tam slaveny byly nejhnusnější orgie, a sice v takové míře, že celý dvůr i s Ludvíkem obyčejně opilý do Versaillesu se vracel. Tam tančívala před zraky a za pochvaly celého dvora Dubarryová se šedesátiletým Ludvíkem nejspustlejší a nejdivočejší tance, a kdy Jeho vysílené Veličenstvo nemohlo již nikam, posadila se mu ona na klín a se smíchem volala: „Ubohá Francie, jak málo vydržíš!“

Dle toho lze posoudit, jakou asi ničemný tento panovník hrál úlohu; že byl nejen zaslepen, nýbrž na dobro již slepý, o tom nikdo nebude pochybovat. Domnívalť se královský tento blázen, že ho Dubarryová miluje opravdu, a v pitomosti své ani nespozoroval, jakými ona se velkolepými plány zabývá. Drzost této ženštiny byla již tak veliká, že s opovržením přijala Meaupau-ovu zprávu o blízkém svém povýšení za vévodkyni z Roque-

laureu, dokládajíc, že musí dosáhnouti toho, nač markýza z Maintenonu pomýšlela, — že se totiž musí státi choti Ludvíkovou. Že na to pomýšlela, není pochybnosti, neboť kardinál nuntius papežův monsignore *Giraud* činil již tajné přípravy k rozvedení jejímu od hraběte Dubarryho. Možno že by toho byla dosáhla, kdyby věc jiný náhlý obrat nebyla vzala na sebe.

Zde budiž ještě podotknuto, že vlivu jejího používali v míře nejhojnější též její příbuzní; tak obdržel její švakr od Ludvíka markyzát, vynášející ročných 300.000 lirů, a manželi jejímu zvýšena pense z dvaceti pěti tisíců lirů na šedesát tisíc lirů. Mimo to upotřeboval první státní pokladnice jako sám král; kdykoli potřeboval, přišel, a bral plnýma rukoma. Drzost jeho byla tak veliká, že, když prohráv jedenkráte 7000 louisdorů a byv o ně upomínán, řekl: „Buďte bez starosti, bratříček (Ludvík) všecko zaplatí.“ Jindy mu opět vytýkáno, že příliš často navštěvuje státní pokladnici; načež on odpověděl: „Viníte mne bez příčiny; jsem teprv u pátého milionu.“ Dle udání současníků stála prý Dubarryová se svým manželem a švakrem Francii 25 milionů lirů. Věru, neslýchané to zlodějství!

A co říkal tomuto hospodářství národ francouzský? Lid venkovský úpěl pod jařmem bídy, jsa pak od jezovitů vychován, věřil příliš v nebe a peklo, aby osmělil se láti „pomazané hlavě“. A Paříž? Ta byla, jak již na jiném místě podotknuto, znemravnělá, slabá a málomocná, a ulevovala své bídě pouhým proklínáním a psaním bezúčelných pamfletů *); k činu nemohla se odhodlat

*) Nejvíce měli zamířeno na kancléře Meaupaua, kterého považovali za pravou ruku a rádce nenáviděné

vzdor tomu, že osvícené hlavy jako *Voltaire* a *Rousseau* svými spisy smrtící rány vládě zasazovali a národ k probuzení vybízeli. Slovem, Francie byla v této době tak bídná, tak skleslá, že zraky celé Evropy s ošklivostí se od ní odvracely, ač spíše měla útrpnost buditi; neboť vším tím neštěstím nebyl národ vinen, nýbrž jediný jen člověk, ničemný král Ludvík XV. Na jakousi opravu nebylo již ani pomyšlení; hniloba zasáhla již tak daleko, že jediná všeobecná revoluce mohla ji vyhladit. Té ale lid schopen nebyl. Nezbývalo tedy nic jiného, než vyčkati, až jak sám osud rozhodne.

A tak skutečně sama prozřetelnost musela zakročiti, aby zbavila konečně utýraný dobrý národ tryznitelů, by ve prach zašlapala ty, kteří jej v hanbu a potupu, bídu a zoufalství uváděli. — Příroda hlásila se k svému právu. Vyžilý, sesláblý Ludvík počal cítiti následky svého bez-

nevěstky. Jakého druhy byly ony pamflety, o tom svědčiž následující ukázka: „V Paříži zdržuje se nyní chameleon v taláru a paruce; mění svou barvu velmi často a je brzy černý, brzy bílý, a hned zas jako krev červený anebo žlutý. Mouchy prý nežere, nýbrž pouze krev jim vycucává a je prý mnohem ukrutnější než opravdový chameleon. Zachycuje se ocasem na všecky větve, jako ono jisté zvíře, a má v povaze své cosi tygřího, opičího a medvědího; je ukrutné, hbité a mstivé a tak tvrdošíjné, že vše, co podnikne, provede. Jeho hříva je vlnitá, jako ona lvova; jeho hbitost jako ona krokodilova. Černé, drzé oko toho zvířete září smělostí a ukrutností. Jmeno jeho jest Meaupau.“ Toutéž dobou rozšiřován ještě jiný pamflet ve spůsobu otčenáše, jejž tuto také podávám: „Otče náš, jenž jsi ve Versaillesu, budiž velebeno jméno tvé; rozhárané je království tvé; vůle tvá nestaniž se ani na zemi ani na nebi; chleb náš vezdejší, který jsi nám vzal, vrať nám dnes; odpusť parlamentům, že ti věrně sloužily jakož odpoustíš ministrům, kteří je prodali; nedej se Dubarryovou uvésti více v pokušení, ale zbav nás ďábla kancléře. Amen.“

uzdného, prohýřeného života; čím více churavěl a sláb, tím více stával se omrzelým, a byly okamžiky, v nichž ani jeho milenka již nedovedla jej rozveseliti; ano naopak, stávalo se, že mnohdykráte hrubě se na ni osopil.

Bázeň jeho před smrtí ještě větších nabývala rozměrů, když jednoho dne zpraven byl o náhlé smrti svého přítele, zhýřilého markýze *Chauvelina*. Ještě večer seděl se svým soudruhem za stolem, opiv se s ním tak, že oba pod stůl padli, a druhý den již mu přinešena zvěst, že markýz raněn mrtvicí, náhle skonal.*) Tentýž případ opětoval se též s jiným jeho přítelem maršálkem z *Armentiersu*, který, jsa stejného s Ludvíkem stáří, následkem prohýřeného života svého zachvácen byl mrtvicí. Též jedno kázání abbéa Beauvaise, jemuž náhodou byl přítomen, zasadilo mu hlubokou ránu. Smělý tento kněz zvolil si totiž za předmět svého kázání krále Šalomouna, který prý, spolehaje se na ženy a své stvůry, ztratil lásku svých poddaných. Ludvík věděl, že tím míříno na něj, a zdrcen snad poprvé ve svém živobytí počal rozvažovati svou bídnou minulost. Beauvais spozoroval účinek svého kázání, a již několik dní na to obnovil svůj útok, horle ve svém kázání proti starcům, kteří ještě pod šedinami svými rozněcují nečisté plameny tělesních chtíčů. Při této příležitosti pravil Ludvík k známému již vévodovi z Richelieu: „Zdá se mi, že abbé dnes mnohý kamínek hodil do vaší zahrádky,“ načež tento zcela klidně odpověděl: „Ano, sire, a sice s takovou prudkostí, že jich zalítlo několik až do Versailles-

*) Zde budiž podotknuto, že již dříve Ludvíkovi kdosi prorokoval, že markýze Chauvelina déle nepřežije než dva měsíce; odtud odůvodněná jeho bázeň před smrtí.

ského parku.“ Jak již podotknuto, dotýkaly se Beauvaisovy řeči ducha jeho velmi, a jen tím lze si též vysvětliti, že abbé nebyl vzdor nalehání Dubarryové a ministrů za smělost svoji potrestán, nýbrž naopak jmenován biskupem Senezským.

Aby byl král ze své zádumčivosti, v niž den co den více upadal, vyburcován a na jiné, veselejší myšlénky přiveden, umínili si Dubarryová a její rádcové, že musí býti Ludvík nějakou novou prazvláštní orgií „posilněn“.

Předevzata tedy cesta do Trianonu, kdež u příležitosti odbývaných každodenních radovánek a slavností předvedeno komorníkem Lebelem Ludvíkovi čtrnáctileté nad míru sličné děvče, dcera to tamějšího mlynáře, jemuž uloženo za povinnost, by krále bavilo a obveselovalo. Však právě tato neslýchaná ničemnost a spustlost těchto bídáků připravila jim vlastní jich pád. Nebohé ono děvče mělo v sobě totiž zárodek nakažlivé neštovičiny, a tak se stalo, že Ludvík co 64letý stařec roznemohl se na neštovice. Děvče ono za nedlouho zemřelo.

Nemocen byl Ludvík dne 27. dubna 1774 dopraven do Versaillesu. Zpráva o jeho ochuravění roznesla se rychlostí blesku po všech končinách Francie, a myslemi veškerého obyvatelstva projelo přání, by nemoc tato byla *nezhojitelná.* Králi samému zamlčováno z počátku pravé jmeno nemoci. Lékařové podávali si dvéře, užívali všemožných léků, než nebylo pomoci.

Dne 2. května bylo Ludvíkovi trochu lépe; na místě obyčejného jeho lékaře *Lamartinière*, který patřil k odpůrcům Dubarryové, a jehož tato se bála, aby snad králi pravý stav nemoci nevyzradil, povolala hraběnka ku králi jiné lékaře, doktory *Lorryho* a *Bordeua*, kteří měli krále utvrzovati v myšlénce, že nemoc jeho není pranic

nebezpečna. Podařilo se jim to ve spojení s hraběnkou alespoň tak, že Ludvík opět smáti se počal, že byl opět vesel. Však zapuzený Lamartinière popuzen, že přednost byla dána dvěma jiným doktorům, vzdor bedlivé stráži dostal se přece k Ludvíkovi, a bez okolků vyjevil mu nebezpečný stav jeho nemoci, doloživ: „Jestliže vám, sire, moji páni kolegové neřekli, že nemoc vaše je povážliva, jsou buď oslové, nebo lháři.“

Polekaný Ludvík dal ihned Dubarryovou k sobě zavolat, a svěřuje jí s pláčem, co mu byl právě doktor Lamartinière pověděl, doložil: „Chci předejíti podobnému výstupu, jakým byl onen v Metách; řekněte tedy vévodovi z Aiguillonu, aby se s vámi spořádal, bychom se v nejhorším případu bez povyku rozloučili.“

Obava Ludvíkova nebyla opravdu marná, neboť téhož dne děly se skutečně před králem pohoršlivé ony výstupy, jichž se obával. Vůči tvrzení přívrženců Dubarryové, aby vše v tichosti bylo vykonáno, počínal si biskup Carcassonský, náboženský to fanatik, nedbaje na bídný stav králův, u přítomnosti nemocného jako zběsilý.

„Král nesmí dříve svátosti přijmouti,“ tvrdil, „dokud souložnice jeho nebude vypuzena; církevní zákony musejí býti vyplněny, a král musí dáti Evropě a křesťanské Francii, kterou byl zostudil, příklad litosti.“

Přítomný vévoda z Aiguillonu, boje se, aby skandální tento výstup nedostal se do veřejnosti, ihned na to odpověděl, že hraběnka z rozkazu králova již odjela, ačkoli ji posud v zámku ukrýval, čímž kněži byli poněkud upokojeni. Uplynul pátý a šestý den nemoci, a král posud nebyl svátostmi umírajících zaopatřen. Skandalní výstupy dospěly tak daleko, že vévoda z Aiguillonu hrozil

Versailleskému faráři, který krále chtěl zaopatřit, vyhozením s okna.

Mezitím nemoc vždy víc a více se horšila, tak že Ludvík, nesnesitelnými bolestmi sklíčen, neboť byl již jedovatými vředy jako poset, sám počal nahlížeti, že je konec bídnému jeho životu. Dověděv se pak, že vévoda z Aiguillonu rozkazu jeho neuposlech' a že posud skrývá Dubarryovou v zámku Versailleském, povolal k sobě arcibiskupa pana z Beaumontu a pravil: „Řekněte vévodkyni z Aiguillonu, že by se mi velmi zavděčila, kdyby odstranila hraběnku Dubarryovou."

Bylo tedy rozhodnuto. Zničená milostnice musela rozkazu tomuto se podrobit a odjela téhož dne ještě v průvodu vévodkyně z Aiguillonu na své statky v Ruellessu. Hned na to povolal na požádání Ludvíkovo arcibiskup jeho zpovědníka pátera Mandoux-a, aby ho tento vyzpovídal a poslední pomazání mu udělil. Mezi tím, co král se zpovídal — zpověď jeho trvala sedmnáct minut — psal daufin, který po celou dobu nemoci nebyl k němu předpuštěn, aby se nenakazil, Terrayovi, aby rozdělil mezi Pařížské chudé 200.000 lirů, by se za krále modlili.

Sedmého a osmého května zhoršila se nemoc ještě víc. Ludvíkovo tělo přecházelo za živa v hnilobu. Všickni dvořané ho opustili, bojíce se nákazy, jen jeho tři dcery, ku kterým se vždy tak otčímsky choval, ani na okamžik jej neopustily. Čím více tělo chřadlo, tím více rozohňoval se jeho duch; počal přímo šílit. Viděl před sebou samé plameny, v nichž tělo jeho za živa hořelo. V největší ouzkosti povolal k sobě svého zpovědníka, žádaje ho v pomatenosti, by držel kříž mezi ním a strašlivými plameny. Pak vzal sám svěcenou vodu, a nadzvednuv přikryvku, vylil

celý obsah kropenky na své tělo; na to chopiv se zpovědníkova kříže, přitiskl jej ke rtům, volaje při tom s usedavým pláčem: „O bože, bože můj! Stůj při mně největším hříšníku, jakého kdy viděl svět!“

Po celý devátý den nemoci vyznával se Ludvík svému zpovědníku ze všech svých hanebností, jakýchž po celý život svůj napáchal. Nemoc však o mnoho se ještě zhoršila. Tělo jeho bylo již naskrze prohnilé, vydávajíc tak nesnesitelný zápach, že dva sluhové omráčeni sklesli k zemi.

Desátého jitra bylo rozpuklým masem hnáty jeho stehen viděti. Versailles byl strašlivým tímto úkazem polekán. Takovou nemoc žádný z živoucích nepamatoval. Mnozí tvrdili, že na takového bídníka i tato muka jsou ještě příliš malá. Celý dvůr se odstraňoval; v paláci nebylo již nikoho mimo obětavé jeho tři dcery a svědomitého zpovědníka.

Konečně desátého května přiblížil se konec jeho muk; od rána zápasila tato živá mrtvola se smrtí, jakoby se nikdy se světem nechtěla rozloučit. O třetí hodině bez pěti minut odpůldne se Ludvík ještě jednou pozvedl a upřev oči na jedno místo v pokoji, zvolal: „Chauveline! Chauveline! Nejsou tomu ještě dva měsíce!“ Na to sklesl nazpět a skonal.

Král Ludvík XV., ona naděje francouzského národa, jak jej druhdy zaslepený lid nazýval, nežil tedy více. Jak žil, tak zemřel; a jak zcela pochopitelno, celá země jásala, že zbavena je konečně této korunované nestvůry. Láska, jakou k němu národ francouzský choval, osvědčila se ještě po jeho smrti.

Sotva že ducha vypustil, zůstal zámek Versailleský zcela osamělý, a žádný tu nebyl vyjma

obětavého pátera Mandouxa, který by se mu o slušný pohřeb postaral; neboť oddané jeho dcery byly všecky tři následkem své obětavosti nakaženy a musely býti svěřeny dohlídce lékařů.

Povoláni tedy páterem draze zaplacení pohřební sluhové do Versaillesu, kteří uložili Ludvíka do připravené olověné rakve, zaobalivše jej nebalsamovaného v prostěradla, na nichž byl zemřel; kovová rakev pak uložena ještě v jinou dřevěnou a odnešena ve vší tichosti do kaple. Dne 12. května o osmé hodině byl Ludvík v jednoduchém loveckém voze do St. Denisu do královské hrobky odvežen, doprovázen pouze svým přítelem vévodou z Ayenu, vévodou z Aumontu, svým zpovědníkem a farářem z Versaillesu. As padesát panošů a sluhů koňmo ukončilo smutný tento průvod.

Pařížané shromáždili se zatím v hospodách, kdež za všeobecného jásotu slaven pohřeb „milovaného“ krále. Provázela jej do hrobu kletba celého národa, a nejlepší důkaz, jaké úcty tento panovník požíval, jest známá ona pohřební píseň, kteráž dne 12. května po všech ulicích Paříže byla prozpěvována:

Remplissant ses honteux destins
Louis a fini sa carrière.
Pleurez coquins! Pleurez putins!
Vous avez perdu votre père!

(Vyplniv svůj bídný osud,
skončil Ludvík dráhu svou.
Plačte lotři, plačte děvky,
ztracen pro vás otec váš.)

Zraky všech byly nyní obráceny k milovanému daufinovi, který vždy osvědčoval se nepřítelem bídné vlády Ludvíkovy, a jejž celá Francie

již dlouho nazývala „vytouženým“ (le desiré). Kdož by si byl tenkráte pomyslil, že skončí na popravišti. Stalť se daufin, napotomní Ludvík XVI., skutečně jen obětí ničemného vladaření svého děda Ludvíka XV. — toho v pravém slova smyslu krále-bídáka.

Zbývá mi ještě pronésti několik slov o konečných osudech Ludvíkovy spoluvinice, ničemné hraběnce Dubarryové.

Hned po smrti Ludvíkově vydal daufin kabinetní rozkaz, by Dubarryová pod dohlídkou důstojníka Hamonta dopravena byla do kláštera Pont-aux-Dames, kdež vykázána jí osamělá cela, a kde po dvě leta pod přísnou dohlídkou abatyše byla držána. Po dvou letech, ana přišla již v zapomenutí, dovoleno jí, přesídliti se do zámku Lucienského, kdež v přepychu a radovánkách, neboť okradla národ francouzský o hezkou sumu peněz, žila až do vypuknutí revoluce.

Po odpravení Ludvíka XVI. vzpomenuto však *Robespièrem* také na ni, neboť i nyní neustála ještě ve své drzosti a nestoudnosti, podporujíc svými nakradenými penězi a popouzejíc proti nové vládě šlechtické emigranty. Byvši jata, byla ihned k smrti odsouzena. Nadarmo prosila na kolenou za milost, nadarmo volala na své cestě k popravišti k lidu o smilování — nadarmo prosila kata hlasem zoufalým: „Jen ještě minutku mi popřej žíti!“ — dne 6. prosince 1793 padla bídná její hlava pod guillotinou.

Tak tresce uražený, trýzněný národ své — utlačovatele!!!

Malý výbor

z užitečných a zajímavých rostlin.

Na základě nejnovějších pramenů

sepsal

prof. **Petr Hobza.**

Sbírka I.

Matice lidu ročníku V. číslo 5.

(Běžné číslo 29.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1871.

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze 1871.

Úvod.

I.

Mezi vědami, které ducha lidského z temných bludů a škodlivých pověr středověku po nových drahách zpytování k oblažující osvětě a k velkolepému názoru světa s nemalým úspěchem vedly, náleží bez odporu *vědám přírodním* první místo. Na nejširším základě, na přírodě samé, spočívajíce, nemají a nesmí tyto vědy zůstati majetkem jednotlivců, pakli nejpřednější úloha celé vzdělanosti lidské, totiž: na pravé a neobmezené osvětě založený a veškeré kmeny člověčenstva bez ohledu na proměnlivé náboženssko-politické náhledy spojující *humanismus* jednou k rozkvětu přijíti má. Za takovým účelem však nutno jest, aby vědy přírodní s posavadní výše *k lidu* sestoupily a jemu nepřístupné i tajemné roucho své odhalivše, aspoň v jistém objemu nezbytným majetkem a neodcizitelným pokladem se staly. Nebude jim nikterak na újmu, když v méně přísném zevnějšku se objevivše lehko srozumitelnou a příjemnou řečí

k lidu, po skutečných vědomostech toužícímu, budou mluviti a i takovým, kteří zrovna k tomu povoláni nejsou, do jejich svatyně vstoupiti, aspoň širou a jasnou předsíň její přístupnou učiní, v které by všickni bez rozdílu a překážky volného místa měli a z oněch vznešených darů, jakými své upřímné ctitele zahrnují, těšiti se mohli! — Majíť vědomosti, kterých nám přírodní vědy poskytují a vznešené pravdy, jimiž ducha našeho osvěcují, nejen čarovně osvěžující a budivou moc ale i všeobecnou platnost světovou, ježto nehynoucím odleskem toho jsou, jenž veškeré tvory své nejrozmanitější podobou a tvářností od sebe rozděliv, nezměnitelnými zákony v jeden věčný celek opět spojil.

K poznání oněch zákonů co vodících myšlének, jimiž tento pojivý duch všehomíru nám se zjevuje, nemáme věru nikde příjemnější a lepší, nikde užitečnější a jistější příležitosti, jako v lůně nevyčerpatelné přírody u prostřed zajímavých a užitečných tvorů, kterými naše společné bydliště, mateřská země, okrášleno bylo. Neboť příroda sama neobjevuje nikde ochotněji a štědřeji svou tvůrčí moc a nevybízí člověka nikde s takovou přívětivostí k bližšímu pozorování a zevrubnějšímu zpytování jako v oboru těchto tvorů, které, jako štědrá máti, nekonečnou rozmanitostí tvarů, podivuhodným ústrojím vnitřním, oslepující krásou a nádherností barev jakož i všestrannou užitečné-

ností byla opatřila. Kdo, jenž od této matky jemným citem pro krásu i půvab a jasnou myslí pro všecko přiměřené a prospěšné byl nadán, kdo, pravím, nemiloval by *rostliny* a nebažil by po vědomostech, které ho s tolika něžnými a upřímnými přítelkyněmi spřáteliti a v důvěrné i blažené obcování s přírodou uvésti mohou? Jak mnoho užitečného, krásného a podivuhodného zůstane toho navždy tajno, kdo nikdy příležitosti aneb vůle a chuti neměl, v tomto zajímavém a prospěšném oboru přírody se poohlednouti a nyní za to na nejmistrnější výtvary přírody jako slepec pohlížeti musí a z pramene nejčistších radostí čerpati nemůže? A přec by zaměstnání takové nebylo pro něj žádným namáháním, anobrž příjemným a užitečným zotavením, v kterém cit, rozum a mravné vědomí lahodné a sílící potravy nalézají a zrání do nekonečné přírody jasnějším a slastiplným se stává!

To byly pohnutky, na jejichžto základě v oboru rostlinstva všude jsme pilně hledali a co užitečného i zajímavého nám se býti zdálo, se zalíbením sbírali, chtíce každému, jenž by výhodu aneb i nutnost poznání takového nahlížel, výtěžek svůj co stručný výbor v jednoduchém, lehce srozumitelném a — pokud síly naše stačily — zajímavém rouchu podati. Kéž by skutek nebyl zůstal daleko za dobrou vůlí! Neboť jsme se domnívali, že stanem se mládeži příjemnými, když „několik růží

bez ostnů, vědomostí bez namáhání a líbezný obraz krásných i šťastných dnů života svého“ v našem díle nalezne; s jistotou jsme předpokládali, že mužům, ani citu ani soudnosti nepostrádajícím, budeme vítanými a prospěšnými, když jim onu část vědy, která o každodenním upotřebení miláčků našich jedná, živě předvedem a za podporou důmyslných mistrů zajímavý obraz některých tajemství života před očima rozvineme; s důvěrou jsme očekávali, že od bezstarostného dítěte až ku starci stříbrovlasému, jenž u velké knize přírody čísti je učí, ta která osoba lecos nalezne, co by ji oblažilo a tajemnou řečí jednomu do budoucnosti nazírati, druhému však minulé na paměť uváděti pomáhalo; neméně jsme se těšili, že mnohému spisovateli a básníkovi se zalíbíme, kteří své nejdojemnější a nejkrásnější obrazy a jinotaje z říše rostlin rádi čerpají; ano i té naději jsme se konečně oddávali, že vzdělancům i učencům se zavděčíme, když v poměrně malém díle uvidí věci a udaje snešeny, které jinak v četných a ne každému přístupných knihách roztroušeny se nalezají. Jiných nároků jsme nečinili a počínáme hned s následujícím rozhledem věcným!

II.

„Jeden z nejvelkolepějších, člověka nejvíce okouzlujících a občerstvujících pohledů, praví J. Rambosson, jest pohled na šíré lesy. Jak nevýslovný

a dojemný souhlas vyjadřuje šum rozmanitých listů! Jak líbeznou vůni propůjčují vánku, an je celuje! Jaké příjemnosti a půvabnosti má do sebe chladivý jejich stín! Přicházíť nám, jakoby v lůně lesů očišťoval se život, ukojovaly se vášně, přestávala zimnice, pozdvihovaly se myšlénky a zveličovaly se city naše: zkrátka v lesích tušíme živeji nebeský původ člověka. Všickni dokonalejší a nadanější lidé jeví přirozenou a takřka nepřemožitelnou náklonnost k samotě a zvláště k velikým lesům.

Veškerá ta harmonie volného prostoru, jemného světla, temných stínů; nekonečný soulad chvějících se listů; rozličný spůsob a stupeň vůně; veškeré tetelení a třpytění-se vzduchu, který je obklopuje a proniká, zdá se jim býti odleskem tajemného světa, jejž na polo vidí, s kterým takřka ve styku žijí a jenž v souzvuku je s myšlénkami a city jejich, do nichž milerádi se pohroužejí. Avšak nejsou to pouze velcí duchové, kteří božské myšlénky ve vzdálenosti čísti se nám zdajíce, do stínu šírých lesů rádi se uchylují, nýbrž také lidé velkého šlechetného srdce nalézají v nich útěchy, když byli ve světě k pohromě přišli. Sladká melancholie, jakou se tam nasycují, a onen pocit božství, jenž tu jim se zjevuje, nahražují ubohým půvabnost zklamaných nadějí. Nalézají se krajiny výsadné, kde vše, co dýše a vůkol člověka se vyskytuje, tak uspůsobeno jest, aby tělesný, ano i

mravní život udržovalo a vyvíjelo! Jakási dobrodějná bytost zdá se tu bdíti nad blahem člověčenstva a starati se o zdar jeho. Plyny a výpary, které nás všude obklopují, vnikají do ústrojí našeho a stávají se činností života našeho částmi bytosti naší; zdaž není tu možná, aby následkem podivuhodné vzájemnosti mezi tělem a duší nenabyly patrného vlivu na duševní chopnosti naše?

Jsouť především stinná místa lesů přirozenosti naší příznivá. Stromy jsou oddanými a věrnými přátely; nikdy nám nevyčítají svá dobrodiní a láska jejich není s to proměniti se v nenávist.

Rostliny lze považovati za všeobecný léčivý zdroj člověka, ježto obsahují přirozené prostředky, které prozřetelnost na zemi objevila, buď aby naší pohromě předešla aneb ji vyléčila.

Z jejich dřeva, kůry, pupenů, listů, květů a plodů pocházejí živné látky, jež otužují naše ústrojí, obnovují naši krev a odstraňují nakažlivé prvky, které obklopují nás. Dějiny všech věků dosvědčují, že krajiny rozsáhlými lesy obdařené vždycky zdravými a člověku příznivými byly; naproti tomu staly se nezřídka děsiny, v kterých lesy byly vymýtěny, bažinatými a brlohy nakažlivin jakož i všeho druhu příčin smrti. Dalo by se uvesti mnoho příkladů. Za naší doby činí bařinné zimnice mnohé krajiny Malé Asie, v nichž panují, k obyvání nespůsobilými, kdežto spisovatelé staří mluvíce o

málo rozšířených bažinách oněch krajů žádné zmínky o zimnicích nečiní, — poněvadž onoho času dosti lesů tam bylo. Jiný mnohem okázalejší příklad jest následující. V bažinách pontýnských rozprostírá se les na místech, kudy též jeden z velkých proudů vzduchu se brává, jenž nakažlivými látkami nasycen jest; a hle! tento les chrání všechny části krajiny za ním ležící před nákazou, která ostatní strany tak záhubně navštěvuje. Kraje, v nichž lesy vymizely, zdají se býti obývány zlými duchy, kteří spěchají do ústrojí našeho se vtělit, aby v podobě zimnice, cholery, neduhů prsních, jaterních, rheumatismů atd. se objevili.

Jest ku příkladu postačitelno, dýchati do sebe po několik sekund vzduch na některých zlopověstných místech ostrova Madagaskaru aneb jiného z okolních ostrovů nešťastných, aby rychlá smrt zastihla ústrojenství každé! Nechť si jest mladý člověk sebe silnější, vytrvalejší a zdravější, nechť hoří dychtivostí zlatou budoucnost v těch krajinách si nalezti, pod vlivem oněch nakažlivin cítí, že odumírá, jakoby jed chřestýše jeho žilami proudil, a jestli takovému trýznění ujde, tedy se to stává často jen proto, aby celý ještě mu zbývající díl svého života smutně živořil. Jak hříšné jest tedy pomýšlení, poraziti vás, líbezné a tajuplné lesy, ovzduší nebeského chvění, hudebniště božské, kde vánek v nekonečných nápěvech hymnu lásky šepce, která všemu stvo-

ření svého tvůrce odhaluje! Lesy přátelské, listy tmavobarvé, hlubiny pošmourné, vy utišujete všechny bolesti! Ve vašem stínu pocítí duše i tělo silozdrojný poklid, božství se k nám schyluje, stínem svým se nás dotýká a duši až do její hlubin jímajíc jako milený dech zbožňované mateře nám lahodí!

Bambus.

Z přečetných řádů rostlin, jež tvoří pestré roucho naší země, nevyrovná se co do historické důležitosti žádný řádu trav; neboť na něm spočívá hlavně tělesný života první vzdělanost národů. Nejen všechny druhy našeho obilí, anobrži cukrovník, rýže, kukuřice a *cirok* (dura) přináleží v obor trav, jichžto pěstováním člověk s to byl, stálých sídel sobě založiti a z kočovného života se vymaniti. Ale žádná tráva nevyniká takovými podivnými tvary, žádná takovou bohatostí zvláštních poměrů co do hospodářství, náboženství a vychování člověka jako *bambus*. Názvu tomu přiučili se Portugalci od kmenů malajských, kteří jmenovanou rostlinu nazývají „bambu“ neb „mambu“, kdežto v Číně a v Zapansku „tyk“ sluje. Navštěvovatelé výstavy pařížské r. 1867 nemálo se divili přerozmanitým výrobkům, jakých trpělivý a průmyslný Číňan z ohromné trávy této k velkému překvapení Evropanů vyrábí. Již ve slovníku čínského císaře Khanghi praví se o bambusu, že není „ani travou ani stromem“, což tolik jako stromovitou trávu naznačovati má.

Shoduje se totiž s travami v rournatém a článkovitém pni, v kopinatých a velmi protažených listech jakož i v latovitém, neúhledném květenství, kdežto štíhlý zrůst 30 až 40 metrů vysokých, zdřevnatělých kmenů, tvrdost křemičité kůry, jež

někdy na oceli jiskry dává, i nezřídka značné stáří 60 let podle mnohých stromů jej řadí, které však pohledem zároveň půvabným a velkolepým z části překonává. Spolu přibývá rostliny tak rychle, že bychom zde trávu, ač ne slyšeti, aspoň viděti mohli, jak roste; neb tentýž výstřelek, jenž v podobě chřestového pazoušku zem nyní prolamuje, bývá již po 12 hodinách 6 až 7 palců dlouhý. Za týden představuje prut vysokosti muže a za jedinou dobu dešťovou nabývá úhlednosti břízy neb olše. S touto rychlostí vzrůstu spojuje bambus náramnou sílu rozmnožovací, která v četných kolínkách (uzlech), jednu až tři stopy od sebe na pni vzdálených, takřka soustředěna se vyskytuje. Z kolínek vyrůstají pošvovité listy a dalekosáhlé větve, jež opět na krátkých uzlech kopinaté listy po 5, 10 a více v jednom závitu střídavě nesouce ozdobné chocholy skvělé zelenosti tvoří; z nich vynikají často neméně nápadné trny jakož i hojné kořínky větrné, takořka na potvrzení, že se v nich nevyčerpatelný zdroj nového života nalézá. Dáme-li jeden z takových uzlů do země, stane se počátkem nového zrůstu a jako z plazivých výběžků kořenových vyžene se hustá skupenina útlých a lehkých stebel u vnadném oblouku k zemi skloněných, ježto pak v lesích obyčejně hustý, ba neproniknutelný podrost skládají. Když Tagalové na ostrově Manile roury bambusové, palmovou šťavou naplněné, z jam vybírají, kde je kolikráte po více měsíců k slavnostní době uschované mívají, tuť nezřídka nalézají hánky (uzly) jejich kořínky a malými výběžky již obklopené. Na takový spůsob lze pochopiti neobyčejné rozšíření, jakého často jediný oddenek dosahuje i namáhavou práci, jížto ku vzdělání takového pole potřebí jest. Na své cestě v Guianě viděl Schomburgk jednoho

z takových jednotníků guaduy, jenž v úhrnu 956 prutů, 65 stop vysokých a u spodiny tři čtvrtě stopy tlustých vyvinuv na svém obvodě 386 stop měřil. *Bambus lepotvarý* vysýlá z oddenku svého na sta ozdobných prutů zároveň, jež pouze jako brk tlusty jsou. Ačkoliv tyto rostliny původně jen horkému pásmu náleží, přece s tuhou přítulností trav, jakou též u rýže a kukuřice vidíme, i do chladnějšího podnebí za obratníky vnikají. Nalézameť bambusy také na severu Číny a Himalaji, této vlasti zimy, ještě ve výšce 12000 stop, ano *bambus zakrslý* roste i v Anglicku, kdežto *bambus srpovitý* každého roku sněhem a ledem v Pendžabu pokryt bývaje, s jara opět k novému životu se probouzí. Nicméně sluší hledati pravlasť bambusů ve Východní Indii a na blízkém souostroví; neboť jen zde ukazují celou velkoleposť tvarů svých, zůstavujíce rostliny bambusovité horkého pásma amerického jako taguaru a guduji patrně za sebou. — Kmeny (pně) bambusové jsou oblé, někdy hladké a lesklé, jindy opět jako pilník drsné, majíce barvu příjemně žlutozelenou nebo tmavější, jako naše rákosí, ba nezřídka i skvrnitou.

Z počátku bývají hánky pošvami nahnědle srstnatými docela přikryty, později, když pošvy odpadly, vyrůstají z nich květonosné větve a listy, na koncích větví dvouřadé jakož i pro stálé zkracování-se hánků vždy sobě bližší, tak že každá větev sličný chochol jemně zelených a nad míru pohyblivých listů představuje. Co do tvaru a velikosti jsou listy velmi rozličné; v celku podobají se listu vrby několikrát prodlouženému, avšak stávají se tím užšími a kratšími, čím vyšší jest peň; pravidelně kopinaté přecházejí v čárkovitě kopinaté, ano skorem i v jehlovité, při čemž zá-

roveň barvu, lesk i žilnatost v nevyčerpatelné rozmanitosti mění.

Kdožkoli ve stínu utěšené zelenosti bambusů prodlévali, an větérek chladivý jeho rozkošnými chocholy houpal, budou zajisté v ujišťování souhlasiti, že je to pohled zároveň velkolepý a půvabný.

Naproti tomu jsou květy bambusu, jako u všech trav, dosti neúhledně bělavými a papírovitými plochami zastřeny a tvoří 4 až 12 kopinatých klásků, jež velmi proměnlivou latu skládají; ale i ta ještě u mnohých druhů jen zřídka se objeví, což tím se vysvětluje, že kmeny buď neplodnými zůstávají aneb teprva u větším stáří rostliny se vyvinují, která však za jiným účelem již dříve se uřezává. Podobně jest holénkovitý neb obilkovitý plod bambusu ze všech jeho darů nejméně váženým. V ohledu tom praví jedno čínské přísloví velmi dobře: „Vnukové bambusu neuzří nikdy babičku svou.“ — V stáří bledne zelenost kmenu, jenž napřed zbělí a konečně sežloutne. V takovém stavu jest bambus jako sláma hořlavým; i stává se tu někdy, že, když po vedru tropického léta první krůpěje dešťové k vyprahlé zemi padají a vítr rozpálená stébla větším úsilím vzájemně o sebe tře a buší, tato zapalovati se počnou. Po několika okamžicích vyšlehne plamen, listy a větve praskají a s dunivým výbuchem pukají rourovité pně, ježto vzduch uvnitř uzavřený a horkem náramně napnutý konečně je roztrhuje. Čím dále požár se valí, tím strašnější jest divokost výjevu, tak že by se člověk domnívati mohl, jakoby slyšel střelbu z ručnic nějaké bitvy! Osadník ale vítá rušivou moc ohně, která mu bujnou prsť pro osení připravuje.

Přerozmanitý je spůsob, jakým rozličná ná-

rodové horkého pásma této rostliny ku svému prospěchu používají. Z vláken bambusu skládá se rohožka visutá, do které novorozeňátko, ze dřeva bambusového i rakev, do níž umrlce kladou. Ano když mrtvola již do lůna země uložena byla, naznačují čtyry pruty z bambusu následujícímu pokolení místo, kde ve stínu tajemného lesa jeho předchůdce odpočívá.

Na čtyrech bambusových kůlech založen jest i příbytek malajský, jejž pomocí velkého nože za dva dni možná vystavěti, aby pak člověku po 6 až 12 let žádané ochrany poskytoval. Zároveň je tak lehký, že v případu povodně několika muži v krátké době na blízkou výšinu přenesti se dá, s které po nebezpečenství prvnímu stanovisku opět navrácen bývá. Takovým spůsobem stěhují se v Číně celé vesnice, kalnému přívalu zúrodnění luk a rolí svých vděčně ponechávajíce!

V mnohých krajinách obklopuje vedle chránícího příkopu ještě dvojnásobná ohrada z trnitého bambusu každou vesnici tuzemců. Bambusové ploty kolem osad, polí, zahrad a větších příbytků jsou mnohdykráte skutečně velkolepé a šum, jaký při silnějším vanutí větru vydávají, tak rozmanitý a dojemný bývá, že se překvapenému Evropanu zdá, jakoby v něm brzy divoký hlomoz a ryk, brzy vrzání a skřípání a brzy mohutné a strašné sténání zaslýchal. Když člověk ponejprv tajuplný šum lesa bambusového uslyší, tuť mu nelze ubrániti se jakési hrůze, avšak jakého kouzla nalézá v něm, když mu přivykl! Kdykoli vichřice štíhlými, jako ocel tvrdými a co sítina ohebnými kmeny jeho zmítá, tvoří se tak žalostná, tak nyjící, zároveň tak strašlivá a poesie plná harmonie, že by člověk rád velkou část noci na takovém místě strávil, aby kouzelným zvukům jejím na-

slouchal; ano když později v krajinách se octne, kde jich postrádá, zasteskne se mu po nich velice. Proto se nedivím tomu, co se o těchto ztepilých a zvučných kmenech vypravuje. V požehnaných zemích, které bambus zastiňuje, dělají prý šťastní milenci a osoby hořem trpící otvory do těchto dlouhých rour a na takový spůsob je ve spojení přivádějí, že při vanutí větru věrný ohlas jejich radosti neb žalosti vytvořují.

Nic není tak líbezného, jako řeč tónů, jižto na onen spůsob duše soucitné večernímu vánku za pomocí harmonických stebel vyluzují, která pojednou eolickými harfami a flétnami se stávají.

Služby, jakých bambus obyvatelům horkého pásma vůbec a Číňanům zvláště poskytuje, jsou tak četné a tak důležité, že vším právem národní rostlinou čínskou nazvati se může. Blahobyt říše čínské zakládá se větším dílem na lesích bambusových, o nichž Huc praví, že všechny její doly takového výtěžku nedávají co jediná tato rostlina. Pěstuje se tam již po mnohá století více než 60 druhů bambusu, ana všechna místa, kde moruše neb rýže dařiti se nemohou, zvláště pak hráze a břehy řek v podobě hájů a lesů zaujímá. Nesčíslné vesnice, idyllicky v nich ukryté, zabývají se zpracováním bambusu. Každá práce v domě a na poli, každé řemeslo a umění, každý spůsob dolování a plavectví, zkrátka všechno poukazuje na tuto rostlinu, jejíž nižádná část bez mnohostranného upotřebení nezůstane. Mladistvý *pazoušek* sotva že na stopu výšky dosáhl, již poskytuje zeleninu jemnou a lahodnou, která se buď jako chřest (špargl) požívá nebo rozličným spůsobem k jídlu přistrojí: vařená, s kořením zadělávaná a jinak rozmanitě připravovaná. Stejně hodí se na rozličné konservy, jež tak hledány jsou, že

tvoří nemálo důležitý oddíl vnitřního obchodu, a že na tabulích velmožů co proslulý konfekt pod jmenem *ačáru* se vyskytují, ano i do samé Evropy se vyvážejí. Kněží buddhovi, kteří skládají slib zdrželivosti a pouze na rostlinnou potravu obmezeni jsou, nalézají v tomto pokrmu, jenž kromě toho chuť k jídlu vzbuzuje, mnohem lepší zdroj výživy, nežli poskytují ryby pomazaným vyznavačům Kristovým jakož i všem, kdož vůbec masitých jídel se odříkají. Pouze chuďas ukojuje hlad svůj *plodem* bambusovým, jenž mu rýži nahraditi musí. Ostatně zužitkují Číňané také *listy* a *kořeny* bambusu; z prvnějších vyráběli papír již v době, kdy se na západu ještě na pergaméně psávalo; z druhých vyřezávají své prapodivné miniatury a vytvořují umělou rukou rozličné jiné práce řezbářské. Hlavní cena bambusu leží ale v jeho zdřevnatělém pni (kmenu) a nelze tu ani všechny způsoby jeho mnohonásobného upotřebení vypočítati. Popatřme na dívku malajskou, která občerstvující nápoj z křišťálového potůčku do pěkných soudečků nabírá, jichž celý svazek pod paždím nese, a shledáme, že jsou z bambusu. Nebylo tu nic více potřebí, nežli jeden článek rournatého kmene uříznouti a do válce od přirozenosti dutého a na obou stranách již hotovými stěnami hraženého vyvrtati otvor. Menších článků (hánků) užívá se jako číší. Co nyní bylo vědrem aneb číší na vodu, může v nejbližší chvíli za hrnek na vaření sloužiti. Táž roura, naplněna práškem damárové pryskyřice, vede cestovatele co pochodeň temnou nocí, kdežto suchá tříska stébla obyvateli chatrče potřebného svítiva bez obtíže poskytuje. Na ulicích měst čínských pozorují se velké bambusové válce, jež na provazech zavěšeny jsouce vedle sebe paličku mají: jsou to čínské — zvony.

Kdykoliv požár neb i vzpoura vypukne, nějaký svátek aneb veřejná slavnost se odbývá, ozývají se hluboké a táhlé zvuky jejich; podobně nosí vojínové malé chřestačky (kastaněty) z bambusu při sobě, aby v noci přes chvíli znamení jimi dávali, že na stráži bdí. Kmeny na příč buď rozsekati anebo na uzlech rozdělovati, jde za příčinou skoro křemenné tvrdosti jejich nad míru těžko; naproti tomu dají se články velmi snadno podélně až na nejtenší proužky a vlákna štípati. Tato vlastnost činí bambus nekonečného upotřebení schopným. Vstoupivše do příbytku javanského uzříme k nemalému překvapení, že kromě nože, jenž v pouzdru Javaňana chřestí, veškeré nářadí a náčiní, ba i hřeby, šroubky a skoby, které si Evropané z jiné hmoty nežli z kovu takřka ani představiti nedovedou, — z bambusového dřeva jsou. Kmenové stéblo bambusu na dvé rozpoltěno poskytuje vítanou tabuli, kterou několik bambusových kolců na podstavci upevňuje. Stejného původu jest okenice, která příbytek v noci od nevítaných hostů chrání, stejného původu lavice, židle, postel, dýmka i hůlčičky, jakých Číňané místo lžic a vidliček při jídle užívají. Z bambusu hotoví se předůležité nářadí polní; dělá se lešení při stavbě, všeliká bidla k nošení a podporování břemen; vyrábějí se tyče na kopí vojínů i na stany, pruty na slunečníky a desky na vějíře, ráhna pro plachty lodní a rozličné druhy hůlek na procházku, v Evropě při lepším tvaru pro lehkost, ohebnost i trvanlivost velmi hledaných; z bambusu pletou se klobouky, košíky, rohožky, řešeta, chvošťata a lísy na sušení čaje, připravuje se papír i štětec k vytvořování písmen, ano i celý šat chudého Alfuru sestává z bambusových vláken; uzlovité výběžky z oddenku po-

skytují konečně nástroj karací, jenž při známém pedagogickém vlivu jest velkým vychovatelem a vládcem země čínské! — Leštění bambusových věcí děje se taktéž bambusem; roste na moluckých ostrovech jeden druh bambusu, který tak tvrdý jest, že při sekání jiskry vydává; články jeho svraštělou pochvou kryté slouží jako žraločí kůže (chagrin) k jemnému opilování a hlazení dřeva, kosti a železa. Nad míru důležité jest upotřebení rourovitých kmenů bambusových k vedení vody obzvláště v zemích, kde rýže hlavní část výživy obyvatelstva tvoří. Ku pěstování rýže je totiž velkého množství vody potřebí, ješto nejlépe v bahnité aneb takové půdě se daří, která v jistých dobách zavodňovati se může. Účelu takovému nejlépe vyhovuje bambus; na polích rýžových lze viděti celou soustavu bambusových žlábků, po kterých zúrodňující vodu na osení vedou, aby se dařila rostlina, na jejímž plodu blahobyt říše čínské, ba celé jihovýchodní Asie spočívá. Však na tom ještě nepřestává čínský důvtip, jenž k našemu obdivu hospodářství pozemní s vodním užitečně spojiti dovede; jsou to plovoucí ostrovy na větších jezerech Číny, podivuhodný výsledek přičinlivosti čínské! Uprostřed hladiny jezerní se rozprostírají zelené zahrady a mezi křovím z moruší a z bambusu vyčnívají dva nebo tři domky, jež holubi a švitořiví vrabci obletujíce na plachty sedají, které na střechách oněch příbytků vztyčeny jsou. Však ejhle! chladivý větérek vždy silněji o plachty se opírá, půvabný obrázek začíná se pohybovati, ano čarovná ta krajinka plyne po hladině rozčeřené, kdežto její obyvatelé veslujíce rybaří. Přihlídneme-li k nim blíže, přesvědčíme se, že veškeré náčiní rybářské, jako vrše k chytání, provazy, šňůry a sítě, pak i nádržka, v jaké

svou kořisť ukrývají, a loďka, jíž ku svým výletům používají, z bambusu vytvořeny jsou! — Takovým způsobem domohli se v oné říši, kde s každou hrudou země se hospodaří, tisícové obyvatelů svého pole a příbytku na vodě — pomocí bambusu; neboť vše, co podnikavý duch lidský tuto zbudoval, spočívá na nesčíslných rourách bambusových, jež mezery pemzou vyplněné majíce, jediný vor skládají a na povrchu svém úrodnou prsť nesou. Toť jsou ony světoznámé „plovoucí osady čínské!“

Stejně pamětihodny, ač poněkud méně známy jsou *mosty bambusové*, často jediný prostředek, dostati se přes vodu, kteráby sebe pevnější pilíře brzy podryla. A přece jak jednoduché jest složení jejich! Kde se břehy takové bystřiny k sobě přibližují, banány a pandany své kořeny do skály zapustily: tam natáhne odvážlivý Malaj dvě bambusová lana, jež nové stavbě za nosiče i zábradlí sloužiti mají. Po nich upevňuje pak menší oka, ježto volně dolů visíce, jedno lano s druhým spojují a po jedné příčné tyči nesou. Z takových pasů a příčelí utvoří žebřík, aby přes něj bambusové tyče sotva na palec tlusté a jen volně mezi sebou spojené kladl: tím pak jest pravý vznik mostu dán. Má-li jeho dílo býti dokonalým, přikryje mezery bambusovou rohožkou. A hle! v nedostižné výšce přepíná strašnou propast lehounký a křehký můstek, po němž opatrný Evropan jenom třesoucí se nohou ku předu se ubírá; neboť při každém kroku zachřestí rourovité tyče a zachvěje se lano v ruce jeho, tak že se mu zdá, jakoby nahoru a dolů kolísající stavba každou chvíli s ním do bezedna sřítiti se měla; kdežto Malajové, kteří vůbec na závrať netrpí a namnoze jak opové i na zábradlí spáti dovedou, i se soumary ve dne a v noci neohroženě po lávce kráčejí!

Z předešlého bude pochopitelno, že rostlina tato plemenům horkého pásma v každém ohledu tak nápomocná co bezprostřední dar boží se jeví, že Malajové jako na palmu s obzvláštní úctou na ni hledí, ano že někteří kmenové dosud zachovali pověst, jakoby samo pokolení jejich z bambusových letorostů bylo vzešlo!

Kromě palmy je bambus arci nejpřednějším činitelem tropické krajiny. Totéž spojení síly a ozdobnosti, které technicky důležitým jej činí, podmiňuje také dojem, jaký na cit náš dělá, jenom že povaha jeho v ohledu architektonickém u porovnání s palmou poněkud obmezena jest. Podléhaje zákonu přísné souměrnosti, vystupuje bambusový kmen třeba stokráte od článku k článku uzlovitě do výšky, v stejné pravidelnosti větvemi a listím mřížovitě jsa opásán; při mocnějších kmenech mizí konečně i tato ozdoba i nezbyde nic leč holá, strmící přímost, která zajisté mnohem více svou zvláštností nežli půvabností vyniká. Proto má také bambusový les jakousi jednotvárnost do sebe, nechť pak s hůry na jeho vršky aneb z hlubiny houště do něho zíráme; v první okolnosti ztrácejí se obrysy jeho v nekonečnou rovinu, která tentýž prázný obraz jako širošírá luka poskytuje, a v případu druhém unaví oko nesnesitelná směsice kmenů, které svazkovitě k sobě sbližovány jsouce, jedinou rovnou stěnu tvoří. Uvážíme-li dále, že hustý zrůst bambusového lesa pro chocholovité, k sobě ztěsna přilehající vršky, jako naše jehličiny žádnému rostlinstvu na zemi vzniknouti nedá, pak že tichost jeho líbezným zpěvem štěbetavého ptactva jen pořídku přerušena bývá, tuť přisvědčíme, že unavující ten dojem až k pocitu trapné pustoty zvýšiti se může. Naproti tomu vyjímá se bambus

v podobě skupiny aneb háje na pestrém obrazu tropické krajiny velmi dojemně a mnohé odrůdy, které blízkost lidských osad, břehy křivolakých potůčků, vyvýšené kazy dalekosáhlých rýžovišť milují aneb co liany v podobě věnců s palmy na palmu se vinou, mají hluboký význam dekorativní a v nekonečné rozmanitosti tropických přírodnin po domácích tvarech pátrající oko Evropana vidí tu na nich brzy širokou klenbu košaté lípy aneb štíhloliste vršky čilých vrb! Přibližujícímu se mizí ovšem příjemný tento klam; za to však líbezná souhra svěží zeleně mladých prutů s bělostí slonovinovou a s temně lesklou žlutostí kmenů starších oku lahodí, kdežto bohaté chocholy korun půvabně na větru se houpajíce štíhlé obrysy lístků v nebeském blankytu odstiňují tak, že čínská píseň útlý zrůst panny s jemností a štíhlostí jejich lichotivě porovnává.

Hluboká tichost, ježto v lese bambusovém na mysli tížila, ustupuje veselé živosti, jakou tajemný šum velmi pohyblivých vrcholů, toužebné cukrování hrdličky aneb hlučné volání divokého kohouta spůsobují. Když pak okolní krajina ještě libovonnou svěžestí dýše a k západu spěchající slunko svou rudožlutou září rozkošné ty sloupy, oblouky a klenby míhavě proniká: tuť zdá se člověku, jakoby v čarovném chrámu přírodním dlel a s přívětivými bůžky v blaženém uchvácení se kochal!

Bolehlav.

V obecném životě nazýváme jedem takovou látku, která již v malém množství živobytí člověka i živočichů do nebezpečenství přivádí. Jedy

a líky rozeznávají se dle Herosa tím od potravin že mohou stav člověka, nechť zdráv anebo nemocen jest, bezprostřední změně podrobiti. Jedy stávají se proto v rukou lékaře skutečnými léky a zkušenost potvrzuje, že naše nejúčinlivější látky hojivé nic jiného nejsou než jedy. Takových obsahuje říše rostlin počet nemalý; avšak nižádný z nich neobrátil prudkostí a rázností otravující moci lidskou pozornost v té míře na sebe, nižádný nestal se v dějinách vzdělanosti tak strašně památným jako základní prvek *bolehlavu.* Neb dokud staroklasická vzdělanost svého omlazujícího vlivu na lidstvo nepozbyde, nezapomene se také nikdy na jedovatý pohár, jejž nejvzdělanější národ starého světa, národ řecký, v politování hodné zaslepenosti vášnivého bludu svého na rekovně odhodlané rty Sokrata, Fokiona a jiných velkých mužů svých, občanskými cnostmi proslulých, byl vnucoval. Jako středověk na každého smrtonosné katany vysílal, kdo své náboženské přesvědčení zatajiti nedovedl, když od náhledu blouznivého davu se lišilo: tak propadl v sestárlých Athenách každý občan bolehlavu, který svým náboženskopolitickým důmyslem a bezúhonným chováním vynikaje, na jednotvárné prostřednosti a nivelující stejnosti založené svobodě otčiny nebezpečným státi se mohl! Zlopověstný tento bolehlav sluje u našich rostlinopisců *bolehlavem blamatým* a náleží také mezi jedovaté rostliny květeny české. U nás roste hojně na místech pustých podle cest, plotů a křoví, kde půda jen poněkud vlhká jest; ale prudkost jeho částí objevuje se tím větší, čím jižněji přichází. Nebezpečná tato rostlina má tenký, vřetenitý a rozvětvený kořen, který v prvním roce bílý a měkký jest a při rozmáčknutí žlutobílou šťávu ze sebe vydává; během druhého

roku zhnědne a zdřevnatí kořen, ale mléčná šťáva, současně i v lodyze obsažena, zřídne a svým omamujícím zápachem co prudký jed pro člověka i živočichy se prozrazuje. Nejlépe se poznává bolehlav dle své přímé, 3 až 7 stop vysoké, jemně rýhované a velmi větevnaté lodyhy, která jest lysá, jako u kozího pysku sivě ojíněna a u spodiny obyčejně rudohnědými skvrnami co hadí kůže pokrytá (*blamatá*). Velké a poněkud měkké listy jsouce dvakrát až třikrát zpeřenosečné, svrchu temnozelené a lesklé, sestávají z vejčitě podlouhlých, špičatých a hluboce protisečných lístečků. Jako celá rostlina vůbec páchnou i listy rozetřené velmi odpornou myšinou, odstrašujíce mimo to ještě nepříjemně hořkou, ba hnusnou chutí každého živoka od zkázonosného požívání. Bílé, pětiplátečné květy, ježto v červenci a srpnu se rozvíjí, tvoří po 12 až 20 prostředně veliké a trochu ploché okolíky a proměňují se v kulatovejčité, šedohnědé dvojnažky s pěti vlnitě zprohybanými žebry. Co ve šťávě bolehlavu tak jedovatě působí, nazváno bylo po něm *bolehlavinou* (koniin); účinky její zmírňují se prostředky počišťujícími a dávidly, pak rostlinnými kyselinami jako citronovou, octovou které do vlažných nápojů, vody, ovesného slizu a podobných se dávají; také odporučuje se umývání octem aspoň rukou a nohou, ještě lépe ovšem celého těla otrávené osoby. V lékařství slouží bolehlavina co narkotický prostředek proti zastaralým rheumatismům a dně, proti raku a krticím a sice buď uvnitř v podobě zeleného výtažku z listí (Tinctura conii maculati s. cicutae majoris Stoerckii) aneb zevně jako náplasť a obkladek.

První počátek zvláštního spůsobu, „osoby státu nebezpečné“ a veřejným soudem často přemluvených občanů smrti propadlé bolehlavem otra-

vovati, vyskytuje se dle svědectví J. Rambossona ponejprv v Athenách za vlády třiceti „tyranů“ a první takovou obětí zdá se býti jeden z nich, totiž Theramenes, žák Sokratův, jenž co vojevůdce řečník a úřadník chvalně znám jest. „Vypil pohár s bolehlavem,“ praví Cicero, „jakoby sobě žízeň byl uhasiti chtěl; načež tím, co ještě na dně nádoby zůstalo, na takový spůsob mrštiv, aby dopadnuvši vydalo zvuk, jaký za dobrou zvěst považovali, s úsměvem pravil: „Věnuji pohár krásnému Kritiovi,“ jakoby nějak byl předvídal blízkou smrt nejukrutnějšího svého nepřítele, jenž psancem ho učinil.“ Za té samé hrůzovlády („tyranie“) byl zámožný Atheňan Palemarchus, bratr řečníka Lysia, obviněn z dychtění po úřadech — a podobným spůsobem k pití otravujícího poháru odsouzen. Světoznáma je vznešená smrt Sokrata, který z oněch mučedníků byl třetím. Když jemu ohlašovali, že má jedem zahynouti, řekl: „Nechť mi ho přinesou, je-li připraven, pakli ne, ať mi jej připraví.“ Osudný pohár byl mu při západu slunce přinešen. „Dobře,“ pravil k tomu, jenž mu podával jed; „ale řekni mně, jak se mám pak zachovati?“ „Není třeba ničeho,“ odvětil mu žalářník, „než abys, jak vypiješ, tak dlouho se procházel, až budeš cítiti, že ti nohy přicházejí za těžké; pak si ulehni na lože, jed učiní to ostatní.“ Zároveň podal Sokratovi pohár, jenž ho s nejdokonalejší bezpečností přijal. „Jest dovoleno,“ tázal se mudrc, „ulíti trochu nápoje za účelem obětování?“ Muž odpověděl: „Nepřipravujem toho více, než co k vypití nevyhnutelně potřebno jest.“ Sokrates přiblížil pohár k ústům a vypráznil jej s veselostí téměř božskou, žádaje „nejvyšší bytost“, aby šťastnou učinila poslední cestu jeho. Pak se procházel a když cítil, že mu

nohy tíží, položil se naznak, dle toho jak onen muž byl ustanovil. Též doby přiblížil se tento a několik okamžiků nohy jeho zkoumaje stisknul je a tázal se, zdali to (Sokrates) cítí. Vznešený trpitel pravil, že nic necítí. Načež také sám nohy sobě smáčknuv položil ruce výš a poznal, že břicho již studené jest a tělo že tuhne. I odkryl se a pravil ku Kritonovi tato poslední slova: „Jsme povinováni kohouta Eskulapovi: nezapomeň zapraviti dluh ten!“ Jest pravdě podobno, že Sokrates bohu lékařství za jedovatý nápoj tím děkovati chtěl, jenž přetrhnul svazky, které mu bránily do lepšího života vstoupiti. Krátký čas na to udělal křečovitý pohyb a obrátil oči v sloup. Dokonalť mudrc. Kriton jemu zavřel ústa a oči zatlačil. Osmdesát let později stal se Fokion té slávy účastným, že pil z téhož poháru. Ač pravým mudrcem, zběhlým vojevůdcem, velkým státníkem, mužem cnosti přísné a horoucího vlastenectví byl, Fokion přece neušel obžalobě z velezrády a byl odsouzen, anižby obrannou řeč jeho byli vyslechli. Mohl uprchnouti, ale chtěl jako Sokrates podrobiti se nespravedlivému rozsudku, který jej zastihl. Když jeden z jeho nejbližších přátel k němu přišel a s pláčem pravil: „O můj drahý Fokione, jak nehodné to zacházení s mužem, jako Ty,“ odpověděl mu Fokion: „Očekával jsem to; neboť jest to osud, jaký zakusili nejslavnější měšťané Athenští.“ Jsouce kolem něho shromážděni zasypávali jej nepřátelé urážkami a hanou; jeden z nich plivnul jemu i do obličeje. Fokion pouze k úřadníkům se obrátiv pravil: „Nemohli jste zabrániti, aby tento člověk nedopustil se věcí nehodných?“ Příteli, který se ho tázal, zdaliby neměl svému synovi co říci, odvětil: „Ano, by sobě nezpomínal na nespravedlnost Athenských.“

Když Nikokles a soudruzi jeho před Fokionem bolehlav pili a nic pro tohoto nezbylo, nechtěl vykonavatel rozsudku připraviti jedu, pakli se mu dříve nezaplatí dvanáct drachem. Fokion požádal přítele, aby mu je dal, ještě prý v Athenách není dovoleno zadarmo umříti!

Užívání bolehlavu bylo nejen v Athenách a po Řecku vůbec, ale za příkladem Řeků také v jiných krajinách později obyčejným. Tak zmiňuje se Valerius Maximus, an mluví o městě Massilii (nynější Marseille v jižním Francouzsku), jak následuje: „Chovají tam," praví, „na zvláštním místě jed složený z bolehlavu, který osobám se dává, u nichžto před radou šesti set příčiny ospravedlňují, aby se pro ně žádala smrt; divný to soud, kde předsedá humanita bez slabosti, jež nedovoluje měšťanovi lehce odejíti ze života, a která, když chytrost káže, poskytuje mu spolehlivého a zákonitého prostředku, aby konec učinil buď svému protivenství aneb svému štěstí; neb obojí osud podává příčin velikých za usmrcení žádati: u jednoho, že skončiti a u druhého, že vždycky trvati může."

Zároveň podotýká, že se mu nezdá, jakoby zvyk ten v Gallii byl povstal, nýbrž toho náhledu jest, že byl přinešen z Řecka, jehož osadou Massilie byla. Valerius Maximus dokládá ještě, že tentýž obyčej i na ostrově Keos nalezl, kde starci neprospěšní vlasti opouštěli život, pijíce tento jed. Podivný to blud! jako by se někdo své vlasti proto neprospěšným státi mohl, když jako poctivý člověk až do posledního dne svého přirozeného života vytrvá! Také vypravuje dále, že když byl se Sextem Pompejem na cestách po Asii v městě Julis, jedna paní slavného Římana zavolati dala, aby jej svědkem smrti své učinila. Na-

před po delší čas s ním se pobavivši, rozdělila pak jmění své mezi členy rodiny, vzala do ruky nádobu, v které pro ni jed byl připraven, obětovala část obsahu bohu Merkurovi, žádajíc ho, aby ji na nejblaženější místo v podsvětí uvedl a beze strachu vypila číši jedu. Na to vypravovala klidně, jak tělo její část po části studenosti podléhá; jakmile však cítila, že smrti chlad se již utrob a srdce zmocňuje, dala o tom vědomost dcerám svým žádajíc, aby jí poslední službu prokázaly, totiž: aby jí zatlačily oči. — Také obyvatelé Španělska připravovali dle příkladu Chioských jed z rostliny, která prý byla podobna petruželi; „mají takového jedu," praví Strabo, „vždy po ruce pro okamžiky považlivé a protivné."

Jest povědomo, že Seneka od svého někdejšího žáka obdržel rozkaz, aby se usmrtil a že si na všech okončinách žíly otevřel, aby vykrvácením dny svého života skončil. Ale život jen pozvolna ubíhal z četných zdrojů a setník byl netrpěliv. Proto se obrátil mudrc na Statia Annea, o jehož přátelství a lékařské umělosti dřív se byl přesvědčil, a žádal ho, aby mu poskytnul jedu, kterým v Athenách usmrcovali veřejným soudem odsouzené. „Ale pil jej marně," praví Tacitus, „poněvadž jeho údy již studené a tělo prudkému působení jedu zavřeno bylo; dal se tedy přenésti do parní komory, jejíž pára ho zadusila." Galien uvádí podobný příklad o bolehlavu, jenž dosti jasně nám připomíná, jak daleko Mithridates prý s to byl, jedů beze škody požívati. Jistá žena v Attice přivedla prý to zvykem a pozvolným postupem tak daleko, že onu jedovatou rostlinu bez následků škodlivých jako nevinnou potravu mohla požívati (?).

Větší díl spisovatelů zmiňuje se o bolehlavu,

že podstatně skládal onen zlopověstný jed, který tak rychle usmrcoval a starým národům k otravování velkých mužů sloužil. Až dosud se vůbec myslilo, že uvedený nápoj smrtonosný nic jiného nebyl, nežli šťáva z bolehlavu vymačkaná. Avšak to není k pravdě podobno, ještě mnohé případnosti opak toho dokazují. Nicméně byla šťáva z bolehlavu předním složivem jeho. Jak se často přihodí, obdržel výsledek celého připravování jmeno po hlavní látce. Abychom se o náhledu tomto přesvědčili, postačí vyšetřiti jednotlivé úkazy, které při otrávení pouhým bolehlavem se objevují a porovnati je s těmi, jaké spůsobovala jedovatá číše v starém věku. Není tomu tak dávno, co několik časopisů francouzských následující zprávu přineslo: „V Angersu požil jistý zedník jmenem Iver z nedopatření kořene bolehlavového a všechny následky silného otrávení zakoušeje vzdor veškeré mu poskytnuté pomoci u prostřed krutého utrpení zahynul. Nohy a hlava nešťastného byly strašlivě zkrouceny; jazyk byl tak oteklý, že vystoupl z úst a následkem křečovitého stahování čelistí od zubů prokousán byl. Jiný zedník jmenem Ravary, jenž také jedl kořen bolehlavu, trpěl při stejných úkazech, ale v stupni méně silném a díky rychlé pomoci, které mu bylo poskytnuto, mohl zachráněn býti.“ — Vizme ještě jiné případy. Jisté dítě požívši bolehlavového kořene, jejž mělo za pastinák, cítilo za krátký čas úzkosti okolo srdce, promluvilo několik slov, lehlo si na zem a močilo velmi silně; brzy na to zakusilo strašných křečí, pozbylo smyslů a mělo ústa silně zavřena. Skřípalo pak zuby, kroutilo očima spůsobem nápadným a krvácelo z uší. Dostalo častou škytavku; hledělo dáviti, ale nemohlo ústa otevříti; mělo silné bolesti v kloubech; kroutilo ne-

zřídka hlavou do zadu a prohýbalo silně záda. Všechny prostředky, kterých se užívalo k umírnění jeho strašného stavu, byly marné: zemřelo asi za hodinu po tom, co byly první známky otrávení se objevily. — Jeden vlaský vinař nalezl ve svém vinohradu bolehlav a za neškodnou zeleninu jej maje, požil s manželkou na večer jeho kořene; pak šli spat. O půl noci se probudili na smyslech docela pomateni a začali sem a tam po domě beze světla běhati. Unášeni vzteklostí a šíleností naráželi tak silně do zdí, že celí potlučeni, otekli a pokrváceni byli. Pomocí vhodných prostředků byli však přece uzdraveni.

Jaká drahocenná přednost byla příčinou, že pověstný jed starých tak rozhlášeným se stal? Příčinu tu, praví dějepisci, hledati sluší v tom, že spůsoboval smrt rychlou, lehkou a nebolestnou; tyto neocenitelné a stálé vlastnosti onoho jedu nedaly by se však vysvětliti, kdyby bolehlav jediným složivem jeho býti měl. Thrasyas a Alexias přidali dle zprávy Theofrastovy ještě šťávu z máku (opium) a z jiných podobných rostlin ku svým vhodným smíšeninám; proto není se čemu diviti, že nápoj ten člověka mohl usmrtiti, jakoby ho takřka uspal. Dávení, silný průjem, sviení a žaludkové křeče, obyčejné to následky požití bolehlavu, mohly se umírniti, ano mohly i zmizeti u přítomnosti opia. V Athenách byl otravující pohár skutečným prostředkem zákonitého usmrcování a nikoliv trýznění; neboť byl ještě na více místech jako na ostrovech Chios a Keos, pak v Massilii, ve Španělích, ano i v samém Římě skutečnou pomůckou samovraždy. Lidé, jež omrzel život, hledali v něm smrt rychlou, lehkou a bolesti prostou. V starém věku bylo tedy pití bolehlavu zvykem v řídkých případech samovraždy,

které tam ne bez namáhání odhaliti lze. Když se nyní vmyslíme před smrtelné lože Sokratovo, jak vysvětlíme nepřítomnost šílení, dávení, křečí, průjmu a ostatních bolestí, jestli v nápoji tom nic jiného nevidíme nežli šťávu bolehlavu? A dále, jak bylo možno rozumovati až do posledního dechu, u prostřed křečovitého sviření, při smyslech pomatených, při dávení a bolestech hlavy? Kdyby Sokrates nic jiného byl nepil než pouhou šťávu z bolehlavu — na hodinu před svou smrtí, nebyl by dojista mudrcem, anobrž šílencem býval!

Nebudeť nikomu neznámo, že, jak hned z počátku bylo podotknuto, jsou látky, jichž mocné působení v ústrojnost naši jakýs odstín divotvornosti zahaluje. Bolehlavem, rulíkem, pokřínem, durmanem, blínem a háišišem zvrátí se úplně poměry mezi hmotnou a mravní částí našeho těla. Dejme takových Platonovi a jeho četným žákům vznešeně rozmlouvajícím v akademii, a tato svatyně moudrosti promění se v skutečný blázinec naplněný tichými aneb vzteklými šilenci.

Proto soudíme, že jediným toliko výkladem se pochopiti může, jak Sokrates, Fokion a ostatní dobrovolné oběti zákonitě poháru jedovatého rychle, lehce, bez bolestí a bez pomatenosti rozumu zemříti mohli, totiž že nápoj ten z rozličných látek složen byl.

Smísiliť bolehlavovou šťávu s některými narkotickými (omamujícími) látkami, jako jest opium.

Tajemství onoho starověkého nápoje ztratilo se, an žádný spisovatel nám dotyčného receptu nezachoval.

Borovice.

Na písčitých naplaveninách a pustých ladech, jakož i na hřbetech a temenech nízkých pahorků, ježto v některých severozápadních krajinách slovanských mírně zvlněnou krabotinu tvoří, objevuje se nám tajuplný strom v podobě řídkých skupenin, šepotavých hájů a prostranných lesů, kde Slovan, původní svou letorou již melancholický a tvrdým osudem po drahné doby stíhaný věrného ohlasu svého bolu a veselí nalézá: kdoby neznal *borovici* a nebyl aspoň jednou za léta spěchal *do boru*, aby zde si ulehčil ve své nevýslovné touze a neurčité, hluboké tísni, která před občerstvujícím vzduchem, před bubláním stříbropěnného potůčku, před trudobornou zelení stromů a líbezným šveholením ptactva jako bludná příšera před slunečními paprsky se ztrácí? — Věru žádný strom nehodí se lépe k zadumčivé melancholii severozápadního Slovana nežli borovice, na niž jako na soucitnou družku v národních povídkách i zpěvech sobě vzpomíná. Přistupmež blíže a vizme, jak oděl a obdařil ji ten, jehožto všemohoucí ruka v položerém háji, v rozkošném luhu a v dojemné tichosti hlubokého lesa nás dotýkati se zdá; neb toť jsou přirozené svatyně jeho, v kterých měkce naladěný Slovan od jakživa jemu na blízku se cítil! — Borovice náleží k oddělení jehličin, které jsou stromy a kře s větvemi pravidelně, často i přeslenovitě rozestavenými a s listy jehlovitými, u spodiny kožovitou pochvou obklopenými. Květy mají vždycky různopohlavé, ježto podstatné částky jejich, totiž prášníky a zárodky (vaječka) buď na rozličných místech též rostliny (jednodomě) anebo na dvou rozličných jednotnících téhož druhu

od sebe oddělené („dvoudomě“) se vyskytují. Květenství, dle toho buď ze samých prášníkových nebo zárodkových květů složené, má dílem podobu jehněd („kočiček“), dílem se nalézají různé květy po 1, 2 i 3 na konci větviček. Tyčinky „samčích“ květů bývají v nitkách pospolu srostlé („jednobratré“) aneb jsou nitky v šupiny rozšířeny a nesou na spodní straně po 2 až 12 prášnících. Zárodky „samičích“ květů stojí po jednom až po dvou v úžlabičkách šupin, které při dalším vývinu kožovité, dřevnaté aneb jako u jalovce i dužnaté povahy nabývají a na společné ose klasovité květenství, *šutou* neb *šiškou* nazvané, skládají. Ony zárodky, jež na povrchu toliko jednou blanou (řasou) chráněny (jednořasé) jsou, nemají kromě šutových šupin při svém dalším vyvinování v tuhá, obyčejně křídlatá semena žádné jiné ochrany a slovou proto *nahými*, a rostliny dle nich *nahosemennými*. *Kel* neb malá rostlinka, v dužnatém bílku semen obsažená, vyznačuje se tím, že na místě listů má nad kořínkem dvé neb více ztlustlých laloků, jež *dělohami* nazvány byly. Takových laloků dělohových má jalovec 2, smrčka 3, borovice 4, jedle 7 až 9; za touto příčinou dostalo se jehličinám druhdy nesprávného názvu *mnohoděložných* rostlin. I dřevo jehličin jest co do slohu od dřeva jiných stromů našich rozdílné, v celku mnohem jednodušší, a upomíná v té míře na dřevo kmenů kapradinových, že někteří rostlinopisci mnohé ze skamenělých rostlin kapraďovitých jako na příklad sigillarie kamenouhelné k jehličinám postavili. Nemá u jehličin dřevový válec, ačkoli též na soustředné kruhy, *léta*, rozpadá, přece žádných prvých cev do sebe, nýbrž obsahuje dílem prodloužené, dílem skoro krychlové buňky, dřevovinou uvnitř naplněné („buňky dřevové“) a zvlášt-

ními *tupkami* obvodu kruhovitého neb elliptického vyznačené.

Každé „léto“ má totiž dvě rozličné vrstvy a sice vrstvu *jarní*, která leží na vnitřní straně kruhu a z prodloužených tenkostěnných buněk bělavých složena jest; pak vrstvu *podzimní* aneb zevnější z buněk krátkých a tlustostěnných barvy přihnědlé. Dřevové buňky jehličin tvoří zvláštní svazky, ježto k svazkům cévovým dokonalejších lupenatých rostlin se podobají a v kmenech nikoli vlnovitě, jako u dřeva tvrdého, nýbrž docela rovně podle sebe vystupují, toliko přeúzké mezery mezi sebou zanechávajíce, které *paprsky dřeňové* vyplňují. Tím se vysvětluje, proč dřevo jehličin v kolmém směru tak lehko štípatelným jest; dají se rovné svazky dřevových buněk bez velkého namáhání od sebe oddělovati. Kromě toho mívá dřevo jehličin v sobě mnoho rourovitých průduchů, které polotuhou a lepkavou kapalinu, pod názvem *pryskyřice* známou, obsahují. Z celého válce dřevového nemá jenom střední léto, jež malou dřeň obklopujíc *dřeňovou pochvou* sluje, buňky vřetenovité, na vnitřní straně závitkovitou stužkou opatřené, což jediným poukázáním jest na svazky cévové rostlin vyšších! — Ačkoliv jehličiny za nynější doby v mírném pásmu severním rozsáhlé tvoří lesy a ještě asi 80 rodů čítají, jsou nicméně pouhým zbytkem přebohatého oddělení rostlin, které za dřívějších dob, zvláště za doby hnědouhelné v přehojných rodech po naší zemi rozšířeno bylo, načež dosud mnohé rody jejich, kromě Afriky ve všech dílech a pásmech světa rozptýlené, poukazují. Dávají nám dvě věci zajímavé o tom svědectví, totiž *hnědé uhlí* a *jantar*. Hořlavina barvy hnědé až černé, ale vrypu vždycky hnědého, pod jmenem hnědého uhlí co pravý

poklad v mnohých zemích veleznámá, není z větší části nic jiného nežli dřevo jehličin, které předrahné doby v lůnu zemském vlivu rozličných sil podléhalo, až konečně tak proměněno bylo, že se z něho těleso nové, napohled neústrojné stalo, avšak vnitřním slohem dřevovým z prodloužených a tupkovaných buněk jakož i štípatelností kmenů, až do kořan zachovalých dosud na původ svůj poukazuje. V Čechách se rozprostírá mohutný útvar hnědouhelný podlé úpatí hor Krušných od Chebu až k Děčínu a obsahuje na některých místech jako u Bíliny až na 70 stop mocné vrstvy hnědého uhlí, ježto se někde více živičnatým dřevem nežli nerostem býti jeví, anoť pod sekyrou lehko na štěpiny se rozpadává! Jantar je také výtvorem předpotopných jehličin a zejmena sosen (borovic).

Dle badání Goeppertových považuje se nyní jantar za skamenělou pryskyřici hnědouhelných jehličin zvláště osmi sosen, mezi kterými sosna jantarová (Pinnites succinefer) aspoň tolik pryskyřice vyvinovati musela, jako za nynější doby novozélandská dámaroň, s jejíž větví pryskyřice v podobě bílých kapek a rampouchů visí. Na původním ložisku nalézá se jantar v hnědouhelném pískovci jako v Čechách, v Moravě a v Haliči, tak i zvláště na jihovýchodních březích baltického moře od Gdanska až k ústí Němenu, jež také břehy jantarovými se nazývají. Odtud jej staří Feničané již Řekům a Římanům dováželi, kterým *elektron* slul a svou vlastností, že třen lehounká tělíska přitahuje, příležitost k poznání nové síly zavdal, po něm *elektřinou* jmenované. Již za času války trojánské nosila krásná pleť rozličné šperky zvláště řetízky jantarové.

I to, že jantar zapálen příjemný kouř vy-

dává, zavdalo Feničanům příležitost, jako vzácné kadidlo Israelitům, skvělých obřadů milovným, jej dodávati. Nezřídka obsahuje rozličně žlutý až medový tento nerost mnohý a pěkně zachovalý hmyz jako broučky, mušky, komáry, pak i pavoučky od nynějších druhů ovšem docela rozdílné. Všickni živočichové ti náleží k takovým, kteří žijí na povrchu kmenů a ve skulinách kůry stromů teplokrajných. Ostatně byl v novější době nalezen zvláště zajímavý kus medového jantaru, 79 milimetrů dlouhý a 32 milimetry široký, na povrchu sice dokona tvrdý, uvnitř ale tak měkký, že o tekutosti původního stavu jeho nikterak pochybovati nelze. Pomocí lučebních prostředků dá se jantar zas měkkým učiniti, ano i rozličnými barvami napustiti. Největší posud nalezený kus jantaru váží as $13\frac{1}{2}$ libry a nalézá se nyní v berlínském museu. Jak velké množství této pryskyřice ve vrstvách země pohřbeno se nalézá, vysvitá z udání G. Rose, že bohatý sklad p. Douglasa, jenž lovení jantaru na březích pobaltických za roční nájem 10.000 tolarů již od r. 1811 najmuto má; byloť na skladě již r. 1829 na 150.000 liber jantaru! Nejvíce vyskytuje se ho na podzim, když vlny mořské bouřemi písčité břehy jantarové silně vymílají. Pamětihodno jest, že již Plinius o třináctiliberním kusu jantaru z těchto krajin zmínku činí, při které příležitosti se o jeho původu tklivá historie staroklasických básníků vypravuje. Když totiž Faëton, syn boha slunce, špatným vedením teplodárného tělesa nebeského povrch naší země byl jednou upálil a za trest do bezedna svržen byl, oplakávaly jej Heliady, sestry jeho. Útrpní bohové proměnili je konečně ve stromy, nicméně tok jejich slzí nepřestal, nýbrž tyto obrátily se — v jantar!

Od svých četných sester (sosen), které mají semena s padavými křídly a šupiny šutové na koncích pupkovitě ztlustlé, rozeznává se borovice tím, že tuhé, až 2 palce dlouhé a šedozelené jehlice její po dvou ve zvláštních botkách (pošvách) kolem větviček upevněny jsou; kromě toho jeví též některé části květové a plodové zvláštní vlastnosti. Prášníkové jehnědy 1 až 2 palce dlouhé stojí totiž na konci větviček zpříma, obsahujíce za každou nitkovou šupinou po 2 prášnících s přehojným pelem (práškem květovým). Z rozsáhlejších borových lesů přichází někdy v květnu takové množství pelu do vzduchu, že deštěm sražen byv, u lidu k pověsti o sírovém dešti příčinu zavdává. Stejnou dobou vyskytují se na těch samých stromech tmavočervené a elipsovité jehnědy zárodkové neb šutové; zpočátku stojí na hákovitých stopkách zpřímené, později se ale nazpět ohýbají; po 18 měsících dozralé šuty jsou 2 palce dlouhé a na palec tlusté.

Z mládí roste borovice mnohem rychleji než ostatní druhy sosen, později však jenom pozvolna jí přibývá, tak že má 100 až 200 let potřebí, aby dosáhla výšky 100 neb 120 stop. Rozplemeňování borovice přirozeným rozséváním ukázalo se u ní, jako u všech ostatních jehličin, býti nedostatečným a nepřiměřeným; proto se již dávno umělým rozpleňováním nahražuje. K tomu cíli sbírají se dozralé šuty a dávají buď na teplé místo anebo na slunce, aby semeno vypadalo, které pak se do řádků zasévá a jenom zplocha zemí přikreje. Mladým rostlinkám daří se nejlépe, když hustě vedle sebe vyrůstají a jen tak daleko se promýtí, aby příliš hustě nestály. Vyschlé šuty jsou pak výborným palivem, jež dává značnou teplotu a dobrý popel na bílení. Borovice jest v písčitých krajinách

střední Evropy nejdůležitějším stromem, ješto tu háje, bory a šíré lesy tvoříc jediným skoro pramenem jejich bohatství jest. Valný podíl na základní povaze její (a jehličin vůbec) má pryskyřičná šťáva, ježto v přehojných průchodech dřeva se vylučuje a vlastní toho příčinou jest, že tyto stromy a jejich vždy zelené listy bez pohromy značné snížení teploty snášejí. Sosnová pryskyřice, kterou nazývají šuškarem aneb *terebintynou*, sestává z rozličných kyselin pryskyřičných a ze silice terebintýnové; rozpouští se v líhu, etheru, v silicích a v kyselině sirkové. Tím se rozeznává od podobné hmoty, jež na kůře mandlovitých stromů jako na příklad švestkových a slívových se vychylujíc, ve vodě průhlednou huspeninu dává.

Šuškar vytéká co žlutavá, hustá, silně páchnoucí kapalina z kůry borovice buď samovolně aneb ze štěrbin, které pomocí zvláštního nástroje (trhlíku) v kůře se udělají. Zdravý, 80 až 100 let starý strom dá více let po sobě 40 až 50 liber šuškaru; mladé stromy ale hynou, jestli se jich k vyrábění šuškaru používá. Při vytékání má vzduch ku pryskyřici libovolný přístup a tím se stává, že šuškar vyschnutím ho většího dílu silice terpentýnové pozbude a zkřehne; v tomto stavu sluje *pryskyřicí bílou* neb gallipot. Z toho jest patrno, že šuškar vlastně nic jiného není, leč pryskyřice v silici terpentýnové rozpuštěná; slouží ku připravování pryskyřičných mýdel, pečetního vosku, tmelů a na mázky (flastry) truhlářské. Když byla pryskyřice na kotli mírně zahřetém rozpuštěna a procezením všeliké nečistoty zbavena, tuť se obdrží *smůla bílá* či *bednářská*, také burgundskou zvaná. Procezena do nádoby namokřené a hojně zkropena stane se průhlednou a nažloutlou, dávajíc tak zvanou *smůlu žlutou*. Obou užívá se

na pokosty a k vysmolování sudů. V obchodu přichází několik druhů šuškaru nebo terpentýnu, jako: 1. terpentýn obecný, jenž pochází z borovice a smrku; 2. terpentýn *štrasburský* z jedle, 3. t. *benátský* z modřínu; 4. t. *attický* neb francouzský (burdegalský) ze sosny pobřežní nebo halepské, v Řecku a na písčitém pobřeží jihozápadní Francie velmi hojné, a 5. t. *kanadský* (sibiřský) z pichty neb jedle balzámové.

Překapováním terpentýnu se dobývá *silice terpentýnová*, již také, ač nesprávně, olejem terpentýnovým nazývají. Jest v mnohém ohledu velepotřebná jako na př. k rozpouštění pryskyřic, na tmely a v novějším čase též ku svícení. Sama o sobě hoří jasným, ale silně čadivým plamenem; ve spojení s bezvodým líhem poskytuje v lampách, zvláště k tomu cíli zřízených (*spritových*), pěkný a jasný plamen, ježto tu nadbytečný uhlík silice líhovým žárem se spaluje.

Dle toho, jak dalece u překapování šuškaru (terpentýnu) s vodou bylo se pokročilo a silice terpentýnová z něho víc nebo méně se vypudila, je pak zůstavená hmota rozličné povahy. Pokud totiž ještě něco terpentýnové silice obsahuje, zůstává vždy víc nebo méně měkká a sluje *šuškarem* (terpentýnem) *vyvařeným;* když ale všechna silice ze šuškaru odpuzena byla, obdrží se pevné a průsvitavé *kolofonium* („kalafuna!“), dle maloasiatského města Kolofonu pojmenované.

Také silice terpentýnová může se dále ještě překapovati, a poskytuje *líh terpentýnový*, jenž nejen co lík zevně a u vnitř těla, nýbrž i na vyčištění mastných skvrn z látek slouží.

Neméně užitečných a v mnohém ohledu potřebných výrobků nabývá se jen suchým přepuzováním borového dřeva. K tomuto účelu berou

se u nás obyčejně jenom oddenky posekaných stromů, v krajinách, kde ještě hojnost borového dříví mají, též celé stromy, jež tím lépe k *dehtování* se hodí, čím starší jsou.

Puzením borového dříví za sucha vyrábí se především tmavobarevný, polotekutý *dehet*, an z rozmanitých silic a smoudných pryskyřic, pak z kyseliny octové a z vody složen jest a k mazání kol u vozů a strojů, k natírání železa i dřeva, k zakonopování lodí atd. slouží.

Při odpařování dehtu na vzduchu odchází dřevový ocet a dílem též olej borový, načež jako zbytek *smůla černá*, *lodní* aneb *ševcovská* se obdrží. Oharky, jakých se zvláště při dehtování nabude, pálí se ještě dále pozvolna, čímž dávají *kopet* neb *saze*, kterých co pěkně černé barvy k natírání, ku připravování černého cídidla, v tiskařství a jinak rozličně upotřebeno bývá.

Co se pak dříví samého týká, jest velmi důležitým palivem zvláště pro krajiny severní, z kterých by mnohé bez tohoto stromu jen s tíží obývati se mohly.

Sosnové dřevo je hnědobělavé, smrkového a dílem i jedlového tvrdší a těžší, zapáchá silně po známé pryskyřici, která je pronikajíc toho příčinou jest, že se k topení a ku stavbě příbytků i korábů dobře hodí. Hořavost jeho nejlépe na louči a dračkách se vidí, které bohužel v chudých krajích dosud i svítivo částečně nahražovati musí! — Šišky sosnové, náležitě uschlé poskytují výborné palivo dávajíce silné horko; uhlí sosnového používají nejraději v tavírnách a při vyrábění ocele, ku kterémuž cíli je buď za pomocí hromady, velkých pecí aneb také v železných křivulích vyrábějí. V obou posledněj ších případnostech obdrží se kromě uhlí ještě rozličné vedlejší výtěžky,

jako 1. dřevový ocet, který jinak s kouřem odchází, ale pro svůj obsah na kreosot k rychlému vyuzení masa dobře slouží; 2. dehet; 3. uhličitá kyselina; 4. kysličník uhelnatý; a 5. dva druhy uhlovodíků, z nichž jeden k osvětlování lépe se hodí nežli kamenouhelný svítiplyn, ježto pěknější světlo dávaje, odporného zápachu po síře a čpavku nemá.

Vůbec může se tvrditi, že člověk každou část borovice, i to jehličí rozmanitě zužitkuje. Nejen v hornatých krajinách ale také v písčitých rovinách, kde rolnictví jen chatrně se daří, používají suchého jehličí místo slámy na mrvu; jiný a důmyslný spůsob upotřebení svěžích jehlic byl před 20 lety ve Slezsku vynalezen. Josef Weiss, papírník v Cukmantlu, chtěl z počátku používati delších tmavozelených jehlic borovice černé k vyrábění papíru na balivo. Ale brzy přivedly jej zkoušky k vynálezu, na nějž prvé nepomýšlel; poznalť, že tyto listy, jakých dříve nevšímáno, drahocenné poklady v sobě chovají: pryskyřice, silici, tříslovinu a jemná vlákna, z kterých by průmysl velkého užitku nabyti mohl. Z rozličných stran byv pobádán, proměnil Weiss r. 1846 svou papírnu v továrnu na „lesní vlnu“, jak nový ten výrobek pro svou podobnost s obyčejnou vlnou nazván byl; dáť se také na spůsob vlny spřádati a tkáti. Jehlovité listy borovice, smrčky a jehličin vůbec obsahují totiž velmi jemnou a tuhou síť vláken lýkových, která se vařením jehlic a přidáním rozličných přísad z okolního tkaniva dobyti a jako vlna neb i bavlna zužitkovati mohou. Velká nemocnice vídeňská byla první, kde lesní vlny a rozmanitých výrobků z ní u velké míře používali. Zkušenost ukázala, že lesní vlna cizo-

pasný hmyz z postelí vypuzuje, a že kořenný zápach její právě tak zdravým jako příjemným jest.

Zároveň se po pětiletém upotřebení poznalo, že podušky a modrace z lesní vlny méně stojí než poslamník, jestliže se v něm sláma buď každého roku aneb v jistých případnostech i po šesti měsících obnovuje; neboť lesní vlna netuchne ani neztrouchniví. Lesní vlna a všechny výrobky, jako lesní vata, flanel atd. z ní připravené, vyznamenávají se vůbec tím, že povždy suchými zůstavají a v ohledu zdravotním rozmanitého upotřebení připouštějí; lučebné sloučeniny, jež obsahují, slouží takřka divotvorně předůležitým výkonům našeho těla, jako dychání, vlykání a vyměšování, pronikajíce líbezně ústrojenstvo naše prvkem obnovovacím.

Při vyrábění lesní vlny tvoří se zvláštní silice, která příjemnou vůni a zelenou barvu majíc, proti rheumatickým chorobám a proti dně, pak na rány a na jisté kožní otekliny výborně slouží. Také upotřebení jehlic borových, smrkových a jedlových k balzámickým koupelím jest vynález nové doby. Odvar jehlic jest hnědozelený, neprůhledný, má silnou vůni, zpěňuje se přidáním vody a červení papír lakmusový. Z léčivých látek jeho vynikají balzámová pryskyřice, hořké výtažky a rozličně kyseliny, zvláště kyselina mravenčí. Odvar jehlic odporučují proti neduhům nervovým i kožním, proti dně, slabosti na prsou atd. Dá-li se několik kapek takového odvaru na horký plech, tuť rozšiřuje odpařováním velmi příjemnou vůni po celém pokoji, která slaboprsé výborně posiluje. Tak zvané *mýdlo borové* spojuje skoro všechny vlastnosti dotýčné silice, ješto čistí, zjemňuje a posiluje kůži a proto k nejlepším kosmetickým prostředkům se druží. Aby se léčivé moci od-

varu i takovým osobám dostalo, které nemohou užívati lázní na určitých místech, zhušťuje se odvar a v nádobách dobře ucpaných se rozesílá. Přidáním jeho do vody může si doma každý přistrojiti koupel tak léčivé moci proti dně a chorobám kožním, jakou vynikají lázně Františkovy!

První vynálezce v oboru tomto nezemřel sice jako boháč v údolí Humboldtově, kde místo papíru z borového dřeva lesní vlnu z jehličí vyráběl, nicméně oblažoval ho vznešený pocit zadostučinění, že vlasti své nového průmyslu vyzískal a trpícímu člověčenstvu skutečné dobrodiní prokázal. — Rozmnožují se nemoci a všeho druhu slabosti v našem pokolení spůsobem strašlivým; nové požitky, jakých nový pokrok s sebou přináší, a žití jako parou, které v nynější společnosti zobecňuje, vyčerpají, oslabují a vysilují tělesnou i duševní povahu a k tisícům bolestí náchylnou ji činí; pročby v takové případnosti neměl tentýž pokrok nalezti prostředků proti neduhům, co temným jeho průvodčím? Vším právem se může říci, že rostliny vůbec a lesy zvláště jsou zdrojem vydatných léků, jichž nám poskytuje příroda, bychom onemocnění svému předešli aneb z nemocí se vyhojili.

Jaká tedy škoda to pro nás, jestli z onoho pramene ve svůj prospěch tak málo čerpati dovedem!? Znamenité výsledky, všestranným zpytováním jediné borovice dosažené, měly by dostatečnou býti pohnutkou, aby vůbec lépe všímáno bylo pokladu nám bohužel dosud tak málo známého. Je to podivuhodný obraz přírodní, jaký poskytují rozličné druhy zmíněného rodu, které snášejíce krutost zimy, vzdor sněhu a jinovatce listy své vždy zelené podrží, jakoby lidem naznačovati chtěly, že v přírodě nalézá se prostředků,

jimiž každý nehody času přetrvati a příjemné stáří sobě zabezpečiti může

Cukrovník.

Cukrovník nebo *třtina cukrová* náleží k řádu trav, jenž pro člověčenstvo téměř nejdůležitějším jest, poněvadž do sebe rozličné druhy obilí zahrnuje, orbu a rozsáhlý chov dobytka možnými činí a jak lidem tak i zvířatům, za ně pracujícím, hojnost potravy poskytuje; tak se stal základem veškeré vzdělanosti lidské.

Z vytrvalého a dřevnatého, na kloubech četnými kořínky opatřeného oddenku vyhání cukrovník 8 až 12, někdy až 20 stop vysoká, oblá, jeden až dva palce tlustá i jednoduchá (nerozvětvená) stébla. Na lysém a hladkém jejich povrchu vynikají četná kolínka, jimiž dutina vnitřní na tolikéž oddílů, řídkou a šťavnatou dření vyplněných, se rozděluje. Na těchto kolínkách stébel žlutozelených, někdy fialově, neb krom toho i žlutě žíhaných sedí 4 až 5 stop dlouhé a jen dva palce široké listy, které od spodiny až na šídlovitou špičku pozvolna se úžíce, na každé straně patrnou řadu tvoří. Listy cukrovníku jsou lysé a podle bělavé žíly, na rubu silně vyčnívající, lehko znatelné. Za 9 až 10 měsíců vyvine se na konci stébla široce homolité, jedno až dvě stopy dlouhé květenství, složené z přehojných, také kloubnatých a křehkých větviček, na nichž dvoukvěté klásky sedíce, jako u našeho rákosu dlouhými, hedbávitými vlásky barvy bílé obklopeny jsou. Z těchto, v měsíci září vynikajících květů vyrůstají elipsoidické obilky, na něž u pěstovaných druhů ale nikdy se nečeká, nýbrž před jejich vy-

vinutím počnou se stébla, jakmile 6 až 7 stop výšky dosáhnouce patrně žloutnou, ihned uřezávati, aby hnáním do květů na cukrové šťávě neztratila. Doba cukrové žně jest v oněch krajinách nejveselejší, ale také nejpracnější částí roku. Při tom se oddělí napřed nejhořejší, prázný díl stébla, načež silnou žabkou co možná jedním rázem celá rostlina u spodiny se uřízne, poněvadž při více řezech teplý vzduch do třtiny vnikaje díl šťávy ztráví. Uřezaná stébla zbavují se listů a v otepě svázaná do kar se nakládají, aby co nejdříve pod lis přišla, ještě při déle trvajícím ležení lehko se zapaří a zkysají. Za tou příčinou neuřezává se cukrovníku větší množství, než co by za 24 hodiny v lisovně vymačkati se mohlo. Kromě toho jest výtěžek cukrových sadů („plantáží“) mnohým pohromám vystaven; vítr, červi, myši, mravenci a oheň zmaří často nejlepší naději. V některých krajinách mají zvláštní krysaře ve službě, aby za pomocí psů, k tomu cíli ochočených, řádění a pustošení myší poněkud obmezeno bylo; neb domácí kočka v horkém podnebí se zvrhne a k vydatnému chytání myší neschopnou se stává. Škoda krysami spůsobená jest větší, nežby se mysliti dalo; neboť se poznalo, že, když nějaká myš na lodyze hryzla, by sladkou její šťávu do sebe ssála, veškerý obsah třtiny zakysne.

Jestli velké množství takto nakažených stebel spolu se zdravými lodyhami vylisováno bylo, tuť se za krátký čas tolik kyseliny v šťávě objeví, že cukr z ní vyrobený se nevyhlacuje. Též chytne třtina cukrová brzy oheň a shoří velmi rychle. Kolikráte zničí blesk, jenž do stromu udeřil, aneb jiskra, do cukrového sadu zaletěvší celou žeň.

Dle barvy stébla rozeznávají tři odrůdy cukrovníku: 1. *bílý*, všech nejobecnější, má barvu

bělavou neb žlutavou, články nejdelší (přes 6 palců), kůru nejtenčí a nejvíce šťávy cukrové; 2. *hnědý* neb *červený* článků nejkratších, bíle a hnědě pruhovaných, kůry a dřeně tvrdších; poskytuje méně šťávy, za to ale sladší; 3. *zelený* s korou tenkou, zeleně pruhovanou a s články dlouhými, velmi tenkými, ježto nikdy tloušťku jednoho palce nepřesahují; drží v sobě nejsladší šťávu, pročež na ostrově Žávě nejhojněji pěstován jest. Doba řezání cukrové třtiny jest vůbec pro všechny, kdo tu co dělati mají, sic velmi namáhavou, ale též požehnanou; neboť má šťáva cukrovníku mnoho výživných a posilujících látek v sobě. Na mnohých ostrovech jest otrokům, nejtěžší práci konajícím, dovoleno, z uřezaného cukrovníku dle libosti šťávu ssáti. A hle! jak pamětihodné a příjemné divadlo se tu naskytuje, když slabý, utrýzněný a celý nemocný černoch hojným požíváním cukrové šťávy takřka úplně omládne, ano zcela jiným člověkem se stane. Nemoci zmizí, těla očividně přibývá a se silou jeho veselost a mysl utěšeně mohutní. Podobně prospívají také domácí živočichové; zelenými vršky cukrovníku jakož i sebranou pěnou zavařené šťávy jeho krmí se voli, koně a osli, kterým, ač ve žních cukrových velmi těžce namáhati se musí, nicméně při tomto živném krmivu lépe se daří, nežli když jim při jiné píci méně pracovati jest. I dobytek vepřový a drůbež krmí se odpadky cukrovými!

Připravování cukru ze šťávy cukrovníku nedá mnoho práce, čímž vysvětliti možná, proč upotřebení cukru v Číně a snad i v Indii prastarým jest. Východní Indie a Kočinčína uvádějí se obyčejně za původní vlast cukrovníku a tam roste prý též divoce.

Název *cukr* pochází také očividně ze san-

skritu, kde *scharkara* tolik co *sladká šťáva* znamená; z Východní Indie dostalo se pojmenování to k Peršanům, kteří až dosud *scharkar* vyslovují tak jako mnozí Hindové onu sladkou šťávu *schukur* jmenují; přesmeknutím hrdelnic utvořili Řekové z toho své *sakchar* neb *sakcharon*, Římané *saccharum* a Vlaši *zucchero*, z něhož ostatní evropští národové jako Angličané (sugar), Francouzové (sucre) pak Němci a Slované (cukr) utvořili. Kdy ale cukr z Indie nebo z Číny do Arabie přinešen byl, která po dlouhou dobu prostředkyní mezi „Východem a Západem“ byla, dosud určiti nelze; avšak touto cestou bral se dojista na západ. S výbojností Arabů rozšiřoval se do Egypta i na ostrovy středozemního moře jako na Rodýz, Cyper, Kretu a Sicilii, odkud brzy do Kalabrie a Španělska zanešen byl. K poznání cukru přispěly nemálo křižácké války, jimiž Evropané ještě o jiných látkách průmyslových ve známost uvedeni byli; neb dříve sladilo se v Evropě vůbec jen medem, z kterého též oblíbená medovina připravována byla.

Za nedlouho počali též Benátčané s Amalfitánskými cukr zvláště z Egypta do západní Evropy dovážeti. Portugalský princ Jindřich s příjmím „Plavec“ přivezl cukrovou třtinu ze Sicilie na ostrov Madeiru; na konec 15. a z počátku 16. století byla odtud na ostrovy kanarské rozšířena, kde zvláště na ostrově Gran Kanaria větší sady cukrové založeny byly. Vůbec bylo tu pěstování cukrovníku velmi značné a dělo se již pomocí otroků černých. Ještě v první polovici 16. století byla cukrová třtina odtud na ostrov sv. Dominika (S. Domingo) přenešena, kde za krátký čas poznali, že její pěstování za příčinou teplejšího podnebí mnohem výnosnější jest, načež jak

na ostrovech kanarských a na Madeiře tak i ve Španělsku, na Sicilii, v Kalabrii a na ostrovech řeckých sady cukrové zanikati počaly, až do konce opuštěny byly. Nebo v 16. a v 17. století byl cukrovník dále na ostrov Kúbu jakož i na ostatní západoindické ostrovy rozšířen, kde takřka novou vlast nalezl, tak že ostrovy ty až podnes *cukrovými* slují. Bohužel stalo se rozsáhlé pěstování cukrovníku zároveň podmínkou živého obchodu s africkými Černochy, jimiž brzy také sousední pevnina, jako Mexiko, Guyana, Brasilie a jižní část severní Ameriky za týmže účelem takřka zaplaveny byly. Až do r. 1740 vyráběli z cukrovníku pouze cukr surový; teprv r. 1741 vynalezl jistý Benátčan spůsob, kterým se cukru bílého ve tvarech bochníkovitých dosáhlo. V zemích, kde práce i palivo ještě laciné a dovoz jen poněkud snadný jest, vynáší cukrovník *osmkrát* tolik jako pšenice, ačkoliv se nesmí přehlédnouti, že výdaje na zařízení a vydržování cukrových sadů jakož i na vyrábění cukru poměrně mnohem větší jsou. V mnohých krajinách amerických bylo sice třtině cukrové později ustoupiti ještě výnosnějšímu tabáku, ale za to postoupila hlouběji na jih a západ, kde pro ni žádné konkurenční rostliny ještě není. Také ve Východní Indii bylo pěstování cukrovníku za novější doby valně rozšířeno a spolu též na ostrovech Tichého oceanu jako na př. na Otahaiti zvelebeno; měliť zde původně svůj vlastní, od obyčejného poněkud rozličný cukrovník, jenž tak prospěšným býti se osvědčil, že ho Bougainville a Bligh na samé ostrovy cukrové neb Antilly odtud přenesli, kde po krátkém čase zobecněl.

V půdě dobře vzdělané vydrží cukrovník deset až patnáct let; nicméně obnovuje se každý

rok asi pátý díl sadu, poněvadž na konec trvání jeho výtěžku značně ubývá; také užitečno jest, plodinu vystřídati a před novým pěstováním pole vydatně pohnojiti. Když byla stébla zbavena méně cukrnatého vršku a stužkovitých listů, jichž ku krytí střech používají, pak mezi válci lisována, vede se vytékající šťáva do mělkého kotle, kde s vápenným mlékem se zahřívá, by se kyseliny odstranily a bílkoviny srazily; při tom utvoří cizí látky hojnou pěnu, kterou pilně sbírajíce dobytku do krmiva přidávají. Zčištěná kapalina stočí se na kotel větší a pak zavaří, by sražením ještě zbývajících bílkovin ostatní příměsky vyloučeny byly. Odtud se vede sladký mok (hustoty as 1·2.) na třetí kotel, kde opět ho vaří, dle potřeby také s vápnem, kdyby ještě dokona učištěn nebyl. K topení používají vytlačených a proschlých stébel cukrovníku, jež výborné palivo dávají. Opětovaným vařením stává se kapalina cukrová vždy hustší, načež ji, když kapka mezi prsty dlouhá vlákna tvořiti počne, do sudů neb kádí spouštějí, aby se tu ochladila i vyhlatila. K zamezení většího vyhranění míchají tuhnoucím obsahem a kašovitý do nádob s dirkovitým dnem dávají, v kterých zrnitý a poněkud lepkavý cukr žluté barvy pozbude, když napřed kapalina temnohnědá, pod jmenem *melasy* dobře známá, v průběhu několika neděl s něho byla stekla. Melasa, která ještě mnoho cukru obsahuje, přichází do obchodu a slouží hlavně k připravování *rumu* (kořalky cukrové), tafie a ratafie. Dobrý rum vyžaduje dvojího překapování, pak se nechá ještě aspoň celý rok ležeti, nebo čerstvý rum je tak škodlivý, že ho ani Černochové, líhovin nade všecko milovní, nepívají, ďábelským nápojem ho nazývajíce.

V nádobách pozůstalý cukr sluje *cukrem su-*

rovým neb *moskovádou* a když trochu vyschnul, zaváží se do Evropy, kde ho následujícím způsobem dále čistí (rafinují). Cukr se totiž ve 30 podílech vody za tepla rozpustí a syrob v něm ještě obsažený vařením s volskou krví aneb lépe za pomocí živočišného uhlí a procezování odstraní, načež obyčejně v prostoru, kde zředěný vzduch se nalézá, tak dalece ho zavařují, že při vystydnutí se vyhraní. Při tom nalévá se do kloboukovitých tvarů buď hliněných aneb kovových, ježto v kuželovité spodině otvor mají. Při stydnutí se míchá obsahem klobouků, aby se cukr jenom v zrnech vyhlatil; pak se otevře dolení, zátkou až dosud zacpaný otvor, kterým nadbytečná kapalina odkape. Čím takový cukr má býti čistější, tím vícekrát se musí právě udaný pochod opakovati, až konečně ztuhlý cukr z klobouku se vyndá a do silného papíru zabalený obchodu odevzdá. Podle stupně čistoty obdržel cukr čištěný (rafinovaný) rozličné názvy jako *bastry*, *lompy*, *melis* a *rafinát*, z kterých poslední, vícekrátým převařováním a čištěním získaný za nejčistější platí. Kromě toho jmenují polosurovou hmotu, která se prvním čistěním surového cukru obdrží, také *cukrem farinovým* (farinem) nebo *kasonádou;* nejčistější odrůda bílého cukru byla podle ostrovů kanarských *cukrem kanarským* nazvána. Z ostatního třtinového cukru, v západní Evropě rafinovaného, jest anglický nejbělejší a nejlepší; po něm následuje belgický a francouzský, pak německý a hollandský. Kdo si může vybrati, pro toho vždy lépe jest, používati rafinovaného cukru, ježto cukr surový a farinový jen poněkud starší dle odkrytí prof. Camerona v Dublíně náramné množství malých broučků a pavoučků, tak zvaných roztočů obsahuje. Roztoči v něm nescházejí nikdy a

dr. Hassal, jenž r. 1863 na 72 zkoušek surového cukru vyšetřoval, nalezl jich v jedné celní libře 100.000, Cameron v též váze jedné zkoušky na 125.000 a zkoušky jiné až na 268.000! — Roztočové jsou ve farinu jako ztuhlí, sotva nohami a chobotem pohybujíce; v celku se podobají oněm roztočům, kteří u člověka známý svrab (chrásty) spůsobují a svrabovými zákožkami nazváni byli. Teprva při bližším ohledání pod drobnohledem se pozná, že mají delší a huňatější tělo a větší drápy na nohách, v roztoku cukrovém hbitě se pohybujíce. Uvedení tak ohromného množství živých a těžko umořitelných roztočů do našeho těla nemělo by již proto lhostejným býti, že roztočové ti masa lidského touženi jsouce, farin opouštějí a na kůži osob, s takovým cukrem ve styk přicházejících, jako na př. kupců, nakladačů a konsumentů se přestěhují. Učeníci a mládenci kupečtí dostávají, když roztočový cukr surový neb farin často do ruky berou, také jistý druh svrabu, jenž obzvláště ruce a klouby jejich stíhá. Za tou příčinou byli zmínění pavoučkové *roztočem cukrovým* nazváni. Bílý rafinovaný cukr neobsahuje nikdy živé roztoče a sotva že se zde nebo tam zbytky jejich svlékání nalezti mohou; neboť schází jim tu dusičné potravy, bez které obstáti nemohou. — Kromě těchto roztočů nalézají se v surovém cukru ještě malí broučkové z čeledi listorohých, jsouce takto příbuznými našich mršníků a chroustů. K pravdě se podobá, že tu co brouci masožraví jiného povolání nemají, než aby na útraty roztočů živi byli. Mají podobu červených zrníček prachových, ostré čelisti, šupinatou hlavu, chocholovitá tykadla, bronzové krovky a ostrodrápé nohy, jimiž rychle pohybovati se dovedou. Mimo ně vyskytují se v surovém cukru

také ponravy a kukly právě uvedených broučků, tak že konsument kromě cukru ještě hezkého počtu zvířátek ve své potravě požije!

Zde jest tím větší opatrnosti potřebí, ježto v malém obchodu jedna odrůda hrubozrného cukru barvy žlutavé, který ze syrobu, při rafinování lompů a melisu vytěženého, se dobývá, také *cukrem farinovým* (farinem) slove, což ku prodávání surového a polosurového cukru roztočového pod týmž jmenem příležitost dává. Jako u šťávy řepové používají také při surovém cukru zvláštního nástroje, *cukroměrem* (saccharimetrem) zvaného, kterým se obsah moskovády na cukr hlativý v polarisovaném světle určiti dá. Zvláštního podotknutí zasluhuje *cukr kandysový*, jenž podle stupně čistoty žlutohnědý, žlutý aneb i bílý jest. *Kandys* obdrží se, když syrob, při rafinování cukru vytěžený, do dřevěné nádoby se dá, v které niti na příč nataženy jsou; pozvolným hraněním usazuje se cukr na niti a tvoří šikmé hranolovité tvary buď jen o čtyrech aneb také o šesti pobočných plochách, které v první případnosti kosočtverec, v druhé však podlouhlý šestiúhelník za příčný řez mají.

Třtinový cukr má hutnost 1·6, velmi sladkou chuť, rozpouští se lehko ve vodě, ale jen z těžka v líhu a při sekání nebo lámání v temnu světýlkuje. Dá se lehko v prášek proměniti, který však ve vodě za tutéž dobu v menším množství se rozpouští, než kdyby v kusech byl, při čemž také nepříjemné chuti a přičmoudlého zápachu nabývá. I z nasyceného roztoku se cukr vyhlacuje, ale tuto vlastnost ztrácí, jestli po delší čas byl vařen. Když cukr až na 160 stupňů se zahřeje, utaví se v čistou kapalinu, která se více nevyhraňuje

a proto, že dříve k ní často ječnou vodu přidávali, také *ječným cukrem* nazvána byla.

Jestli se cukr třtinový ještě dále, až na 210 i 220° zahřeje, pak zhnědne, nabubří a při ztrátě dvou podílů vody v černou dírkovitou hmotu se promění, která sluje *karamel* a ve vodě i v rozředěném líhu se rozpouští. Překročí-li se udané meze záhřevu, dává cukr obyčejné výrobky suché destilace, jako: uhlovodík, kysličník uhelnatý, kyselinu uhličitou a značný kus uhlu; neboť sestává třtinový cukr z 12 podílů uhlíku, 11 podílů vodíku a 11 podílů kyslíku. — Takový cukr, jaký se v třtině cukrové nalézá, ještě v mnohých jiných rostlinách jako v mrkvi, proskurníku (ybišku), v javoru cukrovém a zvláště v řepě cukrové (cukrovce neb cvikle) objeven byl a z posledních dvou se ho též u velkém množství na umělý spůsob dobývá. Jestiť upotřebení jeho velmi rozsáhlé; s pokrmy požit podporuje výživu těla, zvláště trávení a rozpouští hlen (sliz). Proto se přidává k rozličným lékům jako cukr ječný a kandys, který proti chraplavosti a slabému zánětu prsnímu známým prostředkem jest; podobně slouží voda cukrová za oblíbený nápoj chladivý.

Slazení rozličných jídel zvláště moučných jakož i pocukrování ovoce má tedy své podstatné příčiny; jen v přílišné hojnosti, zvláště v podobě rozličných, a nezřídka škodlivými neb těžce záživnými látkami porušených cukrovinek oslabuje žaludek, poněvadž bez přítomnosti vydatných kyselin dlouho kysání a trávení odporuje. To zdá se též býti příčinou, že v rostlinstvu řídčeji se vyskytuje než *cukr hroznový* (škrobový), jenž na 12 podílů uhlíku 12 p. vodíku a 12 p. kyslíku obsahuje; neboť většina rostlinných šťav na cukr bohatých drží v sobě též ustrojné kyseliny, v je-

jichž přítomnosti nově povstalý cukr třtinový do méně sladkého cukru hroznového přechází. Cukr hroznový povstává v rozsáhlé míře klíčením rostlin ze škrobu v dělohách uloženého, aby mladé rostlince na tak dlouho vydatnou potravou byl, pokud ji nové kořínky ještě vyživiti s to nejsou; sládneť obilné zrno, když klíčiti počne, jak nám každý sladovník dosvědčí, zasládnou i zemáky, jakmile v nich obsažený škrob ať klíčením ať mrazem v cukr se mění. Neb co do složení má škrob tytéž prvky jako cukr, ještě na 12 podílů uhlíku 10 podílů vodíku a 10 podílů kyslíku obsahuje. Za touž příčinou přechází také škrob některými přísadami v cukr jako na př. slinami v ústech našich, kde sousto dalším žvýkáním vždy více sládne, čímž o sobě nerozpustný škrob mouky, krup, rejže, hráchu, čočky a podobného vařiva v lehko rozpustný a mnohem strávitelnější cukr se obrací. Z toho vyplývá na druhé straně i potřeba důkladného kousání moučných jídel, aby totiž slinou dobře promíchána, lehko v cukr se měnila, jakož i důležitost povidel, zavařenin, salátů a mastnoty (tuků), v jichž přítomnosti proměna tato mnohem rychleji se děje. Kdo se již nepřesvědčil, že děti rády jedí buchty a koláče s povidly neb s ovocem a chleba s pomazánkou? Na základě předešlého poznáme nyní hlubší toho pudu příčinu. Jako v semeně rostlinném na zimu dobře uložený škrob s jara v cukr a tento na podzim zas ve škrob se proměňuje, podobně shledáváme ve škrobu a v tukovinách pro člověka i živočichy podstatné látky dýchavečné, z nichž pouhým přeložením prvků bezdusičný podíl žluče a z toho opět tuk se tvoří. Z toho dobře pochopitelno jest, jak obilím a výrobky jeho krmená zvířata škrob v cukr a tento konečně v tuk pro-

měňovati (tučněti!) mohou, jehož pak větší množství v nich se objeví, nežli v obilí škrobu obsaženo bylo. Když cukr, působením sliny ze škrobu povstalý spolu s krví do jater se dostal, zmizí dříve, než krev játry byla proběhla, a poskytuje tím složivo na utvoření bezdusičných látek ve žluči, z kterých se tuk vytvořuje. Husy, ježto větší množství potravy obdrží, než k dýchání potřebí mají, dostanou na svalech značné vrstvy tuku a zvětšená játra, která brzy v tučná játra se promění. Tuk, v lidském a v živočišném těle na takový spůsob povstalý, a nahromaděný, slouží bezprostředně jejich dychání, dávaje tu, jako při shoření, svým převáděním v uhličitou kyselinu a vodu lidem a živočichům potřebnau teplotu, při které jejich krev udržována býti musí, nemají-li na živobytí utrpěti. Velké rozšíření cukru v říši rostlinné dílem jako cukru třtinového v cukrovníku, v řepě cukrové (cvikle, buráku), v javoru cukrovém, v mrkvi a v rozličné zelenině, v sladkých šťavách květových, a dílem jako cukru hroznového v rozličném ovoci a v medu, jejž včely z rostlinných šťav připravují, svědčí nezvratně o nutnosti látky té pro člověka i pro býložravé živočišstvo, které zas hmotou i prací svého těla jemu slouží! — S pokračující zámožností a osvětou středních vrstev obyvatelstva evropského zmáhá se i roste také spotřeba cukru, kterou používání kávy a čaje místo někdejších polévek a jiných buď málo vydatných aneb tíže stravitelných pokrmů nejvíce podporovalo.

Největší množství cukru v Evropě potřebuje Anglicko, na němž postupování spotřeby jeho nejlépe ukázati můžeme. Hned r. 1840 připadlo tu více než 20 liber cukru na každého obyvatele. Tato velká spotřeba pochází od všeobecného blaho-

bytu a lepšího postavení, v jakém nižší vrstvy lidu se tam nalézají. V posledním století zvýšila se valně spotřeba cukru, ačkoli ne v takovém poměru jako spotřeba kávy. V r. 1710 potřebovalo se jen málo cukru v Anglii, totiž 20 milionů liber; přicházel takřka jenom na stoly boháčů. Čím větší obliby však dobyl sobě čaj v Anglicku, tím více potřebovalo se cukru; tak obnášela r. 1782 spotřeba cukru již 155 a r. 1828 na 352 mil. liber. Množství cukru by ještě větší bylo, kdyby na jeho dovozu velké clo nelpělo. Méně cukru připadá na jednu osobu za též doby ve Francouzsku, totiž $7^1/_2$ liber, z čehož $2^1/_2$ libry na cukr řepový odpočítati se musí. Za Jindřicha IV. byl v této zemi cukr ještě tak vzácný, že jako drahé koření pouze v lékárnách po uncích jej prodávali; nicméně přišlo již r. 1821 více než 5 liber cukru na osobu, kdežto v ubohém Rakousku a v Rusku spotřeba cukru ještě později — 2 libry nepřesahovala!

Z rostlin, které cukr u větším množství obsahují, staly se dosud kromě cukrovníku jenom dvě, jedna pro „Nový“, a druhá pro „Starý svět“ důležitými; jest to *javor cukrový* a *burák* (cviklav. V severní Americe roste hojně *javor cukrový*, jenž nyní také v anglických zahradách, na rozličné druhy javorů vůbec bohatých, nezřídka se pěstuje, ano i do střední Evropy (Německa ...) přivezen byl. Vyvinuje v dubnu před vyrážením listů poněkud visuté vrcholíky s huňatými stopečkami; po těchto květech objeví se teprv hluboce vřezané listy s přišpičatělými, tupozubými laloky, na podzim jako u jiných severoamerických stromů pěkné zčervenajíce. Javor cukrový dosahuje výšky 50 až 80 stop a poskytuje mimo to velmi tvrdé, hezky merhované dřevo. Sladká šťáva se dobývá z něho v březnu; průměrně dává 20 liber cukrové

šťávy jeho pouze jednu libru hlaceného cukru a 25 velkých stromů jest na centnýř javorového cukru potřebí, jenž nejvíce v krajinách od moře a od železné dráhy vzdálených dosud hojného upotřebení nalézá. V celku kryje se tím sotva více nežli osmý nebo devátý díl veškeré spotřeby cukru v severní Americe, který třtinovému nebezpečnou konkurenci proto dělati nemůže, ježto sladká šťáva javorová pouze $2^1/_2$ %, cukrovník naproti tomu 12 až 16% cukru obsahuje. Rozšíření jeho podporovala u velké míře lidumilná snaha kvekrů; neb tito nemohli nikterak se svým jemným svědomím uvesti v souhlas, aby požívali třtinového cukru, jenž krvavou prací otroků vyráběn jsa prostředečně k trvání a rozšiřování otroctví přispíval. Pátrajíce po nezávadném surrogatu nalezli konečně uspokojivou náhradu ve šťávě cukrového javoru, z které hranivý cukr vyvařovati mohli.

Mnohem nebezpečnějšího soka nalezla třtina cukrová v tak zvané cukrovce (řepě cukrové) neb cvikle (buráku) střední Evropy. Když cena třtinového cukru za doby námořní války mezi Anglickem a Francií značně byla vystoupla, shledal berlínský lučebník Marggraf r. 1747, že více našich domácích rostlin a mezi nimi zvláště cukrová řepa hlativý cukr obsahuje, jenž by s prospěchem z ní vyráběn býti mohl. Některé pokusy s malým množstvím řepy poštěstily se úplně, avšak náhlé uzavření míru v r. 1748 bylo příčinou, že se cukr třtinový opět lacinějším stal; tím byla pozornost od vynálezu tak nadějného odvrácena, jenž by až podnes valného rozšíření byl sotva došel, kdyby politické poměry nového podnětu nebyly k tomu zavdaly. Císař Napoleon I. pojal totiž r. 1805 sice obrovskou, ale nevykonatelnou

a nesvobodomyslnou myšlénku, každé rozsáhlejší spojení mezi Anglickem a Francií uzavřením veškerých přístavů evropské pevniny překaziti a obchod nebezpečného soupeře jedním rázem zničiti. Za tím účelem hleděl národům ujařmeným za důležitější osadní zboží, kterého jen svobodným obchodem bylo dosíci možná, poskytnouti aspoň jakousi náhradu evropskými výrobky. Proto činil vše, aby rolníky francouzské ku pěstování cukrovky přiměl a odměňoval lučebníky za nejlepší návody, jimiž by cukr z ní vyráběn a čištěn býti mohl. A hle! za pět let bylo již 200 cukrovarů ve Francii, které za rok více než za dva miliony liber cukru poskytovaly, což byl arci teprv 58. díl všeho, té doby ve Francouzsku spotřebovaného cukru. Když pak Napoleon I. hlavně příčiněním téhož Anglicka s trůnu svržen byl, nastaly cukrovarům následkem konkurrence s cukrem třtinovým ze západní Indie těžké časy a mnohému bylo skutečně zastaviti práci, kdežto jiné šťastně se udržely, poněvadž všech nových pomůcek a vynálezů jak mechanických tak i lučebních používajíce, návod svého vyrábění stále zdokonalovaly, tak že se konečně toto průmyslové odvětví přes všechny překážky po celé střední Evropě rozšířilo a za posledních 30 let v rolnickém i v průmyslovém ohledu veliké důležitosti nabylo. Vyskytují se ovšem dosud hospodáři, kteří vyrábění cukru z buráku za přirozený pokrok průmyslnictví státu prospěšného neuznávají, anobrž je za výsledek soustavy považují, která přirozenému pokroku velkého průmyslu prý na závadu jest; nicméně upříti se nedá, že rolnictví z onoho továrnictví značné výhody nabývá, zvláště pak malému hospodáři k dobrému zpeněžení jeho suroviny příležitost se podává, jenž mimo to při

akciových podnicích téhož druhu nemalého zisku dosahuje, že dále vůbec mnoho domácího lidu slušného výdělku stává se účastným a že konečně toho naditi se můžem, abychom upotřebením domácího výrobku od obtížného poplatku, cizině dosud k nemalé výhodě sloužícího, byli osvobozeni, ba sami nyní z toho těžili, co nás dříve každého roku část jmění národního stálo. Jak nyní poměry se vyvinuly a zajisté po delší čas ještě potrvají, osvědčilo se cukrovarnictví jako skutečný pramen užitku a slávy pro českou zem, ježto cukr *z české* řepy vyráběný již daleko za hranice, ano i do samé „Západní Indie“ se dováží a ve střední a severozápadní Evropě důležité místo v obchodě zaujal, kde mu *ryze česká* deklarace jakéhokoliv cukrovaru našeho před jinými výrobky k naší chloubě přednost zabezpečuje!

Čajovník.

I.

Kamkoliv na naší zemi, tom „slzavém údolí“, cestovatelé dosud přišli, všude shledali národy, kteří na zapuzení trampot a starostí svých buď opojného neb aspoň dráždivého nápoje používali. Kromě kávy přináleží k posledněji ším četné druhy čajů, z kterých tak zvaný „čaj čínský“ největšího rozšíření dosáhl, neboť je skoro u polovice lidstva oblíbeným nápojem. Jakkoli Evropa starou vzdělaností se honosí, přece neměla nikdy nápoje, jenž by v pravém smyslu mohl se jmenovati *národním*, jak se o čaji za posledního tisíciletí v Číně a v Žapanu tvrditi může Od „bohorodého“ císaře až k opovrženému chuďasovi hledá i nalézá každý

své útočiště v čaji, který za každého denního času a při každém jídle se požívá, každému hostu se podává a všude na ulicích i na cestách ke koupi se nabízí. Uměti čaj dobře připravovati a s vážnou slušností jím přisluhovati, náleží v Číně k dobrému vychování a je tam právě tak, jako u nás tancování, šermování a tělocvik, pro zámožnější třídy obyvatelstva důležitým předmětem učebným. Také u mnohých kočovných kmenů severní a střední Asie užívá se čaje u velké míře, který nejen slanou vodu stepní dělá pitelnou, ale i pro člověka, jenž na sychravém vzduchu před škodou tělesnou se uchrániti má, posilujícím a občerstvujícím nápojem jest. Podobné okolnosti, dotvrzuje J. F. Schouv, byly příčinou, že se také v Tybetu a v Nepalu mnoho čaje spotřebuje, aby totiž ku zažívání suché mouky ječné přispíval. I v Evropě a v Americe nabývá čaj každého roku větší důležitosti pro země severní tak, jako nám dosud oblíbenější káva pro krajiny jižní. — Co v obchodě čajem se nazývá, jsou vždy zelené listy nízkého a košatého kře, jenž doposud v Assamu a na jihozápadním pomezí čínské říše divoce roste, ano celé lesy tvoří. Dle prastaré pověsti byl také čajovník od kněží buddhových do Číny přinešen.

Sám sobě zůstaven dosahuje průměrně 10 až 12, výminečně i 30 stop výšky, ale při pěstování drží se jenom v takové vysokosti, jakou mají u nás meruzalky a srstky, aby co nejvíc větviček a listí měl a tyto s něho lehce trhati se daly. Krátkořapičné listy čajovníku jsou podlouhle kopinaté až eliptické neb téměř obvejčité, na konci obyčejně špičaté, málokdy tupé; na 5 neb 6 centimetrů délky přichází 2 až 6 centimetry šířky. Přidáme-li ještě, že na kraji pilovité a na povrchu lysé i hladké jsou, tedy obdržíme

tvar i podobu velmi protáhlých listů višňových. Květy, po jednom i četněji z listových úžlabíčků vynikající, mají barvu bílou, vůni příjemnou a skoro 3 centimetry v průměru; kalich je pěti- neb šestilupenný; koruna 6- až 9plátečná, tyčinek mnoho a kolem trojklané čnělky postavených. Po uzrání obsahuje tobolka v každém ze tří volných pouzder po jednom hnědém a lesklém semenu, které má velikost višňové pecky, podlouhle vejčitý tvar a u prostřed ostřejší strany žlutý pupek. Tvrdá semena ta mají nepříjemně hořkou chuť a jsou hlavní pomůckou při rozplemeňování čajovníku, který již od třetího roku hojného výtěžku na listech dávaje, za další tři léta se tak vysílí, že každý sedmý rok se podtíná, by z kořene mladé pruty vyháněl aneb i novým křížkem (sazenicí) se nahražuje. Sadům čajovníkovým se daří nejlépe v nižinách a na jižní straně pahorků blízko vody; mladé ze semen vypěstované křížky sázejí se tu v řadách do půdy vyhnojené a bedlivým střihaním k hojnému rozvětvení se vedou. Pěstováním, nejméně řečeno dvoutisíciletým, povstalo mnoho odrůd čajovníku, z kterých před zpytováním anglického rostlinopisce Roberta Fortuna ještě tři za samostatné druhy se považovaly a sice: 1. *čajovník zelený*, (Thea viridis L.), jenž má listy 3 až 5 palců dlouhé, široce kopinaté a vlnovitě pilovité, korunu osmi- až desítiplátečnou a plody kulaté; 2. *čajovník hnědý* (Th. bohea L.) s listy kratšími, téměř obvejčitými a plochými, jejichžto řapík na jedné straně spodiny hrbolek nese; květy má obyčejně šestilupenné a plody hruškovité; konečně 3. *čajovník přímovětvý* (Th. stricta Hayne) o větvích vzhůru přímo postavených, které listy užší a tužší vyvinují a menší květy nesou. — Není snad vy-

trvalé rostliny, která by co do podnebí čajovníku byla citlivější; nesmí ani příliš teplé ani chladné býti. Jestli se vezme ohled na *výhodné* pěstování čajovníku, nezbyde pro něj v Číně jenom pásmo mezi 23° a 31° (od Junanu až k Nankinku) a v Žapanu pásmo mezi 30° až 35° sev. š., které tedy za vlastní pásmo čajovníku považovati můžeme. Ovšem vydrží čajovník pod širým nebem v Číně ještě v krajinách od 15° až do 40° sev. š, ale vypěstované listí není tak dobré; čaj od Pekinku, z Tonkynu a z Kočinčíny nevyrovnal se dosud čaji z uvedeného pásma, kde kromě půdy ještě mnohověká zkušenost jeho zdar podporuje. V novější době byl čajovník ze Žapanu a Číny ovšem i do blízkých asiatských krajin, jako do Korey, Východní Indie (Bengalska) a na ostrovy Závu, Sumatru i Cejlon přenešen, ale na obchod světový nemá dosavadní výtěžek posledněji ších zemí ještě žádného vlivu. Naproti tomu nelze považovati přesazení čajovníku do jiných dílů světa kromě Asie, jako na půdu Ameriky, za zdařilé; neb ačkoli se mu jak v Brasilii tak i v Pensylvanii všechna péče věnovala, zůstal jeho list i pod rukou čínských sadařů hrubý a bez význačné i jemné vůně. Se stejným osudem potkal se čajovník, an dříve již do jižní Afriky, na ostrovy sv. Heleny a Madejru, ba i do samého Portugalska přesazen byl. Zůstane tedy pro hlavní trh na čaj vždy jenom ona krajina čínská předůležitou, kde již od starodávna znám jest a během času tak se rozšířil, že nyní každá vesnice svou čajovnu má. Dle zpráv čínských používal již ve 4. století po Kr. jistý čínský ministr čaje za nápoj; v 6. století radil prý jakýsi lékař samému císaři, aby proti bolení hlavy čaj pil; avšak na jisto vychází, že tam již v 8. století na vývoz čaje bylo položeno

clo. V Žapansku až na dobu naši udržela se zvláštní pověst o povstání čajovníku. Dle ní přišel buddhystický svatý, jmenem Darma, z Indie do Číny, aby tam své učení rozšiřoval. Chtěje ve svém poselství se posilniti a novému náboženství vážnost získati, učinil slib, že dnem i nocí na modlitbách trvati bude; ale spaní jej konečně přemohlo. Probudiv se uřezal si za pokání víčka s očí a zahodil je; avšak z nich povstala rostlina dosud neznámá, jejíž listy mu nejen k posile ale i k tomu sloužily, aby spánku lépe odolati mohl. Z té příčiny odporučil ji pak učeníkům svým co drahocenný prostředek. —

Patrno jest, že této pověsti hlavně co do působení čaje na nervovou soustavu člověka důležitost přičítati sluší; ale uvedený Darma jest osobou historickou a žil v 6. století po Kr.! — Že čajovník pro onu čínskou krajinu, která na 64.000 čtver. mil zaujímá, pravým jest požehnáním z následujících čísel vysvítá. Ještě před 100 lety přiváželo Anglicko z Číny málo více nad 4 miliony liber čaje do Evropy, jíž teprv r. 1559 Giovanni Battista Ramusis první zprávu o něm podal. Za první zem, kde čaj většího rozšíření tenkráte dosáhl považovati lze Hollandsko, které již r. 1610 za šalvěj si v Číně vyměňovalo čaj; r. 1636 byl čaj do Paříže přinešen, kde ho lékaři usilovně podporovali; r. 1661 dostal se do Anglicka, kde r. 1664 východoindická společnost za skvostný dar králi 2 libry čaje věnovala. Však již r. 1667 bylo z Anglicka 100 liber čaje na dovoz objednáno, kteréž množství (!) r. 1711 již na 140 000 liber, r. 1781 na $3^1/_2$ milionu liber a r. 1785 po snížení cla na 13 mil. lib. vzrostlo; r. 1801 bylo již víc nežli 23 mil. liber čaje přiveženo. Veliké clo na čaj, pro které i v samém Anglicku ještě před

málo lety (1834) čaj dvakrát tolik stál, jako v Amsterodámě aneb v Hamburku, bylo hned r. 1773 dne 18. prosince příčinou vzbouření v Bostoně, jež pak mělo pro Anglicko ztrátu Spojených obcí severoamerických za následek! — Po vyzdvižení samoprodeje východoindické společnosti bylo vždy více čaje potřebí; dle seznamu z r. 1853 bylo již 58 mil. liber čaje do Anglicka přiveženo, za nějž konsumenti 9 mil. liber šterl. zaplatili. Též doby dovezlo se ho do severní Ameriky 10 mil., do Německa 2 mil. a do Francie pouze $^1/_4$ mil. liber. R. 1856 přivezlo se ho jen po anglických lodích do Evropy již 86 mil liber, což nejen o tom svědčí, že se čaj vždy oblíbenějším stává, nýbrž i že se kromě Číny a Japanska největší množství čaje v Anglicku spotřebuje. Mimo Hollandany žádný národ si nenavykl požívání čaje v tak rozsáhlé míře, který učiněn byv heslem skoro všech spolků střídmosti („teatotaler" = samočajníci) upotřebení líhovin značně ztenčil; vypravujeť se, že i vojska anglická, na pochodu jsouce, kdykoliv jen trochu mohou, i za pozdějšího odpoledne zastavují se, aby především čaje si dopřáti mohla! — Kromě uvedených národů zalíbily sobě také zámožnější vrstvy obyvatelstva ruského čaj, který hned okolo polovice 17. století ruským poslanectvím po pevné zemi do Moskvy přinešen a r. 1674 již hojně požíván byl; nyní je Rusko vedle Anglicka a severní Ameriky největším konsumentem čaje a hned r. 1853 obnášel dovoz $6^1/_2$ mil. liber. — Vůbec má se za to, že roční výtěžek čaje toliko v samé Číně na 250 mil. liber se páčí, z kterých se na 100 mil. liber do ciziny vyváží; není tedy divu, že jižní krajiny čínské vzdor nejhnusnějšímu absolutismu vládnímu z velkého blahobytu se těší.

II.

Jakost čaje závisí kromě odrůdy čajovníku dílem od půdy a podnebí, jako u vína, dílem pak od času sbírání a od přípravy listů. Listy česají se tři- neb čtyřikrát za rok a sice ponejprv na konec měsíce února nebo z počátku března, po druhé v dubnu, dále v červnu, konečně v srpnu a to vždy za pěkného suchého počasí. Mladistvé listy prvního a nedorostlé z druhého česání dávají nejvydatnější a nejvonnější čaj; z 3. a 4. sbírání jsou již příliš hořké i tuhé a dávají proto mnohem slabší výtažek.

Kdyby listy sebe šťavnatějšími byly, přece dostávají význačnou vůni a příchuť svou teprva zvláštní přípravou, která je také pro delší uschování spůsobilými činí. Jen tak se dá vysvětliti, že na „Londynské výstavě světové“ 150 odrůd čaje vystaveno býti mohlo, ano že prý v Číně samé ještě mnohem větší počet odrůd rozeznávají. V obchodu se činí rozdíl hlavně mezi *čajem zeleným* a *hnědým* (*neb černým*), z nichž každý jiné přípravy požaduje.

Aby *čaj zelený* se obdržel, vezmou se listy šedozelené barvy a silně kořenné chuti, praží se na volném vzduchu opatrně a rychle nad ohněm tak, že se dají stáčeti, načež docela se usuší. Jak Seeman v Kantoně vlastníma očima viděl, barví Číňané tento druh čaje pro vývoz určeného na ten spůsob, že ke 20 librám přidávají lžíci sádrové moučky, lžíci kurkumového prášku a 2 až 3 lžíce indychu; čaj, kterého ale doma sami požívají, nebarví se a jest pak ovšem mnoho zdravější. Důležitější odrůdy zeleného čaje, jenž svraskavou chutí a silnou vůní se vyznamenává, jsou: 1. *čaj císařský* nebo *květinový*, nejlepší ze

všech odrůd, z listů nejmladších a nestáčených, nýbrž jenom do pevných, perlovitých kuliček barvy šedozelené lisovaný; zůstává bohužel ve své vlasti pro dvůr a velmože.

2. *Hyson*, z dužnatých listů 1—2 palce dlouhých a podél stáčených; jest výborný. Když byly k němu přidány vonné části jiné rostliny (chulan, oliva vonná), tedy sluje *chulanový* neb *šulangový*. Dobrý hyson dává slabě citronový a jasný nálev příjemné vůně. Tak zvaný *mladý hyson* (young-hyson) skládá se z velmi malých, jemných a kadeřavých listů, ježto v žlutozelené kuličky vůně fialkové stáčeny jsou.

3. *Čaj perlový* neb *prachový* (gunpowder thea) tvoří ještě menší a jemnější kuličky nežli hyson, z kterého se vybírá.

4. *Čaj tonkajský* (tunk-ke) má list žlutavý a široký, nedokonale stáčený, ale vůni silnou; poskytuje sice již tmavožlutý, ale ještě čistý nálev chuti poněkud pernější.

5. *Čaj singlový* neb *songlovy* zahrnuje odrůdy méně dobré; proto že obsahuje listy hnědožluté (barvy ušně: *skin*) jmenuje se také *skinovým* (kožovitým, hyson-skin). Listy jsou málo sbalované, skoro nevonné, chuti poněkud železité, ku kterým často i semena původní rostliny přimíchána jsou. Dává již nálev hnědožlutý a trochu kalný, čímž nevalnou cenu svou prozrazuje.

Připravování tak zvaného *černého* neb *hnědého* čaje, který má hnědou barvu a příjemnější chuť, jest poněkud obšírné. Listy natrhané rozloží se především na vzduchu, aby zavadly a změkly; na to se po několik minut praží a stáčejí, aby ještě vlhké po delší čas u volném přístupu vzduchu kysati se daly, čímž tmavé barvy a rozličné chuti nabývají; k závěrku se nad uhlím

dokonale usuší, pro vývoz ovšem více nežli když v zemi zůstati mají. V obchodu se rozeznávají následující odrůdy černého neb hnědého čaje: 1. *Souchong* aneb *karavanový č.*, z tenkých ale širších listů nežli jemu podobný „Kongo“, které z části na hrubo rozdrobeny jsou.

Z černých odrůd jest nejsilnější, dávaje nálev čistý a vonný, chuti přisladlé. Přichází k nám z Ruska a sluje proto i *ruským.*

2. *Peko*, z úhledných stříbročerných listů, ježto mají *bílé* (a jemné) *pýří* (*pak-ho*) na spůsob hedbáví po sobě; jsou to první opýřené pupeny listové z tříletých rostlin, které tuto ze všech nejváženější odrůdu poskytují. Nálev pravého peka je zlatožlutý, velmi příjemné chuti, jež poněkud na čerstvé ořechy lískové upomíná. Číňané mají zvyk, do čaje vůbec a do „peka“ obzvláště přidávati rozličné části vonných rostlin, jako listy čajové růže (Rosa Thea); jednoho druhu příbuzné kamelie (Camelia sasaqua), květy vonné olivy (Olea fragrans) a jednoho jasmínu (Jasminum Sambao). K takovým čajům vonným patří též *oranžový peko* z listů velmi jemných, které následkem přimíšení žlutých oranží dostaly vůni oranžovou; s následující odrůdou (kongo) smíšen byv, poskytuje Londýnským nad míru oblíbený „smíšený čaj“ (howqua mixture). *Asamský peko* obsahuje vedle svých trochu širších, ale kratších listů ještě listy jiných rostlin a nevyrovná se předešlému co do jemnosti, vůně a chuti.

3. *Kongo* má velmi krátký a tenký list barvy šedočerné; nálev je dosti jasný a vůně příjemné; naproti tomu dává *pou-chong* (paou-chung), složený z listů dlouhých, širokých a silně stáčených jakož i z jejich řapíků zelenavý nálev s vůní příjemnou, jako ambrovou.

4. Ještě menší ceny jest *bohea* (the-bou), pravá to směsice různorodých listů čajových barvy světlohnědé aneb zelenavé spolu se řapíky a prachem jejich. Poskytuje červenavý nálev chuti skoro dýmové a zanechává na dně tmavou usedlinu.

5. Pamětihodný je *čaj cihlový* (brick-tea, seald-tea), kterého se v Tybetu a v severní Číně v hojnosti užívá. Skládají ho ze zbytků rozličných odrůd zeleného i hnědého (černého) čaje (a prý ještě jiných rostlin), které vodou, ovčí a hovězí krví spojené jsouce, v podlouhlé tabulky se lisují a konečně v pekárně usuší. Jedna taková cihla váží as 1½ kilogramu a je tak pevná, že se z ní před upotřebením kusy buď kladivem aneb i nůžkami oddělovati musí.

Císař čínský dává tyto čajové tabulky neb cihly svému mongolskému vojsku na místo platu, což mělo za následek, že se čajových cihel ještě za naší doby u rozličných mongolských a kočovných kmenů severní Asie v obchodu místo peněz používá. Kmenové tito požívají cihlového čaje zároveň se solí, mlékem, máslem a (ječnou) moukou méně co nápoje, ale hojněji co každodenního pokrmu. — Ještě horší je tak zvaný *lžičaj* (lie-tea), který se již v samé Číně z drobtů a prachu čajového pomocí klovatiny (gummi), kořalky neb vody krevní a indychu připravuje a v malé kousky (zrna) spíká, by později do lacinějších odrůd čaje přimíšen byl. — To však nás přivádí na rozmanité padělky čaje, které požívání a rozšiřování jeho valně na újmu jsou. Průměrně se nejméně padělávají odrůdy černého čaje: souchong a kongo; z ostatních přicházejí někdy v obchodu čajové listy jednou již potřebované a pak zase na rychlo usušené neb za pomocí klovatiny, škrobové vody

na podobu původních listů čajových uvedené. Takového zboží se nám v hojnosti od Holland'anů dostává, kteří prvního počinku sami požívajíce, čaj pro druhý nálev za drahý peníz velkomyslně nám přepouštějí. Podobně odbírají menší kupci z větších domů — nejen anglických a ruských — takovýto jednou již upotřebený čaj a za svůdným příkladem průmyslných (?) Holland'anů k původnímu čaji ho přimichují aneb, když čaj v balíčkách prodávají, nahoru dobrý a ku spodu již potřebovaný čaj dávají. — Ještě r. 1843 bylo v Londýně osm továren, v kterých se již upotřebený čaj tak připravoval, aby měl podobu ještě nepotřebovaného! Počínání takové je sice podvodem, který však zdraví našemu neškodí, jak to bývá s jinými a bohužel dosti četnými padělky a opravami čaje, které nezřídka i jedovaté látky obsahují.

Uvedení platných důkazů vyžaduje v takových případnostech obyčejně použití drobnohledu a vědomostí lučebních: ale cvičené oko a jemná chuť dovedou na kratší cestě o tom zprávu dáti, jaké zboží k nálevu sloužilo. — I bez padělání trpí nemálo čaj sám o sobě, jako každá sušená rostlina, pouhým ležením na své dobrotě, třeba se před vlhkostí chránil, ježto časem vonné silice z něj prchají a když se mimo to na denním světle ponechává, také na barvě ztrácí, kterou mu pak nezřídka jedovatými látkami (olovnatými, měďnatými .... solmi) opět zaopatřiti usilují. Mnohem hůře jest, když také vlhkost k němu přístup má, jak tomu v prostornějších skladech bývá, aneb na dlouhé cestě po moři se stává, kde vlhký vzduch i skrze bedny k němu se dostane Z toho plynou dvě důležitá pravidla: předně, že tak zvaný karavanový čaj, který po zemi pevné k nám přichází, vždycky poměrně lepší a silnější jest a pak

že čaj pro malou potřebu nejlepe se zachová, když se dá na temné místo v dobře vyčištěných lahvích se zátkou přiléhající, která, pakli korková jest, na delší dobu raději pryskyřicí se potáhne, aby pro výpary neprostupnou byla.

III.

Lučební rozbor čaje ukazuje podobné složení jako káva, zvláště co se tkne sloučenin, které hlavně na nervy působí; ale takových je v čaji mnohem větší množství nežli v kávě, od čehož pochodí, že při praktickém upotřebení čaje tolik bráti se nesmí co kávy, jestli se má docíliti stejného stupně rozčilení. Sem náleží především tak zvaná *čajovina* (thein), která podobně jako kávovina (kafein) dusičnatá jest a ve spojení se zvláštní *čajovou silicí* známé účinky narkotické podmiňuje; čaj zelený, na tuto silici bohatší, také mnohem silněji působí, zvlášť na lidi málo zvyklé čaji aneb, jak se praví, „slabými nervy“ obdařené; ano zkušenost ukázala, že osoby takové, když po delší dobu s čajem co dělati měly a výpary z něho do sebe dýchati musely, nezřídka ochrnutím utrpěly. Takový stav se dá u mnohých zvířat již nesilným nálevem zeleného čaje (2 až 4 loty) vyvolati. Závrať a bolení hlavy, jimž osoby v čaji sobě příliš libující podrobeny jsou, připisují se hlavně omamující (narkotické) síle oné čajové silice. Jako třetí z důležitých sloučenin sluší podotknouti *třísloviny*, které čaj a zvláště zelený mnohem více obsahuje nežli káva; od ní pochází ona svraskavá chuť, kterou spolu s tmavější barvou nálev jeho prozrazuje, když se vařící voda — proti předpisu — na listech po více než

osm minut státi nechala. Zelený čaj se může napřed i spařiti, totiž na velmi krátkou dobu horkou vodou politi, jež pak se odstraní, aby se od nepříslušných barvidel očistil, kterými obyčejně vylíčen jest; pak se teprv učiní dle předpisu nálev. Naproti tomu by takové předběžné spaření černého čaje bylo zajisté škodlivým a sice jak v ohledu na vůni tak i co do síly skutečného nálevu. Předešlým se též vysvětluje, proč ku každému novému nálevu jiné listí se dáti má jakož i že není dobře, k listům již dříve potřebovaným a snad ještě mokrým čerstvého čaje přidati, aby se prý nálev — arci jenom na újmu své dobroty — sesílil. Je-li samovar (přístroj ku připravování čaje) studený, může se napřed, než listí do něho se dá, horkou vodou vypláknouti, aby se při následujícím nálevu teplota vařící vody přílišně nesnížila, sic pak není s sto, dostatečné množství látek za tu krátkou dobu (7 až 8 minut) rozpustiti; také se nedává z počátku ihned ono množství vařící vody, jehožby dle počtu šálků (neb osob) zapotřebí se uznalo, nýbrž jen tolik, coby na onen částku pokrytí listů dostačilo, (*čajová essence*), načež teprv s potřebu vody se přidá. Ostatně má jakost vody velký vliv na příchuť nálevu, jenž tím lepší jest, čím jemnější (sladší) a čistější voda se vzala a čím lépe se podařilo, vodu v tom okamžení vyliti na čaj, když právě do varu přišla; neb jestli se voda již déle vařila, obdrží nálev zemovitou a mdlou příchuť.

V Číně a v Japanu pijí nálev čajový bez jakýchkoli přídavků; ale v Evropě a v Americe panuje obyčej, nálev aspoň osladiti aneb dle chuti něco smetany a rumu, též červeného vína, rozličného koření jako vanilky, skořice atd. přičiniti, kteryžto zvyk až dosud v krajinách při

jižním pomezí čínském se zachovává, kde ještě jiných látek, jako mandlí, pepře betelového, kardamomu aneb i soli, sody, másla a mouky přidávají; ano mnozí národové asiatští berou k čaji na místo sladké vody rapu (vodu solnou), jížto se ovšem více dusičnatých látek rozpouští, ale na chuti — aspoň dle našeho úsudku — nezíská. Ba neschází ani takových, kteří nálevem pohrdajíce, toliko listů se žluklým máslem požívají aneb konečně, jak na jihoamerickém pobřeží se poznalo, zprvu nálev vypijí a pak listy snědí; — způsob ovšem nejvydatnější! — „Od jedněch s nadšením vychvalován, ježto ne vždycky pravdivým se osvědčilo, od druhých naproti tomu v slepém rozhořčení kaceřován, byl čaj konečně co do svých účinků vedle kávy umístěn.“ Jako všechny potraviny, má také čaj své dobré i špatné vlastnosti — obyčejně dle toho, v jakém se požívá množství neb jaká jest povaha tělesná u osoby, která v něm zálibu má.

Na spůsob horkých nápojů vůbec, i takových, ježto neobsahují žádného zvláštního dráždidla, spůsobuje také čaj u seslabených pocit zdánlivé posily a větší schopnost k vegetativním i živočišným pohybům, jakousi novou ráznost, která zrychleným žilobitím se osvědčuje a často povážlivým potem končí. Ale podráždění takové jen překrátký čas potrvá; za několik minut, za čtvrt, aneb za půl hodiny se utiší a tělo upadne zas do ještě větší slabosti než prvé. Úkaz tento spočívá na pouhém sdělení teploty co jediné příčině v oněch nápojích, která jen okamžité rozdráždění vyvoditi může. „Jakmile požijeme horkého nálevu čajového,“ praví Rambosson, „tedy pocítíme napřed ten samý účinek, jaký má vůbec každý horký nápoj v našem těle za následek; ale brzy objeví

se úkazy, jenom čaji vlastní, totiž rozčilení, po více hodin trvající a místo seslabení, které dle svrchu vytknutého u jiných horkých nápojů se dostaví, jakýs pocit blaha i posily, podobný tomu, jejž nápoje líhové, jako víno, grog nebo pivo v těle vzbuzují.

Na to se vyskytnou známky nervového rozčilení, totiž větší pohyblivost a značná chápavost smyslů, šťastné rozpoložení ku pracím duševným i tělesným a pravidelnější rozdělení živočišné teploty. Jestli nálev čaje, zvláště zeleného velmi nasycený (silný) byl, tedy se objeví za nějaký čas po jeho požití nepravidelnosti v nervové soustavě jako zívavost, dráždění a štípání v žaludku, tlučení srdce, slabé třesení údů, pocit sklíčenosti ve spáncích a jistá náchylnost ke truchlivosti; když pak se tyto výjevy ztratily, pozůstane dosti citelná slabost jakož často nepohodlný pocit malomocnosti, mdloby ano i ztuhlosti. Takové příhody pozorují se zvláště u osob, které málokdy zeleného čaje požívají a mizí postupně, jakmile na tento nápoj uvykly. Námořníci, kteří vedle beden s čerstvým čajem, zvláště zeleným, spávají aneb po více let při zaobalování čaje sloužili, nejednou již onemocněli následkem vdychání silně omamujících výparů jeho.

Černý (hnědý) čaj neomamuje tak silně a platí vůbec za zdravější; také dělá jen velmi zřídka roztržité spaní, jak tomu bývá po čaji zeleném, když se ho na večer požije, i u takových osob, ježto na lačný život jej pijí. Z té příčiny slouží prospěšně k nálevu čajovému smíšenina zeleného a černého listí v proměnlivém poměru.

IV.

Čaj jest nápoj, kterého nejen s velkou rozkoší ale i s patrným užitkem požívati se může. O jeho prospěšném vlivu na zažívání nikterak pochybovati nelze a málo bude osob, u kterých by účinek tento se nejevil. Zvláště pro velké jedlíky jest požívání čaje takřka nutností, poněvadž jen za tou podmínkou bez nebezpečenství pro zdraví velké množství jídel ztráviti mohou. Svraštělost silného nálevu čaje zeleného může sice lehko zácpu a výtržnost u trávení za následek míti, ale přiochablosti slizné blány žaludkové jest čaj vůbec nad míru prospěšný. Není prostředku dietetického, jenž by žaludku těžkou práci po vydatnějším jídle a po hostině tak účinlivě ulehčoval aneb po noci probdělé liknavost jeho obmezoval; zde jakož i po velkém tělesném neb duševním namáhání má dobrý čaj skutečně léčivou a posilující moc do sebe, která v obecném životě dosud příliš málo známa jest. I v jiných okolnostech může čaj u lidí jemu nezvyklých za lík sloužiti; tak jest velmi příhodným při běhavce, která choleru doprovází aneb po zápalných nemocech ráda potrvá; zde však potřebí jest prodloužiti čas nálevu, aby voda i svraskový prvek rozpustiti mohla, jejž listy velmi zvolna vydávají. Považujem-li čaj za prostředek, jenž na pot žene, tedy má před jinými ten velký užitek, že po sobě žádné slabosti nezanechává, které vyhnouti se mnohdykráte potřebí jest. V novější době bylo vícekráte na to upozorněno, že užívání čaje obyvatele bažinatých krajin před škodlivým vlivem nezdravého podnebí chrání, že podobně v stavu jest, dělníkům v bažinatých polích rýžových před nemocmi záštity poskytovati, kterými by jinak velice trpěli. Snad

se dá s tím známá zkušenost ve spojení přivesti, dle které požívání čaje, zvláště u takových národů v nadobyčejnou oblibu vešlo, kteří obývají vlhké a studené země jako na př. Angličané, Holanďané a Severoameričané. Každý, kdo jednou řádně promoknuv zimou trpěl, sám na sobě zakusil oblažující vliv dobrého nálevu čajového na tělo i na ducha!

Lidé, kteří zneužívají radostí velké tabule zvláště pak líhových nápojů, ztrácejí konečně schopnost ku trávení a přece stává se jim rozčilenost, jíž byli navykli, jakousi potřebou; neb jestli jeden den nepijí, upadávají v trudnomyslnost, v nechuť k živobytí a v takovou skleslost sil, která by nebyla bez nebezpečenství, kdyby se jim ku pomoci nepřispělo. V této případnosti jest upotřebení čaje prostředkem jedině spasitelným; neb čaj povzbudí soustavu nervovou, dodá jí ráznosti, zaplaší smutnost i těžkomyslnost a uvede osoby jemu nezvyklé v příjemnější a o mnoho méně pohoršlivý stav nežli jest opilství.

Tento drahocenný nápoj dovoluje takovým churavcům pozvolna líhovin se zdržovati a vrací žaludku jeho travicí moc. Kromě toho jest mnohem méně obávati se zneužívání čaje nežli nápojů kvašených. Na takový spůsob stal se čaj v Anglicku heslem všech spolků střídmosti, kterých členové samočajníky (teetotaler) se nazývajíce veškerých druhů líhovin se odříkají.

Nemalou důležitost má konečně čaj tak jako káva pro život společenský; neboť kávovině podobná čajovina podrážďuje žíly a nervy k větší činnosti a tím s to jest, mozek a unavenou soustavu nervovou k novému životu vzkřísiti. Po mírném požitku čaje zmizí ospalost a unavenost, aby na místo nich živá veselost a pohyblivost

ducha se objevila, která stejně vítána jest i v kruzích společenských i v osamělé komnatě pilného učence. Moleschott praví tu, kde účinky čaje ve své „Fysiologii potravin“ líčí, velmi dobře, že síla obdržené dojmy spracovati požitím čaje se zvyšuje a že pozornost vzdor větší živosti a pohyblivosti u přemýšlení lehčeji nějakým předmětem se poutá. „Vyskytne se pocit blahosti a čilé bodrosti a všechna tvořivá činnost mozku nabyde vzletu, jenž při větším shromáždění a určitě obmezené pozornosti ducha tak lehko v honitbu na myšlénky se nezvrhne. Když se lidé vzdělaní u čaje shromáždí, vedou pravidelné, uspořádané rozmluvy, jimiž předmět hlouběji vyzpytovati se snaží a sami za pomocí veselého naladění, jaké čaj spůsobil, lehčeji než jindy ku zdárnému výsledku přicházejí.“

Komu by na základě předešlého bylo ještě nápadným aneb nesrozumitelným, že čaj v novější době výbornou pomůckou pro mnohé společnosti (čajové) státi se mohl, aby rozmluva vždy živou a duch stále čilým se udržel, bez čeho každý společenský život nebo zábyv na dlouhou chvíli zahyne nebo v ní brzy uvázne? Porovnáme-li pak dále účinky čaje s působením kávy na soustavu nervovou, tuť nám také vysvitne, proč vlastně čaj Angličanům tak nezbytným se stal, kdežto ve Francii proti kávě žádné pevnější půdy nabyti nemůže; jestiť káva přiměřenější povaze národa francouzského, jenž bohatou obrazností nadán, živé těkavosti a povrchní, ač nezřídka vtipné spojivosti myšlének rád se oddává, co zatím čaj hloubavému a méně dojemlivému Angličanovi přemýšlení ulehčuje, větší pohyblivost u spracování dojmů a spojování myšlének zabezpečuje a takřka nevyčerpatelným zdrojem onoho nepřekonatelného

humoru jest, kterým tento národ nade všecky ostatní vyniká.

Naproti tomu zapříti se nedá, že nemírné požívání čaje tak jako kávy své zlé následky má. Jak Číňanky, tak Angličanky a Holandanky trpí na neduhy žaludkové a mnohé jiné choroby, které hojnějšímu požívání čaje připisují. Naduživání silného čaje dělá barvu obličeje žlutavou, zelenavou a olověnou, zuby černé a vyvstalé, tak že brzy vypadají; vysiluje tělo a před časem jeho síly stráví; spůsobuje závrať a třesení údů zvláště u osob seslabených, které jím ještě více zemdlí. Avšak to všecko platí jen o nemírném užívání, čaje, kterého se každý lehce vystříhati může; blahodárné účinky jeho tím nikterak zastříti nechceme, neboť se příliš patrně jeví u takových osob, jež mnoho seděti musí, silného a lenivého těla jsou aneb mnoho jedí, zvláště potravy tučné a těžko záživné. Čaj probuzuje lidi ospalé a povznáší jejich mysl. Střídmé požívání jeho dodává člověku vůbec jemnosti jak v ohledu fysickém tak i v duševním, směřuje k hlubokosti myšlének a k něžnosti citů, ale učinil by také ducha roztržitého a snivého, kdyby jeho vliv jinou potravou opět zmírňován a napravován nebyl!

Hašiš a konopě.

Jednoletá rostlina, která se nyní pod názvem *užitečná konopě* v Čechách, na Moravě, v Uhersku, v Polsku, v jižním Rusku a v jihozápadním Německu zdárně pěstuje, pochází z Persie, odkud se do Egypta dostala, jenž nejednou Peršany co vítěze na své půdě viděl. Zdá se pak, že to byl Pythagoras, an ji z této požehnané země

do Řecka přinesl, ještě před tímto mudrcem Řekové upotřebení konopě neznali. Avšak již Herodot udává, že konopě v jižní Scythii při Černém moři divoce roste a Marschall z Bieberstein nalezl ji co takovou ještě v Taurii. Skutečně vyrábí Rusko té doby nejlepší druhy a největší množství konopě a má také nejbohatší trhy na ten výrobek, jehožto hned r. 1799 více nežli 600.000 centnýřů přes Petrohrad vyváželo! Na základě toho jest pravdě podobno, že aspoň východní Slované tuto rostlinu přes Egypt a Řecko neobdrželi, nýbrž jenom dále pěstovali, co jim domácí půda v původní vlasti jejich tam „za třemi řekami“ sama do rukou dávala. — Hranatá, obyčejně 2 až 5, málokdy 7 neb 8 stop vysoká lodyha konopě nese kopinaté, na obou koncích přišpičatělé a hrubě pilovité lístky, jež po 5 až 9 na společných řapíkách v *prstitě složené* listy spojovány jsou.

Dle květů rozeznává se *konopě poskonná*, mající na konci lodyh v jednoduchých neb složených klasech uspořádané květy s pětidílným okvětím a s pěti tyčinkami bez pestíku, a *konopě hlavatá* s různými květy v úžlabičkách listů, které v okvětí srostlolupeném toliko dvoučnělkový pestík obsahujíce, ve dvouchlopňový oříšek *(semenec)* dozrávají. Za touto příčinou počítají rostlinopisci konopi k rostlinám *dvoudomým*, u kterých vždycky pel z jednoho (prášníkového neb *samčího*) jednotníka na druhý (pestíkový neb *samičí*) přecházeti musí, aby takovým zúrodněním pestíku plody se vyvinouti mohly. Pestíkové rostliny neposkytují tedy bez prášníkových žádného plodu; nutno jest, aby na témže poli obojí způsoba rostliny pěstována byla.

Vlákna (lýko) z lodych poskonných, jež brzy

po květu se vytrhají, mnoho jemnější tkaninu dávají nežli hrubá vlákna z hlavatých lodyh, která více na šňůry, provazy, lana i plachty se hodí. Na základě zaručených zpráv se může tvrditi, že hned staří Massiliané zmíněnou rostlinu z Řecka do jižního Francouzska přenesli, nebo syrakuský Hiero dostával konopě na provazy — dle svědectví Athenaeova — od řeky Rhodanu (Róny).

Ačkoli přede všemi zvláště (francouzský) kraj Berri od starodávna konopěmi slynul a Plinius o předním jeho městě (Bourges) uvádí, že v jeho okolí nejlepší konopě rostou, k vyrábění velikého množství plátna sloužíce: zdá se vzdor tomu býti pravdivým, že ještě za časů krále Jindřicha II. (v 16. století) dosti zřídka na jemnější tkaniny jich upotřebeno bylo; neboť jako zvláštnost udávají z té doby, že Kateřina z Medici z konopěného plátna — dvě košile měla!

Olej ze semence tlačený takového upotřebení v barvířství a k osvětlování jako lněný a makový dovoluje, nicméně oslepnou ptáci, když je dlouho a výhradně semencem do syta krmíme, a pocházejí na úbytu. Obsahuje rostlina celá, zvláště pak listí cosi omamujícího, jak po silném a nepříjemném zápachu souditi lze; a prodlévaje po delší dobu na poli konopěném, zvláště při trhání poskonných jednotníků, dostává člověk z výparů svěží konopěné nati nezřídka silné bolení hlavy, ano i závrať. Mnohem vydatněji působí v ohledu tom jedna odrůda konopě, která ve Východní Indii a v celé polední Asii pod jmenem *konopě indické* neb *hašiše* veleznáma jest; neboť účinlivý prvek její poskytuje obyvatelům jižní Asie, severní až jižní Afriky základní složivo rozličných, silně opojujících prostředků, jimž 200, ba 300 milionů lidí takřka otrocky podrobeno jest.

Ohledáme-li rostlinu tu na původních stanovištích, zvláště v Indii, tedy se nám zdá, jakobychom konopi z hubené půdy před sebou měli, která pětilupené květy a vstřícné listy majíc, na tři stopy vysoká, u spodiny rozvětvena jest, ale žádných užitečných vláken v sobě nedrží! Za to spůsobují čerstvé listy její s tabákem kouřené, ono vysilující a zdraví velmi nebezpečné opojení, které tím slabší jest, čím více listy již vyschly; také jich užívají ku připravování nápoje, pivu podobného, jenž příliš prudce působí, než aby nebyl nebezpečným. Již o naší konopi známo jest, že výtěžek z listí uvnitř jako opium působí, ačkoliv obraznost u větší míře nepodněcuje, poněvadž enom nepatrné množství oné prudké pryskyřice v sobě drží, na které se vůbec celý účinek konopě zakládá. Naproti tomu vyvinuje konopě indická v podnebí, kde horké paprsky sluneční tabák ušlechťují a v máku opium k uzrání přivádějí, tolik oné látky omamující, že samovolně z květů, listů a z mladých větviček v dosti značné míře se prýští a lehko sbírati se dá.

Lepší druh pryskyřice sluje *momie*, špatnější, méně čistý ale *churrus* neb *kirs*, jenž u Heratu nejlépe se daří. Obojí druh pryskyřice má pronikavou vůni, která ohřátím ještě silněji a perněji se uvolňuje, pak slabě palčivou, nahořklou a balzámickou chuť má. Tato pryskyřice je vlastní podstatou *hašiše*, který se z listů a květů konopě za pomocí vody a nového másla připravuje a z opojujících prostředků nejvíce a snad i nejdéle rozšířen jest; neboť již Herodot praví o Skytech, že se jím opíjeli.

Aby z konopě *hašiš* neb *molak* (což po arabsku tolik co konopě znamená) obdrželi, dají čerstvé listy a květy její vařiti, načež jisté množství no-

vého másla příčiní. Po delším odpařování nabyde odvar povahy syrobu a skrze plátno se procedí. Mastnota, jíž na ten spůsob se dosáhne, opatřena jest účinlivým prvkem konopě a jest barvy zelenavé. Tento výtažek, jehož nikdy o sobě nepožívají, poněvadž tak hnusnou chutí od požitku odstrašuje, slove *výtažkem tuhým* a slouží ku připravování rozličných lektvařů, těst (past) a mandlovinek, jež růžovou neb jasmínovou essencí vonnými dělají, aby se odporný zápach výtažku původního zakryl; také se nešetří rozličného koření a sladkých šťáv. Pro svou umělost v připravování hášišových cukrovinek, rosolů a zmrzlin jsou zvláště Maureskové v Alžírsku na slovo vzatí. Nemá-li se ale hašiš jísti, anobrž jenom kouřiti, netřeba takových příprav a přídavků. Kdežto účinek rostliny sušené velmi pomíjející jest, krátký čas po žni velmi rychlý a prudký, ale čím později, tím slabší, podrží rozličné preparáty hašišové kolik let svou — „čarovnou sílu.“ Nejhojněji užívaný lektvař nazývá se po arabsku *davamesk.* — Opojení hašišové uvrhne člověka v jisté vytržení, které opiovému podobno jest. Lidem do snivého blouznění, jaké hašiš vytvořuje, upadnuvším zdá se vůbec, jakoby požívali obyčejných předmětů svého přání a kochali se v blaženosti, jejíž dosažení ovšem málo stojí, avšak přehojné užívání ústrojenstvu škodí, přivádějíc neomylně za sebou úbytě a smrt. Působení hašiše není při té samé dávce u všech stejné, nýbrž může podle osobnosti velmi rozličné účinky co do síly za následek míti.

Jsouť osoby, které snesou ještě dávky, po jakých by se u jiných velmi silné účinky dostavily. Při tom jest velmi zajímavo, že člověk tyto účinky při jisté vůli asi na ten spůsob zmírniti

ano i zadržeti může, jakým nával zlosti se opanovati dá. Má-li se plná moc hašiše poznati, jest potřebí, na lačný žaludek aneb teprv několik hodin po jídle ho užiti.

Na základě udání rozličných spisovatelů ze staré doby domnívají se mnozí, že působení této látky již za prastarých dob známo bylo. Tak vypravuje Diodor ze Sicilie, že Egypčané rozličných svědectví o pobytu Homerově v zemi jejich uváděli, poukazujíce zejmena na onen obveselující nápoj, který Helena dala Telemachovi u Menela-a, by na své nehody zapomněl. *Nepenthes*, o kterém básník praví, že Helena od Polymnesta jej obdržela, není bez pochyby nic jiného, nežli slovutný prostředek užívaný od žen v městě Diospolis, kterým prý v stavu byly, starosti a zármutek zapuditi. Spůsob, jakým některá knížata v Libanu hašiše za středověku používali, má v skutku něco divotvorného do sebe.

Náčelník horský („Starosta z hor“) vychovával mladý lid, který sobě z nejsilnějších obyvatelů své krajiny byl vybral, aby z něho slepé vykonavatele svých barbarských zámyslů, zvláště vražd knížecích, učinil. Při tomto vychovávání hledělo se k tomu, přesvědčiti mladíky, že poslouchajíce na slepo rozkazům vůdcovým, pojistí sobě na onom světě požívání všech rozkoší, které byly s sto, za živa jejich smyslům lahoditi. Kníže ten dal založiti u svého paláce rozkošné zahrady; v besídkách vším okrášlených, co skvostného přepych asiatský sobě vymysliti může, bydlely mladé krásky, věnované pouze rozkoším těch, pro které čarovné ty příbytky určeny byly. Do těchto tajuplných místností dávali knížata oné sekty arabské, v 11. století založené, která za bezprostřední potomky *Ismaele*, vnuka chalifa

Ali-ho, a proto za pravé dědice chalifatu se považovala, čas od času oné mladíky uvesti, z nichž učiniti chtěli slepé nástroje vůle své, pravé to *Ismaelity*! — Především poskytlo se jim hašiše, kterým v tak hluboký spánek pohrouženi byli, že jim na jistou dobu nebylo lze užívati smyslů svých; v takovém stavu je pak do oněch kouzelných besídek přenesli. Probouzející-se uvrhovalo všecko, co tu na jejich zrak i sluch působilo, v unešení, které ducha vší vlády zbavilo. Fanatická oddanost, jakou knížata ismaelská na takový spůsob svým podřízeným za pomocí hašiše a čarovných zahrad vštípila, neustoupila před žádnou obtíží, ani obětí; pouhé naznačení vůle pánovy dostačilo a *Hašišim* (jak Ismaelity pro užívání hašiše nazývali) nebyl by se rozpakoval, skočiti s věže, vrhnouti se do plamenů aneb dýku do srdce si vraziti.

Název *assassin*, který přetvořením u Francouzů ze jmena *Hašišin* povstal, znamená jim dosud zákeřníka neb vraha, ješto *vyvolenci* „Starosty z hor“ (Šeikh al Gebel“) na pokynutí jeho každou vraždu bez rozpaků vykonali a když postižení byli, každému trýznění vzdorovali. Hned od prvního křižáckého tažení (r. 1096 až 1099) byli přívrženci onoho fanatického, mohamedánským prorokem *Hassanem* založeného „řádu“ postrachem křesťanů i Saracenů a bydlíce v nepřístupných tvrzích a hradech hornaté Syrie i Parthie odolali veškerým nájezdům Seldšuků. — Všechny sekty Ismaelitů, od Turkestanu až k Pyrenejím rozšířeny byvše, měly sice své tajné učení, svá posvěcení, rozličné stupně a prostopášné hody, avšak u žádné nevedla bohatá kořist za živobytí a naděje na blaženost v ráji smyslném k takovým odvážlivým činům a k takovému sebezapření jako

u Assassinů. — Upotřebení hašiše jest až dosud jedna z nejvydatnějších příčin zvrhlosti oněch národů, kteří to neštěstí měli, jemu se oddati, neboť probuzuje nejhanebnější vášně a poskytuje všem nezřízenostem obraznosti nové potravy. Účinek hašiše přechází bezprostředně na mozek, způsobuje zvláštní zanícení a uvrhuje toho, jenž pravidelně ho užívá, do stavu okamžitého blouznění. Nejvyšší soudní dvůr v Cařihradě učinil v tom ohledu předůležité usnešení, které sultan také potvrdil, a sice by příště prodej hašiše nejen obchodníkům s léky ale i všem těm zakázán byl, kteří lékárníky nejsou a že budoucně povoleno není, v kavárnách jej kouřiti. Lékárníci sami nesmí hašiš jinak vydávati leč jako lík a na předpis lékařův.

Poznavše takto drahou cenu, za kterou mnozí národové teplých krajin starého světa krásný přelud kupují, tážeme se především, zda-li upotřebení takovýchto a podobných prostředků na nějaké stránce přirozenosti lidské založeno jest, aneb zdaž hluboké poklesnutí oněch národů bez omluvy odsouzeno býti zasluhuje. Jestli z takového stanoviska vůbec národy co do spůsobu jejich živobytí zkoumáme, tedy nás tajno nebude, že člověk vydatné pomoci proti nemilým a trapným chvílím získati chtěje, ve všech pásmech a podnebích zeměkoule k jistým prostředkům své útočiště béře, kterých pak rozličným spůsobem z přírodních darů sobě vydobývá. Nejprvé jsou to nápoje kvašením povstalé, jakých valná část lidstva k tomu cíli používá, by časem veselejšího a vůbec příjemnějšího rozpoložení mysli nabyla nebo za jejich spolupůsobení suchopárných a obtížných myšlének jakož i duchamorných svízelů a trampot na jistou dobu se zbavila. Jakkoli jsou cesty národů k dosa-

žení těchto mysl obveselujících nápojů velmi rozličné, přec jest účinlivá část opojného výrobku vždycky tatáž, totiž *líh*. Avšak tento „lamstarosti“ nepostačuje obyvatelům horkého pásma; neb jsouce zvyklí na předráždění smyslů a sil tělesných, jaké podnebí, tělo jejich stále rozčilující s sebou přináší, nepřestávají na opojení líhovém, které příliš mírných radostí smyslných jim poskytuje, anobrž hledíce klamný tento smyslů záchvat až na nejvyšší stupeň sesíliti, používají látek mnohem strašnějších. Jsou to *látky narkotické* neb *omamující*, v ohledu na prudkost účinků velmi nestejné a žádného společného prvku nemající. Kromě opia nabyl tu hašiš nejvalnějšího rozšíření.

Na účinky hašiše můžem již uzavírati z významných příznaků, jež obdržel churrus (kirs) ve Východní Indii; sluje tam „rozmnožovatel vyražení, buditel žádostí, tmel přátelství a původce smíchu.“ — Dle zkušenosti lékařů anglických podporuje prý mírné upotřebení hašiše chuť k jídlu a udržuje ducha při dobrém rozmaru, kdežto v přílišném množství požit, zvláštní spůsob blouznění a ztuhnutí (zmrtvělost) těla za následek má. Působení to z více příčin pamětihodným jest. Dáme-li totiž jednotlivým údům u vysokém stupni hašišem opojeného jakoukoliv polohu těla, tedy shledáme k nemalému podivení, že v této poloze, jakoby z vosku byly, setrvají! — A přec necítí člověk, na němž takové pokusy provádíme, ani toho nejmenšího.

Týž účinek pryskyřice konopné vysvětlí nám také ony divy a báječné kousky, jež fakýři a jiní fanatikové náboženství v pravlasti hašiše, Indii, provádějí. Zároveň poznáváme, jak i tu některé kasty, chtíce z mozolů pracujících tříd pohodlně týti, s velikou chytrostí několika přírodních vědo-

mostí používají, aby sobě u nevědomého davu neobmezenou pojistili vážnost a zabezpečili jeho užitečnou poddanost! —

Jako líhové nápoje, působí také hašiš u jednotlivců dle osobnosti rozličně; při stejném množství na ženské pohlaví a děti vždy silněji nežli na mužské. Celkem se může tvrditi, že v malých dávkách účinek jeho příjemný jest; vyjasňuje mysl, dráždí ku smíchu, zpěvu a tanci, při čemž opojený se ovšem lečehos dopouští, co vystřízlivělého studem naplňuje. Nebo v té míře, jak hašiš na mozek působiti začíná, přichází člověk o vládu nad myšlénkami svými a stává se obětí každého dojmu. Rozmařilí Východňané v silných takových dojmech sobě libujíce, zvětšují dávky za tím účelem, aby se tak zvané *fantasie* účastnými stali, která prý — dle chvalořečí milovníků hašiše — pocit nevýslovné blaženosti v člověku vzbuzuje. Ostatně není ani tato poněkud skvělá vlastnost hašiše bez temných stínů; neb kdežto na jedné straně shledáváme, že Východňané, chtíce takovému požitku se oddati, z blízkosti své všechno odstraňují, co by obraznost urážeti a překypující radost ztenčiti mohlo: přičítají z druhé strany mnozí badatelé nesmírnému požívání jeho všechny ty prostopášnosti a ukrutná násilí, jakých se bez počtu a bez dostatečné příčiny asiatští despotové dle mnohých a vážných svědectví dopouštějí, svrchovanou ošklivostí nás doposud naplňujíce. Třeba vychvalovatelé hašiše ujišťovali, že užívání jeho tak škodlivým není jako mrzké kouření opia, nicméně vysvitá, že hojnější upotřebení tak narkotického prostředku bez velké škody na těle i na duchu obejíti se nemůže a že potěšení hašišem vynucené tak nevinným není, anobrž celá ta zkáza i rozmařilost Východu že v úzkém spojení s ha-

šišovými požitky jest. Komu by známo nebylo, že nejmilejším zaměstnáním bohatých Orientálů jest, uprostřed haremu svého vnadnými ženami obklopenu býti a při dojemných zvucích vzdálené hudby, líbezném bublání šumných vodotrysků a při svůdných oklikách křepčících almidek rozkošem hašiše hověti, aby již na zemi oné blaženosti požívali, jakou prorok jim v ráji tak štědře byl přislíbil. Kdoby o tom pochyboval, že se všechny podmínky zde nesbíhají, které ohnivého obyvatele Východu málo obvyklé meze překročiti vábí? — Tu pak nelze diviti se, jak veškerých prostředků se používá, by hašišem povstalé rozrnícení smyslů na nejvyšší stupeň přivedeno bylo!

Jedna z nejbližších zemí, kde účinky požívání hašiše dosti zhusta pozorovati se mohou, jest Alžírsko, ano lze tvrditi, že hašiš pro ně tím samým jest, čím opium pro Čínu. Hašiš má tu své jisté přívržence jak mezi Araby tak i mezi Evropany, jemu k vůli dějí se mnohé schůzky a zakládají stálé spolky. Evropané, kteří zde této neřesti hoví, jsou veskrz osoby, ježto se cíle života svého minuly. Bouřemi osudu rozličně zmítáni byvše, nalezli zde konečně tichého útulku a postrádajíce radostí spořádané domácnosti, oddávají se nešťastníci tito rozkošem hašiše, aby na utrpení a bídu svou zapomněli. Kdo však do této propasti jedenkráte stržen byl, za živa sotva více hašiši odolá; neboť čarovné sny, ježto hašiš poddaným svým uděluje, přerušují všechny svazky povinnosti, odstraňují pojednou všechny meze nedokonalé přirozenosti a unášejí do světa zcela jiného, který zvuku, vůně a světla plný jest, ano do světa, kde i nejveselejší myšlénky se uskutečňují a takové výtvary nás obklopují, které zvyšujíce do nekonečna moc našich smyslů a naší

obraznosti, rozkoš jinak nepoznanou, blaženost „božskou“ a neobmezené zanícení smyslů v nás budí.

Jednou těmito svazky upoutáni byvše, nejsme s to, je přetrhnouti a na každodenních radostech přestati, jakých nám bezbarvé a stejnotvárné živobytí všední poskytuje. Osoba, která jednou v plné míře takového „nadpozemského“ blaha byla okusila, navracuje se jenom s opovržením a studem k obyčejnému spůsobu myšlení a žití as tak jako anděl, an se do těla člověčího stěhuje aneb velmož naší země, který s výše postavení svého byv svržen, hávem žebráckým odívati se musí!

V Alžírsku podávají hašiš téměř ve všech arabských kavárnách spolu s oblíbeným nápojem arabským — černou kávou. Spůsob, jakým hašiše používají, bývá ten, že z dýmky hašišem naplněné vždy jeden tah učiní, načež trochu kávy zapijí, až veškerý hašiš vykouřen jest. Lepší kavárny mají zvláštní síň, kde Arabové, a jinou, kde Evropané, hašišem se opíjejí. Do takového sálu byl uveden i Gastineau, jehož líčení zde sledujeme, a sice jedním z oněch Evropanů, kteří náleží k politování hodné třídě zoufalých. V síni té seděli ctitelové hašiše v kruhu na koberci, každý svou dýmku maje v ústech; tož pravá společnost zoufalců! Neboť v jejich divokých zracích a v rozptýlených, hluboce vrytých tazích obličejů pevné předsevzetí zúmyslné a systematické sebevraždy se jevilo.

Byl to spolek nešťastně milujících, ctižádostivých bez vyhlídky, přemožených titanů a zchudlých Kroesusů, z krátka soubor nešťastníků všeho druhu, kdežto v síni vedlejší tuzemci kouřili: Maurové, Černoši a Marokkáni, kteří jsouce kifem již opojeni, výli a kolem sebe tloukli!

Také v tom shodují se všechny zprávy, že, kdokoliv hašiše požil, blízké předměty v mnohem větší vzdálenosti vidí než kde skutečně jsou, řeč jen slabě a zdánlivě z větší dálky slyší, že jim přichází, jakoby se nad zemí vznášeli, že sami s sebou velmi spokojeni jsouce obyčejným zaměstnáním opovrhují, že si na věci dávno zapomenuté vzpomínají, jasně myslí, důstojné chování na jevo dávají, za dokonalejší a mocnější ostatních se považují. Tak od nich se vypravuje, že mezi „fantasií“ čas velmi podivně prodlužovati se zdá; minuty prodlužují se v hodiny a tyto zase v léta až se konečně takovým spůsobem všechno měření času nemožným stane a minulost i přítomnost v jedno splývají.

Ostatně to vždycky u Evropanů tak kloudně nevypadne, jak obyčejně udávají, a mnohému zajde po první radosti chuť, okusiti hašiše. V ohledu tom vypravuje de Saulcy, že za svého pobytu v Jerusalemě jeden dlouhý večer příjemně ztráviti chtěje hašiše požil, ale následkem velmi nepříjemného účinku od dalšího upotřebení navždy odstrašen byl. Nazývát hašiš *ohavným jedem* kterého prý na Východě jenom vývrhel obyvatelstva užívá. „Domýšleli jsme se,“ praví, „že tím utěšeného večera docílíme, ale naše neprozřetelnost přivedla nás až na pokraj hrobu. Zajisté ani jediný se na druhý pokus neodváží. Leželi jsem déle nežli 24 hodin úplně bez sebe; a když jsem konečně procitnul, bylo mi, jakoby všechny údy polámané byly a duše ze mně vyjíti měla; sklíčení nervové a nesouvislé sny, které dobu aspoň jednoho století trvati se zdály, ještě dlouho mne trápily.“

Nikoli bez dostatečné příčiny byla kořalka *nápojem pekelným* nazvána, však mnohem větší

právo má na tento název hašiš. Zkázonosné radosti, jaké po „čarovném nápoji“ tom se dostavují, nevyrovnají se nikterak oné trvalé blaženosti, které zámožná i spořádaná domácnost poskytnouti může. Nechť líčení rozkoše hašišové sebe lákavějším jest, zůstane požívání toho jedu člověka vždy nedůstojným; neboť i kdyby z počátku sebe větší líbeznost plodil, přece zbydou po něm strašná muka tělesná ve spojení s úplným pomatením ducha co nevyhnutelný následek. Až dosud nenalezlo, bohu díky! tělo- i duchamorné požívání hašiše, když jednotlivce, kteří ho v Alžírsku poznali, vyjmeme, žádného rozšíření v Evropě, a neklameli nás naděje, tož můžem se do vzdělanosti našeho století nadíti, že i na dále v tomto díle světa obyvatelstvu cizím zůstane!

Kakaovník.

Slovem *kakao* naznačujeme semena stromu, který v horkém pásmu americkém, zvláště pak v Mexiku, v Guatemale, v Karakasu, Venezuele, Guyaně a na Antillách ve vlhkých údolích divoce roste a za podobnými okolnostmi také v starém světě: v Africe (na ostrově Reunionu či Burbonu) a v Asii vždycky více se pěstuje. *Kakaovník* dosahuje sice 20 až 40 stop výšky, ale jen půl až tři čtvrti stopy tloušťky; jest po celý rok nejen listím, ale i velkým množstvím malých a pěkných květů jakoby pokryt, jež dílem po různu stojí a dílem také v chomáčkách uspořádány jsou. Květy mají rudý, pětilupený kalich a pět článkovitých plátků v koruně, z kterých každý na konci červené čepelky žlutou špičkou vyznačen jest. Jak onen zvláštní zrůst tak i hojné, půvabné květy

činí na pozorovatele velmi příjemný dojem, jenž úhlednými plody nemálo podporován bývá.

Jsouť okurkovité a žlutočervené, 6 až 8 palců dlouhé a 3 palce tlusté, majíce krabaté, desetirýhové a dřevnatokožovité vněobplodí; uvnitř obsahují měkkou a bělavou dužninu chuti nakyslé a v pěti pouzdrech 25 až 40 zploštěných, vejčitých a rudohnědých („čekuladových“) semen chuti přihořklé a v celku podoby mandlovité. Semena („kakao“) leží na příč v řadách a objevují pod křehkou slupkou olejovité jádro. Česání plodů se děje téměř po celý rok, neboť se květy, zralé i nezralé plody skoro bez přetržení na stromě nalézají. V Mexiku padá hlavní čas jejich do měsíce března a dubna, třeba ještě v říjnu jich opět nasbírati lze; v Brasilii do měsíců ledna i června, u divoce rostoucích ale do listopadu. Z načesaných plodů se vyloupají semena a dávají se na hromady, svrchu obyčejně (zemí) přikryté, aby se v nich semena zapařila a do kysání přišla, kterým jejich klíčivost se udusí, chuť příjemnější a barva sytě rudohnědou se stane.

Pak je suší na slunci, při čemž 40 až 50 procent na váze ztrácejí; a v takovém stavu přijdou konečně do obchodu. Jeden strom poskytuje v průměru 4 až 6 liber čerstvých semen, ježto usušená pouze 2 až 3 libry váží a z rudohnědé barvy často do žluta nebo šeda přecházejí. Suché jádro, které pak velmi křehká, pergaménovitá i nelesklá slupka pokrývá, ukazuje na povrchu četné, světleji merhované nákresy, jež co právě tolik rozpuklin se jeví, podle kterých jádro se lehko rozlámati může. Již Kortez vypravuje ve svém druhém listu, že staří Mexikané těchto jader velice si vážili, ba nezřídka i na místo drobných peněz jich upotřebili. Obyčej ten udržel se podle novějších zpráv

ještě u některých kmenů indiánských a nyní se rovná v průměru 72 semen kakaových jednomu stříbrnému realu ($4^1/_3$ stříbrného groše). Za naší doby rozeznávají se hlavně dva druhy kakaových semen; kakao *karakaské* a kakao *z ostrovů*. První druh má mnohem jemnější a líbeznější chuť a slouží proto na velmi jemnou čekuládu, kdežto druhé kakao zas více olejnatým jest. Továrníci míchají obyčejně oba druhy a v nejlepším případě karakaského třetinu až polovici dávají. Bohužel ostanou nejlepší odrůdy pro velkou oblíbenost a hojné upotřebení skoro zcela v původní vlasti své (jako nejvonnější žlutohnědé Soconusco a Esmeraldas) aneb jen z části do obchodu přicházejí (Kolumbské, Maracaibo, fialové Karakas a tučné i vonné Guatemala); nejhojněji dostává se k nám šedé kakao pod názvem Guajacquil a rudé Maranham, Bahia i Brasilské, v menším množství také z ostrovů Martinique, Quadeloupe, Grenada, Trinidad a Domingo.

Dobrota nějakého druhu pozná se nejlépe dle chuti; zrna musí býti celá (nikoliv úlomková), suchá, od červů nenahlodaná, nesmí ani příliš temnou barvu ani zatuchlou chuť míti. R. 1858 bylo jich 33 milionů liber do Evropy přiveženo, z čehož velké množství do Španělska i do Francie!

Jak z následujícího vysvitne, zasluhuje kakao též u nás většího povšímnutí nežli se mu ho posud dostalo. Lučební rozbor totiž ukázal, že v zrnech kakaových vedle 50% tuku, jenž *kakaovým máslem* sluje, 20% bílkovin a 2% theobrominu obsažena jsou; poslednější látka podobá se v ohledu na složivo a působení jak čajovině tak i kávovině, má však nejvíce dusíku z nich, totiž 25 až 40%! Odtud pochází ona velká výživnost nejen kakaových zrn, jež kromě všeho ještě 10% škrobu

drží, ale také všech potravin, které pomocí kakaových zrn se připravují. Proto není divu, že nápoj z nich vytěžený až dosud ve střední Americe za *národní* se považuje a že se upotřebení jeho v šedé dávnověkosti ztrácí. Nicméně přišlo teprv r. 1520 kakao péčí Španělů do Evropy a dosáhlo za příčinou jeho upotřebení k čekuladě v krátkém čase nemalého rozšíření. Za doby naší pije víc nežli 50 milionů lidí čekuládu a upotřebení toho sýtícího nápoje by zajisté mnohem hojnější bylo, kdyby se připravování čekulády vůbec solidněji dělo.

Ostatně zasluhuje podotkutí, že i slupky semen kakaových theobromin obsahují, ačkoliv jenom as 1%; proto slouží pražené v Irsku a v severní Americe ku připravování nápoje, naší kávě podobného, jenž *kakaovým čajem* slove. Pokud nebyl cukr znám, sloužilo v Americe jenom koření, zvláště vanilka, ku přípravě čekulády; daloť se do šálku něco kakaového prášku, na něj se nalilo vařící vody, přidalo koření a nápoj byl hotov! Avšak jak mile cukr u všeobecnou vešel známost, připadli také na myšlénku, spojiti kakao se 70 až 80% cukru, od kteréž doby vyrábění pravé čekulády vlastně pochází. Evropa dostala sice již r. 1520 prostředkováním Španělů vědomost o čekuládě; ale kdo ji Evropany připravovati naučil, byl Florentinčan Carletti, jenž dlouho v Západní Indii žil a r. 1606 do Evropy se navrátil; teprv na to stala se v Italii a ve Španělsku tak oblíbenou, že mnoho továren k vyrábění čekulády zřízeno bylo. Nyní se béře na dobrou čekuládu obyčejně dvojí druh kakaových zrn, totiž kakao, jak možná, nejmastnější s jiným, které má zas líbeznou chuť. Z počátku praží se v uzavřené nádobě tak zvolna, by zrna dosti času

měla nabubřeti a vlhkosti zbýti, při čemž slupka se nadýmajíc, od jádra se odlupuje; zároveň se vyvinuje onen přičmoudlý olej, který praženým zrnům kakaovým známou vůni dává a ve spojení s theobrominem výměnu látek v našem těle uvolňuje. Na takový způsob pražená zrna zbavují se ve stroji slupek svých, pak se rozdrobí a nejen s cukrem, ale i s kořením smísí, aby se olej kakaový lehčeji strávil; pak teprv následuje vydatné změlčování celé smíšeniny v jiném stroji (mlýně), která se tím až na 25° C. zahřeje a na kaši změkne. Nyní se hotová čekuláda lisuje a na porce odděluje, které do kadlubů dané, po vystydnutí jejich tvar podrží. Čím déle má čekuláda vytrvati, aby na vůni a chuti mnoho neztratila, tím mají tabulky tlustšími býti. Nemá-li čekuláda jemnějším ústrojům trávicím žádných obtíží způsobovati, jest potřebí, kakaová zrna před pražením kakaového oleje zbaviti; čištěný olej ten skládá hmotu jako lůj hustou, ježto *máslem kakaovým* se nazývá; slouží k mastem na oči, proti neduhům očním a na rozličná mýdla. Dobrá čekuláda, jakou téměř výhradně toliko v Paříži vyrábějí, musí barvu rudohnědou a nikoliv černou, chuť příjemnou a vůni líbeznou míti, v ústech lehko a úplně se rozpouštěti a s vodou, vínem aneb s mlékem hustou zavařeninu dávati; na lomu je takový druh všude stejného a jemného zrna, které u špatnějších proto se objeviti nemůže, poněvadž k nim i slupky pražených zrn přidávají, jež dokonale rozmělniti se nedají, na lomných plochách nestejný a písčitý povrch a mnoho dutin způsobují.

Správně připravovaná čekuláda jest potravinou zdravou i příjemnou, jež tělo řádně vyživuje a posiluje. Neb málo potravných látek

obsahuje při stejném objemu více živných látek nežli čekuláda; skoro celý obsah s tělem spodobňuje se, aniž by napřed obtěžoval žaludek; proto jest výbornou potravou pro spisovatele a lídi, kteří mnoho seděti a duševně namáhati se musí, zvláště když, jak obyčejně tomu bývá, žaludek ochablý mají aneb jinou chorobou jeho stíženi jsou.

Čekuláda nespůsobuje takových nehod jako černá káva, ba jest i dobrým prostředkem proti takovým. Mnohé osoby naříkají, že čekuládu dobře stráviti nemohou, jiné naproti tomu tvrdí, že je dostatečně nesytí a příliš brzy odchází. Jim odpovídá slovutný Brillat Savarin, jak následuje: „Jest pravdě velmi podobno, že prvnější jen sobě vinu přičítati mají a že čekuláda, které upotřebili, co do obsahu i přípravy špatná jest, neb čekuláda v obojím ohledu dobrá se snáší s každým žaludkem, který jen trochu zažívací síly ještě má. Co se pak druhých týká, jest pomoc lehká; nechť snídaní své doplní ještě něčím podstatnějším, jako ledvinkami, koteletem atd., zároveň ale pánu Bohu děkují, že jim dal tak výborně činný žaludek.“

Většina rozčilujících látek spůsobuje na krátkou dobu zvýšení životní síly, načež více neb méně citelný stav slabosti (úpadku sil) následuje. Čekuláda však nevrhá člověka s jedné protivy do druhé; kdož jí požívají, ze stálejšího zdraví se těší, tělnatost jejich tak brzo nemizí aniž tolikeru chorobám podrobeni jsou, které život podrývají. Ostatně připravuje se pro slabochy, úbytníky a rekonvalescenty *zdravotní* neb *homeopatická* čekuláda ze stejných dílů kakaového prášku a cukru bez přidání rozčilujícího koření.

Ve Francii jest u velmožů *ambrová čekuláda* oblíbena, u které 60 až 70 gránů ambry na půl

kilogramu obsahu se vezme; účinky její nad míru se vychvalují, ale přijde trochu draze. Ostatně sluší také při obyčejné čekuládě některé okolnosti zachovávati, aby dobré chuti nabyla. Na jeden šálek béře se pět gramů *rozlámané* a nikoli strouhané čekulády, která před varem, asi čtvrt hodiny trvajícím *dřevěnou měchačkou* se mísí a když potřebné hustoty se dosáhlo, dosti teplá se požívá; dobře prý jest, večer před tím čekuládu připravovati a přes noc v porculánové nádobě uschovati, aby náležitě zahoustla a výtečné jemnosti nabyla.

Špatná čekuláda má chuť více neb méně nahořklou nebo plísňovitou, což od toho pochází, když bylo kakao buď příliš mnoho pražené aneb mořskou vodou prosáklé; kromě toho neposkytuje při stejné dávce nikdy tak hustého nápoje jako zboží dobré. To však není ještě poslední chyba špatné čekulády, která se bohužel až příliš často v obchodu vyskytuje a pro vysokou cenu vůbec užívání čekulády naproti kávě obmezuje. Vinu všeho nesou továrníci sami, kteří více na zisk nežli na dobré jmeno dbalí jsouce, tovary své i látkami, zdraví škodlivými, porušovati se nestydí. Všechny takové padělky jak prášku kakaového tak i čekulády obchodní povstávají buď přidáním látek *požívatelných* (neškodných) jako škrobu, mouky, zvláště žitné a luštěninové, (které jodem modrofialově zbarvují), pražených mandlí, klejoviny a dextrinu, buď *nepožívatelných*, ano z části škodlivých jako pilin, suříku, červeného okru, rumělky a červeného kysličníku rtutnatého (!), buď konečně *nahražováním oleje kakaového* jinými tuky jako hovězím a skopovým neb oleji na př. olivovým a mandlovým, které však po delším čase žluknou a nelibou chutí se prozrazují. Podobně se poznává nahražení vanilky storaxem, peruvianským bal-

samem nebo benzoem, ježto při silnějším zahřátí též vůni se prozrazují. Čekuláda s povlakem zeleným obsahuje měď od mosazných moždířů a jest proto jedovatá.

Tak zvané *čekulády lékařské*, jež nikde po továrnicku, nýbrž ku zvláštním účelům v lékárnách se připravují, drží v sobě látky léčivé, jako čekuláda *mechová* (plicní): trochu sehnaného odvaru lišejníku islandského, čekuláda *cicvárová*: seménko cicvárové, čekuláda *žaludeční*: dvojuhličitan draselnatý neb látky hořké jako chinovinu, hořčovinu, kvasii; podobně čekuláda *jodová*, mošusová, cibetová a především čekuláda *ambrová*, již ku vzkřísení tělesných sil a k posílení mozku zvláště odporučují. Za poslední doby byly mnohé druhy čekulády podvodně za velmi posilující vychvalovány, ježto vedle součástek obyčejné čekulády některé moučnaté látky, jako sálep, mouku rejžovou, ječnou, luštěninovou (arrowrooto!) . . . pak rozličné koření na jich zakrytí obsahují a velmi draze pod rozličnými přehnanými tituly („Racahout des Arabes, de l'Orient, du Sérail) prodávány jsouce, nezkušeného odběratele zbytečně o peníze přivádějí.

Kromě toho, že čekulády co živného nápoje místo kávy neb čaje se požívá, do kterého ku zvýšení výživnosti ještě žloutků přidávají, slouží tatáž i co pamlska nebo za přídavek k rozličným cukrovinkám, jako jsou: piškot nebo chleb čekuládový, dorty a koláčky čekuládové a p. v., konečně v kuchařství na čekuládovou polévku, na čekuládu s dušenými jablky, na rozličné nákypy . . . ., což všecko svědčí o tom, jaké oblíbenosti tato výborná látka ve všech odvětvích přepychu si dobyla!

Slupky, ježto při pražení kakaových zrn co

vedlejší výtěžek se obdrží, mohou dobře ku připravování čekuládového čaje pro děti zužitkovány býti.

Konečně sluší ještě v průmyslovém ohledu podotknouti, že kakaová zrna v sobě zvláštní *hnědé* barvivo obsahují, kterého při praní hnědých látek s velkým prospěchem upotřebiti lze.

Kávovník.

I.

Jako v dějinách člověčenstva nejen historie jednotlivého národu ale i životopis jedné toliko osoby zajímati nás může, pakli jí v oboru vzdělanosti lidské zvláště důležitá úloha přidělena byla: podobně vzbuzují též mnohé rostliny jak osudy tak i účinky svými na vývin a blahobyt celých národů pozornost a účastenství člověka.

K takovým rostlinám náleží přede všemi jinými onen zajímavý strom horkého pásma, jehož účinlivé plody během času nevyhnutelnou denní potřebou celých národů se staly, totiž *kávovník*, s kterým se nyní seznámiti chceme.

Kávovník jest malý, obyčejně 8 až 20, málokdy na 40 stop vysoký strom s velmi tvrdým dřevem a s listy kožovitými, vždy zelenými, podlouhle vejčitými a vstřícnými, jež tedy k vavřínovým listům se podobají.

Květy jeho jsou bílé, mají pětiklané okvětí a pět tyčinek; voní jako jasmínové a zahalují pro svou hojnost celý stromek v pěkné sněhobílé roucho. Pozvolna se vyvinují z květů bobule šarlatové, později fialové a skoro višním podobné, jenom že každá bobule ve své měkké dužnině dvě rohovitá, pergaménovým míškem zastřená semena obsa-

huje, která jmenem *kávy* známa jsou. Kávovník má sice od svého třetího až do dvanáctého léta skorem po celý rok hojné květy a zároveň i plody: sbírání (česání) bobulí děje se však jenom dvaneb třikrát za rok, obyčejně v květnu a v prosinci. Jeden strom dává při prvním a hlavním česání dvě až i čtyry libry kávy.

Původní vlast kávovníku jest abyssinská krajina Kafa, ležící na jih od Egypta mezi prameny Nilu; tam roste kávovník divoce a tvoří celé lesy; všude jinde, kam odtud přesazen byl, vyžaduje bedlivého ošetřování a prostřední teploty 20 stupňů Celsiových neb 16° R., která pod $12^1/_2$° R. klesati nesmí. Zároveň si libuje ve stínu košatých stromů na půdě skalnaté, kde pro udržení dostatečné vlhkosti obyčejně umělým spůsobem se zavlažuje. Z Afriky byl kávovník přes moře Červené převežen do jihozápadní Arabie, která Jemen slove, pak do Východní Indie, na ostrovy Burbon (Reunion) a Mauritius jakož i na Antilly („Ostrovy cukrové“) a konečně do Brasilie, odkud se nyní největší množství kávy přiváží.

Rozličnost kávy závisí od podnebí, od spůsobu pěstování a od bedlivosti, s jakou se při česání bobulí na jejich stupeň zralosti a zachovalosti přihlíží. Za nejlepší druhy, které v obchodu k nám přicházejí, považují se: Mokka, Levante, Java (vyslov: Žáva), Portoriko, Jamaika a Martinique (vysl. Martynyk).

Pravá Mokka pěstuje se pouze v arabské krajině Jemen, blíže měst Aden a Mokka; těží se jí tam asi $7^1/_2$ milionu liber, avšak bohužel jenom málokdy do Evropy se dostane. Má zrna velmi malá a tvrdá, trochu smáčknutá, barvy žluté nebo zelenavé. Často se ale pod jmenem Mokky prodává *káva levantinská*, jež do obchodu přes Kairo

(Kahyru), čelní město egyptské, přichází a menšího, kulatého a žlutozeleného zrna jest. Ostatně podotknutí zasluhuje okolnost, že Arabové ještě hojněji nežli semena, suší a praží dužninu bobulí kávovníku, načež ji melou a do vařící vody sypají; nápoj tento jmenují *kišer*, Turci *sakka* a Francouzové: „café à la Sultane“.

Jáva má větší zrno než Mokka, jest ale též barvy rozličné; za nejlepší odrůdu považují hnědožlutou. Někdy vyberou z ní kulatá i velmi malá zrna a pak za Mokku je prodávají. Naproti tomu je velkozrná šedožlutá káva javánská velmi podobna druhu *Menado*, z blízkého ostrova Celebesu, jenom že jsou zrna v prostředku poněkud širší; nicméně souditi lze na společný původ obou odrůd. *Káva cejlonská* jest velikosti prostřední kávy javánské, ale zrna jsou více zakřivena barvy zelenavě šedé. Tu kde v hospodářství používají směšeniny z pražené kávy javánské a cejlonské, nesmí se před pražením za surova smíchati, poněvadž Jáva mnohem dřív se upraží, a tedy s Cejlonem pražena jsouc, by se přepálila. Mokka, Levante, Jáva, Menados a Cejlon jsou zároveň druhy *kávy asiatské*.

Z Ameriky přichází výborná káva z ostrova *Martinique*; jest zrna prostředního, ale podlouhlého s hlubokou rýhou u prostřed a barvy nápadně zelené aneb žluté; náleží ve Francii k nejoblíbenějším druhům a proto nebylo dosud možná, by čajem u značné míře vytištěna byla. K ní se druží *Portoriko* s lupenatě stříbrným povrchem a s vůní silnou i těžkou.

Jamaika jest barvy temnozelené, má příjemnou vůni a při pražení silně nabude. Jakýmsi přechodem od amerických druhů k asiatským jsou některé odrůdy z *Dominga* majíce při štíhlosti

zrna barvu zelenavě žlutou; avšak podle ceny se blíží k odrůdám *brasilským*, ježto mezi všemi ovšem nejhojnější, ale také nejlacinější a nejméně dobré jsou, majíce skoro vesměs nepříjemně zemovitou a plísňovitou příchuť, která prý od toho pochází, že se bobule za deštivého počasí česají a v hromadách na teplém vzduchu ležíce, brzy se zapaří a plesniví. Poměrně lepší odrůdy kávy brasilské jsou: *káva praná* či *Rio* a *Santos* („Campinos"), jižně od Ria Janeira. — Dle seznamu z r. 1860 vypěstuje se ročně víc nežli 1028 milionů liber kávy; z tohoto množství připadá na Brasilii 519 milionů liber, na Jávu 202 mil. lib., na Cejlon 105 mil. lib., na Domingo 75, Portoriko 30 mil. lib., na ostatní druhy pak ještě méně. Při každém druhu jest káva tím ušlechtilejší, čím jest zrno větší, plnější a dorostlejší; stářím nabývá zrno barvy světlejší a chuti příjemnější; proto jest káva čím starší, tím lepší. Z uvedeného množství kávy spotřebuje Evropa ročně as 500 mil. liber, z nichž na Rakousko 40 a na Německo 250 mil. lib. počítají. Země evropské, které jako Španěly, Portugalsko, Italie a Řecko mnoho a dobrého vína mají, také nejméně kávy spotřebují. V severní Americe, kde zvláště na pobřeží čaj s kávou zápasí, je spotřeba kávy menší nežli v Evropě, totiž na 338 mil. liber.

II.

Kdy ponejprv lidé začali požívati kávy, nelze dosud určiti; avšak musí tomu velmi dávno býti, poněvadž o první pohnutce jenom pověsti se udržely. V ohledu tom se vypravuje, že přednosta (arabského aneb perského?) kláštera na zprávu pa-

stýřů, že stáda jejich koz po celou noc rozčilena i nepokojna byla, když ve dne kávových bobulí se napásla, připadl na myšlénku, dávati odvar kávový mnichům, aby se při svých nočních modlitbách ospalosti lehčeji ubrániti mohli. Že káva teprva ku konci 15. století k většímu rozšíření ze své původní vlasti africké přišla, o tom svědčí hlavně arabský rukopis, který se v pařížské knihovně nalézá.

Abdalkader, původce toho rukopisu, vypravuje o dotyčné okolnosti, jak následuje: „V Adenu na jižním břehu arabském žil mufty jmenem Gemaledyn; na své cestě do Adjamu, ležícího na západním břehu Červeného moře, sešel se s několika krajany, kteří za nápoj upotřebili kávy. Po jeho návratu napadlo mu, že by káva jeho zdraví snad prospěšna býti mohla. Zkusiv ji shledal, že jest dobrým prostředkem ulehčiti hlavě a spaní se ubrániti; pročež odporučil ji dervišům, kteří měli vigilie držeti (na modlitbách nočních trvati). Ale brzy přesvědčili se mniši a jiní, že též ve dne nápojem dobrým jest. Káva stala se tak v městě Adenu všeobecnou, rozšířila se odtud do ostatní Arabie a dostala se do Mekky na konec 15. století.“ Roku 1511 jmenoval sultan egyptský nového místodržitele v Mekce, tomto posvátném městě poutnickém veškerých Mohamedánů. Nový místodržitel kávy neznaje velmi rozzloben byl, an jednou ve velkém chrámě (v mešitě) nalezl více dervišů, kteří v koutě sedíce, kávu pili. Vyhnav je odtud, svolal koncil bohoslovců, právníků a nejváženějších mužů celého města. Rozmluvy a hádky trvaly sice dlouho, ale vzdor tomu se nepřišlo k žádnému výsledku, tak že místodržitel přinucen byl, své útočiště vzíti k lékařům jako znalcům. I rozhodli dva perští lékaři, že káva zdraví škodliva jest, načež

koncil ji zatratil. Na jeho vyřknutí bylo zapověženo ji prodávati, všechny zásoby kávy byly spáleny a kdo při pití kávy postižen byl, toho na osla posadivše, po městě na ukázku vozili! — Na štěstí netrval tento velepřísný rozkaz dlouho; byť egyptský sultán sám dobrým přítelem kávy a k jeho dotazu prohlásili se nejučenější mužové nyní v ten rozum, že káva neškodna jest a všude dovolena býti může! —

Ač to nebyl daleko ještě poslední boj, který přestáti měla, byla káva po takovém vítězství ještě více rozhlášena. Přes to všechno napadlo as po dvaceti létech jakémus náboženskému horliteli v Kahyře, kde zatím pití kávy všeobecným se stalo, veřejně proti ní kázati a prohlašovati, že ten, kdo kávu pije, dobrým věřícím (mosleminem) není! A v skutku byli mnozí z jeho posluchačů konečně tak rozjařeni, že opustivše chrám pospíchali do kaváren, aby tam rozbíjeli stolky a šálky a zle nakládali s hostmi. — Celé město poznovu na dva tábory se rozdělilo a věc začala býti považlivou. I svolal nejvyšší sudí města učence, kteří jednohlasně prohlásili, že dávno již vyjednáno bylo, jak pití kávy nejen dovoleno ale i prospěšno jest. Sám nejvyšší sudí co předseda rozhodující učené společnosti častoval pak učence kávou a na její poctu — první šálek vypil! Tak sloužily všechny překážky jenom k utvrzení dobré pověsti — očerňované kávy. — Není pak divu, že již v první polovici 16. století bylo pití kávy do Aleppa, Damašku a do jiných měst asiatských rozšířeno a že ještě okolo polovice téhož století až do Cařihradu se dostalo, kde r. 1554 první veřejná kavárna zřízena byla. I chutnala káva Turkům neméně dobře nežli Arabům, a brzy by se přílišnou horlivostí, kterou pro

ni dávali na jevo, o tento požitek byli připravili. Neboť se v onom hlavním městě tureckém počet kaváren za krátkou dobu tak rozmnožil, že kněžstvo mohamedánské na ně žalovati počalo, udávajíc, jak prý lid více kavárny než mešity navštěvuje; co zbývalo muftymu, než prohlásiti, že pití kávy proti koranu jest? — A všechny kavárny byly zavřeny! — Nicméně prohlásil se nový mufty za kávu; brzy následovalo jej i kněžstvo, dvůr a celé město. Dobrý příklad zvítězil opět. Byly sic též později kavárny ještě někdy zavírány, ale z příčin politických, poněvadž nalezli, že tu lid má příliš dobrou příležitost neobaleně se vyjadřovati o podnicích sultána, obzvláště když nevalně dopadly; ale takovýto zákaz byl vždycky jenom na hlavní město obmezen a nevztahoval se ani zde na domácnost, kde si káva zatím pevné dobyla půdy. Jak již tenkrát oblíbena byla, vysívtá z toho, že bylo ve zvyku, každému hostu dopřáti kávy a že tak, jako nyní u nás dává se „na zpropitnou“, dávalo se tehdáž služebnictvu „na kávu“. Ve větších domácnostech měli zvláštního služebníka, jehož povinností především bylo, kávu připravovati a na stůl ji přinášeti; ano zvláštní zákon turecký zabezpečoval manželce právo, s mužem dáti se rozvesti, kdyby jí byl požívání kávy zamezil. Jak strašný to následek — pro šálek „kafe“! — Při takových okolnostech ovšem lehce pochopíme, že 150 let po prvním objevení-se byla káva již po celém Levantu a Egyptě rozšířena.

Dalo by se očekávati, že ve vzdělané Evropě nebylo kávě s tolikerými překážkami zápasiti, jako „mezi Turky“; avšak lichá to domněnka. V našem „osvíceném“ dílu světa stavěly se zas rozličné náhledy mnohých lékařů kávě na

odpor, aneb vysoká cla, rozmanité zákony proti přepychu a konečně nástrahy vlád, pokud se tyto, jak politikové praví, „nezorientovaly“. — Vůbec tvrditi můžem, že až do polovice 17. století Evropa jen chatrnou vědomost o kávě měla, která jí z Cařihradu prvně do Benátek přivežena byla; do Londýna ji přinesli s sebou kupci ze Smyrny r. 1652; do Paříže přišla r. 1657, ale teprv za 12 let, totiž r. 1669 stala se tu za tureckého poslance Solimana Agy nápojem módním a r. 1672 byla konečně první kavárna otevřena. Tenkráte nebylo ještě zvykem, aby také dámy do kavárny se přiváděly; za to však prý dávaly často zastavovati své příležitosti před kavárnami, o tento módní nápoj žádajíce, který jim ve stříbrných šálkách podáván byl. Také chodilo po městě mnoho prodavačů, kteří okolojdoucím kávu (šálek za 2 sous) prodávali. — Ve Vídni byla první kavárna r. 1683 zřízena; v Praze však prodával teprv r. 1710 vlaský kupec Deodat kávu po ulicích, načež v Karlově ulici první kavárnu otevřel, tak že v Čechách káva teprv 160 let v užitku se nalézá a vůbec na 210 let uplynulo, nežli z Arabie do Čech se dostala! — Z divoké a pusté vlasti své v Africe brala se káva takovým spůsobem všemu odporu navzdor u vítězném postupu veškerými zeměmi vzdělaného světa; podmiňujíc nyní po 500 létech bohatství mnohých krajin, zaopatřuje tisícům lidí stálou práci, poskytuje mnoha stům lodí hledaného nákladu zvící 800 milionů liber a má co do obchodu, požívání ..... mocný vliv na osudy celých národů a států!

III.

Stopujíce rozmanité osudy kávy nemůžem potlačiti otázku, ježto se takořka sama vnucuje, totiž: „Co bylo vlastní toho příčinou, že všechny překážky jen k tomu přispívaly, nápoj ten oblíbenějším učiniti a rozšíření jeho urychliti, tak že nyní káva nevyhnutelnou potřebou skoro všech vzdělanějších vrstev obyvatelstva jest?“ — Odpověď vypadne krátce: „Jenom dva zvláštní prvky, obsažené v kávových zrnech, ohromný tento převrat učinily!“

První z nich sluje *kávovinou* (kafeinem) a má skoro stejné složení s mocným prvkem, jenž v čaji co čajovina (thein) a v kakau (i v čekuládě) jako kakaovina (theobromin) obsažen jest a hned od počátku objevení-se kávy odporučován byl, že prý občerstvuje nervy, hojí bolení hlavy a uvolňuje trávení.

Druhý prvek se prozrazuje v kávě svou příjemnou vůní, která při pražení této *kávové třísloviny* se vyvinuje a za vlastní měřítko pro výbornost kávy slouží; neboť Mokka, ze všech druhů kávy nejvonnější, považuje se také za nejlepší. Tato důležitá proměna druhého prvku, od něhož ona trpká i stahující příchuť syrového zrna kávového pochází, může se výhodně podporovati, když se káva před pražením vypere a k vůli stejnému provlhnutí jen pozvolna uschnouti nechá. Ostatně známo jest, že káva nemá v otevřené nádobě se pražiti, ani při pražení černé barvy nabyti (zuhelnatěti), anobrž že přísluší, jenom zahnědlou rychle ochladiti, aby nevyčichla, dobře uzavříti a brzy spotřebovati; čím déle pražená káva leží, tím horšího poskytuje nápoje.

Co se týče dalšího připravování kávy (černé),

tu musíme podotknouti, že oba nyní u nás běžné způsoby jeho dosti vadné jsou. Jestli se totiž vařící voda na upěchovanou moučku kávovou v dírkovaté nádobě naleje, nevytáhne z kávy pro krátkost času svého působení tolik živných částí, jak z hospodářského stanoviska žádati musíme; ale za to se obdrží káva dosti vonná — ovšem za 80% ztráty na živných částech! Z té příčiny pijí Východňané černou kávu *se vším*, totiž i s tím, co by se z ní usaditi mělo; na takový způsob se aspoň částečně již najedí! — Také se u nich všeobecně káva nemele, nýbrž jenom drobně utluče, aby prý tak hořkou a trpkou nebyla a u větší hojnosti požita, žaludkové stěny příliš nestahovala, čím by trávení překážela. Rozumí se, že i zde na místo tlučení může nastoupiti rychlejší mletí na hrubo, jak v nejnovější době tam ve zvyk přichází; také se dají — na způsob americký — kávové mlýnky tak zaříditi, že kávu podle přání majitelova buď nahrubo anebo jemně semelou. — Na základě prvé uvedeného dá se též vysvětliti, jak to přijde, že Turci, Řekové, Vlaši atd. v jídle tak střídmí jsou a že tolik černé i velmi silné kávy spožívati mohou, aniž by sobě na zdraví uškodili. — Když ale káva na druhý ze všeobecně užívaných návodů, totiž delším vařením kávové moučky v docela nebo z části otevřené nádobě se připravuje, tu se ztratí opět větší díl vůně, ačkoli vytaženina (odvar) co do živného obsahu bohatší jest. — Proto by u nás nejlépe bylo, vařiti kávu co nejjemněji umletou po delší čas v nádobách dobře uzavřených (v hrncích Papinových) a odvar ponořením hrnce do slané vody náhle ochladiti; za 5 až 10 minut může se pak čistá káva slíti a vůni škodlivé procezování obejíti. Jakou chuť dobrá (černá) káva má, nelze tomu nikdy posoudit, kdo

mletou kávu nejen dlouho ve vodě vaří, ale ještě tak zvané cichorie co přísady používá, která nejen pravou chuť kávy kazí, ale kromě toho ještě padělána bývajíc, našemu zdraví škodlivou se stává. Ovšem u lidu, jenž dobrotu a sílu kávy dle černosti její posuzuje a vůbec kávy jen zřídka co chutného nápoje, anobrž více jako skutečného pokrmu, obyčejně smetanou aneb mlékem silně promíšeného, požívá, neshledává se potřeba dříve uvedených oprav, zvláště když ještě mimo to mletou kávu kupuje, která často buď prvé již vyvařenou moučkou kávovou aneb i moučkou cihlovou a okrem znečištěna jest! — Mnozí odporučují za přísadu k mleté kávě prášek sodový (dvojuhličitan sodnatý), jehož také na šumivky se upotřebí, (a sice na špičku nože pro každý lot kávy), jiní opět vodu selterskou, tvrdíce, že se jimi rozpouštějící síla vody zvýšuje a odvar kávy na dusičné látky bohatším učiní. Tomu nechci nikterak odporovati, ale každého, jenž by něco podobného zkusiti chtěl, na základě vlastní zkušenosti ujistiti mohu, že se uvedená výhoda velmi draze tím koupí, ježto káva na dobré chuti nemálo utrpí, ano při větším množství sody také slaně odpornou se stane.

Ještě hůře by pochodil, kdo by na místo kávy některého z nabízených surogátů používati hodlal, které na začátku našeho století — z nouze do módy přišly; nebo když nařízením císaře Napoleona I. evropské přístavy anglickým lodím zavřeny a nepřístupnými učiněny byly, nedostávalo se brzy kávy a muselo za náhradu na látky pomýšleno býti, z nichž by se také hořký a vonný nápoj byl připravovati mohl. K tomu cíli bylo množství kořenů, semen a plodů zkoumáno a k tomu hleděno, zdali takovou hořkou látku obsahují,

která by pražením jako káva přismáhle vonný olej vyvinula a trávení uvolňovala. — Všecko namáhání bylo až dosud a bude snad i na dále marným; nebo žádný z takových surogatů nemůže kávu nahraditi, poněvadž jim nejen kávovina ale také pražením vůni příjemnou vyvinující kávová třísloviná schází, které na soustavu nervovou účinlivě působíce, ničím takovým dosaditi se nedají. Nicméně udržel se v Evropě vedle kávy bohužel jeden z oněch surogátů, arci jenom ku dvojí škodě konsumentů; jednou, že se za něj peníze marně vyhazují a podruhé, že hojnější upotřebení jeho bezprostředně zdraví nebezpečným býti může. Je to vůbec známá *cichorie*, která u velkém množství nejen z pražených kořenů čekanky, ale i z jiných zavržení hodných látek na velký prospěch dotyčných továrníků a kavárníků se vyrábí a — ještě se kupuje! — Mnohem lepší náhradou za kávová zrna byly by sušené listy kávovníku, ježto za nejnovější doby z ostrova Sumatry do obchodu přicházejíce, aspoň tu výhodu do sebe mají, že též něco kávoviny obsahují.

Konečně zbývá ještě vytknouti některé účinky (černé) kávy na ústrojenstvo člověka, o nichž prvé jen mimochodem zmínka učiněna byla.

Skoro všechny spočívají na kávovině (kafeinu) a její sloučeninách, z kterých jmenovati sluší chlorogenan draselnato-kafeinový a olej kafeinový; poslednějšímu připisuje J. Lehman tu moc, že výměnu látek v těle našem zdlouhavější a tedy volnější dělá, pak že kromě toho žíly a nervy rozčiluje a utroby (vnitřnosti) k větší činnosti pobádá. Právě na takovém působení kávy na blánu žaludkovou a ve stěny zážívné roury zakládá se požívání černé kávy po jídle, která tedy za následek má, že uvolněním trávení tělo se utiší a

jakýsi příjemný cit klidu a pohodlí v něm se rozhostí. — Dle svědectví Moleschottova účinkuje kávovina (kafein) v tom směru na mozek, že se obraznost živější a chápavost (dojemnost) smyslů větší stane; tím však se zvyšuje schopnost k pozorování a zbystří soudnost našeho ducha, aniž by k tomu vůlí jednotlivce zvlášť napínán býti musel; neboť může povzbuzená obraznost dojmy rozčilených smyslů rychleji v závěrky spojovati a jim hravě určité tvary dávati. Tím povstane jakýsi pud k plodivosti duševní, nával myšlenek a představ, pohyblivost a roznícenost v oboru našich tužeb a ideálů. Svědectví tato potvrzují náhledy rozličných badatelů francouzských. Rambosson praví, že „káva je zvláštním prostředkem ku povzbuzení úkonů duševních“, že ochablého ducha k větší činnosti ponouká a ideám vzniku i vývinu poskytuje. Z té příčiny může prý velmi prospěšnou býti zdraví a pracím spisovatelů, když jí střídmě požívají; ona slouží k tomu výborně, aby zpružila ducha k neobyčejné činnosti aneb jej vzkřísila k novému životu, když unavujícím namáháním umdlenosti podlehl. Zvlášť osoby melancholické mohou prý útočiště bráti k černé kávě, aby cit nevolnosti zapudily a nevrlosti, která je často skličuje, se uvarovaly. — Východňané požívají také nápadného množství černé kávy, aby se vzkřísili ze slabosti a úpadku sil, do kterého upotřebení opia neb hašiše je uvrhuje. — „Není žádné pochybnosti,“ praví slovutný Brillat-Savarin, „že káva přináší velké povzbuzení mozkovým silám; také bývá jedenkaždý, pakli ponejprv ji pije, obyčejně zbaven části svého spánku. Někdy jest účinek ten obyčejem zmírněn; ale jest mnoho lidí, u kterých takové povzbuzení vždycky po kávě následuje a již proto nuceni jsou, požívání

kávy se odříci. Pravím-li, že účinek ten zvykem se zmírňuje, tož nechci tvrditi, že by na jiný spůsob neměl místa; neboť jsem pozoroval, že osoby, kterým káva nevadí v noci spáti, přece jí potřebí měly, aby se za dne při bdělosti udržely a večer jim obtížno nebylo usnouti, když po obědě jí nepožily. Jest mnoho jiných, které po celý den ospalými jsou, když ráno svého šálku kávy neměly!

Voltaire a Buffon pili mnoho černé kávy; snad měli tomuto požívání co děkovati, a sice prvnější podivuhodnou jasnost, která v jeho spisech se pozoruje, druhý pak onu nadšenou harmonii, ježto ve slohu jeho se nalézá. Jestiť očividno, že více stránek v pojednání o člověku, psovi, tygru, lvu a koni ve stavu neobyčejného duševního nadšení sepsáno bylo."

Zvláštní účinek má černá káva, když se jí několik šálků na lačný život požije. Tu prý lze pozorovati, jak rozpoložení duševné i mravné pojednou se změní tak jako panoráma v divadle. Duch se pak béře docela jiným směrem než jindy a to vždy na újmu srdce. „Z přívětivého," dí Rambosson, „stal jsem se pak omrzelým; lidé nebyli tu pro mne lidmi více, anobrž věcmi; pakli jsem na neštěstí nucen byl, obcovati s nimi, byl jsem jist, že jim vštípím city v ohledu na mou osobnost nepříjemné a ti, kdož mne tenkrát ponejprv spatřili, posuzovali mne právě na opak, než jakým obyčejně jsem býval."

Na podobný spůsob vyslovují se o kávě slovutní znalci její: Balzac a Rossini, když se při tom na jejich letoru ohled vezme. V některých případech možno kávy jako léku užívati. Přidá-li se do silného odvaru kávy polovice šťávy citronové, slouží takto získaná šmíšenina dobře proti stří-

davé zimnici. Podobně upotřebiti lze kávy proti dýchavičnému kašli dětí, kterým se jí po jídle několik lžic poskytne.

Naproti tomu jest nemírné požívání černé kávy našemu zdraví škodlivé; způsobuje nepokoj, horkost a úzkost okolo srdce, jež pak silně tlouci počíná, tak že nastane závrať a třesení údů a zvláštní pud, na čerstvý vzduch si vyjíti, u člověka se objeví, což také obtížný tento stav nejdříve zmírní.

„Káva," dokládá duchaplný francouzský spisovatel „Fysiologie chuti", „jest nápojem učinlivějším, nežli se obyčejně za to má. Člověk dobrého stavu tělesného může dlouho živ býti o dvou láhvích vína denně; ale tentýž nesnesl by stejné množství černé kávy; stalť by se blbým aneb zemřel by úbytěmi. Jest povinností rodičů, aby přísně zakázali černou kávu dětem svým, nechtějí-li z nich míti stroje zchřadlé i zmrzačené a ve 20 létech sestárlé." — Z předešlého jest patrno, že účinek kávy na člověka v mnohém ohledu jinakým se objevuje než líhových nápojů, zvláště vína; neb co tyto především obrazotvornost oživujíce pamět probuzejí a jakousi rychlou pohyblivost představ způsobují, které nápadná lehkost všech samovolných pohybů svalových doprovází: napíná káva více pozornost našich smyslů a zbystřuje soudnost našeho rozumu. Výborně praví Rambosson, jenž účinky černé kávy a vína v tom ohledu porovnává, že „víno působí více na srdce, káva ale na ducha; ve vinárnách panuje více milost a vzájemná náklonnost, v kavárnách se zas více rozumuje." Víno prý se může proto jmenovati nápojem křesťanství a lásky, ale káva nápojem filosofie a rozepře. Milovníci vína oddávají se veselosti, bezstarostnosti, lehkomyslnosti a nerozumné upřím-

nosti; naproti tomu jsou ti, kdož v černé kávě si libují, obezřelí, rozvážliví, vtipní a vypočítaví. Despotismus bál se proto vždycky více požívání kávy než pití vína. Když za nezletilosti Mohameda IV. velkovezír Kypryli ve válce kandiotské se dověděl, že si hosté v kavárnách dovolují kárati chování jeho, neštěstí a úpadek říše mu přičítajíce, kázal ihned zavříti všechny takové místnosti ano i domy zbořiti. K jeho rozkazu byli tělesně trestáni neopatrní „mluvkové“ i s mnohými kavárníky, jimž mimo to i nářadí rozbito. Naproti tomu nechal Kypryli státi vinárny a hostince, kde víno se prodávalo, ač to bylo proti zjevnému zákonu proroka, jenž pití vína zapovídá. Byl‘ jako každý pravý despota náhledu, že mu netřeba se obávati pití vína a z něho pocházejícího opilství, kterým se rozum lidský otupuje, nežli pití kávy a rozumování, jež ducha vyjasňuje. — Za panování Karla II. pozorovalo se r. 1675 v Londýně, že veřejné kavárny ohnisky povstání neb aspoň politickými kluby se staly. Vláda je dala tehdy právě tak uzavírati, ale nechala, jak to již Kypryli byl učinil, otevřené vinárny a hostince. Dr. Virey podotýká, že za Ludvíka XV. pařížské kavárny mocnou vládu nad obecenstvem vykonávaly a že, jak tomu literární korrespondence Grimmova nasvědčuje, proslulost kavárny Prokopovy, kde se toho času „krásní duchové“ pařížští scházeli, ani politické historii ani filosofii 18. století neznámou není.

Mák a opium.

I.

Mezi půvabnými dítky pestrobarevné květeny vyniká *mák* svou jednoduchou elegancí. Mát

pouze dva listy v kalichu, které ještě před rozvitím čtyrlisté a na spůsob kapesního šátku v něm smačkané koruny odpadávají, pak u prostřed jemného třepení, z velmi tenkých tyčinek složeného, kulovitou neb kyjovitou tobolku, ježto u vnitř mnoho drobných, olejnatých semének („mák“) obsahuje. Náš lid zná mezi divoce rostoucími druhy hlavně dva, které co nevzácní a nezvaní hosté svou pěkně červenou barvou mezi osením do očí bijí, — totiž *mák vlčí* a *mák rolní*.

Mák vlčí poznává se dle koruny temně šarlatové, jejíž plátky u spodiny tmavofialovou až černou skvrnou vyznačeny jsou, pak dle tobolky opačně vejčité, hladké a na temeně 7- až 14paprskovou bliznou kryté. V půdě zahradní stává se napolo aneb docela plnokvětým a rozhojněné plátky také rozmanitě zbarvuje, dílem světleji nachové, někdy bíle obroubené a dílem i zcela bílé vytvořuje. V některých krajinách vyskytuje se dosti hojně na polích, jinde zas úplně schází. Méně vybíravý jest *mák rolní*, jenž má plátky světlejší, u spodiny černou skvrnou opatřené, na konci jemně pilovité a co do tvaru více podlouhlé, tobolku nahoře jenom 4- až 5paprskovou, kyjovitou a srstnatou. Přichází nejen mezi osením a na půdě vzdělané vůbec, nýbrž také na rumištích; vždycky lze pozorovati, že písčitému stanovisku přednost dává. Rolníkům je dobře známo, že „divoký mák“ pod tímto nevinným zevnějškem velmi prudké šťávy ukrývá; neboť ze své zkušenosti poznali, že obzvláště vlčí mák, jeteli hojněji přimíchaný, v polozralém stavu svém u skotu křečovité třesení, ba někdy také šílenou vzteklost spůsobuje.

Mnohem důležitější jsou druhy v zahradách i na polích našich pro semeno (mák) pěstované,

jež dosud v Malé Asii a v Persku divoce rostou. Sem patří *mák snodárný* s korunou na počátku nachýlenou, ale po rozvití vztýčenou, barvy lilákové neb světle červené, zřídka bílé; v zahradách naplnil květ a skoro ve všech barvách, někdy s rozdřípanými plátky se objevuje. Na lysé a šedozeleně ojíněné lodyze vyvinou se konečně víc než palec dlouhé tobolky („makovice“) tvaru skoro kulatého, jež na temeně *vodorovnou* a mnohopaprskovou bliznou přikryty jsou a po uzrání *šedomodré* semeno zvláštními *otvory* vypouštějí. Mezi ním se vyskytuje, do našich zahrad také z Východu přinešený *mák lékařský*, jejž dříve od předešlého ani nerozeznávali; mát korunu obyčejně bílou s lilákovými skvrnami u spodiny plátků, tobolky („makovice“) *podlouhle vejčité* a o polovičku *delší*, na vrchu *prohlubenou*, též mnohopaprskovou bliznou opatřené; avšak tobolky tyto i po uzrání *otvory zavřené* mají a proto samy od sebe mnohem světlejší, nejvíce *šedo-bílé* semeno nevytrušují. Nyní mnohá hospodyně si vysvětlí, jak z té samé půdy dvojí mák, šedomodrý a šedý neb šedobílý skliditi může; první jmenuje mákem modrým („*modrákem*“), druhý však mákem šedým *(hleďákem)*, dobře vědouc, že hleďák sladší, modrák ale olejnatější jest.

Tam, kde se na rozlišení obou těchto druhů nehledí a semeno pomíchané zasévá, rostou také oba druhy podle sebe a tak lehko za pouhé odrůdy považovány býti mohly. — Mák zahradní, u něhož v tobolkách jediné lodyhy někdy až na 3600 semének přichází, byl již od starodávna pěstován, zvláště od starých Egypťanů, Římanů, Slovanů a Peršanů, kde máku s medem na koláče a rozličné jiné lahůdky se užívalo, jak až dosud u Slovanů a Vlachů obyčejem jest.

Starým Řekům sloužil mák za symbol země a úrodnosti její, zasvěcen jsa hrdé bohyni Héře (Junoně); byl ale též příznakem spánku a syna jeho Morfea, boha snů, s blouznivou družinou jeho, a konečně obrazem smrti, — sestry to spánku! — Mákem dotknul se Morfeus onoho smrtelníka, jenž v líbezný měl upadnouti spánek; a Jupiter, chtěje zotavujícím spánkem umírniti hluboký žal bohyně Živy (Ceres) nad únosem dcery její Proserpiny, která v podsvětí za královnu byla ustanovena, dal jí okusiti máku, jenž, pokud čerstvý jest, u větším množství požit také za naší doby nezřídka omamuje. Tuto uspávající vlastnost máku znal již patriarcha lékařů, Hippokrates, kdežto výtečný Galen udává, že k tomu cíli z poraněných tobolek *mléčnou šťávu* sbírají, aby se z ní *opium* připravilo. Plinius, který již tři druhy máku popisuje, má také vědomost o usmrcující prudkosti opia spolu podotýkaje, že se ho s vínem jako uspávacího nápoje užívati může; neboť vypravuje, že, jako mnozí jiní, též otec bývalého pretora, Publius Licinius Caecina, opiem o život se připravil. Mák i *v květomluvě*, která také z obrazotvorného Východu pochází, rozličného významu jest, jako na př. ospalosti, slabosti a sklíčenosti; *mák bílý* naznačuje prý podezření, *mák pestrý* překvapení, *mák růžový* živost, *mák šarlatový* pýchu a *mák jednoduchý* nerozvážlivost a blbost.

Mák jest nám v mnohém ohledu užitečný. Především upotřebuje se pěkně červeného barviva z koruny máku vlčího nejen k okrášlení vykuřovacího prášku, ale i k barvení sýra (v Hollandsku), vína (ve Vyrtembersku) a cukrovinek vůbec. Neméně důležitý jest ze semen vytlačovaný *olej makový*, bez kterého malířství s olejem nemůže se obejíti; ale k jídlům ho vždycky užívati nelze,

ačkoliv jej Hufeland za nejlehčeji strávitelný z olejů rostlinných prohlásil; neboť, pokud čerstvý jest, omamuje tak, jako pokrutiny (záboje) makové, jež mívají zápach opiový. Podobně účinkuje též makové semeno („mák“), když se ho, jak děti rády činívají, za čerstva — pokud totiž patrné množství morfia ještě obsahuje — něco více požije; ano ještě delší čas po uzrání ukázal se býti podezřelým a žaludku často obtížným přídavkem, jestli málo rozmačkán a u větším množství do koláčů, buchet a jiných moučných jídel přidán byl.

II.

Látka, již nazýváme „opium“, nic jiného není nežli shuštěná šťáva z více druhů máku, zvláště lékařského, jenž má tobolky tlustší a semena bělejší. Když na počátku léta plátky koruny odpadnou, učiní se do nezralých tobolek mělké vřezy, z kterých mléčná šťáva v podobě kapek (slzí, opium in lacrymis) se vypryšťuje. Vždycky večer neb z rána poraní se makovice znova, až každá z nich 6 neb 8 šikmých vřezů má, načež ráno aneb večer zatím shnědlá šťáva lopatkou se sbírá. Jedna tobolka poskytuje průměrně 10 až 13 gránů opia, které na slunci v hliněných nádobách tak dlouho se hněte, až v té míře ztuhne, že se mu známý tvar okrouhlých koláčů dáti může. Lidé, kterých se ku sbírání opia používá, trpí vždy po práci značným stupněm ospalosti, jež by v omámení přešla, kdyby s sebou neměli ve dvé rozříznutou cibuli na čele a čas od času k ní sobě nepřičichli. Dobré opium tvoří hmotu žlutohnědou, dosti tvrdou a na lomu poněkud lesklou, která mezi prsty změkne, odporný a omamující

zápach a hnusně hořkou chuť má. Takové přichází k nám z Malé Asie pod jmenem *orientalního* aneb *levantského* opia přes Smyrnu a Terst. Až dosud je všech druhů nejsilnější; neboť má 13 až 16% oné sloučeniny, na které jak působení tak i cena jeho se zakládá, totiž morfia. Opium *egyptské* nebo *thebské* jest ovšem lacinější, ale též horší; drží pouze 3 až 7% a *perské*, téměř jenom v Persii potřebované a hroznovým cukrem promíšené, v průměru toliko 1% morfia. Jako vzácnost přichází k nám někdy *opium indické* s 3% až 9% morfia, jsouc totiž hlavním předmětem pokoutního obchodu mezi Východní Indií a Čínou, která za ně Angličanům — jako na výměnu za čaj — ročně v průměru 7 až 8 milionů liber šterlinků platí!

Za novější doby nabylo také dobré pověsti *opium řecké*, jež na rovině mezi Argosem a Nauplií se vyrábí. Všude, kde mák snodárný a lékařský dozrávají, může opium z tobolek jeho se dobývati a byl by to škodlivý předsudek, kdybychom sobě myslili, že jen opium z krajin teplých očekávaný účinek má. Za tou příčinou věnovali také ve Francii tomuto odvětví pěstování potřebnou pozornost a r. 1857 nabylo se již skoro za 2 miliony franků opia, které co do působení orientalnímu se vyrovná.

Pokusy, za posledních let i v Čechách učiněné, měly tentýž výsledek a můžem se toho nadíti, že dřív nebo později tak, jako u cukru, celá spotřeba opia domácím výrobkem uhražena bude. Opium jest v oboru lékařství nevyhnutelně potřebným a nižádnou jinou látkou nenahraditelným prostředkem, z kterého více preparatů (opiatů) se připravuje, ku př. opiový extrakt neb výtažek (Extractum opii), rozličné druhy laudana, jedno-

duchá i šafranová tinktura opiová (Tinctura opii simplex et crocea), náplast opiová (Emplastrum opiatum), pilulky opiové (Pillulae opiatae), prášek Doverův (Pulvis Doweri), morfium atd.

Upotřebení opiatů, zvláště opia samého, vyžaduje však lékaře povážlivého; neb ačkoliv opium jeden z nejstarších a nejlepších léků jest, přece může v rukou neopatrného léčitele více škodlivým nežli užitečným býti. Tak praví Wedel ve své opiologii: „Opium je svatou života kotvicí u dobře a opatrně jednajících, ale člunem Charonovým v ruce nezkušeného a jako meč v ruce zuřivé.“ Jak z předešlého vysvitá, používalo se opia již u starých, ale teprv Paracelsus získal mu r. 1527 oné důležitosti, jaká se mu nyní přikládá. „Dobře připravované opium,“ dokládá Rambosson, „je prostředkem velmi drahocenným, jenž rozčilenou soustavu nervovou vydatně utišuje a tak mnohou jízlivou bolest otupuje.“ Vzácná tato moc, kterou křeče utišiti lze, nepochází jen od morfia, nýbrž také od ostatních alkaloidů, ježto vedle něho v opiu se nalézají, jako narkotin, kodein a mekonin. Větší množství uspává člověka („nápoj uspávací“), čehož někdy u krvavých operac použito bývá. U velmi silných dávkách působí opium co veleprudký jed, jehož účinky především dávidly se odstraňují, pak se poskytuje prostředků povzbuzujících jako černé kávy, čaje a p. „Z preparatů sluší považovati výtažek opiový za velmi drahocenný dar, jejž příroda úkojným vlivem na tělesné i duševné síly člověka opatřila, který neočekávanou ranou zdrcen byv, proti hlubokému žalu, toť pramenu zoufalství, útěchu vítanou v něm nalézá. Účinek, jaký spůsobuje, není obyčejným spaním, anobrž jistého druhu opojením, které žádná bolest nedoprovází. V takovém

stavu slyší člověk, ale neodpovídá, neboť se mu zdá, jako by v nějaké tekutině plaval, všech smyslů mocen jsa; obrazotvornost nepředvádí mu leč obrazy příjemné, až konečně na všechny svízele zapomene.“ Za takovou příčinou používají Mohamedánové opia na místo vína jim zapověženého, totiž aby se jím opojovali a jako milovníci vína dobré mysli a zmužilosti nabyli, svou obraznost oživili, zármutku se zbavili a p. v. Zvláště Turci jedí a pijí opium, své zdraví jako naši nejvzteklejší opilci jím podrývajíce. Takových osob („Theriaki“) jest na Východě od Malé Asie až do Číny a Žapanska převelké množství a také o nich platí ona smutná zkušenost, že, kdo jednou této lákavé neřesti, nechť si pak v jedení, žvýkání, pití aneb kouření opia zaleží, oddávati se počal, tak lehko se jí z náručí nevysvobodí, až nemírná vášeň, po rajských snech vynuceného a nepřirozeného spánku bažící, tělesné i duševní zdraví nešťastníka podkopavši, mrtvicí život jeho skončí!

Název *laudanum* obdržely všechny opiové léky, nechť jsou pevné aneb kapalné, v kterých vedle opia ještě rozličné přísady se nalézají; užívá se jich nyní zvláště v západní Evropě jako ve Francii a v Anglicku. Tak obsahuje *laudanum Rousseau a* kromě opia med, líh a pevné kvasnice; *laudanum Sydenhamské*: opium, šafrán, skořici a hřebíček, jež do vína z Malagy se naloží a po 14 dní v něm na teplém místě uležeti se nechají. Podobně rozeznávají *laudanum balzamické*, z opia, síranu draselnatého, výtažku šafránového, dřeva sladkého, kyseliny benzové a balzamu peruanského složené; konečně *laudanum pevné*, jež nic jiného není než olejový výtažek opia. V přiměřených dávkách užito, jest prý laudanum výborným prostředkem utišujícím a to-

nickým, jenž i do jiných léků se přidává a jen po kapkách se béře; nebo větší množství působilo by tak prudce jako jed sám. Stálé zneužívání laudana, vůbec opiatů, má tak zkázonosné následky jako samého opia, pro které mimo Turky ještě Číňané zvláště zaujati jsou a postupně vždy větších dávek požívajíce, konečně značné množství opia snesou. Ale nešťastný návyk ten ukázal se býti v Indii a v Číně pro zdravotní stav obecenstva tak zhoubným, že vláda čínská nucenou se viděla, přísnými prostředky proti němu zakročiti, které ovšem pro velmi rozsáhlé podloudnictví, od samých úřaduíků následkem uplácení podporované, dosud jenom velmi málo vydaly.

III.

M. Libermann, lékař v čínském vojště, měl v této říši hojnou příležitost, pozorovati hrozné účinky opia, jež tu zkrátka podle zprávy Rambossonovy, jak následuje, líčíme. Okolo r. 1740 přišli M. Wheler, místoresident indický, a plukovník Watson na myšlénku, opium do Číny zavážeti a upotřebení jeho na ten spůsob zužitkovati, jaký dosud v Indii a v Persii ve zvyku byl, aby sloužilo totiž k vyvolání umělých radostí — usmrcujícím rozčilením. Hned první pokusy Whelerovy s dokonalým výsledkem se potkaly a kouření opia dosáhlo znamenitého rozšíření. Spůsob toho následující jest: Dýmka opiová sestává z trubky asi na prst tlusté a 40 až 50 centimetrů dlouhé; dle okolnosti kuřáka jest buď ze dřeva, z kovu neb z tvrdého, zelenavého tučku. Na spodní straně trubky nalézá se otvor, do kterého se hlavička dýmky zašroubuje. Kulatá neb vál-

covitá hlavička z hlíny neb kovu jest dutá i nese na svém hořejším konci mističku s malým otvorem pro kouř, na nějž opium se dává. K nacpání dýmky užívá se kovového nožíku, jenž do výtažku opiového se pohrouží, aby 10 až 15 centigramů hmoty se vyndalo; tato se zakulatí a ku plamenu lampy tak přiblíží, až dávka nabubří; konečně se položí na mističku a zapálí. Kouř táhne se pozvolna do sebe, polyká se a vůbec nejdelší dobu v ústech se podrží, nežli se vydychne. Průměrně trvá kouření jedné dýmky as minutu; 20- až 30krát se kouř do sebe táhne, nežli dýmka vyjde. Mnozí Číňané, kteří již po delší čas opia na tento spůsob používají, přivedli to až k ohromnému počtu 200 dýmek za den. Vůbec nezačínají Číňané opium kouřiti až k 18. neb 20. roku stáří svého; nicméně oddali se již deseti- až patnáctiletí jinochové tomuto nešlechetnému zvyku. Ženské nekouří nikdy opium, leč takové, ježto se octly mezi posledním vývrhelem společnosti a ty ještě zřídka. Chudá třída hoví opiovému kouření v místnostech, které Angličané opiovými krámy (krčmami) nazvali.

Jsou to veřejné místnosti, jež se nikterak nezatajují, aniž před policií nějak opatřují; ba nesou ještě zvláštní odznak, totiž *list žlutého papíru* jaký slouží ku procezování opiového výtažku. Tato místa měla by se oným velkolepým a smutným nadpisem opatřiti, jejž Dante v černých písmenech nad branou pekelnou četl: „Mnou se přichází do města slzí, mnou se vstupuje do věčnosti bolestí, mnou se kráčí k pokolení zavrženému. Kdožkoli sem vstupuješ, opusť navždy každou naději.“ Tyto veřejné kuřárny jsou místnosti mnohem odpornějšího, ba hnusnějšího pohledu nežli naše nejsprostší kořalny.

Představme si tmavou, učouzenou a vlhkou jízbu, která obyčejně při zemi leží a majíc okenice i dvéře zavřené, žádného jiného světla nedostává kromě od malých lampiček opiových; podél zdí, které jako v nejhorších krčmách učouzené jsou, visí rozličné průpovědi Konfuciovy. Polní lůžka, opatřená rohožkami a slaměnými záclonami, jsou zde za tím účelem, aby přijímala kuřáky, kteří smutné rozkoši oddati se hodlajíce, vodorovné polohy potřebí mají. Když nezasvěcený tam vstoupí, ostrým a dráždivým kouřem opiovým div že se nezadusí; nalezne tu 15 až 20 kuřáků, kteří mají vedle sebe šálek s čajem. Jedni z nich s očima zakalenýma a s pohledem tupým zdají se v tomto světě býti cizinci; druzí naproti tomu vyznačují se zvláštní hovorností, jakoby pod vlivem neobyčejného rozčilení byli.

U velkých hostincích jsou kuřárny bohatší, kde zámožní obchodníci se scházejí, aby potajmu svým prostopášnostem se oddávali. Avšak osoby vyšších tříd navštěvují málokdy takové místnosti veřejné; anobrž mívají ve svých bytech zvláštní opiovou místnost; je to obyčejně pokoj, vším přepychem ozdobený a výstředními malbami jakož i pečlivě hotovenými pohovkami opatřený.

IV.

Kdo opium kouří, má vůbec bledé a chorobné vzezření; oči jeho jsou zapadlé a modravým kruhem obklíčené; zřítelnice jest rozšířená, pohled jeho má výraz veselé blbosti totiž něco neurčitého a zároveň i veselého do sebe; řeč bývá pomatená, někdy s hlasem chvějícím; obličej tak jako tělo hubený; páže i nohy mají tenké a vy-

sílené, chůzi volnou a pohyby nejisté, jak to u opilých obyčejné jest; nezřídka se objeví zároveň kulhání, které na počínající ochrnutí nohou ukazuje; hlavu nosívají sklopenou. Kuřák takový projde za svého živobytí, opiu věnovaného, *tři* od sebe patrně rozličné *stupně*. *První stupeň* jest podstatně přechodní a zahrnuje dobu počinku do sebe, v nížto správa těla, než se na opium zvykne, proti onomu narkotiku bojuje a kuřák všechny ty svízele pocítí, jaké užívání tabáku na začátku spůsobuje. Kouř opiový má tu za následek bolení hlavy, závrať a dávení, jízlivé bolesti v žaludku a mdloby; omamující účinek jeho prozrazuje se kromě toho hlubokým a obtížným spánkem, který nic příjemného do sebe nemá. Tyto chorobné výjevy ztrácejí se víc neb méně rychle podle toho, jak mu kuřák navyká; trvají obyčejně tři nebo čtyry neděle, někdy čtyry až pět měsíců; ba některé osoby nejsou s to, opiovému kouři zvyknouti a bývají proto nuceny, zvyku se odřeknouti, jejž by si rády osvojily.

Druhý stupeň, na kterém vliv narkotika časem výjevy okamžité choroby, u některých osob příjemnými aneb rozkošnými pocity doprovázené, spůsobuje, vyznačen jest vždycky umělým rozčilením, pro něž ono nebezpečné vyražení se vyhledává. Zakládať se na rozdráždění nervové soustavy mozkomíchové a objevuje mnohdykráte, když bylo příliš mnoho opia požito, řadu těžkých úkazů, které i smrt za následek míti mohou. Tento stav, jenž nic jiného není, leč zvýšený stupeň jednoduchého rozčilení, obdržel název *prudkého narkotismu*, po němž prudkému opojení nad míru se podobá. Je to skutečné opilství s oběma výjevy rozčilení a sklesnutí, jenom že toho nikoliv líh, anobrž opium příčinou jest. Za té

doby má kuřák, jakmile několik dávek opia vdýchal, puls o 90 až 100 tepech za minutu; jeho kůže jest vlhká a pokrývá se při nejmenším pohybování hojným potem. Také cítí potřebu vodorovné polohy; proto si lehne na své polní lože a hasí čajem *palčivou žízeň* svou. Právě v tomto nervovém rozčilení jsou vášně člověka nad míru podrážděny: hráč vrhá se dychtivě na hru, ctižádostivý se oddává snům o štěstí atd. — Po třech neb čtyrech hodinách ustoupí tento stav ospalosti, jež pak hlubokým spaním s takovými sny se ukončuje, jaké předcházejícím zábyvům a tužbám osobním odpovídají. Spaní trvá dvě až dvanáct hodin a trvaní jeho závisí nejen od množství opia, které vykouřeno bylo, ale též od jakosti povahy. Procitnutí jest obyčejně velmi nepříjemné; hlava je těžká, spojování myšlenek obtížné, jazyk těstovitý, zřítelnice rozšířená, chuť žádná, údy jsou rozbolené. Ani na takové nepořádky tělesné nedbaje, vrací se kuřák ku své dýmce, aby rozčilení předešlého dne obnovil tak, jako pijáci k vínu ráno po své prostopášnosti, která je blbými učinila. Ale šest, osm nebo deset dýmek, ješto prvé dostačily, nespůsobuje brzy žádného rozdráždění více; tělo se na ně navyklo a kuřák se vidí nuceným, zvětšiti dávky. Tak se postupuje od dvou grammů k pěti, desíti a šedesáti, ba někdy až ke stu. Osudné to zvýšování dávek opia jest příčinou, že se tak politování hodné účinky chorobné objevují.

Třetí stupeň poznává se při kouření opia po úpadku v ústrojenství tělesném, mravním a duševném; nyní se vyskytují všechny neduhy, k nimžto kuřák již v první době kouření základ položil. Pod vlivem nemírných dávek opia stává se kuřák veselejším a živějším; myšlenky jeho

jsou příjemnější, ale pozvolna se kalí; pohyby, zvlášť ě okončin dolejších, stávají se nespolehlivými; oči jsou vyděšeny, obyčejně zality a svítí leskem neobvyklým; zřenice je silně stažena. V tomto stavu narkotického opojení vyskytne se někdy již pravá šílenost ve stupni strašlivém která hollandskou vládu k tomu přinutila, u dveří opiových krčem policejní stráže postaviti a jim přikázati, aby každého kuřáka opia ihned zkolili, jenž by násilným činům oddávati se počal, když z oné peleše mrzkosti vychází. Nepořádky tělesné jsou někdy spojeny s křečovitými pohyby a s úplnou ztrátou citlivosti, která se na to za několik hodin smrtí ukončí.

Při prohlížení člověka, na takový spůsob zhynulého, pozorují se známky návalu krve k mozku a k plicím. Ve dvou z pěti příkladů bylo nalezeno značné vylití krve z podlebečních žil (venae meningeae), jednou shledána mrtvice plicní a ve dvou ostatních byly jenom stopy silného návalu krve do mozku a plic objeveny. Z toho jest patrno, že velká obdoba mezi poškozením těla následkem opojení narkotického a mezi oným panuje, které opijení se líhem za sebou přivádí; mrtvice podlebeční jest aspoň oběma společná. Při opojení křečovitém nastoupí křečovité stahování těla obyčejně teprv několik hodin po užití tekutiny, aniž by před tím dosti patrné známky opilství na dotýčné osobě vytknouti se daly; zdá se býti pravdě podobno, že jest to u některých povah těla jeden ze spůsobů, který z návalu krve k mozku pochází. Studené lázně kropivé, jež Percy proti opilství odporučoval, pak silný odvar černé kávy, jakého se již ode dávna proti otrávení opiem užívalo, učinily také v křečovitém narkotismu dobré služby. Pokud možno, dává se pa-

cientovi káva do úst, avšak obyčejně ukáže se nutnost, v podobě klystýru jí upotřebiti, poněvadž prudký narkotismus člověka neschopným dělá, cokoliv polknouti. Co do množství může se vzíti as půl litru na jednu dávku a třikrát za den opakovati. Křísivé tření těla i zaobalování do teplých dek jsou další pomůcky výborné, ježto pocení a dle všeho také vyměšování jedu napomáhají.

K závěrku chci ještě na jeden zlozvyk našeho lidu upozorniti, který již mnohého neštěstí příčinou byl a více z nevědomosti nežli ze zlé vůle pochází. Je to upotřebení makovic k uspávání malých dětí. Obsah tobolek makových obsahuje totiž vždycky víc neb méně opia; proto sluší varovati každou matku a chůvu před užíváním takového mléčného odvaru, aby nepokojné děti ku spaní přivedeny byly; neboť mohla by se jim státi nehoda, že by takové dítě po větší dávce odvaru — proti jejich úmyslu — se více neprobudilo! V lékárnách se připravuje také z makových tobolek nejen *výtažek makový*, ale i *syrob makový*, jejž obyčejně *svatojanskou šťavou* (Syrupus *Diacodion*, „syrob *z makovic*“) nazývají a za podobným účelem co utišující prostředek odporučují a předpisují.

Obsah.

	Stránka
Úvod	3
Bambus	11
Bolehlav	22
Borovice	32
Cukrovník	44
Čajovník	59
Hašiš a konopě	77
Kakaovník	90
Kávovník	98
Mák a opium	113

Oběti pověry.

O čarodějství a pronásledování jeho v zemích křesťanských.

Příspěvek k dějinám lidského bludu

Matice lidu ročníku V. číslo 6.

(Běžné číslo 30.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1871.

Tiskem dra Ed. Grégra v Praze 1871.

Předmluva.

Co nedovedlo osmnáct „zbožných“ století žehnáním a vymítáním, podařilo se „bezbožné“ osvětě za dvě století: posvítilať čertu tak důkladně, že o něm již ani vidu ani slechu není. Před nedávnem se ještě ve světě roztahoval, jako by ani pána boha nebylo, posedal lidi a zvířata na potkání, odnášel své oběti za bílého dne, nábožný člověk musel se proti němu rukama nohama ohánět, ba ani dům Páně nezůstal prost jeho neplechy. Ohledněme se o dvě století nazpět: uvidíme, že tenkráte víra v ďábla a jeho mnohostranné působení ve světě pod záštitou samé církve bujně květla a veskeré vrstvy společnosti pronikala; že na ní netoliko surové, nevzdělané množství, nýbrž i tak zvané vyšší a vzdělanější třídy lidu s vírou nezvratnou lpěly, že se o ní přední učenci v tlustých knihách rozpisovali, opatrní soudcové po celý život jí se zabývali, duchovenstvo ji s kazatelen hlásalo; s hrůzou uvidíme, že pro takový nesmysl statisíce nevinných obětí po hrozných mukách hroznou smrtí bylo utraceno.

Kdož by se s hněvem a žalostí neodvrátil od divadla takového? Kdož by tu nežehnal osvětě,

že přivodila změnu tak blahodárnou? Kahánec volné myšlenky vynořil se ze tmy; zprvu mžikal nesměle jen, slabě prokmitával ohromnou zpoustou bludů, ale strážný anděl člověčenstva nedal mu uhasnouti, povíval nad ním ochrannou perutí, až se chabá jiskřička rozhořela ve velebné slunce, které rozlilo po celém světě blahoplodnou záři svou a rozptýlilo příšerné chmury středověku.

Mnoho jest dosud lidí, kteří vítězství osvěty nad mrákotou středověkou za veliké neštěstí prohlašují, kteří vychvalujíce do nebe staré zlaté časy, zásobu hanlivých slov vyčerpávají, aby odsoudili novověkou osvětu a vzdělanost co dílo neznabožství. Vůči rejdům těchto tmářů dobře jest okazovati lidu rub těch starých zlatých časů, aby vychvalovanou tu dobu řádně seznati a porovnávaje ji s nynější, vlastní úsudek si utvořiti mohl.

Vyvolili jsme si jednu ze stinných stránek středoveku: jeho názory o čarodějství a nelidské pronásledování domnělých čarodějníků a čarodějnic. Jest to předmět v historii osvěty veledůležitý, však dosud nikoli s dostatek pro ni vykořistěný, o němž Hartpole Lecky právem dí, že „úpadek jeho znamená vznikání, a jeho zničení první vítězství ducha osvěty v Evropě.“

Lépe než na jiných poznati lze na předmětě tomto, jak hustě mrákota duševní středověké lidstvo obestírala, a jaké nestvůry předsudku a pověry v ní se zrodily; zároveň okazuje předmět tento v barvách nejkřiklavějších mravní surovost, která vždy zatemnělosti duchů po boku kráčí. Divoký chtíč pronásledování, bratr temného bludu, jeví se v nejhroznější své podobě: opíraje se o nelidské soudnictví onoho věku a nalézaje v církvi Kristově, v církvi s jediným přikázáním: „Milujte se všichni vespolek“, nejhorlivější zá-

štitnici, plní celou Evropu zápachem spálených mrtvol, skřekem obětí svíjejících se v mukách strašlivých. Kdož by při pohledu na takové obrazy nezvolal: Děkuji ti, bože, že jsem se nenarodil v oněch zbožných stoletích, že mohu volně dýchati a mysliti, že se nemusím báti o zdravé své údy v tomto „bezbožném“ věku, který lidi jinak smýšlející neklade už na skřipec a nepeče za živa vetché babičky!

Však dílo osvěty není ještě dokonáno, pokroku lidskému otvírá se dosud pole daleké. Pověra dosud v prostém lidu škodlivé své účinky jeví a straší tu a tam i v tak zvaných vzdělaných třídách v podobě spiritismu, který si s duchy pomocí zázračných stolků a jiných věcí dopisuje, mesmerismu, který pomocí tak zvaného zvířecího magnetismu nemoci hojí atd. Mnohé zbytky středověku jako předsudky stavů, válka, žoldáctví, nelidský trest smrti, četné neduhy sociální a jiné čekají dosud svého odstranění. Svatou povinností každého z nás jest, abychom ve všech těchto směrech po svém způsobu pokroku dráhy klestili, nedadouce se zastrašiti ni četnými překážkami, ni hanou, ni potupou.

Mnoho jest lidí, kteří houževnatě na všech starých řádech lpíce každému skutečnému pokroku se protiví a těm, kdož k němu čelí nejinak než ztřeštěnců, nezralých snílků, bláznů a podobně spílají. Hany těchto lidí bude rozumný člověk málo dbáti, zvláště pozná-li, že starou písničku všech obranců zakořeněných bludů hudou. Týmž jako oni spůsobem zastávali středověcí inkvisitori upalování čarodějnic proti zmáhajícímu se odporu. Gerson, jinak učenec slavný, píše s potupou a opovržením o těch, kdož nevěří v čerta, a skutky čarodějnic za bájky prohlašují. Tento

hrubý blud povstal prý u některých učenců dílem z nedostatku víry, dílem ze slabosti a nedokonalosti rozumu. Inkvisitor Sprenger píše o svých odpůrcích, že prý nemají pevné methody (způsobu) myšlení, že slepě v temnotě brzy tam, brzy onam tapají. Když slavný Weyer svou knihu o čarodějství vydal, kterou první prolomil hráz té záhubné a hnusné pověry, vystoupil proti němu stihatel čarodějnic Bodin se spisem, v němž přímo upálení jeho žádá. Mezi jiným praví tam: „V tomto skutku nepatrného doktora, který se protiví souhlasné víře celého století, který pohrdá míněním lidí nejmoudřejších a duchem pochybnosti o věcech dokázaných viklá, jeví se vrchol lidské domýšlivosti, vrchol lidské obmezenosti.“

Jak viděti, podobají se novověcí Bodinové na vlas svým předchůdcům i v řeči, i ve zpátečnické zarytosti, i v oné slepé důvěře ve vlastní neb cizí neomylnost. Nuž, kdo nahledne na př. do dějin čarodějství, sezná jasně, jak se nejučenější lidé, nejdůvtipnější soudcové, jak se neomylná církev i s papežem (nyní též neomylným), ba jak se celé lidstvo po mnoho století mýliti může, a neuvěří nadále slepě něčemu, poněvadž to ten neb onen praví, píše, káže, nýbrž bude vždycky skoumati a uvažovati, a co vlastním rozumem za nejlepší uzná, toho se přidrží.

O původu a rozvoji čarodějství.

Čarodějství, kouzelnictví sahá svými kořeny hluboko do pradob člověčenstva a provází toto až k onomu stupni vývoje, kde na slunci vědy mlha pověrčivosti se rozptyluje a v každém úkazu věčný zákon přírody člověku se jeví. Čím hlouběji v dějinách čarodějství sestupujeme, tím více sbližuje se ono s náboženstvím, tím hustěji protkávají se větve obou, až pak nejdoleji obě v jediný mohutný peň se pojíce, z téže půdy životní mízu ssajou. Kněží a kouzelníci na nejnižších stupních člověčenského rozvoje jedno jsou. Toho důkaz podávají nám dějepis i národopis. Divochové afričtí mají dosud své kněze-kouzelníky, kteří podivnými tretkami ověšeni, rozmanité kruhy do písku kreslíce a jistá slova říkajíce deště dělají, hady krotí a j. v. Rovně zastávají místo kněží u Mongolů t. zv. šamáni, kouzelníci, kteří duchy zaklínají, věští atd.

Nastíníme v následujícím, jak čarodějství z původní souvislosti s náboženstvím vyšinuto bylo, jak se samostatně vedle něho rozvíjelo, jak během času mezi ním a náboženstvím poměr nepřátelský vznikl a stále se sílil, až konečně církev křesťanská světskou mocí obrněná své nesčetné hranice zapálila a do plamenů těchto netoliko všechno, co jí čarodějstvím zapáchalo, ale

i tisíce úplně nevinných lidí vmetala. Zpředu jest třeba, abychom krátce o původu náboženství promluvili, z něhož čarodějství vzniklo.

Všeliké náboženství vzalo původ svůj z pocitu závislosti na přírodě. Prvotní člověk pociťoval na sobě a spatřoval kolem sebe účinky mohutných sil přírodních, ale nepoznával sil těchto, neměl tušení o souvislosti oněch úkazů, zákonník přírody byl pro něj uzavřen sedmerou pečetí. Jaký div, že jednotlivé zjevy přírodní za bytosti samostatné považoval a že v pocitu své málomocnosti naproti nim jim se kořil, přízeň jejich sobě získati a zachovati hleděl?! Užíval k tomu týchže prostředků jako v obcování s lidmi, svými spolubratry: lichotil jim velebením, udobřoval je prosbami, podával jim dary. Vždyť jim co bytostem živým přičítal také lidské vlastnosti a vášně, ovšem dokonalejší a mohutnější — božské. Tak představoval si slunce co dobrotivou zářící bytost, zvolna po obloze se berouci, v hromu a blesku spatřoval projevy hněvného božství. Moře jevilo se mu co hladový velikán, který tisíce tlam chtivě otvírá: dosud házejí Sumatrané před vyplutím pokrmy do moře, aby hlad jeho utišili a sobě je naklonili. Také Indiáni severoameričtí házejí oběti do vírů a vodopádů řek, aby kanot (člun) jejich nepohltily. Zemi ctili dávní lidé co matku všeho živoucího, která je trpělivě na bedrách svých nosí; také ji nakloňovali sobě obětmi, zahrabávajíce do ní časem i jednotlivce ze svého středu. Z těchto lidských obětí, za dávna zemi činěných, zachoval se až pozdě do středověku surový obyčej, dle něhož zazdívali do základů pevných stavení živé dítě. S neživé přírody s ohromnými a mohutnými zjevy jejími přešla záhy božská úcta na přírodu oživenou: na zví-

řectvo. Některá zvířata ctil člověk pro neskrotnou jejich sílu, jiná pro zvláštní užitečnost. Nejvíce zkvetlo toto ctění zvířat u dávných Egypťanů: zbožňovali býka, krokodila, ptáka ibise a j. Badatelé starožitností nalezli tam skvostné rakve z alabastru, v nichž složeny byly kosti býků. Dosud ctí mnozí divochové africtí jedovaté hady a severní divochové americtí jakož i Kamčadálové chovají medvěda v takové úctě, že si netroufají vysloviti jeho jméno. Později zosobňovány byly také úkazy na lidském těle; spaní, nemoci pojímaly se co živé bytosti. Staří Římané měli zvláštní božství pro dětské nemoci, ba i pro sněti-vost obilí. Také dávní Slované představovali si nemoci co živoucí bytosti, které člověka přepadají. Tomu nasvědčují četná zaříkadla, v nichž se nemocem domlouvá, aby od nemocného upustily a na jiné věci přešly. Na dvéře domu, v němž zimnicí trápený bydlí, píše se dosud v některých krajinách, aby tam zimnice nechodila, že není nemocný doma.

Takto klaněli se dávní lidé přírodě v jednotlivých úkazech jejích. Zjevy tyto byly hlavně dvojího druhu: jedny naplňovaly je hrůzou, jiné vděčností, láskou. Však hrůza, strach měly na počátku převahu. „Bázeň učinila první bohy," praví trefně latiník. Člověk na nejnižším stupni vývoje zaopatřoval si hlavně lovem svou obživu; tento spůsob života přiváděl jej ustavičně do styků s děsnými, zkázyplnými zjevy přírodními. V divoké samotě lesní, nad skalními propastmi věštili mu rachotem hromu, hukotem bystřin a vodopádů, řvaním hladových šelem blízkost svou duchové zkázy. Tyto strašné úkazy staly se mu prvními bohy; k nim modlil se nejprvé za ušetření. Tak vidíme u dávných Slovanů Peruna, u

dávných Němců Thora (Donnara), u Řeků a Římanů Zeusa a Joviše co zosobnění hromu a blesku přední místo zaujímati mezi bohy. Na ostrovech Východní Indie, kde množství činných sopek (vrchů oheň soptících) zkázou okolí hrozí, prokazuje obyvatelstvo sopkám těmto božskou úctu a kněží jejich vystupují na kouřící vrchole, aby vyslechli vůli mocného ducha v sopce ukrytého. Lev, tygr, obrovští hadové požívají dosud u mnohých divochů úcty božské.

Když během času lidé stálá bydliště zvolivše a obce, říše založivše, ze zhoubné vlády živlů více se vymanili a klidnějším zaměstnáním (orbou a chovem dobytka) povahu svou zjemnili, nabyli v nich převahy citové lásky a vděčnosti ke všemu, co jim živobytí usnadňovalo, užitek a rozkoš plodilo: k té zemi, která jim hojnost potravy vydávala, k řekám, které jich role zúrodňovaly, k zvířatům, která jim vzácné služby konala atd. Staří Slované ctili slunce a s nimi mnozí jiní národové jako na př. Peruané, kteří tuto poctu i na slunečnici co znak jasného božství přenesli. Baktrové, Medové, Parsové zbožňovali blahočinný oheň, jemuž též Indové pod jmenem Agni oběti přinášeli. Egypčané ctili řeku Nil, která zemi jejich zúrodňovala, ba i nilské bahno, z něhož jim bujné rostlinstvo k užitku vznikalo, Indové řeku Ganges, oba pak národové bylinu lotos, která jim kořeny svými živnou potravu dávala a krásou květu svého zrak jejich potěšovala. Baktrové, Medové, Parsové chovali v nábožné úctě psa, který stáda jejich před vlky opatroval. Také Egypčané ctili psa, dále kočku, která pole jejich škodlivých krys a myší sprošťovala a ptáka ibise, který vejce krokodilů kazil. Zabití těchto zvířat trestalo se smrtí. Dávní Slované ctili koně, které

v posvátných hájích chovali, husy a jiná zvířata; později zasvěcovali je svým bohům, jako koně Svantovítovi, husu Radihostovi atd.

Tak vyvinula se v dávných náboženstvích ona dvojice dobrého a zlého (původně ve smyslu příznivého a nepříznivého člověku) božství, která na př. u starých Slovanů v rozdílu bohů a běsů, v Bělbohu (dobrém) a Černobohu (zlém) výrazu došla. Nejostřeji vyhranila se dvojice tato u starých Peršanů, kteří rozeznávali dvě nejvyšší bytosti: Ormuzda (dobrého boha) a Ahrimana, (zlého boha), ustavičně spolu zápasící, až na konec Ormuzd plného vítězství dobude. Celý svět rozdělen jest mezi tyto dvě mocnosti: světlo, teplo, zdraví jsou účinky jedné, tma, zima, nemoc účinky druhé. Také zvířectvo jest přísně na dvě skupiny: dobrých a zlých rozděleno.

V mnohobožství požívali dobří i zlí bohové rovné úcty. Moc obou budila v člověku obdiv; nad to poutala jej k jedněm láska, vděčnost, k druhým bázeň. Helmold vypravuje, že dávní Slované polabští při svých hostinách, podávajíce sobě číši do kola, nad ní slova jistá na počest netoliko dobrému, ale i zlému duchu mluvili.

Z počátku obraceli se lidé přímo, bezprostředně k bohům svým: velebili je, vysílali k nim prosby o pomoc a ušetření, hleděli obětmi získati přízeň jejich. Však záhy vetřeli se prostředníci mezi lid a bohy jeho. Jednotlivci vynikající bystřejším rozumem nad ostatní a dobývající sobě pomocí jeho i větší moci i hojnějších prospěchů hmotných, jevili se lidu co zvláštní miláčkové bohů. Vida, že překážky přírodní snáze překonávají a lepšího zdaru ve všem docilují, přičítal nevědomý lid to, co umnější duch a lepší známost přírody působily, ochraně a pomoci vyš-

ších bytostí. Jest na bílední, že jednotlivci tito ničeho nečinili, aby takovou domněnku vyvrátili, ale že ji spíše upevniti a sesíliti hleděli: vždy jim z toho kynul prospěch rozmanitý. Rádi tudíž přijímali, ba nabízeli úřad prostředníků mezi lidem a světem nadpřirozeným: ve jmenu lidu přednášeli bohům prosby, ctili je rozmanitými obřady, přinášeli jim oběti. Tak vyvinul se během času stav kněžský. Ve veliké tísni utíkal se národ k nim, aby ve prospěch jeho na bohy působili. Povaha těchto bohů byla se během času změnila: člověk neklaněl se už jednotlivým zjevům přírodním, nýbrž skrytým příčinám těchto úkazů, jež si představoval co bytosti člověku podobné, ovšem mohutnější a dokonalejší. Tak vznikli osobní bohové. Zprvu byla v člověku předvtasa boha s úkazem přírodním, jemu přičítaným těsně spojena, ale páska tato uvolňovala se vždy více, až konečně docela popustila a toliko jisté příznaky boha na původní jeho význam upomínaly. Tak přidáván bohu hromu klín hromový, bohu vody ryba, bohu slunce věnec paprsků kolem hlavy a p. K setření původního přírodního rázu nejvíce přispělo vypodobňování bohů. Zprvu pohlížel ovšem člověk na tyto sochy z kamene a dřeva vytvořené prostě co na obrazy bohů svých, ale znenáhla stávaly se ony samy předměty pôsvátné úcty: člověk navykl představovati si boha v podobě určité sochy, stotožnil onoho posléze s touto a neklaněl se jí už co obrazu, nýbrž co bohu samému, co modle. Tím odloučil své bohy úplně od přírody. Změna tato nalezla v kněžích horlivé podporovatele. Mohlit tak pouze domnělé prostřednictví mezi bohy a lidmi patrným, skutečným učiniti. I vidíme skutečně, jak obrazy bohů v polotemných, časem i podzemních chrámích uzavírají,

kamž sami jediní volný přístup mají, jak některé z nich i záslonami před zrakem světským pečlivě ukrývají. Lid jest takto od bohů svých skutečně odloučen a na prostřednictví kněží poukázán. Tito otvírají mu vchod do božnice toliko v jistých dobách; tam okazují mu bohy jeho mlhou vonného dýmu, v nejistém světle kahánců a pochodní, které zvyšuje ustrašující dojem obrovských, podivně vytvářených model. Kněží přednášejí bohům prosby lidu a zvěstují mu vůli jejich. Také oběti mohou se teď klásti jedině prostřednictvím kněží.

Postavení, jaké si takto kněží zjednali, bylo nad míru výhodné. Ve jmenu bohů mohli teď lidu zákony dávati, mohli jej vládě své podrobiti. Oběti bohům zasvěcené ostávaly v rukou kněží; nad to hleděli si lidé rozmanitými dary vykoupiti prostřednictví jejich. Tím umožněno bylo jim, aby bez starostí hmotných, v blahé nečinnosti cetkami bujné obraznosti své bohy ověšovali a celou soustavu bájí pro lehkověrný lid vymýšleli; aby dále v uzavřených sborech rozličné vědy pěstovali, jimiž se nad ostatním množstvím ve výhodném svém postavení udržovati mohli. K těm náležely v přední řadě vědy přírodní.

Lepší známost přírody zjednávala jim totiž možnost, aby činily věci, které se nevědomému lidu nadpřirozenými zdály; tím pak aby upevňovali v něm víru v moc bohů a ve spojení kněží s říši nadpřirozenou. Ovšem museli k tomu konci ony vědomosti svým výhradným majetkem učiniti, museli ostatnímu lidu přístup k nim zameziti. I vidíme skutečně, že kněží všude, kde neobmezené moci nabyli, lid v jisté přísně ohraničené třídy rozdělili, z nichž každá toliko jistými věcmi se zabývati musela a v níž děti po rodičích zůstávaly. Tyto dědičné třídy zovou se „kastami“.

Takové kasty na příklad u starých Indů byly: kasta bramínů (kněží), kasta vojínů, kasta rolníků, průmyslníků a obchodníků, kasta služebníků, atd. nejníže pak kasta Pariů, která za nečistou a mimo zákon považována byla. Nikdo nesměl podniknouti práci nějakou, která do jeho kasty nepatřila. Kdokoli z nižší kasty se odvážil nahlednouti do Ved (posvátných knih Indů), jichž čtení bramínům vyhraženo bylo, tomu vlil se za trest do uší vařící olej. Přechod z jedné kasty do druhé byl téměř nemožným. Kdo se na př. bramínem státi chtěl, musel dvanáct let na jednom místě státi a nos svůj pozorovati, pak dvanáct let ruce nad hlavou sepjaté držeti, pak po celý den mezi pěti ohni státi; dočkal-li se kdo — ač o tom pochybovati sluší — konce této muky, byl pak ještě za živa do hrobu zakopán a teprvé za tři hodiny vyňat. Byl-li potom ještě živ, stal se bramínem. Tímto spůsobem mohla kněžská kasta svou vyšší známost přírody co „tajnou vědu“ pro sebe chovati a jí lid nevědomý šáliti.

Jak chytře kněží věd přírodních k tomuto účelu používati uměli, vysvitá ze zpráv o zázracích a divech oněmi činěných. Nauka o zvuku vysvětluje zcela přirozeně všeliké hrozné neb líbezné hlasy, jaké v rozlehlých chrámech jakoby z úst neviditelných neb z úst model slýchány byly; egyptští kněží používali klamu ještě hrubšího: mluvili k lidu přímo ústním otvorem dutých soch. Nauka o světle vyjímá z říše divů rozličné zjevy bohů v pochmurných chrámech a umění kouzelníka Santabarena, který císaři Basiliovi Macedonskému vykouzlil před oči obraz vzdáleného syna, jenž onomu do náručí padl a v tom se rozplynul, může se nyní každý za laciný peníz na divadlech obdivovati. Samohybné stroje (au-

tomaty) v podobě chodících neb rukama s oltářů oběti sbírajících bohů egyptských jsou dávno překonány umělou kachnou Vaucamovou, která žrala, trávila, i trus ze sebe vydávala, i píšícími a kreslícími umělými dětmi Jakuba Droze, a mluvícím automatem Kempelenovým, jakož i lidskými figurami v šachy hrajícími. Posvátné číše Bacchovy samy od sebe vínem se plnící jsou obyčejné kejklířské číše s dvojitým dnem. Vědomosti hvězdářské činily, že mohli kněží předpovídati zatmění slunce a měsíce; z rozličných známek přirozených mohli též snadno úrodu neb neúrodu prorokovati. Z toho vyvinulo se hvězdopravectví, věštba a hádání vůbec, dělání povětrnosti.

Většina těch divů a zázraků, těch čar a kouzel provozuje se nyní po živnostensku od rozličných kejklířů a profesorů vyšší magie a zakládá se prostě na silách přírody a na hbitosti člověka. V oněch dávných časech by byli jistě za kouzelníky a divotvorce jmíni bývali.

Spůsoby, v jakých se zdávna čarodějství vyskytovalo, byly přerozmanité. U východních národů dělilo se čarodějství v mantiku (věštectví) a v magii (kouzelnictví). První zahrnovala v sobě hvězdopravectví (předpovídání osudů z běhu hvězd), vykládání snů, zaklínání mrtvých, hádání z hůlek (o tomto spůsobu hádačství vypravuje také náš rukopis Kralodvorský v básni „Jaroslav“, kdež hadači a kouzelníci tatarští z rozštěpené trsti štěstí válečné předpovídají); hádání z prstenů, z mis obětních, z metaných losů a vržených kostek, z vnitřností zvířat obětních, ze žraní kuřat, z letu a zpěvu ptáků a p.

Magie čili kouzelnictví koná rozličné věci nadpřirozené pomocí čar a kouzel, jako jsou divné kruhy a znaky, čísla a písmeny, talismany, amu-

lety, zázračné byliny a j. Magové mohou nápoje lásky a nesmrtelnosti připravovati, pouhým dotknutím ženy plodnými činiti, lidi ve zvířata proměňovati, s hvězdami, sluncem a měsícem po své libosti nakládati, déšť a vítr dělati, bouřku zahánětí a jiných nemožností více.

Že kouzelnictví v dávných oněch dobách všude s kněžstvím spojeno bylo, dokazují všechny zprávy o kněžských kastách a třídách starověku.

V dávné Indii, o jejíž kastovním zřízení již jsme se zmínili, byli bramínové rozsáhlou mocí divotvornou obdařeni. Umělit pouhými slovy a posuňky všeliké nemoci hojiti, hady krotiti, pohlaví dětí před porodem určovati, vzduchem choditi a j.

Také kněží starých Peršanů byli zároveň kouzelníky. Zakladatel náboženství jejich, Zoroaster, byl sám veliký čarodějník: vycházelť z ohně neporušen, hůlkou vyluzoval jiskry z hvězd a j. Po něm bojovali kněží perští rozličnými kouzelnými prostředky proti zlému duchu (Ahrimanovi). Zaklínali také duchy, vyvolávali mrtvé z hrobů, věstili z mísy obětní.

U Chaldejských vyvinula se nejvíce astrologie (hvězdopravectví, hádání z běhu hvězd). Dále předpovídali budoucí věci z letu ptáků, z obětí a vykládali sny. Kouzelnými prostředky odvraceli rozličné pohromy, zaklínali mrtvé, hojili nemoci a j. Krupobití zahánělo se tím, že čtyry na znaku ležící dívky nohy do výšky zdvihše, za modliteb kněží střídavě od sebe a dohromady je dávaly. V pozdějších časech jmenovali se u Římanů všichni cizí kouzelníci Chaldejci.

V dávném Egyptě bylo všechno vyšší vědění majetkem dědičné třídy kněžské, která ho výborně ve prospěch svůj používati uměla. Lepší

známostí přírody, kterou co „tajnou vědu“ ostatnímu lidu nepřístupnou činila — i písma zvláštního (hieroglyfů, posvátných známek) užívajíc — dovedla národ posvátnou hrůzou k sobě naplniti a nadvládě své podrobiti. Přečetné sbory kněží plnily zemi svými zázraky: v polotemných chrámech pohybovaly modly rukama — pomocí zvláštního stroje, jejž řídil kněz za modlou ukrytý; kněží připravovali kouzelný nápoj, který zármutek zaháněl, měnili vodu v krev, — první dovede nyní každý sládek, druhé nejmizernější kejklíř; kněží věstili z běhu hvězd, jejichž zpytováním se hlavně zanášeli, hojili nemoci léčivými silami bylin. Uměli kousky znamenité, ale židovský divotvorce Aron je dle bible s pomocí boží přece zahanbil.

U Řeků pronikalo kouzelnictví celou soustavu náboženskou, ale zvláštní ohraničená třída kněží-kouzelníků se u nich nevyvinula. Bohové sami užívali kouzelných prostředků: Venuše, bohyně krásy, měla kouzelný pás, Hermes, posel bohů, kouzelnou hůl. Věštba tvořila podstatnou část náboženství: zvláště proslavena byla věštkyně Pythia v Delfi, která sedíc na zlaté třínožce nad kouřícím otvorem v jeskyni, v divém nadšení nesouvislá slova pronášela, z nichž kněží věštby sestavovali. Před početím války uchyloval se sem každý vojevůdce o radu a přinášel hojné dary. Věštby tyto byly obyčejně temné nebo dvojsmyslné, připouštějíce výklady opačné. Také připravování léčivých i záhubných nápojů, zaklínání duchů a jiné druhy čarodějství byly rozšířeny. Lid věřil v četné démony, duchy to dobré i zlé, z nichž někteří v podobě krásných dívek jinochy sváděli a po sňatku krev jim vyssávali, jiní děti mořili a játra jim sežírali atd. Také filosofové

řečtí přijali víru v démony a uvedli ji v celou soustavu.

U Římanů utvořily se záhy sbory kněžské, které se rozmanitými kouzly a čárami zabývaly. Ale kouzelnictví toto nevypučelo ze střízlivé mysli národa římského: bylo k němu přinešeno od rozličných podmaněných národů, hlavně Sabinů a Etrusků. Jak záhy se v něm ostatně zakořenilo, o tom vydává svědectví nejstarší zákon římský t. zv. desíti tabulí, který zapovídá dělání bouřek a krupobití, přehánění obilí z cizího pole na vlastní a jiné čáry. Hlavní dva druhy kněží-kouzelníků byly: augurové (ptakopravci) a haruspices (pozorovatelé obětí). Augurové věstili z letu ptáků a jich zpěvu, ze žrani kuřat a z jiných znamení. Pozorování oblohy a ptáků dělo se obyčejně na vyvýšeném místě za jasných nocí: augur seděl při tom se zahalenou hlavou uprostřed pozorovacího okresu, kterýž si byl svou křivou berlou naznačil. Haruspices přistěhovali se do Říma z Etrurie a nabyli u Římanů veliké vážnosti. Vykládali neobyčejné úkazy přírodní a věštili z vnitřností obětních zvířat.

Úkony těchto kouzelníků hrály ve veřejném životě Římanů důležitou úlohu. Nic důležitého nebylo podniknuto, aby se nebyla prvé z uvedených znamení vůle bohů vypátrala. Vojevůdcové brali do války s sebou vždy několik augurů, za nimiž vezena posada s kuřaty, kterážto posvátná zvířata hltavým žraním štěstí, opakem neštěstí věštila.

Prvé, nežli přistoupíme k převratům, jež křesťanství v názorech o čarodějství spůsobilo, musíme se pozdržeti u národa židovského, jehož stanovisko v té věci církev za své přijala.

Židovství postavilo na místo pohanského mnohobožství jediného pravého boha, stvořitele nebe i země; ale dvojici dobrého a zlého nemohlo zničiti. Vedle boha, pramene všeho dobrého, muselo i pro zlé ve světě nějaký pramen hledati. I postavilo historii o padlých andělech a prvotním hříchu naproti jedinému dobrému bohu a jeho andělům Satana, ducha zlého, a služebníky jeho; Satan, ač Bohu podřízen jsa, vede s ním boj ustavičný, snaží se mařiti záměry jeho a má ohromnou většinu lidstva (vedle hloučku vyvolených) ve své moci. Nalézáme zde tedy skutečnou dvojici: mocnosti dobré a mocnosti zlé. Křesťanství vyvinulo názor ten dále: ač Kristus zrušil následky prvotního hříchu pro ty, kdož ústavů spásy jím v církvi založených používají, neutuchla přece moc ďáblová k nim, celý pak nekřesťanský svět jest v moci Satanově. Ani koncem světa nekončí se říše zla: neboť i pak vcházejí zatracenci do říše ďáblovy k mukám věčným.

Mojžíš, upevniv jednobožství v národě svém, snažil se sprostiti jej všech přímětků pohanských. Byl-ť národek židovský, zevšad mnohými mocnými národy jsa obklopen a v ustavičné s nimi styky

přicházeje, valně cizorodých živlů v sebe přijal, a mohl snadno v náplavě cizoty, kdyby jí hráz nějaká nebyla postavena, utnonouti. Takovou hráz dostavili zákonodárcové židovští. Přední zřetel obrátili ovšem na vniklou cizí modloslužbu a vše, co s ní souviselo, zvláště na rozličné spůsoby čár a kouzel, které Židé od sousedních národů k sobě přenášeli. Prorok Ozeáš naříká, že „lid dřeva svého se dotazuje a hůl jeho oznamuje jemu“. Oz. 4, 12. Prorok Izaiáš napomíná židy, aby se nedotazovali na hadačích a věštcích, kteříž šepcí a šveholí, dále aby se neutíkali k mrtvým. Iz. 8, 19. Prorok Jeremiáš praví: „Neposlouchejte proroků svých, ani hadačů svých, ani snů svých, ani planetářů svých, ani kouzelníků svých!“ Jer. 27, 9. Mojžíš napomíná svůj národ: „Nebude nalezen v tobě, kdož by vedl syna svého aneb dceru svou skrz oheň, ani věštec, ani planetník, ani čarodějník, ani kouzelník, ani losník, ani zaklínač, ani hadač, ani černokněžník.“ Mojž. V. 18, 10, 11. A na jiném místě velí: „Čarodějnici nedáš živu býti.“ Mojž. II. 22, 18.

Že ostatně časem sami vůdcové lidu k hadačům se utíkali, dokazuje příběh o čarodějnici endorské. K této ženě, která měla ducha věštčího přišel král Saul a žádal ji, aby zemřelého Samuela z mrtvých vyvolala, což ona učinila.

Avšak vůdcové národa židovského konali sami divy a museli je činiti, aby pověrčivý lid o svém vyšším poslání přesvědčili. Mojžíš, Aron byli sami velicí kouzelníci. Vždyť je známo z bible, jak vítězně Aron s egyptskými kouzelníky závodil. Tito dělali po něm některé zázraky, ale když všechen prach země ve hmyz proměnil, nemohli toho dovésti.

Avšak divy, které duchovní vůdcové židov-

ští sami činili, vydávali tito za díla pomocí boží; všechny pak ostatní za skutky ďábelské. Oni jediní mohli z boha zázraky činiti; však čáry a kouzla pohanů pocházely z ďábla.

Tento názor přijalo z židovstva křesťanství.

První křesťané spatřovali ve světě dvě sobě nepřátelské říše: církev křesťanskou, říši dítek božích, a pohanstvo, říši ďáblovu. Křesťanstvo dosud nečetné, co malý ostrůvek z moře pohanského čnějící, muselo na všech stranách odrážeti nával nepřátelského živlu. Zdálo se mu, že Satan všechny své síly napíná, aby mladou církev Kristovu zhubil, že obec křesťanskou stále obchází hledaje koho by pohltil. I ve vzduchu kolem sebe tušili křesťané legióny zlých duchů, což pohnulo dávnou sektu Messalianů, že z plivání náboženský obřad učinila, jímž se věřící vdechaných čertů zbavovati mohou *). V římských katakombách (chodbách podzemních, v nichž se křesťané za času pronásledování skrývali a obřady své tajně konali) nalezeny byly hroby zvlášťních vymítačů ďábla. V okázalosti pohanských obřadů, v kouzlech a věštbách pohanských kněží a magů, v jejichž skutečnost a pravost plně věřili, v krutých pronásledováních, jimiž císařové pohanští o vyvrácení církve Kristovy usilovali, spatřovali první křesťané nesmírnou moc ďáblovu a pekelnou jeho zlobu. Celou velkolepou soustavu bohoslužby pohanské a vše, co k ní z daleka hledělo,

*) Vůči jedné historce sv. Řehoře velikého nebylo jejich počínání příliš nerozumné. Týž vypravuje o jedné jeptišce, která se v klášterní zahradě procházela a nepoznamenavši se křížem svačinu snědla. Trest pro takovou zapomětlivost následoval v zápětí: spolkal jeptiška v zelenině čerta.

pokládali za dílo ďábelské. Bohové pohanští jakožto odpůrcové pravého boha křesťanského jevili se jim co zlí duchové, ďáblové, bez rozdílu, zda se jim zlé či dobré vlastnosti přičítali. Nejen Pluto, bůh podsvětí, Mars, divoký bůh války, Venuše, bohyně smyslné lásky, — nýbrž i Minerva, bohyně moudrosti, Diana, vzor cudnosti, Jupiter, pohanská představa Nejvyššího, byli čerti. Rovněž náleželi k pokolení ďábelskému všichni polobozi, jako nymfy a dryady (řecké rusalky a víly), které vody a lesy obývaly, dále faunové a sylváni, lesní to bůžkové, kteří zvláště k obrazu čerta, jak později v církvi zobecněl, za model posloužili. Byliť faunové vypodobňováni co chlupatí, rohatí mužíkové s ohonem a kozími nohami. Již sv. Antonín poustevník nalezl prý v poušti rohatého mužíka, Fauna neb Satyra, jehož měl za čerta. Faunové strojili rádi úklady hezkým ženštinám, obzvláště nymfám. Tato chlipnost faunů zavdala bezpochyby mimo jiné podnět k nesmyslným bájím o tělesném obcování čertů s ženami, které v pozdějších dějinách čarodějství tak vynikající úkol hrajou.

Tak nasáklo v očích prvních křesťanů ďábelstvím celé pohanství, všechny jeho obřady a obyčeje. I divadlo bylo čertu zasvěceno. O jedné křesťance se vypravuje, že vešla v roztržitosti do divadla a že ji ihned při vstoupení posedl zlý duch. Vymítač křesťanský káral ďábla z takové opovážlivosti, ale ten se vymlouval, že prý křesťanku nalezl ve svém domě.

Z tohoto názoru vyplynul poměr prvních křesťanů k římskému kouzelnictví, k magii. Věřiliť pevně, že magové skutečně nadpřirozené věci konati mohou, ale vysvětlovali tuto moc ze spolupůsobení zlého ducha; křesťanské zázraky naproti

tomu dějou se s pomocí boží. Rozdíl mezi oběma záležel tedy jedině v původu. Mělo-li křesťanstvo obstáti proti pohanstvu s jeho magií, která se rostoucí znemravnělostí a pověrčivostí lidu římského hlavní onoho částí stala a na mysl surovou mocně působila, muselo ji jakousi protiváhou zdolati, muselo samo divy tvořiti. Nalézáme skutečně, že se letopisové prvního křesťanstva zázraky jen jen hemží. Mnohdy závodili přímo křesťanští divotvorci s pohanskými, jak toho mimo jiné důkazy nalézáme v životě sv. Hilariona. Jeden křesťan, jmenem Italikus, měříval se častěji s pohanským hodnostářem z Gazy v jízdě o závod, ale býval vždy přemožen, poněvadž pohan kouzelnými prostředky svým koním síly dodával a koně odpůrcovy seslaboval. Konečně utekl se křesťan o pomoc k sv. Hilarionu. Tento odevzdal mu džbán svěcené vody, aby jí v den jízdy své koně pokropil. Italikus tak učinil a ble! koně jeho letěli s rychlostí nadpřirozenou do konce dráhy, ana zápřež pohanova daleko za nima jako udeřením neviditelné ruky v mrákotách se ipotácela. Cirkusem rozlehly se divé výkřiky úžasu, radosti a hněvu. Někteří žádali, aby byl kouzelník křesťanský usmrcen, jiní obrátili se následkem toho zázraku na víru křesťanskou. Život sv. Hilariona hemží se zázraky. V jediném měsíci uzdravil 200 nemocných; krotil hady a dělal déšť, právě jako nynější kouzelníci černochů vnitroafrických.

S vytčeného stanoviska jalo se křesťanství, když v římské veleříši moci nabylo, magii pronásledovati. Nestíhalo jí z příčin politických, jako pohanští císařové, aniž toliko některé druhy její, nýbrž čelilo k vyhlazení pohanské magie vůbec, co hlavního sloupu, jímž se pohanství o pověrčivou

mysl lidu opíralo. Povalením toho sloupu musela se sříititi celá budova pohanství.

Ale křesťané neobořili se rázem na svou oběť, nýbrž brali se znenáhla, ale pevně k cíli svému. Zbraň dalo jim do ruky samo zákonodárství pohanské. Byloť ono, zvláště za pozdějších císařů, některé škodlivé druhy magie zapovědělo; toho chopili se císařové křesťanští a přestávajíce z počátku na dřívějších zápovědích, rozšiřovali obor zapovězené magie znenáhla vždy více, až do ní konečně i starobylé, podstatnou část bohoslužby římské tvořící obřady a obyčeje zahrnuli a tím pohanství samému smrtnou ránu zadali.

Krátce po svém obrácení na víru křesťanskou vydal Konstantin nad míru přísný zákon proti tajné magii. Každý hadač, který by v domě některého občana postižen byl, měl býti upálen, všechen majetek jeho přechovavače zabaven a udavač odměněn. Však již dvě léta na to umírnil císař pod nátlakem veřejného mínění svůj zákon: vyňati jsou z dosahu jeho magové, kteří svým uměním nemoci hojí a rozličné pohromy od úrody polní odvracují. Císař Konstancius počínal si již bezohledně: zapověděl všechny druhy magie, netoliko tajné, nýbrž i veřejné, která dotud pod záštitou římského náboženství kvetla a z části podstatnou jeho část tvořila jako věštba z letu ptačího, ze žraní kuřat, z vnitřností zvířat obětních a j. Magy v Římě postížené kázal dravcům cirku na pospas dáti, po venkově zatčené zmučiti a ukřižovati. Který by tvrdošijně zločin svůj zapíral, tomu budiž háky železnými maso od kostí oderváno. Avšak již Julián zastavil toto pronásledování. Byltť velikým přítelem náboženské magie a palác jeho byl shromáždištěm hadačů. Hned při nastoupení trůnu obnovil hádání z vnitř-

ností zvířat obětních, kteréž byl Konstancius přísně zapověděl. Křesťané vypravovali, že při té příležitosti ony vnitřnosti podobu kříže s korunou okazovaly. Také Jovián měl se k magům shovívavě, ale císař Valentinián obnovil pronásledování jich a zakázal pod trestem smrti bezbožné modlitby a noční oběti. Na východě pronásledoval císař Valens nejen magy, nýbrž všechny, kdož se nepřidali k sektě Ariánů, kteréž byl horlivým přívržencem. Již název „filosof“ byl zločinem a nepatrná provinění byla trestána smrtí. Jeden filosof byl odpraven, poněvadž paní svou v soukromém listě napomínal, aby nezapomněla veřeje domu ověnčiti. Mladík jeden byl zmučen a na hrdle ztrestán, poněvadž se domníval, že může průjem hojiti, když se střídavě mramorového sloupu a těla svého dotýká a při tom všechny samohlásky odříkává.

Nicméně byla všechna tato pronásledování krutější na papíře nežli ve skutečnosti a obmezovala se vždy jen na některé části říše. Bylať magie v mysl lidu tak pevné kořeny zapustila, že jí ani nejpřísnější zákony vypleniti nemohly. Vzdor oněm pronásledováním provozovali magové umění své dále a lid pohanský lpěl tvrdošijně na kouzelných obřadech svých kněží. Ostatně přičítali křesťané vždy většímu počtu obřadů pohanských magickou povahu, tak že na konec téměř celou pohanskou bohoslužbu v obor tento zahrnuli. Císař Theodosius jednal první upřímně a bez obalu: zapověděl přímo všechnu bohoslužbu pohanskou. Avšak tím nebylo ještě křesťanství úplné vítězství zjednáno. Z měst bylo ovšem pohanství nadobro vytlačeno, ale na venkově udrželo se ještě dlouhý čas, tak že se pohané v tom věku vůbec pagani (venkované) jmenovali. Houževnatá mysl lidu venkovského lpěla na těch obřadech a

zvycích starodávných a nespouštěla se jich, i když křesťanství úplného vítězství dobylo; jménem jsouce křesťané a snad i věříce, co se jim ustavičně vštěpovalo, že jsou všechny obřady pohanstva službou ďáblovou, konali je potajmu dále. Tak zachovalo se i po vyhlazení pohanství co soustavy náboženské množství jeho náhledů a obřadů. Mnohé z nich přijalo křesťanství a podloživše jim význam od původního rozdílný, sloučilo je s obřady svými. Přemnohé z nich nebyly sice církví přijaty, ale trpěny; tyto tvoří hlavní trs přerozmanitých pověr, které ani osvěta nynějšího století z myslí prostého lidu úplně vymýtiti nemohla. Z těchto zbytků pohanství utvořilo se také jádro, kolem něhož pozdější stíhatelé čarodějství nechutné své smyšlenky nakupili. Mnohé obřady římských augurů a jiné způsoby pohanské magie a bohoslužby nalézají se mezi věcmi, které pozdějším čarodějníkům a čarodějnicím za vinu kladeny bývaly.

Podobně dálo se v zemích slovanských, keltických i německých. Také u těchto národů byli kněží a kněžky zároveň věštci a kouzelníky. Žřecové (kněží) slovanského boha Triglava v městě Štětíně (nyní poněkud cílem) vodili posvátného černého koně přes devět kopí na zemi položených sem a tam; nezavadil-li o žádné nohou, bylo to dobrým znamením. Věštby té užíváno před každou výpravou válečnou. Věštkyní byla také česká kněžka Libuša. U Keltů předpovídali kněží, druidové zvaní, budoucí věci z letu ptáků, řehtání koní, vnitřností zvířat, skládáním hůlek a j. Němci měli své aluny, věstkyně, z nichž nejslavnější Veleda za času císaře Vespasiana v boji proti Římanům zajata byvši v okovech za ozdobu vítězoslavného vjezdu do Říma posloužila. Také u

těchto národů dobývalo si křesťanství jen pozvolna, krok za krokem půdy: na venkově v odlehlosti zachoval houževnatý lid ještě dlouho staré bohy a uctíval je po dávném spůsobu. Tak vynesli žřeci boha Triglava ve Volyni, když sv. Otto chrámy a modly pohanské v těchto krajinách bořil, zlatou sochu onoho boha ven ze země k nějaké vesničance, která ji do dutého pně obrovského stromu uschovala a pouze malý otvor zanechala, kudy se potom ještě dlouho oběti podávaly. Tak i v Čechách a jinde se dělo.

Křesťanstvo prohlašovalo i zde, jako v Italii, pohanské bohy za ďábly bez rozdílu, zda jim ctitelé jejich dobré či zlé vlastnosti přičítali. Tak nazval Karel Veliký saského boha Krodo, zrušiv r. 780 sochu jeho, velikým čertem, dle jiných ďáblem ropuch (Krodo, Kröte = ropucha). Rovněž učinilo křesťanství ze skřítků, ochranných to bůžků domácích, jejichž sošky hospodářové čeští ještě za času Kosmasa kronikáře († 1125) v přístěncích chovali, jim se klaníce a s nimi se radíce, zlé duchy, diblíky, šotky. Ovšem prohlašovalo pak také tajné přívržence oněch bohů za služebníky ďáblovy a malovalo noční schůzky jejich, při nichž starodávné obřady pohanské konali, v hustých lesích a v jeskyních se ukrývajíce, co reje ďábelské nejhnusnějšími barvami. Tak zavdaly pohanské slavnosti, které druhdy německé kněžky Alruny zvláště v noci sv. Valburgy ke cti bohyně Frejy na horách odbývaly a které se ještě dlouho po zavedení křesťanství tajně konávaly, podnět k bájím o sněmích čarodějic, kde tyto hanebným spůsobem čertu holdují.

Jako z bájesloví a bohoslužby římské přijalo křesťanství také mnoho z názorů a obřadů pohanských Slovanů a Němců a přispusobilo je

duchu svému. Tak je čert křesťanských Slovanů holá obdoba Črta (Černoboha) pohanského. Dlouho představovali si jej také s příznaky zlého toho boha a teprvé později přijal na sebe podobu Fauna italského (s rohy, ohonem a kozími nohami).

Ostatní pak zbytky pohanství v těchto zemích zachovaly se co rozmanité pověry, které bohužel i za našich časů ovšem v podobě křesťanstvím poněkud změněné mezi lidem bují.

Tyto zbytky a památky pohanství tvoří valnou část oné zpousty pověr, která se nám v pozdějším čarodějství představuje. Z tajných schůzek pohanů v lesích a na horách k modloslužebným obřadům stali se sněmové čarodějnic; domácí skřítkové proměnili se v šotky, čerty chované v kapsářích a ve sklenicích a p.

Mnohé tu také podvod neplechy činil. Prostý lid spatřoval v některé moudřejší ženě, která stará podání pohanská znala neb jinak zkušenostmi a rozumem nad ostatní vynikala, mocnou kouzelnici a utíkal se k ní o pomoc a radu přinášeje hojné dary. Žena taková poznala hmotný prospěch z takové pověsti jí kynoucí a jala se lid v domněnce jeho utvrzovati, čarujíc a věštíc mu po vůli.

K živlům kouzelným i jiným z pohanstva vzatým přidružil se živel vědecký. Světská věda byla z dávna u církve v nemilosti. Zvláště byly ji přírodní vědy trnem v oku. Báleť se z podstatných příčin ducha bádavosti, který nehledal poznání boha v mrtvých písmech, ale v živém jeho díle — v přírodě. Církev prohlásila tuto vědu za bezbožnou a pěstovatele její za vyučence ďáblovy. Náhled takový došel v nevědomém, pověrčivém lidu plného souhlasu. Tento pokládal všechno, co obmezený rozum jeho přesahovalo, za nadlidské, nadpřirozené a scházela-li tomu

pečeť církevní, prostě za ďábelské. Vida lidi, kteří z příčin jemu nepochopitelných do příbytků svých se uzavírali, kde místo bible tlusté knihy divného obsahu pozdě do noci pročítali: měl je za černokněžníky a knihy jejich za návody k černému umění, které jim sám ďábel z pekla přinesl. Tato domněnka byla nad pochybnost stvrzena, choval-li podezřelý samotář ve svém příbytku nějaké náčiní, jehož významu nepojímali, láhvičky s rozličnými tekutinami, kostry, vycpaná zvířata a p. Tyto věci, které středověk za nezbytné náležitosti černokněžnické brlohy považoval, nalézají se nyní v dílně každého lučebníka, v pokoji přírodozpytce. A což teprvé, vytasil-li se s nějakým překvapujícím výsledkem svého bádání?! Jakž neměl na př. nevědomý lid dvanáctého století v automatu (stroji, který k podobě lidské jsa uspůsoben rukama i nohama hýbá, ba i jednotlivé zvuky vydává), jejž pověstný učenec Albertus Magnus zhotovil (a sv. Tomáš z Aquina rozkotal), dílo čertovo spatřovati? Vždyť ještě nedávno lidé nevědomí železnice a telegrafy za kusy ďábelské považovali!

Ostatně utvrzovali středověcí učenci sami zhusta lid v této domněnce. Mnozí z nich libovali si v tom přísvitu kouzelném, kterým ostatní postavu jejich odívali. Tito vydávali skutečně výsledky svého studium za díla umění vyššího, nadpřirozeného a používali vědomostí svých výhradně k tomu, aby lid balamutili. Netřeba podotýkati, že přemnohé ziskuchtivost k tomu vedla. Pode jmenem alchymistů, astrologů, zázračných lékařů atd. potulovali se po světě a nabízeli urozeným pánům své služby, chlubíce se, že jsou mistři tajného umění, které časem sami „černým“ nazývali, že umějí z běhu hvězd osudy předpovídati,

nápoje lásky připravovati, kámen moudrosti hledati, zlato dělati a jiných nesmyslů více. Bylit to předkové novějších „zázračných“ pilulkářů a mastičkářů, vynálezců píšících stolků, magnetisérů a jak se ti „vyšší“ spekulanti na kapsy lehkověrných lidí jmenují.

Než valná část učenců věřila opravdu v jakési vyšší umění, jehož pomocí se věčné zákony přírody rušiti mohou. Zabývali se všelikým kouzelným haraburdím v plném přesvědčení o jeho podstatnosti. Klamali sami sebe. Věřili pevně v mocný vliv těles nebeských na osudy lidské, v zázračné účinky rozmanitých lektvařů a dryáků v zaklínání duchů pomocí divných slov a figur. Bylit právě synové své doby. Tehdáž nikomu ani na mysl nepřišlo, aby pochyboval o možnosti věcí nadpřirozených.

Ba časem vyseděli tito mudrlanti za svými tlustými knihami větší myšlenkové nestvůry, nežli se zrodily v hlavách potřeštěných mnichů. Důkazem toho je učení kabbalistů, které po celý střední věk hojné přívržence čítalo. Inkvisice pronásledovala je horlivě co čarodějníky. Slovem kabbala vyrozumívá se tajné učení židovské, které prý Mojžíš Josuovi a tento 70 starším svěřil a jež se v podání rabínském zachovalo. Mnozí měli za to, že je skrytě obsaženo ve spisech starého zákona, hlavně v knihách Mojžíšových, a hledali k němu klíč, což nazváno kabbalistikou, uměním kabbalistickým. Než vedle židovských podání přijali kabbalisté též mnohé náhledy pozdější filosofie řecké, zvláště nauku její o démonech, zlých i dobrých. Jak si tyto duchy představovali, vysvitá nejlépe ze spisů řeckého filosofa Michala Psella. Tento tvrdí, že je celý svět pln démonů, kteří se často lidem ukazují.

Tak poskytly dokonávající pohanství a rodící se věda učencům církevním základní kameny, na nichž během několika století celou nesmyslnou soustavu čarodějství zbudovali.

Většina těch zločinů, pro které v pátnáctém, šestnáctém, sedmnáctém věku čarodějnice upalovány bývaly, známa byla již v prvním tisíciletí našeho letopočtu. Bouřky a krupobití byly již tehdáž všeobecně čarám jejich přičítány. (Tomuto mínění opřel se Agobard, arcibiskup lyonský, v devátém století, který též několik kabbalistů před smrtí ohněm zachránil, tak že bychom jej skutečně za muže nad svou dobu svobodomyslného považovati museli, kdyby nebyl zároveň s horlivostí neobyčejnou židy pronásledoval.) Zákonodárcové tehdejší vyměřovali tresty na čarodějství, jako král Ostrogótů Theodorich, král Longobardů Lothar a Karel Veliký. Mnoho čarodějů a čarodějnic stalo se již v dřívějších těchto dobách obětmi pověry. Když na sklonku šestého století jeden syn královny Fredegundy po krátké nemoci zemřel, bylo více žen po strašných mukách dílem upáleno, dílem na kolo vpleteno, protože prý čárami smrť princovu způsobily. Zvláště v dobách velikých obecných pohrom, jako moru, hladu atd. obětoval nevědomý lid vždy značnější počet lidí co čarodějů a čarodějnic své pověře. Celkem však bylo pronásledování toto v prvním tisíciletí a na počátku druhého mírné: za šest století nebylo tu průměrně tolik lidí pro čarodějství utraceno, jako často za jediný rok patnáctého a šestnáctého věku.

Hlavní příčina toho úkazu leží v čiročíré tmě duševní, jaká se od šestého do třináctého století nad křesťanstvem rozestírala, nejsouc rušena ni slabounkým průkmitem náboženské po-

chybnosti. Církvi nehrozilo odnikud vážné nebezpečí a nevyzývalo ji k rázným prostředkům. Obrovská podoba Satanova kolísala se ovšem co v stínu hrubší stín na obzoru křesťanstva, ale Satan ten byl ještě malomocný; zápas s ním byl ještě pro věřící pravou hračkou. Bylať víra lidu tak pevná, že si troufali zahnati ďábla kraptem svěcené vody, znamením kříže, vyslovením jmena Marie a p. Čert zjevoval se všude v nejrozmanitějších podobách a strojil lidem úklady, ale převaha byla ještě na straně věřících. Legendy těchto dob hemží se porážkami ďábla. Sv. Ivan vykořistil své vítězství nad ďábly spůsobem velmi užitečným: zapřáhl je prostě do pluhu a zorával s nimi kamenité pláně. Legiony čertů chtěli strašnými hrozbami sv. Maurovi a jeho průvodu vstup do kostela zameziti, ale několik slov svatého muže zahnalo celé vojsko ďábelské v hanebný útěk. V kostele sv. Sabiny v Římě okazoval se dlouho těžký kámen, jímž ďábel kdysi v malomocné zlobě po sv. Dominikovi mrštil; strážný anděl odvrátil svou perutí zkázu od hlavy posvěcené. Slabé dívky odolávaly vítězně všem útokům a nástrahám ďábelským. Z rozkazu Cyprianova přepadl ďábel několikrát mladou nezkušenou křesťanku a nalehal na ni veškerou sílou své pekelné výmluvnosti, aby se zasnoubila s mladým, urozeným pohanem, který bažil po ruce její; ale pouhé znamení kříže zmařilo účinek chytrých jeho slov, udusilo veliké hnutí smyslné lásky a zahnalo ďábla s hanbou a potupou nazpět k magovi, který jej poslal. V rukou křesťanů byly tisíce vítězných zbraní proti ďáblovi v podobě růženců, obrázků svatých, ostatků atd.

Veliké pohromy přírodní jako mor, hlad, zemětřesení, které též za skutky ďáblovy z dopu-

štění božího pokládány byly, nemohly se ovšem zažehnati, ni svěcenými amulety odvrátiti. V takových dobách brala pověra na sebe hrozivější ráz a rozpoutávala divoké vášně lidu. Vraždění židů a domnělých čarodějů i čarodějnic bývalo na denním pořádku. Kněží sami kořistili z takových pohrom, dílem za trest boží pro bezbožnost lidu, neplacení desátku atd. je prohlašujíce, dílem štvouce lid na domnělé jich původce, obyčejně židy a nemilé kněžím osoby. Než tato pronásledování byla jen občasná a zanikala s mizící pohromou.

Ve dvanáctém století nastal obrat. Tehdy počaly se jednotlivé paprsky staré osvěty řecké a římské prodírati z rumu, jejž nad ní řada surových století nahromadila. Paprskové tito vnikali tu a tam do číré duševní noci. Byl to slabý zábřesk budoucího dne, ale lidstvo bylo dosud pohříženo v hluboký sen; jen tu a tam probouzeli se jednotlivci a začali se rozhlížeti v paprscích mladého jitra. Noční stíny rozprchávaly se kolem nich. Duch pochybnosti začal poprvé — ač nesměle a bez úspěchu — viklati na přepevných pilířích církve. V následujících stoletích vystupoval již směleji. Ve Francii vzbudil Abelard pod praporem nové filosofie pochybnosti o důležitých článcích víry a četné sekty vypovídaly tam válku dosavadnímu učení církve. V jižním Španělsku dorážel filosof Averroes břitkými zbraněmi svého ducha rovně na věrouku křesťanskou i mohamedánskou a budil mezi věřícími myšlenku o brzkém příští Antikrista.

Bolestný duševní zápas nastal člověčenstvu: nemohlo se ubrániti pochybnostem, ale pokládalo tyto za hřích, za ponoukání ďábelské. Církev prohlásila i upřímný blud za trestuhodný. O ztr-

snulou věrouku, zkamenělou ústavu její odrážely se bez účinku všeliké myšlenky oprav ve smyslu svobodomyslnějším. Ona žádala bezvýminečné podrobení a stíhala kletbou každý svobodnější ruch duševní. Budící se odpor vybouřil ji z dlouhého spánku k nové činnosti. Začala tuhý boj s ďáblem, v jehož podobě zosobnila všeliký ten odpor proti ní se rodící. Však nebyl to již onen ďábel, jejž tak hravě zaháněla křížem, svěcenou vodou; nový tento duch odporu sáhal přímo na základy církve a otřásal celou budovou její. Nastal zápas opravdový. S napnutím všech svých sil vrhla se církev v onen strašný boj, v němž celý svět krví lidskou zaplavila, ale posléze zbraním osvěty přece podlehla.

Přechod tento z míru, ze snášelivosti v kruté pronásledování zrcadlí se jasně v církevním umění 12. století. Až dotud vypodobňován byl Kristus co mladý muž s výrazem dobroty a klidu v obličeji. Nejčastěji představován byl co dobrý pastýř s ovečkou zbloudilou na bedrách. V 11. a 12. století zmizel dobrý pastýř a místo jeho zaujaly hrozné obrazy umučení Kristova a posledního soudu. Obličej Kristův stával se přísnější, starší a smutnější. Od těch dob — praví výtečný jeden badatel starožitností — jeví se Kristus vždy truchlivější a někdy věru hrozný.

Církev začala také na mysl lidu vydatnějšími prostředky působiti. Barvami děsnými líčila mu peklo a tresty zatracenců a malovala mu ďábla v podobách nejhroznějších. Obraz Satana stává se od té doby vždy potvornějším. Pověrčivý lid vssál do sebe ty náhledy, obraznost jeho naplnila se strašnými těmi obrazy. Pocit hříšnosti, strach před ďáblem zmocnil se všech vrstev. Tenkráte povstali t. zv. flagellanti, náboženští ztřeštěnci,

kteří v četných tlupách Evropou táhli, důtkami obnažená těla svá do krve bičujíce a kajicné žalmy zpívajíce.

Lid takto zpracovaný provázel s pochvalou pronásledování, jež nyní církev v rozměrech velkolepých započala. První, kdož na sobě pocítili trestající rámě církve, byli Albigensové. Těm kladla též církev poprvé za vinu obcování s ďáblem.

V požehnaných krajinách jižní Francie našlo símě osvěty zkypřenou půdu. Bylyť se tam zachovaly zbytky dávné vzdělanosti římské i řecké a v lidu od přírody bohatě nadaném ujímala se každá myšlenka pokroku. Pilný tento lid vznesl se řemesly a obchodem k nemalému blahobytu; umění a vědy rozkvétaly v něm utěšeně; četná a lidnatá města, bděle střežící své starodávné republikánské zřízení, stala se ohnisky nového ruchu duševního, sídly vzdělanosti a jemného mravu. Jaký div, že si k duším tohoto lidu snadno přístup zjednaly myšlenky oprav v církvi křesťanské, která se byla během času v ztrnulou, bezduchou spoustu formulí a obřadů proměnila a jejíž kněžstvo tehdáž v mravnosti nejnižšího a ve zpupnosti nejvyššího stupně bylo dostoupilo? I povstaly tam záhy četné sekty náboženské a rozšiřovaly se odtud po Evropě. Obyčejně zahrnují se pode jmenem Albigensů. Nejčetnější mezi nimi byla sekta Valdensů, kterou založil Petr Valdus. Všechny tyto sekty shodovaly se v odporu proti přílišnému obřadnictví v církvi a hierarchické (hierarchie = vláda kněží) ústavě její. Duchovní vůdcové Albigensů nelišili se ni oděvem, ni spůsobem života od ostatního lidu.

Zpočátku nesetkávaly se tyto sekty s žádnými překážkami; knížata krajin tamějších přáli dílem zásadám jejich, dílem pak vážili si jejich

přívrženců, kteří poctivostí a mravností svou nad pravověrné křesťany vynikali. Však brzy vyvstal jim strašný nepřítel v Innocencovi III., který r. 1198 na stolici papežskou dosedl. Ten vyzval plamennými slovy knížata, aby kacířstvo ve svých zemích vyhubili a poslal tam legáty, jež jmenoval zároveň výhradními soudci v záležitostech kacířství — základ to svaté inkvisice.

Avšak dlouho nemohli inkvisitoři mezi statným lidem ničeho pořídit, až konečně papež Innocenc III. velikými sliby knížata francouzská k velkému křižáckému tažení do krajin kacířských pohnul. Nastalo neslýchané krveprolití. Několik set tisíc nešťastných Albigensů zahynulo pod mečem křižáků a na planoucích hranicích svaté inkvisice. Nejhroznější osud stihl město Béziers. Byliť se vůdcové křižáckého vojska na tom usnesli, že obyvatele každého města, které jim na první vyzvání brány neotevře, bez rozdílu pohlaví a stáří povraždí. Usnešení toto bylo v Béziersu svědomitě provedeno. Když někteří z vůdců namítali, že snad mezi obyvatelstvem také pravověrní katolíci žijí, zvolal jeden z papežských legátů: „Pobijte všecko; však on bůh své věrné mezi nimi najde!“ Po té bylo veškeré obyvatelstvo Béziersu ubito; počet zavražděných páčí se na 20.000. Na konec proměnili křižáci výstavné město v hromadu ssutin a popele. Hrabě Raimund VII. z Tulúsu, kterýž byl církvi vzdoroval, musel se po svém pokoření zavázati, že každému, kdo kacíře soudu odevzdá, určitý roční důchod na doživotí platiti bude. Aby si matku církev opět naklonil, jal se sám Albigensy horlivě pronásledovati i přivedl to cvikem tak daleko, že v jednom dni až 80 svých kacířských poddaných upálil. Dlouhá léta řádili křižáci v nešťastné

zemi a po jejich odchodu měla tam svatá inkvisice ještě po několik století plné ruce práce.

Aby věřící k většímu hněvu na kacíře podnítila, obviňovala církev Albigensy ze spolku s ďáblem a všelikých ohavností. Kněží hlásali všude, že Albigensové v náboženských svých shromážděních čertu, který se tam v podobě ropuchy, kočky, kozla nebo bledého muže objevuje, holdují v řiť jej líbajíce; že za jeho přítomnosti neslýchané ohavnosti páchají a na konec ďábel se všemi tělesně obcuje, s muži totiž v ženské, a s ženami v mužské podobě. Francouzové jmenovali dlouho čarodějství dle Valdensů (Vaudois, nejhlavnější to sekty albigenské) vůbec *vauderie.*

Jak dobře církev s těmito báchorkami pochodila, o tom svědčily zpustošené, zápachem spálených mrtvol kacířských naplněné kraje jižní Francie, druhdy tak kvetoucí a čilým ruchem duševním oživené.

I použila téhož prostředku několik desítiletí po zdrcení Albigensů jinde. Na severu, na březích řeky Vesery bydleli Stedingové, národek německý, který byl pilným vzděláváním úrodné půdy přímořské znamenitého blahobytu dosáhl a starodávné svobody své v boji se sousedními pány a rytíři chrabře uhájil. Ale když později také znemravnělé a lakotné kněžstvo (mezi jiným byl jeden kněžour chudobné ženě, která mu za zpověď dosti skvěle nezaplatila, obdržený od ní peníz veřejně při udílení svátosti místo hostie do úst vstrčil) ze země vyhnal, vzbouřil proti němu papež Řehoř IX. (1227—1241) divokou bullou celý křesťanský svět. V bulle této viní Stedingy z ohavného ctění ďábla a líčí s velikou zevrubností šeredné obřady, jaké prý ve svých shromážděních konají. Kdo má silný žaludek a koho

cit nevole a ošklivosti — avšak nikoli proti Stedingům — po prvních řádcích nepřemůže, přečtiž následující kus té roztomilé bully neomylného papeže: „Když se nováček přijímá a poprvé do školy těch ohavníků vejde," píše otec křesťanstva, „zjeví se mu žába jakási, kterou mnozí též ropuchou nazývají. Té dávají někteří hanebné políbení v řiť, jiní na hubu, při čemž jazyk a slinu zvířete do úst berou. Toto zjevuje se někdy v obyčejné velikosti, časem tak veliké jako husa nebo kachna, však obyčejně mívá velikost pece. Když se po té nováček dále ubírá, potká člověka příšerně bledého, s očima zcela černýma, tak opadlého a hubeného, že se zdá, jako by s něho všechno maso bylo zmizelo a již jen kůže na kostech visela. Toho musí nováček políbiti, při čemž cítí, že je studený jako led. Políbením tímto mizí každá zpomínka na víru katolickou ze srdce člověka. Na to sedají k hodům a když zase od stolu vstávají, sestupuje dutou sochou, která obyčejně v takových školách bývá, černý kocour velikosti prostředního psa pozpátku a s ocasem na zad přehnutým mezi shromážděné. Tohoto líbá nejdříve nováček do zadku, pak mistr a již pořadem ostatní, avšak jen ti, kteří jsou důstojní a dokonalí; nedokonalí a ti, kdož se pokládají za nehodné, přijímají pozdravení míru od mistra. Když byli všichni svá místa zaujali, jisté průpovědi odříkali a hlavy své směrem k černému kocourovi nachýlili, praví mistr: „Ušetři nás" a předříkává to nejblíže stojícímu, načež třetí odpovídá slovy: „Víme to, pane!" a čtvrtý připojuje: „Musíme poslušnými býti!" Po této rozmluvě zhasínají všechna světla a shromáždění oddávají se vespolek smilstvu nejohavnějšímu bez ohledu na příbuzenství. Po skončení těchto ohav-

ností, když se byly svíčky opět rozsvítily a všichni svá místa zaujali, vystupuje z temného kouta, kterýž se ve školách těchto vývrhelů člověčenstva nalézá, muž se shora až k bokům skvoucí a zářící jako slunce, dole pak kosmatý jako kocour a záře od něho vycházející osvětluje celou prostoru atd.“

V líčení tomto nalézáme již mnohé příslušnosti spolku ďábelského, jak je pozdější inkvisitorské spisy o čarodějnících uvádějí.

Až potud sloužila podobná obvinění papežům za vydatnou zbraň k ničení kacířstva: kladli celým sektám spolky s ďáblem za vinu. Stíhání jednotlivých společníků ďáblových nebyla ještě žádná papežská bulla zahájila. Avšak nový pojem čarodějství byl již ohraničen. Již nebyly to jednotlivé rozptýlené zločiny více, nýbrž celá zpousta těchto zločinů nakupila se kolem jediného temného jádra: — tělesného spolku s ďáblem, zakládajícího se na řádné smlouvě. Během dvanáctého a třináctého století vyvinul se tento pojem čarodějnice t. ženy, která s rozmyslem ve spolek s ďáblem a v tělesné s ním obcování vchází, s jeho pomocí věci nadpřirozené konati může a na zvláštních sněmích čarodějnic mu holduje. S ustálením tohoto pojmu počíná vedle pronásledování kacířů zároveň pronásledování čarodějnic. Počet čarodějníků od té doby řídne: vždyť mohla se většina těchto již pod titulem kacířů upalovati.

V 14. století navštívil Evropu příšerný host — černá smrt. Dle vypočtení jednoho lékaře německého zhubil strašlivý tento mor v šesti letech svého trvání 25 milionů lidí, tudíž asi čtvrtý díl obyvatelstva Evropy. Mnohá veliká města napolo vymřela, celé krajiny byly prosty obyvatelů. Po-

vážíme-li, že za našich časů každý mor škodlivé pověry rázem oživuje, pochopíme snadno, jak mocně ona strašná pohroma na pověrčivou mysl středověkého lidu působiti a k pronásledování domnělých společnic ďáblových jej podněcovati musela. V některých krajinách rozšířila se domněnka, že židé studnice otrávili, a nesmírné množství židů bylo rozvztekleným lidem ubito. V Mohuči padlo jich několik tisíc. Obecněji pokládán strašný mor za metlu boží; flagellanti, kteří byli v předešlém století téměř zanikli, vyuořili se opět v počtu desaterónásobném, smiřujíce kajícími žalmy a samovolnou trýzní hněv Hospodinův pro hříchy lidské. Nejvíce však posilnila černá smrt víru v nesmírnou moc ďáblovu. Tehdy vypukla a rozšířila se ve Flandersku a v Německu hrozná nemoc, druh to šílenosti, při němž tisíce lidí s divnými posuňky se shromažďovali a za běsného křepčení a skřeku moc ďáblovu hlásali. Těmto šílencům se zdálo, že tonou v proudech krve. Nejvíce zuřila tato nemoc v diecésích kolínské a trevírské, kde později upalování čarodějnic nejbujněji kvetlo. Až dosud odbývá se na blízku Trevíru každoročně slavnost na památku strašného moru. V té době upevnila a rozšířila se také představa o spojencích ďáblových. Polovypukliny v chrámích ze 14. století vypodobňují zhusta lidi klečící před ďáblem a klanící se mu. Soudy s čarodějnicemi úžasně se rozmnožily.

První krok od pronásledování kacířů k samostatnému stíhání čarodějství učinil papež Jan XXII. (1316—1334) bullou, kterou přikázal stíhání a odpravování kouzelníků a zabavování jich majetku.

Jaké jednotlivé druhy čarodějství neb kouzelnictví vůbec středověcí theologové rozeznávali,

o tom poučuje nás nejlépe český spisovatel Matouš Konečný († 1622) ve svém „Theatrum divinum“ (božské komedii). Výpočítává tříd osmero: věštce, planetáře, čarodějníky, kouzelníky, losníky, zaklínače, hadače a černokněžníky.

„*Věštcové* jsou ti, kteříž z nadšení ďáblova tajného tajné neb budoucí věci předpovídají.

Planetáři jsou ti, kteříž z opatřování znamení nebeských, planet, o budoucích věcech, krajinách atd. předpovídají.

Čarodějníci jistých figur, charakterů, okršlků, čar, slov, i z písma sv. vzatých nevážně, i jiných pověrných žehnání rozličných užívají pověrně.

Kouzelníci jsou, kteříž obzvláště zrak lidský mámí, tak že se zdá hledícím i přítomným, že se ty i jiné divné a k víře nepodobné a nemožné věci dějí. Slovou takoví též kejklíři.

Losníci, časem určitým s ďáblem se shledávajíce, s ním v losy a punty divné vcházejí, od něho rady a naučení berou a potom vynášejí své umění, když všetečným losů užíváním, toho tak neb jinak uvržením, položením, z toho ze všeho tajných věcí od boha dovídání sobě připisují.

Zaklinači: satan jim k vůli z ohně, z vody, z země i skrze jiná stvoření odpovědi dává, v poslušenství jich stojí, jim hospodaří a vhod se činí, jehož oni také v truhle neb v sklenici, neb v prstenu, neb vždy v něčem zavřeného mají, jeho se doptávají a, k čemu chtějí, užívají.

Hadači, ti ze snu, lin na rukou, na tváři, též z štěbete ptačího, jich lítání lidem věci budoucí a tajné buď zaslibovati, neb je děsiti a strašiti obyčej mají.

Černokněžníci, ti z hrobů, z kostnic a od mrtvých, vyvolávajíce je, doptávají se na tajné věci.“

Ale čarodějníci tito ustupují vždy více do

pozadí. Místo jejich zaujímají souložnice ďáblovy, čarodějnice. V následujících létech spatřujeme vedle nesčíslných soudů s čarodějnicemi jen řídké případy odsouzení čarodějníků.

Papež Innocenc VIII., pověstný svými kubénami, vytkl první v bulle své ze dne 5. prosince 1484 pojem čarodějnice a otevřel tím do kořán bránu, kterou se lítice pronásledování na své nevinné oběti vyřítila. V bulle té praví:

„Došly nás četné a velké žaloby, že v některých částech Horního Německa, jakož i v mohučských, kolínských, trevírských, solnohradských a bremských arcibiskupstvích, městech, zemích, řádech a biskupstvích přemnoho lidí obojího pohlaví, zapomínajíce spasení svého a víry křesťanské se odříkajíce, s čerty, kteří s nimi v podobě ženské neb mužské obcují, zlořád činí a svými čáry, písněmi a zaklínáním a jinými ohavnými pověrami a kouzelnými přestupky, nepravostmi a zločiny porody žen, mláďata zvířat, plody země, vinné hrozny a ovoce stromů, jakož i muže, ženy, zvířata, dobytek a jiné rozličné druhy zvířat, rovně vinohrady, ovocné sady, louky, pastviny, žito a jiné plodiny zemské kazí, ba muže, ženy, veliký velký i drobný dobytek a zvířata ukrutnými, vnitřními i zevnitřními bolestmi a ranami trýzní a činí, aby mužové neplodili, ženy nepočaly, a mužové ženám a ženy mužům skutky manželské konati nemohli; nad to víru samu, kterou křtem sv. přijali, zapírajíce přísahu danou ruší.“ Po té udílí papež, „aby mor kacířského zlořádu a jiných podobných zločinů jed svůj na záhubu jiných nevinných nerozšiřoval,“ Jakubovi Sprengerovi, Jindřichu Krämerovi a Janu Gremperovi pro země německé plnou moc, „aby proti oněm a všem osobám, buďtež si stavu a důstojenství

jakéhokoli, úřad inkvisice vykonávali a osoby, které by za viny zločinů shora uvedených uznali, podle velikosti zločinu kárali, do vazby jímali, na těle a majetku trestali.“

Inkvisitoři chopili se úřadu svého s příkladnou horlivostí. Brzy složili také svou nauku o čarodějství v knize, kterou nazvali „Kladivo na čarodějnice.“ Je to kniha hnusná i strašná a rázy toho kladiva rozléhaly se brzy po celé Evropě a miliony nevinných obětí umíraly pod ním.

Podle této knihy, která papežského schválení došla, nastíníme učení církve o čarodějnicích.

Čarodějníci, čarodějnice jsou osoby, které uzavírají s čertem řádný spolek zříkajíce se slavně boha a víry křesťanské a přijímajíce ďábla za pána svého, začež jim tento propůjčuje moc konati rozličné nadpřirozené věci. Již spisovatelé „Kladiva“ snažili se vysvětliti nápadný úkaz, že je mnohem více čarodějnic než čarodějníků, a sbledali hlavní toho příčiny v lehkověrnosti žen, v měkkosti a vnímavosti jejich mysli, ve vědomí slabosti, které je vábí k mocnému spojenci, konečně v „nenasytné chlipnosti“ jejich. O této poslední příčině rozpisují se „zbožní“ spisovatelé „Kladiva“ s obzvláštní zálibou. Vůbec nakládali církevní spisovatelé odjakživa s krásnou pletí velmi nešetrně. Již sv. Jan Zlatoústý nazývá ženu „nutným zlem, přirozeným pokušením, žádoucí záhubou, domácím nebezpečím, smrtícím kouzlem, ozdobenou nepravostí.“ Přirozeně vysvětluje se onen úkaz tím, že čert pravidelně co mužský představován byl (v ženské podobě vyskytoval se mnoehm řídčeji), a že tudíž spolek s ním hlavně ženským za vinu byl kladen. K tomu druží se větší pověrčivost žen a náchylnost k náboženskému blouznění, pak menší stálost v mukách,

kterými z ní suroví soudcové vyznání, jaké jim bylo po chuti, snáze vynutiti mohli.

Spolek s ďáblem je buď úmyslný, vědomý anebo bezděčný. Poslední spůsob nespadá v obor čarodějství a zove se posedlostí ďábelskou. Tuto spatřoval středověk, opíraje se o knihy nového zákona, v každém dlouho trvajícím neb nevyléčitelném neduhu a měl tudíž za posedlé mrzáky, slepce, hluchoněmé, trpící na padoucí nemoc, šílence, blbce a p. Běda lékaři, který by byl některý z těchto neduhů svým uměním vyléčiti chtěl! Byli by jej upálili buď co spojence ďáblova neb co kacíře, který nevěří, že jsou tito ubožáci ďáblem posedlí a žeje tudíž jen církev — vymítáním ďáblů — léčiti může.

Úmyslný spolek s čertem uzavírá se řádnou smlouvou. Tato činí se písemně, u těch pak, kdož psáti neuměli, ústně. Člověk zapisuje se čertu vlastní krví pérem kohoutím, které byl čert s klobouku svého sňal. Smlouvou touto odevzdává ďáblu svou duši a spasení své a vymiňuje si za to rozličné služby. Avšak musí se míti velmi na pozoru, aby jej chytrý čert neošidil. Tak zavázal se ďábel knězi Ludvíkovi Gaufrydiovi, který byl za Ludvíka XIII. ve Francii pro čarodějství odpraven, že jej učiní nejvyšším hodnostářem církevním v zemi, že mu zjedná lásku všech žen, jichž by se mu zachtělo, a že jej při takovém živobytí po 34 léta ve zdraví zachová. Avšak obelstil kněze, vepsav do smlouvy jeho místo 34 let pouze 14 a zaslepiv jej tak, že změněné číslo nepozoroval. Ale časem vychytral naopak člověk na čerta, jako ona baba v české pohádce, která ďáblu za vystavění domu toho slíbila, kdo první práh překročí, a pak před sebou kohouta do domu vehnala, — nebo jako sedlák onen,

který slíbiv čertu svrchní část úrody, řepu zasázel, na druhé pak léto onomu spodní část připověděl a máku nasil.

Smlouva ztvrzuje se slavnou přísahou. Přísahající vezme do pravé ruky oloupanou vrbovou hůlku, položí dva prsty levé ruky na prsa a praví: „Jímám tuto bílou hůl a zapírám syna Marie, boha a desatero přikázání.“ Protestanté vynechávají slova: „syna Marie.“ Uzavírá-li se smlouva na blízku moře neb řeky, klade čert oběti své místo vrbové hůlky piliny zvonoviny do ruky, kteréž člověk do vody hází mluvě: „Jako že se piliny ty nevrátí více ku zvonu, nevrátím se i já více k bohu a jeho svatým.“ Časem vyměňují smlouvající také prsteny. Výminkou uzavírá se někdy smlouva již tím, že člověk na otázku ďáblovu: „Chceš mne míti?“ odpovídá: „Ano!“

Po složené přísaze opatřuje čert nového svého spojence zvláštním ďábelským znamením. Znamení toto bývá rozmanité barvy a podoby a nalézá se na rozličných místech těla. Bodin praví: „Někteří mají to znamení mezi rtoma, jiní pod obočím, opět jiní na tajných a stydkých částech těla.“ Spoluvinníci francouzského čarodějníka Trois Echelles, které Karel IX. ze země vypověděl, byli prý vesměs jako stádo dobytka cejchem jakýmsi v podobě „zaječí tapky“ znamenáni. Inkvisitor Remigius uvádí dlouhou řadu žen, které dal sám upáliti a které prý vesměs znamení ďábelské na sobě měly: jedna na prsou, druhá na čele, třetí na vrchu hlavy, čtvrtá na rameni, pátá na stehně atd. Mnohé prý se vymlouvaly, že mají to znamení již od narození nebo že pochází od nějakého úrazu, poranění a p., ale když je dal řádně zmučiti, vyznaly prý všecky, že je to znamení dábelské. Takové znamení prý obyčejně nekrvácí

a jehlou bodáno ani nejmenší bolesti nepůsobí. Bezcitnost tuto lze vysvětliti dílem z rohovité povahy takových znamení, dílem z povšechné bezcitnosti, jaká se často u jistého druhu lidí choromyslných, k němuž značná část domnělých čarodějnic patřila, nalézá. Znamení ďábelské vyskytá se také u dětí, které byly od kněze s čertem spolčeného pokřtěny slovy: „Nekřtím tě ve jmenu otce, syna a ducha sv., nýbrž ve jmenu ďábla.“

Ďábel navštěvuje pak často své spojence. Ženské v podobě muže, ba i podobu ctihodného kněze na sebe prý vzíti může. Svatý Sylvanus, biskup nazaretský, byl by se bezmála stal obětí takového ďábelství. Čert přikradl se v podobě tohoto cnostného muže k lůžku spanilé dívky a hleděl ji ohnivou výmluvností svésti k hříchu; byv ale překvapen, schoval se pod postel, odkudž když jej domácí vytáhli, s líčenými rozpaky vyznal, že je skutečně biskup Sylvanus. Pravý biskup Sylvanus musel později zázrak učiniti, aby mu ovečky uvěřily, že v tu dobu ve svém příbytku na modlitbách dlel a že to některý pekelník podobu jeho na sebe vzal, aby bezúhonnou pověst jeho zakalil.

Ale čert mohl také podobu ženskou na sebe vzíti a tak co čertice muže navštěvovati. Inkvisitor Bodin vypravuje o jednom knězi, který třicet let, a o jiném, který čtyřicet let sličnou čertici za kuběnu měl. V jednom klášteře německém svedl čert v sličné podobě ženské čtyry opaty po sobě a svatí Serenus a Equitius uchránili se stejného osudu jen tím, že na nich anděl k žádosti jich jistou operaci vykonal, která v nich všeliký nečistý plamen udusila. Za královnu čertic pokládána byla Lilith, dle rabínského podání první žena Adamova, která prý i krev kojenců

ssaje. O ženských čertech zvláště ve Škotsku mnoho se vypravovalo a v nejednom starším spise tamějším dočítáme se hořkých žalob na mladé Škoty, že prý jich přemnoho vězí v tenatech „krásných dívek vzdušného toho plemene“.

Zhusta stotožňována byla se zálety ďablovými t. zv. můra, noční dušení. Středověcí bohoslovci spatřovali v ní pokusy ďáblovy o tělesné obcování s člověkem. Pověra tato vyskytuje se u rozličných národů v rozmanitých podobách. Již staří Řekové znali zvláštního démona, jmenem Efialtes, který lidi ve snu dusil. U Slovanů nazývají se můrami, morousy, upíry, nočními bludami, které na člověka ve spaní uléhají a krev mu z prsou cucají. Také na děti chodí prý můra; z této příčiny maluje se často ve hlavách a v nohou kolébky neb dětské postýlky t. zv. „muří noha“, která prý můry zahání. Můry tyto jsou obyčejně mrtví, kteří v hrobě jakýsi polovičatý život vedou a v noci z něho vycházejí, aby se krvi živých sytili. Když se hrob takové příšery otevře, nalezne prý se tam mrtvola neporušená, nabobtnalá, kteráž kolem probodena a spálena býti musí. Poněmčilí Slované lüneburští chovají pověru, že dítě dvakrát odstavené, umře-li v pozdějších létech, v hrobě vlastní prsa cucá, čímž prý nejbližším příbuzným znenáhla odnímá životní sílu. Však také živí lidé bývají můrami, morousy; lze prý je poznati po srostlém obočí. Tito lezou v podobě kočky, neb soukají se v podobě stébla v noci do cizích příbytků; když se jí něco přisliby, přijde si můra druhý den pro to. Kdo se chce můry uchrániti, musí jísti k večeři přičmoudlá jídla aneb sekeru ostřím vzhůru obrácenou na noc k nohoum do postele položiti. Všechny tyto pověry a nesmysly zachovaly se bohužel až do

dnešního dne, a nalézají zvláště mezi lidem venkovským ještě dosti přívržencův.

Povídalo se, že čarodějnice potvorné své děti na místo nekřtěňátek jiným ženám podvrhují. Takové věště t. j. podvržené dítě čarodějnické vyznamenává se neobyčejnou žravostí. Podle Bodina měl jeden sedlák v Halberstadtě věště, které své matce a pěti kojným všecko mléko vycucalo a za čtyry mlatce jedlo. Na radu kněží vydal se sedlák na pouť k panně Marii a vhodil na cestě své dítě do vody, kam si pro ně ihned ďábel přišel, jak sedlák na vlastní oči spatřil. Také Luther, který jinak velikou lásku k dětem choval, poradil jednomu otci, aby své dítě co plod ďábelský do řeky hodil.

V jistých nocích, obyčejně v předvečer velikých svátků křesťanských — jakoby na potupu křesťanské bohoslužby, — zvláště pak v čarovné noci filipo-jakubské, shromažďují se čarodějnice na pustých místech k ďábelskému reji. Řádné sněmy odbývají se na určitých horách (v Německu Blocksberg, v Polsku Lysá a Babí Góra), menší mimořádné na lesních mýtinách, křižovatkách, hřbitovech, popravištích, v jeskyních, zbořeninách, ba i v kostelích. V Čechách říká se obyčejně „na hranicích“. Dle české pověry jedou čarodějnice na hranice, když jde měsíc v srp.

Na sněmy tyto přijíždějí povětřím. Obkročují totiž pometlo, hřeblo, lavici, vidle, přeslici nebo povříslo a vyjíždějí na nich jako na koních komínem do vzduchu. Aby se takto do povětří vznésti mohly, musejí ony předměty kouzelnou vodičkou pokropiti, anebo zvláštní mastí nohy a paže si namazati. Tato mast připravuje se z mozku a sádla zavražděných nekřtěňátek, hadů, ropuch, koptu a všelijakých čarodějných bylin. Jí natírají

též vdané čarodějnice lalůčky uší svým mužům, aby tito tvrdě spali, a kladou k nim na místo sebe koště do postele. Mužové, kteří své ženy při užívání kouzelné masti vyčíhali a jí pak sami upotřebili, zle toho pykali: octnuvše se na sněmě čarodějnic, zvolali hrůzou jmeno boží neb některého svatého, a ihned zmizelo příšerné shromáždění; oni pak shledali při svitání, že se nacházejí v krajině úplně neznámé, několik set mil od domova.

Někdy přichází si čert sám pro svou milenku a unáší ji v podobě kozla přes hory a doly.

Že čert své milenky vzduchem nositi může, dokazovalo se z písma svatého. Vždyť odnesl ďábel Krista na věž chrámovu, proč by tak nemohl jiným lidem učiniti? Prorok Habakuk nešen byl za vlasy z Judska do Babylonu; podobně sv. Filipa. Sv. Pavel vytržen byl do třetího nebe. Jako tuto nebeští andělé svaté, mohli též padlí andělé čarodějnice povětřím unášeti. Ostatně nazývá se v písmě svatém ďábel „knížetem vzduchu“.

Avšak časem naskytala se jiná nesnáz. Inkvisitoři vynutili strašnými mukami na některé ženě vyznání, že se sněmu čarodějnic zúčastnila, ale manžel její odpřisáhl, že se po celou noc od jeho boku nevzdálila. Než i tu věděli si důmyslní inkvisitoři rady. Ovšem příčí se všem zákonům přírody, aby jedno těleso zároveň na dvou místech bylo, ale co je nemožné v říši divů?! Vždyť známy jsou dva příklady, že svatí zároveň na dvou místech meškali. Když jednou sv. Ambrož v Miláně mši svatou sloužil, klesla mu pojednou hlava na oltář a tělo jeho ostalo celé tři hodiny bez hnutí. Shromáždění věřící čekali mlčky na požehnání. Když konečně svatý procitl, ujišťoval je,

že přisluhoval právě při pohřbu sv. Martina v Toursu, což se později ztvrdilo. Podobný zázrak vypravuje se o sv. Klimentovi. Týž byl uprostřed mše povolán, aby vysvětil chrám v Pise. Tělo jeho ostalo při oltáři v Římě, ale v touž dobu meškal svatý v Pise a zanechal na mramorové podlaze kostela tamějšího několik krůpějí krve na památku toho zázraku. Ba učení bohoslovci dovolávali se bez ostychu i jiného vznešenějšího zázraku, aby proklatou čarodějnici upáliti mohli; poukazovalit k tomu, že se tolik tisíc hostií po celém křesťanstvu současně v tělo Kristovo proměňuje. Opírajíce se o tyto zázraky tvrdili, že sobě také čert duplikát těla čarodějnice zaopatřiti může, aby ctihodné soudce ošálil.

Do shromáždění čarodějnic bývá každá od svého rohatého milence uvedena; vznešenější mohou se též v zakuklení dostaviti. Nejvyšší čert sedí v podobě kozla s lidským obličejem na vysokém kamenném stole, neb v podobě škaredého muže na pozlaceném trůnu z ebenového dřeva; oči jeho jsou veliké, kulaté a divě se lesknou. Zářící roh nad jeho čelem rozesílá po celém prostranství divné světlo. Čarodějnice vrhají se po řadě před ním na kolena a líbají mu levou nohu a řit; na to opakují společně přísahu, kterou byly při uzavření smlouvy s čertem vykonaly. Pak slouží nejvyšší čert v plném kněžském ornátě ďábelskou mši, mezi níž čarodějnice své hříchy, jako návštěvu kostela, zachovávání postu a jiných přikázání církevních kajicně vyznávají, slibujíce, že nadále toliko nepravosti páchati budou. Byvše pokárány a trnitými metlami zbičovány, přijímají černé, podešvům se podobající hostie a pijou z kalicha odporný nápoj. Mezi přisluhováním slibuje jim nejvyšší čert větší

radosti, nežli bůh svým vyvoleným v ráji poskytuje.

Když byl nejvyšší čert jednu z přítomných čarodějnic za královnu zvolil, počíná se ohavný kvas. Při záři černých pochodní usedají všichni k rozloženým pokrmům, totiž k masu zdechlin, chlebu, máslu, sýru a zelenině; žádný z pokrmů nesmí býti solen, výjma chléb v neděli pečený. Tyto lahůdky zapíjejí čarodějnice vínem z kravských kopyt, čarodějníci z koňských hlav, královna čarodějnic ze stříbrné mísy. Jídla i nápoje neobčerstvují a neživí. Mezi jídlem smí se mluviti toliko o hnusných zločinech.

Po skončeném kvasu začíná divoký tanec; křepčící nejsou k sobě obličejem, nýbrž zády obráceni. Hudebníky jsou dva čerti, z nichž jeden místo houslí na koňskou hlavu a druhý na dutý kočicí ocas jako na píšťalu hraje. Po každém kousku tlukou se čarodějnice vespolek košťaty a paličkami.

Na to přijímají se do spolku čarodějnice nově přistouplé, které byly mezi tancem v zevnějším kruhu stály a bílými hůlkami ropuchy hlídaly.

Nejvyšší čert napomíná ještě jednou všechny, aby hodně mnoho nepravostí páchaly, pilně krev dětem cucaly a k příštímu sněmu hojně lebek a kostí z křesťanských mrtvol, kteréž jsou zamilované jeho jídlo, v dar mu přinesly. Na to spálí nejvyšší čert sám sebe a popel jeho rozdává se mezi čarodějnice co velemocný prostředek k čarování.

Tím končí se sněm. Čarodějnice vsedají opět na svá pometla atd. a pospíchají domů, aby tam byly před ranním klekáním. A toto vše vypsáno je mnohem ještě podrobněji v knize od papeže

schválené, a tedy celému křesťanstvu co pravdivé odporučené.

Hnusné tyto podrobnosti spočívají vesměs na vyznáních, která z tisíců čarodějnic v mučírnách byla vynucena. Valnou většinou jsou šeredné výkvěty vlastní obraznosti inkvisitorů, kteří je svým obětem ustavičně předříkávali a tyto tak dlouho mučili, až pozbyvše smyslů strašnými mukami, zlomeny na těle i na duchu vyznaly, co jim bylo předříkáváno, neb alespoň hlavou přikývly, což se také právně za vyznání pokládalo.

Zločiny, jaké čarodějnicím za vinu kladeny byly, jsou přerozmanité. Všechny zhoubné zjevy povětrné pocházely buď od samého čerta neb jeho spojenců. Čarodějnice mohly s pomocí ďáblovou bouřky a krupobití dělati, jimiž kazily osení lidí jim nemilých. Na doklad toho uváděla se kniha Jobova, kde satan s povolením božím patriarchu sužoval a mezi jiným také dům, v němž synové jeho shromážděni byli, větrem sbořil. V Čechách vydal r. 1588 kněz Jan Štelcar Želetavský z Želetavy spis „Kniha duchovní“ atd., v níž se obsahuje vysvětlení, mohou-li čarodějníci a čarodějnice sami od sebe povětří, kroupy, bouře, hromobití vzbuditi a vyvésti.“ Spisovatel dokazuje, že tak činiti nemohou, nýbrž jedině čert sám (duch bouří) z dopuštění božího. Vlasatice, povětroně, zatmění slunce a zemětřesení byly též za díla čarodějnic prohlašovány. Rovněž nenastávaly povodně a sucha bez přičinění jejich.

Neúroda, mor, nakažlivé nemoci, pád dobytka bývaly čárami způsobeny. Někteří měli za to, že taková neštěstí ve větších rozměrech ďábel sám působí, čarodějnice pak jednotlivé osoby jimi stíhati mohou. Nemoci a smrt všech vysoce postavených osob přičítány byly zlosti čarodějů. Po ko-

runovací Alžběty anglické volal k ní biskup Jewel s kazatelny mimo jiné: „Račiž se Milost Vaše přesvědčiti, jak úžasně počet čarodějníků a čarodějnic za posledních let v království Vašem vzrostl. Poddaní Vaší Milosti chřadnou až k smrti, tváře jejich blednou, maso zahnívá, řeč jejich stává se hrobovou, duch se zatemňuje. Modlím se bohu, aby kouzelnice sil svých nikdy výše nezkoušely, než na poddaných.“

Že čert lidi nemocí sužovati může, dokazovalo se z historie Jobovy a z písem nového zákona, kde s posedlostí ďábelskou různé nemoci spojeny bývají.

Však čarodějnice uměly také léčiti. Dosud pletou se, jak známo, moudré baby lékařům do řemesla, žehnajíce, zaříkávajíce nemoci, odporučujíce rozličné domácí prostředky. Což teprvé v středověku, kde lékařů velmi pořídku bylo?! O takových doktorkyních z 16. století vypravuje výše jmenovaný kněz Štelcar. Jedna prý dělá truňky ze sprosté vody, za které prý v roce více než padesát kop utrží a co jí jiného k tomu darují. Dále vypravuje o jiné doktorkyni ve vsi: ta jedny lidi moří, a jiné zase hojí. „Jsou prý takové čertovy doktorkyně i v Praze. Jedna, kteráž se v komoře s čertem radívá, jíž on pomoc dává, jak lidi hojiti aneb nemocné činiti má. Umí též skrze kouzla a čáry dovésti, že se muž ženě dostati musí, jakož i sobě toho dovedla. Druhá má čerta v sklenici, kteréhož mnozí viděli, jíž on naučil lidi nemocné ve vaně kořením mýti; od něho též naučena jest, že hádá lidem štěstí i neštěstí. Třetí má od čerta herbář a divné koření, lektvaře a truňky z prosté vody; ty lidem k nezdraví více než ke zdraví podává; též hádá, štěstí i neštěstí předpovídá a k vůli frejířkám

valáška pro frejíře jich posílá. Čtvrtá má formy od čerta z pekla přinešené a na ně slívá z vosku šibenice a skrze to hádá, kdo komu ukradl; zase slívá hroby z olova, oznamujíc skrze to, jak brzo kdo umře; má též herbář, jako i jiné, od čerta z pekla přinešený, že zná koření, kterýmiž děvečky mývá, aby mládenci na ně laskavi byli; umí též dobytku opravovati, jemuž více uškodí nežli spomůže, a jiné mnohé šebřinky provozuje. Pátá též na vosk slívá, hádá a truňky mladým paním dělává, aby pěkné syny a dcery rodily, a toho za dvě nebo za tři kopy půl pinty prodává. Šestá, k níž jednou hrom udeřil a synu jejímu hubu zkřivil, ta netoliko čerta v sklenici má, ale i kámen od něho z pekla přinešený, na nějž hádá a mnohé lživé věci lidem předstírá, i po dvořích panských jezdí a dobytku opravuje, jakož ji čert nosil i v našich Horách (Kutnách) před dvéma lety, a loňského roku též okolo Kouřima to své lotrovství s ďáblem provozovala a víc svému měšci i kuchyni nežli dobytku prospěla.“ Viděti z příkladů těchto, jak výborně takové baby z lehkověrnosti lidu těžiti umély. Ovšem toho často bolestně pykaly; neboť kde je inkvisitoři do klepet svých dostali, neunikly co domnělé společnice ďáblovy za živa upálení, ať již herbářů a kouzelných prostředků svých na škodu jiných neb k léčení užívaly.

Ostatně čenichal středověk síru také v lékařských receptech. Běda lékaři, jemuž se podařilo vyléčení neobyčejného některého případu. Jistě byl čert jeho pomocníkem. Roku 1521 upálen byl v Hamburku lékař Veythes, poněvadž pomohl jedné ženě k šťastnému porodu, kterýž byla porodní bába za nemožný prohlásila.

Nadarmo byl by takový lékař dokazoval, že

se dálo všechno cestou přirozenou. Byl by tím sobě jen přitížil. Vždyť tehdejší duchovenstvo právě proto lékařů nenávidělo a na shovívavost světské moci k nim naříkalo, že horlivě přírodní vědy pěstovali. Bylo‘ bádání přírodovědecké samo sebou zločinem. Peiriscius, který domnělý krvavý déšť přirozeně co množství červených zvířátek vysvětloval, byl by takovou opovážlivost málem smrtí zaplatil, poněvadž prý „toliko neznabozi v takových strašných znameních hněv boží poznávati nechtějí.“ Kněz Jeronym Vitalis učil ještě r. 1668, „že jsou sopky východy, takořka komíny pekla. Ješto sv. otcové, jako Augustin, Řehoř, Bernard, Izidor, Tertullian, Bonaventura, Petrus Damianus a jiní mínění to vyznávají, přímo bohu se rouhá, kdo popírá, že jsou sopky brány pekelné, jež bůh porůznu na zemi otevřel, aby lidé poznali, že jsou místa, kde po smrti duše bezbožníků tresty snášejí.“

Nejčastěji viněny byly čarodějnice z toho, že cizímu dobytku čarují. Kdykoli se dobytek roznemohl, chudnouti počal, krávy nedojily neb špatné mléko dávaly, přičítáno to čárám některé zlovolné sousedky. Obzvláště věřilo se pevně, že čarodějnice kravám cizím mléko ubírati mohou buď tak, že zavěsivše rozsívku na bidlo, z cípu jejího mléko dojí, nebo že v den sv. Filipa a Jakuba před východem slunce s obilí do klína stírají a takto kravám vlastníka obilí mléko ujímají. Věřeno v jiných a jiných nesmyslů více, jako že čarodějnice obilí z cizího pole na vlastní přeháněti mohou, že pouhými čárami obilí, seno v sousedově stodole a zásoby v jeho špižírně kaziti mohou atd.

Neplodnost žen měli také zhusta čarodějníci a čarodějnice na svědomí. Přemnozí sněmové církevní a synody jako v Troyesu, v Lyoně, Mi-

láně, Toursu, Burgosu, Narbonně, Ferraře, S. Malo, Montecasinu, Orleansu, Grenoblu vyměřili na zločin tento ukrutné tresty. Z něho obviněn byl poslední čarodějník ve Francii upálený.

Dále sváděly čarodějnice nevinné jinochy a panny, vštěpovaly jim zlé vášně a p. Sem náleží nápoj lásky, kterým se v každém jonáku neb děvčeti láska k určité osobě vzbuditi může. Uvedli jsme již ze Štelcara zprávy o babách, které takový nápoj připravovaly. Však i jinými prostředky může se srdce ledové roztaviti. V Čechách vyskytuje se pověra, že hoch háčkem ze žáby o sv. Jiří chycené a v mraveništi zakopané kteroukoli dívku k sobě přivábiti může. Polské děvy získávaly si milence pomocí rozetřených očí z živého holuba, které jim do nápoje dávaly.

Všechny uvedené obžaloby převyšuje nesmyslností ta, že se čarodějnice v dravou zvěř, obzvláště pak ve vlky proměňovati a v této podobě pocestné napadati, do příbytků vnikati a celá stáda ovcí trhati mohou. Kněz Remigius praví, že „čarodějnice povahu zvířat na sebe berou, rovnajíce se těmto podobou i postavou, tak že rychle jako vlci běhají a jako kočky v noci do zavřených domů se vkrádají.“ Lovci tvrdili, že se časem tlapy, které byli medvědům nebo vlkům uťali, v lidské ruce neb nohy proměnily. Běda ženě z čarodějství obviněné, byla-li při vyšetřování na těle jejím jizva nalezena. Jistě že ji utržila v podobě vlčí!

Pověra tato byla velmi rozšířena, ovšem hlavně v krajinách, kde se mnoho vlků zdržovalo, jak v jurských horách ve Francii, v Norsku,

Irsku *), kde prý se obyvatelé Ossory jednou v sedmi létech ve vlky proměňovali, v Pyrenejích, Řecku a východních zemích slovanských. Zde jmenovali se tito lidé v podobě vlčí vlkodlaci. Již starý dějepisec řecký Herodot vypravuje o Neurech čili Nuřanech, kteří v nynější Volyni a Bělorusi přebývali a bezpochyby národ slovanský byli, že se jednou do roka na několik dní ve vlky proměniti mohou. Pozoruhodné jest, že se pověra o vlkodlacích právě mezi volyňskými a běloruskými Slovany až podnes nejživěji zachovala. Prusové a s nimi někteří jiní národové věří ve dva druhy vlkodlaků: jeden jsou čarodějnice samy, které na škodu lidí v podobu vlčí se oblékají, druhé nevinní lidé, kteréž zlostná čarodějnice ve vlky proměnila. Proměnu tuto může čarodějnice spůsobiti buď tím, že na ně hodí vlčí kůži, neb že je opásá koženým pasem popsaným zaklínacími slovy, neb konečně, že je šlehne zeleným proutkem.

Možnost takového přetvoření dokazovali důmyslní inkvisitoři z písma svatého. Čert sám mohl se v jakoukoli zvířecí podobu obleci, čehož důkazem had v ráji a stádo vepřů, do nichž ďáblové vešli; proč by nemohl tuto moc své společnici propůjčiti? V středověku měli vůbec za to, že ďábel zhusta zvířata posedá. Zvláště považovali za posedlá zvířata dravá a neobyčejnými schopnostmi nadaná. K tanci vycvičení medvědi byli jim ďáblové ve zvířecí postavě. Proto odsoudil jeden sněm církevní vedle magů též vodiče takových medvědů. Zachovala se též směšná

*) Delrio píše, že měli mnozí Irčané vlky v uctivosti tak veliké, že se za ně modlili a za kmotry svých dětí je volili.

středověká historie o jednom psu, který byl posedlý zvláštním zlým duchem, jenž se jmenoval Pytho. Ostatně tvrdil ještě r. 1785 jeden církevní spisovatel, že v každém dravém zvířeti spatřovati sluší vtěleného ďábla.

Sv. Augustin prohlásil vlkodlactví za smyšlenku a jeden koncil (v Ancyře) zatratil tu pověru. Nicméně ji později téměř všichni inkvisitoři zastávali a přemnoho nevinných lidí jí obětovali. Nejhorlivější pronásledovatel vlkodlaků byl jeden soudce francouzský v 16. století, jmenem Boguet. Týž odporučoval, aby se obyčejné čarodějnice před upálením zaškrtily, vlkodlaci však aby byli za živa upáleni.

Tať jest tresť učení o čarodějnicích, jak se nalézá ve spisech nábožných spisovatelů středověku. Člověk věru neví, má-li žasnouti více nad nesmírnou duševní obmezeností a potvornou obrazností, která se v těchto spisech zrcadlí, — nebo nad mravní zpustlostí a šerednou chlipností, kterou jsou naveskrz prosáknuty. Nejhnusnější a nejstrašnější z knih těchto a jaksi zákonník krvežíznivých odsuzovatelů čarodějnic jest častěji jmenované „Kladivo na čarodějnice“, kteréž se více než dvě století nad ubohým lidstvem vznášelo.

Druhdy jmenovala církev ten škvár „knihou nejsvětější“, nyní staví jej zajisté na nejodlehlejší a nejskrytější místo svých knihoven. Vyškrtlať čarodějství ze seznamu svých nauk a nerada si připomíná, že tolik století takové pověře holdovala a pro ni tolik lidí na hroznou smrt vodila. A přece byli a jsou neomylní! Přítel lidu ale okřívá při myšlence, jak značný pokrok člověčenstvo učinilo v posledních stoletích a jaké blahodárné ovoce přináší osvěta, která mocí neodolatelnou bludy kácí a člověčenstvo k vyšší vždy

vede dokonalosti. Mnoho však ještě zbývá práce. Pilný pozorovatel zhrozí se nad spoustou bludů a pověr, které po dnes zdravý rozum lidský zatemňují a proto musí býti i na dále přední úlohou všech lidumilů a pravých vlastenců šířiti světlo osvěty mezi lidem — světlo pravdy, vědy a rozumu.

Pronásledování čarodějů a čarodějnic v zemích křesťanských.

Svrchu uvedená bulla papeže Innocence VIII. zahájila dobu nejkrutějšího pronásledování čarodějů, zvláště pak čarodějnic. K vyzvání papežovu byly všude domnělé společnice ďáblovy jímány, mučeny a dle starého zákona Mojžíšova „Čarodějnici nedáš živu býti“ po spůsobu kacířů upalovány. Po všech zemích evropských vzplály hranice, na nichž nesčíslné oběti pověry v mukách duši vypustily. Zprvu náleželo čarodějství před stolici svaté inkvisice neb zvláštních soudců duchovních, později přešlo na mnoze v obor soudů světských. Druhdy měl každý z knížat německých svého zvláštního soudce, upalovače čarodějnic.

Však pronásledování to nebylo všude stejně prudké. V slovanských zemích nedosáhlo nikdy těch rozměrů a toho stupně zuřivosti jako v zemích německých nebo románských, kde počet ročně upálených čarodějnic často tisíců dosahoval.

Nejvíce kvetlo upalování čarodějnic v Německu. Již hlavní původce spisu „Kladivo na čarodějnice“, Jakub Sprenger, zastával úřad papežského inkvisitora „zlosti kacířské“ a čarodějství v krajinách porýnských s příkladnou hor-

livostí: odsoudilť každoročně sta čarodějnic k smrti v plamenech. Však již tehdy ozývaly se některé ač nesmělé hlasy ve prospěch nešťastných obětí. Právníci Alciatus a Ponzinibus popírali, že by čarodějnice vzduchem na sněmy jezdily a tam ďábelské reje prováděly. Dominikán Bartoloměj de Spina vychrlil na ně proto ve zvláštním spise svůj hněv. Erasmus Rotterdamský prohlásil spolek s ďáblem za smyšlenku inkvisitorů a sepsal o těchto pernou satyru. Oldřich Molitoris prohlásil v knize, připsané arcivévodě Zikmundovi Rakouskému, vyznání domnělých čarodějnic za bezpodstatná, poněvadž prý spočívají na mámení smyslů any čarodějnice výtvory své chorobné obraznosti za skutečnost pokládají. Avšak tyto moudré hlasy zanikly v pokřiku: „Upalte je!“ který se tehdy s konce do konce pověrčivým Německem rozléhal. Také zákonodárství světské chopilo se té pověry. Řád hrdelní císaře Karla V. jedná v čl. 109. o trestu čarodějství a nařizuje: „Jest-li kdo na škodu lidem čáry tropil, budiž na hrdle ztrestán a takový trest prostředkem ohně vykonán. Kdyby pak někdo kouzel užíval, však nikomu tím neuškodil, potrestán budiž vedlé okolností“ atd. Čl. 44. téhož zákona praví: „Pakli by se kdo nabídl, že jiné lidi kouzlům přiučí, neb někomu čárami pohrozil a pohrůžka se splnila, neb s kouzelníky a kouzelnicemi důvěrně obcoval, neb při takových věcech, posuňcích, slovech a skutcích nalezen bude, které ráz kouzelnický na sobě mají, a taková osoba by i jinak za čaroděje neb čarodějnici vyhlášena byla: dostatečná to příčina, aby na jakožto podezřelou z čarodějství útrpné právo připuštěno bylo.“ Rovněž počínalo si zákonodárství jednotlivých zemí německých. Tit. 90. virtemberského řádu zemského tresce

„kouzelníky, zaklinače ďábla, hadače a ty, kdož by k takovým osobám o radu a pomoc přicházeli“, upálením. Pátý titul badenského řádu policejního ustanovuje, aby „kouzelníci, hadači, zaříkači a jiní podobní modláři“, ze země vypovězeni neb na hrdle trestáni byli. Městské právo lubecké z r. 1726 tresce čarodějství ohněm neb mečem. Ještě městské právo roztocké z r. 1757 ustanovuje: „Kdekoli muž neb žena některá kouzelnictvím, hádáním neb travičstvím se zabývá, a při tom zastižena neb v tom usvědčena bude, takové osoby budtež dle velikosti zločinu a způsobené škody buď upáleny buď kolem lámány.“

Z 15. století dochovaly se nás mnohé podrobné zprávy o soudech pro čarodějnictví v Německu. Zmíníme se o některých. R. 1446 kázali inkvisitoři v Heidelberce několik žen pro kouzelnictví upáliti. Stejný osud stihl tam roku následujícího ženu, které se dr. Hartlieb s povolením falckraběte a v přítomnosti inkvisitora o způsobu, jakým déšť a krupobití dělala, dotazovati chtěl, však záměru toho se vzdal, uslyšev, že se umění tomu nikdo přiučiti nemůže, kdo prvé boha, svátostí a svatých se neodřekne a třem čertům svou duši nezapíše. Ve Frankobrodě byl r. 1486 kejklíř, který o velkém trhu své kousky okazoval, jakožto čarodějník do řeky Mohanu uvržen.

Náboženská reformace v 16. století neučinila přítrž pálení čarodějnic; toto rozmohlo se naopak i v zemích protestantských k úžasným rozměrům. Šlechetný Thomasius, vřelý obhájce nešťastných obětí pověry, napsal o tom: „Bylo se nadíti, že lidé reformací Lutherovou, která tolik papežských pověr vykořenila, také mnišských a popských báchorek o spolku čarodějníků s čer-

tem sproštění budou; bohužel nestalo se tak. Ba pěkné toto učení bylo za panování kurfiřta Augusta těmito jasnými slovy do zákonníku saského uvedeno: „Kdyby některá osoba, víry křesťanské zapomněvši, s čertem do spolku vešla, s ním obcovala neb jakékoli jednání měla, taková budiž, třeba by nebyla nikomu čárami uškodila, upálením se světa shlazena.“ Když kurfiřt saský, hlava knížat luteránských takto jedná, jaký pak div, že se tato pověra i v jiných zemích protestantských mocně zakořeňuje.“

Úkaz tento nebude nikomu s podivením, kdo zná, že protestanté s rovnou zuřivostí jako katolíci všechno, co jim po chuti nebylo, pronásledovali a že se duchovní vůdcové jich nijak nad předsudky a pověry své doby nepovznesli. Luther sám byl nad míru pověrčivý. Představa čerta pronásledovala jej všude. Dosud ukazuje se na Vartburce skvrna inkoustová po kalamáři, jímž Luther v rozhorlení po zjevu ďábelském mrštil. Jindy zjevil se mu, jak sám vypravuje, ďábel mezi přemítáním o jednom článku víry a přinesl mu nový důkaz proti tomuto. Ba naposledy zevšedněly mu zjevy ďábelské, které neustále smysly jeho klamaly, tou měrou, že jednou v noci byv lomozem nějakým ze sna vyburcován ihned opět ke spaní se složil řka, že to jen čert po domě hřmotí. Ač byl velikým přítelem dítek, poradil přece jednomu sedláku, aby své dítě co podložený plod ďábelský v řece utopil. Spisy jeho hemží se pověrami všeho druhu. Tak vypravuje zcela vážně o jednom knězi, jejž prý čert z modlitby vytrhoval kvíkaje za ním jako sele. V Torgavě rozbíjel prý ve farním domě čert hrnce a mísy a házel je knězi na hlavu. Jinde sděluje historku o ďáblu, který v podobě obhájce před soudem

řečnil. Šílené, blbce, slepce, hluché a mrzáky pokládal za posedlé a nazýval lékaře, kteří věc tu jinak vysvětlují, prostě hlupáky. Také bolest v uších, která jej často trápila, prohlašoval za dílo satanovo. Ohnivá znamení ve vzduchu pocházejí prý rovně od ďábla a bludičky, povětroně atd. jsou prý „díla zlých duchů, kteří ve vzduchu spolu skotačí“. Dále učil Luther, že čert lidi vzduchem odvádí, s čarodějnicemi děti plodí, krupobití, bouřky, mor spůsobuje a p. v. Na čarodějnice měl zvláště s vrchu. „Nechci míti s čarodějnicemi žádné útrpnosti,“ praví přímo, „žádám, aby byly vesměs upáleny.“

Také ostatní reformátoři vězeli po krk v rozmanitých pověrách. Slavný Melanchthon vyzýval při zatměních slunce veřejnými vyhláškami své posluchače, aby se modlili za odvrácení hrozícího nebezpečenství. Kalvin zachoval v Ženevě zákony o čarodějství v platnosti.

V Sasku ostalo i po zavedení reformace upalování čarodějnic na denním pořádku. R. 1572 byla ve Cvikavě kouzelnice upálena, která si vlastnost tuto sama osobovala. R. 1585 byly v témž městě dvě ženy co čarodějnice upáleny.

V polovici toho století bylo v Brandenburce přemnoho lidí obviněno, že připravují jedy z hadů, umrlčích kostí, hrobové prsti a p., které na otrávení lidí a zvířat do bran a na rozcestí házejí. R. 1572 obžalovali vévodkyni Zdeňku (Sidonii) Brunšvickou, rozenou princeznu saskou, že ve spolku s ďáblem manžela svého Ericha otrávití chtěla.

V Bavorsku jest nejpověstnější soud werdenfelsský, jenž trval od r. 1589 do 1592 a tím se skončil, že v sedmi dnech 48 žen po hrozných mukách k smrti odsouzeno a dílem za živa upá-

leno, dílem před spálením uškrceno bylo. Vyšetřující soudce praví sám ve své zprávě ze dne 15. ledna 1592, kdyby se bylo vyšetřování se stejnou horlivostí, s jakou bylo zavedeno, do konce provedlo, že by v celém hrabství málo žen bylo mučírně a hranici ušlo. Že tryznitelé ubohých žen při konání spravedlnosti svých žaludků nezapomínali, dokazuje zvláštní sešit k soudním spisům přiložený s nápisem: „Tuto samé rejstříky vydání, co se sežralo a vychlastalo (!), když ty ženy v zámku werdenfelsském vězněny a upáleny byly.“

V posledním desítiletí 16. věku bylo ve vévodství brunšvickém často v jediném dni 10 až 12 čarodějnic upáleno; na popravišti čouhalo prý tolik kolů vedle sebe, že to jako malý les vypadalo. V jednom dni byly dokonce 133 oběti upáleny. Jen čtyry nejkrásnější čarodějnice byly — jak stará kronika vypravuje — než je katané do plamenů uvrhnouti mohli, od čerta vzduchem unešeny. V Ellingen, jež náleželo řádu německému, bylo r. 1590 v osmi měsících více než 65 osob pro čarodějství odpraveno. V říšském městě Nördlingen odsouzeny byly od r. 1590—94 třicet dvě čarodějnice. V městě Esslingen trvalo kruté pronásledování čarodějnic od polovice 16. až do polovice 17. století.

V 17. století dosáhlo pronásledování v Německu rozměrů nejstrašnějších. Vytkneme jen některé pozoruhodnější procesy. V hrabství henneberském byly na začátku onoho století 144 čarodějnice odpraveny. V biskupství bamberském odsouzeno bylo mezi r. 1624 a 1630 k smrti plamenem 285 osob. Četné hranice vzplály ve Frýburku a Offenburku, jakož i v Lindheimu ve Vetteravě. V biskupství vircburském bylo za tři léta

(1627—29) více než 200 osob pro čarodějství odpraveno, mezi jinými tři kanovníci, 14 vikářů a několik dětí od 8. do 12. roku. Ve Fuldě řádil pověstný Baltazar Vosz, který se vychloubal, že přes 700 čarodějnic upáliti dal, a nadějí se těšil, že před svou smrtí plného tisíce dosáhne. V městečku Büdingen v Isenbursku bylo r. 1633 asi 64, následujícího roku 50 čarodějnic odpraveno. V Hitzackeru v Hanoversku zahynulo za jeden rok 10 osob v plamenech. Kronikář k tomu podotýká: „Mělo se za to, že musí mnoho lidí nevinně smrt podstoupiti a že se kat při potápění“ — t. zv. zkoušce čili očistě vodou, při níž se čarodějnice na vodu spouštěly; zůstaly-li na povrchu, byl to důkaz viny, — „podvodu dopouštěl, aby jen hodně mnoho vydělal.“ V městě Neisse byly r. 1651 ve zvláštní peci na blízku popraviště vystavěné 42 ženy najednou upečeny. Za vévody Arnošta Pobožného v létech 1670—75 bylo v saském okresu Georgenthal 38 osob pro čarodějství vyšetřováno a většina k hranici odsouzena. V Solnohradě zavdalo r. 1678 dobytčí mor podnětk odpravení 97 osob, které prý onen mor čárami spůsobily.

Ani filosofické 18. století nemohlo hranic pověry uhasiti. R. 1713 odsoudila právnická fakulta vysokých škol tubinských stařenu, která prý jednoho chlapce kouzelnými prostředky nemocným učinila, k smrti v plamenech. R. 1749 vyznala subpriorka kláštera Unterzelle u Vircburku, Renata Sängerova, na trápení, že je ďáblem posedlá. Rozsudek zněl, aby byla obžalovaná za živa upálena, ale biskup vircburský zmírnil jej vzhledem k velikému mládí, v němž odsouzená k čarodějství svedena byla, v ten smysl, aby byla stata a mrtvola její veřejně spálena. Na

spáleništi měl jezovita Gaar spasitelnou řeč, která později tiskem vyšla pod názvem „Křesťanská řeč na blízku hranice, na níž mrtvola stať čarodějnice Marie Renaty dne 21. ledna 1749 u města Vircpurku spálena byla, k četně shromážděnému lidu“ atd. Ještě r. 1754 bylo v Bavorsku třináctileté děvče pro čarodějství stato a týž trest zastihl o dvě leta později v Landshutě dívku čtrnáctiletou, která prý s čertem obcovala, lidem čarovala a bouřky dělala. Byly to poslední vraždy na domnělých čarodějnicích v Německu soudem spáchané, ale v lidu zachovala se ohavná pověra mnohem déle a vyhledávala si ještě později tu a tam svých obětí. Tak byla na počátku našeho století jedna žena u přítomnosti faráře chrámu sv.-štěpánského v Mohuči jakožto čarodějnice ukrutně zbičována. Rovně zmrzačil asi před 20 lety pověrčivý lid ve Falcsku starou paní, kterou za čarodějnici pokládal.

Také svobodné Švýcarsko stalo se jevištěm děsných poprav pro čarodějství. Mnohé příklady poskytuji nám dějiny Bazileje a kantonu St. Gallen. Zde prohlášen byl mimo jiné r. 1691 rozsudek, aby obžalované pravá ruka uťata a ona na hranici uvržena a takto za živa v prach a popel obrácena byla. Zvláště prudké bylo pronásledování v malém kantoně Zugu. R. 1660 ztrávil tam oheň ve dvou měsících 27 žen a ještě r. 1737 byl tam rozsudek pro čarodějství vynešen. Blbé sedmnáctileté děvče udalo se po rozmluvě s jezovity v Lucernu samo u soudu co čarodějnice. Na základě jeho výpovědí zatčeni a mučeni byli jeden muž a osm žen i dívek. Udavačka byla jen stata; šest žen pak bylo rozpálenými kleštěmi trháno a na to dílem oběšeno, dílem upáleno. Muž a jeho osmnáctiletá dcera

přetrpěli všechna muka a byli co nevinní propuštěni. Jedna chudá žena nechtěla se také přiznati, ale zahynula trýzní, hladem a mrazem ve svém žaláři. V kantoně Glarusu odpravena byla výrokem soudu poslední čarodějnice v Evropě. R. 1782 obvinili tam jednu děvečku, že děcko svých pánů očarovala a pak opět odčarovala. Nešťastnice přiznala se na trápení k tomu zločinu a byla mečem popravena. Domnělý spoluvinník její, vážený občan, vyhnul se samovraždou hrůzám mučírny.

V Ženevě, která tehdy biskupovi poddána byla, zemřelo jednou ve 3 měsících více než 500 čarodějnic na hranici. V Savojsku řádily a řádí dosud rozličné druhy nemocí duševních, které pověrčivost středověká s čarodějstvím směňovala. V jediném městečku Valery umřelo v kratičké době 80 žen v plamenech. V provincii Como dosáhla inkvisitorská zuřivost svého vrchole, když papež Hadrian VI. 1523 pro tamější inkvisici novou bullu o čarodějství vydal. 8 až 10 inkvisitorů mělo tam stále plné ruce práce a počet odsouzenců páčí se ročně na 1000, v pozdějších létech zřídka méně než 100. V benátské části Lombardska nedosáhlo pronásledování oněch rozměrů, poněvadž žárlivá vláda benátská soudy inkvisiční obmezovala. R. 1629 byly v Bormio 34 z čarodějství viněné osoby se schválením biskupa comského staty a spáleny.

Ve Španělsku pokládalo se město Toledo za hlavní sídlo kouzelníků, poněvadž tam v 12. a 13. století věda mathematická znamenitě květla. V zemi této zuřilo pronásledování i v nejmenších vesničkách. R. 1507 bylo v Calahorra více než 30 žen upáleno. A odtud neusychaly krvavé ruce svaté inkvisice, která ve Španělsku všemohoucí byla. R. 1536 bylo v Saragosse několik hranic

zapáleno. R. 1527 vedeno bylo v Navaře vyšetřování pro účastenství na sněmu čarodějnic. Obžalovaní, počtem 150, byli odsouzeni k 200 ranám bičem a k víceletému žaláři. Zvláště pamětihodný jest soud v Logamo r. 1610, který se tím skončil, že část obžalovaných upálena byla. Obžaloba je vinila, že se ve shromážděních ďáblu klaněli. Ještě r. 1780 byl jeden čaroděj, a r. 1781 v Seville malá dívčice, kterou mimo jiné vinili, že vejce snášela, k upálení odsouzeni. Když Arago r. 1807 ve Valencii meškal, dala inkvisice jednu čarodějnici medem natříti, peřím obsypati a na oslu, s obličejem na zad obráceným, městem voditi.

Ve Francii spojeno bylo pronásledování čarodějství s pronásledováním kacířů. Když horlivostí inkvisice albigenské kacířství v moři krve téměř úplně zaniklo, otevřel si krvežíznivý onen soud nový pramen pronásledováním čarodějství. Král Filip z Valois prohlásil inkvisici za královský soudní dvůr a za příslušný ve věcech čarodějství. Zvláště kruté bylo pronásledování na jihu Francie. V Carcassoně bylo v l. 1320—50 více než 400 kouzelníků odsouzeno a polovice jich odpravena. R. 1357 padlo tam obětí 31. V též době bylo na sta poprav v Tulúzu vykonáno. Rozšířenost čarodějství v Bordeauxu vysvětluje de Lancre množstvím ovocných sadů v tamější krajině, poněvadž prý ďábel zvláštní moc nad jablky má. R. 1578 vydal vrchní inkvisitor Mikuláš Eynnevirus první systematický návod pro soudce vzhledem k zločinu čarodějství. Po něm hájil dr. Bodin skutečnost čarodějství všemi zbraněmi svého důvtipu a své učenosti. Přičiněním takových mužů množily se hranice pověry na všech stranách. Zvláště hrozné jsou podrobnosti vyšetřování zavedeného v Lauduně proti knězi Urbanu

Grandierovi. Týž byl obžalován, že uršulinky v Laudunu očaroval a ďáblu vydal, a když zapíral, dal jej inkvisitor ukrutně mučiti. Soud jeho a trápení vypíšem v dodatku obšírněji.

Pronásledování sesilovalo se a ochabovalo dle větší neb menší pověrčivosti jednotlivých panovníků. Za Ludvíka XI., Karla VIII., Ludvíka XII. a Františka I. bylo mírnější. Za Jindřicha II. umřelo r. 1549 sedm čarodějníků najednou v Nantesu na hranici. Velmi prudké bylo pronásledování za Karla IX. zlé paměti, který v hrozné noci bartolomějské z okna paláce na své protestantské poddané jak na zajíce střílel. Ani za Jindřicha IV. neuhasly plameny pronásledování.

V první polovici sedmnáctého století řádil na jihu Francie soudce Boguet, který hlavně vlkodlaky pronásledoval a 600 osob z toho zločinu obviněných za živa upáliti dal. V témž čase bylo v Douay 150 osob pro čarodějství odpraveno, kardinál Mazarin pochválil r. 1642 biskupa z Evreux za horlivost, jakou při té příležitosti na jevo dal. Po té řídly ohavné soudy pro čarodějství. R. 1672 nařídil slavný Colbert, aby soudové žádných žalob pro čarodějství už nepřijímaly, a změnil v mnohých případech trest smrti ve vyhnanství. Však ještě ujal se parlament rouenský pronásledovatelů a podal králi adresu, v níž příkrými slovy nařízení Colbertovo káral. R. 1681 obžalován byl z návodu ministra Louvoise slavný maršálek Jindřich z Luxembourgu, že je ve spolku s traviči a s čertem. Soud jej sice sprostil viny, nicméně byl dlouhá léta vězněn. V posledních 20 létech sedmnáctého století upáleno bylo ve Francii již jen sedm čarodějů. Poslední ve Francii výrokem soudu utracený čarodějník zemřel v Bordeauxu r. 1718; byl obžalován, že čárami jedno

manželství bezdětným učinil. Po té byla sice ještě dvě vyšetřování zavedena, ale obžalovaní byli viny sproštěni. Jak hluboko však víra v čarodějství v pověrčivé mysli lidu utkvěla, dosvědčují dvě události z novější doby. R. 1807 byl jeden žebrák od obyvatelů města Mayenne pro čarodějství zatčen, mučen a za živa upálen. R. 1850 stáli před soudem v Tarbesu manželé Souberviovi, jsouce obžalováni, že zavinili smrt paní Bedouretovy. Ve vyšetřování přiznali se, že považovali Bedouretovou za čarodějnici, poněvadž prý jim jistý duchovní řekl, že Souberviové nemoc přičarovala; proto ji odvlékli do svého příbytku, drželi ji hodnou dobu nad hořící slámou a položili jí na ústa řeřavé železo. Nešťastná žena skonala krátce na to v strašných bolestech. Manželé Souberviovi nedávali před soudem ani nejmenší známky litosti na jevo. Obhájce jejich poukázal k tomu, že zločin ten jedině z pověry spáchali a že před několika desítiletími ještě církev sama podobným spůsobem čarodějnice trestala. Na konec odsouzeni byli k ročnímu platu 25 franků pro muže umučené a k čtyrměsíčnímu vězení. Když duchovní Paramelle na základě vědeckých studií před třiceti lety v mnohých nedostatkem vody navštívených krajinách Francie nové prameny objevil, musel se často ohražovati proti nařčení, že je čarodějník.

Pro Nizozemsko vydal v l. 1592—95 Filip II. španělský přísné zákony proti zmáhajícímu se čarodějství, ale zapověděl očistu vodou. Albert a Isabella obnovili r. 1606 tyto zákony a zmocnili zároveň soudce, aby vinnému udavači trest odpustil.

Také vysoko na severu, ve Švédsku, odhaluje nám pověra, ač velmi pozdě, strašlivý obraz. R. 1670 bylo v Moře žen 72 a 15 dětí pro čaro-

dějství odpraveno. Z počátku zdráhali se právníci položiti výpovědi nedospělých dětí za základ vyšetřování, ale kněží trvali na tom, tvrdíce, že by duch svatý, který vždy čest boží proti říši Satanově hájí, nedopustil, aby ty děti lhaly. Po strašném tomto soudu utuchlo pronásledování. Ale teprvé r. 1779 byl trest smrti pro čarodějství zrušen.

V Anglii nabylo pronásledování čarodějství teprvé po zavedení reformace větších rozměrů. Před r. 1541 setkáváme se jen s řídkými popravami pro onen zločin. Dne 30. května 1431 upálili Angličané v Rouenu, na půdě francouzské, nadšenou bojovníci za vlast, slavnou pannu orleanskou, obvinivše ji ze spolku s ďáblem. Několik roků na to obžaloval kardinál Beaufort vévodkyni z Gloucestru, že se s čarodějnicemi o bezživotí krále Jindřicha VI. radila. Dala prý si z vosku podobu krále udělati, kterou pak nad malý oheň zavěsila, aby s pozvolným ubýváním vosku též králi sil ubývalo. Vévodkyně odsouzena byla k církevnímu pokání a k vyhnanství na ostrov Man; z domnělých pomocníků jejích byl kněz Bolingbroke oběšen, Marie Gurdemainova upálena. Šeredný na těle i na duši král Richard III. obvinil ve shromáždění rad své politické odpůrce, že jej očarovali, a na důkaz toho vykasal si rukávy a okázal seschlé a vráskovaté ruce. Z obviněných byl lord Hastings sťat, lord Stanley uvězněn a Jane Shorová, milostnice předešlého krále Eduarda IV., musela bosou nohou městem jíti a v kostele, svíčku v ruce maje, pokání činiti. Vedlé pověstných těchto příkladů zaznamenali nám sice letopiscové před reformací ještě více ortelů pro čarodějství, ale pronásledování bylo celkem jak v této době, tak i později v An-

glii u porovnání s pevninou a se sousedním Škotskem velmi mírné. Hutchison udává r. 1718 počet osob v 250 létech pro čarodějství v obou královstvích odpravených na několik tisíc, z toho připadá na Anglii pouze 140. V čísle tom nejsou ovšem zahrnuty oběti, které při očistě vodou utopeny nebo k smrti umučeny, nebo jinak než na hrdle trestány byly.

Zaváděním reformace rozdmychán byl žár náboženského pronásledování. Již arcibiskup Cranmer napomínal duchovní svého okrsku, aby pilně po takových osobách pátrali, které se kouzelnictvím, čárami, hádačstvím a jiným od ďábla vynalezeným uměním zabývají. Za Jindřicha VIII. bylo jen málo čarodějnic odpraveno; pod nástupcem jeho byly zákony o čarodějství úplně zrušeny a teprvé za vlády královny Alžběty obnoveny. Ale zákony tyto byly dosti mírné. Pro první přestupek byly čarodějnice, kterým se nemohlo dokázati, že svými čárami někomu uškodily, toliko pranýřem a vězením potrestány a k smrti odsouzené umíraly na šibenici, nikoli pak na hranici. Užívání skřipce bylo nezákonité. Však stihatelé čarodějnic vymyslili rozličné druhy trápení, kterými skřipec plně nahražovali. Pod záminkou, že hledají bezcitné ďábelské znamení, bodali ubohé oběti dlouhými jehlami po celém těle. Dovoleno bylo potápění obžalovaných, při čemž ty, které se na povrchu vody vznášely, za vinné, ty pak, které pod vodu klesaly, za nevinné se považovaly. Dále směl vyšetřující soudce čarodějnici několik nocí za sebou ve spaní zbraňovati, aby ji k vyznání přiměl. Za královny Alžběty byl počet odpravených poměrně skrovný. R. 1576 bylo v Essexu 17 osob k smrti odsouzeno, r. 1593 ve Warbois 3, stařena, která se

přiznala, muž její a dcera, kteří až do konce zapírali. Při té příležitosti založena byla nadací, z níž ročně studující bohosloví na koleji královniné v Cambridge odměnu 40 šil. za přednášku o čarodějství obdržeti měl. Když Jakub I. skotský po Alžbětě na trůn anglický vstoupil, nastaly pronásledovatelům čarodějnic bohaté žně. Jakub, ač jinak nepřítel Puritánů, proniknut byl pochmurným duchem této sekty a přijal z ní zvláště živou víru v ohromnou moc Satanovu. Napsalt sám pojednání o čarodějství a býval rád přítomen výslechům čarodějnic. Přikazoval těmto, aby mu hrály nápěvy, jež zaznívají při ďábelských průvodech. Nesmírně se radoval, když jeden z mučených oznámil, že ďábel krále Jakuba „mužem božím“ a svým úhlavním nepřítelem nazývá. Hned po nastoupení trůnu vydal nad míru přísný zákon o čarodějství, dle něhož se čarodějnice již po prvním přestupku a třeba by nikomu nebyly uškodily, smrtí trestaly. Obzvláště pověstná jsou dvě vyšetřování v Lancashiru z r. 1613 a 1634, k nimž zavdalo podnět udání zlomyslného hocha z návodu ziskuchtivého otce. Podvod byl ještě v čas odhalen a 17 žen tak před samou šibenicí potupné smrti uchováno. Pověra pronikla brzy všechny vrstvy anglické společnosti. Učený sir Tomáš Browne prohlásil, že ti, kdo v čarodějství nevěří, ani v boha nevěří. Učenec Bacon praví, že člověk trojím způsobem od náboženství odstupuje: kacířstvím, modlářstvím a čarodějstvím. Také nejslavnější básník anglický, Shakespeare, vssál do sebe mnohý z pověrčivých těch živlů.

Za doby republiky dosáhlo pronásledování nejvyššího stupně prudkosti. V několika těch létech zahynulo v Anglii více čarodějnic než v celé předcházející i následující době. Hlavní

toho příčina bylo ovšem panující učení puritánské, které svou pochmurnou přísností jemnější city v lidech dusilo a obraznost jejich děsnými obrazy Satana a pekla naplňovalo. Jistý Matyáš Hopkins potloukal se od r. 1645 pode jmenem vrchního stihatele čarodějnic hrabstvími Essex, Sussex, Suffolk, Norfolk a Huntingdon. Kdekoli vrchnost některá služby jeho přijala, vyslídil za byt, stravu, náhradu cestovních útrat a jistý denní plat všechny čarodějnice okresu a vodil je na smrt. Nejvíce zuřil v hrabství Suffolku. K žádosti jeho vyslal tam parlament anglický komisí z nejvýtečnějších kněží presbyteriánských, která za jeden rok 60 osob pro čarodějství oběsiti dala. Mezi jinými obviněn byl též kněz Lowes, osmdesátiletý to kmet, který po 50 let úřad kazatele k úplné spokojenosti svých osadníků zastával. Nešťastný stařec byl několik nocí po sobě od spaní zdržován a trýzněn. Dle zpráv puritánských vyznal na trápení, že má v sobě dva čerty, kteří jej ustavičně k zlému pobádají, a že pomocí jednoho z nich jednu loď v moři potopil. Dle jiných zpráv hájil svou nevinu až do konce. Byl do vody uvržen, odsouzen a provazem odpraven. Týž osud stihl později ukrutníka Hopkinse; jeden kněz popudil lid proti němu a shluklý zástup ponořil „vrchního stihatele čarodějnic“ na zkoušku do vody; Hopkins plaval na povrchu a byl tudíž co čarodějník odpraven. Tak uvázl na konec ve vlastní léčce. Nicméně dostalo se mu stoupenců. Jeden Skot vyznal později na šibenici, že více než 220 žen v obou královstvích za plat 20 šil. (z jedné oběti) z čarodějství obvinil a k popravě dovedl. Od té doby počíná pronásledování ochabovati. R. 1682 byly tři čarodějnice odpraveny, pak ještě několik r. 1712; byly to poslední oběti pověry,

které v Anglii výrokem soudu zemřely. R. 1712 obžalovalo také několik duchovních v Herfordshiru jistou Johanu Wenhamovou. Soudce mluvil ve prospěch obžalované a projevil faráři, který na svou víru co duchovní tvrdil, že je Wenhamová čarodějnice, hluboké své opovržení. Ale nevzdělaní porotci prohlásili vinu obžalované. Než k přímluvě osvíceného soudce byl trest její zmírněn. Teprvé r. 1736, když luza jednu stařenu při očistě vodou utopila, byly zákony o čarodějství výslovně zrušeny. Že však stará pověra v některých krajinách Anglie až po naši dobu se zachovala, vysvitá z nedávného případu, o němž noviny Times zprávu ze dne 24. září 1863 přinesly. Dle této zprávy byl v hrabství Essexu jeden stařec od lidu co čarodějník k smrti utrýzněn.

Mnohem rozsáhlejší a zuřivější než v Anglii bylo pronásledování čarodějnic v sousedním Škotsku. Tam nabylo puritánské kněžstvo moci neobmezené a vtisklo celému veřejnému životu pečet svého mračného, nesnášelivého ducha. Oni naplnili obraznost lidu děsnými výjevy pekla a libovali si nejvíce v oněch místech starého zákona, kde židé bez milosti mečem a ohněm své nepřátele potírají. Kněží škotští utlumovali v zárodku veliký odpor proti svému neútěšnému učení, zamezovali každý veselejší, radostnější ruch, vtírali se do nejtajnějších záležitostí soukromého života a zmocnili se celého zákonodárství. Proti čarodějnicím vystupovali s bezpříkladnou ukrutností. Již za královny Marie udály se četné popravy a trest kouzelnictví byl zákonem zostřen. Za jejího syna a nástupce Jakuba VI. dosáhlo pronásledování míry nejvyšší. Když se král na cestu do Dánska pro nevěstu vydal, napomínal duchovenstvo, aby soudy obzvláště vzhledem k čaro-

dějství podporovalo. Vysoká škola aberdeenská vyzvala v slavné synodě (r. 1693) všechny duchovní, aby v průvodu dvou nejstarších svého okrsku důkladné a tajné vyšetřování vedli a všechny osadníky pod přísahou vyslýchali, zda o nějakých čarodějnicích vědomost mají. V kostelích zavěšeny byly zvláštní schránky pro tajná písemná udání. Jakmile na sebe žena některá podezření uvalila, obžaloval ji kněz s kazatelny a vyzval osadníky, aby proti ní svědčili. Soudy pro čarodějství dostaly se brzy úplně do rukou duchovenstva. Kněží byli členové vyšetřujících komisí, před nimi činila se přiznání; oni byli rozhodujícími svědky a řídili mučení nešťastných obětí.

Způsoby toho mučení vydávají nejlepší svědectví o křesťanském milosrdenství, jak mu puritánští a jiní kněží rozuměli. Nejobyčejnějším prostředkem k docílení vyznání bylo t. zv. „probouzení“. Připjali totiž obžalované kolem obličeje jakési udidlo nebo kruh se čtyrmi ostny, které do úst vnikaly, a upevnily jej v zadu řetězem na stěnu tak, že se obět položiti nemohla. V tomto postavení udržována byla několik dní po sobě a kdykoli ji vzdor řečenému opatření spaní neb mdloba přemáhaly, bodali ji holomci dlouhými jehlami. Tito střídali se často a neustáli, pokud ubohou po celém těle od hlavy k patě nezbodali, hledajíce tak bezcitné znamení ďábelské. Užívání oněch jehel a šídel bylo tak husté, že zhotovitelé jejich zvláštní cech ve Škotsku tvořili. Poněvadž se ve Škotsku na mnoze věřilo, že čarodějnice nevyzná, pokud se jí nápoj poskytuje, byla často strašlivá žízeň k muce této přidružena. Některým čarodějnicím bylo pět,

jedné až děvět nocí za sebou ve spaní zbraňováno.

Však vedle pekelného toho prostředku měli soudcové ještě jiná mučidla v záloze. Nejhlavnější byly t. zv. pennywinkis, v nichž se palce svíraly, španělské boty, jimiž se hnáty mačkaly a t. zv. caschielawis, železná forma, která se nad uhlím rozpalovala. V soudních spisech té doby dočítáme se o jednom muži, který byl po 48 hodin v caschielawis pálen, a o jiném, který v tomto hrozném stroji 11 dní a nocí ztrávil, jemuž po dvě neděle každodenně nohy v španělských botách mačkány byly a jejž tak nelitostně zmrskali, že všechna kůže s těla jeho sedrána byla.

Strašný příklad katanské surovosti zachoval se nám z doby po návratu Jakuba VI. z Dánska. Loď, v které se král do Škotska vracel, překvapena byla po cestě prudkou bouří. Král a průvodčí jeho měli za to, že bouře ta čárami vzbuzena byla. Jistý dr. Fian byl obviněn, že ji způsobil, a přiznal se na trápení k tomu zločinu. Než krátce na to odvolal své vyznání. Obnovili tedy mučení. Hnáty jeho byly v španělských botách na drobné kousky rozdrceny a všechny druhy mučidel, které španělský zákon uváděl, osvědčovaly na těle jeho hrozné účinky své. Nadarmo! Konečně napadl králi, který osobně při trápení tomto předsedal, nový prostředek. „Bylit vězni“ dle zprávy souvěkého spisovatele „nehty na všech prstech rozštípány a zvláštními kleštičkami utrhány a pod každý nehet dva špendlíky až po hlavičky vraženy.“ Nicméně „vnikl čert tak hluboko do jeho srdce, že tvrdošijně zapíral, k čemu se byl dříve přiznal.“ Byl tudíž bez vyznání — upálen.

Kolik obětí ve Škotsku pověra pohltila, nelze

určiti, ale jisté jest, že byl počet jich nesmírně veliký. R. 1661 ustanoveno bylo 14 vyšetřujících komisí. Roku následujícího nalézalo se 150 osob v obžalobě pro čarodějství. Jeden cestovatel vypravuje, že viděl r. 1664 v Leithu devět žen pohromadě v plamenech umírati; jiných devět bylo r. 1678 v jediném dni odsouzeno. Slavný dějepisec anglický Macaulay zaznamenal: „V témž měsíci (1697), v němž se žezlo zákona o ní škol dotklo, počali vládcové církve a státu ve Škotsku dvě pronásledování, důstojná století desátého, horlivě prováděti: pronásledování čarodějnic a nevěřících. Množství chuďasů, kteří neměli jiné viny, leda že byli staří a bídní, bylo obžalováno, že s ďáblem obcují. Tajná rada se nestyděla vydati plnou moc k odsouzení 22 takových ubožáků.“

Kapitán Burt, který r. 1730 Škotsko navštívil, vypravuje o jedné ženě, která byla r. 1727 upálena. Toť poslední poprava toho druhu na půdě škotské. R. 1722 stala se také ještě jedna poprava. Avšak víra v čarodějství strašila ve škotských horách ještě dlouho po tom. R. 1773 uveřejnili „duchovní spojeného presbyteria“ resoluci, v níž víru svou v čarodějství osvědčili a na vzmáhající se nevěru naříkali.

Nejdéle setrvaly v Irsku zákony o čarodějství v platnosti. Tamější statut o čarodějství zrušen byl teprvé r. 1821.

Také svobodnou půdu Ameriky poškvrnila šeredná pověra. Vystěhovalci z Anglie přenesli ji do nové vlasti. Dva puritánští kazatelé v Massachussets, Cotton Mather a Parris, vzbudili tam pronásledování čarodějství v době, kdy v Anglii již dávno utuchlo. Zřídili zvláštní komisi a získali ve vyšetřovacím soudci Stoughtonovi povolný ná-

stroj. Pod ranami biče a na skřipci vyznali mnozí ze zatčených. Kdož se ubohých ujímali, prohlášeni jsou za nevěrce a neznabohy. Mnoho lidí bylo uvězněno, někteří prchli ze země a 27 domnělých společníků a společnic ďáblových bylo odpraveno. 80letý stařec umačkán byl k smrti — hrozný to trest, jenž od té doby nikdy více v Americe vykonán nebyl. Duchovenstvo bostonské a charlestonské uveřejnilo adresu, v níž komisi za osvědčenou horlivost vřele děkovalo, projevujíc naději, že horlivost ta nikdy neochabne.

V zemích slovanských nastalo pronásledování čarodějnic později a nedospělo nikdy k oněm úžasným rozměrům, jakých nabylo mezi národy západními. Pojem kouzelnice, věštice, čarodějnice byl ovšem již z dávna Slovanům znám, ale v oné spůsobě, v jaké jej církevní učení ohraničilo, dostal se k nim ze zemí západních, hlavně z Německa. Upalování čarodějnic rozšířeno bylo nejvíce v Čechách a Polště, s Německem sousedících.

Do Čech uvedeno bylo stíhání čarodějnic právy městskými, jakož Koldinova „Práva městská království českého v krátkou sumu uvedená“ pokutu smrti na čarodějství vyměřují. Však nejvíce vzmohlo se upalování čarodějnic po bitvě bělohorské a květlo až do polovice předešlého století.

Nemohouce úplný obraz pronásledování toho podati, přestaneme na některých příkladech ze spisů a listin šestnáctého věku.

Kněz Štelcar Želetavský z Želetavy, z jehož „Knihy duchovní“ o čarodějnicích jsme již nahoře několik výňatků podali, vypravuje o několika obětech pověry. L. 1543 užíval prý v nějaké vsi u zámku Roupova a Merklína blíž města Přestic v kraji plzeňském zlý duch za nástroj velmi staré ženy, s kterouž povětřím, krupobitím a hromobitím

mnoho lidí, dobytka a osení potloukl. Vrchnost dala konečně tu pomocnici ďáblovu zatknouti a žádala před upálením na ní, aby spůsobila na jistém místě hromobití. Baba se v to uvolila. Kat ji posadil na hrušku a ona tu kouzelná slova říkala. V tom udeřil k ní hrom z černého mračna a rozrazil ji i s tou hruškou na drobné kusy.

L. 1572 užíval prý ďábel za nástroj svůj nějaké Anny Lukšové ve vsi Sloupnově u Bydžova a jako s manželkou s ní obcoval. Naučil ji čarovati, lidi sušiti, povětří, krupobití a hromobití dělati atd. Když byla spálena, vzali prý čerti z těla jejího duši s velikým povětřím.

L. 1578 byla prý v Horách Kutných nějaká dcera Havla Judexa, řezníka, která se ďáblu poddala, již on tak vynaučil kouzlům a čarám, že uměla lidi nemocné činiti, je sušiti a skřičiti a zase koho chtěla zhojiti. Na milence, jenž si jí nechtěl vzíti, poslala čerty, kteří s ním hodovali a po půl noci oknem jej vyhodili. Ta pak upálena byla v Králové Hradci. V kládě jsouc, povolala k sobě ďábly a s nimi mluvila, a oni pod ní píštěli. Vložena byvši na hranici, opět na ně volala ze jmena, proč jsou ji opustili, že jsou jí tak neslibovali.

Rešel žaluje na pověrčivost českého lidu v XVI. věku těmito slovy: „Nečiň, jako lidé nevěřící a pověrčiví činí, kteříž se dadí žehnati, lekovati a užívají k tomu mnohého žabího žehnání a divné pověrčivé modlitbičky a jakás dvorná slova brebcí. Tu mnohý běží k trhlému a rouhavému židu, pobíhaje učené křesťanské lékaře. Jiný pak běží k nigramantikovi t. j. k černoumělci, zaklínači, lekovači, žehnači, kajkléři a k jiným čertovským vopicím, aby jen své nemoci mohl zbýti. Prvé se mnozí jednak sem,

jednak tam na pouti slibovali; již pak nyní téměř všichni satanovi v z—k chtí běžeti s tak rozličnými pověrami, babskými lekováními, hadačskými klevetami a prostředky modlářskými.“

Že již tehdy cikáni v Čechách hádáním a všelijakými kouzly se zabývali, vysvitá ze slov Konečného, jenž vrchnosti k větší přísnosti naproti „tomu toulavému a čarodějnictví plnému lidu“ vybízí.

Pamětihodný příběh udál se r. 1587 v Chrudimi. Nejstarší dcera pověstného hoháče chrudimského Matěje Mydláře, Dorota, byla po smrti prvního svého manžela, Jiříka Vaňury, ruku svou podala neduživému, starému Adamovi Mlynáři. K tomuto kroku přiměla ji bázeň před následky (za onoho věku velmi krutými) poklesku, jehož se byla za vdovství svého dopustila a jehož živý důkaz sama pod srdcem nosila. Mlynář uznal to dítě za vlastní. Avšak bujné, zhýralé ženě znechutil se brzy nemilovaný muž a když tak brzy, jakž byla pro chorobu jeho doufala, neumíral, hleděla sama konec jeho přispíšiti. Spojila se k tomu konci s třemi babami: Pastušinou, Slidovnou a Mrázkovou, které tehdáž co čarodějnice po okolí byly rozhlášeny. Tyto učily ji zprvu nevinným prostředkům, jimiž by se obtížného manžela zprostila (na př. aby mu zašila do podušky sušeného chleba, čímž prý smrt jeho urychlí a p.); ale když taková kouzla nepomáhala, sáhla Dorota k ráznějšímu prostředku: otrávilať pomocí oněch žen svého muže. Však tento zločin vyšel brzo na jevo a pachatelky byly zatčeny. Tázány jsouce katem natrápení i po trápení vyznaly se všechny ze zločinu svého. Na to vynešen byl ortel, aby Dorota za živa zahrabána a baby Pastušina, Slidovna a Mrázkova, které jí při otrávení manžela kouzly

a uměním ďábelským nápomocny byly, za živobytí u kůlu byly upáleny. Nález ten došel ztvrzení vyšších míst a byl na to úplně vykonán. Mimo to prohlášen byl k zakročení J. M. C. rychtáře Buriana Kochanka z Kochanku veškerý statek po řečené Dorotě zůstalý nálezem městské rady za propadlý a ztracený k ruce J. M. C.

Velmi jasné světlo na pověrčivost předků našich a na spůsob, jakým tehdy čarodějnice povstávaly, vrhá jedna episoda z půtky měšťanů Solnických s Jánem Katovcem a s přátely jeho, kterouž důst. p. Jos. Ehrenberger na základě starých listin v Časopise č. Musea z r. 1848, sv. 3. na stránkách 258—271 vypsal. Podáme tu zajímavou episodu vlastními jeho slovy. O sv. Urbané o přístup do rady města Solnice žádal Václav Věch, starší při řeznících, a prosbu takovou k radě učinil, aby z nájmu, závazkem kteréhož on pole a pastviny při ohradí tvrze Ještětické v užívání má, byl propuštěn; a poněvadž úrok již napřed k důchodu obecnímu na celý rok byl zapravil, aby jemu alespoň z části navráceno bylo, řka, že on nemůže lidi a dobytek svůj v šanc dávati. A když mu purkmistr přimlouval, aby jen při nájmu zůstal, že některé osoby z prostřed rady na Ještětice budou vypraveny, aby se narovnání a za škodu učiněnou náhrada stala: tu odpíral Věch a nechtěl řka, že on nemůže a že se pomsty obává. „Neboť“, řekl, „dověděl jsem se, od toho Ondráčka, co někdy na Ještěticích při volích sloužil, že šafářka ještětická umí s čertem a veliká čarodějnice je. Ona prý přes devadesateré hony udělá, že krávy nedojí a lidé vysýchají a chřadnou a jiné zlé pánem bohem zapovězené věci. A moje žena od nějakého času opravdu se tratí a užitku též

žádného při kravách dodělati se nemůžeme. A tak že on v další nájem té půdy uvázati se obává.“ To vyslechše purkmistr s radou, takovou o tom výpověď učinili: poněvadž ta bezbožná čarodějnice poddaná jest urozeného Jana Katovce, že on ji nebude chtít na soud vydati; kdyby ale na gruntech městských při tropení čárů někde postižena byla, pak že by se jí po spravedlnosti od rady stalo dle práv městských, od mistra Koldína sepsaných, jak se o takových babách na listě 185. téhož práva městského nachází. Ale při nájmu aby on Věch zůstal.

V pondělí po sv. Václavě, když právě rada města Solnice v plnosti své v obecním domě shromážděna byla, strhl se neobyčejný povyk po všem městě a veliký shon lidstva před obecním domem. Tu jedni přes druhé křičeli: „Již máme tu čertovu sestřenici, co nám požitky z dojaček kradla a děti psotníkem trápila! Upalte, upalte ji!“

Hned v tu dobu vešel do radní síně Václav Věch s dvěma tovaryši svými a při nich člověk nehrubý a šilhavý (byl to ten Ondráček, co někdy na Ještěticích při volích sloužil) vedouce s sebou o nemalém násilí osobu ženskou, dobře ošacenou a při nejlepších létech.

Věch se hned do křiku dal: „Tu máte tu čertovou čarodějnici, co ženu moji od kolika již měsíců otravuje a celému městu na dojivě svými čáry škodí. Zastihli jsme ji na půdě městské, jak se za babím lítem honila, podivná slova odříkávajíc a své ďábelské kunšty tropíc. Připusťte na ni outrpné právo, upalte ji!“

Ale žena omlouvala se, že ona pokojně cestou jdouc, sestru svou, selku v hoření Lukavici, navštíviti chtěla, a na nic zlého nepomyslíc od těchto mužů že přepadena jest a násilně do města

vlečena. A že ona jest poddaná urozeného pána Jana Katovce z Ještětic a šafářka při jeho dvoře; a kdyby ona takovou zlou čarodějnicí byla, on pán její dědičný že by sám jediný žalobu na ni uvésti a o přečtení práva městského na takový bezbožný skutek její kdekolivěk při radě požádati mohl. Ona však že žádná čarodějnice není, alebrž křesťanka pravověrná a že ona jako měšťané solničtí pod obojí přijímá, jakž ji tady v městě Solnici všichni častokráte při stole božím viděti mohli a také viděli.

Ale ten Ondráček počal jí trpce vyčítati, že ona ďábelská čarodějnice je a on že o tom jistou povědomost má. „Neboť když jsem na Ještěticích sloužil, vídal jsem tam černého kocoura jen o málo menšího než roční tele. Ten se jen dvakrát za týhoden v ratejně ukázal a potvorně očima svítil; ale od večeře muselo jemu každodenně jídla nechánо býti. Když jsme jednou moučné šišky k večeři měli, tu jemu tři nechány jsou; ale že jednu děvka snědla, za to ten kocour po celou noc bouřil a po římse běhaje, říkal: „Jedna šiška, dvě šišky, třetí šišku děvka snědla!“ A pak v noci že té děvečce tak vlasy zcuchal, že ona se jich živou mocí dočesati nemohla.“ Také to ten Ondráček na šafářku mluvil, že ji o sv. Filipě a Jakubě viděl na ožehu komínem letěti a kterak opět jindy cíp od trávnice dojila a samá smetana že jí tekla; potom také že umí traňky vařiti a lidem aby schli, dětem aby je psotník trápil a kravám aby nedojily, že ví udělati. A tomu že tak a nejináče jest, že on to na svou duši béře a že by na tom mohl ihned umříti.

Ale tomu všemu šafářka odporovala a že Ondráček ze msty tak na ni mluví dokládajíc; neboť když on na Ještěticích sloužil, tu že za

časté krádeže se dopouštěl a ona šafářka že ho přistihla. Aby pak na žádného křivé podezření nebylo, že ona to naň řekla a ze služby od pana Katovce mu pomohla. I také Věch ze msty že jí takovou věc zlou a hanebnou učinil a ona že ničím vinna není a v čárách se nezná, ale křesťanka že je pravověrná, pod obojí jako měšťané solničtí přijímající. A kdyby jich opatrnost páni purkmistr a rada na ni pro takovou křivou žalobu co zlého dopustili, že hněv boží na se popudí a všecko zlé na ně i na obec jejich že by pro takový skutek nespravedlivý přijíti muselo.

Než Věch napořád křičel: „Baba ďábelská je, čarodějnice je! Oblecte ji do kazajky, dejte jí rukavice a pás, položte ji na žebřík — však ona jinou zpívati bude!“ A luza přede dveřmi rovněž vyvolávati nepřestávala: „Neživte ji! upalte ji!“

Purkmistr však chlácholil Věcha, že on se přenáhliti nesmí a že věc taková považení potřebuje, a že toho odloženo býti musí; prozatím ale že šafářka do vězení šatlavního odvedena bude.

Než řeč taková nelíbila se Věchovi a spolu s ním některým osobám městským prchlivým a méně rozvážlivým.

A co oni k odporu na výpověď purkmistrovu se strojili, vešel do rady urozený a statečný pan Benjamin z Vlkánova, jemuž od města Solnice šos se platil, povykem takovým ze sídla svého na Kvasinách jsa přilákán. A když povstáním a hlav ukloněním jej byli v radě uvítali: tuť on (jsa pán ku podivu moudrý) slovy laskavými k tomu je měl, aby šafářku od urozeného Jana Katovce bez ublížení propustili, že ona žádná čarodějnice není a glejtem svým pro větší bezpečnost aby ji na Ještětice doprovoditi dali a to že jako po-

čátkem bude všeobecného smíření se města Solnice s panem Katovcem a s přátely jeho.

Pro velikou vážnost pána z Vlkánova neodporoval žádný slovům těmto a čtyři lidé od městské stráže s píkami a jedna osoba radní za glejt šafářce jsou dáni, aby ona bez úrazu a škody k svému pánu dědičnému na Ještětice navrácena býti mohla. — —

Také zákonodárství rakouské přijalo zásady „Kladiva na čarodějnice“. V „novém řádu práva útrpného a hrdelního“, vydaného r. 1707 z nařízení Josefa I., věnován jest šeredné pověře následující odstavec: II. Art. XIX. §. 3. „O kouzedlnictví a čarodějnictví“ (v kterém také pověrné hádání a žehnání, hrnců zakopávání, zámků na stromy zamykání, takových do řeky neb studnic uvrhování, čarodějné střílení, vazby atd. se zavírají); jestiť buď s patrnou neb potutedlnou s zlým duchem jednanou pomocí spáchaná zločinnost; v té nejpotřebnější otázky jsou: Odkud? jak dlouho a od kterého času s zlým duchem svůj závazek neb smlouvu a obecenství má? na jak dlouhý čas, zdali písemně neb oustně? jakou příležitostí? kde a v kterém místě? kdo jest přítomen byl, kde a jaké znamení toho jest? jakým spůsobem on neb ona čarodějství provozovali? kdy, kde a jak často, proti komu? s jakou škodou a kterak zase tomu pomoci mohl a mohla? od koho? kdy a v čí přítomnosti se tomu naučila atd. Pro skutečné čarodějství, které by buď patrným neb tajným závazkem a mající s zlým duchem smlouvou se stalo a tím lidem, hovadům, na oseních zemských, vinohradech, zahradách, štěpnicích se škoda činila, aneb také proti těm, kteří by vedle zapření víry křesťanské zlému duchu se poddali, s ním zacházeli, aneb s ním tělesné spojení aneb

obcování mívali, byťby žádnému byli neuškodili, náleží pokuta ohně, ačkoliv taková z podstatných příčin a kdyby inkvisit aneb inkvisitka nedávno k tomu byla přišla, mladého věku, sprostý neb sprostá, opravdově toho litující a škoda tak velká nebyla, s předcházejícím hlavy setnutím a těla spálením se zlehčuje; naproti tomu hádání a pověrné žehnání, též kozla posílání a na něm jezdění, které bez patrné smlouvy a závazku s zlým duchem se páchají, může podle povahy a uznalosti zločinanosti mečem trestáno býti; však ne bez rozdílu, nýbrž toliko, když se to patrně pomocí zlého ducha stává, jináč sice takový podle spravedlivého soudců uznání k pokutě extraordinární odsouzen, aneb kdyby škoda neb okolostojičnosti veliké nebyly, po vykonané přísaze a veřejném takových neřestí odvolání a přípovědi těch budoucně se varování, celými neb polovičnými metlami mrskáním potrestán a spolu z království neb země na věčnost vypověděn a kdyby poddaná osoba, neb jiná toho podstatná příčina byla, dvou neb tříletním obecním dílem, jakož také ti, jenž by od těch zlých lidí radu a pomoc brali, strestáni býti mají.“ (Překlad Kašpara Jana Kupce z Bílenberku z r. 1708.)

R. 1739 vydány byly v Rakousku vojanské artikule, z nichž článek 25. takto ustanovuje: „Pekelný zločin čarodějství tresce se upálením; týž trest vykonán bude na všech, kdož v noci pod šibenicí ďáblem ustrojené kvasy a reje odbývají, rozličné povětří, hromobití a krupobití, červy a jiný hmyz spůsobují.“

R. 1768 vydala císařovna Maria Terezie, na jejíž vládu svobodomyslný van Swieten blahodárně působil, svůj trestní zákonník, jímž upalování čarodějnic zrušeno bylo. Zvláštní titul toho zákona

jedná „o kouzelnictví, čarodějnictví, hádačství a p.“ §. 3. praví: „Vůbec známo jest, že pověra v kouzelnictví a čarodějství za minulých dob nad slušné meze vzrostla. Náchylnost obmezeného sprostého lidu k pověrečným věcem položila k tomu základ, nevědomost jakožto matka pověry to podporovala a tak povstala u obecného lidu ona lehkověrnost, s jakou pravé od nepravého nerozeznávaje takové události, které pouze z přirozené náhody, umělosti neb hbitosti pocházejí, ba i zcela přirozené úkazy jako bouře, pád dobytka, nemoci atd. čertu a násrojům jeho t. j. kouzelníkům a čarodějnicím připisuje atd.“ Nicméně „jsou-li věci neb zločiny, z nichž byl obžalovaný usvědčen, zcela nepochopitelné, a nelze-li je z žádné přirozené příčiny vysvětliti, má se za to míti, že takový zločin, který po zákonu přírody od člověka samého vyveden býti nemůže, s vyjednaným spolupůsobením a přispěním satana z dopuštění božího se stal, tudíž vzhledem k osobě, která takový zločin spáchala, skutečně kouzelnictví neb čarodějství v tom vězetí musí.“

Teprvé v trestním zákonníku císaře Josefa II. zanikla poslední stopa staletého bludu onoho.

V Polsku bylo upalování čarodějnic velmi obyčejné — zvláště v 15. století. Za hlavní shromáždiště čarodějných bab pokládaly se Lysá a Babí Góra.

Že také k Jihoslovanům ohavnost tato se dostala, dokazuje t. zv. statut polický, v němž se čarodějství upálením trescе.

U Rusů byly též časem věďmy (čarodějnice) na trnovém ohni upalovány.

Úhrnný počet všech pro čarodějství v zemích křesťanských odpravených lidí nelze ovšem určitě vytknouti. Na jisto můžeme říci, že při

nejmenším milionu dosahuje. Jednotliví inkvisitoři spálili několik set čarodějnic; tak Remigius 800 (zběsilec tento udal se později sám co čarodějník a byl upálen); Remy, soudce v Nancy, stejný počet v 16 létech. Balthazar Vosz dal 700 lidí upáliti, Boguet 700 pouze pro vlkodlactví, Sprenger sta každoročně. Pověstný soudce německý Carpzow, který vlastnoručně 20.000 ortelů smrti sepsal, odsoudil prý 9000 čarodějnic na hranici. Při tom byl tak pobožný, že každý měsíc k přijímání chodil a třiapadesátkrát celou biblí přečetl. 7000 obětí upáleno bylo v Trevíru, 600 od jediného biskupa v Bamberce, 800 za jeden rok v biskupství vircburském, 400 osob shořelo při jediné, velkolepé popravě v Tulúzu, sídlu francouzské inkvisice. Kronikář jeden praví, že byly v Paříži popravy pro čarodějství v některých měsících téměř nesčetné. U některých míst tvořily kůly k upálení čarodějnic určené malé lesy. Dým z žarovišť pověry visel dlouho jako příšerný mrak nad Evropou, až jej slunko osvěty s ostatními mraky a stíny vítězně rozptýlilo. Voigt vypočetl, že v 1100 létech 9,442.000 lidí z církevního popudu odpraveno bylo; z čísla toho připadá zajisté neskrovná část na upálené čarodějky. Zdá se věru, jakoby byl nenasytný moloch inkvisice vedle mužů, které co kacíře upaloval, také druhé pohlaví svých mučíren a hranic účastným učiniti chtěl a k tomu konci nesmyslné učení o čarodějnicích vynalezl a do pověrčivé mysli lidu vštípil.

Člověk devatenáctého věku stěží přenese se v duchu nazpět na onen stupeň člověčenského rozvoje, v němž víra v čarodějství mocně panovala a zuřivě po obětech se sháněla. My můžeme úkaz ten jedva pochopiti. Změnilť se právě duch

času tou měrou, že se v kruh středověkých názorů ani vmysliti nedovedeme. Víra v divy a zázraky, která v době naší téměř nadobro utuchla, jest hlavní známkou věků oněch. Věda dřímala v plenkách a nalézala se z části v službě bludu. Lidé nesnažili se vysvětliti úkazy neobyčejné cestou přirozenou, nýbrž spatřovali v nich ochotně účinky světa nadpřirozeného. A takové neobyčejné úkazy naskytovaly se tehdy při nízkém stupni a skrovné rozšířenosti věd přírodních člověku při každém kroku. Jaký tu div, že nesmyslné bájky o ženách, které na pohřeblu povětřím jezdí, s čertem obcují, bouřky dělají, z loktuše cizí mléko dojí, u pověrčivého lidu středověkého plné víry docházely? V této víře utvrzovali jej mnohdy domnělí čarodějové a čarodějky sami. Mnohá chytřejší hlava kořistila z panující pověry ve svůj prospěch, vzbuzujíc a utvrzujíc v lidu víru ve své nadpřirozené umění, kterýž pak penězi náklonnost její a přispění v nesnázích získati si hleděl. Mnohá moudrá stařena hojila lidi kořínky a bylinami nasbíranými, však aby svému umění větší váhy dodala, přičiňovala k němu rozličné žehnání a říkání, pomocí světa nadpřirozeného se honosíc. Jiná lid prostě jalovými kouzly a hádáním podváděla, dílem ziskuchtivostí, dílem ctižádostí k tomu puzena. Byly i takové, které samy sebe klamaly, v moc kouzel a čár svých věříce. Ba, u mnohých přešla náboženská blouznivost, která celý středověk pronikala a odjakživa nejvíce u ženského pohlaví se jevila, v jistý druh šílenosti, v němž představa Satana všechny ostatní představy zastínila, tak že člověk takový vzduch kolem sebe přeludy pekelnými naplňoval, za posedlého ďáblem a propadlého moci Satanově se považoval. Mnozí lékaři skoumali tento druh du-

ševní choroby, který se i za našich časů vyskytuje, a našli, že zvláště v některých krajinách řádí, a to právě v těch, kde druhdy čarodějství nejvíce květlo.

Pevný základ, na němž blud onen spočíval a se rozvíjel, tvořilo dále písmo svaté. Lid lpěl na každé liteře vírou, jíž neprokmitala ani jiskřička pochybnosti. V něm hledal nezvratné důkazy pro všecko, z něho čerpal své náhledy o světě nadpřirozeném i přirozeném. Jaký tu div, že uvěřil v čarodějství, jehož skutečnost zákon Mojžíšův a žena Endorská tak jasně dokazovaly. K písmu družilo se podání církve, spisové otců církevních a pozdějších bohoslovců, v nichž se učení o čarodějství šíře rozvádělo. Ani nejbystřejší hlavy středověku nemohly se povznésti nad tento temný obor myšlénkový. Slavný Tomáš z Aquina, Gerson, kancléř university pařížské, Bodin, nejdůkladnější učitel státního práva po Macchiavellim, — hájili skutečnost čarodějství všemi zbraněmi svého mohutného ducha.

Však ukrutné pronásledování čarodějnic nedělo se vždy z čistého přesvědčení. Církev užívala čarodějství na mnoze co záminky, aby kacíře v těch zemích, kde soud sv. inkvisice uvésti nemohla, stíhala aneb jiné nenáviděné osoby, proti nimž jiné zbraně neměla, zahladila. Však byla k tomu i nekalejší pohnutka — ziskuchtivost.

Šlechetný kněz Cornelius Loos praví: „Soud pro čarodějství je nová alchymie, kterou se z lidské krve zlato a stříbro dělá.“ A jezovita Spee vyznává: „Každý má podíl ve výdělku. Na některých místech byl nejen pro světské soudce, nýbrž i pro zpovědníky plat za každou čarodějnici ustanoven; tito popíjejí spolu — z krve odsouzených.“ Sám arci-katolický císař Ferdinand

musel přípisem k biskupovi bamberskému, v jehož diecezi se nejvíce peněz z upálených čarodějnic dobývalo, nařídíti, že takovou „nad míru špinavou konfiskaci“ nadále trpěti nechce. Kde se statek odsouzené čarodějnice prostě zabaviti nesměl, brali jej soudcové za náhradu útrat soudních.

Na některých místech neměl inkvisitor jiného důchodu, než 4 až 5 tolarů za každou čarodějnici. Ovšem hleděl si pak takový soudce pilně svého výdělku a přál také těm, kdož mu v tom nápomocni byli. V Hechingen bylo ještě r. 1725 každému, kdo by čarodějnici živou neb mrtvou dodal, pět zlatých přislíbeno. R. 1661 byla jedna vrchnost k zavedení vyšetřování proti značnému počtu mužů, žen i dětí za tím účelem pohnuta, „aby se kostel a most znovuzříditi a věrné služebnictvo milostivých pánů lepším platem opatřiti se mohlo.“ Jednu ženu propustili, „poněvadž muž její žádného majektu nemá.“ Za dvouhodinnou jízdu při pronásledování čarodějnice počítal si jeden rychtář 22 tolary, které se na té honbě „propily“. Upálení 11 čarodějnic dne 20. října 1639 vyneslo biskupovi vratislavskému 351 tolar 23 groše, soudci a ostatním 73 tolary 7 grošů. Jiné čtyry ortely vynesly biskupovi 336 tolarů, světskému soudu 154 tolary. Agrippa z Nettesheimu vypravuje, „že mnoho nešťastníků ročně jistý poplatek odváděti muselo, aby nebyli znova k soudu potahováni.“

Vedle ziskuchtivosti byly jiné nekalé pohnutky. Mnohý urozený pán dal půvabnou ženu, která mu po vůli býti nechtěla, co čarodějnici upáliti. Chytří zločinci zbavovali se tak žalobníků. Mnohdy schladila se tím způsobem osobní zášť. Časem zprostil se jím manžel své nemilované polovice. Již staročeský spisovatel Rešel

praví: „Co medle muož horšího nad zlou ženu býti, kteráž vždycky svou jedovatou řeč vypouští, laje, tupí, haní, klne, zlořečí, repce, odmlouvá, zuby skřípí, nohama i rukama mele a se vzteká? Co pak z toho přijde, když naposledy takové zlé ženy čarodějnice a kouzelnice budou? Tu teprva poznáš jich zlost ukrutnou, když jiné lidi jedem tráví, hubí, nakažují, povětří a krupobití dělají.“

Však nejhlavnější příčina, proč se čarodějnice v středověku tak snadno nalézaly a množily, bylo mučení obžalovaných. V hrozných mukách vyznala čarodějnice všechno, co na ní soudcové chtěli, a udala jiné osoby jakožto své spoluvinnice, kteréž pak zatčeny a rovně skřipcem k vyznání donuceny byly.

V knize častěji jmenované „Kladivo na čarodějnice“ obsahuje se také poučení, jak soudce na čarodějnici nastupovati má. A právě tato část knihy bouří cit náš nejvíce, okazujíc bezednou propast mezi duchem učení Kristova a povahou pozdějších hlasatelů jeho: ono dýše láskou pouhou, tito chystají pérem, slovem, skutkem smrt, a muka nešťastným spolubratrům. A jakou smrť! jaká muka!

Čtouce staré zápisy soudů světských zachvíváme se hrůzou a nevolí nad surovostí a nelidskou ukrutností, jaká vyzírá z každého jejich řádku. Zákonodárci a soudcové oněch dob neváží lidský život výše psího: nepatrný přestupek tresce se smrtí, namnoze přebolestnou. Každé městečko má své místo popravní a svou mučírnu, kde nelidští soudcové chladně pohlížejí na své oběti, v mukách vybraných se svíjející. Trápení toto je tak hrozné a trvá tak dlouho, že obžalovaný na konec raději všechno vyznává, co soudce

ráčí, a raději s vědomím nevinnosti na smrt se vydává, nežli by déle neb po druhé takovou muku snášel. Kolik takových nevinně utracených má středověké soudnictví na svědomí! Mimovolně připadají nám tu na mysl slova, která veršovec český Smil Flaška z Pardubic o soudcích své doby napsal:

Divoceť hlediemy z kukly,
na kohoť bychom se shlukli,
tohoť viec bóh zapomene,
ačť se nám v ruce dostane.

Nadáli bychom se, že církev věrna nejvyššímu svému přikázání „Miluj bližního svého jako sebe sama“ všemožně o to usilovala, aby zjednala průchod zákonům lidskosti v souvěkém soudnictví. Chyba lávky! Duchovní soudcové předčili naopak ukrutností soudce světské, byli ještě důvtipnější ve vymýšlení muk, jimižby obžalovaného k vyznání dovedli, a uměli ještě lépe všechno tak zaříditi, aby jim ubohá oběť z drápů neuklouzla.

Na důkaz toho stůjž zde náčrtek soudního řízení, jaké „nejsvětější kniha“ (tak nazývalo se „Kladivo na čarodějnice“) proti čarodějnicím odporučuje a jaké se u všech soudů duchovních i světských v hlavních zásadách zachovávalo.

Přední zásada byla, že je čarodějství zločin kromobyčejný, netoliko nad míru ohavný, nýbrž i takový, že vyžaduje zvláštního soudce s rozsáhlou plnou mocí. Úkol soudce jest tak nesnadný, že se činnost jeho obyčejnými řády a pravidly soudními obmezovati nesmí. Vždyť musí vypátrati zločin, který se páše pod pláštíkem noci, na odlehlých a skrytých místech, bez svědků, s neviditelnými duchy. Nad to jest mu jednati s osobou lstivou, zatvrzelou, spoléhající na pomoc

svého pekelného spojence. Tento pomáhá jí skutečně všelikým způsobem: učí ji vytáčkám, nabádá ji k zapírání, zatvrzuje ji proti domluvě soudců a zpovědníků, otupuje tělo její proti bolestem, obluzuje soudce, svádí je k útrpnosti, oslabuje paměť svědků a p. Soudce musí tudíž ustavičně s ďáblem zápasiti, musí úskoky jeho lstí a moc jeho násilím přemáhati; k tomu jest mu třeba úplně volných rukou. Bodin praví: „Kdyby musel soudce při tom nějakého právního řádu šetřiti, převrátil by se božský a lidský zákon. Spíše přísluší soudci, aby všemi prostředky, jaké jen vymysliti může, pravdu vylákal.“

Považíme-li, že za oněch dob libovůle soudcova vůbec jen skrovně byla obmezena, zjeví se nám osud domnělé čarodějnice v celé hrůze a beznadějnosti své. Naproti ní nebyl soudce pražádným zákonem vázán, všechno záleželo na jeho osobním uznání, jeho libovůli. A soudce tento proniknut byl přesvědčením o vině obžalované, pokládal zapírání její za hříšnou zatvrzelost, důkazy, jimiž nevinnost svou hájila, za úskoky a tůčky ďábelské; soudce tento uvykl chladným okem pohlížeti na muka svých obětí, považovati ukrutnost za příslušenství svého stavu, udušovati v sobě násilně jiskru lidskosti; soudce tento nevážil ničím život lidský a vychloubal se počtem osob, které dal odpraviti, jako lovec počtem zastřelené zvěře. Za hlavní úkol svůj považoval docílení vyznání; jakými prostředky je na obžalované vymohl, na tom nezáleželo. Věru zdá se, jakoby byli soudcové tito za hanbu sobě pokládali někoho propustiti.

Soudce mohl vyšetřování zavésti na základě něčího udání aneb jen pověsti, že se někde čarodějnice zdržují. „Kladivo na čarodějnice“ usta-

novuje: „Inkvisitor vyzve zpředu vyhláškami na dveřích kostelních každého, kdo by nějakou z kacířství neb čarodějství podezřelou osobu znal, neb něco podezřelého u ní byl viděl neb o ní byl slyšel, aby takovou osobu ve 12 dnech pod přísným trestem (je-li soudce duchovní, nechť napíše: pod trestem církevní klatby) soudci oznámil. Aby lidé spíše udávali, může se doložiti, že ten, kdo své udání nebude moci dokázati, nižádných zlých následků pro to obávati se nemusí.“ — „Na některých místech panoval chvalný obyčej, že se v kostele zvláštní schránka nalézala, do které každý stočený lístek s jmenem čarodějníka neb čarodějnice a s udáním určitého případu, místa, doby, svědků neb okolností vložiti mohl.“ Časem slibovala se udavačům peněžitá odměna. Mnozí inkvisitoři měli své špehouny, kteří se v krajině, kam velebný soudce zavítati chtěl, napřed potulovali, lid proti čarodějnicím popuzovali a sami pilně po těchto slídili, aby inkvisitor hned na počátku dostatečnou zásobu obětí měl. Tak sloužil dominikánu Konradovi z Marburku, který na počátku třináctého století v Německu řádil, za vyzvědače a kata jednooký a jednoruký padouch jmenem Johannes a za hlavní obžalovatelku kacířů a čarodějnic pověstná nevěstka.

Udaná čarodějnice byla bez průtahu a tajně zatčena, aby se nemohla pomocí svých čár zachrániti anebo připraviti. Její příbytek byl důkladně prohledán, aby se našla kouzelná mast, čarodějnické nářadí anebo písemná smlouva s ďáblem.

Co sloužilo za důvod podezření? — Všecko. Bohatství a chudoba, sličnost a škeredost, cnost i nepravost, panenská ostýchavost i babská ho-

vornost, kvetoucí zdraví i neduživost, bázlivost i odvaha — zkrátka všechno, co si člověk pomysliti může. Velmi podezřelá je osoba, která o čarodějnici některé věděla a jí neudala; však rovněž podezřelá je ta, která příliš horlivě udává, „neboť chce podezření se sebe na jiné svaliti.“ Nejistý pohled, červené oči, zápach z úst jsou důvody podezření. Kdo do kostela nechodí, je podezřelý; kdo jej příliš pilně navštěvuje, je ještě podezřelejší. „Špatná pověst,“ praví Bodin, „jest již sama o sobě dostatečným důvodem, aby se přikročilo k útrpnému právu.“ Odůvodněné je podezření, když někdo na blízku chléva neb stáje kopal, v němž krátce na to dobytek onemocněl; když se u někoho najdou kosti, ropuchy, ještěrky, tuk, lůj neb neznámé byliny; když někdo léky anebo masti rozdával; když někdo jinému pohrozil na př. slovy: „Však toho budeš litovati!“ atd. Velmi podezřelá je osoba, která náleží k příbuzenstvu čarodějnice již usvědčené. Silné podezření uvaluje na sebe žena, která utekla, buď že se byla o hrozícím jí zatčení dověděla, neb že někdo z přátel neb příbuzných jejích byl zatčen. K jezovitovi Speeovi, který se vřele nešťastných obětí pověry ujímal, utekla se jedna počestná žena, kterou někdo z čarodějství obvinil, v úzkosti své o radu. Spee jí poradil, aby se jen do svého bydliště vrátila, že není proti ní žádného důvodu k podezření. Ubohá se vrátila, ale byla ihned pro podezřelý útěk zatčena, mučením k vyznání dohnána a — upálena. Podezřelá je dále osoba, která se leká neb jinak úzkostlivě si počíná, když potká soudce neb kata, nebo když je za svědkyni předvolána. Ještě podezřelejší je, když srdnatě před soudce vstupuje neb dokonce ve prospěch obžalované svědčí. Vůbec stává se

každý podezřelým, kdo se jakýmkoliv spůsobem obžalované ujímá, kdyby i jeho sestrou, matkou, ženou byla; nejvíce ovšem ten, kdo proti odsuzování čarodějnic slovem nebo pérem brojí. Tenť jistě sám nejhorší kacíř a čarodějník! Také soudní obhájce čarodějnice musel se míti na pozoru, aby sám v klepetech nedůvěřivých soudců neuvízl. Z pravidla nemá míti čarodějnice žádného obhájce. Však časem může jí soudce obhájce ustanoviti. V jakých mezích se takový advokát pohybovati musel, vysvitá z následujícího místa „Kladiva“: „Hájí-li svého klienta více, než se sluší, budiž za vinnějšího považován než kouzelník sám, za patróna čarodějnic a kacířů, který je horší než kacířský čarodějník.“

Ve vazbě je čarodějnice předmětem ustavičného bedlivého pozorování. Z každého pohledu, posuňku jejího snaží se soudce a kat vyčísti její vinu. Dáva-li strach na jevo, nemá zajisté čisté svědomí. Chová-li se klidně a odhodlaně, je jistě prohnaná čarodějnice, která se na pomoc ďáblovu spolehá.

Hned po zatčení zavádí soudce s obžalovanou stručný výslech. Kdyby se bez výslechu do vězení odvedla, „mohl by k ní ďábel přijíti a ji poučiti.“ Při tomto výslechu musí se míti soudce na pozoru, aby dříve na čarodějnici nepohledl, než k ní mluviti počne; tím byli prý již často svědomití soudcové k útrpnosti svedeni. Nejlépe tedy jest, když ji holomek zády k soudci obrácenou do síně přivede nebo ještě lépe přinese, aby se nohama podlahy nedotkla. Zprvu má soudce, který výslech tento sám bez zapisovatele vede, s obžalovanou žertovati, o lhostejných věcech s ní mluviti, má se tváříti, jakoby obžalobě žádné váhy nepřikládal, a tak obžalovanou ukonejšiti.

Jako mimochodem má se jí zeptati, kdo jsou její rodiče, kde se dříve zdržovala atd. Znenáhla může přistoupiti k určitějším dotazům, jako: proč se jí lidé tak bojí? proč té neb oné osobě hrozila? co onehdy při bouřce na poli dělala? proč její krávy víc mléka dávají než ostatní? atd. Nejdůležitější otázka jest, zdali věří v čarodějnice? „Neboť popře-li to," praví „Kladivo", „což čarodějnice obyčejně činí, otážeš se jí dále: „Domníváš se tedy, že byly osoby pro čarodějství upálené nevinně upáleny?" Tím je již chycena; neboť je čarodějnice právě pro to, že čarodějství popírá. Ostatně můžeš ji už co kacířku upáliti."

Po skončeném výslechu kázal soudce obžalovanou do vězení odvésti. Vězení tehdejší bylo důstojnou přípravou k mučírně. Představme si tmavou, vlhkou díru, tak malou, že v ní člověk ani státi, ani ležeti, ba ani zpříma seděti nemohl, naplněnou výkaly předchůdců a šeredným hmyzem, v zimě tak studenou, že obžalovaná, i když později na svobodu vyšla, oznobeninami do smrti byla zmrzačena. Často přikovali vězně ku zdi tak, že ustavičně v jisté poloze zůstati musel; k tomu uvazovali jim na nohy veliké, těžké kameny neb železné koule, aby je ani skrčiti ani natáhnouti nemohli. K tomu hrozná samota neb ještě hroznější společnost kata a katových holomků, kteří ubohou oběť hanou, potupou a vyhrůžkami obsypávali, s ní hrubé šprýmy a šašky tropili, ba i nejhnusnější zločiny bez trestu na ní páchali. Vždyť mohli všechno na čerta svésti, který společnici svou v žaláři navštěvuje. Tak sděluje inkvisitor Remigius: „Kateřině Latomii, upálené v listopadu 1587, učinil ďábel, ač byla ještě nedospělá, v žaláři po dvakráte násilí tak, že ji tam polomrtvou nalezli."

Jaký div, že obžalované často již před řádným výslechem vyznaly, aby jen hrůzy takových vězení se zbavily. „Kladivo“ praví: „Neboť toto smutné dumání o samotě a bída žaláře obměkčují je a my inkvisitoři seznali jsme často, že se srdnatě ďábla odřekly a své zločiny vyznaly.

K usvědčení čarodějnice bylo potřebí dvou souhlasných, jinak tří svědků. Aby se na ni outrpné právo pustiti mohlo, k tomu dostačoval jediný svědek. Ale jací to byli svědci! Každé svědectví je platné, když zní v neprospěch obžalované. Ani svědectví z církve vyobcovaných, psanců, nepoctivých sluhů proti pánům, choti, dětí, rodičů, pokrevních přátel nesmí býti zavrženo, ovšem jen proti, však nikdy ve prospěch obžalované. Také usvědčení křivopřísežníci mohou platně proti čarodějnici svědčiti. Obhájce její jest povinen proti své klientce svědčiti a všechno soudci vyzraditi, co mu potají svěřila. Také výpověď čarodějnice proti jiným považuje se za platné svědectví. „Při čarodějství tvoří výpověď čarodějnic úplný důkaz, vzhledem k tomu, že kromě čarodějníků a čarodějnic, kteří se nočních sněmů účastní, nikdo o těch, kdož se k nim rovně dostavují, zprávu podati nemůže.“

Nedostávalo-li se svědků, hleděli soudcové obžalovanou k vyznání donutiti, a pomocí skřipce a jiných muk podařilo se jim to téměř vždycky. Zpředu ale snažili se docíliti vyznání po dobrém. Bylo takové vyznání neodvolatelné a tvořilo naproti odpůrcům inkvisitorů nezvratný důkaz o skutečnosti čarodějství.

Zpovědník a soudcové vymáhali na čarodějnici takové vyznání všemi prostředky, jaké vymysliti mohli.

Nejprvé domlouval jí duchovní, aby se ďábla

odřekla a úplným vyznáním svou duši spasila. Jak pěkně si při tom zpovědníci počínali, vysvitá ze zpráv, které nám o nich svrchujmenovaný Spee podal. Tento byl sám dlouho zpovědníkem čarodějnic, až posléze seznal, že je čarodějnictví hnusná pověra. Týž vypravuje, že duchovní té doby ani slovíčka útěchy k uvězněným nemluvili, nýbrž toliko výhrůžkami je děsili, jim tvrdošijných, zatvrzelých, hanebných k—v, ďáblem posedlých, ropuch, dětí ďáblových spílali; že jim satan z očí svítí, že na věky zatraceny budou, jim říkali. Mnohé čarodějnice stěžovaly prý si na své zpovědníky a prohlásily, že chtějí raději muka skřipce, než podruhé takové nadávky od svých zpovědníků snášeti.

Po knězi jal se soudce na čarodějnici naléhati. Prostředky, jakými vyznání docíliti hleděl, byly dílem duchovní, dílem světské. K prvním náleželo pokropení obžalované svěcenou vodou, nápoj se svěcenou solí, který jí před výslechem podal, lístek popsaný sedmi slovy, jež Kristus na kříži mluvil, který jim kolem šíje zavěsil atd. K druhým náležely domluvy, hrozby, úskoky všeho druhu. Dovoleno jest svésti obžalovanou k vyznání přislíbením mírnějšího trestu neb úplné milosti. „Může se jí naznačiti," praví „Kladivo", „že toliko jistou dobu vězněna bude; slib ten musí ovšem soudce splniti a čarodějnici teprvé — po uplynutí naznačené doby upáliti. Může jí také milost přislíbiti a pak jiného na svém místě ustanoviti, který nad ní ortel smrti vynese. Takové tůčky dovoluje právo božské i lidské."

Také mimo výslech viklalo se ustavičně na pevnosti obžalované. Kat líčil jí hrůzy mučírny nejčernějšími barvami; pod záminkou spoluviny byli do vězení jejího najatí lidé uvedeni, kteří

z ní vyznání vylákati hleděli; v noci byli k ní známí vpuštěni, kteří jí slibovali, že ji osvobodí, zasvětí-li je do svého umění atd.

Však soudce měl ještě vydatnější prostředky po ruce. Holomci katovi zbraňovali uvězněné několik dní a nocí po sobě ve spaní, bodajíce ji jehlami, kdykoli ji dřímota přemáhala. Nad to trápili ji ukrutnou žízní, dávajíce jí přesolená jídla, však ani krůpěje vody. Když ubohá v takových nadlidských mukách vyznala, říkalo se, že vyznala v dobrotě.

Velmi obyčejné byly při zločinu čarodějství t. zv. očisty, zkoušky. Rozeznávaly se:

Očista ohněm. Obžalovaná musela řeřavé železo v ruce nésti, určitý počet kroků bosa po řeřavém uhlí kráčeti nebo ruku do vařící vody ponořiti. Zůstala-li úplně neporušena, byla nevinna.

Nejhustěji užívalo se očisty studenou vodou. Při té byla čarodějnice s palci u nohou a rukou přes kříž sepjatými zvolna do řeky neb rybníka spuštěna. Klesla-li pod vodu, byla za nevinnou uznána; plavala-li na povrchu, byla na jevě vina její. Mělo se za to, že voda nic nečistého ve své lůno nepřijímá. Druhý případ spůsobovaly obyčejně široké sukně, které obviněnou nad vodou udržovaly. Však často dopouštěl se kat podvodu, drže provaz tak, že se čarodějnice ani potopiti nemohla. Vždyť by se byl nerad připravil o výdělek.

Vážení čarodějnice. Vážila-li obžalovaná méně než 30 liber, pokládalo se to za neklamné znamení, že je čarodějnice. Zde mohl se podvod ještě snáze provésti. Důkazem toho, že r. 1728 v Szegedině, v Uhrách, jedna čarodějnice toliko jeden lot vážila.

Při zkoušce jehlou svlékl kat čarodějnici ve vězení do naha a hledal na těle jejím ďábelské znamení. Dopátral-li se nějaké bradavice, pihy, jizvy, byla vina její na jisto postavena. Nenalezl-li ničeho, jistě jí čert znamení smazal. Nalezené znamení skoumá se jehlou; nekrvácí-li, je čarodějství dokázáno; krvácí-li, je to jen ďábelská finta, aby se čarodějnice nevyzradila. Spee sděluje, že míval kat duté jehly, jejichž pohyblivá špička se při nárazu do vnitř vmáčkla, tak že nebodaly. Ostatně mohl kat o výsledku bodání zvěstovati, co chtěl: vždyť byl s nahou čarodějnicí samoten. Znamení ďábelské bylo prý bezcitné. Tato bezcitnost vysvětluje se přirozeně dílem z povahy mnohých takových znamení, dílem z povšechné bezcitnosti v některých chorobách duševních, a to hlavně v oněch, které středověk s čarodějnictvím směšoval. Dr. Constans píše o jednom takovém případu: „Mohl jsem nemocné štípati, jehlou bodati, tuto pod nehty jim zarážeti neb hluboko do ramene, do nohy neb kamkoli vnořovati, aniž bych byl vzbudil nějaký pocit bolesti v nich.“ Což ostatně není nic neobyčejného a v každé nemocnici nalézají se choré s podobnými příznaky.

Po vykonané zkoušce jehlou ostříhal kat čarodějnicím hlavu; však pouze mladým, na starých zřídka se namáhal, na mužích nikdy. Důvod ostříhání byl ten, že prý čarodějnice v úkrytu vlasů prostředky proti mukám skřipce chovaly. „Kladivo“ praví velmi rozhorleně, že prý stříhání, zvláště na tajných místech, mnozí za prostředek nepočestný pokládají.

Po té byla čarodějnice do mučírny odvedena a zde očistě slzami podrobena. Kněz nebo soudce vložil jí totiž ruku na hlavu a zapřisáhl ji: „Pro

hořké slzy Kristovy, které na kříži za nás prolil, pro svaté slzy Panny Marie atd., jsi-li nevinna, prolij slzy, jsi-li vinna, neprolij.“ Však i když čarodějnice zaslzela, málo jí to pomohlo; inkvisitor pak usoudil, že jí čert oči a líce slinou navlhčil.

Prvé než se přikročilo k útrpnému právu, jal se kat s velikým šramotem své hrozné nástroje rozkládati a připravovati, tváře se vztekle a hroze, že žádného smilování a slitování míti nebude, jestli obžalovaná ještě nyní dobrovolně nevyzná. Časem musel také někdo ve vedlejším pokoji úpěti a křičeti, jakoby na skřipci visel. Těmi přípravami byla mnohá zatvrzelá čarodějnice tak zastrašena, že bez mučení vyznala.

Jezovita Spee vypravuje o jednom mučidle, jehož se časem před vlastním trápením užívalo. „Mají železný lis, jehož vnitřní strana je opatřena ostrými hřebeny nebo hlubokými rýhami. Do toho vtěsnají holeně, poněvadž jsou nejcitlivější, a sešrubují lis tak pevně, že se maso v zadu na koláč rozmačká a v předu krev vypryšťuje; z čehož povstává bolest tak veliká, že jí ani nejsilnější chlap snésti nemůže. A tomu říkají, že vyznal obžalovaný bez mučení. Tak umějí mučíce nemučiti.“

Útrpné právo samo mělo několik stupňů. V hrdelním řádu Marie Teresie z r. 1769 vypočítávají se tři. Však bývalo také deset až dvanáct takových stupňů.

Patříce na hrozné nástroje k mučení, které se nám nyní v museích a výstavách okazují, stěží uvěříme, že je lidé na lidi vymyslili. Nejobyčejnější jsou:

Palečnice, železné to šrouby, uvnitř tupými hroty opatřené, jimiž se palce do krve mačkaly.

Španělské boty, železné to formy uvnitř hrbolaté, v nichž se lýtka a holeně svíraly. Časem byly ještě železné klíny kladivem mezi formu a nohu vráženy.

Skřipec. Vyšetřovanec přivázán byl stehnama k dolejšímu konci žebříku, na jehož hořejším konci se nalézal válec, obtočený provazem. Provaz tento připevněn byl k rukoum mučeného na zad spoutaným a vytáhl tyto až nad hlavu, tak že z kloubů vystoupily. Jiný druh skřipce skládal se z pouhých válců a provazů, jimiž mučený, maje těžké závaží k nohoum připevněno, za ruce na zádech svázané náhle do výšky vztržen a po chvíli opět náhle, však aby nohama půdy se nedotýkal, dolů spuštěn byl. Často byl při tom trýzněný v bok a pod paží pochodněmi pálen.

Ježek nebo špikovaný zajíc byl válec železnými pichlami opatřený, přes nějž obžalovaný nahorů a dolů tahán byl, tak že ostny ustavičně do zad jeho vnikaly.

Stolice, jejíž sedadlo, lenoch a opěradla množstvím hřebíků tělo ubohé oběti, do ní vmáčknuté, rozbodaly.

Obojek, na němž vyšetřovanec do výšky vytažen byl, tak že se jen špičkami nohou podlahy dotýkal. Když se dusiti začal, byl spuštěn a v malé chvilce k nové muce vytažen.

Žíněné šňůry, jimiž se ruce neb nohy od kotníků vzhůru tak tuze ovíjely, že se žíně hluboko do masa zařezávaly.

Španělský kozel, podobný palečnicím, do něhož palce nohou a rukou křížem sevřeny byly. Pozoruhodné jest, že mnohá mučidla přídatkem „španělský“ k vyvolené zemi svaté inkvisice poukazují, kdež je zajisté nábožní mnichové k větší cti a slávě boží vymyslili.

Pomořská čepice, při níž se uzlovaté žíněné šňůry neb řetězy s břitkými články kolem skrání tak pevně utahovaly, jak se to bez prolomení lební kosti učiniti mohlo.

Lis, pevná to deska, která se na prsa oběti na zemi roztažené položila a železnými váhami do té míry, pokud by se jimi žebra úplně neprolomila, obtěžkána byla.

Šroub na kotníky, jímž se tyto mačkaly, při čemž kat ku zvýšení bolesti kladivem na šroub poklepváal.

Vedle vypsaných nástrojů mučicích známy byly ještě přemnohé jiné, jako dánský plášť, španělská čapka, železná rukavice, kolo atd. Aby mučení svým křikem pány soudce neobtěžovali, dával se jim obyčejně roubík do úst.

Vynikající místo v útrpném právu zaujímalo mučení ohněm. Jak jsme svrchu podotkli, býval mučený na skřipci zároveň pod paží nebo v bok pálen, „až by znamenitý pryskýř měl“. Jiné způsoby mučení ohněm byly: smolné nálepky neb kořalka zapalovaly se na rozličných místech těla; za nehty vrážely se špičaté třísky a zapalovaly se pak; nohy mučeného byly do bot olejem nasáklých obuty a tyto tak dlouho nad řeřavým uhlím drženy, až je oheň úplně strávil; maso jeho trhalo se rozžhavenými kleštičkami; roztavené olovo kapalo se mu do uší a p.

Také mrskání metlami neb uzlovatými důtkami bývalo obyčejně s ostatními způsoby mučení spojeno.

Ostatně vymýšleli si soudcové a katani vždy nová a nová muka. Některá svědčí o důvtipu věru satanském. Někteří dávali na př. chodidla obžalovaného zraniti, do ran soli nasypati a pak hladové kozy k nim připustiti, které je tak dlouho

lízaly, až holé kosti na jevě byly. Jiní uvázali svou oběť hlavou dolů na prkno šikmo položené a kapali jí vodu smíšenou s octem, vápnem a j. při zavázaných ústech do nosu neb při zacpaném nose do úst, tak že s nesmírným namáháním po vzduchu lapati musila, aby se nezadusila.

Než již dosti těch výmyslů dábelské ukrutnosti, jimiž nelidští soudcové síně spravedlnosti znesvěcovali, jimiž zběsilí kněží své zamilované učení o mukách pekelných na živých lidech, svých spolubratřích znázorňovali. Ve jmenu spravedlnosti páchaly se nejhnusnější zločiny, ve jmenu Kristově šlapalo se v prach nejvyšší jeho přikázání — přikázání lásky k bližnímu.

Oněch druhů mučení užívalo se v trestním vyšetřování vůbec; ale čarodějnice trýzněny byly s obzvláštní ukrutností, poněvadž se za to mělo, že je ďábel proti bolestem otupuje. Na důkaz toho uvádělo se, že mnohé na skřipci usínaly aneb se smály. Rozumnému člověku jeví se úkazy tyto co mdloba neb šílenost, způsobené strašnými mukami. Však tehdy bylo všechno lsti ďábelské přičítáno. Ztratila-li mučená na skřipci řeč, učinil jí čert němou, aby vyznati nemohla. Zemřela-li na trápení, nebyl tím nikdo vinen než čert, který jí v stejném úmyslu krk zakroutil. Tak čteme na příklad v soudním zápisu o mučení jedné čarodějnice ve Wasungen v Německu ze dne 22. srpna 1668: „Když takto chvíli poseděla, bylo jí vyhrožováno, že se v mučení pokračovati bude, nevyzná-li dobrovolně. Po té byla trochu do výšky vytažena. Ale když tu něco, však nesrozumitelně, mluviti počala, a soudce domnívaje se, že vyznati hodlá, opět se skřipce ji sníti kázal, shledalo se, že ji vědomí opustilo, pročež ji kat vínem přichystaným natřel; když se ale

dech její krátiti počal, byla na zemi položena, při čemž ještě málo sebou hýbala a v krátce duši vypustila. Když ji kat bedlivěji ohledal, seznal, že má krk nahoře v půli zlomený; jak se to stalo, nemůže nikdo věděti. Mučení trvalo z rána od 8. do 10., tedy dvě hodiny. Bezpochyby zlomil jí sám ďábel vaz, aby vyznání učiniti nemohla.“ K zprávě o tom na vyšší místa vznešené došlo následující rozhodnutí: „Ješto dle zprávy Vaší mistr popravčí při mučení ze zákonitých mezí nijak nevybočil a proti obžalované rozličné důvody podezření jakož i její, ač toliko všeobecně a sice při mučení k dotazu katově učiněné vyznání svědčí, ješto dále z okolností při smrti její se sběhlých a z předchozích ohledání vysvitá, že jí ďábel vaz zlomil: z příčin těchto dejte mrtvolu ihned vyvézti a pod šibenicí zakopati.“ Podobný případ udál se v městečku Butzbachu ve Wetteravě. Jedna žena byla tam z čarodějství obžalována a k smrti umučena. Vláda giessenská zpravila o tom dne 22. srpna 1673 lantkraběte hessendarmštadtského, tvrdíc, že té čarodějnici ďábel na skřipci vaz zlomil, a navrhujíc, aby proklaté tělo rasem na popraviště dovlečeno a tam veřejně spáleno bylo. Kníže schválil návrh ten s dodatkem: „aby hlava na šibenici nebo jinde byla vztýčena a majetek čarodějnice se zabavil.“ Že ďábel také v Čechách pánům soudcům do řemesla se pletl, dosvědčuje mimo jiné také jeden zápis v t. zv. smolné knize (sbírce soudních zápisů hrdelních) města Solnice. R. 1595 byl tam jistý Martin Janouškov obžalován, že „nenáležitě proti pánu bohu i vrchnosti své od manželky i dítek s gruntův sirotčích pryč s jinou osobou sešel a utekl.“ Na trápení přiznal se nejen k tomu skutku, ale i k několika krádežím.

Soudcové, nemajíce na tom dosti, chtěli ještě více „zločinů“ z ubohého vymučiti. Však v pátek třetího dne když jest měl na žebřík dán býti, shledáno jest bylo, že jest má krk napodříznutý a nemůže mluviti.“ K večeru téhož dne, když se poněkud zotavil, byv znova tázán, přiznal se ještě k těmto hrozným věcem: „že Plichta a Sklenář pokradli ty šaty v Kvasinách šafáři a jemu že dali košili starou. Item, že mu rychtář Uhřinovský povídal, že Zuzka Maryšková umí s čertem, že pro Vochličku, kdy jen chtěla, poslala a on že jíti musel. Item, že k němu přišel ďábel a že jest ho naváděl, aby se oběsil a já že jsem nechtěl. A čert mi hned, když jsem seděl za kládou, hlavu dolů sehnul a krk mi podřezal škořepinou od hrnce.“ Co čert začal, páni solničtí dokončili: dalič „dořečeného Martina pro jeho zlé činy (na přímluvu) mečem ztrestati a stíti.“

Zákonem bylo ustanoveno, že nesmí mučení nikdy déle než čtvrt hodiny trvati. Však inkvisitoři dbali málo na zákon. Remigius vyznává bez ostychu, že dal některé čarodějnice několik hodin za sebou mučiti. Někteří jiní soudcové mučili dle svědectví očitého svědka ze sedmnáctého století oběti své 2, 3 až 4 dni a noci za sebou.

Jaké výše časem ukrutnost soudců dosáhla, okazuje následující výtah z jedné soudní listiny z r. 1631:

1. Kat svázal čarodějnici ruce, vytáhl ji na žebřík a mučil ji tak, „že jí to srdce v těle utrhnouti mohlo a nebylo tu žádného slitování“;

2. ač těhotna byla, opakovalo se mučení, hlava její byla kořalkou polita a zapálena;

3. síra byla jí pod paží a na krku zapálena;

4. na to byla mučená za ruce vzadu svázané do stropu vytažena;

5. a po celé čtyry hodiny vytahována a spouštěna;

6. svázali jí ruce i nohy na záda;

7. polili jí kořalkou záda a zapálili;

8. položili jí na záda těžké váhy a vytáhli ji tak do výšky;

9. položili ji opět na žebřík.

10. dali jí pod záda „nehoblované prkno s pichlami“ a vytáhli ji tak až do stropu;

11. zavěsili jí na nohy 50liberní závaží;

12. sešroubovali jí nohy tak, že jí krev z prstů prýštěla;

13. pak byla šroubována na jiných místech;

14. posadil ji kat k novému trápení na lavici s výhrůžkou, nevyzná-li, že bude k smrti umučena a spálena;

15. vytáhl ji opět za ruce, že již ani nedýchala;

16. byla karabáčem v boky mrskána;

17. znova do svěradla posazena a v něm 6 hodin ponechána;

18. karabáčem strašně zmrskána; na tom se pro dnešek přestalo.

19. Na zejtří počalo mučení znova.

Žena tato přetrpěla všecka muka a musela býti propuštěna. Zajisté však nesla následky mučení až do smrti na sobě. Než málokdo byl tak pevný a otužilý; valná většina zmučených prohlásila, že chtějí tisíckrát raději smrt než podruhé mučení podstoupiti.

Zákon nedovoloval, aby se mučení bez nových závažných důvodů podezření opakovalo. Však inkvisitoři uměli si pomoci. „Kladivo na čaroděj-

nice“ praví: „Opakovati nesmí se mučení bez důležitých příčin, ale smí se v něm pokračovati.“

Ostatně vyznaly obyčejně čarodějnice hned na prvním trápení všechno, co jim soudcové nebo kati předříkávali: že jsou čarodějnice, že s čertem obcovaly, bouřky dělaly — zkrátka všechno, co tázajícím po chuti bylo. Obyčejně vyptávali se jich soudcové na rozličné jim nemilé osoby a trápená čarodějnice, aby se muk zbavila, udala je konečně všechny co své spoluvinnice. Časem udávaly samy — z litosti, hněvu. Z toho lze vysvětliti, proč se nikdo na soudní osoby a kněze čarodějnice útrpně dotazovati nesměl. Někdy učinila mučená vyznání, o jehož nepravdivosti se soudcové ještě před vykonáním ortele přesvědčili. Však to nevadilo. Nechtěli, aby se o nich říkalo, že nevinnou mučili a odsoudili — a dali tudíž raději svou oběť, ač přesvědčeni jsouce o její nevinnosti, odpraviti.

Nemohla-li mučená pro slabost mluviti, považovalo se již kývnutí hlavou za řádné vyznání.

Vyznání na skřipci učiněné mohlo se sice odvolati, ale pak se pokračovalo v mučení tak dlouho, až trápený znova vyznal.

Rozbila-li se všechna sběsilost soudců a katanů o skálopevnou mysl obžalované a nezemřela-li v rukou jejich, byla na nohou a rukou spoutána a do strašného žaláře uvržena, z něhož teprvé po roce, pakli v tom čase nevyznala a nových důkazů neb svědků proti ní se neshledalo, světskému soudu byla odevzdána.

Obyčejný trest čarodějství bylo upálení za živa. Někteří milosrdnější soudcové dávali je dříve uškrtiti, ale jiní hleděli jim hořkou smrt ještě přitížiti. Kázali je trhati rozpálenými kleštěmi, ruce jim utíti, pytlík s prachem pod bradu

jim uvázati, který se zároveň s hranicí zapálil, tak že odsouzené obličej a oči spáleny byly, prvé než oheň ostatní tělo zachvátil. O milosti nebylo ani řeči. Karel IX., král francouzský, daroval kouzelníkovi Trois-Echelles život pod výminkou, aby své spoluvinníky udal; pro tuto shovívavost zemřel krátce na to náhlou smrtí. Vždyť oznámil již v starém zákoně Hospodin ústy prorokovými králi Achabovi, že musí zemříti, poněvadž život jednoho zločince ušetřil. Ba někteří inkvisitoři brojili proti lehčím způsobům smrti, jako oběšení, uškrcení před spálením, stětí, poukazujíce k písmu starého zákona, kde se čarodějnice kamenují, což prý je smrt ještě bolestnější než upálení za živa. Krutost taková ospravedlňovala se velikostí zločinu. Čarodějství je dle učení všech inkvisitorů zločin nejhroznější. Bodin vypočítává 15 rozličných zločinů, které jsou v čarodějství obsaženy a z nichž každý o sobě na hrdle se trestati musí, jako kacířství, sodomitství, prznění krve, travičství, vražda a j.

„Kladivo na čarodějnice“ učí, že je čarodějnice horší ďábla, neboť tento nebyl po svém pádu nikdy více v prvotní stav nevinnosti navrácen, ovšem ale čarodějnice křtem svatým. Čert hřeší tudíž jen proti svému stvořiteli, čarodějnice však zároveň proti svému stvořiteli a vykupiteli.

Každá poprava čarodějnice shromažďovala davy lidu, kteří ji hanou a posměchem na poslední pouti doprovázely. K tomu družily se nábožné zpěvy kněží, osadníků a školních dítek. Již do útlých duší dětských vštěpoval se divoký duch pronásledování, již tyto otravovaly a zatvrzovaly se výjevy, od nichž anděl lidstva s hrůzou odvrací svou tvář. Představme si na př. divadlo, jaké škotský hrabě Mar co očitý svědek

zypisuje. Několik žen polospálených vyrvalo se v objetí ohně zvolna je trávícího, zápasilo chvíli nadlidskou silou uprostřed diváků, však pokleslo brzy s výkřikem úzkosti a hrůzy, s divokým ujišťováním o své nevinnosti ve smrtelných křečích nazpět do plamenného hrobu.

Kdož by po přečtení předcházejících stránek nesouhlasil s trefným úsudkem K. F. Köppena o „Kladivu na čarodějnice“, svatém tom zákoníku náboženských upalovačů čarodějnic: „Co nejdivočší, nejzvrhlejší obraznost, nejprohnanější jezovitství, nejodpornější sofistika, nejpopštější nelidskost, nejsurovější ukrutnost, nejdravější krvežíznivost vymysliti může, obsahuje tato kniha. Psal-li Drako své zákony krví, jest „Kladivo na čarodějnice“ psáno jedovatou slinou mnicha zšílelého sběsilostí náboženskou, lakotností, chlipností a katanskou ukrutností.“

Končíme toto líčení slovy střízlivého Hartpola Lecky-ho: „Žádná třída obětí (náboženské zběsilosti) nepřetrpěla muka tak hrozná a žádnou útěchou nezmírněná. Čarodějnice nebyly jako kacíři naplněny náboženským nadšením, které duši v nebezpečích sílí a tělo proti mukám téměř obrňuje. Ony byly prosty pevné naděje v neskonalé blaženství po smrti, která spůsobovala, že vytržení mučenníci v plamenech šlehajících ohnivý vůz Eliášův spatřovali, který duši jejich k nebesům vznese. Jich netěšil zármutek přátel ani vědomí, že potomstvo památku jejich ctíti a slaviti bude. Umíraly opuštěny, nenáviděny, nikým nepolitovány. Celé lidstvo pokládalo je za nejhorší zločince. Jich vlastní příbuzní s hrůzou odstupovali od nich, zavržených a zatracených. Pověra, kterou z mládí do sebe vssály, pojila se s klamnými názory stáří a hrůzami jich stavů, přemlou-

vajíc je, že jsou v skutku otrokyně ďáblovy a že v krátce z muk pozemských k mukám pekelným sestoupí, které jsou rovně bolestné a nad to věčné. K tomu jest nám uvážiti hrůzu, jakou víra po všech vrstvách lidu šířila, úzkost mateře, která spatřovala, že osoba od ní uražená v okamžiku každý předmět lásky její zničiti může, především jest nám pozorovati příšerný stín, jaký strach před obžalobou na oslabené síly stáří vrhal, a hořkost, jakou k němu vědomí opuštěnosti a osamělosti přidružovalo. Všechny tyto strasti byly výsledkem jediné pověry, kterou duch osvěty zahladil.“

Bojovníci proti ohavné pověře.

Po hrůzách, jakými jsem naplnil předcházející listy, s radostí chápu se péra, abych předvedl čtenáři řadu statných bojovníků pod praporem osvěty a lidskosti proti ohavné pověře, jejichž postavy z temného pozadí doby tím jasněji vynikají. Tito obrancové nešťastných obětí pověry dobyli sobě tím skvělejších zásluh, poněvadž museli podnikati zápas nerovný, zápas s přemocným proudem časovým, poněvadž mnohým z nich na vytčené dráze nekvetlo kvítí uznání, ale všem připraveno bylo trní a bodláčí zášti, léčky a osidla potměšilých nepřátel. Byli kacеřováni, hanou a pomluvou obsypáváni, s místa na místo štváni, pikle odpůrců ztrpčovaly jich soukromý život, některé dostihlo také rámě rozjitřených tmářů a uvrhlo je co patrony čarodějnic a kouzelníků do plamenů oněch, z nichž jiné vyprostiti chtěli. Tak musel mezi jinými šlechetný dr.

Flaet v Trevíru, protože se stíhaných čarodějnic ujímal a proti odsuzování jich brojil, bolestnou smrt v plamenech podstoupiti.

Již drahnou dobu před zavedením řádných soudů na zločin čarodějství vystupovaly tu a tam některé osvícenější hlavy proti panující pověře. Agobard, arcibiskup lyonský, opřel se jí již v 9. století a zachránil několika kabbalistům život. Slavný lékař a filosof italský Petr z Apona, jenž zemřel r. 1305, popíral vůbec skutečnost ďáblů i zázraků. Však odpůrcové jeho prohlásili jej za mocného kouzelníka. V 80. roce věku svého byl z čarodějství obžalován. Obvinili jej, že nabyl svých vědomostí od sedmi důvěrných duchů, které v jednom křišťálu ukrýval. Však nešťastný stařec umřel, než bylo vyšetřování skončeno; inkvisitoři museli tudíž přestati na spálení jeho podobizny. Když Sprenger svůj inkvisitorský úřad v Německu nastoupil, setkala se „blahodarná“ jeho činnost na některých místech s tuhým odporem. Ba i někteří kněží projevili s kazatelen své pochybnosti o skutečnosti čarodějství. Shromáždění doktorů university kolínské, odbývané r. 1487, zatratilo slavně tento odpor proti zřejmému učení církve, které tři roky před tím v bulle papeže Innocencia VIII. jasně vysloveno bylo. Asi třicet let na to vzbudily četné popravy čarodějů a čarodějnic v severní Italii veliké jitření lidu, které na několika místech až i ve zjevnou zpouru proti inkvisitorům propuklo. Inkvisitor Spina ulevuje hoři svému nad tímto odporem těmito slovy: „Největší nevědomci, bezbožníci a nevěrci nechtějí věřiti tomu, čemu věřiti mají; však ještě více želeti sluší toho, že se vším vlivem svým o to zasazují, aby překáželi ničitelům nepřátel Kristových.“

Krátce nato odvážil se v Německu mohutný jeden duch do soudní síně, aby tam vyrval nešťastné oběti z rukou nevědomých a nelidských soudců. Byl to slavný Kornelius Agrippa z Nettesheimu. Tento neobyčejný člověk vyvinul své bohaté vlohy tou měrou, že vrstevníci jeho s pověrčivým úžasem k duševní velikosti jeho vzhlíželi. Proniknť bystrým duchem celý obor tehdejšího vědění: proslul zároveň co bohoslovec, filosof, právník i lékař. Při tom nedal též tělu svému zakrněti. Co voják vyznamenal se v Italii osobní udatností tak, že jej císař Maximilian I. na rytířství pasoval. Povaha jeho objevila se v nejkrásnějším světle, když zastával úřad vrchního advokáta v Metách. Pronásledování čarodějnic bylo tam tehdáž v plném květu; Agrippa vystoupil neohroženě proti němu. Ale když jedné selce, kterou chtěl inkvisitor Savin co čarodějnici upáliti, život zachoval, musel v rychlém útěku vlastní svůj život před zlostí inkvisitorů zachrániti. Však zlost tato pronásledovala jej až do hrobu i za hrob. V Bruselu byl z čarodějství obžalován, zatčen a plný rok v žaláři mořen. Ochrana některých mocných příznivců uchovala jej sice potupné smrti na hranici — zemřelť r. 1535 v Grenôblu, — ale nepřátelé sprznili a zohavili za to památku jeho. Katolíci i protestanti prohlašovali jej za čarodějníka a roztrušovali o něm nesmyslné bájky. Tvrdili, že žil ve spolku s ďáblem a že prý na smrtelném loži černého psa s šije své vytáhl a při tom zvolal, ten že je příčinou jeho záhuby. Jak málo i rozumnější vrstevníci jeho snahy osvíceného toho muže pochopovali, vysvitá z předmluv vydavatelů k spisům jeho, kde o něm praví, že byl zároveň filosofem ďáblem, bohem hrdinou a vším jiným, a tvrdí,

že uměl také zlato dělati, ač prý nikdy peněz s dostatek neměl.

Ač sobě Kornelius Agrippa co první obhájce čarodějnic nehynoucí zásluhy dobyl, byl výsledek jeho snažení dosud nepatrný u porovnání s působením žáka jeho, Jana Weiera. Tento věnoval celý život svůj boji proti ohavnému učení inkvisitorů a sepsal první důkladné dílo na obranu domnělých čarodějnic. Ovšem vane také tímto dílem bohoslovecký duch času a stanovisko jeho nepovzneslo se ještě nad slepou víru v biblí.

Úkaz tento nebude nám s podivením, uvážíme-li, že psal Weier v době, kdy duch novověké osvěty ještě nebyl narozen. Byl‘ synem své doby. Nebojoval důvody zdravého lidského rozumu, nýbrž bral své zbraně z téže svaté zbrojnice, z níž inkvisitoři svá mučidla vyštěrbali. Z té příčiny nemohl také ani on, ani ti, kdož po něm v theologickém duchu proti čarodějství psali, hráz pověry trvale prolomiti. Shledáváme naopak, že navzdor jeho spisu upalování čarodějnic bujně se rozmáhalo. Bylať nauka o čarodějství toliko potvorný výběžek onoho stínu, jejž ztrnulá soustava církve po mnohá století na smýšlení lidu vrhala. Dokud temnota tato veškery mysli objímala, dokud jediná litera písma svatého veškery důvody rozumu a lidskosti vyvažovala, dotud byl všeliký boj proti onomu zlořádumarný. Teprvé, když osvěta onu protiváhu odčinila, objevilo se lidstvu pronásledování čarodějnic v celé nesmyslnosti a šerednosti své. Tento převrat dál se velmi pozvolna; krok za krokem musela i osvěta dobývati půdy. S tohoto hlediště přičinili se o stržení hnusné soustavy čarodějství všichni ti, kdož na chrámu osvěty budovali. My vytkneme v následujícím pouze ony muže, kteří přímo proti učení

církve o čarodějství a proti odsuzování domnělých čarodějů a čarodějnic vystupovali.

Jan Weier byl osobní lékař vévody Viléma v Kleve. R. 1563 vydal v šesti knihách dílo proti čarodějství. V úvodu vyzývá panovníky křesťanské, aby zamezili další prolévání nevinné krve. Jak již nahoře pověděno, nepovznesl se Weier nad stanovisko bohoslovecké; leda že co protestant menší váhu podání církve přikládal. Popíral toliko, že by lidé s čertem vědomě ve spolek vcházeti mohli; domnělé čarodějnice pokládal pouze za osoby, do jejichž těla ďábel bez viny jejich vešel, zkrátka za posedlé. Lidi očarované souží prý ďábel sám, neužívaje k tomu za nástroj nikoho, však aby hodně mnoho neštěstí mezi lidem zplodil, vchází prý do některých osob a přemlouvá je, že skutečně na oněch lidech ty zločiny spáchaly, z nichž je pověst viní. Hlavně volí prý ďábel k tomu ženy a lidi chorobou neb zármutkem sklíčené, poněvadž slabou jejich mysl snáze obluditi může. Tvrdí dále, že v knihách Mojžíšových slovo „čarodějnice“ všude „travičku“ znamená, a že se dávní magové, kouzelníci s novějšími čarodějníky stotožňovati nesmějí.

Spis Weierův vzbudil mezi tehdejšími učenci velikou bouři. V málo letech vyšel ve třech vydáních v Basileji a v Amsterodámu a byl r. 1569 do francziny přeložen a později pojednáním o kouzelnicích a o vnitřním zařízení pekla doplněn. Již tento doplněk ukazuje, jak hluboko ještě spisovatel v zatemnělých náhledech své doby vězel. Nicméně shrnuli se naň bohoslovci s nesmírnou rozhořčeností. První uchopil se péra slavný Bodin, spisovatel „Republiky“, jeden z nejvýtečnějších současných učenců, aby to bezbožné dílo vyvrátil. Praví o Weierovi, že se „proti bohu

pozdvihl", že „nikdo, kdo jen dost málo o čest boží dbá, takové rouhání bez spravedlivého hněvu čísti nemůže". Obviňuje jej, že byl od Agrippy na čarodějníka vyučen, a vyhrožuje mu soudem inkvisičním. Území oněch knížat, kteří prý takového ďábelníka bez trestu pod vládou svou ztrpí, navštíví prý rozhněvaný bůh morem a hladem. Tak mluvily nejbystřejší hlavy šestnáctého století! Za Bodinem vyřítil se na Weiera celý dav protivníků. Inkvisitor Bartoloměj de Spina prohlásil, že prý čert k shromážděným čarodějnicím řekl: „Za krátko dosáhnete vítězství nad celým křesťanstvem, poněvadž dr. Weier a žáci jeho věci naší nad míru posloužili." Jiný zuřivec, Gorhausen, snažil se dokázati, že je Weier ďábel sám, který jen proto člověčí postavu na se vzal, aby proti inkvisitorům čarodějnic, svým úhlavním nepřátelům vydatněji bojovati mohl. Tridentský koncil vřadil spis Weierův mezi nejproklatější knihy.

Však s druhé strany dostalo se Weierovi také neohrožených nástupců, kteří však brzy půdu bohosloví opustili a důvody zdravého lidského rozumu na pověru dorážeti počali.

V Německu vystoupili: Profesor Heřman Wittekind, který pode jmenem Augustin Buchheimer proti čarodějství psal, jezovita Tanner, kněz Kornelius Loos, který do žaláře uvržen byl, aby spis svůj proti nauce o čarodějství odvolal. Velmi vydatně působil v tomto směru jezovita Bedřich Spee (nar. 1596), který sám co zpovědník mnoho čarodějnic k hranici doprovodil, až konečně seznal, že je „celá soustava čarodějství toliko hnusný předsudek". R. 1631 vydal knihu v tomto smyslu, která záhy valného rozšíření došla. Mimo jiné praví v ní: „Nemohu zatajiti, že nešťastná tor-

tura (mučení) naše dobré Německo neslýchaným množstvím čarodějnic naplnila, a bohem se dokládám, že jsem, ač se na to nedbá, od domnělých čarodějnic slyšel výmluvy tak uspokojivé, že jakkoli jsem zběhlý ve scholastických disputacích ani stopa pochybnosti o jejich nevinně ve mně zůstati nemohla.“ Když se ho kanovník Filip z Schönbornu ptal, proč již ve čtyřiceti létech úplně sešedivěl, odpověděl, že hořem nad odpravením tolika tisíců nevinných lidí. Později zapověděl Bedřich z Schönbornu, stav se kurfiřtem mohučským, stíhání čarodějnic ve své zemi. Do šlépějí Speeových vstoupil Kristian Thomasius, nar. v Lipsku r. 1655. Ještě r. 1698 hlasoval co referent pro odsouzení jedné čarodějnice. Námitky, které mu jeden ze soudců učinil, pohnuly jej k důkladnému bádání o tomto předmětu, jehož výsledky složil v několika spisech. Dokázal v nich, že je čarodějství holá smyšlénka a že obžalované z toho zločinu toliko muka skřipce k vyznání a na hranici vedou. Stejné náhledy rozšiřoval přítel jeho, pastor Baltazar Bekker v Nizozemsku. Po nich zazářilo slunce osvěty již mocně nad Německem a zahnalo onu nejšerednější chmuru středověku.

Ve Francii ujal se první nešťastných obětí pověry Montaigne. Osvícený tento spisovatel bojoval již zcela jinými zbraněmi než Weier, po němž nedlouho vystoupil. On již dal na odpočinek celou tu řadu svatých a nesvatých spisovatelů starověku, o něž se dosud všichni učenci opírali, a postavil na místo jich zdravý rozum lidský. On byl první zástupce novověkého ducha osvěty. Důvody jeho jsou čistě rozumové. Věděl on dobře, že bible a zákony starých národů čarodějství smrtí trestaly, že církevní spisovatelé

skutečnost toho zločinu hájili, že dlouho celý svět tuto víru choval, že učenci a soudcové zdánlivě nezvratnými důkazy ji podporovali; — ale na druhé straně byl proniknut přesvědčením, že může býti úsudek jednotlivců i celých národů i celých století mylný. Prohlásil za mnohem pravděpodobnější věc, že nás smysly klamou, nežli že babička komínem na koštěti vyjíždí, a spíše že uvěří ve lživost svědků nežli ve skutečnost zločinů, z jakých se čarodějnice viní. „Ostatně“ praví, klademe zajisté příliš velikou váhu na svá mínění, když na základě jich své bližní za živa pečeme.“ V duchu Montaignově psal Pětr Charron své dílo „Moudrost.“ Po nich vystoupila již celá řada osvícených mužů ve Francii, kteří rozžehli mocné světlo netoliko nad vlastí svou, nýbrž i nad ostatní Evropou. V tomto světle nemohla se černá soustava čarodějství udržeti. Jednotliví tmářové neostýchali se ovšem ještě později svých hlasů pozdvihovati, ale to soví houkání nepoděsilo již nikoho. Mezi ně náleží jistý abbé Fiard, který na počátku nynějšího století v obšírném díle dokazoval, že jsou filosofové a revolucionáři francouzští potomci starých kouzelníků, že jednali z ponuknutí ďáblova a že se úspěch jejich zakládá jedině na moci Satanově.

V Italii musel Cesare Beccaria, slavný brojitel proti mučení a trestu smrti r. 1764 ještě velmi opatrně o inkvisici mluviti. Ve svém spise „O zločinech a trestech“ pomíjí zločiny čarodějství, „které,“ jak praví, „Evropu lidskou krví zaplavily a ony hanebné hranice zřídily, na nichž živá těla lidská plameny strávena bývala.“

Ve Španělsku pokusil se r. 1529 mnich Castanaga o zamezení poprav pro zločin čaroděj-

ství. Po něm udusila všemohoucí inkvisice všeliký odpor.

V Anglii vydal již r. 1584, kdy pronásledování čarodějnic ještě vrchole své zuřivosti nedosáhlo, Reginald Scott spis „Odhalení čarodějství“, v němž se velmi duchaplně a vřele ubohých pronásledovaných ujal. Odhalil v pravdě celou nicotu a nelidskost procesů s čarodějnicemi, celou zpozdilost ohavné pověry. Dokázal, že soudcové zcela libovolně a nespravedlivě s oběťmi svými nakládají, že tyto nadlidskými mukami k vyznání dohánějí, že jsou spisy inkvisitorů plny patrných nesmyslů, směšných pověr atd. Zároveň hleděl protestantským Angličanům soustavu čarodějství co vynález papeženců zhnusiti. Avšak navzdor jeho duchaplné obraně vraždili se čarodějnice dále a počet odpravených dosáhl zvláště pod Jakubem I. výše neobyčejné.

Teprvé později roznítila filosofie Hobbesova nad Anglií nové světlo a rozptýlila hustý mrak pověry, jímž Puritáni tuto zemi obestřeli.

Později psal proti nauce o čarodějství ještě ranhojič Webster, který zároveň nadpřirozené úkazy starého a nového zákona přirozeným způsobem vysvětloval. Egyptské kouzelníky prohlásil za obyčejné kejklíře, ducha Samuelova, kterého čarodějnice endorská z hrobu vyvolala, za převlečeného pomocníka této, čarodějnice zákona Mojžíšova za travičky, posedlé nového zákona za šílené atd.

Ku konci 17. století utuchla v Anglii víra v čarodějství ve vzdělaných třídách nadobro. Buckle naznačuje obrat tento následovně: „Tento znamenitý obrat v náhledech vzdělaných tříd národa padá v dobu mezi restaurací a revolucí; to jest: r. 1660 věřila ještě většina vzdělanců v ča-

rodějství, roku 1688 nevěřil v ně ze vzdělaných už nikdo.“

Urban Grandier.

Aby čtenář jasně poznal, jak výborným prostředkem k ukojení divokých vášní čarodějství v rukou kněžstva bývalo, jak toto ani hrubého podvodu k provedení svých nekalých záměrů se neštítilo, jak bezohledně k tomu konci spravedlnost a lidskost nohama šlapalo, klademe tuto na konec pověstný soud pro čarodějství z doby, kdy veřejné mínění kejkle tmářů již prohlížeti počalo, ale před ohromnou mocí jejich ještě málomocně se sklánělo.

V první polovici sedmnáctého století žil ve francouzském městě Loudunu kněz Urban Grandier. Byl pro své výtečné vlastnosti obdařen tamější výnosnou farou u sv. Petra a nad to prebendou při kollegiátním kostele sv. Kříže. Takové vyznamenání cizince — Grandier přišel sem z Bordeauxu — vzbudilo mu závistníky mezi domácím duchovenstvem. Urban Grandier byl muž povahy hrdé a neústupné. Nehleděl se k nim připochlebiti, úlisným chováním zášti jejich usmířiti, nýbrž shlížel na ně s pohrdáním v plném vědomí své převahy. Tím učinil si z malých velké nepřátele.

Však více než svou hrdostí popudil kněžstvo svou svobodomyslností, jíž se před nikým netajil. Byl sice nábožný, ale rozhodný nepřítel všeho pobožnůstkářství; své lidské slabosti nepokrýval škraboškou svatouška, nýbrž znal se k nim veřejně, bez ostychu. Takového kněze nestrpěla

ovšem cháska pokrytců, kteří jen v kalnu pohodlně loviti mohli, nadlouho ve svém středu. Nejúhlavnějšími nepřátely jeho stali se loudunští karmelitáni. Ctihodní otcové tohoto řádu slynuli před vystoupením Grandierovým v celém okolí co nejlepší kazatelé; Grandier odvábil jim skvělou svou výmluvností větší část posluchačstva a hrozby jejich čertem a peklem hřměly nadále po prázných prostorách. Jaký div, že zahanbení kazatelé záštím k vetřelci zahořeli! Však byť by byli i hlas uražené samolibosti v sobě udusili, Urban Grandier dopustil se ještě mnohem horšího zločinu, kterýž mu nikdy odpustiti nemohli: vyzýval přímo lid, aby se od mnichů raději k svým farářům obrátil, kteří upřímněji potřebám jeho hověti budou. Ba, neohrožený kněz popouštěl své nelibosti k mnichům uzdu tou měrou, že ji i terčem řízného svého vtipu činil a konání jejich lidu se směšné stranky okazoval. Tím hodil karmelitánům rukavici pod nohy a oni ji zdvihli — k záhubě jeho.

K těmto nepřátelům z duchovenstva, mezi nimiž nejzuřivější byli kněz Mounier a kanovník Mignon, přidala jiná stranka Grandierovy osobnosti valnou posilu ze světského obyvatelstva Loudunu.

Urban Grandier byl velmi krásný muž, vysokého ztepilého vzrůstu a jeho ohnivé, duchaplné oči rozněcovaly v ňadrech žen a dívek nedovolené žádosti. Krásný kněz neobrňoval k tomu své srdce proti střelám Milkovým, nýbrž vydával se samochtě v milostná osidla. Jednal tak ze zásady. Byť proniknut přesvědčením, že člověk s kněžským talárem andělskou přirozenost neobléká, nýbrž slabým člověkem ostává, podrobeným týmže nezdolatelným zákonům přírody jako

ostatní. Byl přesvědčen o škodlivosti celibátu a mezi papíry jeho nalezeno bylo duchaplné pojednání: „Proti bezženství kněží.“ Připsáno bylo toto pojednání nejmenované přítelkyni a končilo se veršem:

Pronikneš-li jasným duchem tuto nauku moji,
Pak Tvé čisté svědomí se navždy upokojí.

Mělo se vůbec za to, že svědčilo toto připsání jedné milence Grandierově, která přede všemi srdce jeho opanovala a s kterou prý i v tajném manželství žil. Však domněnka tato ostala pouhou domněnkou. Grandier sám choval své milostné poměry v nejhlubším tajemství a ni nejhroznější muka nemohla jmeno jediné z vyvolených jeho srdce převésti přes mlčelivý ret.

Milostné pletky krásného kněze rozhojnily počet jeho nepřátel. Žárliví manželé, starostliví otcové, nešťastní sokové spikli se na záhubu jeho. Královský prokurator Trinquant obžaloval jej, že svedl dceru jeho; ale před soudem nemohl ničím své tvrzení dokázati. Stav se tím terčem úsměšků celého města, zahořel ku Grandierovi divokou nenávistí. K němu přidružil se advokát Menuau, který měl faráře v podezření, že sahá do manželských jeho práv. Třetí ve spolku tomto byl předseda berního úřadu Barot, jejž byl Grandier kdysi urazil.

Všichni tito, duchovní i světští, nepřátelé smluvili se o rozhodný krok proti Grandierovi. Přiměli dva ničemníky k tomu, aby zadali proti nenáviděnému knězi žalobu, že s ženami a dívkami nemravně obcuje, žádné víry nemá a nikdy z breviáře se nemodlívá.

Však mezi tím, co se vyšetřování proti obžalovanému vedlo, zavdal tomuto jeden ze spi-

klenců, bohatý šlechtic Duthibaut, příčinu k žalobě s jeho strany. Udeřil totiž Grandiera, jenž se právě v kněžském oděvu do kostela ubíral, na veřejné ulici několikrát holí do hlavy. Potupený kněz pospíšil ihned do Paříže a prosil samého krále, aby mu zjednal zadostiučinění, což tento přislíbil.

Tak srazily se před soudem obě nepřátelské strany. Po dlouhém kolisání sklonily se vážky spravedlnosti na stranu Grandierovu. Však nikoli zásluhou jeho duchovních soudců! Biskup poitierský, jeho duchovní představený, kázal jej uvrhnouti do smutného žaláře, před soudem duchovním ležela kupa svědectví jemu nepříznivých, nepřátelé byli již tak jisti svým konečným vítězstvím, že na faru jeho jednoho z příbuzných Barotových dosadili. Tu odvolal se kněz Urban k parlamentu pařížskému a tento nařídil, aby přešlo vyšetřování do rukou světských. Opatření toto spůsobilo ve při náhlý obrat. Před soudem světským vyšlo na jevo, že byli mnozí ze svědků proti Urbanovi podplaceni, že duchovní soudcové výpovědi některých v neprospěch obžalovaného zkroutili a zkomolili, ba že i některá svědectví od začátku do konce vymyslili.

Biskup poitierský pozdvihl sice ještě s kazatelny hlasu svého ve prospěch věci ztracené, vyzývaje všechny, kdož by o nějakých přestupcích Urbanových vědomost měli, aby je k soudu udati neopomenuli. Nadarmo! Nikdo nedostavil se k tomu vyzvání. Tak musel soud poitierský dne 25. května 1631 Urbana Grandiera prozatím z obžaloby propustiti.

Však brzy dosáhl Urban plnějšího zadostiučinění. Představený biskupa poitierského, osvícený arcibiskup bordeauxský, k němuž se byl osočený

kněz odvolal, vyšetřil znova sám celou záležitost a prohlásil dne 22. listopadu 1631 Urbana Grandiera za úplně nevinného a dosadil jej opět v dřívější úřad. Nadarmo mu nabízel jiné výnosnější místo, aby jej vzdálil z dosahu rozhořčených loudunských protivníků. Hrdý Grandier chtěl vítězství svého úplně užiti a piklům nepřátelským na úkor na opanovaném bojišti setrvati.

Aby své zahanbené odpůrce ještě více pozlobil, vrátil se z vězení svého do Loudunu v slavném průvodu, nesa v ruce palmovou ratolest. Při s Duthibautem provedl nyní horlivě k žádoucímu konci. Nadarmo radili mu přátelé, aby od ní upustil. Grandier nechtěl ani píď svého práva postoupiti. Duthibaut byl odsouzen, veřejně pokárán a musel značné peněžité pokuty a všechny soudní náklady zaplatiti.

Nepřátelé Urbanovi byli pokořeni, však nikoli zastrašeni. Vzpamatovali se brzy opět a jali se s dvojnásobnou horlivostí nové úklady strojiti nenáviděnému muži. Utrpenou porážkou vzrostla jejich nenávist; dříve by se byli spokojili vypuzením Grandiera z Loudunu, nyní mohla planoucí jejich zloba toliko krví jeho uhašena býti. Úplné zničení! potupná smrt! tať byla hesla, jaká si zvolili k novému boji proti němu. Zároveň poučili se z prvního procesu, že proti odpůrci, jakým je Grandier, obyčejnými cestami ničeho nepořídí, že ani těmi nevinnými fintami, jako jsou: falešné protokolly, podplacení svědkové a p. zločince z něho neučiní, nýbrž že musí sáhnouti k nějakému neobyčejnému prostředku. A tu věděli duchovní členové spiknutí rady. Byl tehdy v církevních i světských zákonech jeden zločin jakoby stvořený pro tento případ, zločin, k němuž nebylo ani třeba řádných důkazů a svědků, poněvadž se ne-

nalezal než toliko v pověrčivých neb zlomyslných hlavách soudů. Byl to zločin čarodějství. Odtud převzali výhradně kněží rozhořčení na hrdého a svobodomyslného Grandiera další kroky proti tomuto. Hlavní mezi nimi zásluhy dobyl si svrchu dotčený Mignon.

Mignon stal se zpovědníkem loudunských uršulinek na místě zemřelého patera Moussauta. Tomuto nepřály pomluvačné jeptišky ani v hrobě pokoje; šeptaly si, že duch jeho o půlnoci v chodbách klášterních se prochází. Z počátku chovalo se to strašidlo dosti spůsobně a zjevovalo se toliko nejbázlivějším jeptiškám; ale brzy počalo celý klášter hřmotnými známkami své přítomnosti ze sna bouřiti. O půlnoci bouchalo to dveřmi, klapalo okenicemi, šramotilo stoly a stolicemi, po chodbách šustily vzdušné kroky, při zavřených dveřích vnikal duch do ložnice strávnic, přehazoval jejich obuv a sukně a liboval si v jiných neslušných žertech. Na slabé nervy některých jeptišek působily ty noční přístrachy velmi mocně. K duševnímu rozčilení přidružily se u některých křeče a jiné chorobné úkazy, jaké se u starších nevdaných ženštin zhusta vyskytají.

Chytrý Mignon, jehož mstivý duch byl naplněn myšlenkami o zahubení Grandiera, založil na těchto úkazech pekelný plán. Nejprvé jal se tvrditi, že ony noční hlomozy nepocházejí od nebožtíka Moussauta, nýbrž od čertů, kteří po klášteře bouří a nyní i těla některých jeptišek posedly. Co důvěrník všech obyvatelek kláštera věděl bezpochyby lstivý páter předobře, že ony strašidelné věci netropil ani duch Moussautův, ani čerti, nýbrž několik mladších jeptišek, které v noci potichu vstávaly, okny řinčely, dveřmi skřípaly, nářadím šramotily a jinak v mladické

svévoli své bázlivější sestry strašily. Tyto nechtěly ovšem hned pravdu vyjeviti, poněvadž by je byla přísná důtka od starších jeptišek neminula, a později, když Mignon na tom nevinném základě svou pekelnou stavbu vyvedl, netroufaly si tak učiniti z oprávněné bázně před mstivým zpovědníkem a jeho přátely. Však jistá Marie Aubinova, tehdáž patnáctiletá strávnice v klášteře, která ve srozumění s živými strašidly těmto dvéře do ložnice svých družek vnitř otvírala, tvrdila ještě ve vysokém stáří, že byl tento rozpustilý žert počátek všech následujících neblahých událostí, jejichž obětí se stal Urban Grandier.

Jeptišky byly tedy dle tvrzení patera Mignona ďáblem posedlé. Ale čert nevchází do lidí z vlastního popudu, tvrdil zpovědník dále, nýbrž bývá tam vždycky od některého kouzelníka poslán. K tomu konci uzavírá kouzelník s ďáblem zvláštní smlouvu. A kdo jest ten zlosyn, ten bezbožník, který nevinné, zbožné jeptišky očaroval a panenská jejich těla rejdišti zlých duchů učinil? — Kdož jiný, rozhodl Mignon, než bohaprázný, zlomyslný, nemravný Urban Grandier!

Některé obmezenější jeptišky uvěřily skutečně, že jsou ďáblem posedlé, a vžily se chorou obrazností do této myšlenky tak, že při spatření kříže neb uslyšení svatých jmen v pravdě sebou zmítaly, jakoby pekelník jimi vládnoucí v největších úzkostech byl. Jiným okázal Mignon tu věc s takového hledistě, že milerády úlohu posedlých na sebe vzaly.

Konvent uršulinek loudunských byl nedávno založen a měl dotud velmi skrovné příjmy, ač do něho dcery vznešených rodin francouzských vstoupily, mimo jiné příbuzné kardinala Richelieu, který tehdy osudy Francie řídil, arcibiskupa bor-

deauxského a jiných vysoce postavených osob. Důchody jejich byly nicméně tak malé, že musely v najatém domě ostávati a vyučováním městských dcerek jakož i přijímáním strávnic obživu si zaopatřovati.

Mignon odhalil chudým jeptiškám lákavou vyhlídku. Odehrajou-li zdárně tu komedii posedlosti, nabude klášter jejich valné pověsti, z blízka a z daleka pohrnou se zbožní a zvědaví poutníci do Loudunu a se všech stran sypati se budou milodary do kapes ubohých, ďáblem trýzněných panen.

Ostatně vyplyne z toho nevinného podvodu i církvi nemalý prospěch. V Loudunu žije mnoho protestantů, duch nevěry a pochybnosti rozmáhá se již i mezi katolickým obyvatelstvem. Okáže-li se však moc katolického kněžstva při vymítání ďáblů, tož nelze pochybovati, že nevěřící Tomášové zahanbeni umlknou a snad i několik kacířů do lůna samospasitelné církve se navrátí.

Také strany Urbana Grandiera upokojil svědomí svých duchovních dcer. Bude prý tím jen míru města a duševnímu blahu osadníků posloužено, když se tento vilný a bezbožný kněz odstraní. Snad vzbudí v sobě také litost nad spáchanými nepravostmi a navrátí se upřímným pokáním k bohu; že podvod ten pod Grandierem také hranici zanítiti může, chytrý mnich prozatím jeptiškám nesdělil. A později, když již se svou posedlostí na veřejnost vystoupily, byla jim cesta k návratu navždy zamezena. Ač potom některé z nich svého šejdířství, jímž nevinného člověka na smrt ohavnou vydávaly, dosti litovaly, nemohly se více vymknouti z rukou svého svůdce, který je strašil trestem pro křivé obvinění a pomstou Urbanovou. Ostatně děsil je již soud veřejného

mínění, které by je bylo co podvodnice a komediantky nemilosrdně zatratilo, kdyby byly ucouvly s dráhy nastoupené.

Mignon zasvětil do svého plánu jen několik spolehlivějších jeptišek. Nejhorlivější a nejobratnější jeho spojenkyně byla sama priorka, sličná to mladá dívka, dcera markýza z Cose a net státního rady Loubardemonta. Ona hrála také mezi posedlými hlavní úlohu.

Když byl takto mysli jeptišek připravil, počal vybrané z nich v umění posedlosti vyučovati. Odbýval s nimi denně několikrát obřad vymítání ďábla, učil je, jaké odpovědi mají dávati, cvičil je v ďábelském se tváření a tělem trhání a lomcování. Když je poněkud do toho vpravil, připouštěl také některé obyvatele Loudunu za diváky ke svým vymítáním. Tak se roznesla brzy pověst o posedlých jeptiškách po celém městě a okolí.

Nyní uznal Mignon za vhodné, aby celé přátelstvo se svým plánem seznámil. I svolal všechny spiklence do jedné vsi, do domu prokuratora Trinquanta. Tam uradili se o společné jednání proti Grandierovi na novém základě.

Zpředu jednalo se o to, aby vymoženo bylo ke všemu, co následovati mělo, svolení biskupa poitierského. Úkol tento vzal na sebe jeden z jeho miláčků, farář Granger z Venieru, jejž spiklenci proto do středu svého přijali, poněvadž s Grandierem ve zjevném nepřátelství nežil a tudíž co osoba na oko nestranná výborně k účelům jejich se hodil. Biskup dal se snadno přemluviti, poněvadž byl na Grandiera rozezlen, že se v procesu námi svrchu dotčeném soudu jeho nepodrobil.

Z rozkazu biskupova odebral se páter Barre v slavné procesí z Chinonu do Loudunu, aby

svému spolubratru ve spasitelném díle vymítání ďáblů pomáhal. Lepšího pomocníka nemohlo se Mignonovi dostati. Byl Barre rovně zlomyslná, ješitná, mstivá povaha. Oba pracovali nyní svorně k vytčenému cíli. Plných čtrnácte dní cvičili spolu krásné posedlé, aby s nimi se ctí před širší obecenstvo předstoupiti mohli. Konečně zdálo se jim, že jsou jeptišky s dostatek připraveny — opona mohla se vyhrnouti.

Dne 11. října 1632 podal Granger baillimu*) Guillaumovi z Cerisey a loudunskému sudímu Chauvetovi zprávu o dvou ďáblem posedlých jeptiškách v klášteře uršulinek a vyzval je, aby tu věc vyšetřili.

Oba úřadníci odebrali se tudy do kláštera, kde je přijal Mignon, oděn v rochetku a štolu. Vypravoval jim hned, jak se věc má. Po čtrnácte dní byly prý jeptišky hroznými přístrachy sužovány a konečně posedli prý ďáblové těla priorky a dvou jeptišek. Za spolupůsobení patera Barre a několika karmelitánů vypudil prý ty zlé duchy na osm dní, ale minulé noci vrátili se do priorky a jedné sestry zase a obě jsou prý nyní úplně posedlé. Čert v priorce jmenuje prý se Astaroth, bratříček jeho v druhé jeptišce Jubilon. Tvrdil dále, že povstala první posedlost následkem ďábelské smlouvy, jejíž znamení byly tři černé trny. Znamení druhé smlouvy bylo prý několik růží.

Poněvadž jim zpovědník zároveň oznámil, že obě posedlé jeptišky právě spějí, chtěli již úřadníci odejíti. Však tu přiběhla jedna jeptiška s hora a zvolala, že se posedlé probudily a že jimi ďá-

*) Bailli jmenovali se za tehdejší doby ve Francii úřadníci, spravující politické a soudní záležitosti okresu.

blové divoce lomcují. Úřadníci odebrali se tudy s Mignonem do hořejší světnice, v níž priorka a sestra na postelích ležely. Kromě ostatních jeptišek byli ve světnici ještě přítomni kanovník Rousseau a ranhojič Manouri.

Priorka byla rozhlášená krasavice. Ale v této chvíli poskytovala přítomným odporný a děsný pohled: taby obličeje jejího byly hrozně zpotvořeny a tělo její zmítalo a svíjelo se spůsobem strašlivým. Opěněná ústa vydávala pronikavý ryk. Však Mignon vložil srdnatě dva prsty mezi její rty a po předepsaných zaklínacích slovech začal s ďáblem latinsky následující výslech:

Mignon: Z jaké příčiny vešel jsi do těla této panny?

Ďábel: Z nenávisti.

Mignon: Jaké jest znamení tvé smlouvy?

Ďabel: Květiny.

Mignon: Jaké?

Ďábel: Růže.

Mignon: Kdo je poslal?

Ďábel: Urban.

Mignon: Dolož příjmení.

Ďábel: Grandier. (Při té'o, jakož i při předcházející odpovědi zajíkala se jeptiška, jakoby ďábel nerad, jen z nejtužšího přinucení spojence svého vyzrazoval.)

Mignon: Udej stav jeho.

Ďabel: Kněz.

Mignon: Při kterém kostele?

Ďábel: Svatého Petra.

Mignon: Jaká osoba přinesla ty květiny?

Ďabel: Ďábelská!

Podotknouti sluší, že dle učení bohoslovců ďábel exorcistovi (vymítači), když tento zaklínacích formulí řádně užil, pravdu odpovídati musí.

Po skončeném výslechu vzpamatovala se priorka a požádala o nějaké občerstvení. Bailli a sudí vytýkali Mignonovi, proč se netázal také po příčině nenávisti; vymítač omluvil se tím, že mu všetečné otázky nejsou dovoleny.

Na to chtěl Mignon také čerta Jubilona v druhé jeptišce, rovně velmi sličné dívce, svou latinou mořiti; ale posedlá odmítala od sebe rukou všeliký výslech a volala: „Druhou! druhou!“ Bezpochyby obával se Jubilon, že by při zkoušce z latiny neobstál.

Ostatně byla i Astarothova pekelná latina velmi smutná; odříkávalať priorka své kratičké odpovědi jako malá žačka slova svého slabikáře, s přízvukem nelatinským. A přece shodovali se ode dávna všichni exorcisté v tom, že ďábel z posedlých v jakémkoli jazyku hovořiti může. Dále vyšlo na jevo, že jeptiška při všech dřívějších zaklínáních, jimiž se vymítači Mignon a Barre toliko před užším kruhem přátel blýskali, vždy jen tytéž latinské drobty od sebe dávala, což muselo mimovolně v každém rozumném člověku vzbuditi podezření, že se vůbec celá latina Astarothova z těch několika slůvek skládá.

Než buď jak buď, podvodníci vystoupili s drzým čelem na jeviště veřejnosti a obvinili ústy priorčinými nenáviděného odpůrce z nejstrašnějšího zločinu.

Veřejného mínění nebáli se mnoho, vědouce, že celá přemocná strana tmářů v boji proti svobodomyslnému knězi a lidem zdravého rozumu za nimi státi bude. Sedmnácté století bylo prahem velikého převratu. V bystřejších hlavách vřel již tehdy duševní kvas, z kteréhož se v příštím století vyhranily ony vznešené myšlenky, jimiž velduchové francouzští nesmrtelným leskem hlavu

Francie obklopili a do dalekých končin Evropy paprsky nové osvěty rozmetali. Nad Francií počínalo svitati. Však mocnosti temnoty, větříce ranní vzduch, vzchopily se právě v tu dobu k zimničné činnosti. První polovice sedmnáctého století byla ve Francii dobou nejtužšího pronásledování čarodějnic; navzdor odporu vzdělanějších tříd, které byla kniha Montaignova, vyšlá již r. 1588, pádnými svými důvody o nicotě domnělého čarodějství přesvědčila, hnojili katané pověry půdu Francie popelem upálených obětí.

Bailli a sudí loudunský byli rozumní, poctiví mužové. Oni prohlédli záhy ty hanebné pikle, zosnované na záhubu nevinného člověka a hleděli je zmařiti. Že Grandier navzdor tomu podlehl, nestalo se vinou jejich.

Příští den utvrdil úřadníky v jejich náhledu. Ač priorka dle tvrzení vymítačů šesti ďábly najednou posedlá byla a také dle toho se tvářila a svíjela, byla latina její chatrnější, než předešle. Na jednu otázku neuměla odpověděti a zakoktala posléze „finis“ (konec), jakoby chtěla říci, aby jí dal velebný exorcista již pokoj. K dalším otázkám tvrdošijně mlčela. Nadarmo postavili jí na hlavu kalich se svěcenou hostií, nadarmo zaklínali ji nejmocnějšími slovy: ona sebou toliko trhala při svatých jmenech jakoby v strašných bolestech. Když jí Barre přikázal, aby tělo své do rukou božích odevzdala, odpověděla: že nemá k němu více moci, že je ďáblovo. Konečně se utišila, rozhlédla se jasným okem po světnici a pravila s úsměvem k Barreovi, že ji ďábel opustil. Nyní se ústa její pojednou rozvázala. Vypravovala přítomným, jak byla očarována. Jednou v deset hodin večer, když v posteli ležela, chopilo prý se něco její ruky, otevřelo tuto a

vloživši do ní tři černé trny, opět ji zavřelo. Ani ona, ani ostatní jeptišky neviděly prý nikoho, ale ty tři trny ostaly v její ruce, všechny sestry spatřily prý je tam na vlastní oči. Když se jí někdo z přítomných otázal, zda-li ví, co se s ní před chvilkou dálo, odpověděla, že neví ničeho. Barre ujišťoval úřadníky, že dal Grandier znamení ďábelské smlouvy, totiž kytici růží a trny od svých lidí přes zeď do klášterní zahrady přehoditi a odtud prý začali ďáblové jeptišky sužovati.

Uprostřed těchto hrozných zpráv zašramotilo něco za stěnou a náhle vyskočila z krbu černá kočka a vydrápala se na vysoká nebesa jedné postele. Mnozí z přítomných ucouvli zděšeni ke dveřím; domnívali se, že je to sám ďábel ve zvířecí podobě. Dva srdnatější strhli kočku s nebes a posadili ji na postel priorčinu. Na to přistoupil Barre a jal se pekelného hosta zaklínati; ale kočka nevšímala si hrubě toho, co se kolem ní dálo, nýbrž seděla tu tak klidně a spokojeně, jakoby to bylo oblíbené její místečko. Konečně vyšlo na jevo, že je to obyčejná domácí kočka. Za to vylili si páteři zlost na uvadlých bílých růžích, znamení to, jak udávali, Grandierovy smlouvy s ďablem, uvrhnuvše je do ohně.

Barre pozval úřadníky na druhý den se slibem, že čert srozumitelněji mluviti bude. Ale když se v určitou hodinu dostavili, požádal je, aby v protějším domě posečkali, že prý se jeptišky právě na sv. přijímání připravují. Za hodinu vrátil se k nim se zprávou, že již sám z jeptišek ďábla vypudil. Bailli pokáral jej ostrými slovy za to, že úřadní osoby takořka aprilem vyvedl a k tomu proti výslovnému nařízení jeho jednal. Byl totiž bailli předešlého dne nařídil, aby se nadále posedlé jeptišky toliko za přítom-

nosti úřadníků zaklínaly. Barre odsekl, že všechny jeho kroky toliko k rozmnožení slávy boží směřují a doložil, že prý se v osmi dnech stanou svědky veliké události, která vinu Grandierovu světle dokáže.

Však uplynul plný měsíc a předpovídaná veliká událost se nestala. Bezpochyby potřeboval čert tolik času, aby se na svou úlohu náležitě připravil. Teprvé dne 22. listopadu začali opět ďáblové ubohými pannami lomcovati.

Urban Grandier byl již dne 12. října baillimu odevzdal spis, v němž se ohražoval proti hanebným piklům svých protivníků. Nazval v něm pátera Mignona přímo podvodníkem, který tu průhlednou přástvu na záhubu jeho utkal. Žádal tudy bailliho, aby ony dvě jeptišky oddělili, v soukromých domech ubytovati a kdyby se skutečně známky posedlosti na nich objevily, jiným poctivým a nestranným exorcistům je svěřiti kázal. Bailli mu odpověděl, že Barre z rozkazu biskupova jednal. Na to odebral se Grandier do Poitiersu, ale biskup nepředpustil jej ani k sobě a odkázal jej na královské úřadníky, aby těmto stížnosti své přednesl. Grandier podal tudy baillimu novou žalobu pro veřejné pohanění, které se mu stalo, a žádal jej za ochranu.

Jak jsme již svrchu podotkli, byl bailli muž bystrozraký a rozšafný. On ujal se rázně pronásledovaného. Nejprvé zakázal exorcistům, aby se posedlých vyptávali o věci, které by se cti Grandierovy neb čímkoli dotýkaly, a vůbec všem obyvatelům Loudunu, aby Grandierovi slovem neb skutkem ubližovali. Pak nařídil, aby byly priorka a světská sestra každá zvlášť v soukromých domech ubytovány a přísné dohlídce podrobeny. Nikdo nemá míti k nim přístupu vyjma exorcisty

a ti smějí toliko v přítomnosti rozšafných a nestranných osob úřad svůj konati.

Ale poctivý tento úřadník setkal se s tuhým odporem moci, která se odedávna za sproštěnu všech lidských zákonů a řádů považovala. Podporováni biskupem poitierským a stranou kněžskou, zprotivili se Mignon a Barre rozkazům jeho, pravíce, že jim v těch věcech toliko duchovní představený rozkazovati smí. Barre vykázal se spolu rozkazem od biskupa poitierského mu daným, aby ve vymítání ďáblů pokračoval. Rovně nechtěly se jeptišky ustanovením bailliho podrobiti. Priorka prohlásila, že neuznává nad sebou jiného soudu než biskupského, že bez svolení svého duchovního představeného nikdy z kláštera vystěhovati se nesmí. Protest tento podporovali mnozí vysoce postavení mužové, kteří v klášteře své příbuzné měli, a vyhrožovali baillimu žalobou. Tento musel nové jednání stran oprávněnosti svých opatření zavésti a prozatím na pilné dohlídce k výkonům exorcistů přestávati.

Že je dar jazyků v posedlých jeptiškách přeskrovný, jevilo se den ode dne patrněji. Latina jejich se nelepšila. K vyzvání Barreově: „Klaň se bohu, stvořiteli svému!“ odpověděla priorka latinsky: „Klaním se tobě!“ a když se jí otázal, komu se klaní, odvětila nesprávně: „Ježíš Kristus!“ Jeden ze světských přísedících zvolal: „Ten ďábel nemá mnoho mluvnice v hlavě!“ Však Barre nedal se tím mýliti a opakoval rychle svou otázku v proměně takové, aby se k ní první pád hodil: „Kdo jest, jemuž se klaníš?“ „Ježíši Kriste!“ zněla odpověď a vymítač svěsil hlavu. Ještě bídnější latinou odpovídala druhá posedlá; za to volala ustavičně „Grandier! Grandier!“ a vedla řeči tak necudné, že nikdo o ďáblu chlipnosti

v jejím krásném těle pochybovati nemohl. Bailli prohodil, že by snad ďábel lépe v řečtině než v latině odpovídal, aby jej tedy vymítač k odpovědím v oné řeči přinutil. Ale nadarmo zaklínal Barre ďábla, aby řecky promluvil; ani slůvko nevyšlo ze rtů posedlé jeptišky, a když na ni vymítač úsilovněji naléhal, probrala se najednou ze své posedlosti.

Jindy žádal Škot Stracan, ředitel školy loudunské, aby čert slovo „voda“ po škotsku řekl. Priorka pomohla si z nouze odpovědí: „Přílišná všetečnost!“ Když Stracan nicméně na žádosti své trval, zvolala jeptiška latinsky místo: „Deus non vult“ (Bůh nechce) „Deus non volo! (Bůh nechci). Když vymítače na to upozornili, že rituál znalost cizích jazyků za hlavní známku posedlosti prohlašuje, odpověděl, že tomu v pravdě tak jest a že též ďábel v jeptišce sídlící velmi dobře škotsky umí, ale že jen tentokrát škotsky mluviti nechce. Za to že dovede mnohem nesnadnějších věcí: vypočte prý ihned do jednoho všechny tajné hříchy pana bailliho. Úřadník nedal se tímto nemotorným obratem od věci odvésti a žádal, aby čert slovo „voda“ alespoň v hebrejštině řekl: tento jazyk že je ze všech nejstarší, že si jej tedy čert za svůj dlouhý život úplně osvojiti mohl. Ale ani k této maličkosti se čert neuvolil. Jeptiška mlčela hodnou chvíli a pronesla na konec tichým, chvějícím se hlasem několik slov; všichni blíže stojící tvrdili, že zněla francouzsky: „Ach, odvolávám!“ Však jeden karmelitán, který ve vzdáleném koutě stál, ujišťoval, že řekla hebrejsky: „Rozlila jsem vodu.“

K otázkám úřadníků odpovídali tito čerti vůbec liknavě a chybně anebo mlčeli; za to odříkávali své odpovědi jako na kolovrátku, když se

jich vymítači z vlastní vůle dotazovali. Však úřadníci neustávali se ptáti a dokázali tak brzo, že jsou ďáblové jeptišek netoliko v jazycích, nýbrž i jinak velmi nevědomí. Jednou ztěžoval si ďábel v priorce na to, že je v kapli jistý protestant. Bailli vyzval exorcistu, aby se čerta zeptal, kolik je protestantů ve shromáždění? Odpověď byla: dva! Ale když přítomné protestanty sečtli, shledáno jich devět. Jindy žádali úřadníci, aby ďábel udal, kde v tu chvíli Grandier meškal? Odpověď čertova osvědčila se nepravdivou. K otázce, za kterého biskupa byl Grandier vysvěcen, odpověděl ďábel zcela upřímně: „Nevím!“

Zákon předpisoval, aby také mínění lékařů o posedlých zapsáno bylo. Než lékaři prohlásili, že povahu nemoci nikterak určiti nemohou, pokud jim nebude dovoleno, aby se ve dne v noci u posedlých zdržovali, jim sami pokrmy a nápoje podávali a nikoho kromě úřadníků a několika jeptišek k nim nepřipouštěli. Z příčin snadno pochopitelných odmítli kněží a jeptišky rozumnou tuto žádost, a bailli nevystačoval více svou mocí, aby zákonu průchod zjednal.

Na konec byl i samým úřadníkům přístup k posedlým zamezen. Tyto prohlásily totiž, že nechtějí býti více v přítomnosti bailliho a ostatních úřadníků zaklínány. Bailli svolal ihned shromáždění všech obyvatelů Loudunu, v němž bylo uzavřeno, aby se úřadníci k biskupovi poitierskému a k vrchnímu prokurátorovi odvolali s prosbou o zmaření oněch hanebných piklů proti Grandierovi. Vrchní prokurator odpověděl, že je věc tato ryze duchovní a že tudíž parlament (sněm) o ní rozhodovati nemůže. Biskup nedal žádné odpovědi a jmenoval pouze několik kněží — Gran-

dierovi nepřejících — aby při dalších zaklínáních přítomni byli.

Nyní nemusely se tudy posedlé, k nimž během času ještě několik jeptišek přibylo, „všetečných“ otázek obávati a mohly své odpovědi k otázkám vymítačů pěkně po řadě odříkávati. Tito pak mohli se bez ostychu jeptišek o Grandierovi vyptávati a s uspokojením z úst posedlých nejstrašnější žaloby na něho přijímati.

Mezi tím byla se pověst o posedlých jeptiškách po celé Francii roznesla. Sama královna poslala do Loudunu svého almužníka Marescota, aby tu věc řádně vyšetřil. Světští úřadníci se obávali, že Mignon a Barre almužníka na svou stranu přitáhnou. I usnesli se na tom, že se navzdor protestům jeptišek a zákazu biskupovu k novému zaklínání dostaví. Ale pochodili velmi zle. Hned u branky klášterní oznámila jim jedna jeptiška, že nebudou vpuštěni, poněvadž prý po městě roznesli, že je celá posedlost holá smyšlenka a podvod. Na to vyšel jim Barre v kněžském oděvu v průvodu almužníka vstříc a pravil, že jim sice vstup do kláštera nezamezí, ale že bude jednati docela po své vůli; zná prý povinnosti vymítače a nedá prý si od nikoho předpisovati, jaké otázky má posedlým dávati. Tato drzá řeč popudila úřadníky nejvýše; strhla se prudká hádka, která se skončila tím, že úřadníci odešli volajíce: aby se Barre neopovážil ve svých zaklínáních něčí cti se dotýkati. Barre rozkřikl se za nimi, že jim nepřísluší rozkazy mu dávati, a bouchl dveřmi. Úřadníci byli tedy prostě z kláštera vyhozeni. Již zdálo se, že Grandier z osidla nepřátelského více nevyvázne.

Však po druhé vyprostil jej mocný příznivec, arcibiskup bordeauxský. Tento vyslal do Loudunu

svého lékaře, aby posedlé prohlídl. Mignon a Barre poznali ihned, odkud vítr věje, a učinili svá opatření. Dali se ihned do vymítání a vyhnali šmahem všechny čerty — arcibiskupskému lékaři právě před nosem. Když tento do kláštera vešel, uvítali jej potěšitelnou zprávou, že podivným spůsobem všichni ďáblové před chvilkou rázem z jeptišek vyšli.

Grandier obával se právem, že po odchodu lékaře arcibiskupova podvodníci své kejkle dále provozovati budou. Obrátil se tudíž na arcibiskupa s prosbou, aby celou věc znova přísně a nestranně vyšetřiti dal. Moudrý prelát, v němž ovšem již ku podivu náhlé uzdravení posedlých jeptišek podezření vzbuditi muselo, vyhověl té žádosti a vydal dne 27. prosince 1633 nařízení, jehož podstatné kusy byly následující:

Posedlé jeptišky buďtež ubytovány v soukromém domě, který arcibiskup vzhledem k nemajetnosti kláštera z vlastních peněz najme. Za společnici budiž jim pouze jedna spolehlivá, ďábelství prostá jeptiška ponechána. Tři zkušení katoličtí lékaři mají je ošetřovati a pilně zkoumati, nevznikla-li snad domnělá posedlost z choré obraznosti, husté krve a porušených šťav anebo netají-li se za ní zlomyslnost a podvod. V druhém případě má se zavésti přísné vyšetřování, aby strůjcové těch hanebných piklů řádně potrestáni byli. Kdyby se však na jeptiškách skutečně známky nadpřirozeného vlivu objevily, zejmena: kdyby slova, jež sobě vymítači do ucha pošeptali, nahlas opakovaly, kdyby oznamovaly věci, které se na vzdálených místech přihazují, aniž vzniklo podezření, že byl oznámený čin napřed umluven; kdyby rozprávku skládající se nejméně z 8—10 delších slov v cizích jazycích vedly neb konečně kdyby

na rohožku položeny a na rukou i na nohou spoutány byvše, bez cizího přičinění volně do vzduchu se povznésti a tam po delší dobu vznášeti se mohly; — pak teprvé smí se k vymítání přikročiti. Ve výkonu tomto mají se na dále dva od arcibiskupa ustanovení kněží s Barrem střídati; ale vždy smí jeden toliko v přítomnosti druhého příslušné obřady konati. Za svědky k těmto zaklínáním budou vždy bailli a sudí pozváni. Kromě vytčených osob nesmí nikdo s posedlými obcovati; zvláště pak zapovídá se všem duchovním pod trestem klatby, aby s nimi rozprávěli, jich se dotýkali neb vůbec do této věci se míchali.

Div divoucí! Moudrý tento rozkaz vyhojil posedlé jeptišky na dobro. Čerti jakoby se byli rázem do pekla propadli — ani vidu ani slechu o nich v kláštěře loudunském. Snad zvětřili v arcibiskupském rozkazu kousek zdravého rozumu, a toho se čerti, jak známo, bojí jako samého pána boha. Barre sebral své vymítací náčiní a vrátil se s hlavou sklopenou na venkovskou faru. Peníze, které arcibiskup velikomyslně na zvláštní byt pro posedlé panny věnoval, ostaly pěkně v sáčku jeho a jeptišky v kláštěře. Celé obyvatelstvo v Loudunu bylo na klášternice rozhořčeno. Místo slíbených milodarů sypaly se úštěpky a výčitky na hlavy jejich. Hubené příjmy jejich scvrkly se ještě více. Rodiče nechtěli více své dcery k sprostým komediantkám a křivým žalobnicím na stravu dávati a do školy posílati.

Nejhůře vedlo se Mignonovi. Jeptišky viniły jej co původce svého neštěstí, výčitky přátel a posměch odpůrců provázely jej při každém kroku.

Znova utrpěli protivníci Grandierovi citelnou porážku. Ale ani po té nevzdali se naděje; jizlivá jejich zášť nabyla tím nové potravy. Pátral

pilně po nových prostředcích k pomstě a štěstí bylo jim příznivo.

Brzy získali mocného spojence. Státní rada Loubardemont, strýc krásné priorky loudunských uršulinek, přijel za jistou vládní záležitostí do Loudunu. Ihned obklopili jej nepřátelé Grandierovi a jali se v něm rozdmychovati nenávist proti muži, který se stal příčinou špatné pověsti jeho neteře. Vylíčili mu průběh celé věci tak, že nikoli nejapného podvodníka Mignona, nýbrž kněze Urbana za jediného původce nynějšího trudného postavení jeptišek pokládati musel. Loubardemont zahořel proti osočenému prudkou nenávistí a přísáhl, že na zpupném knězi zostuzení své neteře pomstí. Však zprvu musela vůle arcibiskupa bordeauxského, Grandierova příznivce, mocnější vůlí zlomena býti a k tomu konci vyhlídl si všemohoucího tehdáž ministra, kardinála Richelieua. Aby jej proti Grandierovi popudil, použil osobní jeho nedůtklivosti. Vyšlat krátce před tím perná satyra pod názvem: „Krásná ševcová neb ševcová loudunská," v níž se uváděl Richelieu co směšný galán, který své vyvolené rozličné nepěkné kousky ze svého života vypravuje. Kardinál nemohl se nikterak spisovatele té satyry dopátrati. Okolnosti té použil Loubardemont k provedení svého záměru. Dalť kardinála křivě zpraviti, že písatelem nadřečeného hanopisu není nikdo jiný než Urban Grandier, který prý si také prostřednictvím jisté Hamonové s královnou matkou, Richelieuovou odpůrkyní dopisuje. Tato seznámila prý jej s oněmi kousky ze života kardinálova, které pak v satyře na pranýř postavil.

Když byl kardinál takto proti Grandierovi popuzen, vtiskl mu Loubardemont nejvhodnější zbraň na domnělého hanopisce do ruky. Podal

mu lživou a překroucenou zprávu o posedlých jeptiškách loudunských, a tvrdil s nestoudným čelem, že je Urban veliký čarodějník, který se toliko pomocí svého pekelného umění z rukou spravedlnosti vymknul.

Kardinál Richelieu uměl se mstíti. Ihned opatřen byl Loubardemont plnou mocí, aby proti Grandierovi a spoluvinníkům jeho pro čarodějství, spolek s ďáblem a jiné zločiny proces zavedl. Udělena mu plná a neobmezená moc, aby s osobou obžalovaného nakládal, jak za dobré uzná, a žádných odporů, protestů a odvolání s jakékoli strany nedbal. Zároveň vyzývali se všichni úřadové, aby Loubardemonta, kdyby toho potřeba byla, brannou mocí podporovali.

S jásotem uvítali nepřátelé Grandierovi nového spojence, když se s tímto plnomocenstvím do Loudunu vrátil. Byliť tam zatím pro blahodárnou jeho činnost výborně půdu připravili. Staří čerti vrátili se do jeptišek a vzali s sebou hejno nových. V krásném těle priorky ubytovalo se jich sedm najednou; hle tu pekelná jich jmena v abecedním pořádku: Aman, Asmodi, Balaam, Behemot, Gresil, Isaakarum a Leviathan. Vedlé ní bylo v klášteře šest posedlých, šest od ďábla všelijak sužovaných a tři očarované jeptišky. Ba i mimo klášter rozežralo se ďábelství; byloť v městě šest posedlých dívek, dvě očarované a dvě od ďábla trápené. Nápadné bylo, že měly za zpovědníka vesměs Mignona. A ještě nápadnější, že se mimo Loudun dvě posedlé právě v Chinonu vyskytly, kde byl farářem Barre.

Ihned po svém návratu do Loudunu nařídil Loubardemont, aby byl Grandier nazejtří (dne 6. prosince 1633) časně z rána zatčen. Úřadník, jemuž byl rozkaz tento dán, nenáležel do počtu

nepřátel Urbanových. I zpravil jej potajmu o hrozícím nebezpečí. Grandier poděkoval mu za dobrou vůli, ale prohlásil se, že neuprchne, že důvěřuje ve svou nevinu a v milosrdenství boží.

Urban byl zatčen, právě když se k ranním službám božím do kostela ubíral. Nepřátelé jeho dostavili se k tomu v plném počtu jako k nějaké slavnosti. Ubohý kněz byl na milost a nemilost vydán v ruce jejich. Ďábelská rozkoš svítila z očí těch velebných a nevelebných pánů, vidoucích tak dlouho a tak úsilovně pronásledovanou oběť ve svých spárech. Světští členové ohavného spiknutí proti Grandierovi ustoupili nyní do pozadí a přenechali dílo pomsty s plnou důvěrou zručnějším rukoum svých kněžských přátel. Tito okázali své katanské vlohy ve světle nejkrásnějším. Však neostali sami ve spasitelném díle: celé hejno tmářů chtělo spolupůsobiti při divokém reji kolem spoutané oběti, jejíž nejhroznější zločin byl ten, že byla svobodomyslnější a upřímnější než oni. Chtěli se tu zároveň okázati v nadplňku moci své a poděsiti svou strašnou pomstou všechny, kdož se před nimi v tupé oddanosti neplazili. Zvláště mniši pospíchali sem z blízka i z daleka, aby pomáhali hanobiti, týrati a katanovati toho, jenž se opovážil odhalovati před lidem kejkle jejich. Kutny všech barev a odstínů vlály vesele k Loudunu. Každý chtěl přiložiti polínko na hranici Grandierovu, každý chtěl záští své nasytiti pohledem na bolestné jeho umírání. Smrt obžalovaného byla již napřed ujednána a celý proces byl pouze ukrutná hra kočky s myší. Soudcové nenamáhali se ani, aby alespoň před lidem libovolné své počínání přistřeli rouškou zákonnitosti: bez ostychu šlapali do prachu všechen zákon a řád,

lidský i božský. Veřejně upláceli svědky proti Grandierovi a jiné zastrašovali hrozbami. Výpovědí ve prospěch jeho svědčících nezapisovali. Královský prokurátor Richard vloudil se o půlnoci do jednoho domu, aby dvě ženy ku křivému svědectví proti obžalovanému svedl. Vlastní jeho zeť, advokát Fournier, který při komisi úřad královského prokurátora zastávati musel, byl onou podlostí tak rozhořčen, že se ihned místa svého vzdal. Loubardemont nepřijímal žádných stížností a odvolání a zakázal soudním sluhům pod přísným trestem, aby takové spisy nadále přijímali. Poněvadž jim bratr Grandierův, muž to všeobecně vážený a rada soudu loudunského, svými spisy a kroky na obranu nešťastného bratra veliké nesnáze působil, obvinili jej ústy jedné posedlé jeptišky z kouzelnictví a uvrhli do žaláře, z něhož teprvé po smrti Urbanově vyšel. Lékaři, kteří posedlost se stanoviska své vědy posouditi měli, vybráni byli vesměs z lidí stranických, nepoctivých a nevědomých. Jaký div, že jednohlasně pozorované na jeptiškách úkazy za nadpřirozené a všechnu lékařskou vědu přesahující prohlásili! K dodávání léků pro jeptišky ustanovil Loubardemont lékárníka Adama, kteréhož v prvním procesu Grandierově parlament pro křivé nařčení k církevnímu pokání odsoudil. Nyní mstil se mu Adam tím, že dodával jeptiškám prostředky rozčilující, které vrozené jejich vlohy hereckě vydatně podporovaly. Také biskup poitierský dopouštěl se všelikého bezpráví. Zrušil samovolně nařízení svého duchovního představeného, arcibiskupa bordeauxského, a zakázal jakékoli odvolání k tomuto. V celé diecesi dal s kazatelen zločiny Grandierovy v nejsprostších výrazech vyhlásiti s doložením, aby každý, kdo o nich ně-

jakou vědomost má, za svědka k soudu se přihlásiti neobmeškal.

Grandier vězněn byl zprvu čtyry měsíce v zámku angerském. Modlitby a duchovní rozjímání byly tu jediným jeho zaměstnáním. Kanovník Bacher, jemuž se tam ze všech svých skutečných hříchů vyzpovídal, podal o něm nejlepší svědectví.

V bytě obžalovaného zabaveno bylo několik básní a svrchu dotčený spis proti celibátu. Při té příležitosti zabavili všechny listiny, jichž Grandier k obhájení svému použíti mohl.

Teprvé dne 2. února 1634 zavedli Loubardemont a zástupce biskupa, Demourant, výslech s obžalovaným. Po sedm dní byl vyslýchán a neodporoval si ani jednou ve svých odpovědích. Jediné, k čemu se přiznal, bylo, že sepsal zabavené ono pojednání o bezženství kněží. Na to odcestoval Loubardemont do Paříže a vrátil se po dvou měsících s novým usnešením státní rady, jímž se všeliké odvolávání zapovídalo a všem parlamentům a soudům přísně se zakazovalo, aby jakýmkoli spůsobem do procesu Grandierova zasahovaly.

Když byl takto Loubardemont svou libovůli proti všemu obmezení pojistil, dal Grandiera do Loudunu převésti a do domu Mignonova zavříti. Zde špehovala lstivá žena soudního sluhy Bontema každý jeho krok a donášela všechno, co vyslídila, za tepla posedlým jeptiškám, které tím vědomosti svých ďáblů značně obohacovaly. Tak oznámila Bontemova dne 25. dubna priorce, že se Urban při krájení chleba lehce do prstu řízl. Priorka vytasila se krátce na to v kostele s lístkem papíru, na němž bylo několik krůpějí krve. Tvrdila, že je to znamení nové smlouvy, jíž Grandier

moc ďábla Asmodiho opět v ní obživil. Ihned vrazil státní rada Loubardemont do vězení obžalovaného, ale nenalezl na něm ani nejmenší stopy krve. Však za to pomstili se mu ihned jiným spůsobem. Čert v priorce rozpomněl se, že tělo Grandierovo na pěti místech tak znamenal, že je tam úplně nezranitelný. Druhého dne byl Grandier obvyklým surovým spůsobem ohledán. Úkol ten svěřil Loubardemont ranhojiči Manourimu, který byl Mignonův synovec a švakr jedné z posedlých jeptišek. Ten vysvlékl ubohého do naha, zavázal mu oči a ostříhal jej po celém těle. Na to ohledával jej zvláštním hloubátkem na jednom konci špičatým, na druhém zakulaceným. Na místech, kde byl Grandier dle výpovědi priorky neranitelný, užíval tupého konce; na jiných obracel nepozorovaně hloubátko v ruce a bodal Grandiera ostrou špičkou až do kosti. Ohavné toto mučení trvalo drahnou dobu, než se pan Loubardemont bolestných výkřiků své oběti nasytil.

Hlavními svědky proti Grandierovi byli ďáblové v posedlých jeptiškách. Vymítači prohlásili totiž, že otec lži, byl-li řádně zaklínán, pravdu vyjeviti musí. Všechny výroky posedlých jeptišek, které těmto sami do úst kladli, hromadili tudíž co nezvratné důvody proti obžalovanému. Tak byli zároveň žalobníky, svědky i soudci a k tomu žalobníky lživými, svědky křivými a soudci nespravedlivými.

Posedlé rozděleny byly na čtyry skupení a každá skupina měla své zvláštní vymítače. Barre nebyl sice do počtu těchto přijat, ale místo jeho vyplnil důstojně jeden františkán, páter Laktanc, který se drzostí a nestydatostí svou za vzor pravého exorcisty pasoval. Blíženec jeho byl kapucín Tranquillus. Vedle těchto ozdobili ještě ka-

pucíni Lukáš, Protasius a Eliáš a karmelitáni Saint-Thomas a Saint-Maturin nestoudná čela vavříny dobytých nad ďáblem vítězství. Ve čtyrech kostelích najednou konaly se výslechy ďáblů před očima četně shromážděného obecenstva. Dům boží snížen byl na boudu sprostých kejklířů.

Ačkoli se všichni tito páteři a četní jejich pomocníci poctivě snažili, aby posedlým úkol jejich usnadňovali, dopouštěly se tyto den co den rozmanitých poklesků, které „dobré věci“ v očích obecenstva nemálo škodily.

Páter Laktanc, maje na paměti časté rozpaky, jaké Barreovi zlomyslný ďábel svou latinou spůsoboval, rozkázal tomuto, aby vždy jen francouzsky odpovídal. Odůvodnil svůj rozkaz tím, že prý se čert smlouvou Grandierovi zavázal, že latinsky odpovídati nebude; ostatně jsou prý někteří čerti nad míru hloupí a nevědomí. Však jednou se zapomněl a otázal se priorky latinsky: jak často (quoties) se jí ďábel v podobě kočky, psa, jelena a kozla okázal? Priorka odpověděla: „Den jsem si nepamatovala.“ Domnívalať se bezpochyby, že je v latině „quoties“ (jak často) a „quo die“ (kterého dne) jedno.

Když se jednoho čerta v priorce ptali, kam Grandier své čarodějnické knihy uschoval, udal byt jedné dámy, kterou pověst za milenku krásného kněze vyhlašovala. Ihned byl udaný byt prohledán, však po knihách nebylo tam ani památky. Vymítač zaklínal ďábla znova, aby pravdu vyjevil. Čert se omluvil, že prý tam knihy v pravdě byly, ale že je před chvilkou neť oné dámy odnesla. Posláno k neteři, ale poslové našli ji v kapli se modlící a při ní pouze modlicí knížku.

Jednoho dne čert tvrdošijně mlčel. Když jej nazejtří vymítač pro to peskoval, omlouval se tím,

že prý musel včera v Paříži duši jistého člena parlamentu do pekla dopraviti. Učiněna poptávka v Paříži a tu vyšlo na jevo, že tam toho dne žádný člen parlamentu nezemřel a žádný člen toho jmena, jaké čert udal, nežije aniž kdy žil.

Jindy, když priorku kolem vězení Urbanova vedli, zastavila se tato, tvrdíc, že se s místa hnouti nemůže, poněvadž čarodějník své ruce z okna vystrkuje. Než okázalo se, že jsou okna vězení tak úzká, že Grandier ruku ani prostrčiti nemohl.

Na sliby velikých divů byli čerti štědří, ale splnění se obecenstvo z pravidla nedočkalo. Jednou prohlásil čert v priorce, že zejtra toho, kdo by skutečnost posedlosti jeptišek popíral, až do stropu kostela vymrští. Na druhý den zvolal abbé Guillet hlasitě v kostele, že nevěří vůbec v posedlost a že se mu celé to ďábelství jeptišek nad míru směšným jeví. Vyzval zároveň chvástavého čerta, aby na něm svou hrozbu splnil. Čert jej sice nechal pěkně na pokoji, ale pan Loubardemont chtěl jej co kacíře zatknouti a byl by nepochybně své nábožné předsevzetí provedl, kdyby mu nebyl bezbožný abbé do Italie ujel.

Ve květnu slíbil jeden z čertů v priorce ubytovaných, že ji dvě stopy od země pozdvihne. Však nadarmo napomínal jej páter Laktanc, aby slib svůj splnil. Jednou zdálo se, že se přece k slíbenému kousku chystá. Jeden z diváků nadzvihl trochu priorčinu sukni a tu bylo viděti, jak se jednou nohou úsilovně o podlahu opírá. Však na tom pokusu ďábel přestal.

Čert Beherit, chtěje bezpochyby tyto hříchy svých spolubydlitelů napraviti, slíbil, že Loubardementovi čepičku s hlavy zdvihne a po celý žalm Miserere volně ve vzduchu držeti bude. V určený

večer shromáždilo se četné obecenstvo v kostele a očekávalo netrpělivě nevídanou věc. Než nadarmo zaklínal páter Laktanc Beherita, aby slibu svému dostál. Čepička ostala na hlavě pana Loubardemonta jako přibita. Čert nebyl tím tentokráte vinen, ale několik mladíků, kteří zpozorovavše, že stolice Loubardemontova právě pod jedním otvorem v kostelním klenutí, jímž se obyčejně svítilna spouštěla, se nalézá, nepozorovaně na půdu vylezli a pomocníka čertova, když se tam s udicí na dlouhé žíni dostavil, zapudili.

Aby pochybnosti, takovými nezdary v lidu vzbuzené, rázem byly zaplašeny, uspořádal páter Laktanc dne 20. května velkolepé vymítání ďáblů. Tři ďáblové najednou měli z panenského těla priorky vyjíti a při svém odchodu k zahanbení všech nevěřících Tomášů po ráně v levém boku posedlé a po otvoru v její košili, kazajce a šatu zanechati. Místa, kde se ty známky objeviti měly, byla již napřed určitě vytčena a délka ran i otvorů na vlas vyměřena. Slíbené divadlo přivábilo do kostela nesmírné množství diváků. Nejprvé prohledali znalci — před očima shromážděných — tělo a oděv priorky, zda-li se na onom žádná rána, v tomto žádný otvor neb ukrytý ostrý nástroj nenalézá. Po dvě hodiny sužoval vymítač ďábly — byli to Aman, Asmodi a Gresil — otázkami ve francštině a latině a přinutil je konečně k odchodu z těla posedlé. Tato svinula se v klubko a trhala i škubala sebou spůsobem oko i cit urážejícím, až z ní pekelná cháska vyletěla. Pak si z hluboka oddechla a vyskočila se země, jakoby byla procitla ze strašného snu, než za chvilku poklesla opět, skřížila ruce na prsou a vyňala náhle ruku z pod levého ňádra — s prsty zkrvácenými. Když ji na to prohledali, nalezeny

v kazajce a šatu jejím dva, v košili tři otvory ztloušťí prstu a pod levým ňádrem tři nepatrné řezy. Rány tyto byly tak lehké, že ani kůží nepronikaly, největší mezi nimi pouze zdélí ječného zrna.

Přítomný škotský šlechtic Marek Duncan, profesor filosofie a slavný lékař, vytkl hned v kostele exorcistům, že priorce ruce na zádech nespoutali, jak byli obecenstvu přislíbili. Později vydal v Saumuru spis: „Proti posedlosti uršulinek loudunských," v němž — ovšem se stanoviska své doby — pochybnosti své o tom předmětu snesl. Zajímavé jsou jeho námitky proti ďábelskému původu oněch ran na těle priorky a děr v oděvu jejím. Ďábel, vycházeje odněkud, nezanechává prý řezané otvory, nýbrž propáleniny; kdyby ale výminkou přirozený svůj oheň nevydal, protrhl by si prostě otvor a neužil by k tomu peroříčku ani nůžek, jimiž ony známky na těle a v oděvu posedlé patrně byly učiněny. Dále byly otvory v šatech a v košili mnohem větší než rány, tak že prý se spíše zdá, že čerti z venčí do těla a nikoli z něho na venek pronikli. Nad to prý bije do očí, že nemusel čert vyniknuvší z těla dírkou tak nepatrnou ty veliké otvory do šatů dělati a že by byl ve své úzkosti spíše pohodlnější cestou pod košilí a sukní unikl.

Týž Duncan zahanbil podvodníky jiným způsobem. Tito tvrdili, že šest nejsilnějších mužů s to není, aby posedlou udrželi. Duncan dokázal to sám. Sevřel pravou ruku priorčinu tak pevně, že tou stranou těla ani pohnouti nemohla. Vymítač poručil jí, aby se obrátila. Ona odpověděla: „Nemohu, vždyť mne drží za ruku!" — „Pusťte ji," zvolal páter, „jakž může se ďábelské lomcování jeviti, když jí údy svíráte!" — Duncan vzkřikl: „Má-li v sobě ďábla, musí býti silnější

než já.“ — „Třeba jste byl výtečný filosof,“ odvětil Laktanc, „jest závěrka vaše přece nesprávná; neboť čert je mimo tělo lidské mnohem silnější vás, ale vejde-li do těla lidského, jsou výbuchy jeho zloby silami toho těla obmezeny.“ Duncan byl priorku tak pevně stiskl, že známky toho několik dní na rameně nesla. Ostatně musel smělý Škot pro svůj svrchu uvedený spis mnohá pronásledování snášeti a jedině ochrana vznešeného příznivce, maršálka de Brezé, uchovala jej pomsty mocného Loubardemonta.

Však ne pouze v Duncanovi, nýbrž v celém obecenstvu vzbudilo svrchu vypsané představení s Amanem, Asmodim a Gresilem vážné pochybnosti. Protestantské i katolické obyvatelstvo Loudunu vinilo pátery hlasitě z podvodu. Páter Laktanc použil na obhájení cti své a svých kolegů samého ďábla. Zeptalť se následujícího dne Balaama, jednoho z čertů v priorce zbylých, proč jeho páni bratří v tu chvíli z posedlé vylítli, když obecenstvo tvář a ruce její viděti nemohlo, čímž v nevěřících pochybnosti vzbuzeny byly. „Proto,“ odpověděl Balaam, „aby většina přítomných ve své nevěře a zatvrzelosti setrvala.“ Na základě ďábelského toho výroku nemuseli se více exorcisté ničeho strachovati: povedlo-li se jim něco, byl to očitý zázrak boží; nepovedlo-li se, zavinili to diváci svou nevěrou a zatvrzelostí.

Ze zdařených divů byly největší ty, že ďábel z úst priorčiných jednou husí brk a podruhé hedbávný knoflík vychrlil.

Posedlé jeptišky byly sice v soukromých domech ubytovány, ale členové spiknutí a vymítači měli k nim volný přístup. Ba někteří exorcisté podnikali se svými posedlými krasavicemi výlety na venkov, aby je tam na zdravém vduchu

úspěšněji léčiti mohli. Všechny protesty Grandierovy proti takovým zlořádům byly marny.

Jeden letní den určen byl k tomu, aby posedlé obžalovanému vůči postaveny byly. Biskup poitierský přijel schválně k tomuto povznášejícímu divadlu do Loudunu.

Již dříve jednou žádal Grandier, aby jej zároveň s několika jinými stejně oděnými kněžími posedlým pannám, které ho osobně neznaly, představili a tyto vyzvali, aby jim ukázaly mezi představenými onoho, který je očaroval. Odvolával se na podobný případ z historie církevních otců. Na církevním sněmu v Tyru obžalovala jistá žena křivě svatého Athanasia, že jí násilí učinil. Přítel jeho, kněz Timotheus, dokázal nevinnost svatého následujícím způsobem. Když nadřečená žena v plném shromáždění žalobu svou opakovala, povstal se svého sedadla a obořil se na ni: „Jak, ty se opovažuješ mne viniti, že jsem ti násilí učinil?“ „Ano,“ odpověděla žena, „tys lupič mé nevinnosti a dobrého jmena.“ Svaté shromáždění propuklo v hlasitý smích a tím bylo vyšetřování skončeno. Žádosti Grandierově, aby se podobně očistiti mohl, nebylo vyhověno.

Nyní poprvé měl tváří v tvář své posedlé žalobnice spatřiti. Starožitný chrám svatého kříže stal se jevištěm toho odporného výstupu. Nejprvé předložili soudcové Urbanovi rozličné předměty pravíce, že jsou to znamení ďábelských smluv, jimiž prý své čerty do jeptišek posílal. Jeden z těchto předmětů spadl teprvé v kostele se stropu do prostřed shromáždění. Jiným zabránil prý Beheritovi, aby slíbený kousek s čepičkou páně Loubardemontovou provedl. Urban odpovídal klidně a důstojně, že těch předmětů k ničemu nepoužil a nikdy před tím neviděl. Kdyby pravda

bylo, že se s ďáblem smouva uzavírati může, on že to neumí.

Po té vyřítilo se ze sakristie jedenáct posedlých provázeno tlupou kapucínů, františkánů a karmelitánů. Jakmile dívky Grandiera spatřily, obklopily jej radostně se tváříce, pitvorně k němu se lísajíce a mistrem a pánem svým jej nazývajíce. Laktanc vyzval přítomné, aby s kajícnou myslí přihlíželi zázrakům, které bůh na oslavu své církve skrze ďábly konati bude a aby se za spásu ubohých jeptišek modlili. Na to oslovil Grandiera: „Ty's dotud svěcený kněz a farář. Povinnost tvá káže, abys k rozmnožení slávy boží z posedlých ďábly vypudil a tím trýzeň jejich ukončil. Nuže, pokus se o to, ač dá-li k tomu velebný biskup své svolení a přeruší-li na tak dlouho klatbu, která na tobě spočívá.“

Biskup sedící tu na vyvýšeném sedadle jako římský imperator v očekávání velkolepé štvanice, přikývl hlavou. Grandier přijal štolu a obřadní knihu, poklekl před biskupem na kolena a vyprosil si jeho požehnání.

Nejprvé přiblížil se k sestře Kateřině. Ale když ji počal zaklínati, daly se ostatní do takového vřesku, že musel umlknouti. Stejně zmařen byl pokus jeho u ostatních. Když chtěl priorku řecky zaklínati, odsekla se smíchem: „Aj jak jsi chytrý! Vždyť víš, že bylo mezi mnou a tebou hned z počátku umluveno, abychom nikdy řecky neodpovídali!“ Konečně po dlouhém domlouvání uvolila se posedlá, že mu bude v jaké koli řeči odpovídati. Ale když se počal tázati, přehlušily jej opět všechny posedlé divokým vřeskem, hřmotily kolem něho, svíjely a zmítaly se po zemi, dělaly kotrmelce, dorážely na Grandiera jako furie, klnouce mu jakožto původci svého trápení a hro-

zíce mu, že jej na kusy roztrhají. Byl to výjev, při němž se žádný z přítomných pocitu hrůzy a ošklivosti ubrániti nemehl.

Jediný Grandier stál pevně a klidně uprostřed pekelné té vřavy. Bez bázně, s ostrou výčitkou tkvělo temné, pronikavé jeho oko na tvářích rozsápaných jeptišek. Žádal snažně biskupa a soudce, aby k rozmnožení slávy boží a k oslavení církve ďáblům přikázali, aby jej ihned uškrtili a tak svou moc k němu dokázali, však aby se ho při tom jeptišky dotknouti nesměly. Žádosti té nebylo vyhověno, poněvadž prý se ďábel faráři bezpochyby smlouvou zavázal, že tak neučiní.

Vymítači utišili na chvíli posedlé a spálili všechna svrchu dotčená znamení ďábelské smlouvy Grandierovy.

Po té rozzuřil se znovu pekelný rej posedlých. Všechny sápaly se na obžalovaného, aby své nehty do něho zaryly. Urban pravil k nim klidně: „Nejsem ani váš mistr ani váš sluha; ale proč mne chcete uškrtiti, kdežto mne svým mistrem nazýváte?“ Tím podráždil posedlé ještě více. Stěží zdrželi je vymítači, aby se na bezbranného kněze nevrhly a nehty i pěstmi vztek svůj na něm neschladily. Nemohouce jinak, házely mu lítice své trepky na hlavu. „Hle, toť jsou ďáblové, kteří si své podkovy utrhávají!“ zvolal Grandier posměšně. Tím skončil se památný tento výstup.

Ale když zuřivost jeptišek, bezpochyby též rozčilujícími prostředky uměle zaněcovaná, poněkud ochábla, dostavily sě u mnohých výčitky svědomí. V priorce probudily se tak mocně, že by byla málem samovraždou svou posedlost ukončila. Vyběhlat v košili, s hlavou nepokrytou, s provazem kolem hrdla a se svíčkou v ruce na dvůr klášterní

a stála tam plné dvě hodiny v nejprudším lijáku. Když se na to dvéře hovorny, kde vymítač jednu posedlou vyslýchal, otevřely, vběhla do ní, padla mu k nohoum a zvolala: že se chce káti za bezpráví, jaké na nevinném Grandierovi spáchala. Pak vyběhla do zahrady, uvázala tam provaz na větev jednoho stromu a byla by se jistě oběsila, kdyby jí v tom ostatní jeptišky v čas nebyly zabránily.

Také sestra Klara dohnána byla výčitkami svědomí k smělému činu. Když ji jednou vymítač do kostela přivedl, dala se do usedavého pláče a vyznala veřejně: „Všechno, co jsem v posledních čtrnácti dnech mluvila, je lež a křivé nařčení; všechno, co jsem udala, předepsali mi pater Laktanc, Mignon a karmelitáni. Bude-li mi ochrana přislíbena, vynesu ještě více na jevo.“ Ihned odvlekli ji vymítači z kostela a týrali ji doma tak dlouho, až vyznání své odvolala. Ale když ji o několik dní později opět do kostela přivedli a své kejkle znova s ní prováděti chtěli, potvrdila své dřívější vyznání. Po příkladu jejím učinila také sestra Anežka stejné vyznání a prosila s pláčem všechny přítomné, aby ji z moci exorcistů vyprostili. Kněží nutili ji k přijímání. Ona namítala, že není dostatečně připravena. Tu vnutil jí vymítač mocí hostii, volaje: „Právě jen ďábel vzbuzuje v tobě tento odpor!“ Ubohé dívky poznavše, že jim odnikud pomoc nekyne, naříkaly si hlasitě: „Víme předobře co nás očekává, že nás budou pro toto vyznání nelidsky týrati; ale buď co buď, nebudeme a nesmíme mlčeti.“ — „Ďábel mluví z nich,“ volali jednohlasně vymítači a odstranili je z kostela.

Také jedna posedlá z města, jmenem Mogreteva, přiznala se veřejně v kostele, že Gran-

diera křivě obvinila. Prosila boha skroušeně za odpuštění takové nepravosti a pokleknouc před Loubardemontem a biskupem na kolena, zapřísahala je hlasem úpěnlivým, aby vyznání toto za pravdu přijali a její svědomí smrtí nevinného člověka neobtěžovali. Loubardemont odpověděl jí hlasitým smíchem a biskup ujišťoval přítomné, že je to nová finta satanova, aby srdce nevěřících ještě více zatvrdil. Tak mluvili velební tito pánové týmž jazykem, kterým každé slovo posedlých proti Grandierovi za jistou pravdu a za nezvratný důkaz prohlašovali.

Takové libovolné a stranické počínání přesvědčilo konečně i většinu obyvatelstva loudunského, že je posedlost jeptišek holá šalba a soudní řízení proti Grandierovi nemotorná kukle, v níž se ukrývá nejjizlivější osobní zášť. Hlasité reptání proti podvodným mnichům a nespravedlivým soudcům ozývalo se městem. Nevole obyvatelstva vzrůstala tím, že posedlé jeptišky ponenáhlu také jiné obyvatele a obyvatelky města z největších hanebností viniti počaly. Jitření toto nabylo rozměrů tak povážlivých, že královský komisař dne 2. července 1634 na všech rozích prohlášku nalepiti dal, v níž se všem obyvatelům Loudunu bez rozdílu stavů a důstojenství přísně zapovídalo jeptišky neb jiné posedlé osoby, vymítače neb pomocníky jejich podezřívati neb jakkoli zlehčovati a urážeti — a to pod pokutou 10.000 livrů, dle okolností i větší, a pod jinými tresty.

Tím udušen byl na nějaký čas všeliký odpor. Avšak bezohlednost a zlomyslnost vymítačů, kteří nejváženější obyvatele Loudunu ústy jeptišek hanobili a baillimu i sudímu za to, že se Grandiera tak vřele ujali, nejhanebnější úklady strojili, do-

hnala občanstvo k poslednímu zoufalému kroku. Dne 8. srpna 1634 shromáždilo se na radnici a sepsalo memorandum k samému králi, v němž proti bezprávnému jednání exorcistů protestovalo. Dokazovalo, že byly činěny otázky jedině za tím účelem, aby se nejváženější rodiny v městě potupily. Na pouhou výpověď jedné posedlé vnikl Loubardemont do obydlí počestné paní a dal tam všechno prohledati, aby nalezl jakési kouzelnické knihy. Jiné dámy dal v kostele vyvolati a pak doma při zavřených dveřích do naha vysvléci, aby na nich nalezl ďábelská znamení. Dále protestovalo proti tvrzení vymítačů, že ďábel, byv řádně zaklínán, pravdu vyjeviti musí, odvolávajíce se na písmo svaté, na církevní otce a na sorbonnu, která náhled ten zatratila.

Brzy na to prohlášen byl v Loudunu královský dekret, jímž se ono usnešení občanstva zrušovalo a jakožto vzpoura proti úřadům královským přísně káralo. Zároveň zapovídalo se v něm baillimu a konšelům, aby na dále jakékoli shromáždění občanů za účelem věci, které v obor soudní komise náležejí, dovolili. Tím bylo občanstvo úplně libovůli exorcistů vydáno.

K vynešení ortelu nad Grandierem připravovali se pokrytečtí soudcové rozličnými náboženskými obřady: dali v úmyslu tom mše sloužiti, uspořádali procesí a j., aby lid uvěřil, že jednají výhradně v prospěch náboženství. Konečně vynešen byl ortel v klášteře karmelitánském, v slavném sezení, — jeden z nejhroznějších ortelů, které kdy ruka lidská podepsala.

Zněl slovo od slova takto: „Poněvadž Urban Grandier ze zločinu kouzelnictví a z mnohých jiných zločinů s dostatek usvědčen jest, má s hlavou nepokrytou, s provazem kolem hrdla, v ruce

hořící svíci nesa, u dvojích dveří chrámových církevní pokání činiti, boha, krále a vrchnost na kolenou za odpuštění prositi, po té na hranici vsazen, ke kůlu přivázán a se všemi dotud nezničenými znameními ďábelského spolku a kouzelnými znaky, jakož i s rukopisem pojednání proti bezženství kněží od něho sepsaným za živa upálen a popel jeho do větru rozmetán býti. Z jmění jeho, kteréž se má zabaviti, budiž měděná deska zakoupena a s tímto nálezem na ní vyrytým v kostele uršulinek na vyvýšeném místě na věčnou památku zavěšena. *Nad to má řečený Grandier, před vykonáním tohoto nálezu, řádnému a mimořádnému mučení podroben býti,* aby udal jmena svých spoluvinníků.“

Jak mile byl tento nelidský ortel podepsán, přistoupil Loubardemont k jeho vykonání. Bylo to dne 18. srpna 1634.

Z rána toho dne objevil se ve vězení nešťastné oběti jeden ranhojič v průvodu Manouriho, onoho bídníka, který byl při hledání ďábelských znamení podvodným hloubátkem tělo Grandierovo tak nemilosrdně rozbodal. Když Grandier svého dřívějšího mučitele spatřil, zvolal: „Přicházíš, kate, abys mne docela usmrtil? Zdaž jsi se nenamučil do syta mého ubohého těla? Nuže, roz? trhej si mne na kusy!“ Ale tentokráte přivolali soudcové k vykonání hanebné operace jiného ranhojiče, jakoby se byli v posledním okamžiku za svou strannickou vášnivost zastyděli.

Ranhojič musel vězně znovu na celém těle ostříhati. Když jeden ze soudců žádal, aby mu také obočí ostříhal a nehty utrhal, odpověděl ranhojič s nevolí, že ho k tomu žádná moc na světě nepřinutí. Urbana prosil pohnutým hlasem za odpuštění. „Věřím milerád,“ odpověděl tento, „že

jste jediný, který se mnou ještě útrpnost má.“ „Vy nevidíte celé obecenstvo,“ pošeptal mu ranhojič do ucha.

Ohledavše a probodavše ještě jednou nahé tělo své oběti, oblekli ji mučitelé do staré špinavé haleny a odvezli v zavřeném voze do soudního domu. Tam byla již četná a vybraná společnost shromážděna, aby spatřila hrdého, krásného muže v nejhlubším jeho ponížení. Hrdost jeho byla zlomena, krása uvadla v temném žaláři. Klečel tu s rukama spoutanýma, v rozedrané haleně, líce maje vpadlé, oči vyhaslé. A před ním pestřil se sbor vznešených dám s paní Loubardemontovou v čele a pohlížel s hrůzou a ošklivostí na zdrceného čaroděje. Soudcové byli jim postoupili svá sedadla a šeptali si v pozadí jizlivé poznámky do ucha. Pater Laktanc a františkáni exorcisovali vzduch, zemi i klečícího Grandiera.

Na to odkopl mu sekretář klobouk s hlavy a zvolal: „Obrať se, bídníče a pokoř se před umučeným.“ Grandier poklonil se před křížem s hlubokou uctivostí a šeptal vroucí modlitbu. Sekretář přečetl mu ortel chvějícím se hlasem. Odsouzenec vyslechl jej klidně a promluvil na to k soudcům hlasem pevným: „Dokládám se bohem otcem, synem i duchem svatým, a blahoslavenou pannou, že jsem nikdy čarodějníkem nebyl, nikdy svatých míst a věcí nezneuctíval a ničeho o čarodějství nevím kromě toho, čemu učí písmo svaté, kteréž jsem vždycky hlásal. Nikdy neměl jsem víry jiné, než jediné víry naší svaté matky, katolické, apoštolské, římské církve. Sříkám se ďábla a všeho, co k němu hledí, vyznávám spasitele svého a modlím se k němu, aby krev jeho též pro mne na zmar prolita nebyla, abych pro nesmírné zásluhy jeho odpuštění svých hříchů do-

sáhl. Vás, mílostiví pánové, snažně prosím o zmírnění přisouzeného mně trestu, aby má duše v zoufalství nepoklesla.“ Dvě hodiny na to žádal jej Loubardemont v tajné rozmluvě, aby udal některé spoluvinníky; jen pod tou výminkou slíbil mu zmírnění trestu. Grandier odpověděl mu hrdě: „Nemám žádných spoluvinníků, poněvadž jsem sám nevinen.“

Hned po té rozmluvě přikročeno k mučení. Spůsob, jakým bylo vykonáno, přesahá ukrutností svou všechno, co kdy zvířecí surovost a ďábelská vybroušenost v tomto oboru vykonala. Nohy Grandierovy položeny byly mezi dvě silné desky a tyto provazy přepevně utaženy. Na to vráželi kladivem železné klíny mezi nohy a prkna a sice čtyry při řádném, osm při mimořádném mučení. Soudcové a mniši nebyli s katem nikterak spokojeni. Loubardemont obořil se naň, že přihotovil klíny příliš slabé; žádal mermomocí na něm, aby zaopatřil silnější, a neupokojil se dříve, pokud kat přísahou nestvrdil, že jsou to největší jeho klíny. Přítomným františkánům a kapucínům, kteří nejprvé nad klíny, kladivem a deskami své vymítačské kejkle provodili, aby prý ďábel účinek těchto mučidel oslabiti nemohl, zdálo se snad, že si kat při mučení příliš šetrně počíná; neboť prohlásili, že čert nesvěcenci snadno vzdorovati může, a vydravše katovi kladivo z ruky, jali se sami ze všech sil klíny zatloukati. Strašná bolest zbavila Grandiera několikrát smyslů. Zdvojené rány probudily jej pokaždé opět. Velební katané zaráželi klíny hloub a hloub a ustali teprvé, když byly obě nohy úplně rozdrceny a morek z hnátů vypryšťoval. A tito lidé — však co dím? tito netvorové udusili v svých kutnách poslední jiskru lidskosti — osobovali si bezbožným jazykem jmeno

služebníků božích, neostýchali se tvrditi, že páchají takové neslýchané ukrutenství ve jménu boha milosrdenství a lásky! Grandiera vinili ze zneužívání svatých věcí. A sami tropili kejkle se vším, co svato v křesťanstvu, a rouhali se slitovníku způsobem nejohavnějším. Grandiera vinili ze spolku ďábelského. A sami byli vtělení ďáblové, dokázali, že dovedou netoliko své bližní mukami pekelnými spasitelně děsiti, ale i muka taková za živa vlastnoručně jim připravovati.

Urban snášel hrozné ony bolesti s trpělivostí a stálostí podivuhodnou. Nenařkal si, nelál svým mučitelům. Modlil se hlasitě a vroucnout té modlitby dojala jednoho z úřadníků tak mocně, že ji po něm napsal. Musel však Loubardemontovi přislíbiti, že ji nikomu neokáže.

Když na Grandiera naléhali, aby se přiznal, odpověděl: „Nejsem čarodějník ani bezbožník.“ Své ostatní poklesky vyznal upřímně; ale žádná bolest, žádná hrozba nevydobyla z něho jmena ženštin, s nimiž byl obcoval.

Zmučeného položili v poradní síni na slámu a nechali jej tam čtyry hodiny ležeti. Časem přicházel k němu Loubardemont a přemlouval jej, aby nějakou listinu podepsal — však nadarmo. Z ostatních nevšímal si ho nikdo.

Po čtvrté hodině odpoledne položili jej holomci na nosítka a odnesli dolů ke dveřím soudního domu. Grandier ujišťoval provázejícího jej úřadníka: že všechno vyjevil, nic více že netíží jeho svědomí. Úřadník zeptal se ho pohnutě: „Chcete, aby se za vás modlitby činily?“ „Tím prokážete mi velikou milost,“ odpověděl Grandier, „prosím vás za to.“

Dali mu do ruky svíčku — on ji políbil. Když jej nesli městem, pozdravoval lidi v ulicích na-

kupené a prosil je, aby mu v modlitbách svých místečka popřáli. Když průvod chrámu svatého Petra došel, poručil Loubardemont, aby odsouzeného s nosítek sňali: kleče měl zde podruhé ortel svůj vyslechnouti. Ale rozdrcené nohy nemohly ubohému více sloužiti; upadl na břicho. Ostal tak ležeti, čekaje trpělivě a bez reptání, až jej pozdvihli.

Tu přistoupil k němu přítel jeho, pater Grillau, a objav jej se slzami, pravil: „Rozpomeň se, že Ježíš Kristus mukami a smrtí kříže k bohu, otci svému, povýšen byl. Pečuj, šlechetný muži, jen o svou duši. Přináším ti požehnání tvé staré matky. Ona modlí se se mnou k bohu, aby ti prokázal milosrdenství a do ráje svého tě přijal.“ „Buď matce mé synem,“ odpověděl Grandier, „na hořké této cestě potěšuje mne přesvědčení, že umírám nevinně; důvěřuju v boha, že mi bude milostiv.“

Mniši pobídli holomky, aby tu rozmluvu přerušili. Nechtěli, aby obecenstvo duševní stav obžalovaného poznalo. Nepopřáli ubohému ani zpovědníka. Byl žádal o pátera Grillaua a jednoho augustiniána. Žádost tato byla zamítnuta: chtěli mu vnutiti za zpovědníky dva z oněch mnichů, kteří na něm v mučírně tak kanibalsky zášť svou chladili: kapucíny Tranquilla a Claudia. Však on se nechtěl svým katanům zpovídati.

Šíré prostranství kolem hranice poseto bylo diváky. Z daleka pospíšili do Loudunu, aby viděli smrt strašného čaroděje. Stěží klestil si průvod vlnami lidu cestu. Množství holubů poletovalo kolem hranice. Nadarmo snažili se soudní sluhové svými halapartnami, luza křikem je zaplašiti. Mnichům přišla více vhod veliká moucha,

která ustavičně kolem hlavy Grandierovy bzučela. Vysvětlovali lidu, že se v hebrejštině ďábel nazývá bohem much. Ona moucha je prý čert, který Grandiera do pekla odnese.

Když průvod před hranicí stanul, přiblížil se k odsouzenci farář troismoutierský, jeden z nepřátel jeho, a prosil ho za odpuštění. Grandier odpověděl vlídně: „Odpouštím všem svým nepřátelům z celého srdce, doufaje, že i bůh mi odpustí.“ Také onen úřadník, který byl modlitbu jeho v mučírně opsal, přistoupil k němu a chtěl ho za odpuštění prositi. „Vy jste mi neukřivdil; konal jste pouze svou povinnost,“ pravil k němu Grandier. Poctivý tento úřadník slíbil též odsouzenci, že mu popřeje čas, aby mohl k lidu promluviti a že jej dá před zapálením hranice uškrtit. Však mstiví a surovi mniši, kteří obět svou až do posledního vzdechu s divokou sběsilostí pronásledovali, překazili obojí.

Nejprvé byl Grandier železným kruhem ke kůlu upevněn. Na to jali se mniši vymítati ďábla ze vzduchu a z dříví hranice. K otázce jejich, che-li nyní konečně vyznati, odpověděl: „Vyznal jsem již všecko; doufám, že budu ještě dnes u svého boha.“ Sekretář přečetl mu ještě po čtvrté ortel a napomenul jej znova, aby vyznání učinil. „Co jsem vyznal na trápení, je ryzá pravda!“ zvolal odsouzenec.

Když chtěl promluviti k lidu, nastříkali mu mniši tolik svěcené vody do obličeje, že ani slova ze sebe vypraviti nemohl. Když chtěl znova počíti, přiskočil k němu jeden mnich a líbal jej tak prudce v ústa, že je otevříti nemohl. „To bylo jidášské políbení!“ zaúpěl Grandier. Mniši obklopili jej a dali mu k ústům železný kříž. „Polib, polib umučeného!“ volali před lidem, a zatím

rozráželi mu znamením spásy obličej a rty, že mluviti nemohl.

Vzdal se konečně. Poprosil toliko diváky, aby se zaň pomodlili „Zdrávas královno a Zdrávas Maria“. Ještě jednou tázali se ho vymítači: „Chceš se káti a vyznati?“ — „Vyznal jsem všecko,“ odvětil Grandier, a důvěřuju v boha a jeho milosrdenství.“

Na pokynutí úřadníkovo chtěli nyní holomci odsouzence uškrtiti. Ale mniši byli do určeného k tomu provazu potajmu tolik uzlů nadělali, že nebyl k potřebě. Jiný provaz nebyl po ruce. Františkáni, karmelitáni, dominikáni volali jedněmi ústy: „Oheň, oheň!“

„Tak se tedy plní, co mi bylo přislíbeno!?“ zvolal Grandier třikráte. Sám uchopil se provazu a chtěl si kličku kolem hrdla položiti. Tu zatřepal mu pater Laktanc hořícím věchtem před očima a vzkřikl: „Nechceš se ještě ďábla odříci? Jen ještě okamžik života ti vyměřen!“ „Neznám ďábla; bože, buď mně milostiv!“ zvolal Grandier. Zběsilý mnich zapálil sám, bez rozkazu úřadníkova, hranici pod nešťastnou obětí. „Ach, otče Laktanci,“ pravil k němu Grandier jemným hlasem, „kde ostává láska? Jest bůh na nebesích, který mne i tebe souditi bude. Zvu té před jeho soudnou stolici ode dneška za měsíc!“ Znova nastříkali mu mniši svěcené vody do obličeje. Diváci byli milosrdnější; se všech stran volali na holomky: „Uškrťte jej!“ Však již bylo pozdě; pro plameny nemohli se holomci více k němu dostati. „Bože, v tebe doufám; smiluj se nade mnou, bože!“ byla poslední slova Urbana Grandiera. Shořel za živa.

Dílo mstivosti kněžské bylo dokonáno. Však nikoli! Muselit podlou, blbou lží památku jeho

ještě více zohyzditi. Několik dní po jeho smrti nalepili na všechny rohy otisky smlouvy Grandierovy s ďáblem, kterou prý kdesi našli. Zněla takto:

„Já nížepsaný uznávám tebe, můj pane a mistře Lucifere, za svého boha, jemuž sloužiti chci až do smrti. Sříkám se každého jiného boha a Ježíše Krista, všech svatých, římské, apoštolské církve, a všech jejích svátostí a všech modliteb, které by věřící za mne činili; slibuju ti dále, že budu, seč mé síly stačí, zlé činiti a jiné k zlému sváděti. Sříkám se biřmování a křtu a veškerých zásluh Krista a svatých jeho. Kdybych kdy tobě sloužiti, tobě se klaněti a třikrát denně ti obětovati přestal, nalož s životem mým po své libosti. Prvopis té smlouvy nalézá se v pekle, v Luciferově kabinetu. Svou krví podepsal: Urban Grandier.“

Dodati ještě sluší, že páter Laktanc právě za měsíc po Grandierově smrti v strašných bolestech skonal.

Opravy.

Na str. 32. čti na 12. řádku s hora na místě „sv. Ivan“ — sv. Prokop.

Na str. 57. čti na 12. řádku s hora na místě „Prusové“ — Rusové.

891.86
M427
1871[2]

AUG 16 1957.